

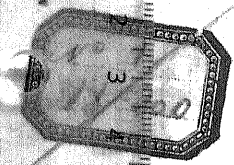
PROVINCE
L. CANADA
SALA / A
11
300

~~4a-118-9~~

medios
p
g
m

m
o
n

o
o
o

2077

Comisión de los señores Inquisidores conge-
nere libro conforme a la orden de la Santa
y general Inquisición en Granada a 7 de febrero
año de 1613 - f.

Augustin de Quiros

Compañía de libros por comisión de los señores Inquisidores
en persona al veyte de regatarios del año de 1632 en
granada. 10 de mayo del mismo año -

M. de la Cruz

del colegio de la Comp. de S. de grano de S. de

ENCHIRIDION

CHRISTIANAE INSTI- 9346

tutionis in Concilio prouinciali (1)

Colonienſi editum, opus om-

nibus veræ pietatis cultori-

bus longè vtiliſſimum.

Quæ hoc volumine, in quatuor partes distribu-
to, contineantur, sequens pagina indicabit.

Hanc noſtram editionem, candide lector, locis
multis caſtigatiorem tibi exhibere ſtuduimus,
conſultis (vbi referre viſum eſt) cum Germani-
co tum Venetiano exemplaribus.

PARISIIS.

Venalis eſt apud Ioannem Macarium, librarium
Dii Hilarij, ſub ſcuto Britannicæ

1554.

HAEC SVNT QVAE HOC
Enchiridio continentur:

Expositio Symboli Apostolici.

Affertio & doctrina de septem Ecclesiae
sacramentis.

De ratione ac modo orandi Deum, cum
expositione orationis Dominicae.

De natura, distinctione, vi, ac vsu Legis,
cū subiuncta explicatione Decalogi.

*Insunt etiam huic volumini complures loci com-
munes, praesertim hi, de quibus hac tempe-
state non leuis controuersia est, ad catholicam
& ecclesiasticam veritatem excussi & ex-
plicati.*

**TABVLA ENCHIRIDII CHRIS-
TIANAE INSTITVTIONIS IN QVA**
PAGINAM PRIMAM A, B.
alteram significat.

Deo quid postulādū.	171.b	Adam matrimonialis mysterij nō ignarus fuit.	ibidem
Abrahā quomodo cō- tinētissimus.	178.a	Adam quale nomen vxori suae in- diderit.	ibidem.
Abrahā polygami, & Ioannis vir- ginis, par meritum.	178.b	Admonendus populus ad iugem cōfessionem interiorē.	104.a
Abolutio sacerdotalis quaerenda est, & non tantum fraterna re- missio.	107.a	Admonitio generalis confessorio seruanda.	161.a
Abolutio in foro Dei, & iudicia- li non est eadem.	132.b	Adulti baptizati quomodo se oli vestiebant.	40.a
Abolutio & ligatio sacerdoti re- qualiter demandata.	124.b	Aduersa huius mūdi patienter fe- renda sunt.	233.b
Abrenuntiarium in baptismo est tri- na.	39.a	Aduentus Christi seruatoris no- stri, duo.	16.b
Abusus corrigendus, non res pia mutanda.	75.a	Aduētus domini dies nobis igno- tus.	17.b
Abusus indulgentiarum.	131.a	Aduentus domini secundus arden- ter desiderandus.	216.a
Abusus matrimonij vehementer cauendus.	191.b	Adultera vxor quid timeat.	47.b
Abusus reliquiarū quomodo tol- lendus.	258.b	Afflictiones patienter latāe sunt salutares.	14.a
Abusus circa imaginū veneratio- nem corrigendi.	259.b	Affectus erga baptismum qualis esse debeat.	41.b
Abusus sacramentorum sanctitati nihil detrahit.	163.b	Affectus qualis esse debeat in su- sceptione confirmationis.	49.a
Acolythorū officiiū quale.	164.b	Affectus Eucharist. petētibis qualis esse debeat.	79. b, & quae ad hanc dignē sumendā requirantur. ibidem, & infra.
Acolythus quomodo ordinabatur.	ibidem	Affectus consistentis, qualis ad sa- cerdotem esse debeat.	155.a
Accusare publicum latronem, nō est peccatum.	226.b	Affectus contrahētium qualis esse debeat.	191.b
Actio Missae constat fidei exerci- tiis.	57.b	Affectus poenitentiae donum Dei.	88.a
Adam & Euae coniugium, grande mysterium.	175.b		

Affectu quali Ordines sint suscipiendi.	173.b	Anus decrepitę quomodo sint informandę.	160.b
Affectus bene viuendi oranti necessarius.	203.a	Appetendi vis hoře vitiata.	60.a
Affectus Iudaicus orādo.	204.b	Apostolis sūt clauē traditę.	111.b
Afectus Ethnicorū in orādo.	ibid.	sed quales fuerint.	112.b
Affectus hominum carnalium in dimittendo.	228.a	Apostolus denegat plebi ordinandę potestatem.	163.a
Affectus quis circa imagines habendus.	229.b	Apostolicę epistolę, meminerūt Episcoporum, & Diaconorum.	ibidem.
Agnes virgo quō triūpharit.	77.a	Apostolorū canones collecti per clementem.	164.b
Altaria, quam ob causam thurificatur.	270.b	Apostolus docet matrimoniu esse sacramentum.	186.b
Amen quid significet & qualis sit vox.	33.a	Apostoli ex Christi institutione vobebant aegrotos.	193.a
Amen; vox est sermonem confirmantis.	ibidem.	Ad solum Deum omni tempore recurrendum.	151.a
Ambrosius statuit priuatam confessionem.	124.b	Astertio status animarū post mortem.	73.b
Amor Dei, amori parentum anteponendus.	178.b	Astra & planetę cur à Deo creata.	255.a
Ancillarum officium erga dominos suos.	159.b	Aqua benedicta cur die dominico spargatur.	270.a
Anabaptistę damnatur, paruulorum negantes baptismum.	37.a	Aqua quid signet in baptismo.	17.a
Anabaptistę haresum antiquarū in nouatores.	82.b	Archiepiscoporū officium.	171.a
Anabaptistarum error circa matrimonium.	179.a	Arra gratię certificamur nos esse filios Dei.	244.b
Anabaptistę cum Nouationis ad metam rediguntur.	226.b	Auhtoritas Ecclesię propter malos Pręlatos nos disperit.	22.a
Analogia baptismi ad circumcissionem.	36.b	Auhtoritas clauium par est.	26.b
Animę piorum nomine virginis recreatur.	11.a	Auhtoritate diuina imponitur satisfactio pro peccatis.	128.a
Anima sancta post hanc vitę perpetuis perfructu bonis.	32.b	Auhtor ecclesie Hierarchie pulchrę defenditur.	165.a
Annuli similitudine pulchra introduuntur.	33.b	Auium more nobis omnibus laborandum.	222.a
Antistes & pręsules vnde dicantur.		Auhtoritas statuēdi est apud pręsides Ecclesię.	281.a

Bapti-

Baptizati quomodo viuere debeant.	30.a	Canonem factū Ecclesię hostes insectantur.	17.b
Baptismi vocabulum quid significet.	36.a	Canonis expositio pia, & germana.	69.b. & infra.
Baptismi ianua Ecclesię dei.	ibid.	Canon vindicatur ab aduersariis.	ibidem.
Baptismi partes quę sint.	ibidem.	Canon pulcherrimę explicatur.	74.b. & infra.
Baptismi verba exponuntur.	ibid.	Canon omne meriti humani presumptionem excludit.	ibidem.
Baptismus, fœdus Dei cū homine, & hominis cum Deo.	36.b	Canon generalis: Omnes viri usque sexus, &c. explicatur.	117.a
Baptismi cęremonię.	39.40.41	Canon non ligat peccatorem, vt certo tempore cõsitetur sacramentaliter.	117.b
Baptismo adhibet exorcismus.	38.a	Canones Apostolorū collecti per Clementem.	164.b
Baptizatus concupiscentię fomitem seruat.	40.b	hi Canones etiam per sextam synodum agniti.	165.a
Baptismi virtus pręcipua.	41.a	Canon Euaristi de matrimonio.	188.a
Baptismi vis tota vita exercenda.	ibidem.a	Calumnia quorūdam aduersariorum detegitur.	74.b
Baptismo commemoratur Christo.	37.b	Cantica canticorum est canticum nuptiale.	175.a
Baptisma Ecclesię est vnici.	83.a	Causa institutionis matrimonij.	174.a
Basis fidei resurrectio mortuorū.	31.b	Carnalis commixtio trifariam in coniugio adhibetur.	109.b
Basilius confirmat confessionem sacramentalem eamque totius Ecclesię cõsensu stabilitam acceptam.	120.b	Caro Domini quomodo manducatur.	53.b
Benedictiones priuatę bonorū & malorū quomodo differat.	157.a	Caro habet suā voluntatem.	218.b
Benedicere priuatim & publice, differunt.	ibidem.	Casuum reseruatorū origo.	110.b
Benedictio sacerdotalis in matrimonio.	189.b	Castitas triplex.	29.2.a
Beneficia Christi in Missa sacrificio illustrantur.	75.b	Causa efficiens iustificationis.	142.a.b
Benignitas Dei in quo ostēda sit.	100.b.208.b	Causa formalis ipsius iustificationis.	143.a
Bellum gerere an Christianis liceat.	286.a	Causa dilectionis inter virum & mulierem, quę.	186.b
Bonum matrimonij proles.	190.b		
Bona temporalia cui tribuantur.	222.a		

¶ iij

TABVLA ENCHIRIDIY

Cœli & terræ appellacione quid
contineatur. 210.a
Cœlum & terra simul facta. 273.a
Censura de matrimoniis clande-
stinis. 188.a
Censuræ nō sunt spernendæ. 280.a
Cæremoniariū finis quid sit. 26.b
Cæremoniæ sunt ecclesiæ vehe-
menter necessariæ. ibidem.
Cæremonias diuus Paulus appro-
bat. ibidem.
Cæremoniæ circa baptisimū. 38.a
Cæremoniæ ecclesiasticæ vetu-
stissimæ. ibidem.
Cæremoniæ ecclesiasticæ quomo-
do æstimandæ. 206.a
Cæremoniarum regula. ibidem.
Cæremonia sabbati cedit chari-
tati. 207.b
Cerei quid significant in eccle-
sia. 164.b
Ceroferarij olim qui. 164.b
Certitudo fiduciæ. 140.a
Charitas in Deū præferenda om-
nibus. 7.a
Charitas Dei perficit omnia. 8.b
Charitas tertia oratiōis ala. 202.a
Charitas Dei vnde in nobis exci-
tetur. ibidem.
Charitas proximi quomodo inna-
scatur. ibidem.
Charitatis gradus peculiaris est iō-
ganimitas. ibidem.
Christus priore suo aduentu venit
vt Saluator. 8.b
In solo Christo omnis nostra sa-
lus. ibidem.
Christus plenitudine sancti spiri-
tus inunctus. ibidem.
Christus, sacerdos secundum or-
dinem Melchisedech. 8.b
Christus Rex. ibidem.
Christi regnum spirituale. ibid.
Christus vnicus ille Messias. 9.a
Christus verus Deus & homo. ibid.
Christus eandem habet cum patre
naturam. ibidem.
Christi natiuitates duæ. 9.b
Christus cur passim in scripturis
dominus appelletur. ibidem.
Christus omnium dominus, qua-
tenus Deus. ibidem.
Christus dominus, quatenus ho-
mo. ibidem.
Christus omnium dominus, maximè
credentium & electorum. 10.a
Christo fidens, ab omni periculo
tutus. ibidem.
Christi, quatenus homo fratres su-
mus. ibidem.
Christi secunda natiuitas. 10.b
Christus propter nos incarnatus.
11.b
Christus, cur de spiritu sancto cõ-
ceptus, & ex Virgine natus. ibid.
Christus verè passus in corpore &
anima. 12.a
Christo in cruce oblato, veteris
legis hostiæ euauerunt. 13.a
Christus voluntariè mortuus est,
& non coactè. ibidem.
Christus hostia immaculata. 13.a
Christus est serpens æneus & agnus
immaculatus diuersis respecti-
bus. ibidem.
Christus quare ad inferos descen-
derit. 14.b
Christus in passione se hominem,
in resurrectione verè se Deum
esse declarauit. 15.a

CHRISTIANÆ INSTITVTIONIS.

Christus p nobis resurrexit. 15.a
Christus caput corporis ecclesiæ.
ibidem. b
Christus ascendit secundum ho-
minem adsumptum. ibidem
Christus quomodo ad dexteram
dei patris, & sedere & stare dica-
tur. ibidem
Christus quomodo sedere & sta-
re dicatur diuersis respectibus.
16.a
Christus propter nos: quomodo
rediturus. 17 b
Christus in ecclesia discreuit of-
ficia. 23.a
Christus est fundamentum eccle-
siæ. 28.b
Christus sacramenta instituit, vt
nos sibi colligaret. 33.b
Christus quare misit post ascen-
sionem spiritum sanctum apo-
stolis. 43.a
Christus quare post cenam Eua-
charistiæ sacramentum institue-
rit. 50.a
Christus sub altera specie totus su-
mitur. 54.a
Christus applicat nobis fructum
sue passionis. 57.a
Christus in altari sacramentaliter
immolatur. 67.a
Christus quomodo peccatum ap-
pellatur. 96.b
Christus quare in discipulos suos
inflauit. 114.b
Christum non præcepisse confes-
sionem, redarguuntur. 116.a
Christus quare tam frequenter vi-
tam æternam, mercedem nostrā
appellet. 147.a
Christiani omnes, reges spirita-
les. 161.b
Christus patres regnatorū. 174.b
Christi verbo christianorum ma-
trimonia stabiliuntur. 181.a
Christus matrimonii primæ suæ
dignitati restituit. 189.a
Christus orandi formulam præ-
scripsit. 197.b
Christus spes gloriæ. 200.a
Christus vult communem præca-
tionem. 209.b
Christi doctrina ac vita, dei vo-
luntas. 218.a
Christus dat nobis corpus suum,
& sanguinem. 225.a
Christus non prohibet pecuniam
mutuo datam repetere. ibid. b
Christus non abolet imperia seu
iudicia terrena. ibidem
Christus non vetat maleficis pu-
airi. 226.a
Christus quō nos certos faciat à
peccatis esse purgatos. 227.b
Christus cur vsus sit hoc verbo, di
mittendi. ibidem
Christus docuit quomodo sit no-
bis orandum. 197.b
Christus finis præcepti ad salu-
tem. 253.b
Christus quare iussit omnino nō
iurare. 264
Christi matris materia. 44.a
Christi matris ab hæreticis frustra con-
temnitur. ibidem.
Christi matris quare cõficiatur ex oleo
oliuæ & balsamo. 48.b
Circūcisio figurè baptisimi. 36.b
Clandestina matrimonia multo-
rum malorum causa. 188.b

Clandestina irreligiōe contracta non fuit sacramentum. ibidem	Compunātionis genera sunt duo. 87. b.
Clandestina, quare ecclesia hæcenus permiserit. ibidem	Conclusio fidei nostræ vita æterna. 32. a
Clandestina matrimonia per ecclesiam abroganda. 189. a	Concubitus præter necessitatem nõ imputat matrimonium. 190. b
Clauium autoritas in ecclesia qualis. 26. b	Condonatio iniuriæ signū est remissionis peccatorum. 107. a
Clauis in scripturis quid, & quib' clauis sunt traditæ. 111. b	Conciliator religiosi matrimonij deus. 182. a
Clauium ecclesiæ diuisio. 112. b	Concupiscētix fomes maneat in baptizato. 40. b
Clauium diuisio. 113. a	Concupiscentia in nobis est mortificanda. 41. a
Clauis aliud sunt quam fides. 115. b	Confirmationis sacramentum declaratur. 43. a
Clauis ordinis in omnibus sacerdotibus eadem. 170. b	Confirmandus quare signetur in fronte. 48. b
Clerici quare tondentur. 172. b	Confirmationis sacramentū tota vita rememorandum. 49. a
Coitus effrenis in coniugio damnabilis. 191. a	Confirmationis minister est episcopus. 49. a
Collatio originalis peccati ad aeternale. 127. a	Confirmationis sacramētum cur patres Teleten appellarūt. 48. b
Colligantia ecclesiæ quibus consistit. 23. a	Consentibus quid inculcādum. 154. a
Comes peccati est pœna. 226. b	Confessio peccatorum triplex. 103. a
Communicandum non est cum hæreticis. 21. b	Confessionis vocabulum variacipitur. 102. b
Communio bonorum operum est in sanctorum societate. 29. b	Confessio interior, propria christianorum, quæ & Christianis semper inculcanda. 103. b
Commune diuini officij quare sic vocetur. 57. a	Confessio mentalis semper exercenda. 105. a
Communiō quare sic vocetur. 72. a	Confessionem nostrā quare deus requirat. 104. b
Communicatio sicut olim ter in anno. 117. b	Confessio generalis apud Iudæos, quare etiam in ecclesia frequēs. 106. a
Communio olim non resituebatur ante satisfactionem expletam. 128. b	Con-
Communicantes sine oblatione. 130. b	
Communia Iudaici & Christiani matrimonij. 170. a	

Confessio fraterna quæ, & hæc eadem est, necessaria. 109. b	Confessionis pudor pellendus. 154. b
Confessio fraterna non est de numero septem sacramentorum. 107. b	Confessarius qualis esse debeat. 515. b
Confessio quæ fit presbyteris terra confessionis species. ibidē	Cōfessarius idoneus quis sit. ibid.
Confessio fraternæ correptionis. 107. a	Confessio humilis quid apud deū possit. 227. a
Confessio voluntaria est publica gratior. 107. b	Coniugium & matrimonium vnde dicantur. 174
Cōfessio secreta & priuata. 109. b	Coniuges quomodo continentesse possunt. 190. b
Confessio sacramentalis an sit iuris diuini. 111. a, b	Cōiunctio sacerdotalis in matrimonio. 186. a
Cōfessio sacramentalis per christum insinuata. 114. b	Coniunx casta & adultera, quid timeant. 47. b
Constitendum quomodo sit, & de quibus peccatis. 117. b	Cōsensu vniuersalis ecclesiæ, aduersariis opponendus. 44. a
Constitendum quare sit proprio sacerdoti. 118. a	Consensus vniuersalis ecclesiæ, Missam sacrificium esse testatur. 57. b
Confessarius sacerdos qualis deligendus. 119. b	Consensus totius ecclesiæ probat ordinem. 163. a
Confessio sacramentalis necessaria. 120. b	Consentire facientibus quid dicatur. 23.0. a
Confessio an sit reuelanda. 121. a	Cōcilium in quo situm sit, & quare vis illius. 45. b
Constitendum ecclesiæ ministris, vt soluant consentem. 121. b	Concilium humanū quale. ibidē
Confessio mentalis non sufficit. 122. a	Concilium pro imperfectis in remittendo. 22.8. b
Confessio secreta in ecclesia Græca ab initio fuit. 123. a	Consuetudo iurandi detestabilis. 266. a
Confessio secreta, in nulla ecclesia penitus sublata. 123. b	Constitutiones humanæ quæ faciendæ. 280. a
Confessarium officium 131. b	Constitutiones humanæ inutilis, nisi ad pietatem expendantur. ibidem.
Cōfessario quæ sunt cauēda. 152. a	Copula matrimonialis signi perfectio. 186. a
Cōficere & offerre non sunt vniū, & idem. 66. b	Copulati in matrimonio quorundam admonendi. 192. a
Contentium ineptitudo corrigenda. ibidem.	
Cōstitūdi vetus ratio optima. 153. a	

Consecratio quare sub duabus speciebus separatim fiat.	54.a	Crux christi quomodo nobis post christum ferenda.	13.b
Contemptores privatæ confessionis quid agant.	124.b	Crucis mors redemptori omnium peculiatas.	12.b
Continentia in coniugio laudabilis.	187.b	Cubiculū cordis christus nos intrare iubet.	204.a
Cooperatio fidei & charitatis est iustificatio nostra, &c.	146.a	Culpam expiari non posse ethnici putabant.	103.b
Contritio est vehemens animi amaritudo.	86.a	Culpa abolita, non statim abolitur pœna	127.b
Corona iustitiæ cur dicatur.	98.a	Culus dei verus in spiritu.	204.a
Corpora nostra post resurrectionem, non erunt obnoxia doloribus nostris.	32.a	Cypriani autoritas de plebe quomodo intelligenda.	24.a
Correptio fraterna duo requirit.	108.b	D ecalogue aptissima methodus agendorum &c.	153.a
Correptio fraterna in primitiua ecclesia frequens.	109.a	Decalogus vitæ regula, & speculum.	234.b
Correptio fraterna quomodo in desuetudinem abiicit. ibidem		Decalogus pertinet ad omnes gentes.	245.b
Corpora cœlestia quatenus in nos agant.	255.a	Decalogus complectitur continentiam iustitiam.	246.a
Corporum subtilitas post resurrectionem.	17.a.22.a	Decalogus omne ius civile superat.	ibidem b
Corruptores simplicium mentium.	153.b	Decalogi colitatio ad legem naturæ.	147.a
Creaturam esse nouam in christo quid.	143.a	Decalogi series.	ibidem.
Crederet in deū, & credere in deo vel in deum.	4.a	Decalogus quare à deo traditus.	ibidem,
Credimus sanctam ecclesiam non in ecclesiam.	20.a	Decalogi duæ sunt tabule.	248.a
Credentis, peculiari ratione christus est dominus.	10.a	Decus coniugale castitas.	190.b
Crederet in creaturam abunde potest nemo.	18.a	Defunctorum cōmemorationem ratio Missæ expostulat.	72.b
Criminum enarratio est sacerdoti faciendā.	113.b	Depositum Pauli est promissio dei.	98.a
Crimina spectant ad idololatriam spirituales.	232	Deprecatio pro consistente nō est sacramenti vis.	154.a
		Deprecatio Paulina ad Hebræos.	15.b

Desperandum non est super misericordia dei.	261.a	Deo bis se debet homo.	98.b
Deus vnus essentia, trinus in personis.	3 b	Dei permissio iustissima.	99.b
Deus quam à nobis fidem exigit.	4	Dei præscientia non est anxie inquirenda.	100.a
Deus nobis tantum per fidem videtur.	4.a	Dei præscientia nō obstat reum contingentiam.	ibid.
Deus quid sit.	ibid.	Dei præscientia non ligat hominis voluntatem.	ibid.b
Deus solus omnipotens.	4.b	Dei præscientia pios lætificat.	107.a
Deus pater triformis accipitur ibi.		Deus quare nostram confessionem requirit.	104
Dei omnipotentia, fidei robur.	5.a	Deus opera sua facit nostra.	145.b
Deum esse testatur rerum vniuersitas.	5.b	Deus quare nos interdum non exaudit.	201.a
Deum quomodo ethnici cognouerunt.	6.a	Dei cultus in spiritu.	204.a
Deo aperta ac nuda sunt omnia.	6.b	Deus quare vult nos petere.	205.a
Dei voluntas per charitatem adimpletur.	8.a	Adeo quæ sint petenda.	207.a
Dei pietas est ineffabilis erga nos	13.a	Deum quare appellamus patrem	208.b
Deus præest piis coniugibus.	108.b	Deus quomodo nos omnes æquales habeat.	209.b
Deus est conciliator religiosi matrimonij.	182.a	Deus sicut & in cœlo, ita & in terra.	210.a
Deus quomodo pœnitere dicitur.	81.a	Deus cur in cœlis potissimum esse dicatur.	ibidem
Deus quomodo hominem defecit.	89.a	Deo propitio à nulla creatura timendum.	ibid. b
Deus nullam in se habet iniquitatem.	90.a	Dei nomen inuocari super nos, quid sit.	211.b
Dei beneficiis cur afficiantur impij.	219.a	Dei nomen pollui quid sit.	212.a
Dei gratia bifariam accipitur.	91.a	Dei voluntas, alta atque alia.	217.b
Deus nemini gratiam suam ex toto subtrahit.	91.b	Deus malorum conatus in suam vertit gloriam.	219.a
Deus cur gratiam specialem impiis subtrahit.	91.b	Dei voluntati nos submittere debemus.	ibidem
		Dei verbum quomodo salutare.	224.a
		Dei verbum, panis animæ.	ibid.

TABVLA ENCHIRIDII

Deus humilem à nobis cōfessionem requirit. 4. a	Diabolus abhorret signum crucis ibidem. b
Deus semper paratus nos eripere à tentatione. 237. b	Diaconorū officium, quale apud veteres. 167. b
Deus operatur sensibiliter in mentibus hominum. 238. a	Diaconorum officium. ibidem
Deus peccatori vt respicit necesse farius. 240	Dicere nos signa sola peccatores, non sufficit. 12. a
Deus solus verè est. 248. b	Dies aduentus domini nobis incognitus. 17. b
Deus qualiter timendus. 259. a	Dies dominicus quid nobis signum ficit. 270. 271. a
Deo plus obediendum quam hominibus. ibidem	Dilectio est plenitudo legis. 17. a
Dei nomina plurima sūt apud Hebræos. ibidem	Discrimen inter exclusos ab ecclesia, & peccatores nondum resectos. 21. a
De cognoscit ab effectibus. 250. a	Discrimen sacrificij veteris & nouæ legis. 38. b
De cognoscit verbis & signis. ibi.	Diueritas particularium rituum non soluit catholicam communionem. 26. b
Dei nomē trāslatū ad Moīse. 251. a	Diuisio tertij partis symboli. 18. a
Deus huius seculi est Satanas. ibi.	Diuitibus quæ in confessione in iungenda. 160. a
Deus agnosci vult qualis erga nos sit. 260. a	Diuites icidūt i tentationes. ibid.
Dei nomine quibus rationibus rectè vtamur. 261. b	Diuinitas in christo impassibilis. 12. a
Deus i scripturis cur dicatur odifse sabbata. 269. b	Diuertium aliam habet rationem quam polygama. 178. b
Deus bis condidit mūdum. 271. b	Diuertium & poli gamma denegatur christianis. 181. a
Deus creauit omnia simul. 273. a	Diuertij, quorundam rationes expendantur. 184. a
Deus quomodo requieuisse dicitur. ibidem	Diuertium astruentibus, Augustin. opponitur. 185. a
Deus quare solum sabbatum benedixerit. 275. a	Doctrina christiana omnia redigit ad vnum. 277. a
Diabolus & deus diuersa tentant ratione. 229. b	Dominica, dicuntur templa apud veteres. 165. b
Diaboli machina duplex. 230. a	Dominorū, patrum & matrum familiaris officij erga seruos. 159. b
Diabolus i christo vincitur. 74. a	
Diabolus est potestas tenebrarum & princeps mundi. 237. a	
Diaboli libertas quæ sit. 245. b	
Diabolus non potest nobis facile incommodare, nisi permittente deo. 256. a	

TABVLA ENCHIRIDII

Fidusia misericordia dei i nobis quid agat. 199. b	gni. 127. a
Figmetum dei sumus omnes. 8. b	Fundamentum ecclesie est christus. 28. b
Filij persona deus & homo pluribus nominibus designatur. 7. a	Entes agnouerunt matrem suam, rem sanctam esse. 176. a
Filius quare miserit pater. 9. a	Genes non viderunt causam suam lem iustificationis. 143. a
Filius quare incarnatus, & quomodo per hunc solum ad patrem perueniatur. 11. b. 12. a	Genes & iudæi cur contraxerint matrimonia. 176. b
Filios cœlestes pater cœlestis requirit. 211. b	Gratia dei bifaria accipitur. 91. a
Finis rerum omnium cōditarum quis sit. 5. b	Gratia propria christianorū. ibid.
Finis cœremoniarum ad sacra reuerentiam tractanda. 26. a	Gratia duplex. ibidem
Finis principalis eucharistij quis sit. 57. a	Gratia præueniens duplex. 91. b
Finis principalis & multiplex eam eucharistia. 78. b	Gratiam suam deus nemini penitus subtrahit. ibid.
Fomes concupiscentia manet in baptizatis. 40. b	Gratiam specialem cur deus impiis negat. 92. b
Fons quare consecratur. 38. a	Gratia incitans nō sufficit, sed iustificans. ibid.
Forma extremi iudicij. 16. b	Gratia opera ante iustificationem 93. a
Forma visibilis, inuisibilis est gratia. 186. a	De gratia subsequente adiciuntur nonnulla. 94. b
Formula inquirendorum criminum. 109. b	Gratie testimonium oratio. 95. a
Fortitudo humana quæ. 46. b	Gratia non tollit liberū arbitriū, sed magis statuit. 95. b
Fortuna quos vexat aduersa quomodo docendi. 256. a	Gratia subsequens comitatur nostram voluntatem. 97. a
Forum dei idem est quod sacerdotis. 118. a	Gratie effectus excitans liberum arbitrium. 99. a
Fractio hostie salutaris sit tantum in specie panis. 57. b	Gratia ordinationis quomodo se habeat. 173. a
Fructus spiritus, qui sint. 15. a	Gratia quid in bonis sacerdotibus operetur. ibidem
Fructus sacrificij saluatoris nostri quis. 63. a	Gratia confertur à deo coniugiibus. 181. a
Fructus eucharistia qui. 77. a	Gloria nostra i cruce domini nostri Iesu christi. 13. b
Fructus meditationis decalogi. 235. a	Gloria israel in nos translata. 110. b
Fructus penitentia qui sint di-	Gratus penitentia. 88. b

TAVLA INCHIRIDIJ

Ecclesia quare orat per intervalla temporum. 205.a
 Effectus baptismi est mors peccati. 40.a
 Effectus gratia: liberum excitans arbitrium. 99.a
 Efficacia & virtus baptismi. 41.a
 Eleemosyna, oratio & ieiunium peccata delent. 129.b
 Elementū baptismi est aqua. 37.a
 Elementū sacramēti ordinis. 172.a
 Elementū loco quid in ordinibus minoribus. ibidem.b
 Elementum sacramenti matrimonialis. 186.a, & infra
 Elementum sacre vntionis. 194.b
 Eleuatio manuum in Missa. 68.b
 Engermentū qui. 164.a
 Episcoporum iucessio legitima. 23.b
 Episcopi, quos autores habuerint. 23.b
 Episcopus quid olim cauendum. 110.a
 Episcopus dicitur superatendens. 169.a
 Episcopus & parochis quid debetur. 137.b
 Episcopi soli olim de matrimonio iudicabant. 192.b
 Epistola ad R omanos duo potissimum continet. 145.a
 Error primus in Ecclesia. 301
 Eubescencia duplex. 121.b
 Esus sanguinis prohibitio quid sit. 186.a
 Ethnici quomodo deum cognouerunt. 6.a
 Ethnici credebant culpam expiari non posse. 103.b
 Euāgelij ante finē seculi prædicabitur per totum orbem. 28.b
 Euāgelium solum docet nos dei voluntatem. 33.a
 Euāgelium quid differat à lege. 133.a
 Euāgelium in exhibitione iustitiæ spiritualis consistit. ibidem
 Euāgelium nouum testamētum dicitur. 134.b
 Euāgel. propriū quid sit. 135.b
 Euāgelium habet varia nomina. 135.b
 Euāgelium quare dicitur lex spiritus. 245.a
 Euāgelica lex est operosa. ibid.
 Euāgelij professores debent esse verbi factores. ibidem
 Euāgelium duo complectitur. ibidem.b
 Euāgelij gratia quid agat. ibid.
 Euāgelium non tollit ius naturale. 187.a
 Eucharistiæ sacramentum dicitur Synaxis. 50.a
 Euchar. sacramentum, quare post cœnam institutum. ibidem
 In Eucharistia quid credendum. 51.a
 Eucharistiæ minister sacerdos. 81.a
 Eucharistia certum pignus vitæ æternæ. 76.b
 Eucharistiæ finem qui fructus comitetur. ibidem
 Eucharistia animæ medicina efficacissima. 78.b
 Eucharistiæ proprius vsus. 79.a
 Eucharistiæ panis, quomodo nobis porrigatur. 222.a
 Euchar.

CHRISTIANÆ INSTITYTIONIS.

Euchar. sacramēto nihil habet ecclesia sublimius. 49.a
 Excommunicati salus nequaquam negligenda. 109.a
 Exclusi ab ecclesia qui sint. 21.a
 Excommunicandi potestas est diuini iuris. 113.a
 Exomologesis quid sit. 119.b
 Exempla pietatis in parentes. 278.a
 Exorcismus baptismi adhibetur. 38.a
 Exorcistarum officium. 164.a
 Expositio canonis pia & germana. 69.b
Factores legis iusti. 137.b
 Festa in quem finem instituta. 271.b
 Fidei regula est Symbolum. 2.b
 Fides est dei donum. 3.a
 Fides quid sit. ibid.
 Fides coniugalis. 190.a
 Fidei vis quæ sit. 4.a
 Fidei robur est omnipotentia dei. 5.a
 Fides mortua non confert ad salutem. 17.a
 Fidei nostræ conclusio vita æterna. 32.a
 Fides spei coniuncta esse debet. 69.a
 Fides in formis, imperfecta, viuenda, insusa, acquisita, habitualis, actualis. 85.a, b
 Fides in intellectu, & fides in voluntate. ibidem.b
 Fides iustificans non accipitur sine spe & charitate. ibid.
 Fides donum speciale etiam sine charitate. 86.a
 Fides historica quid faciat. ibid. b
 Fides in deum cum timore filiali veram cōtitionem parit. 87.a
 Fidei iustificantis gradus. 287
 Fide sola iustificari, quid. 141.a
 Fidei præsumptio mala est. 142.a
 Fides est immediatum instrumentum iustificationis. 144.a
 Fidei proprium opus quæ. ibid.
 Fides dæmoniacæ & impiorum. 144.a
 Fides multiplex. ibidem
 Fides iustificans includit penitentiam. ibidem.b
 Fides quare dicitur iustificare. 137.b
 Fides est instrumentum iustificationis. 236.a
 Fides accipit, non meretur. 145.a
 Fides debet cooperari operibus. 144.a
 Fides accedere debet sacramentis. 181. b
 Fides gratuitum donum. 196.a
 Fides, spes & charitas, coniunctæ esse debent. 197.a
 Fides christianorum non est euania. 196.a
 Fidei spiritus suggerit nobis omnia. ibidem
 Fides donum dei. 124.a
 Fides prima orationis ala. 197.b
 Fides, nobis nostram ostendit infirmitatem. ibidem
 Fides exordium quale sit. 218.b
 Fiducia in deum, vnde. 5.a
 Fiducia nostra omnis in quo sit. 138.b
 Fiducia nostra in quo consistit. 140.a
 Fiducia bonæ cōscientiæ in coniugio. 190.a

Dona Spiritus sancti quae sint. 45.a
& infra.

Dona Spiritus & virtutes, suos habent gradus. 202.b

Dono liberi arbitrij nullum praestantius. 100.b

Donum diuinum bene viuere. 241.b

Dubitationi cuiquam quomodo succurrendum. 140.b

Ecclēsia quasi euocata concio. 20.a

Ecclesia militans, vinca domini, diuersa habet membra. 20. b

Ecclesia propter malos non descenda. 22.a

Ecclesiae auctoritas non extenuatur per iniquos pontifices. 22.a

Ecclesiae catholicae certissima signa. 22.b

Ecclesiae nexus est ordo. 23.a

Ecclesiae officia per christum discreta. ibidem

Ecclesiae ministri non sunt a plebe constituendi. 24.b

Ecclesia primitiua agnouit ordines minores. 164.b

Ecclesiae veteris pietas circa sanctorum fidem. 257.b

Ecclesiarum varij mores. 281.a

Ecclesiae ministris debetur honoratio. ibidem

Ecclesia praesens credis sicut primitiua. 26.a

Ecclesiae censura in rebus dubiis. ibidem. b

Ecclesiae caeremoniae sunt multae necessariae. ibidem

Ecclesiae primitiuae vehemens in cunctis eruditio. ibidem

Ecclesiae praesentis par clauium au-

thoritas. 28.b

Ecclesia semper habebit tam malos quam bonos. 20.b

Ecclesia cur sancta dicatur. 27.a

Ecclesiae dei vnitas est peculiaris ibidem. b

Ecclesiam non habere maculam, quomodo accipiendum. 28.a

Ecclesia, quam ob causam dicatur catholica. ibidem

Ecclesia non est affixa ulli loco. ibidem.

Ecclesiae fundamentum christus. ibidem. b

Ecclesiam in dies maiorem fieri non est necesse. 28.b

Ecclesiae copula sub pastore vno. ibidem, & 29.a

Ecclesiae duae, altera dei, altera diaboli. 29.a

Ecclesia sancta quid. ibidem

Ecclesiae sacramenta septem. 33.a

Ecclesia ex institutione christi offerre ad baptismum paruulos. 38.b

Ecclesiae hostes canonae Missae insecratur. 57.b

Ecclesia celebrat quod christus gessit in cena. 63.b

Ecclesiae sacrificium quale. 66.b

Ecclesiae baptismus est vnicus. 83.a

Ecclesia, quomodo satisfactionem requirat. 129.a

Ecclesia vetus optimam habuit ordinem. 165.a

Ecclesiae veteris ordo pene confusus. ibidem

Ecclesia inuisibilis. 171. b

Ecclesia quid oret in canone. 172.a

Ecclesia ab exordio mundi christo desponsata. 105. b

Gradus fidei iustificantis. 139. b

Gradus quidam sunt in laedendo. 285.a

Habitus virtutis & opus exter- num differunt. 178.a

Halleluia quid significet. 50.a

Haereditas impiorum mors aeterna. 32. b

Haeretici, falso apud se fidem esse volunt. 28. b

Haeretici, ipsum christum frustra respiciunt. 44.a

Haeretici hallucinantur in Pauli verbis. 83. b

Haeticorum studium in quo vigeat. 161.a

Hominis mens incomprehensibilis. 5. b

Homo quare creatus. ibidem.

Hominem vestigium diuinitatis exprimit. 61.a

Hominum quorundam stupiditas. 6. b

Homo saepe carnalis & animalis appellatur. 20.a

Homo ex quibus constat. 30. b

Homo creatus ad sacrificandum Deo. 59. b

Homini quae insunt. ibidem.

Homo obnoxius morti duplici ratione. 61.a

Homo quomodo a Deo deseratur. 89.a

Homo non est in hac vita sine peccato. 96.a

Homo bis se debet Deo. 98. b

Homo, ex operibus, an ex fide iustificetur. 142. b

Homo iustificatus in dies magis iustificatur. 144.a

Homo quare aspergitur cinere in capite ieiunij. 150. b

Hominibus inuolutis quid agendum. 155.a

Homicida apud Deum quae sit. 246.a

Hominem totum libido foeda commutat. 290.a

Honor tria complectitur. 278. a

Hostes nobis tres sunt, contra quos semper dimicandum. 42.a

Hostes nostri diligendi sunt. 228. b

Hostes nostri tres, & potentes valde. 231. & folio sequen.

Hoistae veteris legis, defuncto Christo euauerunt. 13.a

Ianitorum officium quale. 163. b

Iconomachi damnati. 259.a

Ieiunium, oratio, & elemosyna peccata delent. 129. b

Ieiunium & elemosyna orationem faciunt alacriorem. 203. b

Ioannis Euangelistae locus explicatur. 111. b

Imaginum vsus quomodo habendus. 258. b

Imaginum utilitas. 259.a

Imago saluatoris quomodo colenda. ibidem

Imagines non prohibentur, sed earum adoratio. 258. b

Imagines tenendae tanquam mutae historiae. ibidem

Imago crucis olim in ecclesia, sed non lanceae aut clauorum. 359. b

Impietas huius seculi diuinitum. 223. b

Impiorum haereditas mors aeterna. 32. b

Impij suam damnationem in Deum transferunt. 88. b

Impiis quibusdam satis occurritur

super illo dicto, Non est volentis, &c. 99.a
 Impij non habent fidem iustificantem. 144.b
 Impij quare Dei beneficiis afficiuntur. 219.a
 Immortalitas, pijs & impijs communis, impari tamen ratione. 31.a
 Impositio manuum quid significet. 151.b
 Impositio manuum quare fiat. 172.a
 In prepositio. 18.a
 Inrepatio nulla durior quam gratia repudiata. 99.a
 Indulgentia presentis ecclesie. 129.a
 Indulgentiarum abusus. 131.a
 Induci in tentationem quid sit. 230.b
 Infidelis qui verbo Dei in sacramento Eucharistie potentiam detrahit. 50.b
 Initium substantie quid sit apud Paulum. 84.b
 Iniquitas non competit Deo. 90.a
 Inobedientia nos peccato inuoluit. 280.b
 Irasci sine causa est prohibitum. 285.a
 Inuocatio sanctorum an sit licita. 252.b. & infra ac folio sequenti de sanctis pulcherrima.
 Inuocatio, precipius Dei cultus. 262.a
 Intellectus & voluntas quomodo hominibus indita. 3.a
 Inuictio verticis quid signet. 40.a
 Iudaei confessionem generale habent. 105.b

Iudaei datus est spiritus timoris. 244.a
 Iudaeorum monogamia. 177.a
 Iudaeorum caecitas. 9.a
 Iudicium extremum in momento peragitur. 17.a
 Iudicium extremum in viuis & mortuis quale sit futurum. ibid.
 Indices quales esse debeat in exigendis iuramentis. 266.b
 Iurare quatenus liceat. 263.b
 Iurare quatenus Iudaeis olim permillum. 264.a
 Iuramenta domino reddere quid sit. ibidem.b
 Iurans quatenus excusetur. 265.a
 Iuramentum debet habere tres commites. ibidem.b
 Iuramentum non est omnibus negotiis adhibendum. 266.a
 Iuramenta forentia moderanda. ibidem.b
 Iure naturae quomodo omnia sint communia. 247.a
 Iustificatio legis quomodo a iustificatis impleatur. 41.a
 Iustificatio fit per innovationem voluntatis. 133.a
 Iustificatio duo complectitur. 132.a
 Iustificari quid proprie apud Paulum significet. ibidem.b
 Iustificantes seipfos quales sint. 134.a
 Iustificationis nostrae sententia catholica. 136.a
 Iustificationis instrumentum est fides. ibidem.a
 Iustificationem quibus modis consequamur. 137.b
 Iustifi-

Iustificatio quando accipiat. 138.a
 Iustificatio quae requirat. 139.a
 Iustificati, quomodo se habere debeant. 141.a
 Iustitiae corona cur dicatur. 98.a
 Iustitia bonae conscientiae. 129.a
 Iustitia fidei cur sic dicta. 134.b
 Iustitia Christi & phariseorum, differt. 264.a
 Iusti sumus, quia Christo iustici. 142.b
 Iuuenes quomodo doceri oporteat. 160.a
Labor externus quid faciat. 90.b
 Laici quid episcopis & parochis debeant. 157.b
 Lapsi quomodo olim recipiebantur. 149.b
 Latria soli Deo debetur. 72.b
 Laurentius martyr sacrificij meminit. 77.b
 Legis iustificatio quomodo a iustificatis adimpleatur. 41.a
 Lex naturae arguit diuinam prouidentiam. 5.b
 Lex iubet, sed gratia iuuat. 95.b
 Lex & Euangelium in quo differant. 133.a
 Lex seruitutis & timoris. 134.a
 Lex operum seu factorum ibidem.
 Lex est vehiculum quo ad Christum perducimur. 134.b
 Lex fidei, lex spiritus vitae. 135.b
 Lex vnde dicta, & legis diuisio. 235.a. Multa quoque ac varia de lege diuina, humana ac diabolica simul inuenies. 235.b. & infra.

Legis diuinae diuisio. 237.b
 Lex scripta necessario assumenda. 238.b
 Itē fol. 240. b. & sequentibus optima quaeque de lege inuenies.
 Lex vetus quomodo differat ab Euangelio. 242.b. Multa ibidem & sequentibus foliis de lege.
 Liber Tobiae matrimonium honorat. 182.b
 Liberi arbitrij dono nullum melius. 100.b
 Liberos munus erga parentes. 159.b
 Liberum arbitrium post lapsum inefficax ad bonum. 238.b
 Libertas diabolica quae fit. 245.b
 Libido foeda totum hominem commutat. 209.a
 Linitio sputi in paruulis quid uerit. 39.a
 Litigandi pernicia damnat Paulus, non iudicia. 226.a
 Loci communes ad exomologesim spectantes. 157.b
 Locus Pauli ad Corinthios explicatur. 85.b
 Locus Paulinus explicatur. 83.a. 89.b
 Locus prophetae per Paulum explicatur. 135.a
 Longanimitas summus charitatis gradus. 288.a
Machina diaboli est duplex. 230.a
 Magistratibus non est obediendum contra Dei preceptum. 282.b
 Magistratibus quid subditi debeant. 158.a

Magistratus civitatum honorandi. 281.b
 Maleficæ sua virtute nihil effice-re possunt. 276.a
 Maleficis quibus modis sit obfistendum. ibidem
 Malitia animi aggrauat peccatū. 152.a
 Malum culpæ & malum pœnæ. 233.a
 Manducare corpus Domini quid sit. 80.b
 Manichæi damnastur. 97.a
 Manus quare imponuntur. 172.a
 Maritorum officium quale. 158.b
 Materia chrisimatis. 44.a
 Matrimonij propter quauor in-stitutum. 174.b
 Matrimonij descriptio etiã apud gentes. 176.b
 Matrimonium apud gētes legitimum sed nō sacramentū. ibidē.
 Matrimonium Christianum quid habeat cū cæteris cōmune. 179.a
 Matrimonium Iudaicū quo à oo-stro discrepet. ibidem.
 Matrimonium, & matrimonij sa-cramentum differunt. 181.a
 Matrimonio quid veteres tribue-re. ibidem.b
 Matrimonium verum non est ex-tra legem Dei. 183.b
 Matrimonium est signum vnio-nis Christi & ecclesie. 187.b
 Matrimonij sacramentum quid magis requirat. 187.a
 Matrimonium sine spe prolis po-est esse. ibidem.
 Matrimonium potest esse sanctū sine copula carnali. ibidem,

Matrimonium, aliud legitimum, ratum, & consummatū. ibidem.
 Matrimonij Christiani finis prin-cipalis. 190.a
 Matrimonij abusus summopere cauendus. 191.a
 Matrimonij quæ in dies penden-t velit. ibidem.b
 Matrimonij minister legitimus est facer dos. 192.a
 Mediator Christus nobis omnib⁹ necessarius. 8.a
 Meditatio vera in lege domini quæ sit. 154.b
 Melchisedech typum Christi per-tant. 53.a
 Memoria sanctorum reuenter habenda ob tres causas. 252.a, & infra.
 Mendicantes validi quomodo in-struendi. 160.a
 Mens hominis incomprehensibi-lis. 5.b
 Mens sibi conscia mali, omnium miserrima. 103.b
 Mente & voce orandum. 204.b
 Mente æqua in omnibus nos esse oportet. 220.a
 Mens hominis nullis subiacet cō-stellationibus; 255.a
 Mentem & os circa fidem cōcor-des esse oportet. 262.b
 Mentis confessio nobis omnibus semper habenda. 105.a
 Mercenariorum munus erga do-minos. 159.b. & infra.
 Meritum congrui, meritū impro-prie dictum. 93.b
 Meritum condigni cur sic dictū. 97.b

Meri-

Meritum nostrum in miseratione domini consistit. 139.b
 Methodi doctrinæ Christianæ. 246.b
 Militibus quid iniungēdū. 160.a
 Minister ordinis episcopus. 173.b
 Minister matrimonij sacerdos. 192.a
 Ministris ecclesie debetur vene-ratio. 281.a
 Misericordia Dei super omnia e-ius opera. 261.a
 Missa ex duabus partibus consistit. 55.a
 Missa membra secundum ordinem enumerantur. ibidem
 Missæ vocabulum quid significet. 58.b
 Missæ quale sit sacrificium. 58.a & infra.
 Missæ sacrificiū quomodo sit exi-mium. 69.b
 Missæ ratio cōmemorationem de- functorum requirit. 72.b
 Moechiæ appellacione, omnis illi-citus coitus exprimitur. 290.a
 Moderationes quædam per eccle-siam circa pœnitentiam receptæ. 110.a, & infra.
 Modus hic viuendi triplex. 152
 Modus manducandi carnem Do-minī. 53.b
 Modus cognoscendi Deum præ-scribitur. 248.b
 Monicæ extrema postulatio. 74.b
 Monogamia patrum quid signifi-cabat. 177.a
 Mores corrupti ecclesiasticorum malorum anfan hereticis præ-buerunt. 166.a

Mortuus pro Christo sine ecclesie vnitatem, non saluatur. 29.b
 Mors crucis redemptorem decebat. 12.a
 Mors triduaana Christi à prophe-tis prædicta est. 14.b
 Mors æterna hæreditas impiorū 32.b
 Mortem domini quis annuntiet. 80.b
 Mortem qui sibi consistunt gra-uisimè peccant. 289.b
 Mors spiritualis ascendit per sen-sus. 291.b
 Mortificatio in homine, quomo-do peragatur. 41.b
 Mos benedicendi cibum, &c. no-bis retinendus. 223.b
 Mos benedicendi ramos in die palmarum. 257.a
 Mortuorū resurrectio nostræ est basis fidei. 31.b
 Mortuorum resurrectio per spiri-tum sanctum. 31.a
 Multiloquium quomodo à Chri-sto accipitur. 204.b
 Munus, siue officium bonarum vxorum. 159.a
 Munus principum ac magistratu-tum declaratur. 158.a
 Mundi aduersa æquo animo fe-renda. 233.b
 Mundus cui tribuat bona tempo-ralia. 222.a
 Mundus non habet pietatem spi-ritus 47.b
 Mysteriū sanctæ Trinitatis incō-prehensibile, etiã angelis. 18.b
 Mytheria ecclesie sacra p primos patres satis discutiuntur. 26.b

¶¶ iii

TABVLA ENCHIRIDII

Mysteriorum baptismi expositio. 38.a
 Mysteriorū quæ apud fontem celebrantur expositio. 39.a
 Mysteriū dominicæ mortis. 136.b
 Mysterij matrimonialis brevis explicatio. 175.b
NArivitas filij in divinis incomplexibilis. 9.a
 Natiuitas diuina nulla similitudine explicatur. ibidem.
 Natiuitates Christi dicitur. 9.b
 Natiuitas Christi secunda. 10.b
 Naturæ lex arguit prouidentiam diuinam. 5.b
 Naturam eandem cum patre habet Christus. 9.b
 Natura corrupta quomodo resurgatur. 30.b
 Natura quæ erat bona, qualitate facta est mala. 94.a
 Necessitas & charitas in omnibus externis dispensant. 270.a
 Necessitas duplex. 100.b
 Nomina spiritus sancti in scripturis diuersa. 19.a
 Nomen pietatis quid contineat. 47.a
 Nomina veteris testamenti sunt varia. 134.a
 Nomen dñi quid significet. 211.b
 Nomen Dei inuocari super nos, quid sit. ibidem.
 Nomen Dei pollui quid sit. 212.a
 Nomen Dei multifariam afficitur contumelia. ibidem.
 Nomen Dei nobis esse illustrandum. 213.a
 Nomē Dei sanctificator in nobis per bona opera. ibidem.b
 Nomen tetragrammaton ineffabile. 248.b
 Nominē diuino rectè utimur quadruplici ratione. 261.b
 Nouatiani vnde dicti. 82.b
 Nouatiani hereticorum omnium immanissimi. 84.b
 Nouatiani atque Anabaptistæ ad quid cogantur. 226.b
 Nouum testamentum duo cõpletur. 134.a
 Nouum testamentum est lex viua hominem immutans. 134.b
 Nuptiæ quo differant à matrimonio. 174.a
 Nuptiarum celebritas elemētum sacramenti coniugalis. 189.b
 Nuptiæ inter amicos celebrandę. ibidem.b
 Nundinæ diebus festis agi non debent. 276.a
Oblationes nostræ erga Deū à Christo petendę. 15.a
 Oblatio Isaac typus Christi. 62.a
 Oblatio in Missa duplex. 66.a
 Oblatio corporis Christi mystici. 68.b
 Obedientia parentibus debita. 279.a
 Occidere inuaforem multa requirit. 289.a
 Occultorum confessio. 120.a
 Offerre pro redemptione animarum quid sit. 71.a
 Officium confessarij, & quid eidem cauendum. 152.a
 Officium sacerdotis munus spiritus sancti. 124.b
 Officium presbyteri penitentium. 149.a
 Officiū

CHRISTIANÆ INSTITVTIONIS.

Officiū maritorū, quale sit. 158.a
 Officiū patris erga liberos. 159.a
 Officiū presbyterorum in quo situm sit. 171.a
 Oleo carthecuminorum vngitur pectus. 39.b
 Oleum triplex in ecclesia. 44.a
 Oleum quid significet in sacramēto vñctionis. 194.a
 Oportetia Dei est fidei robur. 5.a
 Opera bona abiq; fide nulla sunt. 4.b
 Opera bona necessaria quæ sequitur iustificationem. 8.a
 Opera satisfactionis cur dicuntur indebita. 127.a
 Opera gratiæ ante iustificationem quæ sint. 93.a
 Opera legis à causâ iustificationis excluduntur. 143.b
 Opera legis pædagogia in Christum. 144.a
 Opera fidei post iustificationem. 143.a
 Opera gratiæ proueniens iustificationem. 144.b
 Opera nostra placēt propter Christum. 144.a
 Opera bona actualis bona voluntas. 143.b
 Opprimi quique quid omnibus debeant. 161.a
 Opera extra charitatem seruilia. 271.a
 Opera bona sunt inchoata vita æterna. 146.b
 Opiniones quorūdā dñnant. 147.a
 Opus Missæ fidem exercet & beneficia Christi illustrat. 57.a
 Oratio nostra tanquam per vnus corporis membra. 29.b
 Oratio Episcopi super confirmandum. 45.a
 Oratio dominica quomodo dona sancti spiritus cõprehēdat. 48.a
 Oratio in Missa pro quibus fiat fidelibus. 56.a
 Orandi tam pro pontifice, quam regibus. 55.b
 Oratio, gratiæ testimonium. 95.a
 Oratio, ieiunium & elemosyna delent peccata. 129.b
 Oratio donum gratiæ. Itemq; & quæ sit qui fideliter orat. 196.b
 Oratē nō oportet hastitare. 200.a
 Orantem, in spe patientem esse oportet. ibidem.
 Orationem faciunt alacrem ieiunium & elemosyna. 203.b
 Orationis tota vis, in quibus consistat. 203.b
 Orandi auctoritates conciliatur. 204.a
 Orandum est in veritate. ibidē.
 Orationes Christianorū breues. 204.b
 Orare sine intermissione quid sit. 205.a
 Oratio dominica omnibus anteponenda. 207.a
 Oratio dominica totū cõplectit̃ quicquid à Deo peti potest. ibid.
 Orationis dñicæ perfectio. 208.a
 Orationis dominicæ petitiones sunt septem. 211.a
 Oratio pro quibus habēda. 215.b
 ibidem lectū iucundissimā inuenies pro salute omnium.
 Oratione seruilia quid consequamur. 203.a

Orandum sedulo Pro magistratibus.	281 b	& pharisæo.	198. b
Ordo per quem homo à Christo curatur.	29. b	Parabola de iudice iniquo, explicatur.	101. a
Ordo pulcherrimus de tractatione sacramentorum.	35. b	Parabola de amico nocte veniente.	ibidem
Ordo correctionis quare necessarius.	108 b	Parentes quomodo se habebunt erga suos liberos.	159. a
Ordo in ecclesia quid sit.	159. a	Parentes in scripturis sunt varij.	277. b
Ordinandi potestatem laici non habent.	163. a, & 24. b	Parentes impij ad pietatem ducendi.	278. a
Ordinatio spiritui sancto tribuitur.	ibidem	Parochis & episcopis quid à laicis debeatur.	157. b
Ordo & baptismus, quare nõ reiterantur.	ibidem	Parochis ante omnia victus suppeditandus.	167. a
Ordinum, alij maiores, alij minores.	ibid. b	Pastibile & impastibile quomodo fuerint simul in Christo.	12. a
Ordines minores primitiva ecclesia agnouit.	164. b	Pater ex nihilo omnia per fidem condidit.	5. a
Ordines minores, quomodo in contemptum venerunt.	165. a	Pater quare filium cælo demiserit.	9. a
Ordo veteris ecclesiæ penè confusus.	ibid. b	Pater in filio loquutus est nobis.	34. a
Ordines minores ex Christi auctoritate instituti.	166. b	Pater cælestis filios requirit cælestes.	211. a
Ordo ministeriorum ecclesiæ pulcherrimus.	171. b	Patribus spiritualib' maxime succurrendum.	279. a
Ordo catechizandi ecclesiæ.	196. a	Eisdem debetur obedientia.	ibid.
Ordo petitionum in oratione dominica.	214. b	Partes symboli sunt tres.	3. b
Ordo catechismi ecclesiæ sub baptismum.	234. b	Patriarchæ & prophetæ non habuerunt claves remittendorum criminum.	112. b
Ostiarium, quomodo olim ordinabatur.	163. b	Patriarcharum officium.	171. a
P anis in scripturis, quomodo accipiat.	52. b	Patrinorum munus, & quare parvulli offerantur.	38. b
Panis in scripturis variè accipitur	221. b, & in frâ.	Paulus excõmunicat fratrem in cæstum.	21. b
Parabolæ de filio prodigo, quo respiciant. Similiter de publicano		Pauli sententia contra hæreticos pulchrè exponitur.	161. b
		Paulus patietur exemplar.	200. a

Paupertas spiritus à sola mente merenda.	199. a	fectis.	233. b
Pax dñi quæ & quotuplex.	56. b	Peccandum non est ob Dei misericordiam.	261. a
Pax dabitur penitentibus in cœternâ.	149. a	Peccatores omnes sumus in conspectu Dei.	226. b
Peccato resistendum est vsque ad mortem.	14. a	Peccatorum veniam consequi est facile.	227. a
Peccatorum remissio est à sola ecclesia catholica.	30. a	Perfectio euangelici præcepti.	108. b
Peccatum in baptismo omne remittitur.	42. a	Perfuitur deitatis quando plena erit.	224. b
Peccatum in Spiritum sanctum quod sit.	83. a	Petiturum homicidio & adulterio grauius.	268. b
Peccatum ad mortem, quod.	84. a	Peccatorum remissio à solo Deo petenda.	227. a
Peccator nullam habet excusationem contra Deum.	101. a	Remissio dei iustissima.	99. b
Peccatorum triplex confessio.	103. a	Personarum æqualitas à diuinis.	18.
Pcti vis p Chrm euacuata.	96. b	Pharisaica iustitia quæ.	144. b
Peccatum non agnatum nec confessum, non dimittitur.	105. b	Pietas & scientia quare simul esse velint.	47. b
Peccantibus publice quid hodie incumbat.	110. b	Pietatis nomè qd cõplectatur.	47
Peccata, quomodo soluantur clauescientia.	114. a	Pietas viuentium quibus defunctis profuit.	73. b
Peccata sigillatim cõfitenda.	121. a	Pietas in parentes magna est religio.	278. b
Peccata cõfitenda quæ sint.	151. b	Pis & impijs quomodo cõmunis sit ipsa immortalitas.	37. a
Peccata venialia qualiter consentanda.	ibidem	Pios dei præscientia iustificat.	101. a
Peccatorum circumstantiæ quæ sunt consentiendæ.	125. a	Pilatus propter duo in symbolo nominatur.	12. a
Peccata mortalia quæ sint.	ibid. b	Pietas Dei immensa est erga nos omnes.	13. a
Peccatorum agnitio ex confessione.	154. b	Planeta & alia cur creata.	255. a
Peccatû, aut animo, aut vno quinque sensuum cõmittitur.	153. a	Plebs non constituitur pro suo arbitratu ecclesiæ ministros.	24. b
Peccata, num à solis sanctis dimittantur.	156. a	Plebi quid agendû, cui malus pastor præficatur.	25. a
Peccatoribus quo affectu sit orandum.	203. a	Plebi, quomodo iudiciû quarudâ rerû deferendum nõ sit.	ibid. b
Peccatoribus orandum, sed piè ad		Plebs quomodo instruenda circa sanctorum inuocatione.	254. b

Plēbs quomodo ad confitendum inducitur.	153.a	Pœnitentiæ sacramentum non est idem cum pœnitentia publica vel priuata.	ibidem.
Plenitudo legis dilectio.	17.a	Pœnitentiæ publica duplex.	148.b
Polygamia patrum non repugnat verbis Adæ.	177.b	Pœnitentibus dabatur pax in die cœnæ.	149.a
Polygamia Christianis iure negatur.	181.a	Pœnitentia publica non solennis.	150.a
Pœnitentiâ spiritus sanctus in nobis efficit.	30.b	Pœnitentiæ sacramētū quid.	151.a
Pœna in confessorium secreta referentem.	125.b	Pœnitentis affectus ad sacerdotē.	155.a
Pœnitentiæ tres sunt partes.	82.a	Pœna, est indiuidua peccati comes	228.a
Pœnitentiæ sacramentum. ibidē.		Polygamia patrum quid significat.	177.a
Pœnitentiæ verē descriptio. ibid.		Pontifices mali non extenuat ecclesie auctoritatem.	22.a
Pœnitentia quotidiana	82.b	Pontifices vnde dicantur.	169.b
Pœnitentia, secunda post naufragium tabula.	84.b	Pontifex Romanus quomodo cœteris præstet.	ibidem.
Pœnitentia in genere accepta tribus partibus constat.	84.b	Populus admonendus ad iugē cōfessionem interiorē.	104.a
Pœnitentiæ gradus qui sint.	82.a, b	Potestas sacerdotalis in malis non contemenda.	25.a
Pœnitentiæ affectus est donum dei.	ibidem.	Potestas consecrandi non solis da ta apostolis.	51.b
Pœnitentia sedulo à Deo postulanda.	88.b	Potestas vnde sit nobis corpus Christi offerendi.	68.a
Pœnitentiam publicam, patres olim expecebant.	108.a	Potestas excommunicandi est iuris diuini.	113.a
Pœnitentiæ sacramētū per Christum institutum.	116.a	Potestas ligandi atque soluendi, quæ.	148.b
Pœnitentes olim nobis seruentur res.	124.a	Potestas tenebrarū diabolus.	237.a
Pœnitentiæ fructus digni qui sint.	127.a	Postulationes nostras Deo innotescere, quid.	205.a
Pœnitentiæ singulæ partes dicuntur pœnitentia	131.b	Preces communes amat Christus.	209.b
Pœnitentia interior tribus partibus constat.	132.a	Præcepti euāgelici pfectio.	108.a
Pœnitentia exterior declaratur.	147.b	Præcepta pleraque quare negatiue tradita.	150.b
Pœnitentiæ sacramētum quare institutum.	148.b		

Præcc.

Præceptum primum secundæ tabulæ, honorare parentes.	277.b	Pudor, cōfessionē impediens pellendus.	154.a
Preces horariæ ad sacerdotes spectant.	205.b	Pugna in nobis assidua atque perpetua.	30.b
Prædicatio verbi Dei vnde ordinanda.	87.a, b	R adix quomodo in Adam cœrupta fuerit.	3.a
Prælati etiam iniquis honor exhibendus.	22.b	Radix & origo casuum reueratorum.	110.b
Presbyteri, quare dicti seniores.	169.a	Radix indulgentiarū papalium.	131.
Presbyterorum officium, in quo sit situm.	171.a	Ratio consistendi Deo.	205.a
Præscientia Dei non est anxie inquirenda.	100.a	Ratio ac modus orandi.	196.a
Præscientia dei non obstat rerum contingentie.	ibid.	Ratio ordinis dominicæ precatio nis.	226.b
Præscientia Dei moderatè prædicanda.	101.a	Reconciliatio pœnitentium quomodo fiebat ecclesie.	119.b
Præsentibus nobis, omnes honorandi.	283.a	Redemptorem mundi mors crucis decebat.	12.a
Præsumptio fidei est mala.	142.a	Regnum Christi spirituale.	8.b
Præuicatio Adæ quæ mala superinduxerit.	90.a, vbi & multa alia preclara inuenies.	Regnum quod duplex sit.	214.a, & folio sequenti leges pulcherrima.
Principum ac magistratum munus explicatur.	158.a	Regnum gloriæ postulandum.	215.b
Principes patriæ patres.	278.a	Regula fidei est symbolum.	2.b
Princeps, si essetis fuerit, quid agendum.	282.a	Reliquiæ peccati manent post remissa peccata.	126.b
Prouidentiam diuinam arguit lex naturæ.	5.b	Reliquiæ martyri in omni ecclesia religiose habitæ, id quod hæreticos male habet.	257.b
Proximus quomodo sit diligendus.	248.a	Rememoratio beneficiorū Christi saluberrima.	16.a
Processiones cur die dominico agantur.	270.a	Remissio peccatorum est in sola Christi ecclesia.	30.a
Proprietates personarum in diuinis quomodo seruandæ.	3.b	Remissio peccatorum cui debeatur.	70.b
Pudor intollerandus, occulta nolite confiteri.	191.b	Remissio publica lōge alia quàm priuata.	107.a

Remissio ac retentio peccatorum discretionem requirit.

Remissio peccatorum quomodo applicatur per Christum.

Remissio

Remissio peccatorum quibus detur.	30. b	Sacerdotes Christi legatione funguntur.	106. a
Remissionem culpæ subsequitur poenitentiae satisfactio.	148. b	Sacerdos non remittit peccata, nisi confessi.	114. b
Remittere proximo, facile est.	228. a	Sacerdotium ac regnū in scripturis duplex.	161. b
Restitutio ad quos spectet.	153. b	Sacerdotium spirituale, laicis est ibidem.	
Rerum diuino, rerum communio nem confirmat.	247. a	Sacerdotium externum euangelium non abrogat.	162. a
Rerum vniuersitas Deum esse testatur.	5. b	Sacerdotes vnde dicti.	169. a
Res oblata in Missa duplex est.	65. a	Sacerdotium, summus ordo in ecclesia.	ibid. b
Res piæ non sunt immutandæ, sed abusus corrigendi.	75. a	Sacerdotalem dignitatē quis debeat honos.	173. b
Resurrectio corporum docetur per similitudinem.	31. b	Scientia & pietas quare iungantur	47. b
Resurrectio mortuorum est fidei basis.	ibidem.	Sacramentum, quid ethnicis significet.	33. a
Resurrectio mortuorū est per spiritum sanctum & in corpore proprio.	ibidem. a	Sacramenta ecclesiæ septem.	33. b
Ritus diuersi in ecclesia, nihil mali causant.	2. b	Sacramenta ecclesiæ cur sint instituta	35. a
Ritus Missæ paucis explicantur.	55. a	Sacramenta nouæ legis sunt remedia contra peccatum.	35. b
Ritus poenitendi quomodo sublati.	123. a	Sacramenta principalia sunt duo.	ibidem.
Ritus ordinandi Ostiarium.	164.	Sacramento euchar. nihil habet ecclesiæ sublimius.	49. a
Ritus ordinandi episcopum & presbyterum.	171. a	Sacramentum & sacrificium quomodo differant.	65. b
Ritus qui in collatione Ordinum exhibetur.	272. b	Sacramenti Eucharistiæ efficacia.	76. a
S abbatum quàm variè sumatur	269. a, & sequentibus foliis pulcherrima.	Sacramentum poenitentiae non est idem cum publica poenitentia.	&c. 148. a
Sacerdotalis potestas in malis honorandæ.	25. a	Sacramentum poenitentiae quid.	151. a
		Sacramentum ordinis.	161. a
		Sacramenta veteris legis quo pacto patribus profuerint.	179. b

Sacramenti

Sacramenti ratio in quo consistat	181. b	sunt.	220. b
Sacrificia veterum qualia fuerant ex optimis.	62. a	Sancti se dei voluntati semper submiserunt.	200. b
Sacrificia veterū quare deus nunquam reprobarit.	ibidem.	Sanctorum cineres, sanctorum pi gnora.	258. b
Sacrificium propitiatorum vnicū tantū pro peccatis.	58. a, & 62. b	Sapientia in quo consistat.	45
Sacrificij veteris & nouæ legis discernimen.	58. b	Sara filia Raguelis, exemplar caritatis	191. b
Sacrificium quid sit.	ibidem.	Satisfactio nobis omnibus multū necessaria.	102. a
Sacrificia Deo reddere in nostra sola non est potestate	60. b	Satisfactio tertia pars poenitentiae & hæc est duplex	126. a
Sacrificia veteris legis, omnia ad dilectionem referuntur.	64. a	Satisfactio pro peccatis imponitur auctoritate diuina	118. a
Sacrificium duplex, quod & duo expetit.	64. b	Satisfactionis opera quare dicantur in debita	127. b
Sacrificium Missæ ex institutione.	66. b	Satisfactione pensantur delicta, præterita & poena	128. b
Sacrificia pro mortuis quomodo offerenda.	75. a, & infra.	Satisfactio publica, veteribus gratior.	130. a
Sal cōsecratū quid significet	38. b	Satisfactio in ecclesia nõ est abolita	ibidem.
Saluandi leuitas in nuptiis prohibenda.	189. b	Satisfactiones ecclesiasticæ, quomodo redimantur.	131. a
Saluatio competit his, qui in vnitatem ecclesiæ perseverant.	29. a	Satisfactio vera opus deo bit gratum.	ibidem.
Salus nostra ois est Christus	8. b	Satisfactionis vsus verus retinetur	ibid. b
Salus nostra cum tremore operanda.	88. b	Satisfactio quomodo populo inculcanda.	ibidem.
Salus excommunicati non neglegenda.	109. a	Scopus Epistolæ ad Hebræos	62. a, & 172. a
Sancti pro nobis apud Deum sunt solliciti.	55. b	Scopus Epistolæ ad Romanos.	144. b
Sanctorum communio quid significet.	56. a	Scopus orationis nostræ quæ sit.	159. b
Sanguinis effusio, remissionē parauit.	73. a	Scripturæ testimonia pro Sacramento confirmationis.	43. a
Sanctorum cōmemoratio ritè fit in Missa.	71. & infra.	Scientiæ mundanæ finis.	47. a
Sancti vestigia Christi insecuti		Scire literæ legis nõ sufficit.	240. b

TABVLA ENCHIRIDII

Scopus omnis petitionis triplex. 207. a
 Scriptura, quare corp^o domini interdum post cōsecrationem patrem vocat. 54. a
 Scripturæ quomodo expēdat hoc verbum. tentare. 229. b
 Senes quomodo instruendi ac docendi sint. 160. b
 Sensus horum verborum, Propter hoc homo relinquit. 180. a
 Sententia quorundam de scripturæ partibus. 133. a
 Sermo quomodo ad plebem habendus. 247. b
 Serpens ignitus est diabolus. 13. a
 Seruitia coacta Deo non placent. 157. b
 Seruorum officium erga dominos. 114. a
 Signa, ecclesiam catholicā ubi sit demonstrantia. 22. b
 Signum dignæ susceptionis ipsius eucharistias. 31. a
 Siloē quid. 39. a
 Singulis sua crux ferenda. 274. a
 Similitudo nulla cōueniens ad indicanda diuina. 5. b
 Similicudines non exprimunt naturam diuinam. 9. a
 Simplices oculis toti à Deo pendunt. 7. a
 Simultas omnis semper nobis deponenda. 79. b
 Societas sanctorum cōmunionē, habet bonorum operum, 29. b
 Societas nostra qualis sit. 105. a
 Solatium nostrum est spes nostræ resurrectionis. 31. b
 Spes resurrectionis est piorum solatium. 32. a
 Spes est secūda oratiōis ala. 199. b
 Spei nostræ scopus quis esse debeat. 200. a
 Spes debet esse sincera, vt sancta petat. 201. b
 Spiritui sancto quid peculiariter attribuat. 10. b
 Spiritus variè accipitur in scripturis. 18. a
 Spiritus sanctus deo patri, filioq; coequalis. 18. b
 Spūs vnicus natura sanctus. 19. a
 Spiritus sancti diuersa nomina in scripturis. ibidem
 Spiritus quam in se fidem haberi velit. ibidem. b
 Spiritus sanctus mortificat & viuificat. ibidem
 Spiritum Christi nō habētes, frustra appellat deum. 20. a
 Spiritus sanctus poenitentiae effectus. 30. b
 Spiritus Dei quomodo reddit testimoniuū spiritui nostro. 41. a
 Spiritus idem innouans & defendens. 42. a
 Spiritus sanctus varia specie visus est. 42. b
 Spiritus pauperes etiā possunt esse diuites censu. 199. a
 Spirit^o fidei suggerit nobis quod orenus. 136. a
 quo etiam sine nemo salubriter orat. ibidem. b
 Spiritus est qui clamat in cordibus nostris. 208. b
 Spirituales ab impiis nihil pati possunt. 219. b
 Spiritualis nō est sub lege. 242. a
 Spi-

CHRISTIANAE INSTITVTIONIS.

Spiritus lex, quare Euāgelium dicitur. 245. a
 Spiritus Dei in nobis bifaciam operatur. 274. a
 Spiritus sanctus efficit in nobis requiem. ibidem. b
 Spūtilianitio quid designet. 39. a
 Studium hæreticorum quale sit. 161. a
 Stulti qui aliter orant, quàm Christus docuit. 229. b
 Stupiditas hominū quorundā. 6. b
 Subdiaconorum officium. 166. b
 & infra.
 Subditi quid debeant magistratibus. 158. a
 Substantia dei quomodo corporibus inseratur. 11. a
 Subtilitas corporum post resurrectionem. 17. a
 Successio patrum legitima verū dat testimonium. 23. a
 Superstitio omnis reprehenditur. 254. a
 Summa fidei nostræ quæ sit. 31. b
 Sion mons vnde dicitur. 247. b
 Symbolum est fidei regula. 2. b
 Symboli partes sunt tres. 3. b
Templa orationi dedicata cōtemni non debent. 206. a
 Tempia inuitat nos ad orandum. ibidem.
 Temporalia videntur, non autem æterna. 14. a
 Tentare quid significet in scripturis. 229. b
 Tentatus animo pusillo esse non debet. 230. b
 Tentationibus quo pacto resistendum. 232. a
 Testamentum mors sequitur testatoris. 245. a
 Testes synodales visitationib^o parochiarū olim adhibiti. 109. a
 Timor filialis persicitur. 180. b
 Timor seruilis solus parum utilis. 86. a. b
 Timor filialis per fidem in deum, veram parit cōditionem. 27. a
 Timor fiducia cōiunctus. ibidem
 Timor duplex, seruilis & filialis. 86. a
 Timor castus amore dei coniunctus est. 48. a
 Traditio ecclesie vniuersali quid possit. 25. b
 Tropus scripturæ in verbo inducere & tradere. 99. b
 Trinitas tota cooperata est mysterium incarnationis. 10. b
 Typus Christi Melchisedech. 53. a
 Typus potestatis sacerdotalis. 122. a
 Tyrannis magistratuum quomodo mollenda. 282. b
Verbum æternum incommutabile. 5. a
 Verbum, virtus & sapientia patris. 5. b
 Verbum crucis virtus dei & passionis mysterium. 12. a
 Verbum est instrumentū quo dei voluntas significatur. 34. b
 Verbum formale baptismi. 39. b
 Verba ligandi ac soluendi discutuntur. 115. a
 Verba absolutionis per sacerdotem, quæ. 151. a
 Verba sacramenti ordinis. 172. a

TABVLA ENCHIRIDIJ

Verbum sacri ordinis quo Episcopus vocatur. ibidem
 Verba Adæ quomodo sunt intelligenda. 177.a
 Verbum, quo matrimonium efficitur sacramentum. 180.b
 Verbum hoc, reconciliari, quomodo capiendum. 184.a
 Verborum profusio quomodo necessaria. 109.a
 Verbum Dei quomodo sit salutare. 224.a
 Verbum Dei panis animæ. 221.b
 Verbi ministerio opus est in ecclesia. 243.b
 Veneratio reliquiarum & imaginum, peccata. 257.b
 Veteris testamenti varia nomina. 24.a
 Vetus testamentum cur? ibidem
 Vetus testamentum non ex tempore vetus vocatur. 135.a
 Vetuli possunt honestè contrahere. 191.b
 Vestigium diuinitatis in mente hominis expressum. 6.a
 Vestigium publicæ penitentiae in ecclesia Romana. 110.b
 Viscus quibus suppetit contenti esse debent. 160.a
 Viduæ, quomodo per Confessarium doceant. ibidem.b
 Vigilare in oratione necesse est. 203.b
 Vim vi repellere, an liceat Christiano. 289.a
 Virgines in confessione que discere debeant. 160.b
 Virginis matris virginitas perpetua. 10.b
 Vires nostræ sine Dei providentia nullæ sunt. 6.b
 Vires superiores per peccatum non extinctæ. 90.a
 Vires liberi arbitrij non sufficiunt ad iustificationem. 244.a
 Viri non debent cõtemnere uxores suas. 192.a
 Vis baptismi tota vita exercenda. 41.a
 Vix & efficacia sacramenti cõfessionis. 154.a
 Vis peccati per Christum euacuat. 96.b
 Vis sacramenti Ordinis. 173.a
 Vis iustificandi detrahitur cõstitutionibus ecclesiasticis. 280.a
 Virtus efficacia sacramenti Eucharistiæ. 76.a
 Virtute legis non accipitur bona voluntas. 135.a
 Virtus sacramenti matrimonialis. 190.a
 Virtus in infirmitate perficitur. 230.b
 Vitæ æternæ dulcedo. ibidem
 Vita æterna quid sit. 32.b
 Vitæ præsentem in oratione dominica quæ respiciant. 221.b
 Vitam æternam quare Christus mercedem nostram ingeminet. ibidem.
 Vita beata est vna ac sola. 415.
 Vitæ longitudinis merces. 199.b
 Vltima particula orationis dominicæ quid concludat. 232. b, & quomodo differat à priorè. 233 & seq.
 Vmbra ex se non iustificabat. 62.b

Vmbra

CHRISTIANÆ INSTITVTIONIS

Vmbra ecclesiæ veteris à nobis non seruatur. 198.b
 Vindicta exercenda secundum legem. 285.b
 Vnitatis cõseruandæ gratia, vnus cæteris præfertur. 170.a
 Vnitatis nexus est ordo. 171.b
 Vnitatem seindere, est proprium hæreticorum. ibidem
 Vnctionis extremæ finis. 193.a
 Vnctiones varia in ecclesia. ibid. lege pulcherrima per totum.
 Vnctionem citat Iacobus ex Christi Euangelio. 193.b
 Vnctionem qui ab ecclesia tollere nituntur, plurimum errant. 195.b
 Vnctionis sacramentum reiteratur. ibidem
 Vnctionis ritus qui sint. ibidem
 Vnctionis minister sacerdos. ibid.
 Vocabulum sacramenti strictè nõnunquam accipitur, & iterum strictissimè. 33.b
 Vocabulum baptismi quid designet. 36.a
 Vocabulum confessionis nõ vno modo accipitur. 102.b
 Voce & mente orandum. 204.b
 Votum quàm variè sit sumendum. 267.a,b
 Voluntas Dei per charitatem adimpletur. 8.a
 Voluntas quantum bona non omnis sufficit. 93.a
 Voluntas, de qua in oratione dominicæ duplex. 216.b
 Voluntas duplex, diuina & humana. ibidem
 Voluntas Dei, alia atque alia. 217.b
 Voluntas præsentis Dei nõ est inquirenda. ibidem
 Voluntas Dei scrutanda & agnoscenda. ibidem
 Voluntas Dei cognoscenda & facienda. 218.a
 Voluntas Dei est doctrina & vita Christi. ibidem
 Voluntas Dei sequenda, quæ eodem. b
 Voluntati diuinæ nõs subiacere debemus. 219.a
 Voluntas Dei non est anteuerenda, &c. eodem. b
 Voluntas nostra subterniculum iustificationis. 143.a
 Voluntas non iustificat seipsam. ibidem. b
 Vtilitas confessionis interioris. 153.b
 Vxorum munus quale. 159.a
 Vxorem dimittere & aliam ducere non sunt idem. 184.a
 Vxorem ducere, non est res leuis. 182.b
 Xisti Pythagorici sententia. 161.a
 Zizania non debent nos expellere ab ecclesia. 22.a

F I N I S.

**LOCI COMMVNES THEO-
LOGICI INSIGNIORES, QVI IN
Institutione doctrine Christianæ, constitu-
tionibus conciliaribus subiunctæ, sparsim
tractantur ac expli-
cantur.**

DE deo.
De Trinitate personarū vni⁹
deitatis.
Quomodo agnoscat deus.
De creatione.
De creatione hominis & viribus
ante lapsum.
De lapsu hominis seu peccato, &
causa peccati.
De pœna peccati.
De duplici peccato, originali &
actuali.
De humanæ naturæ viribus post
lapsum, ac libero arbitrio.
De præsentia & prædeterminatio-
ne del.
De rerum & actionum nostrarū
contingentia.
De natura & vi legis.
De triplici lege.
De lege naturæ.
De lege diuinæ & eius vsu.
De duplici testamento, Veteri &
Nouo.
De discrimine legis & Euange-
lij.
De discrimine legis naturæ &
Euangelij.
De duplici gratia.
De gratia ante iustificationem, &

eius operibus.
De iustificatione hominis seu re-
generatione.
Quod iustificatio duo comple-
ctitur.
De triplici fide.
De fide qua accipitur, & retinetur
ac augetur iustificatio, & de ei⁹
certitudine.
De bonis operibus.
De operibus legis.
De operibus fidei seu spiritus.
De spiritu & litera.
De meritis operum fidei.
Quatenus lex homini possibili-
lis.
De libertate Christiana.
De scopo epistolæ ad Romanos,
& canonice Iacobi apostoli.
De quadruplici voluntate dei.
De fide, spe, & charitate.
De iugi sabbatismo, qui relinqui-
tur populo dei.
De cruce toleranda, & post Chri-
stum portanda.
De vero vsu nominis diuini.
De ratione orandi deum.
De ieiunio & elemosyna.
De ecclesia & ecclesie visibilis seu
exterioris autoritate.

De re-

LOCI COMMVNES.

De regno Christi spirituali.
De autoritate communis cōsen-
sus ecclesie omnium tēporum.
De sacramentis, & causa institu-
tionis eorum.
De verbo, elemento & efficacia
singulorum.
De baptismo.
De fomite qui in baptismo rema-
net, & an is verè sit peccatum.
De baptismo infantum.
De confirmatione.
De donis spiritus.
De sacramento Eucharistie.
De veritate corporis Christi in
Eucharistia.
De Missa.
De natura & distinctione sacrifi-
cij.
De sacrificio propitiatorio.
De sacrificio eucharistico, seu spi-
rituali.
Quod homo conditus sit tantum,
vt sacrificet deo viuenti.
De scopo epistolæ ad Hebræos.
De sacrificio ecclesie.
Quatenus Missa sacrificiū repræ-
sentatiuum, & quatenus eucha-
risticum & spirituale sit.
Quid sit i Missa præsens, quod pa-
tres nō verentur appellare præ-
teritium redemptionis nostræ, aut
victimam salutarem.
De vero canonis intellectu & sen-
tentia.
De penitentia.
De peccato in spiritum sanctum.
De tribus penitentia: partibus.
De contritione.
De duplici timore, seruuili & filiali

De confessione interna & externa.
De triplici confessione peccato-
rum externa.
De confessione sacramentali, &
quatenus ea sit iuris diuini.
De clauibus ecclesie.
De canone, oēs vtriusque sex⁹, & o
De sacramento penitentia: &
De correptione fraterna.
De satisfactione.
De satisfactione propitiatoria, &
illius applicatione.
De satisfactione penitentia:, &
vi ac vsu illius.
De satisfactione publica & pri-
uata.
Abolita culpa, non semper abole-
ri penam.
De radice indulgentiarum.
De veteris ecclesie seueritate, &
præsentis indulgentia.
De sacramento ordinis.
De maioribus & minoribus ordi-
nibus.
De sacerdotio ecclesie externo.
De officio singulorum ordinum.
Quomodo scripturæ ex suggestis
tractandæ.
De matrimonio & causa institu-
tionis eius.
De polygamia.
De repudio.
De sacramento matrimonij.
Quid differat matrimonium Chri-
stianum à Iudaico & Gentili.
De bonis Christiani matrimonij.
De carnali copula, & quatenus ea
in matrimonio licita.
De cœlestinis matrimonijs quid
censendum.

De sacra-

LOCI COMMUNES.

De sacramento vñtionis ifirmorum.
 De veneratione sanctorum.
 De imploratione sanctorū, & quatenus licita.
 De veneratione reliquiarum.
 De veneratione imaginum.
 De cura pro mortuis gerenda.
 De templis & oratorijs, & eorum vsu.
 De vsu rerum externarū, per verbum dei benedictarum.
 De ecclesiæ cæremoniis, & vsu illarum.
 De constitutionibus ecclesiasticis, accorum vi & vsu.
 De votis.

De voto perpetuæ castitatis.
 De magistratib⁹ ciuilibus, seu potestate seculari (vt vocant) & illius præstantia & autoritate.
 De legibus ciuilibus, & quatenus eæ per Euangelium abrogatæ sint.
 Quatenus iure ciuili experiri, cõttrahere, bellum gerere, & reliqua, sine quibus externa politia non retinetur, agere liceat.
 De iuramento, & an Christiano iurare liceat, & quando.
 De resurrectione mortuorum.
 De vita æterna, tam ichoata quàm glorificata.

¶ Alios locos Christiano homini cogniti necessarios, in hac Institutione quique inter legendet.

Hermanus dei gratia
SANCTÆ COLONIENSIS
Ecclesiæ Archiepiscopus, princeps
Electoꝝ, Vuestualia & Angaria dux,
ac administrator Ecclesiæ Paderbonæ.
&c. Omnibus ac singulis Parochis,
aliisque diuini verbi ministris, per nostras Ciuitates ac dioceses constitutis,
Salutem in Domino sempiternam.

ENCHIRIDION doctrinæ Christianæ, quod vobis in cõcilio nostro prouinciali nuper publici sumus, præter institutum nostrum in iustum exitu volumus, quod tãdem, Deo auctore, reddimus. Maluissimus certè, si licuisset, Enchiridij metas nequaquã excedere: verum cum in progressu experiremur, res quasdam maximi momenti, quæ in presentia, quorundam nouatorum curiositate summa cum ecclesiæ iactura controuertuntur, (veluti sunt illæ, de autoritate Ecclesiæ de hominis Iustificacione, de sacrificio Missæ, ac similes cõplures) tam paucis explicari non posse, vt libellus intra Enchiridij angustias contineretur: & tamen vestra omnino referre sentiremur, vt hæc res ad catholicæ Ecclesiæ sententiam diligenter expenderentur, ac quàm fieri posset explicatè traderentur, quòd alioqui omnis noſter labor nullum fructum facturum videretur: potius visum est, libro per nos edendo aliud nomen à iam designato, indere, quàm committere, vt vos ignoratis illis, quæ sine graui periculo, præsertim hac tempeſtate ignorari non possunt, non solum ipsi impingeretis, sed & populum vobis concrediti in eandem ruinã vobiscum traheretis. Quem obrem ne vel hinc quispiam ansam calumniandi arripiat, per nos planè licebit,

vt qui hunc quem damus librum, ob sui magnitudinem En-
chiridion propriè vocari ac inscribi non posse arbitrabitur,
is eundem ad Institutionem doctrinæ Christianæ, aut Com-
pendium Christianæ institutionis, aut (si malit) alio quolibet
nomine appellet, modò tamen operam nostram boni consu-
lar, & quæ pro nostra exiguitate in medium adferimus, sic
accipiat tanquam ab eo profecta, qui non sumus, sed communi
ecclesiarum sibi commissarum vtilitati, in solus Christi glo-
riam tantisper saltem prospicere voluerit, donec generali
Concilio publicis totius Ecclesiæ rebus propè colapsis salu-
brius fuerit profuturum. Erunt, scimus, quamplures, qui hunc
conatum nostrum vel non probabunt, vel etiam arriuent ad
ne reprehendent. Quidam enim prophanam eruditionem ac
venustum sermonis elegantiam requirent. Sed hi sciant, hæc
nos non delicatis hominibus, sed nostris parochis, aliisque
verbi Dei ministris scripsisse. In quibus Paulus non decorum
aut venustum sermonis ornatum, sed tantum rerum diuina-
rum scientiam desiderat. Quosdam etiã offendet, quòd quæ-
dam parcius attackta sint, quædam susus forsàn quam par erat
tractata. Rursus, quòd quædam non minus quàm quæ tradita
sunt cognitu necessaria, præterita videantur. Qui tamen vel
hinc nobis placidiores euadent, si intelligant nos non perfe-
ctum aut absolutum aliquod opus fuisse molitos, sed qualem-
cunque saltem opem ecclesiæ nostris afferre voluisse, qua se
aduersus grassantem hæc tempestate veterum ac nouarum
hæreson pestem, velati præsentem quodam antidoto serua-
ret ac tenerent, donec scilicet Concilium illud generale, pleno
remedio, rebus exulceratis succurreret ac prospiceret. Qui-
dam denique erunt qui in sententiam nostram non vbi que
descendent, quin etiam quædam veluti ab eorum paradoxis
nuperius inuectis dissonantia suo more reprehendent. Qui
tamen vt spes est, nos mitius excipient: tum quòd toto opere
nullum hominem cuiuscunque tandem sectæ sit, nominatim
pertrinxerimus, sed tantum doctrinam nobis minime com-
probatam, non tam liberè quam modestè reiecerimus, ac
eius loco doctrinam hæc tenus receptam simpliciter ac bona
fide reponere, ac cõfirmare simus annixi, ad eò vt eam etiam
apud aduersarios reperitam, suis propemodum ipsorum ver-
bis efferre nõ adhorruerimus. Tunc quòd nemini (Deus no-
bis testis est) male velimus, qui tamen ecclesiæ Christi, ac sibi
bene

bene velit, nihil magis optantes, quàm vt pacatis discidiis,
omnes in vnitatem catholicam fidei ac professionis in Chri-
sto Iesu quandoque coalescamus. Quòd si nihilofecius quidã
aduersus nos contentiosè esse pergant, hos admonitis esse
volumus, ne simul & operam & oleum perdant, quòd tales,
tameñ suam quoque malevolentiam in nos libellis, quantum
famosis, exerere ac fringere in animum inducant, nullo di-
gnabimur responso, contenti illis opponere tam veterum
quàm recentiorum orthodoxorum patrum dogmata, ac vni-
uersalem totius Ecclesiæ, non huius rãtum, sed omnium tem-
porum, catholicum consensum. Nos enim in hæc institu-
tione, non nostro ingenio, vel industria sumus innixi, sed
sanctorum Patrum (qui ecclesiam à primis, vt dici solet, cre-
pundiis in hæc vique tempora, & doctrina & exemplo illu-
strarunt) ipsissimam, vt speramus, mentem in diuinarum scri-
pturarum (quarum sacrosancta ac inuiolabilis est autoritas)
interpretatione & intellectu vbi que libenter sequuti sumus,
eorum non solum sententias, sed & cum licuit, ipsa verba
transcribentes. Quamobrem quis non videt eos ipsos, non
nos, futuros, qui impetentur? quos certè necesse non est, vt
nos ab iniuria vindicemus, quod ipsi ad sua, quin potius vni-
uersalis ac catholicæ Ecclesiæ (aduersus quam ne potè quid-
dem inferi quid valebunt) dogmata tuenda ac defendenda,
nullo egeant defensore. Interim hoc vbi que contestatum vo-
lumus, vt quæcunque in hoc volumine veluti à nobis profe-
cta videbuntur, non vt pertinaciter dicta, sed potius, vt quæ
Apostolicæ sedis ac instantis Oecumenicæ synodi iudicio
penitus submissimus, habeantur. Superest, vt vos Parochi
nostræ ac ceteri verbi ministri, qui ecclesiis moderandi estis
destinati (vobis enim potissimum hic labor noster paratus
est) hanc institutionem nostram diligenter euoluatis, vestra-
que conciones ad illius præscriptum exigatis, ac toti in hoc
sitis, vt disciplina cœlesti formati, sectas comprimatis, erro-
res eradicetis, veritatem Euangelicam doceatis, ecclesiasti-
cam vnitatem in vinculo pacis conferetis, quo per ve-
strum ministerium (cui estis alligati) nomen, honos,
& gloria Dei Opt. Max. vbi que amplectur ac
illustretur, & homines quamplurimè ad sa-
lutis æternæ consortium adducantur.

Duplici remedio ofus. imaginem Dei creatus fuerat à Deo conditore suo) comparati: que iumentis insipientibus, similis illis factus sit. *Vtriusque* ei go parte vitata, duplici remedio opus erat, *fide*, quæ purificat cor, hoc est mætem & rationem, ceu fontem amicitie & charitate, quæ submoueret prauas cupiditates, vt ad ea tantum feramur quæ præscripti Deus. Sed vtrunque remedium non aliunde, quam à Deo petendum vel expectandum erit. ambo enim ipsissima Dei dona sunt, quòd nemo per fidem veniat ad patrem, nisi per filium. Et vicissim, nemo veniat ad filium, nisi pater takerit eum. Rursum, Charitas Dei per filium promerita nõ aliter defunditur in cordibus fidelium, quam per spiritum sanctum, qui datus est nobis.

Toan. 6. Rom. 5. **S**omma symboli. *Credere in Deum.* Deus vnus essentialis, trinus in personis. *Aug. de fide & symbo.* Am vt ad symboli apostolici, in quo hæc fides proponitur expositionem pergamus. Principio sciendum est quicquid inibi cõtinetur, tribus verbis summatim cõprehendi. Nempe fide in Deum, qui vnitatem essentialis simplicissimè vnus est, & trinus in personis, quarum tamen eadem est deitas, eadem essentialis & cõternitas, eadem omnipotentia, eadem maiestas, eadem sapientia, eadem bonitas. Prima appropriatur patri, secunda filio, tertia spiritui sancto: Quarum proprietates discernendæ obseruandæ, & retinendæ sunt. Pater in nascibilis est, Filius ab æterno genitus, appellatus Verbum & imago Dei patris, qui designato tempore assumpsit humanam naturam ex virgine Maria, Spiritus sanctus ab vtroque procedens, vtriusque quidem nexus ineffabilis. Pater per filium condidit vniuersam, Filius restituit prolapsam: Spiritus sanctus vtrique cum vtriusque cooperatur. Pater, cui summa est authoritas, per filium redemit ecclesiam, per spiritum sanctum gubernat, vegetat ac viuificat. Tribus ergo partibus hoc symbolum, vt sunt tres sanctissimæ trinitatis personæ, ad quas referuntur, constat. Prima pars Patri, secunda Filio, tertia Spiritui sancto deputatur. In singulas personas nos credere protestemur, vt diuinitatem, ac parem potentiam testemur. Nam pares sint necessesse est, in quos per fiducia collocatur.

Proprietates personarum de fide obseruandæ.

Tres symboli partes.

Symboli Apostolorum.

EXPOSITIO.

Credo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem cæli & terræ.

DEUM sicuti est, nemo vidit vnquam, vt ne seraphim Deus nos quidem mentes diuinæ naturæ sicuti est, comprehendat. Multo minus nos in hac vita mortali per fidem li quibus tantum per fidem Deum videre licet, videtur, sed tanquam in speculo & ænigmatate. Optimo Ioan. 1, ergo iure symboli prima vox est. Credo, sed hoc initio conuenit Ioan. 4 monendum est, duplicem esse credendi rationem. Prior, 3. Reg. 8. cum credimus Deum esse, vera esse quæ de Deo dicuntur, 1. Cor. 3. quemadmodum & demones credunt, & contemnitur duplex (sciunt enim illum mentiri non posse) & plerique philosopho credendū phi crediderunt, sed tamen euauerunt in cogitationibus ratio. Altera ratio credendi est, in Deo siue in Deum credere, quemadmodum pij erudent, qui pro contemptissimis habent omnia, quæ sacris Bibliis ac catholica ecclesia diffinunt. Credere in Spiritu sancto prodita sunt, & plerique dubitatione in Spiritu sancto non promittit. Rursus timent quæ miseratur, breuiter & cõstanter deo credit eliq; se rotos committunt quantum possunt. Qui sibi nihil quati proprium & in sua Deo vel potestate posuit vendicant, scilicet illius clemētissimi domini in deuor. seruos profitetur, suamque omnia tradunt diuinæ voluntati pro pria abnegantes in omnibus. Quod facimus esse credendo am hlo lib. x mus, credendo diligitur & credendo in eum imus. Hæc est si circa fides quæ in nobis exigit deus, Nec tamen inuenit, quòd exigit. Quæ si deus in huius vitæ tenebris preluet, ostendens quid verè fugien ignat deus dicit, quid expectemus deum, hæc nos armat, impaudos, inuictosque & que il reddit aduersus omnes mundi satanæque machinas: hæc est si vis sit. que cõsolatur nos in omnibus afflictionibus spe bonorum age. Aug. in lectum, semper habens in ore: Si Deus pro nobis, quis cõtra? Rom. 8 non est, Non sunt condignæ palsiones huius seculari ad futuram. 8

Ephē. 6. gloriam quæ reuelabitur in nobis, de qua scriptum est: In-
1. Pet. 5. ducit vos armaturâ Dei, in omnibus sumentes securū fidei, in
1. Ioan. 5. quo positis omnia tela nequissimi ignea extinguaere. Et ite-
Nulla o- rum, Circuit vos tanquam leo rugiens, quærens quem deuor-
per a hūa erit, cui resistite fortes in fide. Et rursum: Et hæc est victoria
absq; fid. quæ vincit mundū, fides vestra. Si desit hæc fides, nulla bona
Rom. 14. opera conferunt ad salutē. Nam diuus Paulus peccatum pro-
Rom. 8 nūtiat, quicquid non est ex fide intelligens, quia non est sine
Aug. in fide quicquā meritorij. Sin adit, omnia cooperatur i bonū.
solilo. li- Neque enim Deus sine formata sibi sic credetem subleuare
bro 1. desinet, nihil hoc ei euadere permittit, nisi quod ei proficit, et si
 nesciat, vt siue viuamus siue moriamur, domini simus.

Job. 13. **C** Redimus, inquit, in Deum. Cum Deum dicimus, senti-
De quid mus illam æternam mentē, qua nihil esse potest nec ma-
 ius, nec sapientius, nec melius, quæ incommutabiliter est sine
 tempore, quæ est ipsum esse, & à qua venit rebus conditio, vt
 sint aliquo modo. Sic Exodi 3. legimus: Ego sum qui sum, Et
 qui est misit me ad vos. Et Christus ait: Deus spūs est, id est
Ioan. 4. substantia spiritalis sine initio, sine fine, simplex, siue vlla
 admixtione inuisibilis, in corporea, immensa, inextēdibilis, in-
 æstimalis, in qua nihil aduentū, nihil creatū sit. Nam in fini-
 ta potentia, infinita sapientia, infinita bonitas, infinita iusti-
 tia, infinita misericordia, quæ Deo tribuantur, non sunt acci-
 dentia id Deo, sed Deus est re ipsa hæc omnia.

P A T R I M. Patrem addidit, vt distinguat hanc personam
 à filio. Mox enim subiicit: Et in Iesum filiū eius vnicū. **QUAN-**
Deus pa tum in scripturis Deus patriam appellatur pater. Primo, vt
ser trisu sit notionaliter nomen personæ deitatis, cui soli hoc compe-
 tiat, quod filiū genuit eiusdē deitatis cōsortem, & vnum cum
pitur. patre existentē, quemadmodum hæc accipitur. Et apud Ioan-
Ioan. 14 nem: Qui me videt, videt & patrem. Et Ego & pater vnum iu-
 sumus. Deinde dei nomine sic accepto, vt totam delectat trini-
Deut. 32 tatem, Deus rectē dicitur pater, quod creator sit omnium rerum
 conditarum, quemadmodum legimus: Nunquid nō ipse
 est pater tuus, qui possedit te & creauit te: Denique peculiari
Ioan. 1. ratione Deus dicitur pater timentū ipsum, quos in filios ad-
 optare dignatur, sicut scriptum est: Et dedit illis potestatem
 filios dei fieri, his qui credunt in nomine eius.

Sol. deus **O M N I P O T E N T I M.** Quum audis omnipotentem in-
oipost. telligis Deum esse, ad cuius potentiam & maiestatem nihil est
 homi-

hominum aut angelorum sublimitas, seu quæcūque potestas.
 Potest quidem secundum datam potestatem, quilibet angelus
 vel homo dici potest, sed abitur, vt dicitur omnipotens. Solus
 Deus omnipotens, qui omnia ex nihilo creauit. Et oia quæ-
 cunque voluit, fecit in celo & i terra, facitque hoc omni-
 potentis cognomē ad confirmandū fidem imbecillū, & ad ex-
 cludendas omnes ratiocinationes humanas in operibus diui-
 nis, Quibus omnibus hoc vno verbo respōdetur: Quia non
 est impossibile apud Deum omne verbum, Quum enim in-
 nita sit & incōprehēssibilis Dei potentia, fuit et diquire-
 re, quomodo hoc vel illud fecerit. Ex quo hunc fructū homo
 fidelis capit, vt quædamodū credit Deum omnipotentē, hūc
 mundū cum nondum esset, condidisse, atque alia omnia quæ
 Deum fecisse sacra scriptura cōmemorat: Ita credat simul fu-
 turum, quicquid ille futurum promissū vel prædixit, quando
 nunt, quicquid vult potest, quantumvis homini videatur im-
 possibile. Ita sit, vt incipiat homo suis, & quibuslibet humanis
 viribus diffidere, & totus ab illo pendere, qui potest omnia
 cui nemo resistit aut dicit. Cur sic facis? Cū autē sit omni-
 potens, mori non potest, falli non potest, mentiri non potest: &
 quod ait Apostolus, negare seipsum nō potest, quod hæc om-
 nipotentis repugnet. In hoc autem articulo cum dicimus
 Credo in Deum patrem omnipotentem, filium ut spiritum
 sanctum omnipotentem nō negamus, sed affirmamus, quod si-
 cut patris & filij & spiritus sancti est eadē essentia & omni-
 potentia: sic & eadem sempiternitas

C R E A T O R I M cœli & terræ. Qui condidit cœlum &
 terrā, & quæcunque celo terraque continentur, visibilia &
 inuisibilia, idque ex nihilo oper coeternum verbū suū, id est fi-
 lium, sicut Psal. 32. legimus. Verbo domini cœli firmati sunt,
 & spiritu oris eius omnis virtus corū. Et deinde: ipse dixit, &
 facta sunt, ipse mandauit, & creata sunt. Quod tamē verbum
 nō sicut verba nostra debemus accipere seu intelligere. Nā
 hæc verē atque ore prolata, vt verberat aëre trāseunt, nec diu-
 tius manent quā sonant, eūdem illud æternum verbū incommu-
 tabile maneat: nam de ipso dictum est, eum de sapientia di-
 ceretur, in seipsū manēs, in nouat omnia. Ideo verbum patris
 appellatum, quia per ipsum innotescit pater. Sicut enim ver-
 bis nostris hoc agimus, eūdem verū loquimur, vt anim⁹ noster
 innotescat audienti, & hoc conamur & verbis, & ipso sono-

Ioan. 1.
Psal. 134
Cōsporen
tia Dei,
fides ro-
bur.
Luc. 1.

Fiducia?
*debe vni-
de*
Job. 9.
Aug. de
sym. ad
cathec li.
1. cap. 7.
2. Tim. 2
De sym.
ad car. li.
2. cap. 3.

Pater ex
nihiloota
condidit
per filiū.
Psal. 32.
Psal. 148
Verbum
quod &
filius.
An. defi
deosim.
2. 3.
Sapient. 7.
Verbum
en. dica-
tur.

uocis, & vultu & gestu corporis, vt animum ipsum nostrum, *Nulla* si in nobis quidem manentes (quoad fieri potest) cognoscendum *militudo* & perspicuum animo auditoris inferamus, quod intus est *similitudo* demonstrare cupientes: Sic Deus pater, verbum ad seipsum *ad idicē* indicandum genuit, quanquam hæc similitudo infinitā *dis-* *da dinē* similitudinē habeat. Deus enim cum verbū genuit id quod *Verbum*, est ipse ab æterno genuit, in illud essentia suā transfundens. *virtus* *et* Vnde & virtus & sapientia eius dicitur, quia per ipsum operatus est, & disposuit omnia. Et ne quis in hac rerum creatione *sapientia* somniet præexistentē materiam, diuus Ioannes ait: Omnia *patri.* per ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil, Quod & Apostolus exercet pronuntiat, Coloss. 1. Quonia per ipsum condita sunt vn̄uersa, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum & in ipso creata sunt.

Aug. de Fecit in celo visibilia, solē & stellas, Suis animalibus *symb. ad* terrestribus & omni plantarum genere impleuit terrā. Im- *caeth. li.* plevit aērē volatilibus, mare natātibus, omnia impleuit crea- *i. ca. 1.* turis propriis, Fecit & hominē ad imaginē & similitudinē *Gene. 1.* suam, in mente homini indita: ibi enim est imago dei. Ideo *Mens ho-* *minis* mens ipsa non potest comprehendī, ne & seip̄a quidem, quia *in-* *est imago* est imago Dei. Fecit, inquit, hominē, vt creaturis cæteris do- *cōprehen-* *minaretur*, & constituit eū super opera manū suarū. Omnia *subilis.* subiecit sub pedibus eius, ones & boues vn̄uersas insuper & *Cur ho-* *pecora* pecora campi. Volucres cæli & pisces maris, qui perambulāt *mocratē* *seruitas* maris. Et vt hæc propter hominē, ita hominem atq; *Psal. 8.* oīa alia propter se tamen ipse nullius cgeat, creauit. Siqui- *Finis oī-* *dē hic* finis omnium rerum cōditarum, vt cognoscant & *verū con-* *glorificent* cōditorem suum, quod fidelis Dauid non tacuit, *dicarum.* Psal. 8. 8. 103. ac. 14. 8. Quod & hymnus trium perorū *ma-* *vn̄uersi* nifeste declarat. Et quis tam cæcus est, qui non videat celo- *ras verū* *enarrantes* gloriam Dei? Et hanc vn̄iuerſitatem rerum cōdi- *Deū esse* *tatarum* *demonstrare* *actestari* *Deum*, qui sit omnipotens, fa- *restatur.* piens, bonus, & iustus. Ideo & Paulus ad Romanos inquit, di *Roma. 1.* *vn̄iuerſam* *natura* vn̄iuerſitatem in natura conspicit. Inuisibilia enim dei à creatura *Lex natū* *mandi* *per ea* quæ facta sunt intellecta conspiciuntur semper *re arguit* *terna* *quonq;* *eius* *virtus* *&* *diuinitas*, ita vt omnes pronuntiet *diuinam* *inexcusabiles*, qui quū ex creatura cognouissent Deum, non *prouidē-* *sicut* *deū* *glorificauerit.* Nonne lex naturæ quæ in omnibus *stiam.* *rebus* *cōditis* *videt*, hanc rerū naturam non existere casu, sed *Act. 14* certo cōsilio cōditam esse, gubernari, & cōseruari aperte cla- *mat.*

mat? Veluti quoddam corpora cælestia tot annorū milibus, suos *In mente* *hominis* *expressū* *vsu* *vsu* *diuinita-* *ris.* *et* *hominis* *quodam* *Deū esse* *cognoue-* *ruunt.* *Aug. de* *symb. ad* *caethen.* *lib. 1. 14.* *Psal. 103* *Aug. de* *dogma.* *ecclē.* *Act. 17.* *mat?* Veluti quoddam corpora cælestia tot annorū milibus, suos certissimos motus retinent, & superiora & inferiora corpora in quadam naturarū contrarietate, perpetuo quoddam consensū colligantur: quod vices tēporum recurrunt, quod maria, flumina, fontes, plantæ, & omne animantiū genus, siue quodquæ naturæ legibus obtrēperant, & i suos certos vsus ac fines diriguntur. In primis autem i mente hominis expressum quoddam vestigiū diuinitatis deprehēdimus, cūm illius admirabilem vim i corpore humano sentimus. Per hos gradus etiam Ethnici venerunt ad aliquam noticiam summæ illius mētis, vnde cōdita sunt omnia. In quibus tamē nihil est tam egregium, quin infinitis partibus sit infra primam causam. I Am Christiani hominis est, non solum itelligere hunc orbem à Deo conditum, sed & Deum vbiq; esse præsentem, sustentantem & gubernantem omnia. Adeo, vt si ille vel paulisper manū subtrahat, omnia statim in nihilum reciderēt, quemadmodū scriptum est. Psal. 103. Porrigente te manum tuam, omnia implebūtur bonitate. Auertente autē te faciem, turbantur: auferes spiritum corū, & deficient, & in puluerem suum reuertētur. Quamobrem in hoc articulo nomine creationis nō solum cōditio, sed & sustentatio ac gubernatio & cōseruatio rerum conditarū itelligi debet, vt quoque eodem psalmo subiicitur: Emitte spiritū tuum, & creabuntur, & renouabis faciē terræ. Hinc fit, vt in tota scriptura nihil vel factū geratur vel dicatur sine mentione Dei, vt sciamus Deū esse, cuius nutu geritur omnia, atque adeo pp̄e adesse Deum, vt penē manibus cōrectari possit. Quemadmodum in Actis legitur Paulū insigniter dixisse ad viros Athenienses: Deus qui fecit mūdum, & omnia quæ in eo sunt, hic cæli & terræ cum sit dominus, non in manu factis tēplis habitat (intelligit quasi circūscriptus loco) nec manibus humanis colitur, indigens aliquo, quum ipse det omnibus vitā & inspirationem, & omnia, seclit ex vno omne genus hominū habitare super vn̄iuerſam faciē terrę, definitiōis statuta tempora & terminos habitationis eorum, quærere Deum, si forte attrēctent aurium eniāt, quanuis nō longē sit ab vno quoque nostrum: in ipso enim viuimus, & mouemur, & sumus. Et ad Hebr. 1. Portas omnia verbo virtutis suæ. Itidem ad Colos. 1. Omnia per ipsum & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes, & omnia i ipso constant, Quod Christus (illud generū Dei verbum) in

Euangelio manifestissimè docet: Matt. 10. Duo (inquit) passeres alle veniunt, & vnus nō cadit super terrā sine patre vestro, vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt. Et iterum: **Mat. 6.** Respicite volatilia cœli, quoniā nō serūt neque metuat, &c. & pater vester cœlestis paciscit illa. Et paulo post: Si enim solum agri quod hodie est, & cras ī cibantū mittitur, Deus sic vestit: quanto magis vos, modicæ fidei? Verbum ergo, quo **Gen. 1.** Deus dixit: Germinet terra herbā virentem & facientem seminem, & factum est ita, nō desit operari, sed perpetuo operatur, & perpetuo viret in cōsumationem seculi fita, & sic de reliquis rebus queat. Verbo enim domini cœli firmati sunt & terra. Vt pinde dixerit Christus: Pater me⁹ vsque modo operatur, & ego operor. Quod & vbiq; Psaltes mirificè inculcat: Omnia (inquit) hāc expectāt, vt des illis escā in tempore. Dante te illis, colligent. Et iterum: Oculi omnium in te sperant domine, & tu das illis escam in tempore opportuno. **Psal. 146.** Atque alibi: Qui operit cœlum nubibus, & parat terræ pluuia. Qui producit ī montibus scænum, & herbam seruituti hominū. Qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorū inuocantibus eum. Ac **Psal. 37.** Homines & iumenta saluabis domine. Et iterum: Scitote quoniam dominus ipse est Deus: ipse fecit nos, & non ipsi nos: nos autem populus eius & oues pascuæ eius. **Quæ** omnia euidenter ostēdunt nos non nasci aut viuere, aut ali, aut hoc vel aliud operari casu, aut tācum nostris viribus seu providentia, sed Deo dante, viuificante ac conseruante. Quemadmodum diuus Paulus **Timot. 5.** vocat Deum viuificantem omnia, qui præstat nobis omnia abundè ad fruendum, & est saluator omnium hominum, maxime fidelium. Hæc altius repetere visum est, quodd sciamus maximā hominum partē, tanta mentis caligine obtenebratam, vt est se nosse Deum profiteantur, factis tamen negent, ac sic vitā istituunt, quasi Deo res creatæ nullæ sint curæ, & **Tit. 1.** quasi Deum aliquid celare, aut præter illum sibi prospicere, aut quid aliud agere possint, quam tamē omnia nuda & aperta sint oculis eius, qui scrutatur renes & corda Deus sine quo nihil facere possum⁹. Qui crassissimus error facit, vt hoc hominum genus nunquam recta mente sit erga Deum & quicquid agat, nō agat ex fide, aut simplici oculo ī Deum collato, quem Christus in omni actione requirit: sit quoque vt Deū **Mat. 6.** nō rectè colat aut inuocet, Cui enim nondum persuasum est omnia

omnia à Deo petēda, sed humanis viribus aut prouidētia comparāda, quomodo is in oratione dominica panem quotidianū à Deo rectè petierit: quo id nemo rectè fecerit, nisi qui certū habeat eū adesse, gubernare, alere, & cōseruare omnia: & nihil nobis vel boni vel mali cōtingere posse, nisi dāte vel permittente Deo. Qui verò eō peruenit vt hæc intelligat, is non potest suis viribus, & quibuscūq; aliis externis præstidiis nō diffidere, & rotus ab illo pendere, qui potest & præstat omnia: is nihil suæ sapientiæ tribuit, quam Dei sapientiā intuetur, sed credit omnia rectissimè, iustissimèq; ab eo fieri, etiam si iuxta sensum humanum (id quod in domo sit) absurdum videatur, quale est, quodd videmus impios rebus exterioribus florere, & pios ī hoc mūdo tribulationi expositos esse. Is denique cūm bonitatem Dei, omnia propter hominem, ipsū quē hominem ad suam imaginem & similitudinem creatum, ac lapsum per filium restituentem, ac omnia per Christū in Spiritu sancto, cum fiducia petenti, donantem intelligit, videt nihil esse, quod illius gratiæ beneficiæ nō debeat. Quo fit, vt sincero affectu totam spem in illum trāsferat, vt omnē sollicitudinem plena fiducia in illum (cui scit esse curā de nobis) coniciat. Vnde eādem consequitur, vt viuida charitate erga Deū afficiatur, & in illum tēdat, quem nouit esse summè bonum, nihil illi in amore aut præferens aut æquā, vt libeat potius relinquere patrē, matrem, liberos, & vxorē, vt malit amittere principis amorē, perdere opes, honores, & omnem voluptatem, quā & vitam (si Deus ita iusserit) quā hunc offendere. Qui quicquid veneratur, quicquid metuit, quicquid amat, præter eum, eius causa amat, metuit ac veneratur, omnia ad illius gloriā referens, semper gratias agens, siue contingant læta, siue tristitia, siue mori detur, siue viuere, certus, diligētibus Deum, omnia cooperari in bonū, & Deū non derelinquere sanctos suos, sed in æternum cōseruare, breuiter, beatos esse omnes qui cōsunt in eo.

*Et in Iesum Christum filium eius vnicum
Dominum nostrum.*

Hic secūdū caput apostolici symboli ingredimur, quod pluribus nobis secundā personam, quæ Filij est redemptoris, pronominibus ponit quam in primis variis cognōmētis nobis designat, vt designat omnibus modis declaret hāc personam, quæ carnem assu-

Ibidem.

*Qui omni
Iosimpli-
cistat, ro-
is à Deo
pēdit, si-
bi diffidē-
tes.
Psal. 36.
Psal. 72.
Psal. 33.
Genes. 1.
Luc. 11.
Rom. 8.
1. Pet. 3.*

*Mat. 10.
Luc. 14.*

Rom. 8.

*Psal. 36.
Psal. 2.*

*Filiū per
sona deus
& homo
nominibus
designat -
ter.*

Ex sym- pte, esse verum Deum de Deo, & verum hominem ex homi-
bolo A- ne. Sicut enim anima rationalis & caro, vus est homo, ita
thana. Deus & homo vnus est Christus Iesus. Et quemadmodum ab
August. aeterno tres personæ deitatis sunt, in vnitae natura seu sub-
detri. lib. stantiae, ita tempore desinato factum est, vt verbum Dei hu-
 13, c. 17. manam naturam assumens sine confusione substantiæ, vnum
 Christum constitueret, sicuti Ioannis Euangelium testatur.
IOAN. 1. Verbum caro factū est. Verbum, inquam, quod in principio
 erat Deus apud Deū, per quod omnia facta sunt, & sine quo
 factum est nihil. Verbum in quo vita erat, lux hominum, &
 lux in tenebris lucebat, & tenebræ eam non comprehende-
 runt, lux vera quæ illuminat omnem hominem venientē in
 hunc mundū. Verbū denique quod in mundo erat, per quod
 mundus factus est, & quod mundus nō cognouit, factū est ca-
 ro. Filius Dei factus est homo. Hic enim, caro, totum homi-
 nem significat, sicut sepe alibi. In dicit, inquam, humanam na-
 turam Dei filius, vt daret se recipientibus, ac lucem hanc ap-
 prehendentibus, potestati filios Dei fieri, his qui credunt in
 nomine eius. Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate
 carnis, neque ex voluntate viri (quales omnes sumus ex Adā)
Aug. de sed ex Deo nati sunt, id est, regenerati sunt. Hic est Christus
side ad Iesus plenus gratiæ & veritatis, de cuius plenitudine nos om-
Pe. c. 2. nes accepimus, & gratiā pro gratia, per quem Deus, quem ne-
IOAN. 3. mo vidit inquam, multifariam, multisq; ac modis olim in pro-
IOAN. 1. phetis loquutus, nouissimē nobis in persona eiusdem filij sui
Hebr. 1. familiarissimē euentissimēque innotuit. Vnigenitus enim
IOAN. 1. filius, qui est in sinu patris, ipse enarrauit, per quem alata est
IOAN. 16. vita æterna. Hæc enim est vita æterna, vt cognoscant te solū
 verum Deum, & quem misisti Iesum Christum, per quē libe-
 ratio ac salus, humano generi in diabolica captiuitate detē-
 to, apparuit, quemadmodum scriptū est: Si vos filius liberaue-
 rit, tūc verē liberi eritis. Cū enim primus patris noster Adā,
 ab initio ad Dei imaginem & similitudinem conditus, ac in
 paradiso deliciarum, vbi erat perpetuū beatas & immortalis
 futurus per inobedientiam seipsum perdidisset, factus carna-
 lis & mortalis, tota natura corruptus & deprauatus, nimirum
 auersus à Deo vero, æterno illo ac incommutabili bono, atque
 hāc corruptelam in totam stirpem suam massā corrupte so-
 bolem deriuasset, nō potuit homo, sicut sponte ceciderat, ita
Aug. de sponte etiam resurgere, quemadmodum qui seipsum occidit
lib. arb. seipsum

seipsum resuscitare nō potest. Sed necessarius erat mediator
 per quem Deus dextera suam nobis porrigeret, qua perditos
 nos reuocaret in vitam, & captiuos vindicaret in libertatem.
 Proindeque factum est, vt illud Dei verbum, per quod facta
 sunt omnia, & in quo omnia subsistat, caro fieret, & vsque ad
 miseriam nostrā se se demitteret, & habitaret in nobis, quē-
 admodū diuus Paulus ait: Qui quum i forma Dei esset, non
 rapinā arbitratus est esse se æquale Deo, sed semetipsum exi-
 tianuit, formā serui accipiens, vt filius qui i deitate erat patri
 æqualis, humanam iduus naturā, & quatenus homo ab om-
 ni tamen peccati labe longē alienissimus: Deo patri vsque
 ad mortē obediens factus, hominē. qui à Deo per inobediēti-
 ā mortem prolapsus erat, seq̄s diabolo subsiugauerat, i vitam
 ac libertatem reuocaret. Nobis datus, nobis natus, vt peccata
 nostra, imō totius mundi (pro quibus nihil dignū nos quod
 exoluimus Deo habuimus) ipse portaret, & nos quū inimi-
 ci essemus Deo, per mortē suam i sanguine suo reconciliaret,
 sui que spiritus i se credentes participes faceret, per quem dis-
 funderet charitatem i cordibus nostris, qua Deum sponte ac
 libenter, non vt serui, sed vt igeni filij, lacti ac alacres, Dei
 voluntatem ficeremus. Tūc enim efficiimur verē liberi, quū
 Deus nos fingit, id est format & creat, non vt homines (quod
 iā fecit) sed & vt Deo accepti ac boni homines simus, quod
 nunc gratia sua facit, vt scimus in Christo Iesu noua creatu-
 ra, secundum quod dictum est: Cor mundum crea i me Deus.
 Necessē ergo fuerat vt hic mediator simul Deus esset & ho-
 mo, quod alioqui perditos seruare, mortuos viuificare, iusti-
 ficare impios, peccata remittere, spiritum sanctum dare bre-
 uiter, nos regenerare nō potuisset: quæ omnia benignitas &
 humanitas Saluatoris nostri Dei in Christo non ex operibus
 diuinitatis quæ fecimus nos, sed secūm suam misericordiam
 perfecit. Misericordiam enim consequuti sumus, vt simus si-
 deles & hoc nō ex nobis, sed Dei donū est, non ex operibus, 1. Cor. 7.
 non fortē quis extollatur. Ne tamē quis intelligat, sic nos gratis
 liberatos, vt bonis operibus posthac non sit opus, statim sub
 necessitate. Ipsi enim signentur sumus, in Christo Iesu, in ope-
 ribus bonis, vt in illis ambulemus. Non quæ iustificandum sequitur
 præcedunt (quod impossibile sit sine fide placere Deo, aut iustifica-
 bere viuere) sed quæ comitantur iam iustificatum, qui sunt
 fructus spiritus & fidei per charitatem operantis.

2. c. 20.
 Christum
 nobis me-
 diator no-
 cessarius
 erat.
 Philip. 2.
 Epsi. 53.
 1. Ioh. 3.
 1. Petr. 2
 Gene. 3.
 Epsi. 9.
 Roma. 5.
 Ephes. 1.
 Roma. 8.
 Per chari-
 tate vo-
 luntatis Dei
 adimple-
 tur.
 Aug. in
 ench. c. 37
 Galat. 6
 Psal. 50.
 Gratiis re-
 diuini su-
 iustitiæ
 mmi.
 2. c. 3.
 1. Cor. 7.
 Opera bo-
 nis, quæ
 sequitur
 iustifica-
 tionem.
 Heb. 11.

*Priori ad
nitu Christi
suis venit
ut Salua
ret.*
*Luc. 1.
Hier. in
Iosue.
Deu. xli.
Iosue. 1.*

ET IN IESUM. Vides qualis venerit hic mediator. Nā enim venit ut vltor, sed ut saluator. Iesus enim Hebræis saluatorem sonat, ut non temerè id nominis ei tributum sit, sed ab angelo priusquam nasceretur, inditum, sicut scriptum est: Et vocatus nomen eius Iesum, ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Legimus & alium quempiam Iesum, filium Naue, sed nihil aliud quam Iesu redemptoris typum ac imaginem gerentem. Moses enim, qui typus veteris legis est, nō potuit populum in terram reppromissam perducere, sed illi succedens dux Iesus, qui & Iosue, perduxit. Et quem admodum is de terra Aegypti populum educlum, deque eremi erroribus liberatum, in terrā reppromissionis introduxit: Ita hic Iesus redemptor noster populum de ignorantia tenebris educlum, & de mundi erroribus euocatum, ad regna cœlorum prouexit. Nec enim aliud nomen est sub cœlo datum hominibus, in quo oportet nos saluos fieri, quod nō sit aditus ad veram felicitatem, nisi per fidem in Iesum, sicut ipse testatur: Nemo (inquiens) venit ad patrem, nisi per me. Et iterū.

Ioan. 10. Ego sum via, veritas, & vita. Ego sum ostium: si quis per me introierit, saluabitur, & cœtera quæ sequuntur.

Cyprianus CHRISTVM. Christus vel regni vel pontificale nomen in symbolo est. Nā & sacerdotes & reges apud Iudæos, vnguentō christinatis consecrabantur, qui & Christi dicebantur, sed illi exteriori vnguento, materiæ corruptibilis velut mortales & corruptibiles vngentantur. Hunc autem singulariter plenitudinē innotuit spiritus sui vixit Deus, sicut & Esaias ex persona Domini Esai. 61. præsignauerat. Spiritus Domini super me, cō quod vixerit me, euangelizare pauperibus misit me. Vterque porrō titulus sacerdos, Christo apprimè congruit, qui dictus est sacerdos secundum ordinē Melchisedech. Qui ut sacerdos, ut seipsum agnū verè immaculatū in ara crucis obtulit, p salute mundi. Rex quoque ab angelo pronuntiatus est: Dabit (inquit) illi Deus sedē Luc. 1. David patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Regnabit, inquam, non in regno corporali aut mundano, quod nullum tale sit æternum, & ut Christi ipse alibi testatur, regnū eius non est de hoc mundo, sed spirituali, in quo sedet ad dexteram Dei patris, interpellans pronobis, dās remissionem peccatorum & Spiritum sanctum in ipsum credentibus, & inuocantibus eū, quos & sanctificat ut. Ioan. 18. resuscitet eos à nouissimo die ad vitam & gloriam æternam.

De hoc

De hoc Christi regno, quod est vita æterna, quæ hic in nobis incipit, ibi consumēda, alibi futurus dicemus. Tantum hic ad monebimus symbololum docere, hūc esse verū Messiam illum vnicū à prophetis olim promissum. Nam quem Latini vnicūctum vocant, Græci Christum, Hebræi Messiam appellant. Proindeque cæcos Iudæos frustra alium expectare, quod fecit Christus venerit, qui non potentia corporali instructus, Mat. 2.6. sed plenitudine spiritus sancti inuictus, sanguine suo, consummato illo vnicō arque admirabili sacrificio, in ara crucis oblato, nos à tyrannidē satanæ liberauerit, cōdonatūque peccatis omnibus, verā libertati restituerit, tandem quoque cœlestis regni sibi coheredes & confortes ascendens. Heb. 1. FILIVM EIVS VNICVM DOMINVM NOSTRVM. I. Pet. 1. Duobus prioribus verbis symbololum eam personā nobis nominatim indicauit, quæ in hoc erat ab æterno destinata, vt p eam mūdus redimeretur, & vt norum faceret nobis Deus sacramentum voluntatis suæ secundū beneplacitum eius, quod filiiū misit in Christo, in dispensatione plenitudinis temporū Eph. 1. instaurare omnia quæ in cœlis, & quæ in terra sunt in ipso. Christus iam declarare incipit hanc personam, & verum Deum & verum hominem esse. Verū enim Deum ostendit, quum Christum filium Dei vnicum prouertit, id est, naturā filium Dei, ex substantia patris genitum, & vt aliud symbololum exponit, patri consubstantialē. Et proinde ob diuinam naturā, quam eandem habet cum patre, omnipotētī virtute, magnitudine, sapientiā, bonitate, sempiternitate, hoc quod pater est omnia, tamen hæc non sine auctore, sicut pater, sed ex patre, tanquā filius patri æqualis, habet sine initio à patre actus, quem admodum Ioannes ait: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum: hoc erat in principio apud Deum. Porro filium Dei quum audis, nolo cogitationem carnalis nativitatē assumas, sed cum Esaiā exclama: Generationē eius quis enarrabit? Nam si vel eo quod cor generat verbum, vel mens rationem, vel lux ex se parit splendore, nulla fragilitas cogitatur, quāto sacrarius de horum omnium creatore censendum est: Quamquam hic nulla similitudo afferri possit, quin innumera discrepent. Nulla enim creatura talis esse potest, qualis creator eius. Et ideo sic in exemplo est diuina substantia, ita & sine exemplo est diuina generatio. Lux enim non parit substantiarum splendorem, aut corpus.

Ipsi XII. substantivum generat verbum siue conceptum siue prolatu, sed filius Dei (substantialiter generatur, quod pater in eum omnem essentiam suam transfundit. Sicut ipse in Evangelio dicit: Ego & pater vnum sumus.

Ioan. 10. Epl. 1. Ioan. 1. Rom. 8. Roma. 5. Ad didit ergo Vnicum, vt hinc natura filium Dei, fecerat **A**llis adoptionis Dei. In scripturis enim frequenter homines pii appellantur filij Dei, ac non natura. Natura enim omnes nati sumus filij irae, sed dignatione adoptionis per fidem in Christum facti sumus filij Dei, quemadmodum Ioannes ait: Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius, quum Christus nunquam non fuerit natura filius Dei, Deus de Deo. Item Paulus Apostolus: Praedestinavit (inquit) nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum. Et iterum Roma. 8. Accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus: Abba pater.

Ioan. 1. Epl. 1. Secundum ergo hanc priorē generationē, Christum nō frater habet noster, nec heres Dei, nec fratres habet, nec coheredes habet. Quāquā etiā vel ob id filius vnicus rectē asseritur, quod licet sit Deus & homo, duabus naturis, deitate ac humanitate cōstant, sit etiā bis natus, vnus tamē filius est. Non enim duos fateamur filios, sed Deū & hominē, vnu filiū credim⁹, maternē in duabus naturis, nō tamen cōsuis. Et quāquā duas has beat natiuitates. Vnā, qua nascitur ex patre sine tēpore: alterā, qua nascitur ex virgine matre, pōnitivō à Deo, nō tamē duo, sed vnicus est filius, non alius, sed idē aliter natus.

Domini nostri Iesu Christi DOMINVM NOSTRVM. Filius in scripturis frequenter Dominus appellatur, quod cognomē in Christū cōpetit, non tantū iuxta alterā, sed vt tranq. naturā & diuinā & humanam. Quatenus enim est ab aeterno Deus de Deo, dominus est omnium, nō alius dominus à patre, quādemodū nec alius Deus. Est enim dicitur, alii domini, cōcessā & impartita: nō genita, potestate dicuntur. Hic verò solus est vnicus filius, & solus vnicus dominus. Sicut Apostolus dicit: Vnus pater Deus, & vnus dominus Iesus Christus, per quē omnia iuxta assumptā verō naturā, per crucē, mortem, & ignominia promeruit intrare in gloria patris, omnibūque sibi subiectis cōstitutus est ad dexterā Dei in caelestibus, super omnem principatū, & potestatem, & virtutem, & dominationē, & omne nomen quod nominatur, non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro.

Philipp. 2. Et vt alibi Paulus ait: Datum est illi nomen, quod est super omne

omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, caelestium, terrestrium & infernorum. Et omnis lingua coaetetur, quia domin⁹ Iesus Christ⁹ in gloria est Dei patris. Vnde ipse apud Math. dixit: Data est mihi omnis potestas in caelo & in terra. *Mat. 28. Et vt humanitati Christi nō tribuamus omnipotentia, tamen vt vitare hypostasios, duas naturas cōplectentes, rectē dicatur omniū domin⁹, quemadmodū Christiani ac piē dicimus, omnium Deū passum ac mortuū, sed peculiari ratione Christus dicitur domin⁹. Sed peculiari ratione Christus dicitur domin⁹. Sed peculiari ratione Christus dicitur domin⁹. Sed peculiari ratione Christus dicitur domin⁹.*

Mat. 11. Ro. 6. 7. Ioan. 13. Ioan. 10. Ioan. 17. Suanissima vox est dicitur: Vos vocatis me magister & dominus, & bene dicitis sum etenim. Sed vide quid reposcat: nepe *Christo* si vt quemadmodū ipse fecit, ita & nos faciamus. Certi quidā dīs ab omni eo toti pōtentes, tuti sum⁹: ab omni periculo. Nam oues quae ni periculo audiunt vocem eius & sequuntur eum, non peribit in aeternum, & non rapier eas quicquid de manu eius streuerit, dat eis vitam aeternam: nimirum à patre impetrans hic benignissimus dominus, vt vbi ipse est, illic sit & minister eius.

Christi ET quamquam secundū hanc rationem humanitatis assumptae, & peractae redemptionis, dominus noster sit, non deditur tamen secundum eundem, nos suos compellere fratres, homo fratrum & proserui amicorum. Quid ni, quum nec dedignatus sit agere presbiterum, ministrum: Ego (inquit) in medio vestrum sum, sicut qui ministrat. At hęc vocabula nō equalitatis, sed similitudinis cogna. *Ioan. 13. Luc. 22. Philip. 2. Luc. 24.* tionis, & charitatis sunt. Nā quod & ad humilitatem attinet, *Luc. 22. Philip. 2. Luc. 24.* habitu quidem inuentus est vt homo, receptis in se omnibus in cōmodis, quae naturae veritatem comitatur, vt sunt, elurire, sitire, lassari, angui, cadere, denique mori, idque volens nostrā causa, vt exoluere quod nos cōmerueramus, sed iterum gratia.

Colof. 1. tia & veritate semper plenus, nempe in quo inhabitavit plenitudo diuinitatis corporaliter, expers omnis peccati, & ad peccandum procliuuatis, erroris, ignorantia, breuiter omnia quae vel non congruunt dignitati persona (quae simul erat Deus & homo) vel gratiae plenitudinem excludunt.

Qui conceptus est de spiritu sancto, natus ex Maria virgine.

Secundus Christi natus.

Baruc. 3. Esai. 7.

Cypria. 3. symbol.

Tota trinitas cooperata est mysterio incarnationis.

Lucae 1. 1. Cor. 1.

Quid spiritus sancto peculiariter dedicat.

Ioan. 3.

Perpetua virginis matris virginis.

Hic articulus secundam Christi natiuitatem (de qua propheta praedixit: Post haec, inquit, in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est) proponit. Quem ergo ex prioribus, secundum naturam diuinam ab aeterno ineffabiliter ex patre nato didicisti, eundem hic audis in tempore de spiritu sancto conceptum, & ex virgine natum, quem admodum ante multa secula vaticinatus erat Esaias: Ecce (inquit) virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emanuel, quod est, nobiscum Deus. In primis ergo hoc articulo refertur, Spiritus sanctus dominicae carnis & templi eius creator: Sic tamen, vt intelligas totam trinitatem hoc adorabile mysterium cooperatam esse. Quod testatur Euangelista, referens angelum virgini Mariae respondentem: Spiritus sanctus superueniet in te, & Maria altissimi obumbrabit tibi. Et ideo quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Adest ergo altissimus, intellige patrem, fontem & autorem deitatis. Adest virtus altissimi, nempe filius qui proprie carnem assumpsit. Adest Spiritus sanctus, cui tamen hoc opus peculiariter quadam ratione attributum, scriptura dedicat, quod non est naturae, vt quaedam quae omnium personarum communia sunt scriptura singulis tribuat personis, veluti quum patri tribuit omnipotentiam, filio sapientiam, spiritui sancto charitatem. Iam quum opus incarnationis Christi, opus sit incomprehensibilis & ineffabilis charitatis Dei, quemadmodum Christus dixit: Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vniuersum daret, recte hoc opus spiritui sancto tribuitur, per quem dilargitur charismata.

NATVS EX MARIA VIRGINE. Sic enim debet adimpleri scriptura, prophetici & enigmate perpetuae integritatis virginis Mariae significans, quum ait: Porta haec clausa erit, & non aperietur, & vir non transibit per eam, critique clausa

clausa principi. Quo quid euidentius de consecratione virginis dici potuit? Clausa fuit in ea virginis porta, soli Deo Christo principi paruit, respiciens ad Orientem, vnde sol oritur nunquam occidens, qui visitauit nos orientes ex alto, vt illucescat his qui in tenebris, & in ymbra mortis sedent. per hanc prodiit Sol ille iustitiae, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Non humana nec vulgari ratione. Spectabat enim porta ad viam sanctuarii exterioris, quoniam ea natiuitas erat extra vulgarem hanc natiuitatem, nihil habens admixtum humanae concupiscentiae aut fragilitatis. Suscepit verbum carnem, non est mutata in carnem, quia manens Deus suscepit hominem.

Quamquam nec hoc omittendum videtur, quod filius Dei per animam rationalem, tum simul creatam, omnis celestis gratia plenus, in secreta rationalis spiritus arce verbum capientem, tanquam medium carni vnitus sit. Neque enim substantia Dei, quae per omnia incorporea est, inseri corporibus, vel capi ab eis principaliter potest, nisi aliqua media sit substantia spiritualis, quae capax esse diuini spiritus possit. Nihil ergo hic vulgare cogitandum est, vbi sanctificatio spiritus inerat, & anima quae erit Dei capax, particeps etiam fiebat carnis. Nihil putandum impossibile, vbi aderat virtus altissimi. Nihil de humana fragilitate cogitandum, vbi plenitudo inerat deitatis.

Virginem autem designat ex nomine Mariam, idque nomen, quo I & Lucas facit Misillus est (inquit) angelus Gabriel ad virginem desponsatam viro, ac statim postea: Et nomen virginis, Maria. Haec est illa Maria ad cuius nomen recreantur omnes animae piorum. Eua siquidem diabolo insentientis, maledictionem & mortem orbi intulit: Maria vero Deo credens, benedictionem & vitam protulit. Per Euum adhuc virginem serpentis afflatu deceptam, venit calamitas: per virginem spiritus sancti afflatu grauidam, rediit beatitudo. Per Euum praeuaricantem Dei praecipitum, irae filij nascimur: per Mariam Deo subditam, ac dicto angelico parentem, atque credentem, Christum accepimus, per quem renascimur filij Dei. Eua superbiens gratiam Dei amittens, audiuit: Multiplicabo aruminae tuas, & conceptus tuos. In dolore paries filios, & quae sequuntur. Maria gratiam apud Deum inueniens humilis audiuit: Aue gratia plena, Dominus tecum, benedi-

Cypria. in symbol.

Exce. 4.4

Luc. 1. Ioan. 8.

Cypria. 3. symbol.

Lucae 1.

Ad Mariae nomē oēs piorū anime re creatur.

Gene. 3.

Ioan. 1.3.

Gene. 3.

Lucae 1.

Gen. 12. Ita tu in mulieribus, & benedictus fructus ventris tui, nimirum in quo benedicuntur omnes tribus terræ.

Christus
propter
nos incarnatus.
Jacob. 1. Non suffecerit autē ut hæc omnia ineffabili Dei dispensatione facta credas (nam & dæmones ad eum modum credunt & contremiscunt, exclamantes: Iesu fili Dei altissimi, ut quid venisti ante tempus perdere nos) sed necesse est, ut credas hæc omnia propter te facta, quemadmodum symbolum Nicænum exerte commemorat. Qui propter nos (inquit) & propter nostram salutem descendit de cælis. Et incarnatus est de Spiritu sancto ex Maria virgine, & homo factus est. Venit de cælis Deus, homo factus ex Virgine, ut esset mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus, qui est super omnia Deus benedictus in secula, ut esset via per quam *lib. cōfes.* veniremus ad patrem, quemadmodum ipse ait: Ego sum via, *7. cap. 18* veritas, & vita. Neque enim per ullam aliam creaturam, siue *1 Tim. 2.* sit in cælo, siue sit in terra, venit ad patrem, sed tantam per *Ioan. 1. 4* filium. Nec est aliud nomen sub cælo in quo oporteat nos saluos fieri, quod non sit in alio aliquo salus. Verbum caro *Cur filius* factum est, ut lactaret infantiam nostram sapientia Dei, per *Incarnat.* quam creata sunt omnia. Induit humanam naturam æterna *Ioan. 1. 4.* veritas supereminens omnibus creaturis suis, ut subditos erigeret ad seipsam, ut aperiret nobis voluntatem Dei, ut erudiret nos abnegare omnem impietatem, & secularia desideria, ut nos deprimeret ad nobis ipsa, & ad se traiceret, ut carnales faceret spirituales, ut filios hominum per institutionem adoptionis faceret filios Dei: factus humilis, ut sanaret superbos, exaltauit enim se homo, & cecidit: humiliatus se Deus, & crexit. Nos cecidimus, ille descendit. Nos gemebamus, ille se inclinauit, ac manum Deum homini porrexit, ac miserè lapsum subleuaui. Conceptus de Spiritu sancto, sine omni humana ac carnali actione, sine viri semine, idque propter nos, ut conceptionem nostram carnalem, impuram ac damnatam mundaret, nobis que per infinitam suam patrisque misericordiam in Spiritu sancto regeneraret. Natus ex Maria virgine, illæ ipsius virginitate, ac pudore permanente, idque propter nos, & ut natuitatem nostram, originalis peccati macula pollutam, purgaret Deus & homo. Nam qui posset hæc, nisi effecit pariter Deus & homo? Quis enim (ut Iob ait) potest facere mundum de immundo conceptum semine? Nōne tu qui solus es?

Aug. de
Symbolo ad
cathec.
1. Tit. 2.

Cur de
spiritu sc̄o
concep-
tus, &
ex Virgi-
ne natus.

Passus sub Pontio Pilato, crucifixus,
mortuus & sepultus est.

Iam mysterium passionis ingreditur, quod Paulus Apostolus verbū crucis appellat, in quo solo oportet nos gloriari. Nam est verbum crucis pereuntibus stultitia sit, his tamen qui salui sunt, virtus Dei est. In primis ergo credimus Christū verē passum. Sic enim scriptura clamat apud Esaiam prophetam, Verē languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Et in Euangelio Lucæ dominus loquitur: Desiderio desiderauit hoc pascha manducare vobiscum antequam patiar. Et iterum: Nōne oportuit Christū pati, & ita intrare in gloriam suam? Itē primū Petri secundo: Qui quomodo pateretur, non comminabatur. Passus itaque est in corpore & anima, indicans se verum hominem esse, captus, vinculus, contumeliis adfectus, colaphis cæsus, consputus, flagellatus, spinis coronatus, denique in crucem actus. Et ne existimes eum ad passionem, quod ad animam attiner liberum fuisse, audi quid dicat: Tristis (inquit) est anima mea vsque ad mortem, & factus in agonia, proliuius orabat, & factus est sudor eius sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram. Absit autem, ut credas Christum vel damno aliquo, aut iniuria impassibilis diuinitatis in carne passum, aut passionem quam in carne & animo sustinuit, per diuinitatis unionem absorptā esse. Vnio enim illa incomprehensibilis, singulis naturis suam proprietatem seruaui. Quod enim passibile, nempe humanitas, passibile fuit. Quod impassibile, nempe diuinitas, manifeste impassibile. Ego (inquit) Deus, & non muror.

IN PONTIO PILATO. Iudicis nomen, sub quo passus est Christus, adiectū est, propter temporum agnitionem & historię certitudinem. Erat enim id temporis Pōtius Pilatus præfex Iudææ, sub Tyberio Cæsare Augusto, qui Christum, licet innocentem a se iudicatum, in crucem tamen egit.

CRUCIFIXVS. Mortis genus audis, quod ut erat maxime cruciabile ac lentū, ita habebat summam ignominiam maxime apud Iudæos. Nam in lege cordi scriptū reperiebatur: Maledictus omnis qui pēdet in ligno. Cur autem hæc mortis species omnium acerbissima à Deo electa sit, præter scripturæ vaticinium (quæ hæc & typis & predicationibus apertissimis futuram prodiderat) non oportet Christianum admodum

Verbum
crucis, vir-
tus Dei.
1. Cor. 1.
Christus
vero pas-
sus.
Esai. 53.
Luc. 22.
Luc. 24.
Passus in
corpore
& ala.
Mat. 26.
Mat. 24.
Luc. 22.
Ioan. 12.
Diuini-
tas Chri-
sti impas-
sibilis.
Psal. 101
Mat. 3.
Mat. 27.
Mat. 15.
Luc. 23.
Ioan. 18.
Mors in
cruce de-
cubat re-
deprore.

Cypria. esse sollicitum, modo credat ac sciat eam mortis specie ad redimendum genus humanum, ne dum opus eam, sed & decessissimam fuisse. Decebat enim, ut qui in ligno per superbiam & voluptatis stimulos vicerat, in ligno quoque per extremam humilitatem & ingentissimos dolores vinceretur per Christum dominum nostrum. Decebat, ut Christus expansis brachiis a terra sublimis pederet, qui pro sua ineffabili misericordia quærebat omnes complecti, quemadmodum ipse discipulis suis mortis genus significans ait: *Quis exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum.* Decebat eum, propter quæ omnia, & per quæ omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, aut thesauris eorum per passionem & crucem consummari. Decebat, ut spiritus noster thalamum sui ligni ascenderet, & quum in eiusmodi thalamilecto domiret, aperiret latus eius, & ecclesia virgo prodiret, desponsanda Christo, ut quomodo Eua facta est ex latere Adæ dormientis, ita & ecclesia formetur ex latere Christi in cruce pendens, ex quo manavit sanguis & aqua, quæ sunt ecclesie sacramenta. Decebat denique, ut Christus qui sibi tria regna subieciturus venerat, quemadmodum Paulus apostolus ait: *Quia in nomine Iesu omne genua flectuntur: celestium terrestrii & infernorum: in aere sublimatur, aereas subiugaret potestates cederetque manus, ut & populo non credenti in credulitatem suam exprobraret, & inquireret credentes, fixa demum cruce in terra, ut indicaret quod & inferna sibi regna subiiceret. Crux ergo ista triphalus erat seu potius triumphus insignis, quæ trophæum appellamus, nempe deiviti hostis iudicium.*

*Joan. 12.
Hebra. 2.*

*Aug. de
sim. ad ca
thec. lib.*

*2. cap. 6.
Gene. 2.
Joan. 19.*

*Philipp. 2.
Esa. 65.*

*Crux tro
phanum.*

*Philipp. 2.
Hebr. 2.*

*In pref.
misse.*

*Osæ. 13.
Hebr. 9.*

Coloss. 2.

Coloss. 2.

Coloss. 2.

Coloss. 2.

Coloss. 2.

Coloss. 2.

Coloss. 2.

Coloss. 2.

Coloss. 2.

Coloss. 2.

Coloss. 2.

ris. Testamentum enim in mortuis confirmatum est, alioqui non dandum valet dum vivit qui creditur esse. Vnde nec primum quidem sine sanguine deditur est. Et omnia pendunt in sanguine secundum legem mundantur, & sine sanguine effusione non fit remissio. Sed prioris testamenti typi, nimirum diversæ illa hostiarum & holocaustorum genera evanuerunt, postquam Christus verus agnus dei, qui tollit peccata mundi, per spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatus Deo, ut emendaret conscientiam nostram ab operibus mortuis ad servandum Deo viventi. Obtulit autem semetipsum voluntarie sacrificium deo, sicut scriptum est: *Oblatus est, quia voluit, ut vel hoc iter mortis nostram & Christi iterum, quod nostram animam vi morbi, aut humorum defectu a corpore depellit, sed dominus volens animam suam deposuit, quemadmodum apud Iohannem ait: Nemo tollit animam meam a me, sed ego pono eam a meipso.*

ET SEPULTVS. Sepultus est, ut monumentum clausum, resurrecturo ad vitam novitatem testimonium præberet, sicut nascituro uteris virginis. Sepultus autem in monumento novo è viro solidoque lapide excisus, ut sicut in hoc monumento nulus alius mortuus sepultus est, nec ante nec postea: sic in illo utero, nec ante nec postea quæcumque conceptus est, quæcumque & alia pleraque mysteria hæc sepultura complectantur.

Am qui credis Christum passum, crucifixum, mortuum & sepultum: & in Christum propter te passum, crucifixum, mortuum & sepultum crede. Audi Christum tuum, te aduocantem ac dicentem: *Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in illum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* O ineffabilem Dei misericordiam, quam Deus commendat in nobis, quoniam adhuc quum peccatores & impii essemus, secundum tempus, Christus pro nobis mortuus est; quum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius. Capiat ergo fiducia anima Christiana pro qua mortuus est. Christus filius Dei, hostia immaculata, sufficiens ad totius mundi diluendam crimina. Hic est agnus ille immaculatus, cui purissimus sanguis submouit angelum eximium. Hic est æacus ille serpens quem exaltauit Moses in deserto, positus pro signo, ut qui percussus sunt ab ignitis serpentibus, & alpegerint eum, vivant & sanentur: Serpens ignitus est diabolus, qui humanum genus a Deo viuo per inobedientiam, avertens, per concupiscentiam, omnium malorum

*In signis
non omnia
mündant.*

*Christo vi
tæ ob
lato dicitur
ver. legis
hostia
necesse.*

*Volunta
rie Chri
stus mor
tuus.*

*Esa. 53.
Joan. 10.*

*Aug. de
sede & si
Mar. 27*

*Ineffabi
li dei pio
tas erga
nos.*

*Aug. de
sym. ad
cathec. li.
2. cap. 6.
Joan. 3.*

*Roma. 5.
Hebr. 9.*

*Joan. 1.
Exod. 12
Num. 21*

*Joan. 3.
1. Tim. 6.
Coloss. 2.*

Coloss. 2.

Coloss. 2.

Coloss. 2.

Coloss. 2.

Coloss. 2.

Coloss. 2.

Coloss. 2.

Coloss. 2.

Coloss. 2.

Coloss. 2.

Coloss. 2.

Coloss. 2.

Coloss. 2.

Coloss. 2.

In peccatis nostris venundati sumus.

Luz. 10.

Roma. 6.

I. Petri. 2.

I. Pet. 4.

Glla no.

stra. i. cru.

mare cū Paul.

ni.

Gala. 6.

Quomo.

da portā

Cruce

pass xpm

Coloss. 3.

radicem peccare fecit, & peccati chirographum contra nos scriptum, quia vt propheta dicit: in peccatis nostris venundati sumus. Precium enim animæ suæ diuendicæ vniuersi quisque consequitur, quoniam concupiscentiæ satisfecerit. Christus ergo non suam, sed patris faciens voluntatem, ascendens crucem, deleuit quod aduersus nos erat chirographum, & affigens illud cruci suæ, traduxit principatus & potestates, triumphant in semetipso, dans subinde hominibus, in se crucifixum credentibus, potestatem calcandi super serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem inimici.

D Einde pro peccatis nostris mortuus & sepultus est Christus, vt & nos peccatis moriamur. An ignoratis (inquit Paulus) fratres, quia quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Cōsepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, hoc sciens, quia vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruat corpus peccati, vt vitra non seruiamus peccato, nec regnet peccatū in nobis. Ite mortali corpore, vt obediamus cōcupiscentiis eius, ite dicit Petrus Apostolus ait: Christus p̄ assus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius, qui peccatū nō fecit, nec iniquus est dolus in ore eius, qui quū malediceretur, nō maledicebat: qui pateretur, non cōminabatur. Tradebat autē iudicanti se iniuste, qui peccata nostra pertulit in corpore suo sup lignū, vt peccatis mortui, iustitiæ viuamus, cuius liuore sanati sumus. Et iterū, Christo ergo passio in carne, & vos eadem cogitatione arminem, qui passus est in carne, desit à peccatis, vt iam nō cōsideris hominū, sed voluntate Dei, quod reliquum est viuat tēporis. Inuet ergo exclamare cū Paulus: mihi absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mūdus crucifixus est, & ego mūdo. Qui enim Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cū vitis & cōcupiscentiis, qui Paulum cōmonentem & audiunt de portā & imitantem, dicent: Mortificate mēbra vestra, quæ sunt fūda carnis per terrā, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, & auaritiā, quæ est simulachrorum seruitus, ac deponetes iram, indignationem, malitiā, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro, nō mentietes, sed expoliantes vos veterē hominem, qui renouatur in agnitione Dei, secundum imaginē eius, qui creauit illū. Docet denique Christus, quā absolutā obediētiā præstare erga deum nō oporteat, quemad-

quemadmodum diuus Paulus exponit: Hoc sentite in vobis, quod & in Christo Iesu, qui quoniam in forma Dei esset, nō rapinā arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanit, formā serui accipiens, in similitudinem hominū factus, & habitu inuētus vt homo, factus est obediens patri vsque ad mortē, mortem autem crucis. Proponit ergo in eadē cruce nobis exemplū resistendi peccato vsq; ad mortem, & illo vobis debent interitū suscipiendi, si ita res postulet, p̄ pietate. Deinde monstrat eūm corporis mortem timeendam non esse, dum ipse prius pro omnibus dignatus est mori, & de morte triumphantem. Diabolus p̄mittit suæ voluntatis fœdatoribus vitam temporalem, & momentaneā voluptatem: Christus vero iustitiam vsq; ad mortem stititibus vitā aeternā. Et hic admodū suauē est gustare & sentire per mortem & passionem Christi factum esse, vt & afflictiones nostræ, imō & mors ipsa (modo tamē eas dēi respectu ac patienter feramus) ipsi deo nō tantū gratæ sint & acceptæ per Christum, sed & nobis saluantes, habentes promissionem, quoniam si cōparimur, & cum illo glorificabimur. Non enim condignæ sunt passionēs huius temporis ad futuram gloriā, quæ reuelabitur in nobis. Hæc est crux, quam tollere nos iubet Christus, & eum sequi, quæ gaudentes susceperunt Apostoli, & martyres Christi. In hac gloriatur apostolus Paulus. 3. Cor. 12. Hæc qui intelligunt, in omni fortunam erecti, cum fidei Iob dicit: Dominus dedit, dñs abstulit. Si eum dño placuit, ita factum est. Sit nomē domini benedictū. Nouerūt enim, quod in presenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra modū in sublimitate aeternam gloriæ pondus operari in nobis, nō contemplantes nobis quæ videtur, sed quæ nō videntur. Quæ enim videntur, tēporalia sunt: quæ autem nō videntur, æterna sunt. Hæc qui sciunt, ne mortem quidem abhorrent. Sciunt enim, quod siue viuimus siue morimur, dñi sumus. Sedit quoque quod mors ad eō nō separat nos à charitate Dei, vt & artius copularet, quod sit via, per quam transimus à charitate imperfecta ad perfectam optabilis piis, sed horribilis impiis. Paulus dicit: Cupio dissolui & esse cum Christo. Et sancti patres mortis piorum, trāsitū seu dormitationes, imō natales potius vocant, quā mortem Christi verbum sequuti, dicitis, quod quæ crediderit in eum, non morietur in aeternum, sed transeat a morte ad vitam. Sed alia longæ ratio est de impiorum mor-

philip. 2.

Resisten-

di pecca

ad morte

Aug. de

ymb. ad

carth. li.

1. cap. 3.

Mat. 10

Afflicti-

ones mo

do patiē-

ter feran-

tur salu-

ares.

Roma. 8.

Iob. 1.

2. Cor. 4.

Roma. 8

Aug. de

ymb ad

carth. li.

2. cap. 10

Ioh. 3. 11

Psal. 33. teipam quædamodù Propheta ait, Mors peccatorum pessima.

Descendit ad inferos.

Cur Christi ad inferos descendisse, non quò ibi sit aliquid passus. Nam in cruce omnis passionis eius cõsummatio facta est, sed ut nobis frangeret regnũ satanæ. Descendit, nõ ut illic cruciaretur, sed ut satanam cum omni potentia, propter quam princeps mundi huius dictus est, sibi & sic credentibus subiiceret, ac captiuum duceret captiuitatem. In Christo enim verè cõpleta est prophetiã Psalmi: Nõ dereliquis animam meam in inferno, quemadmodum Petrus Apostolus de Christo prædixit i Actis Apostolicis interpretatur. Idem i prioris Epistolæ cap. 3. scripsit i hunc modum: Mortificatus autem carne, viuificatus autem spiritu, i quo & his qui in carcere erant, spiritibus veniens prædicauit. Huc quoque spectat prophetia Osee: Ero mors tua, ð mors, mortuus tuus ero inferne. Et piè interpretantur, qui ad hunc articulum citant, quod Zacha. 9. scribitur: Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti victos de lacu, i quo non erat aqua. Et quod Ecclesiast. 2.4. sub persona Sapientiæ dictum legimus: Penetrabo in inferos partes terræ, & inspiciam omnes dormientes, & illuminabo omnes sperantes in domino. Et pleraque alia ex Psalmis, cum hoc articulo congruentia.

Tertia die resurrexit ad mortuis.

IN missæ symbolo canit ecclesia. Et resurrexit tertia die, secundum scripturas. Et Paulus Apostolus ait: Tradidi vobis in primis quod accepi, quò Christus pro peccatis nostris mortuus est, & quò sepultus est & resurrexit secundum scripturas. Nam triduaana mors domini, passim & prædicta est & præfigurata per prophetas. Ionæ enim prophetæ typus quo spectat, ipse dominus idicauit, quem ait ad Iudæos: Generatio hæc, generatio nequam est: signum querit & non dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ. Sicut enim Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, ita oportet esse filium hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus, quod per synecdochen intelligitur. Porrò in Euangelio nihil est quod tam sape inculcat Christus, tam euidenter prædicat, quam se passurum, & tertia die ressurecturũ, ut postquam factum fuerit quod prædixit, in concussa fide teneremus Christum

stum Deum & hominem, ut hæc omnia i nostræ salutis causa perageret, de coelis descendisse. In passione hominẽ declarauit mortalem, per quã quod firmissimum ac fragile erat, abfoluit. In resurrectione deũ declarauit, & immortalem. Qui enim deuicta morte resurgit, non potest esse mortalis. Atque ita decebat eũ, propter quem omnia, & per quem omnia, multos filios in gloriam adducetẽm, auctorem salutis eorũ per passionẽ cõsummari. Resurrexit ergo Christus pro nobis, sicut pro passus est pro nobis. Primum, ut cum quem auctorem salutis nostræ agnoscimus, in quo omne præsidium incolumitatis nostræ collocamus, immortalem sciremus. Christus enim resurgens ex mortuis, iam nõ moritur, mors illi ultra nõ dominebitur. Deinde, ut nos simul cõ illo per penitentiam cõmortui peccatis, & per baptisina cõsepulti simul etiam cõ illo i nouitate vitæ resurgeremus: ut quomodo Christus resurrexit ad mortuis per gloriam patris, ita & nos i nouitate vitæ ambulemus, ut excitati per gratiam, ac spiritu ipsius, ipsi piè viuendo, & i mandatis Dei ambulando, seruiremus. Traditus est ergo propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram. Si ergo complantati, facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus. Si mortui sumus cum Christo, credimus, quia simul etiam viuemus cum illo. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autẽ viuat, viuat deo. Ita & vos existimate, vos mortuos quidẽ esse peccato, viuentes autem Deo i Christo Iesu, mortificationi legi per corpus Christi, ut fructus alterius qui ex mortuis resurrexit, ut fructificetis Deo. Fructus autem spiritus sunt, caritas, gaudium, pax, patientia, longanimitas, bonitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas, aduersus quæ nõ est lex. Qui enim Christi sunt, carnem suã crucifixerunt cum vitis & cõcupiscentiis. Et iterum, si cõsurrexerunt cum Christo, quæ sursum sunt querunt, ubi Christus est in dextera Dei sedens: quæ sursum sunt sapite, non que super terrã: mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo i Deo. Induite ergo vos sicut electi Dei, sancti & dilecti, viscera misericordie, benigntatem, humilitatem, modestiam: supportantes iniuriam, & donantes vobismetipsis si quis aduersus aliquem habet querelã, sicut & Dominus donauit vobis, ita & vos. Super omnia autem hæc, caritatem habete, quod est vinculum perfectionis. Et pax Christi exultet in cordibus ve-

*Eleb. 2.**Christus pro nobis resurrexit.**Rom. 6. Ibidem. Colof. 2.**Lucæ. 1. Roma. 4.**Roma. 6.**Rom. 7.**Fructus spiritus qui.**Gala. 5. Colof. 3.*

*Depreca-
tio Pau-
lina.*

1. Cor. 15

stris, in qua & vocati estis in vno corpore, & grati estote. Proinde pientissima oratio est Pauli ad Hebræos: Deus pacis, qui eduxit de mortuis pastorem magnū ouium in sanguine Testamenti æterni, dominū nostrum Iesum Christum, apter vos in omni bono, vt faciatis volūtatē eius, faciēs in vobis quod placeat corā se, per Iesum Christū. Denique Christus surrexit primitiua dormientium, vt nobis certā spēs resurrectionis faceret. Ipse est enim caput corporis ecclesię, qui est principium, primogenitus ex mortuis. Qui autem primus est, solus esse non potest, neque caput deseret sua membra. Si enim (vt dicit Paulus colligit) Christus resurrexit, & nos resurgem^{us}.

Ascendit ad cælos: sedet ad dexteram Dei patris.

*Christus
ascēdit se-
cundū ho-
minē as-
sumptum
& cur.*

Philipp. 2

Act. 23

Ioan. 1

Hebr. 2

Psal. 67

Ephes. 4

Acto. 1

*Quem o-
mnis
Christo
scilicet
ad dexte-
ram pa-
tris.*

*Aug. de
Symbolo ad
Catho.*

lib. 2. c. 7

Ephes. 1

Acto. 7

Consummatis his quæ in terra gerebātur, & animabus de inferni captiuitate reuocatis, breuiter consummato redēptionis mysterio Christus ascendit in cælum, non secundum deitatem, qua semper æqualis est patri, qua vbique est, & qua nusquam deest, sed secundum hominem assumptū, gloria & honore coronatum subiectis sibi omnibus, & quæ in cælo & quæ in terra. Ascendit vero vt propheta, & prophetam explicans Paulus, ait: Captiuum ducens captiuitatē, corporis aspectum, cum subducens discipulis, & animos illorum ad cælestia Hebr. 2. subuehens, promittens dona spiritus ex alto. Ascendit autem post quadraginta dies a resurrectione, intra quos seipsum discipulis suis viuum præbuit in multis argumentis ap- Acto. 1. parens eis, & loquens de regno Dei.

*Quem o-
mnis
Christo
scilicet
ad dexte-
ram pa-
tris.*

*Aug. de
Symbolo ad
Catho.*

lib. 2. c. 7

Ephes. 1

Acto. 7

Sedet ad dexterā Dei omnipotentis. Sessio ista nō est accidenda humanō sensui, tanquā pater ad sinistram, filius ad dexteram sedeat: sed per dexteram intelligenda est honoris æqualitas, regni consortium, & potestas, qua constitutus est Christus super omnes creaturas, & quæ in cælo, & quæ in terra, & quæ apud inferos sunt, sicut Paulus Ephesitis scribit: Secundā operationem potētie virtutis eius quam operatus est in Christo Iesu, constituens eum ad dexteram suam in cælestibus super omnem principatum & potestatem & virtutē & dominationem, & omne nomen quod nominatur nō solum in hoc seculo, sed & in futuro. Sic Stephanus legitur vidisse cælos apertos, & Iesum statē ad dextris virtutis Dei. Et ipse

Christus

Christus sic futurum dixit: Verumtamen dico vobis, amodo videbitis filium hominis, sedētem ad dextris virtutis Dei. Sed cur sedet qui sine sollicitudine gubernat vniuersā, stat paratus ad optulandum omnibus ipsū implorantibus, sicut Paulus dicit: Habemus aduocatum in cælis. Secundū ergo hanc virtutem de cordibus fidelium nunquam discedit, nunquam suos derelinquit, sed semper potens est nos eripere de omnibus tribulationibus, angustiis, ac hostibus nostris, quemadmodum pollicitus est nobis, dicens: Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi.

Ascendit Christus propter nos, vt omnes illum spiritua- liter amaremus, & ex æquo omnes animos in cælum tol- leremus, scientes illic esse caput nostrū. Ascendit Christus pro nobis præcursor factus, pandēs iter, & securus nos de se redēdens, vt fideliter speremus, ad ipsū nos posse peruenire, quod credimus ad dexteram patris sedere, quemadmodum Paulus apostolus dicit: Habentes ergo pontificem magnum, qui penetrauit cælos, Iesum filiū Dei, tenemus spei nostræ cōfessionem. Ascendit caput nostrū in cælum, vt nos membra sua secum in cælum subleuaret, alioqui nunquam ascensurus. Non enim ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, filius hominis qui est in cælo. Vis ergo ascendere in cælum? Ascendit dētem tene, etenim per te ipsum leuari nō poteris. Vis ascendere? Membrum illius esto, qui solus ascendit. Qui simul consumscituit nos, simulque sedere nos fecit in cælestibus.

Vides quantum Christo debeas, vt te ad seruitutē diaboli redimeret, factus est homo: & vt certus de liberatione tua ratio be- nefices, tradidit se in mortem, animam suam pro te posuit, requere precioso sanguine suo cōmitē, vt in nouitatem vitæ resurgere- res, vt certa fiducia crederes te in die illo extremo, eodem quod gestas, sed glorificato corpore, reuicturum: ipse primus à mortuis resurrexit, vt scires vbi petēda felicitas, vt hoc mūdo nō aliter quā peregrinus ac in transitu vtereris, alā in- quirens patriam, omnēque curam ad illam cælestem æter- namque vitam transferres, subuehendus tandem in terrā uentium, ipse primus ascendit in cælum, vt non timeres vel in mundo, vel à morte, vel à diabolo, sedet ad dexteram virtutis Dei, paratus misereri tibi: deo enim vt Paulus ait, Debiti per omnia fratribus similari, vt misericors fieret & fide- lis pontifex ad Deum, & vt repropitiaret delicta populū. In

*Psal. 115.
Accipit
dñs Chrī
sto quod
Dei offe
ramus.*

eo enim, si quis passus est ipse, & tentatus, potes est eis qui tentantur, auxiliari. Quid facies igitur o homo qui tanta Christi erga te beneficia vides? Exclama cū Propheta: Quid retribuā Domino pro omnibus quae retribuit mihi? Et si non habes quod retribuas, accipe ab eo quod illi offeras. Et dic cū Propheta, Calicem salutaris accipia, & nomen Domini iuocabo.

Inde venturus est iudicare viuos

& mortuos.

*Duo chrī
stia dñe
Aug. de
fide &
symbo. c.
82.
Mat. 24
Mar. 13.
Luc. 13.
Acto. 1.*

Symbolum apostolicum duos Christi aduentus commemorat. Alterū, quo descendens de caelis, humilis venit, vt per mortem & sanguinem suum captiuos redimeret, perditos repararet ac seruaret, de quo dictum est prius. Alterum, quo veniet conuenientissimo tempore ac die, quem nobis ignotum esse voluit si gloria patris iudicaturus viuos & mortuos. Quos ambo aduentus i scripturis cautè distingere necessarium est. Redituros est autem in ea forma qua ascendit, attestantibus id ipsum quum ascenderet, angelis, ac dicentibus. Viri Galilaei quid statis aspicientes i caelum? Hic est Iesus qui assumptus est à vobis i caelum, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in caelum. Humana quidem specie conspicuus, sed iam immortalitatis gloria resurgens.

*Iudiciū
extremū.
Aug. de
symbo. ad
cathec.
lib. 1. c. 4
Rom. 14.
Ioan. 5.*

Vdicabit autem viuos & mortuos: id est feret sententiam, i & de viuis qui tum adhuc in aduentu suo supererunt, & de mortuis, nimirum omnibus, quotquot ab Adam vsque i eum diem defuncti sunt, tum subito reuicturis, quemadmodum diuus Paulus ait, Quod nos qui viuius, qui residui sumus in aduentu Domini, non praueuientis eos qui dormierunt. Oportet enim nos omnes silti ante tribunal Christi, vt referat vni cuique ppria operis sui, prout gessit, siue bona siue mala. Pater enim omne iudiciū dedit filio. Nec tantum homines, sed & angeli boni ac demones spij coram eo siltēt. Iesumque praentem intuebūt, pij ad solatiū, impij ad terrorem. Qui hic iniuste pro nobis iudicari cōdēnari que sustinuit, illic iudicabit orbem vniuersum, reditū cuique secundum opera sua. Et haec forma iudicij, cū venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli eum eo, tum sedebit super sedem maiestatis suae, & congregabūt ante eum omnes gentes: & separabit eos ab inuicem, sicut pastor segregat oues ab haedis;

ab haedis: & statuet oues quidem ad dextris suis, haecdos autem ad sinistris. Tunc dicit rex his qui ad dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. Esuriui enim, & dedistis mihi manducare: sitiui, & dedistis mihi bibere, hospes eram, & collegistis me: nudus, & operuistis me: infirmus, & visitastis me: in carcere eram, & venistis ad me. Et quando iudicabitur vni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc & rex his qui ad sinistris eius erunt, dicit: Discedite à me maledicti in ignem aeternū, qui paratus est diabolo & angelis eius. Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare: sitiui, & non dedistis mihi potum: hospes eram, & non collegistis me: nudus, & non operuistis me: infirmus, & in carcere eram, & nō visitastis me. Et quando iudicabitur vni de minoribus his, nec mihi fecistis. Quae verba diligenter recolēda sunt, quibus docetur Christianus, si ex fide illa mortua, quam nulla comitatur fidei & dilectionis opera haud saluandū. Quin adeo charitatis ac misericordiae opera (siue quibus nemo verè fidelis sine Christianus cenferi potest) requiri, vt de ceteris penè omnibus sileatur. Qui enim dilectionem habet, omnia habet. Plenitudo enim legis, dilectio est. Et finis praeepti, charitas est de corde puro, conscientia bona, & fide non ficta. Nam et si quisque per fidem absque meritis propriis, ex impio fiat iustus, interim tamen manifestum est, fidem sine operibus fidei non prodesse ad salutem, in eo qui tempus habet operandi.

Mat. 25.

*Fidemor
tua nō cō
fert ad sa
lute.*

*Plenitudo
de legis,
dilectio.
Rom. 11.
1. Tim. 1.
August.*

Ceterum totum hoc iudiciū nō humano more, sed in momento punctoq; temporis geretur, & tamen verissimè geretur. Nec enim opus est morosa discussione, quādo patebit omnia cordium arcana, quādo sua quaeque damnabit conscientia, sicut Apostolus ait: Testimonium illis reddente conscientia ipsorum, ac inter se inuicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus in die, qui iudicabit Deus occulta hominum. Corpora quoque tūc ad immortalitatem immutata, non occupabunt (quemadmodum nunc) spaciū loci, iuxta triplicem dimensionem, longi, lati, & profundi, vt neque demirari debeat, vbi sistendi sint omnes homines, qui tot annorum milibus ab orbe cōdito fuerunt, & tamen erunt verissimè eadem corpora, quemadmodū circa articuli resurrectionis mortuorum latius dicitur. Quod autem scriptura ita loquitur, perinde atq; humano more iudiciū hoc extremum

*Iudiciū
extremū
in momē
to geretur.
Roma. 2.*

*1. Cor. 15.
Corporū
post resur
rectionē
substit.*

peragendum sic more suo facit, atque sperans sermonem ad haurianum captum, obsecundans tarditati nostrae.

*Reditu-
rum pro-
pter nos,
& cur.
1. Thef. 4
Matt. 25
Roma. 2.*

Credimus autem Christum propter nos venturum iudicare vivos & mortuos, ut pios a corporali morte ac aliis omnibus angustiis liberatos, in regnum suum caeleste, ubi perpetuo cum eo erimus, subuehat. Impios vero debitis poenis afficiat, quemadmodum ipse dixit: Et ibunt hi, nimirum impij, in ignem aeternum. Iusti autem in vitam aeternam. Idem beatusissimus Apostolus ait: Qui reddet unicuique secundum opera sua, his quidem qui secundum patientiam boni operis, gloriam & honorem & incorruptionem quaerunt, vitam aeternam; his autem qui sunt ex contentione, & qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio, tribulatio & angustia in omnem animam hominis operantis malum, Iudaei primum & Graeci. Non enim est personarum acceptio apud Deum. Proindeque omnes pij hunc aduentum cum summo desiderio morantur, expectantes beatam spem & aduentum gloriae magni Dei, & saluatoris nostri Iesu Christi, semper orantes, ut Deus pacis sanctificet eos per omnia, ut integer spiritus eorum & anima & corpus sine querela in aduentum Domini nostri Iesu Christi conseruetur, scientes quia fidelis est qui vocauit eos, qui etiam faciet. Diligentibus enim aduentum eius, magna reprobatur beatitudo, quemadmodum Pauli testimonio comprobatur: De cetero (inquit) reposita est mihi corona iustitiae, quam reddet mihi Dominus iustus iudex in illa die: non solum autem mihi, sed & his qui diligunt aduentum Domini.

*Act. 10.
Tit. 1.*

1. Thef. 15

2. Tim. 4

*Cur dies
aduentus
domini
nobis i-
gnotus.*

*Aug. in
Symbol.*

Voluit autem Dominus hunc diem aduentus sui nobis esse ignotum ad excitandum nos, quo semper in officio, & ea qua vocati sumus vocatione, parati inueniamur. Proindeque apud Marcum, Dominus ita Evangelium suum claudit: Videte & vigilate & orate: nescitis enim quando tempus sit: sicut homo qui peregre profectus, reliquit domum suam, & dedit seruis suis potestatem cuiusque operis, & ianitori praecipit, ut vigilet: Vigilate ergo, nescitis enim quando dominus domus veniat, sero, an media nocte, an galli cantu, an mane: ne quum venerit, repete, inueniat vos dormientes. Quod autem vobis dico, omnibus dico. Vigilate. Vigilemus ergo & oremus, quia brevis est & incerta ista vita, & nescimus tempus quando venturus est dominus.

Credo

Credo in spiritum sanctum.

Subsequitur tertia symboli pars, quae Spiritui sancto tribuitur, in primis declaratur eius diuinam naturam quam habet cum patre filioque communem, salua distinctione proprietatis personarum, subinde dilucidè exprimitur, quae sit per Spiritum sanctum in Christi corpore, quod est ecclesiae gubernatio.

Spiritus interdu[m] pro flatu aëreo accipitur re inconstanti, volubili & instabili, secundum quam appellationem non oportet aliquid simile imaginari de Spiritu sancto. Sed frequentius in scripturis, generali vocabulo, spiritus dicitur, quicquid incorporeum est. Sic in Evangelio dicitur: Spiritus est Deus, quod omnibus personis iuxta diuinam naturam commune est, sic & angelus spiritus dicitur, sic & animus hominis spiritus appellatur, sed ratione incomparabiliter crassior. Peculiari autem appellatione in scripturis sanctis, tertia in diuinis persona, Spiritus sanctus nuncupatur.

CREDO, &c. In exordio nostrae expositionis diximus summam apostolici symboli tribus verbis contineri, nimirum, Credo in Deum. Caetera enim quae sequuntur, tres vnus eiusdemque deitatis personas, personarumque proprietates exponunt: quare si solius diuinitatis ratio habeatur, vni eo contextu dicemus, Credo in Deum patrem, filium, & Spiritum sanctum: quemadmodum Athanasius in suo symbolo docet, fidem hanc esse catholicam, ut vnus Deum in trinitate, & trinitatem in vnitatem veneremur. In qua nihil prius aut posterius, nihil maius aut minus, sed totae tres personae coaeternae sibi sunt & coaequales. Illa ergo omnia quae de Christo, post articulum, Et in Iesum Christum filium eius vnicum domini nostrum: media intercedunt, ad incarnationis & passionis eius mysterium pertinent. In quibus tamen de Spiritu sancto, non siletur, sed vt vna eademque in trinitate diuinitas doceatur, subnectitur tertia symboli pars, de qua principio dicemus:

CREDO IN SPIRITVM SANCTVM. Diligenter enim hic retinenda est praepositio, IN, quae manifestè declarat spiritum sanctum Deum esse patri filioque coaequalem. Nam in quas personas pariter creditur, easdè, necesse est coaequales, atque vnus Deum esse. Nemo enim in creaturam vllam credit, hoc est summam fiduciam collocat, sed in vnico soloque Deo, sicut scriptum est: Audi Israël, dominus Deus tuus vnus est.

C ij

Mat. 22. Interrogati ergo de patre , an pater Deus sit: Respondemus *Mar. 12.* Deus est. Interrogati de filio, eodem modo, quia Deus est. *In Luc. 10.* Interrogati deniq; de Spiritu sancto, pariter dicim⁹, quia Deus est. *August.* Nō tamē tres dii, sed vnus est Deus, de quo meminit scri- *de fide &* ptura: Quoniam ex ipso & per ipsum & in ipso sunt amata: ipsi *Symbol.* honor & gloria in secula seculorū. Amen. Quanquam autem *cap. 9.* omnium verisimū sit, in rebus creatis nullam reperiri posse *Rom. 11.* conuenientē similitudinem , per quā vel tenuiter hæc trinitas personarum in vnitare deitatis intelligi possit: quæ enim ratio, aut quæ similitudo incomprehensibili & ineffabili Deo cōparari potest, quem admodum quoque supra meminimus

Aug. de Tamē, cum venia diuinæ maiestatis, sequi diuū Augustinū, *Symbolo ad* ad iuuandā infirmitatem nostrā, aliquam afferemus similitu- *catech. li.* dine, in eare creata, in qua Deus noster, in scripturis appa- *3. cap. 9.* ruisse dicitur, nepe igni. In igne tria cōspicimus, lumē, ignis *Exod. 3.* splendorem, & calorem, & quum sint tria, vnū lumē est, simul *13.* exurgunt, simulq; cōsistunt, nec ignis præcedit splendorem, nec splēdor calorem: & hæc nō cōfused vnū sunt, simul opē- rātur, & inseparabiliter operantur: aliud igni tribuitur, aliud splēdori, aliud calori. Nam quum ad ignem refertur visio- *Trinitas* *separabi-* *liter oīa* *operatur* *Gene. 1.* *Rom. 17.* *Mysteriū* *Trinitatū* *incompre-* *hensibile* *etiā an-* *geli.* *3. Reg. 8* *Aug. de* *fide &* *Symbol.* *cap. 9.* *Mat. 5.* *1. Cor. 10* *Persona-* *tū equa-* *litas* *Mat. 26.*

ritate, ibi operatur & splēdor, & calor: & quum ad calorem refertur illuminationē, simul operatur & ignis & calor: & quum ad calorem refertur calefactionem, simul operatur ignis & calor & splendor. Ita quum dicitur, quōd Deus fecerit mūdum, intelligimus patrem, ex quo omnia, per filiu, per quem omnia, in Spiritu sancto, in quo omnia, mūdū condidisse. Et quum dicitur, quōd omnia facta sunt per filiu, & per Spiritu sanctum, quem admodū operatur & patrem & filiu, intelligimus totā trinitatē hoc donū inseparabiliter operari. Hoc ob omnino rudes dixerimus. Nam illud mysteriū, quod est ineffabile & incōprehensibile, nec verbis angelicis expli- cari potest: quanto minus humanis: ppter ea temerē nihil de inuisibilibus affirmemus tanquā scientes, sed tanquā creden- tes, quoniam non nisi mundo corde videri possunt: idque non aliter in hac vita quæ ex parte tantum, & in ænigmata.

Simpliciter ergo credenda est hæc personarum æqualitas. Nā quid eo manifestius, quod Saluator in Euangelio ait: Baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti. Hic enim

enim tres personas recenset, quibus tribuit parem potestiam, virtutem & honorem remissionis peccatorū, & regenerationis nostræ, per baptismum. Et vt euidentius symbolum, quod in missa canitur, æqualitatem Spiritus sancti in diuinitate cū cæteris personis indicaret, addidit quasdam voces de Spiritu sancto, appellans illum dominum, & uiuificantem qui ex patre filioque procedit, qui eum patre & filio simul adoretur & conglorificetur, qui loquutus sit per prophetas.

SPIRITVM SANCTVM. Sæctum appellauit, quia vniuersus est spiritus, natura sanctus, ex se omnia sanctificans quæ sancta sunt: appellatur propterea à Paulo spiritus sanctificationis angelorū quidem hominū piorū spiritus. Sæcti quoque dicitur, at nō sanctificatēs, sed sanctificati per spiritū creatorem. Sæctus quoq; spiritus nūcupatur, ad discretionē aliorū spirituum. Nā in scripturis legimus, Sauli fuisse spiritū à domino malum, & spiritū mendacē in ore prophetarū, spiritū vertiginis, spiritū pythonicum, spiritū fornicationum, spiritū nequitiam, spiritū immundū, spiritū huius mundi, spiritū satanæ, spiritū timidum & elatū. His omnibus spiritus sanctus cōtrarius est, eiciens eos. Nam dispellit omnē malitiam, pro ferocibus mites reddit, deducit in omnem veritatē, reuelat scripturarū mysteria, per fidē purificat corda, largitur verā charitatē, quæ nō cogitat malum, nec operatur perperā, inspirat huius mundi contemptū, eximit ab omni consortio satanæ, & subiectos ad contemptū Dei, quia spiritus Dei est, & spiritus Christi à patre filioque procedens. A patre quidem, attestate scriptura: Qui inquit Christus) à patre, pcedit, ille testimonium perhibebit de me. Et iterum: Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. A filio vero, quum Euangelium dicat, quōd filius post resurrectionem mittens discipulos suos prædicare Euāgelium, insufflauit in faciem ipsorum, & dixit: Accipite Spiritum sanctum. Et Apostolus ait: Si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius.

Habet autem Spiritus sanctus in scripturis diuersa nomina in quo Christus eiciebat demonia. Spiritus paraclæus, id est scripturæ consolator, qui confirmat & cōsolatur nos in omni tribulatione nostrā, seu aduocatus. Ipse enim postulat pro nobis in iustitiis inenarrabilibus, id est, ad postulatū nos in cecitate, & impellit, Spiritus rectus, quōd deducat nos in viam rectam à

Symbolū
Constant.

P'nic⁹ Spi
ritus nam
va sancti⁹
Roma. 1.

1. Reg. 16
3. Reg. 22
1. Reg. 28
Aclp. 16.

Lucæ 11.
2. Cor. 12
Prou. 16.
10. 16.

1. Cor. 12.
1. Cor. 13.
1. Tim. 14.

1. Tim. 3.
Roma. 8.
10. 15.
Mat. 10.
10. 20.
Roma. 8.

Spiritum
sancti di-
uersa no-
mina in
scripturis
Lucæ 11.
Mat. 10.
2. Cor. 1.

Psal. 50.

Crjij

terrenis affectibus, quibus inambulamus, nos purgans, & ad celestia subuectus: a circuitu, in quo impij ambulant, reuocans, & in viam rectam mīdat eorum domini reducens. Spiritus principalis, quod confirmet nos, vt nullis perturbationibus a Christo separari valeamus, nullis terroribus recedere, nullis cruciatibus infirmari. Spiritus bonus quem dat Deus penitentibus eum, diffundens charitatem in cordibus nostris. Spiritus adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus: Abba pater. Tribuitur autem in primis Spiritui sancto bonitas, quoniam per ipsum fit remissio peccatorum, & largitio donorum, quibus ornat animam abolitis peccatis. Item charitas, quia per ignem amoris sui congregantur & conglutinantur fideles, sicut membra corporis nostri cohærent integræ beneficii animi sui spiritus nostri.

Quomodo in spiritu sancto? **C**redimus ergo in Spiritu sancto Deum, cum patre & filio. Credimus quod in illo pater per Christum, & in Christo omnia operatur, omniaque viuificat ac fouet. Credimus quod hoc dicit & gubernante, per filium veniemus ad patrem, quod per hunc a Deo patre cum filio agitemur, excitemur, vocemur, ac trahamur. Credimus quod ille per eam fidem, quæ in Christum refert, donetur, quod per eum inhabitantem, efficiamur templum Dei, sicut dicit sanctus Paulus: Templum Romæ 8. enim Dei sanctum est, quod estis vos. Et iterum: Nescitis quia membra vestra templum sunt spiritus sancti, qui in vobis est, 1. Cor. 6. quem habetis a Deo. Credimus quod hic est, qui conscientias nostras reas arguit de peccato. Cui enim dubium est, alius spiritus spiritui nostro in æquitate frigido, tum aduenisse, cum mandata feruore accenditur penitentia? Neque enim qui lethali crimine o cecubuit, seipsum rursum accedere potest, vt ad Deum spiritus sancti reuertatur, nisi accedat alius, hoc est Dei spiritus, ipsum spiritum iudicatis. Credimus quod hic spiritus mortificet in nobis carnales concupiscentias, quod extinguat opera carnis, quod mouificat, & in nobis excitet, & fructus gignat spirituales. Est itaque certissimum pignus vocationis vestræ, quoniam quum sentimus opera eius in nobis, id est cõuersionem animarum nostrarum ad Deum viuentem, & cætera quæ diximus: ipse spiritus reddidit testimonium spiritui nostro, quod sumus filij Dei. Si autem filij, & cohæredes heredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. Quo imbuti, cum fiducia clamemus: Abba pater. Nam Roma, 8. qui hoc spiritu vacant, nuandano spiritu imbuti, falso dicunt Christo,

Christo, Domine domine, quia hoc spiritu carent, non facientes voluntatem patris, nec fructus spiritus: proindeque secilicet christi non Ioannis testimonium, nemo Iesum appellat dominum, nisi si non sit in spiritu sancto. Dominum enim Iesum appellare non potest heres seu quisquam, qui se illi totum non committit & subdit quod sit fra appell spiritu sancto docente. Ergo fratres (vt diuus Paulus inquit) lat. Deh. debitores sumus, non carni, vt secundum carnem viuamus. Si enim secūdam carnem vixeritis, moriemini. Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuētis. Quicumque enim spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei.

Nolo tamē, vt intelligas hanc motionem animi tui, esse ipsum spiritum sanctum, et si in scripturis interdū sic nō tri. lib. 5. mnetur, nimirū quod sit gratia & opus spiritus sancti ab eo cap. 14. proficiscens, quæ non substantia, sed accidens in nobis est. 1. The. 5. Ad eum modum orat Paulus, vt hic spiritus integer perseue. Aug. de ret in nobis, hoc est spiritus sancti gratia. Atque huius gratia fide & respectu, quam operatur spiritus sanctus in cordibus fidelium. Iam. cap. homo ex corpore, a animo, & spiritu humano cõpositus sepe numero, caro, carnalis, seu animalis apud Paulum appellatur, 1. Cor. 2. quod quicumque ex spiritu sancto non fuerit renatus, mentem, rationem, & voluntatem carnalibus desiderijs ita obstitam teneat, vt regnum Dei videre non possit.

Sanctam ecclesiam catholicam.

Hic sermonis vis mutatur: omittitur enī præpositio, in. Cypri. in. Hic enim dicit symbolum, Credo in sanctam ecclesiam, & symboli. cætera quæ sequuntur, sicut superius dixi: Credo in Deum. Credo in Iesum Christum filium eius unicum, & in Spiritum sanctum, sed tantum, Credo sanctam ecclesiam catholicam, id est credo ecclesiam a Deo congregatam esse non in sanctam ecclesiam, vt in Deum. Hac ergo præpositionis syllaba creator secernit a creaturis, & diuina separatur ab humanis. **SANCTAM ECCLESIAM.** Proximo auditus ab illo spiritu omnia sanctificant: hic ecclesiam auditus ab illo sanctificat. Ecclesia Græca vox est, vt iuxta, quod est euo care. Vnde ecclesia quasi euocata cõsilio. Fides enim (vt ait Ecclesia Paulus) ex auditu est: auditus autem per verbum Christi. Qui quid si ergo per verbum Christi euocati sunt a simulachris mortuis gnificet. ad Deum viuum, ab ignorantia tenebris ad lucem Christiana. Romæ. 11. næ veritatis, & obtemperant, ecclesia Christi dicuntur. Ec. 1. Petr. 2. C. iij]

Ecclesia duplex.
Aug. in ench. 69
Apo. 7

ecclesia autem duplex est, militans & triumphans: vtrâque com-
plectitur hic articulus. Triumphans est cæteris ille beatarum
animarum cum Christo regnantium, qui & de mundo & dia-
bolo triumphauit, & regnat cum Christo securus in æternis,
quæ Apocalypsis describit. Hic (inquit) sunt qui venerunt de
tribulatione magna & lauerunt stolas suas, & dealbauerunt
eas in sanguine agni, & ideo sunt ante thronum Dei, & ser-
uiunt ei die ac nocte in téplo eius: & qui sedet in throno, ha-
bitabit super illos: non elurigent neque sitient amplius, nec
cader super illos sol, neq; vllus æstus: quoniam agnus qui in
medio throni est, reget illos, & deducet eos ad fontes aqua-
rum, & absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorû.

*Militis
bifariam
considera-
tur.*

*Aug. de
sile ad
Pa.*

*Itē lib. 7
citra do-
natis.*

Apo. 2.

1. Cor. 12

Rom. 12.

Eph. 4.

Tit. 2.

2. Tim. 2

*Ecclesia
visibilis.*

*Aug. de
sile ad
Pet. cap.*

45.

*Boni &
mali in
ecclesia
quomodo
vnt. 15.*

1. Cor. 5,

VT ad ecclesiam militatē veniamus, hæc bifariam con-
sideratur. Primum strictiōis, quatenus dicimus eos esse
in ecclesia, qui ita sunt in domo dei, vt & ipsi sint domus dei,
seu templum spiritus sancti, qui constituunt urbem illam bea-
tæ Hierusalē de cælo descendētē, à Deo paratā, constru-
ctā viuis ex lapidibus, de quibus dixit Apostolus: Multi vnū
corpus sumus in Christo Iesū, quos & alibi vocat populum
emundatum ab omni iniquitate, acceptabilem Deo, sectato-
rem honorū operum. Ecclesia vero eatenus accepta soli Deo
nota est, quemadmodum idem Apostolus ait: Cognouit dom-
inus qui sunt eius. Verum ad eum modum nō oportet acci-
pere Ecclesiæ vocabulum, vbi vel Christus de audiēda. Ec-
clesia p̄cipit, vel patres post Apostolos de autoritate Ec-
clesiæ differunt. Hanc enim quæ audiēda est, & cuius autho-
ritas sequēda, nobis cognoscibilem atq; adeo visibilem esse
oportet. Secundo ergo Ecclesia consideratur, vt complecti-
tur omnes qui habent communionem professionis fidei, do-
ctrinæ, & sacramentorum, secundum catholicam & aposto-
licam traditionem. Ad hunc modum, nimirum quod ad eam
societatem atinet, tam boni quam mali, per quamdam collig-
antiā ciuicemodi professionis ac exterioris participationis sa-
cramentorum, sunt in Ecclesia Dei: mali tamen non secus
quam palca est in frumeto. Et quemadmodum humano cor-
pori p̄serunque adhærent membra, aut mortua, aut arida, aut
putrida, aut languida, quæ non nunquam rescandā veniunt,
ne cætera membra horum contagione insiciantur, interdum
toleranda, ne forē si abscedantur, totum corpus in pericu-
lum veniat, quæ etiam membris viuis in vitali spiritu nō com-
municent,

municēt, colligantia tamē quadam viuis adhærent, proinde-
que adhuc corporis membra dicuntur & corporis esse partes.
Ita de ecclesia ad hunc modum accepta sentiendum est, vt
sit populus in vnam professionem fidei, & communionem
sacramentorum vocatus, cohærens saltem secundum vnita-
tem professionis, & visibilem quandam Christianæ fidei for-
mam. In quo cæteris & bonos & malos dicimus esse permix-
tos, qui etiam non sint colligati omnes vnitate spiritus & vin-
culo charitatis, colligati tamen sunt secundum vnionem vi-
sibilis signaculi fidei, & corporaliter coniuncti secundum visi-
bilis pietatis sacramenta: quauis nōnulli inter eos sint im-
pii, peccatores, auari, fornicatores, & id gen^o homines, secun-
dum exteriorē fidei professionem, formam quidem pieta-
tis habentes, virtutem tamen eius abnegantes.

AD hunc modum accipientes ecclesiā, excludimus ab ea,
tum excommunicatos, tum hæreticos, schismaticos, itē
& paganos. Excommunicatos quidem, q̄ publico ecclesiæ iu-
dicio ab exteriori ecclesiā con sortio, donec respiciant, sepa-
rati sint. Hæreticos autem & schismaticos, quod sua sponte
ecclesiā exierint, deseruerintque, eandem & contemnen-
tes & profcidentes & persequentes. Paganos verò, quod ec-
clesiā, veluti in qua nec sint nec vnquā fuerint, nulla ex parte
agnoscant, secundum nullam, nec exteriorē quidē & visibi-
lem formam religionis & sacramentorū, ecclesiā vnquā ad-
scripti seu coagulati. Nec dubium est, magnum discrimē esse
inter hos, quos à consortio ecclesiæ penitus secludimus, & il-
los quos certa ratione vti membra, licet inuilia, ab ecclesiæ
vnione non repellimus. Nā gentes, itidē manifestos hæreti-
cos, schismaticos, & excommunicatos, quauis ecclesiæ mem-
bris cohærent, & secundum exteriorē politā cū ecclesiā
membris cōuerterentur, nemo tamen eos ecclesiæ mēbra dixit,
quod secus est in Christianis, quauis publicè peccantib⁹,
ab ecclesiæ tamen consortio nondum relectis, scripturis id
apertissimè docētibus. Paulus Apostolus ad Corinthiorum
ecclesiæ scribēs, culpā ipsos, quod audiretur inter eos forni-
catio talis, qualis nec inter gentes. Et statim apertum discrimē
facit iter fornicarios & sceleratos fratres, ac fornicarios
ac sceleratos huius mundi, quod illos vti membra cōtagiosa
tollī ac segregari, & vt fermentum malitiæ ac nequitie, cō-
mixtum massæ, expurgari iubeat, donec resipuerint, quemad-

2. Tim. 3

*Qui ab
ecclesiā
exclusi.*

1. Cor. 5.

1. Ioan. 2.

1. Ioan. 2.

Aug. li.

*contra
Donat.*

*Discrimē
inter eu-
lytos ab
ecclesiā
inter pec-
catores
nondum
resectos.*

1. Cor. 5.

1. Cor. 5.

1. Cor. 5.

1. Cor. 5.

1. Cor. 5.

1. Cor. 5.

1. Cor. 5.

1. Cor. 5.

1. Cor. 5.

1. Cor. 5.

1. Cor. 5.

1. Cor. 5.

1. Cor. 5.

1. Cor. 5.

Paul. ex cōmuni- cas fratrem incaustum
modum ipse illic incaustum fratrem excommunicat, ac fatana in interitu carnis tradit, vt spiritus eius saluus fiat in die domini non tolleretur autem nec segregaret, nisi eum intus in ecclesia fuisse fateretur. At hos nempe fornicarios ac sceleros huius mundi, ibidem penitus foris esse dicit, & eos ad suū iudicium non pertinere. Quid enī mihi (inquit) de his qui foris sunt, iudicare? Nōne de his qui intus sunt, vos iudicatis? nam eos qui foris sunt, Deus iudicabit. Auferite ergo (vt subdat) mali ex vobis ipsīs. Hæretici ergo ac schismatici manifesti, vō intus, sed foris esse dicitur, vt qui secundum verbum

1. Ioā. 2. Cū hereticis non cōmuni- candum. Ioan. 13.
Apostoli recesserint, & non permanerint in doctrina Christi, qui ex nobis proderent, sed non erāt ex nobis; nā si susceperit ex nobis, permiscerit vtiq; nobiscū, quibus ne vel Aue dicamus, vel hospitii præbeamus, idem Apostolus v erat, ac Paulus hæreticum hominē post vnā & secundam correptionem, nē deuitari præcipit, quōd subuersus sit qui eiusmodi est, & delinquat quom sit proprio iudicio condemnatus. Quōd si delinquit solent hæretici) se ecclesiæ membrū esse simuler, statim vt inuenerit, ecclesiam exiisse, ac palmitem are factum esse, ecclesiastico sacculo rescindendus est, ne viti officiat.

Malos suo modo in ecclesia esse cōpro- batur.
ET ne quis hoc discrimē vanum esse putet, sed intelligat Christianos vitæ, licet nō satis inculpate, ac carnaliter viuentes, atq; adō lethalibus criminibus cōtaminatos (modo tamen pacem integram, tum quod ad fidei professionem ac doctrinam, tum quod ad sacramentorum participationem attinet, cum membris viuīs retineant) ad prædicium modū

Matt. 3. Luc. 13. Matt. 13.
in ecclesia esse, Christus ecclesiam suam, arcam vocat, quæ continet & paleam triticum: Semetem quoque foeminatam Matt. 13 in agro, in quo quom superferminatur lolium, succrescunt simul zizania & triticum. Sagenam item in mare missam, atq; ex omni genere piscium cōgregatam, malosque pisces simul

Matt. 20. Ioan. 15. Matt. 25. Gene. 7.
cum bonis permixtos habentem. Itidem vineam, in qua sunt palmites, nō tantum vvas, sed & labruscas facientes. Regnum etiam celorum appellat ecclesiam, quod cōfert decem virginibus, quinque prudētibus, & quinque fatuis. Denique quem admodum in arca Noë, animalia munda erant simul cum immundis, ita & in ecclesia, quando in hoc mundi pelago iactatur, bonos habebimus & malos.

Cypri. ad Max.
Hæc autem nosse oportet omnem Christianum, ne existimet ecclesiam propter malorum permissiōē defendendam

rendam, & aliam querendam. Verum in omnibus (vel Augustinus ait) tenenda est beatissimi Cypriani plenissima charitatis pietatisque sententia, dicentis: Quamquam in ecclesia videamus esse zizania, non tamen debet perturbari aut fides aut charitas nostra, neque de ecclesia recedere debemus: ob id quōd zizania in ecclesia esse certamus, quin potius vbi videmus ecclesiam opprimi per impios, hic fidei articulus, quem tractamus, nos cōfirmabit, ne deleremus, sed sciamus ecclesiam esse per mansuram, & nauiculam iactandam quidem, sed non submergendam.

Ecuando, vt intelligamus non extenuandam ecclesiæ auctoritatem, multo minus ab ecclesia recedendum ob id quod interdum cathedram occupent. Pontifices vitæ non fidei scilicet patæ, aut quōd i ecclesia prædicere cōspiciamus criminosos, modō tamen per legitimā ordinationem ius & potestatem ministerij acceperint, & i communionem permanserint. Si quidem eum qui semetipsum constituerit Episcopi, nemini succedēs, nemi ne legitima ordinatione episcopatu dante, quantumlibet sub se congreget multitudinem populi, & dicat se seruare ac docere quatuor Dei euangelia, apostolicam scripturam, & fidem & charitatem cū cæteris ecclesiis: non possit tamen ecclesiæ membrum esse palam est. Ecclesiæ ergo ordinē auctoritatēque ob malos tantummodo mores ministrorum labefactare, planē schismaticū est. Nam & si tales ecclesiæ ministri, vitam ducentes improbatam, spiritu careant, quōd ipsi sancti sint & iusti: quandiu tamen ecclesiæ membra sūt, & ab ecclesia tollerētur spiritū sanctum, qui Christi & ecclesiæ ministerijs, quæ per eos agitur, assitit. habent per se i ecclesia peccata remittunt, ac sacramenta efficaciter speruntur. Neque enim ideo nō sunt efficacia sacramenta, quia per malos tractantur. Omnia enim, sacramēta, licet indignè tractātibus obliūt, profunt tamen per eos dignè sumētibus.

In ministris enim, quatenus ministri sunt, nō attendimus meritorem diuersitatem, sed tantū virtutē ac potestatē ei⁹ cuius munere funguntur. Non enim pendunt sacramenta ex dignitate ministrorum, sed ex mādato & ordinatione diuina Clamatur contra Corinthios Paulus, quōd existimānt baptismi gratiam a ministris, dicentis: Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego verō Cephæ, ego verō Christi: quasi diuini esset Christus, vel Paulus, vel Apollo proipsis crucifixi, aut

Aug. cōtra. Cref. gramat. cap. 31.

Matt. 16.

Matt. 14.

Obmalos pōtēstas non exta suūda ecclesie auctoritas.

Iron. con- traheret. li. 4. cap. 43. 63. Tertu de pres. rip. here.

Cypriam, Sacramēta inefficaciū rīstus per malos mō nīstros.

Vis sacra- mentovū exordina- tione. 1. Cor. 1.

1. Cor. 3. in nomine Pauli, & non potius Christi baptizati essent. Proindeque grauiter arguit eos, vt se hysmatis reos, dicens: Quum sit inter vos zelus & contentio, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? Quid enim Apollus quid verò est Paulus? Ministri eius cui credidistis. Ego quidem plantauim. Apollo rigauit, sed qui incrementum dat, Deus. Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat, Deus. Hac de re multe iniquitates in scripturis sententiarum extant. In euangelio Ioannis legitur Baptizati testimonium: Qui (inquit) misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem uideris spiritum descendentem & manentem super eum, hic est qui baptizat in spiritu sancto. Similiter apud ceteros Euangelistas, Ego baptizo uos in aqua, ille autem baptizabit uos in spiritu sancto. Docet idem aperta Christi sententia, honorem etiam deferens. Iudaeorum cathedra, in qua tamen impij sedebant. Super cathedram (inquit) Moysi sederunt scribae & pharisaei, quoscunque dixerint, facite. Et iterum: Vade, & ostende te sacerdoti. Idem alibi, Ite, & ostendite uos sacerdotibus. Et quid apertius eo quod ait: Qui uos audit, me audit, qui uos spernit, me spernit? Vbi ministerij authoritatè à ministris in se transfert. Baptizatus ergo ab immundo sacerdote, nihil secus mundatur, nò ab immundo, sed à Christo qui intus baptizat in homine, in quem oportet totam spem ponere. Maledictus enim qui confidit in homine.

Tertio hac nosse oportuit, vt sciamus malos in Ecclesia Dei praesidentium mores, non tanti estimandos, vt nos dubitare faciant, vbinam sit ecclesia Christi, quod hac tēpore multo usque uenit, qui fluctuāt ab omni uento doctrinae, à nobis recedentes, & in angulum aliquem se recipientes, dicere incipiunt: Ecce hic Christus, ecce illic. Sic enim fieri nò oportuit. Notas & signa habemus longè certissima, quae nos de ecclesia vbinam sit, dubitare non sinunt. Principio nemo negat, in ecclesia sinceram doctrinam, euangelicam & apostolicam esse oportere. Et hanc praeicipuè esse ecclesiae notam, iuxta illud, Oue: meae uocem meam audiunt, & quod est apud catholicae Pauli. Si quis praedicauerit aliud Euangelium, anathema sit. Ioan. 10. Sed haec nota non statim definit nos ab haereticis. Nam & Gala. 1. ipsi iactant se Christiani habere nomen, & apud se solos esse Christi fides, sacramenta, & scripturas, sed ut mentiuntur detorqueutes scripturas, aut grauitur fallunt. Nam & Cyprianus ait.

ait. Scripturas si seruaent, ecclesiam Christi cognoscerent, & in ea permanserent. Quarenda est enim ecclesia in scripturis sacris, ubi manifestè cognoscitur, quibus designatur ipsa ab Hierusalem incipiens crescere, & inde per apostolos diffusum in omnes gentes, secundum seriem successioneis durans ad haec usque tempora. Quisquis ab hac ecclesia catholica fuerit separatus, quantumlibet sit laudabiliter uiuere existimet, hoc solo scelere (quod à Christi unitate seiuunctus est) non habebit uitam aeternam, sed ira Dei manet super eum. Quisquis autem in hac ecclesia bene uixerit, nihil ei praediciat aliena peccata, quia communio malorum nò maculat aliquem communionem sacramentorum, sed censens factorum. Hec est ergo sola religio Christianae machina, quae cunctas haereses semel abolet. Ipsa, iquam, concors doctrina omnium sanctorum patrum, secunda suorum temporum successiones, concorditer reddentium testimonium uerbis Christi, & primitiue ecclesie consuetudini. Quod ut paulò euidentius fiat, ex scripturis manifestum est, ecclesie colligantiam, nò tantum constat & aliquorum hominum consensum, in vnam aliquam fidei professionem, sacramentorumque communionem, aut in eadē euangelia, easdemque canonicas scripturas, sed praeter haec, ordo in ecclesia retinendus est, ueluti quidam ecclesiae nexus, non quem humana praesumptio adinuenit, sed quae Christus instituit, qui in ecclesia sua omnia ordinatissima esse uoluit, singulaque membra sua officiiis desungi, diuidens unicuique gratiam, prout uult. Proindeque posuit ac dedit quosdam apostolos, quosdam autem prophetas, alios uerò euangelistas, alios autē pastores, & doctores, ad consummationem sanctorum, in opus ministerij, in edificationem corporis Christi, ad eoc occurramus omnes in unitatem fidei & agnitione filij Dei, in uirum perfectum, in mensuram plenitudinis Christi. Et Cur hoc necessarium fuerit, continuo addidit, dicens, ut iam non sinus paruuli fluctuantes, & circumferamur omni uento doctrinae iniquitiam hominum. Officia ergo Christi in ecclesia discreuit, non parenti membris omnibus tribuens potestatem, sacerdotalem instituens functionem, cui annexi nò humanam, sed plantè diuinam potestatem, nempe praedicandi euangelij, remittendi officia, & retinendi peccata, dandi spiritum sanctum, claudendi & aperienti regnum colorum, cōficiendi corpus & sanguine dominicū, ac cetera sacramta ecclesie ministrandi. Hanc po-

Aug. ad circ. epi- sto. 159.
Ad Do naty.
cp. 1. 160
Luc. 2. 4.
Successio patris legitima.
Colligantia ecclesiae sine quibus constat.
Ordo ecclesiae necessaria.
1. Cor. 12
Ephes. 4
Christus in ecclesia discretus.
Luc. 22.
1. Cor. 4.

Cyprianus

testatem collaturus Christus Apostolis, iam renatus ac spiritus
 Ioan. 20. sanctum habentibus, post resurrectionem insufflans dixit,
 Mar. 18. Accipite spiritum sanctum. Quorum remisistis peccata, re-
 Aug. 1. mittuntur eis. Hanc insufflationem Augustinus ac ceteri pa-
 tres, peculiarem gratiam ac potestatem interpretantur, quæ
 1. Tim. 4. per traditionem infunditur baptizatis, quum per manus im-
 Mar. 10. positionem ritè ordiantur, de qua dicit Apostolus ad Ti-
 Mar. 3. 6. motheum, Noli negligere gratiam Dei, quæ in te est per im-
 Luc. 3. 10. positionem manuum presbyterii. Visibili ergo ordinatione
 Act. 14. per Christum instituta, per Apostolos dein facta, & in nos con-
 Titum. 1. tinua successione serie deducta, ad retinendam ecclesiæ vni-
 tatem quàm maximè opus erat.

Nam nunq̄ schismatum fuisse finis, nisi Christus nõ tan-
 Ioan. 10. tum visibili, sed & visibili iussione ac sacramto, aposto-
 Mar. 16. los suos misisset, dicens: Sicut me misit viuens pater, & ego
 Mar. 16. mitto vos. Et iterum, Euntes in mundum in uerbum prædica-
 te Euangelium omni creaturæ, baptizantes eos in nomine Pa-
 tris & Filij, & Spiritus sancti, docentes eos omnia seruate
 Rom. 10. quæcunque præcepi uobis. Quomodo enim prædicabunt,
 nisi mittantur, vt Apostolus ait? Non enim tuò vili hominè
 Act. 13. creditur, se inuisibiliter missum aut à deo vntum esse dicen-
 Tit. 1. ti, quum & Paulus Apostolus & Barnabas visibili sacramen-
 Legitima to segregandi erant apostolica autoritate ad ecclesiastica mi-
 nisteria. Et Paulus Titum officij commonens, ait: Huius rei
 gratia reliqui te Cretæ, vt ea que desunt corrigas, & consti-
 tus per ciuitates presbyteros, sicut & ego disposui tibi. Quo-
 clesia no- renda est ergo ecclesia apud eos, apud quos est concors do-
 ctina, & legitima episcoporum successio, ab Apostolorum
 temporibus ad hæc vsque tempora deducta.

Quod patres apertissimè docent, & in primis Irenæus ve-
 tuatissimus episcopus, qui non multo post Apostolo-
 rum tempora floruit hanc sententiam passim inculcat. Nam
 lib. 4. aduers. heret. c. 63. sic habet: Agnitio vera (nimirum eccle-
 siæ) est apostolorum doctrina, & antiquæ ecclesiæ status
 in uerso mundo, & caractere corporis Christi, secundum
 successiones episcoporum quibus illi eam quæ in quoquoque
 loco est, ecclesiam tradiderunt, quæ peruenit vsque ad nos, cu-
 stodita. Et post pauca. Et præcipuum dilectionis munus (sub-
 iudici ecclesia habet) quod est preciosius quàm agnitio, glo-
 riosius autem quàm propheta, omnibus autè charismatibus
 super-

supereminens. Et eiusdem libr. cap. 45. (vbi refert se audisse
 presbyterum, qui audierat ab his qui Apostolos viderat) ait:
 Vbi igitur charismata domini sunt posita, ibi discere oportet
 veritatem, apud quos est ea quæ est ab episcopis ecclesiæ suc-
 celsio quod hinc confirmat, quia posuit deus primo in eccle-
 sia Apostolos, &c. Eandem sententiam lib. 3. cap. 1. 2. 3. 4. & 5.
 aduersus hereticos grauissimè ac luculentissimè defendit, in
 dicans autoritatem & traditionem ecclesiæ: quæ ab Apосто-
 lis per successione presbyterorum cultoditur, quoniam usque
 ad nos. Et eiusdem alitruens vnitatem: Plenissimam (inquit) est
 hæc ostensio, vnam & eandem viuificatricem fidem esse, quæ in
 ecclesia ab Apostolis vsque nunc sit conseruata, & tradita in
 veritate. Et ne quis putaret solius fidei, successione, sufficere,
 lib. 4. cap. 43. ait: His tantum presbyteris obediendū, qui
 successione habent ab Apostolis, qui cum episcopatus suc-
 celsione, charisma veritatis certum secundum placitum patris
 acceperunt. Reliquos qui absistunt à principali successione, Schisma-
 quasi hereticos & malæ sententiæ, vel quasi scindentes & elia se ipsos
 ros, & sibi placentes, aut rursus vi hypocritas, quæritus gratia positos esse
 & vanæ gloriæ hoc operantur, qui omnes à veritate decidit. Hæretici
 Et heretici quidem (vt subdit) alienum ignem offerentes ad
 altare Dei, id est alienas doctrinas, à celesti igne comburent
 tur, quem admodum Nadab, & Abiur: & qui exurgunt contra
 veritatem & altos adhortantur aduersus ecclesiam Dei, remaneant
 neant apud inferos, voragine terræ absorpti, quem admodum
 qui circa Chore, Dathan, & Abiron. Qui autem scindunt & 3. Reg. 14.
 separant vnitatem ecclesiæ, eandem quam Hieroboam penam
 percipiunt à Deo. Hęc ille. Cui reliqui sancti patres vno ore
 omnes assentiunt ac subscribunt. In primis autem Tertul-
 lianus libro de præscrip. hæreticorum, vbi docet episcopum
 principalem in vnaquaque ecclesia habuisse autorem vel
 Apostolum, à quo ius & potestatem sacerdotij acceperit.
 Itidem Cyprinus passim: ex professo verò in Epistola ad Cyprum,
 Antonianum. Eos docet esse schismaticos, qui se præpositi-
 scopus constitunt sine vlla ordinationis lege, qui nemine epi-
 scopatum dante episcopi sibi nomen assumunt. Cui Hiero-
 nymus accedit: sine charismate (inquit) & episcopi iussione,
 neque presbyter, neque diaconus ius habent baptizandi.
 Denique vt ceteros silicemus, diuus Augustinus clara voce

Nym. 16

3. Reg. 14.

Hieron.

August. pronunciat, eos extra ecclesiam esse, qui relicto Episcopo Dei, succedanea ordinatione presidente, aut sibi metipsis, aut semetiplos constituit præpositos, primates, & episcopos.

Plebs nō habet potestatem pro suo arbitratu ministras ecclesie constituit.
 Vbi primis eos perstringit, qui etsi ecclesie ordinariam potestatem verbis ornent, tamen re ipsa confundunt, asserentes apud ecclesiam, hoc est promiscuum populum, ius esse constituendi ministros, modo hi qui titulum habent ordinariæ potestatis, dare nolint. Interpretanturque ecclesiam eam, quæ habet purum verbum Dei absque omni alia nota. Ordinaris, autem tamen non nolle dare dicunt, quum non ita dant quos ipsi petunt homines reprobos circa fidem, quo hoc contendat, ut plebs aliqua male persuasa, se tantum purum Dei verbum habere, cõtemnat ecclesiasticam ordinationem, & ministros legitime constitutos pro suo arbitratu reiiciat, & sibi metipsis constituit magistros prurientes auribus, & huc torquent scripturas, asserentes illud: Cauete à pseudopropheta. Et illud: Oves meæ vocem meam audiunt. Et hoc: Si quis aliud Euangelium prædicauerit, præterquam quod prædicatum est vobis, anathema sit. Imò non tantum scripturas torquent, sed & patres citat, in primis Cyprianum, quasi is plebi potestatem fecerit interpretandi scripturas, destituendi ac constituendi pro suo arbitratu ministros, quum tamen Cyprianus in eo quem citauimus loco diuersam sententiam acerrimè tueatur. Adferunt ergo, quod Cyprianus habet epistol. 4. vbi ait: Propter quod plebs obsequens præceptis dominicis, & Deum metuens, à peccatore præposito separare se debet, nec se ad sacrilegi sacerdotiū miscere, quum ipsa maximè habeat potestatem, vel eligendi dignos sacerdotum, vel indignos recusandi. Sed ipsi videre non volunt hæc epistolam de hæresiarcho, Marziale & Basilide scriptam esse, & hoc scriptam esse, vt doceat, plena diligentia, & exploratione synœcra, oportere ad sacerdotiū deligi eos, quos Deo constet fore acceptos, non tantum suffragio plebis (quæuis & plebem adhiberi conuenit, vt præsentem plebe, vel detegantur malorum crimina, vel bonorum merita) sed legitima & iusta ordinatione accedente, nimirum sacerdotali autoritate, alioqui competet ei plebem, quod per Oseam Dominus dixit.

Joan. 10. Sibi met regem constituerunt, & non per me. Propterea (vt ibi subdit Cyprianus) de traditione diuina, & apostolica obseruatione seruandum est & tenendum, vt ad ordinationes ritibus

ritibus celebrandas, ad eam plebem cui præpositus ordinatur, episcopi eiusdem prouinciæ proximi quique conueniant, & episcopus eligatur plebe præsentem. Et post pauca Quæuis Dominus in voce prædictum sit, deficiente mundo, bona quoque, & uis nouissimis temporibus in ecclesia Dei, aut euangelicus vigor cecidit, aut Christianæ virtutis & fidei robur elanguit, vt non sit portio sacerdotum quæ minime ad has rerum ruinas & fidei naufragia succumbat: sed fortis & stabilis, honorem diuinæ maiestatis, & sacerdotalem dignitatem plena timoris obseruatione tueatur. Aperte ergo Cyprianus diffinit, aliud esse eligere, ac nominare hominẽ, qui incipiat esse pastor aut episcopus, quod permissum est plebi, aliud constituere pastorem, quod proprium est Apostolorum, & eorum qui ipsi successerunt. Vt enim scriptura habet, Apostoli constituerunt diaconos, presbyteros, ac episcopos per loca, & ciuitates. Denique aliud esse instruere sacerdotium, seu episcopalem potestatem, quod proprium est Christi.

Quod autem Cyprianus ait, licere plebi separare se à peccatore & sacrilego sacerdote: vel intelligendum est de talis potestatis occupat: vel si malis generatim intelligere, cognoscere aliud esse vitare personam vitii corruptam, maximè cum honorum ecclesiæ legitimo iudicio à consortio resecta sit: aliud verò, de separare se à cathedra: hoc est aliud esse, cõtemnere corruptam vitam hominis in cathedra sedentis: aliud, cõtemnere sacerdotalem potestatem: nam & hæc in malis episcopis honoranda est, non vita. Hanc fuisse Cypriani sententiam, ipse vbi quæ testatur & exemplo declarat. Nam & ipse (vt beatus inquit Augustinus) cum auariss & rapacibus, non solum lucris & clericis, sed & episcopis, atque pontificibus, panem Domini manducabat, & calicem bibebat, nec tamè terrebarat verbum Apostoli iubentis non commiscere illis, nec cibum sumere, cui resuscitabatur enim illi à talibus corde se iungi vita & moribus distinguui, qui non poterat ab eis corporaliter separari. Quare si plebs ex vita scelerata pastoris scandalizetur, non separari se ob id à pastoralis potestate, non constituit sibi proprio arbitratu parochum, sed expectet ecclesiæ iudicium, quæ seruata lege Evangelij, debet tollere, malos ac contumaces à communione. Interea autem sequatur plebs Evangelij præ-

Matth. 23 ceptum: Quaecunque dixerint vobis, facite, secundum opera verò facere nolite.

Plebi nō I Am quod de puro verbo aserunt, non est audienda plebs, est defertur sibi censuram & auctoritatem de puritate verbi tendū in- cognoscendi. Nam si quibuslibet licebit de puritate scripturam & doctrinæ pronuntiare, tot erūt ecclesiæ, quot sunt hæreticorum capita. Quis enim ignorat omnes schismaticos superbia inflatos, aut miserabili cecitate deceptos, dicere se tenere scripturas, & rectè sentire de domino Iesu Christo, nomen Christianum fortiter iactantes? Neque enim sibi

Hierony. blandiantur (vt inquit Hieronymus) si de scripturarum capitulis videantur sibi affirmare quod dicunt. Nam & diabolus de scripturis nonnulla est loquutus, & scripturæ non in legendo, sed in intelligendo consistunt. Alioquin (vt subdit) si litteram sequimur, possumus & nos quoque nouum vobis dogma componere, vt afferamus in ecclesiam non recipiendos, qui & calceati sunt & duas tunicas habent, ex cap. 9. Lucæ detor-

Matth. 4. sed, sed puritas doctrinæ expendenda est, non secundum traditionem præsentis, aut huius, vel illius particularis ecclesiæ, huius vel illius interpretis, sed secundum traditionem ab initio à temporibus apostolorum, concordia patrum sententia ad nos vsque deducta. Non enim ideo quia Cyprianus, aut Hieronymus, aut Augustinus ita docuit, sed quis ecclesia Christi ab initio secundum successiōnem, scriè ad hæc vsque tempora deducta, ex scripturis sic credidit, tenuit, docuit, & prædicauit, idem credendum ac docendum est.

Vniuersalis & perpetua traditio ecclesiæ.

Obiectio Dilutio.

Quare nemo nobis opponat ecclesiam præsentem in singulis membris posse falsi, aut ecclesiæ præsentem non licere nouos fidei articulos cõdere. Neque enim hoc dicimus, ecclesiam præsentem pro arbitratu suo posse diffinire & statuere de fidei articulis, sed doctrinam ecclesiæ dicimus eam quæ spiritu Dei ab Apostolis in nos vsque, concors deriuata est. Innititur ergo præsens ecclesia antiquæ fidei, antiquis scripturis ac traditionibus veteris ecclesiæ apostolicæ, cui hæc ecclesia per fidei spiritum copulatur.

SI ergo quemadmodum tenemus lib. 3. cap. 4. pulcherrimè dixit de aliqua questione disputatio est, oportet ad antiquissimas recurrere ecclesias, in quibus conuersati sunt Apostoli, & ab eis de præposita questione sumere quod certū est. **Quid autem si neque Apostoli quidem scripturas reliquissent**

sent nobis? nõne oportebit ordinè sequi traditionis, quem tradiderunt his quibus committēbant ecclesias, cui & barbari assenserunt, atramento scripturam habentes per spiritum in cordibus suis salutem? Hæc ille. Proindèque Paulus dixisse **2. Cor. 3.** videtur: Si quis euangelizauerit vobis præter id quod accepit, **Galat. 1.** pistus, nimirum traditione, non scriptura.

Iteno consentit Augustinus contra Manichæos: Palam **Aug. cõtra Manichæos.** (inquit) est, quod in re dubia ad fidem ac certitudinem valear auctoritas ecclesiæ, quæ ab ipsis fundatissimus Apostolorum sedibus, vsque in hodiernum diem durans, succedentium sibi tot episcoporum serìe, & tot populorum confessione firmatur. Iam si inspiciētes veteris ecclesiæ traditionem & antiquissimorum patrum volumina, planè videmus veteris ecclesiæ doctrinã prorsus eam doctrina ecclesiæ præsentis cõnuenire, & in hisce quæ fidei sunt faciem, & statum ecclesiæ præsentis, esse antiquo statui cõsentaneum, & ecclesiam Christianam in præsentiarum credere & obseruare, quemadmodū credidit & obseruauit ecclesia, quæ fuit, quem Bernardus ageret in humanis: Et ecclesiam eam, quæ ætate Bernardi fuit, in eisdem fidei rebus ita credere, & docere: quæ admodum tota ecclesia Christiana, quæ Bernardum sexcentis, & multo pluribus annis antecessit, quæ & baptizabat infantes, & pro defunctis orabat, & ieiunia commendabat, & vota obseruabat, & sanctorum intercessiones non respuebat, ac alia quæ nunc in contentione vocantur, tradebat. Infamius profecto, si cõcordi & veritissimam ecclesiam traditione relicta, schismaticis assentiamur.

Præsens ecclesiæ creditur quædam dum primitiua.

Et vt nunc occurrat aliquid, quod vel aperto scripturæ testimonio, vel synodorum generalium auctoritate aperte decilum nõ sit, sed inter dubia computetur, sua censura, & ecclesiæ auctoritas etiam præsentis ecclesiæ subrahenda non est, ad eam quam Christus vltimum iudicium retulit. Præterea præsens ecclesia potestatem habet instituendi ordinationes & ritus ecclesiasticos, ad fidem charitatēque ædificandam alendamque **Mat. 18.** quarū finis quum luc tendat, vt in ecclesiã omnia (secundum **Finis cœdini Pauli præscriptum**) ordine ac decenter gerantur, vt sint remota pædagogia ad secretiora mysteria capessenda, & sacra reuēti **rum.** tuis tractanda, vt sint imagines pietatis, & fidei in oculis, & **1. Cor. 13.** aures influentes, vt sint fulcimenta virtutis, & stimuli quidam **1. Cor. 14.** nos admonētes, quid, à quo, quo tempore, quòve pacto susci-

pi, agi, tractarique in toto isto ordine conueniat, omnino cō-
temnenda nō sunt. Quæ tamen ab ecclesia sic instituuntur,
non vt charitati (modo abisti scandalū) interdum cedere non
debeant, sed potius vt fidem & charitatem prouchant, quales
sunt ieiuniorum, feriarum, ac alij innumeri pij ritus, qui huc
spectant, vt expeditiores simus ad audiendum verbum Dei,
sacramenta participandum, & seruendum Deo videnti, &
proinde non tantum viles, sed & necessaria sunt in præfenti

*Ceremo-
nie in ec-
clesia ne-
cessarie
Paul' ca
remonia
ascribit.
1. Cor. 12*

*Primiti-
ua ecclē-
sæ*

*enclē-
sæ myste-
riū maior
scientiæ
sine quā
ritio.*

*Lucæ 23
presenti
ecclē-
sæ
par cla-
rum au-
thoritas.*

*Clauis
quid.*

*Diversi-
tas parti-
cularium
rituum nō
saluē ca-
tholicam
cōmunio-
nem.*

August.

ecclēsia, quæ multos carnales complectitur, quibus inadu-
eritate opus est. Quare qui has spectant & reuicit, aut vt mera
figmenta hominū irridet, aut à Deo veritas esse dicit, is cum
Deo & discipulo eius Paulo pugnat. Nam vt cetera sileamus,
prior ad Corinthios epistola latus ostendit, quān fuerit diuus
Paulus in ritibus istis pijs ordinandis, atque adeo obseruan-
dis sollicitus, vt pronuntiauit reuicendos secus sentientes. Si
quis (inquit) vult contentiosus esse, uos talem consuetudinem
non habemus, nec ecclesia Dei.

D Enique vt præfens ecclesia nō sit eiusdē illuminationis
post Apostolos erat, quod ad docēda ac tradēda Christia-
næ fidei mysteria atque doctrinas attinet, quod Apostoli ac
sine quā ipsoꝝ proximū successores, ecclesiæ primitiua columnæ ar-
ctius testimonium de his quæ viderāt, perhibere poterāt, qui
& ipsū Christū, illūq; opera viderunt, & doctrinā ex sacra-
mentis in ore ipsius ore perceperunt, manifestationemq; diuini spi-
ritus in signis & prodigijs assequuti sunt, quibus & ipse Chri-
stus post resurrectionē aperuit sensus, vt intelligerent scrip-
turas prophetarū. Præfens tamen ecclesia eādem authoritatem
habet, quā illa primitiua, quod ad clauis ecclesiæ traditis
attinet, quæ nihil aliud sunt quā potestas ecclesiastica in
docendo verbo Dei, in sacramentis, ceterisq; mysterijs Chri-
sti dispensandis, in remittendis ac retinendis peccatis, in ex-
cōmunicando ac reconciliando criminosos ac contumaces, in ex-
ac aliis eiusdem generis, de quibus suo loco latus dicemus.

I Am neminē offendet, quod singulæ ecclesiæ suos interdū
ritus nō admittūt cōsentientes habeant. Hæc enim diuer-
sitas fidei ac charitatis cōmunionem nō dissoluit, præsertim
quā idem finis sit, & idem scopus, quem singuli in his rebus
(vt diximus) intendunt: multominus quod patres interdum
diuersa tradere videntur. Nam quod extra eos articulos, quos
ecclesia

ecclesia catholica traditione diffiniunt, cui illi scientes nun-
quam repugnarent) salua fidei compage, & spiritu charitatis,
interdum dissonent non ducimus absurdum, quod in his nō
immobili sententia diffinendo locuti sunt. Comperta est
enim pietas fidei in eis non vacillare, quoniam omnia in vni-
tate ecclesiæ vsque in vitæ finem manerens, ad fidei adhi-
cationem, & ecclesiæ concordiam alendam dixerunt.

EX quibus omnibus manifestum euadit ecclesiam Dei, *Epilog'.*
quod ad exteriorem colligantiam & cōmunionē atti-
net, vsque in finem seculi habituram permixtos bonos & ma-
los, etiam sæculum rationem membrorum. Deinde quod ob
malos mores vel præfidentium in ecclesia, vel membrorum
ab ecclesiæ vniōe recedendum non sit, sed semper ecclesiæ
authoritas quærenda, ne perpetuo vel ob malos mores præfi-
dentium vel ecclesiæ membrorum, etiam mortuorum, hærea-
mus, num in corpore veræ ecclesiæ simus, ac ne. Denique
ad quam regulam scripturæ interpretatio & dubiarum rerū,
quæ in ecclesia occurrunt, determinatio exigenda sit.

Interim tamen quod & supra diximus, non inficiamus, ad *In ecclē-
ecclesiam strictius acceptā, quatenus scilicet in ecclesia sit stricta
esse dicitur, ex quibus ciuitas Dei cõstat, tantum vitæ spiri- accepta
tualis participes, & sibi mutuo in spiritu charitatis coheren- sibi præ-
tes pertinere, ad quem modū Ecclesia est corpus Christi my- stanti.
sticum, seu cõgregatio fidelium, in vniōe fidei & charitatis
vinculo, sub vno capite Christo militantium, ipsique capiti
(ex quo totum corpus per nexum cõsistētiæque submini- Ephæ. 1.
stratum & cõstructum crescit in augmentum Dei) per vnam *Colos. 1.2*
fidem & charitatis cõhærentum. Quam hic symbolū appellat *Ephe. 4.*
sanctā, id est mīsam, ac puram, quāquā & sancta recte dica- *Ecclē-
tur, quod sit Deo cõsecrata: sicut sanctū domino dicitur, quod *enr sancti
est illi sacrū. Denique quod ad eam rationē, qua sanctū inui- dicitur.
latū appellamus, ecclesia omnino inuolabilis est, fundata su- Luc. 2.*
per firmam petrā, id est Christum, adeo vt ne portæ quidem
inferorū aduersus eam preualere possint. Talem ecclesiam cō-
stantem tantum ex membris participibus vitæ spiritalis &
occulta quadam cõnexionē in spiritu charitatis cõhærenti-
bus, apostolus Paulus dicitur Ephæ. 5. Christus (inquit) dile-
xit ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea, vt illam sanctificaret,
mundans eam lauacro vitæ, vt exhiberet ipse sibi gloriosam
ecclesiam, nō habentem maculam, aut rugam, aut aliquid hu-**

Mat. 16.

iuscemodi: sed vt sit sancta & immaculata, nutritque & fouet eam, quia membra sumus corporis eius & de ossibus eius.

Symb. Cōstant.

Vnitatis

charitas,

mutua ec-

clesiæ pe-

culiaris.

Ephes. 4

1. Cor. 12

Ioan. 19.

Ioan. 10.

Aug. de

bapti. cō-

tra Dou.

li. 5. c. 27

Cant. 4.

Ephes. 1.

2. Tim. 2

Cantic. 2

Prædij-

matorum

tres gra-

dus.

Galat. 5.

Nec præmittendum cenlemus, quod misse symbolum (vt quæ vera fit ecclesia, manifestius reddat) vnam san-ctam dicit: nam ecclesiæ catholicæ nihil ita peculiare est quàm vnitatis: proindeque inter alias notas, quæ vna membra ecclesiæ dignoscitur, hæc est, quod supportant inuicem in charitate, sollicita seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis. Vnum (inquit Apostolus) corpus, & vnus spiritus, sicut vocati estis in vna spe vocationis vestræ, vnus dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus & pater omnium, qui est super omnes & per omnia & in omnibus nobis. Vocati ergo sumus in vnitatem spiritus, vt veritatem facientes, in charitate crescamus in illo per omnia, qui est caput, Christus, ex quo totum corpus compactum, & connexum, per omnem iuncturam subministrationis secundum operationem in mensuram vniuersumque membri augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate. Et alibi: Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent: ita multi vnum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra: habentes autem donationes secundum gratiam, quæ data est nobis, differentes, & cætera quæ se quuntur. Hæc in Canticis describitur in hunc modum: Vna est columba mea, perfecta mea, vna est matri suæ, electa genitrici suæ. Hæc est tunica illa inconfutis, desuper contexta

per totum quæ scissâ non fuit, de qua Christus dixit apud Ioan- nem: Et erit vnum ouile & vnus pastor.

Hæc describitur hortus cœclusus, foror mea sponsa, fons signatus, puteus aque viuæ, paradysus cū quibusdam pomorum. Quod intelligere non audeat Augustinus, nisi in sanctis li. 5. c. 27 & iustis, non avaris, fraudatoribus, rapacibus, ebriosis & iniudis, quibus baptismum habuisse cum iustus commune est, cū quibus non habent communem charitatem. Numerus ergo iustorum, qui secundum propositum vocati sunt, de quibus dictum est: Nouit dominus qui sint eius: ipse est hortus cœclusus, fons signatus, puteus aque viuæ, paradysus cum fructu pomorum. Ex hoc numero (vt subdit Augustinus) quidam spiritualiter viuunt, & supereminatè viâ charitatis ingrediuntur, & cum præoccupatum hominè in aliquo delicto intendunt, instruit in spiritu lenitatis, ne & ipsi tententur. Et cū forte ipsi præoccupan-

tur, reprimitur in eis aliquantulum, non autem extinguitur charitatis affectus, rursusque resurgens & inardescens pristino cursui restituitur. Nonunt enim dicere, Dormitauit anima mea præ trœdio, confirma me in verbis tuis. Quisâ verè adhuc carnales & animales prouetus suos instanter exercet, & vt cibo spirituali fiat idoneus, sanctorum mysteriorum lacte nutritur, ea quæ in prauis moribus, populari etiâ iudicio manifesta sunt, in Dei timore deuitat, & vt minus minusque in rebus terrenis & temporalibus delectetur, vigilantissimè satagat, regulam fidei diligenter inquitatè firmisimè tenet, & si quid ab ea deuiat, citò autoritate catholica corrigitur. Ex numero etiam eorum qui nequiter viuunt, aut etiâ in hæresibus vel in gētulum superstationibus iacent, nouit dominus qui sunt eius, qui nobis quidem foris esse videntur, Dei autè præsentia intus sunt, ipse enim nouit si cōuertantur ad eum & viuât.

Quod ergo diximus, sanctam ecclesiam non habere maculam aut rugam, intelligendi est de criminibus lethallibus, à quibus omnes qui Christiani sumus, & possumus, & accipiemus debemus abstinere, opulentes spiritu Christi, qui confirmabit nos vsque in finem sine crimine in die aduentus dñi nostri Iesu Christi. A leuioribus autem, quis dicere potest se mundum esse? Sed hi neui verius sunt quàm maculæ, facile diluibilis. Aut quod dicimus ecclesiam non habere maculam, aut rugam, non sic accipiendum est, quasi iam sit tota pulchra, sed quod sit summam puritatem enitatur, & à Deo præparetur, vt tādè gloriosa appareat. Nunc enim propter quãdam ignorantias & infirmitates membrorum suorū habet ecclesia, vnde quotidie tota dicat, Dimitte nobis debita nostra.

CATHOLICA M. Ecclesia sancta appellatur catholica, hoc est vniuersalis, protendens palmitem suos in quolibet & loco, & tēpora, tum præterita, tum presentia, tum futura, secundum seriem successiōnis, nascentium & decedentium continuatam sub vno duce inuisibili, Deo, in vnitatem fidei & religionis, Proindeque hæc ecclesia non est affixa vlli loco regioni, genti, aut familia, dicte scripturæ: Nō est distinctio Iudæi, & Græci, Non est personarum acceptio apud Deū, sed in omni ergo & loco, qui timer Deum, acceptus est illi. Quicumque ergo ab Adam in præsens vsque tempus fuerunt, ac deinceps vsque in consummationem seculi erunt, de fide in vnū Deū & Christum eius (quem sancti ab orbe cōditō in spiritu loca-

Psal. 118

Tit. 2.

Ecclesiā

no habere

maculam

quæ

accipien-

dum.

Ephes. 5

1. Ioan. 2.

Aug. 11.

ret. c. 19

Matth. 6.

Luc. 11

Ecclesiā

cur catho-

lica dicitur.

Ecclesiā

no est af-

fixa vlli

loco.

Galat. 3.

Roma. 2.

Act. 10

1. Ioan. 2.

1. Pet. 2

Hebr. 12

turum & diaboli regnum destructurū nouerunt consentientes. vnius eiusdemque fidei & spiritus viuificantis signaculo obſignati, de eccleſiæ mèbris ſunt, nouerint ſe mutuo necne. Sufficit enim ſcire hanc ſocietatem ſpiritu Chriſti conglutinatam, in orbe ſemper fuiſſe & vſque in conſummationē ſeculi futuram. Viderunt ſancti ab orbe cõdito diem Chriſti, & gauſi ſunt. Viderunt autē partim diuino & ſuper cœleſti lumine illuſtrati, partim diuinis promiſſionibus in nixi, quæ ſtatim poſt Adæ lapſum (ne deſperaret homo) inſonauerunt de ſemine, quo cõterendum foret ſerpentis caput, & in quo benediceretur omnes gentes. Proindeque manifeſtum eſt, & veteris & Noui teſtamētī vnam eadēque eccleſiam eſſe fundatam, ſuper fundamentum prophetarū & apoſtolorum, hoc eſt Chriſti, qui vtriuſque teſtamētī ſinis eſt, & vtriuſque populi fundamentum, lapis ille angularis quo vterque populus nē ſeculi cõnectitur Vocamus ergo eccleſiam catholicā, quòd ramos & palmites ſuos per vniuerſam terrā extendat. Quemadmodum dominus pronũciatū eccleſiam ab Hieruſalem incipiētem creſcere, donec perueniat in omnes gētes. Prædicabitur per totū orbem. Ante ſi prædicabitur uangelii per totū orbem. Et iterum, Oportebat Chriſtū pati, & in nomine eius prædicari poenitentiam & remiſſionem peccatorū per omnes gētes, incipientibus ab Hieruſalem. Et alibi: Eritis mihi teſtes in Hieruſalē, in Iudea & Samaria & vſq; ad vltimū terrę: nō quòd necelle eſſe eccleſiæ, eccleſiā in dies maiorē fieri, ſed quòd quotidie ac creſcant ſua in diuini palmitis ex gentibus: aut rursus, non quòd nulla ſit natio, vbi in præſentiarum non viget fides, quòd poſſibile ſit, nōnullas adhuc eſſe gentes, quibus Euāgelium prædicatum non ſit, ſed quòd ſinis ſeculi vcturus nō ſit, donec Euāgelium heretici, ſalutis in omnibus gentibus prædicatū fuerit: Ex quibus omnibus eſt conſequeus, hereticos inſanire, qui aſſerunt totum ſe vānum orbem apoſtataſſe, & fidem tantum apud ſe remanſiſſe autē ſiſſe, & à ſua parte in quodam terræ angulo ſtare.

C Vt autem ſymbolum miſſe addat, apoſtolicam ſuperius expoſuimus ac docuimus, ſpiritū ſanctum remittere emur apoſtolicam, non alibi reſidere, quā apud eccleſiā apoſtolicam, ſolida di cui Ieſus dixit: Accipite ſpiritum ſanctum: quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis. Hic enim ſpiritus copulat & ſoluit omnia eccleſiæ membra, nō ſecundum corporalem con-

gregationem, in vnam patriam, prouinciam, regionem, ſed ſecundum ſpiritualem copulam, in vno fidei ſacramento, in vna proſiſſione, in vno grege, in vno ouili, ſub vno paſtore, ſub vna cathedra.

D Emque uolſe oportet ex ſcripturis duas Eccleſias eſſe, vnam Dei, alteram diaboli, vnam Chriſti, alteram ſatanæ: vnam piorum, alteram malignantium. Prioris author eſt Deus, & ſanctificator ſpiritus ſanctus, de qua hic articulus loquitur. Alterius, diabolus, per apoſtataſſe à deo. Deus ſiquidem ciuitates, quarū vtraque vti corpus quoddā creſcit vſque ad conſummationem ſeculi, de eorū ortu, progreſſu ac exitu miſicæ volumen edidit. Auguſtinus, cui nomē à parte meliori indidit, de ciuitate dei. Conſtat autē eccleſiæ malignantium ex conuentibus ſchiſmaticorum, hereticorum, ac aliorum impiorum, aduerſus eccleſiaſtica hierarchia tranquillum conſpirantiū, quæ licet innumera ſint, variis titulis ſe venditantia & inter ſe contraria, in hoc tamen conueniunt, quòd vni eccleſiæ catholicæ nūquam nō inſidiantur, aduerſantur, ac bellum nō in cruentū mouent. Cõtra quæ hic articulus ſiducia præbet, quòd non præualebunt aduerſus eam.

C Redimus ergo, vt huius articuli ſinem eadē faciam⁹, vnam tantū per totum terrarum orbem ſanctam eccleſiam catholicam, quæ per ſpiritum ſanctum in vnitatem fidei colligitur, cõſeruat & gubernatur, quòdque nullus ſaluari poſat, vel qui de hac eccleſia nō eſt, vel qui ab illa ritē reſectus eſt, niſi ſe illi reconciliet. Quod ſit quū per eccleſiæ miniſtros autoritate clauum in gratiam recipitur, nā & ſæpe in ſcripturis, eccleſiæ miniſtri, iudices, rectores, moderatores, & paſtores, eccleſiæ dicuntur. Quemadmodū ſi diuo Chryſoſtomo credimus, dictum eſt Marci 18. Si te non audierit dic eccleſiæ, id eſt eccleſiæ præſulibus ac præſidētibus, quibus Chriſtus ligandi ac ſoluendi poteſtatem commiſit.

Sanctorum cõmunionem.

A Rticulus iſte potius explanatio eſt primæ prioris, q̄ articulus nouus. Declarat enī quid intelligendum ſit per ſanctam eccleſiam, & quem fructum referat qui eccleſiæ catholicæ viuum eſt membrum, ſancta enim eccleſia (vt paulo antè diximus) eſt cõtus & congregatio fidelis populi, vni Deū, vnum Euāgelium, vnam fidem, vnam ſpem, in vnicu-

Eccleſia copula ſub vno paſtore, ſub vna cathedra. Due eccleſiæ. Altera dei, altera diaboli.

Aug. de ciuitate Dei.

Matt 16 Extra eccleſiam nō ſalua tur.

2. Cor. 2.

Chryſoſt.

Sic enī eccleſia qd. Eph. 4.

Io charitatis proficienti, utque eiusdem spiritus, eorundemque sacramentorum participationem habentium. Credimus ergo, non solum in caelis, sed & in terris esse talem sanctorum societatem, spiritu Christi conglutinatam, idque arctissima cōiunctione mystici corporis cum capite ac inter se membrorum, adeo vt in hac societate talis quaedam sit communio omnium bonorum operum, iter omnes pios qui fuerūt ab initio mundi, qualis est membrorum corporis inter ipsa societas. Proindeque credimus aliorum omnium piorum hominum beneficia nobis subuenire, nos iuuare, defendere ac confirmare, donec tamen membra corporis, hoc est ecclesiae fuerimus. Hic est quod Christus nos orare docens, iubet vnus sibi quenque peculiariter aliquid rogare, sed velut vnus corporis membra eodem animata spiritu, quod in cōmune omnibus expedit, postulare, quemadmodum suo loco in expositione dominicae orationis dicemus. Alter enim alterius onera portamus, & sic adimplemus legem Christi.

Ceterum extra hanc sanctorum cōiunctionem, quae est ecclesia, ne propria quidem beneficia conducunt cuiquam ad salutem, quālibet etiam in speciem eximia. Quapropter est pro Christi nomine quis sanguinem fundat, tamen si in hac vita non tenuit ecclesiae catholicae vnitatem, non habebit aeternam salutem. Nam si vnam sanctam ecclesiam, sanctorumque communionē credimus (quae est Christi corpus mysticum) consequens est, eum nullam cum sanctis communionem habere qui hanc vnitatem deserit: in corpore quoque Christi mystico nō esse qui ab illa recedit: nec pertinere ad Christi praemia qui relinquit ecclesiam Christi: alienus est, prophanus est, hostis est, denique habere non potest Deū patrem, qui non habet ecclesiam matrem, in qua sola est remissio peccatorum. Et ideo sequitur.

Remissionem peccatorum,

EX superioribus manifestū euadit, non propter aliud factum esse, vt & patet mitteret filium & ipse filius susciperet hominem sanandū, & spiritus sanctus sua dona in nos effunderet, nisi nostrae animae, à sarcinis peccatorum liberarentur. Suscepit quidem Christus totum hominem, & in anima & in corpore curandum, à cura tamen animi cepit, tandem etiam corpori daturus felicitatem, immortalitatemque,

quoniam

quin priorem curam animae adhibendam esse quam corpori demonstrauit, quom paralyticum sanaret: Fili (inquit) con fide, remittuntur tibi peccata tua. Deinde quom vidisset peruersam Iudaeorum mentem: Vt (inquit) scietis, quia habet potestatem filius hominis in terra dimittendi peccata, ait paralytico: Surge tolle grabatuum tuum, & ambula. Necessē est enim, vt prius iterum sanus sit, qui exterius saluus esse desiderat, quem admodum dominus alibi ait: Munda prius quod intus est, vt fiat, & id quod defors est mundum.

Credimus ergo ipsa ecclesia Christi, neque vsquam alibi esse remissionem peccatorum. In ecclesia, inquam, non haereticorum sed sancta, catholica & apostolica, i spiritu Christi congregata, est remissio peccatorum per poenitentiam, & claus ecclesiae datas. Baptismus quidem extra ecclesiam esse potest apud hereticos baptizantes: in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti: sed prodesse nō potest ad remissionem peccatorum, nisi baptizatus ante finem vitae suae, catholicae ecclesiae reconciliatus, redditus, & incorporatus fuerit. Quia & si habeat (inquit Apostolus) omnem fidem, & nouerim omnia mysteria, charitatem autem (quae in haereticis & schismaticis se ab vnitatem ecclesiae separantibus non est) non habuero, nihil sum. Nam & i diebus diluuij neminem legitimus extra arcam potuisse saluari. In ecclesia autem catholica, sanctum baptismum omnia prorsus delicta delet, & originalia & propria, vt amodo non imputentur. In nouat siquidem hominem per baptismum qui fecit illum, praenuntiat gratia etiam ipsam in fantia, vt sint liberi, per Christum liberati, qui in Adam à diabolo tenebatur ante captiui. Deoneratur anima sarcinis peccatorum, vt libertate nouae vitae induta, aduersus diabolum cum adiutorio diuino fortiter valeat dimicare, eumque à quo superata est, ita superet, vt in regnum Dei translata, de hoste de iusto secura regnet cum suo capite Christo. Quom ergo baptizati fuerimus, ducere vitam bonam in praecipis Dei debemus, vt baptismum custodiamus vsque in finem.

At si post baptismum in peccata, quantum grauius & crebra, ceciderimus, superest secunda post naufragium tabula, nempe poenitentia, per quam lapsus in virtute sanguinis Christi donatur remissio peccatorum, ministerio clauium ecclesiae in persona Petri traditur: Tibi dabo (inquit)

In societate scilicet communio bonorum operum.

1. Cor. 12. Oratio & iuuicem, vt vnus corpus membra.

Matt. 6.

Luc. 6.

Gala. 6.

August.

Cypri de sim. pral.

Aug. de symb. ad cate. li. 2. cap. 10.

Quo ordine homo per christum curetur.

Matt. 9. Marc. 2.

In sola et

Christicae scholicae remissio peccatorum est.

Aug. de fide ad.

Per. c. 37.

1. Cor. 13.

Gen. 7.

Aug. de symb. ad

cate. lib. 2.

ca. 10. &

libro 16.

cap. 9.

Baptizatus quomodo agēda vita.

Hieron.

Matt. 16.

*Poenitē-
tia effe-
lor spirit
e' sancti
2. Tim. 2.
Matth. 6.
Matth. 11.
Nō aliter
venit
peccata,
nisi nos vi-
cissimpro-
simis re-
mittam⁹*

*Homo cō-
stat ānā et
corpore.
Aug. de
sēte
Sym. c. 10
Mens.
Rom. 7.
Anima.
Quomo-
do natu-
ra corru-
pta refū-
gitur.
Rom. 8.
Gal. 5.
Luc. 2.
Assidua
et perpe-
tua in no-
bis pugna
Gal. 5.*

claves regni cœlorū: & quodcūque ligaveris super terram, erit ligatum & ī cœlis: & quodcūque solueris super terram, erit solutum & ī cœlis. Et iterum Matth. 18. Amen dico vobis: Quęcūque ligaveritis super terram, erūt ligatę & ī cœlo: & quęcūque solueritis super terram, soluta erunt & ī cœlo. Et hæc poenitentię ianua non aperitur, nisi per spiritum sanctum illuminiatē & conuertentem, quemadmodum Apostolus dixit. Ne forte det illis Deum poenitentiam ad cognoscendū veritatem, & respiciant ad diaboli laqueis: sed de hoc suo loco latius. Tantum meminisse omnes debet tunc demū remitti nobis peccata, si nos vicissim proximo remiserimus. Hic locus foret non sportunus de septem ecclesię sacramentis dicendi, sed ne lectorem ad symboli finem precorantem remoremur, peculiarem illis locum, statim post calicem huius explicationis referuamus.

Carnis resurrectionem.

Am diximus Christum totum hominem curandum & saluandum suscepisse. Constat autem homo anima & corpore. Anima rursus duas partes habet, rationalem & vitalem seu sensitivam. Rationalis (qua caret bestię) mens seu spiritus dicitur, qua Deo seruiamus, nō prius tamen quā hęc spiritus noster, per spiritus sancti gratiam exoneratus a peccatis & inouatus fuerit. De qua parte dixit Apostolus: Mente serui legi Dei. Et iterum: Teltis est mihi Deus, cui seruiō ī spiritu meo. Altera pars, nēpe vita, qua coniungimur corpori, anima dicitur: quę quum etiā ī electis & inouatis non omnino concupiscentiam carnalem exuerit, caro nominatur. Vnde dicitur, Mente seruiō legi Dei, carne autem legi peccati. Postremo, tertia pars, quę tantum visibilis est, vltimum & infimum ī nobis, corpus est nostrum. Iam natura corrupta refūgitur, & perficitur, quum spiritus hominis subiicitur spiritui Dei, & quum sequitur ducentem Deum per veram fidem & bonam voluntatem, dein quum anima spiritui nostro per spiritum Dei inouato, ad bonam operationē subditur: quod nom tam citō fit, quā spiritus noster spiritui sancto subiungatur: aliquot enim tardius eius īpetus, quo in carnalia & tēporalia desinit, refrenatur. Et ideo assidua in nobis donec vixerimus pugna est, qua spiritus cōcupiscit aduersus carnem, & caro concupiscit aduersus spiritum. Sed tamen quia

& ipsa carnalis anima mundatur, recipiens stabilitatem naturę suę domināte spiritu, qui ei caput est, cuius rursus caput est spiritus Christi: non dubitandum, sed firmiter credendum est, corpus etiā ipsum, beneficio Christi tandem pprię naturę restitui, quauis nō tam citō quā vel anima vel spiritus restituantur, sed tempore opportuno, in nouissima tuba, quum mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. 1. Cor. 10

Credimus ergo per spiritum sanctum resurrectionē omnem Per spiritum carnem, hoc est omnes homines secundum corpus tum san- & carnē reuituros, tam pios quā impios, tam bonos quā ma est resur- siles, sic vt eadem caro quā circūferimus, quę mortua est & reser- sepulta ac computauit, resurrectionē sit: quōd apertē ostendit mortuo - Paulus, quum resurrectionē carnis tradidit, addito pro nomine rum. dicens: Oportet corruptibile hoc. Quum enim dicit, hoc, in Eodē cor- carnem quā gestamus, quasi digitum intendit. Quid enim pore resur- aliud est dicere, mortale hoc, q̄ q̄ hæc visibilis caro sit reui- gemus. dura? Sicut & apertissimē Iob testatur, dicens: Et rursus cir- 1. Cor. 15. cundabor pelle mea, & in carne mea videbo Deū meum: quē Iob. 19. visurus sum ego ipse, & oculi mei cōspecturi sunt, & nō alius. Resurget ergo hoc corpus ad immortalitatem, quę piis atque Immorta impiis cōmunis erit, sed longē diuersa ratione: nā piis æter- litas piis nam beatitudinem, impiis verō æternos cruciatus adferet, & impiis quemadmodū apud Danielem prophetam legimus, quia tūc cōmunis, resurgent qui sunt in terrę puluere, hi quidem in vitā æter- sed diuer- nam, hi autem in opprobrium & confusionem æternā. Sicut fit ratio. Christi dixit: Et pcedent qui bona fecerit, in resurrectionē. Dan. 12. nem vitę: qui verō mala egerunt, in resurrectionem iudicij, id est æternę condemnationis, quemadmodum explanatus dicitur in symbo. Athanasij: Ad cuius aduentum omnes ho- Symbolū mines resurgere habent cū corporibus suis, & redditori sunt Atha- de factis propriis rationem. Et qui bona egerunt, ibunt ī vi- nam æternam, qui verō mala, in ignem æternum.

Resurget ei quo caro non mutata substantia sed qualitate, q̄ si Deus noua corpora creare potest, cui dubium quin & hæc corpora ad immortalitatem restituere possit, non im- mutata corporis substantia, sed corporis qualitatibus: Nō cō- tradicit ergo resurrectioni corporum, quod Paulus 1. Corin. 15. (vbi toto capite resurrectionem corporum ex professo demonstrat) ait: Caro & sanguis regnum Dei non posside- bunt, hoc enim ostendere voluit, quōd caro & sanguis cum

his qualitatibus corruptibilibus nõ resurgant. Subdit enim *Questio.* Neque corruptio in corruptelam possidebit.

Responso. Dicit ergo quispiam. Quomodo ergo mortui resurgentur? **2. Cor. 15** Quali corpore veniet? Audi respondentes Paulum: In-

Cyprian. Et quod feminas, non corpus quod futurum est feminas, sed nudum granum, vt puta tritici, aut alicuius ceterorum. Deus autem dat illi corpus sicut vult, & vni cuique seminũ propriũ *in symb.* diuerefer corpus. Quasi diceret: Quod i feminibus quæ tu i terram i- *Similitu* *diuerefer* *rectio cor* *porum do* *ctur.* ciens tu, quod res feminas, non viuificatur, nisi prius moriatur. Et quod feminas, non corpus quod futurum est feminas, sed nudum granum, vt puta tritici, aut alicuius ceterorum. Deus autem dat illi corpus sicut vult, & vni cuique seminũ propriũ corpus. Quasi diceret: Quod i feminibus quæ tu i terram i-

ciens tu, quod res feminas, non viuificatur, nisi prius moriatur. Et quod feminas, non corpus quod futurum est feminas, sed nudum granum, vt puta tritici, aut alicuius ceterorum. Deus autem dat illi corpus sicut vult, & vni cuique seminũ propriũ corpus. Quasi diceret: Quod i feminibus quæ tu i terram i-

Summa *fidei no-* *stra.* **1. Cor. 15** Hæc est ergo summa fidei nostre, quæ separat nos ab infidelibus, qua sine, vana est fides nostra, tum quod qui non credit resurrectionem mortuorum, neque credit quod Christus resurrexit: tum quod nos, si i hac vita tantum i Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Hæc, inquam, est basis totius fidei nostre, quæ pijs in hoc seculo præcipuum adfert solatium contra omnes afflictiones, ipus vero terror: alioqui i omnia seclera sine modo pro lapsuris.

Basis fi- *dei, resur-* *rectio* *mortuo-* *rum.* Porro hic articulus signis est (quod ad pijs attinet), pmissio- nis magnitudine, vt ex multis pauculas referamus Christus (inquit Paulus) resurrexit i mortuis primitiæ dormientium: quonia quidem per hominem mors, & per hominẽ resurrectio mortuorum: & sicut i vno omnes moriuntur, ita & i Christo omnes viuificabuntur: primitiæ Christus: deinde qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. Et statim post, Stella à stella differt in claritate, sic & resurrectio mortuorum seminatur i corruptione, surget i incorruptione: seminatur i ignobilitate, surget in gloria: seminatur in infirmitate, surget i virtute: seminatur corpus animale, sur-

get corpus spirituale, sicut scriptũ est: Factus est primus Adã in animam viuentem, nouissimus Adam i spiritum viuifican- tem: primus homo de terra, terrenus: secundus homo de celo, celestis. Igitur sicut portamus imaginem terreni, portemus & imaginẽ celestis. Quibus & hæc addit, Ecce mysterium vobis dico, Omnes quidem resurgemus, sed nõ omnes immutabimur, in momento, in ictu oculi, i nouissimo tuba. &c. quæ sequuntur. Quum autem mortale hoc induerit immortalitẽ, tũ fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria: vbi est mors victoria tua? Vbi est mors stimulus tuus: hoc est peccatum. Stimulus enim mortis, peccatum est, quod tunc euacuabitur. Et iterum, quid dulcius illa consolatione, quæ est ad Thessalon. Nolo vos (inquit) ignorare fra-

trates de dormitiõibus, vt non contristemini sicut & ceteri qui spẽ nõ habent, nam si credimus quia Iesus mortuus est & resurrexit: ita Deus eos qui dormierunt per Iesum, adducet cũ illo. Hoc enim vobis dicimus i verbo Domini, quia nos qui viuimus, qui relictĩ sumus, in aduentu Domini nõ præueniamus eos qui dormierunt: Quonia ipse dominus in iulsi, in voce archãgeli, in tuba Dei descendet de celo, & mortui qui in Christo sunt, resurgent primi: deinde nos qui viuimus, qui residui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obuiam Christo in aëra, & ita semper cũ Domino erimus. Itaque (vt subiicit) consolemini inuicem in verbis istis. Quod magis solatium homini pio adferri potest, quàm quod Deus Aposto- lum suũ testatur, priorũ corpora in tantã gloriã mutari, vt in oculum Domini suspensa nubibus, & ære vœctura rapiantur: Quinimo, quod Deus trãformabit corpũ humilitatis nostre configuratũ corpori filij claritatis sue, faciẽtque æquales angelis, sicut in Euangelio pollicitus est: In resurrectione mortuorũ nõ nubet neque nubentur, sed erunt sicut angeli Dei in celo, vt viuant cum ipsis in æterna vita. Et ideo sequitur.

Et vitam æternam.

Quid iucundius? quid dulcius? quid optatius hac symboli conclusionẽ, qua in Christo manebitis post gloriosam resurrectionem corporũ promittitur æterna vita, æterna felicitas, æterna quies beatitudo? In hac lachrymarum valle nihil presente vita charius ducimus, quæ tamen vix vita dicitur dulda est. Quæ ergo non delectet verã æternãque vitæ fidelis ceda.

Virtuter *na fidei* *nostra cũ* *clusio.* *Virtuter* *nostra cũ* *duo dul*

1. Tes. 4.

Nullo sò *latiũ pio* *hominĩ* *maius* *quam* *spes resur* *rect.* *Mat. 22*

Apoc. 7
Quid ad
corpus at
tinet.

Quid ad
animam
attinet.

Esai. 6.

1. Cor. 32

Ephes. 4

1. Cor. 15.

Ioan. 17.

1. Cor. 13.

Mat. 18.

Psal. 46
Visitatio
na quid.

Mors æ-
terna, hæ
reditas
impiorum.

Mat. 25.

promissio: Vita, inquam corporis & animi nunquam finienda. Quod enim ad corpus attinet, non erit amplius obnoxium fami, siti, aestui, frigori, indigentiæ, lassitudini, leuituti, dolori mortis, aut vilo incommodo: sed erit immo talitate, agilitate, subtilitate, & claritate summa decoratum, sicut scriptum est: Quod iusti sicut sol fulgebunt, & sicut splendor in firmamento Dei. Et iterum: Fulgebunt iusti & tanquam scintillæ in arundinetis discurrent. Quod ad animam attinet, nullis vitis, nulla tristitia, aut mœstia sollicitabitur, sed perpetuo fructum summo bono, qui est Deus. Quæ fruitio quæta bona compectatur, nulla lingua dicere, nulla mens humana apprehendere poterit. Nec enim oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus diligentibus se.

Quis enim explicet, ex qua gloria, in quam gloriam sanctorum corpora resuscitata transeat: Quis cogitatio allequatur, quæ admodu sponfa ecclesia in virum perfectum conuertatur, conregnatura Christo: Quis explicare audeat, quomodo ipse filius quem tradiderit regnum Deo & patri, id est congregationem fidelium, ita illum hominem susceptum ampliusque clarificatum non dimittat, vt eam claritudinem quam habet cum patre, antequam mundus fieret, suis fidelibus demonstrare non differat: Denique, quomodo erit Deus omnia in omnibus, cõtempantes delectabimur, & delectabimur contemplando, Dei visione fruemur, idque in sanctorum omnium communione, ubi erit feruentissima charitas, non minus de bonis alienis quam de suis gaudens. Bonis, inquam, spiritalibus, quibus fruuntur angeli, semper videntes faciem patris qui i cœlis est, cum cõplebimus quod iubet Dauid: Vacate & videte, quoniam ego sum Deus. Hæc est enim vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum.

Quemadmodum autem pij vitam æternam hæreditabunt, ita impios mors æterna & animi & corporis, hoc est æternum supplicium possidebit, sicut Christus dixit: Et ibunt hi in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam. Impiorum enim immortalitas, verius æterna mors, quam immortalitas nuncupatur, quod æternos, cruciatus tam animi quam corporis absque vlla spe veniæ sit allatura. Quemadmodum Paulus Romæ. 8. Stipendia (inquit) peccati, mors: gratia autem Dei, vita æterna in Christo Iesu domino nostro. Amen.

Amen.

Amen.

Quoniam omnia prædicta verissima esse indubitate credimus, & quæ vel ad creationem vel redemptionem vel sanctificationem nostram pertinent, patrem cœlestem per filium, in & cum spiritu sancto operatum esse, & nobis certo obuertura per Dei misericordiam credimus: idcirco dicimus, Amen, quæ vox est sermonis confirmantis & ratum fore præcedentis, hoc est ita certo fiat.

Solide o salutari nostro, per IESVM Christum Dominum nostrum gloria & magnificentia, imperium & potestas ante omnia, & nunc & in secula seculorum. Amen.

DE SACRAMENTI NOVI TESTAMENTI.

SACRAMENTI vocabulum variè accipitur: nam per orbem, qui ad proprietatem latinæ vocis respiciunt, & Interdum ex ethnicis tantum scriptoribus verbi significatiua actionem petunt, sacramentum appellant iuramentum seu obligationem numinis ac religionis interuentu confirmatam. Sed qui Biblia translulerunt, ac ceteri sancti patres eam vocem accommodarunt, ad significandum id quod in Græci mysterium dicunt, quod sacrum secretum aut religiosum arcantum dicere possumus. In qua tamen significatione interdum latius, interdum restrictius accipitur. Nam in genere accepto vocabulo, significat omne religiosum arcantum, omnesque seu omnem rem sacram absconditam, et si alterius rei signum ter à præ non sit, vti dicimus sacramentum diuinitatis. Paulus ephe-sitis scribens, ait, Deum nobis sacramentum voluntatis suæ nobis fecisse secundum beneplacitum suum, quod aliis generationibus non est agnitum, sed absconditum à seculis, nempe gentes esse concorporales & comparticipes promissionis interdicti eius in Christo Iesu, in quo omnes habemus fiduciam ac accessum in confidentia per fidem ad ipsum. Item 1. Timoth. 3. Et manifestè magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne: nimirum ipsum Christum innuens, magnum esse pietatis sacramentum quod quum sit filius Dei. Amen.

Quid sacramentum significet ethnicis. Quid sacrum scri-

Sacramē-
ta veteris
testamenti
Aug. cō-
tra iust.
Man. ob.
lib. 9. 6.
ca. 13.
In vōdū
sacramēti-
um.
Roma. 3.
Sept. ec-
cle. sacra-
mentu.
Ber. i ser-
mo in ce-
na domi-
ni. de ba-
ptis. & sa-
cramēto
altaris.
Qu. ali
propter
se sunt,
quedam
propter
alia desi-
gnanda.
Christus
sacramē-
ta instituit
vs per
hac nobis
medere.
Iur. nosq.
sibi colli-
garet.
Roma. 1.
Ioh. 1.
Marc. 9.

inuisibilis, manifestus est in carne. Frequentius verò sa-
cramentum dicitur sacræ rei signum, quod eius similitudi-
nem gerit cuius signum est, quemadmodum signa & figuræ
veteris Testamenti sacramenta appellantur, id quod fami-
liare est patribus. Sic Augustinus ait: Sacramenta quæ ob-
servabantur ex lege prænunciatiua tatum fuisse Christi ven-
turi. Denique quod ad propositum nostrum attinet, patres sa-
cramenti vocabulum ad significandum peculiariter sacra-
menta nouæ legis deslexerunt, ea scilicet quæ sunt signa visi-
bilia inuisibilis gratiæ Dei, quam Deus efficaciter & certo
in ipis operatur, modo ritè nec indignè tractentur & acci-
piantur. Qui enim in his sacramentis se adfuturum promisit
Deus, mentiri eum fallere non potest.

Ad hunc ergo modum accepto vocabulo, septem numerā-
tur Ecclesiæ sacramēta, quæ sunt, Baptismus, Cōfirmatio, Eu-
charistia, Pœnitentia, Extrema vñctio, Ordo & Matrimoniu.
Ex scripturis enim animaduertentur patres, hæc septem my-
steria ritè ac propriè sacramenta dici, quod ita sint sensibili-
a signa inuisibilis gratiæ Dei, vt & ipsius gratiæ quæ impa-
ritur, imaginem gerat & causa sint: quod vt paulò notius fiat,
à rebus externis sumamus exemplum. Quædam sunt quæ in-
terdū propter se fiunt, interdum ratem propter alia designan-
da, quatenus scilicet & dicitur & sunt signa: quemadmodum
annulus interdum datur, non vt sit alterius rei nota, sed tan-
tum propter se interdum vero datur vti cōgruum fidelitatis
signum, veluti quo dominus Vasallum de feudo inuehit, quo
scilicet accepto, Vasallus non solum de beneuolentia domini
sen beneficio accepto certus efficitur, sed & mutuum quod-
dam fœdus inter dominum & vasallum contrahitur, vt iam
dicere qui nullum accepit, possit: Non respicio an nullum,
sed hæreditas est, quam quærebam. Eodem modo sentiendū
ac tenendum est (quod est huius rei caput) nempe dominum
nostrum Iesum Christum signa quædam delegisse, per quæ
Deus in virtute verbi sui peccatis nostris mederetur, & nos
quodammodo de gratia sua inuehit ac fœdere spirituali sibi
colligaret. Ita enim ipsi Deo optat. Max. semper visum est
subducere nos per sensibilia ad inuisibilia. Nam quæ est hu-
manarum mentium caligo, ex primorum parentum præuarica-
tione in nos deriuata, nō potest homo ex seipso in Dei co-
gnitionem assurgere, aut Dei voluntatem in remittendo pec-
cata

cata ratione deprehendere: propterea Deus semper & verbis Ro. 10.
& externis signis nobiscum egit, per quæ nobis se manifesta-
ret, suamque erga nos voluntatē indicaret. Atque ideo quum
iam multifariā multiq; modis Deus olim loquutus fuisset in
prophetis, consuluisseq; verbo, lege, signis & prodigijs, no-
uissime nobis locutus est in filio suo, quem carnè lumere, &
crucem pro nobis subire voluit, vt in illum tanquā in signū
potentissimū à Deo positū, similem nobis factū, visibilem ac
palpabilem intueres, eundemq; audientes. Deū in ipso agno-
scere, Deo credere ac fidere, Deum denique super omnino dili-
gere inciperemus. In ipso enim Dei potentia, sapientia & bo-
nitas perfectissimè, euidentissimèq; resplendet, in quo habi-
tat plenitudo diuinitatis corporaliter. Et quo tandem signo
Deus potentius ostēdere potuit, nos sibi præcipue curæ esse,
quā quod filiu suum vniuentū pro nobis dedit, vt omnis qui
credit in illum, non pereat, sed habeat vitā æternam. Et quo-
niā tota virtus passionis Christi, quod ad nos attinet, in appli-
catione sita est, vt scilicet eam gratiam (quā nobis in ara cru-
cis moriēdo promeruit Christus) participemus, dignatus est
ipse quædam post se sacramenta relinquere, quæ suo verbo
& pmissioe firmavit, vt sciremus per eorū legitimū vsum,
fructum suæ passionis nobis efficaciter & certo comunicari.
Potuit quidem ille sine omni visibili forma gratiam suam no-
bis donare, sed quoniam carnalis sumus, & ad spiritualia ca-
pessenda admodum tardī, quod animi robor, corporis vitari
mole ac operatione debilitetur ac distrahatur, à fide, spe, &
charitate lubinde cōcidens: idcirco fragilitas carnis sub for-
ma visibili reparanda, in citāda, erudienda, fouenda & confor-
tanda erat. Et ne quis de horū visibilibus sacramētorum vir-
tute addubitaret, addidit Deus signo visibili, verbum pmissi-
onis: adhibuit quoque inter initia sacramētorum, viuos
visibiles ac miracula, vt ea quæ semel facta cernimus, per eū-
dem Christi spiritum in sacramentis in dies fieri, hīc ardo-
re credamus. Nam vt certa fide teneres, quum baptizaris, spi-
ritum sanctū in te venire, Spiritus sanctus in columba specie
supra Christum quum baptizaretur apparuit. Vt crederes,
quum cōfirmaris, spiritum sanctum tibi ad robor dari, factus
est in die Pētecostes spiritus vehemēs, ac visā linguæ dispar-
titæ tanquam ignis, sedentes supra apostolos: sic de cæteris
quæ euidentia signa quotidie replicari non est necesse, quum

IOAN. 10. nobis sola fides sufficere debeat, quæ alioqui euanelceret, & Grego. Christi verbo addito sacramento, absque euidenti miraculo credere detrectaremus.

Aug. ceter. **19. ca. 16** **1. Faust. lib.** Sunt ergo sacramenta noui testamenti principaliter instituta, vt sint certa & efficacia signa voluntatis & gratiæ Dei, in sensum externum incurrentia, admonentia & erudientia nos, vt quod foris in specie visibilibus geri cernimus, intus per Dei virtutem effici cre sciamus. Constat enim sacramentū duobus, nempe elemento sensibili, vt signo & verbo. Verbum est inuocatio Trinitatis verbo promissionis in nixa. Elementum est aqua, oleum, & cetera eiusmodi. Quemadmodū vero verbum instrumentum est, quo Dei voluntas significatur, & apprehenditur, & per quod spiritus sanctus efficaciter operatur salutem, & Rom. 10. **Roma. 1.** Ius ait: Fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi. Et Aug. cōtra Faust. **lib. 16. ca. 14.** Deī (quibus testatur se nobis placatum propter Christum filium suum) spiritus sanctus efficaciter operatur salutem, & Cypria. **de car. ope.** Vnde quom quæritur, quomodo sacramenta visibilia operari possint in animā, seu partem hominis spirituales & incorporales, facile respondetur, virtutem sacramenti non tribui seu ascribi elementū exteriori, sed Deū esse qui pro bona sua voluntate per hæc sensibilia in verbo fidei gratiam inuisibilem operetur, quam promeruit Christus, ex cuius latere in **1. Petr. 3.** cruce aperto, sacramenta nouæ legis fluxerunt. Quod ergo **IOAN. 19.** supra diximus, sacramenta nouæ legis ita esse signa gratiæ, & **Aug. 1.** sint & causa, intelligendum est non quod sacramenta proprie **Psal. 133.** & per se sint causa efficiens, remissionis peccatorum seu consolationis gratiæ: nam ad eum modū solus Deus iustificat, qui solus peccata remittit, sed quod sint causa, large sumpto vocabulo, quemadmodū causam rei dicimus, sine qua res fieri nō solet, quāuis sine ea fieri possit. Non enim (vt diximus) sic **Marc. 2.** alligauit Deus potentiam suam sacramentis, vt sine illis gratiam suam donare nō queat, quāuis sine sacramentis, quom **Aug. 1.** illis conceditur vti minimè eam donet. Constat quidem **plem. 23.** risque ab exteriori cōmune sacramentorum per præoccuptionem mortis prohibitis, suam fidem & bonam voluntatem sacramenta (si licuisset) percipiendi, ad salutem sufficere.

4. cōtra

Interim

Interim tamen vis sacramentorum (quæ inenarrabiliter valet **Donn. cap. 22.** plurimum) contempta, sacrilegos facit. Impiè quippe tōtem **Aug. cōtra Faust. lib. 9. ca. 11.** nuntur, sine quo nō potest perfici pietas. Quare eatenus sacramenta gratiæ causa sunt, quateenus spiritus sanctus eorundem effectum in nobis operatus fuerit; alioqui sine ipsius spiritus opere sacramenta nullam in nobis efficaciam habent.

Hæc est ergo principalis causa institutionis sacramentorū **Aug. lib. nouæ legis, vt sine præsentissima remedia contra peccatum, & efficacia signa gratiæ Dei, quæ ipsorum dispensatione non resistentibus fidei, & recipientibus non indignè, certissimè conferatur. Proindeque sic sunt signa, vt nō tantum signent, sed & sanctificent: vt hinc facile sit discernere sacramenta veteris legis à sacramētis nouæ legis. Illa enim vmbra futurorum fuerunt, vt significarent quæ cum suo aduentu Christus impleuisset, ablata sunt, & ideo ablata, quia impleta. Hæc verò instituta sunt, virtute maiora, & utilitate meliora, actū faciliora, numero pauciora: vt non tantum significarent, sed & mundarent ac sanctificarent. Deinde (licet minus principaliter) sacramenta instituta sunt, vt sint signa memorialia passionis ac mortis Christi, signa quoque consolatoria: nonis future gloriæ. Denique signa exortantia in nobis fidem, ac cohortantia ad mutuam dilectionem, aliisque sanctos ac Christianos amores, quo argumento sepe vtuntur sancti patres.**

Aliam insuper institutionis sacramentorum causam diuus Augustinus recenset: in nullum (inquens) noemen aut verum **Aug. cōtra Faust. lib. 19. ca. 11. 13. 14. 16.** aut falsum coagulari homines possunt, nisi aliquo signaculo, rum vel sacramentorum visibilibus consortio colligentur. **Aug. in Psal. 73. cap. 9.** Quamobrem Dominus Iesus Christus leui iugo suo & leui **Aug. cōtra Faust. lib. 19. ca. 11. de sacriæ nos subdens, sacramentis numero paucissimis obferuatione facillimis, significatione præstantissimis, societatem noui populi colligauit, de qua colligatione latius dictum est **3. cap. 9.** in explanatione symboli, circa articulos qui de ecclesiā catholica & sanctorum cōmune sunt.**

Et vt reuertamur vnde digressi sumus, firmiter retinendum est, sacramenta his duobus consistere, videlicet verbo & elemento, tanquam partibus quibusdam substantialibus, quibus tamen ecclesiā plerisque ritus, tam ad decorem honorèque sacramenti, quàm ad denotandum & docendum nos, quid in sacramento agatur, addidit: sine quibus licet verum sacramentum consistere quidem possit, modo ibi sint verbum &

E iij

elementum, tamen quum eiusmodi ritus diuinorum mysteriorum pleni sint & magna cum ratione à patribus instituti, nempe in excitationem fidei & caritatis, nequaquam contemnendi erunt: quin potius ex doctrina Pauli (qui iubet vt in ecclesia omnia honestè, ordinatè, ac ad adificationè fiant) maximè circa sacramentorum dispensationem, ne vilescant vti fulcimenta pietatis diligentissimè ac acerrimè (nisi in istas necessitas prohibeat) retinendi sunt, tanquam catenulæ quædam ecclesiasticæ unitatis.

Sacramèta Quamquam verò hæc legis nouæ sacramèta præsentissima *ra nouæ* remedia sint, quibus Samaritanum ille bonus vulnerato appro *legis sunt* pinquas, & originalis & actualis peccati vulneris* medetur, *remedia* & corda nostra per operationè Spiritus sancti in verbo illustra *contra pec* minata, sanctificat, confortatq;: non tamè omnibus vna est *captum* significatio, nõ eadè dignitas aut virtus. Nam præter omnè cõ *Luce 10.* trouersiam, duo inter alia præcipua sunt, baptismus & eucha *Aug. ad* ristia, at singulis suū est verbū quod formale sacramenti quid *lanua* dem appellant: suum item signū rei externæ & visibilis, in *epist 118.* ternam & inuisibilem gratiam referens & adumbrans, quod *Itè de do.* quidam materiale dicunt. Hoc verò omnibus est commune, *Christi,* quod minister seu sacramèti dispensator, non suam, sed Christi *li. 3. ca 9* iti personam refert, quemadmodum in expositione articuli *Duo sã.* symboli Apostolici (qui de ecclesia catholica est) declarauit *cramenta* mus. Tantum hic repetitè suffecerit, sacramenta nec bonorū *precipua,* dispensatorū meritis ampliari, nec malorum (modò in eccle *Aug. sũ* sio consortio maneat) attenuari. Alia ratio est in hæreticis, *per Ioan.* Nam est apud hæreticos sacramenta sint & ministrantur, ta *de conf.* men non præstantur ad remissionem peccatorum seu salutè, *dist. a. ca.* quòd extra ecclesiam sacramentorum efficacia esse non possit, *baptis-* proindeque qui in hæresi quacunque vel schismate, in no *mi* mine patris & filij & spiritus sancti, baptismi sacramètum ac *cepterit,* integrum quidem sacramentum accipit, sed salutem *quæ* (quæ virtus est sacramenti) non habet si extra ecclesiam ca *tholicam* sacramèti non habuerit. Debet ergo ad ecclesiam *redire,* non vt sacramentum baptismi iterum accipiat, sed vt *ecclesiæ* reconciliatus, in societate catholica vitam accipiat. Et vt *que* quæ diximus magis perspicua fiant, de singulis sacramè *Ordo* tum speciatim dispiciemus, idq; eo ordine, vt primo, de verbo *Etationis,* sacramenti: secundo, de exteriori elemèto: tertio, de cæteris ritibus, quos ecclesia ad sacramenti vsum addidit: quarto, de ef *fectu*

fectu & virtute cuiuslibet, quinto, de accedentium adfectu, sexto, de cuius ministerio, idque quàm fieri potest, breuissimè dicaturi sumus.

DE BAPTISMI SA-

CRAMENTO,

BAPTISMVVS GRÆCA VOX EST, *baptismi* significat tinctionè seu lacionè. Quobré *vocabulũ* vocabulũ in genere acceptũ etiam ad loc *tionè* tionè rerum externarũ accommodatur, si *quis* cut Marc 7. legimus, Pharisei & omnes Iu *de* dei à foro venientes, nisi baptizentur nõ co *mediũ* mediuẽ. Et alia multa sunt, quæ tradita sunt *ois* eis seruare, & baptismata calicem & vceorum & aramen *torum* torum & lestorum. Transfertur item ad calicem patrisio *dominicæ,* & mortis eiusdem Marc 10. Petrus baptismò *quo* quo ego baptizor baptizari id est, sanguinè funderè & sup *placiu* placiũ mortis mee sufferre: Et Luca 11. Baptismo habeo ba *p*ptizari, & quomodo coartor vsque dum perliciatuẽ id est pa *tendum* tendum mihi est pro salute generis humani, id quod sam *mè* mè desidero Sed quod ad propositum nostrum attinet, pro *lanacro* lanacro regenerationis accipitur, quod est omnium sacra *mentorum* mentorum primum, & lanua qua in ecclesiam, & ad cætera *sacramenta* sacramenta peruenitur.

IN baptismo duo sunt, verbũ & elemètu. Verbum est ipsa *in* inuocatio trinitatis, huic diuinæ pmissioni mixta. Qui *crediderit* crediderit & baptizatus fuerit saluus erit, quæ pagur huc *verbis* verbis à Christo traditis, videlicet, Ego baptizote in nomi *ne* ne patris, & filij, & spiritus sancti. In quod quidè verbum in *primis* primis intueudum est. In aqua enim verbi munda. Detrahe *verbu* verbu, & quid est aqua, nisi aqua? Accedit verbu ad elemen *tum,* tum, & fit sacramentum. Vnde ista tanta virtus aquæ, vt cor *pus* pus tingat, & cor abluat, nisi faciente verbo? non quia dicitur *aut* aut pronficiatur, sed quia creditur. Nam & in ipso verbo *aliud* aliud est sonus transiens, aliud virtus manens. Propterea dixit *Apostolus:* Christus dilexit Ecclesiam, & tradidit seip *suum* sum pro ea, vt eam sanctificaret, mundans eam lauacro aque *in* in verbo. Mũdatio igitur nequaquam fluxu, & labili tribue *retur* retur elemèto, nisi accederet verbum quod accedente fit sa *cramentum,* cramentum, quod perinde se habet atque visibile verbum.

E iiii

Sententia
verbi bap-
tismi.
Baptis-
mus fedus
dei cũ ho-
mine, &
fedus ho-
minis cũ
Deo.
Roma, 6
Tit. 3.
I. Pet. 3.
Aug. in
Joã. tra-
ctã. 80.

Nam quum dicit minister, Baptizo te in nomine patris, & filij, & spiritus sancti, sensus verborum est: Hoc visibili signo tecum pacifcor ac testor, te recõciliari Deo, te recipi à Deo, qui est pater filius & spiritus sanctus. Nam quid aliud est baptismus, quàm fœdus Dei cum homine & hominis cum Deo? Nam quatenus homo, satanæ & mudi gloriæ, pompisq; abrenuntiat, & se vero Deo astringit, ad mortificandum per omnem vitam membra peccati, est fœdus hominis cum Deo. Rursus quatenus se Deus visibili homini astringit, quòd peccata illi remittat, quòd propter filium recipiat, quòd spiritum sanctum donet, qui vivificet & sanctificet: fœdus Dei cum homine dici potest, quòd diuus Petrus grauis mèt testatur. Sic & vos (inquit) baptismus saluos facit, non carnis depositio sordium, sed conscientia: bonæ interrogatio in Deum, per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis. Id est baptismum esse non tantum externam sordium corporis abluentionem, sed pactum bonæ conscientia: erga Deum per resurrectionem Christi, quo Deus erga nos testatur, se nobis pactum esse propter resurrectionem Christi, vt vicissim hoc fœdere bona conscientia bene respondeat apud Deum, confidens se habere placatum deum propter Christum.

Tit. 3.
Act. 8.

Circunci-
sio figura
baptismi
Ab. 11.
que, quæ
Ab. 38.
Gene. 17

Typus autè baptismi in Veteri lege, circuncisio fuit, in mysterio & significatione cum baptismo conueniens aded vt beatus Athanasius dixerit, baptismum esse ipsam circuncisionem spiritualem. Quemadmodum enim circuncisio signum seu pactum fœderis inter deum & Abraham, Abrahæ: posteros fuit, vt scriptura dicit: Statuum pactum meum inter me & te, & iter semè tuum post te in generationibus suis fœdere sem piterno, vt sim deus tuus, & seminis tui post te. Et tu ergo custodies pactum meum, & semen tuum post te in generationibus suis. Quod pactum subinde exprimit ait: Hoc est pactum meum, quod obseruabitis inter me & vos, circuncidetur ex vobis omne masculinum, & circuncidetur carnem præputij vestri. Infans octo dierum circuncidetur in vobis, eritq; pactum meum in carne vestra in fœdus æternum. Ad eundem modum in Euangelio discipulis loquitur Christus: Ite (inquiens) docete omnes gentes, baptizate eos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Et in Actis ait Petrus: Baptizetur vnusquisque in nomine Iesu Christi, in remissionem peccatorum. Et quemadmodum dicit scriptura veteris legis, Masculus cuius præpu-

Analo-
gia bap-
tismi ad cir-
cuncisionem
Mat. 24

Acto. 2
Gene. 17

tytus caro circuncisa non fuerit, debetur anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit. Ita de baptismo dixit Christus: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.

Joan. 3.

ET vel ex hoc ipso refelluntur impij Anabaptistæ, qui baptismum infantium impie negat ac auersantur. Nam deus in veteri lege circuncidit iustos infantes, vt infererentur synagoga: & adiecit pactum promissionis: Ero deus eorum. Ergo per baptismum qui circuncisioni succedit, iter inferendum sunt ecclesiæ, extra quàm non est salus, ne excludantur à regno dei: quod Christus ad eos pertinere aperte asseruit: Si nite (inquit) paruulos venire ad me, talium enim est regnum cœlorum. Item, Nō est voluntas coram patre vestro qui in cœlis est, vt percat vnus de pusillis istis. Et iterum, Videte ne contentis vnus ex his pusillis. Dico enim vobis, quia angeli eorum semper vident faciæ patris mei, qui in cœlis est. Quibus verbis testatur paruulos deo placere, & per deum custodiri. Et sicut pactum circuncisionis nō ideo minus ad infantes pertinuit, quòd non intelligerent quid ageretur, ita nec baptismus, propterea minus valet in infantibus, quòd nondum intelligant pactum gratiæ diuinæ, quo remittitur ipsis peccatum originale. In hunc enim ecclesiæ per verbū credentis, offerentis, benedicentis, ringentis, etiam tantilli mandatur infanti, quauis nondum valentes corde credere ad iustitiam, & ore consiliter ad salutem. Sed quid opus est errorem ad ecclesiā catholicā à temporibus Apostolorum semper damnatum pluribus retinere? Tantum de verbo Baptismi.

Anala-
pistia dō
nantur.
Gene. 17

Mat. 19.
Mat. 10
Iuc. 20
Mat. 18

Aug. ad
bonifaci-
um epist.
23. in 1o
an. tra-
ctã. 80.

Elemētū
baptismi
aqua.
Quid si-
gnificet
aqua.
Epho. 5.
Epho. 2.
Joan. 1.
Gal. 3.
Anb. de
myst. tit.
lib. 3.

Elementū autem seu materiale externum huius sacramenti est aqua. Ideo autem per aquam celebratur, vt sicut aqua corporis sordes abluat, ita credamus & nos per baptismum ab omni peccato spiritualiter mundari, in nouari & regenerari, vt quod incorporale est, inuisibiliter abluatur. Vnde & gnificet lauacrum regenerationis appellatur. Natura enim nascimur filij iræ, sed baptismus regenerat nos filios gratiæ. Natura nascimur ex sanguinibus, ex voluntate carnis, ex voluntate viri, hoc est in peccatis, sed ex baptismum renascimur filij dei nominum Christo filio dei per baptismum inferri, sicut Paulus ait. Quicumque in Christo baptizati estis, Christum in diuistis. P

orro omnino conueniebat, vt huius sacramenti elementum aqua esset. Nam inter alias huius sacramenti figuras, lib. 3.

Gene. 7. baptismitypus diluuium fuit. Nam quemadmodū Deus per diluuium mundum perdidit, & paucos in arca seruauit per aquam sic per baptismum, mundus, id est peccata perierunt, & baptizati in arca ecclesie, ex aqua emergentes seruantur. Atque caro immergitur, vt significetur illic veterem hominem mori abluī omne peccatum, sepeliri omne vitium. Ex aqua reducimur, vt significetur illic nos in nouitatem vite reurgere quemobrem Paulus passim ait p. baptismū nos commori & consepeliri Christo, & resurgere cum Christo. *Roma. 6.*

Quicūque (inquit) baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus. Consepulti enim sumus cū illo per baptismum in mortem, vt quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vite amullemur. Rursus, consepulti Christo per baptismum in quo & resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitauit illum a mortuis. Hinc illa exhortationis vox: Igitur si conresurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt querite, vbi est christus in dextris dei sedens, quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram, mortui enim estis, &c. Et iterum: Mortificate ergo membra vestra, quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam & auaritiam. Ergo baptismi mysteriū non leuiter transmitti, sed hæc quæ significat & requirit per omnem vitam meditari, in his exerceri oportet, vt mortificationē Iesu Christi i corpore nostro perpetuo circumferamus, id est vt exēplo Christi Deo viuamus mortui mudo. Et vt Christus, quod mortuus est, mortuus est semel, quod autē uiuit, uiuetis. vbi Deo ita non peccato semel mori, voluntatem nostram Dei voluntati attemperemus. Mortificanda est enim non natura, sed concupiscentia mala. Si enī (vt Paulus ait) secundū carnem, id est secundū carnalem concupiscentiam uixerit, moriemini. Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis. vbi Athanasius: Corpus (inquit) non morte conficiendum, sed opera carnis, quæ Paulus ad Galat. 5. & Coloss. 3. enumerat.

1. Cor. 4. oportet, vt mortificationē Iesu Christi i corpore nostro perpetuo circumferamus, id est vt exēplo Christi Deo viuamus mortui mudo. Et vt Christus, quod mortuus est, mortuus est semel, quod autē uiuit, uiuetis. vbi Deo ita non peccato semel mori, voluntatem nostram Dei voluntati attemperemus. Mortificanda est enim non natura, sed concupiscentia mala. Si enī (vt Paulus ait) secundū carnem, id est secundū carnalem concupiscentiam uixerit, moriemini. Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis. vbi Athanasius: Corpus (inquit) non morte conficiendum, sed opera carnis, quæ Paulus ad Galat. 5. & Coloss. 3. enumerat.

1. Co. 10 **M**are etiam rubrum, sacramentum seu signaculum baptismi fuisse declarat beatus Paulus, dicens: Nolo enim vos ignorare fratres, quia patres vestri omnes sub nube fuerunt, & per mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt, in nube & in mari, & adiecit dicens: Hæc autē omnia in figura nostri fuerit, significās in baptismo, diabolum (cuius Pharaō

Pharaō imaginem gessit) nequitie sue vires amittere. Pharaō enim reuelatus, & in sua perfidia demoratus, tandiu resistit ac præualuit, donec ad aquam veniret, quo quum venisset, victus est & extinctus cum suo satellitio: sic hodie per exorcismos, voce humana, sed potestate diuina flagellatur, vritur, & torquetur diabolus: interim tamen fallax est exire se & homines dimittere simulans. Sed quum ad aquam salutarem & baptismi sanctificationem ventur, scire debemus & confidere, quod illic diabolus opprimitur, & homo dicatur Deo, diuina indulgentia liberatur.

Am de mysticis ritibus, quos ecclesia in baptismo adhibet, pauca agemus. Adhibentur (vt & supra diximus) non emendati, sed vt vna quædam incantatio fidei & pietatis ad formandam religionem necessaria, nimirū quibus manducatur vulgus ad itelligendam & retinendam mysteria Christi. Pædagogiam enim & lacte ei principio opus est, vt assuescat disciplina Christi: Nec dubium est, maximum cæremoniarum partem, quæ circa administrationem adhibentur, à primitiua & apostolica ecclesia ad nos peruenisse, vt impie abiciatur quod tot seculis, tot sanctissimis viris sacrosancto est habitum.

In primis cōsecratur fons baptismatis, & signatur oleo vntionis duobus solennibus anni diebus, quando in primitiua ecclesia baptismus recipi cōsueuerat, nēpe Paschæ & Pentecostes, quem ritum ex ecclesia matrice ad nos deriuatū, diuus Augustinus passim testatur, quamquam tempore necessitatis etiā aqua non consecrata, liceat baptizare quod Victor Rodius, qui circa annum 190. vixit, decreuit, quo Decreto primitiua ecclesia consuetudo peritē comprobatur.

Quum vero baptismus ministratur, principio adhibetur exorcismus, qui verbo & exsufflatione peragitur, vt

spiritus imundus à baptizando expellatur, vtque per purum sacerdotis ministeriū, Spiritui sancto cedat fugiens malignus. Non enim natura (vt inquit Augustinus) exorcizatur aut exsufflatur, sed ille sub quo sunt qui sub peccato nascuntur. Adversarij turantur ergo, vt expellatur ab eis potestas inimica, quæ desinit in peccatum, vt possideret hominem, ne post hæc contentat eos subuicere, nec hoc sacrum signaculū vnquā audeat violare. Quem ritum antiquissimū esse, ex Terulliano, Hieronymo, Ambrosio, & quem citauimus, Augustino, Chryostomo, Cælestino papa, aliisque patribus discimus.

Cæremonie circa baptismum

Electus, 5. Cæremonie ecclesie iusticie iustissime.

Consecratur fons,

c. ecclesia iusticie, 11. dijs.

Ex Decreto Victor.

Vide Augustini lib. 2. de gradibus Christi.

desinit in peccatum, vt possideret hominem, ne post hæc contentat eos subuicere, nec hoc sacrum signaculū vnquā audeat violare.

Quem ritum antiquissimū esse, ex Terulliano, Hieronymo, Ambrosio, & quem citauimus, Augustino, Chryostomo, Cælestino papa, aliisque patribus discimus.

Significatio
in fronte.

Super oculos.
Super aures.
Super nares.
Super pectus.
Rom. 10.
Scapula.
Os.

Rom. 10
Sal esse
erat
quid si-
gnificet.

Reda.
Ectio e-
angelii.
Mat. 19.
Ecclesia
es instituta
in ecclesia.

Patris
vum mu-
m.

Aug. ad
Bonif. de
baptis-
m in baptis-
mo parvuli
per alios
credunt.

Deinde signum crucis fit principio in fronte, ad significandum, quod baptizandus nomen dat Christo crucifixo, in quo confidat, & quem publicitus consuleri nunquam erubescat. Super oculos deum, ut intelligamus baptizandum preparari ad videndum charitatem Dei. Super aures quoque, ut intelligamus eum consecrari, ut audiat verbum veritatis Dei. Super nares etiam, ut percipiat suavitatem odoris Dei. Signatur quoque pectus, ut credat in eo: quia corde creditur ad iustitiam. Scapula quoque, ut suscipiat iugum servitutis Dei, iuxta Christi præceptum: Tollite iugum meum super vos. Os denique, ut constiterat illi: quia ore confessio fit ad salutem.

Inter exorcizandum, sal consecratum in os baptizandi datur, ut per sal typicum conditus, iniquitatis fetore careat, id est carere significetur, utque ad verbum peccatorum vitra ne putrescat, sed magis illæsus, ad maiorem gratiam recipiendam ferretur, ac ad sapientiam saporem præparetur.

Dein legitur Euageliū, Oblati sunt Iesu paruuli quo significamus nos paruulos nostros offerre Christo, quia ipse dicit: Si nite paruulos venire ad me, Et quoniam addit: Talem est enim regnum caelorum. Offerimus etiam eos Christo baptizandos. Si enim illorum est regnum caelorum, non ne esse instituta gabit eis Christus baptismum, qui est (ut diximus) ianua, qua ipse Christus in ecclesiam, & subiade in regnum caelorum intramus.

Post, patris in manu infanti ponunt, symbolūque recitant & orationem dominicam, quod ecclesiam referat, quæ domino pueros offert baptizandos, & in suā illos sibi recipit. Offeruntur quippe paruuli ad percipiendam spirituales gratiam, non tam ab eis quorum gestantur manibus, quam ab ipsis, si & ipsi boni fideles sint, quam ab universa societate sanctorum atque fidelium. Ab omnibus namque rectè offerri intelliguntur, quibus placet quod offeruntur, & quorum sancta quæ indivisa charitate ad communicationem sancti spiritus adiuvantur. Tota ergo hoc mater ecclesia, quæ in sanctis est, facit, quia tota omnes tota singulos parit. Vnde non fides illa particularis, quæ in patrinorum credentium voluntate consistit, sed fidei sacramentum fidelium in baptis facit. In ecclesia ergo Christi per alios parvuli credunt, sicut ex aliis (quæ in baptismo remittuntur) peccata traxerit. Deinde patris in se quodammodo fidei illorum constituunt pro baptizatis. Ideoque semper admonere debent eos, ut castitatem custo-

custodiant, iustitiam diligant, charitatem teneant, ante omnia vero, symbolum & orationem dominicam edoceant.

Deinde illinitur spiritus naribus & auribus, exemplo Christi, qui prius cæci nati oculos luto & sputo factio sublinxit, & sic ad aquas Siloë misit. Illinitio vocationem ad gratiam baptismi significat, vinctus nondum videt, sed mittitur, ut laer ad aquas Siloë, id est ut baptizetur in misso, id est Christo: id enim Siloë significat. Et dicitur ei verbum Euan-gelicum, quod Iesus, quando mutum & surdum sanavit, tangens sputo linguam eius, & mittens digitos in auriculam eius, dixit: Epheta, quod est adaperire, verbum sancti sacramento conveniens. Admonentur enim baptizandi per salium typicum & saluatoris factum, ut aperiantur ipsis nares ad odorem notionis Dei & vite æternæ capiendum, quo baptizati dicant: Bonus odor Christi sumus: utque aperiantur eius aures ad audiendum verbum & mandata Dei. Saliva, typus est sapientiae & gratiae Dei & discretiois fidei, cuius acceptio quidam in auditu, & discretio in naribus significatur.

Post peractum exorcisum succedunt mysteria quæ apud ipsum fontem celebrantur. In primis quaeritur de nomine infantis. Nam vetustissimo ecclesiae more ante baptismum, baptizandi nomen suum dant, quo significatur, eos per abrenunciationem prioris possessoris, se nomen dare Christo, ut in illum dominium transcant. A nomine enim quod ab Adâ habebant, scilicet filij Adæ vocati, ad novum nomen quo filij Dei vocantur, perveniunt: quinimo tum demum nomen acquiritur, antequam enim baptizentur, fide & nomine caruimus. Postquam verò inuocatur nomen Dei super nos secundum nomen eius vocati sumus. Reddito nomine, baptizandus ter abrenuntiat. Nam interrogatus, Abrenuntias satanae? respondet, Abrenuntio. Et omnibus operibus eius respondet, Abrenuntio. Et omnibus pompis eius, omni vanitati & gloriae seculi, fastui, luxui, voluptatibus, breuiter omnibus vitiis respondet, Abrenuntio. Quam ecclesiae primitivae consuetudinem fuisse, docet Tertullus. De corona militis. Debet ergo baptizatus tota vita esse memor sermonis sui, & nunquam committere ut sibi excidat suae seris cautionis. Per verbi enim illius renunciantiones, quæ in baptismo fit, recondationem, diabolicas incantationes, fastum, voluptates, breuiter, omnia peccata facile vincemus.

Illinitio
spiritus
quid signi-
ficet.
Ioan. 9.

Siloë
quid.
Marc. 7.

2. Cor. 1.
Saliva
typus est
quid.

Mysterio
rum qua
apud fontem
celebrantur
abrenuntio
aspessio

Trinitas
abrenuntia-
tio.

Tertul.
de corona
militis

Ambr.
de myst.
init. ca. 2

cap. 1.
de sacra-
cap. 2.

*Oleū ca-
thecumenorum.*

*e. ecclesia
sistorum,
11. dist.*

*Rom. 10.
Rom. 2.
Iaco. 2.*

Inter scapulas cur

*Amb. de
sacr. c. 2.*

*Cateche-
sis.*

Mat. 28

*Vide ex-
pos. sym-
bol.*

*Eccles. 15
Ex eccl. 1.
Toleta.*

*Verbum
formale
baptismi*

*Infans ver-
tingitur.*

Post hæc baptizandus oleo cathecumenorū inungitur in pectore & inter scapulas, ac post baptismum, chrismate in vertice. De chrismate postea latius dicemus. Quod autem ad vñctionem (quæ in baptismo fit) attinet, beatus Augustinus traditionis apostolicæ esse dicit: eam siquidem ab apoloſtorū temporibus ad nos vix derivatā, & canones Clementis ac Fabiani pontificis, & pleraque Concilia declarant. Prioris vñctionis, quæ ante baptismum fit, mysterium Augustinus explicat: Vngimur (inquit) pectore & scapulis, quoniam fides mente concipitur & opere perſicitur. Vngitur pectus, ut significetur hoc pectus consecrari Christo, & mentem in sanctę vritutis fide confortari, in qua amodo nullas reliquias latentis inimici residere oportet. Vngitur iter scapulas, ut significetur, baptizandum per gratiam vñdique muniri ad bona opera faciendā, & ad portandum onus Domini, fortitudinem accipere, quemadmodū diuus Ambrosius ait: Vñctus es quasi athleta Christi, quasi certamen huius seculi luctaturus.

Vñctio in hoc creditur catechesis, id est inſtitutio de fide trinitatis, idque iuxta donum nostrī Iesu Christi Saluatoris imperium, qui quum ad patrem in cœlum ascenderet, apostolis mandauit: Euntes (inquit) docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Quod autem interrogamus, Creditis sanctā ecclesiā, remissionem peccatorum, carnis resurrectionē, & vitā æternam post mortem, non eo modo interrogamus, ut quomodo in Deū creditur, ita & in ecclesiā sanctam credatur, sed ut in ecclesiā sanctā cōuersantes, in Deū credamus. Nam ecclesiā, propterea sancta & catholica est, quia rectē creditur in Deū. Proindeque interrogatur: Vis baptizari? & respondetur, Volo. Nemo enim saluatur inſuitus, sed volens, ut integra sit forma iustitiæ. Sicut enim homo propria arbitrij libertate serpenti obediens perit, sic vocante se gratia Dei, propria mentis conuersione saluatur.

Vo facto, baptizatur tandem infans in hæc Domini verbis: Ego te baptizo, in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Quid autem verba ista significant, & quod fœdus inter Deum & hominem hæc verbis contrahatur, supra diximus.

Ter verò infans vel immergitur vel tingitur aqua baptismatis. Baptizatur enim in Patrem & Filium & Spiritū sanctum ad singula nomina, ad singulas personas tingimur, ut aqua,

ut æqualitas, eadēque personarum potestas ac maiestas deſequeatur, & trinitatis vñdique appareat sacramentum. Tertio quoque repetita immerſio vel tinctio, typum triduanæ domini sepulchræ exprimit, per quam Christo conſepulſi sumus in baptismo, & cum Christo resurreximus in fide, ut à peccatis abuti, in sanctitate virtutum viuamus, imitando Christum.

Post baptismū, baptizatus inungitur chrismate, sed in vertice, cuius mysterium diuus Ambrosius declarat, dicens: Memento quid tibi dixerit, nimirū facerds baptizans, Deus (inquit) pater omnipotens, qui te regenerauit ex aqua & Spiritu sancto, concessitque tibi omnia peccata tua, ipse te vngit in vitam æternam. Noli ergo hanc vitam illi æternæ vitæ anteferre. Verbi gratia: Si exurgat inimicus aliquis, si velit tibi fidem tuam auferre, si minatur mortem ut prauariceris, vide quid eligas. Noli eligere in quo non es vñctus, sed in quo eligi per Christum Iesum dominum nostrum. In capite vero vngitur baptizatus, ut norit se capiti Christo inſitum, ut sciat se iam à Christo nomen accepisse, seque Christo nomen dedisse, hoc est Christi militiæ esse in authoratū. A chrismate enim nomē habet Christianus, sicut & chrisma à Christo, in cuius nominis inuocatione, ad eum quem diximus inuogendi vsum, præparatum est chrisma.

Postremò baptizatus alba veste vestitur, quod est signum manifestationis & libertatis, teste Tertulliano. Notat quoque innocentianus & puritate Christianam, quam post ablatus veteres peccatorū maculas studio sanctę cōuersionis immaculatam seruare debet, ad repræſentandū eam ante tribunal Christi. Olim in primitiua ecclesiā, baptizati adulti per totā hebdomadam stolis albis sese vestiebant: quemobrem dies ille dominicus proximus post pascha, dominica in albis vocatur: quæ æremonia ecclesiā & fidem & vitæ innocentiam, religionisque puritatem animis nostris imprimere studuit.

Virtus, efficacia, seu effectus baptismi, satis superque ex prædictis colligitur. In baptismo enim per aquam & spiritum in paruulis originalis culpa aboletur, & ex filio inæ sit filius Dei. In adultis verò tam originalia quam actualia se personalia peccata delentur. Morimur enim in baptismo peccato, victuri Deo in Christo Iesu, qui per lauacrum aquæ mundat ecclesiā, in verbo vitæ, ut exhibeat ipse sibi gloriā,

*Aug. de
cōsec. dist.
3 ca post-
quam.*

Roma. 6

*Inunctio
que chu-
rismate
in vertice
fit quid
signet.*

*Amb. de
sacr. c. 2.*

*Fructio
que fit in
capite,
quid si-*

gnat.

*Christus,
Christus,
Christus.*

*Tertul-
lianus.*

*Amb. de
vixte in-
carnatio.
christ. c. 7*

*Domini-
ca in al-
bis, ut dī-
catur.*

*De re sa-
cramenti
baptismi.*

*Roma. 6.
Ephes. 5.*

fatn ecclesiam, non habentē maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi, sed vt sit sancta & immaculata. De hoc baptisimi fonte vaticinatus est Zacharias: In die, inquit, illa, erit fons *Zach. 13.* patens domui David, & habitatibus Hierusalem, & ablutionem peccatorum. Item dicitur Ezechiel, dicēs: Et effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus iniquitatibus vestris, & ab vniuersis idolis vestris mūdabo vos, & dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum ponam in medio vestri. In baptisimo enim regeneramur ac renascimur, sicut Christus. In baptisimo enim regeneramur ac renascimur, sicut Christus. *Ioh. 3.* Iu Evangelio dixit: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest videre regnum Dei. Ad Tit. 3. Secundum suam misericordiam saluos nos fecit, per lauacrum regenerationis & renouationis spiritus sancti, quem effudit in nos ab dō, per Iesum Christum saluatorem nostrum, vt iustificati *Galat. 3.* gratia ipsius, hāredes simus secundum spem vitæ æternæ. *Amb. in Quotquot enim baptizati sumus in Christo Iesu, Christum in epistol. ad diuinus.* Effectus ergo baptisimi est mors peccati, vt alia *Rom. c. 6* quatur natiuitas quæ corporis manēte compagine, hominū mentē innouat, sepulta omnium peccatorum vetustate: quāquam idem baptisimi effectus demū morte corporali (qua & animo & corpore peccatis penitus desingimur) absoluat. *Concupiscentia fo-* peccatum, quod à parentibus contraximus, quæ adhuc *mes, solu-* net cupiditates fomes, & veluti in centium quoddam peccati. Neque enim dubium est quin à parentibus in nos traducta sit lex ista peccati seu membrorum, id est concupiscentia, quæ Paulus opponit legi mentis seu Dei, dicens: Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem. Vi deo autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi *Bernard.* meīs meæ & captiuam me in lege peccati, quæ est in me *in ser. in* bris meis. Omnes siquidem in peccatrice voluptate generamur, propterea licet inuiti, etiam post baptismum illicitos quosdam & bestiales propemodum motus sentimus, qui aliquid in nobis pugnant generant, Paulo teste: Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem, & c. Huius ergo questionis respondendum est in baptisimo imputationem & reatum omnium peccati tolli, qui delectat chi-rographum damnationis, nostræ & responsum mortis quod in nobis ex inueterato hulcere manabat. Reatus enim seu imputatio in peccatum, propriè peccatum est, & Beatus enim vir

cui

eius non imputat dominus peccatum. Sed manet concupiscentia, quæ licet à Paulo interdum peccatū dicatur, veluti quum *Roma. 3.* ait: Si autem quod nolo, illud facio, iam nō ego operor illud, *Roma. 7.* sed quod habitat in me peccatum: Tamen post baptismum *Roma. 8.* mei nō imputatur in peccatum, nisi ei mens seu voluntas assentiat. Atque hæc est eximia baptisimi virtus, quod nō tantum peccatum tollit, sed & contra hunc fomitem gratiam concupiscentiam tollit, ne iam nobis concupiscentia noceat, si tamen à consensu abstinemus: quod vt facere possumus, impartit nobis Deus in baptisimo spiritum, cuius dictum sequitur, nō in nostra, sed *Roma. 7.* in eius virtute de concupiscentia ac diabolo triumphemus, ac que in hunc modum hanc questionem dissoluit Paulus: In concupiscentia (inquit) ego homo, quis me liberabit de corpore mortis scintillæ vt huius? Gratia Dei per Iesum Christum dominum nostrum, vt mortificet ergo concupiscentiam, quæ radix est amaritudinis, que seges *muta tota* est omnium malorum, reprimamus, ne germinet iterum, de *vita eni-* nique, vt eradiceamus eam, tota vita elaborandum est. Er per *terendum,* petuo Paulo orandum, vt spiritus ille in baptisimo nobis collatus, integer perseueret in nobis: nimirum vt gratia spiritus sancti (quæ spiritum nostrum mouet, incitat, purificat, fo- *Roma. 8.* uet, ac confirmat) nunquam auferatur à nobis, sed in visceribus nostris cōtinuo innouetur, vt illius virtute iustificatio *le rito legis* gis impleamur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, quomodo *do* sed secundum spiritum. Si quis autem huic Christi spiritum à iustificatione non habet, hic non est eius. Si verò Christus in nobis est, cor *caus imp-* ratiis quidem mortuum est propter peccatum, spiritus verò *pleatur.* uit propter iustificationem. Ergo (vt Apostolus in ser) debemus *Quomodo* motores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus. Si enim *do spiriti* secundum carnem vixeritis, moriemini. Si autem spiritu facta *Dei red-* carnis mortificaueritis, viuetis. Quicumque enim spiritu Dei *dit testi-* agantur, hi sunt filij Dei. Reddit autem ipse spiritus testimo- *minium* nium spiritui nostro, quod sumus filij Dei, quum sentimus, *spiritui* nō accepisse nos spiritum seruitutis iterum in timore, vt *nostrum* scilicet Deum tanquam tyrannum aliquem metuamus: sed quum *uocat. de* sentimus nos accepisse spiritum adoptionis filiorum Dei, in *stra,* quo filiali amore perciti clamamus, Abba pater. Si autem per *Roma. 8.* baptismum filij ergo & hāredes: hāredes quidem Dei, cohæres *Baptisimi* redes vero Christi. Si tamen compatimur, vt & cōglorificemur *vt tota* mur. Baptisimi ergo vis & effectus tota vita in nobis ad hunc *vita exer-* modum (vt diximus) exercendus est, atque in viuendum, vt *tenda.*

F

feris spiritibus accepertunt: ex Euangelio respondetur, quoniam profuit ad robur virtutis, qua induiti sunt ex alto. Docuerunt certe nos Apostoli, quanta sit infirmitas nostra, & quanto spiritibus profectu etiam post baptismum indigeremus. Petrus Apostolorum princeps Christum vidit, gloriam eius in monte gaudiit, & orem patris audiuit, mira opera suis oculis cōspexit, ipse quoque miracula fecit, super aquas pedibus ambulauit, cum domino familiaritatem cōuersabatur: ubi à domino locus, esset, & mīseri pronuntiatus se paratū & in carcerem & in mortem cum eo ire aderebat. Sed quid factū est? Ad vocem ancillae terribus, statim negauit. Venit alia ancilla, & iterū negauit. Quomodo Petrus iteūlet coram regibus & principibus, qui ceterā mulieribus stare non potuit? Quinimo, post resurrectionem viso etiam num Christō, ac larga consolatione recepta simul cū ceteris Apostolis, propter mictum Iudeorum latebat, atque ad eū ubi cum ceteris Christum tam gloriose ascendente vidisset, & angelorū visione, consolationeque confortatus esset, in publicū tamen prodire non audebat, sed expectabat promissum patris, Spiritū sanctum. Quum primū vero hic aduenit, tunc ipse statim simul & ceteri Apostoli, magna fiducia loqui coeperunt, virtuteque magna testimonii resurrectionis Christi reddiderunt, atque ad eū principes sacerdotū & reges huius mundi non timuerūt, vt gloriarentur etiam in tribulationibus, & irent à conspectu concilij gaudentes, quoniam digni habitū sunt pro nomine Iesu crucumeliam pati.

Quid agatur in sacramento confirmationis.

Hoc ergo in sacramento confirmationis agitur, vt Spiritum sanctum, quem in baptismo ad purificationem & emundationem accepimus, ad robur quoque & augmentū virtutis capiamus, quo aduersus peccatorū, mundi, & diaboli insultus confirmemur, & facti intrepidī, nullis perturbationibus fragi, nullis tribulationibus succumbere, nullis denique terroribus ac cruciationibus à Christo separari valeamus, altēstantes cui Paulo dicere: Mihi autē abstī gloriari, nisi in cruce domij nostri Iesu Christi, per quem mihi mūdus crucifixus est, & ego mundo. Hoc spiritus sancti robur, est illa charitas Dei, quae diffunditur in cordibus nostris per spiritum sanctū, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo poterit nos separare à charitate Dei, quae est in Christo Iesu. Quam gratiam quum Christo

Christo visum sit, sanctis Apostolis suis signo quodam visibili supra molum illustri impartiri, quanto magis necesse erit, vt eadem nobis tanto infirmioribus, signo quoquam visibili, ad confirmandam in nobis verbi fidem traderetur.

Verbum quo hoc sacramentū traditur, hoc est: Signo te signo crucis, & cōfirmo te chrismate salutis, in nomine patris, & filij, & Spiritus sancti: Promissionē, cui hoc verbum insinuitur, & ex qua eruitur, supra retulimus.

Materia vero huius sacramenti, chrismā est, quod manu Episcopi in frontem cōfirmādā illinitur. In ecclesia dei triplex oleū in die cōenae Domini per episcopos cōsecratur. Oleū infirmorum, oleū catechuminoꝝ, & chrismā, quod ex oleo oliuae & balsamo componitur, sique non absque insinuatū mysterio. Nec putandum est, nouam esse sacri chrismatis inuentionem, quū ex Dionysio, Clemente, Fabiano, Tertulliano, Cypriano, Hieronymo, Augustino, ceterisque catholicis scriptoribus chrismatis consecrationem nos ab Apostolis recipisse, eandēque non tantum in Romana, sed per totam ecclesiam catholicam receptā esse, dicere ac videre est.

Quamquā enim veteris legis caerimoniae, Christo illucescente, euauerint, vntionis tamē mysterium religio Christiana non contempnit, sed potius quod regibus & sacerdotibus eius tantum gentis, vnde Christus erat venturus, peculiare esse cōsecratur, in omnē populum catholicum propagatū est, vt sicut Christus à chrismate dictus est, eo quod singularis excellētia oleo, hoc est Spiritu sancto, prae participibus suis vnxitur eū Deus: ita & participes eius, quotquot sunt, confortati sint tam actionis quam nominis, & dicantur à Christo Christiani, vt sint sui, Christo duce retores & duces, & offerant Deo spiritualia sacrificia, ordinati à Deo sanctorum sacerdotes, quemadmodum Petrus omnes Christianos appellans: Vos (inquit) estis genus electum, regale sacerdotiū, gens, sancta, populus acquiruitis. Vnctio ergo chrismatis exterior, vntionem Spiritus sancti interiorē significat, quā accipimus à Christo, quae docet nos de omnibus.

Iam quod ecclesiae hostes chrismati suum honorem detrahere cōtendunt eo quod in Actis apostolicis non legitur, apostolos in confirmandis baptizatis chrismate vsos fuisse, sed tantū manu impositione & oratione, id illi suo more factum credunt, de genere filij, ecclesiam matrem, veritatis columnam

Mat. 11. pleuit) post baptismum pleraque alia spiritus sancti munera, ac gratiarum dona nobis reliquit, quibus nos per baptismum resurgentes & erectos sustentaret confirmaretque, ne ab hostium impetu nos rursus impetente succumbamus, quæ sunt cætera ecclesiæ sacramenta, in primis verò Confirmatio & Eucharistia. De confirmatione nunc dicendum est. In baptismo, filij Dei renascimur, & celestis hereditatis promissionem accipimus: sed ut hanc retineamus, pupillis tutore est opus. *Quare* non satis visum est Christo, in baptismo nobis impartiri spiritum innovantem, nisi & per confirmationis sacramentum largiretur spiritum tuentem ac defendentem, qui tamen non alius, sed idem est spiritus in baptismo datus, alius tantum, atque alius secundum diuersas gratiarum donationes & charismata. Nam quatenus in cõfirmatione datur, paraclæticus est, qui regeneratis in Christo, & custos consolator & tutor est. Ergo spiritus sanctus, qui super aquas baptismi salutariter descendit illapsus, in fonte pulchritudinem tribuit ad innocentiam: in confirmatione augmentum præstat ad gratiã, quia in hoc mundo rota ætate victuris, inter inuisibiles hostes & pericula gradiendum est: quamobrem alia atque alia specie subinde visus est.

Cur spiritus sanctus in die vero Pentecostes, in discipulos in lingua igneis illapsus est, quibus Apostoli intrepidi loquerentur magna Dei.

Itaque in baptismo regeneramur ad vitam, post baptismum confirmamur ad pugnam. In baptismo abluimur, post baptismum roboramur: in baptismo in milites Christi recipimur, ac signamur in confirmatione ad agones & prælia mundi huius referuandi, armis competentibus instruimur pugnaturi.

V Trunque ergo magnus est sacramentum, & quãvis alteri admodum coniunctum sit, tamen in Euangelicis & Apostolicis literis sic discernuntur, vt non vnum, sed duo planè appareat sacramenta. Postquã enim Christus in vltima cœna apostolis pedes lauit, & dixisset: Qui lotus est, nõ in diget nisi vt pedes lauet, sed est mundus totus. Et vos mundum estis, tandem post multa subiicit: *Quum* autem venerit paraclæticus, quem ego mittam vobis à patre, spiritum veritatis, qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me, & vos testimonium perhibebitis. Et iterũ: Adhuc multa habeo

vobis

vobis dicere, sed nõ potestis portare modo, quum autem venerit spiritus ille veritatis, docebit vos omnem veritatem.

Deinde post resurrectione, quãuis dominus insufflasset in apostolos, dicens: Accipite spiritum sanctum: tamen iam in caelum ascensus, aliud donum apostolis & per apostolos, omnibus regeneratis pollicitus est. Ego (inquit) mittam promissum patris mei in vos: vos autem sedete in ciuitate, quoadulque induamini virtute ex alto. Et iterũ: Accipietis virtutem spiritus sancti superuentis in vos, & eritis mihi testes in Hierusalẽ, & in omni Iudæa & Samaria, & vsq; ad vltimum terræ: quum promissionẽ postea in signo visibili in die Pentecostes euidentissimè præstitit, vt quod in apostolis semel in forma sensibili facta est cernimus, in nobis per sacramentum cõfirmationis fieri minime ambigeremus. Nam quod in primitiua ecclesiã, spiritus sancti descensio in credentium populos donauit vniuersis, hoc in cõfirmandis neophytis impositio manus episcoporum tribuit singulis, vniuique tantè secundum mēsuram donationis Christi. Alioqui Christus vetè diuinum illum sermonem in cœna habirum (quo toties paraclæticum pollicetur) siniens, frustra orasset in hunc modum: Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me, vt omnes vnum sint, sicut tu pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint, &c.

*Q*uod vt manifestius fiat, saltem duo apertissima scriptura testimonia tuenda sunt. Actuum 8. sic legimus. *Quum* autè audissent apostoli, qui erant Hierosolymis, quod recepisset Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum & Ioannem. *Qui* quum venissent, orauerunt pro ipsis vt acciperent spiritum sanctum, non enim in quenquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine domini Iesu: tunc imponebant manus super illos, & accipiebant spiritum sanctum, etiam in signo visibili. Sequitur enim Simonem Magum vidisse, quia per impositionem manus apostolorum daretur spiritus sanctus. Item Acto. 19. His auditis baptizati sunt in nomine domini nostri Iesu: & quum imposuisset illis manus Paulus, venit spiritus sanctus super eos, & prophetauãt. Quos ambos locos omnes catholici scriptores ad sacramentum confirmationis referunt.

*H*ic si quis requirat, quid profuerit apostolis aduentus spiritus sancti post ascensionem Christi, quem & prius

F iij

Joan. 2. 0.

Lucæ 24

Acto. 1.

Chrysost. de const. d. st. 1. ca. non visis me.

Ephes. 4. Joan. 13. 14. 15. 16

Joan. 17.

Testimonia scri- pturae pro hoc sacramento. Acto. 8.

Cur Chri-

stus, post

ascen-

Mortifi- vitali huic moriamur vlti, vt seipsum homo sibi abneget, &
catio in totus mutetur, imitans Christum. Quod faciendum, ta-
homine dem etiam absque molestia mortificatione carnis (in domi-
quomodo no obdormientes) per gamus, aded, vt cum Paulo dicere libeat:
peragat. Mihi enim vivere Christus est, mori lucrum: nimirum quod
Philip. 1. hoc mortale in duet immortalitatem, & corruptibile hoc in-
1. Cor. 15. duet incorruptionem. Tunc enim planè effectus baptismi ab-
 soluetur, nempe per corporis resurrectione, cuius baptisma

Amb. in est pignus & imago (si duo Ambrosio in epistolam ad Ro-
epistol. ad manos credimus), sed de hoc latius supra diximus circa arti-
Rom. c. 6. culum symboli, qui de carnis resurrectione est.

De affe- **D** E affectu quo ad baptismum accedendum sit, in cano-
ctio quo nibus concilij prouincialis, sub titulo De administra-
ad peccati tione sacramentorum, dictum est, vt hic repetere non sit ne-
pendum cesse. Qui adultus accedit, cogitare debet, se huius sacramen-
baptisma ti perceptione, seipsum totum Christo offerre, seque exutum
acceden- veterem hominem, nouumque indutum exhibere, repræsen-
dum sit. tarèque, atque hoc tota vita conaturum, vt candidam illam
 vestem, in signe libertatis & manumissionis ab omni peccato-
 rum labe immaculatà, ad tribunal Christi præferat. Quod

Vide Ma- si totum iudicè, mimicè, & ioco ageretur, tum nec recipitur
gist. in sacramentum, nec res sacramenti, si indignè aut irreuerenter
dist. 4. propositum peccandi retinè, sed accedat, characterem qui-
5. art. 5. dem sacramentalem recipit, fed rem sacramenti, (id est, gra-
let etiam tiam) nullam consequitur: postea tamen reconciliatus eccle-
&c. siè, effectum sacramenti absque noua tinctione per penitè-
 tiam recipit ac indispicitur.

Cypri. de **M** Inter sacramenti, sacerdos est, in quo (quantum ad sa-
cardi. ep. cramenti efficaciam attinet) vitæ meritum non respici-
christi ser mus. Nam reuera non homo est, sed Christus qui baptizat:
no. de ba sacerdos verò legatione tantum pro Christo fungitur, per
pti. Chri. quem Christus baptizat. Et quanuis sacerdos dicat: Ego te
Tertul. in baptizo, tamen vt eum non aliter quàm ministrum hoc age-
lib. de ex- re intelligas, non in nomine suo, sed in nomine patris & filij
hor. casti. & spiritus sancti, baptizare se dicit, quemadmodum Paulus
Act. ad ait: Nunquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine
uer. Lu- Pauli baptizati estis?

cifer.
 1. Cor. 1.

DE CON-

DE CONFIRMATIONIS

SACRAMENTO.

QUAM in baptismo non solum originale peccatum
 tam originale quàm actuale remittatur, sed & *Amb. lib.*
 spiritus sanctus in nouam nos regenerans crea- *de myste-*
 turam, detur, qui & concupiscentie fomitem (id *init. c. 3.*
 est appetitus inordinacionem, & naturæ corru- *Tit. 3.*
 ptæ imbecillitatè, quæ in nobis post baptismum reliqua est) *Vide ver-*
 sic attenuat, vt ea nobis, nisi rursus peccato assentiamus, no- *in fr. ha-*
 cere non possit: consequens est, vt si continuo ex hoc seculo *bito in*
 post receptum baptismum nobis migrandum foret, solus ipse *die eone*
 baptismus sufficeret, & regeneratio per se saluaret, mox in pa- *domini*
 est beati seculi recipiendos. Qui enim post baptismum cum ac- *de bap-*
 quisita innocentia immaculatus peruenit ad mortè, ipsa mor- *mo.*
 te confirmatur, quod nõ possit peccare post mortem. Iam ve- *Roma. 8.*
 ro quum nos post transitum mare rubrum, vastum huius mundi *Ex de-*
 desertum ingredi, ac cum hostibus & internis & externis, præs- *cret. Mel-*
 quã ad terrã repromissionis perueniamus, sine intermissio- *chis. pa-*
 ne dimicare oporteat, nempe carne, mudo, & diabolo, quorum *pe-*
 impetus tantus est, vt nemo securè gloriatur se in hoc corpo- *Dimican-*
 re peccati sine peccato esse posse, quod hãmanc cupiditates & *di nobis*
 veteris peccati reliquias in sinu nostro latentes, rebellionem *tota viri*
 aduersus spiritum mouere nunquam cessant: Mûdus quoque *est tribus*
 nos adhuc mortali corpore onustus omnibus machinis oppu- *hostibus.*
 gnat, denique diabolus mille artibus tanquam leo rugiè sem- *Roma 7.*
 per circuit, quarens què deuoret: vt merito quis hanc intru- *1. Ioan. 1.*
 rum lucram grauitè terreatur, nisi interim agnoscat Christum *Galat. 5.*
 redemptorem (qui carnem domuit, mundum vicit, ac diabo- *Alundus.*
 lum mundi principem foras eiecit) aduersus hocce insultus *Diabolus.*
 alia parata remedia, quibus succurrere nobis subueniet, res: *1. Petr. 5.*
 liquisse, vt nou in virtutibus nostris, sed in eo faciamus virtu- *1. Petr. 4.*
 tem. In Exo. 10 legimus, filios Israël ex Aegypto per mare ru- *Ioan. 16.*
 brum iam egressos, deuidis ac submersis, etiamnum hostibus *Ioan. 12.*
 (sunt enim spiritus Dei, & operuit eos mare) tum maxime *Psal. 119.*
 fuisse compluribus aliis confortatos sacramentis. *Exod. 15.*

In primis expansione nubis, in protectionem eorum, & Columba
 ignis, vt luceret eis per noctem: deinde alitione panis celestis,
 itis, & bibitione aquæ, quam per cussa dedit petra.

Ad eundem modum Christus (qui veteris legis typos im-

1. Tim. 3. mediætem facere cupiētes, quæ assueverat per Apostolos christi-
Mat. 16. matum consecrationem nobis commendatam, sed superat illa
 & superabit, perpetuò quoddam nec portæ inferi præualebunt ad-
 uerſus eam. Vis autem scire, cur neque Christus Apostolos,
 neque Apostolus primis ecclesiæ primordiis, populis confir-
 mandos christumate vniuersi legantur? animaduerte christumatis
 exteriori functione (quæ denotaret iuſibilem, Spiritus sancti
Act. 8. inunctionem) transper non fuisse opus, quantisper Spiritus
 10. sanctus signo visibili descendit i confirmatos, quod per ipo-
 sitionem manuum Apostolorum i primis illis ecclesiæ cre-
 pundis factum legimus: postea vt i dilata ecclesiâ Dei, cum
 signo illo visibili diuersitatis signarû opus nõ esset amplius,
 Spiritu sancto roborandi, ac confirmandi christumate sunt inun-
 cti, vt & ipsi signo externo admonerentur, excitarenturquæ
Lib. 2. cõ ad mysterij interioris fidem & contemplationem, quandoqui-
tra lite- dem beatus Augustinus ait: Sacramentum christumatis i gene-
ras. re visibilium miraculis attestantibus, per manus impositionem
Penilia sensibilibus miraculis attestantibus, per manus impositionem
ni. c. 104. modo datur Spiritus sanctus, sicut antea dabatur ad commen-
De bapt. dationem nudæ fidei & ecclesiæ primordia dilatanda.
contra Do- Vis eni nõ hoc expectat, vt hi, quibus manus ac accipien-
nat. c. 16. dum Spiritum sanctum imponitur, repente incipiant
Ibidem. ligus loqui sed iuisibiliter & lateenter itelligitur per vicu-
 lum pacis, eorum cordibus diuina charitas spirari, vt possint
 dicere: Quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus nostris
 per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Opponendus est
Roma. 5. ergo æmulis nostris, vniuersalis consensus ecclesiæ omnium
 temporû, vt certissimum testimonium, quoddam hæc ordinatio
 sit Apostolica, maximè quum vel vno eodemque tẽpore, idq;
 non multo post Apostolorum decessum, per omnes fermè ec-
 clesiâs, vt apostolica, custodita comprobatur: Sic enim habet
Ire. lib. 4 Fabianus: Hæc nimirum christumatis annuum consecrationis, re-
contra ha- nouationem, & veteris confirmationem significans) à sanctis
res. ca. 63 Apostolis & successoribus eorû accepimus, vobisque tenenda
Ex Decre mādamus. Hæc sancta Romana ecclesiâ & Antiochena à tẽ-
pis Fabi. pore Apostolorum custodit: Hæc Hierosolymorû & Ephesia-
 norum tenet, in quibus Apostoli præſidentes hæc docuerunt.

Christum
aliter i ba-

NEc hic prætereundum est, quoddam christumate alter in baptis-
 mo, aliter in confirmatione datur. Signatur enim bap-
 tizatus

zatus christumate per sacerdotem in capitis vertice, per ponti-
 ficem vero in fronte, vt in priori vnctione significetur spiri-
 tus sancti super ipsum descensio, ad habitationem Deo consecra-
 dam. In secunda vero, vt eisdem Spiritus sancti septiformis
 gratia, cum omni plenitudine sanctitatis, & scientiæ & virtu-
 tis in hominem venire declararetur, quod orationes, quæ circa
 vtranque recitantur, satis inducant. In confirmatione sic in
 ter alia orat Episcopus super confirmandû. Immitte in eû Spi-
 ritum sanctum tuum septiformis gratiæ tuæ, paracletum de
 caelis, spiritum sapientiæ, & intellectus, spiritum consilij, &
 fortitudinis, spiritum scientiæ & pietatis & imple eum spi-
 ritu timoris tui, & signa eum signaculo sanctæ crucis propi-
 tiatus & Spiritum sanctum non amittat in vitam æternam.
 Quamobrem Dionysius hoc sacramentum ab apostolis voca-
 tum esse Teloten testatur, id est, perfectionem & absolutio-
 nem virtutis spiritualis.

Hic obiter se offert locus de donis Spiritus Sapientiæ (quæ
 donum est Spiritus sancti) in cognitione & delectatio-
 ne summi boni, id est Dei, sita est, quam beatus Aug. Theo-
 scbian, id est cultum Dei, appellat: quia vacat ac studet Deo,
 & fertur in deum, syncero affectu totam fiduciam ac spem in
 illum transferens, ipsumquæ ex toto corde, tota anima, tota
 mente, tota virtute diligens: præterea nihil amans aut colens,
 nisi Dei causâ, omnia ad illius gloriam referens. Quo fit, vt
 nihil nisi Deum suscipiat, ac omnia quæ in mundo sunt, præ
 Deo, tanquam stercorea contemnat, vt Christum lucri faciat,
 quæ sapientiâ plena est celestis lauauitatis. Hæc est quæ de
 sursum descendit à patre luminum, donû Spiritus sancti, quæ
 neque naturæ beneficio, neque humana ratione innotat, aut
 studio acquiritur, sed ab illo illustrâte datur, de quo scriptum
 est: Omnis sapientiâ à Deo est. Quare, quem admodum iu-
 uenens Iacobus monet. Si quis indiget sapientiâ, postulet à Deo,
 & dabitur ei, huic opposita est sapientiâ huius mundi, quæ
 diuus Iacobus, terrenam, animalem, ac diabolicam appellat,
 nimirum propter finem in quem intedit, qualis erat philoso-
 phorum sapientiâ, qui licet ratiocinando, qualem quæſe Dei
 cognitionem essent assequuti, non tamen deum sicut deum
 glorificauerunt, non fide, spe & charitate deum coluerunt,
 sed euauerunt in cogitationibus suis, sibi tantum placet, &
 suam, non Dei gloriam, non æternam, sed terrenam com-
 parant.

Christum, a
liser i cõ
fr. datur

Oratio e-
piscopis
per confir-
mandum

Sapientiâ
in quo cõ
stitat.
Aug. in
encl. c. 1.

Philip. 3
Am lib. 3
offic. ca. 1

Iacobi. 3.
Ecclesi. 1.

Iacobi. 1.

Iaco. 3

Roma. 1.
Coloss. 2

Mundus omnia valet. Hanc pietatem mundus non habet, quamlibet *no habet* multa pietatis exempla liberorum in parentes, seruatorum er-
pietatem ga dominos, ciuium erga patriam commemoret, quia nō sta-
spiritus tur sine beneficentia. Deum. Pietas autem Christiana adō
Matt. 10 Deum scopum habet, vt Dea causa relinquat patrem, matrem,
Iu. c. 14 fratres, & sorores, patriam & cognationem, iudō impium pu-
Inuidio ter. in causa Dei, parentis Deo exponere. Hoc dono muni-
ni vis. ter, in causa Dei, parentis Deo exponere. Hoc dono muni-
Matt. 9. Namus, quam nobis Christus misericordie commēdat. Misericor-
 diam (inquit) volo, & non sacrificium.

Cur scien Neque temerē scientia & pietas iunguntur. Nulla est enim
tia & pie scientia, si vtilitate pietatis non habeat, & valde inutilis est
tas iungit pietas, si scientia discretionē careat, quod Paulus Roma 14.
tur. & 1. Corinth. 10. grauisimē ostendit, quemadmodum etiam
 iamiam declaratum est.

Timor du Vere est septimum donū spiritus sancti, timor. Timor du-
plex. plex est, seruilis ac filialis. Seruilis est, quo perinde atque ser-
 uo domino timore plagarum metunt: Deus timetur, ne scilicet
 mittat in gehēnā, hoc timore lex custoditur metu pe-
 nę, quo qui pręditus est, pręuaricari mallet, sed à crimine
 lex timoris cohibet illum, qui veluti tyrannum & exalōre
 deum habet, non patit, de quo timore dixit Apostolus: Non
 accepit spiritum seruitutis iterum in timore. Et alius Apo-

Roma. 8. stolus: Perfecta charitas foras mittit timorem. Timor castus,
1. Ioan. 4. qui & filialis, & reuerēcialis dicitur, est timor syncer⁹, absque
1. Petr. 1. prauo affectu: quo pręditi mandata dei cum quadam reuerē-
 tia & ex intimo affectu custodiunt, semper solliciti, ne alicui
 offendant, itam salutem in timore ac tremore operantes,

Psal. 127 quos David beatus pñificat: Beati (inquit) qui timēt dominū,
 qui ambulāt in viis eius. De quo timore alibi idē Psāles di-

Psal. 18. xit: Timor domini sanct⁹ permanet in seculū seculi. Vtriusque
Aug. in timoris exemplum beatus Augustinus dat, in Psal. 127. singit
Psal. 127 duobus timoribus similes esse duas vxores: Pone (inquit) ali
Castacon quam mulierem castam, timentem virum aliam pone adul-
terā quid teram, & ipsa timet virum. Casta timet, ne discedat vir, adul-
timeat. terā, ne veniat. Illa timet, quia amat virū, eius optans pręsen-
Adulte tiā, cui se castos debere amplecti agnoscit: adulteros ve-
ru quid, rō concubitus super omnia detestatur, cogitat tantum vt pla-
 ceat

ceat viro suo. Hęc timet maritū, quia adhuc nequitiam amat
 plus quā maritum. Proinde grauis est illi mariti pręsentia,
 cui si speraret occultum fore, adulterium committeret. Illius
 timor ex mariti reuerentia & amore procedit, odit erimem,
 etiam si sciat perpetuū id posse latere: trepidat & ardet, vt of-
 ficio respondeat: timet, ne qua macula displiceat viro: metuit
 ne quid illi mali contigat absenti, cuius pręsentia nihil ipsi
 grauius est, quem cupit mente. Huius verō timor ex metu
 penę proficiscitur, animas iniquitatem, quam cuperet perfici-
 cere, si eandem speraret posse latere. Admodum igitur castę
 & pudicę scēm: se habet castus timor erga Deum, qui per
 petuū curat, ne offendatur Deus, Dei amore & reuerentia ho-
 nestē agit, amans sinceritatem, nequitiam fugiens, cupiens
 tantum placere Deo, cui coniungi nunquam non desiderat,
 dicens cum Paulo: Cupio dissolui & esse cum Christo. Serui-
 lis verō longē secus se habet, quod odert peccare non Dei
 amore, sed formidine penę, quam à Deo comminante pec-
 catoribus expectat. Et quamvis hic timor seruilis meritū nō
 habeat, tamen quum Dei iustitiam respicit, ac Deo credit cō-
 minanti preparat locum charitati. Quum enim quis per hunc
 timorē se à peccato continet, assuecit iustitię, & scipit quod
 durum erat amari, tum dulcescit Deus: & quo magis charitas
 crescit, decrevit timor, donec perfecta charitas penitus foras
 mittat timorem. Est denique timor quidem merē humanus,
 qui Dei respectum non habet, sed tantum, alicuius externi
 scēmodi, quemadmodum timeat homines, ne damnent,
 ne orbitas, ne alicuius chari amissio, ne exilium, ne carcer,
 ne tribulatio, & his similia ipsi obueniant: qui timor quate-
 nus naturalis est, licet defecit potius corrūptę naturę quā
 peccatum sit, tamen quum à iustitia defecit & Dei amor
 preponitur, damnabilis est, prohibitus à Christo: Nolite
 (inquit) timere eos qui occidunt corpus, animam autē non
 possunt occidere. Et iterum: Nolite solliciti esse de crastino.
 Orandum itaque nobis est, vt Dominus timorem seruilē,
 in nobis extenuet, donec perfecta charitas eum foras mittat,
 Nam nisi timor Charitate fulciatur, & cæteris donis muniā-
 tur, ad nullum opus bonę actionis surgit.

Quod si orationem dominicam diligenter expendamus, quā de ser-
 uis donis singulę precationes videntur dicatę, dñi in
 Timorem castū petimus, quum dicimus: Libera nos à malo.
 mōte 1.2

Castus ti-
mor, amo
ri Dei cō
iunctus.

Philipp. 1

Aug. in
Psal. 127

1. Ioan. 4
Timorem
re huma-
nu quis.

Matt. 10
Matt. 6.

Grego. 1.
mo. 1.

Vide Pa-
gu. de ser-
u. dñi in
mōte 1.2

emollimur, nullis aduersis turbamur, quo nō lucris aut diuitiis vincimur, nō adulatione flēctimur, nō fauore delinimur, nullius potentie terrore prosterimur, sed inuictū animum pro cōductatione Christiane iustitię tenemus, quo casto corde, nullius vanę glorię causa, sed veri Dei amore, quidvis libenter perferimus. Quo dono omnia possumus, in eo qui nou confortat. Hoc ergo dono nullum aliud magis est nobis necessarium, quando in hac vita (quę militia est super terram) degimus. Omnes enim qui volunt pię viuere in Christo, oportet in hoc mundo persecutionē pati. Quinimo ex hoc dono sit, ne quispiam verē Christianus, potissimum cognoscitur: nam qualis vniuisquisque apud se liceat, illata contumelia probat. Hoc dono instructi apostoli, ibant à conspectu concilij gaudentes, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati. Huic vero dono opponitur fortitudo virium humanarum, quatenus sibi ipsi fidit. Nam prior innititur dei p̄sidio, habens semper in ore, fortitudinem meam o deus, ad te custodiam: Deus refugium nostrum & virtus: In deo faciemus virtutem, quia vana salus hominis. Posterior viribus humanis, potentia multitudinis, & animi pertinacia constat, quę adeo virtus non est, vt porius vitium sit. Quamobrem apud deum nullam laudem merentur fortia illa philosophorum ac Romanorum facta, absque pietate. Quoniam (vt diuus Augustinus inquit) libertas & cupiditas laudis humane, ad facta compulere nitanda Romanos. Nos itaque cum David dicere conuenit, Hic in curribus, & hic in equis: nos autem in nomine domini dei nostri exultabimus. Non enim dominus in fortitudine equi voluntatem habebit, nec in tibiis viri beneplacitum erit ei, sed beneplacitum est Domino super timentes eum.

2. Tim. 2.
Iob 7.
2. Tim. 3.
Act. 5.
Fortitudo humana. quę.
Psal. 58.
Ipsal. 45.
Ipsal. 39.

Lib. 5. de ciuitate di. c. 18
Ipsal. 19

psal. 46

Grego. moral.

Mat. 27
Matt. 13
Marc. 4
Luc. 9.

Mat. 24

Act. 5.

Fortitudo humana. quę.
Psal. 58.
Ipsal. 45.
Ipsal. 39.

Lib. 5. de ciuitate di. c. 18
Ipsal. 19

psal. 46

Grego. moral.

Mat. 27
Matt. 13
Marc. 4
Luc. 9.

Mat. 24

Act. 5.

Fortitudo humana. quę.
Psal. 58.
Ipsal. 45.
Ipsal. 39.

Lib. 5. de ciuitate di. c. 18
Ipsal. 19

psal. 46

Grego. moral.

Mat. 27
Matt. 13
Marc. 4
Luc. 9.

Mat. 24

Scientia quęstum donū spiritus sancti, ab August. episteme, hoc est disciplina vocatur, sita i collaboratione boni, id quę propter summum bonum, Deum, qua prudenter conuēntiamur i medio nationis prauę, sine nostro & aliorum scandalo. Hęc Sapien. 4. dicitur scientia sanctorum: Iustum (quit) deduxit dominus per vias rectas, & ostendit illi regnū Dei, & dedit illi scientiā sanctorum: honestauit illum i laboribus & compleuit labores illius. Et apud Iob legimus: Recedere à malo scientia. Sicut ergo sapientia i contemplatione, intellectus i agitione, consilium in deliberatione & approbatio iudicio, fortitudo i contemptu rerum labentium, ita scientia i opere consistit, cuius finis est, declinare à malo & facere bonum: iquirere pacem & persequi eam: prouidere bona, non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus. Huic opposita est scientia mundana, cuius finis est rerum notitia, i ostentationem seu ob quęstum, de qua Paulus dixit: Scientia i stat, charitas autem edificat. Et Sapiens: Qui addit scientiam, addit & laborem. Scientia ergo, quę donum spiritus est, charitate semper temperata est. Vnde hoc dono carent, qui i statū scientia, traditiones ecclesiasticas temerē dissoluunt, in scandalum infirmorum, propter quos illa facta sunt, quos grauitur increpat Paulus ad Romanos. 14. & 1. Corin. 8. atque alibi quęritur Paulus, Iudæos zelum quidem Dei habere, sed non secundum scientiam.

Aug. de ciui. Dei. 14. c. 1.
Philip. 2.

Iob. 28.

Psal. 33.
2. Cor. 8.
Scientia mundana finis.
1. Cor. 8.
Eccl. 1.
1. Cor. 8.
Rom. 10.

Pictatis nomen quid significatur.

Aug. in inb. c. 2.

Ambr. de vocat. gętium.

Extum donum spiritus, pietas dicitur. Hoc nomē completur omnem affectū, cultum omniāque officia quę debemus his vnde vitā accepim⁹. Summa ergo pietas debetur Deo, secundum quam quidem summā speciem, pietas non est donum à dono sapientię distinctum, sed est ipsa sapientia, quę admodum i Iob legimus: Ecce pietas est sapientia, vbi Graec. legimus, σοφία, id est Dei cultus. Sed quatenus distinctum donum est, significat misericordiā, ac sita est in affectu hominis prono ad bene merēdum de proximo, id quę causa Dei, vt scilicet Dei voluntatem exequatur, & obsequiū deo præstet: quia Deo feneratur, qui miseretur proximi. Vnde & pietas vulgō accipitur pro operibus misericordię, & pius pro misericorde. Qui pius est, in domino gloriatur, & proximum non nisi in domino diligit. Hęc pietas nobis commendatur. 1. ad Timoth. 4. Exerce te ipsum ad pietatem. Nam exercitatio corporalis ad medicum vitilis est, pietas autem ad

Scientia

1. Cor. 1.

1. Cor. 3.

Matth. 13.

Marc. 4.

Luce. 8.

Iohan. 12.

Esa. 6.

Act. 2. 8.

Roma. 11.

Matth. 11.

Luce. 2. 4.

Apo. 3.

Esa. 2. 6.

Hier. 37.

Iohan. 6. 8.

Psal. 11.

1. Cor. 3.

2. Pet. 3.

Hieron.

ad Paul.

Roma. 8.

1. Cor. 2.

Grego. I

mora.

1. Cor. 13.

Psal. 119.

140. sicut.

moditatem quærentes, in id in sapientia, quin potius astutia & viribus suis, tanquam in idolo quodam, spem suam collocantes, quibus insulatur Apostolus dicens: Vbi sapiens, vbi scriba, vbi conquisitor huius seculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? Et iterum: Sapientia huius mundi: stultitia est apud Deum.

In Nelleus secundum donum, in agnitione consistit, sicut præcedens donum in cōtēplatione. Christus in euangelio ad discipulos ait: Vobis datum est nosse mysteriū regni, illis autem qui foris sunt, omnia in parabolis sunt, vt videntes vt deant & nō videant, & audientes audiant & nō intelligant. Item, Cōfiteor tibi pater domine cœli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Hoc do no, noui & veteris testamenti scripturæ syncerè & rectè intelligatur, proindeq; hoc dono Christus illustrauit mētes di scipulorū, vt intelligerent quæ de ipso erāt, aperit, nobis re uelet. Oportet enim nos omnes a Deo doceri & Theodida- eos esse: quod sentit Dauid, dominū orat: Da mihi (inquit) intellectu, & scrutabor legem tuam, & custodiā illam in toto corde meo. Hoc dono cæci ludæi carent, qui exteriori litere legis sunt affixi, super quorum oculos velamen positum est, vt non possint intendere in faciem Moysi. Hoc dono hereti ci vacat, qui Paulinas epistolas (in quibus sunt quædam diffici lia) indocti & instabiles deprauant, sicut & ceteras scripturas ad suam ipsorum perditionem. Hoc donū Aristoteles, quan tumuis magni, sed humani intellectus philosophus nesciuit, & facundus Demosthenes ignorauit. Breuiter, quotquot ani males sunt, qui non percipiunt ea quæ sunt spiritus eis. Stul- titia enim est illis, & non possunt intelligere. Solum vero spiri- tuales, quibus Deus impartitur, hoc donum habent, quemad- modum Paulus ait: Nos autem sensum Christi habemus.

In guntur autem hæc albo dona, quod minor sit sapiētia nō intellectū carcat, & valde inutilis sit intellectus, si sapiētia non subsistat. Quid enim prodest habere prophetiam, & nosse omnia mysteria, si charitas Dei in qua verus Dei cul- tus, id est sapientia, consistit, non habeatur?

Tertium donum spiritus est, consilium. Duo priora dona in cōtēplatione & agnitione sita sunt, quæ rectè se- quitur

quitur consilium, quod consistit in iudicando & amplectēdo. Hoc dono confertur bona voluntas: Deum colendi & bene operandi, per sapientiam gustamus, per intellectu videmus, per consilium iudicamus, quia luauis est dominus, & Psal. 33. quod proinde beatus est vir qui sperat in eo. Postquam ergo Dei aliquam suauitatem degustauimus, & aliquem cognitionem accepimus, orandum nobis est, vt voluntatem etiam ad ser- uendum Deo capiamus. Nam nihil hæc adit, nihil certè pro- derit operum exteriorum facies, quantumuis si speciem bo- exteriorū na, quia Deus itaetur cor & spontaneam voluntatem, quod operū si- Christus apud Matth. in bonis operibus insignioribus, nempe in, sed, et re iunio, elemosyna & oratione, diuinitus explicat. Hoc respicit, est donum quo audemus dicere: Voluntariē sacrificabo tibi, Adiuuabo & confitebor nomini tuo Domine, quoniam bonum est. Nō ni- qu. & si distribuero tibi cibos pauperum omnes facultates meas, & Psal. 53. si tradidero corpus meum ita vt ardeam, tamen si non prius 1. Cor. 13. stauero in corde meo, hoc bonum esse coram deo, & sponte fecero propter deum, nihil mihi prodest. Propterea Aposto- 2. co. 8. 9 lus dixit: Vnusquisque prout destinauit in corde suo, non ex Rom. 8. tristitia aut ex necessitate: nam Spiritus sanctus spiritus liber 2. Cor. 3. tatis est. Huic dono spiritus, opponitur consilium humanū, Consilium cuius scopus non est dei gloria, sed hæret in rebus externis, & humanū quare quæ sua sunt. Consilio donum spiritus instructi erant quale. Apostoli, quum præcipibus sacerdotum præcipientibus, nō do- cerent in nomine Iesu, responderunt: Oportet magis obedi- re deo quàm hominibus. Consilium verò humanum ceperūt ipsi sacerdotum principes, conferentes ad inuicem ac dicen- tes: Quid faciemus hominibus istis? quoniam quidem vocū factum est signum omnibus habitantibus Hierusalem, sed ne amplius diuulgetur in populum, comminimur eis, ne vtrā loquantur in nomine hoc vlli hominū, sed Gamaliel vtrius- que consilij vim rectè ac grauter discerunt: Quoniā (inquit) si est ex hominibus consilium hoc, aut opus, dissoluatur: si ve- rō ex deo est, non poteritis dissoluere, ne forte & deo repu- gnare videamini. Et Dauid in eadem sententiā: dominus dis- sipat consilia gentium, reprobat autem cogitationes popu- lorum, & reprobat consilia principum, consilium autem do- mini manet in æternum.

Fortitudo quartū donū spiritus est, quo dei respectu, res offi. 1. ca. labentes forti animo cōtērnimus, quo nullis illi celebris 31. & seq.

Fortitudinem precamur, Et ne nos inducas in tentationem. Pietatis, dicentes: & dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimitimus debitoribus nostris. Scientiam petimus, orates: Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, Consilium, quando dicimus: Fiat voluntas tua. Intellectum, dicentes: Adueniat regnum tuum. Denique sapientiam, quum dicimus, Sanctificetur nomen tuum.

Cur hoc sacramentum patres Teleten appellent.

Cur christiana confirmatio ex oleo oliuæ & balsamo.

2. Cor. 2.

Cur confirmatio dicitur in cruce in fronte.

Mat. 10.

Marc. 9.

Lucæ 12.

Galæ 6.

Act. 5.

Mat. 5.

Quid significatur.

Et prædictis ergo satis superque liquet, cur sancti patres hoc sacramentum Teleten, seu sacramentum perfectionis & consummationis vocarint.

At in signorum & rituum expositionem pergemus. Quid christiana significet, supra diximus, quanquam non temerè etiam ex oleo oliuæ & balsamo mixtum conficiatur. Nam oleum, gratiæ pinguedinem, splendorem fidei, & ardorè charitatis signat: Balsamum, spiritus suauitatem, qua nos Christus ad se trahit, & cuius communicatione dicimus: Christi bonus odor sumus. Ideo enim confirmamur, vt memineramus nos intrepide fidem confiteri, & bonum odorem factorum ad edificationem proximi nos circumferre oportere.

Signatur verò confirmandus signo crucis in fronte, qui locus est pudoris, vt admoneamur suscepisse signum Imperatoris nostri Christi, quem omni metu, atque pudore postposito, palam & vbique confiteri debeamus, quemadmodum Paulus dixit: Mihi autem abest gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.

Post confirmationem, confirmatus alapa cæditur, vt meminerit, se deinceps pro nomine Iesu contumeliam libenter passurum, & percutienti se ad dexteram, sinistram etiam porrecturum.

Postremo, post absolutas diuinas orationes & inuocationes quæ sunt super confirmatos susceptoribus seu patris in iungitur, vt confirmatum in fide instruant: declinare malum & facere bonum, ac dominicam orationem edoceant.

Effectus sacramenti satis superque ex prædictis elicitur, nempe quòd datur ad impartendum donum spiritu, quò confirmemur aduersus omnes tentationes carnis, mundi & diaboli, quo in fide roboremur ad constandum & glorificandum nomen Domini nostri Iesu Christi, quo denique charitatis augmentum ac perseuerantiam in bonis operibus carpiamus. Huius ergo sacramenti mysterium tota vita rememoran-

randum est, vt recogitet Christianus, se Christi signiferum esse, se Christi arma in fronte portare, se in crucifixo omnia aduersa victurum, se pro desertore habendum, si ab his signis ad aduersarij, nempe diaboli, castra peccando transigerit: se non coronandum, nisi legitime certauerit: se denique perendum, nisi ab imperatore suo in omnibus actionibus, tribulationibus & angustiis fideliter feterit. Vix est ergo vlla cætemonia in ecclesia, quæ nos in omnibus tentationibus ad constantiam, perseuerantiam, & patientiæ efficacibus cohortetur.

Effectus accedentis ad participandum hoc sacramentum, Quis affectus erit, vt credat se accepturum spiritum sanctum, arrangementem salutis. Confirmabit autem fidem suam ex locis scripturæ supra allatis, memor verbi Saluatoris, quod Christus ad Apostolos (quorum Episcopi in ecclesia successores sunt) dixit: Sicut me misit viuens pater, & ego mitto vos. Vt enim diuus Ambrosius ait: Non humanum hoc opus, neque ab homine datur, sed inuocatus à sacerdote spiritus à Deo traditur, in quo Dei munus ministerium est sacerdotis.

Denique, minister huius sacramenti Episcopus est. Nam vt in Actis legimus, Philippus diaconus, licet Samaritanos verbo Dei conuerterit, & baptizauerit, non tamen hoc sacramentum ministravit, sed Apostoli miserunt ad eos Petrum & Ioannem, qui quum descendissent, orauerunt pro ipsis, vt acciperent spiritum sanctum, quòd nunc faciunt Episcopi, nimirum Apostolorum successores.

DE EUCCHARISTIAE.

SACRAMENTO.

SACRAMENTO Eucharistiæ ecclesia nihil sublimius habet. Quid enim angustius, quàm quòd ecclesia per corporis & sanguinis dominici participationem, etiam iuxta naturam & substantiam vni cum Christo efficitur, & quodammodo in Deum suum transformatur? Quid efficacius ad perfectam, indissolubilemque concordiam, fouendam, quàm quòd ecclesia eodem corpore vescens, eundem sanguinem bibens, per eundem spiritum in vnum corpus redigitur, & Christo capiti viuo, viua connectitur? Et eatenus hoc sacramentum cæteris sacramentis, tum veteris, tum noui testamenti maius & excellentius est,

In ceteris quod in aliis elementum exterior species nullam substantialem mutationem recipit. Neque enim aqua baptisatis, aut oleum charismatis consecrata, in aliam naturam mutantur, neque spiritus sanctus (quæ aqua in baptismo significat abluentem & emundantem, christina verò confirmatione roboratam & illuminantem) in eisdem elementis essentialiter continetur, quanuis creditibus in mysterio exhibeatur & detur. At solum sacramenti panis & vini, potentia verbi divini ita mutatur, ut substantialiter non sit quod ante fuerat, sed quæ ante consecrationem erant panis & vinum, post consecrationem substantialis caro & sanguis Christi. Vnde (id quod paulo ante diximus) cõsequitur, nempe nos virtute huius tam æmuli sacramenti non solum spiritualiter (quod recta fide charitate fuerat, tẽque synœra fit) sed & corporaliter Christo vniri, ut simus non tantum spiritu ei conglutinati, & sed simus membra corporis eius ex carne & ex ossibus eius, quemadmodum apud Cyrillum, diuum Paulum Eph. 5. legimus. Sic enim eum locũ orthodoxi patres, in primis vetustissimi illi, Cyrillus ac Hylarius interpretantur. Sed de hoc infra latius dicemus. Nunc nobis, quem institutionis causa delegimus, ordo sequendus est.

Cyrillus,
Eph. 5.

De nomine in primis videndum: Constat autem varias esse huius sacramenti appellationes.

Eucharistia
cur dicitur,
Basilium.

Ioan. 18.
Mat. 26.
I. Cor. 11.

Ibidem.

A Patribus certè frequẽtis Eucharistia appellatur. Eucharistiam verò quidam gratiarum actionem, quidam bonam gratiam interpretantur. Basilium hoc sacramentũ, Eucharistia vocabulum exprimere volens, corporis & sanguinis Christi gratiam appellat: vtrique rectè, in eo enim Christus, qui gratia & veritate plenus est, seipsum nobis exhibet, ac te statur carnẽ suam, quam ipse æternum patris verbum, mortali factus, nostri causa suscepit, pro nobis crucifixum & sanguinem suum pro nobis in cruce effusum esse in remissionẽ peccatorum nostrorum: iubetque nos eandem carnem pro nobis vulneratam sumere, & sanguinem bibere, idque in suam cõmemorationẽ, hoc est ut pro tantis beneficiis in Eucharistia, tanquam in nostræ redemptionis, & futuræ salutis ac gloriæ pignore, nobis exhibitis, ipsi gratias agamus, quemadmodũ diuus Paulus ait: Quotiescunq; manducabitis panem hunc, & calicẽ bibetis, mortẽ domini annuntiabitis donec veniat.

Canit

Canit itaque ecclesia, ad Eucharistia nomen alludens: O sacra-
mentum coniuuium, in quo Christus sumitur, memoria passionis
eius recolitur, mens impletur gratia, & furax æ gloriæ nobis
pignus datur: Halleluia, quod est, laudate dominum, nimium
pro tanto nobis collato beneficio. Dicitur quoque hoc
sacramentum Græcis, synaxis, id est conciliatio (seu communi-
o, quod hoc mysterio significatur & confirmatur arctissimam
coniunctio mystici corporis cum capite, hoc est Christi
& ecclesiæ, & omnium Christi membrorum, Christi nomen
verè profitentium inter se, quæ appellatio ex diui Pauli ver-
bis desumpta est, dicentis: Calix benedictionis cui benedi-
cimus, nõnne communicatio est sanguinis Christi? Et panis
quem frangimus, nõnne participatio corporis domini est?
Quoniam multi vnus panis, & vnũ corpus multi sumus qui
de vno pane & de vno calice participamus. Gemina ergo ista
nomina ab effectu sacramenti desumpta sunt, ac quo infra la-
tius dicemus. Quod hodie quidam hoc sacramentum exem-
plo diui Pauli, cœnam dominicam malunt appellare, id non
admodum improbandũ, modo non nulli studium abesse. Ce-
terum post Paulum vix reperias quemquam ex patribus, qui
hoc sacramentum cœnam dominicam appellet, postquam sci-
licet visum esset spiritui sancto, ut in honore tanti sacra-
menti in os Christiani hominis dominicum corpus prius intraret
quàm alij cibi: nõ enim quia post cibos dedit dominus, pro-
pterea pransi aut cœnati fratres ad illud sacramentum acci-
piendum conuenire debent aut (sicut faciebant, quos Aposto-
lus redarguit & emendat) mensis suis ista miscere. Nam Salua-
tor, quo vehementius commendaret mysterij illius altitudi-
nem, vltimũ hoc voluit insigere cordibus & memoriæ disci-
pulorum, à quibus erat ad passionem digesturus. Quo autem
ordine deinceps sumeretur, apostolus, per quos ecclesiis dispo-
siturus erat, docendum reseruauit.

Hoc sa-
cramen-
tum cur
synaxi
dicitur.

Cena do-
mini,
I. Cor. 11.
Aug. ad
Iuan. 6.

Verbum huius sacramenti est sermo Christi, cuius virtu-
te hoc sacramentum conficitur, cuius efficacia panis sit de sacra-
mentis, Hunc sermonem Ecclesia sancta Dei à domino suo Christo
Iesu per apostolici traditioem acceptum, sic pronuntiat: *ne*
Accipite & manducate ex hoc omnes: Hoc est enim corpus
meum. Et iterum: Accipite & bibite ex hoc omnes: hic est
enim calix sanguinis mei, noui & æterni testamẽti mysteriũ

Ambro-
sius de sacra-
mentis,
In cano-
nicis

G ij

fidei, qui pro vobis & pro multis effundetur in remissione peccatorum. Reliqua omnia quæ dicuntur, vel ad vltimum sacramenti pertinent, vel laudes, vel gratiarum actiones sunt, vel certæ obsecrationes & fidelium petitiones. Tam autem apertus est hic Christi sermo, quo hoc sacramentum (vt diximus) conficitur, vt planè insani sint, qui cum secus quàm à Christo dictus est, interpretari, quin potius dedita opera depraueare (sed frustra) contendunt.

Ioan. 14. Christus enim æterna illa veritas, quæ omnino mètiri nõ potest, vt euidenti simè nobis ostendat, quid in hoc tradere sacramento, quom hoc ipsum diuina potestate institueret ac porrigeret, simplicius ac apertius dicere non potuit, quàm

Mat. 26 quod attestatibus Mattheo, Marco, Luca euangelistis dixisse
Mar. 14. quod attestatibus Mattheo, Marco, Luca euangelistis dixisse
Lucæ 22. legitur. Accipite & comedite: hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur. Hic est sanguis meus noui testamenti, qui pro

vobis, & pro multis effundetur in remissionem peccatorum.
1. Cor. 2. Idem diuus Paulus vas illud electionis, cuius experimētum habemus, quia in eo loquitur Christus, dominicā institutione renarrans, sic habet. 1. Cor. 11. Ego enim accepi à domino

quod & tradidi vobis, quoniam dominus Iesus in qua nocte tradebatur, accepit panem, & gratias agēs, fregit & dixit: Accipite & mādurate: hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur: hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicem postquam cenauit, dicens: Hic calix nouum testamentum est in meo sanguine: hoc facite, quotiescunq; bibetis, in meam commemorationem. Porro hic sermo quem retulimus, nec humanus, nec angelicus etiam putandus est, sed planè diuinus, quem et si pronunciet consecrans sacerdos, homo mortalis, tamen pronuntiando nõ suis, sed Christi verbis vititur.

Itaque non sacerdotis, sed Christi sermo est, cui omne genu flexituri, cœlestium, terrestrium & infernorum. In vtiq; sermo, quo facta sunt omnia, quom antea nõ essent. Antè conditionem mundi cœlum nõ erat, mare non erat, terra non erat, nulla creatura erat. Sed audi dicētem: Ipse dixit, & facta sunt, ipse mādauit, & creata sunt. Ergo quom Christus illud æternum Dei verbum, per quod facta sunt omnia, exertsimè dicat. Accipite & comedite, hoc est corpus meum. Et iterum, Accipite & bibite, hic est sanguis meus, certissimè credere debemus, hoc quod nobis porrigitur, esse & verum corpus & verum sanguinem Christi, licet ante consecrationem, quæ fit

hoc

hoc omnipotenti verbo Dei, fuerit panis & vinum, quod qui nõ facit, is ne primum quidem apostolici symboli articulum mente percepit, neque etiã in Deum omnipotentem credit, vt verbo eius omnipotentiam detrahit. Rursus qui omnipotentiam diuini verbi intelligit, is statim colligit, quòd Deus quæcūq; vult facit in cœlo & in terra. Et vt Paulus ait: *Vox Psal. 134* cæcæ quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt. Quòd si tanta vis est in sermone domini, vt incipiant esse quæ nõ erãt, quanto magis operatorius est, vt quæ erant suo iussu in id quòd prius fuerãt, non erãt (id est in corpus & sanguinem suum) commutetur? Quom itaq; Christus, inuisibilis ille sacerdos, per visibilem ministrum, panem in manus accipit, ac benedicit, dicens: Hoc est corpus meum: scito ibi statim ac certissimè esse corp? Christi. Itidem ad hæc verba, Hic est sanguis meus, statim adesse sanguinem Christi. Absit ergo, vt fidelis quispiã autem accōmodet impiis illis Sacramentariis hæresarchis, qui ex cæcitate mente omnipotentiam Christi in hoc sacramento credere vel comprehendere detrectant, quos tanquã pestem quandam lethalem vitare, ac intellectũ nostrũ in obsequium Christi captiuare debemus, ex p̃lo fidelis patris nostri Abraham, qui in re promissione Dei nõ hæsitauit dissidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo, plenus iudè sciens, quia quæcunq; promissit Deus, potens est & facere. In solum Christi testimonium, quod nõ potest non esse verissimũ (quod Christi sit ipsa veritas) intueri debemus. Ipse est qui testificatur nobis quòd corpus suum accipimus & sanguinẽ, sic enim ait: Accipite, hoc est corpus meum. Nunquid debemus de eius fide & testificatione dubitare, qui vt omnem nobis scrupulum eximeret, addidit: Quod pro vobis tradetur, id est non aliud, sed illud idem substantiat, quod pro vobis redimem dis tradetur ad mortem, & crucifigetur? Neque enim vel hoc imaginandum est, quòd ipsum corpus in vtero virginis formatum, deinceps formetur, sed illud ipsum corpus: quod per Spiritum sanctum in vtero virginis formatum, & igne passionis in ara crucis decoctum est, verbo cœlesti conficitur.

Deinde, ne hæc tanta mysteria ex persona seu dignitate nostri senlumentis mereris, adiecit: Hoc facite. Hoc inquit, id est hoc ipsum quod ego nunc facio, instituo, ac faciendum & sumendum iubeo, facite & vos: nimirum ex pane corpus meum, non vestra virtute, sed meo verbo consecrate, accipite

Dei hæc sã. ramẽ. mente percepit, neque etiã in Deum omnipotentem credit, vt verbo eius omnipotentiam detrahit. Rursus qui omnipotentiam diuini verbi intelligit, quòd Deus quæcūq; vult facit in cœlo & in terra. Et vt Paulus ait: Vox Psal. 134 cæcæ quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt. Quòd si tanta vis est in sermone domini, vt incipiant esse quæ nõ erãt, quanto magis operatorius est, vt quæ erant suo iussu in id quòd prius fuerãt, non erãt (id est in corpus & sanguinem suum) commutetur? Quom itaq; Christus, inuisibilis ille sacerdos, per visibilem ministrum, panem in manus accipit, ac benedicit, dicens: Hoc est corpus meum: scito ibi statim ac certissimè esse corp? Christi. Itidem ad hæc verba, Hic est sanguis meus, statim adesse sanguinem Christi. Absit ergo, vt fidelis quispiã autem accōmodet impiis illis Sacramentariis hæresarchis, qui ex cæcitate mente omnipotentiam Christi in hoc sacramento credere vel comprehendere detrectant, quos tanquã pestem quandam lethalem vitare, ac intellectũ nostrũ in obsequium Christi captiuare debemus, ex p̃lo fidelis patris nostri Abraham, qui in re promissione Dei nõ hæsitauit dissidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo, plenus iudè sciens, quia quæcunq; promissit Deus, potens est & facere. In solum Christi testimonium, quod nõ potest non esse verissimũ (quod Christi sit ipsa veritas) intueri debemus. Ipse est qui testificatur nobis quòd corpus suum accipimus & sanguinẽ, sic enim ait: Accipite, hoc est corpus meum. Nunquid debemus de eius fide & testificatione dubitare, qui vt omnem nobis scrupulum eximeret, addidit: Quod pro vobis tradetur, id est non aliud, sed illud idem substantiat, quod pro vobis redimem dis tradetur ad mortem, & crucifigetur? Neque enim vel hoc imaginandum est, quòd ipsum corpus in vtero virginis formatum, deinceps formetur, sed illud ipsum corpus: quod per Spiritum sanctum in vtero virginis formatum, & igne passionis in ara crucis decoctum est, verbo cœlesti conficitur.

Quid cre dẽdum in Euchar.

2. Cor. 10 Roma. 3.

Chryf. in hom. 51. 7 mat. c. 14 Ioan. 14. Marc. 14 Lucæ 22 1. Cor. 11.

Magist. 4 dist. 11. Damasc. libro de orth. c. 4.

Chryf. ho mil. 51. in mat. c. 14 Philip. 2. Gen. 1. Ioan. 1. Amb. de sacramẽ.

In fidelũ qui verbo

Non solum te & manducate, ac aliis manducandum porrigit. Rursus, *Apostolus*. ne putares hanc potestatem conficiendi & porrigendi corpus *huc* po dominicum Apostolus tantum fuisse concessum, adiecit: In *restis* con meam commemorationem, id est corpus meum accipite & manducate per successiorem temporum vsque in finem seculi, in memoriam passionis mee, quemadmodum diuus Paulus

1. Cor. II. ceteris Evangelistis aperuit retulit, dicens: Quotiescunque manducabitis panem hunc & calicem domini bibetis, mortem domini annuntiabitis donec veniat. Ergo hoc ipsum quod Christus fecit, quod deinde Apostoli eius mandato fecerunt, nunc quoque per sacerdotes & fideles ipsi in conferendo, porrigendo, & manducando corpore dominico fit, & deinceps fiet, donec ipse redierit ad iudicandum viuos & mortuos. Interea enim oportet perpetuo meminisse & predicare mortem domini, & annunciare remissionem peccatorum in nomine eius, videlicet quod is per mortem & sanguinem suum nos a morte aeterna redemerit, remissionemque peccatorum, & vitam aeternam impetrauerit, quod certe maiori seruo facere aut exprimere haud possumus, quam edendo corpus Christi in commemorationem corporis eius pro nobis in cruce mortui, & bibendo sanguinem Christi, in commemorationem sanguinis Christi pro nobis in cruce effusi. Iam

vt *Apostolus* veritatem dominici corporis in Eucharistia magis etiam confirmaret ac testatorem redderet, sic subintulit: Itaque quicumque manducauerit panem hunc, & bibet calicem domini indigne, reus erit corporis & sanguinis *1. Cor. XI.* domini. Et iterum: Qui enim manducat & bibit indigne, iudicium sibi manducat & bibit, non diiudicans corpus dominici. Quorum verborum sensus est: Quandoquidem dominus Iesus testatur se in hoc sacramento, nobis tradere verum corpus ac sanguinem suum: itaque quicumque manducauerit indigne, reus sit corporis & sanguinis Domini, id est reatum damnationis aeternae incurrit, ac poenas mortis Domini dabit, quia non diiudicat corpus domini, id est non discernit quam sit hoc corpus dignius omnibus creaturis, tametsi quod ad externam speciem attinet, videatur esse panis: id

quod ipse *Apostolus* grau censura, coarguit in Corinthiis, reprehensit qui non diiudicabant illud, sed velut quemlibet cibum ingrauerit, negligenterque sumebant. Quos & superius commemorat, monens faciens, cui: Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne

nonne communicatio sanguinis Christi est? Et panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est? *Quia 1. Cor. 10. Heb. 2.* bus verbis nihil aliud significatur, quam porrecto nobis sacramento sub speciebus panis, & vini in Eucharistia, exhiberi nobis corpus & sanguinem Christi, qui vt communicauit carni & sanguini propter nos, ita ea per quae nobis coniunctus est, indicibili charitate nobis rursus communicat & immittit. Ex quibus omnibus manifestum euadit, quod Christiamus hominem de hoc sacramento omnium maximo sentire, & interrogatum respondere oporteat, nempe in hoc sacramento nobis ad manducandum & bibendum exhiberi verum corpus & verum sanguinem Christi, sub speciebus panis & vini ex ipsius Christi institutione. Ipse est enim (vt supra diximus) ipse inquam est non minister, qui nobis carnem & sanguinem suum (licet per ministrum sacerdotem) porrigit, quod verba sua clarissime testantur.

Elementum ergo seu materia huius diuinissimi sacramenti, panis est, & vinum aqua mixtum, ad quae quum accedit verbum, transeunt in verum corpus & sanguinem Christi, & fit sacramentum. Hoc (inquit *Augustinus*) est quod dicimus quod modis omnibus approbare contendimus sacrificium ecclesiae duobus confici, duobus consistere, visibili elementorum specie, & inuisibili Domini nostri Iesu Christi carne & sanguine: sacramento, id est visibili, sed mystico signo, & re sacramenti, id est corpore Christi, quamquam hic adnotandum est, rem huius sacramenti geminam esse. Vnam, quae sub speciebus panis & vini verè continetur, nempe carnem & sanguinem Domini, atque illud ipsum corpus quod pro nobis traditum est: quae res huius sacramenti basis & fundamentum est. Alteram, quae est huius sacramenti virtus & efficacia, secundum quem dicendi modum rem huius sacramenti, veritatem corporis Christi (quae est ecclesiae) appellamus, quae res magis significatur hoc sacramento quam continetur. Dicimus autem species panis & vini tantum sacramenti, & non rem esse sacramenti, quod sint sacra rei signum: siquidem praeter speciem, quam sensibus ingerunt, aliud faciunt in cognitionem venire. Quod vt paulo manifestius euadat, nosse oportet, nolum elementum congruentius esse ad significandum rem in hoc sacramento contentam & significatam, quam sunt panis & vinum. Qui in scripturis vel mediocriter versati sunt, non

Quid christiani homines de hoc sacramento interrogaui respondere oporteat. Cyprianus de carnem domini, sub sine.

Elementum huius sacramenti quod fit. Augustinus in libro sententiarum. c. hoc est, de consue. dist. 2.

Augustinus de sacramenti, sive. Species panis est vini tantum sacramentum.

Panis uerunt appellacione panis, non tantum hunc, qui ex farre fru-
 quomodo mentitio conficitur, venire sed per panem interdum signifi-
 i scriptu- cari Christum, quemadmodum idem de seipso ait: Ego sum
 rus acer- panis uuius qui de cœlo descendit. Ipse enim uirgenitus filius
 pitur. uerus panis est, qui quom fit ex substantia patris naturaliter cũ
Ioan. 6. Et uiuificans, uinuersum terrarũ orbem potest nutrire, & to-
1. Tim. 6. ti mundo uitã præbere, qui & solus per Spiritum sanctũ, spiri-
Ioan. 6. tum nostrũ uiuificat, & corpus ipsum à corruptione liberat.
Roma. 6. Quia uero christus hũc mirabilem in nobis operatur effectũ,
 7. & 8. uirtute passionis & mortis suæ, quam in carne sustinuit, fre-
Eph. 2. quæter panis, Christi corpus significat, ut est apud Hieremiã:
Feb. 10 Venite (quæ est Iudæorum vox) mittamus lignum in panem
Hier. 11 eius, hoc est crucem in corpus eius. Interdũ, uerbum Dei, quo
 fidelis anima reficitur ac sustentatur, panis dicitur. Nam ut in
Deute. 8. Deuter. legimus, & Christus in Euangelio testatur: Non in so-
Matt. 4. lo pane uiuit homo, sed in omni uerbo quod procedit de ore
Matt. 6. T. ei. Hic enim est panis ille super substantialis, quem petimus
 nobis quotidie dari. Interdũ panis, omnia ad uitã presentis
 subsidium necessaria designat, & præsertim panẽ illum mate-
 riualem, quo potissimum uictitamus. Ergo quom Christus se-
 ipsum nobis in sacramto exhibere & porrigere, esũque cor-
 poris sui, in fide uerbi diuini, reficere, sustinere & conserua-
 re nos uoluerit, elementũ delegit, quod ad hæc omnia signifi-
 canda, & non tantum menti, sed & oculis nostris inculcanda
 congruentissimũ est. Ut enim panis hic terrestris imbecillita-
 tem carnis nostræ reficit, sustinet & conseruat, & uinũ ho-
Psal. 103 minem iustificat atque inebriat: sic caro & sanguis Christi,
Roma. 9. quom non tantum sacramentaliter, sed & spiritaliter mani-
Tit. 3. ductatur, interioiem hominẽ mirificè reficiunt, iustificanc &
Ioan. 9. saginanc, quom scilicet intelligit se per Christum adeptũ esse
Psal. 22. omnia, regenerationem, iustificationem, & uitam æternam.
Eph. 2. Quam refectioiem prauidẽs Dauid, cecinit: Calix meus in-
Aug. in ebrians, quãm præclarus est. Deinde quũ ecclesia Christi cor-
sermo de- pus mysticum sit, & illius uinitatem, perceptione huius sacra-
fac. fid. menti Christus nobis commendare uoluerit, panis & uini ma-
Aug. in tera cõgruentissimè delecta est. Quoniã sicut ex multis gra-
sermo ad nis cõstitit unus panis, & ex pluribus acinis uinum cõstitit,
infin. de & unum corpus ex multis membris cõponitur, sic ecclesia ex
sacramt. multis fidelibus charitate copulante cõnectitur. Mysterium
 liquidem pacis & uinitatis nostræ, Christus in sua mēsa cõse-
 crauit.

erant. Præterea sic oportebat adimpleri scripturã, & umbrã
 per superuenientem lucem euacuari, & ueritatẽ figurã respon-
 dere. Quod enim Melchisedech tybium Christi portarit, de-
 clarat Spiritus sanctus ex persona patris ad filiũ dicens. Ante
 luciferum genui te. Iurauit dominus, & non pœnitebit eum:
 tu es sacerdos in æternum, secundũ ordinem Melchisedech.
 Hic est, inquit Apostolus Melchisedech, qui obuiuit Abra-
 hæ reuerso à cæde regum, & benedixit ei, cui & decimas om-
 nium diuisit Abraham. Primum quidem, quia interpretatur
 rex iustitiæ, deinde autem & rex Salem, quod est rex pacis, si-
 ne patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum,
 neque finem, uitã habens, assimilatus filio Dei, manet sacerdos
 in æternũ. Quæ tamen Apostoli uerba sic intellige, nõ quod
 Melchisedech sine patre & sine matre fuerit, sed ut scriptura
 in typo nobis ostenderet sacerdotium Christi, finem non ha-
 biturum, subito introducitur in Genesi, Melchisedech occur-
 risse Abraham, à cæde hostium reuertenti: cuius quidem no-
 men, nec antea, nec postea reperitur ascriptum. Hic Melchi-
 sedech (quemadmodum scriptura refert) proferens panem &
 uinum, erat enim sacerdos Dei altissimi, benedixit Abraham.
 Quis est iste Melchisedech, qui significatur rex iustitiæ, rex
 pacis, nisi Christus, qui solus est Dei iustitia, Dei pax, & Dei
 sapientia: in quo solo iustificamur, & iustificati per fidem pa-
 cem habemus apud Deum? Hic protulit panem & uinum, di-
 cens: Hoc est corpus meum, hic est sanguis meus, hic benedi-
 dixit fidelis Abraham, & obtulit semetipsum pro eo uerum sa-
 crificium, Per suum enim sanguinem, benedictionem, id est
 peccatorum remissionem acquisiuit illi, imò & omnibus ele-
 ctis, qui expectauerunt eum ab origine mundi.

Non enim benedictio illa ad Abraham tantum, sed ad nos
 pertinet. Nam si Abraham Deo credit & reputatum est illi
 ad iustitiã, utique quisquis Deo credit & fide uiuit, iustus in-
 uenitur, & iam pridem in Abraham fidelis (cui deus repro-
 mit): quia in illo benedictur omnes gentes benedictus & iu-
 stificatus ostenditur, manducans ac bibens carẽm & sangui-
 nẽ domini sui, quæ uerus ille Melchisedech sacerdos in æter-
 num sub specie panis & uini, ipsi de altari suo profert. Cæte-
 ras huius sacramenti figuras, quæ plurimæ sunt, persequi in
 præsentiarum super sedebimus, quod hæc institutionem no-
 strã breuitas deceat, sufficiat admonisse per manna nõ tan-

Typus
Christi
Melchi-
sedech.
Psal. 109
Hebr. 7

Gene 14

Chry. ho-
mi. 3. 4. in
Gene.
Ibidem

1. Cor. 1.
Eph. 2.
Coloss. 1.
Roma. 5.

Gene. 15
Roma. 4
Galat. 3
Gene. 12

Hier. in
Psal. 109

Exod. 16 tum verbum Dei, sed & hoc sacramentum pulcherrime, adumbratum esse. Qui vero vult cognoscere quam conveniat figura veritati, veteres orthodoxos perlegat. Certè Paulus apostolus testatur, patribus omnia in figura contigisse: Nolo (inquit) vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in mari, & omnes eandem escam spirituales manducarunt, & omnes eundem potum spirituales biberunt. Biberunt autem de spiritali confluence eos petra, petra autem erat Christus. Sed, vt subiecit, non in pluribus eorum beneplacitum est deo: nam prostrati sunt in deserto. Hæc autem in figura facta sunt nostri, &c. Et post pauca: Hæc autem omnia in figura contingebant illis: Edebant ergo illi manna, bibebant de petra, sed aliud illi, aliud nos: illis imago dabatur, nobis veritas exhibetur: illi mâdu cabant mâna, vmbra tantum veri panis, qui de cælo descendit, quæ admodum Christus ait: Non moyses dedit vobis panem de cælo &c. nos corpus & sanguinẽ Domini, in sacramento re ipsa presentia, edimus. Illis petra erat Christus, sed non aliter quam in signo & figura, in qua omnia (vt se ipsum interpretatur Paulus) contingebant illis. Sed nos edimus ac bibimus corporis & sanguinis veritatem, eam nobis non petra insensibilis, sed ipso Christo porrigit, qui vt omnẽ allegoriam & æquiuocationem tolleret, tam diligenter diffiniuit ac descripsit, quod dedit, vt accuratius non potuerit: Hoc est (inquit) corpus meum. Et addidit, Quod pro vobis tradetur. Item: Hic est sanguis meus. Et adiecit, Qui pro vobis, & pro multis effundetur in remissionem peccatorum, rotamque modum manducandi carnem suam & bibendi sanguinem suum tradens: Hoc (inquit) facite in meam commemorationem.

Proinde cunctis figuram vel similitudinẽ nebulis amovitis non corpus quodlibet, sed corpus Domini, quod pro nobis traditum est, edere, & illi sanguinem, qui pro nobis effusus est in remissionem peccatorum, nos bibere indubitatò credimus: & quod facit ipse, hoc idem in cõmemorationẽ ipsius, scimus & bene scimus nos facere, id est carnem ipsius mâdu care, & sanguinem bibere sub speciebus panis & vini testu.

Aug. de Atqui, id est quod Augustin. ait, & nos supra retulimus, Hoc **obs. di. 2** est (inquit) quod dicimus sacrificiã ecclesiã, duobus cõstituta, hoc est re, visibili elementõrũ specie, & inuisibili Domini nostri Iesu Christi

Christi carne & sanguine. Et iterum: Nos autem in specie panis & vini quam vidimus, res inuisibiles, id est carnem Christi & sanguinem, honoramus. Nec enim sim liter pedimus has duas species, sicut ante cõsecrationem p̄debamus quum fateamur ante consecrationem, panem esse & vini, quod natura formavit: post consecrationem vero, carnem Christi, & sanguinem, quæ benedictio consecravit.

Quod verò interdũ scriptura corpus domini post consecrationem in panem vocat, more suo facit, quæ res quallimini postbet vocare solet non inibus earum rerum, ex quibus fiunt, vt consecrationem dicitur homini: Quid superbis terra & cinis? Sic ergo corpus Domini panis adiuç vocatur, quia ex pane conficitur, & panis retinet qualitates, intuentium oculis adhuc panis apprens. Vel panis dicitur, quod reuera panis animæ sit, & angelorum vitam æternam mundo ministrans.

Quod si interrogas, cur Christus carne & sanguinem suum his speciebus testæ & operata nobis exhibeat? Respondemus, id fieri, tum vt fidem tuã exerceat, quæ est de his quæ nõ videntur: deinde, ne abhorreat animus, quidd cerneret oculus carnem & cruorem: denique, ne ridiculũ fiat paganis, quod cruorem oculis hominis bibamus.

Consecratur autẽ sub duabus speciebus separatim, ut quæ ita instituerit Christus, tum etiam quod ita fieri conueñiat: nam quum hoc sacrificium sit rememoratiuũ passionis dominicæ, conuenit vt separatim panis, & separatim calix consecretur, quoniã & in passione sanguis fuit separatus à corpore: quo etiam significatur, Christum verum & non phantasticum corpus assumpsisse. Deinde in duabus speciebus celebratur, vt animæ & carnis susceptio in Christo, & vtriusque liberatio in nobis significetur. Valet enim ad tuitionem animæ & corporis quod percipimus: quia caro Christi pro salute corporis, sanguis vero pro anima nostra offertur, sicut præfigurauit Moyses: Caro (inquit) pro corpore vestro offertur, sanguis pro anima. Sub altera tamen specie totus sumitur Christus, nec plus sub vtraque, nec minus sub altera tantum sumitur. Nec debent dici duo sacramenta, sed vnum, quia sub vtraque specie idẽ sumitur, atque est eadem ratio vt ait Hyllarius) in corpore Christi, quæ in manna præcessit, de quo dicitur Qui plus collegerat, nõ habuit amplius, nec qui minus parauerat, habuit minus. Sub panis ergo specie, ex vi par. est.

Cur scriptura in verbum

corp. domini postbet vocare solet non inibus earum rerum, ex quibus fiunt, vt consecrationem dicitur homini: Quid superbis terra & cinis? Sic ergo corpus Domini panis adiuç vocatur, quia ex pane conficitur, & panis retinet qualitates, intuentium oculis adhuc panis apprens. Vel panis dicitur, quod reuera panis animæ sit, & angelorum vitam æternam mundo ministrans.

Amb. lib. 6. de sac.

Cur sepulchrum sub duabus speciebus est

Amb. so

per epist.

ad Cor. 1.

Roma. 8.

1. Thes. 5.

Sub altera tantum sumitur.

specie totus sumitur.

Hyllari?

Exod. 19 (vt vocant) sacramenti, Christi corpus continetur. Sanguis vero
Cyprian. per concomitantiam. Contrā sub specie vini sanguis Christi
Damas. ex vi continetur sacramenti, per concomitantiam vero & corpus.

Mat. 26 Nam hoc corpus manducamus, de quo dixit Christus:
Mar. 14 Quod pro vobis tradetur. Et hunc sanguinem bibimus, de quo
Luc. 22 idem aiebat: Qui pro multis effundetur. Ad illud corpus vi-
 num erat, ille idē sanguis vitalis. Absit enim, vt vel in men-
 tem nostram subeat Christi corpus post resurrectionē, vel à
 sanguine, vel ab aia, vel ab diuinitate separari. Si quidē Chris-
 tus ex mortuis resurgens, amodo non moritur. Nā qui mo-
 reretur, qui mortem moriendo destruxit, & Osce vaticinium
 cōsummauit, Ero mors tua, o mors: Et ideo in Ephesino Cō-
 cilio contra Nestorium diffinitū est, nos vere viuificantē,
 & ipsius verbi propriam factam carnem percipere. Quæ quā
 ita se habeant, laico molestum esse non debet, ecclesie cō-
 suetudinem ac decretorum tantisper sequi, donec illi aliter vi-
 sum erit, ne de exteriori specie tantū sollicitus virtutem sacra-
 menti, hoc est ecclesie vnitatē, amittat, ne dicamus, rumpat
 seu dissiperet, quemadmodum in Canonibus Consilij prouin-
 cialis admonemur.

Rom. 6. *Osce. 13* *Ephe. cō*
cilium.

Aug. de
sacra. fid.

Cyprian. **A**qua verō in sacrificio altaris vino miscetur, quod patres
 perhibent fieri exemplo & ministerio Domini, quod &
 si in Euangelio non dicitur expressim, patrum tamen cōcora
 testimonium nobis satisfacere debet, maxime quod illi regio-
 nis iudeæ: nos suffragetur, quū ibi non merū, sed aqua mix-
 tum vinum ex more bibatur. Quamquam magis intuentum
 mysterium est. Nam primū significatur adimpletio figuræ,
 quæ in lege præcessit, de qua dixit Apostolus: Bibebāt autem
 de spiritali cōsequente eos petra. Moyses propheta Dei,
 virga (hoc est, verbo Dei) tangit petra, & sicut aqua, & bibit
 populus dei: Tangit sacerdos calicem, redundat aqua in cali-
 cem, sicut in vitam æternam: & bibit populus Dei, qui gratiam
 consequutus est. Accipere & aliud: vnus ex militibus tem-
 pore domini: nec passionis (quā representamus in hoc sacrificio)
 lancea latus Christi mortui aperuit, & continuo exiuit san-
 guis & aqua: aqua, vt emundaret: sanguis, vt redimeret. Per
 vinum igitur redemptione, ablutio per aquam significatur. Per
 aquam quoque populi significantur, dicente Ioanne: Aquæ
 multe: populi multi. Quom ergo in calice vino aqua miscetur,
 significatur quod Christo populus adunatur, & creden-

Ioan. 19
Mat. 26
1. Cor. 11
Cyprian.
Apo. 17
c. cō om-
ne, de cō-
secra. dī-
stinct. 2.

tium plebs ei in quem credit, copulatur.

Cæteros ritus missæ, i qua hoc sacramentum cōstituit, *De ritib?*
 persequi longum fuerit, nec esse necessarium, quam cō-
 plures libelli extant, qui hos omnes sigillatim & ex professo *Quid miss*
 explicent. De paucis tantum admonebimus. Missa, vocabulū *stovocabo*
 est ex lingua Hebrææ mutuatum, quo significare voluerunt *hæ signi-*
 patres, quod Græci liturgia vocant, nos sacrū ministerium *fiet.*
 appellamus. Quæ, siue vestitū, siue totā sacerdotis aliorumque *Liturgia*
 ministrorum actionem spectes, nihil aliud est quàm represen-
 tatio quadam iucundissima mysterij humanitatis, & præfer-
 rim passionis Christi. Nullā enim hic species ceremoniā (vt
 iterim de reliquis sileam) otiosam, quæ non suam peculiare *Atissi ex*
 vim significanti habeat. Constat autem Missa ex duabus po-
 tissimū partibus, nēpe ex verbis domini, quibus corpus & san-
 guis eius conficitur, quæ recenseatur in Canone: hæc esse po-
 tissimam Missæ partem, nemo ambigit. Reliqua omnia, alte-
 ram partē dicimus quæ (vt supra ex Augustino retulimus) ni-
 hil aliud cōtinet quàm laudes, cōfessiones, obsecrationes vel *Aug. c.*
 petitiones pro populo, antiphonas, & regibus lōgē omnium *cōs dist. 2*
 pietissimas, quas ecclesia sancta Dei, ex p̄lo capitis sui Chri-
 sti, huic augustissimo altaris sacrificio adhibendas decreuit, *Pauli.*
 idque mirabili quadam per orbem terrarum cōcordia. Nam
 si quid variant ecclesie diuersæ, in vnitare catholica perseue-
 rates, id certè parum admodum est, quo res ipsa nō variatur.
 Sequuta est autē (vt iam diximus) ecclesia domini suum, quæ *Mat. 26*
 Matthæus testatur, vltimæ cœnæ, i qua corpus & sanguinem
 porrexit, hymnum addidisse, & tandem hymno dicto extitit *Ioan. 16.*
 se in montem Oliueti. Ioannes etiā refert, quo pacto pro dis-
 cipulis & pro tota ecclesia per eorum verbum crediura, po-
 tissimum pro eius vnitare patrem caelestem orauerit. Porro *Hebr. 5.*
 Paulus apostolus oblationem in cruce factā (quam ecclesia ex
 domini sui institutione representare sudet) pertraçans, de
 Christo sic ait: Qui i diebus carnis suæ preces, supplicatio-
 nesque ad eum qui possit illum saluum facere à morte, cum
 clamore valido & lachrymis offerens, exauditus est pro sua *Luc. 23.*
 reuerentia. Quid verō Christus & pro quibus orauerit, apud
 Euangelistas i historia passionis videre est. Insequens igitur
 ecclesia magistrum suū, Missam orditur à psalmodia, Suppli-
 cat deinde Deo eum gloriosā celebratione sanctissimæ Tri-
 nitatis in canticis, kyrie eleison, & gloria in excelsis. Et quo-

nam conuenimus ad participandum corpus domini, si non
 I Cor. 11. semper sacramentaliter exteriori participatione, saltem spiri-
 ritualiter per fidē. Idcirco ecclesia preparat animos nostros
 uiuo verbo dei, quod partim ex prophetica seu apostolica,
 Epistola. partim ex Eūāgelica lectione desumit, quibus interferit can-
 Euāgelica. tica quædam laudis, Euāgelicæ lectioni annectit sacrosan-
 ctæ fidei nostræ professionem seu cōfessionem. Statim post,
 Sym. apo. sc ad huius mystici sacrificij celebrationem accigit, præmil-
 solitium. so catico, quod Offeritorium appellamus. Subinde ad possisi-
 Cōfessio. mam Millæ partem (in qua uerbis dominicus corpus & san-
 Offerio- gnis domini cōsecrantur) progressura, accepto i manu pane,
 rium. & calice gratiarum actionem, quam præfectionem dicimus, si-
 Cypri. in mul & hymnum illum angelicum & planē diuinum, ex Eūa.
 oratio. do cap. 6. & Matth. 21. desumpsum, Deo cōcinit, imitata quidem
 minicam. dominum suum nam (vt ait Euāgelista) ipse accepto pane,
 Luc. 22. gratias agens, benedixit & fregit. His ergo præmissis, pro-
 Canon sa greditur ad sacerrimum Canonem, cuius (vt sæpē diximus)
 crosanctio præcipua pars hæc est, in qua corpus & sanguis Domini con-
 fectantur. Interim tamen ecclesia, quia sacrificiū illud i crucē
 pro uiuis & mortuis i remissionem peccatorum oblatum, ex
 Vile Christi institutione recolit, insequens dominum suum, va-
 August. rias petitiones, preces, supplicationesque ad Deum effundit.
 epist. 59. In primis obsequium suum, quod ex iuillu Christi ob id, acce-
 ad quest. ptum haberi petit, Dein ordine quodam dominum depre-
 Paul in catur. Primum pro uinitate sanctæ ac catholicæ Ecclesiæ ge-
 quest. 5. neratim oratur: post pro his qui publicam alios regendi ac gu-
 Aug ad bernandi administrationem (pitiualem uel ciuilem gerunt):
 Pauli. quem deprecari ordinem ab Apostolo accepit, huc cohortā-
 1 Tim 2. tet: Obsecro (inquit) primū omnium fieri obsecrationes, ora-
 tionem. postulationes, gratiarum actiones, pro omnibus homi-
 nam pro nibus, pro regibus, & omnibus qui in sublimitate sunt cōsti-
 pontifici. tuti, vt quietam ac tranquillam uitam agamus in omni pieta-
 quam re te & castitate. Neque uerò tantum pro ciuili magistratu, sed
 gibus. magis etiam pro ecclesiæ antistitibus orandum esse docet
 idem Paulus Ephes. 6. Coloss. 4. & Lucas Acto. 12. Post obse-
 Pronobis crationem pro antistitibus & presbiteribus, pro quibusdam
 solliciti etiam specialiter orat, maximè pro his qui circūstant, fidē-
 sēs sancti que ac pio affectu sacerdoti in actione cōmunicant. Et quia
 qui apud nō dubium est, nos curæ esse sanctis qui cum Deo uiuunt, il-
 Dei sūt. lique sua esse merita & preces, quibus pro nobis apud Deum
 sunt

sunt solliciti, quemadmodum pro inuicem uisus eiusdemque
 corporis sollicita sunt membra, orat sacerdos, vt Deus id pre-
 cibus sanctorum concedat, non ut illorum, sed suæ diuinæ
 protectionis auxilio in omnibus muniamur, idque per Chri-
 stum Dominum nostrum.

Deinde ad consecrationem corporis & sanguinis domini
 ei processurus, fidē præambula oratione acuit, qua inter alia
 oblationē seruitutis suæ atque ad eundem ecclesiæ acceptā
 haberi, & ut nobis corp⁹ & sanguis domini nostri Iesu Chri-
 sti, uirtute diuini sermonis (quē pferat sacerdos) fiat, precatur.
 Accepta quidem semper est patri hostia, quam in altari repræ-
 sentamus, quod ad se attinet: ea enim sola patri complacuit. Quare se
 Sed quod ad nos attinet, oblationē seruitutis nostræ acceptā
 fieri petimus, ne indignè contractemus, offeramus, ac mādū- car obla-
 cem⁹, ut quæ nobis uirtus passionis Christi in fide manduca- tionē hæc
 tibus applicetur. Sequitur deinde corporis & sanguinis Do- minis Do-
 mini cōsecratio, in qua huius sanctissimi sacramēti institutio haberi,
 & passionis dominicæ uis & efficacia cōmemoratur ac præ- Matt. 17
 dicantur: quem comitatur oblatio huius sacrificij repræsen- 2. Petri.
 tatiua, quod in memoriam Christi Domini Dei nostri, & tū Febr. 10
 beate passionis, necnon ab inferis resurrectionis, & in cor- Annus
 los gloriosæ ascensionis, diuinæ maiestati offerimus de suis do- catio
 nis ac datus. Cui annectitur duplex deprecatio ad Deum, qua mortis do
 petimus, ut participemus corpus & sanguinē dominicum, nō minica-
 ab iudicium seu condānationem, sed potius ut tali participa-
 tione mediāte, per Christum dominum nostrum, gratia cœ- Pro qui-
 lesti repleamur. Deinde commendamus Domino defunctorū b⁹ anima
 animas, sed eorum tantum, qui nos præcesserunt, cum signo si bus corpo
 dei, & dormiunt in somno pacis. Signa fidei, sacramēta tunc, re absolu-
 & opera Christiano homine digna. Obdormiūt autē in som itis oreu-
 no pacis, qui in pace cōsenserūt erga Deum cum certa fide Matt. 7.
 cia remissionem peccatorum lethaliū, & uisus exceperunt, Luca. 6.
 certissimè credētes, quod sanguis ille preciosus, qui pro mul- Colos. 1.
 tis effusus est in remissionem peccatorum, non solum ad salutē 1. Pet 3.
 uiuētium, uerumetiam ad abolitionem ualeat mortuorum.
 Quodque pietas uiuentium his defunctoris prostrit, qui cum ui- Sanctos
 uerent, hæc sibi, vt postea possent prodesse, meruerūt. Nam si cōmuni-
 hoc sanctorum communio (quam nos credere profitemur) si quid signi
 significat, quod in illo sanctorum cœtu omnia communia sint sicut,
 neque quicquam proprium quenquam habere, omnēque

1. *Mar. 11* omnium aliorum piarum precationum, ac omnia pia opera alius eiusdem corporis membris prodesse: certe sancta & salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut à peccatis solvantur. Eam vero orationem pro defunctis maxime efficacem esse, par est, quæ sacrificio altaris coniuncta est. Post orationem pro defunctis, postulat & pro vivis, de multitudine miserat: omnium domini sperantibus consortiū cum sanctis, iam cum Christo regnantibus, idque per eundem Christum dominum nostrum. Quis statim post, tanquam dei & hominum mediator, prædicatorem omnium horum honoris author & elargitor, atque huius sacrificij institutor, cōsecrator, & applicator. Iam sacerdos progredi incipit ad participationem diuinissimi sacramenti, ad quam ut recte præparemur, hortatur alia voce omnes ad orationem dominicam dicendam, in qua inter alia panem hunc supercælestē nobis dari petamus, in cuius calcē subnectitur oratio, quæ vltima dominicæ orationis precatio magis explicatur. Et quia Christus in mēsa sua mysteriū vnitatis & pacis nobis cōsecrauit, sequitur pacis domini imprecatio: Pax vero domini, nō quæuis pax est, sed ipsa cordis tranquillitas, quæ solis recōciliatis per fidem, ipsa remissione peccatorum cōtingit. Iam quia remissio peccatorum, nisi per dei misericordiam nobis in Christo propositam (quæ fidei obiectū est) omnino haberi non potest, idcirco ad agnum illum dei conuertimur, qui solus tollit peccata mundi, cuius misericordiam imploramus, & demum pacem eam quā diximus, nobis donari petimus. At præter hanc pacem, quam per fidem habemus erga Deū, alia quoque domini pax est, hominis videlicet erga seipsum, quæ ex priori proficitur, & per spiritū sanctum mortificantē subide concupiscentiam nostram, ne domine- tur rursus peccatū in nostro mortali corpore, generatur. Denique pax domini est charitas fraterna, quæ ex animo remittitur proximo, veramque & Christianam concordiam cum eo habere per charitatē studemus. Hæc quoque simul eū charitate diffunditur in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Extra hanc triplicem pacem domini, quā ipse abiens nobis reliquit, ac dedit, non est vlla vera pax. *Esā. 48.* Non est pax ipsius, dicit dominus. Triplicem ergo hanc domini pacem sacerdos petit: priorem in supplicatione ter repetita, quæ incipit, *Agnus Dei:* alteram in ea quæ incipit, *Domine Iesu:* tertiam omnes habere iubet, ut apti sint sa-

crofanti;

crofantis mysteriis Christi, ac si tādē osculum pacis sumit *To. 4. An* Christianæ charitatis symbolum. Frangitur interim hostia *sa. 4. g. tract.* lularis, quæ quidem fractio in specie tantū panis fit, quæ post *de amic.* consecrationem remanet sine subiecto, Christus verò inter- *Fractio* ger manet & rotus in singulis particulis. Fit autē hoc in signo *hostia sã-* seu sacramento, non sine insigni mysterio, significat enim & *lulari,* repræsentat Christi passionem: quodque corpus Christi pro multis datum, & à multis participandum sit, quemadmodum diuus Paulus ait: Panis quam frangimus, nōnne cōmunicatio *1. cor. 10.* corporis Christi est? Per patres itaq; manducatur in signo, sed *Aug. de* manet integer, totus in substantia: manet integer, totius in cor- *coj. dist. 3.* de nostro. Post hæc se ad communionem parat orationes aliquot ad Christum fundens, quibus hoc agit, vt & cordis ad Deum excitet affectum, & gratiam dignè sumēdi vitæ panē, *Sumptio sã-* impetret. Deinde sumit sacramentum, post sumptionem iter- *cratēsi.* rum orat, vt quod sumptum est corporaliter sub sacramento, spiritualiter etiam cum participatione virtutis & effectus sacramenti (de quo infra latius dicemus) percipiatur. Rursus *Cōmune.* sacra cantio, quod Commune vocamus, succinitur. Sequitur *vile Au-* precatio. Postremo loco, sacerdos totum populum velut in *gu. epist.* suam tutelam receptum, Deo benedictione tradit atque cō- *59. ad* mendat. Quæ omnia sic agit ac precatur sacerdos, vt interim *Paulinū,* nihil sibi aut suis meritis aut operibus tribuat, sed cuncta pre- *Christum* stari deprecet ex diuinæ misericordiæ magnitudine, per Chri- *applicat* stum dominum nostrum, per quem vbiq; optat fructū pas- *nōbñ fru-* sionis nobis per fidem applicari, & cætera quæ petuntur, tan- *ctum pas-* quam per mediatorē donari seu propinari. *sonū sã.*

Quid in hoc toto Missæ contextu non est pium, vnde *Opus mis-* randum ac sacrosantum? Certè omnino fateri necesse se quam *se quam* est, in ecclesia vix vllum opus esse, quo fides magis exercet- *maxime* tur & beneficium Christi illustretur, quam quod in Missa *fide exer-* peragitur, si tamen quod agitur, rectè intelligatur, & pio affe- *cer, & be-* ctu geratur. In primis siquidem hic necesse est captiuare in- *uestigia* tellectum in obsequium Christi, vt sub visibilibus speciebus *Christi il* panis & vini, ex omni potentia verbi Dei cōtineri credamus *lustrat.* verum corpus & sanguinē Christi, atque adeo hic nos fallen- *2. Cor. 10* te sensu ad firmandum cor syncerum sola fides sufficit. *Præ Tho. aq.* tercia principalis finis institutionis huius sacramenti est, vt sit *in signum.* testimonium & quasi pignus remissionis peccatorum & futu- ræ gloriæ nobis per Christū promeritæ. Quæ enim Christus

H

Ioan. 6.

nobis corpus suū impertit, & nos sibi tanquam membrum adiungit, testatur ad nos suū beneficiū pertinere. Sic enim ait: Qui manducatur carnem meam, & bibit sanguinem meum, in me manet & ego in eo. Ergo quid magis acuit fidem, quam quū hoc spectaculum oculis atque animo obicitur? Adde Missam totam huc spectare, vt in ea Christi beneficiū annuncietur, predicetur, illustretur, ac modis omnibus honorificetur. Et quis dubitat, Christum per vsum Missæ, veluti per instrumentum (saltem quam fides his accedit, quæ in ea geri videmus) cōsolari & viuificare conscientiam nostram? Deinde, si annuntiatio & prædicatio mortis dominicæ (in qua potissima Euāgelij pars consistit, si inuocatio, gratiarum actio, & confessio, præcipua fidei opera sunt & præcipui cultus ac opera Deo placentia, atque adeo sacrificia spiritalia nouæ legis, quibus Deus sibi honorē haberi pronūtiat, ipso testante, qui ait: Hec facite in meam commemorationem. Item, Mortem domini annuntiabitis donec veniat. Et Psal. 49. Immola Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua. Et iterum: Inuoca me in die tribulationis, & honorificabis me: & illi iter, quo ostendam illi salutare Dei. Profecto consequens est, Missam quam maxime opus fidei esse, & Deo placere, quod tota illa actio cōstet annūciatione dominicæ mortis, inuocatione, petitione, obsecratione, gratiarum actione, confessione, & similibus fidei exercitijs, quemadmodum supra ostendimus. At eos qui ecclesiam sanctam Dei insecutur, malè habet, quod Missam sacrificium dicimus, quod defunctorū in Christo memores simus, quod sanctos in canone (vt dicunt) inuocemus. Proindeque cæco iudicio canonem, qui tot seculari concordati totius ecclesiæ cōsensu sacrosanctus est habitus, temerè reiciunt ac aspernantur. Cum quibus non est quod contendamus, quod iam sint proprio iudicio condemnati: tantū de paucis admonēbimus pios, ne illorum vel scriptis, vel dictis offendantur. Principio igitur hoc cōuenit, Missam ecclesiæ sacrificiū esse: & sic appellatā ab omnibus orthodoxis patribus, qui ab ipsi Apostolorum temporibus in hac vsque tēpora ecclesiam & vita & doctrina sua, miraculis etiam comprobata, illustrarūt:

1. Cor. 1.

Psal. 46.

1. Cor. 11.

ne maius Missam sacrificium esse.

Sed hoc quaritur, Quale oī sacrificium Missa sit? Aduersarij fingunt, orthodoxos distinxisse oblationem in Missa ritū, quale sacrificium esse, quod applicatur pro viuīs & pro mortuis, sit sacrificium mereatur eis remissionē culpæ & pœnæ, & quidem ex opere citū missæ, operato, oī nō accedat fides eorū, quibus applicabitur. Finis aduersarij deinde proinde orthodoxos obfcurare beneficium Christi, eos- riu ortho- doxos mē- dūq; rursus crucifigere filium Dei, quod oblationi semel in cruce factæ, sanctificationem pro peccatis nostris detrahant, dactis ita ac Missæ seu verius operi illi externo sacerdotis, tribuāt. Verum hæc aspergines aduersariorum non debēt vllum ecclesiæ hominem offendere, quod longè alia orthodoxorum semper fuerit & sit mens ac sententia, quam isti fingunt. Omnes pij

quotquot ab origine mundi vsque in hanc diem fuerunt, ipsi ritū pro- ritu sancto suggerente ac distante sciuerunt, vnicum tantum esse sacrificium propitiatorium seu satisfactorium, p peccatis nostris, imò totius mundi, nimirum Christum dominum, sicū pro- agnum illum immaculatū pro nobis in cruce immolatū, qui peccati, occisus perhibetur ab origine mundi. De hoc enim omnis Hiero. in scriptura testatur, quia agnus est qui tollit peccata mundi, qui epistol. ad Gal. c. 2. bu & lingua & populo & natione. Qui dedit animam suam pro delictis, vt videret semen longæuū. De quo quidem 1. Petr. 1. sacrificio nimirum quo seipsum in manifestatione corporis Ioan. 1. sui Christus semel tantum sese Deo patri obtulit, tota fermè Apoc. 5. ad Hebræos epistola concionatur, quam ecclesia subinde in- Esaiæ 53. pronuntians, quod Christus pontifex ille sanctus, innocens, lib. sent. impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cælis sa- prosper. ctus, nō habet necessitatem quotidie (quemadmodum sacer- Epistola dotes veteris legis) prius p suis delictis hostiam offerre, de- ad Hebr. inde pro populi. Hoc enim fecit semel se offerendo, nam vt scopus. subdit Apostolus, Per proprium sanguinem introiuit semel Hebr. 7. in sancta eterna redemptione inuenta. Et paulo post: Neque vt sæpe offerat semetipsum, quemadmodum pontifex intrat in sancta per singulos annos in sanguine alieno. Alioqui oportebat eum frequenter pati ab origine mūdi. Nunc autem semel in consummatione seculorum ad destructionem peccati pro hostiam suam apparuit. Item, Christus semel oblatus Hebr. 10 est ad multorum exhaurienda peccata. Item, In qua voluntate

sanctificati sumus per oblationē corporis Iesu Christi semel. Et post pauca: Hic vnam pro peccatis offerens hostiā, in sempiternum sedet in dextera Dei. Vna enim oblatione cōsumauit in sempiternum sanctificarios. Qua sententia toties repetita, quid aliud vult Apostolus, quā vt suis Hebræis, legibus ceteroniis assuetis ac deditis, discrimen sacrificiorum veteris legis & sacrificij Christi ostendat, vt quē illos doceat, illa omnia veluti vmbra ac signa quaedam promissionis de Christo, in hoc verē vnico propitiatorio sacrificio esse completa, & proinde signati presentia penitus sublata? Hic est enim eius epistolarū scopus.

Discrimē sacrificij veteris & nouæ legis.

Quales sacrificiorum missi sit.

Sacrificiū quid sit.

Aug. cōt. aduer.

leg. & p. phe. li. 1.

cap. 18. tom. 6.

Aug. de ciuit. dei.

li. 10. c. 4.

Aug. a Deo gratia epist.

19. q. 3.

hom. 11.

1b. 10. de trin. Dei.

cap. 19.

Cur D^s hominem condiderit.

Restat igitur videre, quale nam sacrificium, missa sit. In qua re explicanda, si paulō diutius immoremur, quā in Enchiridij breuitas patiat, nemo nobis vitio veterit, quod operæpretium fore putemus, eam materiam, quæ hoc seculo vel maxime cōtrouertitur, quā fieri potest dilucidè tractari, expeditiq; quo eorū calumniæ, quæ sacratissimos iuxta ac vetustissimos ecclesiæ cultus ac ritus hostiliter infectarunt, manifestè deprehēdi possint. Tacemus quiddam sacrificij rationem ac naturam nosse & tenere, quā multā alia religionis nostræ argumēta penitus percipiēda quam plurimum fecerit. Et vt à ratione vocabuli aufpicemur, nemo grammatices vtunque peritus ignorat, sacrificium à verbo sacrificare deducum, quod est sacrum facere: Sacrum verò significare, quod Deo peculiariter dedicatum est: proinde quæ sacrificium appellari, quod Deo veluti ei propriè debitū nuncupamus, offerimus, reddimus ac dedicamus. Quod vsque aded verum est, vt ne Ethnici quidem censuerint vlli alij sacrificandum, quā ei, quem Deum aut scilicet, aut putauerint, aut finxerint. Qui etiā nō ob hoc culpentur quod sacrificia fecerint, verū quod hæc non secundū inspirationem atque doctrinam veri Dei, sed secundum adinventiones proprias, nō vero Deo, sed idolis & dæmonis exhibuerint. Nec dæmonia quidē sibi sacrificium fieri expectent, nisi id soli Deo vero deberi scirent. Falsus enim Deus sic vult honorari ab his quos decepit, quæ admodum verus Deus honoratur ab his quibus consultit. Ergo ad intelligendam sacrificij rationē, hoc tantum nobis indagandum est, quidnam sit, quod Deus ab homine tanquam sibi propriè debitū requirat, & quatenus id Deo homo persoluere poterit ac possit. Qui vel primis religionis nostræ rudimentis

rudimentis sunt imbuti, sciunt Deum nō ob vllam indignitatem, quod ipse sibi summum & perfectissimum bonum semper fuerit, sed tantum propter ineffabilem suam bonitatem, omnia tam visibilia quā inuisibilia omnipotētē verbo suo creasse hominem autem omnium postremo, non vt cetera visibilia, sed ad imaginem & similitudinem suam condidisset, quod non tantum vitam, motum & sensum, sed & mentem, rationem (in qua diuinitatis vestigium relictum) ei indiderit. Dein, quod eundem in paradisi voluptatibus collocarit, vt operaretur & custodiret illum, subiectis ei omnibus, vt eorum dominaretur. Et ne quicquam ei deesset, delisse Deum ei edere ex omni ligno paradisi, in quo & lignum vitæ constituit, vt ex eo vescēs (modo veller) vueret immortalis: quæ omnia ostēdunt Deum diuinæ suæ bonitatis diuitias, in vno ligno veluti circumlatas, illultrare voluisse.

Præterea norunt fideles, Deum indicibili pietate, quo scilicet non tantum, vti optimus maximusque Deus reuereretur, colereturque, sed & vt pietissimus pater agnosceretur, paternum quoque officium erga tam mirificè conditum & tam pulchrè cōdecoratum hominē egisse: proinde quæ ne is male vtens libertatis arbitrio (quod ex summa libertate creatoris acceperat, quid enim libero arbitrio maius) grauitè impingeret, adiecit etiam mandata & præcepta, ostēditque illi bonum & malum, vt si voluisset mandatum conseruare, conseruaretur, & in perpetuum fidem placitam custodiret: hoc est Deum homini præter collatum arbitrij libertatē, addidisse insuper & gratiam, quā si per liberum non deseruisset arbitrium, eadem adiutricē perpetuo bonus, beatusque esse potuisset: si deseruisset, morte moreretur: liqui dem hoc erat mandatum vitæ & mortis: Ex omni ligno Paradisi comedit, de ligno autem scientiæ boni & mali ne comedas. In quacunque enim die comederis ex eo, morte moreris.

Quid ergo homo pro tot, tantisque beneficiis, quæ gratis cōditus, gratis à Deo, beneficentissimo creatore pietissimòque patre acceperat, ipsi Deo rursus debebat? Num vt aliquid redderet quod non accepisset? Nequaquam. Quis enim prior dedit illi, & retribuere ei? quod ex ipso, & per ipsum, & in ipso sint omnia. Sed hoc tantū debebat, vt perpetuò erectus, & eleuatus semper oculis mentis in Deum, nunquā non intueretur & respiceret in creatorem, ad cuius ima-

Exod. 3. Gene. 1. Psal. 103. Ioan. 1. Colos. 1. Gene. 1. Gene. 2. Psal. 8. Gene. 2. Aug. in Gen. li. 3. cap. 25. & seq.

Aug. de corrup. & Eccl. 15. 17.

Deut. 32. Liberiū arbitrium.

Eccl. 15.

Aug. de cor. & gra. ca. 2.

Gene. 2.

Psal. 115. Roma. 17.

Eccl. 17.

Coloss. 1. ginem & similitudinem erat conditus, vt illius omnipotentiam, sapientiam, ac bonitatem contempleretur, vt que ei, à quo doc. Chri corpus, animam & mentem, & quid non idono acceperat, & à sua, lib. 1. cuius verbo ac nutu omnia pendere cognouerat, soli fideret, soli crederet, soli adhereret, soli obediret, solum amaret, soli crearet ad coleret, solum prædicaret, laudaret, conseruaret, inuocaret, sacrificia adoraret, glorificaret: solo deniq; fruere, in cuius fructu omnis beatus consistit. Hæc ergo erat sacrificia laudis, quæ Deus pro tot, tantisq; beneficiis tantum reposcebat, idq; non propter suam indignitatem, sed magis propter maximam hominis vilitatem quod sine his beatus esse ac permanere non posset. Poruissitq; hæc sacrificia homo ante lapsum, per adiutorium summi Dei adiutus, mediante libero arbitrio, Deo præstitisse, quæ & præstitisset, & præstando immortalis vixisset, nisi deserta ac contempta gratia creatoris, libero arbitrio male vtens, per præuarcationem mandatj in contaminatam mortem miserè collapsus fuisset, ipsūq; liberum arbitrium in quandam seruitutem peccando præcipitasset.

NAm postquam serpens diabolus Euz malè credulæ (in signi fraude vsus) persuasisset, non fore Deo toto corde credendum, sed de illius summi Dei fide (qui vt negare se ipsū, ita mētiri nequaquam potest) ad dubitandum esse, quod suggereret, nequaquā fore, vt comedetes de ligno sciētiae boni & mali, iuxta Deū verbum morerentur, sed potius futurū, vt aperiretur oculi eorum, & essent sicut dii, scientes bonū & malū. Atque sic demētasset mulierem, vt æstimaret, Deum hanc arborem contingi non ob id vetuisse, quod eis pro sua paterna pietate, bonitateq; optimè voluisset, sed magis quod eius arboris fructū ipsi inuidisset, ipsaque mulier sic dementata, diabolo plus quam Deo credidisset, de que arbore verita manducasset, ac viro suo Adæ ex eadem præuississet. Denique ambo mandatū Dei violassent, atque ad eò sacrificia soli Deo debita, nempe perfecta fidem & absolutā obedientiam diabolo potius quam Deo viuo ac vero exhibere maluissent, protinus omnia in diuerfum sunt mutata.

Integritas enim omnium humanarū virium tam corporis quam animi, per originale peccatū corrupta & vitata est, in cuius locum flagitiosissimi impetus non tantum in corpore, sed & horribiles pestes ac vitia in mente ac voluntate successerunt. In homine enim sunt, ratio seu mens, quæ iudicatur voluntas

voluntas, quæ obtemperat vel repugnat iudicio, impetrat vsibus inferioribus. Inferiores vires sunt, appetitiones sensuum seu affectus carnales. Statim ergo vt primi parētes nostri mandatum Dei præuarcatis sunt, obsecrata hominis mens est & ratio, nimirum deo vultum suum subtrahente, ceptique protinus humanam mentē occupare dei ignoratio ac dubitatio diffidentiaque de bonitate dei, sic vt æneiceps homo serpentis astu miserè delusus, putaret non amplius deo, sed sibipsum, suisque propriis viribus magis fidendum fore, iudicaretque (se cæco iudicio) non expectanda posthac omnia ab offenso deo, sed potius se sibi prospicere oportere. Quæ quidem erga deum infidelitas, vsique fiducia, omnis mali seminarū est, atq; ad eò solum peccatum, de quo vt mundum argueret, missus est in orbem terrarum Spiritus sanctus. Hæc vero pestem proximè ac necessariò subsequutum est odium dei, quæ pestis volūtatem, vt prior mentē, hominis inuauit. Vbi enim ceperunt primi parentes vacare metu & fiducia Dei, consequens erat, vt nō possent eum, cui non credebant aut fiebant amare; quin potius eum vt vindicem & vltorem cōmissi peccati horrebant, à voce ac vultu eius trementes, & fugientes ac abscondentes sese. In locū ergo amoris dei, amor sui sui cecidit, virium sanè (vt diximus) omnium pestilentissimum, nimirum quod non dei voluntati, sed suis affectibus planè obsequendum persuadet, vnde in obedientia erga mandatum dei proficitur, atque obedientia erga deum, quā solam, omni creaturæ rationali sub Deo agenti, virtutem esse, diuus Augustinus asserere non dubitauit, fugatur. Denique amissa integritas virium animæ rationalis, amissa firma de Deo nq̄ticia amissis timore & amore Dei, factum est, vt quum iam homo quodammodo esset sine Deo protinus & necessario subsecqueretur in corpore & viribus inferioribus inordinata concupiscentia, duas potissimum comites supra modum vitiosas post se trahēs, timorem scilicet, & amorem rerum carnalium & externarū. Vbi enī ceppisset homine vacare metu Dei, vicissim ceppit ea tantū timere quæ corpori ac vitæ mortali videbantur incommoda aut nocitura. Vbi itidem amissus verū amorē dei, ea tantū vehemēti impetu ceppit concupiscere & diligere & amplecti, quæ ad vitam corporalem vel conferuendam vel fouendā, vel delectandā facere videbantur. Quia tandem vires superiores per peccatū non extinguit, sed tantū vi-

Vide luc. de ira dei capi. Ratio vitiata per peccatū.

Per. in vi gi. nat. do. ser. 5. Aug. de verb. do. ser. 46. Ioan. 16. & ibi vi de Aug. Gene. 3. Amor sui pestilentissimus.

Aug. de Genesi. ad lit. lib. 8. ca. p. 26. Psal. 13. Psal. 18. Rome. 3. Appetitū vis vitata.

Vires per peccatū

Etia. sed vi tate ac corruptæ erant, remanente scilicet singulari Dei benignitate, in natura hominis iudicio quodâ, atque etiam delectu carum rerum quæ sunt subiectæ rationi ac sensui ineu-
viata. tabilis cõsistens & perpetua quædam lucta in homine suborta est, qua ratio contra carnales belligeratur affectus, & subinde vim sustinens, inquietudine carnis perurgere & inuoluta ris moribus fatigata, in felicitatis suæ deplorat miseriam. Hæc lucta prima nõ sensui hominis cõditio, sed sequutum est transgressore supplicii, & ad hæsit indiuidua pœna peccato. Immutabilis enim decretû ab æterna lege exierat, cõcupiscentia affligi; & morte puniri peccatorem oportere, nec fieri posse, in 13. c. 13

quæ simulis carnis sine vlla exceptione colaphizaretur. Infirmâ, & vlg; ad dissolutionem mors importuna persequeretur ca-
Cypri. de ptiui, & vt mors carnis, cõcupiscentiarû intersecaret ludibria
card. ope. supersesset tamen post mortem carnis, animæ labor, & afflictio
christ. ser. spiritus, mors illa secunda, priore multo acerbior ac grauior.
de circû. Ro. 5. 7

Quæ omnia quum sic se habeant, & originale peccatum in salapo
1. in salapo cum pœna sua à primis parentibus in totam generis
pestate no huius successione: defluerit, facile sanè deprehendi poterit,
stra nõ est nõ amodo in nostra portate fuerit, post lapsum primo
suicificia rum parentum & tantos morbos in nos hæreditaria successio
spûaliu ne deriuatos, ea sacrificia, propter quæ Deo optimo maximo
deo reddite litanda conditi sumus, reddere ac præstare. Nã non statim vt
re. conditi sunt primi parentes, sed posteaquam peccarunt, natum est de illis genus humanum, id est homo de homine, im-

mundus de immundo conceptus femine, morbosus de morbo-
Aug. de sofo, obnoxius de debitor, peccator de peccatore, mortalis
verb. diu de mortali, quemadmodum diuus Paulus ait: Per vnũ homi-
ser. 31. de nem peccatũ in hunc mundũ intrauit, & per peccatum mors,
ci. dei. ca. & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes pec-
13. 14. cauerunt. Proinde nõ est natura iustus quisquam, nõ est intelligens, nõ est requirens Deum. Omnes declinauerunt, simul inuites facti sunt, nõ est qui faciat bonum, nõ est vlg;

& ad vnum, nimirum quod ex se est, neque Deo penitus confiden-
Roma. 5. tes, neque Deum ex omnibus animæ viribus amâtes, sed
Psal. 18 in potius pleni terrore mortis & omnium incommodorum, quæ
Roma. 3 mortem præcurrunt, pleni itidem malæ ac pestiferæ concupiscentiæ, quæ est radix omnium malorû, & lex illa peccati,

qua seipens diabolus impius quidæ ac iniustus veluti sua mânia captiuos detinet, pios verò exet cere, affligere, & quantum
Roma. 7
1. Tim. 5.
Aug. cõ
sera iu li.
3. ca. vlti.

tum potest à perfectione boni remorari nõquam cessat. At-
Cypri. de que hæc ita se habere nõ vanè opinamur, sed experientia ipsa
card. ope. (quæ optima rerum magistra est) edocemur, atque adeo cõ-
christ. ser christ ser scientia, quæ mille testes est, nobisq; semper scilicet ientis in-
mo. de cir mo. de cir tus peccati inlidias exponit, conuincimur. Paulus Apostolus cum:
clamat: Non quod volo bonũ, hoc ago: sed quod odio malũ. Roma. 7
illud facio. Itẽ, Scio quia non habitat in me, hoc est in carne Roma. 8.
mea, bonum: nam velle adiacet mihi, perficere autem nõ in- Hier. in
uenio. Inuenio igitur aliam legem in membris repugnantẽ die adu.
legi mētis meæ & captiuantem me i lege peccati, quæ est in Pelag.
mēbris meis. Et iterum: Carne seruii legi peccati. Itẽ, Scelus Aug. de
seu prudentia carnis mors est, legi enim Dei nõ est subiecta, spũalit.
nec eni potest Quare si hæc est conditio nostra, quandiu su- ca. 36.
mus in adam, vt legi Dei perfectè obedire, aut diaboli nõ au. de tẽ
in lege peccati captiuitatem, nostris tantum viribus vincere po. se. f. 4. 9
non possumus, de in vt faciamus non quæ volumus, sed qua o- Esai. 1.
dimus, deniq; vt velle nos quod rectũ est sentiam, sed per si- psal. 118.
cere non possumus: sequitur, quod homo post lapsum, nisi re- Au. in en
demptus, restitutus ac reconciliatus deo, ea sacrificia non po- chie. 3.
tuerit offerre, ob quæ litanda erat conditus, id est nõ poterat Idẽ cõtra
deẽ & ex toto corde deo fidere, deum amare, deo adherere, Faust.
Deo perfectè & absolutè obedire. Quamobrem duplici ra- Manili.
tione morti erat obnoxius, tũ ob immutabilẽ diuini iudicij io. ca. 17
sententiam, tum quia vim operãdi opera vitæ amisisset, seq;

in captiuitatem diabolicã miserè præcipitasset. Ergo alio tin Flomo ob
gulari sacrificio opus erat, quo in primis viacret hostis dia- noxius e-
bolus, & placaretur offensus deus, vt dein à redemptis, recon vt mori
ciliatis, viuificatis, reparatis, ac Deo rursus vitis debita lau- duplici
dis sacrificia persolui possent, desce cerant enim (vt diximus) ratione.
sacrificia laudis post lapsum, quæ nõ nõ sit speciosa laus in ore Ecclẽ. 15.
peccatoris. Et vt Esaias ait: Facti sumus vt immundi omnes Esai. 6. 4
nos, & quasi pannus menstruat: omnes iustitiæ nostræ, Et si- Ephe. 2.
cut Apostolus ait: Erasmus omnes natura filij iræ, quibus ne- Aug. in
cessarius erat reconciliator, qui hæc iram sacrificij singularis ench. 5. 33
oblacione placaret, idq; eo (vt diximus) sine, vt postquã fidu- Esai. 5.
cia hostiæ tam potētis oblacione agnosceremus illum iustulisse Ioan. 1.
peccata, recõciliasse nos deo, reconciliatõsq; iam habere pa- Ephe. 1. 2
cem erga deum, per eiusmodi fidem iam mortui peccatis, di- Roma. 5.
uini spiritus participes efficeremur. Quo subidẽ spiritu car- Roma 6
nis concupiscentias mortificandæ, charitatemq; in cordibus

Roma. 8. nostris diffundente, fieret, vt Deum rursus ex toto corde diligeret & amplecti possemus, eodēque ductore ac adiutore ipsi ritū, ad perfectam obedientiam Deo præstandam totius viribus accincti, in bonis operibus ambularem: In quo omnis ratio sacrificij Deo præcipue debuit, consistit.

Matt. 5
Philipp. 2
Hunc autē reconciliatore tantē esse oportebat, qui quod nos peccati originalis contagione itentit facere ex nobis nō poteramus, & tamen facere eramus obligati, totū adimpleret, ac Dei voluntati omnino satisficeret. Rursus, qui, quicquid nos transgressionis causa merueramus, nec tamen perferre poteramus, ipse nostri causa portare ac ferret, cuiusmodique rationibus diaboli tyrannidē iusto certamine vinceret, ac tantam & talem hostiam Deo offerret, quæ ad hæc, oia sufficeret. Quapropter is & Deus & homo esse debebat, Homo quidē, nā id quod homo facere obstrictus erat, & quod pati ob peccatum meruerat, alius quā homo, persolvere nō poterat. Sed tamen eundem hunc, alia ratione quā nos conceptū & natū esse oportuit, ne & ipse reus peccati, pro aliorum peccatis satisfacere non posset. Vt autem & Deus esset, multo magis erat necessariū: nam aliqui neque diaboli tam potentem ac prudentem tyrannum, neque mortem & infernum, quibus ille tyrannidem in hominem exercebat, & quæ homo peccando meruerat, vincere potuisset.

1. Pet. 2
Psal. 67
88.
1. Reg. 2
Osai. 13
Aug. de corde & gratia, cap. 10
Gene. 3.
Rego, ne desperaret homo perditus, optimus ac beneficētissimus Deus (qui nouit etiam de malis benefacere) miseris hominis, aliqua fraude decepti, spem futuræ liberationis captiuo facturus, in hunc modum serpentem affatus est: Inimicitias (inquit) ponam inter te & mulierem, inter seminum tuum & semē illius: ipsum conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo illius. Ex quibus verbis planē consolatoris, Adam deposita dissidentia, de bonitate & misericordia dei spēs firmam concepit, omnino fore vt aliquando prodiret semen illud benedictum, quod & serpentis tyrannidem, hoc est, peccatum, mortem & infernum superaret, & hominem ex diabolica captiuitate liberatum, Deo rursus assereret, sed non sine graui conspectu. Vade, nō dubium, ille collegit ac intellexit eam liberationis humani generis rationē fore, vt scilicet hoc benedictum semen se veluti mediatorē inter Deum offensum & hominem diaboli captiuum volens offerret, & veluti deuouens sese pro nobis omnibus, graues inimicitias hostis antiqui

Esaia. 53
Ioan. 10
Philipp. 2
Coloss. 1
1. Pet. 2
Heb. 10.

antiqui solus substineret, & quicquid ille nobis ad resistendū impotēribus intentabat, in se exciperet, suaque tandem insuperabili virtute patiendo, Desique volūtatem plenissimē persiciendo vinceret, idque non sui, sed nostri gratia, quo scilicet per hanc spontaneam voluntatem, qua dei voluntati per omnia responderet, seque pro nobis deuoueret, cum spiritu & gratiam nobis impetraret, qua accepta, totos nos deo consecraret, & secundum dei voluntatem viuere possemus.

Vius itaque fiduciæ alendæ ac confirmandæ causa, statim hab ipis mundi primordiis, quicunque erāt homines pietate erga deum præditi, sacrificia deo de primogenitis ac selectissimis animalibus gregum suorum faciebant, non quod existimarent deum (qui & spiritus est, & omnia in manu ac potestate sua habet) ex huiusmodi pecudum mactatione delectari, sed potius quod vera illa sacrificia, quibus deus placaretur ac colleretur, designare studerēt. In primis si quidem hæc sacrificia hoc testatum volebant, vt quemadmodum il la animalia immaculata erāt ac corporū vitis, ita indubitato credere ac sperare sese futurū, vt is immolaretur aliquando pro nobis, qui solus immaculatus esset ac peccatis, quod Paulus ad Hebræos de hostia iusti Abel manifestē explicat. Et ne dubites, patres Veteris testamenti omnes suas oblationes ad hunc tantum finē retulisse, exemplo est oblatio Isaac, in quo Abraham benedicti seminis repromissionem acceperat, quæ restatur Apostolus ipsum Abraham in parabola accepisse, eandēque figurā futuri sacrificij fuisse, atque eadem ex causa, deus postea per Moysen tot sacrificia instituit, videlicet vt hoc vnicū & singulare sacrificium p̄ multiplicia signa figuraretur, vtq; res vna variis typis adumbrata, tanquā multis verbis quam maximē & sine studio cōmēdaretur atq; in memoriam recondideretur, quod aliter nulli hominum ab exordio mundi salus, nisi per huius hostiæ fiduciam, cōtingere posset.

Hæc itaq; hostia Christus est, splendor gloriæ & figura substantiæ æterni patris, portans omnia verbo virtutis suæ, purgatio nem peccatorum faciens: in similitudinem hominum factus, & habitu iuuentus vt homo, vt gratia Dei pro omnibus gustaret mortem, & per mortem destrueret eū qui habebat mor re imperiū, id est diabolū, & liberaret eos qui timore mor re videatis per totam vitam obnoxierant seruituti. Quapropter eos qui sacrificia illa externa alia intentione offerrebant, vel quod

Roma. 5.
Aug. in ench. c. 33

Aug. cō. aduer. le. 8. & pro phe. c. 18.
Ioan. 4
1. Pet. 2. 2. 3.

Aug. 1. 4. 9

Heb. 11.

Oblatio Isaac restatur
Isaac ty-
pus christi.

Heb. 11
Aug. de civit. dei cap. 20

Cur De⁹ sacrificia necesse leg. interdum reprobatis imperiū, id est diabolū, & liberaret eos qui timore mor re videatis per totam vitam obnoxierant seruituti.
Aug. 1. 4. 9

Heb. 2.

existimarent se effusione pecunni sanguinis Dei placare, vel
ca ratione tatum se iustos esse coram Deo, & nō magis respi-
ciebant in agnum illum immaculatum, Christum, ab aeterno
p̄destinatum, ad tollendum peccata mundi: eos, inquam,
Deus non fecus increpat, quā si ea ipsa sacrificia, quae per
Moysen precepit, penitē reprobarer, interim summo serio re-
uocās ad illius significatē tatum hostiæ agnitōē. Sic enim
attestante Apostolo Hebr. 10. loquitur Christus ad patrem
apud propheta suū David: Sacrificium & oblationem no-
luisti, corpus autē ap̄tati mihi: holocaustū enim & pro pec-
cato non postulasti, non tibi placuerunt, tunc dixi: Ecce venio.
In capite libri scriptum est de me, vt faciam voluntatem
tuam, &c. Sacrificium (inquit) & oblationem noluiti.
Nunquid noluit quod instituit? sed sic noluit quomodo il-
li offerebant, & quomodo à stultis illa velle credebatur, velu-
ti suæ gratia voluptatis. Aufert (inquit Apostolus) primū, vt
secundum statuat: primū, hoc est sacrificia legis, tollit, quōd
nihil aliud essent, quā vmbra iustificationis (quod ex se erat)
expertes, vt sequens statueret, situm i voluntate Christi qua
seipsum pro nobis obtulit: i qua (inquit) voluntate sanctifi-
cati sumus per oblationem corporis Iesu Christi semel, quē-
admodum & Christus apud Ioannem ait: Pro eis sanctifico
meipsum, vt & ipsi sanctificati sint i veritate. Breuiter, hoc
ferē tota epistola illa ad Hebrēos Paulus agit, vt ostēdat, & si
pleraque fuerit propitiaria & sacrificia apud Iudeos, velu-
ti hostia p̄ peccato, pro delicto holocaustū, idquē signifi-
catū, & figuratū: vñ tamen reuera propitiariū sacrificium
esse pro peccato, per tot & tā varia veteris legis sacrificia tā-
tum obumbrata, non exhibita: quod quē hęc veteris legis sa-
crificia vnica Christi oblatioe facta, penitus sunt euacuata,
quemadmodum fieri erat necesse: nam quatenus ex se erant,
non iustificabant, nec poterant iuxta conscientiam perfectū
facere seruientem: nihil enim ad perfectū adduxit lex, vmbra
tantum futurorum, non ipsam rerū imaginem habens. Exhi-
buit enim lex (vt subdit Apostolus) exemplaria cœlestium &
verorum, quæ nō poterunt auferre peccata, sed Christus i
Hebr. 7. est (quem adhibebat illa) qui vñ pro peccatis offerens ho-
stiam, i sempiternum sedet i dextera Dei, quō i tradidit semet-
ipsum pro nobis oblationē & hostiam Deo i odorem suauis-
simi. Et vt alibi Paulus ait: De peccato damnauit peccatum,
id est

id est peccatum deleuit per hostiam pro peccato: nam He-
braei hostiam peccatum vocant, quemadmodum Latini pla-
culum. Ex quibus omnibus consequens est, patres veteris le-
gis hisce sacrificiis i primis hanc vnica pro peccatis ho-
stiam Christum significasse, per cuius vnus fiduciam quot-
quot ex illis pij fuerunt, Deo reconciliati ac saluati sunt,
quemadmodum de Abraham scriptura meminit, quōd vide-
rit diem Christi, & gauisus sit.

Secūdo & minus principaliter hęc sacrificia veteris legis
designabant sacrificia pietatis nostræ que Deum prestā-
dæ per fidem i vnica illud sacrificium propitiarium, Chri-
stum. Esaias propheta beneficia per Christum nobis prestata
proinde atque tā exhibita fuissent, euāgelico spiritu denun-
tians, testatur Christū voluntariē oblatum, ipsumquē vnica
esse hostiā, per quam accepimus remissionem peccatorū. Pos-
sunt (inquit) Dominus in eo iniquitates omnium nostrorū, &c.
Et paulō post de efficacia & fructu oblationis sic ait. Si posue-
rit pro peccato animā suā, videbit semen longærum, & volū-
tas Domini: in manu eius dirigitur. Quo nō aliud signifi-
cat, quā hūc esse fructū sacrificij Christi ac Dei nostri, vt quot-
quot beneficium Christi se pro nobis hostiā offerentes, ap-
prehendūt, efficiantur filij Dei, & æstimētur in semine, quod
scilicet p̄destinati sint, cōformes fieri imaginis filij Dei, vt
sit ipse primogenitus in multis fratribus. In quam sententiā
Apostolus ait: Non qui filij carnis i, hi filij Dei, sed qui filij
sunt p̄missionis, æstimantur in semine, quod & aliis verbis
apud Ioannem ita legimus: Et dedit (inquit) eis potestatem si-
lios Dei fieri, his qui credūt in nomine eius. Itidē Apostolus
ait, q̄ Christus per spiritum sanctum semetipsum obtulit im-
maculatū deo. & in sanguine suo emundauit cōscientiā nos-
trā ab operibus mortuis ad seruendum deo viuenti. Patres
ergo veteris testamenti, cum se p̄missionis esse filios per fi-
dem intelligerēt, spiritui seruitutis in timore vale dixerūt, ac
ceptoque spiritu adoptionis filiorū dei, in quo clamamus, Ab-
ba pater, summa ope contenderunt, vt se totos per hanc fidu-
ciam deo consecrarent, omnemquē vitā & actionem suā ad
voluntatem dei, non vt serui, sed veluti morigeri filij cōpo-
nerent, reputātes eiusmodi pietatis erga deum studia & of-
ficia, vera esse sacrificia, quæ à recōcilatis filiis pater require-
ret, non quidem vt propitiaria, nam illud vnica est, sed

Primo sa-
crificium
propiti-
arium.

Ioan. 8.

Secūdo sa-
crificia
pietatis
nostræ per
fidem in
Christū.

Esai. 53.

Sacrifici-
Christi
fructu
quid.

Roma. 9.

Ioan. 1.

Hebr. 11.

Roma. 8.

Gala. 4.

Mich. 6.

Ephes. 2. vt sacrificia filialis fiducia, debite obedientia, laudis, & gratiarum actionis: quæ quum ex solis Christi sacrificio omne suum valorem mutuentur ac fortiantur, atque adeo dona sint Dei, & propemodum non nostra, sed Christi sacrificia, quæ Christus in membris suis per fidem facit ac operatur. Idcirco hæc etiam per tam varia veteris legis sacrificia, sed secundario, designabantur. Quamobrem (vt Augustinus ait) omnes ex res ac opera, quæ aguntur in nobis, ad hoc, vt sancta pietate Deo hæreamus, eiusque voluntati obediamus, atque etiã ad eundem finem proximo cõsulamus, vera sacrificia sunt olim adhibita. Ergo quando ad illum sursum est cor nostrum, hoc est nos totum omni cura & cogitatione rerum terrestrium abiecta, et totos ad cogitationem & amorem Dei cõuertimus, tum cor nostrum eius altare est, sanguine vnigeniti filij Dei summi & æterni sacerdotis, expiatum. Quando vsque ad sanguinem pro eius veritate certamus, ei cruentas hostias cœdimus. Quando per spiritum Christi nobis speritum animus noster peccato moritur, & concupiscentia igne charitatis per spiritum in nobis diffuse exurit, & spes nouæ vitæ coram Deo gerendam concipitur, holocaustum longè gratissimum Deo offerimus. Sic enim Dauid loquitur ad Deum: Holocaustis nõ delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humilitatum Deus non despicias. Non delectatur holocaustis, qui non delectatur sacrificio trucidati peccoris: sed *Li. 10. c. 5.* vult sacrificium cõtriti cordis, nimirum illo externo significatione. Quando corpus nostrum per temperantiã castigamus, *Rom. 6.* idque ppter deum facimus, vt nõ exhibeamus membra nostra arma iniquitatis peccato, sed arma iustitiæ deo, hostiam *Rom. 12.* viuam offerimus, ad quam exhortans Apostolus, ait: Obsecro *Li. 10. c. 5.* de vos fratres per misericordiã Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiã viuentem, sanctã, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum. Quando nos ipsos totos, simul & dona Dei in nobis ipsi deo vouemus & reddimus, ac eius conspectu pio sanctoque amore flagramus, tũ ei suauissimũ icenium adolemus. Quando solennitatibus, festis, & diebus statutis beneficiorum dei dicamus sacramusque memoriam, imò semper quum ex corde deum iuocamus, confitemur, & gratiarum actione prosequimur, ei hostiam humilitatis & laudis in ara cordis igne feruidæ charitatis sacrificamus. Quando vnus cuiuslibet corporis membra nos esse in Christo agnosceimus, donisque

donisque nobis à deo singulis secundum mensuram fidei donatis in totius corporis utilitate vtitur, imò quum omnes homines natura & origine nobis similes, peridæ ac nos ipsos complectimur, ac in deo diligimus, hoc omnibus modis studentes vt illi peridæ ac nos in corpore & animo seruiant, & tandem nobiscum deo (in quo omnis beatitudo cõsistit) fruãtur, magnum sacrificium est. Vnde conuenitur vt quæcunq; in misterio tabernaculi multis modis de sacrificiis leguntur diuinitus esse præcepta, ad dilectionem dei & proximi significandã referantur, quod in his duobus præceptis vniversa lex pendet, & propheta: quæ itellexisse, magnam lucem attulerit in scripturarũ lectione & seruatione versanti. Regum 15. legitur: Nuncquid vult deus holocausta & victimas, & non potius vt obediatur voci domini? Melior est enim obedientia quàm victima & auscultare magis quàm offerre adipem arietum. Dauid diuinus ille Psalteres ad verum sacrificium cohortans, sic ait: Sacrificate sacrificium iustitiæ, & sperate in domino. *Psal. 4.* Et in alio loco: Conserua (inquit) me domine, non quia multam pecudum victimam occidi, sed quia speravi in te, quoniam beneficiorum meorum non egesset. Et iterum alibi: Si eluriosus (inquit deus) nõ dicam tibi meo est enim orbis terra, & plenitudo eius: Nuncquid manducabo carnes taurorum, & sanguinem hircorum potabo? quasi diceret: vtique, si hic rarerẽ, non à te peterem quæ habeo in potestate meas sed vt intelligas quid illa significant, & quid requirã: Immo! (inquit) deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua. Et: Inuocabo me in die tribulationis, & eripiam te, & honorificabis me. Sacrificium laudis honorificabit me, & illic iter quo ostendã illi salutare dei. Itẽ: Quid retribuã domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutariã accipiam, & nomen domini inuocabo. Vota mea domino reddam coram omni populo eius. Apud Michæam prophetam sic legis: Quid dignũ offeram domino? curabo genu deo excelsõ. Nuncquid offerã ei holocaustomata & vitulos anniculos? Nuncquid placari potest dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? Nuncquid dabo primogenitum meum pro scelere meo fructum ventris mei pro peccato anime mee? Indicabo tibi õ homo, quid sit bonum, & quid dominus requirãt à te. Vtique facere iudicium, & diligere misericordiã, & sollicitum ambulare eum deo tuo. *Esaïas* planè reicit

Abibi dem.

Oia sacrificia veteris legis, ad diuinitatem lectionis Dei & dei referuntur

Mat. 22

Psal. 4.

Psal. 15.

Psal. 49.

Aug. de

ciuit. Dei

cap. 5.

Psal. 49.

Psal. 115

Mich. 6.

Esai. 1. sacrificium externum, sine pietate & bono motu cordis oblatum. Ne offeratis (inquit) ultra sacrificium frustra: incensum abominatio est mihi, &c. sed laetamini & mundi estote, auferite malum cogitationum uestrarum ab oculis meis, quiescere agere peruertite, desicite benefacere, quaerite iudicium & subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam: & venite & arguite me, dicit dominus. Ad quid tam multis opus, quum Christus uerissimus ille interpres legis & prophetarum, apud Mattheum pharisaeam increpans hypocritam, Oseam citans, clamet: Euntes autem discite, quid est, Misericordiam volo & non sacrificium? Et illius uas electum Paulus in epistola ad Hebraeos: quum demonstrasset unicuique illud propitiatorium sacrificium, semper in calce epistolae nos etiam nominat: *Hebr. 13.* Itei sacrificij, quod in Christo oblatum, tantum valeat, admodum: per ipsum (inquit) offeramus hostiam laudis semper deo: id est fructum laborum consentientium nomini eius. Beneficentiam etiam & communicationis nolite obliuisci, talibus enim hostiis promeretur deus.

Quoniam igitur quicquid singulari per Christum redempti, deo dedicamus ac consecramus, quicquid sit opera mura, ut ad deum referamus, utique illi inhæreamus, uerum sacrificium sit: proindeque & animus deo mancipatus, & corpus mundo mortuum, ac in seruitutem dei redactum, & totum intus per homo dei nomini consecratus, & deo deuotus, inquantum mundo moritur & deo uiuit & demum, omnia pietatis ac misericordiae opera, rectè sacrificia appellentur, ac deo per Christum in nobis operantem offerri rectè dicantur: profectò efficiunt, ut tota ipsa redempta ciuitas, hoc est ciui. Dei congregatio societasque sanctorum, uelut in uersate sacrificium offeratur deo per eundem illum sacerdotem magnum, qui prius seipsum obtulit in passione pro nobis, ut tanti capitis corpus esset secundum formam serui, hanc enim obtulit, in hac oblatum est, quia secundum hanc mediator est, in hac sacerdos, in hac sacrificium est.

Epilogus **I**am ex his omnibus facile erit ad intelligentiam eius penetrare, qualemnam Missa sacrificium sit, modo diligenter intueamur quid in Missa tractetur & agatur. Lique enim ex supra perioribus, duplex esse sacrificium. Quoddam propitiatorium quod oblatum pro remissione peccatorum, iram dei placatum & deo non recõciliat. Aliud uero, sacrificium laudis, gratiarum

rum actionis, & obedientiae, quam Deo ueluti honorè & seruitutem ei proprie debitos, reddimus. Item, quia hoc sacrificium laudis post Adæ lapsum & naturæ corruptionem delecebat, cõstat propitiatorium sacrificium idcirco initio pmissum, & demum in Christo exhibitum esse, ut Eucharisticum illud instauraret. Nam ut Apostolus ait: Sanguis Christi qui per spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatam Deo, emundauit conscientiam nostram ab operibus mortuis. Ecce sacrificij propitiatorium, cuius vim & efficietiam ne ignorares, statim addidit: Ad seruicium Deo uiuenti. Ecce instauratum sacrificij Eucharistici. Unde consequens est hæc sacrificia sic coherere, ut posterius nõ sit sine priore, sed potius posterioris causa & basis sit. Rursus liquet, sacrificij propitiatorium, aliud dici propitiatorium significatione, qualia fuerunt illa Veteris testamenti pro peccato, pro delicto holocaustum & uictima: aliud autem re ipsa, uerum, & per illas veteris legis hostias significatum. Deinde manifestum est in omni sacrificio duo esse, quæ sunt, *In omni* res oblata, & ipsa oblatio. Omnis Pontifex (ut ait Apostolus) *sacri sic.* ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in *duo sunt.* quæ sunt ad Deum, ut offerat dona & sacrificia pro peccatis: *Gene. 2. 2* dona quæ offeruntur, sacrificia appellans. Quæ omnia diligenter *Hebr. 5.* ter intuenti, facile erit (ut diximus) ad intelligentiam eius peruenire, quale nã sacrificium in Missa sit & peragatur, si tamen diligenter respiciamus, quid in Missa tractetur & agatur.

In Missa itaque duo sunt, res oblata, ipsa ite oblatio. *In Missa* *res obla-* *sus, res oblata duplex est, uidelicet corpus Christi uerum, & in dupl-* *corpus Christi mysticum. Si ad corpus Christi uerum, quod uir-* *te omnipotentis uerbi Dei in sacrosancta Eucharistia con-* *tinetur, respicimus, quis negat hoc corpus sacrificij ppi-* *torium rectè dici posse, nõ ratione oblationis, quam facer dos 3. q. 73.* *facit, sed ratione eius oblationis, quæ semel praterit facta in* *Hebr. 7.* *cruce, cuius uirtus perpetuo durat, eiusdem semper potentia* *1. Ioa. 1. 2* *& efficaciat? Proinde sancti patres non sunt ueriti, corpus & Cyprian-* *sanguine Christi in altari præsentia, pretium pro peccatis to* *Aug. ad* *tius mundi redemptionis nostræ, & uictimam salutarem obla-* *gloriam.* *terem appellare, quia scilicet consecratione uerbi celestis hoc* *dist. 1. 6. 2.* *corpus mûducamus, in quo tanta perpeffus est, & bibimus san-* *guinem quem fudit, quo & redempti & uiuificati sumus, hoc* *hom. 33.* *enim accipimus in specie panis, quod pendit in cruce: & Cy. ad Ce-* *hoc accipimus in calice, quod effusum est de latere Christi. 14. epist. 3*

Quæ dignè fumentibus, in remissionè peccatorù & in vitam æternam, & in custodiam animæ & corporis sunt, atque hæc est hostia pura & incruenta quam ab ortu vsque ad occasum ipsi offerri, dominus per prophetam contestatur, corpus videlicet & sanguis Christi, in stabilimentum animæ nostræ Damasc. & corporis inconsumptum & incorruptum, omnis nocuenti li. 4. c. 14. reparatio, omnis fortis purgatio. Panis enim iste superiùstitalis & calix benedictionis iohanni benedictione sacratu, ad totius hominis vitæ proficere, simul medicamentu & holocaustum ad sanandas infirmitates & purgandas iniquitates existens. Hoc est sacrificium illud singulare, omnes excedens victimas: hoc poculum quod ipse Christus pincerna nobis porrexit, caræ virtutis, vt omnipotens asperione animam muniat, & sanet, quicquid carni vel Spiritui veteris vitæ ad lineatam corruptela. Et licet secundu hanc rationem corpus domini in altari non omnino propriè dicatur sacrificiu, sed magis sacramentũ, seu res sacramenti, quod sacramentum & sacrificium eo distere videantur, vt sacramentum sit sacrosanctum signu, per quod Deus nobis aliquid exhibet: sacrificium verò quod nos Deo reddimus. Atramen (vt diximus) patres nõ dubitarunt, hoc Christi corpus in altari sacrificium & salutarem victimam appellare, non ratione sacrificij, quod est situm in actione sacerdotis, seu Missæ cõmunicacionum, aut ecclesiæ, sed ratione sacrificij, quod in cruce oblatu est semel, in quo Christus sacerdos est ipse & oblatio in sempiternu potes. Eo enim quod manet in æternu, sempiternum habet sacerdotiu. Vnde & saluare in perpetuum potest, accedentes per ipsum ad Deum, semper viuens ad interpellandum pro nobis, qui est propitiator pro peccatis nostris: non pro nostris aurem tantu, sed etiam pro totius mundi, perpes vtique sacrificium & semel homi. 51. per permanens holocaustum. Secudum quam quidem ratio- nem in hoc sacramento nihil proprium est sacerdotis, sed totum agit Christus: qui vsque hodie hoc veracissimum & sanctissimu corpus suum creat & sanctificat & benedicit, & pie bratur in sumetibus diuidit. Et eatenus credere debemus omnes, quæ admodu apud diuum Chryostomum est, quod etiam nũc illa quæ Christi cœna celebratur, in qua Christus ipse recubebat. Nihil quip- ius gessit pe interest inter illam & hanc: non enim hæc ab homine, illa ab ipso cõficere. Proindeque, vt subdit, quãdo sacerdotis corpus tibi præbere videris, noli sacerdotis, sed Christi manũ ad te por-

te porrigi arbitrari. Nam (vt paulo post ait) carnes suas nobis tradidit, seipsum immolatu ppositu. Immolatio seu ipsa oblatio, per quæ Christus in mortali corpore, factus obediens vsque ad mortem, in cruce seipsum obtulit. Ea, in quã oblatio transtitit non reiterabilis: sed victima ipsa immolata, illiusque virtus, baptis- ciusdè semper efficacis in perpetu manet. Neq; enim sacerdotij Christi, vt sacerdotij Aaron penituit: Deum: quoniam sacrificiu quod in cruce Christus obtulit, sicut in beneplacito Dei cõstat acceptabile & perpetua virtute cõsistit, vt nõ minus hodie in conspectu patris oblatio illa sit efficax, quã om- die qua de faucio latere sanguis & aqua exiuit, semper enim referuatæ in corpore plagæ, salutis humanæ exigis pretium, & obedienciæ donatiuũ requirunt. Et quibus perspicuum eua- dit, quemadmodum corpus Christi verum sit, ac dicatur res oblati in Missa. De corpore Christi mystico post dicemus.

I Am de ipsa oblatione, quæ in Missa fit, id est de opere sa- crificiantium videndũ est: vbi iteru ad duo respicere oportet, nempe ad cœremoniã exteriorem, & id quod intus agitur, nempe per fidem, Cœremoniã seu actionem exteriore, sacramentalem oblationẽ vocamus, quã orthodoxi absq; spiritali oblatione, id est sine fide & bono motu cordis, ex solo opere operato, nobis plicere aut vilem esse negant: tantu abest, vt illi tri- buant meritũ remissionis peccatoru pro viuẽ & pro mortuis non participantibus Christi meritũ per fidem. Quanquã hic animaduertendũ est, orthodoxos, quum quid tribuant operi operato in hoc sacrificio, nõ intelligere per opus operatum cœremoniã exteriorem sine fide, quod faciunt aduersarij, sed potius veritatẽ corporis & sanguinis Christi in Eucharistia, quæ non in merito sacerdotis, sed in verbo cõficere creato- ris. In quam sententiam Innocentius 3. dixit, Non sacerdotis iniquitas effectum impedit sacramenti, sicut nec infirmi- tatis medicis virtutem medicinæ corrumpit. Quauis igitur (vt sacro al- tribuit) opus operans aliquando sit immundũ, semper tamen opus operatum est mundum, non quidem vt pariter dignis, sed indignis, sed tantu vt dignè sumetibus, ad salutem proficiat. Nam vt omnia sunt munda mundis, sic omnia sunt immunda immundis. Conuenit enim orthodoxis cum aduersariis, cultu noui testamenti spiritualem esse, qui non aliter quã spiri- ritu & veritate, hoc est vero cordis affectu perficitur, quem- admodum Christus ait: Veri adoratores adorabunt patrem

Philip. 2
Cypri. de
baptis-
Christi.

In Missa
oblatio
duplex.

Opus ope-
rati quod
veteris.

Innocẽ, 3
lib. 3. de
sacro al-
tariu my-
stic. cap. 5.
1. Cor. 11.
Titum 1.

1044. 4.

in spiritu & veritate. Interim tamen (vt iam diximus) nō detrahunt orthodoxi sacramento corporis & sanguinis domini veritatem, et si malus sit sacerdos consecrans, si tamen consecrare intendat, & verbis Christi sacramentum conficiat.

Aliud est consecrare, aliud est offerre corpus Christi.
 Aliud est enim consecrare corpus Christi, quod facit sacerdos Christi vice, Christi verba pronuntians: aliud verò, offerre Deo Christi corpus verum vel mysticum, quod nemo vtiliter facit, nisi accedat vera fides & bonus motus, vel offerentis, vel eius pro quo fit oblatio. Itaque sancti patres vtique oblationem sacramentalem scilicet & spirituales, iungunt: ac pronuntiant eandem oblationem spirituales cum externo opere cōiunctam in Missa, Ecclesiæ sacrificium esse, Deo placens super omnia veteris legis sacrificia. Sed quale nam sacrificium ea oblatio sit, explicandum est.

Ecclesia sacrificiū

Res in hoc sacramento oblatæ duæ sunt, vt prædiximus, nempe corpus Christi verū cum suis meritis, & corpus Christi mysticū cum suis donis à Deo acceptis. Quatenus ergo ecclesia verum corpus & verum sanguinem Christi Deo patri offert, sacrificium merè representatiuū est eius quod in cruce semel est peractū. Quatenus verò seipsam (quæ est corpus Christi mysticū) per Christū offert, sequè ac sua omnia per Christum Deo dedicat, verū, sed spirituale sacrificium est, hoc est sacrificium Eucharisticum, laudis, gratiarū actionis,

Ephes. 5.

Et. 1. 10 & Deo propèrè debita obedientiæ. Sed dices: Qui sit, vt verum corpus Christi in altari iterū offeratur, quum Apostolus dicat, quod Christus vna oblatione obsummauit in sempiternum sanctificatos? Quis hanc ecclesiæ tribuit potestatem? Respondemus: Christus in manifestatione sui corporis, in distinctione membrorum suorum, semetipsum semel in mortali carne in mortem obtulit, vt mortem destrueret, & vitā nobis relurgēdo repararet. Sed nihil fecit ecclesia eum quotidie offerre, nō in mortē, quod Christus semel relurgēs ex mortuis, se ex intam nō moriatur, sed in mortis (sue recordationem, vt fructu passionis ac mortis eius repleatur, idq; secundum ipsius Christi doctrinā & institutionem, dicentis: Hæc quotiescumq; feceritis, in mei memoriam facietis. Nam vt diuus Irenæus vetustissimus ille ecclesiæ doctor inquit: Christus panem accipiens & gratias agens, dixit: Hoc est corpus meū. Et calicem Mat. 26 similiter, qui ex eadē creatura est quæ secundū nos est suum 1. Cor. 11. sanguinem confessus est, & noui testamenti nouam docuit oblationem,

Roma 6.

Sacrificiū

1. Cor. 11.

1. Cor. 11.

1. Cor. 11.

1. Cor. 11.

1. Cor. 11.

1. Cor. 11.

1. Cor. 11.

1. Cor. 11.

1. Cor. 11.

oblationem, quam ecclesia ab Apostolis accipiens, in vniuerso mūdo offert Deo, de quo in duodecim prophetis Malachias sic præsignificauit: Nō est mihi volūtas in vobis, dicit dominus omnipotens, & sacrificiū non accipiam de manibus vestris; quoniam ab ortu solis vsque ad occasum nomē meū glorificatur inter gentes, & in omni loco incensam offertur nomini meo, & sacrificiū purū, quoniam magnū est nomen meum in gentibus, dicit dominus omnipotens. Hæc ille. Dū enim non habemus quod illi dignū offerre valeamus pro omnibus que retribuit nobis, calicem salutaris accipimus, id est passionem eius, representantes Deo patri opus nostræ redemptionis, vt illius sacrificij semel in cruce pro nobis oblato, & nostræ commemoratione resuscitati, participes facti maneamus & viuamus in ipso, per ipsum. Passio enim domini est (vt inquit Cy ad Cæcil. prianus) sacrificiū quod offerimus, id est quod offerendo, representamus, memores illius vici & summi sacrificij & (sanctæ) immolationis in cruce factæ. Immolatur ergo Christus in altari, sed sacramentaliter & mysticè, quia in sacramento recordatio illius fit, quod factum est semel. Non totus (quod dicitur abominabile est) occiditur Christus, sed representatur quod olim factum est, ne beneficij in nos collati obliuiscamur, sed potius hoc sacramento sic excitemur ac moneamur, tanquam videamus dominū pendentē in cruce. Itaq; immolatio, quæ manibus sacerdotis fit, Christi passio vocatur, nō rei veritate, sed significandi mysterio, nec hæc immolatione magis, quam usu corporis domini occiditur Christus. Nō occiditur (inquit Augustinus) Christus, vt manducetur: sed mortuus viuificat, quādo manducatur: reficit, non deficit: viuic māducatur, quia resurrexit occisus: per partes māducatur, & manet integer totus: per partes māducatur in sacramento, & manet integer totus in cælo, manet integer totus in corde suo. Atq; alibi idem beatus pater eorū quæ diximus, summam ita perstringit. Nullatenus, inquit, fedes, ipsum vniuentium Deum, verbū carnem factū, se pro nobis obtulisse sacrificiū & hostiam Deo in odorem suauitatis, cui cum patre & Spiritu sancto à patriarchis, prophetis & sacerdotibus tempore veteris testamenti animalia sacrificabantur, & cui nunc, id est tempore noui testamenti, cum patre & Spiritu sancto (cum quibus est illi vna diuinitas) sacrificij panis & vini, in fide & charitate, sancta ecclesia catholica per vniuersum orbē terrarū offerre non

Malac. 1.

Psal. 115.

Cyprian.

Cy ad Cæcil.

Christus

in altari

sacramentatio

illius fit, quod factum est semel.

Non totus (quod dicitur abominabile est) occiditur Christus, sed representatur quod olim factum est, ne beneficij in nos collati obliuiscamur, sed potius hoc sacramento sic excitemur ac moneamur, tanquam videamus dominū pendentē in cruce. Itaq; immolatio, quæ manibus sacerdotis fit, Christi passio vocatur, nō rei veritate, sed significandi mysterio, nec hæc immolatione magis, quam usu corporis domini occiditur Christus. Nō occiditur (inquit Augustinus) Christus, vt manducetur: sed mortuus viuificat, quādo manducatur: reficit, non deficit: viuic māducatur, quia resurrexit occisus: per partes māducatur, & manet integer totus: per partes māducatur in sacramento, & manet integer totus in cælo, manet integer totus in corde suo. Atq; alibi idem beatus pater eorū quæ diximus, summam ita perstringit. Nullatenus, inquit, fedes, ipsum vniuentium Deum, verbū carnem factū, se pro nobis obtulisse sacrificiū & hostiam Deo in odorem suauitatis, cui cum patre & Spiritu sancto à patriarchis, prophetis & sacerdotibus tempore veteris testamenti animalia sacrificabantur, & cui nunc, id est tempore noui testamenti, cum patre & Spiritu sancto (cum quibus est illi vna diuinitas) sacrificij panis & vini, in fide & charitate, sancta ecclesia catholica per vniuersum orbē terrarū offerre non

cessat. In illis enim carnalibus & vitiis figuratio fuit carnis Christi, quā pro peccatis nostris ipse sine peccato fuerat oblaturus, & sanguinis quem erat effusus in remissionē peccatorum nostrorum. In isto autē sacrificio gratiarū actio atque commemoratio est carnis Christi, quam pro nobis obtulit, & sanguinis quem pro nobis idem Deus fudit. In illis sacrificiis quid nobis cōdonatum sit, euidenter ostēditur. In illis sacrificiis pronuntiabatur filius Dei pro impiis occidendus: in hoc autē pro impiis annuntiatur occisus. Quæ omnia latius idem ipse Augustinus in Psal. 37. & contra Faustum Manich. lib. 19. eleganter admodū prosequitur. Et in Psal. 79. Semel (inquit) Christus p̄ nobis immolatus est. Sed quō meminimus quōd ad nos venerit, & quōd nobis donauerit, semper remissionem omnium peccatorū, idque credimus, tum ex ipsa memoria quotidie nobis sic immolatur, quasi quotidie nos innouet, qui prima sua gratia in baptismo innouauit. Quōd & alibi breuius dixit. Tūc, inquit, cuique occiditur, quōd credit occisum.

*Chrysostr.
homil. 17
ad Hebr.*

Atque hæc sacrificij nostri rationem diuus Chryostomus in epistolam ad Hebræos, pulcherrimè descripsit. In Christo, inquit, semel oblata est hostia ad salutē potens. Quid ergo nos? Nōne per singulos dies offerimus? Offerimus quidē, sed ad recordationem facientis mortis eius, & vna est hæc hostia, non multæ. Quomodo vna est & non multæ? Et quia semel oblata est illa, oblata est in sancta sanctorum. Hoc autem sacrificium exemplar est illius id ipsum semper offerimus. Sed nec ex his verbis lector dubitationem aliquam conciperet de veritate corporis domini in Eucharistia (quā idem Chryostomus vbiq̄ grauius imò aserit) statim subiicit: Nec nunc quidem alium agnū, crastina alium, sed semper id ipsum. Proinde vnū est hoc sacrificium: alioquin hæc ratione quæ in multis locis offertur, multi Christi sunt? Nequaquam, sed vnus vbiq̄ est Christus, & hic plenus existēs, & illic plenus vnū corpus. Sicut enim qui vbiq̄ offertur, vnū corpus est, & nō multa corpora: ita etiam & vnū sacrificium. Pontifex autē noster ille est, qui hostiā mundantem nos obtulit, ipsam offerimus, & nūc oblata quidem consummi non potest: hoc autē

1. Cor. II.

quod nos facimus, in commemorationem quidem fit eius quod factū est. Hoc enim, inquit, facite in meam commemorationem. Hęc ille. Quibus verbis quid aliud inculcat beatus ille pater, quā quōd in hoc sacrificio ex parte sci oblata sit

verum

verum corpus Christi, quum dicat vnū vbiq̄ esse Christū, & hic plenum, & illic plenum, & vtrouiq̄ vnū corpus. Sed quod ad oblationem nostram attinet, eam esse exemplar illius in cruce factæ, hoc est sacrificium representatiuum.

Neque mirabere nos, verū Christi corpus in recordatione nobis donauerit, quem admodum scriptum est: Sic deus dilexit mundum, vt filium suū vngentū daret: vtique propter ea nobis donatus est, vt hunc iræ Dei tanquam reconciliatorem nostrū opponamus, & diffidē de nostris viribus, hanc potentissimam & vltimā patri representemus. Quum defecerit (inquit Bernardus) virtus mea, nō conturbor, nō diffido, scio quid faciam, Calicem salutaris accipiam. Et alibi: Totū quod dare possum, miserum corpus istud est. Id si minus est, addo & corpus ipsius, nam illud de meo est, & meum est. Paruulus enim natus est nobis, & filius datus est mihi, de re domine suppleo quod minus habeo in me, O dulcissima reconciliatio, o satisfactio suauissima, Hęc ille. Nemo vel primis rudimentis christianissimi imbutus, ignorat, non esse aliam satisfactionē pro peccatis, quā quæ facta est in cruce, eademque non tantū pro nostris, sed & totius mundi peccatis sufficientissimā esse, nullaq̄ suppletionē egere, neq̄ requiri vllā aliam hostiam, aut vllū aliud mericum, per quæ ex impiis efficiamur iusti, & reconciliemur deo patri, quōd non sit aliud nomen sub cælo, in quo oporteat nos saluos fieri, Interim tamen omnes scire debent, neminem huius hostiæ participem fieri, nisi tantū credentē & obtemperantem Euangelio christi, quem admodum Ioannes ait: Filium suum vngentū dedit deus, vt omnes qui credunt in illum, non pereant. Quum ergo in Missa propemodū totius Euāgelij summa, fidei eccensetur, videlicet quōd christus traditus sit pro nobis in remissionem peccatorum, idq̄ ea fide, qua consistimus nobis penitentibus per hanc hostiam, nempe christum pro nobis oblatum, remittit peccata: quis non videt Deum per talem fidem que in huius representatiui sacrificij celebratione, atq̄ adeo eiusdem corporis pro nobis passi manducatione vel maximè excercetur, beneficiū christi dilectissimi filij sui, suis fidelibus applicare? Nec enim hanc applicationem sacerdoti, sed Deo tribuimus: nō operi nostro, sed dei beneficio: quod tamen nō aliter quā voluntatis nostræ assensū per fidem accipimus,

I iij

vnde nobis potestas sit, vt christi corpus in recordatione offerendi.

Ioan. 3. Roma. 8. Hier. i. c. 22. Psal. 115. in serm. 1. de epiph. domini.

Esaiæ. 6. I. nica pro peccatis satisfactio.

1. Ioan. 2.

Summa euāgelij recitatur in Missa. Applicatio beneficii Christi Christi.

Philip. 2 Idq; etiam vt possimus, is facit, qui dat velle & perficere pro sua bona voluntate.

Sacrifici- um alta- raris cete- ris longe presul. Cypri. de caena do- mini.
Iam vide, quanto intervallo hoc sacrosanctum altaris sa- crificiū cū fide cōiunctū, cetera sacrificia nostra (quæ tñ interna teu spiritualia dicimus, qualia sunt omnia opera no- stra bona in fide facta) præcellat, atque ad eō cetera omnia roboret ac confirmet. In hucus (inquit Cyprianus) veracissi- mi & sanctissimi corporis præsentia, non superuacue mendicant lachrymā veniam, nec vnam paritur contriti cordis holocaustum & epulsam. Quoties ergo te in cōspectu domini video suspirantem, spiritum sanctum non dubito aspui- rantem; quomodo intueor stentem, sentio ingolentem. Et pauli post: Hierarcha pius quem Spiritus sanctus compūgit, ex- citat, inhabitat & sanctificat, eleuatio manuum crucis my- sterium representans cōfidenter orat pro sua & populi igno- rantia, Hæc ille.

Eleuatio manuum i Missa.
Habes itaque nunc explicatum satis, quo pacto altaris sa- crificium ex parte corporis Christi veri in sacramento oblati, representatiuum sit; superest vt exponamus, quatenus Missa, non tantum representatiuum, sed presens etiam ac vt

Cypri. ad Ceril. Ephes. 5. Rom. 12. Aug. de ciuit. dei. 20. li. bro. 10. Eph. 1. 5. li. 10. c. 6. 1. Cor. 10. Cypri. ad Ceril. epi. 3. lib. 2. 1. Pet. 2.
 rum, spirituale sacrificiū sit, ceteris omnibus sacrificiis spiri- tualibus vniuersalibus & excellentibus. Sacerdos qui sacrificat, non suam, sed in primis Christi, deinde totius ecclesiæ perso- nam gerit, ministeriq; publico fungitur. iam quum eccle- sia Christi sit corpus, dicente Paulo: Sicut enim in vno corpo- re multa membra habemus, omnia autem membra non eun- dem actum habent: ita multi vnum corpus sumus in christo, singuli autem alter alterius membra, habentes dona secun- dum gratiam quæ data est nobis: idcirco ecclesia per sacer- dotem, vt publicum ministrum, Christi corpus in Missa offe- rit, non tantum hoc agit vt corpus Christi verum illiusq; passionē, quæ præterit. Deo representet, sed & seipsam, quæ Christi capitis mysticum corpus est, per Christū offerat. Hoc (inquit Augustinus) sacrificium Christianorum est. Multi v- num corpus sumus in Christo, quod sacramento altaris fide- delibus noto frequētat ecclesia; vbi ei demonstratur, quōd i eo oblationē quam offert, ipsa offeratur. Quemadmodum enim Christus nos omnes in cruce portabat, qui & peccata nostra portabat, & quemadmodum ille totius ecclesiæ causam gere- bat, eandem in seipso Deo patri offerēs, sic ecclesia tanta ob-

Aug. in Psl. 11. Oblatio corporis Christi mystici.
 lationem

lationem, tantumq; beneficiū pia deuotione recolens, nō se- cū diuidit, sed omnium membrorum suorum curam gerēs & pro viuīs & pro mortuis (quos vna eadēque fides colligauit) deprecatur, seque totam per Christum Deo vno vi- cissim dedicat ac consecrat.

Fides est spe con- iuncta, Psl. 4. Chryf. in Matt. c. 8. Rom. 16.
Atque hic vide, quā nihil eorū spiritualiū sacrificiorū (per quæ sit vt immobiles inharreamus deo) prætermittat. In Missa prima partes tenet fides, hoc est fiducia remissio- nis peccatorum per Christum, quæ vtrique sacrificiū illud est iustitiæ, de quo propheta dixit: Sacrificate sacrificiū iustitiæ, & sperate in domino. Deinde cum hac fide necessario cōiun- cta est gratiarum actio pro illo summo beneficio, & nobis & vniuersæ ecclesiæ collato, propter quā reuerēda & salutaris illa mysteria, Eucharistia appellantur sunt enim beneficiū recordatio plurimorū, caputq; diuinæ erga nos charitatis ostendunt, nōque faciunt debitas Deo gratias semper exolue- re. Et qui fieri potest, vt nō accendatur mira quādā charita- te erga Deum tatorum beneficiorū recordatione? Erga pro- ximos quoque, cum quib⁹ intelligimus, vniū nos esse corpus Christo, vt quemadmodum Christus nobis se totū donauit, ita no. quōque vtilitati proximorū totos expendamus? Vnus

Charitas 1. Cor. 10. Aug. in ser. ad in- fan. de sa- cna alt. Cypri. de caena do- mini. Chryf. in tom. 1. ho- mi. 51.
 panis (vt Apostolus ait) vniū corpus multi sumus, qui de vno pane, & de vno calice participamus. Mysterium enim pacis & vnitatis nostræ Christus in sua mēsa consecrauit, ad eū vt qui accepit mysteriū vnitatis & non seruat vinculum pacis, non mysterium accipiat pro se, sed testimoniū contra se. Rur- sus in hoc sacrificio fideles se totos deos consecrant, animus peccato moritur, cor sursum ad Deum erigitur, totumq; ad cogitationem & amorem Dei tam beneficiissimi conuer- titur, atque ad eō anima, propter quam Christus immolatus est, reconciliatione per Christum accepta, ac sanctificata deo

Aug. in 1oā. c. 16. cap. 26.
 biffertur, vt deinceps homo cum Paulo glorietur & lætetur, dicens: Viuo iam non ego, viuit verō in me Christus. Corpus denique & quicquid sumus, in hoc sacrificio Deo consecra- tur: Nā qui Christi corpus manducat, quid aliud protestatur, quā se in Christo manere, & illum manētem in se habere? Qui sanguinem bibit, quid contestatur aliud, quā se liben- ter etiam sanguinē (si ita res postulet) sursum pro Christo, qui non tantum pro eo sanguinem fundere, sed & eundem sanguinem suum illi in potum propinare non dubitauit?

Præsentia huius sacramenti.

Quam eximium ergo sit missæ sacrificium, modò secundum Christi institutionem & exemplum piè celebratum, quis non videt? Hic est præsentis illa victima, quæ semel in cruce oblata, nos reconciliavit Deo. Hic eadem illa victima per manum Dei à reconciliatis accepta, rursus mysticè in recordationem & gratiarum actionem immolatur ac repræsentatur Deo: Hic ecclesia (quæ corpus est mysticum) se totam Deo consecrat, ad eò ut Cyprianus tale sacrificium, verum & plenum sacrificium non dubitauerit, appellare. Diligenter ergo hæc omnia nobis intuentibus, nihil vel absurdi vel seculuolosi in toto Missæ contextu occurrit, sed omnia (præsertim quæ Canon complectitur) pietatis plenissima ac planè reuerenda (vt sunt) videbuntur. Aut enim ecclesia respicit ad corpus & sanguinem christi, pro se in cruce oblata, & vi omnipotens verbi in altari præsentia, & non veretur hæc appellare hostiam puram, hostiam sanctam, hostiam immaculatam, panem sanctum vitæ æternæ, & calicem salutis perpetuæ: Aut ad oblationem repræsentatiuam & commemoratiuam passionis seu corporis Christi veri (quæ fide misericordiæ per christum apprehendente, & redemptionem, quæ est in Christo Deo patri opponente) peragitur: & non dubitat hoc sacrificium laudis offerre pro se suisque omnibus, pro redemptione animarum suarum, pro spe salutis & incolumitatis suæ: inimicorum spem salutis & incolumitatis, ac redemptionem animarum, debita laude & gratiarum actione Deo accepta referens, petitque, vt hanc oblationem seruicitus suæ deus placatus accipiat, diæque nostros in sua pace disponat, atque ab æterna damnatione nos eripi, & in electorum suorum grege iubeat numerari, nõ quidè ex meritis nostris, aut ex dignitate nostræ seruicitus, sed per christum dominum nostrum. Et ne vlla ca uilladi occasio gmulis relinquatur, Canon toties seipsum de clarat, vt planè calumniari, & ecclesiam mendacior traducere conuincantur, qui asserunt orthodoxos iterum offerre christum pro peccato, iterumque crucifigere filium dei, veluti non suffecerit oblatio in cruce semel peracta. Non enim ecclesia Christum ad eum modum, quo semel in cruce oblatum est, offerret, nec oblationi suæ seruicitus, remissionem peccatorum ascribit, nec hanc applicat vt opus meritorij remissionis culpe & poenæ, sed aperte, idque non semel, pronuntiat se hanc oblationem offerre in memoriam passionis, resurrectionis,

Canon vti dicitur ab aduersariis.

Ecclesia nõ rursum crucifigit filium dei.

Oblatio cum memoria.

ascensionis domini nostri Iesu Christi. Vnde, inquit, memores domine nos seruiti, sed & plebs tua sancta tam beatæ passionis, necnon & ab inferis resurrectionis, sed & in caelos gloriosæ ascensionis offerimus præclaræ maiestati tuæ de tuis donis ac datis hostiam puram, & cui sancta hostia (non suo operi operato, vt vocat) vitæ æternæ & salutis perpetuæ efficaciam tribuit. Ergo non suam oblationem applicat sed fructum oblationis Christi, quem recolendo rememorat, per fidem sibi applicari petit. Denique quatenus ecclesia se ipsam Deo consecrat, & per Christum hostiam laudis, gratiarum actionis, breuiter fidei, spei & charitatis offert, reddit vota sua æterno Deo, viuo & vero.

Ne verò cū aduersariis dicas, sacerdotem, ecclesiam personam gerentem, non posse hoc sacrificium laudis pro aliis offerre, seu pro aliis gratias agere: Audi quod supra relatum Paulus ad Timotheum habet: Obsecro, inquit, primum munum fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus, &c. Quem locum beatus Augustinus ad Paulinum explicans: In his, inquit, verbis, eligo hoc dicere, quod omnis, vel penè omnis frequentat ecclesia, vt obsecrationes, seu preces nos accipiamus dictas, quas facimus i celebratione sacramentorum, antequam illud quod est i Domini mensa, scipiat benedici orationes, quum benedicitur & sanctificatur, & ad distribuendum comminuitur. Græcus enim textus habet προσυχή, id est orationes, quas facimus ad votum. Vouentur autè omnia quæ sic offeruntur Deo maxime sancti altaris oblatio: quo sacramento prædicatur nostrum aliud votum maximum, quo nos vouimus i Christo esse macturos, vtique i compage corporis Christi. Ideo, inquit Augustinus, i huius sanctificationis & distributionis præparatione existimo Apostoli in his seipsum proprie fieri προσυχή, id est orationes. Postulationes verò siue interpellationes, vt subicit, sunt quum populus benedicitur. Tunc enim a ministris velut aduocati, susceptos suos per manus impositionem misericordissime offerunt potestati. Quibus peractis, & participato tanto sacramento gratiarum actio cuncta cœcludit, quæ ob eam causam se dixisse Augustinus affirmat, ne pareretur negligèdum esse quod sequitur in Apostoli verbis, neque pro omnibus hominibus, pro regibus, & iis qui in sublimitate sunt, vt tranquilla & quietè vitæ agamus in omni pietate & castitate, ne quisquam

Canon.

Sacrificiū laudis pro aliis offerri potest.

Tim 2. Aug. ad Paulinū

Postulationes.

Gratiarum actio.

(sicut se habet humana cogitationis infirmitas) exstimaret, nō ista faciēda pro his à quibus persecutionem patiebatur ecclesia, quā membra Christi ex omni essent hominum genere colligēda. Ideo enim adiungit Apostolus: Hoc (inquit) bonum, & acceptum est coram saluatore nostro Deo, qui omnes homines vult saluos fieri, & agnitionem veritatis venire. Et ne quisquam dicere possit esse salutis viam in bona conuersatione & vniuersi Dei omnipotentis cultu, sine participatione corporis & sanguinis Christi, idcirco (eodem Augustini teste) Apostolus subiicit: Vnus enim Deus, & vnus mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus: vt illud quod dixerat, nullo alio modo intelligitur præstari, nisi per mediationem hominem Christum Iesum: quum verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Hæc illæ.

Quid potnit vir ille sanctus fortius pro Missa atque adeo ipso Canone dicere? qui ex Apostolo Paulo, & celebrationis & deprecationis, quæ in Missa fit, ordinem ostendit, ac palam diffinit hoc sacrificium, quod in Missa per obsecrationes, orationes, postulationes, & gratiarum actiones fit, pro tota ecclesia offerri oportere, atque adeo etiam pro his à quibus ecclesia persecutionem patitur: In quā sententiā Tertullianus (qui sub ipso Imperatore vivebat) dixit: Sacrificamus pro salute Imperatoris, sed deo nostro, & ipsius, & id quidem pura prece. Nec hic aliquid duri aut scrupulosi occurrit, si oblationum species tenemus, & singula singulis referamus.

Tertull.

Peccatorum remissionem soli oblationum & crucis scilicet debetur.

Abac. 2.
Rom. 1.
Rom. 12.

Communio sanctorum.

Hoc enim (vt idem toties repetimus) omnis plane fatetur ecclesia, quod remissio peccatorum seu iustificatio, sola oblationi, qui in cruce facta est, tribuatur. Hæc enim sola est pretium pro peccatis nostris, imò totius mundi: quæ in adultis tantum his applicatur, qui eandem propria fide percipiunt. Absit enim vt operi nostro hoc tribuamus, vt ex dignitate sua, seu ex opere operato alius, etiam iniustus, impenitentibus, & non respicientibus, remissionem peccatorum (thesaurum illud plane diuinum) mereatur. Nam quantum ad iustificationem attinet, omnino verum est, quod iustus ex fide sua viuet: nihil secius tamen, quia sumus eiusdem corporis membra, verisimile est quod omnia opera nostra bona quæ per fidem sunt, impetrent multa communia bona atque adeo in hoc desiderio cœtu omnia esse communia, neque quicquam proprium quæquam habere, sed omnia pia opera, non tantum facientis, sed & aliis

& aliis credentibus prodesse, eisdemque defendere ac conseruare, quemadmodum in expositione symboli in articulum de communionem sanctorum, diximus. Quanquam oratio (de qua scriptura etiam iter sacrificia spiritalia recēset. Psal. 140. Apocal. 8.) hoc peculiare habet, quod non tantum pro nobis, nec pro credentibus tantum, sed & pro iniustis fiat, non suæ dignitati, sed Dei mandato, promissioni ac misericordiae tota inueniens. Vide vt quā diligenter in Missa præsertas ista seruetur. In Missa est sacrificium commemoratiuum passionis, gratiarum actionis, piorum votorum ac precum. Pro tota enim ecclesia secundum Christi institutum, precatur sacerdos, vt eam Deus pacifice, custodiat, adiuuet, ac regat. Pro potestatis quoque qui in sublimitate constituti sunt, secundum Apostoli præceptum, orat: Insuper pro quibusdam speciatim, & subinde pro omnibus circumstantibus hoc sacrificium laudis offert, sed pro his tantum, quorum Deo fides cognita est, & nota deuotio, qui & ipsi offerunt hoc sacrificium laudis pro redemptione animarum suarum, hoc est qui per fidem recolunt se per Christi passionem, quæ hic representatur, redemptos esse, debitas pro tanto beneficio gratias & laudes agentes. Quid enim est aliud offerre sacrificium laudis, quā in laudem dicere & gratias agere?

Sed adhuc aliud habet aduersarios, quod in Missa sanctos (vt vniuersum dicunt) inuocemus. Quanquam si totum Missæ, & in primis memoratiuam Canonis cōtextum intueamur, inueniemus in Missa omnes, in seipso penè omnes orationes, ac preces ad solum Deum patrem dirigere, qui inuocatur per filium, paucas tantum ad filium nullas ad sanctos alique: vt vel hinc deprehendatur, quod asseritur illi ad mordendum Canonem accedat, sed de inuocatione sanctorum suo loco dicemus. In presentia ostēdere iussit, nos id facere in Missa, quod Missæ ratio requirit. Missa non singulare, sed totius ecclesiæ sacrificium est, in cuius oblatione, ecclesia Christi oblationem representat, & corpus capit oblationem imitatur. At sancti, nobilissima ecclesiæ membra sunt, quos pater cœlestis filios agnoscit ac honorat, filius fratres & coheredes, spiritus sanctus templa sua vocat. Deinde, licet solus Christus factus sit nobis a Deo sapientia, iustificatio, sanctificatio, & redemptio, atque solus qui potuit & debuit nos liberare à peccato, morte, & diaboli potestate, reconciliare nos Deo, & dare nobis vitam æternam, tamen

Num. 23. 26.
Mat. 6.
Lu. 6. 23
Acto. 7
12. 27.

Offerre pro redemptione animarum quid.

De sancto

Missæ quæ Missæ requirit.

Ioan. 1.
Ioan. 12.
Mat. 28
Rom. 8.
2. Cor. 6.
1. Cor. 1.

præter hæc gratuita Saluatoris beneficia & diuina opera, quæ soli Christo tribuuntur, nemo ignorat (quod nec aduersarij negare possunt) sanctis sua esse merita, quæ tamen etiam Dei sunt dona. Hæc non dubium est, vniuersæ ecclesiæ membris communicari. Alioquin quid est quod profitemur in symbolo, nos credere sanctorum communionem? Denique quis dubitat, sanctos miro desiderio desiderare accelerationem penitentiarum & salutis nostræ, eosdemque seculo pro nobis orare? Nã si angeli, qui non communicauerunt carni & sanguini, de laude nostra quam maxime sunt solliciti, 1. u. 1. 5. ipsique pro nobis orare nõ cessant, Zacha. 1. quanto magis sancti pro nobis solliciti sunt, eiusdem corporis membra? Si glorificatur (inquit Apostolus) vnum membrum, congalet: quod si partur vnum membrum, compatiuntur omnia membra. Noue-

1. Cor. 12. Bernar. 7 sunt illi periculum nostrum, signum nostrum, ignorantiam nostram, fraus glitatem nostram: nouerunt aduersariorum festo oim dolos, impetus, & insultus. In eadem tentatione fuerunt, eosdem superarunt conflictus, eosdem laqueos euaserunt, & didicerunt ex his, quæ passi sunt, compassionem. Nec est quod de eorum pia erga nos sollicitudine dubitemus, quando quidem non sunt consummandi sine nobis, sed expectant nos, donec in nouissimo die omnia simul i virum perfectum cum suo capite membra concurrant, & laudetur cum hæreditate Hebr. 11. sua, Christus Iesus in secula benedictus.

Aug. ad Paul. 11. Meritõ ergo ecclesia in eo votiuo sacrificio, quo vouet se i Christo mensurã (vtrique i compage corporis Christi) ipsius votis sanctis communicat, merito memoriam eorum (quos honorat Deus) veneratur, vel ob id vt per eorum memoriam, fidem in Christũ confirmet, spem æternæ salutis roborat, & charitatem accendat: nimirum quam recogitat illos olim homines similes nobis nõ esse amissos, sed præmissos ad vitam venturi seculi, ac aliquando fore, vt & nos, qui fratres Ioan. 12. Iaco. 5. & conciuies sanctorum, & domestici Dei sumus, superstructi, Cypr. ser. super fundamentũ Apostolorum & prophetarum summo andemortu. gulari lapide ipso Iesu Christo, eos sequamur, & crepti ex hoc Ephe. 2. seculo nequam, cum ipsis in tuto colletemur. Meritõ denique ecclesia in celebratione tanti sacramenti precatur, vt Deus meritis precibusque sanctorum suorum concedat, vt in omnibus diuinæ protectionis auxilio muniamur, idque per Christum dominum nostrum, Quid enim euidentius hu-

ius

ius diuinissimi sacramenti participatione significatur ac promittitur, quam nos in Christi & omnium sanctorum suorum consortium recipi, vt non temere patres hoc sacramentum *Cyr. cont. Communione* vocauerit, quod qui hoc sacramento digne *munio d. communicat*, certus sit se i Christi corpore esse, & sanctorum *caus. Ephes. 1.* omnium (qui eiusdem corporis membra sunt) meritis ac precibus adiuuari, defendi, ac confirmari. Ergo synaxeos ratio omnino requirit, vt ecclesia militas huius sanctæ cõmunionis (quæ piis hominibus inextimabilis thesaurus est: ad altare domini recorderetur, pioque desiderio magis fidem suã (quæ de hac communionem est) exerceat, quam sanctos alioquin scem per pro nobis apud Deũ sollicitos, excitet. Nec potest videri recens, quod & ecclesia veteris legis obseruata legatur. Sic Moyses pro populo qui vitulum constabilem adorauerat, intercedens, inter orandum patrum memoriam recollit: Recor *Exod. 35* dare, inquit, Abraham, Isaac, & Iacob seruum tuorum. Tres item pueri Hebræi i fornace succensa sic orasse leguntur: *Dani. 3.* Ne auferas à nobis misericordiam tuã domine Deus noster, propter Abraham dilectum tuum, & Isaac seruum tuum, & Iacob sanctum tuum. Certè Cyprianus vetus ille ac vetè pius *Cypr. lib. epi. 2. epi. sol. 6.* ecclesiæ doctor testatur, in ecclesia solitas celebrari oblationes, & sacrificia ob commemorationes martyrum, qui ad immortalitatem gloriose mortis exitu transierunt. Et Augustinus contra Faustum Manich. libro 20. cap. 21. Populus, inquit, Christianus memorias martyrum religiosa solemnitate concelebrat, & ad excitandam imitationem, & vt meritis eorum conscietur, ita tamen, vt nulli martyrum, quauis in memorias martyrum construamus altaria. Et vt alibi ait: Nõ constituimus eiusdem martyribus templa, sacerdotia, sacra & sacrificia: quoniam non ipsi, sed Deus eorum nobis est Deus. Honoramus sanctæ memorias eorum tanquam sanctorum honorum Dei, qui vsque ad mortem suorum corporũ pro *Act. 3* veritate certauerunt, vt innotesceret vera religio fallis religionibus victis atque conuictis. Quis autem audiat aliquando *ad Bonif. 1. st. Pel. 1. ca. p. 8* fidelium, stantem sacerdotem ad altare, etiam super sanctum corpus martyris, ad Dei honorem cultumque constructum, dicere i precibus. Offero tibi sacrificium Petre, vel Paule, vel Cypriane, quam apud eorum memorias offeratur Deo, qui eos & homines, & martyres fecit, & sanctis suis angelis cœlesti honore sociant, vt ea celebritate, & Deo vero

de illorum victoris gratias agamus, & nos ad imitationē talem coronarum atque palmarum eodem invocato in auxilium ex eorum memorie recordatione adhortentur. Quocumque igitur adhibentur religionum obsequia in martyrum locis, ad ornata sunt memoriarum, non sacra sunt vel sacrificia mortuorum tanquam deorum. Hæc ille.

Latria solum deo debetur.

Ephes. 2.

1. Cor. 4.

Ephes. 2.

Ergo non adoramus sanctos, non facimus eos mediatores, non seruius illis cultu, qui latria nuncupatur, quod hæc solum Deo ac Christo debetur: sed ad altare Christi (cuius ipsi sancti membra sunt) eos ut defunctos Dei amicos, ac pios & sedulos apud Deum pro nobis interpellatores agnoscimus, ipsorumque meritis (quæ & Dei dona sunt) per se participes fieri petim'. Nec hoc sentimus, sanctorum preces (quibus aduocari petimus) ipsorum meritis in nobis, sed potius Christi, cui iam veluti incorporati existunt: Neque ignoramus, sanctos omnes,

Ephes. 4.

1. Cor. 15.

2. Cor. 10.

sive ab illo antiquo Abel vsque ad Ioannem Baptistam, sive ab ipsis apostolis, vsque ad hoc tempus, & deticeps vsque ad terminum seculi, in domino tantum esse laudandos, non in seipsis: quia illorum vox est, gratia Dei sum, id quod sum: & ad omnes pertinet, ut qui gloriatur, in domino gloriatur.

Ratio

Adiuvare

quirit cō

memoria-

tionē de-

fectivū

Christo.

Porro quum synaxeos ratio requirat, sanctorum commemorationem in Missa fieri, quanto magis par est, et de sanctorum in Christo ad tanti sacrificij oblationē memores simus: Opponimus autem his qui hæc institutionem veluti ignotā veteri ecclesie calumniantur, vniuersalem cōsensum ecclesie omnium temporum, quæ euidens planē testimoniū est quod hæc ordinatio sit apostolica. Beatus Augustinus, libro quem de cura pro mortuis gerenda ad Paulinum prescripsit: Vacare (inquit) non potest, quod vniuersa pro defunctis ecclesia supplicare cōsuevit: & ex Machabæis locū citat, quo ostenditur oblatum pro mortuis sacrificium. Nec hoc contentus Augustinus adiecit: Sed et nisi quum, inquit, in scripturis veteribus omnino legeretur, non parua hæc cōsuetudine claret autoritas, vbi in precibus sacerdotis (quæ domino deo ad eius altare funduntur) locum suum habet etiam cōmemoratio animarū: & non multo post cap. 4. Non sunt, inquit, prætormittende supplicationes pro spiritibus mortuorum, quas faciendas pro omnibus in Christiana societate defunctis, etiam tacitis nominibus quorumque, sub generali commemoratione suscepit ecclesia, ut quibus ad ista defuncti parentes,

Aug de

cura pro

mortu

gen

erend.

2. Ad. 12.

aut,

aut filij, aut quicūque cognati vel amici, ab vna eis exhibentur matre cōmuni. Quin capite vltimo satis indicat, quenque diligit. *Ibidē. ca. gētus hæc facere pro necessariis suis, deinde generatim pro vltimo.* omnibus. Idem Chrysol. hunc ritū orādi quotidie in sacri- *Chrysol. 4* ficio laudis (quod iuge vocat) pro defunctis, in ecclesia Græ- *homi. 69* cae semper fuisse, eundemque apostolicæ traditionis esse asserere nō dubitauit. Quibus locū Damascenus in sermone de his *Ioan. Da* qui in fide hinc migrarunt, subscribens ait: apostoli discipu- *massee. in* li saluatoris in trecentis, vitalibusque sacramētis, memoriam sermo- *rum qui fideliter obdormierunt, habendam esse dixerunt.* Et hanc receptam & generalem catholicæ ecclesie obseruationem fuisse toto sermone confirmat. Si quis ex vetustiori- *Diony. c.* bus plures defunderet, post Dionyuum telus est Tertul. obla- *7. cal. hic* tiones pro defunctis ecclesiam annua die facere, Testis Cy- *rar.* prianus lib. 1. epist. 9. Testis Gregorius Nazianzenus theolo- *Tertul.* gus ad Cæsareum fratrem de matre sua. Gregorius item Nys- *ad vxor.* senus, Basilius lib. quæst. ad Antiochū principem, quæst. 34. *Cyp. li. 1.* docet sanctorum animas sentire beneficia, quum super illis *epistol. 9.* sunt conuersus & peractiones bonorum: Nam si non aliquo, *Grego.* inquit, beneficio participarent, non fieret in cura & exequiis *Nyssen.* commemoratio. Ambrosius in epist. ad Faustinum, ob gerta *Basil. lib.* nā obitum dolentē: Igo enim inquit, non tam deplorandā, *quæst. ad* quā orationibus prosequendam reor: non mortificandam *Antioch.* lachrymis tuis, sed magis oblationibus animam eius domino commendandam arbitror. Rursus de obitu Theodosij Imperatoris: Dilexi, inquit, virū, & præsumo de domino, quod su- *Idem de* scipiat vocem orationis meæ, qua prosequor animam piam: *obitu* da requiem seruo tuo Theodosio: illo cōuertatur anima eius *Theo.* vna de descendat, vbi mortis aculeum sentire nō possit, vbi co- *Aug. in* gnoscat mortem hanc non hominis finem esse, sed culpæ. *enchi.* **S**ed vt ad Augustinum reuertamur, hic in Enchiridio ad *Li. retr. 2* Laurentium (in quo opusculo beatus ille pater existimat *cap. 65.* se diligenter esse complexum, quomodo sit colendus Deus) *Ad dul-* præterea Dulcitij quæstionibus respondens, denique in *citium.* quem citauimus libro, de cura pro mortuis agenda, hæc rem *Lib. de cu* non obiter, sed ex professo tractans, ex catholica & orthodoxa *ra. retr.* traditione diffinit, triplicem esse, dū in hoc corpore viuimur. *mor. ger.* tur, viuēdi modum. Vnum tam bonum, vt hæc post mortem non requirat, in quo Apostoli & sancti Dei martyres, quum *In enchi.* hinc decederent, inuenti sunt. Alterum tam malum, vt ei non *cap. 17.*

profunt ista post mortem, qualis est eorum, qui etsi Christi lauacro in ecclesia baptizati, nec ab ea villo schismate vel hæresi præcisi sint, in lethaliibus tamen criminibus (quæ nulla penitentia delinunt) vsq; ad vltimū huius vitæ diē peccata suis impenitente, aut, de quibus Apostolus dixit: Quoniam regnū Dei nō possidebunt. Tertium verò, veluti medium quendā viuendi modum: nec tam bonum, vt non requirat ista post mortē, nec tam malum, vt ei nō profunt ista post mortem, qualis est eorū qui penitentes in fide, & cōfessione Christi ordormiūt, nec dī tamen peccati reliquias penitus expurgatis, quos non incredibile est per ignem quendā purgatorum expiari, ceret cōtat eos quāo magis in nūlve bona & euentia dilexerunt, tanto tardius citiū se saluari, qui sanē tales sunt, vt meritū sibi in hac vita cōpararint, vt eis hæc post mortē prodesse possint, nimirū meritū fidei, quod p. omni f. ionē habet cōmunionis sanctorū, quemadmodum superius abundē declaratū est.

Eph. 5.

A. J. re.

Aug. de
iust. iust.
m. m.
p. m. m.
m.

Respondet
aduersari-
um.

2. Cor. 5.

August.
Quibus
descriptis:
vinctum
pietas
prostit.

Mat. 16.
Rom. 2.

Oramus
p. omni-
bus qui
signo fi-
dei dece-
serunt.

Quum igitur aduersarij nobis obiciunt, nos nostris tātum aut subleuari actibus aut grauari, Pauli Apostoli sententiam citātes, cum inquit. Omnes enim alabimus ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque secundum ea, quæ per corpus gessit, siue bonum siue malum, respondet Augustinus, Ea quæ pro defunctis cōmendandis frequenter ecclesia, huic apostolicæ sententiæ nequaquam esse aduersa: Fatemur enim planē hic omne meritum comparari, quo post hanc vitā possit releuari quisquam vel grauari, quod nemo rectē speret, se id quod hic neglexit, quum obierit, apud Deum p. meritarum. Ergo si meritum per quod ista profunt, nullum comparatum est in hac vita, frustra queritur post hanc vitam, Sin cōparatum est, sit vt aliquid adiuuē ista defunctos, quæ post obdormitionem pro eis religiosē facta fuerint, ita vt neq; inaniter ecclesia, vel suorum cura, pro defunctis, quod poterit, religionis impēdat, & tamen ferat vnusquisque secundum ea quæ gessit per corpus, siue boni siue mali, reddente domino vnicuique secundum opera eius: vt enim hoc quod impenditur, possit eis prodesse post corpus, in ea vita est acquisitum, quam gesserunt in corpore. Breuiter, genere vitæ quod gessit quisque per corpus, efficitur vt possint vel non profunt quæcunq; pro illo p. te fuerint, quum reliquerit corpus.

Et tamen ideo, quia non omnibus profunt hæc pietatis officia, nō debemus pro omnibus, qui in signo fidei decellerunt,

cesserunt, orare. Nam (vt idem beatus pater ait) quum sacrificia siue altaris, siue quarumcuq; neque elemosinarum, pro baptizatis defunctis: omnibus offeruntur, pro valde bonis gratiarū actiones sunt, pro non valde malis propitiationes sunt, pro valde malis, etiam si nulla sunt adiumenta mortuorum, qualescunq; tamen viuorum consolationes sunt. Certē charitas Christiana, virtus est mirē efficax & ampla, quæ se non continet, quin & pro viuīs & defunctis sit sollicita, ita vt cōmembra nostra ex hoc seculo emigrantis, pia prece domino commēdet: quam nostram pietatem, charitatis fructum apud Deum, in anem esse quis dicere ausit?

Quod verò synaxeos ratio postulet in Missa posissimū, Augustinus alibi de anima et clarat: Piorum, inquit, animæ mortuorum, non separantur ab eius oratione ecclesia, quæ etiam nunc est regnū Christi: alioqui nec ad alt. l. i. ca. 9. tate Dei siuerit eorum memoria in cōmunicatione corporis Christi, quod tamē p. te fieri quis dubitet? Rectē enim pro eis Idem ad offerunt corpus Christi, qui mēbra sunt Christi. Et quā conui. Bonif. viii domini, vntas sit corporis Christi, quis ab illius participatione animas piorū excludat, qui mēbra sunt corporis eius? Eph. 4. Vide verò quā diligenter pietatem istam idem Augustinus lib. 9. Confessionum commendat, vbi reperies, quemadmodum pro Monica matre, sacrificium pretij nostri obtulerit, quas preces fuderit, quantis præconis pia Monica desideria prosequatur. Illa, inquit, imminente die resolutionis suæ, tantummodo memoriæ suæ, ad altare tuum, o Christe, sic. Colof. 2. si desiderauit, cui nullius diei prætermissionis seruierat, vnde Vincim? sciret dispensari vltimam sanctā, quæ delectum est chirographum in Christum quod erat contrarium nobis, quia triumphatus est hosto diaboli computas delicta nostra, & quæretis quod obicit, & nihil inueniens in illo in quo vincimus. Ad cuius pretij nostri sacramentum ligauit ancilla tua animam suam vinculo fidei: nemo à protect. one tua dirumpat eam. Hæc ille.

Nec contentus, quod ipse parentes pijs precibus domino cōmendasset, orat vt idem perpetuo faciant, qui sua legerint. Inspira, inquit, domine Deus meus, inspira seruis tuis, fratribus meis, filiis tuis, dominis mei, quibus & voce, & corde & literis serui, vt quorquos hæc legerint, meminerint ad altare tuum Monicæ famulæ tuæ cum Patricio quondā eius conuige, per quorum carnem introduxisti me in hanc vitam:

Ibidem.

Meminerint cum affectu pio parentum meorum in hac luce
 traustitoria, & patri meorum, sub te patre, in matre catho-
 lica, & cum meorum in aeterna Hierusalem, cui suspirat
 peregrinario populi tu, ab exitu vique ad reditum, vt quod
 illa a me populo extremum, vberius illi praestetur in mul-
 torum orationibus, tam per confessiones quam per oratione-
 meas Hasctenus Augustinus.

*Exrema
 postula-
 tio Alon-
 nica.*

*Aequ. de
 cura pro
 mor. c. 4.*

& seq.

*Itē exa-
 nimā*

*eius ori-
 li. 1. ca. 9.*

& seq.

Et al. vi.

1. et lib.

3. cap. 11.

In ench.

c. 109.

Canon.

*Aduersu-
 riorū ca-
 lōnia de-
 regitur.*

*Canō ex-
 plicatur.*

*Canon
 omnem
 meriti hu-
 mani pro-
 sumptio-
 nem ex-
 cludit.*

Porro duo sunt quae hic beatus pater requirit, vt supplica-
 tiones itae spiritibus mortuorum pro sint. Primum, vt fiat
 recta fide ac pietate, vt scilicet verbis recedant & precan-
 tis affectus accedat, sine quo nec externa supplicatio, nec ex-
 animorum corporum in quauilibet sanctis locis depositio,
 vllas supplicet animabus fuunt. Secūdo, vt tales fuerint de-
 functi, qui quom vixerēt, vt hae sibi postea prodesse possent,
 meruerunt. Quorum, inquit, animas pietate suorum viuē-
 tium releuari, quum pro illis sacrificiū mediatoris offertur,
 vel elemosynae in ecclesia sunt, omnino negandum nō est.
Quo fit vt in Canone non pro quibuslibet, sed tantum pro
 his qui nos praecesserūt cum signo fidei, & dormiunt in som-
 no pacis, sacerdos. oret: Nam (vt Augustinus alibi ait) nec re-
 dendum, nec docendum, nec dicendum est sacrificium Chri-
 stianorum pro iis qui non baptizati, de corpore exierunt, of-
 ferendum, sed tantum pro eis qui membra sunt Christi.

Aduersarij itaque iniuria calūniantur ac singūt, ortho-
 doxos dicere, se hoc sacrificium etiam mortuis applica-
 re, sēque illis remissionē culpae & poenae, & quidem ex opere
 operato mereri, sēque mortuis liberationē a poenis purgatorij
 suis meritis ac virtute polliceri. Nā in Canone nulla eiusmodi
 applicatio (maximē quae sine fide fiat) nulla meriti
 sacerdotis, nulla pollicitationis humanae mentio fit, sed tota
 actio & oratio, ex fide & charitate, pliciscens, soli indulgenti-
 aē Dei inuitur, & per Christū dominū, omnia quae petun-
 tur, cōcedi deprecatur. Quin vt Canon omnē meriti humani
 praesumptiōnem excluderet, oratione statim subsequente (in
 qua iterū pia ac religiosa sanctorū cōmemoratio fit) sic habet.
 Intra quorū nos confortiū non estimator meriti, sed veni-
 aē (quāsumus) largitor admittit, per Christū dominum nostrū.
 Ecclesia ergo quemadmodum pro viuīs, ita & pro spiritibus
 defunctorum sacrificium, mediatoris offert, id est passionem
 dominī Deo repraesentat, illōsque pia oratione propitiarios

tanti

tanti sacrificij semel oblatis commendat, firmissimē credens,
 quōd hoc sacrificium in cruce oblatis, tum viuīs, tum fide de-
 functis ad relaxationem proiit. Quod Innocentius 3. recitē ac *Innoc. 3.*
 grauer sic explicauit: Oret, inquit, pia inter ecclesia, non so de ierra
 lum pro viuīs, sed etiā pro defunctis, & eos haec oblationis *missae li.*
 (nimirum in cruce factae) intercessioni cōmendat, certissimē *4. cap. 5.*
 credēs, quōd sanguis ille preciosus, qui p multos cūfus est in
 remissionem peccatorū, nō solum ad salutem viuēntium, ve-
 rum etiam ad abolitionem valeat mortuorum. Quae omnia
 in Concilio Cablonensi iudicio diligentissimē expensa sunt, *Cōcil. Ca-*
 in quo inter alia sic statutum legitur: Visum praeter ea nobis *bilonen.*
 est, vt in omnibus Missarum solennibus pro spiritibus defun- *c. v. f. s. m.*
 ctorum, loco cōpetenti in ecclesia, ad dominum deprecetur, *de cos.*
 Sicut enim nulla die: excipitur, quia non pro viuēntibus, & *dij. 1.*
 pro quibuslibet necessitatibus dominum deprecatur, ita ni-
 mirum nulla dies excipi detur, quin pro animabus fidelium
 preces domino in Missarum solennibus fundantur.

Vides quantis testimoniis, ecclesiae v etutissimus perinde *Abusus*
 ac pietatissimus ritus auctur, quē ob solos abulis ma- *corrigē-*
 lorum sacerdotū hoc diuinitimum sacramentū & *Missae vi. des. non*
 sterium pphanatū, iugillari nō oportuit, multo magis *tol- res pia*
 li. Fuerunt & diu Augustini, imō sanctorū Apostolorum tem *mutata,*
 pore, qui hoc sacramento ac sacrificio abuterentur. Propterea
 tamen neque sacramento, neque sacrificio quid detractū est, sed
 abusus tantum damnatus est. Abusus in Corinthiorum amnat
 Apostolus. *1. Cor. 11.* Abulum similem damnat Augustinus ad *Aug. ad*
 Aureliū de coeſtenda temulentia & cōtentione scribens, vbi *Aurel. de*
 ebrietates & luxuriosa conuiuia in tēplis, ac cōmētens, tan- *coeſtenda*
 quā maximā sordiditatem ac turpitudinem inſectatur, iubētq; *temulen-*
 vt oblationes p spiritibus dormientibus, quas ve d aliquid ad- *tia,*
 ianare credēdum est. super ipsas memorias nō sint sumptuo- *Sacrificia*
 sae, sed omnia petētibz sine typo, & cū alacritate praeban- *pro mor-*
 tur, neq; vendātur. Sed si quis aliquid pecuniae offerre volue- *tus quo-*
 rit, id vt in praesenti pauperibus erogetur. Quod si fiat, ne *su modo offe-*
 perstites deserere & videbuntur memorias suorū, & id celebra- *renda.*
 bitur in ecclesia, quod piē & honestē celebratur. Interim tam-
 en ecclesiae ministro, suo officio rectē ac piē fungēti, quod
 suum est, nō adimimus. Atque hic erat tenētia eiusdem beati
 patris doctrina, qui in eadem epistola sanctissimē consuluit,
 eiusmodi malo aufe: eundum nō alperē, sed sicut scripsit est, *Ibidem.*

K iij

Galat. 5. in spiritu lenitatis & mansuetudinis, non driter, non imperioso modo, sed magis docendo quam iubendo, magis monendo quam inuadendo. Sic enim agendum est cum multis uide peccantium. Seueritas autem exercenda est in peccato paucorum. Et si quid minatur, id ut cum dolore fiat, de scripturis cumminando vindictam futuram, ne nos ipsi in nostra potestate,

Ibidem. sed Deus in nostro sermone timeatur. itaque (eodem Augustino auctore) prius erit monendi spirituales, vel spirituales proximi, quorum auctoritate & lenissimis quidem, sed insistentissimis admonitionibus cetera multitudo fragatur. Hæc ille: Cuius doctrinam & nos sequuti in canonibus Concilij nostri prouincialis sub titulo de Eucharistia, hocce abusus paulò latius indicauimus. & quod in nobis est correximus.

Epilog. **E**X his omnibus pius lector facile deprehendet sacrificij iugis rationem. quod ecclesia ad Apostolis acceptum, toto terrarum orbe religiose celebrat, non desitura celebrare, donec Christus redierit in dicare uiuos & mortuos: facile quoque iudicabit, num aduersarij rectè faciant qui hoc sacrificium ab ecclesia auferre, & facerint illum canonem diuini plenum mysterij Theonion dente lacerare. atque de medio tollere nitantur. Præter ea num Christiana erga orthodoxos charitate utantur, qui ipso nihil tale cogitant, grauisimo crimine insimulant, quasi scilicet Christum deum crucifigat, eiusque beneficium obsecrent, nimirum quod (ut illi fingunt) oblationi in cruce factæ, satisfactionem pro peccatis nostris detrahant.

*In sacrificio Mis-
sa benefi-
cia Christi
si quam
maxime
illustra-
tur.* ac suo operi ascribit. Et ut cætera quæ de generali sacrificij ratione attulimus, omittamus saltem, id locupletissimè nos ostendisse credimus, in hoc ecclesiæ sacrificio ad id nõ obsecrari beneficij Christi, ut eo potius quammaximè illustratur, ac quam latè pateat, pulcherrimè ostendatur, exponaturque: expostitū denique & representatū oculis & auribus, summa quadam pietatis dulcedine ingeratur, ac demum mēte, per fidem & charitatem accedente, eximio ac incredibili cum fructu capiatur. In quo argumēto est vel prolixiores, vel ineptiores fuerimus, quam susceptæ institutionis modus ferre videatur. In quo argumēto est vel prolixiores, vel ineptiores fuerimus, quam susceptæ institutionis modus ferre videatur, ignoscendū tamen nobis putamus, quibus hoc quammaximè in uotis fuit, ut rem cognitu admodum necessariam, sed hæc tæpestate summa cum animarū salutaria, ac ecclesiasticæ unitatis ac pacis detrimento, mirè cōtrouersiam ac obscuratam (quod in nobis est) exprediremus. Quod si aliqua ex parte factū est, soli

soli deo gratia: sin scelus, luculentiorẽ ecclesiæ diffinitionẽ (cui hæc omnia libenter sunt mittimus) ex animo optamus.

Iam ad susceptæ institutionis ordinẽ reuertamur. Ceremoniis itaque quæ circa sacrosanctæ Eucharistiæ cõsuetudine & distributionem totius Ecclesiæ cõsuetudine adhibentur, aliqua saltem ex parte explicatis, nunc de uirtute & efficacia huius sacramenti dicendum occurrit. Quamquam uero ex superioribus satis superque deprehendatur, quæ tanti sacramenti uirtus & efficacia sit, tamen quia hinc tota sacramenti uirtus pedit, re & effectus ut non solum sciamus quidnam sit ipsum sacramentum, sed & causa quæ sit causa institutionis, & qui sint eius fructus & effectus. *cramenti* (Hoc enim id, uobis prodest, ut sciamus quem fructum Eucharistiæ sacramenti sumptione capere debeamus) ideo quamquam breuissimè epilogi in mortem, institutionis huius sacramenti rationem & uirtutem repetemus.

Principali ergo huius sacramenti uirtus est, ut qui sumit hoc sacramentū carnis & sanguinis domini, ita cum ipso coniungatur, ut Christus in ipso, & ipse in Christo inueniatur, quem admodum ipse dixit: Qui manduca meam carnem & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo. Perceptione enim huius sacramenti, quæ recta fide sit, ipsam salutem Dei suscipimus, ac Christi corpus & membra efficiuntur. Et quia Christum suscipimus, thesaurum illum percipimus, in quo omnia peccata remittuntur, in quo mors aboletur, in quo uita nobis cõmunicatur. Viuificat quidem dei uerba, quem admodum Apostoli fenserunt, Domino dicentes: Domine, quò ibimus? uerba uitæ æternæ habes. Sed non minus uiuificat Christi corpus, omnipotentis uerbo facta quæ uincula uiuificantur coniunctum. Caro enim saluatoris uerbo Dei (quod naturaliter uita est) coniuncta, uiuifica effecta est. Ergo quando eam in fide & charitate comedimus, tunc uitam habemus in nobis, illi carni cõiuncti, quæ uita effecta est. Hæc de causa Christus in exultantem mortuos, non solum modo uerbo ut Deus utebatur, uerumetiam carnem suam ueluti cooperatricem adhibebat, ac tactu mortuos excitabat, ut ostenderet corpus quoque suum uiuificare posse. Quod si solo tactu suo corrupta redintegrantur, quomodo non uiuemus qui carnem illum & gustamus & manducamus? reformabit enim omnino ad immortalitatem suā participes sui. Porro oportuit ut non solum anima per spiritum sanctum in beatam uitam ascenderet,

*Cyril. in
Ioan.*

Ioan. 6

Roma. 3

1. Cor. 1

Eph. 1. 2

Ioan. 6

*Caro christi
si uiuifica-
cat.*

*Cyrillus
in concil.*

Ephes.

Mat. 8

Mat. 1. 5

Luc. 7.

verumetiam vt rude atque terreftre hoc corpus, cognato sibi gustu, tactu & cibo ad immortalitatem reduceretur: nō quidem vt qui corpus Christi sumeret, iam statim ne temporali quidem morte moreretur, sed ne moreretur in æternum: Propterea quum dixisset Christus. Qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam: contumēdū subiecit. Et ergo resuscitabo eū in nouissimo die: vt habeat interim secundum spiritum vitam æternam, in pace & requie conscientia, ac tandem caro etiam eius vita æterna nō fraudetur, nimirum resuscitanda in nouissimo die.

Caput
Ioan. 6.

VT autem quis contendat, caput Ioannis sextum de spiritali manducantur tantum intelligendum, quod tamen sanctissimi patres etiam ad sacramentalem manducationem cum fide cōiunctam accommodare non dubitarūt, saltem in verba Christi, quibus hoc sacramentum instituit ac porrigit, intueatur, quæ luce clarius ostēdunt, quid nobis in hoc sacramento Christus exhibeat: Hoc (inquit) est corpus meū quod pro vobis tradetur: Hic est sanguis Noui testamenti qui pro multis effundetur in remissionem peccatorū. Quibus verbis quid aliud Christus testatur quā se porrigere corpus suum pro vobis in ara crucis immolatū, & sanguinē in remissionē & absolutionē peccatorum nostrorum estusum? Is ergo quē peccatorum suorum ex animo penitet, subindeque contrito & humilato spiritu accedit, suauiterque recollit ac memoria recōdit, quōd pro se Christus corpus suum tradiderit, & sanguinem in remissionem peccatorū fuderit, atque ita demum plena concepta fidu cia hoc sacramētum percipit, is, inquam, certum pignus remissionis peccatorum, immortalitatis & vitæ æternæ, capit. Quo enī alio pignore Christus de factis donis nos certiores reddere potuit, quā imperitiose sui preciosi corporis, inestimabilis vtique thesauri, quo nos sibi tanquam membra adiūgit, vt ibi ipse sit, illic & nos simus. Quē admodum Hilarius dixit, Hæc sacramenta suscepta facere, vt & Christus in nobis, & nos in Christo simus. O ineffabilem Dei benignitatem, o suauissimum (summi) Deo erga nos amoris pignus & testimonium, quōd Christo nō fuit satis se pro nobis in mortem tradere: nisi & se nobis daret in cibum vt ī eo saluati & innouati, ex eo etiam tanquam solido cibo vitam nos ac gran descimus, atque ad eū in eum conuertamur, ab eo nunquam separandi, quem admodum pientissimē Augustinus in per-

in persona Christi: Cibus (inquit) sum grandium, non tu me mitabis in te, sed tu mutaberis in me.

Idē verō quāri & quān mirifici fructus hunc principalem Eucharistiæ finē consequantur. Nam in primis, qui per fidem intelligit, quomodo Christus se totū ei impartiat, & ineffabili charitate adungat, is non potest vicissim non totum Christo conseruare. Initio ergo quam maximē cauendum ducet, ne iam factus, templum Christi, corpus suum & animam corpori Christi iam cōiuncta, rursus inquit, poluat, ac peccatis proficiat. Nescitis (inquit Apostolus) quoniam corpora vestra membra sunt Christi? Tollite ergo membra Christi, faciam membra meretricis: Abiit. Non potestis mensē domini participes esse & mensē diuolentium. Quicquid participio iuitiæ eum iniquitate: aut quæ societas lucis ad tenebras? quæ autem cōuenitio Christi ad belial? Deinde curatis, vt cui Christus iam factus est cibus, ipse rursus cibus Christi mundus inueniatur: id est, vt voluntati christi se totum accōmodet. Sic enim Christus cibatur. Hi vero tam insignes sacramenti factus quam maximē in sanctis Dei eluxerunt, qui non tantum ab omni pollutione corporis & animæ se cōtinuerunt, sed & reciproco amore propter christum corpora sua immanibus tormentis tradiderunt, ne mortibus quidem truculentissimis ab illo dimobiles. Vt vnum vel alterum exempli afferamus, Ignatius ille martyr egregius ad bestias damnatus, ardore martyrii in hæc verba prorupit: Frumentum Christi sum, deatibus bestiarū molar, vt panis Christi mundi inueniar. Ignes, cruces, bestie, & descensionē mēbrorum ac totius corporis poenæ, & omnia in me vni supplicia, diaboli arte quæ sita cumulentur, dummodo Iesum Christum merear adipisci. Et ue eandem constantiam in (exu fragili desideres, Agnes virguncula, necdum tertiū decimū ætatis annu egressu, vide quān ardet & estuat, quān fortiter ab carne, mundo & diabolo triūphat, huius preciosissimi thesauri virtute. Discede (inquit ad tyrāni filium forda libidine festu autem) ad me fomes peccati, nutrimentū facinoris, patulum mortis: Discede ad me, quia iam ab alio amatore præueta sum. Et post pauca iam mel & lac ex ore eius suscepi, iā omniplexibus eius castis alstricta sum, iā corpus eius corpori meo sociatum est, & sanguis eius ornavit genas meas cuius odore reuiuiscunt mortui, cuius tactu fouentur infirmi, cuius opes

August.

Fructus
qui hunc
Eucharistiæ
finē
comitantur.

1. Cor. 6.

1. Cor. 10.

2. Cor. 6.

Ioan. 4.

Ignatius

S. Agnes

Amb. in

vita Ag-

netis.

August.
in Ioan.
tracl. 26.
Ioan. 6.

Mat. 26.
Mat.
14. 1. Co.
11.

Eucharistiæ
sua certū
pignus
vite æternæ
Ioan.

Hilarius

Laurentius nunquam deficiunt, cuiusque diuitiæ nõ decreſcunt, ipſi ſoli
Aug. in ſeruo fidem, ipſi me tota deuotione cõmitto. Quid Laurentius? Nunquid non is tibi bene ſaginatus fuiſſe videtur hæc
Joan. 174 eſca & illo calice probè inebriatus: qui pro illius dulcedine
614. 27 inmaniſſima tormenta non ſenſit. Manſit in chriſto vſq; ad
 tentationem, manſit vſque ad tyranicam interrogationem,
 manſit vſque ad acerrimam cõnationem, manſit vſque ad
 peremptionem. Parum eſt, vſq; ad immanem excruciationẽ
 manſit. Nunquid hic tibi timere dixiſſe videtur ad Sixtũ iã
 morti additum: Quo p: ogredere ſine ſilio pater, quod accer
 doſiſte ſine diacono properas? Tu nunquam ſine miniſtro
 facienti offerre conſueueras. Quid in me igitur diſpicit
 paternitati tuæ? nunquid degenerem me probaſti? experire
 certè vrũ idoneũ miniſtrum elegeris, cui cõmiſiſti domini
 ci corporis & ſanguinis diſtributionẽ? Certe Cyprianus reſ
 ſatur: Ab hoc ſacramento ne eos quideũ, qui inter illius tẽ; e
 ſtatis perſequutionũ procellas lapſi eſſent, ſi tamen iam Chriſti
 nomen fortiter conſiterentur, ſecludi, nõque propterea, ve
 quos excitamus, inquit, & exhortamus ad prælium, non inermes
 & nudos relinquamus, ſed protectione ſanguinis & corporis
 Chriſti muniamus. Et quum ad hoc fiat Euchariftia, vt
 poſſit accipientibus eſſe tutela, quos tuos eſſe contra aduerſa
 rium volumus munimẽto dominicæ ſaturitatis attemus,
 Et poſt pauca: Idoneus eſſe non poteſt ad martyrium, qui ab
 eccleſia non armatur ad prælium, & mens deſicit, qui non re
 cepta Euchariftia erigit & accendit. Hæc ille. Nos ergo mar
 tyribus tãto inferiores, ſi tãtum robur de nobis politeri nõ
Berna. in audemus, ſaltè hunc fructum ex Euchariftiæ perceptiõne re
ſal. qui ferre oportet, vt deinceps omnia peccatorum inquinamenta
habitat horreamus, & omnis ſapor delectamentorum carnalium no
ſer. 3. bis ſit quaſi rancidum, radẽnque palatum acutè mordacita
Cypri. de tis acutum. Solus verò Chriſtus nobis ſapiat, vt ſcilicet nihil
coena do aliud ſudeamus, quàm eius paſſionibus communicare, & eã
min. conuerſationem imitari, quam ipſe geſit in vita.

Aug. de **E**T quo magis huius ſacramenti virtus illuſtretur, ad exte
ſacr. ſide. rorum etiam ſacramentorum efficiam conferenda eſt.
 Sub baptiſmum quum exorcizamus, quaſi mollimur: quando
 baptizamus, quaſi conſpergimur: quando ſpiritus ſanctifica
 tionem accipimus (quod in confirmatione fit) quaſi coqui
 mur: in hoc ſacramento chriſti panis efficiamur. Item in ba
 ptiſmo

ptiſmo omnis peccati reatus tollitur, chirographum damnationis noſtra celerit, & ea gratia nobis conferatur, re amodo
 nobis concuſſentia, ſi vobis us, noceat. In confirmatione, *Confir-*
 aduerſus concuſſentiam armamur, ſed tamen ipſius concuſſentia
 eſſentia fomes non auferitur. Illic fomes, ſi riuſus (vt ſolet) *masio.*
 eſſentia ebulliat, & vel incogitantes vel non reſiſtentes
 i peccatum præcipitet, poſt priora illa duo ſacramenta
 (quæ non iterantur) altera ſuper eſt poſt naufragium tabula, *Pœnitentia.*
 nimirum poenitentia, eſſicax cõtra peccatum medicina, qua
 Neut lupus peccatorib; ad te per ſiduciam miſericordiam (qua
 eſt in Chriſto ſetu) ex toto corde comerſis, peccata iterum
 cõdonare paratus eſt. Sed nunquid etiam nõ poſt cõdonata
 peccata per poenitentiam inſirmis carnis tota tollitur? Ne
 quaquã, ſed manet adiuuẽdem ille fomes, manet i carne con
 cupiſcentia, qua nos iuſtus ad malum icitare pergit, & que
 ad eũ nunquam iterum icitans hoc agit, vt & ſi i hoc corpore *Aug. in*
 ſine crimine non tamen ſine peccato eſſe poſſimus. Interim *encl. 16.*
 nec mandus nos deſerit, ſed circũſtans, ad malum ſolicitare *64.*
 nunquam deſinit: oiaabolus quoque quo magis nos de vira in *Jo. 2. 3.*
 melius commutanda ſollicitos videt, tanto acrius contra nos *Luce. 11.*
 bella parat ac iuratur, atque non aliter quàm leo rugiens cir
 cur: quæ reas quẽ deuoret. Ergo vt aduerſus perpetuos iſtos
 ac ſeuſiſimos hoſtes, partim domeſtico, partim exteris (cũ *Bernar. ſer. de coe*
 quibus nobis tota vita belligerandum eſt) fortiter conſiſta
 mur, noua ſemper ope nouis ſuppeditanda ſubinde eſt opus, qua
 eſt gratia huius ſacramenti Euchariftiæ ſacrosanctæ. Hæc e
 nim ſomitem miſericordie temperat ac reſiſtit, & quo min; gra
 uioribus peccatis ſolicitante carne, mundo, ac diabolo, con
 ſuſum præbeamus, prohibet, minorã verò peccata, omnia di
 ſuit. Hæc mundum, & quæ i mundo ſunt, omnia pro Chri
 ſto, veluti ſtercora cõtemptibilia facit. Hæc fortiorem illum
 athletam, nempe Chriſtum, iroducit, qui ſorem armatum,
 arcem animi noſtri præoccupantem (nimirum diabolum) ſu
 perueniẽs vincit, vniuerſaque arma in quibus confiſſebat, au
 fert, & ſpolia diſtribuit. Non inſcitẽ Bernardus: Si quis, in
 quit, ex nobis non tam acerbos ſentit iracundiã, inuidiã, lu
 xuriã, & cuiuſcemodi criminũ motus, gratias agat corpori &
 ſanguini dominico, & gaudeat quod peſſimum vlcus acce
 dat ad ſanitate. Ergo per baptiſmum abluimur, per confir
 mationem roboramur, per poenitentiam relapſi mundamur. *ibidem.*

Eucharistia Sed per Eucharistiam, inuis latentis morbi & perpetuæ infirmitatis nostræ cōsicij medicamur, ac dulciter reficimur & cōsumamur, denique aduersus omnes peccati, mūdi ac diaboli insidias roboramur ac subleuamur fidei & charitatis augmento. Quis ergo nō videt quā indigeamus hoc sacramēto per totam vitā, qui in carne peccati, iter tot mūdi & diaboli insidias commemoramur, ab hostibus alijs nūquā tuti aut securi? Et quis tandē ex nobis est, qui non aliquando peccet, qui non lauat? Iterum ergo (vt inquit Augustinus quotidiē hæc oblatio, quā quotidiē peccamus, peccatis, iue quibus moralis firmitas consistere non potest. Et quia quotidie labimur, quotidie Christus mysticē molatur pro nobis, dedit enim nobis hoc sacramētum salutis, vt (quia nos quotidie peccamus; & ille iam mori non potest) per hoc sacramētum remissionem consequamur. Adeamus igitur Christum singuli, qui laboramus, qui onerati sumus, qui egrotamus, qui tētionem procellis quatimur ac iactamur. Ad presens illud remediū nobis propositum properemus. Eis (qui & virtus & refugiu nostrū est & adiutor i tribulationibz) nos magna cum fide copulenus, atque adeo virtutem in corpore & sanguine eius sitam (qua omnes potestates inimici fortiter debellauit) in viscera nostra traiciamus. Nam si qui simbram in Mat. vestimenti eius tetigerūt, rectē omnes conualuerunt: quantum magis corroborabimur, si totum illū in nobis habeamus? Sedabit ille in nobis fauientem membrorum nostrorum legem, perturbationes animi extinguet, morbos omnes depellet, ab omni casu nos eriget, & inimici potestate deuicta, a veram pietatem cōcietabit, atque adeo in seipsum nos trāsformabit. Hic est ergo principalis finis huius sacramenti, nempe vt peccata in corpore remur, de quē remissione peccatorū & futura gloria, tanquā pignore quodā certi reddamur, ac vltimū vitæ caritice quadam mediciā sanemur, reficiamur, erigamur, consolidemurque. Atque hæc omnia Christus significat in Mat. 6. re voluit hisce verbis: Accipite & comedite, hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur. Accipite meam carnem, in 1. Cor. 11. remissionem peccatorum pro vobis traditam, & manducate; Secundū manducantes, in me transformamini, & maledictis omnibus terrenis cupiditatibus, in me manete, & ego in vobis. *scia finis.* Sed quid ille subiungat, videamus: Hoc facite (inquit) in meam commemorationem. Ad hoc, inquit, sacramentum istud

istud vobis relinquo, vt scilicet non tantū corpus & sanguinem meum manducetis ac bibatis, sed & vt tanti beneficij (quod vestri causā moriens vobis impetraui) nēpe remissionis peccatorum, & vitæ æternæ semper memores sitis, & semper ad gratiarum actionem cōuertamini, prædicemus & annunciantes mortem domini vestri pro vobis occidit, idquē tantisper donec veniat. Hic est ergo huius sacramenti proprius vsus (quod & suprā attigimus) vt manducantes & bibentes vsus huius corpus & sanguinem domini, in æterno cordis gaudio sumimus factam cum laude commemoremus, annunciemus, prædicemus, menti corpus Christi pro nobis traditum, & sanguinem eius in cruce in remissionem peccatorum nostrorū effusum, vt quē cōsitemur hoc esse vnicū pretium redemptionis animarum nostrarum, sicut Paulus ait: Empti enim estis: precio magno, 1. Cor. 6. exultate & portate Deum in corde & corpore vestro. Idquē facere nos oportet donec veniat, vt rediens ad iudicandum viuos & mortuos, iueniat nos facere, quod ipse ad nos discedens, vt faceremus, instituit.

Tertium fit
 Postremo (quod & superius satis declaratū est) nemo igno-
 rat hoc sacramentum institutum esse, vt sit efficax signum sacramē-
 ecclesiasticæ, vnitatis & fraternæ charitatis, extra quam non
 ritē accipit hoc sacramentum. Hoc nimirum est quod di. 1. Cor. 10
 xit Apostolus: Quoniam vnus panis, & vnū corpus multi
 sumus, qui de vno pane & de vno calice participamus. My-
 sterium ergo pacis & vnitatis nostræ, vt inquit Augustinus, c. quia
 Christus in mensa sua cōsecrauit, & per hunc cibum & potū passus de
 societate sui corporis & membrorū suorum intelligi voluit, consec.
 quæ est ecclesiæ vnitatis. Qui ergo est in eius corporis vnitatis, dist. 2.
 id est in Christianorum compage membrorum, ipse verē di-
 cendus est manducare corpus Christi & bibere sanguinem eius. De
 Christi. Ac per hoc heretici, & schismatici ab huius corporis lib. 21.
 vnitatis separati, possunt quidē percipere sacramentum cap. 2. 5.
 sed nō sibi vtile, imō verō sibi noxium accipiunt enim id in
 testimonium cōtra se, qui non sunt in eo vinculo pacis, quod sac. fide
 in illo exprimitur sacramento: diuisionē enim querunt, cum Chry. 10.
 panis illæ cœlestis indicet vnitatem. Vna mensa omnibus est 4. ho. 51.
 proposita, idem cibus porrigitur, nō diuini amplius, non pau- in Mat.
 peri minus, q. Christus omnes æqualiter vocarit, idq. in ppa homil. 33
 uolo sit, vt scilicet nos vnum corpus agnoscamus, & mutua Aug. in
 charitate complectamur. O sacramentum pietatis, ô sanguinem

vnitatis, vñ caritatis. Cōmēdatur itaque hoc sacra-
mentum, quod & supra attingimus, in eiusmodi rebus, quæ ad
vnum aliquid rediguntur: ex multis enim granis vnus panis
cōficitur, ex multis racemis vini cōfluit, vt particpatione
huius sacramenti inter alia admoueretur gratia Christi. vt
& nos vnum simus, nos diligendo, vñā tenendo fidem, vñā
spem, indiuiduā charitatem. Nec dubium est, quin hoc sacra-
mentum hęc charitatē in nobis efficiat, modō vñ debet sumi-
tur. Vnde inquit Cyprianus, quid agant hoc sacramētō iu-
tati, intellige quæ loquuntur, quā sancti odoris sic que, quid
illa eructat, gratiæ plenitudo, verbum bonum, mores compo-
sitos, affectus pudicos, sensus pacificos, ita vt post odoramen-
ta ista, gratiæ huius participes, discurrant, & matius sic ad
inuitem affectibus complectantur. Et quibus vnus est panis,
vnum est corpus, & omnium vnum cor & anima vna, vñ
Christo adherēs, &c. Certē hī sunt fructus, quos in nobis Eu-
charistiæ perceptio gignere debet: hī fines, propter quos à
Christo instituta, & veluti vltimum memoriale relicta est.

**De affectu quo ad altare accedēdū est, quid attinet plura
dicere?** Nam quomodo esse oportet, & in Canonibus
concilij nostri, p̄uincialis, licet succinctē, & superius latē do-
cimus. Paulus Apostolus accessurus sic cōmonefacit: Probet
1. Cor. 11.

**Primo requiritur
excentio
sentie.**
Rom. 3.

Accessuro itaque ad hoc cœleste conuiuium, ad hęc
magis cœnā regis æterni, incumbit, vt se primū excutiat, vt
conscientiæ suæ cōplicitatam rationem euoluat, vt infirmitatē
& peccatū suū agnoscat, vt de peccatis pœnitent, seculū repurās
quā graue sit commissum ob quod expiandū, Christū Dei
filius in morte tradere, se nō dubitauit, & si quid est crimi-
nis quod cōscientiam grauat, id vt sacerdoti, Christi vice pa-
tescificat, atque ea sarcina per verbū absolutionis (quod nō sa-
cerdotis, sed Christi est) se exoneret, vt denique vtilitatē de-
moneps peccandi deponat. In primis autē omnem simultatem
si quam cum proximo habet, animo eximat, atque etiā cum
eo, quantū in se fuerit, in gratiam redeat. Hęc sanē prepara-
tionē p̄cedere oportet. Quōdiu enim homo peccatū & in-
firmitatē suam nō sentit, ineptus est ad participandū hoc sa-
cramentū, quod interioris hominis esuriam quærit. Esuriam
quidē, de qua dictum est: Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiā:
nō quā sibi facit homo, sed quā dat Deus. Planē inepti sunt,

qui

qui ignorantes Dei iustitiā, & suam volentes constituere, iu-
stitiæ Dei eō sunt subiecti, qualis fuit ille superbo phariseus.
Non enim bene habentibus hoc est le iustos & sine peccato
p̄sumentibus Jopu est medico, sed male habētibus. Excludi-
tur ergo ab huius sacramēti virtute, & qui de se p̄sumēs,
resoluti. cum nauia accessit, & qui impetens animo im-
puro & charitate vacuo accedit, indignē certē accipit, qui tūc
accipit quomodo debet agere pœnitentiā, ergo prius le iudicat,
& seueritate pœnitentiæ se exercet, vt à leproso iudicatus, nō
iudicetur à Deo. cessat enim vindicta diuina, si cōfessio p̄ce-
curat humana. Nullus Iudas, nullus Simō, hanc mēsam adeat
pacis enim sacramentum inquisitioni pecuniarum & simo-
niæ non conuenit, nullus immisericors, & nullus irpurus ac-
cedat, nullus communiceet, nisi ex discipulis sit: alioqui sibi
iudicium manducabat & bibit, non quia malum accipit, sed
quia bonum malus male accipit. Habentem enim adhuc vo-
luntatem peccandi magis Eucharistiæ perceptione grauari,
quā purificari constat. Rursus, si mens cuiuspiam de cœte-
ro peccandi non habeat voluntatem, nec mortalibus crimi-
nibus p̄graueatur (nimirum talibus quo iudicio sacerdotis
per pœnitentiā vel publicam vel secretā prius expiari opor-
tuit) is confidens de domini misericordia, qui peccata p̄a cō-
fessione donare cōsuevit, accedat ad Eucharistiā intrepidus
& securus. Quod si peccatis quotidianis, non tamen mortife-
ris, adhuc morderis, antequam ad altare accedas, attēde quid
dixeris: nēpe dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimit-
timus debitoribus nostris. Si dimittis, dimittetur tibi, securus
accedet, panis, nimirum cœlestis, non venenum est, sed vt
de si dimittis: Nam si non dimittis, mētiris, & ei mētiris quā
non fallis. Mentiri Deo potes, Deum fallere non potes, no-
uit ille quid agas, intus te videt, intus te examinat, intus in-
spicit, intus iudicat, intus aut damnat, aut coronat. Breuiter,
qui spiritualiter māducare vult, videbit ne sine veste nuptia
li se ingerat, sed innocentiam ad altare portet, euangelicæ
parabolæ memor, quam Matthæus cap. 22. describit.

Secundo, vt dignē capias, fides accedere debet. Vt quid, in-
quit Augustinus, paras dentes & ventrem? crede etiam &
manducasti. Creder enim in eum, hoc est manducare pa-
nem vnum: qui credit in eum, manducat eum. Fide ergo op-
us est, qui sumens credas, non tantum veritatem corporis

Matt 5.
Rom. 10.
Luc. 18.
Matt 9.
Chry. 10.
4. hom. 6

August.
1. Cor. 11.
Chry. 10.
51. 7. Ma.

August.
1. 2. 6. 2.
10. an.
1. Cor. 11.

Aug. de
eccl. dog.
cap. 33.

Psal. 31.

Psal. 138

Secundo ac-
cedere de-
bet fides
August.
Qua fide
opus sit.

Cypri. de
coch. Do-
mini.

De affe-
ctu acce-
dentium,
1. Cor. 11.

Primo re-
quiritur
excentio
sentie.
Rom. 3.

In primis
omnis si-
multas de-
ponenda
Prepara-
tio.

Aug. in
Ioā. trac.
27.

& sanguinis domini in Eucharistia, sed & credas ac sentias per redemptionē, que est in Christo Iesu, tibi gratis remitti peccata, qua Christum veluti adhuc in cruce pro te pendentem, teque sanguine suo in remissionē criminum, aspergētē inrueris, & hoc sacrificium pro te semel immolati summa cum laude ac prædicatione prosequaris, qua intelligas, te veluti mande Christi, corpus eius pro te traditū, & sanguinem in remissionem peccatorum tuorum effusum iumere, vt non aliter sis affectus, ac si dominū Iesum præsentem videres, proinde que carnem illam, quam tibi Christus ad salutē dar, prius adores quam manduces. Breuiter, ea fide imbutus eris, qua in caulis institutionis & fines huius sacramēti diligenter respicias, eademque fide, fructus tam misericofos, quos supra retulimus, capias ac indulgācas, adeptis vero rursus in pximi tui commodum vtaris, insequens & præceptum & exemplum domini tui, qui ait: Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicē, sicut dilexi vos. Maiori certē dilectione nos prosequi ille non potuit, quam vt animam suam poneret pro nobis. Quæ ergo dilectione & nos oporteat proximos nostros commemora nostra cōplecti, videm⁹. Qui hac viua fide accedit, iis demum quotiescūque corporis domini cōmunicat, mortē dominianūnciat, & corpus domini secundum apostolicam iūisio nem diiudicat, referens fructum permanentem in vitā æternam. Quæ hac fide vacuus accedit, foris quidem māducat, nō inus premit dente, nō capit mente. Sumit quidem is veram Māducatiam: sacramentum accipit sed vitam Christi non accipit. Ad re corpus iudicium sibi manducat & bibit, nō diiudicās corp⁹ domini domini. Hoc est enim vt idem sæpius repetamus māducare illā escā quid. & illum bibere potum, in Christo manere, & illum manentem in se habere: ac per hoc qui non manet in Christo & in tract. 26 quo non manet Christus, proculdubio nec manducat spiritaliter eius carnē, nec bibit eius sanguinē, licet premat dente spiritaliter. tātē rei sacramentū ad iudicium sibi manducat & bibit, quia Māducā immūduā præsumpsit ad Christū accedere sacramēta, quæ ne re sacramentaliter de, quoniam ipsi Deum videbunt. Ergo priusquam accedat, Matt. 5. probet seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat. Idē postquā ederit, & biberit, probet semetipsum an dignē &

August.
Chrysost.

Aug. in
Psalm. 98.

Ioan. 15.

Qui di-
gnus hoc sa-
cramēto
cōmuni-
cent.

Aug. in
Ioa. tra.
26.

Greg. li.
diolog. 4.

Māduca-
tia: sacramentum accipit sed vitam Christi non accipit. Ad re corpus iudicium sibi manducat & bibit, nō diiudicās corp⁹ domini domini. Hoc est enim vt idem sæpius repetamus māducare illā escā quid. & illum bibere potum, in Christo manere, & illum manentem in se habere: ac per hoc qui non manet in Christo & in

tract. 26

Māduca-
tia: sacramentum accipit sed vitam Christi non accipit. Ad re corpus iudicium sibi manducat & bibit, nō diiudicās corp⁹ domini domini. Hoc est enim vt idem sæpius repetamus māducare illā escā quid. & illum bibere potum, in Christo manere, & illum manentem in se habere: ac per hoc qui non manet in Christo & in

tract. 26

Māduca-
tia: sacramentum accipit sed vitam Christi non accipit. Ad re corpus iudicium sibi manducat & bibit, nō diiudicās corp⁹ domini domini. Hoc est enim vt idem sæpius repetamus māducare illā escā quid. & illum bibere potum, in Christo manere, & illum manentem in se habere: ac per hoc qui non manet in Christo & in

tract. 26

gnē & cum fructu hoc sacramento sit vsus: id quod hinc intelliget, nimirum si senserit cor suum hoc cibo viuifico ab operibus mortis repurgatum, ea charitate mardescere, vt & inimicos odisse desinat, atque ad expeririur se nūc ad omnia charitatis officia proximo impēdenda paratum ac promptum esse, seque in rebus primi afflictis non secus ac propriis moueri. Nullum enim est certius testimonium, nos hoc sacramentum dignē suscepisse, quā quom sentimus post digni sumprum sacramentum officia illa charitatis cum magno virtutum prouentu in nobis elucere. Id quod & Petrus Apostolus innuit, quum ait: Satagite fratres, vt per bona opera certam vestram vocationem & electionem faciatis. Quod si quis non sentiat hos affectus post sumptam Eucharistiam, sed magis contrarios, vel cui non præsto sunt hæc charitatis officia, adhuc cæcus est & manutentans, obliuionem accipiens purgationis veterum suorum delictorum: cui, hoc solum superest, vt sedulo oret patrem cælestem, quo miserum peccus prauis istis affectibus expurget, & panis illius superflubis fitalis gustum ingeneret. Tantum de affectu accedentium dixisse suffecerit.

Minister huius sacramenti, vniuersalis ecclesiæ consensu sacerdos est, qui pro Christo legatione fungitur, & a Christo ministerium reconciliationis accipit, qui est malus fit, nihilo secius tamen corpus & sanguinem domini conficit & impertit. Nihil enim a bono maius, nihil a malo minus perficitur sacerdote, quia non in merito consecrantis, sed in verbo efficitur creatoris: siquidem credendum est quod in verbis Christi sacramenta consiciantur: sicut ipse est qui baptizat, ita ipse est qui per spiritum sanctum suam efficit carnem & sanguinem. Non sacerdos, sed spiritus sanctus qui vtificat, qui vnus idēque in tota ecclesia inuisibiliter operando sanctificat, & sanctificando benedicit. Ergo diuina solummodo est hæc virtus siue potestas, nō humanæ efficaciz: vt non sit mirum, sacramentum nec bonorum dispensatorum meritis ampliari, nec malorum attenuari quoniam interim malus minister ad iudicium & condemnationem suam tanto ministerio fungatur.

Aug. de
corpo. do.

contra ca
thol. 1.

quæst. 1.

2. Cor. 5.

Matth. 3.

Lucæ 3.

Ioan. 1.

Gregor.

DE POENITENTIA.

Poenitens quid.

De quo modo poenitere dicitur.

Malac. 3

Nō poenitere Dei.

Psal. 109

Verbum poenitere latissime acceptum.

Ambro. de pe lib. 2. cap. 9. Act. 5. 2 Cor. 7.

Luc. 8.

Tā ratione vocabuli auspicemur, poenitere grammaticis significat, displicere quod ante placuit, non sine interno animi dolore. Quod autem scriptura interdū Deum alicuius rei poenitere dicit, manifestus tropus est, quo significatur, Deum non humano quidem more poenitere, quasi scilicet dolore aliquo tangatur, ipsiq; quādam affectus mutatione displiceat, quod placuit prius, quum scriptum sit: Ego Deus, & non mutor. Sed quemadmodum homines, quos cuiuspiam rei poenitet, de re mutata solliciti sunt, atque etiam quoad possunt, mutant; sic quum Deus mutat semel statuta vel facta, ad humanum morem poenitere dicitur, quod tale faciat, quale faciūt poenitentes, quemadmodum Genes. 6. legitur, Deum poenituisse quōd hominem fecisset in terra. Nam eo loco Deus iusto Noē declarat, quo pacto o hominem, quem ad iuocōium terram plasmauerat, rursus de terra ob eius malitiam per diluuium perdurus foret. Item 1. Reg. 15. refertur, dominū poenituisse quōd cōstitisset Saul regē: quo significatur, Deū velle regnū, quod sua dispositione prius Saul regi detulerat, in alium meliorem transferre. E contrario, nō poenitere Dei, est semel statuta nullo modo mutare, vt est illud in Psalmo: Iurauit dominus, & nō poenitebit eū: es sacerdos in aeternum secundum ordinē Melchisedech. Quo declarat sacerdotium Christi perpetuū & immutabile fore. Sed relicto tropo, de poenitētia, quā proprie in hominem cadit, videndum est.

PRincipio itaque verbum poenitere, latissimē acceptum, significat non tantum propter erratum. sed propter rem quamcunque dolere, quam velimus aliter actam esse, vel aliter se habere, nullo interim habito iusti aut recti respectu. Quemadmodum sunt, quos poenitet opes suas diuississe pauperibus, aut eas tumultuaria mentis impulsu, nō iudicio perpetuo ecclesie conuulsisse, quos vellent reuocatas: & quorum numero Ananias & Saphira fuerunt: & generatim sic poenitentiam omnes, qui secundum seculum tristantur, quorum tristitia non poenitentiam in salutem stabilem, sed mortem operatur, de quibus dictum est in Euangelio, quōd ā sollicitudinebus & diuitiis & voluptatibus vitæ eantes, suffocantur.

Secundō

Secundō, vocabulum poenitētiæ accipitur strictius, nempe pro dolore qui ob crimen perpetrātū aut erratum cōmissum accipitur. Secundū quam significandi rationem, poenitentia more scripturæ in veram & falsam seu fictā diuiditur. Vt autē vera ā falsa rectē discerni possit, veteres veræ poenitētiæ tres partes numerarunt. Contritionem, Confessionē, & Satisfactionem. Rursus veram poenitētiā duobus speciebus contineri conilat, Interiori & exteriori. Exterior iterum in publicam & priuatam scinditur. Sunt qui publicam iterū in solennem & simpliciter publicam secent. Sed hæc vltima publicæ poenitētiæ discriminatio magis rituum publicæ poenitētiæ differentiam, quā diuersa poenitētiæ species denotat. Hæc tamen omne exterioris poenitētiæ species vt fructuosæ sint, interiorē poenitentiam præsupponunt. Interim constat illius exterioris poenitētiæ, quæ proprie sacramētū est, (de qua postea dicemus) vim propemodum totā in absolute consistere. Quæ omnia quā poterimus breuiter exponere conabimur, allaturi, vt speramus, haud parū luminis, non tantum ei rei quæ præ manibus est, sed etiam veterum ecclesiæ patrum de poenitētia sententiis ac scriptis.

Ordiemur ergo ā veræ poenitētiæ descriptione, quæ sane nihil aliud est quā cōuersio hominis ad Deū, quæ tam fit ac peragitur, quum peccata quæ vel in nobis experimur, vel cōmissimus, propter Deū, ex animo non sine graui animi dolore odimus eā voto ac ppositio deinceps non peccandi, sed vitā in melius cōmutandi. Tres autē sunt huius poenitētiæ actiones, si diuo Augustino credimus, in ecclesia visitatæ. Vna est, quæ nouum hominē parturit, donec per baptismum omnium præteritorū ablutio peccatorū fiat; hoc agitur ante baptismū. Nullus enim qui suæ voluntatis est arbiter nisi poeniteat eum veteris vitæ, nouam inchoare potest. De hac dixit Apostolus Petrus: Agite poenitentiā, & baptizetur vnusquisq; vestrū in remissionem peccatorū. Altera est actio poenitētiæ post baptismū, quæ fit pro illis peccatis quæ legis decalogi cōtinet, de qua loquutus est Apostolus Paulus: Timeo ne iterum quum venero ad vos, humiliet me Deus apud vos, & iugeā multos ex his qui antè peccauerūt, & non egerūt poenitētiā super immūditia & fornicationē & impudicitia quā gesserunt. Est & poenitentia bonorū & fidelium poenā quotidiana, in qua peccata tundimus, dicentes: Dimitte aobis debita

Diuisio.

Tres partes poenitentia.

Descriptio vera poenitentia.

Aug. ad Sclen. i. baptis. & poeniten.

Acto. 2.

nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Illa utique quæ humanæ fragilitati, quantum parua, tamen crebra subre-punt: quæ si collecta contra nos fuerint, ita nos grauabunt & opprimunt, sicut vnum aliquod græde peccatum. Nihil enim interest ad naufragium, vtrum vno grandi fluctu nauis ope-riatur & obruat, ad paulatim, subrepens aqua in festinam, & per negligentiam derelicta atq; cõtemptra, impleat nauem atque submergat. In dies itaque orâtes, Dimitte nobis debita nostra, manifestamus habere nos, quod nobis dimitti postu-lemus, atque in his verbis humiliter animas nostras, quoti-dianam quodammodo agere penitentiam non cessamus.

Quoti-
diana pen-
nitentia.

Inuenti sunt autem hæretici, qui primam tãtum penitentia actionem ante baptismum cõcederent: penitentiam vero post baptismum, penitus negaretur: à Nouato auctore Nouatiani dicti, qui & Cathari, quorum impietatem nostris tẽporibus phanatici Anabaptistæ renouare conati sunt. Hos nõ difficile est apertissimis scripturæ testimoniis & exẽplis innumèris refellere. Quid enim eo testimonio fortius, quo Deus apud Ezech. ca. 33. addito etiam iureiurando, hos hæreticos impie mẽturi apertissime pronũtiat: Vno ego, dicit do-minus, Nolo mortem peccatoris, sed magis vt couertatur & viuat. Per seipsum iurat Deus (per maiorem enim se iurare nõ potest) sic nõle mortem peccatoris, quin potius lapsum conuer-ti & viuere. Faceat ergo hæreticus, qui Dei testimoniũ conuellerẽ non erubescit. Itidem Christus apud Matth. cap. 18. Si peccauerit, inquit, in te frater tuus, vade & corripe eum inter te & ipsum solum. Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum, Lutæ quoque ca. 17. sic ait: Malus gaudium erit super vno peccatore penitentiam agente, quàm super nonaginta nouẽ iustis qui nõ indigent penitentia. Paulus ad Galat. 6. inquit: Fratres, si preoccupatus fuerit homo in aliquo delicto vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, &c. Et quid apertius eo, Memor esto vnde cecideris, & age penitentiam, & prima opera fac. Et quod Petrus ad Simonem Magum iam baptizati ait: Penitentia age ab hac nequitia tua, &c. Possent & alij sexcenti loci afferri. Quod si exemplaria scripturæ requiras, habes ex penitentibus receptis, Dauidem, Manassẽ, Petrum, Magdalenam, Galatarum ecclesiam, Corinthum in cæstũ, & plerofq; alios, de quibus scriptura passim meminit. Qui vero plura in numero habere desi-

Nouatiani
Anabap-
tistæ.

Hebr. 6.

Apoc. 2

Acto. 8.

derat, quibus hæreticos illos reuincat, hic sanctos illos eccle-siæ patres perlegat, præcipue diuum Ambrosium in duobus, quos de penitentia conscripsit, libris, vbi eisdem grauissimè ac acerrimè confutauit. Quare illos tãtum locos quos illi vti præcipuos pro sua hæresi tuenda, ex epistola ad Hebræos adferunt, attingemus. Prior legitur Hebræorum 6. in hæc verba: Impossibile est eos qui semel sunt illuminati gustauerunt etiam donum cælestis, & participes facti sunt Spiritus sancti, gustaueruntq; nihilominus bonum Dei verbum, virtuteque seculi venturi, & prolapsi sunt rursum) renouari ad penitentiam, rursum crucifigentes sibi metipsi filium Dei, & offensui habentes. Hic locus licet durissimus videatur, tamen sanè intellectus ad eodẽ penitentiam non tollit, vt etiam statuat Vete-res, de quorum numero sunt Ambrosius, Chrysostomus, Theophylactus, & ceteri ferme omnes hũc locum de bap-tismo intelligunt, quod hũc impossibile sit iterari. Et sententiã suam his verbis Paulinis (nempe renouari ad penitentiam, item crucifigentes sibi metipsi filium Dei, & offensui habentes) confirmant. Nam qui post baptismum (in quo cum Christo crucifigimur & conspiciamur) labitur, ac putat aliam renouationẽ baptismatis superesse, is Christũ denuo crucifigit. Semel crucifixus est Christus, semel peccato mortuus est: amodo non moritur. Ergo & vnicui oportet esse in ecclesia baptismum, non plura. Potest etiam secũdum veteri sententias de blasphemis intelligi, vt verbũ, Impossibile, capiatur pro, admodum difficile. Blasphemo enim, qui Christum iterum crucifigunt ac ludibrio habent, renouari posse ad peniten-tia, valde difficile atque ad eodẽ apud homines impossibile vi-detur. Interim tamẽ nemo negauerit, id apud Deũ nequaquã esse impossibile, si blasphemo penitentiam dare decreuerit. Exemplo sint in veteri testamento Manassẽs, in nouo Pau-4. Reg. 2 lus, qui quãuis blasphemi & persecutores Dei fuerint, cõse. 1. Par. 33 quiti tamẽ sunt veniam. Ceterum qui hũc locũ de finali blas-1. Tim. 1. phemia seu impenitentia aut desperatione tantum intelli-gunt, videntur nobis quamproxi-mè ad germanam epistolæ intelligentiam accedere, quæ nullam habet absurditatem. Nam Mat. 13. & Euangelium docet, vnum tantum genus esse peccati, quod Marc. 3. Christus peccatum in Spiritum sanctum appellat, neque hic Luca 12. neq; in futuro seculo remissibile. Hoc beatus Augustinus & Aug. de ceteri sancti patres, finalem impenitentiam seu desperationem peccati, in

derat, quibus hæreticos illos reuincat, hic sanctos illos eccle-siæ patres perlegat, præcipue diuum Ambrosium in duobus, quos de penitentia conscripsit, libris, vbi eisdem grauissimè ac acerrimè confutauit. Quare illos tãtum locos quos illi vti præcipuos pro sua hæresi tuenda, ex epistola ad Hebræos adferunt, attingemus. Prior legitur Hebræorum 6. in hæc verba: Impossibile est eos qui semel sunt illuminati gustauerunt etiam donum cælestis, & participes facti sunt Spiritus sancti, gustaueruntq; nihilominus bonum Dei verbum, virtuteque seculi venturi, & prolapsi sunt rursum) renouari ad penitentiam, rursum crucifigentes sibi metipsi filium Dei, & offensui habentes. Hic locus licet durissimus videatur, tamen sanè intellectus ad eodẽ penitentiam non tollit, vt etiam statuat Vete-res, de quorum numero sunt Ambrosius, Chrysostomus, Theophylactus, & ceteri ferme omnes hũc locum de bap-tismo intelligunt, quod hũc impossibile sit iterari. Et sententiã suam his verbis Paulinis (nempe renouari ad penitentiam, item crucifigentes sibi metipsi filium Dei, & offensui habentes) confirmant. Nam qui post baptismum (in quo cum Christo crucifigimur & conspiciamur) labitur, ac putat aliam renouationẽ baptismatis superesse, is Christũ denuo crucifigit. Semel crucifixus est Christus, semel peccato mortuus est: amodo non moritur. Ergo & vnicui oportet esse in ecclesia baptismum, non plura. Potest etiam secũdum veteri sententias de blasphemis intelligi, vt verbũ, Impossibile, capiatur pro, admodum difficile. Blasphemo enim, qui Christum iterum crucifigunt ac ludibrio habent, renouari posse ad peniten-tia, valde difficile atque ad eodẽ apud homines impossibile vi-detur. Interim tamẽ nemo negauerit, id apud Deũ nequaquã esse impossibile, si blasphemo penitentiam dare decreuerit. Exemplo sint in veteri testamento Manassẽs, in nouo Pau-4. Reg. 2 lus, qui quãuis blasphemi & persecutores Dei fuerint, cõse. 1. Par. 33 quiti tamẽ sunt veniam. Ceterum qui hũc locũ de finali blas-1. Tim. 1. phemia seu impenitentia aut desperatione tantum intelli-gunt, videntur nobis quamproxi-mè ad germanam epistolæ intelligentiam accedere, quæ nullam habet absurditatem. Nam Mat. 13. & Euangelium docet, vnum tantum genus esse peccati, quod Marc. 3. Christus peccatum in Spiritum sanctum appellat, neque hic Luca 12. neq; in futuro seculo remissibile. Hoc beatus Augustinus & Aug. de ceteri sancti patres, finalem impenitentiam seu desperationem peccati, in

Ambro.

Obiectis.

Dulatio.

Roma. 6.

Verbũ 7.
possibile.

4. Reg. 2
1. Par. 33

1. Tim. 1.

Mat. 13.
Marc. 3.

Luca 12.
Aug. de

peccati, in

Spiritum sanctum. nem vsque ad mortem, interpretatur. Nam hæc sola non remittitur, quod propriè cum gratia pugnet. Qui enim fieri potest vt obstinatus & desperans, gratiam remissionis peccatorum accipiat quam repudiat? Cetera omnia, quantumvis graua crimina, etiam post baptismum, quamlibet sæpe iterata, vera penitentia dilui tota scriptura proclamat. In locum illum ad Hebræos sic rectè intelligi, satis indicant præcedentia, quæ delectant frequentia. Superius enim dixerat: Videte fratres, ne sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis discendendū Deo viuo, sed abhorrantini vosmetipsos per singulos dies, donec hodie cognominatus, vt nō obduretur qui ex vobis malitia peccati. Hic apostolus clarè significat se penitentiam post baptismum permittere, qui & obtestatur fratres, vt sese mutuo cohortantur, donec hæc vita superstes est, ne quis omnino ex ipsis incredulitati obnoxius, obduretur malitia peccati, nimirum solos incredulos & finaliter obduatos, non autem resipiscentes & piis commotionibus obedientes, ab illa requiæ excludens. Quibus enim, vt subdit, iurauit dominus, non ingressuros in requiem, nisi his qui non obdederit, quos videmus, quod non poterunt ingredi propter incredu-

Esaiæ 28 litatem? alioqui remissio peccatorum, quod ad credendū, attrinet, vniuersalis est. Omnis enim qui credit in eum, non confundetur. Item, Sic Deus dilexit mundum vt filium suum vni-genitum daret, vt omnis qui credit in eum, nō pereat, &c. Sic itaque intelligendus est locus ille ad Hebræos, Impossibile esse renouari eos qui Christum iterū crucifigunt & ludibrio habent, id est renouari nō possunt qui Christo increduli sunt, qui Christi fidem deserunt, qui Christū contemnunt, qui Euangelio amplius non obediunt, quod non sit in alio quoniam salus. Potest & sic enarrari locus, Impossibile esse eos, qui bonum Dei verbum reliquerunt, ad penitentiam renouari, tan- tisper scilicet, donec ludibrio ostentui filium Dei habent.

Alter lo- cus du- vniuersal. Atque hæc esse verè Paulinam sententiā, ex alterius loci, quem hæretici ex eadem epistola cap. 10. obiciunt interpretatione magis perspicuū euadit, qui sic habet. Voluntariè peccatibus nobis post acceptam notitiam veritatis, iam nō relinquuntur pro peccatis hostiā, sed terribilis expectatio iudicij. Quo certè nihil aliud inculcare vult Apostolus, quam Christū esse viam illam pro peccatis nostris hostiā in cruce immolatā, atque hanc veritatem nos retinere oportere. Alio- qui si

qui si post notitiam huius veritatis volūtariè peccauerimus, hanc veritatem atque ad Christū ipsum deserentes, certè nihil superest, nisi vt in iudicio pœnas demus. Vnde huius loci eadem omnia est sententiā, quæ est illius apud Ioannē: Qui non credit in eū, iam iudicatus est, quia non credidit in nomi- ne vni-geniti filij dei. Et iterum: Qui autem incredulus est filio, nō videbit vitam, sed ira dei manet super eū. Atque, hoc est peccatum illud ad mortem, de quo i prima epistola, idem Apostolus ait: Est peccatum ad mortē, pro eo non dico, vt quis oret. Nō magis ergo ambo hi loci ex epistola ad Hebræos: ci- tati reuertentur per penitentiam ad Christum repellunt, quam illi apud Ioannē. Vtrobique enim significatur incredulos iam iudicatos esse, iram dei super eos manere, quandiu increduli sunt, quādiu filium dei iterū crucifigunt & ostentui habent, quādiu volūtariè peccat, notitia veritatis simul accepta, volūtariè relictā ac contēpta, quādiu filium dei conculcauerint, & sanguinē testamenti, in quo sanctificati sunt, pollutum du- xerint, & spiritui gratiæ contumeliā fecerint, hoc est gratiā quæ est in Christo, repudiari. Nā quisquis ad Christum per penitentiam & fidem reuertitur, horum omnium contraria facit, ad quem non pertinet hæc Christi communitio: Non re- mittitur hic neque in seculo futuro: sed tantū ad illos qui sub- uersi sunt & proprio iudicio cōdemnati, de quibus scriptum est: Dedit illis deus spiritum compūctōnis, oculos vt non viderent, aures vt nō audiant. Item, obsecrarent oculi eorum ne viderent, & dorsum eorum semper inuerunt. Iam & totius epistolæ scopus hæc sententiā manifestè asserit. Paulus enim tota illa epistola ad Hebræos ferè nihil aliud agit, quàm vt discernat sacrificia veteris legis, ab illo vni-co sacrificio propitiatorio, Christo, doceatque omnia illa, in hoc vni-co iam euacuata & adimpleta esse, quo fiat, vt impossibile sit eum qui Christum (quem semel amplexus est) rursum cōtempserit, renouari per aliam hostiā, quum non sit alia pro peccatis hostiā, quam Chris- tus, quem qui relinquunt, frustra ad alias victimas seu opera confugiunt. Ignorantes enim dei iustitiam, & suam volentes cōstitueri, iustitiæ dei non sunt subiecti. Finis enī legis, Christus ad iustitiā omni credenti. Ex quibus omnibus consequitur, verissimam esse hanc ad Hebræos epistolam, penitentiam post baptismum magis statuere quàm tollere, quum Paulus iubeat ac obtestetur, adiuuoni fratres per singulos dies, donec

*Ioan. 3**Peccatū ad mortē quod. i. Ioan. 5**Math. 12**Tit. 3**Esaiæ. 6.**Roma. 11**Psal. 68.**Scop^o epi**Stole ad**Hebræos**Rom. 10.*

Quid per
initium sub
stantie
Paulus
velit.
Feb. 10.
Pœnitentia
secun
da post
naufra
gium ta
bula.
Hieroni.
super da
niel.
Prima ta
bula bap
tismus.
Secunda
tabula
pœnitentia

Novati
ni hereti
cum ima
nissimum.
Pœnitentia
in ge
nere acce
pta tribus
partibus
constat.

hodie cognominatur, vt nō obduretur quis malicia peccati sed vt participes Christi effecti initium substantiæ eius vsque ad finē firmiter retineamus: per initium substantiæ initia pietatis significans, scilicet baptismi & pœnitentiæ doctrinam, quam tœmentes non obdurabimus corda nostra, sicut qui illi propter incredulitate à terra promissionis sunt exclusi, quin potius plena fiducia accedamus in introitu sanctorum, in sanguine Christi aspersi corda à conscientia mala, &c.

Constitutata itaque sententia plantæ hæretica & plena impietatis, de pœnitentiâ, quæ post baptismum in ecclesiâ agit, paucis differendum est. Hæc beatus Hieronymus, Tertullianum sequutus, secundam post naufragiū tabulam tropo haud ineleganti appellat. Qui tropus tā placuit posteris, vt seip̄ in omni de pœnitentiâ differunt ore versetur. Prima tabula, qua subnixi, ex diluuiō peccatorum tam in Adam veluti stirpe, quàm postea male viuendo, quacunque tandem ratioe contractorem, enatam, baptismus est: post quem acceptum, si rursus naufragium fecerimus, nulla pro peccatis noua hostia restat, sed tantum superest hæc secunda tabula: Pœnitentiâ: quâ si grauitur (donec vita superstes est) apprehederim⁹, ac apprehensam persequuti fuerimus, non dubium quin rursus ad salutis portum pertingemus, quamlibet etiam periculosi sint, in quos postea incidimus, peccatorum scopuli. Remediū sanè in ecclesiâ summè necessarium, quo sublato, quætu la quæso hominum pars fuerit, quæ post baptismum, nullius peccati aut etiam criminis sibi conscia, vitæ æternæ participationem sperare queat: vt nulli nobis immaniores hæretici vnquam fuisse videantur, quàm Nouatiani, qui tam necessarium animæ medicamentum è medio tollere conati sunt.

Porro ecclesiastici patres verā pœnitentiā tribus partibus constare (quemadmodum & superius meminimus) nobis tradiderunt, Contritione, Confessione, & Satisfactione, loquimur autē de pœnitentiâ, non quæ propriè sacramētum est, nam ea vti cætera sacramenta, suo verbo, suo item elemētō sacramentali, tanquam partibus suis essentialibus constat. Sed de pœnitentiâ loquimur, quæ totam hominis conuersionem seu renouationem complectitur. Ea enim tum demum perfecta, consummata ac fructuosa censetur, si tribus illis partibus absoluat. Sunt qui pœnitentiâ duas partes faciunt, contritionem & fidem. Sed fides, nostra quidem sententia,

tia, non propriè pars, sed magis radix & fundamentū est, non tantum pœnitentiæ, sed & omnis operis boni. Omne enim quod non est ex fide, peccatum est. Orthodoxi doctores, fidem appellant inuam ad salutem, non quod fides, si tamen secundum omnem suam rationem accipiat) initium tantum omnium bonæ actionis sit, & nihil præterea, sed potius tale sit initium, quod & perpetuo profectum progrediantem, & in actionibus pietatis præcipuas agat partes.

Væ omnia vt clarius intelligantur, meminisse oportet eorum, quæ in primum articulum symboli apostolici ex Augustino retulimus, quæ hic repetitæ ac illustratæ superuacaneum haud putamus: nempe duplicem aut triplicem etiam esse fidem seu credendi rationem. Si quidem vna est, qua Deum esse, ac cætera quæ scriptura commemorat, non alter quàm historica quadam fide recitata, vera credimus. Vnde & historica fides appellatur quam nobiscum dæmones communem habent. Altera, qua deo credimus, quæ persuasio & constans opinio est, qua fidem & promissionibus & cōminationibus diuinis adhibemus, quam habent iniusti cum iustis cōmunem. Nam (vt Apostolus ait) reuelatur ira Dei super omnem impietatem & iniustitiam hominum eorum qui veritatem Dei in iniustitia declinant. i. ira Dei reuelatur hominibus etiam iniustis, qui veritatem & iustitiam Dei (qua scit Deum esse, Deum peccatis irasci, Deum scelera punire) in iniustitia detinent & contemnunt.

Tertia fidei ratio est, qua in Deum credimus, solis piis peculiaris, quæ certissima quædā fiducia est qua totos nos Deo submittimus, totique à gratia & misericordia dei pendemus. Hæc & spem complectitur & charitatem in diuinitatem committentem habet. Est enim (vt Augustinus ait) fides, qua amando in Deum itur, nimirū quam Paulus de scribis ait, fides quæ per charitatē operatur. Prima credendi ratio, seu fides illa historica, si solā accipias, informis est, & veluti adhuc mortua. Altera verò, qua Deo tantū credimus, necdū tamen erga Deum religiosa pietate afficimur, manca. Sed tertia, qua in Deum credimus, piolque affectu in eū trāsumus, ea demum viuida atque integra fides est. Fides ergo qua persuasum habemus Deum esse, itē, qua deo vel promittētī vel cōminantī credimus, spiritualis ædificij initium est. Oportet enī accedentē ad Deū credere quia est, & quia inquirentibus se remunerator,

Fides aut
propria
pœnitentiæ
pari sit.
Rom. 14
Fides ad
salutem
ianna.

Triplex
credendi
ratio.
Iacob. 2

Roma. 1

Galat. 5
Fides in
formis.
Fides in
perfecta.
Finitia
fi. es.

Hebr. 11

deserentibus vero gratis impietatis vltor sit. Fides vero qua in Deum credimus, hæc nõ tantum instat est bonæ actionis, quin potius vt actio quæcumq; bona sit, faciat; & quod actioni nostræ deest, supplet non ex sua dignitate, sed ex misericordia Dei quam accipit seu apprehendit. Hæc fides quatenus homini ad assentiendum his quæ credenda sunt, à Deo infunditur, fides in fusa dicitur: quatenus verò post iustificationem, vel per auditum verbi vel per visa miracula augetur, acquisita. Rursum, quatenus se nõ exerit, habitualis: quatenus verò sese exerit, & exercet, actualis appellatur. Nec hoc omitteñdum est, fidem secundum duas priores credendi rationes in intellectu consistere, secundum tertiam vero etiam in voluntate, quòd actio fidei sic acceptæ (quod est credere, fidere, & adherere Deo) non solo intellectu, quem fides illuminat, sed & voluntate, quâ accedente charitate inflammata, perficiatur. Iam etiã fides, spes & charitas tria dona spiritus sancti, & singulas suas distinctas habeant rationes: tamen hoc constat, eam fidem, qua in Deu credimus (quæ sola efficitur, sincera, integra & saluifera est) nec in fudo, nec accipi sine spe & charitate. Vnde etiã tria hæc ratione, nõ tamen tempore separantur, quia simul accipiuntur: quemadmodum enim radius, illuminatio, & calor simul tempore sunt ac sit, sicut ratio ne atq; etiã re ipsa distincta: sic in iustificatione hominis fides, spes, & charitas simul in cordibus nostris per spiritum sanctum diffunduntur. Sic etiam Paulus ad Rom. 5. testatur iustificari nos per fidem, ea scilicet in qua stamus & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei: spe quidẽ non qualibet, sed spe quæ non confundit, hoc est non pudent, quòd charitas Dei effusa sit in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis. Nam quod alibi Apostolus ait, Si habuero omnẽ fidẽ, ita vt montes trãseram, claritatẽ autem non habuero, nihil luminis sic accipiendum est, quasi integra & sincera fides sine charitate accipitur, sed magis exaggerandi gratia per hyperbolen dictu videri debet, attestantibus Chrysostomo ac Theophylacto. Nam & Basiliius Magnus locum hunc citans in epistola quadam ad Neocæsarienses, hæc subiicit: Non quòd horum quæ commemorauimus, singula sine charitate possint inueniri, sed quod sanctus Paulus voluerit testimoniis confirmare quod dixerat, præceptum charitatis in finitis partibus esse, reliquis omnibus excellentius. Itidem diuus Ambrosius ad Herontianum locum hunc

hunc exponens: Sed arbitror, inquit, propositi gratia hoc dixit: Apostolus. Neque enim videtur mihi, qui habeat omnem fidem ita vt montes transferat, charitatem nõ habere. Hæc fides donum Ambrosius. Interim non negamus, fidem donum dei esse speciale, & si desit charitas, certè fuerat in illis fides aliqua qui aliquid fidei donum, quum diceret: Expedit vobis vt vnus homo moriatur pro populo. Est & in sceleratissimè viuentibus Christianis nonnulla fides reliqua, de qua dixit Apostolus Iacobus: Fides sine operibus mortua est. Sed fidei integrè ac sincerae (nimrum secundum tertiam credendi rationem acceptæ, cui iustificatio tribuitur) non potest abesse charitas. Frustra enim credis esse deum, & esse deum vnum, nisi sic credas deũ esse, vt illi omnia accepta referas, omnẽque tuæ salutis spem in illum desigas. At id non facies, nisi fidei adiungas charitatem, ac postea ipis operibus testeris, & quod credas & quod ames.

Quibus repetitis ac præmissis, iã ad penitentiaẽ partes vt contritio nendum est. Prima itaque pars contritio est, quam quidã ecclesia vocat elementem animi amaritudinem ac trimum dolorem conscientiaẽ, quæ deum peccatis irafeci sentit, & se peccasse grauius dolet cum vero vitam in melius commutãdi. Hæc incipit quidem & concipitur vt plurimum fide histo Timor serua & timore seruu, sed non perficitur nisi fide sincera & miti, timore filiali. Præcipio enim fides illa secundum primam & secundã credendi rationem, qua deũ esse, eundẽque iustum ac veracem credimus: timorem seruilem parit, peccantes metu pœnae terrentem. De quo dictum est Ambrosio & Augustino Am. 11. testibus: Instans sapientia timor Domini. Hic in nobis augetur 2 de voc. gent. quum notitia legis diuinae, notitia legis nature animis inculcatã accipitur. Nam quum peccatũ nihil aliud sit, quàm factũ, aut concupitũ contra legem, cõsequitur, vt per legẽ epist. Ioh. cognitio peccati fiat: & quum magis in notitiam legis penetrãmur, tanto perspicacius peccata & delicta nostra cernamus, Eccle. 1. quàmque paulo simus ab obseruatione legis, veluti in speculo quodam speculamur. Ergo quum lex veluti digito ostendat ac cõmonstret peccatum, nõ tantum quod opere, sed etiã quod affectu committitur: præterea docet. Deum peccata nostra seuerissimè tam in hoc quàm in futuro seculo puniatur, ac subide huic notitia conscientia nostra per fidem assentiat: sic

Am. ad

Fiducia

sp. 74.

Fides do-

nũ specia-

lerissimè

charitate

Ioh. 11.

Ioh. 2.

Contritio

quidã

trimum

dolorem

conscientiaẽ

quæ deum

peccatis irafeci

sentit, & se

peccasse grauius

dolet cum vero

vitam in melius

commutãdi.

Hæc incipit

quidem & concipitur

vt plurimum

fide histo

Timor serua

& timore seruu,

sed non perficitur

nisi fide sincera & miti,

timore filiali.

Præcipio enim

fides illa secundum

primam & secundã

credendi rationem,

qua deũ esse, eundẽque

iustum ac veracem

credimus: timorem

seruilem parit,

peccantes metu

pœnae terrentem.

De quo dictum est

Ambrosio & Augustino

Am. 11.

testibus: Instans

sapientia timor

Domini. Hic in nobis

augetur 2 de voc.

gent.

Nam quum peccatũ

nihil aliud sit, quàm

factũ, aut concupitũ

contra legem, cõsequitur,

vt per legẽ epist. Ioh.

cognitio peccati fiat:

& quum magis in

notitiam legis penetra-

mur, tanto perspicacius

peccata & delicta nostra

cernamus, Eccle. 1.

quàmque paulo simus

ab obseruatione legis,

veluti in speculo

quodam speculamur.

Ergo quum lex veluti

digito ostendat ac

cõmonstret peccatum,

nõ tantum quod opere,

sed etiã quod affectu

committitur: præterea

docet. Deum peccata

nostra seuerissimè tam

in hoc quàm in futuro

seculo puniatur, ac

subide huic notitia

conscientia nostra per

fidem assentiat: sic

Fides hi-
storica cū
timore fer-
uili terro-
rem incho-
at cōstā-
re.
Mat. 3.
Luc. 13.
Mat. 10.

ve hæc fides cū timore seruili coniuncta, grauem animi concussionem, terrorem & amaritudinem pariat, quibus cordis nostri superbia frangitur, ac veteris hominis affectus veluti conteritur cōminuanturque. Ab incussione huius timoris, a domum Arinam pœnitentiæ Baptista exorsus est: Progenies, inquit, viperarum, quis vos docuit fugere à ventura ira? Iam securus ad radicem arboris posita est. Omnis ergo arbor quæ non facit fructum boni, excidetur & in ignem mittetur. Nec aliter Christus docet: Nisi, inquit, pœnitentiã habueritis, omnes simul peribitis. Et alibi: Nolite timere eos qui occidit corpus, animam autē non possunt occidere: sed potius timere eū qui potest & corpus & animam perdere in gehennam. Idem apostolus Petrus prima concione, post acceptū spiritum sanctū, Iudais hunc timorem ingerit, ex prophetis arguens & contempsans, quod Iesum, quem & Dominum & Christum fecit Deus, per manus iniquorū affligentes crucifixerūt ac iterfecerunt. Sequitur enim: His autem auditis, compuncti sunt corde. Idem docendi genus admodū frequens est in prophetis. Concipitur itaque timore seruili, quæ ex hoc timore, quum scilicet peccator in legem diuinā intuet, considerat interiorum animi sui immunditiã legi Derrepugnantē, simul cum magnitudine, turpitudine, ac fecunditate criminū suorum, repetens, quoties in ea relapsus, & quādū in suis tenebris ac sordibus uersatus sit, & quantūque bonis seipsum interea priuauerit, à cōmunionē totius corporis Christi separatus, obnoxius æternæ gehennæ supplicio, ex quarum rerū attempta consideratione, nascitur horror peccatorū. Qui hunc horrorem non sentiūt, nec dolore ullo aut metu iræ Dei afficiūt, sed securi indulgentiæ suis cupiditatibus, vel quasi nihil habeant vitij sibi blandiuntur hypocritæ, longe à pœnitentiã sunt, de quibus Propheta ait: Non est timor Dei ante oculos eorum.

Acto. 2.
Psal. 78.
Esai. 5.
Chryf. de
compun-
cordiu.
Irē homi-
15. super
epistolā
ad Timo.
Rom. 7.

Acto. 2. potest & corpus & animam perdere in gehennam. Idem apostolus Petrus prima concione, post acceptū spiritum sanctū, Iudais hunc timorem ingerit, ex prophetis arguens & contempsans, quod Iesum, quem & Dominum & Christum fecit Deus, per manus iniquorū affligentes crucifixerūt ac iterfecerunt. Sequitur enim: His autem auditis, compuncti sunt corde. Idem docendi genus admodū frequens est in prophetis. Concipitur itaque timore seruili, quæ ex hoc timore, quum scilicet peccator in legem diuinā intuet, considerat interiorum animi sui immunditiã legi Derrepugnantē, simul cum magnitudine, turpitudine, ac fecunditate criminū suorum, repetens, quoties in ea relapsus, & quādū in suis tenebris ac sordibus uersatus sit, & quantūque bonis seipsum interea priuauerit, à cōmunionē totius corporis Christi separatus, obnoxius æternæ gehennæ supplicio, ex quarum rerū attempta consideratione, nascitur horror peccatorū. Qui hunc horrorem non sentiūt, nec dolore ullo aut metu iræ Dei afficiūt, sed securi indulgentiæ suis cupiditatibus, vel quasi nihil habeant vitij sibi blandiuntur hypocritæ, longe à pœnitentiã sunt, de quibus Propheta ait: Non est timor Dei ante oculos eorum.

Psal. 13.
Solus ti-
mor serui
lū parum
uili.
Timor s-
lialū.

Neque tamen putandum est, hunc timorem seruilem, qui ex metu supplicij ducit originē, & horrorem incutit peccatorum, pœnitentiã totam absoluere, Quin potius solus adeo non sufficerit, ut & exitialis sit, quod desperationem gignat, nisi proficiat ad spē uenias, per contemplationē misericordiæ diuinæ, & succedat fides illa secundum tertiam credendū rationem, quæ accedens demū facit, ut timorem seruilem comitetur timor filio dignus, cui cōmissa displicent, nõ iam quod pertrahant in gehennam, sed quod patrē optimum ac

ac sic de nobis meritum offendunt, quale uidere est in filiis qui grauiter in parentes deliquerūt. Primum enim metu pœnæ, seu plagarum peccatum oderunt, deinde paternæ pietatis memoria subeunte, ubi fiduciam reditus in gratiam ceperunt, etiam ex amore præterita commissa detestantur, sic, ut etsi nullus deinceps imminet pœnæ metus, tamen scientes rursus admittere nolint, quod parentes illorum offendat.

I Acc ergo fides cum timore filiali coniuncta, veram pœnitentiã à falsa pœnitentiã separat, & discrimen facit iter contritionem impij & veræ pœnitentiis. Impius enim concepto timore seruili ex metu supplicij, atque ibi cōstans, in desperationem adigitur, quod uidere est in Cain, Pharaone, Saul, Achab, & Iudā traditore. Sed quos in hoc dolore contentos Deus clemētē respicit, hi quum ex timore per fiduciam misericordiæ, ad timorē filialem gradum fecerint, tum demū ad veram pœnitentiã cōstruantur, quales fuerunt Dauid, Ninuitta, & Magdalena, & quotquot illorum exemplum imitantur, qui nõ ut impij illi obdurant, sed sciunt corda sua, Deo ante ostiū stanri ac pulsanti aperientes ac locum dantes, cum desiderio illi deinceps adherescendi. Atque hæc eadem est vera illa interior pœnitentiã, ad quã omnis scriptura passim nos prouocat, & uerbis & exēplis: Scindite (inquit Iohel) sima uestra, & nõ uestimēta uestra. Et Esaias: Ubi habitabit dominus? in spiritu cōtrito & humiliato. Sacrificiū enim Deo spiritus cōtribulatus, cor contritum & humiliatum Deus nõ despiciet. Item: Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Uides ergo, quemadmodum cōsideratio iustitiæ ac iudicij diuini, accedente fide historica, pœnitentiã inchoat, cō

Fides in
Deū cum
timore s-
liali uerā
contritio
nē parit.
Apo. 3.
Iohel. 2.
Psal. 50.
Mat. 5.
Timor s-
lialis con-
tinuitur
Psal. 146
Rom. 12.
Pœnitē-
tia san-
ctior quā
homo.
Chlorquā
timor s-
lialis in-
choat.
Psal. 106

Timor consideratio uero bonitatis diuinæ ex amoris affectu procedens cum fiducia misericordiæ, pœnitentiã formet, quam obrem hæc duo scriptura passim coniungit. Beneplacitum (inquit Dauid) est Domino super timētes eū, & in eis qui sperant super misericordiam eius. Et Paulus Apostolus, quum reuelari iram Dei super omnem impietatem assensuerit, subiicit: An nescitis homo, quod Dei benignitas ad pœnitentiã te adducit? Haud inficiamur, sanctiorem esse pœnitentiã, quam timor filialis in bonitatem Dei respiciens & inchoat & format. Sed quoniam hæc est fragilitas & imperfectio nostra, ut nõ facillè ad bonitatem Dei oculos nostros attollamus, nisi prius irā senserimus, quemadmodum Psaltes ait: Quum occideret eos, quæ

rebant eum, & reuertebatur, & clamauerunt ad dominum quum
tribularentur: de iureo sanctis patribus recte placuit, poenitentia
eius doctrinam à timore seruili non inepte ordiri. Hic beatus
Augustinus haud ineleganti tropo hunc timor fetæ & medi-
ci ferramento cõparat. Vt enim per fetam linum introducit,ur,
sic per hunc timorẽ charitati locus præparatur: seta prius in-
trat, sed nisi exeat, nõ succedit linũ. Sic timor primõ occupat
mentẽ, sed succedete charitate, nõ remanet timor. Ex quozilla
plus creuit, tanto hic decreuit magis: & quõ sit illa ius fam-
iliarior, rãto magis timor cedit, donec perfecta charitas il-
lũ foras mittat. At vbi nullus est timor, ibi non est quã intret
charitas. Rursus, quẽadmodum medici ferramentũ putredini-
nem tollit, & vulnus quod minus dolebat, plus dolere facit,
atque adeõ præcipio auget, donec accedente medicina, succe-
dat tandẽ sanitas. Sic timor pungit ac vulnerat mentem, sed
succedens charitas, vulnere sanato caritative obducit. Nec mi-
nus elegãter beatus Basilius hũc timorem isagogicũ, hoc est
introductoriũ & pedagogicũ, appellatur ac pietatem. Exer cet
enim timor, quẽ occupat, memoria veteris vite, perhorrescẽtia
& execratione peccati, & ignis æterni pauore, vt exerci-
tatur iam per timorem charitas plena fiducia suscipiẽs peri-
ciat. Non enim hoc timore vel ratio vel intellectus auferitur,
voca. gẽ. sed illa potius quã mentẽ præmebat, caligo discedit, vt vo-
lib. 2. lũtas deprauata prius atque captiua, recta efficiatur. Eundẽ ti-
Greg. in morẽ more Gregorius, Hieronymus sequutus, primũ incipientium
Job. c. 29 gradũ esse statuit, vt qui nescit proximũ sicut se diligere, iam
tamẽ incipiat superna iudicia formidare. Atq; alibi duo cõpũ-
Duo com ctionis genera pulcherrimẽ describit. Primũ, inquit, ani-
punctio ma timore compungitur, post amore. Prius enim scit la-
nis gene- mis afficere, quia dum malorũ suorum recollit, pro his perpeti-
va. æterna supplicia pertimescit. At verd quum longa meroris
anxietate fuerit cõsumpta, quãdã iam præsumptione ventis
securitas nascitur, & timore caelestium gaudiorum animus
istammatur: & qui prius flebat, ne perduceretur ad suppliciu,
post amarissimẽ flere incipit, quia differtur a regno. Calidiorũ
rus i psalmum ceterisim decimum, Metum iudicij iamnam
conversionis appellat, modõ tamen discretio dilectionis ad-
Predica datur. Breuiter, in hanc sententiam omnes pij ducuntur.
De vnde **H**æc eõ dicta sunt, vt intelligant verbi dei ministri, vnde
ordiea. Verbu predicationis sus ordiri debeant. Nam tum re-
ctissimẽ

ctissimẽ suo funguntur officio, si primũ animos ad plangẽ-
da peccata commoueant, si spiritualibus serapationibus ex
lege diuina desumptis, populum peccantem arguant, vitam fu-
turam & æterna supplicia in memoria reducant. Hoc vnum
vero quam maximẽ cauebũt, ne peccantes statim securos red-
dant, ne indulgentius & citra omnem oburgationem absol-
uãt, alioqui alienorum criminum participes futuri. Vbi vero
hunc primũ poenitentis gradum strenuẽ iecerit, tum su-
perest, vt ei secundus protinus subiiciatur ac addatur, quo si-
ducia misericordie I Christum arripitur, quem ordinem vide-
re est i prima illa Petri concione. Postquam enim vehemen-
ti oratione, ad situm dolorem Iudeos conuersisset, atque il-
li compuncti corde, dicere inciperent: Quid faciemus viri
fratres? non cunctandũ ratus, protinus eo prouectus per
verã poenitentia remedium, remissionem peccatorum in
Christo Iesu denunciat ac ostendit, Fosdem gradus velut ob
oculis nobis positos, in beatisimĩ Pauli Apostoli conuersio-
ne ceruere nobis licebit: Saulus adhuc spirans minarum &
cædis in discipulo domini, quũ proficisceretur in Damascũ
primũ duẽ inceptus, ac meru penẽ exanimatus, in ter-
ram prostermitur: ac postquam tiemens ac stupens dixisset,
Domine quid me vis facere? statim Domini iussu in ciuitate
introducitur, vt ad cum Ananias (qui interpretatur gra-
tia seu misericordia Domini) accedat ac dicat: Saule frater,
Dominus Iesus misit me, qui apparuit tibi in via qua venie-
bas, vt videas & implearis spiritu sancto.

ET vel hoc exẽplo discimus, qd nõ sit in potestate nostra, vt
nobis ipsi hoc poenitentis affectus largiamur. Nã Christus
est qui Paulũ strauit. Rursus, Christus est qui Paulum erexit.
Paulus verd trahenti, vocãti, ac sananti tantum assensum
dedit. Qui quid ergo horũ in nobis agitur, merũ Christi bene-
ficium est, quia nõ lumus sufficientes, ne cogitare quidem ali-
quid ex nobis, quasi ex nobis: sed deus est, qui operatur in no-
bis & velle & perficere pro sua bona voluntate. Ipse stat seper
ad ostiũ & pulsãt, vt & intus salutis nostre ipso inspirãte ha-
beamus. Ipse est qui per verbũ suum & spiritũ sanctũ arguit
peccata. Ipse qui horroẽ peccati nobis inuitit, qui amaritu-
dinem & dolorem mētribus nostris immittit. Ipse qui eodem
terrore (modõ vocentem sequamur) ad filiũ trahit. Breuiter,
ipse est qui & poenitentia in nobis inchoat, & format: quod nõ

Nycepho
rui ad
Theodo.
Quid es
endum.

Poeniten-
tie gradũ

Acto. 2

Acto. 9

Assẽp
peniten-
tie donũ
Del.
Acto. 9
Philip. 2

Apo. 3.

Ioan. 16.
Philip. 3

2. Tim. 2. s' sicut Apostolus, quum ait: Ne forte det illis Deus poenitentiam, ut respiciant à diaboli laqueis, à quo captiui tenentur. Ergo qui poenitentia, Dei gratiâ donû sit, ab illo & precibus & lachrymis, animi saltem, aliisque pijs studiis expetenda est. Quod si non statim cõtingit quod ambitur, non est tamè desitendum à bene corpis. Proinde qui ex consideratione vitæ turpiter actæ ac metu gehēnæ, iam cõcepit aliquis detestationē criminû, hoc est timorē seruilem, ac necdum sentit timorē filio dignû: perseueret in lachrymis ac precibus, quærat, petat, pulset, donet & hinc timorē seulerit, cum voto certo mutantæ vitæ, cumque amore bene sperante coniuactum.

Rom. 8. Vbi verò & hinc spiritum senserit, quem Apostolus vocat filiorû, in quo clamamus, Abba pater, caueat ne quid hinc sibi tribuat, agnoscat gratiâ Dei munus, ac abiectus ad pedes illius, gratias agat eius benignitati, rogâs vt quod gratis largitus est pro sua bonitate, perpetuò esse velit, ac semper in maius augere: nec suo voto pro proposito deinceps non peccandi sic fidat, vt existimet se suis virib' posse à peccatis abstinere, sed cum magno tremore imploret opem diuinâ, vt idē cõfirmet & adiuuet orû qui dedit. Sic enim ecclesia Deum orat, nempe vt actiones nostras aspirando præueniat, & adiuuando prosequatur, vt cuncta nostra operatio ab eo semper incipiat, & per eû incepta, finiatur per Christû dominum nostrû.

Ed interim impij, impenitentes, & præfracti qui excusationem in peccatis quærunt, peccatum peccato cumulant, suæ damnationis causam blasphemæ voce in Deû transferunt, causantes (idque ex Paulinis verbis perperam detortis) quod respiciere ab iniquitate, non sit neque volentis, neque currentis hominis, sed solius Dei miseretis. Atque hinc inferre moluntur, omnem hominis curâ in hac re planè superua canèæ esse, asserere non verentes, arbitrij libertatē in homine ad bonû prorsus nihil valere. Quæ sententia planè impia, hæc deploratissima tæpè tate innumerabilē Christiani gregis turbam miserè decepit, in æternæ dånationis barathrû præcipitauit. Quamobrem pios aduersus tale venenû præsentis antidoto præmunire oportet. De liberi arbitrij potestate multis disputare huius libelli angustia nõ fert, nec est necesse, quod hæc res occupetisimè à veterib', maxime ab Augustino, qui arbitrij libertatē & meritum simul cum gratia fuetur) tractata sit, summam indicasse suffecerit, quid de viribus nostræ

Quid de virib' nostræ voluntati ad bonû sententiâ sit.

voluntatis ad bonum sentire oportet. Intid, quod non semel superius dictum est, retinere oportet sententiam quæ Ecclesiastici decimo quinto legitur, quod Deus cõstituerit hominē, & reliquerit eum quemadmodum Angelicam creaueram in manu contilij sui: hoc est quod Deus cõstituerit hominē talem, qui gratia creatoris sibi de super colata potuisset, nisi libera iurè volūtatis arbitrio male fuisset vsus. Legi Dei perfecte obedire ac satisfacere iuratus, qui postea deserta gratia Dei legem præuicari, peccare, & in mortem (peccati stipendium) incidere.

Secundò retinendum est, quod Deus non sit causa mali seu peccati. Nam Genesii primo dicitur: Vidit Deus cuncta quæ tur Ab fecerat, & erāt valde bona, proinde de hominem ad peccandum nihil. neque incitauit, neque cõegit. Nam vti Psalmista ait: Nõ Deus vsuens iniquitatem tu es. Et Sapientia primo scribitur: Fidelis est dominus, qui mortem nõ fecit, nec letatur in perditione animarû. Et alibi: Nemini mandauit impiè agere, & nemi non dedit spatium peccandi. Non enim cõcupiscit multitudinem filiorû infidelium & iniurium. Sed homo suapte sponte lege Dei cõtemptra, serpenti credens, Deum deseruit: deserens, quomodo desertus est: peccauit, & in mortem præcipitatus est: desertus, quomodo quidem à Deo, non per distāciam localem, quod Deus substantia lter vbiq; sit præsens, res creatas (alioqui statim perituras) deseruit, in desinenter sustentans ac gubernans. Sed desertus est per gratiã interioris & spiritualis subractionem. Ergo mali seu peccati causa, nihil aliud est, quàm liberum voluntatis arbitrium diaboli & hominis. Vnde Christus, inquit, diabolum patrem Ioan. 8. esse mendacij, & ex propriis loqui mētiaciū. Idem primæ Ioannis tertio: Qui facit peccatû, est diabolus est, quoniam ab initio diabolus peccat. Omnis verò qui natus est ex Deo, nõ peccat. Et iterum primæ Ioannis secundo: Omne quod est in mundo, cõcupiscentia carnis est, & cõcupiscentia oculorum, & superbia vitæ, quæ non est ex patre, sed ex mundo est. Et in eandem sententiam ad Romanos quod legimus: Per vnum hominem peccatû in hunc mundum intrauit. Discernere ergo oportet naturam à vitio. Natura à Deo ornata est, & conseruatur, vitium à volūtate diaboli & hominis, quæ potuit abuti libertate sua, & se à Deo auertere, & sic fieri causa peccati.

Tertiò retinere debemus (quod & superius de cuius) primam illam naturam, quæ in primis parentibus tota & integra

erat totam esse corruptam, proinde totā iustitiam ac immortalitatem perdidisse. Vnde consequens erat, vt nec alios posterorū, quā corruptos, iniustos & mortales, generare potuerit. Quod queritur David Psalmo quinquagesimo: Ecce, inquit, in iniquitatibus cōceptus sum, & in peccatis cōcepit me mater mea. Significās statim quum formaretur, in ipso exiisse

Roma. 5. peccatum illud originis. Vnius enim delicto propagatum est malū in omnes homines ad cōdemnationem, cuius mali magnitudinē Paulus Ephesiorū secundo describit, vbi dicit diabolū per hoc peccatū efficacē esse in incredulos. Huc pertinet quod Genes. octauo scribitur: Sēsus & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adoleſcētia: hoc est nascitur omnes cū praua cōcupiscentia, quæ nos ab incunite extatē veluti hæreditaria quidā morbus, totos occupat & comitatur, quo conuincitur omnes immundos esse quos nō mundat fides Christi, sicut scriptum est: Quoniam nemo mūdus à peccato corāte, nec infans cuius est vnus d' ei vita super terram. Quæ quum ita sint, sequitur, neminem, etiam vnus diei infantem, si in hac corruptione peccati decedat, cōtra Deum quærī posse quōd dampnetur, quōd reatum seu mortem illum damnatione dignum, nō ex Deo, sed ex voluntario vitio primorum parētum contraxerit, quem etiam in infantibus suo modo efficacem ostēdit Augustinus, docens imbecillitatem membrorū infantium innocentem esse, non animum infantium Nam & velum, & amaritudinē atque inuidētiam quandam in parvulis lactentibus ac pōdum loqui valentibus nos experiri constat. Rursus liquet, quorūq; hæc damnationem euaserunt, Deo gratulari oportere, mortem enim debitā euaserūt, & vitā non debitā repererunt, liberatis indebita exhibetur misericordia, vnde gratias Deo agāt: dānatis verbō debita exhibetur iustitia, vt in Deo nihil reprehendant, vt nec illi dignos se gloriantur, nec hi se indignos pœna quæritant.

Tob 4. 14 15, 25.
Tob 34.

Cōfess. lib. 1. cap. 7.

Augu de verb. apo. ser. 11.

Roma 9. quam sentētiam dixit Apostolus: Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quid ne fecisti sic: An non habet potestatem loc' Pauli. signus luti, vt eadē massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud verō d' cōtumeliam: Vna erat massa perditionis ex

Roma. 9. Adam, cui nō nisi suppliciu debebatur: sed facit Deus ex massa, quæ iam perierat, vas in honorem, quum hominē per redemptionē quæ est in Christo Iesu, restituit. Faciat deus vas in cōtumeliam, quum hominē vlt' peccato originali oppres-

sum

sum derelinquit, vel quū peccatorem in peccatis obdureſcere permittit, idque iustissimo iudicio nobis inferuabili, nisi quod certū habemus, Deum iustū esse & absque omni iniquitate, nec vllum hominē etiam vnus diei infanē, damnare, nulla est nisi quem præuiderit merito damnandū, id est quem sibi voiniquatē, cū non assensurū seu crediturū præuiderit. Hoc contentus, *D. ut. 32* noli vltra disputare vel querere, Me quare fecit in honorem, *August.* & alium in cōtumeliam imō mirare & exclamā cū Paulus: O lib. *vetra.* altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quā inſcruta *cap. 23.* bihi sunt iudicia eius, & inuelligabiles viæ eius? quis enim *Roma. 11* cognouit sensum domini, aut quis cōsiliarius eius fuit: tantū qui liberaris & iustificaris, sedulo recogita, quārum gratiæ & beneficij in te cōferatur, quum alter ex similib' corrupta mala procreatur, in damnatione relinquitur ac iuste puniatur.

Quartū, quū in præuicatione Adæ omnes homines naturalem possibilitatē & innocentiam perdidērunt, idcirco neminem de profundo illius ruinæ per liberū arbitriū posse cōsurgere, nisi eum gratia Dei miserēris erexerit, & idcirco nemo episcopus solius viribus ad iustificationē, vitam bonam ac beatam vitā inter pertinere poterit. Fatemur quidem, hominē per liberū arbitriū, quos, truum, suisq; viribus citra renouationē aliquo modo externa opera bona agere, vt colere agros, domos edificare, atq; aded *Innoc. 10.* in ipsa impietate vitæ suæ aliqua legis & sapere & facere, *ci. 2. nu. 95.* utilēq; aliqua iustitiā prestare posse, quā Paulus appellat iustitiā carnis, seu iustitiā quæ in lege est, in qua se in Iudaismo Siximus, cōuersatū dicit sine querela: quæ nihil aliud est, quā iustitiā *Itē de spi.* quādam externa, quam potest homo implere, vt nullus hominū *Itē de spi.* nū queratur de eo, licet intrus in affectionibus prauis prauaricator sit legis. Lex dicit: Non cōcupisces. Si cōcupisces, reus *Philip. 2* legis in oculis Dei, sed si nō rapis alienum, nulla de re tēti *Aug. de.* intus concupisces: perit querela hominum. Aliud est enim cōspicua opera legis implere, vel timore hominum vlt' spūs dei, vel pœnæ formidine: aliud, bene agere dilectione. & amo *Idem ad* re iustitiæ, vt nateſti impune permitteretur male agere, male *Bonif. cō* tamen agere omnino notis. De externa illa & pharisaica iustitiā *Pela.* stricta vbi dicit Apostolus: Volentes suam iustitiam cōstitue. *Exod. 20* re, hoc est iustis exterius operibus in speciem bonis (est mens *Rom 10.* praua sit) fidere, iustitiæ Dei nō sunt subiecti. Nam quum *Itē de spi.* res hominis nō sint penitus extinctæ, sed vitiatæ, reliquū est *voca. gen.* in natura hominis naturale iudiciū, & delectus quidā rerum, *lib. 1. c. 3.*

quæ sunt subiecta sensui & rationi operum externorum: quo fit, vt eadem ius viribus aliquo modo efficiere possit. Sed interioris motus, hoc est bonos affectus, seu quæ Deus requirit (quam vocamus iustitiam spiritualem) per se sine Deo efficere non potest. Sed vt hoc motus cœcipiat, Dei & mediatoris gratia, ac Spiritu sancto est opus. Animalis enim homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. Sed hi tandem qui Spiritu Dei ductur, sunt filij Dei, & si quis Spiritum Christi non habet, is non est Christi. Quomobrem Christus Ioan. 3. dixit: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest videre regnum Dei. Et iterum Ioannis 6. Nemo potest venire ad me, nisi pater meus qui misit me, traxerit eum. Itidem

1. Cor. 1. gratia, ac Spiritu sancto est opus. Animalis enim homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. Sed hi tandem qui Spiritu Dei ductur, sunt filij Dei, & si quis Spiritum Christi non habet, is non est Christi. Quomobrem Christus Ioan. 3. dixit: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest videre regnum Dei. Et iterum Ioannis 6. Nemo potest venire ad me, nisi pater meus qui misit me, traxerit eum. Itidem

Psal. 68. Ioannis 15. Sine me nihil potestis facere. Nam homo in peccatum lapsus, non ineptè confertur homini, in profundissimam ac spurcissimam foueam præcipitatio ac grauius vulnerato, vnde se erigere non possit, nisi desuper quispiam suæ demisso delapsum extrahat, & extractum insuper diligentia curatione acceptorum vulnerum prosequatur.

Quinto statuendū est, quod Deus tam est benignus ac misericors, vt non tatum voluerit homini nem non peccare, sed & velit hominē lapsū, atque aded quantumlibet criminofum, resurgere ac resipiscere. Nā apud Ezechielē sic loquitur: *Viuo ego, dicit dominus: Nolo mortē peccatoris, sed magis vt conuertatur & viuat. Et Christus indifferenter omnes ad se puocat: Venite, inquit, ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiā vos. Et in hanc sententiā dixit Apostolus Paulus: Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Quod si obicit quis, Dei vultū quis respiciat? Rite? cur igitur non omnes saluantur, quos Deus saluari vult? Respondemus, hic ad duplicem voluntatem Dei (dicendi causa) respicere oportere, antecedentē & consequentem. Res autē tēplo fiet dilucidior: Legislator legem ferens, omnes ciues suos vult esse bonos & pacificos, nec vult vt crimina ab eis parentur pœnis luenda, idque voluntate antecedente. Interim tamē filij sui alioqui charissimi, latæ legis trāgressoris mortem inueniunt, quos velle non peccasse, vt nihil peccatum in eo posset inuenire, idque voluntate consequente, qua mortem filij vult, ppter aliquid iam factū. Itidem hortulanus plantat *Luce 13.* arborem, non ea mente vt excidatur & in ignē mittatur: attamen dum post longā expectacionem eam nullum fructū producentem*

ducentē videt, & terra excidit, & in ignem mittit. Non secus misericors Deus vult omnes homines saluos fieri, quod ad se attinet, voluntate antecedente. Quod verò reprobo damnat, fit voluntate cōsequente, quod iustum sit eos quibus præbita est omnis occasio consequendæ salutis, nec apprehendere voluerūt, damnare. De infantibus alia ratio est, vt iam diximus, Sexto, quod Deus ad eō vult omnes homines saluos fieri, vt nemini quantumlibet scelerato, gratiam suam subtrahat.

Septimò retinendū est, iustum esse in hominis voluntate, vt gratiam Dei obiatā vel accipiat vel repudiet. Quæ ambo, vt penitus intelligatur, fortasse retulerit de gratia Dei, & quod duplex ea sit, simul & de hominis voluntate paucis dicere. Gratia ergo generaliter & specialiter accipitur. Gratia generaliter accepta appellatur, quæ quid non præcedentium aliquorū operū meritis, sed gratia bonitate Dei donatur: & sic accepto vocabulo, gratia non improbata ratione dicitur natura, in qua conditi sumus, vt non nihil essemus: nec ita essemus aliquid, vt cadauer quod non viuit, & arbor quæ non sentit, aut pecus quod non intelligit: sed homines, qui & essemus & viuere mus & sentiremus & intelligeremus, & de hoc tatio beneficio creatori nostro gratias agere deberemus. Hæc gratiā quæ quidam donū naturæ appellant, habet impij nobiscum communem. Gratia verò specialiter accepta, quam doctrina Christiana & demonstrat, & prædicat esse propriam Christianorū, non est natura, sed est o cœulta misericordia Dei, qua per submirationem spiritus, sanatur ac saluatur natura, qua prædestinatur vocatur, iustificatur, sanatur, & glorificatur, vt dicere possumus: Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui filio suo proprio non pepercit, sed pro omnibus nobis tradidit illū. Hæc est illa gratia, quam diuinæ literæ vbique prædicant, de qua dixit Apostolus: Non irrita facio gratiā Dei. Nam si per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est, nimirū gratiā intelligēs qua iustificatur ab iniquitate, & qua saluatur ab infirmitate, non qua creati sumus cum propria voluntate. Hæc gratia distinguitur in gratia operantem, & cooperantem, seu in præuenientem & subsequente. Vtrāque in sanctis eloquiis expressam legimus. *Psalmes* ait: Et misericordia eius præueniet me, & misericordia Dei subsequetur me. Deus enim nolentem præuenit vt bene vellet, & volentem subsequitur ne frustra velit, sed vt perficere valeat. Operans ergo gra-

Gratia dei bifaria accipitur.

Gratia dei bifaria accipitur.

Gratia dei bifaria accipitur.

Gratia dei bifaria accipitur.

Gratia dei bifaria accipitur.

Gratia dei bifaria accipitur.

Gratia dei bifaria accipitur.

Gratia dei bifaria accipitur.

tia est, quæ præuenit ac præparat voluntatem, non vt fiat voluntas, quia & ante hæc gratiam voluntas erat, sed vt volūtas bona fiat, & quæ prius erat serua peccati, liberetur. Cooperās verò gratia, & voluntatem iam bona factam subsequitur, vt quod iam vult bonū, perficere possit. Nam (vt iam sæpe autē diximus) voluntas hominis quam naturaliter habet, nō valet erigi ad bonū efficaciter volendum, vel opere adimplēdum, nisi per gratiam liberetur, & adiuuetur, secundum Paulinam sententiam, quam in ipi pro sua impietate detorquent. Non est, inquit, volentis, nec currentis, sed nūciantis Dei: hoc est non est volentis bene velle, neque currentis currere, sed mile-cāti: & currere, hoc est operari pro sua bona voluntate. Itaque non ideo miseretur Deus hominis, quia ipse homo voluit & cucurrit, sed iam homo voluit & cucurrit, quia miserus est Deus. Quamobrem Hieremias propheta ait: Scio domine, quia non est hominis via eius, nec vt iri est, vt ambulat & dirigit gressus suos. Præparatur enim (teste Salomone) voluntas hominis à Deo, & à domino gressus hominis dirigitur. Gratia præueniens plurimos habet gradus, & vt summam dicamus, duplex est. Vna, qua Deus præuenit peccatorem vt resurgat. Altera, qua peccator præuenienti Deo assentens iam resurgit. Vt aque volūtatē nostram præuenit Deus, sed priorem subministrando solus operatur, in altera voluntas nostra Deum præuenientem subsequens, ei per velle seu assensum, remissionem peccatorum accipiendo, cooperatur.

Prior gratia, qua Deus hominem præuenit, ac incitat vt resurgat, iterum duplex est. Vna generalior, quæ est bonus motus, bonaque cogitatio, veluti quum peccator, Deo inspiratē, agnoscit peccatum suum, quum terrore gehennæ cōcutitur, quum de amittenda æterna beatitudine dolet. Altera specialior est, tot habens species, quot sunt speciales boni motus ad respiciendum, veluti sunt auditio verbi Dei, immisio aduer-
Dei nul titatis (quæ ferocientis hominis animum deiecit, & ad Deum
li homi respicere facit) remotio occasionis peccati, ablatio seu debi-
num gra litatio tētionis, & id genus alia. Iam constat Deum nulli ho-
tiam suū minū gratia illa generalius accepta. deesse, ad eū vt nullus sit
dis sub peccator tam scelestus, cui Deus, quoad in hac vita superstes
trahit fuerit hæc gratiam penitus subtrahat. Nam per hanc stans ad
Apoca. 3. ostium sedulo pulsat, in iūtu nostræ salutis (quæ est peccati co-
 gnitio

gnitio) in nobis operari desiderans. Et quis tandē est homi-
 nus, qui non sentiat se hac gratia præueniri, sed & gentes
 ostendant opus legis scriptum in cordibus suis testimonio
 illis reddente conscientia eorū: Et vel Pharaō vel Iudas tra-
 ditur exēplo esse possunt, quālibet liberalis sit Deus: in hac gra-
 tia subministranda. Certe prophetæ testantur: Deū nō solum
 à conuersis non auerti, sed etiam ad auerlos conuerti, & ad
 conuersionem cohortari. Nam: Hic mihi te: o sic legimus:
 Si dimiserit vir uxorem suam, & illa recessit, duxerit virum
 alium, nunquid reuertetur ad eum ultra? nunquid non pollu-
 ta & contaminata erit mulier illa? Tu autem fornicata es cū
 amatoribus tuis multis, tamen reuertere ad me dicit domi-
 nus. Itidē Esaye quadragesimo nono legimus: Nunquid obli-
 uisci potest mater infantē suum, dicit dominus, vt non mile-
 reatur filio vteri sui? Et si illa obliua fuerit, ego tamē nō obli-
 uiscar tui. Et Ezechielis decimo octauo: Quare morietur mihi
 (inquit dominus) domus Israël? Quia nolo mortē morientis
 dicit dominus Deus, reuertimini & viuite. Quod autem A-
 storum. 14. legimus, dicente Paulo ad viros Lukrios. Deum
 in præteritis generationibus dimisisse omnes gētes ingredi
 vias suas, nō sic intelligendū, quasi Deus gentibus sua gratia
 defuerit. Quinimo ipse Paulus statim subiicit: Et quidē non
 sine testimonio semetipsum reliquit beneficiis, de celo dās
 pluuia & tempora fructifera, implens cibo & læticia corda
 eorum. Itidem Astorum cap. 17. Paulus ad viros Athenien-
 ses ait, Deum fecisse ex vno omne genus hominū inhabitare
 super vniuersam faciē terræ, definitiōē statuta tempora & ter-
 minos habitationis eorum, vt quærerent deum li fo rē attē
 & tent eum aut inueniant. Qui enim non reliquit se expertē
 testimoniū, hoc est qui beneficiis innumeris (quæ in oēs ho-
 mines abundē effundit) testificatur se esse deum optimum ac
 maximum, qui omne genus hominum inhabitare facit super
 terram, vt quærant eum, atq; ad eū declarat se esse esse, qui de
 omnibus vitam & inspirationem & omnia, sequē nō lōge et-
 se ab vno quoq; nostrum, quōd in in so viuamus, moueamur
 & simus, quemadmodū & quidam Græcorum postarū dixe-
 runt. Ipse enim & genus sumus sine putandus est vlli genti
 gratiam suam præuenientē subtrahit: Verum quum gentes
 id, quod de deo cognoscere potest manifestū habuerint, quōd
 deus illis per gratiam præuenientē manifestauerit, nec tamē

Roma. 9

Euo. 5.6

7.8 9 10

11.

Mat. 26

Mar. 14

Luc. 22

Iou. 13.

Esiere. 3

Obiectio

Dilatio

Acto. 9

Act. 26

Aristo

Roma. 13

quum cognouissent deū, sicut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euangerunt in cogitationibus suis: factū est, vt gentes dei gratiā contēnentes ac repudiantes, dimiui sint ingredi vias suas. Atq; eadē omnino ratione fit, vt nō omnes illos motus gratiæ specialis, omnibus peccatoribus deus impartiat. In causa enim est peccatoris obduratio, gratiam illā communem seu generalem negligētis ac repudiantis. In quā sententiam dixit Apostolus: Et sicut non probauerūt Deum habere in notitiā, tradidit illos deum in reprobū sententiū, vt faciāt ea quæ non cōueniunt, repletos omni iniquitate. Tradidit, inquam, id est permisit, vt per cupiditates cordium suorum, in omnem iniquitatem & immunditiam ruerent. Atque ita fit, vt peccatū sit alterius peccati causa, quinimo vt idem sit simul peccatū & peccati pœna, nam gratiæ contemptus grauissimum peccatum est, & peccati causa, nēpe omnis iniquitatis & immunditiæ, in quam Dei contemptor ruit. At omnis illa iniquitas & immunditia hominum impiorum, qua fit, vt contumelias afficiant corpora sua in semetipsis, & peccatum est & peccati pœna. Et hæc peccati retaliatio seu pœna, causa per peccatum fit, omnia grauissima est.

Cur deus gratiā spe cialē impertiat sub- trahit.

Roma. 1 Tradere, pro per- mittere.

P. sal. 13 Roma. 1

P. sal. 118

Gratiā q̄ citans nō sufficit.

Aug. de prædesti. sanct. 1. Cor. 3

Aug. cōtra diu. epist. pēla. ad bon. li. b. 2. ca. 5.

Aug. in p. sal. 118.

GRATIÀ ergo præueniens, qua Deus hominem incitat vt iustificetur, gratia quidem dei est eximia: sed non sufficit, nisi accedat gratia iustificans, quæ voluntatem sanat, & iola facit vt rectè viuatur. Ad hanc enim gradibus quibusdam peruenitur. In primis enim quum non simus sufficientes, ne cogitare quidem aliquid quasi ex nobis, Deus in initio bonam cogitationem nobis inspirat, qua ad deum respicere & peccatum nostrum agnoscere incipimus, quā solus Deus in nobis operatur, nec nobiscum, quia ad eā habendam nihil facimus, sed eam merè gratis nobis immittit, dum peccatum nostrum oculis nostris opponit. Hæc cogitatio magis intellectu quam affectu perficitur: pro uolā intellectu, sed frequenter tardus aut nullus sequitur affectus: ratione & intellectu sæpè apprehendimus, quā uilis sit dei iustificatio, sed infirmitate præpediti, nondum rem tantam ex animo desideramus, sed adiuuante sensu gratia cupimus vt desideremus, scimus bonū, nec delectat agere: sensum uerò proficiere gratia, cupimus vt delectet. Hoc autē uolū, quo cupimus desiderare, quædam uoluntatis præparatio est, qua: si iustificatio præcedit: nullus quippe credit, nisi prius cogitauerit esse credendum, & vt credat,

credat, à Deo expectat & accipiat. Hæc ergo uoluntatis præparatio sua quidem opera habet, quæ tamē sunt mera dei dona, iustificacionem antecedentia. Nam homo quū in agnoscendo peccatum suum, quum grauitatem pœnæ secum merite uoluerit, incipit temperare à malitia, genere, lacrymarum tundere pectus, restituere alienum, facere elemosinam de proprio, suture iustitiam (hoc est, remissionem peccatorum) eandemque precibus apud deum ambire satagit. Has cordis præparaciones, & uoluntatis conatus ac studia ad pietatem, uideri licet in Cornelio illo Centurione. Actorum decimo: quæ tamen sine aliqua saltem fide, quæ donum est Dei, non faciendæ. De eiusmodi studiis dicitur: Si in toto corde uestro reuertimini ad dominum, auferet deos alienos de medio uestri, & præparete corda uestra domino. Item Actorum textio: Pœnitentini & conuertimini. Et apud Esaiam: Omnes sicut res uenite ad aquas. Et Christus ait: Si quis sitit, ueniat ad me & bibat, Et iterum apud Lucam. cap. v. decimo: Si uos quum sitis mali, nolitis bona data dare filiis uestris, quā o magis pater celestis dabit spiritum bonum petentibus se. Nam vt hæc ista, & cætera quæ diximus, studia conueniunt bonis, non negauerit bona quædam esse, ex Dei gratia & illius uoluntate iustificati, ob quæ interdum dicimus hominem tantum uolentem semper bonam habere uoluntatem, tamen nec tantum illam uoluntatem seu cogitatio qua bene uiuatur. Hæc enim non accipitur nisi per fidem iustificantem, quæ uoluntatem sequitur præparatam. Nam vt Augustinus inquit, sine spiritu nō est uoluntas hominis libera ad bonum, nisi liberata fuerit: non autem liberatur, nisi per spiritum sanctum diffundatur charitas in cordibus nostris: non est libera uoluntas, nisi eam liberet gratia per legem fidei: id est, non est libera sine fide operante per dilectionem.

Opera gratiā te iustificat.

1. Reg. 7.

Esai. 55 Ioan. 7

In leg. li. 1. ad M.

Non omnis bona uoluntas sufficit.

Aug. ad Anasta. non Roma. 5.

Galat. 5.

Roma. 3

Aug. de spiritu et littera.

ERGO quū peccator peccati horrore pauidus, & pœnæ metu contremiscens, ac de seipso (sua infirmitatis sibi consensu) desperans, per fiduciā misericordię in Christo nobis proposuerit ad deū confugit, credens, sibi pœnitenti, in Christo Iesu (qui factus est propitiatio, pro peccatis totius mundi) remissum iri peccata per fidem, accipit gratiā præuenientē & iustificantē, qua uoluntas sanatur, vt sanata Dei adiutorio, legem spiritu et implet, quā nulla merita præcedunt, ipsa est enim qua iustificatur impius (hoc est, sit iustus qui prius fuit impius) meri.

tis autem impij, non gratia, sed pœna debetur: nec ista est gratia, nisi gratuitò daretur: Datur autem gratiò, quia nihil boni ante feceramus, vnde hoc mereremur. Nam quæ præcedunt bona, Deo inspirante præcedunt: nec tamen ea talia sunt, vt hoc tantum bonum iustificationis pro sua dignitate mereantur, interim nos ante iustificationem nihil facimus, nisi quòd bonis inspirationibus Dei, non repugnamus, sed assentimur. Vnde vix hîc cernere est vllam ex nobis meriti causam, nisi meriti vocabulo per Caractesim propemodum abutamur, vti dicamus: hominem credentem mereri iustificationem, non quidem ex obligatione seu ex operibus quæ fecimus nos (quum ante iustificationem ad peccandum solum ex nobis valeamus) sed tantum ex cõcedentia, quod meriti congrui appellatur. Ex cõcedentia enim Deus nobis debere videtur, qui quid per prophetas, præcursores suos, vel seipsum, nobis promissit, dicẽ: Pœnitentiã agite, appropinquet enim regnum cœlorum. Et iterũ: Pœnitentiã, & credite Euangelio: appropinquet enim regnum Dei. Et alibi: Vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternã.

*Meritiò
cõgruim
vix im-
propria
dictum.
Math. 3
Marc. 1
Ioan. 3*

*Rom. 1. 4
Simila*

*Aug. ad
Bonif. cõ
stra pelã
1 Thef. 2
Petr. 1.
Rom. 3.
Rom. 8.*

*An. v. 12
tra c. 28
Roma. 4*

mereri nõ videtur, quã mendicus elemosynam meretur accipere, qui oblatam non recusat, sed accipit. Nemo itaque Bonif. cõ dicat: Habeo fidẽ vt merear iustificationẽ, alioqui gloriantem tra pelã, retundet Apostolus: Quia habes, quod non accepisti? Fides 1 Thef. 2 eni qua iustificaris: gratis tibi data est. Nec frustra Apostolus 1 Petr. 1. vtrunq; dixit: Iustificati per fidẽ, & Iustificati gratis per gratiã. Gratis enim ideo dixit, ne fides ipsa superba sit, ne dicat Roma 3. sibi: Si ex fide iustificati, quomodo gratis? ne suã dignitatẽ quid tribuat, sed hoc tantum suum esse agnoscat, accipere in debuit: misericordiam & iustificationem. Hanc gratia præuenientem & iustificantem, quidã appellat beneficiũ Christi, quo liberatur liberum arbitrium, & voluntas præparatur ad faciendum bonum: quidam vel õ gratum imputationẽ iustitiæ seu acceptationem, quòd videlicet iusti reputentur propter Christum, & deinde placeat nõstrũ opus sit inchoata obedientia, etũ perfectã (donec in hoc corporis tabernaculo degimus)

degimus) legi nõ satis faciat. De hac scriptũ est: Nã irritã factio gratiam Dei. Nã si per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est. Et iterũ: Excauti estis in Christo: qui in lege iustificamini, a gratia excidistis. Item, Si autẽ gratia, iam non ex operibus: alioqui gratia iã non est gratia. Idem: Eĩ autem qui operatur, merces nõ imputatur secundũ gratiã, sed secundum debitum. Et verò qui non operatur, credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam.

Hanc autem gratiam iustificatiõẽ voluntas nostra (vt supra diximus) comitatur, ac veluti pedissequa subsequitur, non quidem tempore, sed causa tantum & natura. Voluntas enim in iustificatione nostra gratiã quodãmodo cooperatur, sic, vt iustificatio nostra sine volũtate & consensu accipientis non perficiatur. Exẽplo res fiet perspicaciõ: Oculum solẽ videre non potest, nisi solis lumen oculum præueniat vt videat. Interdum tamẽ sole lucente (qui super omnes oritur) libera est intuitio: hominiquẽ liberum est oculos claudere, ne solis lumẽ admittat, aut aperire, vt recipiat. Haud secũ impio liberũ est, præueniente se diuinã illuminationis gratiã peccato resurgendi, eam accipere vel non accipere. Deo præuenienti, & per bonum cogitatũ ad poenitentiam excitãti, dare vel negare consensum, velle vel nõle poenitere. Non enim (vt sæpe diximus) i casu primi hominis, voluntate spoliati, sed voluntatis sanitate priuati sumus. Natura quã erat bona, qualitate facta est mala. Et ille animi motus, qui nõquam potest sine aliquo esse amore, hoc est sine aliqua voluntate, non perdit appetitũ, sed mutat affectum, id recipiens desiderio, quod debuit refutare iudicio. Quemadmodum grauitè in febricitante vis appetendi non extinguitur, sed deprauatur, adeò vt febricitans tantũ noxia appetat, salutaria autem, donec sanetur, appetere nõ valeat. Quẽ etiam sanari nõ posse cõstat, nisi medico à noxiis dehortatũ obtæperet, illique appetitum suũ corrigendũ præbeat, atque iterũ donec sanetur, etũ salutaria nõdũ appetat, appetere tamen se posse concupiscat.

*Galat. 2
Galat. 5.
Rom. 11.
Rom. 4.*

*Aug. de
spiritu
liberã
Simila.*

Ioan. 1.

*An. de
voc. gen. 8.
lib. 1. c. 3.*

Simila.

*Aug. li.
retiac.*

*Aug. de
duab; a-
nimabus*

Eodẽ modo & si volũtas hominis ante iustificatiõẽ deprauata sit, volendi tamen vim nõ amittit, quod nihil tam sit in potestate volũtatis, quã ipse voluntas seu ipsum velle. Et quid tamẽ aliud est volũtas, nisi animi motus cogente nullo ad aliquid nõ admittendũ vel adipsicendũ? Ergo etũ nisi à cœlesti medico præuẽta & edocã fuerit bonũ velle, aut etiã Deo

Vide Ber nar. de li. arbitrio. proueniret, sine gratia Dei assentiri non posset, tamē quis non videt hoc voluntatis esse, vt assentiat? Itaq; velle poenitere, velle respicere, velle accipere remissionē peccatorū, non est à sola voluntate, sed illud nobiscū operatur Dominus, dum in mutando maleuolam voluntatem, eā facit beneuolam & suae voluntati consentientem. Vnde voluntatem qui tem nostrā Deus immutat, & sic operatur i nobis velle; sed tamen quia voluntas suita mutari nequit. Deo cooperatur dum ei cōsentit. Ex quibus consequitur, hominem iustificari nō posse, nisi voluntas nostra Deo iustificanti ac sananti accedat, & Dei iustitiam per fidem accipiat. Quamobrem scitē dixit Augustinus: Qui fecit te sine te, non iustificat te sine te. Qui fecit necessitentem (non enim adhibuisti aliquem cōsentium, vt te faceret Deus, qui nō eras antequā fieres) non iustificat nisi uolentem. Iustificat, inquam, ipse te sua iustitia, non tu te iustificas, & si uoluntate iustificanti accedas. Itaque totum Deo rectē à scribitur, qui uoluntatem nostram (quam creando nobis impertit) gratia sua prouenit, & excitat torpescētē, vt lapsulum suum norit: postea corrigis uolentem, vt resurgere possit: postremō adiuuat uolentem, vt resurgere possit: & sic salus nostra Dei gratuitum est donum. Quia tamen non fit sine uoluntate nostra: assensu, ex gratuita iputatione Dei i nobis imchoat meritum, pro quo reposita est nobis corona iustitiae, nō nostra: quia quā bona uolūtas nostra, ex qua omne meritum pendet, nobis principaliter à Deo fit, nos autem ad peccandum tantum ex nobis ualeamus, idcirco nullo bono (taceamus, coelesti corona) digni sumus. Sed reposita est nobis corona iustitiae Dei, qua iustum est, vt reddat quod respicientibus promissit, non quidem ex debito, sed ex gratia.

Aug de verb apo so. ser. 13

Aug de duabus animab Roma. 5. 2. Tim. 4

August. i prolog. Psal 31. De gratia subsequente.

Vide epi concilii Aphric. ad Innoc. & rursus inno. ad eosdem.

Vere est, vt de gratia subsequente & cooperare paucis dicamus. De qua dixit Apostolus: Plus illis omnibus laboraui, non ego autem, sed gratia Dei mecum. Postquam itaque per gratiam iustificantiem (quae est gratia gratis data) hominis uoluntas sanata, & à captiuitate (qua facta est serua peccati) liberata est, abfit vt iam securus se putet, & post hac se non in digne Dei gratia ad concupiscentias tentationēque uitandas & operandum bonum existimet. Quinimō, nemo uel baptismatis uel penitentiae gratia renouatus, idoneus est ad superandas diaboli insidias, & ad euicendas carnis concupiscentias, nisi per continuum & quotidianū adiutorium Dei, perseuerantiam

seuerantiam bonae conuersationis acceperit. Nam quāuis hominē à praeiudiciis redemerit ille peccatis, tamē scitis hominē iterum posse peccare, ad reparationem sibi multa seruaui, quemadmodū possit illum & post ista corrigere, quotidiana illi praeparata remedia, quibus nisi freti cōsistūque dicamur, nullatenus humanos vincere poterim⁹ errores. Necessē est enim vt quo auxiliante uincimus, eo iterum non adiuuante uicamur. Ergo quicunq; dixerit, gratiam Dei, qua iustificamur, per Iesum Christum dominum nostrum, ad solā remissionē peccatorum ualere, non etiam postea necessariam esse ad adiutorium, vt amodo non committantur, anathema sit. Item, quisquis dixerit, eandem gratiā Dei per Iesum Christū dominum nostrum, propter hoc tantum non adiuuare ad non peccandum, quōd per ipsam nobis reueletur & aperiat intellegentia mandatorum, vt sciamus quid appetere, quid uitare debeamus, non autem per illam nobis & affectū praestari, vt quod faciendum cognouerimus, etiam facere diligam⁹ atque ualeamus, anathema sit. Vtrūque enim est donum Dei, & scire quid facere debeamus, & diligere vt faciamus. Sicut enim de Deo scriptum est. Quid docet hominem scientiā: ita scriptū est etiam, Charitas ex Deo est. Et iterum Charitas dei diffusa est i cordibus nostris per Spiritum sanctum. Item, Quicunq; dixerit, ideo nobis gratiam iustificationis dari, vt quod facere per liberum iudicium arbitrium, facilius possimus implere per gratiam, tāquam etsi gratia non daretur, non quidem facile, sed tamen possimus etiam sine illa implere diuina mandata, anathema sit. Nam quum dominus de fructibus mandatorum loqueretur, non dixit: Sine me difficilius potestis facere: sed, Sine me nihil potestis facere.

Adenda sunt, vt haec illustriora fiāt, duo diui Hieronymi. Eter. cō. m. di. cta. Primū, Anathema sit, si quis dixerit deum imitari Pele. possibilia praecipisse. Alterum, Qui dixerit, nos posse mandata dei implere sine gratia, anathema sit. I ex ergo possibilibus est, sed per gratiam. Vnde & post iustificationem gratia uoluntati accedere debet, vt lex impleatur. Cuius clarissima testimonio i ecclesia, oratio est: ad quam reconciliati per scripturas ueteris & noui testamenti, quam maximē frequentant. Iam nō uisdam & nunquam intermittendam iuitantur & prouocantur. Quum enim i oratione dominica oramus, Ne nos inducas Luca. 18. in tentationem, hoc est vt peccatorū tentationem superare

Item concil. Meleuita.

Ex cōci. Meleuit. & Carthag.

1. Io. 3. 4 Rom. 5.

Ioan. 15. Eter. cō. m. di. cta. Pele. 10. 2.

Oratio

gratia te

stimo nisi

Luc. 18.

Rom. 1.

possimus, vel vt spiritus Dei (vnde pignus accepimus) adi-
uet firmitatem nostram, quantum eo ipso liberum non dissi-
teamur arbitrium, tamen fateamur eius potestatem non suffi-
cere, nisi adiuetur firmitas. Distinguenda est lex & gratia,

*Lex iubet
gratia iuu-
uat.*

Psal. 31.

Nolite esse sicut equus & mulus, in quibus non est intel-
lectus, & tamen oramus vt habeamus intellectum, quum dis-
cimus, Da mihi intellectum vt discam mandata tua, iubetur

Psal. 118.

vt habeamus sapientiam quum dicitur: Stulti aliquando sapi-
entiam & tamen oratur, vt sapientiam habeamus, vbi dicitur:

Iacobi.

Sicut autem vestrum in dicitur sapientia, postulet à Deo, qui
dat omnibus affluenter, & non inproperat, & dabitur ei. Iu-
betur vt habeamus continentiam, quam prohibemus concu-
piscere: & tamē oratur, vt continentia consequamur. Quum

Luit. 5.

Rom. 7.

Sapient. 8.

Iacobi dicitur: Sapientia quia nemo potest esse continē, nisi
Deus det, vt hoc ipsum erat sapientia, scire cuius est hoc do-
num, adij Dominum, & deprecarus sum eum. Postremò, ne ni-
mum sit longum cuncta percurrere, iubetur vt non facia-
mus malum, vbi dicitur: Declina à malo, & tamen oratur vt
non faciamus malum, vbi apud Apostolum legimus, Oramus
autem ad Dominum, ne quid faciatis mali. Iubetur vt facia-
mus bonum, vbi dicitur, Declina à malo, & fac bonum: & ta-
men oratur vt faciamus bonum, quum dicitur, Nō cessamus
pro vobis orantes & postulantes, vt ambuletis dignè Deo in
omni opere & sermone bono. Sicut ergo agnoscere debemus
libertatem voluntatis, quum hæc nobis præcepta vide-
mus: ita agnoscere debemus gratiam, quum eadem petere de-
beamus. Atque ideo verum est, gratiam non tollere liberum
liberū arbitrium, sed magis statuere, quæ in modum per fidem non
biturū sed tollimus legem, sed magis statuimus. Gratia enim liberum ar-
bitrium quòd sanet & adiuet) præsupponit, sicut medicina
ægroti voluntatem, medicinam non auersentem. Et fides
propterea à Deo datur, vt per fidem, gratiam qua legem im-
pleamus, imperemus: & quod impossibile erat legi, per fi-
dem in Christum obtineamus.

Psal. 36.

1. Cor. 13.

Psal. 36.

Coloss. 1.

*Gratia
nō tollit
liberū ar-
bitriū sed
magis sta-
tuat.*

Rom 3.

Rom 8.

Obiectio

Gala. 5.

Ed dices, Si lex possibilis est per gratiam, ostende ergo
hominem qui gloriarī possit, se in hac vita (quandiu caro
cōcupiscit aduersus spiritum) perfecte legem implere, sequē
fine

sine peccato esse. Respōdemus, hæc duo non pugnare, nepe,
non inueniri hominem non i hac vita sine peccato, & tamē
fieri posse per adiutorium gratiæ & spiritus Dei, vt inueniri
possit quis sine peccato (quod ecclesia in Virgine matre vsu
venisse, etiam asserere non dubitauit.) Multa enim sunt quæ
fieri possent, quæ tamē non fiunt. Oratorem descripsit Cice-
ro, qualem nemo hæctenus potuit commouere: nec tamen
sic descripsit, vt impossibile sit talē fore. Sic etiā nemo sit in
hac vita qui audeat dicere, sibi non necessariam precationē
orationis dominicæ: Dimitte nobis debita nostræ: vel se non
habere peccatum, ne (duo Ioāne apostolo teste) scipsum dece-
piat, & veritas in eo non sit: tamen id vt fiat quandiu viu-
mus, sedulo conandum atque poscendum est. Tolerabiler ut
id quilibet fallitur, nec diabolica impietas, sed error human⁹
est, elaboranda & o, tanta astiti mare, etiam si quod affirmit,
non possit ostendere. Id enim credit fieri posse, quod certē
laudabile est velle. Quod autem idem Apostolus eadem epi-
stola dixit, Qui natus est ex Deo non peccat, intelligendum
est, eatenus quatenus ex Deo natus est, & in charitate manet,
& secundum charitatem operatur, non peccat. Charitas enim
non agit perperam, sed auget & perficit eam natiuitatē que
ex Deo est: minuitq; ac consumit cupiditatem, quæ ex Adam
est. Interim tamen hæc cupiditas, radix illa peccati, quamdiu
est in membris nostris, lege quadam sua repugnat legi men-
tis: quo fit, vt nemo (quantūvis pius) sit qui nō cogitur queri
se longe à perfectione legis abesse, suolque conatus in dies
infirmatē carnis remorari, quem admodum Christi⁹ ad tres
illos discipulos dixit: Spiritus quidem promptus est, caro au-
tē infirma. Aliud est sine peccato, aliud sine crimine viuere:
aliud, ambulare in omnibus iustificationib⁹ domini sine que-
rela, quod de Zacharia & Elisabeth legimus: aliud in nullo la-
bi vel infirmari. Vixit Zacharias sine querela, sed non vixit
sine peccato. Sacerdos enim erat, at omnes sacerdotes tunc
necessē habebant ex lege, primitus pro peccatis suis offerre
sacrificium, deinde pro populo peccati appellatione omnis
humanus lapsus, omne vitium venit: sed quod in querelam
venit, non qualecunque etiam tentationis humanæ vitium,
quid signū sed graue peccatum est. Homines itaque pij cētī sentiant im-
perfectiōnem suam, & pugnam illam internam carnis & spi-
ritus, qua fit vt spiritus per carnem remoratus non adim-

Dilutio.

*Nemo in
hac vita
sine peccato.*

1 Ioan. 1.

In epistola.

Aur. ad

Innocent.

Obiectio

1 Ioan 3.

Dilutio.

1 Cor. 13.

1 Ioan. 4

Rom. 7:

Mat. 26

Luca. 1.

Aur.

Aug. ad

Innoc.

1 de se

pore ser. 1

49.

Hebr. 5.

Peccatū

quid signū

fi. et.

Gala. 3.

pleat legem tamen quum carnis desideris non obediit, nec exhibent membra sua arma iniquitatis peccato, possunt dicere: Iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum, hoc est spiritualis quidem & æternus homo ad peifectionem legis contendit, sed peccatum inhabitans (nimirum in rebus ista) concupiscendi vis, quæ perpetuam sedem in membris nostris dū vixerimus habet (perficere nō sinit. Velle quidem adiacet mihi perficere autem bonum nō inuenio. Nihil se cuius tamen imperfecta illa obediētia & opera nostra, adiuta per gratiam sublequentem etiā legem nō adimpleat, tamen deo placeat, non quidem propter dignitatem voluntatis seu operis nostri, sed quia per gratiā. Postquam enim deus per gratiā iustificante nos recipit in filios & coheredes Christi, idēque per fidē, sit vt postea opera nostra tanquā filiorum & reconciliatorum in fide & timore filiali facta, licet nō admodum perfecta & absoluta, deo placeant, quia iam placeat per sonæ per Christum, ex cuius perfectione nostram imperfectiōne supplement: sumus enim membra corporis eius ex carne & ossibus eius, de plenitudine eius omnes accipientes, & i. Cor. 1. iustitiam eius nostram facientes. In quā sententiā dixit Apostolus. Nihil ergo nunc damnationis estis, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulat. Nam vt subii appellatur deus filium suum mittens in carnem, præ se ferentē similitudinem peccati, de peccato peccatū damnauit, cum enim tum, id est qui peccatum non nouerat, pro nobis fecit peccatū, id est hostiam pro peccato, nō alia ratione quam vt iustificatio legis, id est quam legē promissit impleret in nobis, & vt à maledictione legis (qua dicitur: Maledictus omnis qui nō permanferit in omnib⁹ que scripta sunt in libro legis, vt faciat ea) liberaremur. De maledictō enim legis per Christū redimimur. *Esai. 53* qui pro nobis factus est maledictum. In Christo manentes, i. Ioan. 3. per Christum (qui solus legem impleuit) legem imputatūdem, si tamen non secundum carnem ambulauerimus, id est etsi plerumque carnis cupiditates & illecebras presentiamus, illis tamen nullum consensum præbeamus, nec secundum carnis desideria ambulemus, vt ex reliqua infirmitate, in intentionibus nobis super Christum, nihil damnationis sit timendum, quōd Christus vim & tyrannidem peccati eneruauerit, vt amodo in nobis mortē operari nō possit, nisi rursum à Christo declinantes, per consensum in illud ruamus: In summa

summa statuēdum est, nos per gratiam Saluatoris in hac quidem vita proficere, desicente scilicet sensum cupiditate, & crescente charitate, per submirationem spiritus sancti sed perfici demum in illa vita futura, quum cupiditas tota extraguetur, & charitas complebitur. *1. Cor. 13.*

Dicitur autem hæc gratia subsequens seu cooperans, comitari voluntatem nostram, quōd voluntas nostra sanata subsequens per gratiam iustificante, iam nacta sit aliquam libertatē recedendi à infirmitati suæ & bene operandi, non quidem iam timore potē, sed amore Dei & iustitiæ, quum iam adiuuetur à spiritu sancto, quem in iustificatione Deus nobis impertit, & per eundem charitatē in cordibus nostris diffundit. Proinde in reconciliatis seu iustificatis, voluntas in piis actionibus otiosa non est, quod impij Manichæi volebāt, qui voluntati nullam actionē tribuebant, ne quidem adiuuante spiritu sancto, perinde atque nihil interesset inter voluntatē & factum, Quæ heresis hac tēpestate renouata, multis præcipitio fuit, ad Quinimo Paulus Apostolus, quemadmodū vbiq; gratiā Dei, & ad Gratiā & spiritus sancti auxilium quammaximē amplificat, ira simul laudat, & acuit diligētiam nostrā iubens cauere, ne frustra vel in vanum gratiam Dei accipiamus, sed pro nostra virili adiuuante gratiam in dies proficiamus, sed pro nostra virili adiuuante gratiam in dies proficiamus, & semper in anteriore nos extendamus. Quod faciētibus Deus auget dona suā in nobis: negli- gētibus verō, etiam prius collata dona rursus adimit, quemadmodum modum docet parabola euāgelicæ de negociatoribus. Quamuis autē omnia opera priorū, Dei sint dona, ex quibus magis Deo debitores sumus quā ipse nobis, ipse est enim qui operatur in nobis, nō tantum velle, sed etiam perficere, pro sua bonitate & qui præparat opera bona vt in illis ambulemus: nihilominus tāta est Dei benignitas, vt quod ipse post de iustificationem operatur in nobis, idipsum nobis propter illum illum consensum nostrum & bonam voluntatem quam adhibemus, nō tamen absque eo in meritū imputet. Et ad hoc donatæ nobis (nullis meritis præcedentibus) fidem iustificationem, vt principium posset esse meritorū. Datur siquidem vnicuique siue merito vnde datur ad meritum, & datur ante vnicuique laborem, vnde quisque mercedem accipiat secundū laborem, sicut dicit Apostolus: Vnusquisque autē propriā mercedem accipiet secundū suum laborem. De enim sumus adiutores, Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis. Exemplo res Similes.

Ambro. fiet dilucidior: Ex terra sterili nemo fructū expectat, sed terra iam bene culta & imbre fecunda, habet quod ab ipſa expectatur, iaciturq; in eum ſemen nō ob hoc, vt ipſum ſolū maneat, ſed vt fructū afferendo, multiplex atque numeroſum ſit. *cap. 12.*
Ioan. 12. Terra verō iam faciem fructum ſuum, laudamus, atque illi omnem prociuum propemodum acceptum ſerimus. Idem dominus habens ſeruum & inuſitē, & frugi, vtrique pecunie pondus credit, vt in eo ambo operentur: Ille deſidioſus recōdit pecuniam domini ſui, & nullū fert fructum: hic ponit pecuniam domini ſui ad vſurā vt lucretur duplum; Dominus, etſi ſeruo frugi nihil magis debeat quā alceri, quōd vt erget ſit ſeruo & obligatus ex debito operari: Itē, licet ſeruus frugi nihil de ſuo, ſed tantum pecuniam domini ſui ad vſurā potat: nihil ſecius tamen, quia hic ſeruus volūtatī domini, voluntatē ſuā accommodauit, & peculio cōredito bene vſus fuit domini eūde perinde cōmēdat ac collaudat, acſi de eo optime meritus fuiſſet: Euge, inquit, ſerue bone & fidelis, quia in pauca fuiſti fidelis, ſuper multa te cōſtituam, intra in gaudiū domini tui. Habēt ergo opera noſtra poſt iuſtificationē meritū ſuum, habent dignitatem ſuam quam mutantur ex gratia, nō habēt ex ſeipſis. Deus enim ex ſumma miſericordia illa opera licet imperfecta, digna reputat, illiq; ingētem mercedem re promittit ac perſoluit. Quamobrem hoc meritum quod operibus hominis reconciliati ſeu iuſtificati Deus imputat, recentiores meritum condigni appellarunt. Meritum quidem non ex dignitate operis, ſed ex gratia Dei & merito Chriſti, quo niſi opera noſtra bona ſuſtenterentur, ne tantillum quidem valerent. De plenitudine enim eius (vt ſepe diximus) nos omnes accepim⁹. Niſi enim ille nobis meruiſſet, nos omni merito vacui eſſemus. Condigni verō vocabulum, ex quibusdam ſcripturæ locutionibus & tropis vſurpatū eſt, veluti: Dignus eſt operarius mercede ſua. Item, inuenit eos dignos ſe. Item, ambulabūt mecum in albis, quia digni ſunt, *Apoca. 3.* Et *Coloſſen. 1.* Vt ambuletis dignē Deo. Et iterum: *1. Tim. 5.* Cum gaudio agentes gratias Deo patri, qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum in lumine. Itaque meritū bonorum operum poſt iuſtificationem non eſt attenuandum, ſed modis omnibus ampliſcendum quemadmodum vbique facit Chriſtus & apoſtoli. Sed hoc vidēdum, ne meriti cauſam nobis aſſeribamus, ſed Deo. Noſtrum enim eſt tātum aſſentiri,

8c

& Dei ductibus obſequi, ſed hinc ex debito nihil reſpocere poſſumus, quemadmodum Chriſtus ait: *Quum feceritis omnia quæ præcepta ſunt vobis, dicite: Serui inutiles ſumus: quod debuimus facere, fecimus.* Et tamen hanc voluntatem noſtram Deus (modō omnem boni operis gloriam in eum tranſferamus) tanti facit, vt videatur agnoſcere ſe ex debito teneri: Deus iubet, vt operetur opera digna ſe. Nos verō orare conuenit, vt Deus & opera noſtra digna faciat promiſſionibus Chriſti. Et vt beatus Auguſtinus ait: *Noſtrū eſt gratias agere domino & Saluatori noſtro, qui nos nullis precedentibus meritis, vulneratoſ curauit, & inimicos reconciliauit, & de captiuitate redemit, de tenebris ad lucem reduxit, de morte ad vitam reuocauit, & humiliter cōſiſtentes fragilitatem noſtram, illius miſericordiam deprecemur, vt quia nos ſecundū Pſalmiſtam, miſericordia ſua præuenit, dignetur in nobis non ſolum cuſtodire, ſed etiam augere munera vel beneficia ſua, quæ ipſe dignatus eſt dare.*

Post omnia iſta Dei & Chriſti beneficia, quæ nobis in hac *Corona lachrymarum* valle exulibus impertit, quid reſtat niſi *co-iuſtitia* rona iuſtitia? Vita vtrique poſt hanc vitā ſempiterna & beata. *cur di-* Sed ne exiſtmes hęc dici iuſtitia coronā, quōd tuæ iuſtitia, *cauſa* tuis virtutibus ob eam dignitatem debeat. Sed corona *iuſtitia* appellatur, non noſtræ, ſed Dei. Iuſtitia Dei ad eum mo *vet. apo-* dicitur, ſicuti dicimus: Domini eſt ſaluſ, non qua ſaluſ *ſo. ſer. 2.* eſt dominus, ſed quam dat eis, quos ſaluſ facit. Sic & Dei gratia per Chriſtū dominū noſtrum iuſtitia Dei dicitur, nō qua iuſtus eſt dominus, ſed qua iuſtificat eos, quos iuſtos facit. Huius iuſtitia, nempe Dei, nō ſua, coronam reſepit Paulus, ſed vide qua præſumptione reſpocat: Scio, inquit, cui credi *2. Tim. 4* di, & certus ſum, quia potens eſt deſiſtitum meum ſeruare. *Quia* credidit promittenti, fideliter promiſſum repetit ſuum deſiſtitum, Dei promiſſum appellans, promiſſum quidem ex *tum. 1. iu-* miſericordia, ſed iam ex iuſtitia perſoluedum. Iuſti quippe *li, eſt pro-* eſt, vt reddat quod debet, debet autē quod pollicitus eſt. Et hęc *miſiſi-* eſt iuſtitia (de qua præſumit Apoſtolus) promiſſio Dei. *Dei.*

Hæc (vt ſperamus) ſummam, quid de gratia Dei, quid *Epilogo.* de noſtræ voluntatis viribus te ſentire oporteat. Principio enim oſtendimus, quid gratiæ appellatione continetur. Deinde docuimus, nos quicquid ſumus, hoc totum gratiæ Dei debere, atque ad eō hominem ſe totum bis deo de-

N ij

*Homo
in se deo-
bit Deo.*

beret: Semel, quod ab eo in creatione, totum esse, viuere, senti-
re, sapere, & intelligere, gratis accepit. Secundo, quod pec-
catus, gratuita Dei beneuolentia requisitus, sibi redditus fue-
rit. Post hæc ostendimus, eam gratiam, id est fauorem illi Dei,
quem ei gra genū humanū perditum exhibet (licet quod ad
Deū attinet, vna sit), ppter diuersos tamen effectus, & secun-
dam eam modum quo à nobis accipitur, vel non accipitur,

*Aug. de
seru. apes-
t. sermo. 2.
Psal. 102.*

multiplicem esse, tēpore incertam, iustificantem, cooperan-
tem & proficientem. aut, si mauis, autēterentem, liberantem,
adiuuantem & conuocantem. Quæ species Psaltes recolens, se-
p̄sum excitat, p̄ autē in dē canēs: Benedic anima mea domi-
no, & noli obliuisci omnes retributiones eius. Quas retribu-
tionē? Qui propitius inquit, omnibus iniquitatibus tuis,
Vides gratiam antēterentē & iustificantē. quæ datur in bap-
tismo. Quid deinde: Qui sanat omnes lāgnores tuos. Vides
gratiam adiuuantē & medentem infirmitatē nostræ. Deniq;
post redemptionē ab omni corruptione, quid restat nisi coro-
na iustitiæ? Nec hanc tace et Psaltes, eandem non suis meritis,
sed Dei misericordia tribuens: Qui redimit, inquit, de corru-
ptione vitam tuam, qui coronat te in misericordia & misera-
tionibus, quemadmodum vt Apostolus ait: Gratia Dei vita
æterna. Rursus habes: quid viribus voluntatis tuæ, & ante &
post iustificationē tribuere debeas: nempe voluntatem in ex-
terna iustitia, quæ usagocia est, aliquid posse, sed in interna,
lib. 1. de quæ saluē operatur, omnino necessarium esse, vt gratia vo-
luntati nectamus. Nam (vt fassimē diximus) ipsa gratia hoc
in omni genere medēti atque auxiliandi agit, vt in eo, quem
vocat, primam sibi receperit eam & famulam donō suorum
præparat voluntatē, quod virtus nolentiū nulla sit, nec possit
asserī fides vel spes vel charitas: in esse, quorum bonus cō-
sensus ob his alienus est. Et vt animus nihil virtutis capit, in-
radium veri accepit luminis: ita gratia nihil ei quæ vocat,
confert, nisi prius oculos in eo aperiat voluntatis. Habes item
quid de merito sentire debeas, & quod sit illud cōgrū & con-
digni meritum. Breuiter, hoc solum esse liberi arbitrij meri-
tū, quod cōsentit, non quidem quod vel ipse cōsensus (in quo
omne meritū cōsistit) à Deo nō sit, quod ne cogitare quidem
2. Cor. 3. (quod minus est quam consentire) quid ex nobis possimus:
Philip. 2. sed quod is cōsensus non fiat sine nobis, ob quæ etiam coadiu-
1. Cor. 3. tores Dei, cooperatores Spiritus sancti, & promeritores re-
gni, in

Roma. 6.

*Ambro-
lib. 1. de
voca. gē.*

Ioan. 1.

*Bernar.
de libero
arbitrio.*

*2. Cor. 3.
Philip. 2.
1. Cor. 3.*

gni, in scripturis appellamur, nimirum quod per consensum,
vtique voluntarium diuinæ voluntati coniungamur. Deni-
que, habes quid nobis, quum hæc gratia beneficia intra nos
vel nobiscum agitari sentimus, cauendum sit: nempe ne hæc
nostræ voluntati tribuamus (quæ infirma est) aut Dei neces-
sitati (quod Deus nulla necessitate tenetur) sed soli gratiæ (qua
Deus plenus est) quod ipsa sit, quæ liberum excitat arbitriū,
quum semel nat cogitatum: sanā, quam immutat affectum: ro-
borat, vt perducatur ad actum: seruatur, ne sentiat defectū: & tan-
dem coronat, vt nos gloriæ (quæ participat) efficiat. Nō habes
exemplū illustrius, quam Virginis gloriose, quæ est per an-
gelum gratia plena, & futura mater filij altissimi pronuncia-
retur, inde tamen se nequaquam exultit, sed totam se Deo sub-
mittens, totam diuinæ gratiæ tribuit. Hinc, inquit, exultat
spiritus meus in Deo salutarī meo: Quia respexit humilitatē
& paruitatem ancillæ suæ: & ex hoc, non ex meis meritis, bea-
tam me dicēt omnes generationes. Quia fecit mihi dominus
magna qui potens est, & quæ sequuntur. Item, Ecce ancilla
domini, hæc mihi secundum verbum tuum.

His verbis recte perceptis, faciliē osti occurere impiis & præ
fractis illis hominibus, qui vt suæ impoenitentis & ius-
tæ damnationis causam in Deum transferāt verbis scriptu-
ræ perpetrā abutuntur, causante se necessitate quadā ad actō
peccare & perire, quod non sit neque voluntum neque curren-
tis, &c. Ad eō enim verba ista apōstolica eorum impiē senten-
tiæ non suffragatū, vt eandem etiam planē resellant. Neque
enim Paulus hæc sententiā homini vel voluntatem, vel illius co-
natus adimit, neque nullus esse momenti altruit, imō vtraque
homini quodammodo permittit, sed docet vt voluntatem nostrā
ad bonū penitus inutilem & imbecilem, & cursum omnino
inefficacem esse siue gratia Dei miserentis. Effert itaq; impio-
rum excusatio longe apparentior, nisi Paulus tantus esset in
amplificandā gratia. Haberet enim impij, quod semper quæ-
rerentur de sua imbecillitate, nisi constaret Deum semper pa-
ratū esse, ad iustitiam nostrā per gratiam suam subleuan-
dum, modō ipsi inspiranti obedire, ac iustificanti ac adiuuan-
ti consentire & obsequi velimus. Properterea totam percur-
rentes scripturam, duriorē censuram nusquam reperimus
quam repudiatæ gratiæ, Psal. 108. quem diuus Petrus de iu-
da traditore exponit, sic legitimus: Et dilexit maledictionem, gratia,

Mat. 26.

*Job 6.
Effic. su-
gratia.*

Lucæ 1.

*Dilutio
obscilio-
num ex
eo loco*

*Non est
volenti-
&c
Roma. 9.*

*Nulla
durior in-
crepacio
quam re-
pudiata
gratia.*

Pfal. 108 & venit ei: & noluit benedictionem, & elongabitur ab eo.
Acto. 1. Et Christus deplorans Hierosolymorum perditionem, ita lo-
Mat. 23. quitur Hierusalē Hierusalē, quæ occidis prophetas, & lapidas
 eos qui ad te misi sunt, quoties volui congregare filios tuos
 quemadmodum gallina cōgregat pullos suos sub alas, & nolui-
Roma. 1. sti? Itidem Paulus ad Roma. et quia nō probauerūt Deum ha-
 bere in notitia, tradidit illos Deo: in reprobū sensum. Itē ad
Act. 13. Iudæos: Vobis oportebat primum loqui verbū Dei, sed quoniam
 repellisti illud & indignos vos iudicasti æternæ vitæ, ecce cōuertimur
 ad gentes. Quare hæc est illa censura in scripturis, quæ vbiq;e
Acto. 7. Iudæos grauissimè premit, quemadmodū diuus Stephanus dixit:
 Dura ceruicē & in circūcis cordibus & auribus, vos semper
 Spiritu sancto restitistis, sicut & patres vestri, ita & vos.
 Nihil ergo mirum, si ille peccato demersus succumbat, hic resurgat,
 hic enim diuinæ gratiæ dexterā nō neglexit, sed apprehēdit
 dexterā ductū & tractū, à peccatorū facibus emerit.
 Ille verò diuinæ gratiæ dexterā seculō oblatam ac nunquā
 subtrahā, apprehēdere neglexit, & sic in peccatorū luto
 defixus remansit. Ambo in peccati foueā corruerunt, sed hic
 funem gratiæ Dei demissum apprehēdit & mordicus tenuit,
 & extractus est, ille funem Dei demissum apprehēdere
 neglexit. Itaque miser in peccati foueā perit, non necessitate
 absoluta coactus, sed sua voluntate, suoque malo.

Obiectio. Nec habet impij quod cauilentur scriptum esse, Indurabo
 cor Pharaonis, & c. itē, Tradidit illos Deus in reprobū
 sensum, & c. & si quæ sunt similes in scripturis figuræ.
Exod. 4. Certū est enim, eas Hebraica phrasi significare permissionē,
Roma 1. non voluntatē efficacem seu cogētem, quemadmodum ora-
Tropus mus, Ne nos inducas in tentationē. id est ne linas nos induci,
Scriptura Induratur Deus cor Pharaonis, quōd permisit Pharaonem
 in verbis abuti sua voluntate, idq; secundū iustissimū iudicium suum,
 in durare qui cor peccatorū reprobū (quod nec patientiæ, nec lōgani-
 & tra- mitate Dei, ad pœnitentiā emollitur, nec cōpunctione scin-
 dere. ditur, nec timore frangitur, nec emollitur amore) in obdura-
 Permissio dei in- tionem sua perseuerare permittit, atq; hæc permissio seu Dei
 sistima. patientiæ magis accusat, quàm excusat, impiū. Vides enim quot
Roma. 1.2 miraculis Deus Pharaonē ad pœnitentiā inuitarit. ad eū, vt
 fraus malis, ceperit respicere, dñi vocauit Moysen & Aa-
Exod. 9. ron dicens ad eos: Peccauit etiam nūc, Dominus iustus, & ego
 & populus meus impij. Verūm vbi cum salutaris pœnitentiæ
 iterum

ierum pœnitisset, ac populum dei dimittere nolisset, nec
 tantique miraculis cōmōtus, ab eorū persecutione desis-
 sisset, sed vindictæ cupidine cæcus, diuiso mari sese crede-
 re est ausus, deus sua summa misericordia deploratæ malitiæ
 suæ imposturus eum cū suo exercitu in medijs oppressit flu-
 idibus, vt quido sanari non posset, saltem citius interiret. At-
 que hic diligenter intuetiua est Dei incomprehensibilis sa-
 pientia ac benignitas, qui adeo malorū hominum impietate
 non probat vt non tantū impijs illorū conatus penitus fru-
 stretur, sed eisdem etiam ad bonum & gloriam nominis sui
 (vt ita dicamus) abutatur: quod non sinit scriptura: In hoc,
 iniquens, excitauit te, id est, permisit te tua voluntate impia
 abuti, vt ostendam in te virtutem meam, & vt annuntietur
 nomen meum in vniuersa terra. Quis enim ignorat, quā
 fuerit gloria Dei ex illo memorabili facinorose, non tantum
 apud Iudæos, seu & gentes illustrata: vt intesim Christi glo-
 riæ & triumphum hoc facinore significatum tacemus.

De præ-
scientia
 Vnt qui pleriq; inextricabilia & absurda colligunt de in-
 fallibili Dei præscientia, ac nō sine graui periculo inhu-
 morū, curiosè & temerè sophisticantur ac disputant, quomo-
 do rerum contingentiæ, & arbitrij libertas, cū certissima dei
 præscientia simul manere possint. Qui sanè non leuiter pec-
 cāt, quōd homini, qui mortalis atq;e ad eū terra & cinis est,
 non liceat incōprehensibilium iudiciorū dei abyssum discu-
 tere. Qui enim fiet, vt abstractissima illa inuisibilis & incom-
 prehensibilis Dei secreta comprehendat, qui animæ propriæ
 qua viuūt, sentit, ac intelligit, vim & naturam fati asse, qui nō
 potest, quemadmodum Hieremias ait, cor hominis esse prou-
 uū & inscrutabile: Iudicia ergo dei non discutienda sed ad-
 iudicanda: non disputanda, sed iustissima credenda sunt, alioqui
 scrutator maiestatis opprimetur à gloria.

Præscien-
tia Dei
 P Aucis tantū indicabimus, præscientiā dei, rerum contin-
 gentiæ non obstat. Superius ostendimus Deum peccati
 causam non esse, sed diaboli ac nostram voluntatem. Ergo si
 nō obstat
 rerum cō-
 tingentiæ.
 deo nec approbante, nec cogente voluntatem primorum pa-
 rentum, peccatum factum est: sequitur necessario peccatum
 non esse factum necessitate aduerso, sed voluntariè. Opor-
 tet enim in hac quæstione hoc memori semper mētē tenere
 deū sicut vniuersam naturam condidit, ita etiam inter cæte-
 ra condidisse hanc naturalem voluntatis vim, quæ est arbitrij.

Dono li- libertas, quo dono naturæ non est aliud maius excogitabile, *beri arb.* Quum ergo voluntas nostra ante peccatū verè libera fuerit, *nallū pre-* sequitur quòd hæc libertas est causa cōtingentiæ humanarū *frantini.* actionū. Licet ergo deus præciterit hominē casurū, non amē per hæc præciteriam, hominē naturale illud donū (quòd *Præcien-* creando impertit) admittit, ut sic ageret cōgitit seu impleat *tiæ dei nō* deus enim ita prouidet ac determinat cōtingentia, ut nō *ligat ho-* tollat modū agēdi naturæ inditum, sed determinat actiones, *minis vo-* sicut fuit. Præuidit deus Iudæ malā voluntatem, permisit ut *luntatē.* proderet Christum, non coactus, sed voluntariē, & decreuit *Psal. 40* quomodo Iudam sic voluntariē peccatē perderet. Non ergo *Acto. 1* Iudas peccauit necessariū. Quòd si obicitur, Oportebat ipse *Mat. 26* scribitur quā prædixit spiritus sanctus per os David de *Obiectio* Iuda, &c. Respondeo, distinctione opus esse. Duplex enim est *Acto 2.* necessitas: Absoluta, quā uocamus necessitatē consequētis ve *Dilutio.* luti necesse est eum esse. Deum vnum esse, hominē esse animal *Duplex* rationale, mortalem, hæc aliter se habere nequaquā pos *necessitas* sunt. Alia est necessitas cōsequentiæ, qua necessario euenire *Luc. 24* dicimus, nō quæ sua natura necessaria sunt, sed necessariū se *Acto. 1* quuntur, propter præcedētes causas, ut oportebat Christum pati, non necessitate absoluta, sed quia lapsus erat homo, nec *Psal. 40* aliter restitui poterit, nisi Christus pateretur, quòd ira ut fieret. *Ex cōser-* Deus decreuisset, & quāmaximè cōgruū iudicasset. Pro *uatiūe ho-* inde necessario cōsequēbatur, ut Christus pateretur. Opor *mini post* tebat impleri scripturam de Iuda. Nam quum deus præuidisset *peccatū* malam Iudæ uoluitatem hoc impium facinus paraturam, *suma dei* idcirco hoc ipsum per prophetam futurum prædixit. *benign-* **V** Ide autem summam Dei benignitatem erga hominem, *tas ostē-* Nam quum homo uoluntariē peccasset, mortisque se ob *ditur.* noxiū reddidisset, tamen Deus talem naturam sic (non dei, sed sua culpa & uitio) corruptū nō perdidit, sed conseruauit: statimque decreuit, quo remedio corruptionē hanc tollerret, & quā cōdidit naturam in melius restauraret, ut non habeat impij quod dicant, Cur deus nō perdidit Adam, & condidit hominē nouum innocentem, ex quo omnes nasceremur hoc enim summam Dei miseris ordiē & benignitati minime cōgruebat, sed magis quod creauerat, reseruare ac restaurare. Habes ergo unde gratias agas, non quod in cuses.

Eccle. 15
Ad popu-
lū se mo-
derant, Ius
de presci-
entia dei

Psal. 40
Ex cōser-
uatiūe ho-
mini post
peccatū
suma dei
benign-
tas ostē-
ditur.

Eccle. 15
Ad popu-
lū se mo-
derant, Ius
de presci-
entia dei

DE cæteris, quæ in hac planè inexplieabili materia magis subtiliter quam piè, disputantur, ad populum concionari non

ri non cōuenienter, perturbat enim imbecillū animos ac conscientias. Quamquā hoc nosse oportet, ut nihil est quod impiorum mentes magis terret, quàm dei præciteria, ita rursum nihil est quod piorum animos tam cōsolatur ac iustificat. Nō enim oportet sic cogitare: Si deus me præciterit beatum, beatus efficiar: Sū secus, cōdemorabor, indormisciturus interim in vtranque aurem & expectaturus quid de me faciet Deus. Sed potius sic cogitare debemus, Deus uult omnes homines filios fieri Insufer uult, ut omnes qui credunt in Christum, non pereant, sed habeant uitam æternam. Ergo optime deus, tibi gratias ago, qui dederis mihi i corde meo certissimū iudicium, quòd sim ex numero eorū quos præciteristi, nimirum fidem in vnigenitū filium tuū. Quòd si nondum uiuidi hæc fide in cordibus nostris sentiamus, restat ut auscultemus uocanti & dicenti: Crede tandē, & saluus eris: & quibus erat præciteria dei aure hanc uisibilem fidem terribilis, ea ac cedere, fieri omni melle suauior. Propterea Apostolus quum præciteriæ dei meminit, mirū quàm exultat: Scimus, inquit, quoniam diligētibus deum, omnia cooperantur in bonū, his qui secunduam propositum uocati sunt sancti. Nam quos præciterit, & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autē prædestinauit, hos Peccator & uocant, & quos uocauit, hos & iustificauit. Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos.

VT uero tandē his explicatis uide digressi sumus, reuertamur, Non habet peccator quod dicat: poenitere, confortari, de peccato dolere, de uita in melius cōmutanda statuerē. *Am li. 10* re, ueniam sperare non possum. Nam (ut diximus) Deus nulli gratiam suam subtrahit, sed & non petentes ac ne cogitantur, sed & quos uocauit, hos & iustificauit. Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos.

Cæterum ut hunc articulū, qui de contritione est, semel Inno. 2. absoluiamus. Multa sunt (ex prædictis manifestū eua- *de poeni-* dit) quæ ad uerā contritionē requiruntur. Primo necesse est, *disting.* *Greg. de* *sed omniū quæ deus offendunt. Fallum enim poenitentia est poeni. dist.* se cōstare, quā pluribus contēptis, de vno solo poenitentia agi- *3. c. poeni-* tur, uel quā sic agitur de vno, ut nō discedatur ab alio. *Quid poeni.*

Nihil ma-
gi iustif-
icat piorsū
animos
quā Dei
præcien-
tia.
i Tim. 2.
Ioan. 3.

Si non es
prædesti-
natus' fac
ut præde-
stinatus.
Acto. 16
Roma. 8

Peccator
nullā ha-
bet contra-
deū excu-
satorem.
Am li. 10
re, ueniam
sperare non
possum.
Nam (ut
diximus)
Deus nulli
gratiam suam
subtrahit.
sed &
non peten-
tes ac ne
cogitantur,
sed &
quos uoca-
uic, hos &
iustificauit.

Iacobi. 2.
Chryf. in
mt. c. 12.
Pfal. 17.
Ibidem.
Iohel. 2.

enim prodest, si peccata luxuriae quis desinat, & tamen adhuc auaritia æstibus anhelat? In quam sententiam dixit Apostolus: Si quis totam legem seruauerit offendat autem in vno, factus est omnium reus. Hoc odium, quæ peccati feciditas, tum diuini iudicij seruens contemplatio subministrat.

Secundo, contritionem amarulentam ac gemebundam esse oportet, qualis fuit penitentia Dauid, dicentis: Poculum meum cum fetu miscebam. Item, Non est sanitas in carne mea, non est pax ossibus meis, & facie peccatorum meorum. Et deinde, Miser factus sum, & curuatus sum vsque in finem, rota die contristatus ingredi ebar. Et statim post, Rugiebat à gemitu cordis mei, & gemitus meus à te nõ est absconditus. Et apud prophetam (quem supra citamus) ait dominus: Conuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, fetu, ac plæctu, ac scidite corda vestra, & nõ vestimenta vestra. Huc item respicit quod Christus ait: Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Vix autem vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis. De hac tristitia dixit Apostolus 2. Corinth. 7. Gaudeo quia contristati estis ad penitentiam, Contristati enim estis secundum Deum. Quæ enim secundum Deum tristitia est, penitentia in salutem stabilem operatur. Hos ergo dolores nõ fictos aut simulatos, sed veros esse & in conscientia sentiri necesse est. Alioquin non perficietur contritio: quod & ipsius vocabuli ratio factis ostendit, nec dominus aliter accedet, nisi nobis interno dolore & terrore verè affectis, territis, pauidis ac cõtritis. Nam & propheta ait: Vbi habitabat dominus in spiritu contrito & humiliato, Et Psaltes: Sacrificium deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum deus non despicies. Fiant autem hi terrores, vt supra diximus, in nobis dei beneficio, qui ad hoc vitur ministerio & legis naturalis (natura dei in eodem animam hominis operantis malum) & legis scriptæ: quia per legem cognitio peccati. Et quia hæc lex non tantum arguit externa delicta factorum ac dictorum, sed etiam interiorum concupiscentia impuritate, idcirco vtraque agnoscere debemus. Paulus etiam concupiscentia æstum, etsi lex mentis repugnet, peccatice stimulus haud assentiat, grauius deplorat: Video, inquit, aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captiuam me in lege peccati. In felix ergo homo, quis me liberabit de corpore mortis huius gratia Dei, &c.

Matt. 5.
Luc. 6.

Pfal. 50.

Roma. 1.

Roma. 3.

Exod. 20.

Roma. 7.

Tertio, non oportet leuiter transmittere peccata præterita, sed eadè agnoscere, & memoriæ eorum perseueranter retinere, quæ admodum Psaltes ait: Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, & peccatum meum contra me est semper. Vix est enim quod tam sequeat hominem ad perpetranda in nequitiam, rursus quod tam facilem facit ad remittendum malum aduersus proximum, quam peccatorum continuat memoria. Quomobrem nõ sufficit sola ligua pronitiare peccasse nos, sed id & itima conscientia pronuntiare, & nobis perualium esse oportet, vt non tantum peccatores nos esse dicamus, sed etiam ipsa peccata specialiter singula computemus.

Quarto, ad cõtritionem pertinet votum vitæ in melius commutandæ, quæ admodum propheta monet: Quiescite peruerse agere, dissite bene facere. Et diuinus ille Psaltes: Declina à malo, & fac bonum: inquire pacem, & persequere eam. Debet ergo affectum illum in se recipere, quem gerat ille qui dixit: Iniquitatem odio habui, & abominatus sum, & quæ in sexagesimo sexto Psalmo & in alijs plurimis scripta sunt. Sed & illa quæ Apostolus dixit ad illos, qui secundum Deum contristati fuerunt: Quamquam inquit hoc ipsum cõtristari secundum Deum operatur in vobis sollicitudinè, sed indignationè, sed emulationè, sed vindictam. Interea auferendæ sunt omnes occasiones, quæ causam præbere possunt relabedi in peccatum, & studium opera contraria peccatis præteritis faciendæ capiendæ. Nam qui verbo se penitere dicit, & peccati occasione nõ deuit, sed se rursus peccato implicandæ offert, is esse veluti canis ad vomitum suum reuertens. Et in primis necesse est vt habeamus finem.

Restitutio enim ciuiliis (qua satisfacimus his quorum res occupatas tenemus) ad cõtritionem pertinet. Nõ enim hec nobis ex alieno vel ad eum cõtingere: quinimo nõ solum reuocatio, sed & concupiscentia alieni lege vetita est. Quomobrem si res aliena, propter quæ peccatum est, reddi possit, & nõ redditur, penitentia non agitur, sed simulatur si autè veraciter agitur, nõ dimittur peccatum, nisi restituatur ablatum. Deinde omnino necessarium est, vt accepta offensam seu iniuriam proximo ex animo remittamus. Nã vt Christus inquit: Si nõ dimiseritis hominibus, nec pater vester cœlestis dimittet vobis peccata vestra. Et iterum: Quis statim ad orandum, dimitte te si quid habetis in cordibus vestris. Quæ diu enim discorsus habes cum proximo, nulli boni operis fructum

Chryso. 7.
episto. ad
Heb. h. 3.

1. ca. 12.

Pfal. 50.

Nõ suffi-
cite solati

qua pron-
untiare
nos pecca-
tores.

Esaiæ. 1.

Pfal. 33.

Basiliana

reg. mun.

cap. 21.

Pfal. 118.

Pfal. 56.

2. Cor. 7.

Chryso. ad

theo. l. 1.

l. 1. circa

finem.

2. Pet. 2.

Satisfac-

tio mul-

ti necesse

est.

Exod. 20.

Tobia. 2.

August.

Matt. 6.

Marc. 11

Matth. 5. facere poteris, scriptum est enim: Si offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quia habet frater tuus aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum ante altare. & vade prius reconciliare fratri tuo, & tunc veniens, offeres munus tuum. Vt autem hunc affectum ignoscendi capias, diligenter tibi memoranda est parabola euangelica, qua legitur Matthaei. 18. de duobus seruis debitoribus, quae infra latius explicata reperietur.

Esai. 38. Quot postquam de omnibus peccatis tuis grauius & ex animo indolueris, disleque tuos in amaritudine animae tuae recogitaueris ac firmius in corde tuo statueris desinare à malo & facere bonum, tum fides accedere debet contritioni, qua fiducia misericordiae Dei rursus erigaris, & consolationem accipias, ~~quae fit ubi de peccatis non cogitatur~~ *Quidam autem dicunt* Nam haec fides (vt & supra diximus) contritionem perficit, atque discrimen facit inter contritionem pijs & impijs, Petri & Iudae. Ideo enim non profuit Iudae poenitentia, quia hac fide caruit: ideo Petro profuit contritio, quia haec fides accessit, qua misericordiam apprehendit.

Mat. 27. Haec est illa fides quae iustificat, pacem habemus erga Deum, quemadmodum supra copiosius tractatum est, & infra latius exponemus. Iam ad reliquas poenitentiae partes, Confessionem, & Satisfactionem, properamus.

Rom. 5.

DE CONFESIONE.

*Pocabu-
li confes-
sionu va-
rie accipi-
tur.*

*Hilarium
in Psal.
66.*

VERBUM Confessionis, in scripturis variè accipitur. Nam saepe est laudare seu gratias agere, vt Psal. 61. Constituteantur tibi populi Deus. Et q̄ Christus ait Matth. 11. Confiteor tibi pater, domine caeli & terrae, quia abscondisti haec à sapientibus, & reuelasti ea paruulis. Haec igitur confessio nihil aliud est q̄ agnitio cum laude, seu laus & sanctificatio nominis Dei qua solius Dei gloriae praedicamus, nobis nihil tribuētes, de qua dictū est: Confessio & pulchritudo in conspectu eius, quae totam fiduciam in Deum reuertentes, quae Dei sunt, & verbis & factis profitemur, non tantū in prosperis, sed & in aduersitatū totius mundi conspectu constituti. 1. Ioan. 4. Quisquis cōfessus fuerit, q̄ Iesū Christus est filius Dei, &c. Item.

Psal. 25.

Qui

Qui me confessus fuerit corā hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo. Qui autem negauerit me corā hominibus, negabo & ego ipsum coram patre meo qui in caelis est. Ad hanc confessionem, vbi res postulat, nō sufficit solus animus sine voluntas, hoc est iterior quaedam confessio, verum etiam oris cōfessio flagitur quae libera & iucunda esse debet. *Confessio* Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit res vnde *dicti.* ad salutem Roma. 10. Hinc dicti sunt confessores, qui à confessione nominis Christi nullis tormentis potuerunt dimoueri. Qui dum viuere martyres dici nolebant, sed optabant, vt saltem i eis permaneret tuta confessio, de qua dixit Apoclyps. hist. lib. 5. c. 3. solum, i qua vocatus es, & confessus confessionem bonam coram multis testibus. His opponuntur lapsi, ac etiam hi qui verbis quidem Deum confitentur factis autem negant.

Secundo, cōfiteri, est simpliciter agnoscere quod vel itus i animo later, vel alicui obicitur, aut cuius sculatur, secundum quam significationem scriptura verbo cōfessionis pro agnitione nō cuiuslibet rei, sed magis peccatorū, frequentissimè vitur. Est autē triplex peccatorum confessio. Vna iterior, quae soli Deo peccata nostra confitemur, hoc est quae cōfessio rā Deo peccata ex animo agnoscimus, nostra opera mala cū rōm cō-
ceptio. *Triplex* *peccato-* *rum cō-* *missio.* *gestio.* *genti cordis dolore damnantes, ac Dei misericordiae querē-* *tes, de qua dicitur Psal. 31. Dixi confitebor aduersus me in iustitiam meam Domino, & tu remisisti impietatem peccati mei.* *Chryso. in* *Item Psal. 50. Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, & peccatum meum contra me est semper. Hanc iteriorem cō-* *lap. circa* *ssionem gentes & infideles nobiscum ex parte communis pec-* *siem.* *Roma. 1.* *cat iatinet. Nam quis tandem est hominū, quem (quam tur-* *pitudinem suā perpendit) sui non pudeat, qui se non accuset* *nimirū id operante lege naturalī omnium cordibus scripta* *quae parit cogitationes accusantes ac defendētes. Sed quum* *ad verum scopum non respexerint, perit illis omnis huius* *mentalis confessionis fructus, est Ouidius, confessio nomen* *quoddā patre dicat. Nam i primis nemo recte erratus suos* *Hilarium* *eq̄: a Deo constitutebatur, nisi qui proponat i posterum à pec-* *catis discedere. Quid enim aliud est confessio erroris, quam* *135.* *professio desinendi ab errore? Proinde gentes quae afflicta-* *bant conscientias suas absque voto vitam in melius cōmū-*

tandi, confessionem fructu suo frustrabantur. Desinendum enim à peccato est, ob quod peccati cœpta confessio est, atque ideo extra veniam erant gentiles, qui peccatū quidem agnouerunt, sed agnitionem non confitebantur. Deinde agnouerunt quidem illi peccatum, sed præter spem veniæ & misericordie. Quamobrem nulla inde ad eos rediit utilitas. Nam quid proderit lachrymæ & confessio, si nulla adsit abolitio nis fiducia? Et quæ potest à peccatis abstinere, detētus adhuc malo incredulitatis? Quemadmodum enim agricola ille qui desperat fructuum proventu, segetes deualtantia non ardebit: ita & ille qui confessionem quidem seminat, nihil lucri expectans, nequam dimouere studebit ea, quæ respicientiam corrumpunt. Ethnicis ergo hæc cōfessio nihil profuit, quòd de vlla expiatione culpæ adeò nullam spem habuerunt, vt de ea ne cogitarent quidem: scd eis pœnantantum fuit omnium grauisima, criminum admissorum recollectio, quemadmodum idem ipse Ouidius testatur lib. j. de Pontō:

Pœnitet (inquit) dō, si quid miserorum creditur vlli,
Pœnitet, & factō torquor ipse meo.

Quumquē sit exilium, magis est mihi culpa dolori,
Estque pati pœnam quàm meruisse minus.

Vt mihi dij faueant, quibus est manifestior ipse,

Pœna potest demi, culpa perennis erit.

Mors faciet certè, ne sum (quum venerit) exul.

Ne non peccarim, mors quoque non faciet.

Idem quæritur luenalis, quum ait:

Exemplo quodcumque malo committitur ipso,
Displicet auctori, prima est hæc vltio, quòd se
Iudice, nemo nocens absoluitur, improba quantum
Graua fallacis prætoris vicērit vnam.

Et iterum:

Tuasisse putas quos diri conscia facti

Mens habet attonitos, & surdo verberæ credit,

Oculum quatenus, animo torture, flagellum?

Pœna autem vehemens, ac multò fauor illis,

Quas & Seditius grauis inuenit & Radamanthus,

Nocte diçque suum gestare in pectore testem.

Itaque interior confessio, quæ cū amarulenta agnitione peccatorū ac veris doloribus, votum respiciēdi & spem indulgentiæ cōiūcta habet, propriè piors est, potissima vti que

contri-

cōtritionis pars atque adeò veræ cōtritionis formatrix & effigiatrici: à qua tam feceruntur illi, qui neque cū animæ compunctione & amaritudine, neque cū peccatorū abolitione & spe indulgentiæ suæ malitiā agnoscut, quàm qui nimia desperatione obstupefcaunt, & bene & male viuere, iuxta ponētes, atque adeò de suis malis gloriantes, qui nullo dolore aut metu iræ Dei afficiuntur, sed securi fuis voluptatibus indulgent, sicut irrationalia pecora, natura genita in capturam & perniciem, voluptatem existimantes dici delicias. Sic enim Petrus Apostolus homines illos impiè securos describit, quorum hodie plenus est orbis. Quanti enim sunt peccatores securè degentes: quanti rapiunt, & non volunt intelligere, quoniā iniquæ agunt: quanti deualtant viduas, & diripiunt pupillorum facultates: quanti circumueniunt aliena matrimonia: quanti tribulant orphanos, & agnoscere nolunt superuenturam sibi calamitatem? Insuper fiducialiter, quæ mala sunt, agunt: & sic nec ingemiscunt, nec lachrymarum proferunt: neque consentunt, quos saluari est impossibile, quòd nec agnoscant facinora suā, nec Dei iudicium præ oculis habeant.

Portebat autē & necessitatem & vtilitatem huius mentalis confessionis, insuper & confitendi rationem, populo nūquam non inculcare, quòd veteres illi patres summo studio fecerunt. In primis diuus ille Chrysostrōmus, qui confessionem eiusmodi, modò piè ac sedulo fiat, tanti fecit, vt quibusdā anam subdubitandi, num præterea confessio illa sacramentalis seu secreta, quæ sacerdoti fit, necessaria sit, præbuisse videatur. Certè tā est hæc cōfessio necessaria, vt Deus non aliter non iustificet quàm confessos. Deus est qui gratis quidē iustificat: Ego (inquit apud Esaiam) sum, ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorū non recordabor. Sed quia talis est misericordia domini, qua noluit nos abuti Deus, vt scilicet hanc consequuntur, remissiones stamus: idcirco querit & à nobis quiddam, nō vt pretium iustificationis, sed vt adminiculum, quòd tamen ipse quoque nobis per consensum cooperantibus, largitur, nimirum fide item mentis cōfessionem. Siquidem apud eundem prophetā sequitur: Reduc me in memoriam, & iudicemur simul: narra si quid habes, vel, (vt Septuaginta translulerunt) dic tu iniquitates tuas, vt iustificeris. Huius cōfessionis fiducia fidelis ille rex Dauid reposcit, vt Deus eum ab iniquitate sua lauet:

Chryso. i
loca iam
vnto.

Simile.

Ethnici
trudebat
culpā ex
piari non
posse.

Mens sibi
confessio
li. omnium
miserrima.

Confessio i
terior pro
piar kw
stianorū

Chryso. in
loca citata.
10.

2. Pet. 2.

Chryso. in
loca citata.
50.

Roma. 1.
Galat. 5.

Admo. 4.
nēdus po-
pulus ad
iugem cō-
fessionē
interiorē
Chryso in
Psal. 50.

Esai. 43.

Ibidem.

Psal. 50. Secundum (inquit) multitudinem miserationum tuarū dele iniquitatem meam. Vnde verō tantum beneficiū præsumat, statim subiecit: **Quonia, inquit, iniquitatem meā ego cognosco** Requirit autem Deus hanc confessionem peccatorum nostrorum, non quōd ignoret ea, quāuis non confessusquam faciebas ea, praesto erat, quum admitteres, nouerit: scd quōd aliter homo sentire non possit quid Deus per misericordiam illi cōcesserit. **Qui enim memor est cumuli peccatorum suorū, erit & memor magnitudinis misericordiae Dei.** Qui verō morborum suorum, veluti lathargo occupatus, obliuiscitur, quo tandem pacto misericordiae medicinam fideliter requireret aut acciperet? Quamobrem Proverbiorum. 19. legimus: iustus prior accusator est sui. Et cap. 28. **Qui absconuit scelera sua, non dirigerit: qui autē confessus fuerit & reliquerit ea, misericordiam consequetur.** Non demoreris (inquit Iesus Sirach) in errore impiotum: ante mortem confitere: a mortuo quasi nihil perit confessio. Cōfiteberis uiuens uiuēs & sanus confiteberis, & gloriaberis in miserationibus illius. Atque adeō sanctis ac piis uiris cura erat hęc interior ad Deum cōfessio, ut etiam ea quae iam credebant remissa, in memoriam reducerent, hoc scientes, quōd etiā culpam de praesentibus nō haberet, recordationes tamē praeteritorū peccatorū & iustū animabus suis plurimū prodesse, vel ob id quōd animę uerecundia incutere, eamque ad amorem eius, qui tā multa & tā magna concessit, prouocare possent, & considerantes quia nisi miseratio eius subuenisset, tantum illud peccatorum pondus eos in inferni supplicii mancipasset. Proinde Dauid rex, quāuis remissum iam sibi peccatum esset nihilo scieus tamē ille in conscientia sua tanquam in imagine adulterium & homicidium depicta habebat. Et per singulos dies praeterita illam putredinem intuens, dicebat: **Iniquitatem meā ego cognosco, & peccatum meū contra me est semper.** Hinc illud Ezechiae. **Recogitabo tibi (domine) omnes annos meos in amaritudine animę meae.** Ad eundē modū Paulus Apostolus, etiam illa commemorat, quae per ignorantiam cōmissa, gratia baptismi & confessio fidei aboleuerat. Christus Iesus (inquit) uenit in hunc mundum peccatores saluos facere, quorum primus ego sum. Et iterum: **Et fidelem me existimauit, ponens in ministerio, qui prius blasphemus fui, & persecutor, & contumeliosus, supra modum persequens ecclesiam Dei & expugnans eam**

eam, & qui nō sum dignus uocari apostolus. Paulus ergo etiā *Nostra* illorum meminit, quorū erat ueniam consecutus. Nos uerō *secordia.* nec illa recordamur, quae post baptismum commississimus: exterum etiā aliquādo ad recordationem uenerimus, statim effugit cogitatio, & transimus ad alia, & nec integra quidem hora patimur animam nostram afflictione mœroris huius astringi. Hęc igitur causa est, quōd malis addim⁹ mala. Quid enim prohibet ubi nihil metuitur, ubi mihi uerecundia, nihil pudoris admittitur, ut non in omnes perditionis foueas demergamur? Quas ne incidamus, dominus apud Ezechielem *Ezec. 20.* saluberrima admonitione nos praemunit: Recordamini, inquit, uiarum uestrarum & omnium scelorum uestrorum quibus polluti eratis, & displicebit uobis in conspectu uestro in cunctis malitiis quas fecistis, & scietis quia ego dominus, quā benefecero uobis propter nomen meum, non secūdm uias uestras malas, neque secundum scelera uestra pessima.

Debet itaque hęc confessio, quae mentalis est, sine intermissione fieri. Nam haud multum differt ab illa tertia *Confessio mentalis* peccitentiae in ecclesia actione, quae quotidiana est (de qua *debet* supra diximus) nisi quōd laetius se porrigit, nempe ad quælibet *inter-* ber, non tantum leuia & quotidiana peccata. Porro si oratio *missione* nostra ad Deum perpetua esse debet, orationis autem, praesens, fieri. tim illius quam uos docuit Christus, uis tota in eo cōsistit ut *Oratio* Dei bonitati omnia, nobis nihil tribuamus, Dei nomen sanctissimum, nos uerō nostraque opera coram Deo aculemus *uis in me* ad damnemus, ad misericordiam eius perpetuo respuentes; *tullis* cōfessio consequens est, ut & hęc confessio nunquam intermittenda sit, quōd hęc confessio omnino sit aut oratio illa quam a nobis requirit Deus, aut saltem orationis eius ipsissima medulla. *Confiteri* Quid enim aliud est cōfiteri Deo, quā displicere nobis, *deo quid.* illius uerō omnipotentiam, sapientiam & bonitatem semper *Aug. li.* & ubique predicare: Pulchra paranesi uisus est Augustinus in *10. cōfess.* *Psal. 66.* Conscitentur, inquit, tibi populi Deus, inuenerunt *cap. 2.* uiam tuam: Conscitentur, ipsa canctio, confessio est, cōfessio peccatorum tuorum, est uirtutis Dei, tuam iniquitatem cōfiteri, gratiam Dei cōfiteri: re accusa illum glorificat reprehendit, illum laudat: ut & ipse uentens, inueniat te puniorem tuum, ut exhibeat se tibi saluatore tantum. *Ratio &*

HAec est autem Deo cōfiteri ratio ac modus. Peccata *stendi* nostra Christus debita appellat. Nos; Dei uillosos cum Deo.

Matt. 6. quibus Deus sit positurus rationē. Ergo codex rationum nobis cōscribendus est. Codicem habemus cōscientiam nostrā: in hac peccata nostra & maiora & minora tāquā in libro scribere oportet, deinde confiteri, non tantum quia multa in uobis delicta sunt, verum & peccata sigillatim, idque frequentius, recentē, & atque ante oculos ponere, & hæc tanquam uerba admittā lugere. Ita enim & animæ arrogantiam frangemus, frequentius eam de malis suis & vitiis commōtēs, & cautela nobis (ne ultra in eadē delicta incidamus) acrior nascetur, ut interim taceamus hac confessione fidem quammaximè acuti & exerceri, sive qua nō accipimus remissionē peccatorū. Non habes autem quo te à quotidiana ista cōfessione excuses. Nam si omnino per diem non habuisti tempus excutiendi rationes tuas, saltem quādo accubueris super stratum, & neminem habueris in seclum, antequā veniat tibi somnus, profer in medium codicem, conscientiam tuā, & reminiscere peccata tua: siquid in verbo seu in facto vel in cogitatione peccasti, dicito in corde tuo & in anima tua: expendimus diem; o anima, quid boni fecimus aut quid mali operati sumus? Tum si boni cuiuspiam facti tibi conscius fueris, eorum Dei benignitati tribue, illi gratias age. At peccatorum reminiscens, funde saltem cordis lachrymas, recentē peccata sigillatim, facito tibi metipso rationem, Deum tuum roga, ora misericordiam, & inuenies requiem. Sic enim poteris in lectulo tuo positus, peccata tua delere. Hoc ubi feceris, tum demū permitte animam tuā soporari. Trascimini (inquit propheta) & nolite peccare, qui dicitis in cordibus vestris, & in cubilibus vestris compungimini. Et alibi: Lauabo per singulas noctes lectum meum, & lachrymis meis stratum meum rigabo. Cur, quæso, græue aut molestum videbitur, positum in lectulo quotidiana delicta peccata, vnde tanta promanet utilitas?

Psal. 4. Permite animam tuā soporari. Trascimini (inquit propheta) & nolite peccare, qui dicitis in cordibus vestris, & in cubilibus vestris compungimini. Et alibi: Lauabo per singulas noctes lectum meum, & lachrymis meis stratum meum rigabo. Cur, quæso, græue aut molestum videbitur, positum in lectulo quotidiana delicta peccata, vnde tanta promanet utilitas?

Psal. 5. Cur, quæso, græue aut molestum videbitur, positum in lectulo quotidiana delicta peccata, vnde tanta promanet utilitas?

Confessio generalis apud Iudeos. **V**T autem populus Dei ad hanc mentalem confessionem modis omnibus inuitaretur, lege veteri cavit Deus, ut pōtiffex quom offerret sacrificiū pro delicto generalē totius populi peccatorū confessionem ad Deum faceret. Postquam inquit, emūdauerit sanctuarium & altare, tunc offerat hircū viuentem: & posita utraque manu super caput eius cōfiteatur omnes iniquitates filiorū Israël, & vniuersa delicta & peccata eorum. Sic confessio est populi delicta. Nemas in Zalus, Necmas 4. Itidem populus presente, sacerdote, Necmas 9.

Nec alia

Nec alia ratione sancti patres generalem hanc confessionem tam frequentem in ecclesia esse, & per sacerdotes totius populi nomine, ac ipsum etiam populum sacerdotem verbis cōmittantem, pronuntiare voluerunt. Hinc sacerdos Missæ sacra mysteria à confessione, quam vicissim cum assistentibus recenset, orditur. Hinc finita concione, generalem hanc & publicam confessionem ad populum pronuntiat, ac monet, ut se pronunciantem populus eisdem verbis sequatur: hinc in horariis precibus, & mane, nempe in Primis, & vespere, nimirum in Completorio, hæc confessio replicitur, idque nec rei tam necessariæ vñquam obliuiscamur, aut fructibus tam eximii quid hinc nobis proueniunt, careamus, Quæ de mentali confessione dixisse sufficere.

Secunda cōfessio fraternalis dicitur, de qua legitur *Matt. 5. Confessio* Si ergo offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fue fraternalis, quia frater tuus habet aliquid aduersus te, relinque ibi munus tuum ante altare, & vade, prius reconciliare fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuum. Ne autem frater tuus sit te tōtē sensus, te noxā tuam agnoscentem, ac veniam ab eo petentem auersari, aut cōfessionem tuam aspernari impune possit, Dominus preceptum dedit, quod & suprà retulimus, *Mar. 12.* in hæc verba: Dimittite, si quid habetis aduersus aliquē, & pater vester qui in cœlis est, dimittat vobis peccata vestra. Quod si vos nō dimiseritis, nec pater vester qui in cœlis est, dimittet vobis peccata vestra. Et rursus *Matth. 18.* Petro interroganti, Domine, quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei? vsque septies Respondit, Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies. Idē subsequeute illi parabola magis inculcat, quæ declarat, eū vana spe Deum precari, qui fratri errantē nō dignatur condonare. Nā vt Ambrosius scitē ait: Si dimiseris, bene cōuenit vt dimittat tibi: si nō dimittis, quomodo est cōuenis vt dimittat tibi? Et vt diuus Hieronymus ait, Nō recede delicti sui veniam postulari, qui nō prius, quod in eum delinquitur, relaxat. Hæc autem cōfessio, significata est in Euāgelio per pedum lotionem. Hac siquidem post cenā peracta, Christus rationē operis sui discipulis suis exposuit, dicens: Si ego laui vestros pedes, dominus & magister: & vos debetis alter alterius lauare pedes. Exemplū enim dedi vobis, vt quem admodum ego, feci vobis, ita & vos faciatis. Quo significat, vbi proximum lauerimus, id nos corā eo agnoscere, veniam

Confessio petere, & vicissim vbi offensi fuerimus, remittere, mutuis er-
fraterna ratus cōdolere, & pro nobis inuicem orare oportere. Et quan-
necessa- uis hæc cōfessio propriè sacramentalis non sit, de qua statim
ria. dicemus, eandem tamē, vt remissionem peccatorū consequamur,
Beda in necessā iam esse, atque ad sacramēti appellationē (lar-
verba a- gè accepto vocabulo) contineri constat, vel Beda & Bernar-
postolū Ia- do testibus. Beda certē nō dubitauit, eum epistolæ diuini Iacobi
cobi. locum, nempe, Confitemini alterutrum peccata vestra, &
Bernar- orate pro inuicem vt saluemini, non tantum de sacramenta-
in sermo- li, quæ sacerdoti fit, sed etiā de hac fraterna confessione intel-
de cerna- ligere, quāuis cum ea discretione, vt quotidiana leuiorū; pec-
domi. & cata alterutrum cōæqualibus cōfitemur, eorūq; credamus
lot. petū. quotidiana oratione saluari. Porrò grauioris lepræ immu-
Iacobi 5. ditē iuxta legem sacerdoti pandamus, atque ad illius arbitri-
Beda in um, qualiter & quāto tempore iusserit, purificari eueamus:
ad Colof. Alibi Beda lotionem pedū ex hoc diuini Iacobi loco interpre-
Vide An- turat: Nouemus, inquit, nos in huius domini operis ni-
gust. in mirum lotionis pedum altitudine admonitos, vt cōfessi in-
Ioan. 17. uicem delicta nostra, oremus pro nobis, sicut Christus inter-
56. pellat pro nobis. Audiamus, inquit Beda, Apostolū Iacobum,
Iacobi 5. hoc ipsum euidentissimè præcipientem atque dicentē. Con-
1. Peir. 2. fitemini inuicē delicta vestra, & orate pro vobis, quia ad hoc
1. Ioan. 1. dominus nobis dedit exemplum. Si enim ille (vt subiicit) qui
 vllum peccatū nec habuit, nec habebit, orat pro peccatis nos-
 tris, quanto magis nos inuicem pro nostris orare debemus?
 Et si dimittit nobis ille, cui non habemus quod dimittamus,
 quāto magis dimittere debemus inuicem nobis, qui sine pec-
 cato hinc viuere nō valeamus? Nam quid (inquit idem ille) in
 hac altitudine sacramenti dominus significare videtur, quum
 dicit, Exemplū enim dedi vobis, vt quemadmodū ego feci vo-
 bis, ita & vos faciatis: nisi quod apertissimè dicit Apostolus,
 Donātes inuicem, si quis aduersus aliquē habet querelā, sicut
 & domin⁹ donauit vobis, ita & vos inuicē. Itaq; nobis delicta
 donemus, & pro nostris delictis inuicē oremus, atq; ita quodā-
 modo inuicem pedes nostros lauemus. Nostrū est, donante
 ipso, ministerium charitatis & humilitatis exhibere, illius
 est exaudire, ac nos ab omni peccatorum contaminatione
 mundare per Christum, & in Christo, vt quod etiam aliis di-
 mittimus, hoc est in terra soluumus, soluari in cælo. Hæc il-
 le, videtur autē Beda his verbis testari, nō tantū publicè in sa-
 cramento

ramento penitentia, sed etiam priuatim in hac cōfessione
 fraterna peccata per homines remitti, & Euangelij beneficiū
 nobis applicari, quāuis alia atque alia ratione. Nec ab hac fen-
 tētia alienus est Theophylactus in eum locū. Matt. 18. Amen
 dico vobis, quæcūque alligaueritis super terram, &c. Si rō
 inquit, offensus, habes eū qui te iniuria affecti sicut publi-
 canum & gentilem, erit ille & in cælo talis: si autem solueris
 eum, hoc est confitentē & deprecanti ignoueris, erit et & in
 cælo condonatum. Non solum enim (vt subdit) quæ soluent
 sacerdotes, sunt soluta: sed quæcūque & nos iniuria affecti,
 vel ligamus vel soluimus, & ipsi erunt ligata vel soluta. Præ-
 terea sub hæc specie fraterne cōfessionis continetur etiam
 ea confessio quæ per fraternā correctionē a delinquere (qui
 que per
 fraterne
 correctio
 nem eli-
 citur.

que per
 fraterne
 correctio
 nem eli-
 citur.

Luca 7.

Sacerdo-
 tes Chri-
 sti lega-
 tione fun-
 guntur.
 Remissio
 priuata.
 Cōdona-
 tio inu-
 ria, signū
 est remis-
 sionis pec-
 catorū.

Luca 7.

Sacerdo-
 tes Chri-
 sti lega-
 tione fun-
 guntur.
 Remissio
 priuata.
 Cōdona-
 tio inu-
 ria, signū
 est remis-
 sionis pec-
 catorū.

Luca 7.

Sacerdo-
 tes Chri-
 sti lega-
 tione fun-
 guntur.
 Remissio
 priuata.
 Cōdona-
 tio inu-
 ria, signū
 est remis-
 sionis pec-
 catorū.

Luca 7.

Sacerdo-
 tes Chri-
 sti lega-
 tione fun-
 guntur.
 Remissio
 priuata.
 Cōdona-
 tio inu-
 ria, signū
 est remis-
 sionis pec-
 catorū.

Luca 7.

Sacerdo-
 tes Chri-
 sti lega-
 tione fun-
 guntur.
 Remissio
 priuata.
 Cōdona-
 tio inu-
 ria, signū
 est remis-
 sionis pec-
 catorū.

Luca 7.

Sacerdo-
 tes Chri-
 sti lega-
 tione fun-
 guntur.
 Remissio
 priuata.
 Cōdona-
 tio inu-
 ria, signū
 est remis-
 sionis pec-
 catorū.

Matth. 6. re possit, se vicissim à Deo remissionem peccatorum suorum dare, *ii* quorum tamen cum vter poenitentem esse. Nam Christi verbum est: Dimittite, & dimitterini. Item, Si dimiseritis hominibus peccata eorū, dimittet & vobis pater vester cœlestis peccata vestra. Nihilò secius quia homo nō facile statuit, num penitus & ex animo totā iniuriam remiserit (quod cōcepti odij malum alia habeat radices) adeundus ipsi præterea est sacerdos, à quo tanquam ab ipso Christo, verbū abfolu- tionis & certissimæ consolationis accipiat. Breuiter, ministeriū quod exhibet sacerdos, est ministerium Christi. Quod exhibet frater, est ministerium charitatis & humilitatis, cuius typum videre est *Matth. 9.* Quauis ergo hæc fraterna confes- sio tanti momenti sit, non est tamen de numero illorū sacra- mentorum, quorum ecclesia sepreū tātūm numerauit. Nam illa talia esse oportet, vt signa sint visibilia inuisibilis gratiæ Dei, quam Deus per ea, quum in ecclesia publicè administrā- tur, in nō indignè recipientibus certò operatur, eiusdem gra- tiæ similitudinē extrinsecus gerentia, quæ omnia in hac con- fessione fraterna & priuata, propriè reperire non est. Vnde cum clauium potestate confundi nō debet, sed magis ad pen- nentia sacramentum præparatoria & præambula est.

Confessio fraterna, non est de numero septem sa- cramentorum.

Tertia cō- fessionis species, qua fit presbyte- ris. Eius di- uisio.

1. Cor. 5. Matth. 5. 1. Tim. 5. 2. Cor. 2. 7. Volūta- ria cōfes- sio publi- ca gra- uior.

Tertia itaque cōfessio ea est, quæ sit ecclesiæ præpositis, hoc est episcopis & sacerdotibus, quibus à Christo facta est remittendorum & retinendorum peccatorū potestas. Hæc in vfu veteris ecclesiæ, multiplex fuit: Vnā publica, altera se- creta. Rursum publica duplex: Quædam coacta, quædam vo- luntaria. Secreta quoque secundū diuersos ritus & ecclesiariū & temporum, in alias species scindit ac discerni possent.

Quæ omnia vt dilucidiora fiat, in primis nosse oportet, veterem ecclesiam admodum seueram fuisse in crimi- nibus publicis vindicandis, ne ecclesiæ inter quosdam ma- nifestarios delinquentes male audiret inter gentes, quemad- modum Romanorum 2. scribitur: Nomen Dei per vos blas- phematur inter gentes: tum ne contagio totum gregem in fi- ceret, neque res pessimi exēpli in firmioribus offendiculo fo- reret, quod Christus vt diligentissimè cauere tur insidit: denique vt alij admoniti cauere, ne laboreretur: vtq; animus ipsorum qui ad ecclesiā redibant, exploraretur, an scilicet serio respici- sceret. Olim ergo his qui in criminibus publicis essent depre- hensī, publicè erat cōstituendum, hoc est crimē erat apud pasto- rem

rem & ecclesiā agnoscendum, & petendā ab episcopis seu pa- storibus publicè poenitentia concessio. Hæc cōfessio quum fiebat volūtariè, vimirū criminosis seipfos apud ecclesiā præ- sides sponte prodentibus, deferentibus ac publicantibus, Ion- gè gratior erat & venia dignior, quàm coacta. Ad eū modum volūtariè confessa est mulier illa euāgelica, publica in ciui- tate peccatrix, quæ super cōiugantes ingressa est, nō iussa ve- nit, inter epulas lachrymas obtulit: ac Christi pedibus aduolu- ta, pedes eius lachrymis lotos, capillis terfit, imitabile peni- tentibus exemplum præbens, vt sua sponte ad dei misericor- diam per poenitentia semitam accedat. Ad hæc voluntariam publicorum criminum cōfessionem sancti patres populū non indolenter hortabantur, ac incitabant. Verum quum is sit humanæ vanitatis præpostèr pudor, vt quæ publicè: patra- re crimina non pudeat, publicè tamen agnosceret & confiteri pudeat: visum est ecclesiæ veteri, publicè peccantes, & tamen crimen suū cōfiteri nolētes, ad publicum exomologesim com- pellere, idque non vno remedio. Nam si crimen tam fuisse vt vulgati, quod totam ecclesiam seu ciuitatē commouisset, epi- scopus seu pastor ecclesiæ peccantē corā omnibus arguēbat, quemadmodum Paulus Timotheo præcipit dicens: Peccantes coram omnibus argue, vt & ceteri timorem habeant. Corre- ptum verò, & cōfiteri seu agnosceret crimē recusantem, ex- communicabat: nec recipiebat reum, nisi primum cōfessum: Cuius pulcherrimum exemplū habes. 1. Corinth. 5. vbi vides, quanta cum seueritate Apostolus Corinthios increpet, quōd publicū incēstum illius Corinthij fratris, necdum agnoscentis crimeo, dissimulassent, quōd eundem & medio non rēmo uiissent. Quem etiā quia de respiciētia: nondum cogitabat, excommunicat, ac fatens tradidit interitum carnis, id est in afflictionē corporis. Postea verò crimē (concepta iam ex in- flucta pœna tristitia, quæ secundū deum est) publicè agnosce- rem ac consentē abfoluit, ecclesiæ recōciliat, & cōmunioni restituit. 2. Corint. 2. & 7. Præterea Christus modum, discipuli nāque prodēdi ac in dicandū peccatū cōstituit, quæ delinquentis ad exomologesim tandē perueniret. Si peccauerit, inquit, in te frater tuus, vade & corripue eum inter te: & ipsū solū, si te audierit lucratus eris fratre tuū. Si autē te non audierit, adhi- be tecū vnū vel duos, vt in ore duorū vel trium testū stet omne verbum, Quōd si nō audierit eos dice ecclesiā: Si autē eccle-

Lucæ. 17 Gregori⁹ in homil.

Olim pa- tres ad pu- blicā con- fessionem incitabāt.

Tradere & interitū carnis. Orige. in num. ho mil. 15

Matth. 18

*Orig. in
eū locum
hamil. 3
1. Tim. 5.*
fam nō audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus. Cui non multū ab simile est, quod Leuit. 7. scribitur, sic referente Origene: Si autē anima peccauerit, & audierit vocē iuramenti, & hic testis sit & viderit, aut cōscius fuerit, si nō indicauerit, & ipsa accipiet peccatū eius, Quo quid aliud docemur, quā ne vniquam in peccatis alienis polluamus cōscientias nostras, ne consentium male agentibus præbeamus. Cōsentium quidē, nō solū pariter agēdo, sed etiā quæ illicite deus sunt, reticendo, Euāgelicum verō præceptū in eo perfectius datum est, quod & ordinem indicanti peccatum demonstrat, Non enim vult te, si forē videris peccatum fratris tui quod nondum toti ecclesiam manifestariū est) continēdo euolare ad publicū, & passim proclamare ac diuulgare aliena peccata, quod esset vtiq; non corrigentis, sed potius infamantis. Solus, inquit, inter te & ipsum solum corripue eum. Vbi enim seruari tibi mysteriū viderit ille qui peccauerit, seruabit & ipse emēdationis pudorē. Si verō diffamari se viderit, illico ad denegandi impudentiam conuertetur; & non solum non emendaueris peccatum, sed & duplicaueris. Primo igitur solus inter te & ipsum: secūdo adhibe tecū alios duos vel tres. In ore enim duorum vel trium testium stabit omne verūm. Et quoniam tertio seu postremo mandat correptionē ad ecclesiam de ferri, par erit, vt strictus (hoc est secundo) iuboret adhiberi deos vel tres testes, quibus presentibus corripetur, si peccatum agnoscere, & emēdare nō velit, corripet duobus testibus adhibitis (quum ad ecclesiam delaturū fuerit: eius peccatum) confutari, idq; admodum prudenter, nempe, ne quis volens euāgelicum implere mandatum, calumpnator videatur, si crimen de ferat ad ecclesiam & deficiat testibus. Vides quōd correptio euāgelica ren dat, nempe vt peccator ad confessionem & agnitionē criminum non clam aut internē, sed exterā in fratrem seu manifestē commissorum, adigatur: quam si recusat, neque se agnoscent, neque penitēdo corrigens excommunicetur.

Matt. 18

Matt. 18

*Ob quā
rationem
ordo iste
necessa
riū.*

*Aug. cō
tra epist.
pomenia.
li. 3. ca. 2.
In corre
ptione fra
ternaduo
necessa
ria.*

*Aug ad
Felic. &
Fuf. epi.
87. & in
epist. ad
Gulnat.*

Verum hic ad duo respiciendum est. Primū vt correptio fraterna ex dilectione & charitate, non autem ex odio aut amarulentia procedat, verum in eum modum fiat, vt sentiat correptus suam salutem queri. Alioquin compertum est plures qui arguēte nullo, peccatores se esse consentunt, vbi de vera culpa fuerint fortasse correpti, defensionis patrocinium querere, ne peccatores esse videantur: quod omnino cauendum

dum est. Secundō, vt excommunicatio infligatur non alteram vt salubris ecclesie medicina, quæ salutem omnium materna charitate conquirens, tanquam inter phreneticos & lethargicos æstuat. Quemobrem post excommunicationem nō desistendū, non continēda salus excommunicati, sed velut in eū phreneticis & lethargicis agitur, qui ligari & excitari nō lunt, & tamē castigantur ac stimulantur, ita debet erga excommunicatos perseverare diligentia charitatis. Vicissim qui corripitur, etiā acerbē, ita vt à conuentu abscindatur ecclesie, arguēte odio habere non debet, sed animaduersione patietē accipere & fortiter ferre, quemadmodum ille à Paulo correptus, maiorem etiam affectum cōcepit erga Paulum atq; erga omnes qui statuti Pauli eius animaduersione parauerunt, ne iuramento sit, vt Paulus sententiam renouā, & eicētū reconcilians, ecclesie præcipiat, dicens: Confirmate in eum charitatē. Atque vniū parochi populū frequētē de hac fraterna correptione admonēant, ac ad eā dem quam diligentiam eū cohortentur, quā Christus ipse præcepit, ac rām lucrosam ostendit, Certe oibus perscrutum esse conuenit, vt si quis ea quæ vident in delicto proximi sui; vel non indicauerit secūdum, regulam superius datam, vel in testimonium vocatus, nō quæ vera sunt, dixerit, peccatum quod cōmittit ille quem celat, ipse suscipiet, & pœna commissi reuoluetur ad cōscium. Putandum tamen non est, hanc confessionem quam frater corripit ad correpto elicit, sacramentalem esse. Nam ea tandem sacramentalis est, quæ sacerdoti vice Christi fit, habens absolutionem peccatorum annexam, ad quam per correptionem fraternā tandem deuenitur: nempe quum correptus ob contumaciā, ecclesie, hoc est (si tamē Chrysostomo ac aliis orthodoxis credimus) præsidibus ecclesie denuntiatus, ad cor reuertitur, & correptio eiusdē præsidibus sua scelera conuictetur, absolutionis desiderio fratrestuans. Nā & paulō ante diximus, remissionē peccatorum, nam pri quæ à fratre fratri fit, non esse cum potestate clauis confusum. Quam salubris ergo res sit correptio illa fraterna, clesia sic satis, vt putamus, vides, quam etiam in primitiua ecclesia, ni quenter mirum charitate verē Christiana magis adhuc inardescente, correptio frequentissimam fuisse non dubium est.

AT quō postea charitas refrigeret, & tā salubre Christi nam dis præceptum sensim negligetur, tū quod rari inueniuntur alios correpturi, qui non eisdem vel paribus criminibus nē abii.

*Greg. li.
moral. 16
cap. 12
Aug. ad
Pest. epi.
166.*

*Sa' nō ex
comuni
canti nōne
gligenda
ori. in ps.
domine
ne iuro
quo fit, vt
Paulus sen
tentiam re
nouā, & ei
cētū recon
cilians, ec
clesie præ
cipiat, dic
ens: Confir
mate in eum
charitatē.
Atque vni
ū parochi
populū fre
quētē de ha
c fraterna
correptione
admonēan
t, ac ad eā
dem quam
diligentiam
eū cohorten
tur, quā Ch
ristus ipse
præcepit, ac
rām lucrosam
ostendit, C
erte oibus
perscrutum
esse conuen
it, vt si quis
ea quæ vident
in delicto
proximi sui;
vel non indi
cauerit secū
dum, regulam
superius da
tam, vel in
testimonium
vocatus, nō
quæ vera
sunt, dixerit,
peccatum quod
cōmittit ille
quem celat,
ipse suscip
iet, & pœna
commissi re
uoluetur ad
cōscium. Pu
tandum ta
men non est,
hanc confes
sionem quam
frater corrip
it ad correpto
elicit, sacra
mentalem esse.
Nam ea tan
dem sacramen
talis est, quæ
sacerdoti vice
Christi fit, ha
bens absoluti
onem peccato
rum annexam,
ad quam per
correptionem
fraternā tan
dem deuenit
ur: nempe quum
correptus ob
contumaciā,
ecclesie, hoc
est (si tamē
Chrysostomo
ac aliis ortho
doxis credim
us) præsidibus
ecclesie denun
tius, ad cor
reuertitur, &
correptio eius
dē præsidibus
sua scelera
conuictetur,
absolutionis
desiderio fra
trestuans. Nā
& paulō ante
diximus, rem
issionē pecca
torum, nam
pri quæ à fra
tre fratri fit,
non esse cum
potestate cla
uis confusum.
Quam salubr
is ergo res sit
correptio illa
fraterna, ec
lesia sic satis,
vt putamus,
vides, quam
etiam in primi
tiua ecclesia,
ni quenter
mirum chari
tate verē Chri
stiana magis
adhuc inarde
scente, corre
ptio frequēt
issimam fuis
se non dubium
est.*

*Chrysost.
in Matt.*

obstriti teherentur, tum quod correpti correctionem equo animo & patienter ferre nolent, obstriti eius quod Psaltes ait: *psal. 140* Corripit me iustus in misericordia, & increpabit me, oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Ne ergo tam salubre remedium agnoscendorum ac constitorum criminum publicè commissurum deperiret, plurimis ecclesiasticis regulis ac canonibus cautum & mandatum est de huiusmodi delictis prodendis, atque adeo nos saluberrimus introductus est, ut in visitationibus parochiarum, aliquot ex plebe maturiores, honestiores ac veraciores viri in medium euocarentur, ac sacramento constringerentur, dicere quicquid contra rectam fidem & sanctam Christianitatem in parochia nolent vel audissent factum esse, omni affectu humano legè seposito, additis hisce verbis: Videte fratres, ut domino reddatis iuramenta vestra. Non enim homini iurastis, sed Deo creatori vestro: Nos autem qui eius ministri sumus, nõ terrenã vestrà substantiã cõcupiscimus, sed salutem animarum vestrarũ requirimus. Cauete ne aliquid abscondatis, & ex alterius peccato vestra fiat dãnatio. Nec patres temerè huic moti sunt, Neque enim illis negligendã videbantur diuinã illã sententiã, nõ pe. Nolite cõmunicare operibus tenebrarũ. Item, Auferre manũ de medio vestrum. Itẽ, Exite de medio eorũ, & immũdum

*Formula ne tetigeritis. Item, Separamini qui feris vas domini. Huius inquirentis inquisitionis formulã quandã antiquissimã, canonibus cõditiũ nostris prouinẽtalis anneximus. Porrò post hãc inquisitionem, quæ publicè peccasse cõperiebatur, ad publicã cõfessionem & pœnitentiã adigebatur, & secundũ Canonũ ordinẽ et, Cabilo pro merito suo excommunicabatur. Postea expleta pœnitentiã, cõciliabatur, quemadmodũ infra latius declarabimus. nẽ. ca. 38. *Confessio secreta et priuata.* R. Efat, ut de confessione priuata dicamus. Hanc olim in Romana & in Græca ecclesia episcopi, & sacerdotes priuatim audiebant ac admittebant. sed cum quodam peccatorum discrimine. Nam si crimẽ aliquod manifestũ, aut tale (vnde læta esset ecclesia) offendissent, erat in eorum potestate, non tamẽ sine magna discretione ac deliberatione, vt *Origenes* *psal. 37* rigens ait, hoc crimen in conuentu totius ecclesiã exponere & publicare, aut saltem publicam delinquenti pœnitentiã iniungere, qua et si qui deliquit, non proderet speciatim crimen suum tamen ipso facto constebatur ac declarabat ecclesiã, se grauius peccasse. Caudẽm tamen erat episcopis & sacerdotibus*

sacerdotibus, ne crimen publicarent aut publica etiã pœnitentia seu excommunicatione multarent, quod cõmissum esse, aliter quã sua alfluuatione factã cõfessionis, probare non possent, quamobrem in Concil. Carthagen. 3. (cui beatus Augustinus iter fuit) canon. sic legitur: Item placuit, vt si quãdo episcopus dicit aliquem sibi soli propriũ crimẽ fuisse confessum, atque ille neget, non poret ad furiam suã episcopus pertinere, quòd illi soli non creditur Et si scrupulo propriã conscientie se dixit neganti nolle communicare, quãdiu excommunicato non communicauerit suus episcopus, eidem episcopo ab aliis non communicetur episcopis, vt magis caueat episcopus, ne dicat i quenquam, quod alius documentis conuincere non potest. Quin temporum illorum seueritas eo processit, vt quidam sacerdotes (quanuis regula apostolica non satis perpẽta omnino vellent, vt non tantum crimina manifestè facta, sed etiam reatus cõfessionarũ scripta professione publicè recitarentur. Vnde libellati cõdicti videntur. Sed hũc abusum magnus ille Leo damnauit ac remouit, epistola. 57. ad vniuersos episcopos per Campaniam, Sannitũ & Picensium scribens, quòd reatus conscientiarum sufficit solis sacerdotibus indicare confessione secreta. Quanuis enim plenitudo fidei (vt idem ipse ait) videatur esse laudabilis, quæ propter Dei timorem apud homines erubescere nõ veretur, tamen quia non omnium huiusmodi sunt peccata, vt ea qui pœnitentiam poscunt, non timeant publicare, remouenda erat improbabili consuetudo, ne multi à pœnitentiã remediis arcerentur, dum aut erubescunt, aut metunt inimicis suis sua facta referare, quibus posunt legum constitutionibus percelli. Sufficit ergo (vt subiicit) illa confessio, quæ prium Deo offertur, tunc etiam sacerdoti, qui pro delictis pœnitentium precator accedit: quod tum demum plures ad pœnitentiam poterunt prouocari, si populi auribus non publicetur conscientia contentis.

Vt etiam postea nouissimis istis temporibus, quum magis ac magis hominum malitia succresceret, & peccatores omnem seueritatem iam penitus abhorrerent, ac citius omnem pœnitentiam spernere, quã vllam pœnitentiã acerbiteram *Aliamo* *deuato ee* ferre potius duceret: Ecclesia veluti pietissimã mater (quæ *desse cir-* non eadem disciplina & præfractis & morigeris filiis *ca pœni-* derur) remissiore disciplina peccatores in offiãcio, quippe *sentent.*

Cyp. Iser
mo. de la.
Ol. quid
caudam
episcopos.
Ex cõcil.
Carthag.
3. cap. 5.

Leo epist.
57.
Prima
moderatio,
quæ
toti eccle-
sie pla-
cuit.

Dec. Gre ad pœnitentiæ remediū capiendū, retinere studuit. Quobrem
Ex cōsi. vetuit, ne omnino sacerdos quęcunq; crimina ipsi i pœni-
generali. tentiali iudicio detecta, vel verbo vel signo alio quouis mo-
ca, omnes do reuelare, aut peccatorem prodeie pœsumat: ac contra-
ritinſq; rium facientem, non solum à sacerdotali officio deponendū,
de pœ & verumetiam ad agendam perpetuam pœnitentiā i arctum
remiss. monasterium detrudendum decreuit. Secundo, remissa est ex
 feueritas, qua olim confitentes etiā secreta ac priuatim, pecca-
 cata haud clam commissa, non absoluebantur, nec ad cōmunio-
 nem sacramentorum per iauam reconciliationis admitti
 tebātur, nisi salubri primum satisfactione purgati, quemad-
 modum diuus Cyprianus sermone de lapsis, & idem ille Leo
 Epist. 69. quam ad Theodorum Foroliuēsem Episcopum,
 perscripsit, testantur. Et tripartita historia planē iudicat, eūdē
 morem i Græca ecclesia fuisse. Hodie pro crimine, quantum
 libet enormi, occulto, nolenti non imponitur publica pœni-
 tentia. Nam v olenti, adhuc eam imponi posse vetus ecclesiæ,
 præsertim Romanę consuetudo testis est. Nudātur enim etiā
 hoc tempore Romę quibusdam scapulae, & extra templum
 caduntur iterdum vsq; ad sanguinem, idq; numerosissima
 populi multitudinem spectante, solus tamen pœnitentia-
 rius nouit quid admissum sit, nisi quod omnes atrox facinus
 admissum suspicantur. Præterea hoc tempore ante absolutio-
 nem non exigitur, sed tātum imponitur satisfactio post ab-
 solutionem & reconciliationem explenda, nisi tamen Con-
 fessarius crimen tā enorme comperit, vt necessariū ac vtile
 ducat peccatorem à cōmunionē altaris, ad tempus saltem
 citra tamen criminis vllam publicationē, sequestrare, aut se
 maiores & doctiores cōsultare, priusquam manum imponat.
 Vbi enim prudentiori cōsilio Confessarius idiguerit, iubet
 Cōcilium generale, vt illud absque vlla expressione personæ
 cautē requirat, quæ est casuum referatorum radix & origo.
 Nam & i veteri ecclesia ad episcopos magnitudo culpæ &
 criminis referebatur. Post est enim nunc ecclesiæ remissione
 peccator (qui neque apud ecclesiam accusatur, neque denun-
 tiatur aut defertur) à publica pœnitentiā, quāuis manifeste de-
 liquerit, excusetur: videbit tamē is, vt saltem bono exemplo
 publicē offensos doceat, peccata bonis operibus emendanda,
 vt quantū offendit peccat, tantum bonis operibus publicē
 reuadificet ecclesiā Dei. Euadit autem ex his per-
 spicuum

*Leo epi-
sto. 69.*

*Triparti-
ta hist. li.
11. ca. 35.
Vestigij
publicæ
pœnitent-
iæ i eccle-
sia Rom.*

*Ex cōsi.
generali.
ca omnes
ritinſq;
&c.*

*Radix et
origo ca-
suum refer-
atorum*

*Quid pu-
blice pec-
catis hodie
incūbat.*

spicuum, quosdam contra Romanam ecclesiam iniuria quæ-
 rit quasi ea ex pœnitentiā, conscientiarum quandam carni-
 ficenam fecerit, quum disciplina pœnitentiæ nunquam remis-
 sior in ecclesia fuerit, quā nunc est, modō tamen rectē
 doceatur ac tradatur.

Sed hic iam necessariō iudicimus i eam rem, quæ i præsen-
 tiarum maximo cum animarum pendio i quæstionem suo secre-
 tatur ac controvertitur: nempe, sit ne confessio illa secreta quæ-
 rit, quæ sacerdoti priuatī sit, iuris diuini, an potius humani? sacramen-
 tum. Qui rebus nota diuinitas haftenus studuerunt, asserere nō formi-
 dant hanc confessionem, maxime cum illa enumeratione diuini sit,
 delictorum, neque habere mandatum, neque testimonij ad sententi-
 æ exemplum i scripturis, quinimo quandoque penitus aboliatū nomina-
 uisse: vnde consequens sit, eam iuris diuini non esse. Sunt rum.
 alij, qui de hac cōfessione modestius sentiunt. Nam etsi non-
 dum persuasum habeant efficacibus scripturam testimoniis
 & argumētis irrefutabilibus, à pertinaciō' facile eufci posse, sententi-
 æ hanc confessionem à Christo aut etiam Apostolis fuisse isti-
 tutam, eam tamen ita piis omnibus religiose seruandam ceo-
 sent, veluti saltem ab ecclesiæ p'ocerbis nō sine assensu di-
 uini spiritus iudicatum ad hanc vsq; conditionem. Vt autem
 hæc quæstio penitus percipiatur, nosse oportet, longē aliud
 esse quū queritur. Nū confessio, qualis nunc i vsu est, hoc est
 cum omnibus illis ritibus quibus i presentiarum peragitur, *Quæstio-*
 iuris diuini sit vel humani: quā quæritur, sit ne cōfessio *ni expli-*
 confessio peccatorum, etiam occultorum, quæ soli sacerdoti sit, *catio &*
 istructio, cōsolatio, & absolutio, cōsequendæ gratiæ, *diserimi-*
 à Christo iustituta, aut saltem iudicata, ostensa & iustituta. Nam
 quod ad primum atinet, planē fatetur, Confessionem, qua- *natio.*
 lis nunc agitur i ecclesia, hoc est, omnem illum confitendi *Dilutio*
 modum & ritum, qualis i ecclesia Romana obseruatur) non *lis nunc*
 esse omni ex parte à Christo iustitutam. Nam quis nescit plu- *lis nunc*
 res ritus circa confessionem, iuris esse positū quemadmo- *lis nunc*
 dum iter alia sunt confitendi tempus, casuum referatū, & *lis nunc*
 pleraque alia quæ non sunt de substantia cōfessionis, sed ma- *lis nunc*
 gis ad decorem & accuratorem peractionem confessionis, *lis nunc*
 quemadmodum i omni sacramento multos ritus ab ecclesia *lis nunc*
 iustitutos videre est, qui non sunt ex ipso Christi iustitū *lis nunc*
 ne. Vnde consequens est eos qui arguantur, confessionem *lis nunc*
 iudicæ iuris diuini non esse, quod non vno eodēque ritu

in vniuersis ecclesiis & omni tempore sit obseruata, nostra quidem sententia haud leuiter falli. Rituum enim adueritas non mutat ei substantiam. Et vt Cyprianus ait in epistola ad Antonianum, Manente concordia vinculo, & perleuerantæ catholicæ ecclesie indiuiduo sacramento, actum suum disponit & dirigit vniuersusque episcopus, rationem propositi sui domino redditurus.

Cypria. 7. epistol. ad Antonia.
Dilutio. 2. quest.
Mat. 9.
Verum quum queritur, Num confessio absolute accepta, nempe pro agnitione ac narratione peccatorum, quæ apud sacerdotem per eum qui grauatum habet conscientiam, ad eos (quos diximus) fides sit, iuris diuini sit & an necessaria: nobis cerè respondendum videtur, hanc confessionem, etsi diserte à Christo instituta non sit, eandem tamen, veluti quædam inextimabilem thesaurum, nobis per Christum in Euan gelio ostensam ac indicatam, eadèmq; non aliter peccatoribus criminum pauore cõternatis opus esse, quàm ægrotis, & malè habètib; opus est medicina: proindèque rectè dici, eam, etsi non expressim, re tamen ipsa à Christo præceptam, non quidem pãsim omnibus, sed his hominibus, qui lethali bus vitiis, etli occultis, contaminati sunt, à quorum remoribus se extricare non possint. Deinde credimus, hanc confessionem testimonium ac exemplum in scripturis habere. Denique eandem nunquam penitus abolitam fuisse, non solum in Romana, sed ne in Græca quidem ecclesia, quinimo vniuersalè to sale m consensum ecclesie omnium temporum pro se habere, quod est testimonium in ecclesia omnium maximum: quæ omnia pro nostri ingenij modulo ostendere conabimur, plenius iudicium de hac re fedi apostolicæ ascere.

Habet exemplum scriptura.
Habet pro sermone.
En. angelij.
Tom. 2. o.
Principio itaque nobis explicandus & illustrandus est locus Euangelij, in quo cardo totius rei vertitur, qui Ioannis. 2. o. habetur in hunc modum: Hæc quum dixisset Iesus, insufflauit & dixit eis (nimium spiritus): Accipite spiritum sanctum, quorum remisistis peccata remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt. His verbis omnium orthodoxorum sententia Christus apostolis & eorum in ecclesia successoribus, claus regni cœlestis tradidit, potestatemque remittendorum & retinendorum peccatorum concessit, ac penitentiæ ligant, operæpretium est, vt i primis exponamus quæ nã sunt ris

Explicatur locus.
Eu. angelij.
Tom. 2. o.
ris summam quãdam autoritatem, potestatem, gubernationem, & domesticam administrationem designat. Nam & in prophanis ac ciuilibus rebus clauium traditio, translationem domitij ac possessionis significat, atque etiam operatur. Nec ab re, quòd habeant clauis, non solum omnia quæ in domo sunt, pateat, sed & ei potestas sit quolibet, vel admittendi vel secludendi, atque etiam quæque se cretissima cubacula referendi vel ocludendi. Quum itaque Christus in domo Dei non tanquam seruus (quem admodum Moyses, quem scriptura vt fidelem famulum in domo Dei versatum esse dicit) sed tanquam filius in domo sua fueris, summa eadèmq; æterna autoritate administrationis à patre accepta, quemadmodum ipse apud Mattheum ait: Data est mihi omnis potestas in cœlo, & terra. Item apud Ioannem, Pater omne iudicium dedit filio, & vt Apostolus ait, Omnia subiecit sub pedibus eius, & ipsum dedit caput super omnem ecclesiam, quæ est corpus ipsius & plenitudo eius, qui omnia à omnibus adimplet: idcirco apud Esaiam de eo legimus: Et dabo clauem domus Dauid super humerum eius, & aperiet, & non erit qui claudat: & claudet, & non erit qui aperiat, quod in Apocalypsi reperitur in hæc verba: Hæc dicit sanctus & verus, qui habet clauem Dauid, qui aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit. Atque eodem libro Ioannes Christum loquentem facies: Noli (inquit) timere, ego sum primus & nouissimus & vniuersus, & fui mortuus, & ecce sum viuens i secula seculorum, & habeo clauis mortis & inferni. Quo nihil aliud significatur, quàm Christum esse summum caput super vniuersam ecclesiam, atque adeò accepisse eum à patre autoritatè super omnem principatum, potestatem & virtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur, non solum i hoc seculo, sed & i futuro, vt ei omne genus sectatur, cœlestium, terrestrium & infernorum. Iaceat genus humanum ex primo parentum vitio crassissimis ignorantie tenebris obrutum: iacebat i durissima diaboli seruiture captiui: prodie runt patriarchæ & prophete, quibus Deus quidem sua misericordia recordatis veluti per transiennam ostendit, claus tamen, qui remota bus, remotis spiritualium tenebrarum repagulis, mens huma na i perspicuum Dei voluntatis cognitionem assurgeret, vel duri diabolicæ captiuitatis viculis disruptis, in libertatem vniuersam, dicitur, haud concessit: tantum fideles seruos esse voluit,

Hebr. 3.
Mat. 11.
Ioan. 8.
Hebr. 1. 2.
Ephef. 1.
Esai. 22.
Apoc. 3.
Apoc. 1.
Ephef. 2.
Philip. 2.
1. r. claus.
na i perspicuum.
diabolicæ captiuitatis.
viculis disruptis.
in libertatem vniuersam.
dicitur.
haud concessit.
tantum fideles seruos esse voluit.

Esa. 49. qui testimonium ferret de futuro illo clauigero Christo, qui tenebrosum illi carcerē, i quo omnes videri eramus & clausi tenebamur, aperitur, & quandoque dicturus esset. *Exatc.* & his qui erant i tenebris, reuelamini: Qui à patre rex super Sion montem sanctum eius, & super sedem Dauid patris sui constitutus, & in domo Iacob regnaturus in æternum, in manu sua ventilabrum ferret, quo permundaret aream suam, & congregaret criticum in horreum suum, paleas autem cõlureret igni inextinguibili. Qui properatis ad se per veteris vi tæ pœnitentiæ peccatorū vinculis absolueret, absolutosque in regnum suum intromitteret: a uersos verò & ad sua delicta ria conuersos, à regni cœlestis ingressu repelleret, ligatisque manibus ac pedibus in tenebras mitteret exteriores. Denique qui scripturas nobis aperiret, voluntatem Dei patefaceret, & quæcũque à patre iudicasset, nobis manifestaret. Vides quot & quantas clauēs Christus in orbem terrarū destinatus à patre accepit. Sed quas clauēs hinc discendens, apostolus illorumque successoribus in ecclesia reliquerit, id verò explicandum est. Et quidem constat Christum eisdem, hoc est suas, nō alias clauēs apostolis cõmississe, nimirum clauēs regni cœlorum, quem admodum ipse Petrus dixit: Quodcũque ligaueris super terram, ligatum erit & in cœlis: & quodcũque solueris super terram, solutum erit & in cœlis. Nam quod eadē potestatis qua ipse à patre missus est, eisdem in orbem terrarū destinauerit, planè testatur apud Ioannem: Sicut (inquit) misit me pater, & ego mitto vos: nō tamē vt dominos, sed vt ministros, legatione pro eo fungentes, in adificationem corporis eius, quæ est ecclesia, quod infra latius construimus.

Quas clauēs Christus apostolis traiecit.

Matt. 16. **Q**uæ vt magis perspicua facerent patres, partiti sunt clauēs in clauē ordinis & clauē iurisdictionis. Rursus vtranque clauem in clauem scientiæ, quam & discretionis appellant, & clauem potestatis. Clauis ordinis est discretiois vocationis, functionis, seu ministerij sacerdotialis, qua quis fungitur, Christi personā in ecclesia representat, omniquæ non suo, sed Christi nomine & auctoritate agit: quæ cõpletitur potestatem prædicandi verbi, seu annuntiandi Euāgelij, cõsecrandi corpus Christi, remittendi & retinendi peccata, & imperandi seu administrandi sacramenta. Clauis iurisdictionis est potestas coercendi criminatos sine vi corporali, quæ adhibetur, non vt homines, sed vt error ipse tollatur, vt homines

mines non lædantur, sed corrigantur: non vt perdantur, sed *August.* Corripiantur & instruantur. Hæc est illa potestas excommu- *lib. epist.* nicandi publicè delinquentes, & rursus eisdem absoluedi ac *epist. 68.* reconciliandi, si conuersi absolutionem petant. Clauis ordinis *Popestus* solis sacerdotibus, qui hæc parte in apostolorum vices successerit, peculiaris est. Nam solis apostolis dictum est, Quorum *excõmu-* remiseritis peccata, &c. eadēque propriè clauis regni cœlorū *nica diuini.* appellatur. Clauis verò iurisdictionis, qua quispiam vel exclu- *Ioan. 10.* ditur vel admittitur ad externum ecclesie consorcium, etiam ad alios de ecclesia pertinere potest. Nam hæc clauis per Christum ecclesie data est hisce verbis: Si ecclesiam non audierit, *Matt. 18* sit tibi sicut ethnicus & publicanus: quam non propriè clauem regni cœlorum dixeris, nisi tamē regnum cœlorum pro ecclesia ipsa militante accipias.

Diximus autē vtranque clauem & ordinis & iurisdictionis duplicem esse: nempe scientiæ & potestatis. Ne hæc partitionem mirabere quodd similes (licet nos eiusdem potestatis ac dignitatis clauēs (etiam synagoga) differēt ac expressim tribuat Christus, sed intermixtis ac phariseis abutim illarū exprobrans. De clauibus scientiæ habes Dominum legisperitos grauissimè increpantem, *Lucæ 11.* Vt vobis legisperitis qui tulistis clauem scientiæ, ipsi non introistis, & eos qui introibant, prohibuistis. De clauē potestatis, *Matt. 23.* Super cathedram Moysi sedent scribæ & pharisei: omnia ergo quæcũque dixerint vobis, seruate & facite. Clauē item iurisdictionis habuerunt sed vt alius, ita & hæc clauē perpetram abusi sunt, euicentes extra synagogam nomen Iesu cõfessiones. *Quod si in synagoga has clauēs coniunctas esse oportebat, quanto magis in ecclesia eisdem coniunctas esse oportet? quod non tantum conors veterum sententia, sed & res ipsa planè conuincit. Neque enim Christus potestatem quam dedit apostolis, indiscretā esse voluit. quia liceret eis pro suo se conium arbitrari peccata remittere vel retinere, ligare vel soluere, nullo habito inter ligandos vel soluendos discrimine, alio-* *clauis potestatis est conium etiam.* *Matt. 10* qui alibi non dixisset: Si cæcus cæco ducatum præster, ambo in foueam cadunt: quin ipsa vocabula remittendi & retinendi, ligandi & soluendi, claudendi & aperendi, indicant non solum auctoritatem illam & potestatem, qua remittimus ac retinemus, sed etiam inter ligandos ac soluendos discretionem, clauēs esse, quæ scientiæ appellantur. Reperias autem

In Christi & in Christo ambas hæc claves copulatas. Ipse est enim *in* *sto* *claves* quo omnes thesauri scientiæ Dei sunt absconditi, qui solus scientiæ. docet hominem scientiam, qui solus dignus inuentus est aperire librum, & soluere septem signacula eius, ipse cui dedit pater in iudicium facere, & discernere inter paleam & triticum: ipse de quo dixit Deus apud Esaiam: Dedit spiritum meum super eum, iudicium gætibus profereat: calamum quassatum non cõteret, & linu fumigans non extinguet, in veritate educet iudicium. Quare cõsequens est, vt & Christus apostolos (quos sua potestate orauit, ac pro fe legatione fungi voluit) ambabus illis clauibus instructos esse voluerit, nepe iudicij & potestatis. Quod patres acutè viderunt, qui superni iudicij principatum sacerdotibus esse commissum, ac poenitentia sacramentum, in quo remittuntur ac retinentur peccata, iudicij instar se habere dixerunt. Porrò clauis scientiæ erudit ad salutem,

Ambro. clauis potestatis suscipit ad quietem: clauis scientiæ doctrina in ser. de verborum corda patefacit: clauis potestatis animabus aperit natali sicut regna cœlorum. Illa scientiæ thesauros largitur, hæc diuitias

Eioru *Pe-* immortalitatis dispensat. Quamobrem rectè dixit Hieronymus, Eos qui iudicij clauem à potestate separant, aliquid sibi

Pauli. de phariseorum supercilio assumere, vt vel damnet innocentes, vel soluere fe noxios arbitrentur, quum apud Deum non

Mat. ca. sententia sacerdotis, sed reorum vita quaratur. Legimus in 16. Leuitico de leprosis, vbi iubentur vt ostendant se sacerdotibus: & si lepram habuerint, tunc à sacerdote immundi fiant, non quo sacerdotes leprosos faciant & immundos, sed quo habeant notitiam leprosi & non leprosi, & possint discernere,

Leuit. 14. qui mundus quive immundus sit. Quomodo ergo ibi leprosum sacerdos mundum vel immundum facit, sic & hic alligat

Indicat *crimini* *enarra-* *tionem* *sa-* *cerdoti* *sci-* *endam.* vel soluit episcopus & presbyter, non eos qui in fontes sunt vel noxij, sed pro officio suo, quum peccatorum audierit varietas, cit qui ligandus sit quive soluendus. Hæc tenus ille.

EX his ad germanam intelligentiam eius loci Ioan. 20. quem supra citauimus, facile pertingemus. Christus enim spiritum sanctu apostolis impertiens, ac dicens: Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt: apostolis clauis (quas ordinis vocamus) tradidit, potestatemque remittendoru ac retinendorum peccatorum concessit, potestatem plane diuinam. Nam (vt diuus Hieronymus in Esaiam ait) dominus soluit compeditos, qui liberati

Hiero. in *Esaiam.* *cap. 14.*

rati ab eo gratias referunt, dicentes: Tu dissoluisti vincula *Psal. 143* mea. Funibus enim peccatoru suorum vnusquisq; cõstringitur. *Præter.* *5* tur. At (vt subiicit) eos funes atque vincula soluere possunt & apostoli, imitantes magistru suum, qui eis dixerat: Quæcunq; *Mat. 18.* solueritis super terram, erunt soluta & in cœlo. Soluunt autem *Quomo-* apostoli sermone Dei, testimonij scripturarum & exhortatione virtutum. Hæc potestatem veluti omnium maximam *per peccu-* diuus Ioannes Chrysolomus celebrat: Intellige, inquam, *ta clau-* quanto sacerdotes honore, quanta dignitate, Spiritus sancti scientiæ, gratia dignata fuerit. Etenim qui terram incolunt, atque in ea *so. Chry-* versantur, his commissum est, vt ea quæ in cœlis sunt dispent: *Jo. lib. 3.* his datum est, vt potestatem habeant, quam Deus Opt. Max. de sacerdotibus angelis, neque archangelis datam esse voluit. Neque enim *dotio.* illis dictum est, Quæcunq; ligaueritis super terram, erunt *Mat. 18.* ligata & in cœlo: & quæcunq; solueritis super terram, erunt soluta & in cœlo. Habet quidem & terrestres principes vinculi potestatem, verum corporum solum. Id autem quod dico *Nota sen-* sacerdotum vinculum, ipsam etiam animam contingit, atque *rentia ser-* ad cœlos vsque pertingit, vsque adeo, vt quæcunq; operati uorum, fuerint sacerdotes infernè, illa eadem Deus supermè rata ha- *que cla-* beat, ac seruorū sententiam dominus cõfirmet. Iam quid ipsum *uem iudi-* hoc aliud esse dicas, nisi omnem reru cœlestium potestatem *ej præsup-* illis à Deo concessam? Quorumcunq; enim, ait, peccata *ponit.* miseritis, remittuntur: quorumcunq; retinueritis, retenta *Ioan. 20* sunt. Cedo, quænam potestas hæc vna maior esse queat? Pater *Ioan. 8.* omne iudicium dedit filio: At hoc video à filio totum sacerdotibus esse commissum, & post pauca: Rex aliquis si cui ex *Simile,* subditis suis honorem hunc impertitus fuerit, vt potestatem habeat, quoscunq; velit in carcerem coniciendis, eosdemq; rursus relaxandi, is nimirum deus & admirandus iudicium omnium fuerit: vero qui à Deo tanto maiorem accepit potestatem, quãto cœlum terra preciosis est, quanto etiam animæ corporibus præstat, num is contemnendum ministerium accepisse putãdus est? Certè infamia manifestaria est, tantum despiciere principatum, sine quo neque salutis, neq; promissorum bonorum compotes fieri possumus: nam & præter baptismu & sacrosanctam Eucharistiam, quæ manibus sacerdotum perficiuntur, condonãdorum etiam nobis peccatoru facultatè obtinent. Hæc ille. Certè vulgaris res esse non potest, quam Christus tanto verborum serio promittit, inquam:

Claves Ego dico tibi (attende verborum emphasim) quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, & portæ inferi non preualebunt aduersus eam: Et tibi dabo claves regni caelorum: & quodcuq; ligaueris super terram, erit solutum & in caelis: & quodcuq; solueris super terram, erit solutum & in caelis. Rursus, vide quâta cum maiestate Christus hinc discessurus, apostolis hæc claves tradiderit, idque ipso suo gloriosâ reuerentionis die. Insuper illi (inquit Euangelista) & dixit: Accipite spiritum sanctum: Quorum remissionis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt. Tantum donum non aliter quàm spiritui oris sui, hoc est visibili quodam signo impartitionis Spiritus sancti (cuius solius virtute in ecclesia Dei peccata remittuntur) conferre voluit, vt omnes ad illius magnitudinis contemplationem prouocaret, & ad expendendum quàm foret hoc beneficium in ecclesia necessarium, incitaret.

Summa **emphasi** **per Christi suâ radi** **missæ.** **Mat. 16.** **Ioan. 20** **Cur Christi suâ in discipulos insufflauit.**

Confessio sacramentalis per Christum insinuatâ. **Cypria, sermo de lapsis.**

Sed quorsum hæc inquires? Nimirum vt ostēdamus hoc loco confessionē, quæ propriè sacerdoti fit, etiam criminum occultorum, veluti inæstimabilem quendam Euangelij thesaurum per Christum indicatâ, atque vt remedium necessarium (quo mētes peccato oppressæ, & à peccatorū pondere ac remorū propè desperatæ, rursus ad certâ spem salutis erigantur) insinuatâ esse. Nā quâ illos clauis ordinis (quas hic Christus confert) absque omni controuersia animæ liberationem respiciant, anima vero non minus occultis quàm manifestis criminibus opprimatur, quin interdū occulta manifestis grauiora & periculosiora sunt: planè insanus est, qui nō videt hoc remedium nō minus ad occulta quàm ad manifesta peccata pertinere. Rursus, qui videt necessarium esse ac rem ipsam potulare, vt scīentia ac discretio nis clauis, clauis potestatis coherereat: qui item cū veteribus cōsiderat hæc dominicis verbis: Quorum remiseritis peccata, & c. sacerdotibus iudicij principatum, ac dignoscēdi & discernēdi inter infontes ac noxios facultatem, nec non sententiæ ferendæ potestatem, cōcessâ esse, is necessariò fatebitur, sacerdotē peccata aliter remittere vel retinere non posse, nisi sub prius per confessionem cognita. Neque memoria transmittēdum est, Christum apostolis non discretio nis potestatem remittendorū, sed etiam retinendorū criminum fecisse. At qui discernet sacerdos, sint ne peccata remittenda vel retinenda, nisi prius eorū audierit varietates? Quo pacto,

Sacerdos aliter peccata non remittit, nisi concessâ. **Remissio ac retentio discretio nis potestatis.** **Quo pacto,**

pacto, quæso, is (qui euangelicus ille stabularius est) vulneribus ægroti vinum & oleum veluti prudēs medicus infundet, ac accuratam eius curam habebit, nisi prius vulnus diligenter inspexerit ac morbi radicem inuestigauerit? Quomodo per contraria contrarius medebitur, nisi nouerit vtique? Neq; enim ineptiatur, qui quod à Boethio dictū est, similitudine quadam huc transferunt: nempe, Si operam medicatis expectas, oportet vt vulnus detegas tuū. Quod si fecerit hæc similitudine non tantum Christus, sed & scriptura passim vtatur, medicos animæ ad medicos corporis cōferens, qui per hæc ministeriū optulerunt saluti medicinam adhibentes, nimirum fomenta verborū. Rursus, quæ ratione præoccupatum in aliquo delicto presbyter inuenit in suam iurisdictionem, nisi delicti speciem (quo l diuina instructione amputandū est) per cepit prius? Quò tandem pacto, sermone Dei & testimonij scripturarum & exhortatione virtutū soluet ligatos, nisi vitiorum nodos, quibus (vt funibus peccatores constringuntur) arte quadam nō vulgari, enodari, explicare ac dissoluere curauerit? Quam obrem rectè Gregorius in Ioan. cap. 20. Videndū, inquit, quæ culpa, aut quæ poenitentiæ sit sequata post culpam: vt quos omnipotens Deus per compunctio nis gratiam visitat illos pastoris seuerentia absoluat. Tunc enim vera est absolutio præstidens, quum etiam sequitur arbitrium iudicis.

Lucæ 10.

Boethi.

Aug. in

Psal. 87.

Et i psal.

66.

Galat. 6.

Ffiero. in

Esa. c. 14.

Prouer. 5

Grego. in

Ioan. c. 20

Mat. 10
& Ioan.
20.

quàm quod Christus Mat. 10. tradidit: *Quicumque* non receperit vos neque audierit sermones vestros, excutite foras de domo vel civitate, excutite pulverem de pedibus vestris, &c. Nam quis non videt claves ad solvèdos, vel ligandos fratres qui de ecclesia sunt ecclesiæ traditis esse? Locus autè ille Mat. 10. de his qui foris sunt, loquitur, sicut in Christum & Euangelium repudiantibus vel corruptentibus, qui non clavi virtute, sed infidelitate sua, & proprio iudicio condemnantur, quos tanquam deploratos, nisi resipuerint, reliquit quèdos Euangelium & Apostoli tradiderit. De quibus Paulus dixit: *Quid enim mihi de his qui foris sunt, iudicare?*

1 Cor. 5

Quod sit iam tandè hoc cuiusmodi, quod ipsa verba Christi (Ioan. 20.) planè evincunt, nempe sacerdotibus (qui hac parte apostolorum in ecclesia successores sunt) potestatem & retinendi & remittendi peccata, seu solvendi atque ligandi traditam esse: consequens est, & illic penitentiam sacramentum (quippe visibile in ecclesia signum inuisibilis gratiæ, hoc est remissionis peccatorum) institutum, quod necessario præcedit confessio. Quamobrem et si Christus illic expressum confessionem non præceperit, tacite tamen indicavit, veluti rem necessariam, sine qua absolutio nem sacramentalem perueniri non potest. Quid enim soluet aut ligabit, quid remittet aut retinebit sacerdos, si nihil ei confessum erit? Quomodo laborantes & oneratos vice Christi reficiat, qui velleit ex qua parte premantur ac urgeantur? Christus scrutator renum & cordium, & qui noverat omnia, interrogat cæci: Quid vis ut faciam tibi? & sacerdos homo mortalis, alicuius conscientie penitus ignarus non rogabit? Qui bus morbis vis succurrat? Dignus Ioannes Chryostomus, quem supra retulimus, requirit, ut confitètes Deo (quem nihil latet) non solum non fateamur peccatores esse, sed & singula delicta computemus ac recenseamus, quòd aliter homo morborum suorum oblitus misericordiam medicinam nunquam fideliter ac rectè petierit. Quanto magis homini sacerdoti enarranda est peccatorum varietas, corumque salutè, quæ conscientiam detinet alligatam, non quidè sacerdotis, sed confitètis gratia, ut dignam percipere possit medicinam?

Penitentia sacramentum per Christum institutum. Ioan. 20

Chrysost.

Obiectio

Dilutio.

Arguantur quidam, Christum nulli sibi confessionem præcepisse, proinde homines Christianos ad eam non esse alligandos. Sed hi nostro sanè iudicio verbis tantum inambus sophisticatur. Christus ægrotis medicum, oneratis ac laborantibus

Nota verbum cor- reptum. Quisquis enim (ut subdit) non credit dimitti sibi posse peccata, sit deterior desperado, quasi nihil illi melius quam malum esse remaneat.

De fide ad Pet. cap. 3. ubi de fructu fæe confessionis infidus est. Hæc ille. Neque enim frustra dixit Augustinus, ut quisquis in ecclesia correptus se à peccatis auerteret, quemadmodum idem alibi dixit: Penitentiam tunc peccatori prodesse, si eam in ecclesia catholica gerat, cui Deus in persona beati Petri ligandi solvendiq; tribuit potestatem, dicens: *Quæ alligaveris super terram, &c.* Quanto ergo rectius & vateris rectiores catholici patres locum illum 10. 20. de tali potestate remittendi & retinendi peccata (quæ confessione præambulam requireret) intellexerunt? Inter recentiores Hugo Victorinus non contemnendus author. Sic ait: Deus homo, homines, qui puri homines erant, participes facti potestatis fæe, ut officium eius impleant, per consentium confessionem suscipiendo, ut potestatem eius exerceant, penitentibus & confitentibus peccata remittendo, quum inquit:

Mat. 16. Accipite Spiritum sanctum, &c. Iam quis est tam stupidus, qui non potius ducat patrum, imò totius ecclesiæ consensum in interpretandis scripturis, singularibus quorundam atque exoticis sententiis anteponeat præsertim quum patrum sententia Christi verbis quam maxime consentanea sit, præsertim si fines absolutio nis & clavi in ecclesia relictarum intuearis?

Hugo V. Clovini. Nobis terrè plurimum hallucinari videtur, qui per verbum (retinere peccata) nihil aliud intelligunt, quam relinquere eum, qui verbum Dei auferatur suo errori existimant. Discrimen locos euangelicos, qui de clavi bus sunt, quod ad retentionem, seu ligationem attinet, nihil aliud continere aut velle, quam

Ioan. 20. Quisquis enim (ut subdit) non credit dimitti sibi posse peccata, sit deterior desperado, quasi nihil illi melius quam malum esse remaneat.

Quid per verbu re mittendi peccata intelligat. Nobis terrè plurimum hallucinari videtur, qui per verbum (retinere peccata) nihil aliud intelligunt, quam relinquere eum, qui verbum Dei auferatur suo errori existimant.

Discrimen locorum. Discrimen locos euangelicos, qui de clavi bus sunt, quod ad retentionem, seu ligationem attinet, nihil aliud continere aut velle, quam

tibus refectorem & consolatorem ostendit. Ergo ne tibi videatur is agrorum (qui recualescere vult) satis precepisse, ut medicum adeat, qui medicinam ostendit? Quin agrorum ut ad medicum properent, preceptum non est opus: sed morbus ipse satis interpellat infirmum, qui docet non bene habentibus, sed male habentibus opus esse medico. Tacemus interim quod Christus non coactos, sed voluntarios nos ad salutem perducit: libera est fides, libera sunt sacramenta, adeo ut nemo vel ad baptismum capiendum cogendus sit. Quis tamen ob id neget baptismum non esse necessarium aut preceptum, volenti regnum Dei videre? Ad eundem modum nemo delinquentem absolutum cogit ut confiteatur, atque si vel certum testimonium remissionis peccatorum, quae eum angunt, accipere, necesse est, ut absolutioni confessionem praemittat. Et ut pertina-

*Matth. 9
2. Cor. 9.*

cisimè negent, hanc confessionem quae sacerdoti fit, in scripturis non habere mandatum, nunquam tamen demonstrant absolutionem (diuinum illud beneficium) vlli hominum nisi qua in ecclesia fuisse impensum, nisi primum confesso Quam obrem quum & ipsi faciantur absolutionem sacerdotis esse liberalem promissionem, & preciosissimum thesaurum gratiae Dei, in quo Deus nobis exhibeat, & proponat suam misericordiam & remissionem peccatorum, proindeque christiano etiam nomine eum indignum esse, qui hunc tam preciosum thesaurum contemnat, imò qui non summo desiderio eundem querat & amplectatur: conueniens est, ut cogatur, velint nolint, fratri hanc confessionem haud esse de numero eorum, quae christiano homini criminibus obruto liberum sit vel facere vel omittere. Nam si omnino liberum facis christiano, ut confiteatur vel non confiteatur, ut sibi dicat, occultè ago, apud deum ago, nouit Deus, qui mihi ignoscit quae in corde ago: ergo (quae demòdò inquit quidam dicit) sine causa dictum est, Quae solueris in terra, erunt soluta & in caelo: Ergo sine causa claus datae sunt ecclesiae? Frustramus Euangelium dei, frustramus verbum christi, si promittimus vobis quod ille negat, nonne vos decipimus? Quanto rectius ergo idè ille cogit, agendum esse poenitentiam, qualis in ecclesia Dei agitur, ut pro nobis & ecclesia oret, quam isti, qui peccatores à communionem fessionis necessitate absoluit? Praeterea etsi liberam faciat isti confessionem auriculari, ut vocant, fatentur tamen & ipsi retinendam esse eam in ecclesiam, ne profluxit in explorati contra

August.

*De pen.
dist. 1. ca.
agite.*

*Inexplor.
rati ad cõ
munionem
nõ admittit
tendit.*

praec-

ceptum Paulinum ad communionem admittantur, in quo partibus accedunt, qui restant in omni ecclesia sacerdotibus se verè preceptum fuisse, ut viderent ne indignos ad communionem admittent, & ut ceteros sileamus, vehementer est hic beatus Cyprianus martyr sermo de lapsis, ubi inter cetera ignominiosos sacerdotes increpans, ait contra Euangelij vigorem, contra domini ac Dei legem temeritate quorundam laxati incautam communicationem: Irrita, inquit, & fallax pax periculosa Iantibus, & nihil accipientibus profutura. Et post pauca ait: Ante expiata delicta, ante exomologesim facta criminis, ante purgata conscientiam sacrificio & manu sacerdotis, ante ostensam placatam indignantis domini & minantis, pacè putant esse quam quidam verbis fallacibus venditant. Non est pax illa, sed bellum: nec ecclesiae igitur, qui ab euangelio separatur. Ne verò tergiverseris, ac neges Cyprianus de exomologesi, quae sacerdoti secreti sit, loqui, audi quid idè ille sanctus martyr paulò ante dixerit: Imperitus, inquit, est medicus qui tumentes vulnera sinus manus parcente contrectat, & in altis recessibus viscera virum in clusum dum seruat, exaggerat, aperit dum vulnus est & fecandam, & putredinibus amputatis, medela sortitione curandum. Quin Cyprianus postea eodem sermone secretas confessionis manifestissimus locupletissimusque assertor est, cuius testimonium infra adducemus copiosius. Quae quum ita se habeant, nec insipientur illi, cui hominem qui vel negligit vel contemnit tam preciosum absolutionis thesaurum (non hominis, sed Dei verbum & munus) hunc ne quidam christianum dicendum, sed à communionem accedendum, quod contemnat id quod christiano continere non licet, eoque contempta committat, ne remissionem peccatorum accipiat, ac certum de se signum praebet, quod Euangelij contemptor sit. Quum, inquam, haec illi multis exaggerent, non videmus cur tam sint iduisi huic confessioni secretae, qua sine ista thesaurum non percipitur, & tam grauis censura incurritur.

1 Cor. 11.

*Cypri. in
ser. de la.*

Ibidem.

*Cypri de
confessione
secreta lo
quitur.*

*Canõ ob-
cilli gene-
ralis, qui
incipit, om-
nes veri-
usque se-
desendi-
tur ac ex-
plicatur.*

Quod generalis Concilij constitutione, quae incipit, omnes viri usque sexus, &c. suggillent, id nobis suo more agere videntur. Certè ut quod sentimus, dicamus, verbis tantum pugnant, re ipsi nihil efficiunt. Quid enim aliud statuit Concilium, quam quòd illi ipsi ecclesiae discipuli exigere, & plenam esse pietatis, persuadent: Concilium non aliter cogit fideles (quum ad annos discretionis peruenierint, saltem semel

in anno omnia seu delicta proprio sacerdoti confiteri, & Eucharistia sacramentum, saltem in Paschate, reuenter recipere, quam vt contententes id ipsum facere, ab ingressu ecclesie arceat: & vita defunctos, ecclesiastica sepultura prohibeat. At illi absolutionis thesauri, vt verè dicunt, nō æstimadi con temptores, nō solum à sacramētis depellunt, sed & Christiani nominis nomēclatura indignos decerunt. Vide verò, quorū coercitio seuerior, ecclesie ne, an eorū qui ecclesiam insecantur. Ceterū habet & Euangelium legem suā, habet & suā disciplinam. Atque interim tamen verum est, coacta seruituta Deo non placere. Lex bene volentē instruit, quid sequatur: malevolentem terret, donec iusta censura volentem faciat: pædagogus est enim ad Christum. Quod autem Concilium præcepisse quod impossibile est, nempe omnium peccatorum confessionem quum David dicat: Delicta quis intelligit ab occultis meis munda me. Et iterum: Comprenderunt me iniquitates mee, & nō potui vt viderem, multiplicata sunt super capillos capitis mei, &c. Certè sic arguendo non satis candidè interpretantur Canonem Concilij, qui omnium peccatorum appellatione, tantū intelligi voluit peccata confitenti cognita. Nec alio consilio Canon omnia peccata confiteri voluit, dū, & de quā vt omnino (secundum diui Chrysostr. sententiam) admo neret, vt accessuri Confessarium, cōscientiam suam prius per peccata, interiore confessionem discutiant, & delicta sua in memoria nō riam etiam sigillatim reuocēt, ac tandē eiusmodi discutiogat peccata (qualem solemus in reb' arduis adhibere) prauia, sacerdotē vt in omnia peccata cognita sigillatim, cetera verò quæ nō mæcerto rēgnopere angunt & cruciant conscientiam, oblitam ac nepore cōsi glecta, generatim cōfiteantur, atq; eatenus Canon nō alligat seatur sa confessionum ad certum tēpus, liberum relinquens quo auni eramētia- tempore cōfiteatur. Quod autem canon vnūquēq; fidelē liter Pa- astringit ad percipiendum (saltem in Paschate) Eucharistiam biam? Ex nouum videri non debet, quum & Fabianus martyr & ponti cōci. Aga fex non multo post apostolorum tempora & Agathen, & Ethen. & libertanum Concilium decreuerūt, ne inter catholicos qui- Elibet. dem eos connumerandos, qui saltem in Pascha, Pētecoste, & Olt ter- Natali domini nō communicauerint, nisi fortè quis maioribus crimini- bus quibuslibet impediatur. Quæ disciplina, vt nō com- alia multa, nimirū refrigerante hominū charitate, in Cōci- dunt. lio generali per ecclesiam facta remissior est, sic tamē, vt Canō non

Quomo-
do cogat
Cōcilium
ad confi-
tendum.

Coacta
seruituta
Deo non
placere.

2. Cor. 9
Obiectio
Psal. 18

Dilutio

Quomo-
do cōfite-
ta. Nec alio
consilio
Canon omnia
peccata
confiteri
voluit.

dū, & de
quā vt om-
nino (secun-
dum diui
Chrysostr.
sententiam)
admo-
neret, vt
accessuri
Confessari-
um, cōscien-
tiam suam
prius per
peccata,
interiore
confessionem
discutiant,
& delicta
sua in memo-
ria nō riam
etiam sigilla-
tim reuocēt,
ac tandē
eiusmodi
discutiogat
peccata

(qualem
solemus in
reb' arduis
adhibere)
prauia,
sacerdo-
tē vt in om-
nia peccata
cognita sigilla-
tim, cetera
verò quæ
nō mæcerto
rēgnopere
angunt &
cruciant
conscientiam,
oblitam ac
nepore
cōsi glecta,
generatim
cōfiteantur,
atq; eatenus
Canon nō
alligat
seatur sa
confessionum
ad certum
tēpus, liberum
relinquens
quo auni
eramētia-
tempore
cōfiteatur.

Quod autem
canon vnū-
quēq; fide-
lē liter Pa-
astringit ad
percipiendum
(saltem in
Paschate)
Eucharistiam
biam?

Ex nouum
videri non
debet, quum
& Fabianus
martyr &
ponticōci.
Aga fex non
multo post
apostolorum
tempora &
Agathen,
& Ethen.
& libertanum
Concilium
decreuerūt,
ne inter
catholicos
qui-
Elibet. dem
eos connume-
randos, qui
saltem in
Pascha,
Pētecoste,
& Olt ter-
Natali domini
nō communi-
cauerint, nisi
fortè quis
maiori-
bus crimini-
bus quibus-
libet impedi-
atur. Quæ
disciplina,
vt nō com-
alia multa,
nimirū
refrigerante
hominū
charitate,
in Cōci-
dunt.

lio generali
per ecclesiam
facta remissi-
or est, sic
tamē, vt Canō
non

non cogat idignos & naucentes ad facerrimam illam commu-
nionem, quum tales de proprij sacerdotis consilio tā-
tis per à cōmunionē abstinere vult, donec bonā voluntatem
participandi sacramenti accipiat, seu ea quæ à cōmunionē
penitentem abstinere suadent, expient. Quod verò proprio
sacerdoti confitendum esse, Canon præcipit, id vetustis immis
canonibus, & antiquis iurum conciliorum decretis quum
maximè consentaneum est, quæ prohibēt, ne quisquā episco-
porum aut sacerdotum se à alterius parochiam figerat, nisi id
vel de consensu alterius, vel necessitate ita suadente fiat.
Atque huc non parum facit quod Paulus iubet Tito, vt con-
stituat oppidatim presbyteros, & quod ex libro Prouerb. cap.
27. hoc per allegoriam non ineptè descriptur: Diligenter
(inquit) agnosce vultum pecoris tui, tuōsq; greges cōside-
ra, &c. Non erat ergo cur Canon ille tanti Concilij cui non
solum primores ecclesie Latinæ, sed & Græcæ, maximo certè
numero interfuerunt, tam acerbe tractaretur.

Vt tandem eo vnde digressi sumus, reuertamur, habes iam
(vt speramus) explicatum satis, quum faciat locus ille in
Ioan. 20. Quorumcunq; remiseris, &c. ad astruendā con-
fessionē quæ sacerdotibus sit habes, q̄ magnificas clauas, hoc
est quantā potestatem Christus viceris suis in terra reliquit,
ob quam Deo (qui talem dedit potestatem hominibus) sum-
mas gratias ex toto corde agere oporteat: habes, quantum
huic potestati, quæ est vnica peccatorum & infelicium con-
fessionum consolatio, tribuendum sit: quum contempnisset,
Christum spreuisse sit, q̄ hic idem sit forum Dei & forum sã. *Et sic est*
cerdotis, adeo vt non putemus præterea opus esse alios locos *id est forum*
adferre, ex quibus catholici doctores hæc confessionem esse *Dei & so-*
runt, q̄ vnus ille quem tractamus, nostra sententia suffecerit *vnus sa-*
ad commonstrandum id quod itendimus. Interim non igno-
ramus, id quod Iaco. 5. legitimus, nempe, Cōfitemini alterutri
peccata vestra, & orate pro inuicem vt saluemini, videri non
tantū scholasticis pendē omnibus, sed & veterioribus docto-
ribus de confessione sacramentali mādatur, sic, vt Christus
hanc confessionem infinnasse, diuus verò Iacobus promul-
gasse videatur: nec habet hæc sententia quid absurdū: Nā et si
locus is, etiam ad fraternā confessionem trahij possit, quis ta
men negauerit, eundem de sacramentali confessione potissi-
mum intelligendum: si enim tanta est absolutionis virtus &

ca. omnis
vniuersi:
Quæ res
nō dicitur
quæ anno
gunt arno
municiari
Quæ res
Cur pro-
porum aut
sacerdotum
se à alterius
parochiam
figerat, nisi
id vel de
consensu
alterius, vel
necessitate
ita suadente
fiat.

Atque huc
non parum
facit quod
Paulus iubet
Tito, vt con-
stituat oppi-
datim pres-
byteros, &
quod ex libro
Prouerb. cap.
27. hoc per
allegoriam
non ineptè
descriptur:

Diligenter
(inquit) ag-
nosce vultum
pecoris tui,
tuōsq; greges
cōsidera, &c.
Non erat ergo
cur Canon ille
tanti Concilij
cui non solum
primores ec-
clesie Latinæ,
sed & Græcæ,
maximo certè
numero inter-
fuerunt, tam
acerbe tracta-
retur.

Epilogus

dignitas, quemadmodum supra ostendim⁹, atque hæc preter confessionem, quæ sacerdoti fit, obtineri nõ possit: nemo iure dubitauerit, diuum Iacobum velle vt confiteatur ho. nõ mortalis mortali, id quæ potissimũ sacerdotibus, qui certã cõsolationem conscientis nostris i verbo absolutionis adterre possunt. Neque enim opus erat vt Apostolus expressim diceret, Confitemini sacerdotibus, q̃ Christus alibi commoniti a uerit, quinam sint qui potestatem habeant remittendi, & retinendi peccata. Vt interim taceamus ipsum Apostolum eodem pendẽ contextu sermonis presbyterorũ mentionisse, quos iubet induci super ægrotos, vt orent super eos, vngentes eos, oleo in nomine Domini, non sine promissione salutis, alleviationis & remissionis peccatorum, cui statim prædicta verba subnectit i hunc modum. Confitemini ergo alterutrum. Quõd si fateris Iacobum præcepisse (nimirum ex Christi institutione) vt confiteamur iuicem delicta, frater fratri, à quo

Iaco. 5.

Chryl. li. 3.
de sacerdotibus.
Verbum,
Alterutrum.

tantã conscientie consolatio non speratur: quanto magis fidei tebre ex eiusdem sententia fuisse, vt grauati habentes cõscientiam, cui priuatum potestate clauium carens, mederi non potest, confiteremur sacerdotibus, Christi vice fungentibus, in quorum manus Christus salutem nostram quodammodo posuisse videtur: neque enim verbum, Alterutrum, sacerdotes excludit. Nam & qui præcipit vt medeamur alterutrũ, omnino confessionẽ vult vt pro ratione morbi medicus deligatur. Ex prædictis scrip. exẽ itaque iudicabis, num hæc confessio mandatum habeat in plũ & re scripturis, quod primum discutiendum suscepimus.

Stimonũ habere. Sequitur vt doceamus hanc confessionem exemplum ac testimonium habere i scripturis. Hic nulli certaminus arguimus meritis cum contentiosis, sed tantum opponemus eis auctoritatẽ ritatem magni illius Basilij, quæ apud omnes catholicos habet. Ctenus fuit sacrosanctis cum sacerdotibus confitendum esse ma. c. 21. asseruisset, assertionem suam exemplis & testimonio scripturæ confirmat. Sic, inquit, & hi qui antiquitus poenitebant, iueniuntur, apud sanctos confessi esse peccata sua. Scriptum hæc confessionẽ est enim i Euangelio. Quia Ioannis Baptistæ confitebuntur populi peccata sua: & in Actibus apostolorum, apostolis hi sunt eccle qui baptizabantur. Hæc ille.

Estat vt doceamus hanc cõfessionem, vniuersalem confessionem ecclesie omnium temporum pro se habere, nec ostendi posse eandem vel i ecclesia Græca, quoad eadem ecclesia

clesia in catholica vnitare persistit, poenitus abolitam fuisse.

Post apostolos primi numerantur, Clemens Petri successor, & Dionysius Arcopagita Pauli discipulus, vt erque martyr, Ille satis perspicuẽ hanc confessionem (qua conscientia apud sacerdotem exoneramus) hæc verbis asserit, Si fortassis, inquit, i alicuius cor vel iuor, vel infidelitas, vel aliquod malum latenter irreperit, non erubescat qui animæ suæ curam gerit, consisti hæc ei qui præcẽt, vt ab ipso per verbũ & consilium salubre curetur, quo possit fide integra & bonis operibus, poenas æterni ignis euadere, & ad perpetua vitæ præmia peruenire. Et iterum: Quod i nauigationi pelagi humanæ vitæ ferendi sunt vomitus & succussiones & agitationes, quum ex confessione peccatorum & reiectione criminũ velut malè congregati i visceribus fellis eiectione faciendã est, & abicienda prolixã a corde, irrefecus latens amaritudo peccati, si qua fortè ex desiderijs iniqua, velut ex cibis noxiis cõgregata est, quam vtique quum euomuerit quis & abiecerit, ingentis egritudinis liberabitur morbo, si tamen post vomitum, quæ ad sanitatem pertinent, sumat.

Clemens
Petri suc-
cessor.

Et qui
præcẽt iu-
mirum sa-
cerdoti.

Satisfac-
tio.

Alter, nẽpe Dionysius, Demophilum monachũ acriter i crepat, q̃ ipsum ad pedes sacerdotis prociidentem, ac cõfrentem, vere cundẽ se ad peccatorum remedia querenda venisse, caecẽ reiecerat, & vsurpat sacerdotali officio, sacerdotem communionem dantem lapsõ, conuictis iacerauerat. Subideque (vir ille sacer) distulit omni ratione carere, Dei caula peruertere diuinitus traditum ordinum, quõd distinctio nes ordinẽs confundere, sacratissimas Dei sanctiones & iura transgredi sit, nimirum iudicans, hæc confitendi rationem ex iure diuino promanare ac descendere.

Dionysius
Are. ad
Demophilum.
Confessio.
Satisfac-
tio.

Vt autem quidam contendant, opera Clemẽtis apocrypha esse, ac negent hunc Dionysium eundem esse quem Paulus Athenis cõuertit, nihil (quod ad præsentem rem attinet) refert. Nam id saltem distiteri nequaquam possunt, vtrosque illos auctores, quales nunc in ecclesia extant vetustissimos esse, quod vel satis est ad euincendum hanc confessionem esse longe vetustissimam: nec interim quæcumque apocrypha sunt, falsa sunt.

Obiectio

Dilusio

Tertullianus vicinus apostolicorum temporum, testatur non facti solum, verum & voluntatis delicta vitanda & poenitentia purganda esse, sic vt non sola conscientia profes-

Tertul. de
poenitentia.

ratur,

Exomologesis quid.

Satisfactio.

Pudor in tolleranda occultare nolle confiteri.

Secunda subsidia post lapsus in confessione.

Mat. 12. Origen. 7. Jul. 37.

Medicus hoc est, confessarius sacerdos, qualis diligendus.

ratur, sed aliquo etiã actu administratur, qui magis Græco vocabulo, nempe: (exomologesis) exprimitur, quem prosernen di & humiliandi hominis disciplinam vocat, conuersionem iungentem misericordiam illi: & postea iter operæ penitentia recitet, presbyteris aduolui: atque arguit eos qui hoc opus ac publicationem sui aut suffugiunt, aut de die idem differre præsumunt, pudoris magis memores quàm salutis: veluti illi qui in partibus verecundioribus corporis contracta veritate, conscientiam medentium vitant, & ita cum erubescencia sua pereunt: quem pudorem subinde tollerandum pronuntiat, modis omnibus persuadens, vt peccator in exomologesi, secunda subsidia statuat, suam salutem ne deserat, aggredique ne cesset id quod fecit mederi sibi. Atque alibi ait, Desi Adã ad confessionem peccati prouocasse, vt scilicet conderentur nobis exempla consistendi in potius delictorum, quàm negandorum, vt iam tunc initiaretur euangelica doctrina: Ex ore tuo iustificaberis, & ex ore tuo condemnaberis.

Origenes, ecclesiarum post apostolos magister (vt diuus Hieronymus ait) in psalmo trigesimo septimo, verba ac sententiam Clementis (vt videtur) imitatus, sic habet: Vide quid nos edoceat scriptura diuina, quia oportet peccatũ non celare intrinsecus: fortassis enim sic ut hi qui habet itus clausam escam idigestam, aut humoris vel phlegmatis stomacho grauitur iminentia, si vomuerint, releuantur: ita etiã hi qui peccauerunt, si quidem occultant & retinent intra se peccatum intrinsecus vrgentur, & propemodũ suffocantur, à phlegmate vel humore peccati. Si autem ipse sui accusator fiat: dum accusat seipsum & confitetur, simul euomit delictum, atque omnem morbi digerit causam. Tantummodo (vt subiicit) circumspecte diligentius, cui debeas cõfiteri peccatum tuũ, proba prius medicum, cui debeas languoris causas exponere, qui sciat firmari cum iurante, flere cum fletu, qui condolendi ac compatiendi nouerit disciplinam, vt ita demum, si quid ille dixerit, qui se prius erudium medicum ostenderit & misericordem, si quid consilij dederit, facias, & sequaris, si intellexerit & præiuderit talem esse languorem tuum, qui in cõuentu totius ecclesie, exponi debeat & curari, ex quo fortassis & ceteri adificari poterunt, & tu ipse facile sanari: multa hoc de liberatione, & satis periti medici illius consilio procurandum est. Idem in Homilia, cap. 2. Leuitici, opponens sacrificiis

veteri

veteris legis pro peccatis, expiationes euangelicas, post septem remissiones, hoc est peccatorum expiationes, octauã esse dicit eam, quæ sit per penitentiam, duram quidem & laboriosam. Quum (sicut) lauat peccator in lachrymis stratum suum, Confessio, & sunt ei lachrymæ panes die ac nocte, & quum nõ erubescit vt vocat, sacerdoti domini iudicare peccatũ suum, & querere medicinam secundum eum qui ait: Dixi, pronuntiabo aduersum me ris, iustitiam meam domino, & tu remisisti iniquitatem cordis mei. Alibi idem Origenes id, quod supra diximus (nempe ostendit non posse, vllum vnquam absolui: um, nisi prius confessum) 3. perlat. confirmat, dicens: Qui non prius animæ suæ vitia & peccatorum suorum cognouerit mala, & proprii oris confessione prouiderit, purgari quæ absolui non poterit.

Rigeni Græco Cyprianum Latinum, illustrem ecclesie Cyprii ser. doctorem & martyrem, annectam. Is in sermone de lapsis de lapsis. (quem & supra citauimus) modis omnibus cohortatur, vt nõ modò manifesta, sed & latentia peccatorum vulnera detegamus, & occulta solaque cogitatione perpetrata delicta confiteamur. Et vt planè videas, eum confessionem secretam, quem sacerdoti sit, admodum probasse, eandemque tum in vltimo fuisse, sic ait: Denique quãdo & fide maiori, & timore meliore sunt, qui quãuis nullo sacrificij aut libelli facinore cõstriciti, quoniã tamẽ de hoc vel cogitauerit, hoc ipsum apud sacerdotes Dei dolèter & simpliciter cõfiterentur, exomologesim cõscientiæ faciunt, animi sui pondus exponunt, salutarè melam paruis, licet & modicis vulneribus exquirunt, scientes scriptum esse, Deus nõ irridetur. Et post pauca: Cõfiteantur, inquit, singuli, quæso vos fratres, delictũ suum dũ adhuc, qui deliquit, in seculo est, dũ admitti cõfessio eius potest dum sacrificio & remissio facta per sacerdotes apud dominum grata est. Alibi hunc res ad agere penitentia ait, qui diuinis precibus nutis & patiens, & sacerdotibus Dei obtemperans, obsequijs suis & operibus iustus dominum promeretur.

Hic iungendus est Nicephorus Carthophylax, qui ad Theodosium monachum sic scribit: Ligandi solutisque prouincia pontificibus ipsis à clemētissimo Deo nostro mandata est. Siquidem ad Petrum ait: Quæcunque ligaueris, ligata: & quæcunque solueris, soluta erit. Vnde (vt subiicit) olim omnes oportebat ad ipsos pontifices accedere, suãque illis occulta prodere, & sic vel reconciliatione vel repudium

Origen. in hom. 2. c. cit. eam, quæ sit per penitentiam, duram quidem & laboriosam. Quum (sicut) lauat peccator in lachrymis stratum suum, Confessio, & sunt ei lachrymæ panes die ac nocte, & quum nõ erubescit vt vocat, sacerdoti domini iudicare peccatũ suum, & querere medicinam secundum eum qui ait: Dixi, pronuntiabo aduersum me ris, iustitiam meam domino, & tu remisisti iniquitatem cordis mei. Alibi idem Origenes id, quod supra diximus (nempe ostendit non posse, vllum vnquam absolui: um, nisi prius confessum) 3. perlat. confirmat, dicens: Qui non prius animæ suæ vitia & peccatorum suorum cognouerit mala, & proprii oris confessione prouiderit, purgari quæ absolui non poterit.

Cyprii ser. doctorem & martyrem, annectam. Is in sermone de lapsis de lapsis.

Origenes id, quod supra diximus (nempe ostendit non posse, vllum vnquam absolui: um, nisi prius confessum) 3. perlat. confirmat, dicens: Qui non prius animæ suæ vitia & peccatorum suorum cognouerit mala, & proprii oris confessione prouiderit, purgari quæ absolui non poterit.

Cyprii ser. doctorem & martyrem, annectam. Is in sermone de lapsis de lapsis.

Origenes id, quod supra diximus (nempe ostendit non posse, vllum vnquam absolui: um, nisi prius confessum) 3. perlat. confirmat, dicens: Qui non prius animæ suæ vitia & peccatorum suorum cognouerit mala, & proprii oris confessione prouiderit, purgari quæ absolui non poterit.

Origenes id, quod supra diximus (nempe ostendit non posse, vllum vnquam absolui: um, nisi prius confessum) 3. perlat. confirmat, dicens: Qui non prius animæ suæ vitia & peccatorum suorum cognouerit mala, & proprii oris confessione prouiderit, purgari quæ absolui non poterit.

Origenes id, quod supra diximus (nempe ostendit non posse, vllum vnquam absolui: um, nisi prius confessum) 3. perlat. confirmat, dicens: Qui non prius animæ suæ vitia & peccatorum suorum cognouerit mala, & proprii oris confessione prouiderit, purgari quæ absolui non poterit.

Origenes id, quod supra diximus (nempe ostendit non posse, vllum vnquam absolui: um, nisi prius confessum) 3. perlat. confirmat, dicens: Qui non prius animæ suæ vitia & peccatorum suorum cognouerit mala, & proprii oris confessione prouiderit, purgari quæ absolui non poterit.

Origenes id, quod supra diximus (nempe ostendit non posse, vllum vnquam absolui: um, nisi prius confessum) 3. perlat. confirmat, dicens: Qui non prius animæ suæ vitia & peccatorum suorum cognouerit mala, & proprii oris confessione prouiderit, purgari quæ absolui non poterit.

Origenes id, quod supra diximus (nempe ostendit non posse, vllum vnquam absolui: um, nisi prius confessum) 3. perlat. confirmat, dicens: Qui non prius animæ suæ vitia & peccatorum suorum cognouerit mala, & proprii oris confessione prouiderit, purgari quæ absolui non poterit.

Origenes id, quod supra diximus (nempe ostendit non posse, vllum vnquam absolui: um, nisi prius confessum) 3. perlat. confirmat, dicens: Qui non prius animæ suæ vitia & peccatorum suorum cognouerit mala, & proprii oris confessione prouiderit, purgari quæ absolui non poterit.

*Occulta
vix secreta
confessio
antiquis
fama.*

*Ibidem.
Experit
Frugis
sacerdos
deligen-
dus*

*Ibidem.
Officium
confessarii
Quid ca-
uentium.
Basilium
reg. mu.
cap. 21.*

Exec. 18.

*Mat. 3.7
Necessa-
ria confes-
sionis sacra-
mentalibus.*

*Mat. 3.
Act. 19.
Idem cap.
18.*

Mat. 12.

ferre. Ignoro autem (inquit) qui factum sit, quare hæc minus obferantur, quauis exilitem pōitlices negotij tēdo, frequenti quæ multitudinis turbulencia defatigatos, id operæ ad monachos transfuisse, id eos scilicet, qui verè probati sunt alii quæ valeant esse viles. Ecce quàm perspicuè vir ille pius moræ cōstitendis sacerdotibus, ex diuini literis asserit ac com probat, quauis suis temporibus id vsu venisse dicat, quod & nostris, nempe per pontifices & sacerdotes, vt otiosus viuere, onus audientiarum cōfessionum secretatum tum i monachos, veluti nunc i fratres mendicantes, esse reiectum, non sublatū. Et quid clarior eo quod sequitur: Porro si quis exper tus sit & frugi, & quum hoc sacerdotio fungatur, ad illum i primis accedendum: nam poterit i digno prodesse, accedentē se diligentius curare, reconciliare item & corrigere. Ac paulō post, sacerdotem officij sui commonens: Lapso, iquit, spiritalibus in crepationibus admonēbit, vt iliter consulat, vitā futuram & æternam supplicia i memoriā reducat. Vnum ca uebit, ne indulgentius & citra omnem obiurgationem absol uat, sicutque alienorum criminum particeps.

Non obscurius magnus ille Basilium, & ipse Græcus, hanc cōfessionem secretam testatur. Locus est ex dialogo, qui Regulæ monachorum scribitur, per Rufinum synchro non diu Hieronymi, verso. Cap. 21. querit monachus: Qui vult pœnitere, peccata sua an omnibus debet cōfiteri & quibuslibet, an sacerdotibus tantum, an cæteris quibusque? Res pondet Basilium: Clementia Dei erga eos qui deliquerūt ma nifesta est, secundum quod scriptū est: Qui non vult mortem peccatoris, sed vt magis conuertatur & viuat. Qua ergo cōfessionis modus ad hoc aptus est, & conuertens te i peccato, fructus dignos ostendere debet pœnitentiæ, secundum quod scriptum est: Omni arbor que non facit fructum bonū, exc iditur, & i ignem mittitur: necessarium videtur his quibus dispensatio mysteriorū Dei commissa est, cōstenda esse pec cata. Demonstratur quoque hanc cōfessionem habere i scripturis testimonium, & exemplum, ambo illa loca ex Euā gelio Matthæi & Actūs apotolorum suprā citata, asserit. Ne vero putares non cōstenda parua delicta, eodem libro, capi te decimo octauo monet, Nichil oportere contemni tanquam paruum, quod de omni vobis otioso quod locuti fuerint ho mines, eo rationem i die iudicij reddiduri sint. Rursus cap

92. Rogat Monarchus, an doceat, quum soror aliqua confite tur quodeunque delictum suum presbytero, etiam matrem monasterij adesse? Respondet Basilium. Honestius mihi vide tur esse & religiosius, vt per seniore[m] matrem presbyter, si quid illi videtur, sibi statuat, & modum & tempus pœnitentię imponat ad emendationē eius quam corrigi desiderat i peccato: nimirum significans magis conuenire, ne soror matris satis fa imperio subiecta, non aliter oneretur satisfactione pœnitentię. Etia, quàm ex matris consilio, quæ omnibus fororibus propi ciat. Nec cessat rogare monachū vs, Vtrū deest gesta turpia con uentis, vel obsecra inuerecūdius an nuntiare omnibus aut uelanda certis quibuslibet aut quibuscunq? Respondet Basilium. Con cessione peccatorum hanc habet rationem, quam vulnus habet simili. aliquid corporis, vel passio quæ medico demonstranda est. Sicut ergo non omnibus quis vitæ vel vulnera corporis sui reuelat, nec quibuslibet, sed his tantum qui summæ peritiæ testimonium habent, & curæ ac medelæ disciplinam: ita cōfessio peccatorum fieri debet apud eos tantum modo, qui cu i. Thos. 5. rare hæc præualeat & emendare, secundum quod scriptū est, Vos qui fortiores estis, infirmitatem infirmorū portate, hoc est auferte & exportate per curationem. Vide vero quàm pul chre tres illi insignes Græci magistri ac egregia luminaria, nempe Origenes, Nicephorus, & Basilium in hac re cōfessio naria cōcincant, & quod comprobādum recepimus, luce clari us affirmant.

Iam rursus aliud par duorum (omnium sententia) celebra tum i tōsimorū ecclesiæ Latinæ doctorum copulabimus, nempe diuos Hieronymum & Augustinū. Nam Ambrosium La. da peccatum Chrysolomō Græco confereūdum seruaimus. Diuus ta in cor itaq; Hieronymus primum eo loco quē supra citauimus, nō cōfessio ne i commentariis supra Mattheum, huius cōfessionis me singulat. taurit, quum episcopū vel presbyterum, aliter ligare vel sol. Hiero. in uat peccatore[m] phibeat, nisi primum peccatorum audierit. Eccl. c. 10 uarietates, & iam hinc sciat quis ligandus sit, quivē solūdus. Alludit Qui locus apertè cōuincit, & diui Hieronymi tempore, cōi ad locum cōfessionem sacerdotibus cum enumeratione delictorū factam la. 5. fra fuisse. Deinde perspicuum testimonium eius habes in cōmen trent ma riaris super Ecclesiast. cap. 10. Si quem, inquit, serpens diaboli gstrum, occulte momorderit, & nullo cōficio, eū peccati veneno in hoc est sa fecerit, si tacuerit qui percussus est, & nō egerit pœnitentiam, cordos.

possim^{us}
tralligēs.
P^oile ca-
pi. mēsu-
ra. de pe-
dist. 1.

Aug.
Psal. 66.

Psal. 105

Ide in ca-
pus 10^a. §

Confite-
dum eccle-
sia mini-
stris ut sol-
uant con-
fitemem.
Ioan. 11.
Aug. de
vera et
ful. peni-
ten.

Erube-
scētia de-
testabilis.
Erube-
scētia lau-
dabilis.
August.
lib. de salu-
sario. dicitur.

nec vulnus suum fratri & magistro voluerit confiteri, magister qui habet linguam ad curandum facit ei prodesse non poterit. Si enim erubescat agrotus vulnus suum medico confiteri, quod ignorat medicina, non curat. Ut interim sciamus plerisque alios locos, vbi in laude confessionis multus est Hieronymus.

Hic sententia subscribit Augustinus in psal. sexagesimo sextum: Letentur, inquit, & exultent gentes. Unde per ipsam confessionem. Quare quia bonus est cui confitetur: ad hoc exigit confessionem, vt liberet humilem: ad hoc damnat non confitentem, vt puniat superbū. Ergo tristis esto antequam confitearis: confessus exulta, iam sanaberis. Non confitentis conscientia sanicum collegerat, apostema tumuerat, cruciabat te, requiescere non sinebat. Adhibet medicus somēta verborum, & aliquando secat medicinale ferrum tribulationis. Tu agnosce medici manū, confitere, exeat in confessione & de-

fluat omnis sanies. Idem in cap. Ioan. quantum sic habet: Vox saluatoris rumpit duritiam lapidis, & cor tuum ita durū est, vt nodum illa vox diuina te rumpat: surge in corde tuo, procede de sepulchro tuo, etenim mortuus in corde tuo tanquam in sepulchro tuo iacebas, & tanquam saxo mala consuetudinis grauariaris: surge & procede, & crede & confitere. Qui enim credit, surrexit: qui confitetur, proceffit. Quare proceffisse dicimus confitentem? quia antequam confiteretur, occultus erat: quum autē confitetur, procedit de tenebris ad lucem: & quum confessus fuerit, illud dicitur ministris: Quod dictum est ad funis Lazari, Soluite illum, & sinite abire. Quomodo dictum est ministris apostolis. Que solueritis in terra, soluta erunt & in caelis. Ut interim prætereamus que toto libro de vera & falsa penitentia (quem quidem t. auquam nothum ex libris eius quidā fecernunt, quanquam interim catholice doctrine sic) vbi modis omnibus cohortatur, vt penitētes vitā nostrā

Deo per sacerdotē representemus, huc desectēs, quod dominus mundatis præcepit, vt ostēderent se sacerdotibus, iubet vt queramus sacerdotē scientē ligare atque soluere, ac omnino erubescētiā detestatur, quæ confessionem vincit: erubescētiā laudabilem, scientiam verō, quæ confessionem comitatur, laudat, quod illa partem habeat remissionis. Libro de salutaribus documentis iubet iussioni sacerdotis Deum timētis obsequi, qui vt sapiēs & perfectus medicus, primū dicit curare sua peccata, & postea aliena

aliena vulnera detergere & sanare, & non publicare. Hunc enim perquirēdum, & cum eo cōsiliū salutis nostræ incuandum esse iudat. Præterea libro de visitatione infirmorum, ex professo confutatur, qui sufficere arbitratū sibi soli Deo (cui nihil est occultum) quam nullius latet conscientia, sua crimina cōfiteantur, vel nolentes uel erubescētes vel dedignātes ostendere se sacerdotibus, quos tamen inter leprā & lepram decipiaris opinione, vt confundaris confiteri coram domini vicario, tabescēs præ rubore, vel ceruicosus præ indignatiōe. Nam ipse humiliter subeundum est iudicium, quē dominus sibi nō dedignatur vicarium. Ergo, inquit, ad te venire roges sacerdotem, & fac ipsum conscientiarum tuarū penitus participem, nō te seducat illa superstitio, quæ in visitando confirmat, quia saluet, sacerdote in cōsulto ad Deum peccatorum confessio. Non enim (vt subicit) abnegamus, quin sit ad Deū frequenter referenda peccatorum confessio. Ege enim & sacerdotis, qui mediator sit ad Deum tuum, salubri in iudicio. Item cap. 5. Astantem, inquit, corā te sacerdotem angelū Dei existimas: aperi ei penetralium tuorū abditiōissima latibula, cō-

Aug. de
visi. in-
firmo.
Tippus po-
restatu fa-
cerdoti-
lis vultu
sacerdotio-
tium.

Nō suffi-
cere men-
talem cō-
fessionē.
Occurri-
tioni.
Aug. in
Psal. 5

scientiarum verecūdarum penitiora reuela repagula, &c. Nec moratur nos, quod libri isti de vera & falsa penitentia, item de salutaribus documentis, denique de visitatione infirmorū, quibusdam non videantur esse Augustini, quem confitetur Augustinum in libris minimē dubiis eandem tueri sententiam. Et vt hi libri non sint illius Augustini Hipponeosis episcopi, vetusti tamē sunt, & tanquam p. ij ab ecclesia recepti, vt vel hinc probetur hanc confessionem non esse rem nouam, sed iam olim vt rem necessariam in ecclesia vītatam.

Iam ad Ambrosium & Chrysostomū pergamus, quos ideo hanc confessionem (quod tamen illis aduentarij impingunt) sed eādem tueri magis. Scimus ex Ambrosio, citari locum de penitentia Petri in hæc verba: Ergo, inquit, Petrus prorupit ad lachrymas, nihil voce precatus: inuenio enim quod fluerit, nō inuenio quid dixerit. Lachrymas eius lego, satis factiōne non lego, rectē planē Petrus fleuit & tacuit, quia quod desleri solet, excusari nō solet: & quod defendi nō potest, ablati potest. Lauat enim lachryma delictum, quod pudor est confiteri. Lachrymæ ergo verecūdiæ consulunt pariter & saluti,

Obiectio
ex Am-
bro. in ser-
mo. de peni-
tentia
Petri.

*Obiectio ex Chry-
sosto. in
epist. ad
Hebra.* Hactenus ille. Scimus ex Chrysostomo in epistolam ad Hebraeos citari, Non dico tibi vt te prodas in publicum, neque te vt apud alios accuses: sed obedire te volo prophetæ: Reuera domino viam tuâ, apud verum iudicem cum oratione delicta tua pronuntia, nõ lingua, sed cõscientiæ tuæ memoria, & tum demum spera te misericordiam posse consequi. Et alibi: Peccata tua dilite vt deleas. Illa si cõfunderis dicere quia peccasti, dicit ille quotidie in anima tua, nõ dico vt cõfitearis ea seruo vt exprober, dic Deo qui cures eam: nam licet non dixeris, nõ ignorat Deus. Et quæ in eandem sententiam scribit Homilia 31. 4. 80. & homil. 2. in Psalmum quinquagesimum. Item sermone nuper verso de penitentia & cõfessione. Scimus denique locum qui ex Tripartita historia cõtra hanc confessionem affertur, Sozomene auctore, in hæc verba:

SOZOMENES.

Quoniam omnino non peccare, diuinum & vltra humanam naturam esse cognoscitur, peccantibus autem & penitentiam agētibus, veniam Deus dari præcepit, qui verò cõfiteri refugunt, maius peccatorum onus acquirunt, propterea visum est antiquis pontificibus, vt velut in theatro sub testimonio ecclesiastici populi delicta pandantur. Et ad hæc rem presbyterum bonæ conuersationis, seruatiõemque secretorum ac sapientem virum statuerunt, ad quem accedentes hi qui deliquerant, delicta propria fatebantur. At ille secundum vniuersiusque culpam indicabat & multat. Quod etiam hactenus diligenter in occidentalibus seruatur ecclesiis, & maximè apud Romanos, vbi etiam est locus certus penitentium. Stant enim rei, & velut in lamentationibus constituti. Quum enim sacra celebratio fuerit adimpleta, illi cõmunionem non percipientes, cum gemitu & lamentatione seipsos in terrâ prosternunt. Ad quos cõcurrentes episcopus, & ipse cū lachrymis & gemitu spiritali, p̄sternitur, & omnis ecclesiæ plebs fletibus inuaditur. Post hoc autè prior surgit episcopus, & eleuati iacentes à terra. Tum competenter pro penitentibus facta oratione, dimittit omnes. At illi afflictionibus sponte vacantes aut ieiuniis, aut abstantia lauacri, aut suspensione ciborum, aut rebus aliis que iubentur, expectant commune tempus, quod decernit episcopus. Constituto vero tempore, velut

*Diaconi
tanquam
oculi epi-* tanquam quoddam debitum exoluentes afflictione de peccato curati, cum populo cõmunionem participantur. Hæc ergo antiquitas Romanis

Romani pontificis vsque ad nostrum conseruati tempus. Porro scipi auctor Constantinopoli presbyter super penitentes fuit vsque ad illud tempus, quo quædam mulier nobilissima, quum peccata sua esset cõfessa, & ei à presbytero fuisset præceptum, vt ieiunaret, & Deo operibus piis supplicaret, quum hoc obseruaret, tur, referre crebrius in ecclesia cum diacono se concubuisse cõfessa est. Hancque Hoc quum populus cognouisset, sciebat in sacerdotibus, quasi ad episcopo per eos facta fuisset iniuria ecclesiæ. Tum Neclarius episcopus, ubi remouit diaconum sceleratum, & quibusdam suadentibus, correctiõem vt singulos ad cõmunicandum iudicio cõscientiæ suæ relinqueret, etiam presbyterum nequaquam super penitentes esse præcepit. Et ex illo antiquitatis cõsuetudo sublata est, quum esse cerne (vt arbitro) minor peccata pro pudore confessionis, & subbit, vide

ta: ex animantium patrentur. Hactenus Sozomenes. Clemen. Sed qui prædictos locos cõtra confessionem secretam ad se referunt, non videntur nobis satis sententiam aut horum quos ad Iacob. pro sua sententiâ citant, excussisse. Vt incipiamus à Tripartita Dilectio historia, manifestum est eum locum confessionis secretæ multum tribuere. Principio enim adstruit eos qui confiteri resurgunt, maius peccatorum onus acquirere: Dein testatur confessionem secretam in Græca ecclesia fuisse, quum referat antiquos pontifices ad hanc rem presbyterum bonæ conuersationis seruatiõemque secretum, ac sapientem virum, statuisse: ad quem accedentes hi qui deliquerant, delicta propria faterentur. Quod autem subinde testatur presbyterum (qui vsque ad illud tempus Constantinopoli super penitentes fuit) sub Neclario, Confessio qui proxime Ioannem Chrysostomum præcessit, ob crimen diaconi remotum, & ex illo antiquitatis cõsuetudinem sublata esse, eo quidem (nostra sententiâ) non conuincitur, cõfessionem secretam omnino abolitam fuisse, sed tantum ritum illum publicè in ecclesia ob oculata peccata penitendi.

Nam (vt supra diximus) ea erat veteris ecclesiæ severitas, vt & pro occultis delictis penitentia & multam publicè indiceret, ac cõfessionem in locum penitentiam relegaret, cui rei præerat presbyter, qui super penitentes vocabatur. Dicebatur enim tunc penitentes hi soli qui publicam penitentiam, id est satisfactiõem in ecclesia facerent, quemadmodum canonicis diuersorum Conciliorum, atque adeo ex capitulis Græcarum synodorum per Martinum Bracharacensem episcopum recollectis liquet, cap. 23. Is ergo presbyter qui super tales

penitentes fuit, & qui publicam multam indicēbat, remotus est, & ea seueritas sublata, ne confessi de occultis, publica satisfactio grauarētur, quoniam Nectarius eam seueritatem non in totum sustulit, sed (vt habet historia) singulos ad comunicandum iudicio cōscientiæ suæ reliquit, sic scilicet, vt his qui adhuc putarēt, ipsi ante communionem publica satisfactio- ne opus esse, eadem penitentibus daretur: ceteri vero suæ conscientię relinquērentur, vt scilicet ad communionem admit- terētur, nulla satisfactio publicē expleta. At confessionem ferretur ex toto sublata esse, nobis non sit verisimile, quum diuus Chrysostronus Nectarij successor, eius non vno in loco meminerit, ex quibus vnum supra retulimus. Alium habes libro secundo de sacerdotio, vbi ait, Multa arte opus esse, vt qui laborant Christiani, vltro sibi ipsi persuadant, sacerdotū curationibus sese submittere oportere: neque id solum, sed vt etiam curationis ac medicinæ nomine gratiam illis habeant. Et post pauca: Quocirca, inquit, multa quidem opus est pasto- ri prudentia, sexcentis etiam (vt sic dicam) oculis, vt rectē v- dique humani animi habitum circūspicere possit. Postea eod- dem libro, præstantiam sacerdotalem ex loco Ioannis vigesi- mo, Quorumcunque remisērit peccata, &c. in cælum ve- hēs, insaniam esse manifestariam dicit, despiciere tātum prin- cipatum, sine quo neque salutis, neque promissorum bonorū compotes fieri possumus, quōd neque baptismus, neque caro & sanguis domini aliter quā per sanctas sacerdotum ma- nus perficiantur: neque sacerdotes solum nos regenerent, sed postmodum etiam condonādorū nobis peccatorum facultatem obtineāt. Atque eodem loco, nostros, iud. vorum sacer- dotibus longe præfert, quōd his corporis lepram purgare seu (vt verius dicamus) haud purgare, sed purgatos probare: at no- stris non corporis lepram, verum animæ sordes, non tantum purgatos probare, sed purgare prorsus (vt ait) concessum sit. Quæ omnia satis demonstrant, longe aliud esse remouisse Chrysostomum super penitentes, hoc est sustulisse illam acer- bitatem confessum etiam de occultis in ordinem publicē per- nitentium: elegandi: quod per Nectarium in Græca ecclesia, nulla ecclesia postea etiam per pontifices in Latina factum esse non negamus. Aliud verò, confessionem secretam penitus abolere, quod in vlla catholica ecclesia hæctenus vnquam factum fuisse, nobis non facile persuaderi potiemur. Argue hoc no-

Chrysostr.
Nectarij
successor
meminit
confessio-
nis secre-
te lib. 2.
de sacerdot.

Locus Io.
10. expli-
catur per
Chrysostr.

Sacerdoti
ij nostri
necessitas

Ibidem.

Quid se-
erit Ne-
ctarius.
Confessio
bitam
secretam
in
nitemium:
quod per
Nectarium
in Græca
ecclesia,
nulla ecclesia
postea etiam
per pontifices
in Latina
factum esse
non negamus.
Aliud verò,
confessionem
secretam
penitus
abolere,
quod in
vlla catho-
lica ecclesia
hæctenus
vnquam
factum
fuisse,
nobis non
facile
persuaderi
potiemur.

strum commentum non esse vanum, totus cōtextus prædicti loci historiæ tripartitæ, si modo ad vnum excutatur, palam ostendit, siue antecedenti siue consequenti inspicias: atque adeo finis declaratur, tantum pudori consultum esse, quo penitentes publicē grauantur.

ERgo & quæcunque aduersarij contra hanc cōfessionem ex Chrysostrono cōtorquent, ei omnino nihil derogāt. Nam quid aliud est dicere, non dico tibi vt te prodas in publicum, neque te vt apud alios accuses, vel, Nō dico vt confitearis ea seruo vt exprober. Itē necesse non est præsentibus testibus confiteri, quā, Libero te publica illa satisfactio, qua estis verbis peccata tua laud expressim, re tamē ipsa in publicum prodas, ac ea conferis tuis, qui & testes cōtra te esse, & peccata exprobrare possint, conuiteris. At longē alia ratio est confessionis sacramentalis, qua crimen non profertur in publicum, nec præsentibus testibus cuiuslibet, nec exprobrationem timet, sed soli sacerdoti Dei vice m gerenti, atque adeo magis Deo quā sacerdoti (cui publicatio iam interdicta est) dicitur, quōd hic amodo non sit vllum delictum inter forum Dei & forum sacerdotis.

ELuldem omnino sententiæ diuum Ambrosium fuisse, nul- li dabiū est, qui tamen tanti viri libros diligenter euolu- rit. Nam quod aduersarij ex eo de penitentia Petri attule- runt, & singulare est, & publicā penitentiam respicit: quod ea verba indicāt. (Quod pudor est confiteri) ad quam tamen idem vir ille sanctus alibi quāmaximē cohortatur quemad- modum videre est libro primo de penitentia. cap. 86. & lib. secundo, cap. primo, & cap. decimo, vbi Petro quidem statim dimissa peccata dicit, quia amarissimē fleuit, & nihil scilicet quolibet ex nobis monet in hæc verba: Fleat, inquit, pro te mater ecclesia & culpa tuā lachrymis lauet. Item, Volo veniam reus speret, petat eam lachrymis, petat genitibus, petat populi totius fletibus, vt agnoscat obsecrat, & cum secūdo & tertio fuerit dilata eius cōmunio, credat remisissis se supplicasse, fletus augeat miserabilior. Postea reuertat, teneat pedes brachijs, osculetur osculis, lauet fletibus, nec dimittat, vt de ipso dicat dominus Iesus: Remissa sunt peccata eius multa, quoniam dilexit multam. Cognoui, inquit, quosdā in peni- tentia sulcasse vultu lachrymis, exarasse continuis fletibus genas, strauisse corpus suum calcandum omnibus, ieiunio ore

Loci ex
Chrysostr.
tates, pte
catur.
Cypri. in
ser. de lap

Ambr.
dicitur ex-
cutitur.

Ambr. de
pen. lib. x
ca. 16. &
li. 2. ca. 1.
& ca. 10

Alius o-
lim in pe-
nitentibus
ardor
quæ nūc
est.

Ambr. ubi
tollit pri-
uati con-
fessionē,
sed sus-
tuit.

Ioan. 20

Non ma-
gis est ma-
data sa-
cerdoti ab
solutio
quam li-
gatio.

Ibidem.
Officiū
sacerdotis
non
spiritus
sancti.
Confessio
non priua-
te con-
fiteorē
faciant.
Matth. 6

Semper & pallido mortis speciem spiranti in corpore præta-
lisse. Ad eō autem Ambrosius non tollit rationē priuati qua-
rendi consilij, & absolutionis, vt ex professo doceat qua-
deratio erga peccatores, ab his qui illorū morbos curare de-
bent, habenda sit. Nec facile inuenies quenquam ex patribus
qui potestatem sacerdotalem magis illustret. Sed aiunt, inquit,
nimirum Nouatianus, si domino de ferre reuerētiam, cui soli
remittendorum criminū potestatem reseruet, imō nulli ma-
iorem iniuriā faciunt, quam qui eius volunt mandata rescin-
dere, commissum munus confundere. Nam quum ipse (vt su-
bicit) in Euangelio suo dixerit dominus Iesus: Accipite spiri-
tum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: &
quorum retinueritis, retenta erunt: quis est qui magis hono-
rat, vtrum qui mādatis obtemperat, quam qui resistit? Ecclē-
sia in vtroque obseruat obediētiam, vt peccatum & alliget, &
relaxet. Dominus enim par ius esse voluit & ligandi & solue-
di, qui vtrunque pari conditione permisit. Quomodo igitur
potest alteri licere, alteri non licere? Hactenus ille. Quibus
verbis refutantur, qui asserunt potestatem obtinendē abso-
lutionis, non apud sacerdotem, sed apud confitentem esse quum
vir iste sanctus vtranque & ligandi & soluedi potestatem ex
Euangelio sacerdotibus ex æquo tribuat. Ius, inquit, hoc solis
permissum sacerdotibus est. Recte igitur ecclesia vdicat, quæ
veros sacerdotes habet: hereses vendicare non potest, quæ sa-
cerdotes Dei nō habet. Et post pauca: Ius spiritus sancti in soluendis
ligandis quæ criminibus est: docetque eodem capite, habendam
esse criminum differentiam. Et quid, quæso, aliud facit, qui
huius confessionis sacramentalis dignitatem eleuat, quam
quod idem Ambrosius cap. 5. ait? Quid, inquit, aliud dicunt,
nisi hoc: Nemo de vulneratis nostrum ingreditur hospitium,
nemo sanetur in nostra ecclesia. Apud nos non curatur ægro-
ti, sani sumus, medicum non habemus necessarium: quia ipse
ait. Non est opus sanis medicus, sed his qui male habent. Item,
capite sequenti: Denique (inquit, ad Christum verba faciens,
Ambrosius) ecclesiæ tuæ species est illa quæ accessit retro, &
tetigit sinistriam vestimenti tui, dicens intra se: Quia si teti-
gero vestimentum eius, salua ero. Hæc ergo ecclesia confite-
tur vulnera sua, hæc curari cupit. Rursus cap. 7. Pœnitentiæ
sacramentū apertissimè statuit: Quid, inquit, interest, vtrum

per

per pœnitentiā, an per lauariū, nimirum baptismatis, hoc
ius remittendorum scilicet peccatorum omnium, sibi datū sa-
cerdotes vendicent? vnum in vtroque ministeriū est. Sed di-
ces, inquit, quia in lauacro operatur mysteriorū gratia. Quid
in pœnitentiā? nōnne nomen Dei operatur? Itidē lib. 2. cap.
septimo: Poterat inquit, Christus tacita vi operacionis ocula-
re transferre saxum sepulchri, in cuius passione remotis lapi-
dibus plurima defunctorum sepulchra paterunt: sed homi-
nibus iussit vt remouerent lapidem. In veritate quidem, vt
increduli crederent, quod videbant, & aspicere refergentē
mortuum: in typo autem: quod nobis donaret, vt leuaremus
delictorum onera, moles qualdam reorum: nostrū est onera
remouere, illius est resuscitare, illius educere de sepulchris
exutos vniculis. Videns itaque, vt subiicit, graue onus pecca-
toris, illachrymat dominus Iesus, solam enim flere nōo pati-
tur ecclesiam, comparatur dilectæ suæ, & dicit defuncto, Veni
foras: hoc est, quid iaces in tenebris conscientie, & delictō-
rum tuorum sordibus, quodam reorum carcerē exi foras, de-
lictum propriū prode vt iustificeris: ore confessio fit ad salu-
tem: si confessus, fuerit a Christo vocatus, clausura rēpūntur,
& omnia soluentur vincula, etsi corruptelæ corporeæ factor,
grauis sit. Hactenus ille: Et ne tergieretis Ambrosium, hæc
vel de interiori cōfessōe quæ ad eum sit, tantum dixisse,
audis confessionem oris: vel de publica tantū, audis conscientia:
tenebras confessione prodendas. Quin diuū Ambrosium
confessiones pœnitentiū secretas priuatim audisse, vel o-
culis eius relictis est Paulinus, qui vitā eius cōscripsit. Quo-
tiefcunque, inquit, illi aliquis ob percipiendum pœnitentiā
lapsus suos confessus esset, ita fiebat, vt & illum flere compel-
leret. Videbatur etiam sibi cū tacere tacere, causas autem cri-
minum, quas illi confitebantur, nulli nisi domino soli (apud
quem intercedebat) loquebatur, bonum relinquens sacerdoti
bus posteris exemplum, vt intercessores apud deum sint ma-
gis, quam accusatores apud homines. Et vt Paulino non cre-
das, quid apertius eo, quod ipse Ambrosius in exhortatione
ad pœnitentiā ait: Non solum, inquit, post pœnitentiā ab
istis (nimirum peccatis) intus homo obseruare se debet, sed an-
te pœnitentiā dū sanus est: quia nescit si possit ipsam pœni-
tentiā accipere, & confiteri deo & sacerdoti peccata sua. Ex
his itaque omnibus iudicandū relinquimus, num Ambrosius

Ambr. lib.
2. de pen-
cap. 7.

Mat. 27

Ioan. 11

solutio li-

gati typ-

absolutio-

nis sacer-

dotibus.

Ioan. 11

Rom. 10.

Ambr.

loquitur

de cōfes-

sione oris

Ambr. 4

cōfessio-

nis sine

ecclesia

suat.

Paulin. 2

vita Ans-

bro.

Ambr.

cōfessio-

nis feruor.

Confessio

secrēta re-

pote Am-

bro. 8

exorta-

tione ad

pœnitē-

Sacerdo-

ni pecca-

ta confite-

nda.

ac Chrysoſtomus idonei auctores ſint, quibus aduerſarij cauſam ſuam tueri poſſint.

Leo magnus.

Leo ad Theo. P. roiuilien. epiſcop.

Ibidem.

Gregor. magnus. Pena in ſacerdotis reuelentis ſecretum cōfeſſionis.

Ber. ſer. ad milites rom. Conf. ſiſta.

Rom. 10. Eccl. 4.

Post horū tempora, habes magnū illū Leonem pontificem doctiſſimū, & toto orbe celebratiſſimū, ex quo vnum, idq; apertiffimum teſtimonium ſuperius attulimus. Exar aliud eius decretum ad Theodorum epiſcopum Foroſiulienſem, in hæc verba: Multiplex miſericordia Dei ita lapſibus ſubuenit humanis, vt nō ſolum per baptiſmi gratiā ſpes vitæ reparetur æternæ, & qui regenerationis donū violenter proprio iudicio ſe condēnantes, ad remiſſionē criminum peruenirent, ſic diuinæ bonitatis præſidii ordinariſ, vt indulgentia Dei nō ſupplicatione ſacerdotum nequeat obtineri. Et poſt pauca: Multum enim vtile ac neceſſarium eſt, vt peccatorum reatus ante vltimum diem ſacerdotali ſupplicatione ſoluatur.

Quid Gregoriū illū Magnū referamus? qui vt ad hanc cōfeſſionē, veluti remedium haud acerbum, ſed faciliē omnes incitaret, non tantū reuelandorum criminū ſeuertatem ſuſtulit, ſed & ſacerdotem diris affecit, cōfeſſa peccata publicantem. Decretū ſic habet, ſacerdos ante omnia caueat ne de his qui ei cōſitentur peccata ſua alicui recitet, q̄ ea cōfeſſus eſt, non propinquis, non extraneis, neque (quod abſit) pro aliquo ſcandalo, nā ſi hoc fecerit, deponatur, & omnibus diebus vitæ ſuæ ignominioſus peregrinando pergat.

Ex poſterioribus qui omnes in eandem in hac re ſententiam diſcedunt, vnum tantū, cuius teſtimonio libet̄ vtimur, adducemus Bernardum, is ad milites templi, ſermone 12. ſic habet: Quamobrem miniſtros verbi ſacerdotes, cautē pli. ca. 12. neceſſum eſt ad verūq; vigilare ſolicitos, quo videlicet delinquentiū cordibus tācō moderamine verbū timoris & conſiſtritionis inſigant, quatenus eos nequaquam à verbo cōfeſſionis exterreāt: ſic corda aperiant, vt ora non obſtruant: ſed nec abſoluant etiam compunctum, niſi viderint & cōfeſſio quādoquē corde creditur ad iuſtitia, ore autem cōfeſſio ſit ad ſalutem: aliqui ad mortuo tanquam qui non eſt, perit cōfeſſio. Quiſquis igitur verbum in ore habet, & in corde & non in ore, aut ſuperbus eſt aut timidus.

Hi ſunt omnes viros quum doctrina, tum vitæ ſanctiſſima inſignes, qui teſtimonium ferunt de conſenſu totius eccleſiæ omnium temporum, quod ad cōfeſſionem ſacramentalem

talem attinet, ſubſequitur eſt illud magnum Conciliū generale, ex quo Canon, Omnis vtriuſque ſexus, ſuperius declaratus, ac à calūnia vidicatus, citatur, cui Innocentius tertius vir & pius & doctus præfuit. eidēque & tam Græca quā Latinæ eccleſiæ maximo prælatorū totius orbis conuentu iſta ſuit. Qui autem veriſimile eſt, Chriſtū paſſum eſſe, tātum Conciliū, ſua cauſa coactū, errare, qui promiſit quum etiam vel duo vel tres cōgregati fuerit i nomine ſuo, ſe futurū i medio illorum: Quamobrem qui poſt hoc Conciliū aliter ſentierunt, in Concilio Conſtantiēſi damnati ſunt.

Et reuera præter hæc omnia nō leue ducimus argumentum, quo Theologi cōfeſſionem hanc non ab hominibus, ſed ab ipſo Chriſto fuiſſe iſtitutam comprobant. Neque enim veriſimile eſt, homines hominibus hoc cōfeſſionis onus imponere potuiſſe, quod ſolum plus habet ſarcinæ quā vniverſa lex Moſaica, cuius cæremoniis beatus Petrus non putauit onerandas gentes, ac Iudeos etiam exonerari,

Vt ergo ſemel de hac re ſnem faciamus, expendendum reliquimus, ſatiſne apertis oſtenderimus teſtimoniis, hanc cōfeſſionem ſacramentalem & à Chriſto iſtituatam, à viris apoſtolicis promulgatam, & ab eccleſiæ receptam, eandem quoque & exemplum i ſcripturis, & vniverſalem totius eccleſiæ conſenſum pro ſe habere. Non aliter tamen facimus hæc

cōfeſſionem neceſſariam, quā fecerunt veteres illi patres, hoc eſt neceſſariam illis qui habent grauatam conſcientiam, ſuo ſacramentum quibus conſilio, conſolatione & abſolutione eſt opus: pauciſſimos autem reperias qui ex iſtorū albo nō ſint: alioqui ne ſecurus quidem dabitur, homini qui ſibi nullius offendiæ peccati mortalis conſcius eſt, ſi ſciat, vt ſe ſacerdoti oſtendat, ac dicat: Ego non ſum mihi cōſcius alicuius peccati mortalis. Nec in ep̄t nobis dixiſſe videtur Theodorus Cantuar̄ien. epiſcopus: Interiorem cōfeſſionem, quæ ſoli Deo ſit, perfectiorum & iſtorū eſt: nobis vero apoſtoli iſtitutionem ſequendam, vt conſiteamur alterutrum peccata noſtra, & ore ſpueamus pro iuicem vt ſaluemur. Interim tamen non probamus, quidā de hanc exomologēſim hominum ſpinis & ſcrupis ſic iſpediti, vt vix quiſquam à ſacerdote diſcedat tranquilla conſcientia, quā magis veterum exemplo expediti cōueniat, quod & nos conati ſumus in Canonibus Concilij noſtri prouincialis, ac latius, quum ad tractationem ſacramenti penitentię

Cōcilium generale. ca. omnis vtriuſq; c̄. Innoc. 3. præſides cōcilij generalis.

Ratio cōfeſſionis admodū valida

Act. 15.

Quatenus hæc cōfeſſio ſacramentalis neceſſaria ſit. Scot.

Theodor. Cantuar̄ien. epiſcopus. quidā de penitent. diſt. 1.

uentum erit, non necessarias difficultates ostendere ac remouere annitemur. Tunc ad tertiam poenitentiae partem, quae satisfactio est, properabimus.

DE SATISFACTIONE.

Tertiam poenitentiae partem satisfactio.

Duplex est ecclesiae satisfactio.

Tit. 2.

1. Ioan. 2.

Remissio

peccato

roti mundi,

utique

quod ad

applicatio

per

Christum

1. Cor. 15.

Post

remissio

peccati

causa

namque

quia

peccati

causa

est,

non

re

tingit

ad

mittitur

seper

hominem

in

uultu

temporaria

pena

sed

perpetua

pena

eterna

pena

STAT ex poenitentiae partibus tertia, nempe satisfactio. Principio dubium non est, vocabulum satisfactionis ex publico ecclesiae usu frequentari ceperit esse, pro catigatione seu poena, quae secundum uisum eiusque poenitentis & coactis culpi ab episcopo vel sacerdote indicitur, quatenus hoc vocabulum latine uulturnemus. Quae omnia ut dilucidiora fiat, duplex omnino est in ecclesia satisfactio. Una, meritoria remissionis peccatorum & abolitoria mortis aeternae: haec soli Christo tribuitur, qui dedit semetipsum pro nobis ut redimeret nos ab omni iniquitate, factus propter peccata nostris, & non tantum pro nostris, sed & pro tota mundi, utique quod ad sufficientiam atinet, licet non quantum ad efficientiam, quod non omnes sibi hanc satisfactionis Christi fructum applicari curent. Applicatur sicuti haec satisfactio a Deo per ueram coactionem & fidem, cuius certum testimonium est, absolutio sacramentalis sacerdotis, quae docet nos hanc tribuere debere deo, non nostris operibus. Nam nullus omnino hominum potest vel pro culpa uisus peccati mortalis satisfacere, & poenam aeternam suam meritis aboleri. Ergo non in merito confidentis, sed in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti sinceratocorum consententia absoluit. Praeterea de abolitoria aeternae mortis legimus: Aculus mortis, peccatum. Deo autem gratia qui dedit nobis uictoriam per Dominum nostrum Iesum Christum. Verum quum ex diuinis literis consperum sit, post remissionem peccati (quae solius Christi beneficio nobis concessa est), adhuc quamdam praeteritorum peccatorum reliquias in anima herere: deinde remissa culpa, non statim omnem remissionem poenam, sed tantum poenam aeternae mortis quam etiam Deus in iustificatione hominis condonat, eius tamen loco temporariam poenam frequenter substituit: idcirco patres uiderunt aliam poenam quamdam purgationem (culpa etiam nunc remissa) & ad expansionem praeteriti peccati reliquias, & ad mitigandas seu tollendas temporarias illas poenas, nobis adhuc imminentes, opus esse, quam

quam poenitentiae satisfactionem appellant. Post remissionem peccati, peccati reliquias remanere, quas deleri oporteat, Dauid testis est. Nam etiam Nathanael remissionem peccatorum Dauid annuntiauerat, dicens: Dominus dimisit peccatum tuum, nihil tamen tamen Dauid adhuc orat, ut Dominus secundum multitudinem miserationum suarum deleat iniquitatem eius: utque amplius in uetere eum ab inquirere, & a peccato munder, hoc est ut non tantum tamen culpam, sed & decorem pristinum restituat. Atque eadem omnino ratio esse uidetur in diluendo peccato actuali, quae est in diluendo originali. Originalis peccati reatus in baptismo remittitur, attamen reliquias eius, nimirum, fomes ille manet, quae tota uita piis exercitiis mortificare & eradicare oportet. Sic attuale peccatum per se in Christo sum, merito poenitentiae eius remittitur, attamen adhuc quidam reatus sicuti quaedam reliquias in anima manet, quas salubri satisfactio purgare necesse est, praesertim quum praeteritum peccatum in consuetudinem quandam abiierit, quae quum altius radices egerit, multa ac longa purgatione opus habet. Lauari quidem cito possumus, ad sanandum uero opus est curatio multa, quam contrariis oportet adhibere remediis, quemadmodum diuus Paulus apostolus ait: Sicut exhibuistis membra uestra seruire immunditiae & iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra uestra seruire iustitiae in sanctificatione. Quod cum facimus, satisfactio poenitentiae agimus. Satisfactio enim poenitentiae (ut beatus Augustinus ait) est cautio peccatorum excidere, nec eam suggestio nibus aditum in dulgere. Et ut uir quidam iuxta pius ac doctus monet: Omnis anima Christiana cordis sui interna diligenter discutiatur, uiderit, ne quid ibi discordiae haerent, ne quid cupiditatis insederit: incontinentiam castitas procul pellat, mendaciam tenetibus lux abigat ueritatis, detumescat superbia, humilitas assidue matur, resipiscat iracundia, & obreftatio ligum frænctur, cessent uindictae, & obliuioni mactetur iniuria: omnino denique platio quam non plantauit pater caelestis, radicibus auferatur. Atque hoc ipsum est, quod Ioannes praecipit, dicens: Facite fructus dignos poenitentiae. Dignos autem fructus poenitentiae, faciamus (ut diuus Chrysolomus ait) si commissis peccatis aduersa faciemus: aliena rapuimus: incipe donare iam propria longo es tempore fornicatus? a legitimo quoque uisum suspendere conjugij, ac perpetuam continentiam sepius pau-

Chryso. 3.
Psal. 50.
2. Reg. 11.
Psal. 50.

Collatio origina -
ly peccati -
ad actum

Aug. 11.
deserui.
in mont.
Grego. in
Iob.

Bernar. 3.
ser. de ce -
na domi -
ni.

Roma. 6

Satisfa -
ctio peni -

dentis
quid.

August.
Leo serm.

de qua -
bras lux

diuagat.

Mat. 15.

Ioan. 15.

Matt. 2.

Chryso.

Digni
fructus
penitentiae

qui.

corum dierum castitate meditare: iuria vel opere quamquam vel sermone affectibus refer benedictionis verba: conuictis te percutientes, nunc officiis, nunc beneficiis placare cōtende. Neque enim vulnerato sufficit tantūmodo ad salutem, spicula de corpore euellere, sed etiā remedia adhibere vulneribus oportet: delictis autē & remulētia diffusebasciunio & aqua potu utrunque compensa, vt fāmen superes imminente. Vidisti iudicis alienum decorem oculis: fecimam iam omnino non videas, maiori tactus cautioe post vulnera. Hęc ille. Vocantur ex recētoribus quidam iter quos est Anselmus, hęc opera debita, non iprobāda proflus ratione, si candidē accipiuntur. Sunt enim & digni fructus virtutum, qui non sufficiunt pœnitentibus, quōd pœnitentia grauiorē expostu let, nempē vt pœnitentes non tantum ab illicitis, sed etiā licitis temperemus: tunc enim virtutum femina i nobis bene nutriuntur, quando ab agro cordis nostri omne germen externum euellitur. Hęc itaque pœnitentię opera, quibus non tantum ab illicitis, sed etiā ab licitis temperatur, ex se quidem idebita quis non absurdē dixerit, licet iterim pœnitenti necessariō peragenda sint, veluti volūtariē vel recepta, vel à pœnitēdibus ecclesię ex clauium conceditarum potesta te imponat: eatenus enim debita efficiuntur.

Opera satisfactio nis indebita cur dicitur.
Anselm.
August.

Leo ser. de quadi ag.

Non statim abolita culpa, aboletur omni pœnitentia.

CAeterum per remissionē culpę peccati actualis, non statim etiā aboliri omnem pœnam temporariam, nō magis absurdū est, quā quod abolito peccato originali per baptisimū, non simul tamen aboletant eius peccati pœnā, quę sunt omnia corporis tēmoda, atque adeō mors ista corporalis. Certē David locupletissimus testis est, omnino discerni debere remissionē culpę à remissionē tēporalium pœnarū, quod ipse etiā exemplo sit, restare eam pœnam post remissionē culpam, quem admodum docet secūdus liber Regum. cap. 12. & 24. Quin hoc lūculenter satis Exod. 32. & Numer. 14. & plurimis aliis i locis comprobatur. Has pœnas quādam pœnitentię nostrę satisfactioe mitigari ac tolli, diuus Paulus testatur, inquitens: Si nos ipsos diuidicaremus, non vtique diiudicaremur, nam hic à domino iudicari, significat castigari pro peccato: quod subtiliter Apostolus, quom ait: Dum iudicamur autem à domino corripimur, vt non cum hoc mūdum 2. Par. 7. damnemur. Et alibi scriptum est: Si clausero oculos, vt deuoret non fluxerit, & mandauero & pœcepēro locustę, vt deuoret terram

terram, & misero pestilentiam i populum meum, conuersus autem populus meus, super quos iuocatum est nomen meum deprecatus me fuerit, & quiferit faciem meā, & egerit pœnitentiā à viis suis pessimis, & ego exaudia de celo, & propitiu ero peccatis eorum, & sanabo terram eorum, Item: Cōuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. Huc pertinet & illud. Dan. 4. Eleemosynę liberant à peccatis. Et quod Danielis quatuor scribitur, vbi legimus Daniele consuluisse Nabuchodonoosori, vt peccata sua eleemosynis, & iniquitates suas misericordia in pauperes redimeret. In quibus locis appellatione peccati, pœna peccato debita venit.

Pœterea curę sacerdotum incumbit, vt explorent pœnitentiū animos, an scilicet ex animo resipuerint, vel tantum fidei, hoc est verbis tantum, non autem affectu ac re ipsa. Dominus notior enim vnus cordis oculus est alteri, nec faciliē t aliorū notitiam procedit. Ergo satisfactioe etiā externa opus est, vt sacerdoti animus pœnitentis inotescat. Item i ecclesiā disciplinam esse oportet, maxime i cōtēndis publicis delictis, qua fiat etiā satis ecclesię, i qua remittuntur ipsa peccata: extra eam quippe non remittuntur illa. Denique, vt ceteri à flagitiis dehortentur.

Quamobrem i ecclesiā semper obseruatum est, vt episcopi ac sacerdotes ecclesis pœpositi, respiciere cupientē, hio improprie secundum criminum ac delictorum modum, pœnitentiā nitur auderent, hoc est pœnitendi tempus cōstituerent, ac castigatioe nes & opera quādam pia quę ad eleuandas pœteritorū peccatorū reliquias & cōmōnitrandum peccatoris animū, quom Leo maximē idonea viderentur iponerent. Idque non potest agnoscere humanā vsurpatum est, sed potius diuina, nimirum apostolis & eorum successoribus per Christum tradita hęc verbis: Quorum remisistis peccata, remittuntur, &c. quod eundem doctrissimus ille pontifex Leo hęc verbis (quę quānis, supra attulimus) testatur: Quorum Dei & hominū, homo do Penitentinus Iesus Christus, hęc pœpositis ecclesię dedit potestātē, vt pœnitentibus pœnitentię satisfactioem darent, & eadem salubri satisfactioe purgatos, ad communionem sacramentorum per ianuam reconciliationis admittēret. Quę quānis, ergo seueritatis pœnitens aut volūtariē, aut in iudicium i se reciperet, vel pro peccati reliquis expiandis, vel pœnis temporariis mitigandis vel tollendis, vel ad. animum pœnitentium quo-

dāmodo
præterita
delicta et
pœnæ.
Chryf. in
Matthæū
Am. ad
quādam
virginē
corruptā
Hieron. in
Malach.
Am. l. 2
de pe. c. 5.

Tropo
quodā pe
nitentiā di
citur com
pētare pe
nus gehē
næ.
Am. ad
virginē
corruptā

Olim nō
priusquam
restitue
batur cō
munio an
te exple
rēt. Nō
cōc. Nō
cōc. et Car
tha. 4. c. 107.
et 77.
et 98. et

tente homine dignum declaridum, vel vt ecclesie satisficeret, patres penitentię satisfacione, arque adeo penitentiam vocare non sunt veriti. Nec dicere dubitarūt, his satisfacionibus præterita delicta & pœnas ide iminentes quodammodo compensari, peccata purgari, tegi ac iudicem (quominus de nobis præteritorum peccatorum vltionem sumat) placari: nō quod opera ista satisfactoria remissionem culpæ aut æternæ mortis mereantur, (nam hoc est proprium Christi meritum ac beneficium, ipfius etiam virtute nobis per fidē & sacramēta applicandū) sed quod à conuersis facta, iam placeant Deo, mutanturque iam aliquid meriti non ex se, sed ex merito & satisfactorie Christi, ad diluēda peccata, hoc est peccatorum reliquias & pœnas. Beatus Ambrosius hæc duo disertē discer- nit. Remitti iniquitates, & tegi peccata. Vtrumque (inquit) beatum dixit Dauid, & cui remissæ sunt iniquitates, & cuius peccatum tegitur bonis operibus. Qui enim agit penitentiam, non solum diluere lachrymis debet peccatum, sed etiā emendatioribus factis operire & tegere delicta superiora, vt non ei imputetur peccatum. Hæc ille, respiciēs (vt putamus) in id quod diuus Petrus ait: Charitas operit multitudinem peccatorum. Quod autem veteres iterum futuras gehennæ pœnas perpetuas, per penitentiam in hoc paruo vitæ spatio compensari dicunt, id non de merito operum istorum, quę satisfactoria appellamus, itelligendum est. Nam horum meritū & dignitas se eo non porrigunt, vt quod solius Christi glorię ac merito ascribitur, ipfis ex debito tribuatur. Qui Olīm nō priusquam scipias hæc opera peragere, iam i interiori ponē- tentia culpam remisit Deus. Illud ergo rectius de tota peni- tentia itelligitur, quod tropo quodam compensatoria est æterni- tatis mortis, eo scilicet, quod nisi penituerimus, i æternum te exple- pereamus: non quod dignitas nostræ penitentia; mortē eter- nā satisficere nam abolet, sed quod Deus non aliter quā per peniten- tiam tantum beneficium nobis impartiat. Interim quoque re- vide Cy. memorandū est (quod & supra dictum meminimus) in ve- teri ecclesia canonicis silitutis cautum fuisse, non aliter re- cōc. Nō cōc. concilios, nec ad communionem admittēdos penitētes, cōc. et Car quāquam post peractam penitentiam, nisi tamē necessitas eoēgil- tha. 4. c. 107. & periculum mortis instisset. Deinde vt eis, si qui post 77. baptismum omni tēpore vitæ suæ voluptatibus dediti, i cō- 98. et tremo vitę suæ penitentiam exposcerent, penitentia ab ec- clesie

clesie antistitibus daretur. Ac postea placuit, eis etiam com- Agost. munione ac vltimum illud ac necessarium viaticum cōce- cap. 2. & di. Id tamen certa lege agebatur, nempe sub ea conditione, decreta vt si eis dominus vitam donauerit, sanitatēque reddiderit, Pii, secundum delicti qualitatem & canonū instituta poniteant. Præsentiē Hodiē longe remissius agitur cum penitentibus. Nam ex- ecclesia v- cepis atrocissimis criminibus, publicē in totius ecclesie scā indulgentia, dalum commisisis, (quæ etiamnum publicē expiari conuenē- Eudic rit, antequam criminolus ad communionem rursus admitta- post recō- tur) pro ceteris certē delictis ante absolutionem imponitur ciliatio- quidem, sed exigitur satisfactio, nimirum post absolutionem nē satisficere complenda. Hoc ergo solum ecclesia (nos admodum mititer Am. ex- & indulgenter tractans) nunc respicit, si congruā satisfactio- pletur. nem non negligamus, sed agendam recipiamus, ac curemus: Aug. in ferenda quidem hæc lenitas, sed interim vident sacerdotēs, Enchir. ne quum in consideranda ac exploranda vitæ penitentium, cap. 70. post absolutionem omnino incurri fuerint, haud postremus ille satisfactionis finis, negligatur.

EX prædictis ergo perspicuum est, ecclesiam in penitentiē Ecclesia præter confessionem duo requirere. In primis, propo- præter p- tum, deinceps non peccandi, quod in contritionem superius positū nō in clausimus, quemadmodum Christus ad mulierem in adul- peccandō terio reprehensam, dixit: Vade, iā amplius noli peccare. Quod requiritur vti sequi debet bonæ conscientie iustitia ac noua vita, quæ. satisficere admodum Apostolus dixit: Debitores sumus non carni vt se- tionem. cundum carnem viuamus, &c. Deinde etiam præter hæc exi. Ioan. 8. git satisfactiōnem pro præteritis delictis, secundum eum mo- iustitia dū, quæ in ecclesia Præsidentis penitentiæ præscripserit. Quam- bona con- obrem diffinit, nō sufficere mores in melius commutare, & scientia. à factis malis recedere, nisi etiam, de his quæ facta sunt, satisficere Roma. 2. fiat deo, p̄r penitentiæ dolorem. Non enim tantum dictum Eccle. 2. est, Filii peccasti, nō adicias iterum: imō adiectum est, Sed Obiectio & de præteritis deprecare (dominū) vt tibi dimittatur. Qui di- quorū dū, cunt hoc Ioannis Baptistæ præceptum, Facite fructus dignos Ioan. 3. penitentia: tantum de bonis operibus alioqui debitus, nō de Penitentiæ satisfactoris & penitentibus propriē dignis, intelligi debe- nō sufficere, ij nō tantum suo more veterum interpretationem ac sen- cōcedere tentiam in hunc locum, quem supra retulimus, temerē reit- quodlibet cuit, sua iussu, sed etiam verbis eiusmodi mandati minus honorum consentanea adferunt, quod nemo non intelligat, alios esse operū fru- ctus.

bonorum operum fructus, vnoquoque Christiano dignos, alios vero, penitente dignos. Nam illi boni hominis ornamenta sunt, illi vero etiam remedia pro peccatis. Quamobrem Chrysofomus homilia octogesima docet, Nō a pristinis tantum malis desistere, sed etiam meliora sequi officia, redē penitentiam dici: nec ad sanitatem satis esse nobis, extraxisse tantum sagittas, verum & medicamenta vulneri esse imponenda. Et vt Augustinus ait, Non tantum in melius est vita mutanda, sed & per elemosynas de peccatis prateritis est deprecandus Deus. Miserando quidem delect iam facta peccata Deus, sed si satisfactio cōgrua non negligatur. Certē Cyprianus hæc opera penitentiarum non dubitet redemptiones delictorum & abluiones vulnere appellare. Verum quod nouiores illi has satisfactiones, scholasticas appellant, & de numero traditionū humanarū (quibus coli nolit Deus) faciunt, atq; adeo dicunt per easdem opera bona vere obrui, præterea, satisfactiones quarum meminerunt, Ecclesiastici semprores & Concilia, nihil aliud fuisse, quā quendam pollicitum inōrem ecclēsiæ, humana auctoritate exempli tantum capsa, ad dehortādos ceteros a flagitiis, non etiam ad expiationem veterū reliquiarum, aut etiam pœnarum institutum. Hæc quæ ratione illi dicant, noui videmus. Nam supra satis ostēdimus,

Chrysof.
7 hom. 80
August.
in Ench.
cap. 70.

Cypria.
7 epist. ad
Aureo.
Resellun
tur aduer
sarij.

Satisfac
tiones ec
clesiasticas
non nisi of
fensio
num
ad ius im
per tradit
iones mo
re huma
nas.

Cypria.
ad Cor
nel. papa
Matt. 3.

Oratio.
Ieiunium
elemosy
na.

faciendū mandatum habere non tantum remittendis, sed & ligandi. Et si verum est, has satisfactiones humanitas tantum inuētas, quid est quod Cyprianus dixit, se in remittendis delictis plura oportet penē delinquere; nimirum significans, se leuiori satisfactione quā euangelicum mandatum de remittendis peccatis permittere videatur, confiterentes, recipere solitum, idque suggerere prompta ac plena dilectione. Quid quod euangelium postulat, vt euangelij præco penitentibus iniungat, vt faciant fructus dignos penitentiarum. Id vero miramur, quomodo illis in mentem venerit vt dicerent satisfactio nibus ecclesiasticis obrui opera vere bona, cum patres omnes satisfactiones, quas plurimis canonibus (vt vocat) pœnitēcialibus sunt complexi, tribus operibus quāmaximē euāgelicis contineri dicant, nempe oratione, ieiunio, & elemosyna. Et rectē quidem. Nam cū omne quod in mundo est, aut videt concupiscentia carnis, aut oculorū sit aut superbia vitæ; quis nō occupiscentie oculorum (quæ auaritia est) quā elemosyna,

na, & fastui vitæ, quā humili ac pia oratione mederi. Adde peccator, quōd omnis ferē peccator, & in Deum & in in Deū, seipsum peccet. Oratione itaque, quod in Deum cōmissum proximi, est: elemosyna, quod in proximum; ieiunio, quod in seipsum & seipsum peccatum est, quodammodo expiatur. Quod verō aiunt satisfactiones de quibus patres meminerunt, apud Deum nihil valere, vel ad expiationem reliquiarum, vel pœnari pro delictis delictis debitarum, sed tantum exempli causa imponi solitas, factio nes in hoc ex diametro cum patribus pugnantia dicunt, quemadmodum ex superioribus liquet. Denique demuramur, quod non nihil putant satisfactiones (quæ hodie priuatim ac secreto momenti nūtur) nihil habere cum vetustis illis commune, perinde ac habere, que veteribus nulla secreta satisfactio cognita fuerit, quæ veteris vel solus Augustinus idoneus testis sit, in ecclēsia veteri non nostra ecclēsia solum publicam, sed & secretam satisfactionem in vtu fuisse. Aug. de scilicet, scribens in hæc verba: Quem mortalia crimina post baptismum commissa premunt, hortor prius publica penitentia satisfacere, & ita sacerdotis iudicio reconciliatum communiti sociari, si vult non ad iudicium & cōdemnationem sui Eucharistiā percipere. Sed & (vt subiicit) secreta satisfactioe solui mortalia crimina non negamus. Verum multo prius seculari habitu, & confesso religionis studio per veteris correctionem, & iugi, imō perpetuo luctu, miserante Deo, ita dumtaxat, vt contraria pro his quæ penitet, agat. Meminit quoque Leo priuatae successiois ad Rustici Narbonensem Episcopum.

Non ignoramus tamen, apud veteres satisfactionem publicam & frequentioreni & patribus gratioreni fuisse, quā priuatam, quod interna satisfactio non facit innotesceret ecclēsiæ præpositis. Proinde quæ eandem impostam veteribus etiam iis qui secreto essent maiora crimina confessi, quædam etiam modis Sozomenes in Tripartita testatur historia, & nos supra diximus. At planē absurdum nobis apparet, ob id quod ecclēsia indulgētius agens, seueritatem illam publicæ satisfactio nis remiserit, idcirco etiam omnem satisfactionem iam pro priuatam planē abolitam esse oportere. Nam si sacerdos, spiritualis medicus, censendus est, si apta remedia pro modo & cōditio ne cuiusque morbi adhibere, si inter solucndos & ligādos discernere debet, idque ex mādato Dei: planē despir qui putat eum debere penitenti nulla prorsus imposta satisfactioe, sua non est

Veteres præpropere manum imponere. Potius docendum erat, quod *vis* quo-
ad fieri quammaximè postulabat, vt ad præscripta patrù (quoad fieri
potest) repositi) regredi anniteremur, quam vt magis adhuc laxatis ha-
nocandi benis ecclesiasticæ disciplinæ, ex pœnitentiâ rem planè ridi-
in *sum*. culâ faceremus. Certè iucundum est videre, quàm fuerint pa-
Patriù di tres in remediis istis imponendis solliciti, prudètes, ac discreti.
ligentiâ Non vno collurio omnium oculos sanabât, non eadem seueri-
tate quælibet crimina expurganda putarunt, non eadem tẽ-
pora pœnitenti quibuslibet statuenda, non omnes qui pœ-
nitentiâ recipiebât, in vnam classẽ relegabant, non eadem

Vide cõ indulgentiâ in tempore pœnitentiæ impositæ moderando,
ei. *Ancy* erga quoslibet (citra omne discrimen affectus pœnitentium)
ranù & vt eantur, sed grauiora crimina, acerbiori, duriori, ac diutur-
Nicæ. 1. niori, leuiora vero mitiori ac breuiori pœnitentiâ vindica-
Auditiões bant. Qui lapsi fuissent, participes idolorum facti, inter au-
Cõci. *A.* dientes constituebantur. Audientes erant, quibus tantum au-
pbrù. *a. c.* ditioni verbis interesse licebat. Inter esse autem, & eam ob cau-
vt episco- sam ecclesiã ingredi, atque ibi vsq; ad Missã catechumen-
pus qui norum permanere, quibuslibet siue Gentilibus, siue Iudeis,
est. 8. 3. siue hæreticis permittebatur. Sed catechumeni, qui & audien-
Catechum. tes dicebãtur, post conctionem manebant, donec sacerdos ad
meni. consecrationẽ Eucharistiæ pergeret. Ergo ea pars Missæ quæ
Conci. canonem antecedit, Missã catechumenorù dicebatur, quem-
Ancyra. admodum indicat Concilium Carthagensẽ quartum, ca. 84.

cap. 16. Quod si qui in scdissima crimina proiissent, veluti qui cũ
Energum. pecoribus coitu miscerentur, hi tanquam à dæmonibus corre-
meni. pti, in classẽ energumensorum relegabantur. Erant autem
Diony. energumeni, qui prius quidem sacris participarunt, sed postea
Areopag. in grauisimas tentationes incidentes, à dæmonibus vexa-
gita. bantur: dicti energumeni, quod terribilientis spirituum
Conci. immunatorum, veluti tempestate quadam iactarentur. Post-

Ancyra. eaqum vero isti rei tempus constitutum, vel inter audien-
cap. 17. tes, vel inter energumenos secundum delicti rationem com-
Comuni- plescent, in ordinem pœnitentium (qui sacris quidem inter-
ciões, sed erant, sed arcebantur à cõmunionẽ) recipiebantur oratione
siue obla- tantum cum ecclesiã cõmunicarunt: dein sacramentis recon-
tiono. ciliabantur, & cõmunionem recipiebant, sed sine oblatione.
Perfectio Postremo perfectiõnem pœnitentiæ recipiebant, & quasi in
ueni reci- integrum per manus impositionem restituebantur. Idq; non
piõtes. aliter,

aliter, quàm vita ac conuersatione eorum toto illo tempore
per præpositos ecclesiæ diligenter prius inspecta, perpenã ac
considerata, quemadmodum ex antiquissimis Cõciliis, præ-*Vide con-*
sertim illo primo Nicæno ac Ancyrano, videre est. Denique *ci. Nicæ.*
in actione pœnitentiæ (vbi tale crimen commissum erat, vt is *& An-*
qui cõmiserat, à Christi etiam corpore separaretur) non tam *cyra.*
episcopi considerabât mœnsuram temporis quàm doloris, ab-
August. breuiantes interdũ constitutæ pœnitentiæ tẽpus, si modò ar-
in Enchi- dorem conuersionis in pœnitente considerassent. Refrige-
ri ca. 65. scente quoque subinde charitate, constitutus est modus redi-
Modus mendi rigorem canonis pœnitentiãlis, nempe vt ieiunium re-
redimendi dimeretur elemosyna aut oratione, quemadmodũ libri ve-
stissimã rissimissimi canonum pœnitentiãlium (qui apud nos seruãtur) *Stones*
declaran: quæ est radix indulgentiarum pontificiarum, quæ ecclesiã-
Sticæ. nibil aliud sunt, quàm canonicarum satisfactiõnũ condona-
Radix tiones aut redemptiones, illis tẽporibus magis congruentes, *Radix*
qum quum adhuc pœnitentiæ illæ canonicæ in ecclesiã vtitatores dulcẽtia-
essent. essent. Atque vtinam euicemodi indulgentiis non fuissent *vt pontif-*
abusi, qui eas dispensandas receperant. Iam cõ deũtum est, vt *vt eiarum.*
vix vllus sit confessorius sacerdos, qui veteri canonum vllam *In. Indulgen-*
notitiam habeat: multo minus vt ad earũ normã satisfactiõ-
tiarum nis modum imponat, nimirũ hominũ malitia veterem seue-
abusu ritatem nõ sustineat, sed magis in omnem licentiam ruen-
Imperi- te. Vt autem seueritatẽ illam non reuocemus in vltim (quod *ria sacer-*
nec nostrum est, nec an expedit, satis comperit habemus) *dotum.*
hoc tamen à sacerdotibus confessoribus requirimus, vt *diligẽ-*
Admo- cõsiderata morbi radice, idoneum adhibeant medicamẽ-
mentur *se* tum, vel vnditionis ieiunij, vel elemosynæ, vel orationis, *cerdotes*
doceãnt: ex cap. 5. Mathæi consentent, quo pacto ipsi ieiun-
confessio- nandũ, elemosyna tam spiritualis quàm corporalis indigenti *ry officij*
impertienda ac danda. Denique quomodo ordidum sit. *Quod iui.*
si fecerit illi, & vicissim pœnitentes in simplicitate cordis
verbo sacerdotis vice Christi fungentis obediunt, non du-
Satisfac- bium opus eorũ futurum Deo bis gratũ, tum quod sit suapte *Stio que*
natura pium, tum quod habeat obedientiam (quæ omnium *vita geri-*
virtutum mater & fons est) sibi coniunctam. Vnde quoque *ent, opus*
consequitur, eos non satis sibi cõstare, qui putant tota pœni-
Dei his tentia pœnas temporales mitigari, his verò satisfactiõibus *gratum.*
ecclesiasticis nequaquam: quasi hæ nullam respiciant pœna-
tem, cum alioqui pietatis plene sint, si tamen per expertum

Vetus sa- magistratum adhibeantur.

Nec minus displicent nobis, qui satisfactiones istas alii trahunt, aut eis pluraquam oportet, tribuunt, veluti qui in satisfactiones istas etiam culpæ remissione, aut mortis æternæ abolitionem transferunt, aut earum respectu cætera bona opera, quæ Deus præcepit, parvipendunt. Singula enim singulis diserte tribuenda sunt, ac populus de sine utriusque satisfactoris planè ac diligenter docendus est ac instruendus, sine satis-

Satisfactio propitiatoria culpæ, & abolitoria æternæ pœnæ sibi Christo tribuenda est, quam tamen, si applicat nobis nisi per contritionem & fidem, & quæ ipse instituit sacramenta. Satisfactio vero canonica, tantum medetur peccati iniquis, & mitigat pœnâ temporalem: idque non ex dignitate sua, sed ex beneficio Christi, qui opus suum à se præcepto præsertim obedientiam (quam suo vicario in re sibi mandata præstamus) coniunctâ habens in nobis agnoscit ac accipit, si tamen non pharisaico more, hoc est tantum exteriori sed in spiritu & veritate, hoc est interius secundum regulam euâgelicam peragatur. Dicimus itaq; his satisfactoribus

rigari atque etiam purgari pœnas temporarias, modo, tamen ex fide proficiantur. Scimus interim pœnarum referuatorem neminem ad integrum nosse, nisi cui pater omne iudicium tradidit, Christum Iesum: quem obrem pœnarum disceptatorem est, citius peccatû emendare & pœnitere, præterita lultem, futura cauere, & (vt ille ait) veluti filios maternorum materum, ordine custodito, à præpositis sacramentorum, nisi secus atque ab ipso Christo, satisfactoris modum accipere, cum bona fiducia expiandæ nos manentis pœnæ exolvere, quæ de satisfactione, atque ad eam de tribus pœnitentiæ partibus dicta, suffecerint. Qui plura desiderauerit, veteres consulas, lat, quibus hæ tres partes quàm cognitissimæ fuerunt: ad pœnitentiam, vt eius demum hominis perfectam pœnitentiam pronuntietur, in cuius corde contritio, in ore confessio, & in operibus tota humilitas esset. Admonitum tamen lectorem volumus singulas pœnitentiæ partes interdum generali nomine pœnitentiæ appellari. Contritiõ enim, & confessionem inter earum Sy pœnitentiam vocamus, in quibus Deus delet culpam: satisfactoriam etiam pœnitentiam vocamus, in qua Deus pœnitentiæ mittit temporariam pœnam, quannis interim constet, pœnitentiam

Chrysof.

Singula partes pœnitentiæ, vt eius demum hominis perfectam pœnitentiam pronuntietur, in cuius corde contritio, in ore confessio, & in operibus tota humilitas esset. Admonitum tamen lectorem volumus

videat singulas pœnitentiæ partes interdum generali nomine pœnitentiæ appellari. Contritiõ enim, & confessionem inter earum Sy pœnitentiam vocamus, in quibus Deus delet culpam: satisfactoriam etiam pœnitentiam vocamus, in qua Deus pœnitentiæ mittit temporariam pœnam, quannis interim constet, pœnitentiam

1. cap. 2.

ne quis putet sacerdotem sua propria potestate absolueri: siquidem ipse Christus est qui baptizat, ita ipse est qui absoluit, sic vt de virtute vtriusque sacramenti vnumquenque Christianû parem atque eandem habere certitudinem oporteat, quemadmodum suo loco larius docebitur. Hæc autem potestas seu absolutio sacramentalis, etsi in vtraque pœnitentiâ, & priuata & publica, tanquam suauissimum vtriusque condimentû requiratur, ipsam tamen sacramentum pœnitentiæ non est propriè pœnitentiâ vel publicâ vel priuatâ. Constat siquidem, pœnitentiam non ratione absolutiois sacramentalis, i qua tota propemodum vis sacramenti pœnitentiæ ista est, sed magis ex modo vel genere satisfactionis publicam vel priuatam appellari. Porrò quum Christus & ecclesia vñm sint corpus, proindè que pœnitentiam non tantum pacem erga Deum, sed erga ecclesiâ (i qua sola remittuntur ipsa peccata) habere oporteat, ac omnino fiterit, vt qui in ecclesia præsidet, explorata habeant pœnitentium conscientiam ac propositum, quæ (vt Christus ait) ex operibus eorum cognoscuntur: idcirco Christus sacerdotibus præter potestatem remittendû peccata in sacramento,

de satisfactione in proprio dicitur

lat. 9. Ave. 2. Luc. 5.

Aliud est sacramentû pœnitentiæ, atque aliud pœnitentiæ publicæ vel priuatæ. Eph. 1. 2.

Mat. 7. Ioan. 20. Mat. 16

potestas potestatem etiam fecit ligandi atque solvendi, hoc est confitentibus poenitentiae satisfactionem dandi, qui tum ligant, et satisfactionem imponunt, & poenitentes (donec ea parantur) communione prohibent: solvunt vero ad satisfactionem imponunt vel relaxant, vel ea purgatos, ad sacramentorum communione admittunt, i quo etiam Christus ibecillitare nostram piensissime consuluit, nam cum poenitenti non quaelibet sed digna poenitentia opera (vt peccati reliquiae eluantur, & Matt. 3. manentes nos pane, per Deum remissionem dimittantur) peragenda sint, nemo autem in causa sua id e- iudex videatur vis. Ibr. atque aded vnusquisque tempore propriam censuram suspectus est. 4. et. 5. habet, idcirco Christus vtriusque sui ostendit, cuius dicto Aug. de hac etiam re statuit, vt Augustinus non temere dixerit, cum poenit. dist. ecclesiae clauem struatur, qui vult sine arbitrio sacerdotis par. 1. c. agite. Poenitentia agit. Hae autem exterior poenitentia, i vere contritis tritis & confessis remissionem culpae sequitur: neque eni facta satisf. cerdos alius hanc poenitentiam imponit, nisi quod contritos cre- factio re- dit. Venique duplex ista potestas per Christum sacerdotibus missionem data, clauis illa ordinis est, de qua supra abunde diximus, culpa sub clauis iurisdictionis alio respicit: nam no proprie ad poenitentiam spectat, nisi vt pronouocatoria, quod vt patet in agogis, tan- clauis or- tisper impoententem flagellet, donec poenitentiae ianuam ingredi faciat & quodammodo compellat.

Q Vibus recte perceptis, facile est itelligere, quanam sit poenitentia publica vel priuata. Publica enim est, quae publicae. Publica habet satisfactionem: Priuata, quae priuata. Publicae Priuata, iterum duplicem faciunt, solennem & simpliciter publicam, Publica Solennis poenitentia (quae olim proprie publica vocabatur) ea erat, quae ob enormem & vulgatissimum crimem (quod multitudinem seu totam urbem commouisset) extra ecclesiam i cinere & cilicio publice peragenda suscipiebatur. Huius poenitentiae ritum describit Agathen, Concilium cap. 11. In capite 3. cap. 23 (inquit) Quadragesimae, omnes poenitentes qui publicam agunt. co- suscipiunt aut susceperint poenitentiam, ante fores ecclesiae se cil. c. 11. c. repraesentent episcopo ciuitatis, sacco induti, nudis pedibus, dist. ca. in vultibus i terram prostratis, reos se esse ipso habitu & vultu capite. proclamentes: ibi adesse debent Decani, id est Archipresbyteri Decani, ri parochiarum, presbyteri poenitentium, qui eorum conuersionem i spiciere diligenter debent, qui & secundum modum culpae poenitentiam per praefixos gradus iungant. Post haec episco-

episcopus eos i ecclesiam introducat, & cum omni clero septem teri, Præ poenitentiae psalmos, i terram prostratus, cum lachrymis, pro byeri peccatorum absolutione decantet. Tunc surgens ab oratione, iuxta niterium ta quod Canones iubent, eis manus imponat, aquam benedictam super eos spargat, cinerem prius mittat, deinde cilicio psalmi pa capita eorum operiat, & cum gemitis & crebris suspiriis denitentiam nunciet eis, quod sicut Adam proiectus est de paradiso, ita & les. ipsi pro peccatis ab ecclesia abiciuntur: post hoc iubet ministris, vt eos extra ianuam ecclesiae expellant, clerus vero pro sequatur eos cum responsorio: In sudore vultus tui veleris pane, &c. vt videntes sanctam ecclesiam pro facinoribus suis tremefactam atque commotam, non parupendant poenitentiam. In sacra autem domini cena rursus ab eorum decanis Die cena & eorum presbyteris, ecclesiae liminibus praesententur. Hanc par. daba sten canon. Hanc solennem poenitentiam, poenitentes pro peni- ratione criminum, iterum breuiorem, iterum longiorem, tentibus, plures etiam annos duraturam, accipiebant. Iam qui tam lon hoc est te gam poenitentiam plusquam anno duraturam acceperant, concilia- iterea temporis ab ecclesiae ingressu toto anno, praeterquam ab hinc ec- cecna domini, vsque ad octauas Paschae, abstinebant. Qua ta- clefia. dem peracta, a solo Episcopo (nisi necessitas aut periculum Absida. mortis imineret) per manus ipsorum, idque ante opida Amb. reconciliebantur: vt vel hunc radicem casuum Episcopis spe Theodo- ciatiam referuatorum, facile sit itelligere. Talem poeniten- sus impet- rator. Fabiola, quem admodum Hieronymus in Epitaphio eius Fier. 4. ad Oceanum scribit ac testatur, quem iucundum erit inspi- pithis cere, vt itelligas quanta fuerit olim veteris ecclesiae seueri- Fabiola- tas, ac etiam poenitentiam feruor ad nostrorum temporum ad Ocea- disciplinam neutiquam conferendus.

H Oc autem habebat poenitentia sollemnis (quam humiliter Aug. in mam Augustinus appellat) peculiare, quod semel in ecclesia dabatur, non temere reiteranda. Idque (vt idem ille te- Macedo- statur) caute salubriterque prauium est, ne frequentius itera- nium. ta vileceret, minnsque vilis esset medicina vilis aegrotis, quae Ibidem. tanto magis salubris est, quanto minus contemptibilis fuerit, Anb. I. quemobrem (vt Ambrosius inquit) merito reprehenduntur, 2. de pen. qui saepius agendam poenitentiam putant, quia luxuriantur in cap. 7. Christo. Na (vt subiicit) si vere ageret poenitentiam, iterandam 1. Tim. 4. postea no putarent: quia sicut i vnum baptisma, ita vna poeni- Ephes. 4

rentia que tantum publicè agitur. Nam quotidiani nos debet
penitere peccati. Sed hæc (nimirum quotidiana peniten-
tia) leuior, illa grauior. Vides quemadmodum Ambro-
sius discernat hæc que publicè agitur, hoc est solennè, à qui-
tidiana. Quin Origenes videtur etiam hæc solennem, à sim-
pliciter publicam, de qua statim diximus, discernere. *Qui in*
Leui. homi. 15. sic ait: Si nos aliqua culpa mortalis inueniat,
que non in crimine mortali, non in blasphemia fidei (que mu-
ro ecclesiastici & apostolici dogmaticis cuncta est) sed vel in
sermionibus, vel in moru vitio consistat, huiusmodi culpa sem-
per reparari potest, nec aliquando tibi interdicitur de com-
missis huiusmodi penitudinem gerere. In grauioribus enim
crimini bus semel tantum, vel raro penitentia conceditur lo-
cus. Ista verò communia, que frequenter incurrimus, sem-
per penitentiam recipiunt, & sine intermissione redimun-
tur. Verum iterum nosse oportet, ecclesiam veterem etiam hæc
solennem penitentiam in pristinas sordes relapso vel omni-
no non daret, vel admodum raro, ipsam tamen nulli ad se,
quemlibet sæpè lapsò, ac redeunti, gremium suum vnquam
penitus seu omnino clausisse. Quin potius constat, quoties
penitentes & confessi ad ecclesiam matrem reuerterentur,
à se remissionis peccati nunquã deterritos, sed magis ad de-
precandam Dei clementiam, (cuius misericordie non est fi-
nis) diligentissimè communitos fuisse. Nam hic, vt Augu-
stinus ait, quis audeat dicere Deo: Quare huic homini qui post
primam penitentiam rursus se laqueis iniquitatis obstringit,
adhuc iterum parcat? Quis audeat dicere, erga istos non agi,
quod Apostolus ait: Ignoras quia patientia Dei ad peniten-
tiam te adducit? Quin Augustinus ipse testis est, quandoque e-
iùdem penitenti locum dari posse, sed raro: vbi verò idem pe-
nitendi locus nõ datur, non omnino repellébatur, sed reci-
piebantur reuerterentes, nõ tamen sine disciplinae severitate.
Nã etsi non daretur eis locus iterum in ecclesia publicè peni-
tendi, tamen eatenus recipiebantur, vt intra ecclesiam fide-
libus iungeretur, ac vt sacris mysteriis celebratibus ireretur,
sed à dominicæ melle cõmuniõ perperuò segregaretur, vt
hæc districtione correpti, & ipsi in se sua errata castigarent, &
alios exemplum tribuerent se ab obscenitatis cupiditatibus re-
trahendi. Eiusdem etiam (quòd carnali fragilitate cecidissent) gra-
tiam ad dominum cõpissent proficisci, per cõmuniõis gra-
tiam

tiam subueniebatur, hoc est in extremis constituti, tandem re-
conciliabantur, vt canones Siricij pontificis cap. 5, & Inno-
centij primi cap. 2. testantur. Præterea qui semel publicè pec-
nituisent, non admittebantur ad clerum, quamuis correcti &
boni effecti essent, quòd hæc penitentia ipsamiam quandam
ingereret, quum ascendens in clerum maximè ad episcopatum,
sacerdotium, & diaconatum, oporteret esse irreprehensibi-
lem, etiam quod attiner ad vitam anteaquam: tantum si neces-
sitas aut vsus exigisset, iter Ostiarios aut Lectores deputabā-
tur. Presbyteris quoque ac diaconibus nec tantus gradus in ec-
clesia propter paucorum improbitatè vilesceret, hæc publica
penitentia non imponebatur, nisi prius deponerentur. Sed
vt inquit magnus ille Leo I canonicus ad Rusticum Narbon.
huiusmodi lapsis ad promerendam misericordiam Dei priua-
ta est expectanda secessio, vt illis si satisfactio fuerit digna, sit
etiam fructuosa. Item hæc penitentia coniugatis nõ datur,
nisi ex consensu, quemadmodum Arelaten. cõcilium. 2. testa-
tur cano. 21. Denique consulebatur iis, qui non sperarent hanc
penitentiam explere posse, vt eandem differrent, ne, vt
Ambrosius ait, si semel fuerit vsurpata, nec iure celebrata, nec
prioris fructum obtineret, nec vltimò posterioris auferret. Hu-
ius penitentiæ ritus pendètorus in ecclesia abolitus est, partim
incuria pastorum, partim quòd delinquentes tam seueritate
patrum detrectarent. Sed quis interim negauerit, institutiones
patrum nostrorum ecclesiæ veteris rectas vias nunquam de-
seruisse, bis felices, si posteros reperissent qui eas alacriter
inambulare pergerent?

Penitentia simpliciter publica, at non solennis, quantum
ex Origenis, Ambrosij, Augustini, & ceterorum patrum di-
ctis colligi potest, erat, quæ pro delictis, etsi mortalibus, ta-
men leuioribus, in morum vitio consistentibus, quæ totam
nõ commouissent ecclesiam imponebatur. Quinimo omnè
penitentiam, quæ satisfactiõnem publicam poposcisset, etsi
delictum secreto commissum & confessum esset, secundum
hæc penitentia rationem, quis rectè publicam dixerit. Nam
vt ex Origenes & historia Tripartita cõstat, presbyteri quærat
super penitentes, vir tenax secreti, nimirum penitentium con-
fessiones secreto audiens, confessos, modo tamen ratio deli-
ctorum requireret, etiã hæc penitentia grauabat, qua etiam ad
populũ speciè delicti nõ faterentur ipsi penitentes, se tamen

*illis tãtũ
in extremis
reddenda
tunc.*

*Siricius
cap. 5.*

Inn. I. c. 2.

*Carth. cõ
cil. 4. ca.
68.*

Tole. I. c.

*item pla-
cuit.*

*1. Tim. 3.
Tit. 1.*

*Leo ad vi-
tic. Nar-
bonẽ sem.*

*Cõcil. A
relat. 2. c. a.
11. c. a.
11. c. a.*

*11. c. a.
11. c. a.*

*11. c. a.
11. c. a.*

*11. c. a.
11. c. a.*

*11. c. a.
11. c. a.*

*11. c. a.
11. c. a.*

*11. c. a.
11. c. a.*

*11. c. a.
11. c. a.*

*11. c. a.
11. c. a.*

*11. c. a.
11. c. a.*

*11. c. a.
11. c. a.*

*11. c. a.
11. c. a.*

*11. c. a.
11. c. a.*

*11. c. a.
11. c. a.*

*11. c. a.
11. c. a.*

pœcasse graniter, ipsa satisfactione publicitus declarabant. Hæc autem non habebat tantum austeritatis, quantum solent illi: nec omnino extra ecclesiam sebat, sed poenitentes sacris intereat, à communionem tantum separati, de qua Sozomenes historia Tripartitæ lib. 19. (quem supra in tractatu Confessionis citauimus) potissimum loquutus esse videtur. Hanc adiunt sæpius iterari solitam. Nec ab hac clericos senla cerdotibus fuisse prohibitos, quemadmodum adhuc videmus sacerdotibus ob admiffa crimina publica, suspensione à sacris aut interdictione ingressus ecclesie, aut poenam etiam carceris (vt vocant) claustralis multari. Cæterum & huius poenitentie publicæ vix vltimum vestigium i ecclesia reliquum est, nisi quod fÿ nodorum, vt vocant, presbyterialium seu archidiaconalium correctio, in huius locum videtur surrogata. Quanquam & id ex veteri vsu relictum videtur, quodd ante initium Quadragesimæ, nempe feria quarta, quam Cinerum vocamus (qua die olim in veteri ecclesia populus per presbyteros conuocari, & poenitentibus à confessione poenitentia dari consuevit) adhuc cinere tantum obfirmamur: quodque eadem ac aliis quoque Quadragesimæ diebus, ea responsoria ac preces dicimus, quæ olim super poenitentes publicè recitari consueuerunt, & quæ eiusdemodi poenitentibus propriè conueniunt, nimirum vt meminerimus nobis poenitentiam in cinere & cilicio ad maiorum nostrorum exemplum merito perendam esse.

c. presbyter 28.
dis e. que
suum de
penit. &
remisf.

Vnde or-
rū & re-
licium
quod i ca-
pite ioin-
nū cinere
aspergi-
mur.
Poeniten-
tia priua
ea sola ad
huc vsu
que &
quibus li-
bet peni-
tibus in
discrim-
nati in-
ducitur.

Habemus itaque in ecclesia ex omnibus poenitentia spe ea sola ad huc vsu que & quibus libet poenitentibus in discrimnati inducitur. Hæc autem non habebat tantum austeritatis, quantum solent illi: nec omnino extra ecclesiam sebat, sed poenitentes sacris intereat, à communionem tantum separati, de qua Sozomenes historia Tripartitæ lib. 19. (quem supra in tractatu Confessionis citauimus) potissimum loquutus esse videtur. Hanc adiunt sæpius iterari solitam. Nec ab hac clericos senla cerdotibus fuisse prohibitos, quemadmodum adhuc videmus sacerdotibus ob admiffa crimina publica, suspensione à sacris aut interdictione ingressus ecclesie, aut poenam etiam carceris (vt vocant) claustralis multari. Cæterum & huius poenitentie publicæ vix vltimum vestigium i ecclesia reliquum est, nisi quod fÿ nodorum, vt vocant, presbyterialium seu archidiaconalium correctio, in huius locum videtur surrogata. Quanquam & id ex veteri vsu relictum videtur, quodd ante initium Quadragesimæ, nempe feria quarta, quam Cinerum vocamus (qua die olim in veteri ecclesia populus per presbyteros conuocari, & poenitentibus à confessione poenitentia dari consuevit) adhuc cinere tantum obfirmamur: quodque eadem ac aliis quoque Quadragesimæ diebus, ea responsoria ac preces dicimus, quæ olim super poenitentes publicè recitari consueuerunt, & quæ eiusdemodi poenitentibus propriè conueniunt, nimirum vt meminerimus nobis poenitentiam in cinere & cilicio ad maiorum nostrorum exemplum merito perendam esse.

De poeni-

DE POENITENTIAE

SACRAMENTO.

Acramentum poenitentia quomodo à tota poenitentia discernatur, initio diximus. Est itaque *hæc sacramentum* poenitentia sacramentum, externum & visibillmentum se signum poenitentia interioris, & remisio quid. nis peccatorum seu gratia Dei, quam ipse Deus efficaciter & certo (modo ritè accipias) in eo sacramento operatur. Habet autem vt cætera sacramenta, suas partes, verbum & elementum.

Verbum huius sacramenti, verbum absolutionis est, quod *Verbum* sacerdos vice Dei ad cõfessionem peccata sua pronuntiat: *huius sc-* Ego (inquiens) absoluo te à peccatis tuis, in nomine patris, *crumēti.* & filij, & spiritus sancti: quod huic diuinæ promissioni *Ioan. 2.0.* innoxiam est. Quorum remisieris peccata, remittuntur eis: & *quorum* retinueris, retenta erunt. Sunt qui hæc verbis *absolutiois* pleraque alia addunt. Sed vt Ioannes Gersonus *Gerfon.* rectè (nostra quidem sententia) dixit, erat hæc quam iam *Verba* retinimus, verborum absolutionis & breuitas & simplicitas *absolu-* retinenda, nec absolutio verbis additis vel restringenda vel *tionis de-* inuoluenda. Nam sacerdoti qui Christi vice fungitur, formu- *bet simpli-* la domini sui non immerito imitanda est. Is absoluens pec- *simè ac* catores, simplicissimè dixit: Remittuntur tibi peccata tua. Et *breuissimè* cum propterea hoc sacramentum capiat, vt conscientia pa- *absolu-* uida & perterrefacta auditis verbis absolutionis certa con- *tionis de-* muni pro- solatione remissionis peccatorum adepta, læta à sacerdote *bet simpli-* nunciari, *simè ac* discadat, quis non videt ea omnia rectè omitti, quæ confes- *absolu-* sum adhuc hæsitantem ac dubitantem, relinquere possint? *tionis de-* *Matt. 9.* Cæterum olim sacerdotes antequam confessionem absoluerent, *absolu-* *Marc. 2.* largiter pro eo dominum exorabant, ac etiam consistentem *tionis de-* *Lucæ 7,* hortabantur, vt vicissim pro eis precaretur, idque ex institu- *bet simpli-* *Iaco. vlt.* to Apostolico. Nunc tantum sub absolutionem precationes illæ, nempe: Misereatur tui omnipotens Deus. Item, Indulgentiam ac remissionem, &c. (id quod non negamus) piè & sanctè recensentur: absolutionis autem verba in longum protrahuntur, quod non erat necesse, nec vt nobis videretur multum vtile. Quæ sit autem huius verbi vis, & quis intellectus verborum promissionis, cui iannitur, abundè explicatum putamus.

V

Elementum seu externum & visibile signum huius sacramenti, est ille corporis gestus & actus, quo sacerdos ablutioe, qua Deus animam à peccatoris nexibus exiit. Nam manus quod verba absolutoria externæ prolata, Deum intus dimittentem significant. Quod præterea ex more ecclesiæ nostræ, manus man dei sacerdotis super caput penitentis imponitur, indicat manum Penitentis Dei, hoc est diuinam virtutem, seu Spiritus sancti gratiam emundantem ac sanctitatem, sacramento adesse.

Deinde manus impositio, apud veteres, signum erat reconciliatiōis. Vnde qui publice poenitebant, non recipiebantur nisi per manus impositionem Episcopi. Itaque quædam superiorum expositum est. Ergo cum per Concilium, cæcator imposita manu absolutio, nihil aliud designatur, quam eum & Deo & ecclesiæ (à cuius saltem interno consortio de Ritus qui linquens excidit) reconciliari.

Ritus quos ecclesia in administratione huius sacramenti adhibet, hi ferme sunt: Principio à confidente requiritur, ut simpliciter, purè, ac syncerè, tanquam coram Deo, aperit, confessio sacerdoti omnia (quæ ipsi post diligentem conscientiam excusant adhibent. sionem occurrunt) lethalia crimina, ac quæ conscientiam onerant, ac lædunt. Nam tamen si ecclesia non oneret peccatorem, ad confitendum omnia venialia (quod id fuerit factum impositenda) tamen si venialia crebrius recurrat, omnino cõtemnentia non sunt, quod collecta non minus grauaunt & opprimunt, quam vnum aliquod graue delictum. Ex vt Basilius ait: Nul- lum peccatum tanquam paruum contemni oportet, quod de omni peccato otioso, quod loquuti fuerint homines, de eo rationem reddituri sunt in die iudicij. Præterea, non tantum cõfessiones sunt, quæ peccator certò scire esse lethalia crimina, sed etiam, in quibus hæret ac dubitat, sit ne crimina mortalia. Neque enim postremus finis atque vltis confessionis ista est, quod scilicet cõfitemens, per sacerdotem (cui iudicij datus est cognoscendi ac iudicandi inter lepram & non lepram) instrui debeat, ut discat inter peccatum & non peccatum. Item cum oporteat, nostra cõprobari: idcirco dubitans, faciat ne bene an secus, is in anceps se periculum conicit, atque adeò in peccatum: quia omne quod non est ex fide, peccatum est, Roma. 14. Quamquam interim velimus hic leues cõfessiones & inanes scrupulos re-

los reiciit: qui enim amat periculum, peribit in illo: sed tamen. Prouer. 2. cum ratio probabilis dubitare facit, dubitatio per exomologesim animo extimèda est. Circumstantiæ quoque speciem delictorum variant, exprimendæ sunt. Circumstantes particula substantiæ (Gregorio Nissenò teste) sunt, quis, quid, vbi, quãdo, quali peccatoris ter, propter quid, videlicet persona, res, organum, locus, tempus, modus, causa. Ergo non tantum tempus, locus & persona, de sunt, verum etiam animi malitia & tentationis magnitudo, cõsideranda sunt: Deinde etiã ad quãdam multos vnus peccati noxa graue reperueniat. Ex persona delictum fit capitalius. Grauius peccat rã falsus sacerdos aut princeps, quàm laicus aut priuatus, nuge in ore p. c. 14. laici (vt inquit Hieronymus) nuge sunt: in ore sacerdotis, bla & lib. 2. sphemiam. Sacilegiũ furto maius est. Bis peccat, qui diem do- de viti, iminico audiendis concionibus & sacro, ac reconciliando sismo. Deo, excitandaque charitati in Deum ac proximũ destinã. Ex peccatum, inceptis lussibus, scortis, temulentis, obcenis, fabulis, ac narrixis etiã & pugnis trãsmittunt. Lenius peccat, qui per occa- Ex tẽpõsionem in stuprũ incidit, quàm qui probã ac simplicem virginitatem, ex probis prognatam, destinatã honesto matrimonio, Gene. 20 malitiosis artibus diu sollicitatam, tandem vitiat, ac deinde ex animi iudicio etiã facinore reddit infamem, atque aliis quoque pro malitia, stituit. Grauius peccat, qui voluntariè in tentationem induit, vide cõfessionem per concupiscentiam illecestrum labitur, quàm qui necesse Anagran- tate cecidit. Denique atrocius delinquit, qui sacerdotem, aut Ex effe- yrum etiam talem occidat, à cuius conciliis tota republica stitendebat, aut si quis principem ad tyrãnidem instiget, quod Quid ra eodem facit: ore plurimos læserit. Hoc tamen omnino cauendũ sãdum est, ne de his circumstantiis sacerdos consentit sic per- cerdosi cõ contetur, vnde personæ quoque possint agnosci. Præterea, in festario peccatis quæ libidine cõmittuntur, periculosa est mora in re- percutant censendis vel percõtandis circumstantiis, tum quòd periculũ do, quod est prodendæ personæ, cum qua admittit esse peccatum: tum ad circum quod est hac recõgitatione faciliè subiret animum veteris vo stantia luptatis irritatio. Breuiter in circumstantiis, neque confitentur, tamen neque confessorium sacerdotem conuenierit esse vel nimis anxium, vel nimis remissum. Ea moderatò tenenda est, Ineptitudo sãltem scrupuli, qui conscientiam molestant, tollantur, do confi- Vorundam confitentium ineptitudinẽ, qui nullo ordi- tentiũ per ne vel iudicio consentitur, sacerdotibus interdum mo- sacerdo- lestã esse quis negari sed erat hæc ineptitudo per- cõfessarios tem cor- rigenda.

Prima.

pia instructione corrigenda. Scimus de confitendi ratione copiosius libellos editos, commemorantes quicquid in ter homines committitur, aut committi potest, sceleris. Qui vt rectè à confirmatis ætate vsuque rerum viris legatur, ita nostro iudicio periculose spargitur in vulgus, periculosius animis innocentioribus offeruntur. Nam si non leniter peccat sacerdotibus, qui ab omnibus scilicetantur de omnibus, nō habita ratione sexus, ætatis aut ingenij, quis neget hocce librum periculose à quibusdam legi? Sunt qui peccatum actuale discernit in peccatum transgressionis & omissionis, & singula genera in plurimas species diducunt. Sunt quibus ea ratio confitendi placet, vt quæcunque confiteri velimus, memorix iuauandæ causa, in septem aut octo illa genera peccatorum lethaliū, veluti in locos quosdam communes, includamus: quæ sunt superbia, vana gloria, avaritia, ira, inuidia, luxuria, gula & accedia, seu tristitia, quod ex iis omnia vitia oriuntur. Ex superbia enim (quæ initium est omnis peccati, & regi nā omniū malorum) nascitur omnis inobedientia, omnis presumptio, & omnia pertinacia, contentiones, hereses, arrogantia. Ex vana gloria, iactantia, arrogantia, indignatio, discordia, inanis gloriæ cupiditas, & hypocrisis. Ex inuidia nascitur odium, susurratio, detractatio, exultatio in aduersus proximi, afflictio in prosperis. Ex ira oriuntur rixæ, tumor mentis, contumelias, clamor, indignatio, presumptio, blasphemias, sanguinis effusio, homicidia, vlciscendi cupiditas, iniuriarum memoria. Ex tristitia nascitur malitia, rancor animi, pusillanimitas, pusillanimitas, amaritudo, desperatio, torpor, vagatio mentis, sæpe etiam & presentis vitæ nulla delectatio. Ex avaritia oriuntur inuidias, furta, introcinia, homicidia, mendacia, periuria, rapinæ, violentia, inquietudo, iniusta iudicia, contemptus veritatis, futuræ beatitudinis oblitio, obduratio cordis. Ex gula propagatur inepta lætitia, scurrilitas, leuitas, vaniloquiū, immundicia corporis, instabilitas mentis, ebrietas, libido, hebetudo sensus. Ex luxuria generatur otiositas mentis, inconsideratio, inconstantia oculorum, vel totius corporis precipitatio, amor immeritorius sui, odium mandatorum Dei, affectus præsentis seculi, horror & desperatio futuri: atque hæc serè sunt, quæ præceptis decalogi prohibentur.

Secunda.

Tertia.

Peccata mortalia

ex quib⁹

cetera oriuntur.

Supbia,

Vana gloria,

Auaritia,

Ira,

Inuidia,

Luxuria,

Gula,

Accedia,

Tristitia,

Superbia filie.

Vana gloria,

Ira,

Inuidia,

Tristitia,

Superbia filie.

Vana gloria,

Ira,

Inuidia,

Tristitia,

Superbia filie.

Vana gloria,

Ira,

Inuidia,

Tristitia,

Superbia filie.

Vana gloria,

Ira,

Inuidia,

Tristitia,

Superbia filie.

Vana gloria,

Ira,

Inuidia,

Tristitia,

Superbia filie.

Vana gloria,

Ira,

Inuidia,

Tristitia,

Superbia filie.

Peccatū aut animo aut

Peccatū aut animo aut

Peccatū aut animo aut

Peccatū aut animo aut

tur. Nam etsi omne crimen ex fonte cordis profliciscatur, ta quinque men quæ ad luxum, libidinem, violentiam & contumeliam per sensum continent, magis ad sensus & membra corporis referuntur. Nobis mittitur, vt singula ista confitendi rationes minime displiceant, tamen Mat. 15. veteris ecclesie more quod ad presentium temporum conditione attinet, magis placeat. Olim confessarius sacerdos de stendi articulis fidei, & quæ illis coherent ecclesie sacramentis, ac tio opti præceptis dominicis interrogabat, hoc est de vira & moribus ma.

ex quo confitentes duplicem fructus referebant. Primum, quod Peccato de fide & præceptis instituerentur; deinde, quod in sui ac pec rû agnitorū agnitionem (quæ salutis initium est) venirent. Quem tio salu. admodum ergo omnino velimus, vt sacerdotibus veterem ecclesie institutis, clesiam in hoc imitentur: ita nobis simplicissima confitendi Quomatio videbitur, si confitentes doceantur, omnino duo esse que do docent in nobis Deus requirat, nempe fidem cum spe coniunctam, & da plebs charitatem: fidem quoque requirit, initio, vt quicquid symbo. est confilio apostolico summam continetur, firmiter credamus. Se. veri. cundo vt tota fiducia presentis ac futuræ vitæ constituantur in Fides. Deo, vt que confidamus opera nostra bona tāquam filiorum Psal. 62. Deo placere. Principio ergo de diffidētia confitendū fuerit, Quomompe si quis de illo articulo fidei vel tenuiter hæsitauerit, do de diffi Natū hic ante omnia pia instructione opus est, vt hæsitatio demia cō omnis per verbum Dei cordibus eximatur, & fides placeat, stendi.

Deinde quotuscumque hominū totā suam fiduciam in Deum collocat: Nunquid non singuli penè singulos sibi facit, Deos Psal. 48. faciunt: Alius finem operū suorum in factu ac vana gloria cō Psal. 51. stituit, alius in diuitiis confidit, alius veterem curat, atque alij Mat. 6. alia respiciunt: interim de fide in Deum (cui omnia accepta Eph. 5. referre, & à quo totos nos pendere oportet, vt cunque tādem 1. Tim. 6. res istæ externæ cadant) parum aut nihil solliciti, atque in. Tom. 16. terim quā pauca sunt, qui hæc suam diffidentiam atque adeo Aug. in idololatriam peccatū putant, cum tamen sit omnium pecca. Ioannē. totū fons & origo. Nam qui à fiducia in Deum prorū alienus est, huius tota vita nihil aliud est, quā vnicum peccatum, de quo Spiritus sanctus mundus confitetur. De hac er. Charitas go diffidentia initium rectè capietur, & instruetur per sacer. decalogus dotem confitens. Iam charitas ad duo se porrigit, charitatem apiti si. Dei & proximi: vtraque Deus in decalogo præcepit, qui ma. aptissima quædā methodus est, docens nos de omnibus quæ ibidus a. Deus & fieri velit & fieri nolit, quod in eā omnes leges mo. gendorū

Et omni- tendorū. Populū in decalogo sedulo i- stituen- dus.
 rales includi possint. Cum ergo omnino velimus ac cupimus, ut nō tantum priuatim, sed & publicē ex suggestis, idque frequentissimē populū in decalogo institueretur, utque non solum plebs decalogum memoria tenere, sed & quibus operibus singulis præceptis satisfiat, rursus quibus e contra singula peccetur doceatur, quam doctrinā in postrema parte huius institutionis trademus. sit ut speremus (id cum parochi factū curāt) fore, ut hinc plebs certissimam simul ac simplicissimam consentiendi rationem sibi facillimè colligat. Porro ad memoriam iuandam nihil magis profuerit, quàm frequens interior, cōfessio, quemadmodum supra docuimus. Præterea huc non parum fecerit, si penitens intuens in præcepta dominica recolat secum ubi locorū vixerit quibus in negotiis versatus sit, & apud quos vixerit. Videndum autem est sacerdoti, ne peccatum omissionis extenuetur, quod solet esse grauissimum, maximè in iis, qui autoritate aut dignitate præminent, veluti sunt episcopi, abbates, parochi, principes, magistratus & patres familias, qui quemadmodum multorum malo peccant, ita multorum malo cessant in officio, quæ autem horum officia sunt, debebant Loci communes, quos huic sacramento anneximus, ut Confessarius cessantes corripiat, ac singulos de suo munere diligenter admoneat.

Interior confessio frequens ad iuandam memoriam morian vtilis. Esaiā 15.
 Locū communis. De restitutione ciuili. Qui benedicitur ad restitutionem. Corruptio simpli- cium mētium. Ecod. 22. Qui non ex fide cū proximo agunt. Matt. 7. Luce 6. Quid faciendū sacerdoti post e-

DE restitutione ciuili, anxii sæpe sunt contentes & confessarii, idque rectè. Nam quis dubitat eam esse necessariam, saltem quoad fieri potest, quod sine ea fingere quidem possit quispiam se penitere, verè autem penitere nequaquam. Non solum autem ad restitutionem tenentur qui pecuniolam alterius suffurati sunt, sed in primis qui pestilenti virulentæque lingua simplicium mentem corrumunt, trāquillitatem cūm mētium animi proximo adiungunt, obtruncationibus famam alienā lædunt, peruersis conciliis publicam pacem perturbant, qui pudorem puellarum corrumunt, quos oportebat legis Moysiææ centuram subire. Item omnes opifices, qui non ex fide cū proximo agunt, hoc est qui regulæ euāgelicæ obliuiscuntur, quæ habet: Quod tibi non vis fieri alteri ne feceris. Et, Omnia quæcumque vultis ut faciant vobis homines ita & vos facite illis. Quæ omnia in explicacione Decalogi latius attingemus. Tantum de constituendi ritu dixisse suffecerit.

Postquam autem penitens peccata sua confessus fuerit, rectè interrogat sacerdos, an ei peccata præterita displicent,

ceant, an propositum habeat aditorem deo se à peccatis deinceps continendi, quod absque contritione interna, confessio vocalis magis oblit quam proficit. Quo facto, sacerdos singulis morbis sua remedia adhibebit, idque ex diuinarum scripturarum myrothecio, quarum stylum quandam dabimus in calce huius sacramenti, quam qui vult, pro suo arbitratu secudum rationem criminum, augere poterit. Nam superbo rectè dixeris, Humilia te in conspectu domini. Vanam gloriam te tanti. Vide ne ob transitoriam gloriam, æternā perdas mercedem. Inuidio. Peccatum tuum maximum est, quod diaboli propriè parentem habet, cuius inuidia mors intrauit in orbē terrarum. Age itaque penitentiam, & profectū aliorum, tui deputa. Iracundo, Ira in stultorum sinu requiescit: dominari debes animo tuo, & hanc tranquillitatem mētis effugare. Avaro. Cogita quia radix est omnium malorū cupiditas, & ido lolatriæ cōparatur. Ventris curam in desideris facienti, sobrietatis: Luxuriæ dedito, castitas sectanda persuadebitur. Contra accediam animam hominis aggrauantē, ut ei nihil boni agere liceat, sedulitas. Cōtra tristitiam, ob aduersa hominis mentem occupantem, patientia & longanimitas inculcanda est. Et ut summatim dicamus, contraria contrariis antidosis curanda sunt. Deinde postquam confessarius sacerdos consentientem quantum ad corrigendam vitam sufficere viderit, instruit, tum statim satisfactio, hoc est opus aliquod piū, quod cum vitio perpetrato quammaximè pugnat, ipsi cōfessio imponitur, licet demum post absolutum nem peragendū, nisi tamen aliud delicti & personæ ratio poposcerit. Postea pro penitente, ad dominum sit pia deprecatio, in qua tamen sacramenti vis non continetur. Postea pronuntiatur absolutio, in qua tota sacramenti vis consistit.

Huius autem sacramenti vim & efficaciam multiplicem esse cōstat. Principalis finis est, ut penitens verbis absolutiois assentiens referat beneficium remissionis peccatorū. Neque enim dubitandum est, Deum (qui remittendorum peccatorum ligandi ac soluendi potestatem sacerdotibus fecit) ipsum etiam ministerio eorum potentè assistere, si tamen penitens spiritui sancto obicem non posuerit, nam mentiri non potest Deus in promissis logē veracissimus, est nos in-

narratio
 ne pecca-
 torum q
 ad insti-
 tione cō
 fueris at
 tinet.

Quid in
 culcandū
 superbo,
 vanū glo-
 riam se-
 clanti.

Matt. 6.
 Inuidio.
 Iracundo.
 Gene. 4.
 Avaro.
 1. Timo. 7
 Ephē. 5
 Gulo. 5
 Libidino 5

so.
 Accedio
 De insti-
 tione sa-
 tisfactio-
 nis.
 Deprecatio
 pro cō-
 stente.

Abolu-
 tio.
 De virtu-
 te et effi-
 cacia hu-
 ius sacra-
 menti.
 Ioan. 20
 Tit. 1.

digni sumus quod ad nos attinet. In quam sententiam dauid, Apostolo interpretante, dixit: Tibi soli peccaui, & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cū iudicaris. Vnde quemadmodum per baptismū eximimur à tyrannide satanae, & facti filii Dei inserimur corpori Christi, quod est ecclesia, & in tam felix conturberniū copramur & angelorū & omnium ad coelestem hereditatem prædestinato, vbi cumque terrarum viuunt, vixerint, aut victuri sunt ita per ministratiōē huius sacramenti in eadē societate ritē restituumur. Præter hanc finē pleriq; alij sunt minus principales.

In primis, quod non alia ratione aut citius, aut efficacius quam sacramentali confessione frangitur superbia mētis humanae, ac ceruix erecta cōtra Deum, quæ nisi magno studio deprimitur, erigit tandem sese aduersus omne quod dicitur Deus, deprimitur autē cum homo prorsus sibi displicēs sese Deo totū submittit. Porrò nulla potest esse maior submissio, quam vt homo sponte sese submitrat ad pedes hominis, eiq; prodāt non solum facta, sed & cogitata. Atque interim experiētia docet, nulla ex re plus lucis & gratiæ coelestis capi, quā ex sincera cōfessione, cui plena consolationis succedit absolutio, nisi quā quod Deus superbis resistat, humilibus autem det gratiam. Quamobrem hunc fructum nullus pudor debet excludere, præsertim cogitāti, tolerabilius esse hic apud hominē semel pudescere, quam pōtē erubescere in conspectu Dei, angelorum & sanctorum omnium, certē cuius animus vehementer refugit se sacerdoti submittere, is (nostra sententia) nondum cor satis deiecit apud Deum, nec ex animo satis adhuc pœnitret, vt sileamus par esse, vt quemadmodū totus homo se erexit cōtra Deum, ita corpore quoque sese submittat, quod saepenumero occasione peccandi præbuit.

Secundò vsus sacramenti ad hoc quammaximè valet, quod hinc discamus nosse nos ipsos (quæ est præcipua sapientiæ pars) quod confessio totum hominem sibi ipsi subinde ponat, vt cum cōfessio in omnibus animi motibus, dum peccatis cōditatiōē considerat, quò vocatē præcepta Dei: cōtra, in quæ ipsi propensus lege dicitur, sit, & quibus occasione labatur. Atq; hæc est vera meditatio in lege Domini, vt homo componat se ad eam vt statū agnitum, in quo se cuperet esse, si ita supremus vitæ dies vigeret. Interim docet cōfessio, quod nonnulli peccati plerique sunt, qui vel per atatem, vel per imperitiā non intelligunt, morbum

Psal. 50.
Rom. 3.
1. Petr. 3.
Rom. 6.
Sacramēti penitentiæ vis.

Confessio nis secreta cōmmoda.
2. The. 2.

Chrysostr. Pudor cōfessionis impediēs pellēda.

Secundū vt litus confessio nis.
Vnā meditatio

Peccati agnitio ex cōfessione.

morbū suum, per errorem iudicātes nullū esse delictū, quòd crimen est capitale: contra, hoc esse crimen quod crimē nō est: quidam sic inuoluti sunt, vt seipios extricare non possint qui sacerdotem Confessarium desiderant, hominē integrum prudentem, ac sacrarum literarum scientiā instructum.

Tertio, hoc remedio maximis quibusdam malis medetur sacerdos, quæ sunt pestilens securitas, & hac etiā pestilentior gloria de peccatis, deniq; desperatio diuinæ elementiar, cuius primus author fuit Cain detractans confessionem,

Quartò, hoc sacramentum non mediocriter iuuat ad parandam idoneam detestationem commisionorū, ex ore Dei proficientes, ac serium certumque propositum, in posterū ab omnibus abstinendi quæ Deum offendunt.

Quintò, pudor retēdū secreta peccatorum, velut expiatio quædam est, quæ bonam penē partem adimit, hominēque cohibet, ne facillē relabatur in eadem.

Sextò, confitens non solum cōsolationem remissionis peccatorum accipit, sed etiā consilio exhortationeq; ac precatione sacerdotis iuuatur, quā plurimum valere iacobus testatur. Hactenus de huius sacramenti virtute.

Am quo affectu penitentiē ad sacerdotem accedere oporteat, ex supradictis satis intelligi potest. Debet enim sacerdotem accedere non vt hominem, auditorus ex eo quid humanū, sed vt vicariū Christi, cuius legatione fungitur, vt audiatur ex eo diuinum verbū absolutionis, cuius minister est.

Itaque in primis cum affectum adhibere debet, quem habent lethalibus morbis occupati cū ad medicum cōfugiunt, sine cuius ore morbum expecturi sibi vidētur, quin hoc maiorem penitentiæ affectū esse contenerit, quāto vultus animæ omni plaga corporali periculosa est. Hūc affectum respicienti, verbum Christi ingerat, vt quit vs peccata sacerdotes remiserūt, illis remissa sint. Exomologestim itaq; facturo sic cogitādum est, sacerdotem angelū esse Domini, quemadmodū propheta dixit. Labia sacerdotis custodiūt scientiā, & legem exquirunt ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est. Itidē cum esse scribā illū, de quo Christus dixit: Omnis scriba doctus in regno celorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo noua & vetera. Ad hæc sacerdotē designatum esse per stabulariū illū euangelicum, cui Samari

Flamini-nes inuoluti.

Gene. 4.

Iaco. vlt.

Quo affectu ad sacerdotē accedendū dicitur.

2. Cor. 5. penitentiæ affectus erit istar affectus agrosi.
Ioan. 20.

August. Maluc.

Matt. 13.

Luca. 10.

tanus verus ille hominū custos Christus, duos denarios protulit in curam vulnerati, quæ cum recolitur pœnitens fieri nō potest quin magno quodam desiderio ad sacerdotem prope- ret, veluti ad eum à quo certam salutem sit relaturus, & saluberrimam sicim remissionis peccatorum, potu aq̄e salutaris remissionis peccatorū restrinātur. Quem putas tam sacerdotem, qui non longissima itinerum spatia præter omnem mo- ram alacriter ac libenter esse emāsurus, si ex Christo domi- no audire possit. Dimittuntur tibi peccata tua & tamen si fi- dem ad sacerdotem Christi vicariū attuleris, nihil minū au- dices, nec minori cum fructu. Ille potestatem suam sacerdoti- bus cōcessit, ac vt verbis suis fidē adhiberes voluit: ergo bea- tus qui non vidisti & credidisti. Qualis autem sacerdos tibi deligendus sit, superius ex patribus iudicauimus, quem etiam vt facile reperias, nobis episcopis scūmbit, vt qui officio no- stro in ecclesiis nostris funguntur, viri sint & sapientes, & dis- creti, qui cum potestate iudicium habeant coniūctum.

*Matth. 9.
Marci. 2.
Luc. 5. 7.
Ioan. 20.
Matth. 2.
Ioan. 2.*

*Minister
huius sa-
cramenti
Sacerdos
qualis.*

Minister huius sacramenti, sacerdos est, videbit autem quilibet sacerdos, ne tam arduum confessionis audien- di munus suscipiat, nisi doctrina, animi rectitudine, prudentia, sed ante omnia pietate ad hoc sit idoneus: qui si quid alioqui habeat affectus humani, videat tamē ac curet, vt auditus confessionem, non priuati hominis, sed sacerdotis, imō Christi personam sumat, neque quiquam habeat præ ocu- lis. Quisquis enim illi quodammodo vices gerit. Præpara- bit itaque ad rem tam fecerit. Sacerdos autem, vt præparat

Medici.

*Soluius.
Discret.
Silens.*

Roma. 9

lum medicum præstans, & proximi morbum augeat, & iram Dei in se prouocet, & vterq; ab altero discedat deterior. Ante omnia sobriū ac silentij tenacem cum esse oportet: præterea debet sic moderari omnia, vt percontationes suas nō vltra, proferat, quān necesse sit ad criminis cognitionem, ne scilicet inficiat animos simplicium. Sacerdos autem tamē interim sinat ignorari, quod ignoratum, vitari curari vō poterat. Sic esse affectus, vt malis hominum, cum Paulo Apo- stolo illachrymet, vt tanto instantius oret ac vigilat pro grege dominico, quō videt morbos esse maiores: quibus is tene- tor occupatus; cogitans eos morbos gregem non fuisse inna- surus, si ipse & ceteri quibus hoc munus cōceditum est, do- ctrina, monitis, increpationibus, & obsecrationibus aduigi- lassent.

Breueriter non est idoneus sacerdos, qui non gerit paternā viscera erga gregem suum, qui nondum nouit cū confite- rentibus idolefcere & compati infirmitatibus eorum, quales sunt qui ex hominū malis cristas tollunt, & supercilium ad- ducunt. Hic verò solus idoneus est, qui nouerit sfundere vin- cum & oleū verbum scilicet correptionis & consolationis: sic tamen vt i consolationem semper procliuior sit, præfer- tim vbi intellexerit pœnitentem ex animo respicere. Quan- quam verò sacerdotem talem esse oporteat, nō minus tamen hoc sacramentū percipitur ab indigno quān à digno mi- nistro: si tamen consistens veram contritionem & rectam fidem attulerit. Nam (vt Augustinus inquit) propterea dictum est à Domino in Numeris ad Moysen & Aaron sacerdotes, Vos ponite nomen meum super filios Israël, & ego dominus be- nedicam eos: vt gratiam traditam per ministerium ordinati transfundat hominibus, nec voluntas sacerdotum obesse vel prodesse possit, sed meritum benedictionem poscentis. Nam quāta sit dignitas sacerdotalis officij & ordinis, satis dicat ne quisimus ille Caiphas, de quo dictum est: Hoc autem à scip- so non dixit, sed cum esset pontifex anni illius, prophetauit: quo ostenditur, spiritum gratiarum nō personam sequi digni vel indigni, sed ordinem traditionis. Non itaque persona sacerdotis spectanda, sed Christi (cuius sacerdos ministerium gerit) intueendus est, is enim solus peccata dimittit, qui solus pro peccatis nostris mortuus est, qui est agnoscens peccata mundi. Verbum Dei (inquit Ambrosius) dimittit peccata, sacerdos est iudex. Sacerdos quidem officium suum exhibet, sed nullius potestatis iura exerceat. Sed dices, quid sibi vult, quōd patres non semel dicunt, à solis sanctis & colum- bæ membris dimitti peccata? Vt autem intelligas quid quæra- tur, repetere animo oportet, Omnem hominē Christianum qui sese lethalibus criminibus est occulte cōtaminat, nō so- lum in Deum, sed & in ecclesiam, hoc est in eorum sancto- rum omnū peccare. Eo ipso enim quōd exit à veritate, à fi- de, à charitate, de castris ecclesiæ exit: ac statim cum lethaliter deliquit, sese ab occulta illa cōmunionē sanctorum, qui vno fidei & charitatis spiritu, sub vno capite Christo, toto terrarum orbe, arctissimo quodam vitæ nitali vicalo sibi cohærent ac connectuntur, separare: atque hoc ipse facit, vt iam & i celo & i terra ligatus cōsecetur, et si nōdum Episcopi voce ligetur.

*Luce. 10.
1^{mi} &
oleum.
Galat. 5.*

*Aug. 2.
que. Pe-
nitentiæ no-
ni testu.
Name. 6*

*Ioan. 11.
Caiphas.*

*Aug. cō-
tra Iulianu-
num.
Marc. 4.
Roma. 4.
Ioan. 1.
Amb.
de penit.
dist. 1. c.
verbum dei
Questio.
Origenes
in Leuit.*

*Dilutus
questio-
nis.*

Talem ergo hominem, modo salutis suæ rationem vllam habere velit, & i Dei, & i sanctorum omnium gratiam redire necesse est: quod aliter fieri nõ potest, nisi & Deus: & tota ecclesia sanctorum, eum i gratiam & communionem, à qua propria malitia excidit, rursus recipiãt, hoc est peccata dimittat. Itaque dum queritur, num à solis sanctis dimittantur peccata: respondendum est: Nos hic ad duo respicere oportere. Primum, ad id quod reuera agitur, cum dimittuntur peccata. Secundo, ad ministerium reconciliationis. Exemplo res fiet dilucidior: Quum populus Romanus quæpiam proscriptum i gratiam recipere velit, & ad hoc ministerio vniuscuiuslibet hominis vitur: hic populus Romanus est qui noxam remittit, qui ius ciuitatis reddit, & proscriptum i consortium suum iterũ recipit, Legatus tantum ministerio fungitur, populus Romanus reuera dimittit culpã. Legatus verò non aliter quàm populi Romani nomine. Ad eundem modum cum peccata dimittuntur, dicendum est, solos sanctos & columbæ membra, propriè peccata dimittere. Nam ipsi sunt qui peccatorẽ à se abalienatum, cum veraciter ad Deum conuertitur, rursus i suum consortium recipiunt. Sacerdos tantum ministerium exhibet. Atque hoc ipsum est, quod ait Augustinus: Cum veraciter, sicut, ad Deum, conuersio, peccata dimittuntur, dimittitur ab eis, quibus ipse veraci cõuersione coniungitur, spiritus sanctus ea dimittit, qui datus est omnibus sanctis libè charitate coherẽtib, siue se nouerint corporaliter, siue non. Similiter cum alicuius peccata retinentur, ab eis tenentur, à quibus ille cordis prauitate disjungitur, siue notis corporaliter, siue ignotis. Omnes enim mali spiritaliter à bonis se iunt ãt sunt. Et alibi: Ecclesiæ charitas quæ per spiritum sanctum diffunditur i cordibus nostris, participum suorum peccata dimittit, eorum autem qui non sunt eius participes, tenet. Ideo posteaquam dixit: Accipite spiritum sanctum, cõtinuò de peccatorum remissione subiicit, Quorum remisistis peccata, remittuntur eis, &c. Re ipsa ergo sancti sint, qui peccata remittunt: sed quoniam ecclesia sanctorum occulto vnus eiusdemque spiritus viculo, coherẽs, toto orbe dispersa est, nec simul i vnum locum congregari potest, vt ab eius ore peccator verbum remissionis peccatorum audiat: idcirco ministerium sacerdoti i ecclesia constitutum est: vt quod sacerdos ecclesiæ nomine se erit, tota ecclesia piorum fecisse censetur.

Simile.

*Aug. de
bapt. par
nulum
cap. 7.*

*1. Cor. 2.
Roma. 5.*

Ioan. 20

censetur. Iam vt nihil prohibet hominẽ etiam criminofum honestè cuiuspiam reipublicæ procuratorem esse posse, qui reipublicæ nomine contrahat ac rescidat: sic nihil repugnat, solos pios vbiuis terrarum constitutos, siue notos, siue ignotos veraciter conuersio peccata re ipsa dimittere, & tamen in hoc vti ministerio sacerdotis, est mali. Quamobrem pulchrè dixit (cuius verbis libenter vtimur) Augustinus: Sacramentum gratiæ dat Deus, etiam per malos: ipsam vero gratiã non nisi per seipsum vel per sanctos suos. Et ideo remissionẽ peccatorum vel per seipsum facit, vel per ipsius columbæ membra, quibus ait: Quorum remisistis peccata, &c. Interim extra publicum ecclesiæ ministerium (quòd scilicet eadem virtute ac efficacia ministrant mali, qua boni sacerdotes, modo Inter præ tamen ab ecclesiæ consortio resecti non sint) constat multũ uacas bẽter benedictiones bonorum & malorum hominum distare. *meditatio* Legimus enim benedictiones patriarcharum, prophetarum, *nes bono* atque multorum aliorum sanctorum hominum, longè effica *rũ ac ma* cissimas fuisse, malorum vero nequaquam. Efficax est enim *lorũ mul* sanctorum spiritus propter inhabitantem Deum i ipsis. Sed *tũ iterũ* malorum spiritus longe secus habet, licet quem publico mi- *Gene. 27* nisterio funguntur sacramentorũ effiçacia (quæ magis Deus *4. 8.* quàm ipsi operantur) sua priuata malitia nihil detrabere pos- *4. Re. 4.* sint. Aliud est enim priuatim benedicere, aliud publicum mi- *Pide. 2.* nisterium gerere. Vt ergo hanc rem semel finiamus, in sacer- *thanasit* dote non persona hominis, sed Christi, cuius viçes gerit, spe *7. vna An* stando est: & firmiter credendum, quòd reconciliationio sacer- *tonit.* dotis in verè conuersio hoc intus operetur quod designat, *Aliud* nempe absolutum non tantum militanti, sed & trium- *est priva-* phãti ecclesiæ recõciliari. Quid enim aliud est. Quod *tim bene-* dicere, & in- *dicere, 4.* cõlo: quàm si dicat, Ego Deus & omnes cõcelsis *liud pu-* curiæ ordines & omnes sancti in gloria mea, *blicũ m-* laudant vobiscum & confirmant, quos li- *nisteriũ* gatis & soluitis? Quamobrem Deus *gerere.* modis omnibus à nobis collau- *Aug. li.* dandus est quòd dederit ta- *de penit.* lem potestatem ho- *Mat. 18.* minibus. *Mat. 11* *Mat. 20,*

DE LOCI COMMVNES EX scripturis diuinis excerpti, quos in numerato habere debet Parochus ad commonedum queque, praesertim quum Exomologesim facit officij & functionis suae secundum atatem, ordinem, affectum: ac vita genus quod amplectitur.

EPISCOPORVM, parochorum, sacerdotum, diaconorum, subdiaconorum, clericorum omnis generis, denique eorum qui monasticę vitę sūt addicti, munera, & functiones, quę singulos ordines ac statū proprię ac peculiariter respiciunt: canones Concilij nostri, p̄ncipales, quia potius euangelicę & apostolicę p̄ceptiones, quas illic citauimus, & in tractatu de sacramento Ordinis copiosius adferemus, exacte describunt, vt eadem hic vel referre vel repetere non sit opus.

¶ Quid vicissim debeant laici episcops sacerdotibus, ac maxime parochis.

IN primis orabunt pro eis omni tempore, in spiritu, vt dicitur eis sermo in apertione oris ipsorum, cum fiducia notū facere mysterium Euangelij, pro quo legatione funguntur. Ad Ephē. 6. Coloss. 4. Act. 12. Et audiunt eos. Sic enim Christus apud Lucam cap. 10. ait: Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit. Qui autem me spernit, spernit eum qui me misit. Et vt sit sacerdos aut Parochus vitę non admodum inculpatae, non tamen ordo & munus iustitia afficienda sunt, sed magis obtemperandum ipsis est verbum Dei ministrantibus. Sic enim Christus in euangelio Marth. 23. Super cathedram, inquit. Moysi sederūt scribę & pharisęi. Omnia ergo quęcumque dixerint vobis, facite, secundum vero opera eorum nolite facere. Ac Paulus: Obedite, inquit. p̄positis vestris, & subiaccete eis. Ipsi enim peruigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri, vt cum gaudio hoc faciāt, & non gementes. Hebr. 13. Et alibi: Qui bene p̄sunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo & doctrina. Dicit enim scriptura. Non alligabis os boui trituranti. Et, Dignus est operarius cibo suo. De victu 1. Tim. 5. parochis suppeditando, Canones Concilij nostri p̄ncipaliter fu-

1. Tim. 5.
1. Cor. 9.
Matr. 10
Luc. 10.
1. Tim. 5.

lis suffus docent ac commonefaciunt.

¶ De principum ac magistratum civilium munere.

ET nunc reges itelligite etrudimini, qui iudicatis terram. Seruite domino in timore, & exultate ei cum timore, Psalm. 2. Non eleuetur cor regis in superbiam super fratres suos, neque declinet in partem dextram vel sinistram, sed describit sibi Deuteronomium legis, accipiens exemplar à sacerdotibus Leuiticę tribus, & habet secum, legęque illud omnibus diebus vitę suę, vt discat timere dominum Deum suum, & custodire verba & cęceramias quę in lege p̄cepta sunt. Deuter. 17. Meminisse debent magistratus, omnem potestatem à Deo esse, sicut scriptum est, quia non est potestas nisi à Deo. Quę autem sunt, à Deo ordinatę sunt, Roma. 13. Item ad ipsos esse dictum: Diligite ergo iustitiam qui iudicatis terram, Sapientię. 1. Potestati dicitur: Nō facies quod ini quum est, nec iuste iudicabis, non consideres personam pauperis, nec honores vultum potētis. Iuste iudica proximo tuo, Leuit. 19. Stue cuius sit ille, siue peregrinus, nulla erit distantia personarum: ita paruum audietis vt magnum, nec accipietis cuiusquam personam, quia Dei iudicium est, Deuter. 1. Non accipies personam nec munera, quia munera excecant oculos sapientem, & mutant verba iustorum, Deute. 16. Vique quo iudicatis iniquitatem, & facies peccatorum sumitis: iudicate egeno & pupillo, humilem & pauperem iustificare eripite pauperem de manu fortiorum eius, de manu peccatorū libertate, Psalm. 81. Querite iudicium, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduum, Esaia. 1. Si itroierit in conuentum vestrum vir aureum anulum habens i veste candida, itroierit autem & pauper in sordido habitu, & itendatis in eum qui indutus est veste p̄clara, & dixeritis, tu sede hic bene, pauperi autem dicatis, tu sit illic, aut sede sub scabello pedum meorum, nōne iudicatis apud vosmetipsos, & facti estis iudices cogitationum vestrarum? Si enim personam respicitis, peccatum committitis, redarguti à lege tanquam transgressores, Jac. 2.

¶ Quid debeant subditi magistratibus.

OMnis anima potestati bus sublimiorib' subdita sit. Qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autē non timere potestatem!

statem? bonum fac, & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi i bonum. Sin autem mali feceris, time. Non enim sine causa portat gladium. Dei enim minister est, vindex iram ei qui male agit. Ideoque necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam Ideo enim & tributa prestatis. Ministri enim Dei sunt i hoc ipsum seruietes. Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem, Roma. 33. Reddite quae sunt Caesaris, Caesari: & quae sunt Dei, Deo, Marth. 2. 2. Deum time, regem honorificate, & subiecti estote omni humanae creaturae propter Deum, siue regi quasi praecelentis, siue ducimus tanquam ab eo misis, ad videndum malefactorum, laudem vero honorum: quia sic est voluntas Dei, vt benefacientes obmutescere faciatis i prudentium hominum ignorantiam, quasi liberi, & non quasi velamen habentes malitiae libertatem. i. Petri. 2. Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus, pro regibus, & pro omnibus qui in sublimitate constituti sunt, vt quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate & castitate: hoc enim bonum est & acceptum coram saluatore nostro Deo, primae Timothei c. 2. Admone illos principibus & potestatis subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse, neminem blasphemare, non litigiosos esse, omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines. i. Timoth. 3.

¶ *Maritorum officium.*

Viri cohabitent secundum scientiam, quasi i firmiori vase lo muliebris partientes honorem, tanquam & coheredibus gratiae vitae, & non impediatur orationes vestrae. i. Petri. 3. Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea, vt illam sanctificaret, mundans eam lauacro aquae i verbo vitae, vt exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi, sed vt sit sancta & immaculata. Ita & viri debent diligere vxores suas, vt corpora sua. Qui suam vxorem diligit, seipsum diligit. Nemo enim vnquam carnem suam odio habuit, sed nutrit & fouet eam, sicut & Christus ecclesiam, quia membra sumus corporis eius, de carne eius, & de ossibus eius: propter hoc relinquit homo patrem & matrem suam, & adheret vxori suae, & erunt duo in carne vna. Sacramentum

eramentum hoc magnum est in Christo & in ecclesia. Verumtamen & vos singuli vnusquisque vxorem suam sicut seipsum diligat, Ephe. 5. Viri, diligite vxores vestras, & nolite amari esse erga illas. Coloss. 3.

¶ *Vxorum munus.*

Similiter & mulieres subditae sint viris suis, vt & si qui non credunt verbo, per mulierum conuersationem sine verbo lucrifiant. Considerates in timore sanctam conuersationem vestram Quorum non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus, sed qui absconditus est cordis homo, in corruptibilitate quieti & modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples. Sic enim aliquando & sanctae mulieres sperantes in Deo, ornabant se, subiectae propriis viris, sicut Sara obediebat Abraham, dominum eum vocans, cuius estis filiae: benefacientes, & non pertinetes vllam perturbationem. i. Petri 3. Mulieres viris suis subditae sint, sicut domino. Quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus est caput ecclesiae, ipse saluator corporis eius. Sed sicut ecclesia subiecta est Christo, ita & mulieres viris suis in omnibus. Vxor ergo timeat virum suum, Ephe. 5. Mulieres in habitu ornato cum verecundia & sobrietate ornantes se, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa, sed quod decet mulieres, promittentes pietatem pro opera bona. Mulier in silentio discat, cum omni subiectione: docere mulieri non permitto, neque dominari in virum, sed esse in silentio. Adam enim primus formatus est, deinde Eva: & Adam non est seductus, sed mulier seducta, in praeruatione fuit, Saluabitur autem per filiorum generationem, si permanserit in fide & dilectione & sanctificatione cum sobrietate. i. Timoth. 2. Vult denique Apostolus eas esse prudentes, non detrahentes, pudicas, castas, sobrias, domus curam habentes, benignas, subditas viris suis, vt non blasphemetur verbum Dei. i. Timoth. 2. ad Titum. 2.

¶ *Parentum erga Liberos.*

Vos patres nolite ad iracundiam prouocare filios vestros, sed educate illos in disciplina & correptione domini. Ephesiorum 6. Patres nolite ad indignationem prouocare filios vestros, vt non pusillo animo fiant, Coloss. 3. Tu autem mone adolescentulas, vt viros suos ament, filios suos diligant. ad Titum. 2.

¶ *Liberorum erga parentes.*

Filij, obedite parentibus vestris in domino. Hoc enim iustum est: Honora patrem tuum & matrem tuam, quod est mandatum primum in promissione, ut bene sit tibi, & sis longævus super terram, Eph. 6. Filij obedite parentibus vestris per omnia. Hoc enim placitum est in domino, Coloss. 3.

¶ *Servorum, ancillarum, mercenariorum, operariorum erga dominos.*

Servi, subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis & modestis, sed etiam discolis. Hæc est enim gratia si propter Dei conscientiam sustinet quis tristitias patiens iniuste. Quæ enim est gratia, si peccates & colaphizatis, suffertis? Sed illi beneficientes sustinetis, hæc est gratia apud Deum, primæ Petri secundo.

Servi, obedite dominis carnalibus cum timore & tremore in simplicitate cordis vestri sicut Christo, non ad oculum servientes quasi hominibus placentes, sed ut servi Christi, facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate servientes, sicut domino, & non hominibus, scientes quonia vniuersi quod fecerit bonum, hoc recipiet à domino, siue servus, siue liber. Eph. 6. Servi, obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum servientes, quasi hominibus placetes, sed in simplicitate cordis, timetes dominum. Quodcumque facitis, ex animo operamini, sicut domino, & non hominibus, scientes quod à domino accipietis retributionem hæreditatis. Domino Christo servite. Qui enim iniuriam facit, recipiet id quod inique gessit, & non est personarum acceptio apud Deum. Coloss. 3. Quicumque sunt sub iugo servi, dominos suos omni honore dignos arbitretur, ne nomen domini & doctrina blasphemetur. Qui autem fideles habet dominos, non contemnât, quia fratres sunt; sed magis serviant, quia fideles sunt, & dilecti, quia beneficii participes sunt. 1. Tim. 6. Servus oportet dominis suis subditos esse, in omnibus placetes, non contradicentes, non fraudulentos, sed in omnibus fidem bonam ostendentes, ut doctrinam saluatoris nostri Dei ornent in omnibus, ad Tit. 2.

¶ *Dominorum patrum & matrum familias erga servos.*

Et vos domini eadem facite illis, remittentes minas, scientes quia & illorum & vester dominus est in cælis, & personarum acceptio non est apud Deum, Eph. 6. Domini, quod iustum est & æquum, servus præstate, scientes quod & vos do-

minum

minum habetis in cælo, Coloss. 3.

¶ *Quid militibus inculcandum.*

Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, & contenti estote stipendiis vestris, Lucæ tertio.

¶ *Quid publicanus.*

Nihil amplius quam quod constitutum est vobis faciat, Lucæ tertio.

¶ *Quid divitibus.*

Divitibus huius seculi præcipe, non sublimè sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo qui præstat nobis omnia abundè ad fruendum, bene agere, divites fieri in bonis operibus, faciliè tribuere communicare, thesaurizare sibi bonum fundamentum in futurum, ut apprehendant vitam æternam. 1. Timoth. 6.

¶ *Quid quibus visum suppedit.*

Est quæstus magnus pietas cum iusticiencia. Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium nec auferre quid possumus. Habentes autem alimèta & quibus tegamur, his contenti simus. Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem & in laqueum diaboli, & desideria multa inutilia & nociva, quæ mergunt homines in interitum & perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas, quam quidam appetentes, infererunt se doloribus multis, primæ Timotheum sexto.

¶ *Quid mendicantibus valdè, & qui ocio torpentes fraude visum conquirunt.*

In sudore vultus tui vesceris pane tuo, Gene. 3. Qui furabatur, iam non furetur, magis autem laboret, operando manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti, Ephesios 5. Denunciamus vobis fratres (inquit Paulus, seipsum eis exempli proponens) in nomine domini nostri Iesu Christi, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, & non secundum traditionem, quam acceperunt à nobis. Ipsi enim scitis, quemadmodum oporteat imitari nos, quoniam non iniquitè sumus inter vos, neque gratis panem manducaimus ab aliquo, sed in labore & fatigatione nocte & die operantes, ne quem vestrum gravaremus, ut nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos. Nam & cum essemus apud vos, hæc denunciabamus vobis, quoniam si quis non vult operari, nec manducet. Audiu-

X ij

mus enim inter vos quosdam ambulantes inquietè, nihil operantes, sed curiosè agentes. His autem qui cuiuscumodi sunt, denunciamus & obsecramus in domino Iesu, vt cum silentio operantes suum panem manducet. 2. ad Thessa. 3.

¶ *Quibus scribimus.*

VT sobrii sint, pudici, prudentes, fani in fide, in dilectione, in patientia ad Titum 2.

¶ *Quid iuuenibus.*

Iuvenes similiter hortare, vt sobrii sint, ad Titum 2. Adulescentes, subditi estote senioribus. Omnes enim inuicem humiliatè in sinuate, quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, vt vos exaltet in tempore visitationis. 1. Petri 5.

¶ *Quemadmodum admonende annu.*

Anu, vt in habitu sancto sint, non criminatrices, non multo vino seruientes, bene docentes, vt prudentiam doceant, ad Titum 2.

¶ *Quemadmodum vidua.*

Siqua vidua filios aut nepotes habet, discat primum domum suam regere, & mutuum vicem reddere parentibus, hoc enim acceptum est coram Deo. Quæ autem verè vidua est & desolata, speret in Deum, & instet obsecrationibus & orationibus nocte & die. Nam quæ in delictis est viuens, mortua est. Et hoc præcipit vt irreprehensibiles sint. Volo autem iuniores nubere, filios procreare, matres familiàs esse, nullam occasionem dare aduersario maledicti gratia. 1. Timoth. 5, quâuis Paulus ibidem potissimum de viduis quæ ecclesiastico ministerio destinantur, loquatur.

¶ *Quemadmodum virgines.*

Qui sine vxore est, sollicitus est quæ domini sunt, quomodo placeat Deo. Et mulier innupta, & virgo cogitat quæ domini sunt, vt sit sancta & corpore & spiritu. Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autè habet suæ voluntatis, & hoc iudicauit in corde suo, seruare virginem suam, bene facit. Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit: & qui non iungit, melius facit. 1. Cor. 7. Quæ virginitatem aut celibatum vovit, siue virgo, siue vidua fuerit, videat ne voti rea damnationem sibi acquirat, quòd primam fidem irritam fecerit. 1. Timoth. 5.

¶ *Generali admonitio.*

Seniores

Seniores ne increpaueris, sed obsecra vt patrem, Iuuenes vt fratres, Anus vt matres, Iuuenulas vt sorores, in omni castitate. Viduas honora quæ verè viduæ sunt. 1. Timoth. 5.

¶ *Quid omnibus debeamus.*

Qui habet duas tunicas, det non habenti: & qui habet escas, similiter faciat. Luc. 3. Nemini qui quicquid debeatis, nisi vt inuicem diligatis: qui enim diligit proximum, legem adimpleuit. Nam in hoc verbo omne mandatum instauratur, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Dilectio proximi, malum nõ operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio, Roma. 13. Per omnem orationem & obsecrationem orantes omni tempore in spiritu, & in ipso vigilantes in omni instantia & obsecratione pro omnibus hominibus, Eph. 6. In fide omnes vnanimis, compatiçtes, fraternitatis amatores, misericordes, modesti, humiles, nõ reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, sed eccontrario benedicentes, quia in hoc vocati estis, vt benedictionem hereditate possideatis. Qui enim vult vitam diligere & dies videre bonos, coõrceat linguam suam à malo, & labia eius ne loquantur dolum: declinet à malo, & faciat bonum: inquirat pacem & sequatur eam: quia oculi domini super iustos, & aures eius in preces eorum: vultus autè domini super faciçtes mala. 1. Petri. 3. In hoc enim apparuit gratia Dei & Saluatoris nostri Iesu Christi omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegantes omnem impietatem & secularia desideria, sobriè & iuste & piè viuamus in hoc seculo, expectantes beatam spem in aduentum gloriæ magni Dei & Saluatoris nostri Iesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum. Hæc loquere & exhortare, & argue cum omni imperio, ad Tit. 2.

DE ORDINIS

SACRAMENTO.

E sacramento Ordinis, quàm poterimus paucis agemus: nam pleraque quæ huc spectant, tractata sunt in canonibus Concilij nostri prouincialis, & in articulo symboli, quo profitemur nos credere, Ecclesiam sanctam catholicam. Principium verò repetendum nobis est, ecclesiæ hostes hoc semper maximo studio quæsiisse, vt ordinem ex ecclesiâ tollerent, ex r. m.

X iij

*Tertul-
lianus.*

sacerdotibus (vt Tertullianus ait) laicos facientes, & sacerdotalia munera laicis iniungentes: quo nihil aliud agunt, quam vt subalta legitima ministrorum potestate gratiam coniunctam habentē, & sacramēta & alia omnia quæ in ecclesia ministrorum opere peraguntur, euilicere faciant, qua doctrina peste nullam pestilentiorē esse veteres asseuerant. Vt autem tam perniciosum dogma plebi ex scripturis pestimē deortem persudaret, nempe: Nullum esse sacerdotij discrimen, Omnes ex æquo presbyteros esse, omnes eandem habere potestatem, Ordinem nihil esse quàm ritum quendam eligendi censionatoris in ecclesia: verbi quoque & sacramentorum ministerium non nisi laicorum cōsensu committi, in primis huc detorqueat, quod Petrus Apostolus, omnes Christianos

1. Petr. 2.

alloquentes, ait: Vos estis genus electum, regale sacerdotium, Et quod Apocaly. 1. scribitur: Dilexit nos & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo, & fecit nos regnum & sacerdotes Deo & patri. Item quod Paulus. 1. ad Cor. 12. dixit: Etenim in vno spiritu omnes nos in vno corpus baptizati sumus, sive Iudæi, sive Gentiles, sive serui, sive liberi, & omnes in vno spiritu portati sumus, &c. Verum quàm errant isti, modò tamen idem quod dicunt sentiant, quis non videt? Nam rudem admodum in literis sacris eum esse oportet, qui non intelligat scripturas de duplici sacerdotio atque etiam regno loqui. Si quidem aliud est internū & spiritale, quod est omnibus Christianis, saltem piis cōmune, qui Christi summi sacerdotis ac regis membra per baptismum sunt effecti. In quam sententiā beatus Augustinus ait Ioannem in Apocalypsi dixisse: Sed regni sacerdotis Dei, & Christi, & regnabunt cum eo mil-
le annis. Non vtique, inquit, hoc de solis Episcopis & presbyteris dictum est, qui propriè iam in ecclesia vocantur sacerdotes: sed sicut omnes Christianos dicimus propter mysticum christiam, sic omnes sacerdotes: quoniam membra sunt vnus sacerdotis, nempe Christi. Proinde diuus Hieronymus contra Luciferianos, ipsum baptismum, sacerdotium laici appellat, quòd per baptismum in vnum corpus, cuius Christus est caput, conglutinati sumus, Ergo omnes Christiani secundum eam rationem sacerdotis sunt, sed spirituales, quòd quemadmodum Christus fē obtulit hostiam patri in odorem suauitatis, ita Christianos oportet exhibere corpora sua honestam viuentem, sanctā, Deo placentem, & offerre spiritualia sacrificia,

*Dilatio.
Duplex sacerdotiū ac regniū scribitur.
Internū.*

Aug. lib. 20. de ciuita. dei. Apoc. 20. Hier. contra Luciferianos baptisima est sacerdotium laici. Omnes christiani sacerdotes spirituales.

sacrificia, vt supra materia sacrificij latissimè declarauimus. Itidē omnes Christiani ad eandem rationē reges sunt, quòd quemadmodum Christus constitutus est rex à Deo potentissimus, qui deuicit carnē, mūdum, & diabolu: ita Christianos, per Christum in eis regnantem vincere oportet omnes carnis, mūdū ac diaboli tērationes, illecebras ac insidias. At sicut præter spiritale regnū, aliud est regnum externū, cuius potestātē Euangeliū non abrogat, sed cōfirmat, Matt. 2. 2. & Rom. 13. ita præter spiritale sacerdotium, quod in sola mēte cōsistit, & vocationem tantū spiritalem habet, aliud est sacerdotiū in ecclesia externū. Id quod nemo miretur, quum ad eundē modum vtrunque sacerdotiū scriptura synagoga etiā tribuerit. Si quidē de interno vniuersis Iudæis dicitur: Si audieritis vocem meā, & custodieritis pactum meū, eritis mihi in peculiū de cunctis populis, & in regnū sacerdotale, nimirum spirituale. De externo verò sacerdotio, Deū Moysi præcepisse legitimus, quum ait: Aaron & filios eius vniges, & sanctificabis eos vt sacerdotio fungatur mihi. Quod quidē sacerdotiū, nemini sibi sumere licebat, sed magis ex vocatione pēdebat: quā obrem Dathan, Chore, & Abiron, se propria autoritate ingereutes sacerdotio, viui absorpti sunt. Item Oza, subita morte à domino percussus est, vel ob id quòd manum arcæ Dei, ne caderet, submisisset, sui officij fines excedens. Itidem Ozias cūm functionē sacerdotale vlturpans, increpatusque ab Azaria & reliquis sacerdotibus Domini, non desisteret, lepra in fronte persulcus est: quos locos tanto libētius afferimus, quòd videmus patres eisdem aduersus hæreticos (ordinem ex ecclesia auferre molientes) validissimè torsisse. Ergo & in ecclesia eadem omnino ratione, præter internum illud sacerdotium, aliud quoque externum esse necesse est: quod legitima ordinatione, ac cum signo quodam visibili, non sine spirituali gratia in ecclesia Dei conferatur.

Quum itaque quæritur, quidnam sit Ordo in ecclesia, & sit ne Ordo sacramentum: respondendum est ex veterum sententia. Ordinem esse gratiam quandam & potestatem, quæ per traditionem visibili quodam signaculo baptizatus infunditur, quum per manus impositionem ad munus aliquod in ecclesia publicè gerendum ritè ordinatur. Dein de dicendū est, Ordinem esse sacramentū: habet enim vt cætera sacramenta suum visibile signum, habet & verbu suum,

Rom. 12. Omnes Christiani reges. Psal. 20. Regnum externū.

Sacerdotiū externum.

Exod. 14

Exo. 28. Hebr. 5

Num. 16 2. Reg. 6

2. Par. 20.

Vide Cypria.

Quid sit ordo ecclesia. August.

Ordo est sacramentum.

atque adeo promissionem ministerio assistentis gratiæ Dei, quæ multis declarata non est opus, quod id factum sit superius paucis tantum repetitis, monstrabimus, Ordine. n. non huic manu commentum, sed Christi institutum atque sacramentum esse, & pro sacramento in ecclesia hætenus semper habitum. In primis, ipse manifestus eo quod Ioan. 20. legimus: ubi Christus ipse quum resurrexisset, Apostolos in orbem terrarum missurus, sic alloquitur: Sicut, inquit, misit me pater, & ego mitto vos. Et quum hæc dixisset insufflauit, & dixit eis: Accipite spiritum sanctum: quorū remiseritis peccata, remittantur eis, &c. Hic vides Christū Apostolos carernonia quadam visibili in opus suum ordinasse, & in eam rem gratiæ spiritus, signo quadam visibili cōstitisse, potestatem quoque ciuiscemodi ordinatione collatam, apertissimè cōfirmasse ac sic stabilis, vt quod ipsi eorumque successores suo nomine in ecclesia ritè peragerent, Deus perinde ratum haberet, ac si per ipsum Christum factum esset, idque non ipsorum, sed Christi meritò, & virtute spiritus, operibus eorum assistere. Matt. cap. 10. Marcus 6. & Lucas. 10. non sine graui emphasi narrant, quo pacto Christus in montem ascendens, vocatit ad se quos voluit, ipse, qui & venerit ad eum feceritque vt essent duodecim cum illo, & vt mitteret illos prædicare. Præterea, quo pacto designauerit & alios septuaginta duos, & miserit illos binos ante faciem suam: ad hæc quam potestatem eis dederit, nempe immundorū spirituum eiciendorum, & curandorum quorumlibet morborū, dandi quoque & retinēdi pacem, grauisissima pena his cōminata qui eosdem non recipiant, & ne ex merito vno eandem potestatem miterentur (nā & inter eos Iudas Iscariotes erat, qui & tradidit eum) subiecit legitur: Non vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Et nō multò post: Qui vos recipit, me recipit: & qui vos spernit, me spernit: ministerij auctoritatem à ministris in se transferens.

Matt. 10.
Luc. 10.

1. Tim. 4.

Extant deinde varia in scripturis testimonia supra in canonicis Consilij nostri, aliisque in locis citata, quæ ostendunt ordinem in ecclesia de numero visibilij sacramentorū semper fuisse, in quo peculiaris quadam gratia ordinatis cōferatur. Sic enim Apostolus ad Timotheum ait: Noli negligere gratiam quæ est in te, quæ data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyterij. Et iterum: Ad moneo

tc vt

te vt resuscites gratiā Dei, quæ in te est per impositionem manuum mearū. Vide verò quo pacto Apostolus hanc ordinandam potestatem plebi detrahat, qui eandem soli Episcopo permittit, idque nō temerè, sed adhibita graui cura. Nemini (inquit) cito manus impolueris. Et ad Titum: Huius rei gratia reliqui te Creta, vt ea quæ desunt corrigas, & constuas per ciuitates presbyteros, sicut & ego disposui tibi. Alibi quoque reperitur, quomodo ab Apostolis sicut Episcopi ac Diaconi, nulli verò quod à sola plebe: id quod Latius ostendimus in expositione symboli, in articulum (Ecclesia sanctam catholicam) Quia scriptura ordinationem nō apostolis aut episcopis propriè, sed magis ipsi spiritui sancto tribuit. Nam Actorum 20. in hunc modum legis: Attendite vobis & vniuerso gregi, in quo vos spiritus sanctus posuit episcopos, regere ecclesiā Dei, quā acquisiuit sanguine suo. Nec sine causa Acto, 13. scriptū legimus, Dixit spiritus sanctus: Segregate mihi Saulum & Barabā in opus ad quod assumpsi eos. Tunc ieiunantes & imponentes illis manus, dimiserunt illos. Et quid apertius Apostoli verbis Ephes. quarto? Et ipse, inquit, Epistole dedit quosdam apostolos, quosdam autem prophetas, alios verò Euangelistas, alios autem Pastores & Doctores, ad consummationem sanctorum, in opus ministerij, in ædificationem corporis Christi. Denique quid attinet plures locos scoporum pro hoc sacramento adferre, quum epistole apostolicæ non solum eius, sed & discretorum in ecclesia ordinum, nempe episcoporum & diaconorum, apertè meminerint, ac singulis etiam sua munia sigillatim præscripserint?

Hæc si cuiquam, nondū suffecerint, huic saltem vniuersalem ecclesiæ consensum meritò sufficere posse arbitari libet. Nam in primis sacr. ille Dionysius ordinè exercitissimè pronuntiat sacramentū esse: hic Irenæus, Tertulianus, Cyrillus, Hieronymus, Augustinus, & cæteri veteres quotquot sunt, subscribunt, quorū dicta reculimus in articulo symboli, qui de ecclesia sancta catholica est. Vnus aut alter adhuc locus ex patribus, maioris perspicuitatis gratia adferendus est. Augustinus lib. 2. contra epistolam ad Parmenianum, quem de baptismo epistolam & ordine differit, in hunc modum scribit: Vtrunque, inquit, sacramentum est, & quadam consecratione vtrique homini datur. Illud quum baptizatur, & illud, quum ordinatur: ideo non licet in ecclesia catholica vtrunq; iterari, Nan si quando vt quis

Apostolo detrahit plebi ordi mandi potestatem. 1. Tim. 5. Tit. 1. Acto. 1. Acto. 6. Ordina tio spiritus sancto tribuitur

Ephes. 4.

Epistole apostolice meminit episcoporum & diaconorum.

vniuersa sic cōfessio mento or dinis. Au lib. 2. contra epistolam. Par & ordine differit, inquit, men. Propter caractere

*primiter
non itera
tur bapti
smi ac or
dinis se
eramētū.
Ibidem.*

*Abusu
sacramē
torū san
ctitati ni
hil detra
hit.
Gregor.*

*Ordinū
aliq mai
res, alij
minores,
Conciliū
Aph. 4
vrbā. 1.
ca nullus
6 o. dist.
1. Tim. 3.
Tit. 1.
Iur. 3. c.
a multis
de etiā,
qual. ord
sanitorū
officiū.
Ancyra
nū et Nici
ce, concil.
Concil.
Aphri.
4. ca. 9.*

ex hæreticorū parte venientes, etiā prepositi pro bono pacis (correcto schismatis errore) suscepti sunt: et si visum est oportuisse, vt eadem officia gererent quæ gerebant, non sunt rursus ordinādi, sed sicut baptismus in eis, ita māsit ordinatio integrāquia in precisione fuerit vitii, nō in sacramēto: que v. dicūq; sunt, ipsa sunt. Et paulō post: Neutro sacramēto faciēda est iniuria. Et addit de sacramēto ordinis: Sicut non recēdēd habet qui ab vnitare recedit, sed tamē habet: sic etiā nō recēdēd dat, qui ab vnitare recedit, & tamen dat. Et rursus ad vt rursus; reuictus. adiecit: Non ergo ideo non sunt sacramēta Christi & ecclesie, quia eis illicitē vtuntur non modō hæretici, sed etiam omnes impij: sed illi corrigendi sunt & puniendi, illa autem sunt agnoscēda & venerāda. In eandem sententiam Gregorius ait: Quod dicitis, inquit, vt qui ordinatus est, iterum ordinetur, valde ridiculum est. Vt enim baptizatus semel, iterum baptizari non debet: ita qui consecratus est semel, in eodem ordine non valet iterum consecrari.

Ordinum autem ecclesiasticorum, alij sunt maiores, alij minores, qui in Cōcilio Aphricano quarto (cui beatus Augustinus interfuit) simul cum ritibus quibus cōferebātur ex ordine recēderunt, de quibus vt veteris ecclesie mos innotescat, paucis dicendum erit. Olim itaque appellatione maiorum ordinum, Presbiterium & Diaconatus tantū veniebant, quos & scriptura tradit per impositionem manuum per Apostolos, in ecclesia fuisse collatos. Postea hypodiaconorū, hoc est subdiaconorum ordo inter maiores etiam relatus est, ob id potissimū, quōd subdiaconis perinde atque presbyteris ac diaconibus propter sacrorum cōsecrationem matrimonij vsum interdicerē placuerit. At qui minores ordines in ecclesia gerebāt, alij erant sanitores seu Ostiarij, alij Lectores, alij Exorcistæ, alij Acolythi. sanitores dicebantur, quibus custodia templi commissā erat, in hoc potissimū, vt astantes claustris templi foribus, quoslibet indignos à liminibus sanctæ dei ecclesie reiticerent, ac dignos tantum & inculpatos ad sacrorum cōsecrētū reciperent ac admitterent, idque nō sine magno iudicio ac discretione inter infideles, hæreticos, excommunicatos, catechumenos, energumēnos ac penitentes varij generis accurratē habēnda, quod Ancyranum & Nicenū Cōcilia planē indicant, & nos superius ostēdimus. Deinde Ostiarius custodiam habebat rerū ad vsum ecclesie pertinentium. Hic

Hic quō ordinabatur, postquā ab Archidiacono istructus fuerat, qualiter ī domo Dei debeat conuersari ad suggestionem Archidiaconi, tradebat ei Episcopus claus ecclesie de aliaro, dicens: Sic age quasi redditorus domino rationem pro his rebus quæ his clauibus recluduntur. Et vt ordo iste iter ceteros esset minimus, tamen olim Ostiario Abbas obedientiam debebat: sed tunc alij erant monachi, alij clerici. Lectores erant, qui quotidie lectiones ex prophetis ac alijs bibliis scripturis veteris testamenti ad populū ī ecclesia publicē recitabant, quemadmodum etiam nūm ī precibus Horatijs, præsertim Maturinis, eiusdemodi lectiones, non vt oī ad omnem populū istituendum, sed tantum ad presentem clerum, idque tamen, non ea mentis attentione, quā olim in veteri ecclesia, recitabant. Nam tum populis recitatione verbi Dei per Lectores saginabatur: nunc Lectores quod recitāt, vix ipsi trelligunt. Lector quum ordinabatur, faciebat de illo verbum Episcopus ad plebem, indicans eius fidem atque ingenium. Post hæc, spectante plebe, tradebat ei codicem de quo lecturus erat, dicens ad eum: Accipe & esto lector verbi Dei, habiturus, si fideliter & vtiliter impleueris officium. Exorci partem cum eis, qui verbum Domini ministrauerint Exorcistarum (qui latinē adiuuantes siue increpantes dicuntur) officium seu munus erat, super Enegetumeno: siue baptizatos, siue catechumēnos, hoc est super omnes inquietos, qui à spiritibus immundis vexabantur, aut demoniacis illuisionibus, vel terribilē mētis agitabantur (vultu tempestate iactati) nomen Domini inuocare, & adiuratum spiritum mundum eiicere, vel cōspicere, quod munus etiā synagoga nouit, quemadmodum locus Actorum. 14. ostendit. Atque vtinam id munus ī ecclesia hucusque diligenter retentū ac rectē administratum fuisset, quod tum (nō dubiū) minus haberemus dyabolicarū illarum superstitionū, imposturarum, technarum, magicarū artium, & icantationum, quibus increduli quidā miserē ludificantur, & in primis deploratæ illæ mulierculæ, quæ fideiāmi ad quæuis somnia dyabolicis suggestionibus danabiter assensentur, totæ ī suam & proximū perniciem intentæ. Intestantur, rīm superstitione earum dyabolo locum præbēte, vt in filios diffidentēz operari possit. Quō ordinabatur Exorcista, accipit orationē, dicente ei Episcopo: Accipe & cōmēda memorie, & ha-

*Ritu or
dinandi
Ostiarū.
cap. & sub
diaco. 93.
Lectorū
officiū.
Veteris ec
clesiam publi
cā.
Anbr. 2
epistol. ad
Eph. c. 4
Rit. ordi
nandi le
ctorem.
Concil.
Aphr.
4. cap. 8.
Exorc.
stiarū offi
ciū. Ener
gumēni
Qu. Dio
nys. cōcil.
Ancyr.
cap. 17.
Pū vōtū
Mulier
c. 1. l. 2
c. 1. l. 2
ces ex dif
fidentiam
serē lud
sentuntur,
Intestantur,
Ephes. 2.
Rit. ordi
nandi exor
cisti, mem
cistam.*

Acoly-thorum officium. beo potestatem imponendi manus super Energumenum siue baptizatum, siue catechumenum.

Laodice-ni Acolythi dicti sunt, qui in hoc erant vocati, vt constitutos strarent. Acolythus enim græce, latine affectator, comes seu ministrans dici potest. Vnde olim & ministri generali vocabulo dicebantur, vt subdicit Concilium Laodicenum cap.

24.

Cerei 2.2. & 2.4. His postea mandatū est, vt cereos (quum in ecclesia quid si-

gnificet byteris ac diaconibus ministrantes anteferret, idque in lignis ecclesia-

Ioan. 1. tenetur ad contemplantam Euangelij lucem, & arque adeo ad

Rit^o ordi- erigendam mentem ad ipsum Christum (qui est lux vera, il-

mandi a- luminans omnem hominem venientem in hunc mundum)

colythū. debitæque laudes Deo per Christum dicendas prouocarentur. Hi quum ordinabantur, ab Episcopo docebatur qualiter

Cō. Aph. officio suo agere deberent. Et ab Archidiacono accipiebant

4. cap. 6. cero ferario cum cero, vt scirent se ad accēdēda ecclesiæ

Cero fera- luminaria mancipari. Accipiebāt quoque vreoolum vacuum

rius, ad suggerendum vinum in Eucharistiam sanguinis Christi.

Eucharī Præter hos erant & Palmistæ, id est cantores, qui tamen in

stia signi- ter ordines non computabantur, quod Episcopi ordinationē

nis Chri- non expectarent, sed sola infusione presbyteri suum officium

si. exequerētur, dicētib⁹ ipsis presbyteris: Vide vt quod ore car-

Psalmis. tas, corde credas: & quod corde credis, operibus comprobes.

Cō. Aph. S Vnt qui hosce minores ordines simul cum subdiaconatu

4. ca. 10. (de quo statim dicemus) veluti humanum atque etiam no-

Resellit uum commentum rideant, qui hoc ipso se doctis omnibus

tur aduer- deridendo propinat, quod facile ex receptissimis authorib⁹

sa ris. comprobari possit, primitiuum etiam ecclesiam eisdem or-

Primiti- dines reuenerent agnouisse, ac longe sanctius quam in presen-

tu ecclē- tiam, coluisse. In primis siquidem ex vetustissima traditio-

ne agno- scimus, quod & argumenta illa nequaquam noua, aposto-

lic ordi- licis epistolis præfixa testantur, Paulum Apostolum scripisse

minores. vtrunque ad Thessalonicenses ab Athenis per Tychicum dia-

Canones conem, & Onesimum acolythum, vt vel hic constet, & Pauli

apostolo tempore acolythos ecclesiæ fuisse in ecclesiæ ministerium

vb recol- affectos. Itidem Canones apostolici, quos Clemens Petri suc-

cessori relictus nobis reliquit, quos & Iustinianus Impera-

tor in Constitutionibus suis nouelli, expressis verbis toties

apostoli apostolus

apostolis tribuit, quos item vltra longævum, & constantem in

ecclesia opinionem, sancta etiam sexta synodus (quum in con-

trouersiam denuo vocarentur) grauissima sententia agnouit.

Hi, inquam, apostolici Canones & Subdiaconi & Lectoris &

Cantoris expressim meminerunt. Dionysius Areopagita vet-

ustissimus citra controuersiam scriptor, & Ostiarj, & Lecto-

ris ac aliorum clericorum mentionem facit.

Deinde, inquit, ministrorum officio, sanctarum scripturarum

lectio suo ordine recitatur. Et paucis interiectis subiungit:

Porro ministrorum alij quidem pro clausis templi foribus

stant, alij proprij aliquid muneris agunt. Quod vero quidā

de autore libri subdubitant, negantes Dionysij Areopagita-

rum, quem ad Paulum conuersum legimus, eum librum confici-

uisse, idq; potissimū ea cōiectura ducti, quod purē illis tem-

poribus tantum vsum ceremoniarum non fuisse, ij sanē hac

ratione nihil apud nos efficiunt. Nam quod ad distinctissi-

mam rerum & ministrorum ecclesiæ ordinationem, & piarū

ceremoniarum obseruationem attinet, nemo vetustatis stu-

diosus, vt putamus, negabit, has in veteri ecclesia longe dili-

gentius quam in nostra fuisse custoditas, atque adeo numero

ceremoniarum non adeo multum accessisse, licet picati de-

cesserit plurimum, siquidem & Paulus apostolus vbique testa-

tur se hoc summo serio curasse, vt omnia honeste & secundū

ordinem in ecclesia fierent, ac quosdam ab ordine in ecclesia

recte custodito, plurimum laudat ac commendat. Rursus iur-

ba Thessalonicensibus, vt subtrahant sese ab omni fratre am-

bulante inordinatē, & non secundum traditionem quam acce-

perunt ab ipso. Quid multis opus! Nonne prior illa ad Cori-

thios epistola, magna ex parte occupata est in piis cæremoniis

ac sanctis ecclesiæ moribus, etiam minutulis (quale est quod

mulier vetatur orare nudo capite) constitutis ac forman-

Iustitia-

ni autē-

tic Vl sy

nod. agno

nis cano-

nic aposl.

cap. 2 5.

4 0. 4 1.

Dion. de

act. hier.

cap. 3.

Ostiarj.

Deautho

re lib. ec-

cle hier.

In veteri

ecclesiæ or-

do pul-

cherrim^o

ty pitef-

sime cære

monie.

1. Cor. 14

rectē

2. Thef. 3

1. Cor. 9.

et ca. se-

quen.

Titum. 1

1. Tim. 3.

Qui fia-

rum suo

quod ordi-

nesimo-

resensim-

is cōtam-

prum re-

nomnia,

ipso rerum

abusu sensim

irrepente,

vitata est.

Olim

nerins.

Veteris quum Episcopus cū suis presbyteris, Diaconibus, Subdiaconibus, Acolythis, Exorcistis, Lectoribus ac Ostiariis singulis suis officijs itenti scumberet, quum laici ad Dominicum (sicut tationes enim cathedralis ecclesie nuncupabatur) non confabulandi B. thena seu de rebus friuolis cōgerandi, sed magis lectionū, concionis, & sacri audiēdi, participādique corporis & sanguinis dominici, ac precum gratia cateruatiū cōfluere: quū episcopus fyncere tractaret ac dispenseret verbū Dei, populus religiosā attentione ac reuerētia auscultaret, nō vt verbū hominis, sed vt verbum Dei: cum sacerdos reuerētissimē tractaret mysteria, & populus totū ad ea, quæ agebantur itentus, hæc appella omnia religiose veneraret, cum Catechumeni, Energumensasunt in strubuti, clericorum monitis parerent: rursus cū Clericis in per domi suo quisque officio, quæ singula gerebant, non cessantē coibāt rante, mutuo subseruientes, exequerentur: nōnne tum ecclesia plurimum habebat, nō solum alacritatis, sed etiā maiestatis. Nōnne vim magnam habuisse existimandus est legitimus ille & pius cōuentus, qui prophanos in admirationē sui rapiebat, sicut Paulus testatur, idiotam aut incedalium ingressum ecclesiam sanctorum, proci dere i faciem suam, & adorare deū, 1. Cor. 4. profitentem quōd verē Deus sit in medio eorum? At postea cum ecclesie cathedrales primum i monachorum, deinde in canonicorum collegia cōmutatæ, & minores Parochiæ prope Domini cum exēdicatæ, & in singulis singuli, Parochi minores cōstituti sunt, ceperūtque hi parochi i suis quique Parochis ecclesiastica officia, quæ olim in dominico, distincti clericorū ordines gerebant, in discriminatim obire ac peragere: factum est, vt vix vmbra veteris ecclesie nostris cathedralibus ecclesiis (quæ nūc magis deambulationibus ac prophanis colloquijs, perinde ac fora publica à plebe scēdatur, ac nulla plene pietate inuisantur) remanserit. Adde quōd nemō ferē nunc suo officio ad veterē morem fungatur, nomina tantum retinemus, munus nemo exequitur, sed in pueros seu cōducitios passim relegatur. At oī quādam non fuerit cōtemnendum etiā illud inter cætera minimū munus. Ostiariū in veteri ecclesia, vel opima illa stipēdia, ecclesiariū cathedraliū custodibus (qui & thesaurarij vocātur, in locum lanitorū surrogatis) cōstituta, satis indicat, quæ quum illi percipiant,

Oī offi-
ciū Ostia-
rii nō fuit
cōtēnen-
dum.

cipiant, de officio etiā Ostiariū ad veteris ecclesie morem exequendo, cogitare merito debent. Lectorum officij partim in pueros, partim canonicos promiscuē relegati est, sed qui neque populo, neque clero, quin nec sibi ipsi, saltē ad veterem illum ecclesie morem, hoc est ad edificationem, legūt. Nam quotusquisque est qui quod ore legit, corde percipit, & quod corde credit, operibus comprobet? Exorcistarū officium penē totum aboleuit, vt vix vestigium eius appareat. Acolythi munus pueris (quos chorales vocamus) demārat. Vides quā sint omnia confusa, ac in diuersum mutata, color sanē optimus in colore pessimū, vt mirum esse nō debeat, si heretici vidētes vix quemquam ex destinatis ecclesiastico ministerio, vō officio fungi, officiis simul (quæ solis tantum vocabulis retinentur) cum personis illudat. Vtinam Deus optimus maximus, repurgatis omnibus abusus ac sūblatis erroribus vniuersis, ecclesiam suā maiestati quandoque restituat: quod vbi factum erit, tum faciliē cuius persuadebitur in veteri ecclesia non solum minores ordines, sed & ceteras monias quas Dionysius ille recenset, extitisse, Consentit autem Dionysio beatus ille Ignatius martyr, Ioannes Apostoli discipulus, qui in epistola quam ex Philippis ad Antiochenes perscripsit, minores ordines simul cum maioribus ad vniūsermē omnes nominatim recenset. Saluto, inquit, sanctū presbyterum vestrum, Saluto sanctos diaconos. Item, Saluto subdiaconos, lectores, cantores, ostiarios, laborantes, exorcistas, atque cōfessores. Saluto custodes sanctorum portarū, Diaconillas quæ sunt in christo, Saluto susceptrices christi virgines, quas ego nurriui in domino Iesu. Saluto pudicissimas virgines. Saluto plebē domini à minimo vsque ad maximū, & omnes sorores meas in domino. Itidē Clemēs Petri successor, & proximi quique post eū Romani pontifices, inter quos est Anacletus, Subdiaconorū & reliquorū ministrorum meminerunt. Denique vetustissima illa Concilia, quæ totus penē recipit orbis christianus, Ordines minores in ecclesia semper extitisse comprobant, vcluti Laodicens. cap. 23. & seq. Calcedonēse. 4. cap. 6. & seq. Toletan. 1. cap. 4. Toletan. 4. cap. 40. Bracharense. 1. cap. 28. & seq.

Quin & diuus Ambrosius post Cyprianum ac reliquos patres palam testatur, non tantum maiores, sed & minores hosce Ordines, non omnino humanitus, sed magis di-

Abusus
Ordinis
minorū.

1. Cor. 14

Corrupti
mores ec-
clesie mi-
nistrorū
hereticis
causam
substanti-
am depræbēt.
Pii vetū

Dionysius
Ignatius
epist. ad
Antio-
chenes.

Ostiariū.

Clemens.

Anacletus

Ambrosius
epistol. ad
Eph. c. 4

Minores unius & ex Christi autoritate in ecclesia institutos fuisse: Nō *ordines* ex in commentariis in epistolam ad Ephesios, in eum locum nem *christi* au pe: Et ipse quosdam dedit apostolos, quosdam autem *hortate* prophetas, alios verò euangelistas, alios autem pastores & *in ecclesia* doctores, ad consummationem sanctorum, in opus ministrorum *constituti*. in ij, in ædificationem corporis Christi, &c. Ambrosius ipse *Act. 6.* non est veritus dicere, in Apostolorum locum Episcopos fuisse *7. & 8.* celsisse, Prophetas verò explanatores & interpretes esse scripturarum, qui ordo non potest esse presbyterij, Euangelistas *Deut. 8.* verò diaconos, sicut fuit Philippus, qui est non sinit sacerdos *Matt. 4.* dotes, evangelizare tamen possunt sine cathedra, quemadmodum & Stephanus & Philippus memoratus. Pastores verò

Quid tri sint, ac esse possint lectores, qui lectionibus saginent populum *in* laudem audientem, quia non in pane tantum vivit homo, sed in *collatiōe* omni verbo quod procedit de ore Dei. Magistri autem sint *minorū* exorcistæ, quia in ecclesia ipsi compescunt & verberant iniquos *Ordinū*. Hæc ille. Itaque non dubium est, Ambrosium in ea etiam *olim* ad sententia fuisse, ut qui in hos minores Ordines cooptarentur, presbyteris eisdemque dignè reciperent, gratia quadam communiri, ut *in gradū* eisdem etiam rectè, hoc est in ecclesiæ ædificationem uti ac de *in voca-* bantur in ministerio agerent, rata essent. Constat autem Ordines istos *minorū* minores veluti gradus quosdam fuisse, per quos explorati, *ordinū* gradatim ad maiores pertraherentur, nisi aliud diuina reue- *explora-* latione fuisset indicatum, nam & Paulus vetat neophytum *ti.* Episcopatum suscipere. Iam qui in nullum horum ordium

1. Cor. 3. essent asciti, Laici appellabatur, qui & cancellis olim ab altari, dum sacra mysteria celebrarentur, arcebantur, quemadmodum ex Concilio Moguntino relucet. Atque hic factum *sus. 1. Im-* perator. est, ut Ambrosius Theodosium, tamen Imperatorem, atque *penator.* etiam Christianum & pium virum, in choro inter sacerdotes *Officiū* cōsistere, & clericorum sedilia occupare vetuerit, censens ordinum *subdiaconū* Ecclesiasticorum rationem non contemnendam, ac de *norū.* in *corum* non minus in ecclesia quam in synagoga seruandum.

R Est ut de subdiaconatu ac ceteris maioribus ordinibus paulo latius dicamus. Hypodiconorum munus in eorum fuisse, ut diaconorum officijs maximè subuenirent, ac eorum præceptis parentem, vel ipsum vocabulum indicat. Inter alia vero ipsorum officij erat, oblationes quæ a fidelibus largiter *ad altare* in templo inferebantur, suscipere, ac Leuitis seu Diaconis al-

taribus

taribus superponendas deferre: quæ certè in veteri Ecclesia sic fiebāt, ut ad vicium, cum sacerdote ac cæteris ecclesiæ ministris, cum pauperibus sufficeret, ut nemo eum morem ridere possit, qui veteris ecclesiæ consuetudinem nouerit. Nam & Paulus testis est, eum qui altario seruit, debere etiam de altario viuere, ut interim sciamus quæ Apostolus de collectis in *2. Cor. 9.* sanctos faciendis, ad Corinthios diligentissimè perseripserit. *2. Corin.* Nec dubium, fideles ecclesiæ primitiæ, Pauli doctrina edoctos ac incitatos, has oblationes liberaliter ac hilariter attulisse. Postea, cum sacerdotia seu beneficia ecclesiastica in vsum *curandi* ministrorum erecta ac dotata sunt, mos iste oblationes ad altare faciendi, paulatim immixtus est, tandem penè totus obsoleuit. Interim tamen necessitas ipsa cogit, ut in parochijs, quæ nullos habent destinatos prouentus, aut stipendia, quibus vitalantur ecclesiarum ministri, mos iste aut renouetur, aut alia *curandi* certe via ipsis ministris prouideatur, saltem in eum modum quæ in canonibus provincialis nostri Concilij indicauimus, *1. Tim. 5.* ac præseripsumus. Nam omnino dignus est operarius mercede, *Deut. 25* de; & lex vetat, ne obligemus os boui trituranti. *1. Cor. 6.*

Deinde subdiaconis incumbat, ut tantum de oblationibus, id est consecrandis hostiis (quæ nunc oblata vocamus) super altare ponerent, quantum sufficere possint populo: olim enim populus frequentissimè communicabat.

Postea etiam subdiaconis, quod prius solis diaconis incumbebat permixtum est: nempe Epistolam ad populum pronuntiare, calicem & patenam ad altare Christi deferre, ac Leuitis tradere, vitæ colū quoque & mappam tenere, episcopo, presbyteris & Leuiticis aquam lauandis manibus ante altare prebere, Corporales (ut vocant) & pallas & substratoria lauare. Si quidem hæc, atque ad eam atrectatio rerum sacrarum, veluti calicis, corporalis, & similibus rerum, laicis vetita erat, quod & in Canonibus Concilij nostri provincialis cauimus.

Denique, hoc erat subdiaconis cum Diaconibus commune, quod sacris induti vestimentis episcopo sacrificanti testes diaconis, altarent, custodientes eum a malis hominibus, & consecrum qui ad gratæ prebentes sacrificio, quemadmodum Anacleus meminit. *De sub-* *tyrum* *scribēda* *deputati* *erant.*

Legimus quoque Fabianum pontificem septem subdiaconos in hoc ordinasse, ut septem notariis immungerent, & gesta martyrum veraciter ex integro colligerent, ac ipsi pontifici rimanda manifestaret: id quod propterea in eis illustro in-

Y

De conse-
cratiōe. dist. 1.
ca. episco-
pū.

De sub-
tyrum *scribēda* *deputati* *erant.*

uenirent, ex quæ fidelibus scandâlû oriatur. Fuit quidem vir ille pie mortus, sed votis suis non successit euentus, quod in locum verè gestorum quædam Legaudæ sanctorum (vt vocat) suspectissimæ fidei, non sine offendiculo plurimorum fiat sufficit, quod & Gelasius Pontifex queritur: atque vti nãm summus Pontifex adhuc viris aliquot iuxta doctis ac piis hoc negotij delegaret, vt notha à veris, germana ab adulterinis discerneret, quod hoc ipso hæreticis enas ecclesiam substannandi multa ex parte adimeretur. Et quanus subdiaconatus nunc inter maiores ordines (vt diximus) computatur, subdiaconi tamen cum ordinantur, manuum episcopaliu impositionem non suscipiunt, quod de diaconibus & presbyteris Apostolus præcepit.

Diaconorum officium Diaconi græcè, latinè ministri dicuntur, quòd toti ecclesie seu congregationi ministraret, potissimum autem episcopis & presbyteris. In primitiua ecclesia (vti paulo ante at-

Ecclesie ministrum & pauperum in veteri ecclesia summa cura habebatur. tignimus) summa ratio, ecclesie ministrorum ac pauperum habebatur, agebatûrque hoc præcipua cura, ne quis in ecclesia egeret: quin tanta erat mutua inter primos illos Christiana charitas, vt omnia pariter communia haberent, possessione & substantias venderent, & pretia eorum quæ vendebant, afferrent, & ponerent ante pedes Apostolorum: qui tum singulis diuidebant, prout cuique opus erat, vt abantur: que etiam in hoc ministerio viduarum, quæ se ecclesie consecrassent, didissentque. At cum postea cresceret numero discipulorum,

Acto. 2. Græci aduersus Hebræos murmurarent, eo quòd despiceretur in ministerio quotidianò viduæ eorum, viderentque Apostoli sese huic muneri vacare non posse, cõuocata multitudo discipulorum, dixerunt: Non est æquum nos derelinquere verbum Dei, & ministrare mensis. Considerate ergo viros ex vobis boni testimonij septem, plenos Spiritu sancto & fide, quos constituamus super hoc opus. Nos vero orationi & ministerio verbi instantes erimus. Qui sermo quum placuisset toti multitudini, elegerunt Stephanum, virum plenum fide & Spiritu sancto, ac alios sex, quos statuerunt ante conspectum apostolorum, qui orantes impoferunt eis manus. Erat ergo diaconis dispensatio thesauri Ecclesiastici, & cura pauperum & ecclesie ministrorum in primis demandata. Deinde et ob-

Diaconi per manum impositionem ordinantur. tatur Clemens, diaconi veluti Episcoporum oculi erant, oberrates & perultrates cum verecundia, actus totius ecclesie perferu-

perscrutantes diligentius, si quem vidissent vicinû fieri præcipitio & proximum esse peccato, vt referret hæc ad Episcopum, vt commoneri ab eo possit is qui in præcipitium lapsurus est, vti renocet pedem, & nõ corruat in peccatum. Negligentiores quoque & eos qui rarius ad audiendum verbû Dei, nec sollicitè ad Episcopi tractatû accedebant, ipsi commonefaciebant ac hortabatur. Præterea (vt Euaristus ait) custodiebant Episcopum prædicantem, ne ab insidiatoribus quoquo modo infestaretur, aut laderetur à suis, aut verba diuina detrahendo aut insidiando pollueretur ve despicerentur. Itè, Diaconorum officium est, episcopos & sacerdotibus assistere quum sacra mysteria tractat, & quum sacramenta benedicunt ac administrant. Præterea nomina catechumenorum recitare, ordinandos Episcopo offerre, ac testimonium de eorum vita & cõuersatione præbere, cõponere melsam domini, oblationes inferre & disponere i altari, præmonere aures habere ad dominû, Euangelium & Epistolâ ad populû pronuntiare (est nunc Epistola per subdiaconum recitetur) atque ad eò prædicare & hortari, sed sine cathedra, pacè annunciare, sacramentum Eucharistie à sacerdote consecratum erogare ac dispensare populo, vt sicut erat in sacerdote ministratio, ita in ministro dispensatio sacramenti. Ne verò putes, hæc posteriora diaconi officia recens inuentum esse, inuenies Hieronymum *Hiero. ad ad Ruiticum* Episcopû Narbonensem, hæc omnia penè diacono tribuere. Nec vti vanum commentum existimandum *Narbonen.* est, quod de beato Laurentio martyre, beati Sixti diacono, le *episcopii.* gimus. Is siquidem vtrunque ministerium in ecclesia gessit. *Sixtus.* nam & thesauros ecclesie pauperibus fidelissimè distribuit, *Lauren-* & Sixto pontifici in his quæ ad Deum erant, indiuiduus altit *imo.* tit minister: quem, quum ad mortem traheretur, sic acclamasse fertur: Quò progredieris sine filio patris? quò sacerdos sancte sine ministro properas? Tu nunquam sine ministro sacrificium offerre conserueras. Quid in me ergo displicui paternitati tuæ? nunquid degenerem me probasti? experire certe vtrum idoneum ministrum elegeris, cui commisit dominici corporis & sanguinis dispensationem. Videntur autem esse diaconi in ecclesia sufficiti Leuitis synagoge: quo fit, vt & ipsi Leuitæ appellentur. Quod autem Leuiticæ tribus à patriarcha Leui originem ducentis, officium fuerit, libri Leuiticis & Numerorum explicant. Præcepit siquidem domi-

Nũc. 14. nus Moysi, & post ordinationem Aaron & filiorum eius, tota tribus Leui ad diuini cultus ministeria prorsus ordinaretur & consecraretur domino, & seruiret pro Israël coram Aaron & filiis eius in tabernaculo, vtq; gestaret arcam & tabernaculũ & omnia vasa eius, & in circuitu tabernaculi excubaret, ac in transportando tabernaculo ipsi deponerent, rursũq; componerent. Iubebantur autem à viginti quinque annis & supra seruire in tabernaculo. Vides ergo quomodo ecclesia in diaconis representetur, quod Moyses de tribu Leui ex diuino m̃a dato statuit. Quum itaque diaconi munus in ecclesia non sit vulgare, nõ erat temerè cuiquam cõmittendum, sed cum magna ac diligenti exploratione, quod ab Apostolis diligenter obseruatum est. Primum, Paulus requirit diaconos esse prouidos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes, habentes mysterium fidei in conscientia pura. Et hi, inquit, primis probentur, & sic ministrent, nullum crimen habentes. Postea diaconibus bene ministrãtib; pollicetur, quoddã gradum bonũ sibi acquirere, & multã fiduciam quæ est in Christo Iesu. Hæc fusius visum est attingere, vt saltem intelligant nostri diaconi, quod ministerium in ecclesia susceperint, cuius vix vmbra representant. Nam quod potissimum ipsorũ officij erat, propemodum penitus abolitum cernimus: quoddã nũc diaconi nullam penè gerant pauperũ curam, quanuis vicissim laicos reperias hodie quàm paucos, qui in ecclesijs ministerios ac pauperes distribuendis, quæ olim tam liberaliter in ecclesia in manus diaconorũ deportabantur, vt thesauri nomen acciperent, quem certè maximum expendit Laurẽtius. Et Chrysostomus testis est, ecclesiam Constantinopolitanam suo tempore aliquot millia pauperum abominis. Gregorius item quotidie multa millia pauperum, virginum & viduarum sustentauit. Atque vt in tam pius ecclesiam mos in ecclesijs reuocetur: quod quomodo tentandum sit, in Canonibus Concilij nostri prouincialis ostendimus. *Iba. 4. cu no. 4.* Diaconus quem ordinari, solus Episcopus qui eum benedicit, manus super illius caput ponit, quia non ad sacerdotium, sed ad ministerium consecratur. Olim in singulis ciuitatibus, tamerũ paruis, septem erant diaconi, presbyteri autem secundum loci rationem plurim; interdum erant. Quo factum est temporum successu, vt diacones paucitas honorabilis, presbyteros

byteros turba contemptibiles fecerit, aded, vt in quibusdam ecclesijs diaconi se presbyteris anteferre præsumerent, quorum supercilium diuus Hieronymus ad Euandrum grauitè reprehendit. Eligebant præterea diaconi ex se, quem industrium nouerant, quem Archidiaconum nuncupabãt. Hodie paucissimos reperias qui hunc ordinem à sacerdotio separatim gerant, præterquam in cathedralibus & collegiatis ecclesijs, vbi ex Canonibus quidam diaconi canonici appellantur, qui hoc solo diaconi sunt, quod interdum lectionem Euangelij in Missa pronunciant, & in capitulis, quæ disciplina vocant, quasdam partes in delinquentes sibi vendicant.

Presbyteri, qui summũ in ecclesia ordinem gerunt, latine seniores appellantur, quo nomine presbyter Petrus com-presbyteros suos appellat. Seniores, inquit, qui in vobis sunt, obsecro consensio & testis Christi passionũ, &c. Seniores autem appellati sunt, nõ tam ob ætatem vel senectutem, sed magis ob morum grauitatem & sapientiæ doctrinã, quæ in ipsis quammaximè debent elucere. Nam vt scriptum est, Senectus venerabilis est, nõ diuturna, nec annorum numero cõputata. Cani enim sunt sensus hominis, & ætas senectutis vita immaculata. Quod & Paulus in Timotheo episcopo ac presbytero testatur: nemo, inquit, adolescentiam tuam contemnat, sed exemplũ esto fidelium in verbo, in conuersatione, in charitate, in fide & castitate. Er post pauca: Noli negligere gratiam, quæ in te est, quæ data est tibi per prophetiam cum impositione manuum presbyterij. Dicuntur etiã qui ex hoc ordine sunt. *Sacerdotes vnde disci. Exod. 29 Matt. 10 Apostoli. Luca 10. 1 x x 1 1. discipuli.* Ma-
cerdotes, à sanctificando seu à dando vel conficiendo sacra. Consecrat enim & sanctificat corpus Christi. Hunc ordinem furrogatum esse cõstat in locum minorum sacerdotum: veteris legis. Quum enim Moyses Aaronem in summũ potestatem constituisset, filios eius vnxit in minores sacerdotes. Ad eundem modum Christus primum duodecim elegit discipulos, quos & Apostolos vocauit, quorum locum in ecclesia obtinuit Episcopi: deinde alios septuaginta duos discipulos designauit, quorum locum in ecclesia tenent presbyteri. Non est tamen putandũ episcopos alium in ecclesia ordinem à presbyteris cõstituisse. Nam in primitiua ecclesia iidem erãt episcopi & presbyteri: quod apostolorum Petri & Pauli epistolæ, diuus quoq; Hieronymus, ac cæteri ferè omnes veteres ecclesiastici scriptores, attestãtur, & præsertim locus ille, *1. Petr. 5. Philip. 1.*

ad hoc commonstrādum cuius est, nam quum dixisset Petrus presbyteros qui in vobis sunt, precor ego compresbyter & testis passionum Christi & futuræ quæ reuelanda est gloriæ participes, subiecit: Pascite seu regite eum qui in vobis est gregem Christi, & inspicite non ex necessitate, sed voluntate iuxta Deum. Quandoquidem græcè significantius dicitur *ἐπισκοπέω*, id est superattendentes, vnde & nomen episcopi tractū est. Quamobrem sacerdotiū summus ordo in ecclesia existimatur. Interim tamen nemo ignorat hunc ordinem rursū ordine quodam officiorum ac dignitatū distingui. Nam quidam sunt Episcopi, qui & pontifices, Antistites seu præsulēs, quidam Archiepiscopi seu Metropolitanī, quidā Primates, quidam Patriarchæ, quos omnes dignitate antecellit, Papa ecclesiasticæ dignitatis apicem tenens, cuius dignitas respōdet ad summum pōtificatum veteris legis: quæ graduum presbyterij distinctio ad sectas comprimēdas facta est. Nam vt Hieronymus ait, quōd postea vnus electus est ex sacerdotibus qui cæteris præponeretur, in schismatis remedium factū est, ne vnusquisque ad se trahens ecclesiam Christi rumperet.

Episcopi diuus Hieronymus in loco iam citato, super attendentē, & Ambrosius de dignitate sacerdotali, cap. 6. superinspectorem interpretantur, qui & speculator dici potest. Antistites & Præsules dicti sunt, quōd cæteris dignitate præminerent. Pontifices (si Seruolæ credimus) dicebantur à posse & facere, quāuis Terentius, Varro eos à ponte dicto arbitretur, quōd ab iis Sublucius factus sit primum, nomen à gentilitate in Christianissimum translatum. Et vt Romani veteres, olim minores & maiores pontifices, & inter hos vnū summum, qui omnes sacris præerant, habebant: ita & nos in Christianissimo eisdem denominationes seruamus. Archiepiscopi dicti sunt, tāquam primores Episcopi qui & Metropolitanī seu Metropolitanæ appellati sunt, à Metropoli, id est à matre ciuitate, quāsi eius ciuitatis quæ totius p̄uincitæ veluti mater est, episcopi. Patriarchæ dicti sunt, veluti primores seu summi patres, horū ante Constantinū Imperatorem numerabantur tres tantū, nempe Romanus, Antiochenus & Alexandrinus, nā principio sub Antiocheno erat Hierosolimitanus, post Constantinū additus est quartus Constantinopolitanus, horum summus est Romanus, nō quōd ordine sacerdotij cæteros antecellat, sed magis plenitudine administrationis regiminis

giminis ac potestatis. Hanc enim apud vnū esse oportet in ecclesia, vt ecclesie vnitas monstretur ac conferuetur. Exertē dixit Anacletus, cæteros apostolos cum Petro pari cōsortio, honorem & potestatem accepisse, sed tamen sacerdotij principatū Petro (cuius successorem vetustissimi quiube scriptores pontificem Romanum esse cōstantissimè perhibent) tributum, vt ab vno post Christi sacerdotalis ordo pendere videretur. Quod beatus Cyprianus hisce verbis confirmat: Loquitur, inquit, Dominus ad Petrum: Ego tibi dico, quia tu es Petrus, & super istam petram edificabo ecclesiam meā, & portę inferorū nō vincent eam. Tibi dabo clauēs regni cælōrū: & quę ligaueris super terrā, erūt ligatę & in cælis, & quęcūque solueris super terram, erunt solutę & in cælis. Et idē post resurrectionē dicit: Pisce oues meas. Et quāuis apostolis omnibus post resurrectionē suam parem potestatem tribuat & dicat: Sicut me misit vitus pater, & ego mitto vos: Accipite spiritum sanctum: Si cui remiseritis peccata, remittentur illi: si cui tenueritis, tenebūtur: tamen vt vnitatem manifestaret, vnitatis eiusdē originē ab vno incipientē sua auctoritate dispo-

suit. Hoc erāt vtrique & cæteri apostoli quod fuit Petrus, pari cōsortio, præditi & honoris & potestatis, sed exordium ab vnitate p̄ficiscitur, vt ecclesia vna mōstretur. Et post pauca: Quā vnitatem firmiter tenere & vindicare debemus, maxime Episcopi, qui in ecclesia præsidemus, vt episcopatum quoque ipsum vnū atque indiuisum probemus. Episcopatus vnus est, cuius à singulari in solidū pars tenetur. Hęc ille. Et Hieronymus ad Euagriū testatur, Episcopū suę Romę, siue Eugubij, siue Constantinopoli, siue Regij, siue Alexandrię, siue Thebis, breuiter vbicumque existentē, eiusdē esse meriti, eiusdē etiam sacerdotij. Sacerdotij ergo potestas, res spiritalis est & incorporalis, quæ diuidi nō potest, sed pōtifex Romanus (veluti illius successor, in cuius persona Christus hanc potestatem ecclesie tradidit) hanc in vniuersam super totū gregē Christianū tenet, quā & exercere poterit ac debebit, vbi viderit rē postulare. In hoc enim cōstitutus est, vt fratrum suorū negligētiam suppleat: quod planē Christus, indicare voluit, cum

Petrum, alloquitur: Simon, Simon, inquit, ecce fatanas expectauit vos, vt cribraret sicut triticum: Ego autem rogauī p̄ te, vt nō deficiat fides tua, & tu aliquando cōuersus, confirma

teris presbiteris.

Anacleus ca. in nouo testamento 21. dist. Cyprian. Matt. 16

Ioan. ult. Ioan. 20 vnitatis obseruandę vniuersi alii presbiteri sunt est.

Vnus episcopatus.

Mat. 16 Ioan. ult.

Luc. 22

Simile, fratres tuos. Quod si nō satis intelligis qui fiat vt par sit singularis Apostolis potestas, & tan̄ ē Petrus principatum gerat, acci-
Vide *her* pe simile: Paterfamilias pluribus seruis negotiandi prouin-
nar. a. leu ciam ex æquo partitur ac demādat: ne tamen negotiationis
ge. lib. 2. vnitas dīspetur, vni ex eis potestatem facit, vt is nō tantum
Episcopi in suam partē, sed & in aliorum partes respiciat, & sicubi ali-
vocati in quis ex conferis in officio cessauerit cum vt ad functionem
partē soli quam reuocet, ac prospiciat, nec cōmūnis negotiatio iacturā
ciuidinis patiat. Quamobrem ceteri Episcopi rectē dicuntur vocati
 in partem sollicitudinis, summum verō i ontentis in plenitudi-
Ion vlt. nem potestatis: habent enim illi sibi assignatos greges, singu-
Episcopi li singularis: huius vniuersi crediti sunt. Cū enim Christus ter-
vocati in ro uis in tō interrogasset Petrum, num se plus aliis diligeret, aique il-
parē po- le respondisset, Tu scis Domine quia amo te, subiunxit, Pace
testatē oves meas. Quod tam exertē à Christo ad nullum alium ex
di nis sed Apostolis singularim dixerim reperimus.

Dicimus autem ceteros Episcopos vocatos in parē po-
nō iurif- testatē ordinis, sed nō iurisdictionis. Idq̄ non sine ra-
Ioan. 20 tione, potestas enim ordinis collata est pariter omnibus apo-
Matt. 16 stolis. Potestas verō iurisdictionis propriē collata est toti ec-
2. Co. 10 clesie, idq̄ in personā Petri. Romanus ergo pontifex, quod
Ephes. 4 ad clauem iurisdictionis attinet, maiorē habet ligandi ac sol-
clauis or uendi potestatem quā ceteri. Ipsi enim p̄ temporū & rerum
di nis 7 or necessitate in reificationem ecclesie potestas est cōdendi le-
bus stare ges seu canones, quibus cōmūnaces ab externo ecclesie color
dotibus tio repellat, & vicissim respicientes solus reicipiat & recōdi-
eadem. licet Hæc tamen clauis iurisdictionis, clauē Ordinis quibusli-
Vide e si bet sacerdotibus cōmissam (quæ cōscientiam ipsam alstringit
q̄ suadē vel soluit) nō remouatur, modō qui clauē iurisdictionis lega-
re diabō- reit auctoritatem Apostolicæ sedis nō contemnat, sed po-
17 q 4 tius se respicientem contestans, re ipsa probet se in cāngui-
ca nō du- stiam deuēisse, vt omnino ei potestas non sit Apostolica se-
bit. ca de des, pristinā quam absoluarit, absque corporis periculo securū
his e quā ac tutō ad eūdi ac interpellandi. Quamobrem potestatem absol-
uis de se uendi quantūlibet criminolos in extremis cōstitutos (quod
ten. excō. ad forum conscientie attinet) apud quoslibet sacerdotes esse
Hier. da constat, Porro Papæ uomen. nō est tam recens aut in frequē-
maso pa. tis in ecclesia, vt quidā contendunt. Quin potius frequētissimū
Amb. fuit sanctis patribus. Hieronymus siquidē Damaso papæ scri-
Siricio. bit, Et Ambrosius Siricio Papæ lib. 10. Epist. 81. licet nō in-
 ci emur

ciemur hoc nominis olim non soli Romano pontifici tribu-
 tum, cum & Augustino ascriptum reperiat.

Presbyterorum officium, in primis in prædicatione ver-
 bi, dein, in cōficiendo corpore & sanguine dñico & cete-
 ris sacramentis administrandis (confirmationis tamen & Or-
 dinis, quæ solus Episcopus ob Ecclesie vnitatem retinendam
 administrat, exceptis) denique in orando Deū pro totius ec-
 clesie & populi Christiani prosperitate, stitū est: Hæc munera
 sacerdotes toto conatu amplecti cōueniunt. In his propemodū
 solis exerceri, minoribus officiis interī in alios reiectis.
 Nam verbum apostolici senatus est, Non est æquum nos des-
 relinquere verbū Dei, & ministrare mēsis. Et post pauca: Nos
 verō orationi & ministerio verbi instantes erimus. Diximus
 autē de hac re latius in canonibus Concilij nostri, titulo De
 officio ac vita clericorū generatim: item titulo De Parochiis
 ac eorū vicariis. Quod autē sit officiū Episcopi. Canon pri-
 mus atque adeo totus titulus De munere episcopali declarat.
 Quales etiā in episcopos ac sacerdotes eligi ac cōstitui oportet,
 Paulus ad Timotheū scribens ostēdit. (Illic enim episco-
 pi appellatione etiā presbyter continetur.) Archiepiscopi &
 Primates, olim cōfirmabant episcopos. Sic enī legitur in Ca-
 nonibus Concilij Nicei, cap. 4: Potestas sanē vel confirma-
 tio pertinebit ad singulas prouincias ad Metropolitanū epi-
 scopum. Et vt summus Pontifex ceteris omnib⁹ iurisdictione
 præminet, sic Archiepiscopi, episcopos. Quæ de re in rub.
 ecclesiasticæ rectē ab episcopo ad archiepiscopū appellatur,
 Patriarchæ præter Romanum, curam gerebat totius eccle-
 siæ sub ipsorum patriarchatu (vt ita dicamus) constituta. At
 Romanus sollicitudinē gerit non Romanæ tantū, sed & vni-
 uersæ ecclesie toto terrarū orbe in Christo cōgregata, vt di-
 cere possit cum apostolo: Ministri Christi sunt & ego. Quin
 plus ego, in laboribus plurimis, & præter illa quæ extrinsecus
 sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium ecclesiarū.
 Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, &
 ego non vror? Itidē nec erubescit cum Apostolo gloriari de
 potestate sua, quam dedit ei Dominus in reificatione, non in
 destructione, Episcopus cum ordinatur, duo episcopi, ponit
 ac tenet euangelicum codicem, super caput & ceruicem eius
 & vno super eum fundente benedictionē, reliqui omnes epi-
 scopi qui adsunt, manibus suis caput eius tangunt. Presbyter

Officiū
presbyte-
rum in
quo stitū
est.
Hieroni.
ad enūg.
cap. legi-
mus. 83.
distinc.
Acto. 6
Ibidem.
Officiū
episcopi.

1. Tim. 3.
Hieroni.
ad enūg.
Archie-
piscop-
o-
partinebit
ad singulas
provincias
ad Metropolita-
nū epi-
scopum.
Et vt summus
Pontifex ceteris
omnib⁹ iurif-
isdictione
præminet, sic
Archiepiscopi,
episcopos.
Quæ de re in
rub. eccle-
siasticæ rectē
ab episcopo
ad archiepiscopū
appellatur,
Patriarchæ præ-
ter Romanum,
curam gerebat
totius eccle-
siæ sub ipso-
rum patriarchatu
(vt ita dicamus)
constituta.
At Romanus
sollicitudinē
gerit non Ro-
manæ tantū,
sed & vni-
uersæ ecclesie
toto terrarū
orbe in Christo
cōgregata, vt
dicere possit
cum apostolo:
Ministri
Christi sunt
& ego. Quin
plus ego, in
laboribus
plurimis, &
præter illa
quæ extrin-
secus sunt,
instantia mea
quotidiana,
sollicitudo
omnium eccle-
siarū.
Quis infirma-
tur, & ego
non infirmor?
Itidē nec
erubescit
cum Apostolo
gloriari de
potestate sua,
quam dedit
ei Dominus
in reifica-
tionē, non in
destructionē,
Episcopus
cum ordina-
tur, duo epi-
scopi, ponit
ac tenet
euangelicum
codicem,
super caput
& ceruicem
eius & vno
super eum
fundente
benedictionē,
reliqui omnes
epi-
scopi qui
adsunt,
manibus
suis caput
eius tangunt.
Presbyter

*Adiuste-
rioris ec-
clesiastico
vbi ordine
nihil pul-
chrius.
Vnitatis
nexu Or-
do.*

*Ecclesia
inuisibili-
lis.
Vifibilis*

*Cypri. de
fung. pre-
lato con-
tra Ioui.
I. Cor. 3.
Propriū
heretico-
rū vnitatem
scitis
de quid
Deo po-
stulandū
Philip. 2.
Psal. 1.
Matt. 5.
Rom. 14.*

verò cum ordinatur, episcopo eum benedicente, & manum super caput eius tenente, etiā omnes presbyteri qui presentes sunt, manus suas iuxta manus episcopi super caput illius tenent. Hoc ministerium ordine, quem ecclesia, (diuina profecto dispositione) recepit, nihil pulchrius, nihil speciosius, nihil vtilius aut necessariū magis. Ecclesiæ multę sunt distinctione locorum & personarū, quemadmodū Paulus ait: Sicut in omnibus ecclesiis doceo, sed vna est professio fidei, & sacramentorum communio. Huius vnitatis veluti quidam nexus est, ordo: quo soluto, necesse est vt amabili illa ecclesię cōcordia dispareat. Vt autem contendat quidam ecclesiā inuisibilem esse, quod de ecclesia predestinatorum nō negamus: nihilo fecius, vt opinamur, nobis concedent Ecclesiam etiā visibilem, quæ bonis habet admixtos malos, visibili fidei professione, & sacramentorum communione sociatos. In hac certe Ordinem esse oportebat, qui exordiū ab vnius auctoritate recipiē, in numerosam ministeriorum Dei multitudinē pulcherrima serie distenderetur, ac veluti in plurimos ramos per vniuersum orbē extenderetur, intrinsecus in clementium sumens ab vno Christo, de qua re fusius diximus in articulum Symboli, qui de sancta ecclesia est, & qui vobis, legat Cyprianum de simpliciter prælatorum contra Iouinianum, vbi ostendit hereticorum esse proprium, hanc vnitatem scindere, vt fidem subuertat, ac corruptat veritatem. Vnum verò nobis perpetuis votis postulandū à Deo est, nepe vt Deus ordinem diuinitus institutum conseruet, vt omnibus mentē suo cuique officio, ac munere dignā tribuat, vt vnusquisque sit quod esse debet, vt quisque non quod suum esse quærat, sed quæ Iesu Christi, vt nemo alterius potestatem ac iurisdictionē perturbet, vt pontifices Christi vicarij sint, gregis dominici curam sincere ac amanter agētes, vt Episcopi oculati speculatores sint, & superintēdentes ac prospiciētes, ne quis officio suo deit, vt sacerdotes noctes ac dies meditētur in lege Domini, qui possint esse sal populi: vt ceteri clericorū ordines sua munia ritē obeant ac peragāt. Et vt ex ordine ecclesiastico in ciuilem labamur, vt Principes sint principes diuinę iustitię ministri, tanquam deo redditori rationem: vt magistratus bona fide rempublicam administrent, vt qui laici sunt, sint quod dicuntur, nō pereant, sed reuerenter obtemperent, sacerdotibus, fideliter pareant, Principum legibus, vt quæ in

suo

suo quisque officio atque officio probet suam conscientiam summo illi cordiū scrutatori. Nam sic tandem reintegrabitur & coalescet ecclesię pax & tranquillitas. Atque id ipsum est, quod ecclesia in sacerrimo Missę canone in primis precatur, nepe vt Deus sanctam ecclesiā catholicā pacificare, custodire, adiuuare & regere dignetur, vnā cum famulo suo Papa, & antistite eius loci vbi sacrum peragitur, & Rege, ac omnibus orthodoxis atque catholicis & Apostolicę fidei cultoribus. Sed iam ad ipsum sacramentum Ordinis reuertendum est.

Verbum huius sacramenti, quo episcopus in ordinandis presbyteris vitur, admodum illustre est in scripturis, nam in primis Ioan. 20. legimus Iesum in apostolos inuississe, ac dixisse: Accipite spiritū sanctum: quorum remiseritis peccata remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt. Item Matth. 28. Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti, docētes eos seruare omnia quęcunque mandauī vobis: & ecce, ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad cōsummationē seculi. Itidē Marci 16. Euntes in mundum vnuersum, prædicate Euangelium omni creaturę: Qui crediderit & baptizatus fuerit, &c. Item Lucę. 22. & 1. Corint. 11. Hoc facite in meam commemorationem. Quę loca ostendunt, Apostolos & eorum successores, in ordinatioe auctoritatem diuinitus accipere, vt eorū munus ac functio efficax sit. Accipit sacerdos potestatem prædicandi Euangelij, accipit potestatem baptizandi, remittendi peccata, corpus dominicum conficiendi & sciendique, ac cetera sacramenta administrandi, non suapte virtute, sed diuina.

Manum tantū & linguā præbet sacerdos, sed pater & filius & spiritus sanctus omnia facit, de qua auctoritate vt nos Christi 85. certos faceret, apud Ioannē 20. sic ait: Sicut misit me pater, & ego mitto vos: quisque verbis Apostolorum & illorum successorem animas erigit, & suam proponit auctoritatem, quibus erat suum ministerium relicturnus.

Elementum huius sacramenti, quod ad Ordines maiores et ordinis in impositione manuum, est, quemadmodum plurima loca in Actis Apostolicis, & apud Paulum ostendunt, quos citauimus in canonicis Concilij provincialis, sub titulo de dignitate impositione manuum. Cuius mysterium diuus Ambrosius libro de dignitate sacerdotali, capite quinto, in hęc mo-

*Quid in
canone
orat eccle-
sia.*

*Chryf. in
Ioan. ho.
85.*

*Elementū
sacramen-
ti ordinis
impositio
manuum.
de digni-
tate.*

*de digni-
tate, cap. 5*

dū explicat: Homo (inquit) iponit manus, Deus largitur gratiam: sacerdos imponit supplicem dexteram, & Deus benedicit potenti dextera: Episcopus inicit ordinem, & Deus tribuit dignitatē. Et alibi: Manus impositionis verba sunt mystica, quibus cōfirmatur ad opus electus, accipiens potestātē, teste conscientia sua, vt audeat vice domini sacrificium Deo offerre. Est itaque manus impositio congruum signum, quo ordinati cōscientia certa efficiunt de dono Dei, sibi ad adificationē ecclesiæ collata. Præterea, vnctio quæ adhibetur sacerdotio inicitandis, elementum est ordinis, quæ ab vnctione legis originem habet, non recens cōmentū, sed in omni ecclesiā, tam Græcā, quā Latinā, à tempore Apostolorum celebrata: quod ex antiquissimis ac receptissimis quibusque scripturis, facile comprobari poterit, quorum vnum aut alterum postea afferemus. Ceterum in collatione minorum ordinum, quos ecclesiā diuinitus ispirata, instituit, vt nullus clericus qui ordinatus nō esset, auderet presumere officiū, quod sciret non sibi creditum certā quædam instrumēta traduntur, quibus quod cuiusque ordinis munus sit, exprimitur, quæ vice clementi sunt, atque iter tradendum episcopus ordinando suggerit, cur hæc instrumēta porrigat, cōmonēs vt suo cuique officio rectē fungatur, simul deū orans, vt ordinatis euique ad suā functionem exequendam, efficiat adesse dignetur, quem admodum superius ex Cōcilio Carthaginensi per singulos ordines ostendimus. An autem hosce minores ordines propriè sacramētum dixeris, non diffinimus certè presbyterium & diaconatus sola habent apertum scripturæ testimonium, quamuis & ceteri ordines diuina, non humana, auctoritate sint instituti: vt quis officium bona conscientia in ecclesiā gerere audeat sibi commissum, quod alioqui sibi haud creditum periculosè gerendum præsumeret.

Ritus, huius sacramenti.
Ritus qui i ordinum collatione adhibetur prolixius adnotare aut exponere nō est necessarium. Nam quicumque ordinatur, satis itelligit quid sibi ritus illi vellet, modò tamen in grammaticæ rudimentis sit mediocriter versat⁹. Nā Episcop⁹ (vt diximus) singulis sua munia præscribit, ac deinde orat super ordinatos, quæ orationes expositionis vice sunt, plenæ pietatis. Quod autē clerici ex more ecclesiastico tenduntur: id i primis fit vt clerici à laicis discernantur: deinde etiam tonsura suā significationē habet, qua clericus sui officij ad-

cij admonetur. Nam vertex rasus quid aliud significat, quā clericum animum ab omnibus terrenis cupiditatibus longēle motum, & his que ad Deum sunt, perpetuo tenētū esse oportere? Nec ineptiunt, qui rasuram signum esse dicunt regalis sacerdotij, quod noui testamenti ministri gerunt in ecclesiā. Sed vt viderint ministri, vt signo non tantum doctrina eorum, sed & vita respondeat.

Virtus efficacia seu effectus huius sacramenti, est donū seu gratia diuina ordinato collata, qua efficacia & rata sunt, quæcunque ordinatus, secundum Christū & ecclesiā institutionem in ecclesiā gerit. De hac dicit Apostolus. 1. Tim. 4. Noli negligere gratiam quæ tē est, quæ data est tibi per prophetam cum impositione manuum presbyterij. Et iterum. 2. Timot. 1. Admoneo te vt resuscites gratiam Dei, quæ in te est, per impositionem manuum mearum. Operatur autē hæc gratia non tantum i bonis, sed & i malis sacerdotibus. Nam etsi mali sacerdotes spiritu careant, quo ipsi sancti sunt, spiritum sanctum tamen habent qui ministris quæ per eos agunt, assistit: quod superius non semel ostendimus: atque hæc semper fuit & est catholicæ ecclesiæ tam Græcæ quā Latinæ concors sententia, Ambrosius in Epistol. primam ad Corinth. cap. 12. Sicut, inquit, idolorum imago i ministris eorū est, ordinem suum habens per singulos gradus, totū tamē hominis est: ita & i lege dominica gradus charismatum sunt in ecclesiæ officiis. Et subdit: In loco Ordinis ecclesiasticū officij constitutus, gratiam habet qualivis sit, nō vtique propriā sed ordinis per spiritus sancti efficaciam. Item Theophylactus in illud. Ioan. 11. Vnus autem ex ipsis Caiphas nomine, cum esset pontifex anni illius, &c. Hoc autē à temetipso non dixit, sed cum esset pontifex anni illius, prophetauit quia Iesus moriturus erat pro gente, &c. sic ait: Cum aliis pontificatus dignitas erat corrupta, simul ac venalitis facti fuerūt principes, nec vltra per omne tempus vnus, sed dūtaxat i annum vnum sacerdotio fungerentur, & quauis ita corrupta foret dignitas, adhuc tamē aderat gratia spiritus sancti, operans in his qui vncti erant. Hæc ille. Verum in bonis sacerdotibus, hæc gratia nō tantum ratum facit ministerium, sed & ordinatum iuuat, vt ordine cōredito ritē vtatur, estque apud deum causa multi meriti cumulādi, quod parabola christi de fidelis negotiatore fati declarat. Euge (inquit) serue bonæ & fidelis

Virtus huius sacramenti.

Gratia ordinatio nis nō tū i bonis sed & i malis. Ambrosius epistol. 1. ad Cor. c. 12.

Idem. Theophylactus lact. i. Io. 11. Caiphas pontifex prophetauit.

In bonis sacerdotibus gratia & ritus facit ministerium & ordinatum iuuat.

1. Tim. 3. Presbyteri qui bene praesunt duplici honore digni. Sacerdotalis dignitas. Ambr. Chryso.

quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudiū domini tui. Et Petrus apostolus dixit: Paucitate quibus vobis est gregē dei. Et post pauca: Et cū apparuerit princeps pastorū, percipietis immarcescibile glorię coronā. Et Paulus apostolus dixit de diaconis: Qui enim bene ministraverint, bonū gradum sibi acquirunt. Et huius gratiæ causa idē apostolus pronunciat presbyteros qui bene praesunt, duplici honore dignos, maximē qui laborāt ī verbo & doctrina. Quam verō insignis sit sacerdotalis dignitas, paucis explicari non potest, quā qui volēt cognoscere, praeter alios Ambrosium & Chryostomum legat: qui lecti, faciunt ut non facile quibus extenuantibus eam dignitatem, autem post hac praecat.

Quoniam illi non alio affectu accedere debet, quā ad submitteos humeros non dignitate externa, sed magis publico numero, ut ce Christi in ecclesia gerendo, ī quam sententiam dixit Apostolus: Qui Episcopatum desiderat, bonum opus desideret. Cogitare secum debet, ut imitator Christi sit, cuius legatione fūgetur. Nec aliter arbitrari debet, cū ordinatur ab Episcopo, quā se ab ipso Christo ad ipsius & ecclesiae munia extendenda mitti ac destinari, idque cum multa & insigni potestate ac virtute, nimirum diuina, & ea qua Christus missus est, quae admodum ipse dixit: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Et alibi: Qui vos audit, me audit: qui vos spernit, me spernit. Qui alio affectu sacros ordines ambiunt, nec ut vel exterius ad honore praecant, vel ut de ecclesiae thesauris laudē viuā accipiant, ac ventri indulgent, hos scriptura nō mitti, sed suo nomine venire dicit, ac lupos, fures & latrones appellat, qui non intrant ostium, sed aliunde ascendant, maximi criminis rei, quod ingens vltio tandem certo certius subsequetur.

Ioan. 20. Matt. 10. Luc. 10. Qui perniciosus est. Titum. 1.

Minister huius sacramenti, Episcopus est, idque non tantum vniuersalis ecclesiae sententia, sed & ex sententia Pauli, is enim ad Titum Episcopum sic habet: Huius rei gratia reliquit te Cretae, ut ea quae desunt corrigas, & constituas Episcopos per ciuitates presbyteros, sicut & ego disposui tibi. Verum Titum. 1. de hoc fufius diximus toto titulo de officio Episcopali.

De Ma-

DE MATRIMONII SACRAMENTO.

MATRIMONIUM, cōiugij, cōnubiū, & nuptiæ, eodē sermē vsurpāt. Matrimonij, si duo Augustino lib. 19. cōtra Manicheos, credimus, dictum est, quōd foemina ob id potissimū nubere debeat, ut mater fiat. Coniugium (dicit Ambrasio teste) à cōiungēdo deriuatū est: nam cum legitimē mulier viro coniungitur coniugium est. Eodē Ambrasio auctore, Nuptiæ dictæ sunt, quōd pudoris gratia puellæ se obnubent, quod Rebecam Isaac iam desponsatam, fecisse legitimus, quæ maritum designatū apertō capite non putabat videndū: sed cum is forte fortuna seuius portus Dei consilio in agro deambulās, ei obuius, factus fuisset sublato pallio sese operuit. Hoc tamen nuptiæ à matrimonio seu coniugio differunt, quōd propriē nuptiæ sint matrimonij celebritas, quæ coniugij testificationem declarat. Quæ de ratione vocabuli dicta suffecerint. Deinde sciendum est, aliud esse matrimonium, aliud matrimonij sacramentum, quemadmodum aliud est penitentia, aliud est penitentiae sacramentum: nam longe latius matrimonium, quā matrimonij sacramentum, patet. Quæ res vt perspicua fiat, à prima institutione nobis repetenda est.

Matrimonium itaque mundo iam recens conditū, à Deo institutum & benedictum esse constat. Nam Genesis. 1. legitur: Masculum & foeminam creauit eos, benedixitque illis Deus, & ait: Crescite & multiplicamini, & replete terrā deinde scriptura refert, Deum posteaquam primum hominem creauerat, protinus subintulisse: Non est bonum hominem esse solum, factūque ei adiutorium simile sibi. Et post pauca narrat scriptura Deum immisisse ī oporē ī Adā, cūmq; is odor distulisset, tulisse vnā de costis eius, & repleta carnē pro ea, & edifficasse costam quam tulerat de Adā, ī mulierē, & adduxisse eam ad Adā. Adā verō cum īritus esset mulierem, dixisse (nō dubiū propheticō spiritu) Hoc nunc es ex ossibus meis, & caro de carne mea: hæc vocabitur virago, quoniam de vltima sumpta est, quā obrem relinquet homo patrem & matrem, & adheret vltori suæ, & erunt duo in carne vnā. Vnde conlib. de bo. stat matrimonij institutionem omnium antiquissimam esse, coniug.

Deratiō vocabuli matrimonij. Aug. li. 19. cōtra Manicheos. Cōiugij Am. li. 1. de Abra. patriar. cap. 9.

Nuptiæ quo differant matrimonio Ambr. Luc. 11. 2. cu. 2.

Matrimonium initio omnino institutum & benedictum. Gene. 1. Adipr. 2. mu. pro. pheta. Vide de bo. lib. de bo. coniug.

& Deum autorem referre.

Matri-
monii est
institutum
potissimum ob
quatuor
causas.
Gene. 2.
Gene. 1.

Est autem matrimonium ob diuersas causas à Deo institutum. Præcipuo, vt esset prima humanæ societatis copula, quæ germanam atque amicabilem quandam coniunctionem, alterius quidem regentis, alterius autem obsequæus complecteretur. Secundò, vt esset arctissima quædam coniunctio, quæ soboli & amanter suscipienda, & religiosa educanda deferuisset. Vtrique finem scriptura non tacuit, cum inquit: Faciamus ei adiutorium simile sibi. Ac rursum: Crescite & multiplicamini, & replete terram. Tertius institutionis finis, qui propriè statum hominis post lapsum respicit, est vt inimitas incontinentiæ nostræ honestate nuptiarum exciperetur. Nam cum constet, nisi cecidissent primi parentes homines futuros, atque etiam liberos sine carnis icentia, ac absque feruore libidinis, atque aded non tantum sine peccato, sed etiam cum merito procreatos fuisse, post peccatum verò lethalis concupiscentiæ lex membris nostris inhaerit, sine qua carnis commixtio non sine necesse erat vt institutum quoddam delaberemus, quod carnis commixtionem, alioqui ob concupiscentiam reprehensibilem, excusaret, in quam sententiam dixit

Aug. sicut
per Gene.
li. de nup.
et cõcu.
contra
Faussum
Manich.
li. 19. ca.
26.

Apostolus: Propter fornicationem (vitadã) vniuersique propriam vxorem suam habeat. Augustinus duo propria officia, matrimonio ante hominis lapsum, tertium iam lapso tribuit, 1. Cor. 7. Quod, inquit, sanis est ad officium, ægrotis est ad remedium.

Aug. sicut
per Gene.
sim.

Præter hos fines nõ postrema, sed potissima causa institutionis matrimonii (si Dei propositum respiciamus) est, vt esset congruum signum arctissimæ illius coniunctionis venturi christi & ecclesiæ, quam quidem à principio & ab æterno antequam quicquam fieret, præordinauit Deus, astante Paulo, Deum elegisse nos in Christo: ante mundi constitutionem, nobisque promississe spem vitæ æternæ in Christo autem tempora secularia. Præuidens, namque Deus hominem diabólica fraude deceptum in & lapsurum, simul & de hominæ perditio restitutum regere & dõque secum stauit ac disposuit: Præinde christo (quem huius regenerationis partem esse voluit) nuptias præordinauit, quas in Adæ (qui erat forma venturi) & Eux, ex Adæ in dormitio latere: formæque, mirabili copulatione, pulcherrimè expressit, ac volutudine ipsatione inchoauit eiusdemque desponsationis fidem, promissionem, etiam ex muliere seminis, quod caput serpentis cõtereret, cõseruauit, quam & in

Potissima
causa
institutio
nis matri
monii.
Ephes. 1.
Tit. 1.
Christus
paris re
generatio
tum.
Roma. 5.

& in omnibus piis qui ab exordio seculi vsque ad Christum fuerunt renouati, & per prophetas suos prædicari & euulgari fecit. Vt cæteros prætereamus, quod apertius eo quod apud Osæ dominus ecclesiam appellas, de ipsius desponsatione loquitur in hunc modum? Et sponsabo te mihi in sempiternum, & ipsobo te mihi in iustitia & iudicio, & in misericordia & in miserationibus, & ipsobo te mihi in fide. Salomon vir omnium sapientissimus, epichalamio etiam huius nuptiarum in Christo, & Ecclesia futurarum cecinit in Canticis canticorum: & cum sua ætate nõdum appetisset tempus, quo hæc desponsatio nuptiarum celebritate cõsummaretur, sponfam (quæ tum adhuc venturo sponso Christo parabatur) canit vsque ipsum à voce intimi desiderij orientem introducit, Osce tum nuptiarum me (inquit) osculo oris tui. Denique Ioannes Baptistæ paronymus ille sacerdos tanti coniugij, cum appetisset tempus nuptiarum celebrandarum, & sponsum iam prodisset in orbem, propter sponsum (quem & digito ostendit) gaudet, quia tempus impletum est: Qui habet, inquit, sponfam, sponsum est: amicus autem sponsi qui stat & audit eum, gaudium gaudet propter vocem sponsi: hoc ergo gaudium meum impletum est. Ab exordio itaque mundi Christo desponsata est vxor ecclesiæ. Misi, sunt serui prophetæ, qui vocarent inuitatos ad diuinitatem nuptias. Venit tandem speciosus ille præ filii hominum sponsum Christus, cui crucis thalamum ascendenti & obdormienti, Christo pater ex latere, lancea militis aperto, desponsatam illam exhibebat, atque aded vxorem formauit, ornauit ac copulauit Ecclesiam ipsi Christo, indissolubili vinculo, veluti vnã cõe carne perpetuo adhaerens, atque ita demum nuptiæ illæ cõsummata: sunt, quod magnus ille Euangelista non tacuit, qui nõ sine grandi mysterio sic ait. Postea sciens Iesus quia omnia cõsummata sunt, dixit: Sitio. Et paulo post quæ accepisset Iesus acceti, dicit: Consummatum est, & inclinato capite tradidit spiritum. Et post pauca: Ad Iesum autem cum venissent, vt viderent cum iam mortuum, non frugerunt eius crura, sed vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuo exiit sanguis & aqua. Quod ne fortuito aut naturaliter factum esse crederes, sed græde atque inenarrabile mysterium, vt est, reputares, adiecit: Et qui vidit, testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius: Et ille scit quia vera dicit, vt & vos credatis. Apud Mat. quoque & Lucã Christus ipse hæc nuptias aptissima parabola

Inſinuat, & quod futurum prophetae prædixerunt, ſam exhibi-
bitū pronūtiat. Apocalypſeos quoque 19. nō iam epithalamioꝝ
futurariū, ſed præſentium nuptiarum ſuccinitur: Audiu (in-
quit Ioannes) vocem tubæ magnæ, & ſicut vocem aquarum
multarū, & ſicut vocem tonitruorum magnorum dicentium,
Halleluia, quoniam regnavit dominus Deus noſter omnipotens:
Gaudeamus & exultemus, & demus gloriam ei, quia ven-
nerūt nuptiæ agni, & vxor eius præparavit ſe, & datum eſt illi
vt cooperaret ſe byſſo ſplendenti & candido. Et paulo poſt
Beati qui ad cœnam nuptiarum agni vocati ſunt. Hæc alius
repetere viſum eſt, vt doceremus tantā rem (qua nec eſt, nec
cogitari poteſt vlla alia maior, ſymbolo quodā perpetuo re-
preſentari debuiſſe, eoque omnium aptiſſimo, id quod Deus
Adæ & Euz cœnugium eſſe voluit. Poterat quidem Deus pa-
ri opera, qua Adam ex limo terræ plaſtauit, Eum quoque
ſimili argilla cōdere poterat eos ſeparatim formatos (quem
admodum cætera animantia) propagationis gratia iungere,
poterat coniugij leges dare: ſed ſic res myſterio vacaſſet, nec
Adam & Eua fuiſſent forma & figura futurarum nuptiarum
Chriſti & eccleſiæ. Iam & ipſum Adam in hac myſterij ra-
tionem potiſſimum reſpexiſſe non ſolum Apoſtolus docet,
ſed & res ipſa planè oſtēdit. Quid enim putas eſt, quod Adam
ad primum Euz cōſpectum, verba (quæ ſuperius retulimus)
protulit, quibus patri & matri præferebat vxorem quum ipſe
neque patrem habuiſſet, neque matrem? Quid quod, quanvis
gravi ac proſſido ſomno ſoporatus, ſeu (vt alia habet editio)
eſt acſi correptus ſit, tamē nō clam illo fuit quod factum eſt
quod ea verba maniſeſtè comprobant, cum ait, Hoc nunc eſt
ex oſibus meis, & caro de carne mea: quæ fatiſ indicant eſſe
occulos habuerit ſenſus corporis, mente tamen vigilaerit,
in tempora olim poſt multa ſecula futura reſpiciens. Quid
quod cum impoſuiſſet cunctis animantibus nomina (nulli ta-
men nomen cognatum hominis vocabulo) ſoli tādē Euz,
in qua ſimilitudinem ſuam recognoſcebat, vocabulum à ſuo
nomine deſcēdum dederit, dicens: Hæc vocabitur virago,
quia de viro ſumpta eſt: quod in Hebræa lingua maniſeſtam
habet nomen etymologiam: Vir enim hebræicè Is, & mulier
Iſſa vocatur. Quid ergo hoc verborum inuolucro aliud va-
tincinatus eſt Adam, niſi quādoque fore vt Chriſtus in orbem
terrarum prodiret: qui licet Deo eſſet æqualis, & modico patri
ſemetipſum,

ſemetipſum tamen exinaniret, ac veluti relicto patre, noſtri
cauſa formam ſerui acciperet, in ſimilitudine hominum con-
ſtitutus, & figura repertus vt homo, fieret obediens vſque ad
ſoporem mortis: idque eam tantum ob cauſam, quo Deus pa-
ter de latere eius ſanguinem & aquam educeret, ex quibus
ipſi non reperienti aliunde adiutorum ſimile ſibi, de oſtibus
& carne eius vxorem eccleſiam ædificaret, de ipſius etiam no-
mine nuncupandam, nimirum à Chriſto eccleſiam Chriſtia-
nam, atque ad eō ipſi Chriſto vniēdam, vt iam Chriſtus & ec-
cleſia nō duo, ſed vna caro rectè dicantur, vt que ea quæ pro-
pheticè ſpiritu de hominis gloria David ecceſſit, tandem in
Chriſto & eccleſia, tanquā in vnum hominem cōiugentatis,
cōplerentur: quod fieri non poſſet, ſi aliunde quā ex ipſius
Chriſti latere eccleſia ſumeretur: ſit autem tum, quum Deus
eādē vſque ad conſumationē ſeculi ex Chriſti filij ſui la-
tere ædificare nō deſinit, donec occurramus omnes in vni-
tatem fidei & agnitionem filij Dei, in virum perfectum in men-
ſuram plenitudinis Chriſti. In quod myſterium diuiniſſimum
Paulus inuēſ, cum paſſim alibi, tum in Epittola ad Ephēſios
(quæ propriè in explicationem tātī arcani in primis noſtris
parentibus olim repræſentati ſcripta videtur) eccleſiā corpus
& plenitudinem Chriſti appellat, in ipſo conuiſcitatam &
conreſuſcitatam, ſimul etiam in ipſo cœleſtibus conſeden-
tem. Ex his itaque omnibus (vt vnde digreſſi ſumus reuer-
tamur) colliqueſcit, matrimonium nō vulgari, ſed myſtica om-
nino ratione, nō quolibet, ſed ſingulari quodammodo (quem
ſcriptura refert) à Deo in paradifo inſtitutum fuiſſe, nimi-
rum vt ſacramentum eſſe: arcuſiſſimè illius vniōnis in Chri-
ſto & eccleſia futuræ, quod diuus Paulus in iam citata Epito-
la ad Ephēſ. cap. 5. grauiffimè commonſtrat.

Quamquam autē omnes iſtæ cauſe inſtitutionis matri-
monij ſimul acceptæ, populo Dei tantum, eſſi non pa-
ter agno-
uerit ma-
trimonij
dipiuitas
ſan-
ctam eſſe,
ſed ſan-
ctam eſſe.
Intelligit enim ratio, vagos concubitus contra na-
turam eſſe, intelligit ſupra & adulteria, inhoneſta ac vici-
nanda eſſe. Præterea caſtitate, moderationem ac verecun-
diam in voluptatibus corporis, hominis naturæ maximè con-
Z ij

Coniugij

Adæ &

Euz grū

de myſte-

rium.

Gene. 1.

Adæ my-

ſterij non

ignarus

fuit.

Ephēſ. 5.

Gene. 2.

Ibidem.

Ibidem.

Adæ ſo-

li Euz vo-

cabulum

ſuo nomi-

ni cognat-

iū dedit.

Myſterij

latentis

breuis ex-

plicatione,

Vide etiam uenire, Proinde et si gētes propriam matrimonij sanctitatem
 los *intra* nō viderent, quosdam tamē ex diētis matrimonij finibus ac
 ciuilibus de bonis vteunq; viderunt, ac cum populo Dei cōmunia habu-
 adulteris runt, eis à lege illa naturæ indicata, quæ & legibus tuebātur,
 & abstinentes, grauisimis poenis, de adulteriis, stupris, & id ge-
 nū *Matrimo-* nus reliquis vitiiis editis, coercēbāt. Nec erat eis vulgaris ma-
 nū *descri-* trimonij de scriptio ignota, quæ matrimonij describitur esse
 prio *etiam* legitima maris & femina: coniunctio, & confortium omnia
 apud *gentes* vitæ diuini & humani iuris communicatio, indiuiduam huius
 conductum retinetes. Et quia nō probauerunt Deum ha-

Roma. 1. bere in notitia, quod non agnoscerent dona Dei, sed sibi
 Matrimo- omnia tribuerēt, ex re sacra rem fecerūt prophanam, adeo vt
 nia *quidē* matrimonium iam non ex Dei, sed à moribus ac legibus cu-
 legitimu- iusque populi totū penderet: eōq; talia erant apud alios legi-
 apud *gentes* tima coniugia qualia haberētur alibi per absurda. Quamob-
 res, *secunda* rem vt inficiari nō possumus apud gentes fuisse matrimonia,
 trimonij tamen nemo non videt matrimonij apud eos propriè sacra-
 sacramen- mentum nō fuisse, aut saltem non habuisse sacramēti sancti-
 tatem. Nam quæ tandem illius matrimonij sanctitas, quod li-
 Aug. *de* cebat marito etiā nūc vt omnino improbabili causa rescin-
 dideat *ope* dere, quemadmodum de Catone Romano legimus, qui vxor-
 nū. *c. 7.* em non sterilitatis causa (quæ rationem aliquam apud Del-
 Cato Ro- ignaros habere poterat) sed alterius etiam domum liberis
 manus, impleturam repudiavit, ac alij ducendam tradidit.

Matrimo- Apud Iudæos maior erat matrimonij sanctitas. Nam cum
 nia *In-* A repromissionem venturi seminis ex Abraham & David
 deorum (in quo omnes gentes benedicerentur) accepissent, qui reli-
 sanctiora- giosiores inter eos erant, propagandi potissimum causa, nu-
 quam *Cō-* ptias copulabant, non victi libidine, sed ducti pietate, non vt
 tum. vxores in morbo desiderij, sicut gētes quæ ignorant Deū, sed
 Gene. 17. magis in generandi opere solas haberent. Ergo gentes nu-
 Psal. 131. ptias externæ tantum honestatis causa, quæ & fœdæ libidinis
 Aug. *de* indecorum celarent, & liberos ordinato nō vago concubitu
 bo. *cōiug.* procrearent, contrahebāt: Iudæi verò non tantum honestati
 cap. 13. tis, sed & pietatis causa. Nam cum scirent in semine Abrahæ
 Gētes *q̄r* benedicendas omnes gentes, non tantū officij, sed & pietatis
conspicuo erat, carnaliter filios propagare: religionis erat, sobole pro-
 runt *ma-* pter Christū querere: nimirum ad genus eius secundum car-
 niam. niam. nem ab omnibus aliis gentibus (Deo ita volente) distinguen-
 Iudæi *cur* dum, cum & id ad prophetadum Christum quammaximè va-
 Aug. *de* bo. *coning.* cap. 19. leret,

leret, quod prænunciabatur, ex quo etiā genere, & ex qua gē-
 te esset venturus: vnde sanctitatis erat propter populum Dei
 Mat. 22. propagandū nuptiis vti, quod per hūc populum & prophetā
 Aug. *de* bo. *cōiug.* retur & nasceretur princeps & Saluator omnium populorū.
 cap. 5. Sed dices: Si patribus veteris legis ratio primæ institutionis
 Matrimonij non fuit sacra, si pietate suadente duebāt. De mono-
 gamia *In-* vxores, qui factū est, vt & omnium pietissimi, veluti Abra-
 ham, iacob & David, plures ducerēt coniuges, cū tamen Adā
 Obiectio. diuino instinctu dixisset, Et erit duo in carne vna? Item, qui
 factum est, vt permittente Mose, vxores repudiare atque alias Abrahæ,
 dimissarum loco ducere posse? Iudæi, cum tamē Adā eorū
 mid. *poly-* dem instinctu peritus, dixisset relinquendum esse patrem & poly-
 matrem & ad hærendum vxori, quæ esset os de osibus, & ca-
 Gene. 2. ro de carne viri, atq; adeo cum viro vna caro: Hic ferè nihil
 Obiectio. habemus quod respōdeamus, nisi quod quædam modū adifica-
 tio Eua: ex latere Adæ, sic & verba illa protoplasti salua sensu
 deo *Iuda-* per historię veritate, planè mystica & prophetica fuerint, nō
 Gen. 2. complenda. Interea ergo dum Christus, ex eodem ad hoc pe-
 Dicitur, culiari ter delecto populo expectaretur, dumq; velaretur, ad-
 Verba. huc prophetis sacramentis salutis nostræ mysterium, secre-
 Ada *nō* ta Dei dispensatione patribus permittum est, plures vxores du-
 sunt *ad* cere, quo factū est vnionem illā vt verbis prophetis designa-
 terā *exi-* tate non exprimerent, ad eam tamen pulchre præludebant.
 gēda *pa-* Nam cum hoc ageretur, vt significaretur olim in Christo sy-
 tris *re-* nagogam simul & Gentium multitudinem veluti in vni cor-
 ris *legis.* pus esse iungendas, & demum in ipso Christo verè comple-
 Aug. *de* factum, quod Adam propheticō spiritu prædixerat: idcirco fa-
 bo. *cōiug.* ctum est (Deo ita disponente) vt huius mysterij designandi
 ca. 16. gratia liceret vni viro plures vxores ducere, vicissim verò
 1. *Cor.* 13. vnā feminam pluribus viris nubere non liceret: duobus
 Galat. 5. enim seu pluribus maritis vnus nullam legimus seruasse san-
 Gen. 2. ctarum. Plures autem feminas vni viro legimus cōiunctas, Gen. 2.
 Aug. *ibī* ctarum scilicet ratio temporis suaderet, & Gentis illius societas
 ca. 16. permitteret, cuius generatio nuntia futurorū erat, ac ad pro-
 1. *Cor.* 13. pheticā dispensationem pertinebat: Quid ergo est quod vnus
 Quid *significa-* plures ducit, nisi quod vnus est Christus, qui synagoga & Ge-
 nificat. ntium multitudinem olim longissimè distans, sibi cum adue-
 gamia *pu-* nitisset copulās, ac propheticum mysterium adimplens, in vnā
 vnum. ecclesiam redegit: Quid est quod vicissim vna nō nubit plu-
 1. *Cor.* 11.

ribus, nisi quod ecclesia plusquam vni viro, hoc est Christo, nubere nō præsūmit. Hinc enim stomachatur Paulus, & deligitur cū Corinthiorū ecclesia, quod se in plures viros videtur diuidere, quod vniquisq; eorū dixerit: Ego quidē sum Pauli, Ego autē Apollo, Ego verō Cepha, Ego autē Christi. Nunquid, inquit, diuisus est Christus? & Christus præmonuit venturos multos, sed nequaquā audiendos, qui dicerent: Ego sum Christus. Item: Ecce hic est Christus, ecce illic, Christus. Ergo vnus & singularis est, quemadmodū apud Hebræos maritus: Gentēs vero (quemadmodum vxores Hebræorum) multas; sed tamen vni Christo copulandā, & in Christū vnūq; iurā, quemadmodū dixit Apostolus: Respondi enim vos vni viro virginem castā exhibere Christo. Et iterum: Sicut enim vnū corpus est & membra habet multa, omnia autem membra corporis cum sunt multa, vnū tamen corpus sunt: ita & Christus. Etenim in vno spiritu omnes nos in vnū corpus baptizati sumus, siue Iudei, siue Gentiles, siue serui, siue liberi, & omnes in vno spiritu potati sumus.

EX quibus faciliē intelligis, patriū polygamiā verbis Adī mysticis magis seruire quā repugnare. Non enim quarandum gentium polygamiā in solā pluralitatem vxorum (quā libidinis cumulā, ac multiplicandā tātum causā adhibebāt) sed magis in Christi & ecclesiæ (cui præludebat) monogamiā respiciebat, ac futurū designabat, vt quandoque diuersissimi populi vni Christo subditi, vnā ecclesiā constituerent, cuius arctissima vnione propheta protoplasti tapē adimpleta consummaretur. Atque hæc se sic habere nemo nō intelligit, qui saltem animaduertente velit, in patrum polygamiā plures vxores, nō in discrimen hęc coniunctionem, sed magis vnā eīs synagogam, alteram verō quempiam ecclesiam ex gentibus significasse: id quod Abraham, Iacob, & Dauid con nubia commostrarunt, cum catholicis scriptoribus omnibus, tum & Apostolo testibus. Liqueat igitur patres polygamos in nuptiarū mysterium adeo nihil peccasse, vt magis illius significationi oliū adimplendē suffragati videantur.

Alterum nec naturæ contrariam fuisse patrum polygamiā, constat. Nam o cœulta lege naturæ ita coparatum est, vt quæ principatur, singularitatem ament; quæ autē subdita sunt nō semper singula singulis, sed si ratio naturalis vel socialis admittitur, etiā plura vni, non sine decore subdantur quemadmodum

quemadmodum plures serui vni dōmīno rectē subdantur, vnus verō seruus duobus dominis cōmodē seruire non potest. Itaque cum in nuptiis vir principantis mulier subditi vicem gerant, contra naturam nuptiarum non est, vnū virū plures ducere: sed vnā pluribus viris nubere, planē contra naturalem rationē esse, quis nō videt? Plures enim fœmine ab vno viro fecari possunt, vna verō à pluribus nō potest. Proinde que haud absurdē dixerimus, per illius tēporis con nubia non solam illam Christi & ecclesiæ cōiunctionem, sed & animarum cum Deo copulationem esse significatam. Nō est enim verus Deus animarum nisi vnus, nec potest vna anima plusquam vni Deo spiritualiter nubere, tamen si enim vna anima per multos falsos deos fornicari possit, fornicandari tamen nō potest plures verō animæ vni Deo rectē subdantur.

Quæ cum ita sunt nempe patrum polygamiā neque cum natura pugnaſſe, neque mysterio sui tēporis deſuisse, sed magis seruasse, mirandum nō est, quōd catholici scriptores aut sint aliquot ex patribus polygamiis, nostris monogamiis, imō & continentibus antefere nimirū personas personis, non virtutem virtuti comparantes, nemo enim dubitat cōtinentiā matrimonio excellentiorē, ac longē præstantiorē esse, sed personam Abraham polygami, multis apud nos etiam continentiam solenniter professis ac ecclībens vitam ducentibus anteferandā esse quis ausit dubitare? Nā cū personas personis conferimus, nō externū opus, sed animi propositū, seu vt Augustinus vocat, animi habitū respicimus, in quo virtus ipsa potius quā in odere cōsistit. Habitus enim est, quo aliquid agitur cum opus est: cum autē non agitur, potest agi, sed non est opus. In habitu animi virtus semper esse debet: in opere autē pro rerū & temporum opportunitate. Iam habitum virtutis continentię in Abraham licet polygamo cōtem pleris, planē fatere cōtinentię virtutē in eo fuisse permanentem, quem & nuptiis preſulisset, & cum gaudio suscepiſſet, si ei optio talis data fuisset, qualis reuelatio nouo testamēto data est dicente Domino: Qui potest capere capiat. Satis enim apparet, quā potuerit Abraham, si ratio temporis permisisset, propter regnum cœlorum à nuptiis continere, qui vni cum prolis pignus (propter quod nuptiæ charæ sunt) potuit ihtrepidus immolare propter regnum cœlorum. Ad eandem rationem patres, quos Moſi lex ararum patriarcha-

Aug. de bo. cōiug. cap. 16.
Mat. 6 Aug. in loco iam citato.
Deut. 6
2. Cor. 11
Veteres prætulēt Abraham & Iacob polygamias nisi monogamiis cōtinenti.
Aug. de bo. cōiug. ca. 20. et sequenti.
Aliud est habitus virtutis, aliud cōtinentiæ opus.
Et habitus quid.
Abraham proposito continentiſſimus opere si ratiō ipſi ſui permisisset.
Mat. 16
Gene. 22

1. Cor. 7.

Aug. de

bo. coniug.

cap. 21.

Par meri

tū Abra

hepoliga

tis et iōā

nis virgi

nis.

Aliud

habitus.

Aliud

opus.

Hieron.

32. q. 3.

Roma. 3.

Aug. de

bo. coniug.

cap. 8

diuoritiū

aliam su

bet quom

polyga-

mia vati-

onem.

Diuor-

tū iudaeo

rum non

vocatū

culpa.

rum subsequens, inuenit, (qua maledictus pronūtiatus est qui non excitaret semen in Israhēl) continentes fuerunt, nam qui diligenter inrētus legit, quomodo coniugibus ytebantur, re perierit planē, eos castius habuisse plures quā nunc quilibet eorum ynam habet: quibus quid secundū veniam permitrat, Apostolus videmus, nimirum vt quisque eorum propter fornicationem vxorem suā habeat, & vnaquęque suum virū, ac propterea vultne inuicem fraudent, nisi fortē ex cōsensu, sed statim pōt reuertantur in idipsum, ne tentet eos satanas,

propter incontinentiā eorum. At illi vxores tamen plures, bo. coniug. nō propter fornicationem vitandum, sed tantum causa prop. cap. 21. pagandę prolis habebant, cū hanc propagationem tempo. Par meri tum dispensatio omnino requireret ac postularēt. Atque hinc, tū Abra etiam fit vt beatus Augustinus, quod ad habitum virtutis ahepoliga tinet, audeat pronūciare, non impar esse meritum continē tis et iōā tias in Abraham qui filios generauit, & in Ioanne qui nullas nis virgi expertus est in Petro, quemadmodum non est impar meritum patientiæ in Neptio qui passus est, & in Ioanne qui passus non nis.

Aliud est, passurus tamen non minus libenter, quā Petrus si Deus habitus, voluisset, & res ipsa poposcisset. Igitur ipsius Augustini sententia, & Ioannis cęlibatus, & Abraham cōnubium, pro tempo. Aliud rum distributione Christo militauerūt: sed continentiam opus.

Hieron. Ioannes & in habitu & in opere, Abraham verō in solo ha bitu habebat. Proindeque Hieronymus ait: Quis ignorat sub

32. q. 3. alia dispensatione Dei omnes retro sanctos eiusdem fuisse

Roma. 3. meriti, cuius nunc Christiani sunt: Quomodo Abraham antē

Aug. de bo. coniug. placuit in coniugio, sic nūc virginis placent in castitate: ser uiuit ille legi & temporis suo, seruamus nos legi & temporis

cap. 8 nostro, in quos fines seculorum deuenerūt. Sed hæcenus de

diuoritiū patrum polygamia quę non solum erat sine culpa, sed & meri tum habebat, saltem in Abraham ac reliquis patribus, qui

bet quom Abraham exemplo ex fide (quę sola opera nostra discernit) polyga-

miã vati- viuēbant.

V Erum diuortium Iudæis à Mose permissum longe aliã, quam polygamia habet rationem: Nam illud & cū my-

sterio & cū ratiōe seu natura matrimonij propē pugnare vi detur. Vnde Christus diuortium ab omni culpa nō excusat,

rum non nec vt rem bonam probat, sed tātum in dulcēta ac permissam vocauit

culpa. fateatur ob duritiā populi, alioqui vxores suas animo suo nō satis commodas interfecituri, cum ab initio alia fuerit matri-

monij

monij instituto. Vnde in tota scriptura nō facile reperias vl lum ex sanctis patribus, vxorem quam semel duxisset repu diasse. Habes nunc vtcunq; Christiano vidēdum est, & in primis

I Am de matrimonio Christiano vidēdum est, & in primis quid habeat cum Ethnico & Iudaico commune. Deinde, quibus rationibus differat & quibus præcellat. Itaq; hoc ha bet matrimonium apud omnes populos, & gentes, & Iudæos, & Christianos cōmune, quod legitima quædam maris & fem inæ coniunctio est, quod mutuo magis consensu cōtrahit ur, quā concubitus, quod mutux societatis ac familiarita tis, quod prolis suscipiendę, quod denique feciditatis vagi cō cubitus vitandę gratia initur. Cæterum, Iudaicum matrimo nium ante aduentum Christi cum Christiano matrimonio: hoc commune habebat, quod non tantū ob causas prædictas sed & pietatis contemplatione cōtraheretur. Verū hoc so lo ab vtrisque, tam Ethnico quā Iudaico, matrimonium di stat Christianum, quod est nouę legis sacramentum, gratiam conferens iis qui id ritē auspicantur. Et eatenus præter gra tiam quam cōfert, pleraque habet singularia. Nam in primis nōa permittit polygamiam. Secūdo prohibet diuortium ex omni causa, præterquam ex causa fornicationis, ex qua tantē non aliam quā corporalem, non autem sacramentalem se parationem concedit. In quo fanatici Anabaptistę, ac pleri que hæretici, qui sacramenti huius virtutem ignorant, misē rē hallucinantur.

Q Væ res vt clarior fiat, eiuscemodi quęstio nobis remouē da est: Fueritne matrimoniu apud Iudæos sacramentū? Et vt fuerit sacramentum, qui fiat vt Christianum matrimo nium ratione sacramenti ab isto discernatur? Respondemus, Matrimonium apud Iudæos sacramentum fuisse, quæma modum alię quoque veteris legis cęremonię ac mysteria su vturum nunciā & significatiua, Iudæorū sacramenta fuerūt. Vnde nō dissimili, sed eadem planē ratione matrimoniu Iu daicū à Christiano discerni constat, quæ cætera illa Iudaicā à Christianis sacramentis discernuntur: quę in hoc sita est, quod Iudaica illa, id quod representabāt, iam in Christo futurum figurabant: erant enim ymbra futurorū: Christiana verō idip sum quod representant, iam in Christo adimpletū signant, nec tantum, vt illa, signant, sed & ritē accipiētes virtute spi ritus assisente sanctificant & mundāt. Interim tamen nō ne-

Chrysin

Matth.

De mi-

monio.

Christia-

no.

legitimū

matrimo

niū apud

os gētes.

Cōtra Iu-

daicū &

Christia-

ni matri

monij.

Quo dif

ferit Chri

stianū ma

trimoniū

a nuptiis

aliōrē po

pularum

Matth. 19

Error a-

nubapti-

stariū &

hæretico.

Quęstio,

an matri

moniu su

erit apud

Iudæos sa

cramētū.

Dilectio.

Quo dif

cernatur

matrimo

nium.

Iudæicū

à nostro.

Quo p^o gamus sacramenta veteris legis, veluti circumcissionem & cetera similia, patribus profuisse, sed non virtute sacramentis in dita, verum solam per fidem venturi Christi, in sacramentis illis significari. Ergo quemadmodum trāstus maris rubri baptismū significabat, & manna Eucharistiā: sic matrimonium Iudaicum, in vniōnem Christi & ecclesie designabat futuram, quam Christianam designat impletam, diuersa tamen (quod ad Iudaicam polygamiā attinet) ratione. Nam sicut sacramentum pluralium nuptiarum significauit vniōnem synagoge & ecclesie ex gentibus in Christo, seu futurā multitudinē Deo subiectā in terrenis omnibus gentibus, sic sacramentū singularium nuptiarum nostri temporis, significat vniōnem illam iam esse in Christo & ecclesia adimpletam & quotidie adimpleri, seu etiam vnitatē omnium nostrorum subiectam Deo, futuram in vna celesti ciuitate. Vnde non sine magna ratione Paulus apostolus, etī declarasset nuptias nō esse peccatū, cum dixit: Si acceperis vxorē, nō peccasti: & si nupserit virgo, non peccat: quod vult, faciat: nō peccat, si nubat: vetultamen ne ordinaretur quisquam in episcopum, qui non esset vnus vxoris vir. Quod acutius intellexerunt, qui nec eū qui catholicus natus, vel paganus alteram habuerit, etī post Christianismum auspicantur, vnam tantum atque virginem duxerit, ordinandum censuerunt De sacramento enim agitur, nō de peccato. Vnde quantum in baptismo omnia peccata dimittantur, & rectē vñsum sit, cum qui plures temporum successu habuisset vxores, peccatum nullum commississe, tamen quia normā quamdam sacramenti amisit, non ad vitā bonæ meritum, sed ad ordinatiōis ecclesiasticæ signaculum necessariū, antistes esse prohibebatur. Antistes enim ecclesie, quem Paulus vult tantum vnus vxoris virum, significat, ex omnibus gentibus vnitatem vni viro Christo subditam.

Quæ oia nobis contemplantibus, nō possumus non demittere quosdam eo demeritate venisse, vt aut fuerit matrimonium sacramentorum numero impudenter secernere ac remouere, quod tamen constat propterea institutum esse, vt esset veteris testamenti patribus futura, nobis verō presentis Christi & ecclesie lōgē sanctissimę vniōnis expressissimum signum, habens etiam in lege noua vti cetera sacramenta gratiam cerō assistentem: idque in primis diuo Paulo in loco, quem suprā attigimus, deinde omnibus orthodo-

xis patribus & Græcæ & Latine ecclesie vno ore contestantibus. Quę omnia ex sequentibus manifesta ac perspicua sūt. Hic tanquā prælibasse suffecerit, Paulum apertē pronuntiare, matrimonium sacramentum esse: Sacramentum, inquit, hoc magnum est. Ego autem dico i Christo & ecclesia. Nā tametsi quidam sint qui sensum Paulinum, quem ecclesia i hęc verbis intelligit adducto quodā glossemate eludere moliantur, nihil tamen efficiunt. Nam quōd contendunt Apostolum hęc verbis (Sacramentum hoc magnum est, Ego autē dico i Christo & ecclesia) voluisse sacramentum matrimonium viri & vxoris adimere, & in mysticam illam vniōnem Christi & ecclesie omnino trāsfere, quasi hoc sensisset Paulus, & sic voluisset accipi, vt hoc sacramentū magnum esset duntaxat in Christo & ecclesia, neque pertineret quicquam ad viri & vxoris matrimonia: id quā & verbis & sententię Paulinę repugnet, quis nō videt? Paulus enim ad verba illa protoplasti (propter hoc relinquet homo patrem & matrem suam, & adheret vxori suę, & erūt duo in carne vna) statim subintulit. Sacramentum hoc magnum est, Ego autem dico in Christo & ecclesia. Tam quum & apostolus doceat, & omnes doctores sancti confirmet, verba illa protoplasti fuisse vaticinium de Christo & ecclesia: deinde cum Christus doceat, & is ipse Pauli locus quem tractamus, manifeste declarat, eandem verba non tantum ad hanc mysticam vniōnem, sed & ad ipsū matrimonium pertinere, ac sic ab Adam prolata fuisse vt eadem & in id quod agebatur, & in id quod prænunciabatur hoc est & in hominum coniugium, & Christi cum ecclesia copulam competere, omnino perspicuum euadit, Paulum hęc verbis. Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo & ecclesia (quę immediate verbis protoplasti subiunxit) nihil aliud significare voluisse, quā quōd matrimonium, hoc est illa coniunctio viri & mulieris, quę sicut Deo copulata, sanctissimę illius cōiunctionis, qua Christus coniungitur cum ecclesia, sacramentum (hoc est sacrum signum) esset: alioqui hæc Pauli verba ad verba protoplasti nequaquam responderent. Quin si quis vel grammaticum sensum diligenter expendat, videbit Pauli verba à glossemate aduersariorum longissimē distare. Nam Paulus quiddam videt in verbis protoplasti quod sit sacramentū. Hoc, inquit, sacramentum magnum est. Quod est autem hoc sacramen-

*Amb.
ibidem.
Aug. in lo
cis inno
meris.
Chrysof.*

*Vanū cō
mentum
aduersi
riorum.*

*Refelli
tur vanū
glossema.
& pbes. 5.*

*Mat. 19.
Ephes. 5.
Intellectū
verborū
propter
hoc relin
quet ho
mo pat.
&c.*

*Sēsū grū
maticū.*

tum, i verbis superioribus celatum, quod magnum est i Christo & ecclesia? Certè Christus & ecclesia id esse nõ potest. Nã absurdè sequeretur, Hoc (id est ecclesia) & ecclesia est magud sacramentum in Christo & ecclesia: nemo enim sic loquitur. Nec idem propriè est sacramentum sui ipsius, necesse est igitur vt id sacramentum quod dicit esse magnum in Christo & ecclesia, sit illa coniunctio viri cum coniuge, quam verba protoplasti citra omnem controuersiam aperte commemorant, est iterum mystica sint. Quo concessio, necesse erit (congentibus nimirum verbis Paulianis, coniugiu pro sacramento suscipere, præsertim si constabit, in ipso (cum in domino, hoc est religiose & piè contrahitur) gratiam conferri: siquidem iter omnes conuenit hoc sacramentum esse nouè legis, quod est sacrum signum res visibilis pluralia iustissimis gratia Dei, verbo constans & elemento. Superest itaque, vt & verbum & elementum huius sacramenti indicemus, & gratiam insuper in eo conferri demonstremus.

Verbum huius sacramenti. Verbum itaque huius sacramenti, quo accedente ad elementum, fit sacramentum: id nimirum est, quo ambo mas & foemina (quum pietatis respectu que in Deum est, sibi mutuo fidem coniugale dant accipiuntque) non quouis modo, sed i Dei nomine coniunguntur ac copulantur. Interim nihil referat, qua lingua, an Latina, an vernacula, an qualibet alia, &

quibus dictationibus hoc verbum exprimitur, modò id clarè & exerte significetur, nempe presentes marem & foeminam i se mutuo consentientes, seseque i coniuges accipientes, in Dei nomine, seu in nomen Patris, & Filij, & Spiritus sancti copulari. Est autem tale verbum, Christi verbis vti, validissima ac firmissima basi subnixum, cum inquit: Quos deus coniunxit, homo non sepat. Quibus sanè verbis sacramentum matrimonij nouè legis firmissimè stabilitur, & Christianorũ coniugia ab omnium aliarum gentium cõnubiis sepatũr.

Ioan. 1. Verbu profectò admirabile, quod nemo potuisset effari, præter verbum quod caro factum est. Quo in primis ostenditur quòd quicquic pietatis respectu legitimo cõiugio copulantur, eos non temerè, neque humanis tantum caeremoniis, sed & præsertim Deo iustissimè assistente & insensibiliter cooperante coniungit, atque etiam deum non solùm interesse, sed & præesse suo (hoc est pietatis respectu contracto) coniugio. Deinde eodè Christi verbo principalis res seu vis Christiani matrimonij

trimonij declaratur, quæ est indissolubilis firmitas fœderis, seu vnicui coniugalis, i signi dei gratia redimita. Nam si deus coniuges sic necit ac copulat, vt nulli hominum potestas sit eos separandi, omnino consequens est, vt eisdem à se coniungentibus etiam eam gratiam impertiantur, qua sibi hoc mutuo atque iuiolabili fœdere per piũ ac castum amorem perpetuò cohærere, seque mutuo ac eum modum, quo Christus ecclesiam pro suo modulo cõplecti ac diligere possint, ab omni immunditia alieni. Quamobrè catholici (vt supra diximus) sciunt magnum esse sacramentum, duos esse in carne vna, hoc est duos, Deo iungente, in vnam carnem constringi, nec tunc, nõ secus quàm christus & ecclesia, indissolubili affectione & nature cõmunionem, vna & caro & corpus efficiuntur. Hæc sacra coniunctio diuortium olim Iudæis ob cordis duritiam à Moysè permillum prohibet, & pluralitatem vxorum patribus olim licitam, tollit. Nec alibi quàm in eluitate Dei nostri monte sancto eius, talis est causa cum vxore: hoc est sola ecclesia sacramentum matrimonij nouit ac colit. Iudæi, ethnici & heretici, qui matrimonium nouè legis sacramentum vel ignorant, vel de numero sacramentorum temerè profecti dunt, ij & repudia permittunt, & polygamia licitam ducunt, quos Christus casti matrimonij author, stabilitor, tutor, ac defensor, sua voce pari censura damnat ac iuoluit. Qui iterrogantibus, si liceat homini dimittere vxorem suam qua cũque ex causa, respondit: Non legitis, quia qui fecit hominem ad initio, masculinum & foeminam fecit eos: & dixit: Propter hoc dimittet homo patrem & matrem, & adhærebit i vxori suæ, & erunt duo i carne vna. Itaque quæ nō sunt duo, sed vna caro. Quod ergo Deus coniunxit, homo non sepat. Et rursum, iterrogantibus, cur ergo Moyses mandauit dari libellum repudij & dimittere: Respondit, Quoniam Moyses ad duritiam cordis Iudæorum permisit eis dimittere vxores suas, ab initio autem non fuit sic: Quamobrem, inquit, qui cũque dimitterit vxorem suam, nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur: & qui dimissam duxerit, mœchatur. Quæ omnia vt exactius intelligantur, retinendum est quod supra diximus, aliud esse etiam apud christianos, matrimonium, aliud matrimonij sacramentum: aliud esse verbum quo contrahitur matrimonium, aliud esse verbum quod efficit matrimonij sacramentum. Verba quibus matrimoniu apud omnes gentes nouè

Gratia quæ Deo cõfert in sacramento.

Ephes. 5. Ratio sane carum non permissio Christianis cõiugibus diuortium eiu neque polygamiam.

Aug. de bo. cõi. cõtra Iacob. 7. Mat. 19. Gen. 1. 24. Mat. 19. Marc. 10. Luc. 16.

Aliud est matrimonium, aliud matrimonij sacramentum.

Verba quibus matrimoniu contrahitur.

tantum apud Christianos cōtrahitur, ea sunt, quibus mutus consensus coniugum (quem de presenti vocant) exprimitur. *Amb. c. de initia tur. 27.* quorum conjunctione agitur, & bique matrimonii facit, qui *quæst. 1.* solus si i nuptiis defuerit, cætera etiã cū ipso coitu celebrata *Chrysost. c.* frustrantur, q̄ non coitus aut defloratio virginitatis coniugium faciat, sed cōsensu. Quãobrem coniunx rectè vocatur *27. q. 2.* ex prima despōsitionis fide, etsi nullus concubitus, aut carnis *Aug. de bo. coniu.* commixtio iteruenerit. Sed non omne matrimonii protinã eiusdemmodi mutuo cōsensu (non sine magna honestate & solemnitate contrahatur) sacramentum esse fatendum foret, id quod non temerè concedemus. *Quæst. 1. de nuptiis.*

De matrimo-
nis est
definis cõ-
sura.
Verbum
quo ma-
trimoniũ
efficitur
sacramen-
tũ *Aug. tract. 80. in Ioan.*

Sacramẽ-
tiratio cõ-
sistat.
Fides ac-
cedere de-
bet sacra-
mento.
Patres ve-
teris legis
solumatri-
monio ve-
ligiosè cõ-
tracto sa-
cilitatem
tribue-
bant.

Quod tam verũ est, vt nec patres veteris legis matrimonio (quod apud eos etiam sacramentũ, sed illius legis erat) nullam sacramenti sanctitatem tribuendam putarent, nisi quod esset piè ac religiosè sub Deo testimonio in fide ac timore domini contractum. Id quod omnibus facile patere potest, qui matrimonia quæ vetus testamentum celebrat

lebrat, expenderit. De matrimonio quod Deus ipse inter Adam & Eua copulauit, plura dicere non est necesse. Cum ad tempora Noë ventum est, vides damnari nuptias, quas filij Dei cum filiis hominum sine vllò Dei respectu cōtraherent. Nam sic habet scriptura: Videntes filij Dei filias hominum, quòd essent pulchrę acceperunt sibi vxores ex omnibus quas elegerant. Dixitque Deus, Non permanebit spiritus meus in homine in eternum, quia caro est. Ad quam nuptiarum profanationẽ Christus respexisse videtur, cum ait: Sicut enim erant i diebus Noë ante diluuium comedentes & bibentes, nubentes & nuprui tradetes, vsque i eum diem quo intrauit Noë i arcam, & non cognouerunt donec venit diluuium & tulit omnes, ita erit & aduentus filij hominis. Porro hanc fuisse causam cur Iudæi ab alienigenis nuptiis ante legem abstinebant, post legem etiam abstinerere iubebantur, facile potest estimari. Abraham accepturus filio suo vxorẽ, vide quo spectatit. Nõ enim quærebat substantiam nullã, nõ diuitias, non seruos, non multa agri iugera, non externar venustatis formam (quæ mutuum consensum, sed fide vacuum i cōtrahendo matrimonio conciliare potuissent) sed in vnum illum authorem & cõciliatorem casti matrimonij Deum, & in causam institutionis respiciens, mandatum seruo dat, ne filio suo Isaac de filiabus Chanaam idololatrias ducat, sed profectus in Mesopotamiam, de cognatione ipsius Abraham Deum agnoscente & timente accipiat, atque eam accipiat, non quam humanus affectus elegerit, sed quam Deus filio suo preparauit, Mandat præterea, ne filium suum Isaac reducat in Mesopotamiam, ac seruo hæsitati quidnam ageret, si mulier secum venire noller omnem dubitationis scrupulum eximit, idque facit fretus certa fiducia euenturæ reponitionis Dei. Ne reducas, inquit, filium meum illuc, neque hoc opus erit tibi. Dominus enim Deus cæli & terræ, qui tulit me de domo patris mei, & de terra natiuitatis meæ, qui loquutus est mihi & iurauit dicens: Semini tuo dabo terram hanc, ipse mittet angelum suum coram te, & accipies in de vxorem filio meo, peria de atque si dicat: Cerrus sum illum qui mihi hoc annuntiauit, qui semen meum multiplicandũ promissit, qui tantã erga me declarauit benignitatem & curam, qui tantis beneficiis me profectus est, prioribus etiam illud additurum, vt mittat angelum suum antete, qui præcedat te, & viam tuam in omni-

Gen. 2.

Gen. 6.

Mat. 24

Gen. 7.

Abrah.

Chrys. in

Gen. 10

mi. 48.

Gen. 24

Ibidem.

Concilia

tor reli-

giosĩ ma-

trimoniũ,

Deu.

Gen. 12.

bus prepararet, vxorēque filio meo asciscendam notam faciat, qua accepta, huc properē reuertaris. Vt verò seruis intelligeret quāto serio hæc mandarentur, & quā nō leuis res esset, quam agendam reciperet, patriarcha cum iuramento etiam astrinxit, de quē rerum omnium conditore ac casti matrimonij præparatore, (in quo tota sit fiducia collocanda) diligentissimè instruxit ac docuit, summum insuper nuptiarum bonum quod in femore suo nouerat, signo declarauit. Nam cum seruum manum femori suo subdere iussit vt de vxore, quæ filio suo esset ducenda, iuraret, idque per Deum cæli: quid aliud significabat, nisi in ea carne quæ ex illo femore originē duceret, ad eoque ex coniugio illo filij sui, Deum cæli esse venturum: Eadē pietate Isaac quoque præditus, filio suo Iacob præcepit, ne acciperet coniugē de genere Chanaan, sed magis de cognatione sua, adiecta benedictione fiduciæ erga Deū plenissima. Deus, inquit, omnipotens, benedicat tibi, & crescere te faciat atque multiplicet, vt sis in turbas populorum, & det tibi benedictiones Abraham & semini tuo post te. Ad hæc, liber Tobias (vt cætera sanctorū veteris legis religiosorum monumenta sū trimoniorū exempla recitare omitamus) disertè se cernitma *Etorum a trimonia sanctorū à matrimoniis prophanis. Sic enim loquitur Tobias ille iunior: Filij quippe sanctorum sumus, & non possumus ita coniungi sicut gentes quæ ignorant Deum. Et rursus in verbum & finem sacramenti respiciēs, Deus appellans: Domine Deus, inquit, patrum nostrorum, tu scis quia non luxurie causa accipio sororem meam coniugem, sed sola posteritatis dilectione, in qua benedicatur nomen tuū in seculū seculorum. Et capite proximo testatur Angelus, coniugē bonam deberi viro timentī Deum. Raguel quoque Sarę pater, non ignarus vnde matrimonij vis dederet, plena erga deū fiducia, dexteram filię suæ apprehēdens, dexteræ Tobię tradidit, dicēs: Deus Abraham & Deus Isaac & Deus Iacob vobiscum sit, & ipse coniungat vos, impleatque benedictionem suam in vobis. Sed quid hæc tam multis attingit commemorare: cū passim Biblia Deum casti matrimonij conciliatorem pronuntiet: Apud Salomonem Proverbiorum decimonono sic legimus: Domus & diuitiæ dantur à parentibus, à domino autem propriè vxor prudens. Et Ecclesiastici vice simo sexto: Pars bona, mulier bona, in parte bonatimentum Deum dabitur viro pro factis bonis. Pales quoque viri timentis deū*

præmia

præmia recensens, inter cætera ait: Vxor tua sicut vitis abun- *Psal. 128*
dans in lateribus domus tuæ.

I Am si hæc fuit apud patres veteris legis matrimonij ratio, vt non tantum requirerēt verbum mutui consensus, sed & *Coloss. 1.* fiduciæ erga Deum significatiuum, quanto magis id obtinet *Christus* in nouo testamento, in quo Christus (restaurator omnium quæ *matrimo* sunt in cælo & in terra) coniugium nō solum ad primam in- *nium sua* stitutionē reuocauit, pristinaque dignitati restituit, sed & am- *prima di* plioris gratiæ augmento sacrauit, quā scilicet in cruce obdor- *gnitati* mificēs, aqua & sanguine ex aperto latere profusis, sibi ecclē- *restituit* siam vxorē conderet, ac præordinatas illas ab æterno nuptias *arg. etiā* (quarū voluit nostras esse sacramentum) consummaret. Itaque *ampliori* diuus Apostolus Paulus, quod Christiani ducunt vel nubunt, *gratia or* nō simpliciter nubere, sed in domino nubere appellat: nimi- *niam.* rum indicans, Christianos, domino mediātē iungi oportere, *Ioan. 19.* accedente fide quæ in verba Christi (quibus hoc sacramentū *Ephe. 5.* firmavit ac roborauit) respiciat. Quam fidem tūc etiam facit *Bernar. 7* Apostolus, vt dicat propter virum fidēlem vxorem in fidele, *sermo de* quā prius quā ad Christum cōuēteretur, duxisset, modò *domina* ei cohabitare consenserit, sanctificari. Hanc diuini verbi, ma- *nostra* trimonium sanctiētis, vim, is rectè intellexit, qui locum illum *1. Cor. 7.* Genes. 2. (Immisit ergo dominus oporem in Adam) pertra- *ibidem.* ctans: Ecce, inquit, quia non vndecunquē, sed de costa viri se *Rupertus* cit viro author coniugij Deus adiutorium simile sibi: inquit *abbas in* abique iniuria factoris sui vir costam suam abiecit: poterit *Gene. 11.* Si cæcus, si claudus, si vel paruus, vel grandis, vel torto naso, si *2. ca. 24.* fracto pede, vel manu, si gibbus, si lippus, vel quamlibet eius- *Leuit. 22.* modi maculam habens, non accedet ad ministerium domini secundum mandatum legis: quanto magis qui costam inte- gram corpori violenter exemit vel abiecit, merito ab altari, imò & à communionē totius ecclesiæ, debet arceri! Etenim mox vt pro adiutorio huiusmodi, quislibet vir quamlibet mu- *Verbu sa* lierem assumpserit, mediante fide & testimonio eius qui hæc *cramenti* mulierem ad hūc virum adduxit, nempe Euam ad Adam, co- *et vis ei.* sta eius est, oēs ex ossibus eius, & caro de carne eius est. Igitur *Gene. 2.* si illam vltra reliquerit pro qualicumque causā, excepta causā *Mat. 19.* fornicationis, iam apud Deum vir non erit, nec pro integro *Mat. 10* corpore reputabitur, quia videlicet vna est costa mutilatum. Costa (inquam) non qualicumque, sed bene ædificata, dimi- nutum est corpus, itidem & mulier si virum reliquerit, tam

AA

Non leuis
res vxorē
ducere.

Gen. 24.
Aug. de
bon. nup.

cap. 19.
Summū

nuptiarū
bonum.

Christus.
Gen. 28.

Liber To-
bie matri-

monia sū
Etorum a

trimonia
sanctorū

à matrimo-
niis proph-

anis. Sic
enim lo-

quitur To-
bias ille

iunior: Fi-
lij quippe

sanctorum
sumus, &

non possu-
mus ita

coniungi
sicut gen-

tes quæ
ignorant

Deum. Et
rursus in

verbum &
finem sa-

cramenti
respiciēs,

Deus ap-
pellans: Do-

mine De-
us, inquit,

patrum
nostrorum,

tu scis
quia non

luxurie
causa ac-

cipio so-
rorem me-

am coniu-
gem, sed

sola pos-
teritatis

dilectione,
in qua

benedicat
ur nomen

tuū in
seculū

seculorum.
Et capite

proximo
testatur

Angelus,
coniugē

bonam
deberi

viro timē-
tī Deum.

Raguel
quoque

Sarę pater,
non igna-

rus vnde
matrimo-

nij vis de-
deret, plē-

na erga
deū fidu-

cia, dexter-
am filię

suæ app-
rehēdens,

dexteræ
Tobię

tradidit,
dicēs: De-

us Abra-
ham & De-

us Isaac
& Deus

Iacob
vobiscum

sit, & ip-
se coniun-

gat vos,
impleat

que ben-
edictionem

suam in
vobis. Sed

quid hæc
tam multis

attingit
commem-

orare: cū
passim

Biblia De-
um casti

matrimo-
nij concili-

atorem
pronuntiet:

Apud Sal-
omonem

Proverbiorum
decimonono

sic legimus:
Domus &

diuitiæ
dantur à

parentibus,
à domino

autem propriè
vxor prudens.

Et Ecclesiastici
vice simo

sexto: Pars
bona, mul-

ier bona, in
parte bonat-

imentum
Deum da-

bitur viro
pro factis

bonis. Pales
quoque

virī timē-
tis deū

apud Deum in numero non erit, quia non corpus integrum vel tota caro, sed pars esse coniungitur ex lege conditionis, quia de viro sumpta est. Hæc ille.

Ambro. Ambrosius quoque ad latentem huius sacramenti vim referens in cap. 7. spiciens, in caput septimum prioris ad Corinthios sic habet, prima ad Non debetur reuerentia coniugij ei qui horret auctorem conjugij. Non enim ratum est matrimonium, quod sine Dei deuotione est: ac propterea non est peccatum ei qui dimittitur propter Deum, si alij se iunxerit. Contumelia enim creatoris soluius matrimonij circa eum qui relinquitor, ne accusetur, alij copulatus. Infidelis autem discedens, & in Deum & in matrimonium peccare dignoscitur, quia noluit sub Dei deuotione habere coniugium. Itaque non est si fides seruanda coniugij, qui ideo recessit, ne audiret auctorem Christianorum Deum esse coniugij. Nam si Efdras dimitti fecit uxores aut viros infideles, ut propitius fieret Deus, nec iratus, si alias ex genere suo acciperent, (non enim ita præceptum iis est, ut dimissis istis, alias minime ducerent) quanto magis si infidelis discesserit, liberum habebit arbitrium, si voluerit nubere legis suæ viro: Illud enim non debet imputari matrimonium, quod est contra legem Dei est: sed cum post cognoscit, & doleret se deliquisse, tunc emendat, ut veniam mereatur. Si autem ambo crediderint, per cogitationem Dei confirmant matrimonium. Hæc Augustinus ille. Loquitur autem de matrimonio in infidelitate contra: quo, altero coniugium iam factum Christiano.

Aug. de bo. coniug. Hanc itaque diuinam huius sacramenti rationem beatus Augustinus propius contemplatus, non solum Christianorum matrimonium à cæterarum gentium: con nubis separat, sed etiam verba Christi & apostoli sic interpretatus est, ut maneat ad Pol trimonij sacramentum, quod inter Christianos ad cõtraheantur, dum idoneos, p̃re ac religiose contractum est, ex nulla causa postea accedente (quod ad fœderis conjugalis vinculum attinet) dissolui posse addeuerit. Et ut Christus ex sola causa fornicationis dimitti vixerit, postea permiserit, non tamen aliam ducendam. potestatem fecerit, sed secudum Pauli doctrinam oportet virum illum aut reconciliari vxori, aut cõlibem, donec repudiata vixerint, permanere. Nã cum hoc apostolus exerte doceat de vxore, cum ait: His qui matrimonio iuncti sunt, præcipio non ego, sed dominus, vxorem à viro non discedere: quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari: con

1. E. s. 19. si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari: con

Non est proprie matrimo niu quod est extra legem Dei. si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari: con

Aug. de bo. coniug. Hanc itaque diuinam huius sacramenti rationem beatus Augustinus propius contemplatus, non solum Christianorum matrimonium à cæterarum gentium: con nubis separat, sed etiam verba Christi & apostoli sic interpretatus est, ut maneat ad Pol trimonij sacramentum, quod inter Christianos ad cõtraheantur, dum idoneos, p̃re ac religiose contractum est, ex nulla causa postea accedente (quod ad fœderis conjugalis vinculum attinet) dissolui posse addeuerit. Et ut Christus ex sola causa fornicationis dimitti vixerit, postea permiserit, non tamen aliam ducendam. potestatem fecerit, sed secudum Pauli doctrinam oportet virum illum aut reconciliari vxori, aut cõlibem, donec repudiata vixerint, permanere. Nã cum hoc apostolus exerte doceat de vxore, cum ait: His qui matrimonio iuncti sunt, præcipio non ego, sed dominus, vxorem à viro non discedere: quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari: con

Mat. 19. potestatem fecerit, sed secudum Pauli doctrinam oportet virum illum aut reconciliari vxori, aut cõlibem, donec repudiata vixerint, permanere. Nã cum hoc apostolus exerte doceat de vxore, cum ait: His qui matrimonio iuncti sunt, præcipio non ego, sed dominus, vxorem à viro non discedere: quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari: con

Ibidem. potestatem fecerit, sed secudum Pauli doctrinam oportet virum illum aut reconciliari vxori, aut cõlibem, donec repudiata vixerint, permanere. Nã cum hoc apostolus exerte doceat de vxore, cum ait: His qui matrimonio iuncti sunt, præcipio non ego, sed dominus, vxorem à viro non discedere: quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari: con

Et autem Apostolum loqui de vxore discedente, non ex quacunque, sed ex iusta causa, hoc est fornicationis, quod aliqui non permitteret illi Apostolum contra præceptum dominum, virum dimittere, & sic innuptam manere, ne sine causa à viro recedens, faciat eum moechari: cõsequens est, ut vicissim vir dimittens vxorem, eam ex causa fornicationis, eodem iure teneatur. Nam quod ad diuortium attinet, Paulus virum & vxorem paribus conditionibus allringit. Subdit enim: Et vir non dimittat vxorem. Quod vero post hæc verba non repetat Apostolus expressim de viro, quod iam dixit de muliere, non adiciens videlicet, virum discedentem aut cõlibem manere aut reconciliari vxori oportere, id ex Augustini sententia, non alia ratione factum est, quam quod similem formam in viro Apostolus intelligi voluerit nempe ut eodem modo, si vir vxorem dimiserit (quod ex causa fornicationis tantum permittitur) tum aut inuendum ei sit sine vxore, aut ut reconciliari se patiatur vxori.

Et ut quidam vehementer urgeant verbum reconciliari, quod id non proprie competat in offensum, sed magis in offendentem, quasi Paulus de muliere non que ex iusta, sed in offensum non iusta causa à viro discessit, intelligi debeat, necdum tamen videmus, an hoc ipso quod probandum recipiunt, satis cõprobent: nam tali mulieri qualem illi fingunt, non permitteret Paulus corporalem separationem. Præterea, quid absurdum, si dicamus offensum offendenti, modò tamen offendentem culpa: poenituerit, aut etiam si offensus offendentis oportere: Cæterum, qui verba Christi apud Matthæum, vide. *Uide August.* licet: Quicunque dimiserit vxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam moechari: & qui dimissam duxerit, adulterium committit, sic intelligunt, ut non solum liceat marito vxorem adulteram dimittere, sed post dimissam, aliam etiam ducere, hi de suo, quod Euangelium non habet, addunt, id quod ipsis non licet, quantumvis etiam in speciem æquis ac sunt vxoribus rationibus nitatur: siquidem non oportet ob priuilegium potestatis querelas, aut etiam in commoditates perverti Euangelium dimittere Dei, quod apud Marcum & Lucam, dimittenti vxorem ius vxoris post alteri se iungendi in discrimina admittit. Nam Marcus 10. dimissam legimus: Quicunque dimiserit vxorem suam, & alteram duxerit, adulterium committit super eam: & si vxor dimiserit

Quorundam ratio- nes pro diuortio mes pro expẽduntur.

Loco Mat. 19. expẽdit. Vnde August.

virum suum, & alij nupserit, mœchatur. Itidem apud Lucam cap. 16. Omnis qui dimittit vxorem suam, & alteram ducit, mœchatur: & qui dimissam à viro ducit, mœchatur. Cum ergo euāgelium dicat omnem mœchari, qui dimissa vxore aliā ducit, qui ergo nos sumus, vt dicamus. Virum dimittentem vxorem, est quæ causa fornicationis, & ducentem aliam, non mœchari: id quod Euāgelium nō dicit. Quin imo locus ille apud Matthæum, si ad eum sensum, quem illi fingunt, intelligi deberet, mœchus non esset qui dimissam ex causa fornicationis duxisset, quod tamen proculdubio falsum est, neque enim quicumque ita est absurdus, vt mœchum neget esse, qui duxerit eam, quam maritus ob causam fornicationis abiecit, cum & eum esse mœchum Christus dicat, qui duxerit eam, quæ præter causam fornicationis abiecta est.

Mar. 10
Luc. 16.

Origenes
homi. 7.
Matth.
Tertul. cō
tra Mar-
ti. lib. 4.

Ambro-
sentētia
Epistol. 1.
Cor. c. 7.
Dimorsio
fenestrā
aperiēti-
bus pietatis
penitur.

Aug. de
serm. dñi
in monte
De bono
coniu-
De adul-
terio nō
inguis.
De bo. cō
ing. c. 7.

Scimus veteres in hac re aliquā sper variasse. Scimus Ori-
genem, Tertullianum, atque ad eū Ambrosium Augusti-
nō opponi, maximē quod Ambrosius vir pari sanctimonia
& doctrina præditus, aliud viro innocenti permittat, quod
ad imis mulieri, nepe, vt viro innocenti, qui ex causa fornicationis
seu adulteri vxorem repudiasset, licitū sit alteram du-
cere, mulieri quæ ex simili causa virum dimississet, alij viro nu-
bere nō liceret. Alterutri vero coniugij, qui diuortio cau-
sa præbuisse, siue viro, siue mulieri, alteri matrimonio iun-
gi ex eiusdem Ambro. sentētia omnino interdīctum sit. Hæc
(inquamus) atque alia multa ad aperīendā fenestrā diuortii,
à quibusdam adferuntur, cum quibus in præsentiarū disserta-
tione est instituti nostri, quod cui libet pio ad tuendam vtrin-
que vinculi coniugalis perpetuam indissolubilitatem, ea me-
ritū suffecerint, quæ Augustinus libro de sermone domini
in monte, item libro de bono coniugali contra Iouinianum,
de libris quoque duobus quos de adulterinis coniugijs ad
sententiā, in hanc rem acutissimō quidem iudicio nostra senten-
tia congesit. Et omnino is vir summa doctrina, nec minore
De bono pietate præditus, quiddam quod ipse testatur, in matrimonio
vidit, quod maioris firmitatis sit, quā vt vlla ratione quod
De adul-
terio nō
inguis.
De bo. cō
ing. c. 7.

seu

seu saltem superinducere eam, de qua filios haberet, quod *Quid de*
Christianis non licet. Quem ergo non faciat intentū, quid *signet* itā
sibi velit tanta firmitas vinculi coniugalis: quod nequaquam *ta firmi-*
tantum valere putandū est, nisi alicuius rei maioris ex hac in-
firma mortalitate hominū quoddā sacramentū adhiberetur, *conjugalis*
quod licet deserentibus, atque ad eō dissolueri cupientibus *diuortio*
hominibus, nihil secius tamen in conuulsū illis remaneret *ex causa*
ad pœnam. Quæ de re interueniente diuortio, nō abolerit il-
fornicatio-
nialis nō
coniu-
gibus fuerint etiam post repudij copulationem: nec tamen nisi *vinculū*
in ciuitate Dei nostri, in monte sancto eius, talis est causa cū *coniugij*
vxore. Hæc tenus ille. Et alibi: Manet, inquit, inter viuentes *in sola eo*
quoddam coniugale vinculum, quod nec separatio, nec cum *clēsia ma*
altero copulatio possit offerre, sicut apostata anima de cōin-
gij Christi recedens, etiam si de præstita sacramentum fidei *indissolū-*
non amittit, quod lauacro regenerationis accepit. *bilitas.*

Cuius interpretationi & sentētia, cum Ecclesie Catholice *August.*
calculus accesserit, idq; non ex Augustini, sed ex Euangelica *Aug. sen*
& Apostolica autoritate, per Augustinum rectē (vt Ecclesie *sentētia ec*
iudicauit) intellecta, frustra in disceptationē reuocatur quod *clēsie cal-*
decisum est semel. Nam sic in concilio Mileuitano cui *Augustinus ap-*
stinus ipse interfuit, & quod Ecclesia recepit constitutū legi-
mus: Placuit vt secundum Euangelicam & Apostolicam *discep-*
plinā, neque dimissus ab vxore, neque dimissa à marito, alteri *Cōcil. Mō*
coniugātur, sed ita maneat aut sibi rem recōcillentur, quod *leuitanū,*
si contempserint, ad penitentiam redigantur. Tanto verò serio *Ibidem.*
id ab eo Concilio cōstitutum est, vt etiam partes operæ pre-
cipuum ducerent, petendā esse legem imperialem promulgari, *modo ca-*
qua idem fieri à Cæsare phiberetur, ne quis quod Cōcilium *ptum sit*
ad regulam euāgelicam expellat ita uisus, temere violaret, *innocent.*
Et reuera iniuriā facit iudicio religiosissimæ synodi, qui *brachiū*
mel iudicat ac rectē disposita resolueret ac disputare *con-*
dit. Quod si clarjus testimonium requiris, inspicere decreta *seculare.*
In *Martinian.*
nocētij pontificis synchroni Augustini, qui ad Eugubinum *nu Imp.*
cap. 6. sic habet: De his etiam requisitū dilectio tua, qui in *in concil.*
terueniente repudio alij se matrimonio copulant, quos in *Chalce-*
vtraque parte adulteros esse manifestū est. Qui verò vel vxor-
re viuēt (quāuis dissolūtiū videatur esse coniugium) ad alia *Innoc. ad*
copulam festinauerint, neq; possunt adulteri nō videri: intan- *Eugubē.*

A A iij

tum, vt etiam hæ personæ quibus tales coniuncti sunt, etiam ipse adulterium cõmississe videatur secundũ id quod legitur in Euangelio: Qui dimiserit vxorẽ suam, & duxerit aliã, mœchatur. Similiter & qui dimissam duxerit, mœchatur: & ideo tales omnes à cõmunionẽ fidelium abstinentos. Hactenus ille.

Obiectio. Quid si dixeris, si hæc ita se habent, nõpe, vt separato matrimonio, etiam ob causam fornicationis, neutri coniugum altero viuo, alij matrimonio iungi liceat? Certe dura est causa hominis cum vxore, & nõ expedit nubere. Nam aut recipienda & tenenda est adultera, quod scriptura abominari videtur, cum ait: Qui tenet adulteram, sultus & insipiens est, aut perpetuo abstinentiũ est, etiã continere nõ valenti quod prohibet Apostolus, dicens: Si se non continent, nubant; quod licet est enim nubere quã vri: Respondemus, nos libenter concedere, quod Christus ipse, & Paulus etiam adfirmant, nõ esse rem leuis momenti matrimonio iungi, & propterea bonũ esse homini si omnino extra matrimonium viuere & cõtinerẽ possit. Sed quoniam non omnes capiunt verbum hoc, qui continere non potest, ducat:at videat, vt in fide & timore Domini talem ducat, ac saltem cũ ducta viuat, ne sit necesse adulterij criminẽ in ea timerẽ vel expectare. Verũm vt res seculus accidat, dum quidem esse fatemur vel adulterã recipere, vel perpetuo cõtinerẽ: sed tamen hanc conditionẽ leuiorem facit vsu optionis, quod Apostolus concessit, nimirum vt vir vel contineat sese si possit, vel si cõtinerẽ nõ possit, se mulieri per pœnitentiã correctẽ reconciliari pariat. Quid enim i. Cor. 7. (vt Augustinus ait) tibi durum videtur, vt post adulterium reconcilietur vxori? Certe si fides adit, durum nõ erit. Cur enim de adultis, adhuc deparamus adulteros, quos credimus pœnitentia esse sanatos? Et iterũ: Non erit turpis, nec difficilis etiam post paratã & purgatã adulterã reconciliatio coniugij, vbi per clauus regni cœlorum nõ dubitatur fieri remissio peccatorum, nõ vt post viri diuortijã adultera reuocetur, sed vt post Christi fidei consortium adultera non vocetur. Quod autem scriptura stultum vocat eum, qui adulteram tenet, de ea intelligendum est, quæ cum deliquerit, ne cogitat quidem de recipiendo, sed magis eligit in fornicatione sua permanere: quam si vir retinere non dubitauerit, patronus turpitudinis & lenocinij reus videbitur. At tam peccatricem quæ pœnitentiam egessit, recipere non eam non turpe, sed planẽ pium est & Chrysostr. Gregorij

stiano

stiano homine dignum. Atq; hic debet parochorum cura sollicita esse, nempe, vt correctos coniuges reconcilient, nõ vt separatis ius faciant aliis se copulandi, quod ecclesia ex Evangelica & Apostolica traditione vetuit. Tantam de verbo huius sacramenti & efficacia dictum susceperit.

Elementum huius sacramenti, est illa exterior viri ac mulieris coniunctio, seu ille exterior gestus & actus, quo cõiuges in nomine domini copulantur, ac inter copulandũ proficitur, se posthac duos in vna carne futuros, sibiq; mutuo coniugalem fidem perpetuo seruatuos, cui cum sexum cõmixtio accesserit, tum demum perfectum huius sacramenti elementum efficitur, quo expressim eius finis, virtus, & efficacia designantur. Quod vt clarẽ intelligas, constat, in sacramento coniugij duo signari. Primum signatũ, est arctissima illa coniunctio Christi & Ecclesie. Secundum, quod prior signato cohæret, est indissolubile illud & inuolabile fidei seu fœderis coniugalis vinculum, quod Deus per gratiam suam quam sacramento adhibet, in cõiugibus necit, & per mutũ amorem & affectum, quem animis ipsorum immittit cõtiner ac conferuat. Quæ duo, externa illa coniugij, carnali copula consummati facies, expressim representant. In primis enim vnionẽ illam Christi & ecclesie designat, qua Christus ecclesie non tantũ spiritu & charitate, sed etiam natura per carnis susceptionem, veluti caput mēbris suis cohæret. Secũdo, hoc elementum designat indissolubile illud coniugale fœdus, si mul & gratiam, quam Deus fœderis huius author & conciliator sacramento adhibet: qua accepta, per fidem coniuges perpetua dilectione animorum & corporum cohæret, hoc est & animos suos, & corpora à prohibita cõcupiscentia & illicita fornicatione cõtinerẽ, ac sancta & immaculata cõseruare possint. Quod Paulus apertissimẽ in Ephes. capite quinto ostendit, vbi fideles cõiuges grauisimẽ commonet, vt & in finem & rem sacramenti respicientes, gratiam mutuã dilectionis (donum illud Dei) in seipsis relinquant ac colant. Locum sic habet: Mulieres viris suis subditæ sint, sicut Domino: quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est ecclesie, ipse saluator corporis eius. Sed sicut ecclesia subiecta est Christo, ita & mulieres viris suis in oibus. Viri, diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit ecclesiam, & semetipsum tradidit pro ea, vt illã sanctificaret, mundãs eam laua-

Elementũ sacramenti.

Copula si nisi per se fitio.

Due res sacramenti si matri- monij.

Signi cõ- gruitas. Ephes. 5.

Ysibilibis forma in visibilibis gratie.

Locus Ephes. 5. ex- plicatur.

cro aque in verbo vite, vt exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam, nō habentem maculam aut rugā, aut aliquid huiusmodi sed vt sit sancta & immaculata. Ita & viri debent diligere vxores suas vt corpora sua. Qui suam vxorem diligit, seipsum diligit. Nemo enim vnquam carnem suam odio habuit, sed nutrit & fouet eam, sicut & Christus ecclesiam, quia membra sumus corporis eius, & de carne eius, & de ossibus eius: propter hoc et reliquit homo patrem suum & matrem suam, & adhaerebit vxori suae, & erunt duo in carne vna. Sacramentum hoc maxime est, ego autem dico in Christo & ecclesia. Hactenus Paulus,

Apostolus docet matrimonij esse sacramentum esse matrimonij, vt esset Christi cum Ecclesia & spiritu & carne coniuncti. Sacramento, atque ideo virum coparat christo, vxorem Ecclesiae: viri caput esse dicit eius corporis, quod vnū facit cum femina. Christum caput facit eius corporis quia sicut vnū dicit eū ecclesia, membra capiti (veluti à quo vitales spiritus mutuauit) & mulieres viris suis subiectas esse oportere, deinde neminem carnem suam vnquam odio habuisse, sed magis nutrire ac fouere pronunciat, atque id iustum esse distinet, ob id potissimum, quod ad eundem modū Christus ecclesiam suam intus viuificet, sanctificet, ac miscet laua-

Secundo, cro aque in verbo vite, ac insuper foueat ac nutriat. Rursus vnusquisque propter precipium causam facit, cur vir vxorem suam diligat, nō a seclis est, sed magis nutrire ac fouere pronunciat, atque id iustum esse distinet, ob id potissimum, quod ad eundem modū Christus ecclesiam suam intus viuificet, sanctificet, ac miscet laua-

Paulus in hac viri cum Christo, & vxoris cum ecclesia collationem, pu- ditat matrem similitudinem esse quampiam, dumtaxat exhortandi curritur. Matrem similitudinem esse quampiam, dumtaxat exhortandi curritur. Matrem similitudinem esse quampiam, dumtaxat exhortandi curritur. Matrem similitudinem esse quampiam, dumtaxat exhortandi curritur.

cro aque in verbo vite, vt exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam, nō habentem maculam aut rugā, aut aliquid huiusmodi sed vt sit sancta & immaculata. Ita & viri debent diligere vxores suas vt corpora sua. Qui suam vxorem diligit, seipsum diligit. Nemo enim vnquam carnem suam odio habuit, sed nutrit & fouet eam, sicut & Christus ecclesiam, quia membra sumus corporis eius, & de carne eius, & de ossibus eius: propter hoc et reliquit homo patrem suum & matrem suam, & adhaerebit vxori suae, & erunt duo in carne vna. Sacramentum hoc maxime est, ego autem dico in Christo & ecclesia. Hactenus Paulus,

ligi, subiūgit Paulus: Nemo enim carnem suam odio habuit, sed nutrit ac fouet eam, sicut & Christus ecclesiam, quia membra sumus, inquit, corporis eius, & de carne eius, & de ossibus eius. Quae verba vtique dixit Apostolus, vt nos in memoria duceret eorū verborum quae verbis istis similia dixit Adam, cum in conspectum eius primum adducta est Eua. Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Et vt euidētius ostēderet, ad Christi copulam cum ecclesia, pertinet & sacramentū coniunctionis Adae & Euae, Adā verba subiūgit. Propterea relinquit homo patrem & matrem suam, & adhaerebit vxori suae, & erūt duo in carne vna: hoc sacramentum (inquit Apostolus) magnum est in Christo & ecclesia. Quod quid euidētius dicere potuit pro matrimonij sacramento: maxime cum ibidem mutuae dilectionis gratiam inter cōiuges magis ad cōiunctionem illam Dei, quam ad communem maris & feminae naturam referat. Quae diuinus Augustinus considerans. Quod in Christo, inquit, & ecclesia est magnum, hoc in singulis quibusque viris & vxoribus est minimum, sed tamen coniunctionis inseparabile sacramentum.

Obiectio. Dilutio. Matrimonium potest esse legitimum, nisi spe retur proles. Item matrimonij potest esse sanctum sine prole et copula carnali. Aug. ad Edificium.

Sed dices: Si externum illud coniugium tum demum haberi debet perfectum signum cōiunctionis Christi & ecclesiae, cum sexuum commixtio accesserit, nūquid ergo coniugia illa perfecta non sunt, quae sexuum commixtionem nō experiuntur? quod de coniugio Mariae & Ioseph sentire nefas esse videtur. Respondemus, Aliud esse cū queritur, an coniugium perfectum esse, deinde an coniugium sanctitatem sacramenti habere possit absque sexuum cōiunctione, denique an externum coniugium perfectum & absolutum signū sit illius vnionis Christi & ecclesiae sine sexuum commixtione. Nam quod ad duo priora attinet, certum est coniugium esse legitimum, quod mutuo consensu (qui de praesenti est) cōtrahitur, etsi nulla commixtio, multominus proles, sequatur aut speretur, quemadmodū in hominibus decrepitis matrimonia cōtrahentibus, videmus. Deinde cōstat, eidem cōiugio, si in domino contrahatur, etiam sacramenti sanctitatem non deesse, etsi copula non sequatur, modō tamē carnalis copula diuinae dispensationi relinquatur, nec naturalis commixtionis impotentia (cuius sibi alter coniugium cōsensus est) alteri dum matrimonium contrahitur, non celetur. Non enim ideo coniuges esse desinūt, quia pariter temperant à commixtione car-

signū vni-
onis chri-
sti & ec-
clesiae.
Eph. 5
Gene. 3

In sacra-
mento ma-
trimoniij
magis in-
spiciuntur
magis sibi
magis sibi
tas quam
naturae si-
militudo.

Obiectio.

Dilutio.
Matrimonium potest esse legitimum, nisi spe retur proles.

Item matrimonij potest esse sanctum sine prole et copula carnali.

Aug. ad Edificium.

nali: imò tanto sanctius coniuges manent, quanto sanctiora placita concorditer seruari in animum induxerunt. Quamobrem matrimonium inter Mariam & Ioseph, & firmitate vinculi coniugalit & sanctitate coniugij perfectum fuit, imò tanto sanctius quanto à carnali opere alienus. Siquidem Augustino teste, Maria virgo nupsit, diuinæ dispensationi seu inspirationi se submitbens ac subiciens, gerens quidem castitatis propositum mète quod tamen non expressit ore: ac cù postea spiritu Dei obumbrata, filium Dei concepisset, virginitatem intactam cum cõiuge perpetuam seruare statuit ac decreuit, quò voto adeò nihil detractum est eius cõiugij sanctitati, vt nullum vnquam sanctius fuerit, aut futurum sit. Apud Apostolum quoque 1. Corinth. 7. continentia in cõiugio modis omnibus collodatur, quò eos qui habet vxores, velle esse tãquam non habentes: vt plane cõsequens sit continentiam in cõiugio sanctitati sacramenti nihil adimere. Sed si queratur, sit ne externum coniugium perfectum signum cõiunctionis Christi & ecclesiæ, si carnalis copula nõ accedat: tibi certè patribus visum est, vt signum vndiq; perfectum sit, commixtionem sexuum accedere oportere. Hęc enim coniugium, non quòd ad veritatem seu sanctitatem eius: sed tantum quòd ad significationem atinet, confirmat, perficit ac consummat. Vnde recentiores, Coniugium aliud legitimum, quod legitimum sensu intercedete coit: aliud ratum, quod more Christiano contrahitur: aliud consummatum, quod culpa carnali firmatum est, appellat. In quã etiam sententiã intelligendus est Ambrosius libro de Patriarchis, & Augustinus in Soliloquijs. Leo quoque pontifex, cuius verba Gratianus in hunc modum recenset: Cùm societas nuptiarum ita à principio sit instituta, vt præter commixtionem sexuum non habeat in se Christi & ecclesiæ sacramentum, nõ dubium est illam mulierem nõ pertinere ad matrimonium, in qua docetur nõ fuisse nuptiale myhinc dollè iterum. Non pertinere, inquam, ad cõiugium, sic scilicet, vndique representet cõiunctionem, cuius mysterium est matrimonium. Veruntamen de signi perfectione non est admodum cõfobole nõ randum, nec ob id etiam coniugibus dolendum, quòd sobodonatur, les nõ donatur, cum in nuptiis plus valeat sanctitas sacramenti, quàm signi perfectio seu focunditas vètris. Sanctitas enim bo, cõiug. sacramenti magis ex representatione spiritalis vnionis Christi & ecclesiæ, deinde ex representatione spiritalis cõiunctionis &

Aug. lib. de viuis & concupiscentiis. Luca.

Continentia in cõiugio laudabilis.

Matrimonium aliud legitimum, aliud ratum, aliud consummatum.

Am. lib. de pñiar. Aug. in Solilo. q. 2. c. cõfobolitas.

Non est iterum. Non pertinere, inquam, ad cõiugium, sic scilicet, vndique representet cõiunctionem, cuius mysterium est matrimonium. Veruntamen de signi perfectione non est admodum cõfobole nõ randum, nec ob id etiam coniugibus dolendum, quòd sobodonatur, les nõ donatur, cum in nuptiis plus valeat sanctitas sacramenti, quàm signi perfectio seu focunditas vètris. Sanctitas enim bo, cõiug. sacramenti magis ex representatione spiritalis vnionis Christi & ecclesiæ, deinde ex representatione spiritalis cõiunctionis &

nis & dilectionis animorum qua coniuges copulantur, quàm vnionis corporalis, pendet. Quod dicitur Ambrosius in cap. 5 ad Ephesios sentit, qui tamè cautè legendus est, ne cæteris patribus, nè ve etiam ipsi Paulo qui Christum & spiritaliter & corporaliter ecclesiæ iunctum esse asseuerant, repugnare videatur, ac tãtis per de huius sacramenti elemento dixisse suffecerit. Vides verò (vt speramus) nunc, quanti momenti sit, docere matrimonium ecclesiæ sacramentum esse, ac suo verbo & elemento vt cætera constare: quo bis damnantur fanatici Anabaptistæ, ac cæteri demerati hæretici, qui Christianis cõiugibus & polygamia & diuortia etiam quod ad sedes conuulgale atinet, idque non tantum ex causa fornicationis contra Christi & ecclesiæ institutum, permittere non videntur, non videtes ambo hæc, ex diametro, vt dici solet, cum huius sacramenti ratione (vt interim Christi iterdictum sileamus) pugnare. Nam vis verbi vtrunque tollit, Elementi verò ratio polygamiam omnino non admittit. Restat vt de sacramenti vñ paucis dicamus.

De ritibus huic sacramenti i ecclesiæ Dei ab ipsis Apostolorum temporibus semper adhibitis, extat pulcherrimus canon Euaristi, qui post Petrum tertius, vel vt alij voluerint ecclesiæ Romanæ post annos circiter ceteros à Christo passo præfuit, ad vniuersos Aphricæ regionis Episcopos, i hæc verba: Similiter custoditum & traditum habemus, vt vxor legitime viro iungatur. Aliter enim legitimum (vt à patribus accepimus, & à sanctis Apostolis eorumque successoribus traditum inuenimus) non fit coniugium, nisi ab his qui super ipsam sceminam dominationem videntur habere, & à quibus custoditur, vxor petatur, & à parètibz propinquiorebus sponsetur, & legibus detur, & suo tempore sacerdoti alter (vt mos est) cù precibz & oblationibus à sacerdote benedicatur, & à paranymphis (vt consuetudo docet) custodita & consociata à proximis, tempore congruo petita, legibus detur, & solenniter accipiatur, & biduo vel triduo orationibus vacent, & castitatem custodiant, vt bonæ soboles generentur, & domino in acibus suis placeat. Taliter enim & dominabile generabunt, sed filios non spiritus, sed legitimos, atque hereditabiles generabunt. Quapropter filij charissimi, & merito illustres, fide catholica suffragante, ita peracta, legitima scitote esse cõiugia. Aliter verò præsumpta, nõ coniugia, sed

Ambrosius epistol. Ephe. c. 5

Polygamia & diuortia contra sacramenti omnino reprobantur.

De ritibus huic sacramenti Canon Euaristi, post Petrum.

Deinde quid vir ille sentiat de no scitote esse cõiugia.

*in clade-
stinis ma-
trimo-
niis sen-
tiat.*

*Pium ro-
sum.*

*Cladesti-
na matri-
monia*

*plurimo-
rum malo-
rum causa.*

*Cladesti-
num ma-
trimoniū
irreligio-
se contra-
ctū, nō est
proprie sa-
cramētū.*

*Cur eccle-
sia haec
nō per mi-
sericordi-
am arg-
uendo non*

aut adulteria, aut cōturbernia, aut stupra, vel fornicationes po-
tius quā legitima coniugia esse non dubitate, nisi vel volū-
tas propria suffragata fuerit, & vota succurrerint legitima.
Nā fructus diuini sunt, praecepta diuina custodiunt: ea quoque
deserere, praesumptionem fieri nulli dubium est: Cur ergo
indignum est vitare ecclesiam custodiri? Idemque omnes
pariter & sentiamus & pronunciemus. Si enim aliter praesump-
pta fuerint, perdunt profecto ipsi transgressores seipsos, qui
semetipsos decipiunt. Haec cuncta recitanda per omnes eccle-
sias Africas scripta dirigite, & istis cōnectite quas adiun-
ximus literas praefectorum, vt de his quae iniquè laudantur (si
quid tale probare poterit) iudiciū fiat, & inhibita cōtrac-
tur, & praeterita mala, & illicita cōiugia, si doceatur admitti,
digna seueritate corripiantur. De cetero vero caueantur ta-
lia per omnes ecclesias, ne ecclesiae sanctitas per nostram fa-
tigata negligentiam, perdat priuilegia, quae est per viros ve-
nerabiles consecuta. Haec tenet Euaristus.

Hinc Canonè planè sanctissimus, cuperemus in ecclesia
Consilio generali renouari, ob clandestina illa matrimo-
nia tollenda, quae nunc passim non palam, sed furtim inter
pueros & puellas, citra parentum consensum, per lenones
& lenas copulantur, vel inter stultos & temulentos sola cau-
sa libidinis, non Dei respectu, sed dyaboli instinctu, coniun-
guntur: Idque saepenumero praeter destinatum consensum.
Quis enī consensum rectè dicitur? caritatis? si tanta quae
recedi nunquam possit) cuius non concilium, sed vel pueri-
tia, vel temulocitas, vel insidia, vel libido causa sint? Quis verò
nescit, quorū stupris, quorū periuriis, & id genus aliis criminibus,
ac in numeris malis clandestina ista matrimonia anam
praebant, vt non fimerit sanctus ille pontifex Euaristus ea
non coniugia, sed aut adulteria, aut cōturbernia, aut stupra,
vel fornicationes, nō sit veritus appellare, nisi tamen postea
voluntas propria suffragata fuerit, & vota succurrerint legiti-
ma? Certè vt sint matrimonia, sacramenti tamen vel nomē,
vel sanctitatem sibi vindicare non possunt, nisi pio accedente
consensu, si ecclesia Dei firmentur. Nam quis id matrimoniū
sacramentum rectè dixerit, cuius non sit auctor vel coniun-
ctor Deus? Scimus ecclesiam haec matrimonia (modò rēctibus
probari possent) multo ex tempore sustinuisse, nec facile re-
focidisse, ne vitiatas puellis sua simplicitas fraudi, neve adole-
scentibus

scantibus impune foret, quòd puellis stuprum intulissent, in
hoc veteris legis aequam censuram intuita ac imitans. Nam
Deuteronomij vicefimo secundo scriptum legitimus: Si quis
puellam nulli desponsatam virginem vitariit, dabit eius puel-
lae patri centum quinquaginta siclos argenti, & habebit eam
uxorem, quia humiliavit eam. Non poterit dimittere eā cū-
ctis diebus vitae suae. Verum cum experientia doceat, hanc ec-
clesiam indulgentiam, qua stulta puellae nimirum consistit, libi-
dinolos adolefcentes (postea fortiter negaturos, quicquid prae-
ter illatam libidinem inter ipsos actum sit) passim admittit,
In numeris malis abutentium vitio anam praebere, quoniam
non videt longe facturus esse, vt clandestina illa matrimonia, quae
omnino sacramenti rationem non habent, ab ecclesia tollē-
tur, seu decernatur saltem, ipsa matrimonij firmitatem apud
ecclesiam non prius habitura, nisi noui consensum robur ac-
cesserit: tum enim puellae & cautius agere disceret, & tot stu-
pris, adulteriis, periuriis, aliisque plurimis incommodis, iisque
longe maximis, quae ex iuribus & male contractis nuptiis oriū-
tur, via pracluderetur, suusque honos matrimonio, rei tam
sanctae, seruaretur. Denique iis qui de diuortio non tantum
ex causa fornicationis, sed etiam quod ad viculum attinet ce-
cedendo, hoc tempore largius quam cōuenit disputant, an de
ecclesiae rigore quaerendi ac caueandi adimeretur, quòd vide-
licet vbi locus tantum esset matrimonij legitime contractis,
bona spes foret, vt ea quae bono essent ichoata, praecepto bo-
no quoque terminarentur exitu. Iam est interdum res aliter
caderet, non fuerit tamen propter vnum aut alterum in fau-
stem connubium, Apostolica illa doctrina (quae post direm-
ptum matrimonium cōiuges separatos in nuptus manere, aut
sibi inuicem reconciliari requirit) temerè laxanda. Sed ac ec-
clesiae ritum huic sacramento adhiberi solum recusatamur,
de quo & Tertullianus lib. 2. ad uxorem sic habet: Vnde suffi-
ciam ad enarrandam felicitatem eius coniugij, quod ecclesia
conciliat, confirmat oblatio, & obsequium angeli renūciat,
Pater satum habet? Nec leue est horum rituum mysterium.
Nam cōiunctio quam sacerdos facit, significat matrimonij
neciente Deo (cuius legatione sacerdos fungitur) copulari,
quam obrem etiam sacerdos Christi verbi iter copulandum
vitur, nempe iis: Quos Deus coniunxit homo non separet.
Benedictio vero significat, vitam cōiugatam, à Deo benedi-

*facile vi-
derit
cladestina
coniugia.
Lexi su
praepu-
ellam.
Cladesti-
na matri-
monia
abrogari
cōuenit
per eccle-
siam. Inui-
ta nuptia
raro latos
fortitetur
exitus.
C. cū locū
desponsa
& matri-
monio.
Lex i. p. p.
ripauit i.
quasi. s.
Propter
vnum vel
alterum
in fau-
stem
matri-
monij
nisi exitū
non est la-
xanda ve-
gula apo-
stolica.
i. Cor. 7.
Tertu. li.
2. ad ro-
m.
Mysteriū*

ritum con-
iunctio si-
cerdoga-
lis.

eam esse. Denique oblatio signat, huiusmodi vitam hostiam
boni odoris esse coram domino. Testatur quoque Tertullianus, in primitiua ecclesia nuptias cum laudis sacrificio & sa-
cramenti venerabilis communicatione celebrari solitas, q̄ ea
2. Cor. 5. vita, sanctorum communione non sit idigna, quod Raphael
Matt 19 quoque angelus ad Tobiam cõtestatur, quem morem per dice-
Benedi- cationem nostrã ubiq; renouari nobis curã erit. Testatur quoq;
Elio stece Carthaginense Concilium, i ecclesia olim constitutum fuit
dotalis. se, vt sponsus & sponsa cum benedicendi sunt à sacerdote, à
Oblatio. parëtib; suis, vel à paranympis offeratur: vt que quum be-
Tob. 6. nedictionem acceperint, pro reuerëtia ipsius benedictionis
Concilio sese eadem nocte continent, ac in virginitate permaneant.
Aphr. Quod ne ridiculis putes, exemplum Tobie tibi iuendum est
4. cap. 13 omnino rememorandũ est. Quod si quis hos quos retulimus
Tobie. 8. ritus, à veteribus pro huius sacramenti elemento reputatos
Ambro. fuisse dixerit, huic non valde repugnauerimus. Certè diuus
in Luc. 16. Ambrosius i Euangelium Lucæ lib. 2. c. 2. Coniugij testifica-
2. cap. 2. tionem, nuptiarum celebratam dicit declarare. Alios quo-
Nuptia- que ritus adhibet ecclesia. Nã nullum peregrinum aut igno-
riū celebratum & alterius parochiæ hominem ad sacramentum coniugij
ta testificari admittit sine literis, quas dimissorias vocamus. Præterea tri-
stelemẽtũ na declamatio sponsi & sponsæ publicè præmititur, vt eccle-
sistrãmẽtũ. sia si quod ad impedimentum coniugij nouerit, sacerdoti in-
ti cõiugij dicit. Quos ritus exactè seruari velimus, q̄ sic multis fraudi-
Abiurã- bus & iuriris occurratur, multis que puellis cõsultatur, quas a-
Liberi de lioqui sapè videmus profugis, imò adulteris maritis nuptias,
missorie. ac desertas, infelices hymenæos detestari. Ad hæc, nedũ apud
Iudeos de Christianos, sed & Hebræos nuptias celebratas legimus, cõ-
cõlãmẽtũ. uocatis amicis non sine conuiuio ac communi læritia, qui
Nuptias ritus ad matrimonij sacramentum (quod Christi & Ecclesiæ
coniuca- nuptias repræsentat) non parum facit. Ad has enim vocata
ritãmẽtũ. sunt omnes gentes, ad has venitur cum inenarrabili læritia
celebrari. Quamobrem vt signum rei signatæ respondeat, sancta quo-
solitas. que, non ineptam nuptiarum læritiam esse cõuenit. Nam &
Luc. 14. Ambrosius auctor est, luuentutem olim in nuptiis falsiori-
Apo. 19 bus sermonibus vti solitam: & parum coniugia declarant
Gen. 24. quanta cum reuerentia ac honestate nuptiæ olim celebrari
Salsã dõ. tur. Hodie, falsã quæ dileuitas, ebrietas, & pleræque ineptissimæ
leuitã. gestulationes, in locum sanctæ congratulationis successe-
per pãto. runt. Quæ ab usum parochi piis admonitionibus, quoad fieri
potest,

potest, extirpare nitentur. Copiosam monendi materiam ve-
teres, & præsertim Chryostomus, suppeditabunt. Et in primis
exempla patrum, præsertim verò Christi, qui non dubiũ
propterea nuptiis in Chana Galilæe iteresse, eadẽque suo
illo miraculo omnium primo commendare ac veluti conse-
crare voluit, aqua i vinum conuersã, vt se matrimonij prefi-
dem & stabilitorem demonstraret, sęque piis fidelib; nuptiis
spiritualiter interesset testaretur. Atqui præsertim Iesu legis
fissimè quæque agi, & ab omni specie mala non tantũ re tur-
pi, abstinere par est.

Virtus, efficiacia seu effectus huius sacramenti, satis superque
ex prædictis colligitur. Beatus Augustinus matrimonium
tria bona complecti docet: Sacramentum, fidem & prolem.
In sacramento hoc dicit attendi, vt coniugium non separe-
tur, neve dimissus ac dimissa, etiam prolis causa alij contun-
gatur. Ergo sacramenti vis præter in fœderis coniugalis in-
dissolubilitate sita est, quæ & præcipualis finis matrimonij
est dicitur, hanc i sacramento Deo operatur, nec it, robo-
rat, ac confirmat, eamque gratiam suppeditat, qua coniuges
non abusi, hoc fœdus inuolabile iuicem seruent, sęque mu-
tuo amore cõplectantur, ac sic diligant, sicut Christus dilexit
ecclesiam: qua item gratia suffult, quicquid est iuris diuini &
humani, sibi libèter & ex animo cõmunicet, omnes denique
casus cum tristis tum iucidos, vsque i extremã mortẽ æqua-
liter iter se partiantur. Gignit quoque hoc bonum sacramẽ-
ti fiduciam bonæ cõscientiæ, qua coniuges certi efficiuntur,
vitiã illam cõiugalem honestè auspiciatã, sanctè quoque &
iugiosè obseruatã, Dei gratia nõ vacare, Deo curæ atque ad eõ
meritoria esse. In quam sententiã Apostolus ad Timotheum
ait: Mulier salua fiet per liberorum generationem, si permã-
serit i fide. Item Hebræorũ vltimo: Honorabile cõnubium
i omnibus, & thorus immaculatus. Et diuus Ambrosius libr.
2. de Patriarcha Abrahamo, cap. 9. ait, acceder calid in signe
castimonie, si credas, à domino Deo tuo hoc quod fortitus es
coniugium, tibi datum. Hoc ergo sacramenti bonum qui re-
cõt secũ reputauerit, & conscientia suam erga seipsum quam
maximè edificabit, & casti amoris ignem erga coniugẽ con-
abit. Secũdũ bonum matrimonium, Augustinus fidem ap-
pellat. Non fidem, hoc est fiduciam erga Deum, sed fidẽ con-
iugalem, in qua hoc attenditur, ne cum altera vel altero con-
iugalis.

hos ver-
bos dei ex-
impanda

Chryf. in
Gene.
Ioan. 2.

Virtu huius
sacra-
menti.

Aug. si
per Gene.
lib. 4.

Matrimoniũ
est

tria bona

Principa-
lis finis

sen vis
Christi-
ni matri-
monii. Fi-

ducia bo-
nitã cõscie-
tie in con-
iugio.

1. Tim. 2.

Amb. l. 2.
de patriar-
ch. Abra-
ham. c. 9.

Bonũ ma-
rimoniuũ.

Fides con-
iugalis.

Mæchia cordis. cōfatur, cuius boni facienti vim, nisi Deus coniugibus in hoc sacramento impartiret, quousque cōiunx, iter tota carnis, *Matt. 5.* mundi & satanæ Isidias pōditus, eam fidem saltem corde suo Bonum matrimo- ceram ac in contaminatam retineret? nam Christus mæchiā cordis, mæchiæ quæ carne committitur, æquat. Tertium bo- nū proles *Tobia. 8.* num est Proles, cum potissimum gratia matrimonium con- trahi debet, hoc scilicet animo vt liberi amāter suscipiatur, *1. Tim. 2.* ac religiosè educentur: quod cum fit, matrimonium non so- lum omni culpa vacat, sed & suum meritum habet. Cæterum *Carnalis cōmixtio* quodd tantum vitandæ fornicationis gratia contrahitur, mag- is secundum indulgentiam conceditur.

trifariā in coniu- gio adhi- betur De- cus coniu- gale. Acc tria bona i coniugio faciunt, vt coitus qui in carne peccati fieri non potest sine pudēda concupiscentia car- nis, omni culpa vacare possit: quam insignē esse huius sacra- menti gratiam quis nō videt: Quod vt magis perspicui fiat, Coitus i coniugio trifariam adhibetur. Primum causā proli- quā culpam non habet, & solus ipse proprie nuptialis est. De- cus enim coniugale est castitas procreandi, & reddēdū carni- lis debiti fides, & hoc est opus illud nuptiarū, quod ab omni- bus peccato defendit Apostolus, dicens: Non peccat virgo si na- *2. Cor. 4.* bat. Secundō concubitus sit, cum vir cognoscit vxorē vltra *7. Coitus* necessitatē procreandi liberos, non propaginis voluntate, *habēt cul- sed* libidinis voluptate, quo concupiscentiæ seruitur, nō hoc *pā venia* agit, vt foetus quem postulat nuptiæ impleatur. Hinc col- *lē in exi-* tum qui vltra necessitatem progreditur, non rationi, sed li- *gente.* bidini obsequēs, exactum coniunx i culpabiliter reddit quod *1. Cor. 7.* ad eum ex præcepto pertinet aspersicere, ne fornicari cō- *Aug. in* iunx, sed nō omnino culpabiliter exigit. Quamobrem *Assal. 1. 4. 6* gultinus in Psal. 14. 6. Dicat inquit, vir: continere iam volo, *Alter cō* vxor autem, nolo: non potest scilicet continere: quod enim *ingit sine* tu vis, illa non vult: nunquid per continentiam tuam illa de- *alteri v-* bet fieri fornicaria? Si alteri nupsērit te viuo, erit adultera, *litate cō-* non vult Deus tale lucrum tui damno compensari, reddē *sinere nō* debitum, etsi non exis: pro fantasitæ tibi perfectæ compū *parest. cō* tabit, si nō quōd tibi debetur, exiges, sed reddis quod debes *Reddito* vxori. Iam etsi exiges vltra necessitatem culpa omnino non *debiti.* vacet quod agis. Hanc tamen culpam bonum cōiugij venia- *Concubi-* lem facit. Non enim quia in consuetudine malum est, ideo cō- *ius præter* iugium, vbi est concubitus, præter intentionem generationis *necessita* non est bonum: & quia bonum est coniugium i genere suo, *et nō vpo* etiam

etiam eam concubitus quem fieri nō cogunt, ignosci impe- rat ma- trā nuptiæ, si tamen non tam nimius sit, vt impediatur tempo- rā quæ orationi debēt, nec immutetur in eum vltim qui est *rimoniū* contra naturam. Quamobrem si ambo coniuges tali cōcupi- scentiæ subiugantur, rem faciunt quæ propriæ nuptiarū non *rum.* est, cuius nō sunt nuptiæ hortatrici, sed deprecatrici, quōd *1. Cor. 7.* etsi voluptas non careat culpa, propter nuptias tamen accipiat veniam. In quam sententiam dixit Apostolus: Hoc autē di- *Ibidem.* co scēdum indulgentiam, non scēdum imperium: quid est enim quod scēdum veniam concedit Apostolus: nisi quōd coniuges debitum carnis exposcunt, nō propaginis volūta- *De bono* te, sed libidinis voluptate. Idem Augustinus alibi dicit: Hoc *cōiugali.* quod coniugati viciū concupiscentiæ vtuntur inuicem vltra *1. Cor. 7.* necessitatem liberos procreādi, ponā in his pro quibus quo- tidie dicimus: Dimitte nobis debita nostra. Atque hoc ipsū *Aug. su-* est quod supra ex Apostolo retulimus, quōd propter fornicā- *per Gene-* tionem vnusquisque propriam suam vxorem habere debeat *et lib. de* ad remedium lubricitatis carnis: nam coniugium quod sanis *nup. et* est ad officii id ægrotis est ad remedium. Tertius coitus es- *et cupisc.* frenis, quo ardētiore coniugum amatores, suis vxoribus ab- *Hieron.* utuntur, quemadmodum Fabiola abutebatur marito, quod *in epita-* Hieronymus referat eam ea coactam pati a marito, quæ nul- *phio Fa-* la ancilla pateretur a domino, quam coitum aded non excu- *biote.* sant nuptiæ, vt etiam aggrauent, quōd quanto sanctior res *Effrenis* concubium est, tanto religiosius coli debeat. Non cōtemnen- *coitus in* dum est, quod in Xisti Pythagorici sententiis legitur: Omnis *coniugio* ardentior amator proprietæ vxoris, adulter est, & quod Hiero- *damna-* nymus ait: Sapiens iudicio amat coniugem, non affectu: non *bitis.* regnat in eo impetus voluptatis, nec preceps fertur ad coitū, *Xistu* nihil est foediū quam amare vxorem tanquam adulterā. Qui *Pythago-* dicit se causā humani generis vxoribus iungi, imitentur sal- *rich.* tem pecudes, & postquam venter vxoris inuenerit, nō per- *Hieron.* dant filios, nec amatores se vxoribus exhibeant, sed maritos, *contra Io-* Idem alibi: Liberos, inquit, in coniugio concessa est pro- *uinia. ca.* pagatio & opus: Voluptates autem que de meretricum am- *2. 2. q. 4.* plexibus capiuntur, damndæ. Et Raphael ad Tobiam dix- *Tobia 6.* it: Audi me, & ostendam tibi qui sunt, quibus prævalere po- *et* test dæmonium: Hi nanque qui coniugium ita suscipiunt, vt Deum a se & a sua mēte excludant, & suæ libidini ita vacent, sicut equus & mulus, quibus non est intellectus, ubi habet pro-

Abusu testatem dæmonium super eos. Modis ergo omnibus curan-
matrimo dum est, ne per matrimonij abusum, matrimonij bona perda-
nij sum- mus: quæ et si non pariter omnia ad matrimonij substantiam
mopereca seu etiam sanctitatem requirantur, quod & sine spe prolis in-
nendum, ter vetulos rectè cõtrahatur matrimonium, sacramenti tamen
Iner ve- ratio & fides quæ potissimū in matrimonio spectantur, om-
culos re- nino sunt obseruanda. Beatus Augustinus omne nuptiarum
Et cõtra- bonum impletū etiam esse in parētib; Christi dicit, nempe
hitur ma fidem, prolem, & sacramētum. Prolem agnoscimus ipsum do-
rimoniū minum, fidem, quia nullum adulterium : sacramentum, quia
ob germa nullum diuortium. Solus sibi nuptialis concubitus non fuit,
nam et quia in carne peccati (vt supra diximus) sine pudenda concu-
amicabi- piscencia carnis, quæ ex peccato accidit, fieri nō poterat, sine
lem socie- qua cõcipi voluit qui sine peccato futurus erat. Nec ob id mi-
ratem. nus dominus, eius matrimonij bonū dicitur. Nā vt idem Au-
Aug. de gustinus ait, Si primi parentes nō peccassent, forsan habituri
bo. coniu. erant filios ex munere omnipotentissimi creatoris, quod po-
Omni nu- tuerit etiam ipsos liberos sine parētib; creatoris, quod po-
ptiarū bo carnem Christi in vtero virginis formare, quum tamen hili-
nū imple beri ad eum modum, nimirum ex munere creatoris capien-
tū in pa- di ac habendi, bonum nuptiarum consendi fuissent.
uentibus **I** Am quo effectu matrimonium contrahendū sit, dicemus,
Christi. **I** Am quo effectu matrimonium contrahendū sit, dicemus,
Aug. de que sacramentum aspiciendum est in timore Dei, amore ca-
bo. cõiug. sti coniugij, & dilectione procreanda sobolis ad augmentum
cap. 2. religionis, scortationis quoque & immunditiei vitandæ gra-
De affa- tia. Breuiter, eo affectu amplectendum est, quo Sara filia Ra-
Eu cõtra- guelis matrimonium suscepit, quæ sic orans, ait: Tu scis domi-
henti um. ne, quia nunquam concupiui virum, & mundam seruauī ani-
Sara filia mam meam ab omni concubitu. Nunquam cum Iudentibus
Raguelis miscui me, neque cū his qui in leuitate ambulat, participem
exemplar me præbui: virum autem cum timore tuo, non cum libidine
cõiugali mea consensu suscipere, &c. In primis autē animo concipien-
castitati. dum est, quantum sacramentum coniugium sit, nempe quod
Tobie 8. Deo auctore copuletur, vt proinde matrimonio iungendus,
Que re- non aliter affectus esse debeat, quam si præsentem Deum vi-
memora- deat sibi vxorem copulante. Deinde quanta sit signi maie-
da. stas, quod similitudinem Christi & Ecclesiæ refert. Hæc qui
Eph. 5. se cum rectè reputauerit, & coniugij boni propius æstimaue-
rit, is cum multa Dei gratia coniugij inibit, qua subinde con-
 suscitata

suscitata seipsum saluum faciet, & ecclesiæ Dei decori erit. 1. Tim. 2
 Qui alio affectu nimirū prophano, vxores ducunt, hi iniuria
 efficiunt sacramentū: quod tum demum rectè eoit, cūm præ-
 cipuæ causæ contrahendi sunt, nempe honestissima ac sancta
 societas, amor religiosæ posteritatis, & odium fornicationis:
 quæ quum vt principales fines in coniugio intenduntur, nō
 moramur, si tum insuper quardam aliæ leuiiores (quas causas
 impulsuas dicimus) accesserint. Neq; enim statim peccat, quæ
 & sponsæ decore mouet, & honesta dco allicit, si tamè hæc si-
 bi primas partes non præcipiant. Nam & de Iacob patriarcha
 legitimus, quod Rachel, quæ erat decora facie & venusto aspe-
 ctu impensius dilexerit, Deuteronomio capitulo 21. legitimus
 in hunc modum: Si videris in medio captiuorum mulierem
 pulchram, & adamaueris eam, voluerisq; vxorem habere, in-
 troduces eam in domum tuam, &c. Interim admonendi sunt
 viri, ne vxores cõtemptui, tanquam seruas, sed magis tanquā
 omnis vitæ confortes, habeant. Nam coniugium non redigit
 mulierem viro in seruitutem sed adicit in adiutorium, sic ta-
 men, vt viro se reuerētẽr subditam cognoscat: Eua siquidem
 non de Adæ capite, neque de pedibus est facta, & neque do-
 mina, neque serua illi est condita, sed & sociæ & consors. Re-
 ctè ergo de medio, nimirum de latere, est creata.
De ministro huius sacramenti, postremo videndū est. Vt
 forsitan quidā non improbāda ratione dicant, matrimo-
 nium certum ministrum non exigere, quod coniuges in sese sacramē-
 tasto amore ac religiosè cõsentientes, Deus ipse coniungat, &
 tamen videmus & in veteri lege quosdam fuisse, qui Dei vi-
 ce coniuges coniungerent: quanto ergo magis putādum est, rectè co-
 nua lege sacerdotes, qui legatione pro Deo funguntur, pul-
 legitimos huius sacramenti ministros esse: in lege siquidem
 veteri pater, aut defuncto patre, proximus puellæ agnatus, ecclesiæ
 seu tutor, Dei loco coniuges iungebat. Sic Tobix 7. legis: Et
 apprehēdens Raguel dexteram filix suæ, dextera: Tobix tra-
 didit, dicens: Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob vo-
 bilcum sit, & ipse coniungat vos, impleatque benedictionem
 suam in vobis. Ad eundem modum ab Apostolorum tempo-
 ribus, matrimonij sacramētum in facie ecclesiæ celebratum
 est, ministris sacerdotibus Christi, Raguelis atque alia scri-
 pturæ verba, & piæ admodum benedictionis super cõiuges
 pronunciantibus. Debent autem presbyteri, dum copulant
 coniuges.

Viri non
cõtēnant
vxores.
Gen. 2.
Eph. 5.
Cur Eua
fit creata
de latere.
De minist
stro huius
matrimo-
nij
casto
amore
ac religio-
sè cõsent-
ientes,
Deus ip-
se coniun-
gat, &
tamen vi-
demus &
in veteri
lege quos-
dam fuisse,
qui Dei vi-
ce coniuges
coniungerent:
quanto ergo
magis putādum
est, rectè co-
nua lege
sacerdotes,
qui legatione
pro Deo fun-
guntur,
pul-
legitimos
huius sacra-
menti ministros
esse: in lege
siquidem
veteri pater,
aut defuncto
patre, proximus
puellæ agna-
tus, ecclesiæ
seu tutor,
Dei loco coniuges
iungebat. Sic
Tobix 7. legis:
Et apprehē-
dens Raguel
dexteram filix
suæ, dextera:
Tobix tra-
didit, dicens:
Deus Abraham,
& Deus Isaac,
& Deus Iacob vo-
bilcum sit,
& ipse coniun-
gat vos, impleat-
que benedictionem
suam in vobis.
Ad eundem modum
ab Apostolorum
temporibus,
matrimonij sacra-
mētum in facie
ecclesiæ celebra-
rum
est, ministris
sacerdotibus
Christi, Raguelis
atque alia scri-
pturæ verba,
& piæ admodum
benedictionis
super cõiuges
pronunciantibus.
Debent autem
presbyteri,
dum copulant
coniuges.

Gene. 2. cōiuges, eos de matrimonij institutione ex Genesi, de sacra-
Mat. 19. menti sanctitate & efficacia ex Euāgelio, deq; sacramēti my-
Mar. 10. sterio & officio coniugali ex Paulo Ephe. 5. deniq; de matri-
Luc. 16. monij molestiis, tanquam originalis peccati reliquiis, æquo
1. Cor. 7. animo tollerādis, ex Genesi cōmonescere, vt sciatur quid ap-
Ephe. 5. prehenderit, & qua ratione in ea vocatione viuere debeat,
Gene 3.

Solētia multa in hac materia matrimonij disputari, quę
 ad ius positium pertinent veluti de gradibus, de impedi-
 mētis, de rescissionib⁹. Sed hæc omnia in presentia ex cute-
 re nō est instituti nostri. Suffecerit parrocho, quem instituen-
 dum hoc libro recepimus, docere populū de matrimonij in-
 stitutione, sacramenti ratione ac sanctitate, denique de recto

Cū⁹ ad-
moneri
debeant,
qui affe-
ctant ma-
trimonio
iungi.

Christiani cōiugij vsu. In primis autē admoneri omnes cōue-
 nerit, vt quicūque matrimonio iungi velit, talē confortē deli-
 gat, cui nec iura diuina vel humana prohibeant copulari, &
 cū quo speret se sanctā & indiuiduā vitę consuetudinē perse-
 cuturū habiturū, vtque omnis error personę & cōditionis atque
 etiam qualitatis in cōtrahendo, quoad fieri potest, caueatur.
 Quod si nihilo fecius scrupus aliquis incidat, de gradib⁹ seu
 aliis quę vel cōtrahendum vel cōtrahūm matrimonium im-
 pedire possint: habet parochus Episcopum suum. Ad huius in
 dicium hæc referat questionē, nec de re sibi parum cognita
 iudicandi prouinciam sumat, quam non sine magna ratione
 vetus ecclesię Romanę mos in causis matrimonialibus solis
 episcopi referauit: quamquam interim optarem, vt Con-
 ciliū generale, quę in matrimonio iuris diuini sunt, ab his
 quę sunt iuris humani ac positiui, disertē secerneret, quod le-
 uis opera fieri poterit. Scimus enim in hoc sacramēto magis,
 quam in vilo alio ius humanum iuri diuino sic permixtū ef-
 se, vt alterū ab altero, nisi ab oculatissimis haud facilē discer-
 ni possit, quod multam peperit in hac re difficultatem.

DE VNCTIONIS INFIRMORVM

sacramento, quę extrema appellatur.

De ratio-
ne nomi-
ni.
Iaco. 5.

Enominæ sacramēti anxie disputare non est ne-
 cesse. Constat siquidem veteres hoc sacramētum
 appellasse sacramentum vnctionis infirmorum,
 & quę propriē, siue ad verba Iacobi Apostoli, quib-
 us hoc sacramentum promulgatur, siue ad vsum
 eius respicias. Postea dici cōcepit sacramētū extremę vnctio-
 nis:

nis: nō quod hoc agat ecclesia, vt hæc vnctio omnino extre-
 ma sit: nam & reiteratur, sicubi morbus depulsius subinde re-
 dit, & per ecclesiam hac potissimum ratione ministratur,
 nō vt ægrotus eo percepto statim vita defungatur, & indom-
 hilcat, sed potius vt nedum mente, sed & corpore (si ita Deo
 visum erit) conualescat, quod precationes illę, ipsam vetusta-
 tem inspirātes, ac plenę omnis pietatis, quas in administra-
 tione eiusdem sacramēti ecclesia adhibet, apertissimē demō-
 strat. Nec dubium, quin in primitiua ecclesia plerique in fir-
 mium, quum vngerentur, pristina incoluntatē recipere, nimirum
 fide flagrantiori, tam salutare mysterium accipientes.

Quod hoc tēpore rariore sunt, qui huius sacramēti virtutē
 saltē quod ad corporis conualescētiam attinet, experiantur,
 in causā eisdē fidei medicitas, quam oportebat in accipientibus
 ardentem ac flagrantem esse, nam per hanc solam dei virtu-
 tem in nobis efficaciter operari constat. Vnde Marci 5. legi-
 mus: Et nō poterat nimirum Christus, ibi virtutem vllā fa-
 cere, nisi quod paucos infirmos impositis manibus curauit, &
 mirabatur propter incredulitatem eorū. Sed vt ad rationem
 nominis reuertamur. Vnctio hæc infirmorum, vel ob id ex-
 tremā dictā videri potest, quod extrema sit è quatuor illis,
 quę in ecclesia celebrātur. Nam (vt supra diximus) primum
 vngimur catechumeni, dein vngimur baptizati statim post
 baptismū, vngimur quoque quum confirmamur: demum ex-
 cessuri vitę, extremā accipimus vnctionē. Quod si & quin-
 tam vnctionem addere placeat qua sacerdotes & reges inau-
 thorantur, erit nihilo fecius & hæc, quę infirmorum est (est
 interdum non tempore) ratione tamen postrema. Quę vero
 ratione Christiana religio cæteris cæremoniis veteris legis
 euanescentibus, vnctionis mysterium retinuerit, repetere hic
 non est necesse. Nam id superius nos docuisse meminimus.

Verum de institutione huius sacramenti videndum est.
 Marci 6. legimus, quemadmodum Christus duodecim
 illos ad se vocarit, eosdemq; binos miserit, certa quadam le-
 gationis forma præscripta, & potestate quę vterentur, data &
 concessa, & statim sequitur: Exeuntes, prædicabant vt pœni-
 tentiam agerent, & dæmoniā multa eiiciebant, & vngent
 oleo multos ægrotos, & sanabantur. Vngent, inquit, oleo
 multos ægrotos, non dubium, quin ex Christi institutione ac
 mandato, non sua præsumptione: Absit enim vt vel in mem-
 bris

cur dica-
tur extr-
ma vn-
ctio.
Hinc ex-
trema vn-
ctio nis.
Cur hu-
ius sacra-
mēti in fir-
mum.
Quod nō
fit rē chi-
dens quā
mat olim
ē ecclesia.
nes in ec-
clesia.
Catechu-
menorū.
Post ba-
ptismum.
In confir-
matione.
Ægrot-
orum.
Sacerdo-
tum &
regum.
De insti-
tutione
huius sa-
cramēti.
Marci 6.
Aposto-
li ægros
ex Chri-
stus in-
stitu-
tionem vn-
gebant.

Mat. 10. tem nostrā veniat, sanctos Apostolos in tanta legatione præter Christi præscripti quippiam fecisse, qui non sua, sed tantum data potestate utebantur, scientes quia non est discipulus supra magistrum. Nam quān vani sint, qui ex hac vnctione ex hoc sã officium civile faciunt, quis non videt: neque enim Christus cramento suos discipulos chirurgos fecit, sed Apostolos, qui vngent officium ægrotos oleo, nō quidem medicinali, sed sacramentali & mycivile sacralico. Addit autem Evangelista, ægrotos ab Apōstolis inunctos, sanatos fuisse, virtutemque præsentem exteriori signo nō defuisse. Veteres ergo pio ac recto iudicio ex eo loco asserunt serunt, ecclesiam hoc sacramentum ex ipsius Christi institutione accepisse, quāvis postea diuus Iacobus Apostolus, momenti ex dum ac formam administrationis eiusdem clarius expresserit, ac quod ipse à Christo accepit, populo tradiderit, in hoc libro. *Iacob. 5.* & orent super eum, vngētes eum oleo in nomine domini, & oratio fidei saluabit infirmum, & alleuiabit eum dominus, & Eadē est si in peccatis sit, remittetur ei. Quæ verba manifestē declarant, hanc vnctionem sacramentum esse, quæ neque signo careat visibili, nec promissione gratiæ. Porrō Apostolum eiusdem vnctionis meminisse, quam Evangelium docet Apostolos, potestate à Christo accepta, ægrotis adhibuisse, plurimi quā do ex patribus & Græcā & Latinā ecclesiæ satis idonei testes sunt, è quorum numero primus occurrit diuus Hieronymus, seu quilibet tandem est is scriptor, certē pius ac vetustus, in Marcum cap. 6. dicens: Quum vngit oleo ægrotos, infirmitatem fidei virtute corroborant. Corroborant autem intercessionē & oratione fidei, quam Dei clementia exaudiet, & se exorabilem præstabit, cuius sacramentum est oleum consecratum. Itidem author libri de visitatione infirmorum, diuo Augustino hæc tenus inscripti, sic ait: Nec præmittendum est illud Apōstoli Iacobi præceptum: Infirmatur quis in vobis: Inducat presbyteros Ecclesiæ, &c. Et statim post: Ergo sic roges dete & pro te fieri, sicut dixit Apōstolus Iacobus, imò per Apōstolum suum dominus: Ipsa videlicet olei sacri delibutio, spiritus sancti typica vnctio intelligitur. Hæc ille. Innocentius quoque eius nominis primus, quem Concilium Africānum (cui & beatus Augustinus interfuit) vti Papam præcipuō diuinæ gratiæ munere in sede Apōstolica præsentem, cum summi honoris delatione venerari

venerari non dubitauit. Is, inquam, in decretis suis ad Eugenium cap. 8. apertè pronunciat, hanc vnctionem gehus esse sacramenti. Proindeque quibus reliqua sacramenta negātur, iis ne hoc quidem cōcedi posse, diuos Ambrosium & Gregorium in testes euocare nō est necesse, à quibus etiam in unguedi formulas & preces accepimus ac retinemus. Denique Beda (vt Lyranum & cæteros recentiores prætereamus) prædictū locum Marci Evangelistæ exponens, pronūciat hoc sacramentum vnctionis infirmorum, vt cætera omnia, à Christo institutum, per Apōstolos ecclesiæ traditum. Ex Græcis (vt omitamus interim vetustissimū illum Dionysium Areopagitam) suffecerit attulisse diuum Ioannem Chrysostomū, ac Theophylactum. Ille lib. 3. de sacerdotio, huius sacramenti & eius ministri meminit, de sacerdotibus loquens in hæc verba: Neque enim solum quum nos regerant, sed postmodum etiā condonā dorum nobis peccatorū facultatem obtinent. Infirmatur, inquit, inter vos aliquis accersat presbyteros ecclesiæ, & orent super eum, vngētes eum oleo in nomine Domini, & oratio fidei saluum reddet laborantem, & eriget eum Dominus, & si in peccatis erit, remittetur ei. Hæc tenus ille. Hic vero, nempe Theophylactus, Euāgelium Marci edisserens cap. 6. sic ait: Quod vixerant Apōstoli, solus Marcus narrat, quod & frater domini Iacobus in catholica epistola dicit: Infirmatur, inquit, quis inter vos: aduoceat seniores ecclesiæ, & orent super illum, vngētes eum oleo &c. Est igitur oleum (vt subicit Theophylactus, signi mysterium declarans) & ad labores vile, & lucis fomentū, & hilaritatis effectiū, significatque misericordiam Dei & gratiam spiritus, per quā à labore liberatur, & lucem & gaudium, hilaritatemque spirituale accipimus. Hæc ille. Est itaque hoc sacramentum, non ex humana, sed ex Christi institutione & Apōstolica traditione descēdens, id quod vniuersalis ecclesiā, tam veteris quā nostræ, Græcæ pariter & Latinæ, consensu, simul & ipse sacramenti vsus, quāmaximè comprobant.

Quæ huius sacramenti vim hinc eleuare contendunt, quōd epistola diui Iacobi Apōstoli non sit certæ authoris, & nostræ sententiæ planè desipiunt, quōd ecclesiā, quæ hoc veluti Dei viui columna & firmamentum veritatis) peculiare habet, vt possit discernere verba Dei à verbis hominum, olim hanc epistolistam diuo Iacobo tribuerit, & Apo-
1. Tim. 3.

Innocent. I
ad Eug. v.
cap. 8.
Ambrosio
Gregor.
Beda.
Lyranum

Dionysij
Chrysost.
ii. 3. de
seruatio.

Theophi.
in Mar.
cap. 6

Oleū qd
significet
in hoc sa
cramento.

Responde
huius sa
cramenti

epistolæ
nostræ
causa
nulla.

Hieronymi stolico spiritu plenam iudicavit, atque adeo diuus ille Hieronymus, quo nullus vnquam in scripturis doctior, neque exactior, censura fuit in distinguendis certa à dubiis, hanc epistolam ipsi Iacobo aperte, idque non sine magna epistolae laude ascribit: Iacobus, inquit, Petrus, Iudas & Ioannes septem epistolas ediderunt, tam mysticas quam succinctas, & breues pariter & longas: breues in verbis, longas in sententiis, vt rarus sit qui non in eandem cœcitatia lectione. Vides vt beatus Hieronymus idem iudicium de Iacobi profert epistola, quod de Petri, nec putat indignum apostolico spiritu. Iam quum planè constet, apostolici hanc vñtionem pro sacramento tradere, nequaquam dubitandum est, verè sacramentum esse, & Apostolum non fuisse tam impiè arrogantem, vt pro sacramento traderet populo, quod sacramentum non esset. Quare etiam Apostolus condendi sacramenti potestatem non habuit, constat tamen eum verbis illis tradidisse populo, quod ipse à Christo acceperat: qui vt alia modo volebat innotescere per Matthæum, alia per cæteros Euangelistas, quid prohibet, quo minus quedam etiam doceri vouerit per Apostolum Iacobum?

Iacobus s. Promissio s. g. e.
Verbum quo hoc sacramentum traditur, eandem in omni ecclesia sententiam habet, etsi versus diuersionibus seu præscriptis verbis haud pronuntietur. Vngitur enim egrotus oleo sanctificato in nomine Patris & filij & Spiritus sancti, adiectis verbis precatioris, nempe, vt quicquid illicito visus, auditus, ac cæteris sensibus seu membris egrotus deliquit, pro huius olei vñtionem expietur, cum imprecatio pacis. Innotuit autem hoc verbum, quo sacramentum traditur, promissioni, quam Apostolus accepta, idque non dubium, à Christo promulgat, dicens: Et oratio fidei saluabit infirmum, & si in peccatis sit, remittetur ei. Quæ etiã verba satis indicat huius sacramenti vim, quam maximè ab oratione fidei dependere. Quamobrem ecclesia ministratori huius sacramenti plures preces quam vlli ferè alij sacramento adhibet, easque admodum pijs, quemadmodum paulò ante meminimus.

Elementum huius sacramenti
Elementum huius sacramenti, est oleum sanctificatum, cuius mysterium superius ex Theoplycto retulimus. Oleum enim & sanitatis & hilaritatis effectuum, & lucis fomentum est: præterea ad labores vitæ & lenitium. Quæ omnia in huius sacramenti dispensatione diuina virtute per fidei efficaciam in homine egrotato agi significatur.

Et huius sacramenti vis.
Propterea enim hoc sacramentum potissimum adhibetur & ricularum & trepidationes instantis mortis (quæ solè mētī hominis morbo grauitate decumbentis occurfare) p̄iō solatiū sit, ac fiducie titubantis fulcimentum. Quod cum cerè sit, dū qui inungitur, recogitat sese per fidelē illam & piā ecclesiā (cuius cōsortio ipse vt viuū membrum in fuitus est) preceationē, quæ in hoc sacramento adhibetur, vel cōiūturā fecti, si tamen Deo ita visum erit, & quiddam animæ salutem attingat, salutare ei fuerit, vel saltem cum certa fide, bonaque ipse hic emigraturum, atque in Domino obdormisciturū, idque maxime, quū scit ac intelligit orationē fidei, præsertim eā (quæ & signū exteriorū & promissionē. Apostolica traditione confirmata sibi annexa habet) apud Deum vanam esse, nō posse, sed ad allevationem, quum corporis, tum animi, atque adeo ad remissionem peccatorum, plurimum valituram.

Affectus quo egrotus se presbytero vngēdum offerre debet, is erit, quo olim egroti se Apostolis vngēdos, præbebāt, nimirū vt intus ac foris, si ita Deo visum erit, sanetur. Cogitare itaque debet presbyter, se non suū, sed Apostoli Christi, atque adeo ecclesie personā gerere, atque hoc agere, vt egrotus perinde atque athleta inuictus, ac velut in extrema lucta cōstitutus, oibus satanicis tentationibus (quas tum potissimum diabolus cateruatim solet ingerere) fortiter resistat, ac ad omnē tentationis impetum cōstanti animo dicat: Christi membrū sollicitus in sum, Christi athleta sum. In cuius signū oleo etiam externo, extremo secundū Apostoli traditionē inuictus sum. Quamobrem tu agone ob principem mundi huius, tum immunde spiritu, dilcede. Ille enim

Quomodo tenetis duo esse oportet hoc sacramentum munitum.
Quomodo tenetis duo esse oportet hoc sacramentum munitum.
 sit foris eiecit, quāobrem i me nō habes quicquā, nihil mihi *Ioan. 14.* & tibi cōmune. Nā quæ conuemptio Christi (cui in fuitus sum) *Luca. 11.* & Belial? Quis consensus Dei cū satana? Adhæc, etsi *Ioan. 12.* multis stipatus scætelibus in anime meæ excidium cōiura- *2. Cor. 6.* tis appareas, non te timeo tamen, non te metuo: plures enim *Mat. 16.* mecū sunt, quàm tecū, tota enim ecclesia sanctorum pro me curam agit, orat, mœque in suā tutelam recipit, aduersus quā nō præualebis. Habeo interim à Deo certissima fiducie meæ *Sacramē* signa ac restimonia, nepe sacramenta pœnitentiæ, eucharistia, *ta fidu-* & hoc extremæ vñtionis, quibus Deus me nequaquā fallat, *cie nostre* sed promissioni suæ assisistēs faciet ac perficiet etiam omnia, *certissimi-* quæ in eorundem exhibitioe mihi pollicitus est. Hæc atque *na signa*

*Nō resti-
faciū ē q̄
hoc sacra-
mentū ex
ecclesiā
collere an-
titūtur.*

*Reitera-
tur hoc sa-
cramētū,
Rit⁹ qui
adhiben-
tur huic
sacramē-
to.*

*Fluuiū sa-
cramenti
minister:
Iaco. vlt.
Matt. 3
Mayc. 1
Lūc. 3
Lūc. 10*

psal. 146

alia eiusmodi piē cogitanti, quis dubiter hoc sacramentum magnam alleviationē mentis aduersus horrorem mortis (in quam instantem tum tota desiguit oculos) adferre, itidem aduersus satanæ impetus, tum solito grauiore, plurimum valeat? Quod si tū omniū maximē ac modis omnibus ad laborandum est atque etiam vñdique omnia pietatis fulcimenta congerenda sunt, ne ægrotis fiducia excidat, sed vt quāmaximē aduersus spirituales infidias roborētur, non rectē faciunt qui hoc sacramentū in eū vsum peculiariter institutum, ac tātō cum seruo per Apostolum Iacobum ecclesiæ traditum, ex ecclesiā auferre moluntur. Neque tamen dicimus hoc sacramentum absolutē ac omnino ad salutē necessariū, modō ne cōtemnatur, sed magis esse ad fulcimētū pietatis, proindēque piis votis ab ægrotō, priusquam hinc excedat, expectēdum. Præterea reiterationi eius, quemadmodum pœnitentiæ, in ecclesiā locutus est, recurrere scilicet subinde morbo aliquo grauiore.

Totus ritus, quē ecclesiā in ministratiōe huius sacramēti adhibet, in plurimis illis orationibus longē pietissimis (quæ ad singulas vnctiones adhibentur) cōsistit, quas referre lōgum fuerit, nec est necesse, quōd omnibus passim, maxime parochis, exposita ac obuiæ sint & intellectu faciles.

Postremo, huius sacramēti minister sacerdos est, ita docente Apostolo Iacobo: Infirmi quis in vobis idueat presbyteros ecclesiæ, & orent super eū, &c. Sacerdos verbō in eiusdem sacramenti ministratiōe, non suam, sed Apostoli Christi ac ecclesiæ personā, quemadmodū & in cæteris sacramentis, gerit ac repræsentat. Nā vt Christus est qui baptizat, qui corpus suū imperit, qui absoluit: sic Christus est qui intrinsecus inungit, sacerdote externū tantū ministeriū adhibente. Breuiter, Christus est Samaritanus ille euāgelicus, qui hominibus latronibus dilapato ac grauissimis plagis affecto appropians, cæteris præterestibus, solus misericordia mouetur: & totus intentus curatiōi hominis tam miserē affectū, sacramentorum suorum alligamenta adhibet, quē & alligatum, iumen tōque fuo impostū, in stabulum ecclesiæ ducit. Sacerdos autem (stabulari) vicem gerit, cui præcipitur, vt curam ægroti agat, sed Pharmaco à Christo vero illo Samaritano, hoc est hominum curato præscriptis, qui solus sanat contritos corde, & alligat contritiones eorum.

Ipsi gloria in secula. Amen.

DE RATIONE AC MO- DO ORANDI DEVM:

ECCLESIA catholica, mater nostra, i qua per baptismū renascimur Christo, eū ordinem tenet, vt symbolum apostolicū (quæ est fidei nostre regula) ante omnia proponat ac tradat: sub inde vero posteaquā p̄fessi sum⁹ quod credim⁹ orationē dominicā subiugat ac reddi etiam iubet, idque ordine nō modo decti, sed & necessario. Siquidem vt preceamur. Deum, necesse est vt fidē prius teneamus, quæ vtrique nisi data esset, orare nō possemus. Quomodo enī (vti Paulus Apostolus ait) inuocabunt, in quem non crediderunt? Eundem ergo ordinem nos insequentes, post Apostolici symboli, diuinorumque sacramentorum (quæ veluti pars quædam symboli esse videntur) expositionem, ad breuē dominicæ orationis dilucidationem recte properabimus.

Sed priusquam ad contextū eiusmodi precatōnis accedamus, paucis de modo Deum orandi præfandū erit. Principio ex his, quæ passim, præsertim i expositionē symboliac sacramentorum, maxime pœnitentiæ, utulum, manifestum euadit, fidem, quæ nos Christianos efficit, non esse vanam aliquam aut euanidam perflationem, sed Dei donum cordibus nostris insalū, viuum & efficacē per charitatē, quā Apostolus definiē, ait: Neque circūciso est aliquid neque presputium, sed fides quæ per dilectiōē operatur, qua efficiuntur filij Dei, qua Deo nos totos cōmittimus, qua omnia ad Deū referimus, qua Deo per sp̄ & charitatē copulamur, nobis penitus diffiū, quæ nisi deluper gratuito munere nobis daretur, non ille dixisset: Nemo potest venire ad me, nisi pater meus traxerit eū. Quis enim fidem se habere gloriatur, nisi qui acceperit spiritum fidei, de quo Apostolus ait, Habentes eundem spiritum fidei, secunduū quod scriptum est: Credi, id propter quod locutus sum, & nos credimus, propter quod & loquimur? Hic ergo spiritus qui talem fidem largitur, suggerit nobis per fidem quid loquamur, & vt Apostolus ait: Ipse spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Nō quōd ipse spiritus sanctus, vt indigens alicuius interpellat, sed quōd nos interpellare faciat, nobisque interpellandi & gemenadi i sp̄ret affectum. Quod idem Apostolus explicatius

*Ordo ec-
theziaz
di ecclesiā*

*Sine fido
nemo o-
ret Deum
Rom. 10.*

*Fides
Christia-
norum.
Galat. 5.
Fides gra-
tuitū do-
num.
Ioan. 6.
2. Cor. 4.
Psal. 115*

*Spiri⁹ s̄
dei sugge-
rit nobis
quid lo-
quamur
& orem⁹
Roma. 8.
August.*

Rom. 8. facit quum subdit: Spiritus adiuuat in firmitatem nostram ut ipse facere dicatur, quod ut faciamus, facit ac iuuat: de quo spiritu alibi apertius ait: Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba pater. Et iterum: Quoniam filij Dei estis, misit Deus spiritum filij sui in corda uestra, et manentem, Abba pater. Vnde consequens est, ut quemadmodum sine spiritu fidei non est recte quisquam crediturus, ita nec sine spiritu orationis salubriter oraturus, atque adeo nihil boni adurus, nisi eodem spiritu adiuuante. Nemo enim recte sapit, recte intelligit, recte consilio ac fortitudine preualeat, nemo scienter pius est vel pijs sciens, nemo amore caritatis Deum timet, nisi acceperit spiritum sapientiae & intellectus, consilij & fortitudinis, scientiae & pietatis, & timoris Dei. Nec habet quisquam virtutem veram, charitatem synoceram, continentiam religiosam, nisi per spiritum virtutis & charitatis & continentiae: non quia tot sunt spiritus, sed omnia haec operatur vnus atque idem spiritus, diuidens propria vniqueque sicut vult, quauquam aliter adiuuat nondum inhabitans, aliter inhabitans. Nam nondum inhabitans, adiuuat vt simus fideles: inhabitans vero adiuuat iam fideles, vt scilicet in omne opus bonum propensi. Siquidem vt Apostolus Psal. 118 ait, Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis, qua praediti, non solum iam in Deum credimus, aut spe erigimur, sed & in domino delectamur, in mandatis eius voluntarie inambulantes, quemadmodum Psaltes ait: Viam mandatorum tuorum cucurri, quoniam dilatasti cor meum, nempe, per charitatis diffusionem.

Quod quorsum haec, nisi vt ostendamus etiam ipsam orationem inter gratiae munera deputari, verumque ac rectum orandi modum esse, si i fide, spe & charitate ad orandum accedamus? Quomodo enim aliter orabimus, nisi acceperimus spiritum fidei, spei & charitatis, in quo clamemus, Abba pater? Alioqui, si neque per fidem attendamus, neque per spem erigamur, neque per charitatem accendamus, loqui quidem possumus, orare vero nequaquam. Quid enim aliud est oratio, nisi pia mens affensus i Deum, seu pium votorum oblatio intenta & ardens? Quomodo autem cleuabitur Deum mens, quomodo domino vota pia offerret, nisi i primis fide fundata fuerit, qua credat omnia bona a Domino petenda esse, &

Deum

Deum ipsum, natura bonum, omnibus optime velle, ac magna & inestimabilia bona suis fidelibus parasse: Dein sperecta sit, qua ea bona vt i sibi parata se capere posse in dubitatio speret, q homo fidelis, id quod credit, sibi per spem quodammodo do veditet. Denique etiam charitate inardescat, qua scitata, dicat: Curram igitur, petam, & accipiam, quae preparauit Deus diligentibus se. Na (quemadmodum saepe diximus) vt fides, spe & charitatem comites ita cointeritas habentem in omni opere, vt ab eis nequaquam separetur, separata vero, iam non firmetur, sed mortua sit & nuncupetur, ad deprecandum Deum omnino inepta, q a mortuo pereat confessio ac oratio. Rursus haec duo posteriora dona, si dem semper vt i subterniculum spiritualis aedificij necessarij praesupponunt, atque etiam vt cocomitetur, postulant. Neque enim quis in eum speret, cui non credit, cui se & sua non committit. Item nemo sincerè eum dilexerit, cui fidem non adhibeat, & de quo optime non speret. Denique, frustra quis omnia bona se a Deo sperare, atque etiam Deum diligere sibi videbitur, nisi viuida quandoque fides accedat, qua idem ipse bona illa (quae cunq; tandem ea sint vel animi vel corporis) quae a Deo petuntur, ac nobis in hac vita donantur, a Deo etiam accipiat, atque a Deo ea sese iam tandè accepisse, quandoque statuat ac certo credat: Frustrà siquidè Deum assidue de pane quotidiano iterpellaueris nisi tandem etiam fide accipias quod petis, nimirum vt mereris, hunc panem quo vicitas, te non aliuide, quam a deo ipso, quem oras, accepisse, ac in dies accipere.

Fide, spe & charitatem in omni opere re bene constituta esse oportet.

de peccato. ser. le d. m. s. a. tione.

co. I.

Aug. ad Probam, cap. 45.
1. Cor. 15. narum sanctarumque sermoni discat, tanquam lucernæ in obscuro loco positæ, fidei oculum intendere donec dies luceat, & lucifer oriatur in cordibus nostris: Imò donec hoc mortale immortalitatem, & corruptibile hoc induat incorruptionem, quando nulla erit reliqua carnis, mundi seu satanæ tentatio, quando absorpta erit mors in victoria, & vita felicissima nunquam defutura, nullius amodo indigentis, sed Dei fruitione fatuata. Huc enim tanquam in scopum quandam omnem orationem nostram respicere oportet. Quemadmodum diuini Psaltes precatur: Vnam, inquit, petij à domino, hanc requiram, vt inhabitem in domo domini omnibus diebus vite meæ. Quisquis autem hanc vnam petit à domino & requirit, is securus perit, & si quæ alia petuntur, quæ est vna illa vera & sola beata vita, vt contemplemus domini dilectionem in æternum, immortales atque incorruptibiles corpore & spiritu.

Scopus orationis nostre.
Psal. 26.
Vna ac sola beata vita.

Secunda alia orationis spes.
Bernard.
Fiduciam misericordie que Dei dona accipimus, que & fides inuestigans appellat fidem generalem, & spem completiuit.

Mat. 19.

Postquam animus ad orandum accessuri, fide roboratus, & (quemadmodum iam diximus) affectus est, spem etiam vt adhibeat, necesse erit, quia quod petitur cum fiducia expectetur. Ad spem enim in primis requiritur animi firmitas, quia homo sibi promissam Dei gratiam quodammodo vendicet, ac tãdem per fidem, hac spe confirmatã, etiam applicet, asigneque arripiatque. Vt ergo verè & rectè oremus, non oportet nos de promissione veracis & fidelis Dei vllatenus addubitare. Propterea enim se nos exauditurũ promissit, ac vt se precaremur iussit vt certi essemus ac fortiter & cõstanter speraremus, forte vt nos exaudiret. Sicut Matthæi 21. & Marci 11. dixit: Dico enim vobis, omnia quæcumque orantes petitis, credite quia accipietis, & eueniet vobis. Et Lucæ vñ decimo: Ergo inquit veritas dico vobis, petite & dabitur vobis, quærite & inuenietis, pulsate & aperietur vobis: Omnis enim qui petit, accipit, & qui quærit inuenit, & pullanti aperietur. Et vt spem nostram corroboraret, similitudine vititur quæ vel desperatis simis spem sit prebitura: Quis, inquit, ex vobis patrem petit panem, nunquid lapidem dabit illi? aut piscem, nunquid porpiscem? dabit illi autem si petierit ouum, nunquid porriget illi scorpionem? Si ergo vos quum sitis mali, noctis bona dare filijs vestris, quanto magis pater vester cœlestis (nimium natura bonus & solus bonus) de cœlo dabit spirituum bonum petentibus se? Sed hic interim videndum, vt spei nostræ

nostræ scopus sit vita beata per Christum, quemadmodum *Spei* non Apostolus ait: Expectantem beatã spem, de qua Psaltes dixit: *Spera* spes mea à iuuentute mea. Dominus enim ipse spes non *quis* istra est, & Christus spes Euangelij & gloriæ, quòd per ipsum esse de nos speremus lætum Euangelij nuntium consequuturos, id *beat.* est remissionem peccatorum & gloriã sempiternam. Con *Psal. 7.* sequemur autem quod speramus dubio procul, si tamen permaneamus in fide fundati, stabiles & immobiles ab hac spe Euangelij Dei. Quòd si anchoram spei nostræ in Christo *Quomo-*figimus, nõ est periculum, si quæ alia ad hunc finem nanciscendũ *do cetera* accommoda, vt media quædam à Deo speremus, modò abist *præter vi* carnalis cõcupiscentia, & hoc solum attendatur, vt his secun *zã beatũ* dum Deum vti, & iisdem proximis prodesse possimus, *petenda.*

Precaurus ergo Deum, omni diffidentia vacare debet, nihil dubitare aut hæsitare de promissis dei, alioqui temerè *non oportet* petiturus. Proinde diuus Iacobus ait: Si quis autem vestrum *est hæsi-*indiget sapientia, postulet à deo, qui dat omnibus affluenter, *tate.* & non improperat, & dabitur ei. Postulet autem in fide nihil *Iacob. 1.* hæsitans. Qui enim hæsitat, similis est fluuii maris, qui à vento mouetur & circumfertur; non ergo existimet homo ille, quòd aliquid accipiat à domino. Quæ verba sic ex sequentibus intelligenda sunt: ideo enim qui hæsitat, nihil accipit, quoniam vir est animo duplex, corde minime certo & inquieto, in quod se gratia domini insinuare non potest, quemadmodum maris fluctus non facile formam vllam recipit, quum vento mouetur & circumfertur. Deinde male de deo sentit, cuius auxilium implorat, quasi aut non velit aut non possit suis promissis satisfacere, quod parum à blasphemia abest. Simplicem ergo & nusquam vacillantem fiduciam nostram esse oportet, quæ deum semper respiciat, qui neminem sibi fidentem destituit, siue contingat viuere, siue mori, vt dicere possimus cum Dauid: Oculi mei semper ad dominum, quoniam ipse euefflet de laqueo pedes meos. *Psal. 24.*

Secundo, quemadmodum necesse est, vt spes orantis certa *Spes oran-*& indubitata sit, ita eandem oportet esse patientem, & *ti-ris patientem* mori dei innitentem, alioqui non dicenda spes seu fiducia, sed arrogans præsumptio, quali afficiebatur superbus ille Phari- *oportet.* sæus. Propterea neque tempus, neque modus deo statuen- *Luc. 18.* dus est, qui nouit, quãdo & quomodo nostris precibus satisfacere velit, et si non eo tempore, vel eo modo, quo nos peti-

mus, satisfaciatur. Hoc ergo deuotionis debemus domino Deo nostro, vt non ideo nos ab eo negligi existimemus, si nō statim ea dederit quæ petimus, aut abstulerit, quæ deprecamur, sed potius pia patientia malorum, bona speremus ampliora.

Aug. ad Imō si aliquid, contra quod oramus, acciderit, patienter ferēdo, & in omnibus gratias agendo, hoc potius oportuisse fieri, quod Dei, nō quod nostra voluntas habuit, minimē dubitandum est.

Mat. 62. re debemus. Tale exemplum præbuit nobis ille mediator

Marc. 14. Christus, qui licet Deus & homo, tamen vt homo, suam semel

Luc. 22. per voluntatem, Dei patris voluntati submisit. Qui quum hu-

Philip. 2. manā in se voluntatē ex hominis susceptione transformans, dixisset: Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste: continuo subiecit: Veruntamen non quod ego volo, sed quod tu vis pa-

Sancti se ter. Hunc affectum videre licet in sanctis patribus, id quod

Dei volū ipsorum ardentissimæ preces vbique testantur. Expecta (in-

tati peni quit Dauid) dominum, viriliter age, confortetur cor tuum, & ius submi-

serunt. sustine dominum. Et iterum: Expectās expectaui dominum, & intēdit mihi, & exaudiuit preces meas, & eduxit me de lacu

Psal. 26. miserix & de luto fecis. Memorabile exemplū præstat nobis

Angust. insignis illa veteris testamēti mulier Iudith, quæ quum intel-

Psal. 39. ligeret Oziam promississe, quod transacto quinto die traderetur ciuitatem Bethuliam Assyriis, si interea non venisset adiu-

Iudith torium à domino, grauius reprehendit Oziam & populum,

exēplar. inter alia dicens: Qui estis vos, qui tentatis dominum? nō est

Iudith 8. iste sermo qui misericordiam prouocat: sed potius qui iram excitat, & furorem accendat. Posuistis vos tēpus miserationis Domini, & in arbitrium vestrum diem cōstitulistis ei? Et statim post: Humiliemus illi animas nostras, & in spiritu cōstituti humiliato seruientes illi dicamus, vt secundum voluntatem suam sic faciat nobiscum misericordiam suam, expectemusque humiles consolationes eius. Qui enim tentationes non susceperunt cum timore Domini, & impatientiam suam & improprium murmurationis suæ cōtra Deum protulerūt, exterminati sunt ab externi natore. Et nos ergo non vlcisamur nos pro his quæ patimur, sed reputantes peccata nostris hæc ipsa supplicia minora, esse flagella Domini, ea quasi serui

Paul' pa qui corripimur, ad emendationem, & non ad perditionē nostræ

emlar. stram euenisse credamus. Nec minori exemplo est Apostolus Paulus, cui, ne reuelationum magnitudine extolleretur, datus

2. Cor. 12. est stimulus carnis, angelus satanæ, qui eum colaphizaret: pro-

pter

pter quod ter Dominum rogauit, vt eum auferret ab eo. Sed vir tantus responsum Dei, quæ id nō fieret, & quare fieri nō expediret, audiuit in hac sententiā: Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur. Quamobrem idem Apostolus alibi dixit: Quid enim oremus, sicut oportet, nescimus, nimirum intelligens, non in tribulationibus, ceterisque reb' corporalibus (quæ possunt & prodesse & nocere) interdum non tamen cum peccato) si tamen Dei voluntati nostrā subiecerimus) petere, quæ statim fieri nō expediat, sed potius

prosit, nos petitis ad tempus frustrari, vel ad sanādam tumorem superbiæ, vel ad probandam, exercendamq; patientiam, vel ad puniendam & abluendam peccata. In hoc ergo rerum genere spes nostra Dei voluntati attemperanda est, sic vt indubitari simus, nos aut id quod speramus, aut aliquid melius, saltem magis scilicet profuturum ad nanciscendum finem spei nostræ, consequuturos. Hūc affectum vt inderet nobis Christus, plerisque parabolis supra modum accommodis vsus est.

Parabo- Nam vt doceat, quod oporteret semper orare, & non desicere, sed per patientiam expectare misericordiam Dei, parabolam de iudice iniquo, qui nec Deū timebat, nec hominē reue-

rebatur, proposuit: quem quum vidua sedulo interpellaret, vt vindicaret eam de aduersario suo, atque ille nolet per multū tempus, tandem tamen mulieris importunitate victus, vindicauit illam. Quo magis (inquit Christus) Deus (cuius viæ sint misericordia & veritas) faciet vindictam electorum suorum, clamantium ad se dic ac nocte: Aliam, nec minus incitantem parabolam, Lucæ vndecimo legimus, de eo qui media nocte amicum accedens, tres panes accommodato petit: Parabola qui est non impediret ea ratione quod amicus sit, tandem tamen per importunitatem, si perseuerauerit pulsans, impetrabit tot panes quot habet necessarios. Quāto magis pater coclestis (qui dat, & non impropriet) sedulo petentium vota repente spiciet: Huc spectant illæ sententiæ, quæ sedulo & instanter tres panes orare iubent. Semper (inquit Paulus) gaudete, sine intermissione orate, obsecrationi instate, vigilantes in ea. Multum enim (vt diuus Iacobus ait) valet deprecatio iusti asidua, 1. Thes. 5. quod exemplo confirmat, dicens: Elias homo similis erat nobis passibilis, & oratione orauit, vt nō plueret super terram, 3. Reg. 16 & non pluit annos tres & menses sex: & rursus orauit, & coc-

lum dedit pluuiam, & terra dedit fructum suum.

interdū ad tēpus nos non exaudiat.

Cur deus Parabolam de iudice iniquo, qui nec Deū timebat, nec hominē reue-

rebatur, proposuit: quem quum vidua sedulo interpellaret, vt vindicaret eam de aduersario suo, atque ille nolet per multū tempus, tandem tamen mulieris importunitate victus, vindicauit illam. Quo magis (inquit Christus) Deus (cuius viæ sint misericordia & veritas) faciet vindictam electorum suorum, clamantium ad se dic ac nocte: Aliam, nec minus incitantem parabolam, Lucæ vndecimo legimus, de eo qui media nocte amicum accedens, tres panes accommodato petit: Parabola qui est non impediret ea ratione quod amicus sit, tandem tamen per importunitatem, si perseuerauerit pulsans, impetrabit tot panes quot habet necessarios. Quāto magis pater coclestis (qui dat, & non impropriet) sedulo petentium vota repente spiciet: Huc spectant illæ sententiæ, quæ sedulo & instanter tres panes orare iubent. Semper (inquit Paulus) gaudete, sine intermissione orate, obsecrationi instate, vigilantes in ea. Multum enim (vt diuus Iacobus ait) valet deprecatio iusti asidua, 1. Thes. 5. quod exemplo confirmat, dicens: Elias homo similis erat nobis passibilis, & oratione orauit, vt nō plueret super terram, 3. Reg. 16 & non pluit annos tres & menses sex: & rursus orauit, & coc-

lum dedit pluuiam, & terra dedit fructum suum.

Luc. 18.

Luc. 24.

Luc. 11.

Jacob. 5.

3. Reg. 16

Jacob. 1.

1. Thes. 5.

Jacob. 5.

3. Reg. 16

Jacob. 1.

Spes de- bet esse synceva, vt sancta ac iusta petat. Petere in nomine Christi quid sit. Ioan. 15. Ioan. 1. Iacob. 4.

Tertio, hæc spes sinceritatem requirit, vt sancta, iusta, ac deo placita petamus ac speremus, non vana, fucata, & fallâ, ne dicamus mala ac exôla deo. Quare qui gloriam feculi & diuitias petit ac sperat, eo affectu vt in illis conquireat, is non recte petit, quia non sequitur mandatum Christi, qui iubet, vt in nomine suo petamus patrem. In nomine verò saluatoris qui petit, salutaria tantum postulat. Qui verò vana rogat, nomen Iesu ludibrio habet, & deum contemnit, quia spem non in deo, qui non videtur, sed in diuitiis & ceteris huius mundi transitoris rebus ac vana gloria collocat, quod verâ Christianâ spei repugnat. Quamobrem diuus Iacobus ait: Petitis, & non accipitis, eo quod malè petatis, vt in concu- piscentiis vestris infumatis: Et Prouerbiarum d'cimo legimus: Spes impiorum peribit. Idem Tob septimo: Spes hypocritarum peribit, & sicut tela aranearum fiducia eius. Proindeque Christus orationem hypocriticam damnat, quòd hypo- critæ spem suam in vana gloria reclinent, amantes in synagoga & in angulis platearum stantes orare, vt videantur à hominibus, quos dominus hic recipere mercedem suam asseuerat. Quo pacto verò vitui necessaria petere & possimus & debeamus, post dicemus.

Ex prædictis liquet, orationes nostras, etsi cum fiducia porrectas, tamen duabus potissimum de causis non exaudiiri, vel quòd magis nostra referat, vt non exaudiamur, deo vota nostra in melius commutatur. Vel quòd malè petamus.

Ex prædictis liquet, orationes nostras, etsi cum fiducia porrectas, tamen duabus potissimum de causis non exaudiiri, vel quòd magis nostra referat, vt non exaudiamur, deo vota nostra in melius commutatur. Vel quòd malè petamus.

Nume. 11. Psal. 77.

1. Cor. 12. Psal. 77.

Ex prædictis liquet, orationes nostras, etsi cum fiducia porrectas, tamen duabus potissimum de causis non exaudiiri, vel quòd magis nostra referat, vt non exaudiamur, deo vota nostra in melius commutatur. Vel quòd malè petamus.

Ex prædictis liquet, orationes nostras, etsi cum fiducia porrectas, tamen duabus potissimum de causis non exaudiiri, vel quòd magis nostra referat, vt non exaudiamur, deo vota nostra in melius commutatur. Vel quòd malè petamus.

Postremo

Tertia a- lia oratio nis chari- tas. Charitas Dei unde in nobis excitetur

Postremo, oratio vt cœlois penetret: charitatis ardore in- flâmnda est. Num vt omnia opera bona citra charitatis donum tepent, atque adeò in speciem tantum sunt: ita maxi- mè friget oratio, nisi alis geminâ charitatis & Dei proximi subuehatur. Charitatem Dei in nobis excitat sua ineffa- bilis bonitas, ad quam precatur in primis respicere debent, vndique certè expositam, ne quis caufari possit se in eius cò- spectu pro lire non audere, cuius adhuc suspèctam habeat bo- nitatem. Hanc enî in primis, in hoc admirabili mundi opifitio, quo cuoque tandè oculos veritatem, cernimus. Qui quid enim ibi bonu, pulchrum, iucundum, delectabile, & amabile, cernimus, hoc omne ex Deo esse intelligimus. Quâto magis ergo omnis boni creator amabilis esse debet, præsertim ho- mini, quem ad imaginem & similitudinem suâ fecit, & super omnia opera manuum suarum constituit, quem propria vo- luntatis arbitrio lapsu nò deseruit, sed per proprium filium de cœlo missum, & ipsius hominis causa in mortem tradit, redemit, viuificauit, iustificauit, & ex inimico in filiu gratui- ta bonitate adoptauit, ipsiq; eû Christo omnia bona dona- uit, impartitè etiam ei per Christum de spiritu suo, quo du- ctore, tandem in coniortium cœlestis regni (quod piis para- tum est à còstitutione mundi) perueniat. Qui hæc animo vo- luit, & per spiritus sancti gratiam percipit, is Deum non po- test non diligere ex toto corde suo, ex tota mente sua, ex to- ta anima sua, & ex totis viribus suis. Quomodo enim uò dele- ctabitur in summo bono, qui delectatur in creatura? Quomo- do nò suspirabit semper ad optimum illum parentem, à quo quicquid est & tenet, habet? Quomodo non se imper ardebit illius desiderio, qui ipsi gratis promittit regnum cœlorum, imò seipsum? Hæc est eni vita æterna, vt cognoscamus Deû, Rom. 5. 8 & cum eo perpetua felicitate fruamur. Huc affectum qui in- duit is ad Deû fide firmus, ac spe corroboratus, amanter va- dit, ac recte deum precatur. Huc l' sales dixit: Delectare in domino, & dabit tibi petitiones cordis tui Et iterum: Gusta te & videte, quoniam suauis est Dominus, beatus vir qui spe- rat in eo. Charitatem proximi in nobis concitabit eiusdem proximi naturæ participatio, quòd sit item omninè & similis ortus ex quomodo vno parente Adam, par (quod ad naturam atinet) conditus. in nobis Item quòd hic mundus pariter omnibus vna domus sit. Et nascatur quod omniû maximu est, vnus Deus, què omnes vno ore pa-

Gene. 1. Psal. 8. Eccl. 17. Ioan. 3. Philip. 2. Roma. 8.

Matt. 25

Rom. 5. 8. Ioan. 14. Ioan. 17. Psal. 35. Psal. 34.

CC iij

Ephē. 4 trem appellamus, vnus Christus, in quo omnes renascimur, & Deo in filios adoptionis nascimur, vt & duplici vinculo tā naturæ quā adoptionis non fratres esse fateamur. Vnus spiritus quem habemus è cœlo, vna & omnium communis cœlestis patria, vna fides, vnus baptisma, vnus panis, & vnus calix omnium, qui de vno pane & de vno calice participamus. Breuiter, vnus corpus sub vno capite, Christo. Quæ potest, quælo, arctior agnatio excogitari? Adeo, vt præceptum dilectionis proximi, quo iubemur, vt proximi sicut nos ipsos diligamus, quammaximè naturæ ac rationi consentaneum sit. Qui hoc affectu imbutus est (id quod nemo non facile agnosceret, si tantum quisque se ad suum ipsius cor conuerterat, & se ipsum terroret. num reuera erga proximum. perinde atque erga se afficiatur) is demum rectè ad orandum accedit. Quæ obrem Christus vbique serè, vbi de orando præcepit, ex patet nobiscum agit, vt nos non aliter se exaudiret dicat, quàm si proximum ex corde dilexerimus, & si quid in nos peccauerit, remisierimus.

Questio
Ant. in
En. c. 17
Sed dicis, Si sic oportet ad orationem accedere, vt mens neque fide, neque spe, neque charitate vacet, nullius videbitur peccatoribus locus orandi relictus, quos tamen vel maxime orare conuenit. Dein, si hæc præcedere orationem oportet, quid est quod scripturæ clamant, hæc tria nos præcipuè à Deo postulare debere? Sed facilis est responsio: In donis spiritus & virtutibus Christianis, quos sunt quidam: Peccator quum in altissimis ignorantie tenebris versatur, secundè carnem viuens, sequens carnales concupiscentias, peccat, sed proptemodum ignorans. Deinde quum respicit in legem Dei condemnantem peccatum, si nondum adiuuet spiritus, vult quidem secundum legem viuere, sed victus concupiscentia delinquit, idque sciens, & proinde grauius. Postquam autem accesserit spiritus, quo donante credimus, nobis ex toto corde cõuersis ab operibus mortuis ad eum, per Christum remissum iri peccata, ac donari gratiam adiutricem adimplendi mādaturam Dei, tum demum incipit homo agi spiritu Dei, qui spiritum nostrum (iactis in eum seminibus fidei, spei, & charitatis) cõcupiscere facit aduersus carnem atque tum incipit nobis reuelari Dei iustitia ex fide in fidem, vt quo magis homo sibipsum diffidere ac Deo credere, in Deum sperare ac Deo per charitatem adherere pergat, eo magis hæc spiri-

Dilatatio
In donis
spiritus &
virtutibus
sunt
gradus.
Rom. 7.

Rom. 8.

Galat. 3.
Roma. 1.

tus

tus dona in nobis augetur, & quanto cupiditas minuitur, tanto magis charitas crescat, donec tãdem caro penitus subiiciatur spiritui, quod tamè perfectè & consummatè demum in resurrectione mortuorum implebitur. Vt ergo vnde digressus sumus reuertamur, adeo nō prohibem⁹ peccatores aborando, vt illos quāmaximè ad orandum incitemus, quod in firmis quummaximè opus sit medico: sed tamè eos frustra orare dicemus, nisi iacta fidei, spei, & charitatis semetè, id est nisi salutem odio peccati ad misericordiam Dei fidei ter amantem confugere incipiant. Vt autem fides principio modica sit, vt spes vacillans, vt repida charitas, non tamen ideo minus, sed tanto magis orandum est, & cum Apostolis in clamandum est Christus: Domine, adauge nobis fidem. Et cum tota ecclesia precandus, vt spem corroboret, & sui ignis amorem in nobis accendat. Eos verò peccatores tãtum ab orando repellimus, qui se peccatores esse non sentiunt, qui quærent excusationè in peccatis, qui obstinati, venditi, & traditi sunt in peccatum, qui gloriantur quum malefecerit, & exultant in rebus pessimis, quos peccatores scimus quia Deus non exaudit, sed potius eorum oratio fit in peccatis, quæmododè apud Esaiam cap. 1. legimus: Quum multiplicaueritis orationem, nō exaudiam. Manus enim vestræ sanguine plene sunt, Et Hieremias Thren. 3. Nos iniquè egimus, & ad iracundiam te prouocauimus. Idcirco tu inexorabilis es. At peccator qui in tempore accepto ad se redit, pauper spiritu, humilis, contritus, suspirans, credens, sperans, & desiderans, Deum inuocat, is proculdubio voti sui compos fiet, quoniam non faller veritas, piensimè ad se omnes laborantes inuitans. Venite, inquit, ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, & inuenieris requiem animabus vestris.

Vnde consequens est, vt tametisi oratio nostra solè misericordiæ ac gratiæ Dei (quæ etiam nos ad orandum incitat, & gratis quæ petimus donat) in niti debeat, oportere tamen, vt hæc fiducia nostram affectus bene viuendi ornet, & bona opera subsequatur. Hoc enim vult Apostolus quum iubet, vt orantes manus puras extollant. Et Psalter ait: Innocens manibus & mudo corde, hic accipiet benedictionem à domino. Innocentium ascendit oratio, si Aegyptium lutum oderint, & operari terrena declinēt. Phariseos dominus cul-

1. Cor. 13

Matt. 9
Peccato-
ribus orā-
dum, &
quo affe-
ctum.

Psal. 110

Psal. 51
Ioan. 9
Psal. 108.

2. Cor. 6
Matt. 5.

Matt. 11

Affectus
bene viuendi
oranti
dis oranti
nessa-
rius.

Psal. 14

Luce. 10 pat, quod deuorarent domos viduarum, simulantes longam rationem. Hi, inquit, accipient dationem maiorem. Quid ergo orationis affectui magis obitabit, quam si voluntas aut vita voci non cōcordet? Ea vero demū (vt est incātico quodam ecclesiastico) dulcis est symphonia, si vox vitam non res mordet. Et diuus Ioānes ait: Charissimi, si cor nostrum non reprehendit nos, si fiduciam habemus ad Deum, & quicquid petierimus, accipiemus ab eo, quando mandata eius custodimus, & ea quæ sunt placita coram eo, facimus,

Ieiunium et elemosina In primis autem scriptura duo opera commendat, quæ nos ad orandum expeditores & alacriores faciant, si tamen in fide & charitate fiant, nempe ieiunium & elemosina: Bona est (inquit Tobias) ratio cum ieiunio & elemosina, magis quam thesauros auri recōdere. Nec Christus temerè hæc trinitate ieiunium, elemosinam, & orationem apud Matthæum cap. 6. coniungit. Et Esaias cap. 58. sic copulat, perinde atque necessariò coherætica. Nec est quispiam tam stupidus, qui nõ videt hæc tria propemodum in dissolubili vinculo coherere oportere, præsertim si oratio in deprecanda ira Dei effectuscere debeat. Oratio enī ascensus mētis est in Deum: sed quæ crapula, ebrietate, & curis huius mundi corda nostra aggrauant, fit vt non possint in Deum respicere, seu in oratione quod necesse est vigilare.

Luce. 21 Vigilare in oratione non necessesse est.

Matth. 6
Ioan. 3
Esaiæ. 58

In affectibus piis Tunc inuocabis, & dominus exaudiet: clamabis, & dicet, Ecce adsum, quia misericors sum Dominus deus tuus.

Am, vt putamus, satis superque ostendimus, quomodo affectus esse oporteat ad orationem accessuros. Id autem, doceri omnino & ante omnia oportebat, atque ad eò semper inculcari,

culcari, quod i affectu spiritus seu cordis tota orationis vis consistat. Nam ab hoc oratio & incipere, & i eodem progressi, & desinere debet, quanuis affectus orandi, hoc est desiderium vitæ cœlestis, quod ad se attinet, i Christiano nunquam desinat, etiã verba finiatur. Qui hoc intelligit, facilè videt, quo pacto Christus non diuersim, sed vnum atque idem vbi que præceperit, quum alibi iubet vt orantes non multum loquamur: alibi vero dicat, oportere semper orare, & nunquam desicere. Quo tamen vterque locus adhuc dilucidior fiat (p hic tota rei vis consistat) in primis diligenter studendum est, quod Christus apud Ioannem mulieri Samaritanæ, opinanti orationis vim, loco seu rebus exterioribus alligatam esse, respondit: Mulier, crede mihi, quia veniet hora, quando neque in monte hoc, neque i Hierosolymis adorabitis patrem. Venit hora & nunc est, quando veri adoratores adorabunt patrem i spiritu & veritate, nam & pater tales querit qui adorant eum. Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, oportet in spiritu & veritate adorare. Quibus verbis hoc admonere voluit Christus, Deum (qui spiritus est) in homine non carnem, sed eam partem potissimum respicere, quam ad similitudinem & imaginem suam creauit, nempe spiritum & mentem: quòdque oratio non fit alligata certo loco, temporis, verbis præscriptis, aut aliis externis cõremonis (quanuis tamen interim externa ista omnino contemenda non sint, si rectè adhibeantur) sed in sinceritate animi, qua colit vult Deus, nobis per cõternum sibi sapientiam inclamans: Fili, præbe mihi cor tuum, habe fiduciam in domino ex toto corde tuo, in omnibus viis tuis cogita illum, & ipse diriget gressus tuos. Hic certe est verus Dei cultus: quòd etiam non latuit eum, qui Catois nomine, pueris prælegitur, is enim sic oratur: Si Deus est animus nobis, vt carmina dicunt, Hic tibi præcipue sit pura mente colendus. Homo quidem vider ea quæ parent, Deus autem intuetur cor & rursus, Deus ab homine tantum qui mundo corde est, videtur. Proinde Dauid orat, vt Deus cor mundum in ipso creet, & spiritum rectum innouet in visceribus eius.

Christus ergo qui doceret nos orare, sic ait: Et quum oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis & in angulis platearum stantes orare, vt videantur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedè suam. Tu autè

Conciliè
in loco
orando.

Matth. 5.

Verus dei
cultus in
spiritu.
Ioan. 4.

1. Reg. 16

Prover. 3

Cato.

1. Reg. 16

Matth. 5.

Psal. 50.

In veritate,

hoc est

se postea

omni fuso

oportet

orare.

Matt. 6. quum oraueris intra cubiculum tuum: & clauso ostio ora-
 trem tuum abscondito, & pater tuus qui videt in abscondito,
 reddet tibi. Orantes autem, nolite multum loqui sicut
 ethnici faciunt: putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur.
In cubiculo cordis
 tur. Nolite ergo assimilari eis. Scit enim pater vester quid
 Christus in opus sit vobis, antequam petatis eum. Haec enim dominus apud
 Bethsairae Mathaeum. Quod verum est istud cubiculum in quod nos intra-
 rant, id re iubet Christus, nisi cubiculum cordis quod tamē adhuc non
 sufficit intrare, nisi claudatur. Nam si inter orandum ostium
 cordis nostri pateat, & ea quae foris sunt, per carnale sensum
 cogitationis nostrae probe se emergant, sinceritas oratio-
 nis maculatur, quo minus spiritalis oratio dirigatur ad patrem
 ac quum clausum est ostium, tum pater qui videt in abscondito,
 nisi mente id est qui inspicit abdita cordis, reddet oranti. Et ut Christus in
 hac re non attentiones faciat, duos admodum praeos affectus
 pari censura damnat. Alterum, qui est Iudaeorum: alterum ethni-
 corum. Iudaei hypocritae quae runt apud homines spectari &
 videri sancti, quemadmodum Christus eos increpans, ait: Vos
 estis qui iustificatis vos coram hominibus, qui huc fructum
 orationis potissimum quaerunt, ut hominibus placeat. Ethnici
 exercendae linguae potius, quam mundando animo dant
 operam, toti superfluitati dediti, putantes ita agi cum Deo,
 perinde atque cum homine agitur, qui saepe multis tandem ver-
 bis in sententiam, licet iniquam, adducitur. Sed vnus ille & ve-
 rus magister dicit: Nolite assimilari illis, nimirum quia deus
 nouit corda, & quod hominibus altis est, ab hominatio est ante
 Deum, apud quem sola verborum replicatio non est opus,
 cum sciat quid opus sit nobis prorsum petamus eum. Si enim
 multiloquia multa ad id proferuntur, ut insituar & doceatur igna-
 quum, quid opus verborum replicatione apud eum, cui omnia
 Oratio patent? Sola, inquam, replicatione verborum absque affe-
 ctu nihil opus est, quam Christus per multiloquium vult in-
 telligi: hoc est, multum sermonem absque denotione profu-
 sum, non autem prolixas ac diuturnas preces, pie ac ex intimo
 affectu deproptas. Nam & de ipso domino scriptum est, quod
 pernoctauerit in orando, & quod prolixius orauerit, quo no-
 bis ad se imitandum exemplum praebere volebat. *Cōstant*
Luca. 6. Et mente & voce sine intermissione orare. Is multum loquitur, qui in sola mul-
 torum verborum prolatione, non adhibita mente, confidit,
 tanquam

Aug. de ser. de ac quum clausum est ostium, tum pater qui videt in abscondito, nisi mente id est qui inspicit abdita cordis, reddet oranti. Et ut Christus in hac re non attentiones faciat, duos admodum praeos affectus pari censura damnat. Alterum, qui est Iudaeorum: alterum ethnicorum. Iudaei hypocritae quae runt apud homines spectari & videri sancti, quemadmodum Christus eos increpans, ait: Vos estis qui iustificatis vos coram hominibus, qui huc fructum orationis potissimum quaerunt, ut hominibus placeat. Ethnici exercendae linguae potius, quam mundando animo dant operam, toti superfluitati dediti, putantes ita agi cum Deo, perinde atque cum homine agitur, qui saepe multis tandem ver- bis in sententiam, licet iniquam, adducitur. Sed vnus ille & ve- rus magister dicit: Nolite assimilari illis, nimirum quia deus nouit corda, & quod hominibus altis est, ab hominatio est ante Deum, apud quem sola verborum replicatio non est opus, cum sciat quid opus sit nobis prorsum petamus eum. Si enim multiloquia multa ad id proferuntur, ut insituar & doceatur igna- quum, quid opus verborum replicatione apud eum, cui omnia Oratio patent? Sola, inquam, replicatione verborum absque affe- ctu nihil opus est, quam Christus per multiloquium vult in- telligi: hoc est, multum sermonem absque denotione profu- sum, non autem prolixas ac diuturnas preces, pie ac ex intimo affectu deproptas. Nam & de ipso domino scriptum est, quod pernoctauerit in orando, & quod prolixius orauerit, quo no- bis ad se imitandum exemplum praebere volebat. Cōstant

Matt. 6. quum oraueris intra cubiculum tuum: & clauso ostio ora- trem tuum abscondito, & pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. Orantes autem, nolite multum loqui sicut ethnici faciunt: putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. tur. Nolite ergo assimilari eis. Scit enim pater vester quid Christus in opus sit vobis, antequam petatis eum. Haec enim dominus apud Bethsairae Mathaeum. Quod verum est istud cubiculum in quod nos intra- rant, id re iubet Christus, nisi cubiculum cordis quod tamē adhuc non sufficit intrare, nisi claudatur. Nam si inter orandum ostium cordis nostri pateat, & ea quae foris sunt, per carnale sensum cogitationis nostrae probe se emergant, sinceritas oratio- nis maculatur, quo minus spiritalis oratio dirigatur ad patrem ac quum clausum est ostium, tum pater qui videt in abscondito, nisi mente id est qui inspicit abdita cordis, reddet oranti. Et ut Christus in hac re non attentiones faciat, duos admodum praeos affectus pari censura damnat. Alterum, qui est Iudaeorum: alterum ethni- corum. Iudaei hypocritae quae runt apud homines spectari & videri sancti, quemadmodum Christus eos increpans, ait: Vos estis qui iustificatis vos coram hominibus, qui huc fructum orationis potissimum quaerunt, ut hominibus placeat. Ethnici exercendae linguae potius, quam mundando animo dant operam, toti superfluitati dediti, putantes ita agi cum Deo, perinde atque cum homine agitur, qui saepe multis tandem ver- bis in sententiam, licet iniquam, adducitur. Sed vnus ille & ve- rus magister dicit: Nolite assimilari illis, nimirum quia deus nouit corda, & quod hominibus altis est, ab hominatio est ante Deum, apud quem sola verborum replicatio non est opus, cum sciat quid opus sit nobis prorsum petamus eum. Si enim multiloquia multa ad id proferuntur, ut insituar & doceatur igna- quum, quid opus verborum replicatione apud eum, cui omnia Oratio patent? Sola, inquam, replicatione verborum absque affe- ctu nihil opus est, quam Christus per multiloquium vult in- telligi: hoc est, multum sermonem absque denotione profu- sum, non autem prolixas ac diuturnas preces, pie ac ex intimo affectu deproptas. Nam & de ipso domino scriptum est, quod pernoctauerit in orando, & quod prolixius orauerit, quo no- bis ad se imitandum exemplum praebere volebat. Cōstant

tanquam eo fiat vt exaudiamur, quo locatior es sumus. Is sine intermissione & multum orat, nec tamen multum loquitur *Luca. 10*
 qui continuo desiderio ac diuturna & pia cordis excitatio-
 ne, in fide spe & charitate Deum pulsar, intentus in vnum il-
 lum quod Christus dicit, necessarium. Neque enim Christus
 hoc volebat, vt nullis verbis orantes vteremur, alioqui non
 docuisset nos, quibus verbis patrem compellereamus, sed va-
 num sine mente sonum, multiloquio significauit.

Sed mouere potest alicuius mentem, quia Deus, qui nouit *Quaestio*
 quid opus sit nobis antequam petamus eum, & paratus est *Cur deum*
 bona dare filiis suis, petere tamen nos, quaerere, & pulsa *velit nos*
 re compellat: sed facile haec dubitatio submouebitur, modo *petere*
 intelligamus deum non hoc cupere vt voluntas nostra sibi per *se*
 verba innotescat, quam non potest ignorare, sed vult in ora- *quib' ege*
 tionibus exerceri desiderium nostrum, quo possumus accipe *m' ante*
 re quod ille praeparat dare. Ille quidem dare paratus est, sed *quā orano*
 non ad accipiendam angusti & in idonei sumus, nisi animum *cur*
 oratione excitemus ac dilatemus. *Dilucto*

Proinde non tantum verbis, sed & per certa iterualla ho- *Aug. ad*
 rarum & temporum rogamus, non quod vis orationis, ver *Proba' et*
 bis & tempori sit alligata, sed vt illis rerum signis nos ipsos ad- *li. de ma-*
 moneamus, quātūque in hoc desiderio donorum celestium *gissro.*
 profecerimus, nobis ipsi innotescamus, & ad hoc agēdū nos. *Cur ecclē*
 ipsos acrius excitemus. Vnde quod Apostolus ait, Sine inter- *sua orat*
 missione orate: nihil aliud est, quam beatā vitam, & quae huc per *inter*
 spectant & conducunt, ab illo qui eam solus dare potest sine *ualla in-*
 intermissione desiderare. Semper ergo oramus, quum hanc *ap' eorum.*
 domino deo desideramus. Sed ideo ab aliis curis atque nego- *Sine ter-*
 tiis, quibus ipsum desiderium quodammodo tepescit, certis *no missioe*
 ris ad negotium orandi mentem reuocamus, vt verbis oratio *rare quid*
 nis nos ipsos admonemus, in id quod desideramus intēdere, *Rom. 12.*
 ne quod tepescere coeperat omnino frigescat & penitus *ex- Ephes. 6*
 tingatur, nisi crebrius inflammetur. Vnde & illud quod idē *Coloss. 4.*
 Apostolus ait: Postulationes vestre innotescant apud Deum, *Postula-*
 non sic accipiendum est, tanquam Deo innotescat, qui & *ationes no*
 tequam essent, vtique nouerat, sed nobis innotescant apud *stras Deo*
 Deum per tolerantiam, non apud homines per instantiam. *innotescit*
 Quae cum ita sint, tum cum diu orare vacat, id est cū alia *re quid.*
 tur officia (quāuis & in eis, vt diximus, desiderio illo semper *Probam.*

orandum sit) id vt fiat, omnino vtile est sic, tamē ne per productiores moras euaneſcat atque hebetetur intentio. Quamobrem pium ac ſanctum inſtitutum eſt, quo ſacerdotes legem *De horariis precibus negotiis alligantur. Nam ſacerdotes vt a ſecula* *bus.* *1. Tim. 5.* primum eccleſie, quarum erat perſiſtere in oratione nocte *Luce. 2.* & die, quemadmodum de Anna filia Phanuel legimus, quod *Anna ſi* non diſcedebat de templo, ieiunius, & obſecrationibus ſeruētis *Phanuel.* nocte & die. Sacerdotes itaque (quod ipſis præ aliis negotiis vacet) horarias preces recitare decet, atque ignaui illi ſacerdotes reprehendendū ſunt, qui quod dicunt vel non intelligunt, *Eſa. 29.* vel quod legunt, non attendunt, de quibus dixit Eſaias: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe eſt a me, qui nondum eo ſcitiæ ſunt prouecti, vt intelligant orationem ex intimis cordis penetrabilibus profuſiſci oportere, quæ admodum Pſalmes ait: Conſitebor tibi domine in toto corde meo. Item: Domine, ante te omne deſiderium meum. Item: Cogitatio hominis cōſtitetur tibi. Et iterum: Ad hæc anima mea poſte. Et, iuxta eſt dominus hiſ qui tribulatio ſunt corde, & hiſ mille ſimilia in Pſalmis obuia. Quos ignauos ac ſtupidos clericos acriter corripere oportet & docere, quid vel lit diuus Apoſtolus, quum iubet nos pſallere ſpiritu, pſallere pariter & mente, orare ſpiritu, orare pariter & mente. Alioquin ſi ſcientiam repellunt, repellat eos dominus ne ſacerdotio fungantur ei. Quod & iuſto Dei iudicio, quotidie fieri videmus puniente Deo ſtupiditatem cleri ſui etiamnum ſurdi & obaudientis. Abiit ergo (vt reuertamur tandem vnde paululum digreſſi ſumus) ab oratione multa precatio, & verba ſuperflua, ſed non deſtit multa precatio, & intelligant omnes plus quidem gemitibus quàm ſermonibus hoc negotiū agi, plus hæu quam affatu. Pōnit enim Deus lachrymas noſtras in conſpectu ſuo, & gemitus noſter non eſt abſconditus ab eo, quanquam interim vt ei verbis noſtris nō ſit opus, & nobis tamē neceſſaria ſint, quibus cōmoueamur, & inſpiciamus quid petamus, non quorum replicatione, non adhibita ſeruētis intentione, domini num decorem ſui ſecundum eſſe credamus. Fideliter ergo hoc retinendum eſt, vt quemadmodum hæc intentione obundanda non eſt prolixitate ſermonis, ita ſi perdurauerit, non citò eſſe rumpendam, & tamen interim in omni actione

actione noſtra pio illo deſiderio ſola etiamnum mente orandum & colendum, Deum per Chriſtum quod monuit Paulus: Omnia (inquiens) quæcunque facitis, in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti facite, gratias agentes patri per ipſum: certi quod tanto ad gratiā Dei capiendam capaciōres erimus, quāto Dei miſericordiam fidelius credimus, ſperamus firmius, deſideramus ardentius.

NEc hoc omitrendum eſſe putamus: Non eſſe aſpernanda templum ac alia loca ſacra, quæ ad hoc facta ac conſecrata ſunt, vt conueniatur illud ad orandum, audiendū verbum, & a templi communicandum corpori dominico, propterea Oratoria diuinitati, quod ſint domus orationis, vt proinde in illis nihil aliud agi oporteat, quàm id, ad quod ſunt facta. Nam & iſ templum cubicula illa noſtra nobis portenda ſunt, quæ iter orandum claudamus, hoc eſt corda noſtra, quæ ſunt viua templa Dei. Nec ſcriptura fruſtra recitat, quod Apoſtoli ſimul cum omnibus qui credebant, quotidie perdurauerint vnanimiter i templo. Et alibi ſæpe, quod vno in loco vnanimiter in oratione & obſecratione perſeuerauerint, non quod a loco oratio vim recipiat, aut quod ibi ſolum orandum ſit, quum Paulus dicat: Volo autē viros in omni loco manus puras leuare. Sed quod Deus vnanimem eccleſiæ ſuæ orationem expoſcat, ad quam nos templa inuitant. Quum enim vnum corpus ſimus, decet nos conuentus & vnanimis oratio. Nam (vt Chriſtus ait) vbi duo vel tres cōgregati fuerint in nomine meo, ibi ſum in medio eorum. Et iterum: Si duo ex vobis conſeſerint ſuper terram, de omni re quamcunque petierint, fiet eis. Idem de piis eccleſiæ iter orandum ceremoniis ſentendum eſt, vt nequam contemnantur, quæ rectè & magno cū fructu adhibentur, ſi vel ad incitandum nos, vel vt omnia ſecundū ordinem ſiant, vel vt hæc exterius repræſentent quod intus agitur, adhibeantur, atque hæc non mentis intentionem præcedāt, ſed ſubſequantur. Nam quum mens & oratio i hoc nobiſcū corpore conſeſa ſit, ſic vt animus totam hominis molem regeat, & debeat, nequaquā a pietate abhorrens eſt, ſi corpus dominā ſuam rationem, ſeu ſpiritum tendentem ad Deum, & ad illum propius ſe applicare cupientem, ſuis quoque motionibus, ſuis cōpoſitionibus & figuris, ſuo habitu ac geſtu ſubſequi conetur. Quod ſi in omnibus planè agēdis, tractandis, cōſiderandiſque rebus, corporis conſenſu & miniſterio animus

1. Cor. 10
Coloſſ. 3.

Nō ſunt

aſpernā-

da tēpla

oratori

dedicata.

Aug. de

ſer. domi-

ni. imōte.

2. Cor. 6.

Act. 1.

1. Tim. 2.

Tēplum

inuitat

nos

ad vnan-

imū orati-

onem.

Ephes. 4.

Mat. 28.

Quid ſen-

tendū de

piis eccle-

ſiæ cere-

moniis.

1. Cor. 14.

Aug. ad

Probam.

vitur, num in adorando ac venerendo Deo, illius tantum respiciet societatem? Iure itaque ac pie fit, ut siue animus peccati & culpæ concilius se prosternat atque abiciat corâ Deo, corpus quoque eundem gestum, eundemque actum subeat, siue agendis pro accepto beneficio gratiis, mentem ad Deum, cogitationemque tollamus, eandem mentis ad Deum sublationem, vultus, oculi, manûsque sequantur. Tam illæ percutiones, capitû inclinationes, genuû inflectiones (quæ passim in communi ecclesia adhibentur) imitationes sunt & simulachra animi, varios in se affectus erga Deum suscipientis. Quæ si falso & per simulationem vsurparentur, essentque ementita atque ficta, maximum nimirum hoc crimen & nefaria improbitas sceleratæ mentis esset. Sed si ita res se intus habet, si est voluntas ritè cõuersa ad Deum, si animus, si mens, si ratio in ipso Deo vere collocata est, cur repellamus corpus à pietatis huius & venerationis erga Deum consortio? quod

2. Cor. 6. Paulus non addubitauit vocare templum Spiritus sancti, & quod in partè immortalitatis & gloriæ apud Deum aliquando futurum est. Nam quòd & detestato capite viros, velata comamulieres in ecclesia orare vult Paulus, num non ad externas id pertinet cæremônias? Præterea percussio pectoris, nec non deictus oculorum in terrâ, quæ sunt in publicano illo sibi veniam à Deo precante per dominum Iesum Christum exposita, nonne in corpore sunt testimonia animi cum deo humiliter colloquentis? Atque adeò, quid est quòd dominus ipse ad orationè accinctus, vix vquam aliter quam subleuatis in cœlum oculis, ac genibus flexis in terris, totòque gestu corporis affectum mentis indicante orasse legitur. Sanctæ ergo hæc ac in vniuersâ cæteræ pie illæ ac antiquissimæ ecclesiæ cæremônias, in ecclesia adhibentur, modo tamè sic (vt diximus) adhibeantur. Absistatque, vt assentiamur iis, qui dicunt, Christum has cæremônias quæ pietati suffragantur damnasse. Traditiones & mandata hominum auersantur veritate, quibus irritum fit præceptum Dei, & mādāta Dei reliquuntur vt illa statuatur, damnauit Christus. Non autem damnauit pius ritus ad cultum & obseruationem præceptorû Dei conductibiles, quos ipse quoque obseruauit. Rectè simè ergo Augustinus vnam hanc saluberrimam regulam in hisce ritibus retinendam esse docet, nempe vt quæ nõ sunt contra fidè, neque cõtra bonos mores, & habent aliquid ad mouendam piè animum,

num, aut ad exhortationem vitæ melioris nõ inuile, ea vbi-
cunque instituta cognoscimus, non solum non improbemus,
sed etiam laudando & imitatio sectemur, sic tamen vt ea quæ
Mat. 23. præcipua sunt, etiam præcipuas partes teneat, & cæremoniis
Lucæ 11. non aliter quàm cæremoniis vtamur.

Hucusque docuimus, quid sit oratio, quid de Deo qui oratur præsumendum, quomodo & quo affectu ad orationem accedendum, qualem orationem esse oporteat, & vnde proficisci. Breuiter, quòd orationem quæ Deo fit placitura, cœlesti penetratura, non ambitiosa, aut temerariam, sed fidelem, humilem, & verecundam, nõ desperantem, aut vacillantem, sed certa fiducia de Dei misericordia sperantem, non denique frigidam aut tepidam, sed charitate esset uersentem esse, & ex intus ipsi cordis affectibus prodire necesse sit.

ORATIONIS DOMINICÆ EXPOSITIO.

Estat nunc, vt ex diuinis scripturis doceamus, quæ nã à Deo petèda sint, huc siquidem ordinem seruatur Christum, vt primùm orandi modû doceat deinde quid petendû sit, præscribat. Suprà de orationis scopo ac fine, ad què omnis oratio referèda est, diximus. Sed quoniã interim dũ adhuc in hoc corpore à domino peregrinamur, innumeris tentationibus impetitur, quibus hoc vnum perpetuo agit ac moliantur, mūdus, caro, & diabolus, vt nos ab verè vnicò illo fine (qui est vita beata) modis omnibus auertant, merito oratio in species quasdã petitionum diducitur, quibus tot tentationû generibus resistatur. Omnis ergo petitio, aut in appetitione bonorû confirmacione malè commissorû, aut deprecatione malorû futuro-rû consistit. Quæ de re Christus vita, author, dux & rector nõ ster, qui venit in hũc mundum, vt omnem hominè illumina-ret, ac viam salutis æternæ monstraret, ipse via, veritas, & vita, etiam orãdi formam dedit, vt certi essemus non rectè petere, quum bona quæ ille iussit, peteremus, & mala deprecaremur.

Non inuile autem videtur, vt hic rememoremur Christum tradendo orationè dominicam, non tam nos quèdã præscripta verba docuisse, quàm res quas peteremus: verba autem orationis dominicæ in hoc tantum esse tradita, vt

Quæ à Deo petèda sint. Matt. 6.

Psal. 26. Scopus orationis triples. Ioan. 14.

Ioan. 1.

DD

Aug. de ipsis memoria mandatis, rerum à Deo petendarum recorda-
serm. do- remur. Apud Deum enim (quem admodum supra diximus)
mini in non agimus verbis, vt impetremus quod volumus, sed rebus
monte. quas animo gerimus & intentione cogitationis, idque per si-
 dem & spem, cum dilectione pura & simplici affectu. Proia-
 de mens oratus non debet in verba orationis dominicæ tan-
 tum respicere, sed magis dilatarì, & quod in se est orando
 quam plurimùm complecti, quæ sub his verbis longe omnium
 fecundissimis continentur.

Oratio **E**st enim oratio dominicæ, multis nominibus aliis qui-
dominica buslibet orationibus anteposenda Primum quòd nõ ab
aliis qui- hominibus, sed à filio Dei (qui est verbù & sapientia patris,
buslibet Deus de Deo, doctor vitæ, & summus ac celestis magister)
antepon- nobis tradita fuerit. Ex quo hunc fructum referimus, quòd
enda certi sumus & nequaquã dubitare debemus, nõ posse hæc pre-
Chryso- cationem ad aures Dei nõ ascendere quã Dei filius Deus do-
st. cuit. Quomodo enim pater filij sui, imò sua verba quæ per
Av. ubi, Cyprian^o filij suum nos docuit, nõ agnosceret, qui voluit & præcepit, vt
oratio hunc vnici filium suum audremus, imò quomodo nõ audiet
ne domi- Christum in nobis sua verba resonantẽ, quem semper audit
nam. Non dubium enim Christũ in nobis loqui per spiritũ suum,
Mat. 17. si tamẽ ipse intus habitat in pectore, qui est in voce. Et quum
2. Petr. 1. ipse docuerit, patrem in spiritu & veritate adorandũ, quæ po-
Ioan. 11. test esse magis spiritualis oratio, quàm quæ à Christo nobis
Roma. 8. data est, à quo nobis & spiritus sanctus missus est? Et quæ effi-
Ioan. 4. caciore apud patrem oratio esse queat, quàm eius quæ habemus
Ioan. 15. aduocatũ pro peccatis nostris, qui & pollicitus est dicẽs: Quia
Luce 2. 4. quodcunque petieritis à patre in nomine meo, dabit vobis:
1 Ioan. 2 quanto efficacius ergo impetramus, si quod petimus in Chri-
Ioan. 1. 4. sti nomine, ex eius etiam instituto & præscripto petamus?
Oratio **S**ecundò oratio dominicæ cæteris iure antefertur, quòd to-
dominica to- tum cõplectatur, quòd rectè à Deo peti possit, atque ad eò
tum com- nihil inuenies, tametsi uero ac factas præcaciones que
plectitur, rota scriptura, maximè vero in psalmis continentur. percu-
quicquid ras, quod non ista dominicæ compendio contineat, & conclu-
à Deo pe- dat oratio. Vnde liberum qu. iem est aliis atque aliis verbis
si potest. orare, modo tamen eadem, quæ hac oratione continetur, pe-
Aug. ad tamus. Sed alia orare liberũ nõ est. Quamlibet enim alia ver-
Probã. c. b. ba dicamus, nihil aliud dicimus, quàm quod in ista dominicæ
11. & 12. oratione positum est, si rectè & congruenter oramus. Qui se-
 cur

cus orat, is certe carnaliter orat, & nescio, cur nõ illicite oret,
 quòd spiritu renatos, non nisi spiritaliter orare sit necesse. *Ioan. 14.*
 Porrò tantam esse orationis dominicæ amplitudinem, facile *1. Cor. 14*
 potest intelligi, quum singulæ eius partes ad alias sanctorum
 orationes conferuntur. Qui dicit: Illuminet Deus vultũ suum *Psal. 66.*
 super nos & miseretur nostri, vt cognoscamus in terra viam
 tuam, in omnibus gentibus salutare tuum. Et, Clarificare in
 omnibus gentibus, sicut clarificatus es in nobis, quid aliud
 dicit, quàm, Sanctificetur nomen tuum? Qui dicit, Deus vir-
 tutum conuerte nos, & ostende faciem tuam, & salui erimus: *Psal. 79.*
 quid aliud dicit, quàm, Adueniat regnũ tuum? Qui ait: Vias
 meas dirige secundum eloquium tuum, quid aliud precatur, *Psal. 118.*
 quàm, Fiat voluntas tua sicut in cælo & in terra? Qui pre-
 catur, Paupertatem & diuitias ne dederis mihi, sed tantum vi-
 ctui meo tribue necessaria, nihil serè aliud dicit: quàm, Pa-
 nem nostrum quotidianum da nobis hodie, nisi quòd hic arti-
 culus orationis dominicæ se latius porrigit, quòd infra
 ostendemus. Quum David orat, vt dominus meminerit man-
 suetudinis eius (quæ tanta in eo erat, vt coram deo diceret,
 Si reddidi retributibus mihi mala, decidam merito ab ini-
 micis meis inanis) quid aliud precatur, quàm, Dimitte nobis
 debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris?
 Rursus, qui dicit, Et non dominetur mei omnis iniustitia. *Psal. 118.*
 Item, Aufer à me concupiscentias ventris, & desiderium con-
 cubitus ne apprehendat me: haud aliud dicere videtur, quàm,
 Ne nos inducas in tentationem. Denique qui dicit: Libera *Psal. 58.*
 Deus Israël ex omnibus tribulationibus suis. Item, Erue me
 de inimicis meis deus meus, & ab insurgentibus in me li-
 bera me: is vtique non aliud orat, quàm libera nos à malo.
 Quanquam interim inanimaduertendum est, singulas oratio-
 nis dominicæ sententias, perfectionem quandam virtutis cõ-
 cludere, quod in aliorum sanctorum orationibus, quantum li-
 bet pijs, vt in hac ipsa dominicæ precatione, reperire nõ est,
 ad eò vt beatus ille Cyprian^o huius dominicæ orationis subli-
 mitatem satis demirari non poterit. Qualia (inquiens) sunt
 fratres dilectissimi orationis dominicæ sacramenta, quàm
 multa, quàm magna breuiter in sermone collecta, sed in vir-
 tute spiritaliter copiosa: vt nihil omnino prætermisum sit
 quòd non in precibus atque orationibus nostris, celestis do-
 ctinæ compendio comprehendatur.

Oratio-
nis domi-
nis per-
fectio.
Chryso. in
Mat. ho-
mil. 20.
Cyprian^o
oratio-
ne domi-
nicam.

Tertio, Oratio dominica cæteris præstat vel ea ratione quòd nulla alia oratio ita affectu in Deum excitet, aut ad pietatem vitæ & omnem virtutem nos cohortetur, perinde atque hæc oratio: quod iudicidius fiet, quum particulatim exponetur, id quod nunc facere aggredimur.

Pater noster qui es in cælis.

Cypri. in oratione dicitur. Chryso. 5. Matt. ho mil. 20. Aug. de serm. do mini in monte. Dente. 5. Romæ. 3. Gene. 18. Hebr. 1. Cur Deû appellat. n. patrê. Dente. 32. Romæ. 8. Ioan. 1. Romæ. 6. Ephe. 2. Romæ. 5. Dei erga nos benigntas. Romæ. 8. Spiritus est qui clamat in cordibus nostris, pater.

PATER Quis facile animo complectatur, quantum sit domini circa nos dignationis & bonitatis vberitas, qui nos sic voluerit orationem incipere, vt Deum patrem vocaremus, quod nõ ita obuium est in veteri Testamento, quum nusquam sit præceptum filiis Israël, vt Deum patris nomine orando compellarent, sed domini nomen eis insinuatum est, tanquam sub lege seruientibus? Et quum Abraham vir tantus (qui amicus Dei appellatus est) nõ abque multo tremore ad dominum loquutus sit. Ne indigneris (inquiens) domine, si loquar ad domini mei, quum sim pulvis & cinis: quis nostrum Deum illi conditorem, seruatorem, ac moderatorem omnium, quæ in cælis sunt, & quæ in terris, patris nomine compellare, & sibi honorificentissimum nomen filij Dei, quo nec angelos suos dignatus est, vendicare ausit, nisi ille iussisset? Dicitur ergo Pater, nõ tam quòd pater noster sit ratione creationis, secundum patrê, dum id quod dicitur est: Non quid non ipse est pater tuus qui possedit, fecit, & creauit te: sed magis ratione adoptionis, quæ gratuita pietate nos in filio suo renatus, in huius nominis honorem adoptauit, ac potestatem fecit, quotquot eum receperunt vt filij Dei fierent, qui credunt in nomine eius. Serui peccati eramus, infeliciter geniti ex Adam. Satanæ filij eramus, cuius instinctu, ad omne mali sollicitabamur. Sed ille quum adhuc inimici essemus, nostri miseratus, per vnguentum filium suum Iesum, nos à seruitute peccati exemit, à patre diabolo emancipauit, à morte perpetua & æterni ignis hereditate vindicauit, ac per fidem & baptismum in filij sui corpus infusus, tum in nominis, tum in hereditatis consortium adoptare dignatus est, hæredes quidem Dei, fratres autem & cohæredes Christi. Et ne quid diffideremus enim erga nos pietati, pinguis quoddam suæ erga nos charitatis cælitus immisit in animos nostros, spiritum filij sui, qui propulsato timore seruili, non veretur in cordibus nostris clamare, Abba pater.

Dicendo

Dicendo ergo, Pater, in primis gratias agimus Deo, quòd nõ ex meritis nostris, sed gratuita adoptione facti simus filij Dei, profitemurque hoc nomine nos in baptismum renunciasse patri diabolo, & omnibus operibus eius, iamque solui nosse & habere cœpisse nos patrem, qui sit in cælis, cuius potentia cõditi sumus, quum nihil essemus: cuius bonitate restituti sumus, quum perissemus, cuius sapientia gubernamur & cõseruamur, ne reuoluamur in exitium. In quâ sententiam Dominus dixit: Nolite vocare vobis patrem super terram, vnus est enim pater vester qui in cælis est. Secundo, quum homines dicitur Deo, Pater, excitatur in ipsis supplex affectus, maxime vbi Deum in propheta sic loquentem rememorât: Si pater ego sum, vbi est honor meus? Idem erga Deum charitas accendit & inardescit. Quid enim charius filiis debet esse, quàm pater? Quædam insuper impetrandi presumptio ac fiducia cordi inuascitur. Quid enim Deus nõ det iam filiis petentibus, quum hoc ipsum antè dederit vt filij essent? Postremo, quum dicimus, Pater, non vulgaris cura animi nostrum tangere debet, ne tali patre sumus indigni, vt quomodo nos nobis placemus de Deo sic sibi placeat & ille de nobis, vt conuersemur quasi Dei templa, vt Deum in nobis cõtere habitare. Nec degeneret actus noster à spiritu, vt qui cœlestes & spirituales esse cõcipimus, non nisi spiritualia & cœlestia cogitemus & agamus. Nam vt inquit Paulus, Nõ estis vestri: Empti estis precio magno, exultate & portate Deum in corde & corpore vestro. Cauendum ergo nobis est à peccatorum sordibus, quòd quadiu peccamus, desideria carnis insequentes ac perficientes, in filiorum Dei catalogum ascribi non possumus, ipso domino dicente: Omnis qui facit peccatum seruus est peccati. Cauendum quoque, ne indigna filiis petamus, mobilia cum Iσμαele filio ancillæ, sed immobilia est Iſaac filio libere. Si filij Dei te credis, pete quæ te deceat accipere, & illum dare. Si carnalia petis, vt in illis conquescas, quomodo illa præstabit, quæ quom habereas, præcipit vt contemnas? Quasi filij ergo agere debemus, vt quòd esse dicimur, actu & re ipsa probemus.

Nostre Parum est nosse, Deum esse patrem, nisi & eum patrem nostrum esse credamus, in quem omnem curam & sollicitudinem nostrâ proiciamus, quòd ipsi sit cura de nobis, quos natiuitate gratiæ spiritualis reparauit ac sanctificauit, & sibi in filios asseruit, tales etiã nos perpetuò habiturus, nisi tamen

Ioan. 1. Tit. 2. Romæ. 6. 1. Petr. 3. Gene. 1. Ioan. 3. Mat. 23. Malac. 1. Ioan. 1. Luc. 11. Aug. 1. 2. Cor. 6. 1. Cor. 6. Ioan. 8. Gene. 16. Galat. 4. Gregori.

nostra culpa ac malitia ab eo recedēdo, & mandata eius spernendo, filij esse cessemus, quales erāt Iudaei, ad quos dominus dixit: Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere. Et in Esaia: Filios genui & exaltaui, ipsi autem me spreuerunt. Secundo dicitur, Pater noster, non meus, quoniam hoc soli Christo cōuenit, qui est solus filius per naturam, nos autē filij sumus per gratiam & cōmune adoptionem. Quod dicitur, v̄ ostēderet Christum: Vado, inquit, ad patrem meū, & patrē vestrū. Non dicit, vado ad patrem nostrū, sed meū & vestrū, quoniam ipse per naturam, nos per gratiā filij, Tertio, noster, dicitur, vt fraternā charitatis, in quam nos Christus vocauit, meminerimus, & vota concordia emittamus. Ante omnia enim pacis doctor atque vnitatis magister, noluit singularit̄ & priuatim precem fieri, vt quis est precatur, pro se tantū precetur: Non enim dicitur, Pater meus qui es in caelis: nec, Panē meum da mihi hodie: nec, Dimitte mihi debita mea: nec, Et ne inducas me in tentationē, aur Libera me à malo: sed publica nobis & cōmunis est oratio. Nō ergo sibi quisque peculiariter rogat aliquid, sed omnes velut vnius corporis membra, eodem animata spiritu, quod in commune exprimat, postulamus, & vbiq̄ non tam propria commoda, quā proximorum petimus. Quo quid precandi modo Christus discordias & inimicitias interimit, & superbiam reprimit, & humanarum rerum inaequalitatem (quod ad Deum attinet) profus expellit. Non enim conuenit, vt fratres ambitione, odio, liuore, contentione inter se dissideant. Vnde quum dicitur, noster, fraternā pietatis, charitatis & humilitatis admonemur, iuxta illud Malach. 2. Nunquid nō pater (est) vnius omnium nostrū: nunquid non Deus vnus creauit nos? Quare ergo vnusquisque nostrū despiciat fratrem suum, violans patrum patrū nostrorum? Superbi pharisei orationem auersatus est dominus, quia non tantum non cōmuni nomine, sed cum contemptu etiam proximi orauit, dicens: Non sum sicut ceteri homines, aut etiam hic publicanus. Inuitantur ergo hic diuites, & genere nobiles, & quicumque ceteris in seculo praesant, non super bire aduersus pauperes & ignobiles, quia simul dicunt deo, Pater noster: quod non possunt verē ac p̄dicere, nisi se fratres esse cognoscāt. Nemo ergo alium spernat, sed magis pro alio precetur, quum communem patrem se in caelis cum alijs habere fateatur.

Ioan. 3.
Esaia 1.
Ioan. 1.
Febrii.

Ioan. 20.

Christus
vult com-
munem
precatio-
nem.

1. Cor. 12

Chryso-
st. in Matt.
Apud
deū quod
ad huma-
ni attri-
net sunt
aequales.

Luc. 18.
August.
de sermo.
domini i
monte.

QUI ES IN COELIS. Caelum in scripturis, vocabulo generaliter accepto, omnē creaturā Dei supra nos existentē, siue corporeā: siue incorporeā significat, quemadmodū Gene. 1. legimus, Deum in principio creasse caelum & terram, vbi Moses caeli nomine complectitur omnia, quae sursum sunt, aëre, ignem, corpora caelestia omnia, cum spiritualibus creaturis, quae sunt in caelis, & sensibus nostris capiti o possunt: Terrā verō nomine, quicquid deorsum iuxta terram conspiciatur, cum aquis ipsis terrā coherentibus, quasi diceret, quicquid in toto mundo vides vel non vides, sursum ac deorsum, in initio habuit, aliquando non fuit, à deo vno solo de nihilo conditum est, Dei creatura est, atque, hoc est summum Dei omnipotentis in eorum seu epitheton, quo dicitur ac appellatur subinde in scripturis deus, qui fecit caelum & terram. Christus itaque quum nos ad orationē accingos hoc proemio. (Pater noster qui es in caelis) Deum compellere iubet, in primis reuocat nos ad veram cognitionem creationis, vt intelligamus, quisnam is sit, quantā quoque potentia, sapientia ac bonitatis, quem petimus, nempe Deus qui est in caelis, hoc est qui vt est creator caeli & terrae, ita implet, regit, & gubernat caelos ac omnia quae totius caeli ambitu continentur. Non enim ideo in caelis esse dicitur, quasi ipse caeli ambitu concludatur. Nam de eo Salomon dixit: Quem caeli caelorum non capiunt, sed magis quia sua virtute caelos continet, suamque potestatem ad omnia extendit, quemadmodum Romanorū. 11. legimus: Per ipsum, & cum ipso, & in ipso sunt omnia Et Ephel. 1. Quia omnia in omnibus adimplet. Itidem Coloss. 1. omnia in ipso coaetant. Nec ideo in caelis esse commemoratur, quasi non etiam sit in terris, quum vbiq̄ sit Deus, & maiestatis suae plenitudine omnia quantumlibet etiam abdita & occulta penetret, sicut scriptum est: Nōne caelum & terram ego impleo? Et in Psal. 138. Si ascendero in caelum, tu illic es: si descendero in infernum, ades. Si sumptero penas meas diluculo, & habitauero in extremis maris. Etenim illuc manus tua deducet me, &c. Et ecclesia ex Esaia canit: Pleni sunt caeli & terra maiestatis gloriae tuae. Sed potissimum in caelis esse dicitur, quod sua ineffabilis diuinitatis maiestas, potestas, & gloria magis relucent in caelestibus, quemadmodum dauid ait: Caeli enarrant gloriam dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum. Et idcirco etiam

Celi appellatio
quid continetur.
Gene. 1.

Terrae nomine
quod dicitur.
Exordium
Genesim
explicat.

Proemium
orationis
dominicae.

In caelis

3. Reg. 8.

Deus sicut
in caelo, ita
& in terra.

Esa. 66
Pron. 15.

Esaia. 5.
Cur deus
potissimum
in caelis esse
dicitur.

Psal. 18.

DD iij

Qui

Cypri. 7. orationem. precaturi, ad Orientem vertimur, vnde cælum surgit, non quod ibi solum sit Deus, aliis mundi partibus relictis, sed ut animus noster ad Deum tanquam ad omnium excellentissimam maximamque naturam, cæli opificem, erigatur. Nec sine ratione pluraliter dicimus, in cælis, ut omnes intelligant, quia ipse in omnibus & super omnia est, omnia gubernans ac moderans. Hæc autem contemplatio (quam nobis hisce verbis Christus inculcat) cor dilatat, animum elevat, ac summam ingenerat fiduciam. Nam si talem habemus patrem, cuius omnia plena sunt, qui cælos moderatur ac regit, quare non rogemus omnia ab illo, qui omnia potest, & cuius sunt omnia? ut Apostolico certe spiritu dixerit Iacobus: Omne datum optimum & omne donum perfectum de sursum est. Et rursus: Si quis indiget, postulet à deo, qui dat omnibus abundanter, & non improperat. Confirmamur quoque hisce verbis, ne ab vlla creatura, proptio Deo, timeamus. Nam quem patrem nostrum, qui filius suis non potest non bene velle, in cælis esse profitemur, frustra metuimus à stellis & signis cæli, quæ à benignissimo patre nostro cælesti ad bonum procul dubio sistorum reguntur, atque hoc ipso scernimur à genti bus idololatriis, quas, ne imitemur, Dominus apud Hieremiam, 10. præcipit, dicens: iuxta vias gentium nolite discere, & à cæli signis nolite meture, quæ timent gentes, quia leges populorum vanæ sunt. Itaque qui fideli mente patrem qui cælis est, compellat, is sectorum Dei protectioni committit, certus sibi nullam posse nocere creaturam, quem tuetur, omnibus creaturæ opifex ac moderator, Deus. Secundo, his verbis docemur, discernere patrem cælestem à terreno, quæ hic in mundo habemus. Terrenus enim (à quo hoc fragile corpus, non tamen sine formatore Deo acceptimus) multis rationibus egens est, infirmus, ac imbecillus, qui si quid aduersi accidat, mutare: id non potest: nec certum habemus quandiu maneat is pater, nimirum mortis imperio subditur, sic, ut in talem fiduciam nostram collocare neque possumus neque de bemus. In quam sententiam dixit Christus: Nolite vocare vobis patrem super terram. At quum patrem cælestem appellamus, patrem agnoscimus longe meliorem & præstantiorem, omnipotentem em, fortissimum, beneficentissimum, & immortalem. Atque hoc ipso profitemur iustum ac æquum esse, ut præ eo patrem, matrè, cognatos, necessarios, carnem, quoc

Diferendus pater cælestis à patre terreno.

*Matt. 23
Matt. 10
Luc. 14*

que sanguinem contemnamus. Tertio, in verbis incitamus ad recolendum vnde sinus delapsi, nempe de cælo, & quorursus tanquam ad destinatum locum felicitatis nostre patre nostro auctore, redditori sumus. Deinde, ut sedulo cogitemus ac optemus, ut cælestis patris, cælestes quoque filij esse possimus, ab omni re mundana alieni, hoc est ne quid præter animæ salutem & cælestem illam hæreditatem spectemus, ne huius mundi concupiscentiis decepti, ac irretiti in carnales filios degeneremus, ut plane erubescere debeat, qui his verbis patrem cælestem compellans nondum desinit, sese terrenis immiscere rebus.

Cælestis pater, cælestes filij os regit. Chryl. in Matth. 6

Proinde & ille intellectus allegoricus, quem diui Ambrosius & Augustinus recitent, nobis plurimum probatur, nempe, Pater noster qui es in cælis, id est in angelis ac sanctorum iustorumque cordibus. Nam quemadmodum peccator appellatur terra, quæ ei dictum est, Terra es, & in terrâ ibis: sic iusti aptissima metaphora, & cæli dicuntur, & cælis cõparantur, quemadmodum Paulus apostolus Psalmâ illâ 18. qui incipit, Cæli enarrat gloriâ Dei) de Apostolis intelligit. In iustis enim Deus esse dicitur, quia eorum conuersatio in cælis est. Et ut alibi ait Apostolus: Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. Et accommodatissima ista similitudo est, ut hinc omnes intelligant tantum interesse inter iustos & peccatores, quantum corporaliter inter cælum & terram. Et rectè orat, qui hoc intellectu orat, nimirum qui toto affectu cupiat in se quoque ipso Deum habitare, quem inuocat. Quem affectum qui ad rationem affert, hunc non dubium est, eo ipso inuitare Deum, ut animum eius inhabitet.

*Amb. in Luca m.
Aug. de ser. domini in mō te.
Gen. 3.
Rom. 10.
1. Co. 3. 6
2. Cor. 6.*

Hactenus dominicæ orationis præmiis recensuimus, quo magis fiducia, deuotione, ac ardenti affectu erga Deum (qui oratur) imbuitur. Nunc ad ipsas preces, quæ septem numero sunt, descendimus. Multæ autè à piis rationes afferuntur, cur septenario numero Christus orationem, quam tradidit, absoluerit ac inieuerit. Hoc certe constat, ut est septenarius numerus perfectus, & multi in scripturis mysterij, ita hanc orationem dominicam septem petitionibus comprehensam, longe perfectissimam (quod & superius ostendimus) & maxime mysticâ ac spirituale esse. Nihil enî est (ut diximus) quod à Deo rectè peti possit, quin hac orationis serie abundè exprimat, ac cõineatur. Dein, sic videtur distributa, ut satis appareat,

Septem petitionis rationis dominicæ & cur.

Septem dona spiritus sancti (quibus, inuocatur, sanctificamur ac consummatur (ordine quodam decentissimo, à Deo postulari, quædammodò superius nos iudicasse meminim^{us}). Quia tanta est huius orationis amplitudo, vt ea mediãte, quicquid est seu cogitari potest, honorum spiritualium & corporalium, præsentium & futurorũ, à deo recemur (quod scilicet quatuor prioribus petitionibus fit): rursum, quicquid est malorũ tam spiritualium quàm corporalium, præsentium & futurorũ deprecemur: id quod tribus posterioribus postulationibus peragitur, idque non sicut decentissimo ordine, sed ad rem ipsam. Vt autẽ intelligas, quid prima ista petitio sibi velit, de ratione vocabulorum pauca præfundum erit.

Sanctificetur nomen tuum.

Nomen Dei seu Domini, in scripturis Deum ipsum, seu Dei potentiam, virtutem, maiestatem, gloriam, sapientiam, significet prouidentiam & bonitatem, & quicquid de Deo rectè dicitur, Exod. 15 designat. Vnde quò scriptura Dei nomen, omnipotens, admirabile, bonum, suauis, ac saluificum facit, Deum à potentia, sapientia, & bonitate celebrat. Rursum, quò iubet, vt nomen domini sit spes ac fiducia nostra, vtq; in nomine domini omnia Coloss. 3 faciamus, ac geramus, vult vt totũ Dei potentiam, sapientiam, Dei bonitatem tribuamus, & vt oia quæ facimus, in gloriam Dei faciamus, Deoque accepta referamus. Nec ineptus est scriptura carissimè tropus, quo nomen Domini dicitur inuocatum esse super nos quid fideles. Hoc enim significatur, Deum non in suam tutelam & protectionem recepisse, & in filios adoptasse, quo summa erga nos Dei bonitas ac charitas demonstratur ac prædicatur, quemadmodum. 1. Ioannis. 3. legimus: Videte qualem charitatem dedit nobis Deus, vt filij dei nominemur & simus. In filios enim dei ascendimus, quum in nomen eius credimus, & fide viua ad deum accedimus, sicut scriptum est: Dedit eis potestatem filios dei fieri, his qui credunt in nomine eius. Quòd diu in insidelitate cæci perstitimus, Adæ veteris nomen retinemus. Sed vbi per fidem deo inferimur, nouum nomẽ (quò filij dei appellamur) adipiscimur, vt cũ propheta dicere possimus: Nomen sanctum tuum inuocatum est super nos, hoc est secundum nomen tuum vocati sumus.

Sanctificare in scripturis sæpe significat, ad sacros vsus separare, segregare, seu nuncupare. Quod enim segregatur domino,

Domino, non amplius prophætiã manet, sed sanctum fit. Hic propriè tantum valet, quantum laudare, glorificare, illustrare, præconis euehere, honore prosequi, tam verbis quàm factis. Sed dices: Quid est igitur quòd oramus, Sanctificationis nomẽ tuum? Nunquid hoc optamus, vt aliquid sanctificationis deo à nobis accedat, vel vt nomen Dei sanctificetur orationibus nostris, quod in se perpetuo sanctum, gloriosum, admirabile, & maiestate plenum est, quod nostra laude non indiget, quod potè omnia sanctificat, quàm sanctificatur, cui angeli semper acclamant, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth? Nequaquam, Sed hoc petimus, vt nomen Dei, quòd in se sanctissimum est, sanctificetur quoque & glorificetur, ac sanctũ & celebre in nobis & omnib^{us} gentibus fiat ac habeatur. Quod vt magis perspicuum fiat, à cõtrario ratio ducẽda est. Nam & scriptura phraasi non & dissimili asserit nomen Dei pollui, nõ quòd nomen tam sanctũ, quod ad se attinet, à nobis villo modo contaminari, aut tantæ gloriæ splendor villo pro inquinari possit, sed quòd quantum in nobis est, illud contumelia ac ignominia in nostram perniciem sæpenumero afficiamus.

Quod qua ratione fiat, quom ostenderimus, mox manifestum euadet, quid prima ista particula (quæ meritò in omni oratione nostra ac voto prima esse debet) petam^{us}. Nomẽ itaque Dei secundum hanc rationem multifariam afficitur contumelia. In primis à gentibus ethnicis, quæ vel ignorato vel cõtempso rerum omnium conditore, venerantur & adorant contemptissimas etiam creaturas, mura idola ac statuas, de quibus dixit Apostolus, Quia quum cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt aut gratias egerunt, quin potius mutarunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & voluerunt & quadripedem & serpentium, colueruntque [& seruiuerunt potius creaturæ quàm creatori, qui est benedictus in secula. Amen. Secundo, iudæi, est externa abhominentur idola, nomẽ tamen Dei probis afficere non desinunt, quum Christũ, qui est vnicum dei verbum, atque adeò propriè dei nomẽ, per quem solum Deus nobis cognoscibilis sit, in synagogis suis aspernatur, ac reiciunt. Tertio, Christiani quoque duplici ratione dei nomẽ ignominiosius tractant. Primum cum fiducia suam à Deo viuo in creaturas transferunt, dissidentia ac superstitione laborant, magicis artibus aut scantationibus dant operam, hæreses seu

Gene. 1.
Exech. 3.
Vbi pri-
ma peti-
tionis. Cy-
pr. in ora-
tionem do-
minicam

Esai. 6.

Esai. 52.
Exec. 36.
Nomen
Dei pol-
luti, quid
sit.

Nomen
dei multè
sariã affi-
citur cõtu-
melia.
Apud
gentes.
Roma. 1.

Apud
Iudæos.
Ioan. 1.

Apud
Christia-
nos.

impias doctrinas sectantur, vel etiã quum ex titulis (qui soli Deo debentur) veluti sunt potentia, sapientia, ac bonitas, sibi quicquam tanquam proprium, decerpunt, suo nõ Deo nomini gloriam tribuentes. Quod faciunt, quicumque in diuitiis suis, terrenis honoribus, seu etiã benefactis, veluti à se profectis, gloriantur, laudémque ab hominibus captant, sibi fidentes: Deum vero, à quo, quicquid est virtutis ac boni, proficiscitur, veluti vnicum autorem non agnoscetes, aut etiam qui vel in prosperis vel aduersis, ab alio, quã à Deo pendet, aut aliunde quã à domino salutis prælidia quærunt. Deinde Christiani iuriam inferunt Dei nomini, cum nomine filiorum, quod ad adoptione gratuita sunt adepti, in dedecus diuinae glorie abutuntur. Nimirum, quum non imitantur patris sui coelestis mores ac voluntatem, sed veluti degeneres filij omnia contraria faciunt, vt qui peierant, per adorandum nomẽ dei, quum & blasphemis idem nomẽ incessunt, quum mammonæ seruiunt, aut ventrem pro Deo habent, quum vlciscuntur, furantur, mœchantur, fraudant, & id genus similia scelera effrontes committunt. Nam quum hominum vulgus Deum ex ipsius cultoribus æstimer, fieri nõ potest, quia Dei nostri nomen apud infideles male audiat, quum videt eiu nominis professorem impie agentem. Quos Apostolus grauius increpat, ait: Qui in lege gloriaris, per prauaricationem legis Deum in honoras: nomẽ enim dei per vos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est, nimirum Esaiæ 52. & Malachiæ capite primo.

Cognito igitur, quibusnam rationibus nomẽ Dei in honoretur, facile à contrario videre est, quibus modis honoretur ac sanctificetur. Postulantur itaque hac prima particula potissimum tria. Primum, vt nomen Dei excelsissimum, quod per se sanctissimum est & benedictum in omnia secula, toti etiam mundo in clarescat, vt gentes relicto idolorum cultu solum verum Deum venerentur ac adorent, vt Iudæi, impia superstitutione relicta, diuino spiritu docti, non solum patrem Deum, ex quo omnia, sed & Dei filium, per quem omnia, & spiritum sanctum, in quo omnia agnoscant, & in tribus personis eandem maiestatem, & in simplici essentia triplicem personarum proprietatem adorent. Atque in hunc modum o nnes sancti, quotquot ab origine mundi fuerunt, non sine ardentissimo affectu orasse leguntur: & frequentissimum

est talis orandi modus in Psalmis. Et in hanc sententiã orat Iesus filius Syrach, Ecclesiastici. 2. 6. Allelu, inquit, manuum tuam õ pater, super gentes, quæ nõ exquirserit te, vt cognoscant, quia non est Deus, nisi tu, vt enarrat magnalia tua: allelu manuum tuam super gentes, vt videant potentiam tuam. Sicut enim, vt subdit, in conspectu illorum es sanctificatus in nobis, sic in conspectu nostro magnificaberis i eis, vt cognoscant te, sicut & nos cognouimus te. Sic autem orãtes nos ad doctrinam & exemplum Christi (qui i terris agens, nihil ardentioribus votis exoptauit, quã vt nomẽ patris sui per vniuersum orbem in claresceret) veluti morigeri filij cõparamus, ac pro nostro modo similibus desiderijs optamus, vt adorãdi diuini nominis gloria cœli ac terram implet, vt omnis creatura eius inuitabilem potentiam metuat, æternã sapientiam veneretur, amet ineffabilem bonitatem: Nõ quod id vt fiat, Dei referat, sed quod humani generis omnino inter sit, vt Dei gloria ex se semper immentã, ac in sese semper florens cunctis etiam innotescat. Hæc enim est vita æterna, vt veritas ait, strati nõ nosse te verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Ac sua sed no digna prorsus hæc oratio est eo, qui quum patrem appellauit, nihil omnino prius habet, quã pro illius gloria supplicare. Omnia vero reliqua secundo loco ducere, quod & Christus, vt faceremus, iussit, quum suos instituit, ait: Primum quærite regnum Dei &c. Secundo in hac particula petimus, vt non tantũ crassa illa idololatria, sed & omnis spiritalis fidelitas, qua gloria & honor diuini nominis imminuitur, à nobis tollatur, vt omnes magicæ artes aboleantur, vt demonũ aliarum ve creaturarum incantationes omnino cessent, vt omnis diffidentia ac superstitio i mentibus nostris eliminetur, vt omnes hæreses & impie doctrinæ redigantur i nihilũ & perdanant, vt verbum Dei syncre currat ac prædicetur. Rursus precamur, ne nobis aut vlli creaturæ, sed soli Deo fidamus, vt omnem salutis spem i Deum inclinemus, vt que ab eo solo toti pendeamus. Denique, vt quicquid est virtutis à nobis profectum, id ne nobis (qui ne cogitare quidem ex nobis aliquid, tanquam ex nobis sufficere sumus) sed Dei benignitati acceptum seramus, vt que omnia quæcunque facimus aut gerimus, non nostro, sed i Dei nomine, nec nostræ, sed Dei virtutis fiducia, nec in nostram, sed i Dei gloriam faciamus, dicentes cum Dauid: Non nobis domice, non nobis

Psal. 66.

Modis omnibus auertentes deũ vt nõ me deo illi lustremus. Luca. 2. Nomen Dei illius strati nõ nosse te verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Ac sua sed no digna prorsus hæc oratio est eo, qui quum patrem appellauit, nihil omnino prius habet, quã pro illius gloria supplicare. Omnia vero reliqua secundo loco ducere, quod & Christus, vt faceremus, iussit, quum suos instituit, ait: Primum quærite regnum Dei &c. Secundo in hac particula petimus, vt non tantũ crassa illa idololatria, sed & omnis spiritalis fidelitas, qua gloria & honor diuini nominis imminuitur, à nobis tollatur.

2. Cor. 1.

2. Cor. 3.

1. Cor. 10.

Psal. 113.

Cyprian. sed nominatio da gloriam. Tertio oramus, vt quemadmodum nomen filiorum Dei gerimus, ira & castis & inculpatis moribus gloriam tãti nominis sanctificemus ac illustremus quod facimus, cum pro viribus ac sedulo conamur vestigiis Christi sequi, Deū super omnia, proximi, perinde vt nos suos diligentes, atque adeo bene volentes ita qui nobis vobis male, & beneficiēs qui nobis male faciūt. Sic enī nos docuit Christus, prouocans ad imitationem patris celestis, qui solem suum iubet oriri super bonos & malos, Tum enim pro modulo iuecillitatis nostræ Deus sanctificatur & glorificatur i nobis, sicut perfectissimè glorificatus est in filio suo, & mundus nos conspicit, iuxta eiusdem filij sui doctrinam iuuetes, quemadmodum & is alibi ioculauit, dicens: *Lucæ 11.* uestra coram hominibus, vt videat opera vestra bona & glorificent patrem vestrum qui in cœlis est. Petimus denique, ut ea crimina (à quibus abluti, iustificati, & sanctificati sumus) i nomine domini Iesu Christi, & i spiritu Dei nostri) rursum incidamus, sed vt hæc sanctificatio & viuificatio, quæ de dei gratia sumitur, in nobis perpetuò maneat, hoc diebus ac noctibus postulamus, nec vquam deprecari cessamus, quòd nobis continua sanctificatione sit opus, vt qui quotidie delinquimus, delicta nostra assidua sanctificatione purgemus, quòd quum à Deo orando consequimur, sit vt per nostram bonam conseruationem cogantur etiam impij & infideles proiedere in faciem suam & renuntiare quòd Deus reuera iustus & bonus in nobis sit.

Adueniat regnum tuum.

Questio. Vid, inquit, est, quòd petimus aduenire regnum Dei? *Nic.* Quid non Deus ab æterno regnauit, aut quando non regnat aut nunquid regnum apud Deum incipit, quod & semper fuit & esse non desinit? Sicut *Psaltes* ait: Regnum tuum, regnum omnium seculorum. Et dominatio tua in omni generatione & generatione. Imò non hoc petimus, vt adueniat regnum Dei i terram, quasi vero etiam ipse nunc non regnet in terra, semp̄que in ea regnauerit à constitutione mundi, sed hoc petimus, vt adueniat nobis, id est vt i primis mundo id ignoranti manifestum fiat, Sicuti & nomē eius vt i nobis sanctificetur postulamus. Nam veluti lux, licet præsens sit, cœcis tamē est absens, quòd nihil luminis eis adferat.

Ita & regnū Dei, tametsi vbiq; præsens, mūdo tamē id ignorati deest, cui vt adueniat, petimus. Sed vt penitus intelligas quāta bona hac petitione postulemus, scies i vniuersum duo esse regna, Dei scilicet, & dyaboli. Nam regnū terrenū quòd gerunt principes, quicquid est, habet, aut gerit, totum id vel à dyabolo, Deo accipit, vel à dyabolo mutuatur. Regnū Dei duplex est, gratiæ & gloriæ. Gratiæ rursus duplex, publicum & priuātū. De regno gratiæ seu misericordiæ scriptum est *Lucæ 12.* *Re dei angnum dei intra vos est.* Item *Apoc. 10.* *Fecisti nos regnū deo nostro.* Hoc itaque regnum gratiæ nihil aliud est, quàm spiritūalis liberatio cordium à peccato, ac gubernatio animarū gratiæ. De conscientiarum nostrarum. Nam quum omnes nati sumus *Psal. 50.* serui peccati, & filij tenebrarum, non prius aliscimus in regnum gratiæ dei, quàm deus per filium suum nos à peccati vinculis liberauerit, ac (vt *Paulus* ait) de potestate tenebrarū eriperit ac transfulerit in regnum filij dilectionis suæ, in quò habemus redemptionem & remissionē peccatorum. Regnum ergo gratiæ priuātum, nihil aliud est, quàm iustitia cōscientiæ, quòd Christus obtinet in quoscūq; quos per fidem regenerauerit & iustificauit, de quo dictum est *Roma. 14.* *Res iustum dei est gaudium, iustitia, & pax in Spiritu sancto.* Conseruat enim iustificatum ex fide pacem habere erga deum, quæ neratos. dulcissimam animi tranquillitatem, & ineffabile gaudium conscientiæ parit, ac securitatem aduersus carnis, mundi ac dyaboli tyrannidem præbet. De quo gaudio dictum est i *psalms:* *Lærentur i te omnes qui sperant in te, i æternum exultabunt, & habitabis in eis.* Regnum vero gratiæ publicum, militans ecclesia sanctorum est, de quo scriptū legimus: *Mittet angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala.* Quod & Christus simile facit sagenē misse i mari, decem virginibus ac aliis terrenis rebus ad humanum captum expositis. De regno gloriæ habes *Matthæi 15.* *Venite benedicti patris mei, percipite regnum quòd vobis paratum est ab origine mundi.* Item *Matthæi. 7.* *Qui facit voluntatem patris mei, qui in cœlis est, hic intrabit in regnum celorum.* Itidem *1. Corinth. 6.* *An nescitis, quia iniqui regnum dei non possidebunt?* Et *Ephes. 5.* *Hoc, inquit, scitote, intelligentes, quòd omnis fornicator, aut immundus, aut auarus (quod est idolorum seruitus) non habet hæreditatem in regno Christi & dei: de regno & dyabolo habes *Ephes. cap. 2.* Vos, inquit,*

Duo regna, Dei & Terrenū.

Regnum dei angnum dei intra vos est.

Regnum gratiæ.

Regnum gratiæ priuātum.

Regnum gratiæ publicum.

Regnum gloriæ.

Regnum celorum.

Regnum dei & dei: de regno & dyabolo habes.

Regnum gratiæ.

Regnum gratiæ publicum.

Regnum gratiæ priuātum.

cōiustificauit, cum essetis mortui delictis & peccatis uestris, in quibus aliquando ambulastis secundum seculū mundi huius, secundum principem potestatis aëris huius mundi huius, nunc operatur in filiis dissidentia, in quibus & nos aliquando conuersati sumus in desideris carnis nostrae, facientes uoluntatem carnis, & cogitationis, &c. In hoc ergo regno uocet imperium omnis peccati caput & fons malus spiritus, qui regnum Dei dissipare, ac nos in suam tyrannidē triplici reliculo, nimirum per cōcupiscentiam carnis & oculorum ac sensu perbiām uitae, nunquam non petrahere nititur. Denique regnum terrenū quod terreni principes gerunt, est cū regno Christi, quod merē spirituale est, nihil propemodum commune habeat, in quo fanatici Anabaptistae impudentissimē halucinati sunt, tamen si secundum essentiam suam, quae nihil aliud est, quam legitima quaedam potestas externae pacis cōseruandae, ac retinendae politicae, consideretur, optima certatio natio nō est nisi a deo. Quae autem sunt, à deo ordinata sunt. Itaque qui resistit potestati, dei ordinationi resistit. Placet ergo etiā

1. Ioan. 2

Regnum terrenum

fen corpore

rate, est

nihil ha-

beat commu-

nne cū

christi re-

aliud est,

quam legiti-

ma potestas

externae

pacis cō-

seruandae,

ac retinendae

politicae,

consideretur,

optima certe

natio nō est

nisi a deo.

Quae autem sunt,

à deo ordinata

sunt. Itaque

qui resistit

potestati,

dei ordinationi

resistit.

Placet ergo etiā

Mat. 14

hoc regnum, est

terrenum, deo,

tanquam sua

ci eatur: ipse est

enim qui constituit

& transfert regna,

sed non aliter,

nisi sic

Rom. 13

geratur, tanquam

à deo acceptum.

ac iustitia firmetur,

quem-

admodum Prouerb. 25.

legimus: Aufer

impietatem de uultu

regis, & firmabitur

iustitia thronus eius.

Et nunc reges itelligit,

erudimini qui iudicatis

terram, seruite domino

in timore. Nā & tales

reges diuinitus dari &

iurisdictionem dantur.

Et iterum: Qui dat

salutem regibus: At si

principes hanc potestatem

à deo acceptam, abuti

icipiunt, exercentes non

dei iudicium, sed suam

tyrannidem, ac regnum

quod acceptum à deo

referre oportuit, fastu,

uolentiaque gerentes,

aut etiam in sua uirtute

potentia, opibus, famulitio,

copiis, & armis confidētes,

certe tales regnum alioqui

sua natura rem bonā abusu

malam faciūt, ut iam magis

regnum mundi, quā dei ordi-

natio dicatur. Nihilō fecius

tamen, quod obiter dictum

uult, est, etiam regibus ac

dominis dysecolis obediā-

damus.

Quibus sic expositis, faciliē

uidere est, quanta hac peti-

tio complectatur, quā pulchrē

etiam ac deccati ordine

primam particulam subsequatur.

Priore enim petitione pre-

cati

sumus, ut nomen patris nostri cōlestis, toto terrarum orbē inclarescat, ut ubiq; gētium laudet & glorificetur, quod sit per agnitionem & apprehensionem redemptionis quae est in Christo, in quo sanctificamur ac regeneramur in nouam creaturam. Sed quoniam tanta est satanae malitia, ut ne uictus quidem & expulsius semel, cesset, quin potius è sua tyrannide liberatos, ac etiamnum filios Dei effectos, oppugnare nunquam desinat, quamdiu hoc mortali corpore sunt onusti. Solicitat enim ueteris peccati reliquias ac humanas ingerit cupiditates, quibus carnis rebellionē aduersus spiritum molitur. Idcirco post postulatam illustrationē & agnitionem nominis Dei, iusto ordine dicimus, Adueniat regnū tuum. Quo hoc in primis petimus, ut Deus quos semel à satana tyrannide liberatos esse uoluit, regere etiam ac gubernare dignetur, ne in eandem tyrannidem reuoluatur, ne deinceps regnet peccatum in nostro mortali corpore, ut obediāmem concupiscentiis eius, aut exhibeamus membra nostra, membra peccati, sed magis liberati à peccato, serui autē facti Deo, & in regnum eius asciti, exhibeamus membra nostra seruire iustitiā, ut electo semel, idq; in Christo rege nostro, satana huius mundi principem, amodo obtēperemus Deo, ut obrutis ac oppressis peccatis, in sanctitate ac iustitia seruiamus ei omnibus diebus uitae nostrae, ut quemadmodum Christus spiritu cōlesti impium huius mundi spiritum ac principē uicit, ac innocentia peccatum superauit, ita nos quoque per eūdem feliciter uincamus, & in deo regnemus, ac uicissim deus in sui nominis gloria regnet in nobis. Sic enim deus mirabiliter uicit, triumphauit, ac regnauit per filium suum Iesum in sanctis suis martyribus, in corruptis suis confessoribus ac castissimis uirginibus, qui semel in Christo sanctificati & regenerati, carnis lasciuiam, mundi malitiam ac seuitiam, & satanae insulsum ac molitiones fortiter felicitateque uicerunt. Quibus etsi fidei constantia impares simus, rogare tamen nunquam cessamus, ut eadem fide donemur, nimirum ut spreto huius mundi regno, breuiter, cōtemptis omnibus (quae preciosa, pulchra ac dulcia nobis uidentur,) sequamur promissā regni cōlestis, ut reiecto iniquo mammona, uicium illud margaritū euan-gelicum amplectatur, ut comprimētes omnes carnales aestus & affectus, regnum satanae debellemus, utq; hac graui perpetuaque cōlluctatione, è praelio semper firmiores discendamus,

Roma. 3.

Galat. 5.

Eph. 2.

Luc. 11.

1. Ioan. 2.

Galat. 5.

Ps. peti-

tions.

Roma. 6.

Luca 1.

Io. 12. 14

2. Cor. 6.

Sancti in

Christo

uicerunt

carnem,

mundum

& dia-

bolum.

Hebr. 11.

Mat. 6.

Mat. 13.

Iesu Christi, vel expetere incipiat, etsi nōdū ex animo, im-
diente infirmitate exproet, vt nō tantum spiritus & animus
eius integer in illū dīē conferatur, sed & corpus humilitatis
suae, corpori claritatis Christi conformetur, vtq; demum ipse
sanctorum cœtui cōiunctus, simul cum illis obuiam Christo
in aëra rapiatur, posthac in æternum cum domino victurus.

1. Thes. 4.

Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra.

Questio. Roges forsā principio, quidnam id sit quod petimus,
Cypri in Dei fieri voluntatē, num vt Deus faciat quod vult? Nō
orationē quidem. Voluntas enim Dei semper sit, etsi nos, vt fiat, nun-
dīicam. quam poscimus quemadmodum scriptum est: Omnia qua-
August. cūque voluit dominus, fecit in cœlo & in terra, in mari & in
de sermo. omnibus abyssis, Et rursus: Deus autem noster in cœlo, om-
domini nīa quacūque voluit fecit In eius siquidem ditioe cuncta
monte. sunt posita, nec est qui possit resistere voluntati suæ. Et ipse
Psal. 112 est qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ.
Psal. 113. Quid ergo est quod petimus, nisi vt Deus non quod vult fa-
Hesler 13 ciat, sed vt nos facere possimus quod vult Deus? Sed vt peni-
D. latio. tius intelligas, quid & quanta petantur, ad duplicem volun-
Duplex tatem respicere oportet, nempe diuinam & humanam. Diui-
voluntas. na nunquam nō potest esse optima, nostra verō nunquam dī-
Diuina. bona: sed aut mala, aut saltem ad malum prona: nihilosecū-
Etiāna. tamen etsi mala & deprauata sit, tamen voluntas est, quam
Gene. 6. Deus inuitam ac renitentē non immutat, sed naturali ac in-
August. nata: volendi libertati relinquit verum quum ipsa sibi reli-
Gene. 6. cta ad peccandum tantum valeat ac perpetuū in malum pro-
na sit, sicut scriptum est: Sensus & cogitatio humani cordis
in malum prona sunt ab adolescentia sua, re & postulamus,
vt post cōcupiscentias nostras non emus, vt à voluntate no-
stra auertamur, vt non nostra, nimirum mala, sed Dei volun-
tas (quæ semper optima est) in nobis fiat ac peragatur. Sub-
nectitur autem ordine quodam elegantissimo hæc particulā
superioribus. Nam primum postulamus, vt nomē Dei nobis
ac toti orbi innotescat ac inlaretur: deinde, quia nō sufficit
nouisse Deum, aut in nos etiam nomen Dei in baptismo in-
uocatum esse, nisi statim etiam Deus à baptismo post destru-
ctam satanæ tyrannidem, incipiat regnare in nobis: idcirco
petendo subiungimus, vt adueniat ac in dies proferatur re-
gnum eius in nobis. At quoniam in renatis ac regeneratis
non

Quomo-
do disse-
rant &
prioris pe-
titionis.

non statim etiam extinguitur fomes ille peccati, quæ est lex *Per ter-*
membrorū, carnalis vtique cōcupiscentia aduersus spiritum *sic peti-*
perpetuū pugnant, ac faciens, vt non quæcūque voluerimus, *tiens.*
eadem etiam faciamus, quod tamen si Christiano iam in Dei *Roma. 7.*
regnum translato, voluntas bene agendi adiaceat, repugnan- *Galat. 5.*
te tamen natura vitiata, eam perficere non possit, nisi spiritu
adiuante. Proinde necesse est nos sedulō postulare, vt Deus *Cypri. in*
quod in nobis cœpit, etiam perficiat, hoc est carnalis concu- *orationē*
piscentiæ vim in nobis cōpescat, cōtrahat, ac mortificet, natu- *dīicam.*
ram corruptam sanet, carnem reluctantem spiritui subiciat,
vtq; post vocationem suam, in nobis etiam voluntatem suam *August.*
impleat, & opus fidei in virtute perficiat, vt quemadmodum *de sermo.*
spiritus iam non resistit Deo, sequens & faciens voluntatem *domini i*
eius, ita & corpus non resistat spiritui, qui nunc corporis in- *monte.*
firmitate vexatur, sed simul cum spiritu ad perficiendum Dei
voluntatem feratur, vt tandem & carne & spiritu Deo serui-
re, & cum Dauid dicere possimus: Cor meum & caro mea ex- *Psal. 83.*
ultabunt in Deum viuum. Sic orat Paulus. 2. Thessalo. 1. He-
bræorum 13. Idem orat Epaphras pro Colossensibus, Colos-
sens. 4. Rursus, quum non sufficiat nos à satanæ tyrannide
creptos, ac in regnū Dei translatos esse, nisi etiam ad eiusce-
modi regni leges, vitam, omnēque actiones nostras compo-
nere modis omnibus studeamus, ac Deum nos regentem ac
ducētem voluntariē sequamur, quemadmodum scriptum est:
Qui dicit se nosse Deum, & mandata eius non custodit, men- *1. Ioan. 4.*
dax est. Præterea, quū nō sit satis declinare à malo, nisi etiam *Psal. 33.*
quod bonū est faciamus, nos verō nec velle nec facere effica- *2. Cor. 3.*
citer possimus quod vult Deus, nisi voluntas diuina nos at- *August.*
traxerit, ac libertatē nostrī arbitrij suæ voluntati sociauerit,
atque ad ea bona quæ præparauit, vt in illis ambulemus, in *Ephē. 2.*
nobis operatus fuerit: idcirco iusto ordine petimus, vt Deus
post gratiam iustificantem seu operatē, etiam gratiā subsē-
quentē, cooperantē, ac coadiuantē donet, cuius ope v olun-
tatem eius & mandata facere possimus. Denique, qui iam iam
poposceramus aduenire nobis regnum illud gloriæ ecclesiæ
triumphantis, scientes interim hoc regno tātum nos potitur-
os, si voluntatem Dei fecerimus, dicēte Domino: Non om-
nis qui dicit mihi, domine, domine, intrabit in regnū cœlo- *Matth. 7.*
rū, sed qui facit voluntatem patris mei. Et iterum: Si vis vitam *Matth. 19.*
ingredi, serua mandata: congruo nimirū ordine postulamus,
E E iij.

Voluntas Dei alia vt voluntatem Dei facere possimus, quam non facientes, in regnum colorum ingredi nequeamus.

atque alia pre- Porro, vt explicator fiat huius particulae vis à scripturis scienciae aliam voluntatem Dei adorandam, aliam agnoscendam, aliam faciendam & sequendam. Voluntas prouidentiae, praescientiae, seu praedestinationis Dei, potius à nobis adoranda quam curiosius inquirenda est, quemadmodum Paulus Rom. 9. docet. Ad hanc voluntatem hanc orationis dominicae particulae eatenus pertinet, vt ardentibus votis petere debeamus, quo Deus nos quos secundum voluntatis suae propositum praedestinauit, sibi adoptare in filios per Christum, vocans scilicet ac iustificans, tandem etiam iustificatos ac conseruatos glorificet. Nec debet Christianus hic ulterius progredi ad inquirendum scrupulosus de hac Dei voluntate, multo minus num ipse ex praedestinationis sit, temere dubitare ac ambigere. Nam credentes, de hac voluntate Christus certos fecit. Hanc est inquit, voluntas patris mei, vt omnis qui videt (hoc est agnoscit) filium, & credit in eum (hoc est dicit illius fidem, ipsiq; synecro fiducia, quam comitatur charitas, adharet) habeat vitam aeternam. Item: Hanc est voluntas eius qui misit me patris, vt omne quod dedit mihi pater (nimirum per fidem) non perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die. Hanc secum meditantem ac piis desideriis ruminantem dulcissima sunt: Non glorificantur, nisi iustificati: non iustificantur, nisi uocati: non uocantur, nisi praedestinati. Rursus, praedestinati ad vitam, certissime uiuunt, nec possunt perire contra voluntatem ac decretum Dei. Ergo qui fidem (gratum dei donum) in se agnoscit, huic praedestinationis dei voluntas non ignauiam parit, sed mirabilem potius amorem dei in mens accedit, & ad omne bonum excitat, faciens vt pia intentus orare ac dicere nunquam desinat. Fiat voluntas tua, &c.

Roma. 8.

Voluntas Dei seruanda & agnoscenda que.

Secundo, est voluntas dei, quam scrutari & agnosci oportet, ea scilicet, qua erga nos affectus est deus, quam, vt notam nobis faceret, misit filium suum, qui redimeret nos, & sanguinem suum funderet in remissionem peccatorum nostrorum, Ephes. 1. Qua ei ab aeterno placuit, vt per Christum sanctificaremur & purgaremur à peccatis Hebraeorum 10. quo sancti essemus & mundi, ac ad omne opus bonum instruidi, 1. Thessalo. 4. & 5. cap. Quam voluntatem vt faceret Christus, descendit de caelis. Ioannis 6. quam etiam adimplere miro desi

desiderio optauit, Ioanis. 4. Iam & omnes sancti de hac voluntate edocti sunt, non cessant tamen orare & postulare, vt impleantur agnitione voluntatis dei, gratias agentes deo patri, qui dignos eos fecit in partem fortis sanctorum in lumine, qui eripuit eos de potestate tenebrarum & transiit in regnum filij dilectionis suae: in quo habemus redemptionem & remissionem peccatorum, qui est caput corporis ecclesiae, primogenitus ex mortuis, in quo placuit omnem plenitudinem inhabitare, & per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis eius, sive quae in terris, sive quae in caelis sunt, Colossen. 1. Eatenus ergo hanc petitionem ad eam voluntatem referri potest, vt petamus fieri voluntatem Dei, vt magis ac magis agnoscamus tantum mysterium, quod absconditum fuit à seculis & generationibus, vt innotescat nobis diuinitas gloriae sacramenti huius, quod est Christus: vt denique huius sacramenti vis & christi beneficium seu voluntas patris in Christo in nobis adimpleatur. Quo desiderio quid potest esse suauius? Quo David, de longinquo in Christum respiciens imbutus clamat: Memor esto uerbi tui seruo tuo, in quo mihi spem dedisti: haec me consolata est in humilitate mea, qui eloquium tuum uiuificauit me.

Tertio, est voluntas Dei bona, quae & cognoscenda & facienda est, Roman. 12. Ephes. 5. Hanc est illa voluntas in lege Dei comprehensa, ac sita in mandatorum diuinorum custodia. In quam respiciens Dauid Psal. 118, hoc vnum orat, vt eum Deus iustificationes suas doceat, vt eum in semita mandatorum suorum deducat: Tu inquit, mandasti mandata tua custodiri nimis. Vtinam, ergo, dirigantur uiae meae ad custodiendas iustificationes tuas. Hanc voluntatem dei aos Christiani non iam in mortua littera quarimus: sed in Christo, veluti in uiuo exemplari expressum cernimus. Voluntas enim dei est, quam Christus & docuit & fecit. Siquidem ipse est, de quo pater coelestis de caelo intonans, dixit: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite. Docuit autem Christus soli Deo constantissimè fidere, Deum toto corde diligere, amare in eo quod pater est timere quod Deus est, Ioan. 2. Deo omnino nihil praeporere (quod nec ille nobis quicquam praeposuerit, etiam filium suum unigenitum pro nobis in mortem ignominiosissimam tradens) charitati eius inseparabiliter adherere, proximis sicut nos ipsos atque adeo super

Coloss. 1

Psal. 118

Voluntas dei cogno-
scenda &
facienda ij
Philip. 3.
Cypr. in
oratione
diuina.
doctrina
& uia
ubi est uo-
luntas dei.

Matt. 17
Ioan. 1. 14
Matt. 22
Marc. 12
Lu. 10. 11
Matt. 10
Ioan. 2.
Matt. 22
Matt. 3

Rom. 12. nos diligere, iniuriam facere nō posse, factam tolerare posse, cum fratribus pacem seruare, cordis mūditiā amplecti, & recumbam in verbis, iustitiam in factis, humilitatem in cōuersatione, in moribus disciplinam, & in operibus misericordiam tenere ac exhibere. Hoc siquidem est preceptum Dei, hoc est voluntatem patris facere, quam tamen solus Christus omnium perfectissimè adimpleuit, & vt nos eam pro nostro modulo adimplere possimus, facit. Hec est illa voluntas Dei de qua dictum est: Qui autem fecerit voluntatem Dei, manet in æternum, quomodo & Deus manet in æternum de qua & Apostolus dixit: Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra, Ergo quom dicitur, Fiat voluntas tua, hæc omnia in nobis Deo auctore agi petimus, sine quo nihil boni facere possumus. Rursum, voluntas nostra ad ea quæ in mundo sunt prona est, ea diligit, ea seclatur, quæ nihil aliud sunt quàm concupiscentia carnis, concupiscentia oculorū, & superbia vitæ, quæ *Cara ha-* non sunt ex patre, sed ex cōcupiscentia mundi, qui transibit *bet suam* & cōcupiscentia eius. Habet etiā in pijs caro voluntatē suā, *etiam vo-* quæ, quandiu corpus hoc terrenum circūferit, subinde ne- *luntatē.* gotium faciesit voluntati spiritus. Oramus ergo, vt Deus voluntatem nostrā cum fructibus suis (qui Gallat. 5 recēsentur) mortificet, suamque voluntatem cum fructibus spiritus (qui sunt charitas, gaudiū, pax, longanimitas, fides, mansuetudo, cōtinētia, castitas) in nobis operetur. Atque hæc est oratio, quam in psalmis nusquā nō obuiā reperias. Dirige (inquit David) gressus meos secundū eloquiū tuum, vt nō dominetur mei *Psalm. 118* omnis iniustitia. Item, Dirige gressus meos in semitis tuis, vt nō moueatur vestigia mea. Item, Deduc me domine in viam tuam, vt ingrediar in veritate tua: Letetur cor meum, vt timeat nomen tuum Et reuera, mirāndus est in hac meditatione *Psalm. 118* psal. toto illo celeberrimo psalmo 118. Quin hæc demū est beatitudo nostra in hac vita corporali: vt uolūtas nostra sit in lege dei, vt meditemur in ea die ac nocte, quod demū faciem⁹, *Augusti* ge dei, vt meditemur in ea die ac nocte, quod demū faciem⁹, *ni dictū,* docēte & cooperante deo: alioqui nequaquam, vt beatus *Augusti* voluntas gustinus, in huius petitionis vim respiciens, Deum pulchrè *dei sequē* appellet, dicens: Fac quod iubes, & iube quod vis. *da que.* **D**Enique, est voluntas dei, quæ sequenda est. Hęc est ea uolūtas dei, quæ omnia in omnibus operatur secundum *Fidei ex* beneplicium suum. De qua quum sæpe, tum in primū sym- *ordū seu* boli articulū multa dixim⁹. Certè qui fidei mysteriis initiari *velint,*

velint, in primis sic imbutos esse oportet, vt credant & agnoscant vnū verum deum, rerum omnium conditorē, modera-
torem ac seruatorem omnipotentem, summè sapientem ac bonum. Cæterum, qui deū omnipotentem agnoscit, is statim colligit nihil fortuito, sed omnia dei nutu, ac potentia fieri. Qui summe sapientem, is iudicat omnes vias dei esse iudicia, hoc est dei omnia certo consilio ac rectissimè facere. Qui summè bonum, is intelligit omnia opera dei optima esse oportere, tamen si homo animalis hæc non percipiat, quin potius sapiensimè cōtrarium iudicet, quo fit vt interdū Deū blasphemio re accusare & insectari non formidet. Nō capit enim ratio quomodo deus curet humana, præsertim cū videt bonos affligi iniurijs affici ac opprimi, impios verò ac improbos omnium rerum affluentia florere: horum impia consilia, concupiscentia sequi successus, illorum pios conatus sæpe impediri. At homo spiritualis, qui de omnibus rectè iudicat, is itelligit voluntatem dei in omnibus quæ fiūt ac contingunt, lōge optimam ac iustissimam esse, veluti pios semper a deo conseruari ac defendi, pijs suam esse, a deo cōstitutam mercedem, etsi nunc ipsorum opera, ab impijs veluti vana contēnantur: pijs suæ tentationes ac tribulationes non in iacturam, sed in maiorem salutis profectum ac gloriam cedere, etsi nūc secus appareat. Rursum nouit, Deos ipsos impios sæpe multis beneficijs temporalibus afficere, vel vt eos beneficijs sua ad se alliciat, ne habeant vllam contra deum causandū materiam, vel vt inuictā ac gloriosam iustitiam suam, in oblatos cōtemptores diuitiarū bonitatis suæ postea declaret. Qui hoc etiā sentit spiritualis, ab impijs nihil mali patari posse, nisi permittente deo, atque ad eod quicquid improbi mali perpetratur, hoc deum mirabili consilio contra malorum cōsiliū ac p. Deum ma-
positum in cumulum gloriæ suæ piarūque utilitatē & pro. *loris con-* *louis con-* *us 7 suā* *uentis glo-* *riam.* *spiritualis* *deum,* *deprauatum* *illum* *impiorum* *affectum* *(in* *Iustis* *est,* *quo* *solo* *peccati* *vi* *consistit,* *&* *cuius* *auctor* *est* *diabolus)* *om-* *ni* *non* *pro-* *beat,* *quod* *nisi* *mala* *uolūtas* *accederet,* *ex* *se* *malū* *non* *esset.* *luntati* *in* *summa,* *hoc* *habet* *spiritualis* *persuasum,* *deo* *voluntatem* *semper,* *&* *vbique* *fieri,* *ac* *deū* *nihil* *velle,* *nisi* *quod* *est* *opti-* *mus.*

Primum
elementū.Roma. 9
Deut. 32
Gen. 1
1. Cor. 2

Psalm. 72

1. Cor. 2
Psalm. 33.

36.

Sap. 5.

Roma. 8.

Roma. 1.

cur impij

deī benefi-

cijs affici-

untur.

Spirituales

ab impijs

nihil ma-

li pati

possunt.

Sap. 5.

Deus ma-

positum in

cumulum

gloriæ suæ

piarūque

utilitatē &

pro-

loris con-

suetudinis

Iacob. 4. num, proindeque iustum ac sanctum esse, ut nos totos Dei voluntati submittamus, ut Deo nunquam obmurmuremus, sed potius tam in aduersis quam in prosperis gratias ipsi agamus. Atque hoc ipsum est quod petimus, diceres, Fiat voluntas tua. Quo quid aliud postulamus nisi ut Deus eum affectu nobis inspiret, ne pro nostro iudicio & ratione, sed ex dei voluntate, viuendi agendæque rationem incamur, ne nostris consiliis dei voluntatem antevertamus, utque quicquid agendum suscepimus, Dei voluntati cõmittamus, ut nihil faciamus nisi quod deo probari confidimus, & ut in iudicio fallamur, hoc tamen semper potius ducamus, ut vel deus conatus nostros impediatur, quam ut suæ voluntati quicquam contrarium operemur: breuiter, ut potius dei voluntas de nobis fiat quam nostra. Sic nos docet Iacobus, non ut dicamus, Hodie aut crastino ibimus in illam ciuitatē, & faciemus, ibi quidē annum, & mercabimur & lucrum faciemus, qui ignoramus quid erit crastino. Sed potius dicamus, Si dominus voluerit, & si vixerimus, faciemus hoc aut illud. Sic Paulus non proficitur ad Macedones: nisi vocatus: rursus in spiritu iustus reuertit Hierosolytam, non audit Agabum prophetam predicentem ipsi vincula carceres. Non audit discipulos protectionē deprecantes, sed dei voluntati se cõmittit. Iosifæ (alioqui pio regi) male successit, quod bellum suscipiens dei voluntatē præuertit. Secundo, quum Dei voluntas sit, ut vnusquisque in qua uocatione vocatus est, in ea permaneat apud deum, hoc est: ut sortem suam æquo animo ferat, non contendat statum suum temerè mutare (nisi aliqua cõmoda à domino deat occasio, melioris conditionis, citra villam rerum perturbationem amplectendæ) sed magis ut cuique sua fors contingat à deo, in ea Christo quieto ac tranquillo animo seruiat. Alligatus es (inquit Apostolus) vxori, noli querere solutionem. Solutus es ab vxore, noli querere vxorem. Si autem acceperis vxorem, non peccasti, Seruus vocatus es, non sit tibi curæ, sed & si potes fieri liber, magis vtere. Vnumquenque ergo sicut vocauit Deus, ita ambulare oportet. Sed quum vix repetias vllum hõminem, nisi renouatum, qui cuiusmodi Dei voluntati libens obsequatur, quod gentilis poeta nõ tacuit, quum inquit: Qui sit Mæcenas, ut nemo quàm sibi sortē, seu ratio dederit, seu fors obiceret vltro. Contentus viuat, laudet diuersa sequentes. Idcirco nobis à deo postulandum est, ut uocationem nostram

æquo animo feramus, ut & ea tranquilla mēte perseueremus, ut sanctè pièque (quod i omni statu fieri potest) viuamus. Ut quicquid asserit status tēporarig sollicitudinis, negligamus: ut qui habent vxores tanquã nõ habentes sint: & qui sint, tanquam non sintes: & qui gaudent, tanquam non gaudentes: & qui vtuntur hoc mundo, tanquam nõ vtatur: præterit enim figura huius mudi. Breuiter, ut tantũ solliciti simus quæ domini sunt, & quomodo Domino placeamus. Tertio, hac particula à Deo petimus, ut æqua mente tam i prosperis quàm in aduersis simus, ut Dei voluntas fiat, siue nos viuere siue mori velit, siue affligi ut corrigamur, siue subleuari, ut suæ benignitati gratias agamus. Petimus, igitur, ut iuriam nobis illatam patienter feramus, ut vindictæ cupiditate careamus, ut per contumeliam, vim, vel calamitatem nobis immisam, diuinam fieri voluntatem agnoscamus, quòd hæc omnia sic administret Deus, ut nostra voluntas impediatur, quo magis sua voluntas in nobis dominari possit.

Rursus, hoc petimus, ut si quis aliter quàm nos volumus faciat quid, aut omittat, loquatur aut sileat, nec ea re ad iram & impatientiam commoueamur, ne queramus, vociferemur, iudicemus. eõdem nemus, aut alios calumniemur. Ut iis qui nostræ voluntati aduersantur, placidè cedamus, atque etiã pro rei qualitate gratias agamus, veluti qui optimam Dei voluntatem cõtra nostram (quæ mala est) promouerit. Petimus quoque eum affectũ nobis donari, ut sentiamus nobis neminem incommodare posse, nisi idem multo magis sibi ipsi corã Deo noceat, ut proinde magis ad misericordiã, quàm ad vindictam cõtra proximũ de nobis male merentē icitemur, nec ob id gaudeamus, si illi qui nobis minime parentes fuerint, i calamitatem incidrint, vel etiam ipsos, bonum rerum successum iuideamus, sed potius ut bona pro malis rependere studeamus, & similes patri nostro esse pergamus, qui solè suum oriri facit super bonos & malos. Præterea petimus, ut omnis fortunæ, dolorum, cruciatuum, agritudinum, morborũ, breuiter, omnium aduersitatum victores simus, ut hæc simul & inopiã, ignominiam, tyrannides, vim potentiorum, crucē, & omnia incommoda, quin & ipsam mortē patienter feramus, sentientes i hoc Dei fieri voluntatem, ut caro nostra mortificetur. Denique petimus, ut patienter & læto animo hinc emigremus ac obdormamus, ne impatientia aut desperatione vi-

*Cyp. ora
tionē do-
minicam
Petimus
ut in ad-
uersis per
inde atq;
in prospe-
ris æqua
mēte sim⁹
seper deo
gratias
agentes.*

Matth. 5.

Matth. 7.

Roma. 8.

Matth. 5.

Luce. 6.

Roma. 8.

Ati, Deū volūtatī reuugnāsse videamur. Hęc omnia vides christum Iesum exactissimē, perfectissimēq; & optasse & fecisse

Math. 4. & docuisse ille carnis, mundi, ac satanę voluntatem & tentationes fortissimē superauit Ille non tantum turbę volenti eum, vt regem faceret, rapere, sed & ecclesię discipulis, atque aded amantissimę virginī matri (alio, quā quō patris voluntas) vocātibus, restitit, vbiq; restatus se venisse de cęlo, non vt faceret voluntatem suam, sed eius qui militē eum patris.

Ioan. 1. Ille denique agnus omnium innocentissimus, qui peccatū nō fecit, & t̄ cuius ore dolus iuuentis non est, factus est obediens patri vsq; ad mortem, mortem autem crucis, & vt firmitatem hominis, quem portabat, ostenderet, dixit: Pater, si possibile erit, transeat hęc me calix iste. Vt autem exemplum nobis tribueret, quo Deū volūtātē, nostrę omnino antepōneremus, subiicit: Verumtamen, non quod ego volo, sed quod tu vis, vt pudere debeat hominem seruum, suā Deī voluntatī pręferre, vbi vnigenitus Deī filius, ī mortem vsq; Deo patri obediens esse voluit, atque aded omnes iniurias, contumelias, cōuitia, cruciatūs, & cętera quę crucifixores eius ipsi titulerunt, patienter tulit, vt etiam pro illis patrē exorauerit, dicēs: Dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt. Hinc Christi spiritum

Luca. 23. omnes pij, quōtquot ab origine mundi fuerunt, assequuti, similes egerunt de sua voluntate triumphos, Deī voluntatī in omnibus obtemperantes, quemadmodum videre est ī Abel, Enoch, Noē, Abraham, Isaac, Iacob, Iob, Dauid, ac cęteris patriarchis & prophetis, in sanctis Apostolis, gloriosis martyribus, piis confessoribus, ac sacerdotibus Deo viuginibus. Eandem ergo affectum, vt nobis Deus ingeneret, oramus, dicentes, Fiat voluntas tua.

Chrysost. SICVT IN CŒLO ET IN TERRA. Germanus ac in *Math. hom. 20.* principalis intellectus particulę est: Quemadmodum (ō pater cęlestis) volūtas tua perfectē sit ī angelis & cęlestibus ciui bus qui tibi vnanimēs seruiunt, tuęquę diuinę volūtatī sum mo studio adherēt, tēq; fruuntur, nullo errore obnubilata sapientiam eorum, nulla item miseria eorum beatitudinem īpediente. Et quemadmodum ī cęlo omnia libere sūt, & nō alia quidem audiunt angeli, alia verō contemnant, sed volūtatī cedunt diuine, & ī omnibus obsequuntur, quęadmodum

Psal. 102. P̄s̄altes ait: Benedicite domino omnes angeli eius, potentes virtute, qui facitis verbum eius ad audiendam vocem sermo num

num eius. Item: Benedicite domino omnes virtutes eius, ministri eius, qui facitis voluntatem eius. Ita, ō pater, pręsta, vt tua quoque voluntas ī hominibus, qui ī terra sūt, & de terra (quod ad corpus attinet) facti sūt, sine vlla remora sculpatē & ex itegro fiat, vt quemadmodum ī cęlis summa pax & concordia est (vnde eicctus est dyabolus) ita & ī terris per filium tuum, per cuius sanguinem pacificata sūt omnia, vel in cęlo vel in terra, pax bonę voluntatis redūdet, vt quemadmodum angeli, ita homines tuis diuinis iusionibus, deū cęlis carne, mundo ac satana, vnanimēs ac tranquillē pareant ac obediāt. Ad hoc certē respicit anglica illa prędicatio, Gloria in excelsis Deo, & in terris pax hominibus bonę voluntatis, quam alibi explicauimus. Secundo, sic potest ī intelligi hęc particula, vt quemadmodum in cęlo, hoc est in iustis, qui cęlis cōparātur, ita quoque in peccatoribus & in iustis (qui in scripturis terra appellantur) Deī voluntas fiat, vt scilicet peccatis explosis & immūdis spiritibus eicctis, Deum agnoscerē incipiant, & ad animi tranquillitatem per penitentiā redeuntēs, vna cum iustis Deī voluntatē faciant & exequantur. Tertio, non est absurdus intellectus (quę & superius articulus) vt pro cęlo & terra accipiamus spiritum & carnem, vt sit sensus: Quemadmodum spiritus in renouatis non resistit Deo, sequens & faciens voluntatē eius, ita & corpus nō resistat spiritui. Et quemadmodum spiritus seruimus legi Deī, ita etiam carne seruimus, quod tandem perfectē fiat in vita illa æterna, vbi erit summa pax, vbi non solum velle bonum adiacebit nobis, sed etiam perficere. Interim tamen orandū est, vt quemadmodum corde secundum interiorē hominem mortificamur legi Deī, ita etiam corpus sensim mortificetur, mortificatūque huic delectationi accedat, vt tandem integer spiritus noster, & anima, & corpus sine querela in aduentu domini nostri Iesu conferuetur. Certē si fideliter hoc oramus, fidelis est qui vocauit nos, qui etiam faciet.

Panē nostrum quotidianū, da nobis hodie.

Superiores petitiones summam salutis nostrę continent, quibus ea postulamus, quę ad perfectā & absolutam beatitudinem, quam olim cum angelis cōmunē habebimus, postulamus. Sed quoniam interim carnales ac mortales sumus, multæ & spiritus & animi sustentatione egentes, donec ad vl-

Gen. 1.

Spo. 12.

Luca. 1.

Cypri. in

orationē

domini-

cam.

Aug. de

ser. domi-

ni mōis

Aug.

Ibidem.

1. Ioan. 5

Ro. 7. 8.

1. The. 5.

Ibidem.

1. Cor. 12.

hom. 20

*Sequētes
petiōnes
reſpicit
vitā pra-
ſentem.*

*7^{is} peti-
tionis.
Panis ap-
pellatōne
quid ve-
niat.
Panis cor-
poralis.*

*Panis ſpi-
ritualis.
Verbum
Dei.
Deut. 8.
Matth. 4.
Chriſtus
Dei
homo pa-
nis.*

*Ecclus 10-
an. 6. ex-
plicitur.*

*Eucharis-
tia panis*

timam illam immutationem, per quam mortale hoc ſduet im-
mortalitatem perueniamus. Ideo etiam petitiones an-
neſcimus quibus omnia tam ſpiritualia quam temporalia bona
ad hanc vitam tradendā neceſſaria nobis donari poſtu-
lam⁹. Mala item omnia quae nos ab inſtituto curſu ad regnū
celeſte nobis per Chriſtum promiſſum remorari poſſunt
deprecamur, iuſtiſſimo ordine ab hac particula ordietes, P A-
NEM NOSTRUM QUOTIDIANUM DA NOBIS
HODIE. Quae particula, vt caeterae omnes, quot diſtiones
habet, tot habet & myſteria. Panis (vt ſuperius in ſacramētū
Eucharisſtia diximus) in ſcripturis variē accipitur. Nam quā-
do quae designat omnia ad praesentis vitae ſubſidiū neceſſaria,
& praesertim ea, quae ad victum & amiſſū ſpectant. In quam
ſententiā dixit Iacob Gene. 28. Si dominus dederit mihi pa-
nem ad uſcendum, & veſtimentum ad induendum, erit mi-
hi dominus in Deum, & lapis iſte quem erexi in titulum, vo-
cabitur domus Dei. Vnde hoc vocabulo panis ſic accepto, ve-
niunt omnia quae ſunt ad hanc vitam corporalem neceſſaria,
quae Chriſt⁹ his verbis, Matth. 6. designare voluit, Haec om-
nia adiciuntur vobis. Interdum vero panis ſpiritualiter ac-
cipitur, idque trifariam. Primum, pro verbo Dei, quo fidelis
anima ſubinde reſcitur ac ſuſtentatur, quemadmodum Deu-
teronomij octauo, & Matthaei quarto legimus: Non in ſolo
pane viuunt homo, ſed de omni verbo quod procedit de ore
Dei. Secundo, panis proprie Chriſtum Deum & hominem ſi-
gnificat, quatenus ſcilicet pro nobis de coelis deſcendit, car-
nem induit ac immolatum eſt. Nam quum eatenus fide perci-
pitur, ſit veriſſimus ac efficaciſſimus animae cibus, dum ſeculi
cet fide in carnis ſugimmolatione nos certis reddidit de parta
ſalute, ac ſupra quam dici poteſt delectabiliter ad vitam aeter-
nam reſcit. Quid enim iucundius, quam cum tali fiducia ſie-
ti, nō dubitamus nos propitium habere Deum & patrem at-
que hinc forte, vt olium omnib⁹ peccatis exuti, & vera iuſtitia
pleni, aeternam & beatam vitam cum ipſo Chriſto & ore vi-
uimus. In quam ſententiā dixit Ioannis cap. 6. Operami-
ſſicatus, ni non cibum qui petit, ſed qui permanet in vitam aeternam,
quem filius hominis dabit vobis. Et ſtatim poſt: Ego ſum panis
vivi qui de coelis deſcendi: ſi quis manducauerit ex hoc
pane, viuēt in aeternum, & panis quē ego dabo caro mea eſt
chariſtia pro mundi vita. Tertio denique, panem pro ſacroſancta Eua-
chariſtia

chariſtia accipi conſtat, in qua, nobis non tantū caro & fan-
guis Chriſti ſpiritualiter, ſed etiam naturaliter & corporaliter
porrigitur, quemadmodum Paulus teſtatur, quum ait: Ca-
lix benedictionis cui benedicimus, nōne cōmunicatio ſan-
guinis Chriſti eſt? & panis quam frangemus, nōne partici-
patio corporis domini eſt?

Am conſtat, omnia haec, quae appellatione panis continen-
tur, hac precatōnis dominicae particula reſte peti. In pri-
mis enim hac ipſa particula petimus, quaeſque ad praesentis
vitae ſubſidiū neceſſaria ſunt veluti ſunt cibus, potus, veſtis,
caeterae ſedes, ac alia omnia, ſine quibus commodē viuere non
poſſum⁹. Sed roges: Qui ſit, vt nos domin⁹ orare iubeat, p
his adſcendis, quae huic vitae neceſſaria ſunt quum ipſe dicat,
Nolite ſoliciti eſſe, dicētes: Quid māducabimus, aut quid vi-
uemus, aut quibus operiemur? Haec enim omnia gentes in-
quirit. Scit enim pater veſter caeleſtis, quia his omnibus
indigetis. Nam ſi pro his ſoliciti eſſe non debemus, ne oran-
dum quidem pro eis videtur, quum oratio non niſi cum ſum-
ma animi intentione ac ſolicitudine dirigenda ſit, iude quū
Chriſtus dicat, Quaerite primum regnum Dei & iuſtitiam
eius, & haec omnia adiciuntur vobis, videtur haec non que-
renda proindeque nec petenda, ſed tantum regnum Dei &
iuſtitia eius. Praeterea etiam non oremus, niſi ſoſecius non
tantūm piis, ſed & malis hominibus panem quotidianum lar-
gitur Deus, qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos,
Quid ergo eſt quod Chriſtus non orare iubet in hunc mo-
dum, Panem noſtrum quotidianū da nobis hodie, niſi vt do-
ceat, haec nos non aliuudē quā da Deo petere, & expectare
oportere, vt ſcilicet nos à mundanis hominibus diſcerat,
ac alio affectu quā vulgari nos praeditos eſſe debere decla-
ret Mundi enim iudicio ſulta propter mundum haec videtur pe-
titio, quā mundus, quicquid ad ſuſtentandum corpus per-
tinet, magis labori ac ſolicitudini humanae tribuat, quā à
deo expectat aut expectet. Sed pijs, quicquid, id eſt quo vitam
traducimus, inter dona dei computandum eſſe ſciunt. Rur-
ſus, hoc eſt impiis cum piis commune, vt habeant panem ad
manducandum, nec raro longē abundantius piis. Sed hoc in
petiſtis, quod piorū eſt panem de manu dei, id eſt benigna il-
lius gratia cum gratiarum actione percipere, quum impiis
per iniuſtitiam dyabolus praeparet. Ergo petitionis huius hic

1. Cor. 10.

*Aug. de
ſermo, da
mini in
monte.*

*Aug. de
ſermo, da
mini in
monte.*

*Matth. 5.
Dilutio.*

*Matth. 5.
Dilutio.*

*Matth. 5.
Dilutio.*

*Matth. 5.
Dilutio.*

est sensus: Quemadmodum filij huius mundi, quando nō sunt abdicati vel emancipati, sed in parentum potestate cōstituti, de victu solliciti nō sunt, sed tantum, quum opus est cibum à parentibus postulant, certi se, quod petunt accepturos: sic multo minus deceat nos de victu sollicitos esse qui edocēt iūmus omnem crastini sollicitudine abdicere, ac agnoscere patrem nostrum cœlestem tam diuitem, tam benignum, tam amātem, cui tantopere curæ sumus, non cōmissurū, vt quum passerulis etiam de victu prospiciat, quum lilia campi tāto decore vestiat, nobis in filios coopertis, victus aut amicus à se peritus & expectatus vnquā desit. In quā sententiam Psaltes dixit: Iunior fui, etenim senex, & non vidi iustum derelictum, nec semen eius querēs panem. Et Salomon Proverbiorum decimo ait, Deū nō occidere fame animā iusti. Id quod & insignibus exemplis, Helia, Heliſei & Danielis propheta rum manifestum euadit. Nec tamen hoc putandum est, Christum noluisse vt laboremus, quum ad laborandum conditi si mus, quemadmodum aues ad volandū, & Genesis testatur iussisse & ordinasse Deum, vt Adam post lapsum, victū in sudore vultus sui quæreret, sed hoc voluit Christus, ne laboribus nostris, veluti causę, rei cœtum tribueremus, aut victum sollicitudini nostrę acceptum ferremus: sed magis Deo, qui si laboribus nostris suam benedictionem nō addat, terra præter spinas ac tribulos nihil nobis germinabit: atq; adeo labores nostros, si Dei benedictio non accedat, etiam quod ad corporalē sustentationem attinet, parum aut nihil proderunt: quod & res ipsa declarat, quum Deus permittit fruges clade interire: tum enim videmus quā nō sit in nobis situm, vt terra laboribus nostris respondeat, sed plane experimur, totū à Deo pēdere. Laborandum est itaque, sed animum more, quæ officium quidem suum cātando expediunt, sed interim de victu sollicitate non sunt, ex Dei prouidentia reperientes, quod edant. Laborandum inquam est, ne Deum tentare videamur, si contra eius ordinationem foueri cupiamus, sed sine sollicitudine, nimirum labores nostros, Dei benedictioni permittentes, ac ab eo solo pēdentes, qui aperit manū suam, & implet omne animal benedictione. Qui sic in timore Dei laborant, hi soli labores manuum suarum māducabunt, id est dona Dei cū gaudio cordis & gratiarum actione percipient: quum ioterim impiis sese labore enecatibus, vanum sit ante lucē surgere, qui

est coram mūdo locupletissimi appareant non alium tamen, quam tamen doloris manducant.

Vt ergo Christus tam vanam sollicitudinem, & præter be nedictionem Dei, profusū inuisem nobis eximeat, & orationē vt quicquid est superflue voluptatis magis quā necessaria frugalitatis refecaret, in primis simpliciter verbo, panis, vtitur, vt intelligamus, nos nec delicata nec superflua, sed tantum necessaria petere debere, ac habentes alimenta & quibus te gamur, his contentos esse oportere. In quem modū Solomone quoque postulasse legimus. Proverbiorum 30: Mendicitatem & diuitias ne dederis mihi, sed tantum tribue victui meo necessaria, ne forte satiaris illiciat ad negandū, & sicam. Quis est dominus? aut egestate compulsus, furer, & i. Timo. 5. iurarem nomen Dei mei. Et idcirco non frustra in hac petitione addimus, N O S T R A M. Noster enim panis est, quem Deus nobis ad vsum tātum humanæ vitæ suppeditat, quo commo ad & necessario ad p̄e viuendum, & fratribus inseruiendum alimur, non quod ad lasciuendū præter necessitatē luxuriam. Noster est, quem dominus iustis rationibus partum no. Chrysof. bis suppeditat, non quem fraude, dolo, calumnia, vt cōquirimus, & ex proximi substantia ac sanguine exugimus. Nec hoc contentus, addidit Christus, Quotidianū: Item, Hodie, vt omnino quid veller, intelligeremus. Per quotidianū enim victū, parabolici intelligi voluit, adimens studium sumptus & deliciarum: per (hodie) denique substulit curam crastini. Quem admodum paulo post apud Mattheum ait: Nolite solliciti esse in crastinū. Crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi, sufficit diē malitia sua. Perinde atque si singulis nostrum diceret: Ita cœ super dominum curam tuam, & ipse te enutriet. Non est quur anxia sollicitudine & cura te emaceres, pro victu in annos & dies plurimos congregando, quid hęc irridet Deus, quemadmodū Parabola de homine diuite (cuius vberes fructus ager attulit) declarat. Is enim cū multa sollicitudine sibi diuitias parasset, horrea priora destruxisset, maiora fecisset, & illuc omnia, quæ nata ipsi erāt cōgregasset, & iam animæ suæ diceret: Anima mea habes multa bona reposita in annos plurimos, requiesce, comede, bibe, epulare, en ex insperato audiuit sibi Deum dicentē: Stulte, hac nocte repetent animā tuā à te quæ autem parasti, cuius erunt? vbi vt parabolæ vim explicaret, cœtinuo subiungit, Sic est qui sibi thesaurizat, & nō

est in deum diues. Nimirum omnes qui eodem sunt affectu, eadem damnationis censura percellens.

Pis verborum, da nobis.
NEc grandi mysterio carent hæc verba, DA NOBIS. Quo in primis significamus nostram indigentiam & inopiam, deinde conuincimus etiam, quod ex nobis ipsis hunc panem habere non possumus, sed solum Deum esse, qui eum & dare possit & velit. Quo etiam hoc simul oramus, vt Deus nobis eam cognitionem donet, qua certò sentiamus eum panem quo alimur, ac cætera omnia quibus sustentamur, diuinitus nobis donari, vt: pro tanto beneficio ipsi grati simus, iuxta illud Psaltes: Omnia à te expectant, vt des illis escam in tempore. Dante te illis, colligent: aperiente te manū tuam omnia implebitur bonitate. Item, Oculi omnium in te sperant domine, & tu das illis escam in tempore opportuno: Aperis tuam manum tuam, & implet omne animal benedictione. Quam obrem parochi summo studio plebem admonere debent, ne morem, illum omnium pietilissimum benedicens domino ante cibum sumptum, & gratias agendi Deo post sumptum, (quem à Christo profectum & ab omnibus pijs in hæc vsque æuum reseruat) intermittant, aut negligant quod nendum.

Mos benedicendi domino et ante et post cibum reseruat nendum.
1. Cor. 5.
 vel hoc ipso more quæcumque in hanc particulam diximus, in memoriam nobis reuocentur, fiducia erga Deum alatur, & debita gratiæ ipsi pro collatis beneficijs reddantur.

Porro quod dicit, NONNIS pluraliter, non mihi, hoc ipso Christus indicat, Deum, quæcumque dat, non nobis solis dare, sed & alijs per nos, & proinde partem illorum cedere debere sibi parum non valentibus: atque eo ipso tenacitate tolli rerum comunione(m) quam ecclesie proximi postulerunt largitamque & liberalitatem commendat. Ergo frustra in hunc modum orabunt impij, qui non tantum pauperibus, quæ acceperunt à Deo communicare reuocant, sed & insuper pauperes diripiunt, spoliant, ac fraudè dolisque, seu etiam iuris versutia circumueniunt, vt solos locupletent, quos summo opere odit, & quammaximè in prophetis detestatur Deus. Certe Christianus iudicare debet se nihil tanquam proprium tenere, sed omnia in usus proximi, quæ res postulat lubenti animo communicanda esse. Rectè dictum est in tenaces & sortidos: Pance fame morietem: si non paucis, occidisti: Et alibi: Esurientium panis est, quem tu detines: nudorum vestimentum est, quod tu recludis: miserorum redemptio est pecunia, quam

quam tu in terram recondis.

Secundo, hac particula petimus, vt pater ille cælestis non solum corporalem, sed & cælestem & spirituales alimonia, qua animus & spiritus noster vegetatur, nobis impernet. Et in primis, vt intellectū diuini verbi, & diuinorū mandatorum suorum dare dignetur. Verbum enim Dei, verè spirituales panis est, qui animum pascit & reficit, quemadmodum locus ille Matt. cap. 4. supra citatus, atque adeo res ipsa testatur. Rursus, meditatio & operatio diuinorum præceptorum panis est, quem Psaltes dulciore esse pronunciat, supra mel & suuū, Petimus, itaque, vt Deus hunc panem nobis dilargiatur, vt ipse eum nobis frangat ac impertiat, vt: eodè pane & intellectu & voluntatem nostrā reficiat ac corroboret. Præterea vt quotidie nos eum panem operari (hoc est vt nos sedulo in lege Dei meditari ac modice) faciat, quo scilicet euicemo di spirituales alimonia aliti & confortati, eadem ad illam perfectione, absolutamque vitæ beatæ saturitate peruenire mereamur. Vocatur quoque & iste cibus Quotidianus, quod quando ista vita temporalis per dies decedentes succedentibus; peragitur, animi nostri affectus nunc in spiritualia, nunc in carnalia alternat: quo fit, vt quotidie panis iste nobis necessarius sit, quo animus subinde relabens & elurians erigatur, reficiaturque. Verum autem & hic panis, nobis à Deo dari, quod verbum Dei non aliter salutare sit, nec in animæ viscera trahatur, frustra aliter salutare dignū pariens, nisi Deus ipse intus docuerit. Frustrā liqui- dem concionatoris vox aures foris pulsabit, nisi & vnatio (id est si Deus est gratia spiritus sancti) verbi vim in animi recessus inferat, ipse doceat faciat nos Theodidactos, id est à Deo doctos. Certe qui quotidie in intellectu verbi Dei promouet, adolefcitque; & gratia. Iohann. 5. desceat quotidianis virtutū auctibus, is solus verè sentit, quam Theodidactis dulcis animæ cibus sit, verbum Dei, vt iam libeat exclamare dacti. cum David, Quam dulcia faucibus meis eloquia tua super mel ori meo: Et iterum. Ideo dilexi mandata tua super aurū & topazion. Hoc cibo iuxta naturæ nostræ modulum donec hæc temporalis vitam gerimus (quod, hodie, denotat) alij Philipp. 3. non oportet, donec ad perfectum robur plenitudinis, quæ est Christus in Christo Iesu, nunquam non proficientes perueniamus.

Tertio, & magis peculiariter panis quem petimus ipse Christus est, vitæ largitor & author, quem nobis fame de celo percussibus de celo mittere Deus dignatus est. Non enim ex-

plebat animum nostrum panis philosophorum, aut fermenti
Pharisæorum, sed panis ille cœlestis, qui dat vitam mundo.
Psal. 106. Petimus ergo, vt Deus hęc panem nobis quotidie det, id est
Ioan. 6. vt per spiritũ suum nos doceat in incarnationis Christi myste-
ria, idque per fidem, qua sciamus & cognoscamus Christum
carne suam dedisse pro mundi vita, hoc est pro nostra redem-
ptione, Deoque patri pro nostris peccatis satisfecisse. Dein-
de in hac carne resurrexisset, vt certi simus, eum regnare nũc
Rom. 6. immortalē in hoc, vt nos in membra sua cognoscamos. pla-
nẽ iustificet, & reddat etiam post hæc ea exactam vitam immor-
tales & beatos. Sic enim spiritualiter pascitur animus noster
Rom. 4. suauiter, sicut recolēs, quod Iesus Christus traditus est pro delictis
nostris, & resurrexit propter iustificationem nostram.
2. Cor. 3. Petimus autem hunc panem nobis quotidie dari, hoc est hęc
Ioan. 14. fidem in nobis in dies augeri, quo tandem eo perducamur,
vt & ipso Deo, id est diuinitate Christi, qua idem est cum pa-
tre, pascamur, lactique ac aliares vitam sanctam in Deo agamus,
certi ac securi, quod hunc panem manducantes, hoc est
Ioan. 6. in Christum pro nobis crucifixum & mortuum credentes,
1. Cor. 13. nõ moriemur in æternum, sed transeamus à morte in vitam.
Quoniam verò hæc perfruitio deitatis, hic nõdum plena est,
tum verò plena erit, quando extincto in nobis per spiritum
Christi omni peccato, Deus in nobis erit omnia in omnibus:
1. Cor. 15. idcirco postulamus hęc panem hodie, hoc est quãtis per nos
hanc mortalem vitam viuimus, nobis dari. Petimus etiam, vt
Ioan. 6. hunc panem ipse det qui dixit: Et panis quem ego dabo, caro
mea est pro mundi vita. Nam hæc fides non aliud nõdum quàm em-
mero Dei beneficio animis nostris infunditur, neque aliter
quàm promouente spiritu Dei augetur, sicut scriptum est:
Mat. 16. Quia non caro aut sanguis reuelauit tibi, sed pater meus qui
in cœlis est. Hęc est illa fides, qua regeneramur, renascimur,
ac in Christo adolescimus, quem admodum scriptum est: Et
Ioan. 1. dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomi-
ne eius: qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis,
neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.
Cyprian. orationẽ
dilectam.
Ang. de
serm. diu-
in mote.
Mat. 5. **Q**uarto. Quoniam necessarium erat, vt Christus hanc fi-
dem in nobis sacramento aliquo insigni ac visibili ro-
boraret, ac certos etiam efficeret, vbi tale sacramentum non
indignè participaremus, Christi beneficium ad nos omnino
pertinere: idcirco rectè deum petimus, vt pater cœlestis det
nobis

nobis panẽ illum supersubstantialem in sacrosanctæ Eucha-
ristiæ sacramento rectum & velatum, quem rectè nostrum di-
cimus, quia sicut Deus intelligentiũ & credentium pater est,
sic & Christus, quum corpus & sanguine eius in Eucharistia
per fidem contingimus & edimus, noster panis est. Petimus
autem hunc panẽ nobis quotidie dari, quod sic nobis viuend-
um sit, vt eum quotidie accipere mereamur. Atque vitam
omnes Christiani sic vitam suam instituere, vt quenadmo-
dum olim in primitiua ecclesia occidentali, non tantum spiri-
tualiter, sed etiam sacramentaliter cõmunicabant corpori do-
minico, sic & hodie omnes ad Eucharistiæ perceptionẽ debi-
ta pietate accurrerent, quod id infirmitas nostra plurimũ re-
quirere videatur. Nam si quotidie peccamus, ac peccatũ pec-
cato cumulamus, quotidie etiam hic panis mysticus necessa-
rius videtur, qui animæ laborãti & peccatis obrutus, certissi-
ma est medicina, & præstèssimũ remedium. At si ea est tem-
porum horum cõditio, vt hic mos non facillè in vsum reuo-
cerur, viderint fideles sacris altantibus, vt saltem spiritu ac men-
te communicet cum desiderio, quum oportunum erit etiam
sacramentaliter comunicandi. Sed de hoc aliàs latius dixi-
mus. Datur autem hic sacrosanctæ Eucharistiæ panis, non ab
alio, quàm à Deo & Christo filio eius. Ipse est enim, non mi-
nister sacerdos, qui re vera baptizat, & qui carnem & sangui-
nem suum nobis prebet in remissionem peccatorũ. Et quauis
hic panis semper vnus sit, quotidianus tamẽ dicitur, & ad hoc dat
tempus pertinet, in quantum scilicet ministratur animæ qui-
busdam signis ac dictis, & quatenus ad quotidianum pecca-
torum, in quæ in dies incidimus, remissionem proficit.

Et dimitte nobis debita nostra.

Hic debitorum nomine peccata significari, manifestũ est
ex Luca, qui eandem petitionem in hac verba renarrat:
Et dimitte nobis peccata nostra, siquidem & ipsi dimittimus
omni debenti nobis. Porrò peccata, debita dicuntur ac debi-
tissima alsimilitudine, Mat. 18. quod non secus atque debitor obli-
gationis vinculis obstrictus, soluere quod debet, tenetur: ita
peccator funibus peccatorum obligatus, peccatũ luendũ ob-
noxius est. Sic Christus de hominibus illis decem & octo, su-
per quos cecidit turris in Siloẽ, respondens: Puratis, inquit,
quia hi præter omnes homines habitantes in Hierusalem fue-
FF iij

Aug. de
serm. diu-
in mote.

Aug. ad
Ianuariũ
Supra de
admini-
stracione
sacramen-
torum.

Itẽ in sã-
Euchari-
stia.
Christus
corpus &
sanguinẽ
suum.

Aug. de
serm. diu-
in mote.
Luce 7.

Luce 13.

Aug. rūt debitores? id est peccatores ac pœnæ obnoxij, nam cōti-
Christus nuō adicit: Non dico vobis, sed si pœnitentiā nō habueritis,
non vetat omnes similiter peribitis. Christus itaque hac orationis par-
pecuniā ticularia nō hoc iubet, vt pecuniā mutuo datam debitoribus
mutuo da remittamus, sed tantum, vt veniam demus in nos peccātib;
tam repe Christiana enim philosophia seu Euangelium docet nos de-
tere. quadam spiritali & æterna iusticia in corde, quæ inter alia
Roma. 1. postulat, vt volētes nobis à deo dimitti peccata, fratribus se-
Matth. 5. militet in nos peccantibus offensam ex corde remittamus,
Marc. 11. quōd alioqui cor aut ira aut vindictæ cupiditate æstuans, iu-
 stitiæ spiritalis capax omnino non sit. Interim (vt iam dixi-
Explicatio mus) non vetat Christus, quo minus repetamus pecuniā mutuo
sur locu. dato, aut quod nostrū est, qui ne vetat quidem, ob id le-
Matth. 5 gitimo iure experiri. Nā quod apud Matthæum legitimus, do-
Christi do minū dixisse: Ei qui vult tecum in iudicio cōstendere, & tuni-
strina nō cam tuam tollere, dimitte ei & pallium, eo (quem admodum
aboles im id genus alia) dictum est, vt Christus animum formaret, non
peria seu vt imperia seu iudicia terrena, quæ sunt ordinationes dei,
iudicia aboleret seu illicita iudicaret. Vult Christus in suis ante om-
torrens. nia vigere charitatem vult vt alieni sint ab omni ira amorq;
Lucæ 12. affectu maximè verò à vindicādi cupiditate. Vult vt studeat,
 quatenus in eis est, etiam cum rerum suarum temporariarum
 iactura pacem habere cum omnibus hominibus. Is itaque est
 sensus Christi verborum: Si iudicis in hominem cōsentium
 sum, qui malit ad iudicium prouocare, quàm tibi quod tuum
 est, vel dare vel relinquere, & periculū sit te cuiuscumodi ad-
 uersarij tui malitia (vt ferè sit) detrimentum dilectionis proxi-
 mi facturum, aut amaritudinem quandam, seu vindicandi
 affectum animo inde concepturum, potius est vt iacturam
 rei familiaris, quàm animi facias. Quid enim prodest homi-
 ni, si totum mundum lucretur, animæ verò suæ detrimentum
 patiat? Quin & ethnicis litigandi studium tam iniustum
 fuit, vt quoad possent, omnem litiganti materiam absceden-
 rent ac submouerent, iudicantes eum, qui pacem emeret,
 adeo nō facere iacturam, vt etiam maximum lucretur. At
 si quis est, qui animum Christiano homine dignum gerit, à
 tranquillitate non facile dimobilem, nec temere amaris affe-
 ctibus, ab his quæ extrinsecus acciderint corrumpendum, si
 salua conscientia, ac licitè, quod suum est, iure repetierit,
 in mōte. si tamen modestè ac leniter egerit, hoc est ad eam regulam,

vt

vt in animo semper paratus sit, magis amittere quod sibi de-
 betur, quàm Christiani ledere charitatem, ac iure experiūdo,
 non tam intendat fructum pecuniæ quàm vt proximum ma-
 litiosum debitorem suū corrigat, is enim si habet, vnde tibi
 quod debetur reddat, & reddere per calumniā denegat, tum
 non solum pōn peccabis in eum, sed etiam proderis ei pluri-
 mum, si iure repetas quod tuum est, ne ille dum alienā pecu-
 niam lucrum facere vult, damnum fidei patiatur: quod tanto
 est grauius, vt nulla sit comparatio. Paulus certe non damnat
 est grauius, vt nulla sit comparatio. Paulus certe non damnat
 usum iudiciorum, ad vitam corporalem tradendum appri *Luc. 16*
 mē necessariā: sed damnat: quod Corinthij mallent apud in *1. Cor.*
 quos, nimirum ethnicos iudices, quàm apud sanctos iudicari *6. expli-*
 perinde atque non fuerit inter eos sapiens quisquam, qui pos-
 set iudicare inter fratrem suum, qui posset cōtrouersias
 inter fratres subortas, citra tumultum aut gētilium scandalum
 componere, aut etiam diiudicare. Damnata itaque hoc litiga-
 di indecorum, & procliuatē scilicet ac temeritatem maximè *nat. liti-*
 verò vindicandi (qui rarè à litigando deest) affectum, verum gādī per
 iudiciorū vsum integritate animorum (quæ Christianos do- *uicantur*
 cet) salua permanente, adeo non damnat, vt alibi valde cele- *ac indeo*
 bret. Itidem, non vetat Christus, quum iubet dimitti debito- *rū nō in*
 ribus nostris, publicos latrones, homicidas, adulteros, & id *dicia.*
 genus reipublicæ pestes iure publico accusari, ac etiam puni *Roma. 13*
 ri. Multo minus iubet, vt temerè ipsi commissum ignosca- *Christus*
 mus, aut ad ipsorum scelera conuicemus. Nec prohibet etiā *nō vetat*
 quo minus magistratus auxilium ad propellendam viam pri- *maleficos*
 uatā imploremus, tametsi dicat, Si quis te perculserit in dex- *puniri.*
 teram maxillam tuam, præbe ei & alteram, quod alioqui fru- *Locus ex*
 stra Euangelij plurimis aliis in locis doceret, imperia ac ma- *placitaw*
 gistratus, esse ordinationes Dei bonas, præsentēs item pote- *Matth. 5*
 states obedientia ac honore colendas. Potestatem quoq; non *1. Pet. 2.*
 frustra gladium portare, sed in hoc adeo constitutam esse, vt *Roma. 13*
 gladio veatur in laudem bonorum & vindictam malefacto- *rum.*
 rum. Neque Christus ipse Cæsaris imperium suis verbis fir- *1. Pet. 2.*
 mare, quū ait: Redditæ Cæsari, quæ sunt Cæsaris: & Dei quæ *Mat. 22*
 sunt Deo. Quo quidem respōso, est suum regnum quod spi- *rituale est,*
 ritale est, à corporali regno diserte discreuerit, suum tamen *quæ tribuendum*
 cuique tribuendum esse iudicauit, Deo perpetuum aomi iu- *stifiam ac*
 stitiam ac innocentiam, Cæsari verò, quod leges ciuiles ac pu- *Mat. 5.*
 blicis mores ei præstari volunt, ac iubent. Hic ergo dominicæ *Rom. 12.*
 FF iijj

orationis locus, & similes in Euangelio, qui vindictā prohibent, intelligendi sunt de priuata vindicta non de publica, quam exercet magistratus, quā & Paulus ministrum Dei appellat, ac variis encomiis illustrat. Itaque neq; accusator seu delator publici criminis peccat in Euangelium, modò tamen cesset priuata vindicandi libido, ac desit priuata animi dolor, sese, si liceret, vlticē paratus, & hoc tantū queratur, vt publica scelera iuxta leges, quæ Dei ordinationes sunt, puniantur, vtque reipublice tranquillitas seruetur. Neq; peccat, qui videns sibi vim intentari, vel ad Cæsam, vel præsentē, propellatur, vocat magistratū. Id quod & Paulus fecisse legitur apud Fellicem præsidis tribunal. Sed de hoc obiter distū sit satis, hic ad Acto. 25. monuisse suffecerit: verbo debiti hoc loco peccatum venire, Rat' or nō pecuniam, aut quod alio qui nobis in iure ciuili debetur. Ed iam ad expostionem de minicæ oratōis reuertamur.

Superius itaque à deo precati sumus, omnia ea bona, quæ precatio à Deo peti possunt. In primis æterna ac spiritualia. Deinde etiam corporalia ac temporalia: hic docet nos Christus deprecari omnia mala tam corporis quàm animi, siue huius temporis, siue æterna. Principio itaque iubet, nos à Deo petere remissionem peccatorum nostrorum, quibus tãquam funibus congestimur, quo principio hoc ostendit, locum etiam esse penitentiæ lapsis post baptismum. Fidelibus enim hæc apta tor oratio, quòd qui inuitus baptismatis sacramto nō fuerit, Deum vocare patrem nō possit. Itaque cogentur (velint, nolint) Nouatiani, simul & Anabaptistæ nobiscum confiteri, vel remissioni peccatorū post baptismum locum esse vel saltem orationem dominicam ad se nō pertinere: quorū si hoc concesserint, iam se planè hæreticos declarant, qui se à Christo & ecclesia (cui hæc oratō formula illæ prescripta) separant. Secundo reuocat nos Christus ad nostræ infirmitatis cōsiderationem, bonumq; humilitatis insinuat, vlticē agno-

scamus nos omnes in cōspectu Dei esse peccatores & reos, ac scilicet quis sibi quasi innocens placeat, sed quicquid cōscientie sue recorderetur. Quod & Ioānes in epistola sua monet, dicens: Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis nō est. Et Salomō in rouerb. cap. 20. Quis potest, inquit, dicere: Mundum est cor meum, & purus sum à peccato: Et rursum: Non est homo qui non peccet. Alio quoque in loco : Septies in die cadet iustus, & resurget. Nam

Nonatiani, Anabaptistæ.

Orō in cōspectu dei peccatores sum'.

Psal. 113. 1. Ioan. 1. Ro. 7. 8.

Nam etsi à consensu (qui nos reos æternæ mortis fecit) prepe remus, quis tamē nō sentit se circumferre carnē peccati? quā impellat, sit, vt quisq; cogatur multa adhuc i seipso desiderare, & sentire se multa, perpetuāq; cōdenatione egere, ac sibi semper orandum esse: Ne intres domine in iudicium cum seruo tuo, quia iniquitatis habitator in conspectu tuo omnis viuens? Hæc certe humilis cōfessio, quæ ex limpido fidei fonte emanat, summum est præsidium ad impetrandam veniā, quæ subnixus Publicanus repulso superbo Phariseo, descendit iustificatus in domum suam ab illo. Nam (vt ibi veritas subiungit) qui se humiliat, exaltabitur; & qui se exaltat, humiliabitur. Lucæ. 18. Acc vt Petrus & Iacobus testantur: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiā. Tertio, docet Christus hanc peccatorum remissionem nō aliunde quā à patre cælesti peti oportere. Nemo enī potest peccata dimittere, nisi solus Deus, Marc. 2. Et vt ipse ait Esa. 43. Ego sum, ego sum ipse qui delinquit iniquitates vestras. Nā quatenus homines peccata remittant, diximus superius in penitentiæ sacramento. Quarto do-

ceat Christus pronā ac facilem esse viā, remissionem peccatorum consequendi, quòd hæc iubet postulare à Deo tãquam patre nostro, cuius propriū est, filiorū ad se reuertentium misereri ac parcere, quod & alibi Christus ipse insigni parabola de filio prodigo declarauit. Et Psaltes in laudis confessionem prorumpens, testatur, quòd ait: Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas, qui redimit de interitu vitam tuā, qui coronat te in misericordia & Psal. 102. misericordiam habet, eo ipso ostendit, patrem suum cælestem facilem esse ad condonandū nobis delicta nostra, quod nos id ipsum ab eo petere & orare docuerit, ac etiam iusserit, Hoc enim solo, paternā misericordiam & veniam preces nostras secuturam satis promittit. Qui enim nos sic iussit orare, neque semel confirmauit nos exoratores, quicquid abs Deo in ipsius nomine peteremus, ille certè præbuit petendi fiducia, quòd fidelis sit & mentiri non possit pater, qui p filii sui sic nos orare docuit ac iussit. Si (inquit Apostolus) cōfessi fuerimus peccata nostra, fidelis est dom'n', qui nobis peccata dimittit. Eidelem certe dominum ad dimittendū peccata adserit Apostolus, significans Deū pollicitationis & fidei suæ seruan tem, quod & Dauid Psal. 50. testatur, cum corum iussorū veniā deprecans ait: Tibi soli peccaui & malum coram te feci, vt iu

Psal. 113. Humilis confessio, si inueniam.

1. Pet. 5. Iacob. 4. Deo peccatorum remissionem.

Facilis via cōfessionis.

Lucæ 15. Psal. 102.

Roma. 3.

stificeris in sermonibus tuis & vincas cum iudicaris, quasi dicat. Mundus sibi vere persuadere non potest, te Deum grauius contra te delinquentibus vere & serio ignoscere. Sed quando tu Deus pollicitus es peccatoribus ad te reuerentibus ac confidentibus delictorum indulgentibus idcirco plane confiteor me tibi soli Deo deliquisse, ~~quod non~~ veritatis promissionis tuae innoxius, quare ipsa vices omnes secus de te iudicantis. Denique facilitate remissionis confirmat adiecta conditio, qua tanquam signo nos certos de sua voluntate facit Deus nostramque imbecillitatem ac diffidentiam confirmat ac corrigit, hoc inquam signo, Remittenti remittetur. Nec enim vel irrationabilis quisquam, aut in magno aliquo, aut in exiguo delicto de iudicio Dei conqueri possit, asserit in nostra esse potestate iudicii de nobis futurum, perinde atque si dicat quemadmodum tu tibi ipse iudicabis, ira etiam tibi iudicabo. Si enim

Christus per adiectionem veluti signum quodam nos certos facit de remissione peccatorum.

Matt. 5.

Chryf. in

Matt. 10

mil. 20

Matt. 5.

Matt. 4.

Cuius

Christus

visus

est verbo

dimittent

de.

Nobis.

Roma. 9.

Exod. 32.

Nostra.

inquit Christus) dimiseritis hominibus errata sua, remittet & vobis pater caelestis errata vestra. Ex pacto ergo dominum conuenire possumus, ut peccatorum remissionem concedat. Si tamen aliis à nobis errorum suorum prius facta sit venia. Certe pater agnoscat à filio praescriptam conditionem, modo, quod ad nos atinet conditioni satisfacere non detrahemus. Ceterum verbo dimittendi usus est Christus: ut significaret remissionem peccatorum, è sola gratia Dei pendere, id quod latius in materia iustificationis explicauimus.

Quod autem rogamus (Dimitte nobis) admonemur in hoc fraternali charitatis ut non minori mentis ardore ac deuotione petamus proximis nostris sua delicta ignoscere, qua nobis nostra condonari postulamus. Quia Christianae charitatis ardor, latius etiam progreditur. Ut sancti videantur maiore habuisse in oratio proximorum curam, quam suae propriae salutis, quemadmodum Paulus testatur: Veritatem, inquit, dico in Christo Iesu, non mentior testimonium mihi perhibentem conscientiam meam in spiritu sancto, quoniam tristitia mihi magna est & cotinuis dolor: cordi meo. Optabam enim ego ipse aui thema esse à christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitae, &c. Et Moses eodem spiritu percutus orauit, dicens: Obsecro, inquit, domine, peccauit populus iste peccatum maximum, aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro quem scripsisti. Amen. Dicimus autem: Debita nostra, non quemadmodum panem quotidianum

num nostrum appellamus, veluti nobis impartitum ac donatum à Deo, à quo omne, quod bonum est, proficiscitur & suo dono nostrum fit. Sed nostra sunt peccata, veluti quae ex nobis ipsi, & non à Deo sint, quemadmodum apud Osee dominus contestatur: Perditio, inquit, tua ex te Israel, tantummodo externa est auxilium tuum, nam neque in Deo, neque in Deo est malum, & nemo Deo auctore fit delictor.

Quae hac petitione deprecari etiam peccati poenam nos asserunt, veluti indiuiduam peccati comitem ac si diuiduam poenam, quemadmodum Paulus ait: Stipendium peccati mors, comitem peccati in ecclesiae supplicationem respectiue videntur, quae haec est petitionem, veluti paraphrasi quadam explicare voluissim. Adde, cum orat: Ineffabilem nobis dominem misericordiam tuam clementer ostende, ut simul nos & à peccatis exuas & à elysia poenis, quas pro his meremur, eripias: atque eo tendit psalmus septuagesimo octauus.

Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.

Sunt plerique solo nomine Christiani, quibus videtur fieri vix posse, ut homo ex perfecto corde, capitali hosti & malefactori dimittat, sed hi incipient fieri Christiani, discentes & carnaliter hunc affectum remittendi proximo non ex nobis esse, sed à Deo peti etiam oportere. Deinde intelligant nullum plandum horem esse, petenti fratri condonare errata, siquidem inuidia liberari, iracundiaque sollicitudine leuari, magnam redolentem menti nostrae quietem. O dium vero assiduum in corde gerere, inuidia torqueri, tormetum est, quo non facile reperias maius, ut testes nobis sunt inimicitarum appetentes & odij amantes. Ad haec & si praecipuum de diligendis inimicis magnam valde esse videatur, tamen si praemium hoc enauantibus cogitaueris, nihil omnino videbitur. Praemium quidem quod à te dimittenti proximo, nullius à te exigetur ratio peccati, atque etiam merces ampla in futuro tribuetur. Aursus si cogitaueris quam non paria domino facias, in conditione proposita adimplenda te profecto pudebit, vllam hic difficultatem causari deus cum nullius vnquam idigeat, à te grauius offensus, tibi gratis ignoscit, ab omni peccato profusus extraneus. Tu verò qui proximo dimittis, ipse quoque remissionem idiges, nimirum multorum etiam peccatorum erga Deum reus, & forte maior quam proximus tuus, cui dimittere iuberis. Sed facite in-

iusta aliqua à proximo esse perpeſſum, ea tamen talia procul dubio ſunt, qualia etiam tibi à Deo remitti poſſis, multoque ſterdum tua commiſſa maiora. Denique ſi Deum vis habere patrem, necelle eſt, vt exemplo eius nō tantum amicos, ſed & hoſtes & inimicos diligas & complectaris. Quemadmodum Chriſtus Matth. 5. ait: Diligite inimicos veſtros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro perſequentibus & calūniātibz vos, vt ſitis ſilij patris veſtri, qui in cœlis eſt, qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos ac iuſtos. Si enim (vt ſubdit) diligitis eos qui vos diligunt, quā mercedē habebis: nōnne & publicani hoc faciūt? Et ſi ſalutaueritis fratres veſtros tātū, quid amplius faciatis? nōnne & Ethnici hoc faciunt? Eſtote ergo & vos perfecti, ſicut & pater veſter perfectus eſt. Atque hic, ne doctrinam euangelicam (vt i impoſſibilem auerſemus) Chriſti & ſanctorū fratrum noſtrorum exempla nobis intuenda ac imitanda ſunt, qui pro perſe cutoribus & occiſoribus ſuis, iter ipſa etiam verbera ac mortis, ardentiffimè orafſe legunt: quin & Davidis, viri veteris teſtamenti, affectus ſtuenus eſt: Domine, inquit, Deus meus ſi feci iſtud, ſi reddidi retributiōibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis. Iob quoque (memorable illud patiētiæ exemplū) nobis rememorandus eſt: Si gauifus, inquit, ſum in delicto inimici mei, ſi dixi ſi corde meo, benefactū eſt, audiat auris mea maledictiōnem. A quo multū abhorrent hi, qui cum aduerſariū ſuum malitioſum in ius vocauerint, nec ab eo confeſſionē ellicere poſſint, gaudēt tamen, ſi ſaltē eum ad periurij reatum adigant, vt vel ſic animam eius perdant.

Queſtio. Ed dices: Quid ſi quiſpiam eam adhuc ſperfectionem ſani ſuo ſuo ſentiat, vt proximo noxam ſtatim remittere poſſet ſibi non videatur, nunquid ſi penitus ab orando deſiſtet, aut ſaltem orationis dominicæ formulā euitabit? Reſpondemus, Multum diſſerre, an quis affectum cum nondum habeat, cum tamen à Deo ſibi dari affectet: tan verò, quum eū necdum habeat, ne optet etiam habere ac à Deo nancifci, ſed magis odio ac liuore intabefcat, eligens magis mori, quàm vidētē libidinē ponere. Si quidē prior rite ad orationē accedit, atque ad eō magis oratione idiget, quo corruptior gerit affectum. Ita que piē & dominicam orationē totā recenſebit, ſi hanc particulam quam tractamus, animo permurmurās, à Deo expectat ſibi hūc affectum dimittendi proximo, ac ſpiritu dulcē largiri,

largiri. Quod faciens, ad eō non orabit cōtra ſe, vt etiā quod fideliter petit, ſi ſpētraturus, quemadmodum Chriſtus Lucæ 11. pollicitus eſt, dicens: Pater veſter dabit ſpiritu bonum petentibus ſe. At poſterior, qui obfirmavit animū contra proximo ſuum, ſi certē fruſtra orat ſibi dimitti peccata, Chriſto exertē dicente: Si non dimiſeritis hominibus, nec pater veſter dimittet vobis peccata veſtra, quod & memorabilia para bōla declarauit de ſeruo, qui noluit miſereri cōſerui ſui, qui & propterea iuſtus eſt tradi tortoribus, quoaduſque redderet vniuerſum debitum: vbi i calce parabōlæ vim explicās, ſub iunxit: Sic, inquit, & pater veſter cœleſtis faciet vobis, ſi non remiſeritis vniuſquique fratri ſuo de cordibus veſtris. Quod & ſæpe alibi, veluti cuius ſumman gēſerit curā, requirit, dicens: Dimittite, & dimittetur vobis. Item, Quā mēſura menſi fueritis, remetietur vobis. Item, Cum ſtabitis ad orādum, dimittite ſi quid habetis aduerſus aliquē, vt & pater veſter, qui in cœlis eſt, dimittat vobis peccata veſtra. Rurſus, Matth. 5. Cum offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quōd frater tuus habet aliquid aduerſum te, relinque ibi munus tuū ad altare, & vade prius reconciliare fratri tuo, & tunc veniens offer munus tuū. Ecce quātam curam Chriſtus huius rei gēſerit, quam tam ſæpe, ſedque non generatim tantū, ſed ſpecialiter & exertē ſculeat, atque etiam maximum præmiū facienti pollicetur: iterim etiam mille tibi occaſiones manſuetudinis ac pietatis miniſtrat, vt hoc quod in te eſt beluinus, depellat, & iram (qua ſagra) extinguat, tūque vnderque tuis membrīs reiungat. Poſt & Ieſus filius Sirach veteris teſtamenti ſapientis, pulchrè monet: Qui vindicari, inquit, vult, à domino inueniet vindictam, & peccata illius ſeruās ſeruabit. Relinque proximo tuo nocenti te, & tūc deprecāti tibi peccata ſolentur. Homo homini reſeruat irā, & à domino quaerit mēlam: In hominem ſimilem ſibi non habet miſericordiam: & de peccatis ſuis deprecatur? Ipſe cum caro ſit, reſeruat iram: & propitiatiōē petit à Deo? quis exorabit pro delictis illius? Quo quid aliud ſignificat, quā quōd talis hominis oratio (iuxta Pſalmiſtæ verbum) ei fiat i peccatum? Nam quod aliud eſt dicere, Dimittite nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris, ſi nō dimittamus: quā, Sicut nos nō dimittimus debitoribus noſtris, ita nec tu deus dimittas nobis: quæ horrida proſo eſt imprecatio, piis am-

*Odio ta-
beſcens,
Matth. 5.
Matth. 18*

*Matth. 6.
Matth. 11.*

*Chryſ. in
Matth.*

Eccle. 28

Pſal. 108

ribus ac mentibus inuisa.

Questio. **A**T iniquos: Si talis est causa orantis, qui necdū ex corde Ar remisit proximo, multi erūt, qui dum orationem dominicam recesserint, huiusmodi particulam inter orandum omitrent. Sed quis hos stultos non videt? Primum, quia non orant, vt Christus voluit & docuit, nec sunt Christi discipuli. Secundo, quia nec pater libenter exaudit orationem, quā filius non d. clauit. Cognoscat enī pater filij sui sensus & verba, non suscipit quæ usurpatio humana excogitauit, sed quæ sapientia Christi exposuit. Ergo orationem quidem dicere possunt, circumuenire Deum & fallere non possunt: nec accipiunt indulgentiam, nisi ipsi in d. llerint prius. In summa, vt huius particulæ sine faciamus, Nobis qui filij Dei & Christi discipuli, cum dici, tum esse volumus, orandum est, vt pater noster celestis nobis d. onem gratiam ex corde remittendi proximo debita in nos commissa, vt eandem remissionis gratiam vicissim ad eos consequamur.

Dilurio.
Sunt
qui aliter
orant
quam
Christus
docuit.

Et ne nos inducas in tentationem.

Tentare i scripturis cum generatim accipitur, significat periculum facere se experimentum de aliquo sumere. At tētare Deū, nihil aliud est quā d. Dei verbis seu promissis nolle, simplicitate credere aut fidere, sed velle facere periculum, aut experiri, num verū sit quod Deus verbo suo proposuit, aut futurū pollicetur est: vel econtrario velle aliquid experiri contra legem naturæ inditam, vbi nec Deus id vt fiat, præceperit, nec extrema necessitas huc coegerit, q. est Deum irritare, exasperare ac contemnere, quem admodum legimus Genes. 17. Quid (inquit Moyses ad populum) iurgamini contra me? Cur tentatis dominum? Item, Deuter. 6. Non tentabis dominum Deum tuum, quem locum Christus contra dyabolo tentatoem citat, Matth. 4. Et in Actis, Cur tentatis dominum, vt sponatis iugum super cerviices discipulorū? quasi diceret. Nondū creditis nos iustificari per fidem i Christum Iesum, quem admodum ipse docuit. sed magis ceremoniis iudaicis. Dicitur autē & Deus tentare, & dyabolus, sed diuersa ratione ac sine. Deus tentat vt probet seu exploret fidem nostram, non quasi necius mentium humanarū, sed vt nos nobis ipsi ostendat, ac mūdo reddat manifestos. Sunt enim plurimi, qui sibi probē in Christianismo profecisse videntur, sibi

Tentare
quid signi
fies? scri
pturū.

Acto. 15
Deum ten
sat.
Diabolus
tentat.
Aug. de
ser. domi
ni in mō
te.

sibi persuadentes quasi toto corde Deo fidant ac adhæreant, idque priuquam sui periculum fecerint: at quem aduersitatis procellæ inciderint, tum demum re ipsa comperit quā longè ab sint a perfectione iustitiæ, qui ob id tentantur, vt sibi cogniti fiant, vt que erudiantur, instruantur ac probentur. Qui vero iam re vera pii sunt, hi vt manifestentur glorificēturque, a domino tētari perhibentur, sicut scriptum est: Vasa figuli probat fornax, homines autem iustos tentatio tribulationis. Sic Deus Abraham multarum gentium patrem i filio tentauit & honorauit: sic sanctos apostolos, sic inuisissimos martyres, igni & ferro, infinitisque tormentorum generibus coronauit. Dyabolus vero tentat, non vt instruat, sed vt subruat: non vt erudiat, sed vt evertat. Nam cum sciat carnē fragilem esse & ad malum procliue mundi amantē, mentēque nostram veluti captiuā i corpore mortis huius detineri, suggerit carni, corporeæ voluptatis cupidinē ac illecebras, obicit oculis mundi ornātū, fastum & gloriam: aut si hoc nō sufficit, sollicitat mundum, vt tētent bonorum direptiones, exilia, & mortes: denique, prouocat mentem ad vitē superbia, vel tristitia & amarulentia obscurat, faciens vndique periculum num possit hominem subuertere. Dei ergo tētatio, probatio: dyaboli vero tētatio, deceptio, seu praua suggestio est. Absit ergo, vt quis putet Deum ad hunc modum nempe subuertendi gratia, quempiam tentare quomobrem diuus Iacobus ait: Nemo cum tentatur, dicat, se a Deo tētari. Deus enim intentator malorum est, hoc est Deus nō est mali suggestor, qui est autor omnis boni. Quōd autem hic oramus, ne Deus nos in tentationem inducat, simili phrasi dictum est, qua dominus dicitur indurasse cor Pharaonis, aut conueruisse cor Aegyptiorum, vt odiret populum eius, seu conclusisse omniam sub peccato, id est permisisse, vt hæc fierent. Nā si equēs hæc phrasi est in scripturis, qua Deus dicitur ea agere siue facere, quæ fieri permittit, vt sit sensus: Et ne nos iocuas i tentationem, id est ne permittas nos induci. Tentatio enim hic pro mali suggestionē accipitur. Nec hoc omittendum est, tētationem aliam humanam dici, veluti quæ a carne seu a mūdo proficiscitur qualis est tentatio ad fornicationem, furtū, & id genus similia vitia, de qua dictum est: Tentatio vos non apprehēdat nisi humana. Alia vero est dyabolica, qua satanas tristitia æternæ damnationis, timoris blasphemiam & despera-

Eccle. 17
Geno. 22
Dyabolus
tentat.
Roma. 6.
Duplex
dyaboli
machina
illecebra
Sauitita.

Amb. 1.
1. de A-
braham.
Iacob. 1.
Exod. 9.
Rom. 9.
Aug. de
ser. domi
ni in mō
te. 10

tionem mentem hominis occupat, qua interdum etiam oculis corporalibus visibilium rerum spectra offert, & aperto Marte hominem aggreditur, quæ tentatio maxima quidem est & periculosissima, led tamen eodem scuto (quo humana illa) proPELLITUR, quemadmodum infra dicemus,

Aug. de ser. domi ni mōte. Nunci autem in tentationem, significat non tantum tentari, sed tentationi penitus immergi, assentiri, ac à tentatione superari, quemadmodum Pharaoni impiissimo tyranno contigit, ac passim omnibus contingit, qui à concupiscentia sua illecti & abstracti, peccati vinculis collum submitunt, tentationique succumbunt. Quod ne fiat, deprecandum est: non autem hoc arandum est, ne omnino tentemur: Tum, quòd vita nostra sic cõparata sit, ut a sicut cum hostibus animæ pugna gerere debeamus, quemadmodum Job cap. 7. legimus: Militia est vita hominis super terram. Tum, quòd salutem nostram, ut tētemur, sc̃pe non parum conducat: nempe, ut infirmitatis nostræ nobis confesij facti, neque superbiamus, neque veluti securi i vtramque aurem obdormiamus, sed magis i humilitatis ac virtutum profectu conseruemur, i timore Dei, nostram salutem operemur. Quod i beato Apostolo Paulo recludet, qui, 2. Corin. 12. de seipso loquens: Ne, inquit, magnitudinem revelationum me extollat, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus satanæ, qui me colaphizat, Propter quod ter dominum rogavi, ut discederet à me, & dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea: nam virtus i infirmitate perficitur. Arque i hanc

Cyp. i oratione do minicam. Tententiam alibi legis: Beatus homo qui semper est pauidus. Tum denique vitilis est tentatio, quòd preparat ad victoriam & coronam. Si enim nullus esset hostis, nulla esset pugna: si nulla pugna, nulla esset victoria: si nulla victoria, nulla esset corona. Quemadmodum Paulus ait: Nemo coronabitur, nisi qui legitime certauerit. Nimirum, quòd soli videnti promissit

1. Petr. 1. fatisit à Deo corona vitæ. Apoc. 2. Et vt Jacob testatur: Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitam, quam i promissit Deus diligētib' se.

Aug. de ser. domi ni mōte. Quæ cum ita sint, nemo ob id deiecto aut pusillo animo esse debet, quòd tentatio ne agitur, nec putare se: propterea Deo exorsam, multo minus à Deo derelictum esse: quin potius hinc statuere ac iudicare debet, se deo curæ esse, quem enim dirigit filium patet, castigat. Et manifestum sanè est argumentum, non dum esse i hostis potestate, quem is adhuc

1. Tim. 2. accipiet coronam vitam, quam i promissit Deus diligētib' se.

Jacobi. 1. accipiet coronam vitam, quam i promissit Deus diligētib' se.

Aug. de ser. domi ni mōte. Quæ cum ita sint, nemo ob id deiecto aut pusillo animo esse debet, quòd tentatio ne agitur, nec putare se: propterea Deo exorsam, multo minus à Deo derelictum esse: quin potius hinc statuere ac iudicare debet, se deo curæ esse, quem enim dirigit filium patet, castigat. Et manifestum sanè est argumentum, non dum esse i hostis potestate, quem is adhuc

Aug. de ser. domi ni mōte. Quæ cum ita sint, nemo ob id deiecto aut pusillo animo esse debet, quòd tentatio ne agitur, nec putare se: propterea Deo exorsam, multo minus à Deo derelictum esse: quin potius hinc statuere ac iudicare debet, se deo curæ esse, quem enim dirigit filium patet, castigat. Et manifestum sanè est argumentum, non dum esse i hostis potestate, quem is adhuc

Aug. de ser. domi ni mōte. Quæ cum ita sint, nemo ob id deiecto aut pusillo animo esse debet, quòd tentatio ne agitur, nec putare se: propterea Deo exorsam, multo minus à Deo derelictum esse: quin potius hinc statuere ac iudicare debet, se deo curæ esse, quem enim dirigit filium patet, castigat. Et manifestum sanè est argumentum, non dum esse i hostis potestate, quem is adhuc

acriter impugnat. At qui nullis tentationibus impetitur, magis habet cur formidet, quòd quem hostis iam captiuus occupat ac vincum tenet, minus infestet, quam obrem diuus Iacobus nos dulciter consolans, ait: Omne gaudium ex illimate fratres mei, cum in tentationes varias incidieritis, scientes quòd probatio fidei vestræ patientiam operatur. Patientia autem opus perfectum habeat, vt sitis perfecti & integri in nullo deficientes. Et quis tandem Christianus est, qui tentari omnino recusset, aut pugnam, cum ingeritur, detrectet, cum Christus ipse Deus & homo caput nostrum se à diabolo tētarī passus sit? Quæ eisdem omnino tentationum generibus, quibus nos aggredi ille solet tentator, nempe suggestionem ac incitationem concupiscentiæ carnis, concupiscentiæ oculorum & superbiæ vitæ. Quam caput nostrum nobis imitandum est, ac scilicet in tētationis certamen audacius insiliamus, aut id ipsum nobis accessamus: sed demum quom ducimur cum Iesu in desertum, vt tētemur, vt tum eius exemplo certamina non reculemus, ac tentati, diabolo fortiter resistamus.

Cypria. 7. Am ad paticulæ expositionem veniamus. Nō semel antè docuim', quata sit nature nostræ imbecillitas, rursus quem potentes hostes habeamus, qui nobis nunquam non imminent, nempe caro, mundus & diabolus. Primus hostis, domesticus est, intra tēta parietesque domus nostræ: cõsensus, qui nec totus, quandiu in hoc mortis tabernaculo sumus, excludi potest, tanto periculosior, quanto intimior, nimirum caro. Alter familiaris admodum est, ac vicinus, nos vndique circūstans, interim vt fallat blandiens: interim vt euerat, minitans ac ferociens, mundus scilicet. Postremò, omnis malitiæ author diabolus, nunquam non circumtanquam leo rugiens, quærens quem deuoret, tanto formidabilior, quanto occultior, vt subtia ac malitia insignis, tantæ in segnes & obsecantes potentia, vt nō sit super terram potestas quæ ei comparetur. De qua potestate operæ precium duxit Apostolus nos admonere, cum ait: Non est nobis collusionatio aduersus carnem & sanguinem sed aduersus mundi retores tenebrarū harum, contra spiritalia nequitia in cõlestibus. Ergo ne tãti ac tam periculosi semper imminentes ac fortiter instantes hostes, nos plandētia imbecilles euerant, iubet Christus, vt cõlestem patrem ore, ne nos permittat induci in tentationem. Quo in primis nos humilitatis rursus admonuit, & vt indomitæ mentis tur-

Cypria. 7. Am ad paticulæ expositionem veniamus. Nō semel antè docuim', quata sit nature nostræ imbecillitas, rursus quem potentes hostes habeamus, qui nobis nunquam non imminent, nempe caro, mundus & diabolus. Primus hostis, domesticus est, intra tēta parietesque domus nostræ: cõsensus, qui nec totus, quandiu in hoc mortis tabernaculo sumus, excludi potest, tanto periculosior, quanto intimior, nimirum caro. Alter familiaris admodum est, ac vicinus, nos vndique circūstans, interim vt fallat blandiens: interim vt euerat, minitans ac ferociens, mundus scilicet. Postremò, omnis malitiæ author diabolus, nunquam non circumtanquam leo rugiens, quærens quem deuoret, tanto formidabilior, quanto occultior, vt subtia ac malitia insignis, tantæ in segnes & obsecantes potentia, vt nō sit super terram potestas quæ ei comparetur. De qua potestate operæ precium duxit Apostolus nos admonere, cum ait: Non est nobis collusionatio aduersus carnem & sanguinem sed aduersus mundi retores tenebrarū harum, contra spiritalia nequitia in cõlestibus. Ergo ne tãti ac tam periculosi semper imminentes ac fortiter instantes hostes, nos plandētia imbecilles euerant, iubet Christus, vt cõlestem patrem ore, ne nos permittat induci in tentationem. Quo in primis nos humilitatis rursus admonuit, & vt indomitæ mentis tur-

Cypria. 7. Am ad paticulæ expositionem veniamus. Nō semel antè docuim', quata sit nature nostræ imbecillitas, rursus quem potentes hostes habeamus, qui nobis nunquam non imminent, nempe caro, mundus & diabolus. Primus hostis, domesticus est, intra tēta parietesque domus nostræ: cõsensus, qui nec totus, quandiu in hoc mortis tabernaculo sumus, excludi potest, tanto periculosior, quanto intimior, nimirum caro. Alter familiaris admodum est, ac vicinus, nos vndique circūstans, interim vt fallat blandiens: interim vt euerat, minitans ac ferociens, mundus scilicet. Postremò, omnis malitiæ author diabolus, nunquam non circumtanquam leo rugiens, quærens quem deuoret, tanto formidabilior, quanto occultior, vt subtia ac malitia insignis, tantæ in segnes & obsecantes potentia, vt nō sit super terram potestas quæ ei comparetur. De qua potestate operæ precium duxit Apostolus nos admonere, cum ait: Non est nobis collusionatio aduersus carnem & sanguinem sed aduersus mundi retores tenebrarū harum, contra spiritalia nequitia in cõlestibus. Ergo ne tãti ac tam periculosi semper imminentes ac fortiter instantes hostes, nos plandētia imbecilles euerant, iubet Christus, vt cõlestem patrem ore, ne nos permittat induci in tentationem. Quo in primis nos humilitatis rursus admonuit, & vt indomitæ mentis tur-

Cypria. 7. Am ad paticulæ expositionem veniamus. Nō semel antè docuim', quata sit nature nostræ imbecillitas, rursus quem potentes hostes habeamus, qui nobis nunquam non imminent, nempe caro, mundus & diabolus. Primus hostis, domesticus est, intra tēta parietesque domus nostræ: cõsensus, qui nec totus, quandiu in hoc mortis tabernaculo sumus, excludi potest, tanto periculosior, quanto intimior, nimirum caro. Alter familiaris admodum est, ac vicinus, nos vndique circūstans, interim vt fallat blandiens: interim vt euerat, minitans ac ferociens, mundus scilicet. Postremò, omnis malitiæ author diabolus, nunquam non circumtanquam leo rugiens, quærens quem deuoret, tanto formidabilior, quanto occultior, vt subtia ac malitia insignis, tantæ in segnes & obsecantes potentia, vt nō sit super terram potestas quæ ei comparetur. De qua potestate operæ precium duxit Apostolus nos admonere, cum ait: Non est nobis collusionatio aduersus carnem & sanguinem sed aduersus mundi retores tenebrarū harum, contra spiritalia nequitia in cõlestibus. Ergo ne tãti ac tam periculosi semper imminentes ac fortiter instantes hostes, nos plandētia imbecilles euerant, iubet Christus, vt cõlestem patrem ore, ne nos permittat induci in tentationem. Quo in primis nos humilitatis rursus admonuit, & vt indomitæ mentis tur-

Cypria. 7. Am ad paticulæ expositionem veniamus. Nō semel antè docuim', quata sit nature nostræ imbecillitas, rursus quem potentes hostes habeamus, qui nobis nunquam non imminent, nempe caro, mundus & diabolus. Primus hostis, domesticus est, intra tēta parietesque domus nostræ: cõsensus, qui nec totus, quandiu in hoc mortis tabernaculo sumus, excludi potest, tanto periculosior, quanto intimior, nimirum caro. Alter familiaris admodum est, ac vicinus, nos vndique circūstans, interim vt fallat blandiens: interim vt euerat, minitans ac ferociens, mundus scilicet. Postremò, omnis malitiæ author diabolus, nunquam non circumtanquam leo rugiens, quærens quem deuoret, tanto formidabilior, quanto occultior, vt subtia ac malitia insignis, tantæ in segnes & obsecantes potentia, vt nō sit super terram potestas quæ ei comparetur. De qua potestate operæ precium duxit Apostolus nos admonere, cum ait: Non est nobis collusionatio aduersus carnem & sanguinem sed aduersus mundi retores tenebrarū harum, contra spiritalia nequitia in cõlestibus. Ergo ne tãti ac tam periculosi semper imminentes ac fortiter instantes hostes, nos plandētia imbecilles euerant, iubet Christus, vt cõlestem patrem ore, ne nos permittat induci in tentationem. Quo in primis nos humilitatis rursus admonuit, & vt indomitæ mentis tur-

Chrysoſt. morem reprimeret, noſtrā nobis infirmitatem oſtendit, quod
in Abatt. ſcilicet omnino ſufficientes non ſumus noſtris viribus, tot &
tam infeliſis hoſtibus reſiſtere, ſed cœleſtis patris egeamus au
xilio, qui nos etiam ſua virtute in tam difficili pugna faciet
tandem victores. Quod & David non tacuit, *Plal.* 17. Quo
niam in te, inquit, eripiar à tentatione. Et iterum *Plal.* 9. In
Deo faciemus virtutē, & ipſe ad nihilum deducet omnes tri
bulantes nos. Quis, quaſo, de ſe tecurus eſſe poterit? quis ſua
virtuti fidere, qui intelligat, quān̄ tota hęc vita vndique dia
boli laqueis plena ſit, quam nō ceſſet tētor ille, qui nec ve
ritus eſt & filiū dei ſolum, technis ſuis aggredi? Dein qui ſecū
reputet, quod ſatanæ machinis impetitus ſit ſeruus dei Iob?
qui recordetur Saulum prius electum, poſt eiectum à cōſpe
ctu Dei, qui meminerit David appellatum in ſcripturis virū
ſecundum cor Dei, eo turpitudinis pertractum, vt adulterium
homicidio copularer, qui videat Salomonē, cui Deus in pria
cipio regni ſapientiam dederat vltra omnes homines, eo de
mentix perductum, vt peregrinis ſimulachris immolaret? cui
3. *Reg.* 11
4. *Reg.* 11
5. *Reg.* 11
Mat. 26.
Marc. 14
Lucæ 22.
Ioan. 18.

1. *Petr.* 5.
Deum ſem
per para-
tus nos
eripere a
tentatio-
ne.

Mat. 26
1. *Petr.* 2.
1. *Ioan.* 5.

quādiu oret Moyſes manibus in cœlum leuatis. Certē, ſi hoc
remedium adhibueris, non eſt cur diabolū quantumvis po
tentem, formides, quod iam te in looge potentioris præſidiū
recepteris. Accepit quidem diabolus tentandi licentiā, ſed nō
accepit copiam ſubruendi, niſi ſua ſpōte labatur infirmus af
fectus, qui ſibi conſiliū non vovit exercere. Adeo diabolū in
videntiā, & omnes eius machinæ nihil ſunt, niſi euanida ac
phantaſtica apparitio, ſibilis & ſufurus, quem hoc ſolo vice
ris, quod reſtiteris. Debilis, inquit quidam, eſt hoſtis, non po
teſt vincere, niſi volētem: vinci autem vult, qui negligit re
ſiſtere, quoniam ſuperſedit ſe humiliare & orare. Ergo cum
tentator vana & prava ſuggerit, timeamus, & colētes noſtrā
infirmitatē oremus deū, vt ſenſus noſtros cuſtodiat, ne ſug
geſtio pariat delectationem, delectatio conſenſum, cōſenſus
peccatum, peccatum autem mortem. Quid ſi ita ad Deū hu
miles confugimus, iam hoſtis ſuperatus eſt. Quod ſi etiā ho
ſtis ea ſuggerat, quæ nec anima velle proferre, nec hominis
lingua nominare, veluti planē execrabilia & nefaria, ne ſi
quidem conturbabere, quod non rari tentator, præſertim in
oratione (qua maximē Deo appropinquamus) plerunq̄e no
bis ea, quæ ſunt plena opprobrii alicuius aut ſceleris, offūda
dat, vel ſic nos à ſtudio precatationis avertere cupiens. In hoc
ergo congreſſu non referas pedē, tameſi tētorio fuerit diu
turtior, ſed in oratione perſeuerato, & ſedulo verbis domini
tui Chriſti ſeſu, diabolū tentatorem retunde, quod & Acha
naſius faciendum monet. Dic, inquit, blaſphemia ſit in caput
tuum diabole. Ego enim domini deum meum adorabo,
& illi ſoli ſeruam. Dic cum David: Exurgat Deus, & diſi
pentur inimici eius, & ſugiant qui oderunt eum, à facie eius,
nam & Athanaſius teſtatur, plures ſanctos expertos eſſe hunc
pſalmum, ſummo terrori diabolus eſſe, hoc ergo faciens, in
tentatione non timebis, quod cum non ruinae, ſed magis me
riti occaſio tibi futura ſit.

IN ſumma itaque hac petitione poſtulamus ut patre cœleſti
ſeam gratiam nobis donari, qua ſuffulti, carnalem libidinē,
& quęcumque ſunt à quibus accendit ſolet caro, domemus, ac
totis viribus curemus, vt omnia incitantēta voluptatis, cruci
Chriſti affigere & mortificare poſſimus. Adhęc ne nos vlla
mūdi creatura, ſua ſucata venuſtate ac dulcedine ſollicitet ad
peccandum, ſed magis prouocet ad Dei laudem & gloriam,
¶ 103.

Ambro.
de para.
do. cap. 2.

Gregori⁹
Quo pa-
cto tenta
tionibus
reſiſtidi.
Iacob. 1.

Tameſi
diabolus
execrāda
ſuggerat,
propterea
tamen nō
conturbā
bitur.

Athana.
in que-
ſtionibus,
quæſt. 25.
Pſal. 57.

Caro.

Mundus.
Pſal. 91.

Rom. 1. Rursus, ne nos mundi malitia, persecutiones ac tribulationes, ad impatientiam, vindictam, iram, aliaque vitia incitent, sed ut constantes in mortem vsque, fidem in Deum firmam teneamus. Itidē si flagellis castigemur, ac delicta nostra plagis iustissimē immisissis puniatur, tum ad hanc petitionis formulam recedē postularimus, vt Deus huius tērationis felicem exitū faciat, quo scilicet patietē ferētēs quod immittitur, hic leuē vindictam experti, posthac nō cum hoc mundo damnemur.

Diabol. Denique petimus, ne nos satanæ tēratio obruat, qua nos, quō vel in superbiam, vel in odium & inuidiam, vel in alia spiritalia crimina, atque adē tādē in desperationē protrudat, subinde impetit. Rogamus autem non singuli pro nobis, sed pluraliter, hoc sensu, vt cœlestis pater omnium illorum agat curam, qui cum grauib; & magnis tērationibus constictamur.

1. Timo. 2. tur, vt nos omnes defendat, confirmet, & erigat in hac calamitosa vita, vt sicut decet Christianos milites, vera fide dimicemus, quo æternæ vitæ coronam, post legitimē gesta ac finita certamina in Domino simul consequamur.

Sed libera nos à malo.

Cypru. i. **H**Acc est dominicæ orationis clausula, vniuersas petitiones ac preces nostras collecta breuitate cōcludens. Nā cum dicimus. Sed libera nos à malo, comprehendimus aduersa cuncta, quæ contra nos in hoc mundo molitur hostis diabolus, quod petito, nihil remanet quod vltra adhuc debeat postulari. Impetrata enim protectione Dei aduersus quæcunque malis, securi status & tuti cōtra omnia, quæ diabolus & mundus in perniciem nostram operantur, machinanturque. Quis enim eī de seculo metus est, cui in seculo Deus tutor est? & quis à diabolo metuat si Deus liberet, cuius fida & firma, ru-tela est? Recedē etiam veteres, nostra quidem sententiā, hic per malum, diabolum intellexere, quōd ille omnīs malī (quatenus nobis dāno & exitio est) vnicus auctor sit. Deinde, quōd cum nihil sit læsus à nobis, irrecōciliabili tamē aduersus nos certamine, ac odio plusquam capitali prælietur: sic, vt si ipsi in fide nostra infirmāda aut in obruēdo nos, peccati sarcina non succedat, gaudet tamen vel externis malis nos vexare & exercari, vt vel hinc periculū faciat euerfionis, quædam modū cōtra Iob & alios sanctos se esse legitur. Quamobrem Christus hanc clausulam cæteris subiecit, dicens: Libera nos à malo,

malo. Vbi in primis dicere nos maluit, à malo, quā à malis. *Chrysof.* nos videlicet erudiens, quōd aduersus proximos, ob mala ea quæ ab illis patimur, amarius cōmoueri nunquam debeamus, sed magis ab eis in facinorā omnis mali causam & inimicitias (veluti in cunctorum malorum caput) transferre: sic, vt si te lædat proximus, hoc affectu orare debeas cœlestem patrem, vt liberet non solum te, sed & proximum tuum tibi in cōmoditatem, à malo, hoc est à diaboli laqueis, quibus ille captiuus detētus, tibi in cōmodat, alioqui nō in cōmodaturus, quōd natura à Deo bonus creatus sit. Non negamus interim hic malitiam appellatione venire, quicquid est periculorū ad aduersitatis, quod corpori & anime, fortunis & famæ vel iam imminet, vel futurum est ac instat, si tamen intelligas (vti diximus) quo causi mali referēdi sit nempe ad diabolum: quod tamen vt cautē accipias, necesse est. Nam aliud est malū culpæ aliud *Malum* pœnæ. Mali (quod culpæ est) solus diabolus est auctor, cuius duplex, inuidia mors intravit in orbem terrarum. Malum pœnæ hoc *Culpe* ipsum est, quod homini accidit in peccati vindictā, id quod *Pœnæ* scriptura Deo tribuere nō veretur, veluti quod & bonum & *1. Cor. 11.* iustum est. De quo propheta Amos cap. 3. dixit: Non est malum in ciuitate, quod Dominus non fecerit. Et rursus dominus per Esaiam, cap. 45. Ego Dominus & nō est alter, formās lucem & creans tenebras, faciens pacem & creans malū, quāuis interim hoc malum pœnæ, eatenus diabolo tribuatur, quatenus ipse, Deo iustissimē permitte, eo in incredulorum & obduratorum perpetuam perniciem abutitur.

Hoc autē differt hæc particula à priori, quōd ibi postulat *Quo dis-* laucrimus, vt pater cœlestis, nos à malo (quod culpæ *serat hæc* cā) immaculatos seruet: hic verō vt à malo pœnæ præsentis *particula* & futuræ liberet: ibi rogamus, ne tērationibus succumbere *à priori.* sinat: hic petimus, ne nos tribulationibus, afflictionibus & calamitatibus, præsentibus aut futuris deprimi, aut eueri permittat: hoc est petimus, vt à vi aquarum & ignis, à fulgure & grandine, à fame & annonæ caritate, seditionibus, bellis, factionibus, rumulibus, schismatibus, malis mortibus, pestilentis, ægritudinibus, vinculis, carceribus, exilio, mundi terriçii lamentis & blandimentis, & reliquis id genus malis, quibus miseri in hoc mundo præmimur & irretimur: deinde etiam à malis futuris, veluti à subitanea & improvisa morte, & perpetua ira Dei, & pœnis, quæ impios post hanc mortem expecta-

re certum est nos liberet. Sic ecclesia hanc clausulam, & in
Letanie. Missæ sacro, & in letaniis (ubi & præterita & præsentia & fu-
 tura mala deprecatur) explicat & exponit. Magna est autem
 consolatio fidelibus, quod Christus iubet ut patrem petamus
 quo nos ab his malis liberet: nam eo ipso nobis fiduciam tri-
 buit impetrandi quod postulauerimus. Neque enim quid pe-
 tere iuberet, nisi nos certos esse vellet patrem petentibus id
Matt. 7. etiam daturū, quod alibi pollicitus sit dicens: Petite, & dabi-
Ioan. 14. tur vobis, & quæcunque petieritis patre in nomine meo, da-
et 16. bit vobis. Et rursus: Amen dico vobis: Omnia quæcunque orā-
Marc. 11. tes, petitis, credite & accipietis & eueniēt vobis. Item, Omnia
Luc. 11. quæcunque in deprecatione vestra credentes petieritis, acci-
 pietis. Quæ verba toties iterat Christus, idē non aliter quā
 si iureiurando se nobis obstringat, quo vel sic nos precantes
 certa in fide constituat. Et hanc leuentiam Iacobus testatur:
Iacob. 5. Multū valere deprecationem iusti assiduum, quod & insigni
Helias. exemplo confirmat: Helias, inquit, homo erat similis nobis,
3. Reg. 17 pascibilis, & oratione orauit, ut nō plueret super terrā, & non
Luc. 4. pluit annos tres & menses sex. Et rursum orauit, & cælum de-
 dit pluuiam, & terra dedit fructum suum. Quod tamen Iaco-
 bi dictū de oratione iusti, sic intelligi nō debet, ut qui adhuc
 peccatorum orā-
 tis, sed pie
 affectus.
Psal. 106 peccatorum pōdere premimur (modō tamen impiam segni-
 tatem & mentis tumorem depoluerimus & in conspectu dei
 humiliati simus) præsentia mala & aduersitates, deprecari nō
 debeamus. Nam vt *Psaltes* de *Israēlitis* præuaricantibus ait:
Ipsi, inquit, exacerbauerunt eum in consiliis suis, & humiliati
 sunt in iniquitatibus suis. Et vidit cum tribularentur &
1. Petr. 1. exaudiuit orationem eorum, & memor fuit testamenti sui, &
Psal. 45. ponituit cum secundum multitudinem misericordiæ suæ, &
 dedit eos in misericordia in cōspectu omnium qui cepe-
 rant eos. Nec nimirum, nam quomodo miseretur pater filio-
 rum, miseretur dominus corū qui timent eum. Ipse est enim
 pater misericordiarum, & Deus totius consolationis. Deus
 noster, refugium, & virtus adiutor in tribulationibus, cuius
 oculi super meuentes eum, & in eis qui sperant super miseri-
 cordia eius, ut eruat à morte animas eorum, & alat eos in fa-
 me. Exemplum habes in signo in Niniuitis.

Aduer-
sa huius
mūdi pa-
tienter fe-
renda.
Denique Christus iubens ut precemur à malo liberari,
 insinuat nobis aduersā mundi huius, quæcunque tan-
 dem ea sint, nos patienter ferre oportere, nec ob id debere
 aduersus

aduersus Deum indignari, aut obmurmurare, sed magis (vt
Rom. 12. Paulus docet) esse in tribulatione patientes, & à solo deo, hu-
 mili & æquo animo remedium petere. Sic tamen ne deo cer-
 ram legem præscribamus, sed vt semper committamus eius
 voluntati, quid de nobis fieri velit. Porro, si Apostolo credi-
 mus, Omnes, qui piè volunt viuere in Christo Iesu persecu-
 tionem petentur. Quodd per multas tribulationes nos oportet
 intrare in regnum Dei. Quamobrē patientia nobis sum-
 moperè necessaria est, quam subministrat viuida fides qua
Luc. 14 intelligimus quodd sicut oportuit Christum pati, & ita intrare
 gloriam suam, ita & nos multo magis compati oporteat,
 vt simul etiam cum illo glorificemur. Atque, hoc est quod di-
 scipulis suis inculcans, ait Christus: In patientia vestra pos-
 sidebitis animas vestras. Hæc est enim quæ serenat ac pacat
 animos, quæ nullis aduersitatibus cedit, quæ (vt Apostolus
 Iacobus ait) bonum perfectum habet.

Tameñ autem, quod hæc petitione postulamus, quandiu
 istam mortalitatem circumferimus non sit sperandum
 perfectè in nobis adimpletum iri, tamen cum aliquando fu-
 rorum sit, rectè vt fiat, postulamus, nimirum vt mortalitatis
 huius onere deposito, ac morte etiam ipsa per bonam fidu-
 ciam futuræ capessendæ ac obtinendæ vitæ superata ex om-
 ni nostri parte, opportuno tempore, beatitudo perficiatur.
 Quam in hac vita quidem inchoamus, sed demum post hæc
 vitam à Deo Optimo Maximo (si tamen fideles permanse-
 rimus) perfectam accipiemus.

Amen.

Hæc dictio, vt supra diximus, vox est sermonem confir-
 mantis, & ratum fore precantis, perinde atque dicatur: *Amen*
 ita certò fiat, hoc est ò pater cœlestis, si hæc vota filiorum
 tuorum pia sunt si iuxta formam à filio tuo Iesu præscriptam
 concepta, certa nos habet fiducia tuam bonitatem præstitu-
 ram quod petimus.

¶ Cuius est regnum & potestas & gloria
 in secula. Amen.

DE NATURA, DISTINCTIO-
ne, vi, ac vsu legis, cum subiuncta explica-
tione Decalogi.

Cuius po-
stremum lo-
cus datus
sit expli-
cationi de-
calogi.

ON Temere in hac institutione doctrinae Chri-
stianae, postremum locum explicationi decalo-
gi dedimus, non tantum ordinem, quam res ip-
sa requirebat, sed & ecclesiasticam ac praescri-
ptam secuti. Explicationi enim symboli Aposto-
lici, quod fidem complectitur, primus locus debebatur,

quod fides ianua sit. qua ad deum acceditur proximum ec-
clesiae sacramenta, quae veluti quaedam symboli pars esse vi-
dentur, atque adeo fidei nostrae certissima symbola sunt, po-
stulabant. Tertium vero locum, dominicae orationis expo-
sitione merito tenuit, quod oratio primum ac praecipuum fi-
dei opus & exercitium sit. Fidem enim in deum statim se-
quitur inuocatio. Quartum itaque ac postremum locum iure

Hebr. 11
Roma. 5.

Ro. 8. 10

Decalo-

gus vitae

regula.

Cor. 2.

Ordo ca-

techismi,

Ecclesie

sub bap-

tismum.

per fidem sit)

pellat, vt omnes laqueos satanae, quibus is

per incredulitatem fuerat colligatus, dirumpat, vt ianuam

pietatis aperiat; denique vt baptizatus sapientia dei imbutus,

iniquitatum foetoribus careat, ac ad suauem odorem praepro-

rum dei laetus in ecclesia eius ipsi deseruiat. Deinde statim

sub baptismum, ecclesiasticum symbolum & orationem dominicam,

reddi & recitari iubet. Quo facto baptismum in nomine tri-

nitatis peragat. At mox post baptismum baptizatum (quem iam

ex aqua & spiritu sancto regeneratum, & remissionem omni-

um peccatorum suorum adeptum esse constanti fide pro-

nunciat) vestem candidam tradit, dicens: Accipe vestem can-

didam & immaculatam, quam perferas ante tribunal domini

nostrum Iesu Christi: quo nihil aliud significat, quam baptiza-

rum cum innocentiam, quam per spiritum sanctum in bap-

ptismo,

ptismo accepit, per custodiam mandatorum dei tota vita ser-
uare oportere, vt tandem ad gloriam regeneratis, & in noui-
tate vitae ambulantibus paratam perueniat. Decalogus ergo
baptizato traditur, non quod iustificato iam per spiritum san-
ctum in baptismo, deinceps opus sit lege, si tamen eundem
fidei spiritum (qui datur in baptismo) per vitae innocentiam
retineat, illiusque ductibus perpetuo obsequatur. Sed pro-
pterea vt habeat iam factus Christianus, Decalogum veluti
speculum quoddam, quod semper ob oculos positum inspi-
ciens videre possit, quantum in fide suscepta per vitam noui-
tate in promouerit. Ad haec, vt subinde possit dispicere, num
a ductibus spiritus alicubi & quantum deflexerit, num spiri-
tum domini ab innocentia in nouata rectus habendo cõstrita-
rit, num vestem illam candidam vndiquaque immaculatam ser-
uauit. Porro si in baptismo cõuentis, ac paucis minus steterit,
tum profecto cerneret admodum exserte in hoc decalogi speculo
maculas illas suas, quibus rursus post baptismum, eius quam
acceperat tunicam cadorem incaute deturpauit, idque non sine
fructu. Fit enim, vt postquam viderit foeditatem ac morbum
suum in ipso speculo demonstratum, indolescat, poenitentia-
que dolore intrinsecus ductus ad eum medicum (qui egrorum
quamlibet saepe in eundem vel grauiorem etiam morbum col-
lapsum non alpernatur) certa salutis concepta fiducia recu-
rat, & dicat: Erravi sicut ouis que perit, require seruum tu-
um, quia mandata tua non sum oblitus.

Matt. 25
Decalo-
gus tradi-
tur bap-
tizato ve-
luti quod-
dam vitae
speculum
Ro. 7. 8

Fructum
Ies. De-
calogi me-
ditatione
nascitur.
Matt. 9.
11.
Psal. 118

Sed priusquam ad Decalogum veniamus, dicendum, nobis
serit de significatione & natura legis, quod nullus locus
in scripturis frequentius occurrit, quo nõ vtunque intelle-
cto in scripturarum sensu egeant omnino necesse sit. Iam (vt
hic plurima repetamus) quae sparsim dicta sunt prius, id tamẽ
lectori molestum esse non debet, quod satis trahi non possit
itaque generale nomen est, dictum a delectu. Omnis ergo in dicta,
stitutio, quam sequuti eligimus, quod faciamus, & contra-
rium vitamus, communi appellatione lex dici potest. Sic Legi di-
accepto vocabulo, lex diuiditur in diuinam, humanam, & dia-
bolicam, Diuina rursus diuiditur in legem naturae & Iaram,
Iara iterum in veterem & nouam: Vetus in moralem iudi-
cialiẽ, & caeremonialem, quae breui declaratione indige-
re videntur.

na que sit
& quid
requirat.
Propria
vis legis
diuina.
Roma. 1.
Deut. 6
Mat. 22
Marc. 12
Luc. 19
Deut. 27
Galat. 3
Iacob. 2
Lex diuina
na nihil
sanctius.
Roma. 11
Lumē na
ture mēti
inditum.
Aug. 11.
3. cōfessio
c. 7. et li.
1. de libe
rio. c. 56
& seq.
Prior le
gi diuina
pars om
nium in
fissima.
Gene. 1.
diferimē
legu diu
nae & hu
mana.
Lex diu
na requi

Ex diuina est, per quā accepta pro captu nostro Dei notitia de Dei voluntate doceatur, requirens in nobis plenam ac perfectam obedientiam erga Deum, qua nos totos submittamus diuinæ voluntati, ac damnans eos qui non præstant hanc perfectam obedientiam. Hæc est enim propria vis legis diuinæ, siue scripta sit, siue non scripta. De non scripta legimus, Cum gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt leges, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium illis reddente conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium. De scripta verò, Diliges dominū Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, &c. Rursum: Maledictus qui non permanserit in omnibus his, quæ scripta sunt in libro legis. Et iterum: Quicumque totam legem seruauerit ostendat autem in vno, factus est omnium reus. Hæc diuina lege, ut est ab optimo maximo Deo data, nihil iustius, nihil sanctius, nihil salubrius est, quæ in dilectione Dei & proximi tota consistit. Quum enim homo cōditus sit porissimum ad deum agnoscedum & colendū, siq; per lumen quoddā mēti humanæ inditū, quo homo ante lapsum in peccatum certam de Deo notitiā habuit, nempe deum esse creatorem & gubernatorem omnis creature, iustum & bonum, qui hominē ad effigiem & imaginem suā in ipsa hominis mente cōdidisset: consequens est, ut priore legis diuinæ parte, quæ dei amorem respicit ac cōplectitur, nihil iustius esse possit: siquidem perfectā obedientiam hominis ex gratuita dei bonitate conditi, erga creatorem suum (cuius imaginem ex gratuita beneficentia gerit) postulat ac requirit. Cæterum, quum per idem lumen intelligamus, nos in vno & ex vno hominæ omnes esse creatos, idq; non ob aliud, quàm ad deū ipsum in quadam vitæ societate colaudandum & glorificandū, quid, quælo sanctius ac salubrius altera parte legis diuinæ, vel dici, vel excogitari potest, quæ iubet proximum propter Deum, siue concupiscentia diligere? Hæc vero diuina lex hoc maximè ab humana lege differt, quòd humana externam, sed diuina magis internā iustitiam requirit, id est mentem & volūntatem cōsentientem legi dei, qua Deum verè & ex animo timeamus, & ex toto corde, omni fiducia in eum cōiecta, diligamus: proximū verò d nostrum, perinde ac nos ipsos sincero dilectionis affectu complectamur.

mur. Proinde quæ dānt hæc lex omnem concupiscentiā malā, omnēque vitiosos affectus, qui ipsi seu obedientiæ perfectæ erga Deum repugnant. Hæc ergo diuina lex, quæ iustum decernit, ut omnia sint ordinatissima, semper eadem est & æterna, quemadmodum Dei voluntas est immutabilis, quantum variè exhibita sit pro ratione temporum & personarum: quo fit, ut in tot species diducatur, eadem tamen re ipsa semper existens, quemadmodum inferius latius dicemus.

Lex humana
conscientia
tam legi
Dei.
Lex hu
mana
quæ.
Lex hu
mana vis
Petri, 2.
Summa
vis ciuili
Lex an
tis.
Lex ciu
lis dei or
dinatio.
Rom. 13.
Lex ciu
lis obedi
tum sub
pœnā pec
cati.
Lex humana quæ, inter legem diuinam & dyabolicam: quæ quanto ad diuinam magis accedit, tanto sanctior ac melior est: quanto rursus ad dyaboli legem defectur, deterior ac deprauatur. Est autem lex humana ordinatio publica, non præcipiens de interiori mentis iustitia, nec iudicandis de occultis quòd homo non intueatur cor, sed tantum de factis externis, honorem deferens operibus extrinsecus bonis, & pœnam irrogans externis malefactis: in hoc constituta, ut obedientia ac honor præsentibus magistratibus deferatur, & ciuilibus quædā & externa pax cōseruetur. Hæc enim statuit de iure personarum, de rerum diuisione & possessione, de cōtractibus, de testamentis, de pœnis delictorū, & cæteris similibus, sine qua lege impossibile est retinere vitam corporalem, ut non iuria anima ciuitatis appellata sit. Et quanquam de iustitia interiori, quam deus requirit, ferè nihil præcipiat, attamē quatenus ad suum finem refertur, ordinatio & donum Dei est, Deo placens. Et quis tam cæcus est mente, qui nō videat, quanto terribi ornamēto sit, & quantum valeat ordo ille reipublicæ iustitiam pacis terrenæ viculum, cōterens etiam peccatores, ut tātum donum non possit nō esse à deo. Quamobrem diuus Paulus ait, Oportere omnem animam potestatis sublimiorib; ob id subditam esse, quòd non sit potestas nisi à Deo: sed potestates quæ sunt à Deo sit. Ideòque subdit: Qui potestati resistit dei ordinationi resistit. Itē: Dei minister est, ei qui bene facit in bonum: ei, vero qui male facit, vindex iram. Et aperte pronuntiat Paulus, necessarium esse, ut hunc legi obediatur non tantū propter iram, sed & propter cōscientiam, ut qui se fecerit, non tantum pœnæ ciuilibi subiacet, sed & peccati diuina, per legem diuinā abrogatæ non sunt, sed potius lege diuina firmantur. Et vt non faciant, vt rebus externis homo

*Quate-
n lex ini-
lis abregi-
ta sit per
legē diu-
inum.*
*Aug. ad
Naccedo-
nium, epi-
sto. 54 cir-
ca finem.*
1. Tim. 2.

bene & secundum Deum utatur (quod nemo nisi fidelis hoc faciat, dicente scriptura: Fidelis hominis totus mundus diuitiarum est, infidelis autem nec obolus) faciunt tamen, ut male vites rebus corporalibus, minus molesti sint, donec fideles & pii inter eos videntes, perueniant ad illam ciuitatē, vbi hereditas eternitatis est, vbi non habet nisi iustus locū, nō nisi sapiens pricipatum, vbi possidebunt, quicumque ibi erūt, verē sua. Et propterea Paulus pro magistratibus etiam ethnicis orat & iubet, ut tranquillam & quietam vitam agamus in omni pietate & castitate. Hic est enim finis legis humanę, à quo si aberrauerit, aberat autem, quum quid contra Deum, aut Dei mandatum aperit iubet, tum demum audienda non est, sed fortiter illi obstitendum cum Apostolis, quod oportet plus obedire Deo, quàm hominibus, maximè quòd tum potius dyabolica quàm humana lex censenda sit.

Acto. 5.

*Lex dy-
abolica.*

Augu.

*Chryso-
st.*

Gene. 1.

Esa. 14.

Ioan. 8.

*Lex dy-
boli legē*

*Dei con-
traria.*

Ephes. 2.

1. Petr. 5.

Gene. 2.

Ecl. 15.

et 17.

*Aug. de
corrap.
et gra.*

Gene. 3.

Lex denique dyabolica ea est, cuius auctor est satanas princeps & auctor omnium malorum, non quòd sit vlla substantia per se mala, sed quòd sicut ipse satanas bene conditus à Deo, sua peruersa voluntate degenerauit in malum, ita et alias à Deo bene conditas, quantum potest, vitiat & corrumpit, maximè vero homines quos lege sua, legi diuinę ex dia metro contraria, ad peccandum sollicitat. Quemadmodum enim Deus lege sua fidem & obedientiã erga se requirit, ita dyabolus sua lege per diffidetiã & rebellionem hominum mentem inquinat: & quemadmodum lex diuina omnia vult esse ordinatissima, ita lex dyaboli tendit ad omnem ordinem turbandum. Hanc satanicam legem, scriptura vocat legē carnis legem membrorum, legem peccati, quòd illius satellites peccatum sit, suspensū, mors cuius origo & vis superius non femel ostensa est. Porro primi parentes nostri, quam diu libero arbitrio & lumine illo diuinitus in dōto (quo Deus legē suã initio tradidit & hominis mēti in seuit) bene vsi sunt sub lege diuina tātum fuerunt, qua duce, etiam potuissent per super-additam gratiam perfectè obedire Deo, quòd scilicet nullam in se dissensionis materiam aut pugnam sentirent, sed magis experirentur carnē menti omnino consentientem. At postquam dyabolus in paradiso legem aliam diuinę illi legi (quę erat de non edendo ex ligno scientię boni & mali) omnino contrariã, ipsi proposuisset ac suggessisset, quō diceret: Comedite, si comederitis, non moriemini, sed eritis sicut dii, ipsique

ipsique malè creduli ac miserè seducti, magis elegissent assenti ri dyabolo mēdaci quàm deo vero, & magis obtempere legi satanę corruptoris, quàm legi Dei creatoris ac seruatoris, protinus i eis obscuratum est lumen illud notitię dei diuini tus insutum, illo scilicet offundente infidelitatis tenebras, quem Christus potestatem transerantur appellat, proindeque quem Christus potestatem transgressi sunt, peccati velut egri tum quòdam lethalis eos inuasiit, & mors ipsa protinus con cepta, ac illa vis (qua ante peccatum mens corpori domina- batur) repente vitata est, succedente lege concupiscētię car- nalis deinceps per Adam in omnes homines ex mortis pro- pagine deriuata, quę est omnium peccatorum, omniscie re- nati bellionis cōtra Deum amarissima radix. In hac ececati lege, quum cōcipiamur & nascamur, affirmus nobiscē dei igno- rantiam, seu saltem obscurissimam notitiam, diffidentiam, & seu cōtra- rebellionem contra deum. Vocamus enim dum nascimur, ac tantisper etiam donec renouemur, vero timore dei: nã si quis est i nobis Dei timor, is est cum odio coniunctus, non tangi- mur vera fide, dubitantes subinde de prouidenti, iustitia & secum ad misericordia Dei nō afficimur vera charitate, ad amorem re- rā fluxatam magis proclives, tametsi adhuc sentiamus i no- bis illam dei legem non esse penitus extinctam, sed oppres- sam, quo fit, ut nemo non cum Paulo lamentari ac dicere co- gat: Inuenio legē volenti mihi bonum, quoniam mihi ma- lum adiacet. Condeletor enim legi dei secundum interio- rem hominem. Video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meę, & captiuatē me i lege pec- cati, quę est in membris meis. Per hanc legem factus est dyabo- lus princeps mundi huius, quem Christum veniens eiecit, mundi hu- delis chirographū decreti, quo nos huic dyabolice legi ob- striximus, quod erat contrarium nobis, auferens illud de me Coloss. 2. dio, & affigens cruce, & expolians principatus & potestates traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso. Ergo qui in Christo baptizantur, ab huius quidem legis v ac dominatione, hoc est à peccati reatu & damnatione liberan- tur. Lex enim spiritus vitę i Christo Iesu liberat nos à lege mo- peccati & mortis, sed tamen interim manet concupiscētia, materia ac fomes peccati, nō vt dominetur, sed vt per spiritū nō de ba- nobis in baptismo datum sensum eradicietur. Quo fit, vt Apo- stolus dicat, nihil damnationis esse his, qui sunt in Christo

Dyabolus

potestas

transera-

rum.

Luce. 22.

Bernar.

ser. de ca-

pagine

domi-

bellionis

cōtra Deum

amarissima

radix.

In hac

eccecati lege,

quum cōcipiamur

& nascamur,

affirmus nobiscē

dei igno-

rantiam, seu

saltem obscuris-

simam notitiam,

diffidentiam,

& seu cōtra-

rebellionem

contra deum.

Vocamus enim

dum nascimur,

ac

tantisper etiam

donec renouemur,

vero timore dei:

nã si quis

est i nobis

Dei timor,

is est cum odio

coniunctus,

non tangi-

mur vera

fide, dubitan-

tes subinde

de prouidenti,

iustitia &

secum ad

Legis diuine diuino
Tempora quæ ad legem diuinam attinent
 Iesu, qui non secundum carnem ambulat: quo significat ad docet, dyabolum in regeneratis, per concupiscentiam efficacem non esse, nisi tamen legem spiritus vitæ deserant, & facti desertores, relicti Christi vexillis, sua voluntate carnem iterum insequendo se dyaboli, legi rursus alligent, & ex filiis fidei, hanc filij dissidentie, i quibus solis, efficax est spiritus ille erroris, quemadmodum in expositione sacramenti baptismatis latius diximus.

Lex natura
Lex Moy
Lex Euangelica
Lex natura si generati accipiat, in omnibus rebus viget.
Sed ad legem diuinam redeamus. Hæc licet (vt diximus) semper eadem sit & immutabilis, aliter tamen atque aliter secundum diuersitatem temporum & personarum exhibita est. Quo fit, vt i legem naturæ & legem scriptam, scripta rursus in veterem ac nouam diuidatur. Tria siquidem tempora spectanda sunt, quod ad hominem pertinet conditi, lapsi, & restituti. Conditio data est lex naturæ, Lapsu vero, quum hæc naturæ lex necdum per originale peccatum obscurata, sed in crescente etiam hominum malitia propemodum oblitterata fuisset, data est lex vetus per Moysen, i tabulis lapideis. Dei digito conscripta. Postquam vero & hoc dei donum, hominum impietas sibi verterat in occasionem grauioris damnationis, data est lex Euangelica per Christum, quæ digito Dei in cordibus fidelium exaratur.

Lex natura hominum
quod differat a legem naturæ communem.
Psalm. 103
Lex naturæ si generatim accipiat, non tantum idita est menti hominis, quin viget quoque i omnibus rebus creatis, etiam in his quæ sensu carent ac ratione, veluti corpora cælestia, maria, flumina, fontes, plantæ, & omne animantium genus, sive quodque naturæ legibus obtemperant, quod tamen sic accipi volumus, non quod natura, sed quod deus naturæ conditor, harum legum sit author, etsi leges naturæ dicantur. Quicquid enim natura dat aut facit, deus facit ac generat, quemadmodum superius in symbolum diximus. Cæterum, quidnam sit naturæ lex, quatenus ad hominem tantum referat, & quatenus ea a communi lege naturæ, qua cæteræ creaturæ reguntur, differat, ex superioribus satis intelligi potest. Cæteræ creaturæ suam legem a condito orbe perpetuo quodâ tenore obseruat, quia libero carent arbitrio. Soli autem homini, ac deinde etiam homo (quod ipsi data snerit libera voluntas) hanc legem præuaricati sunt. Ergo naturæ in hominibus est illa notitia de Deo, & Dei voluntate, quæ conditis nobis, menti nostræ per Deum est indita. Hæc (vt iam diximus)

Aug. de corrup. et grat. cap. 10. 11.
Aug. in 10. Tractat.
Aug. de spiritu et lite. c. 27
Nullum certis dei vestigiis reuaturatur, quam lex natura.
Aug. de sermo. domini m. te lib. 2.
Deum operatur sensu sibiliter i mentibus hominum.
Lex natura docet nos de Deo.
Roma. 1. Docet sensum virtutum et scelerum virtutum.
diximus) ante præuaricationem diuini præcepti, vt lumen illud diuinitus iustum, tam certa erat ac dilucida, vt si voluisset homo, potuisset Deo per gratiam sibi i hoc suppeditatam obedire. Verum, post præuaricationem hoc lumen cum dyaboli suggestionem, tum nostro vitio nõ aliter obrutum est & obscuratum, quàm fieri videmus i oculo saucio. Purus enim & syncerus oculus, lumine quodam diuinitus infuso illustratur, quo suo munere ritè perfungitur. Quod si in eum puluis irruat, aut vehemens fumus, vel pituita immiget, statim sordidus fit ac saucius, purgandus prius, antequam videre aut recedè situri lumen rursus possit. Non secus lumen illud naturæ meti primi hominis iustum, etsi peccato succedente non penitus extinctum, mirum tamen in modum obtinebratum fuit. Remanuit adhuc effigies quædam & imago diuine sapientie, quæ ipse animis nostris impressit ac insculpsit, sed tenuis quæ tamen nullum est i rerum natura certius Dei vestigium. Certe hoc constat, nullam esse rationalem animam quanuis peruersam, quæ tamen vltum rationis vltum obtineat, in cuius conscientiam per hanc naturæ legem non loquatur deus, quicquam in cordibus hominum solus inscribit. Fertur quidè animus hominis necdum renati cæca quadam cupiditate, iterum tamen cum cogitat & ratiocinatur: tum quicquid in eam ratiocinationem verum est, nõ ei, sed huic ipsi lumini veritatis, à quo vel tenuiter pro sui capacitate illustratur, tribuendum est, ac agnoscendus Deus qui inuisibiliter, sed sensibiliter tamen in mentibus hominum operatur. Hęc itaque naturæ lex in Ethnicis etiam testatur & clamitat, Deum conditorem totius naturæ, Deum bonum & iustum, Deo obediendum, deum inuocandum esse, sicut dicit Apostolus: Qui cum cognouissent Deum (nimirum per naturæ legem) non sicut deum glorificauerunt. Hęc item lex facit, vt homo naturaliter intelligat virtutem expetendam esse propter Deum. Item secundam naturam esse, parentibus ac maioribus obtemperare. Hęc quoque facit iniurias, eades, furta, supra, adulteria, mendacia & his similia, naturali iudicio dispicere, idque attestante conscientia. Sed de hoc satis.

VT ad legem latam seu scriptam veniamus, principio quo intelligi possit, cur ea data & quæ eius virtus sit, repetendum est quod toties superius docuimus nempe, per lapsu primorum parentum, viribus inæri arbitrij miserè abuten-

Aug. de corrup. et grat. cap. 10. 11.
Aug. in 10. Tractat.
Aug. de spiritu et lite. c. 27
Nullum certis dei vestigiis reuaturatur, quam lex natura.
Aug. de sermo. domini m. te lib. 2.
Deum operatur sensu sibiliter i mentibus hominum.
Lex natura docet nos de Deo.
Roma. 1. Docet sensum virtutum et scelerum virtutum.
Aug. de naturis gratia.

Liberum arbitrium nullum modo potuerit. Adeo enim vires illæ naturales per peccatum vitiatæ sunt, vt liberum arbitriũ amodo ex se inefficax esset ad bonum, ac planè spotens ad præstandã obedientiam legi Dei, initio mentibus humanis isculptæ, vel ob id, quòd vitioso illo lumine menti hominis diuinitus idito, statim cœperit idque necessaria quadam consequentia, i natura hominis hærere ignorantia, dubitatio, diffidentia, odiũ & contemptus Dei, quæ cum lege diuina pugnant, quæ natura ipsa dicantè iubet, vt Deum ex toto corde, & non in Dei virtute ac bonitatem respicerent, seipso miserè deeeperit. Nam et si manus à publicis criminibus abstineret, animum tamen praua concupiscentia imbutum mundare non potuerunt. Hoc enim solius Dei & promisi mediatoris munus erat, quem illi vel ignorabant, vel agnoscere saltem non volebãt. Quid autem magno est, si manus retineantur à scelere, cum animus legi Dei, interiori cœcupiscentia repugnant, nondum consentit: Vbi adhuc vitiosi affectus ex concupiscentia pullulantes, ac perfectam erga Deum charitatem (quæ ex toto corde, & ex omnibus viribus proficisci debet) vitiantes reliqui sunt, qui (et si externum opus peccati non patretur) conscientia tamen corã Deo in non renouatis accusare non desinunt. Nam vt Apollolus ait: Non solum digni sunt morte, qui ea faciũt, sed & qui facientibus consentiunt, consentiunt autem, qui in similia scelera cum facientibus omnino ruerent, nisi Deum vt vltorem timeret. Certè plane aliud est quempiam volũtate benefaciedi benefacere: aliud vero, ad malefaciedum sic inclinari, vt & malũ faceret quis, si hoc posset impunè permitti. Nam profectò is in ipsa intus volũtate peccat, qui nõ volũtate, sed timore non peccat, quales sumus omnes, in quibus nondum viuít Christus, quòd omnes profus quoquo sumus, sic nos adfectos deprehẽdimus, vt si nulla lex vgeret, ac abesset tã pœnæ metus quã spes premij, essetq; planè liberũ nobis facere quiduis, omnino quæ pelsima sunt, faceremus, presterim vel impellente tentatione, vel prouocante occasione.

Gene. 3. Augu. ep. 95. de Pelagio ad Innocentium. Gene. 6. Gene. 12. 2. Reg. 7. 1. Par. 17. Psal. 55. Propter excussam promissio singulari dei beneficio consuãbant, & postea in Abraham & eiuscemodi spiritalis liberationis ignari, lege naturę male sum legis sint abusi. Quidam enim eo demẽtia sunt prolapsi, vt deum naturę esse negarent. Si quidem hi, quum hominem in tantam miseriam per peccatum illud primorum partem lapsum esse nõ agnoscerent, nec modum viderent, quo se è peccati vinculis extricarent, ac etiam cernerent temporariam scelerum impunitatem, exco planè ac impio iudicio prouidentia dei sustulerunt, desideria sua pelsima insequentes, ac dicentes in cordibus

ibus suis, Non est Deus: quos tamen nõ dubium est grauem mentis lanienam ex delictorum conscientia semper circumdississe, qua tamen vel sola commonstrante, satis intelligere potuissent scelerum aliquem vltorem aliquando fore. Quidam verò et si Deum esse naturali iudicio, vt cūque cognouissent, non tamen sicut Deum glorificauerunt, sed superstitionibus dediti vanos deos opera manuum suarum ac vanos ritus (in quibus omnem suam fiduciam constituebant) sibi finxerunt. Quidam denique licet vnũ Deũ agnosceret, cui & obedientiam deberi censerent, & quæ lex naturæ, veluti bona suggereret, sequenda, quæ vicissim mala respuenda esse putarent, tamen cum in proprias vires & opera, & non in Dei virtute ac bonitatem respicerent, seipso miserè deeeperit. Nam et si manus à publicis criminibus abstineret, animum tamen praua concupiscentia imbutum mundare non potuerunt. Hoc enim solius Dei & promisi mediatoris munus erat, quem illi vel ignorabant, vel agnoscere saltem non volebãt. Quid autem magno est, si manus retineantur à scelere, cum animus legi Dei, interiori cœcupiscentia repugnant, nondum consentit: Vbi adhuc vitiosi affectus ex concupiscentia pullulantes, ac perfectam erga Deum charitatem (quæ ex toto corde, & ex omnibus viribus proficisci debet) vitiantes reliqui sunt, qui (et si externum opus peccati non patretur) conscientia tamen corã Deo in non renouatis accusare non desinunt. Nam vt Apollolus ait: Non solum digni sunt morte, qui ea faciũt, sed & qui facientibus consentiunt, consentiunt autem, qui in similia scelera cum facientibus omnino ruerent, nisi Deum vt vltorem timeret. Certè plane aliud est quempiam volũtate benefaciedi benefacere: aliud vero, ad malefaciedum sic inclinari, vt & malũ faceret quis, si hoc posset impunè permitti. Nam profectò is in ipsa intus volũtate peccat, qui nõ volũtate, sed timore non peccat, quales sumus omnes, in quibus nondum viuít Christus, quòd omnes profus quoquo sumus, sic nos adfectos deprehẽdimus, vt si nulla lex vgeret, ac abesset tã pœnæ metus quã spes premij, essetq; planè liberũ nobis facere quiduis, omnino quæ pelsima sunt, faceremus, presterim vel impellente tentatione, vel prouocante occasione.

Augu. 1. de Civ. 13. Rom. 1. Qui dicuntur cõsentire sceleribus. Aug. ad Bonifaciu. lib. 1. contra 2. epistolam Pelagianorum.

Qum ergo naturalis lex per lapsum Adæ in hominum mentibus intantum obtenebrata fuisset, vt citra fiduciam promissionis venturi seminis, in quo benedicterentur

Gene. 22. Galat. 3.

omnes gentes, ad iustificandum hominem ipsa nõ sufficeret, *Lex vet⁹* insuper etiam per inerescentem hominum malitiam propemodum esset obliterata: factum est singulari Dei providentia ut *sen. data* lex per Moysen data (quæ & vetus ad differentiam novæ legis *vetes potiss* per Christum latæ appellatur) succederet, idq; tribus potissimum ob mōm de causis. Primo, ut coerceret homines quadã disciplinã *causa* na. ponarã metu à flagitiis deterrens: quod ut ita fieret, erat, *Lex disci* necessitate, modo societatis humani generis aliquo saltem modo *plina co.* consistere deberet. Nam cum lex naturæ ita esset obscurata, *ereus ho* vt etiam manifesta scelera, perinde ac si scelera non essent, *min⁹ cu.* dissimularentur: fiebat vt supra, in cessus, adulteria, rapinæ, *peditates.* cædes, & his similia facinora, non tantum impudẽ admitterentur, sed & scelerati sese laudem inde referre putarẽt. Quare post naturæ legem, scripta lex ob id in primis diuina auctoritate ac beneficio lata est, vt hæc externa & manifesta scelera comprimerentur. Quod significans Apostolus, ait: Lex iuro non est posita sed iniustis, & non subditis, impiis & peccatoribus, sceleratis & cõtaminatis, patricidis & matricidis, homicidis, fornicariis, masculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus & periuris. Hunc vsum diuinæ legis (qui ciuiliis esse) lex humana est imitata, & eatenus Dei donum est, ex lege diuina suam originem trahens, quemadmodum supra diximus. Secundo, lex diuina lata est, vt ostenderet peccatum, vt accusaret, terreret, conturbaret ac confunderet conscientiam quem legis vsum lex humana quæ tantum externa re-
spicit, ignorat, lex vero diuina sibi vt proprium vindicat. Quem legis finem Paulus frequenter indicat, vt cum ait *Roma. 3.* Per legem agnitio peccati, Et iterum *Roma. 7.* Peccatum non cognoui, nisi per legem. Nam concupiscentiam non sciebam, nisi lex diceret. Non cõtupisces. Non quoddã ante legem concupiscentia nõ esset peccatum, sed quoddã lateret. Si occulsi, ne lege (inquit Apostolus) peccatũ mortuum erat. Ego autem ante le viuẽbam sine lege aliquãdo. Sed cum venisset mandatũ, peccatum quocumque reuixit. Transfiguratur enim Apostolus in se hominem, qui est ante legẽ & sub lege positus. Sine lege peccatũ mortuum est, id est occultatũ, quod velut mortuũ putatur. Et ego viuẽbam sine lege, id est nullo ex peccati metu terrebar, quia non apparebat peccatum, cum lex non esset. Adueniente autem mandato peccatum reuixit, id est peccatum, quod latebat ante prohibitionem, notum factum est, seu apparuit, per præua-

præuacationem. Fuit enim ante legem peccatum, sed vt *Lex pro-* Apostolus ait, Non imputabatur: intellige apud homines, *prie non* quoddã lex naturalis propemodum esset abolita. Lex ergo ne-
st causa que peccatum propriè operatur aut inserit, quia iusta & san-
peratũ. cta est, si quis ea legitimè vtatur: neque peccatum vel ex-
Roma 7. tiorat, vel viuificat, sed tantum ostendit peccatum, idque *1. Timo. 1.* non eo fine, vt per peccatum occidat, aut per incussos nobis *Aug. de* terrores perimat, sed vt animam humanam, quasi de inno-
Spiritu ce- centia securam, ipsa peccati demõstratione ream faciat, quo *libera ad* tandem illa, intelligens peccatum sine gratia Dei vinci non *Marcel.* posse, reatus sollicitudine ad percipiendam gratiam promissi *linum,* maiorioris conuertatur: quod vix clarior exemplo, quàm *Quo sine* specialitè indicari potest. Speculũ nobis turpitudinem seu ma-
lex ostendit culã nullã vel adtingit, vel inserit, vel id admit: sed tantũ osten-
dit pecca- dit, vt de fœditate nostrã (quam ipsi nobis adimere nõ possu-
tum. mus), cõmoniti ac conturbati, ad eum, qui cuiuscemodi defor-
Speculũ mitati mederi possit, cõfugiamus. Sic Deus per legẽ ostendit *legis sym* homini infirmitatẽ suam, eo scilicet fine, vt in suã sibi infir-
bolũ. mitatis cõsciũs ad eius misericordiam per fidem confugiens, *Galat. 3.* sanetur. In quam sententiam Paulus dixit: Concluse Deus *Roma. 11.* omnes sub peccato, vt omninũ miseretur. Neque enim quis-
Nemo cõ- que concupiscentiã resistere poterit, nisi adiutus gratia. Ne-
cupiscent- mo naturale vitium deponit, nisi ope conditoris naturæ. Ne-
ciã vi cit, nisi per exuit, nemo cum voluntatis delectatione bonũ operatur, nisi gratiam.
Deus fidem, spem & charitatem per spiritũ suum menti prius *Lex regu-* immitat. Tertio, lex data est, vt iustificaret per fidem regula *la bene vt* sit bene viuẽdi, in qua cernat opera quæ Deo placeant, ac imi-
uendi in- tiantur, vt faciãt quæ requirit Deus: & eatenus præstat sapieu-
titans ad tiam, paruulũ lætificat cor, illuminat oculos. In quam senten-
operandũ tiam Dauid ille diuinus Psaltes ait, Lucerna pedibus meis *bonum.* verbum tuum, & lumen semitis meis. Nam quoniam iustifi-
Psal. 18. catio, ab onere legis liberi sunt, quia iam per legem non ter-
Roma. 4. rentur, conturbantur aut damnantur: tamen ab obedientia *et 7.* legis liberi non sunt, imò gratia iustificationis in ipsis iam *Aug. li.* facit & operatur, vt legem voluntariè impleant, non con-
questio stituti amodo sub legis imperio, sed sponte sua facientes, *quæstio* quod lex præscribit. In summa, lex data est per Moysen, ad nõ veta-
ris testa- ruelandam legem naturalem penè obliteratam, ad discipli-
ris testa- nam corrigendam, ad indicandam infirmitatem nostram, de-
mõsi. q. 4

nique fidem in Deum reformandam.

*Diuisio le-
gi Atro-
pica.*
Duiditur autem hæc lex, in moralem, cæremonialem & iudicialem. Iudicialis respondet primo fini legis, qui est in coercendo per disciplinam ad retinendam societatem humani generis, sed per Moysen potissimum tradita ac instituta ad gubernationem illius populi Christi expectantis, de ritibus coniugiorum, successioneibus, penis delictorum, & similitudinis. libus rebus forensibus præcipiens. Moralis, secundo fini respondens, det, quod sit expositio legis naturæ ac doctrinæ virtutum cæremonialis fragilitate ostendens, & ad gratiâ præparans. Cæremonialis vero instituta fuit ad præfigurandam venturam Christi mysteria & veros fidei cultus Deo acceptos, nimirum vltimo fini legis respondens. Sunt autem iudiciales ac cæremoniales leges abolitæ non pertinentes amodo ad nos. Iudiciales enim data erat ad moderandum populum illum, vtentem cæremoniam Christum præfigurantibus. Statu ergo illius populi mutato, necesse erat, vt & hæc lex cessaret. Vnde non nunc rectè eius loco iure ciuili Imperatorio vtimur, quemadmodum supra diximus, & *Hebr. 7.* ostendimus. Itidè cæremonialis obsoleta est, quoniâ per Christum in stum adimpleta, sicut Christus ipse testatur: *Lex, inquit, & epistol. ad prophetâ vsque ad Ioannem, id est cæremoniarum & typi veteris* *Hebræor.* legis vsque ad Ioannem. Nam post Ioannem consummatis omnibus, quæ lex figurabat, & sublati typis, gratia & veritas per *Luc. 16.* Iesum Christum facta est. At sola lex moralis (cum interpretatio sit legis naturæ) abrogata non est, sed manet, quâ Christus non venit soluere, sed adimplere, eamque gratiam conferre, qua & nos adiuti eandem adimplere possimus. Id quod scripsimus in hac institutione replicatum meminimus.

*Iudicia-
lis & cæ-
remonia-
lis leges
abolitæ.*
Iudicia-
lis & cæ-
remonia-
lis leges
abolitæ.
Hebr. 7.
Aug. in stum
Hebræor.
Matt. 11.
Luc. 16.
Ioan. 1.
Matt. 5.

Quibus semel rectè perceptis quamplurima in scripturis subobscura statim manifestiora sunt. Veluti sunt, cur lex Moysi, lex operû & timoris, cur item ministratio mortis appelletur, cur occidere, peccatû augere, iram operari, & impossibilis esse dicatur. Cur pædagogus & speculo cõparetur. Lex enim literæ dicitur (vt quod antea semel diximus maioris perspicuitatis gratia iterum repetamus) quatenus doctrina est literis deformata, docens, quid agendum, quid vitandum, cui si spiritus viuificans seu gratia adiuuans (quam non sibi ipsa non præstat) desit, id est si non viuat in corde per spiritum scire tû, quid aliud est, quàm mortua litera: quam certè non sufficit literæ le-scire, sed opus est, vt id quod iubet etiã fiat in nobis, quod

non sit virtute legis, sed ope gratiæ, quam obrem grauius errarunt Pelagiani etiam antea per nos notati, asserentes hominem suis viribus legem adimplere posse, coipso euacuâtes & irritam facientes crucem & redemptionem per Christum. Si enim possibilitas naturalis per liberû arbitrium & doctrinam legis (qua tantû cognoscit, quomodo viuere debeat) ad bene viuendum sufficit sibi, ergo Christus gratis mortuus est, qui certè propterea mortuus est, vt peccati imperium in membris nostris destrueret, & gratiam promereretur apud patrem, qua adiuti legè alioqui nobis factû impossibile facere possemus. Lex factorum seu operum dicitur, quia opera imperat quæ facere debeamus, licet non addat possibilitatem qua faciamus, & operum necessitatem aliunde petendi remedi; & auxiliû indicans, & medicum prouocans. Lex verò timoris appellatur, quòd timore penæ à peccato coercet, quòd; quando non accedit spiritus coadiuuans, timore non amore fiat, imò omnino non *Lex timo-
ris.* Quòd autè aculeus & virtus peccati ministratiõ; mortis appellatur, quòd occidere, quòd peccatû augere, quòd iram operari, quòd omnes sub peccatû includere dicitur, sic intelligendum est: Non quòd hæc operetur lex diuina sua natura (uam eatenus differret à lege diabolica, quæ propriè lex peccati dicitur) sed tantum per occasionem, idque in hominibus lege diuina abutentibus, & eandem ad verum ac vltimum finem, quem ipsa intèdit, non accommodantibus, quemadmodum aperit Apostolus ait: Concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces. Et paulo post: occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Et post pauca: Inuentû est mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem: nam peccatum occasione accepta, per mdatum seduxit me, & per illud occidit. Itaque lex quidem sancta & mandatum sanctum & iustû & bonum. Sed peccatum vt appareat peccatum, per bonum operatû est mihi mortem, vt fiat supra modum peccans peccatû per mandatum. Elegit Apostolus generale quoddam legis, ab omni peccato prohibetis, vt vna voce cuncta complexus legis infirmitatem indicaret, vtque quàm non prodesset, sed obesset magis lex non rectè vtenti, doceret. Proinde ait: Non concupisces. Neque enim vllum peccatum, nisi concupiscendo con. *1. Tim. 1.* tra legem Dei cõmittitur. Est ergo ea lex, quæ hoc præcipit

admodum laudabilis, optima etiam ac saluberrima, quam si quis impleuerit, nullum habebit omnino peccatū. Sed veritas nisi adiuuet spiritus sanctus inspirans pro concupiscentia magna, concupiscentiam (vt ita dicamus) bonam, hoc est nisi spiritus charitatem diffundat in cordibus nostris, lex ipsa quantum tuis bona, prohibendo auget desiderium malū, sicut aqua impetus, opposito obice, fit vehementior, si in eam partem, quae obex postus est impetu influere nō desinat, cuius enim mole maiori cumulo precipitatus violentius per prona proouoluit. Nescio enim quomodo hoc ipsum, quod concupiscitur, sit inuicendum dum vetatur: Quod & poeta non tacuit.

Ouidius. cum ait: Nitimur in vetitum semper, cupimusque: negata Hoc ergo est, quod peccatum, vt (Apostolus ait) fallit per mandata, quodq; per illud occidit, cum scilicet accedit peccato legi peruariatio: & sit peccatum (quod ante legem, vel latebat, vel non ita angebat) magis peccans peccatum, id est gratia peccato. vni. Vnde alibi ait Apostolus: Lex subiitruit, vt abundaret in re, vt resistit, delictum, vt scilicet eo modo conuictus atque cōsensus miser pifrat nō peccator, videret nō tantum doctorem sibi esse necessarium, tantum doctorem quo docēte legem percipiat, verum etiam adiutorem Deum, etor, sed à quo sua itinera, secundum legis præscriptum dirigantur, vt & adin- cōfugiendo ad opem diuinæ misericordiae sanetur: atque ita fit, vt ubi abundauit delictū, superabundet & gratia, non quidem peccantis merito, sed subuenientis auxilio. Ex quo manifestè sequitur (quod saepe etiā docuimus prius) Bene viuere, id est donum esse diuinum non tantum, quia homini Deus dedit liberum arbitrium, (sine quo nec male nec bene viuatur) nec vere donū ob id tantum, quia præceptum dedit, quo doceat quemadmodum diuini, dum sit viuendum, sed quia ipse solus est, qui charitatem per spiritum sanctum diffundit in cordibus eorū, quos iustificat.

Aug. de spiritu et littera. Ergo qui lege secus vtuntur, id est qui litteræ tantum inhærent, & qui suis propriis viribus puræ legi satisfacere velint, per occasionem sit mortis ministratio, peccatum augēs, iram efficiens & occidens, quæ admodum salubris ipsis fuisset si in præcepti, id est liberatore (cuius gratiæ participatio) ne mandatum demum impleat respexissent, & illius opem situs ad se impetrassent. Ex quibus quocumque perspicuum euadit, quatenus lex impossibilis factu dicitur. Ex se enim (quod extra credenti, hominem sit (lex non iustificat, etsi liberum accedat arbitrium

trium: nam quandiu later veritatis via, liberum arbitrium ex se non valet quicquā, nisi ad peccandum. Quin etiam veritas iam per legem patefacta, lex ad bene agendum non sufficit, nisi enim quod agendum est, delectet etiam & ametur, nō agitur non suspicitur, non bene viuatur. Vt autem quod agendum est, diligatur, necesse est vt Charitas dei diffundatur in cordibus nostris, non per liberum arbitrium (quod surgit ex nobis) sed per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Impossibilis ergo lex est, si tantū liberi arbitrij vires respicias, possibilis autem factu est per gratiam. Quamobrē audiendi non sunt, solo nomine Christiani, qui legem simpliciter factu im possibile esse dicunt, atque hinc & interdum etiam ex verbis Apostoli male detortis suā malitiam exequatur niuntur. Nam cum per Christum redempti, spiritum quoque sanctum in baptismo (ritē saltem præbito & accepto) sint adepti, ipsisque quantumuis peccatorum mole obrutus per eūdem Christum (si tamen verē pœniteant) redditus pateat ad patrem, & spiritus emissi participationem, consequens est vt contumeliam Christo inferant, si legem sibi simpliciter adimpleti impossibile esse cauillentur. Certe, quandiu carnales esse pergunt, lex ipsis impossibilis factu est, quia lex spiritalis est, id est exigit spiritum, requirit affectum, nō fit solo opere externo: sed quia spiritalis est (quales facit spiritus gratiæ) is iam dei similis factus, legem facile implet, nec erit sub illa, sed cum illa. Lex spiritalis autem est, qui nec capitur temporalibus bonis, nec terretur temporalibus malis.

Ex prædictis etiam facile videre est, cur lex dicatur pedagogus in Christum, nimirum quod quemadmodum pædagogus per ferulam & disciplinam correctionis, pueros ad scientiæ perfectionem adducit, sic lex à malo cōuertēdo, & nō cum lege, stram infirmitatem nobis demonstrando, nos ad Christum mit- tit. Item sub pædagoگو esse dicimur, quādiu sumus sub lege, id est quandiu nos lex occulta censura damnat, quod scilicet ex toto corde legem non faciamus, tandiu legi viuere, id est Legi viuere sub dominatione & imperio legis esse dicimur. Ad postquam vt quid sit legis vinculis amodo non cōstringimur, quia scilicet vltro & Legem ex animo, idque dei amore, non quidem ex nobis, sed per gratiam legem implemus, quia tum nō habet lex quod i nobis damnet, pelchra certe periphrasi, legi mori, & per legem spiritus viuere: à lege mortis liberari dicimur.

Aug. de spiritu et littera. 2. ca. 2. Roma. 5. Ioh. 6. Ffiero. cōtra Pala. Aug. de spiritu. Rom. 7. Spiritus. nō est sub lege. sed cum lege. Lex patet. dago. Galat. 4. Legi viuere quid sit.

Lex noua euangeli- um est. Nominis legis noue euangely vocabulum. Euangely summa.

Lex noua quæ sit, satis ex iis quæ de lege veteri diximus colligi potest. Lex noua, Euangelium est quæ & noui testamenti, & lex spiritus, seu lex spiritus vitæ, ministratio spiritus vitæ & iustitiæ, lex perfectæ libertatis, lex gratiæ & circumcisiõ cordis appellatur. Euangely vocabulum Apostoli vsurparunt pro lego nuncio seu annunciatione aduersus ac beneficii Christi. Quid enim eo nuncio lætius, quo annũciatur per fidem in Christum gratis peccata nobis condonari, solui inimicitiam inter deum & hominem, donari nobis spiritũ sanctum nos in nouatẽ, denique vitam æternam? Habet autem Euangelium, suam quodque literam, id est historiam & doctrinam, quæ in quatuor Euangelis: & Apostolicis literis continetur, sed eatenus (quod & superius nos dixisse meminimus) non sumitur differentia legis nouæ à lege veteri, nam multi sunt, qui & historiam & doctrinã Euangelicam legunt & audiunt, quibus tamen Euangelium nõ est ministratio spiritus vitæ seu iustitiæ. Preterea, quod ad doctrinã attinet, noua lex, veteris legis tũ explanatio, tum Epitome est. Legẽ enim moralem (quæ vna est omniũ temporum ac ætatum) non sustulit Euangelium, sed clariorem reddidit, apertius docens quid illa requirat, nimirum nõ solum opus externum, sed & animũ & affectum. Vnde quod ad literam attinet, ita possit occidere litera Euangelij, sicut litera legis, si non progrediamur ultra ad Euangelij gratiam, quæ auditu percipitur, fide apprehenditur, & charitate, quæ per spiritũ sanctum datur, in fidelium corda diffunditur. Hæc igitur gratia, corda fidelium per fidẽ & charitatem innouis, & viuens in nobis, proprie noua lex, nouum testamentum & Euangelium est.

Euangely litera. Matr. 7 Luc. 6

Doctrina euangeli- ca veteris legis explanatio. Matt. 5

Euangely gratia. Ro. 10 5 noui ley viuẽs gratia in corde. Heb. 10. 17.

Nec alia ratione Paulus legem ab Euangelio discernit, tũ Corinthios suos appellans, ait: Quoniam estis epistola Christi ministrata per nos, scripta non atramento, sed spiritu Dei vini, nõ in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Hoc ergo solo differunt, quod lex vetus extra hominem scripta est in tabulis lapideis, vt eum perterrefaciat: lex vero spiritus in ipso homine, vt eum interius iustificet. Quĩ in tabulis scribuntur opera charitatis, lex est operum, & litera occidens præuaricatore: non quum autem ipsa charitas diffunditur in corde credentũ, lex est fides & spiritus viuificans dilectorem: quæ hoc intus scripta facit diligẽ, quod foris scripta lex faciebat timeri. Hæc discretio legis nouæ & veteris per Hieronimum

remiam prophetã pulcherrimo & præclarissimo testimonio (quod & superius, iustificationis materiam pertractantes, attulimus ac explicauimus) plane asseritur. Id quod hic repetere vanum non putamus, quod ad ea quæ in Decalogo adferremus plurimum lucis sit allaturũ. Ecce, inquit, dies venient, dicit dominus, & consummabo super domum Israẽl testamentum nouum, non secundum testamentum, quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum, vt educerẽ eos de terra Aegypti, quia ipsi non perseuerauerunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit dominus: quia hoc testamentum est, quod ordinabo domui Israẽl. Post illos dies, dicit dominus, dabo leges meas in cor illorum, & in mente eorũ scribam eas, & ero eis in deum, & ipsi erunt mihi in populum, & nõ docebit vnuquisque ciuem suum, & vnusquisque fratrem suum, dicens. Cognosce dominum: quia omnes cognoscent me, à minore vsque ad maiorem eorũ, quia propitiũ ero iniquitati eorum, & peccata eorum non memorabor vltra. Dili- genter intuentia est prophetia, quæ veteris & noui testamẽti differentiam explicatissimẽ tradit, in cuius verba respiciens Apostolus dixit: Non quia idonei sumus cogitare aliquid à nobis, quasi ex nobis ipsis, sed sufficiens nostra ex deo est, qui & idoneos nos fecit ministros noui testamẽti, non literę, sed spiritus: litera enim occidit, spiritus autẽ viuificat. Quid enim apertius ad discernendũ vetus à nouo dicere potuit Prophetia, quam, Consummabo super domũ Israẽl, & Iuda, testamen- tum nouum: quasi sic dicat, Non sic condam nouã legem, vt sim legem quam autẽ nulli abrogaturus, cum lex mea semper fuerit, & perpetuo futura sit eodem, sed consummabo (id est implebo) testamentũ nouum. Quod ideo nouum voco, quia consummatum & impletum. Lex enim, quam patribus dedi, consummatum & impletum, quod est die qua dudũ sunt ex Aegypto, lata quidem, sed non impleta sit. Hoc enim est quod subditur, quia ipsi non perseuerauerunt in testamento meo, non quidẽ ipsius legis vitio, quæ bona est, sed vitio suo, qui per legem suæ infirmitatis admoniti gratiã futuri mediario- ris nõ apprehenderunt. Consummabo ergo testamentũ nouũ, ideo scilicet nouum, quia dabo leges meas in cor illorum, id est spiritum innouantem mentes, quo demum idonei ac habiles efficiamur ad perficiendã legem. Lex itaque Dei quæ dudũ scripta erat in tabulis lapideis, quæ diu terruit, nec tamẽ im-

Hiere. 31

2. Cor. 1.

Aug. de spiritu et litera.

Lex Moysi cur dicta vetus

Lex in corde.

pleta fuit, eorum, cum digito Dei (id est Spiritu sancto) scribitur in corde nostro, verè noua lex efficitur, quia tunc primū fieri incipit, quod enim recens sit, nouum est. Subiicit autem propheta. Et non docebit vnusquisque cuem suum, & vnusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce, dominum, nō quod non sit opus Euangelium prædicare. Quomodo enim credēt in eum quē non audierunt? Quomodo credent sine prædicatione, sed quod in voce prædicationis exterioris Euangelij nullus sit efficacia, nisi Spiritus quō dominus per Euangelij fidem impartitur, intus doceat nam vt Apostolus ait: Ego quidem plantauī, Apollo rigauit, Deus autem incrementa dedit. Et alibi scriptū est: Et erūt omnes Theodidacti, id est à Deo docti. Lex verò verus data est, vt infirmitatem ostenderet, vt gratia quæretur, Gratia data est, vt infirmitatē adiuuaret, & lex impleteret. Quod enim impossibile erat legi per carnē, id est cum obstitere carnali concupiscentia lex non impletur, & eatenus in nobis esset imbecillis & infirma, misit deus filium suū in similitudinem carnis peccati, & de peccato dāna uit peccatū in carne, vt iustitia legis impleteret in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundū spiritū. Conclust itaque scriptura omnia sub peccato, nō simpliciter, sed in eum vsum, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credētib⁹. Ex hac enim promissione, hoc est ex Dei beneficio ipsa lex impletur, sine qua promissione preuaricatores facit: nam postquam territi per legem confugimus ad mediatorē, & credimus Christum, qui peccatum nō fecit, pro nobis in mortē traditū, sustulisse peccata mundi, & in ipsius sanguine & meritis nos iustificari, statim in ea fide (quæ tamen sine charitate veraciter non contingit) incipimus condelectari legē dei secundū interiorē hominem, quæ delectatio non literæ, sed spiritus donum est. Et licet alia lex ī mētris adhuc repugnet legi mentis, tamē hæc lex spiritus vbi semel dominari cœperit, concupiscentiā in dies magis ac magis mortificat, donec in nouitate spiritus, quæ de diem in diem in steriōri, hoc est spirituali homine augetur: tota vetustas mutata pertranseat, liberante nos de corpore mortis huius gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum.

A tque hæc contemplanti liquet, nouum testamentū seu Euangelium à veteri testamento seu lege hinc propriè non distingui, quod Vetus sit, testamentum illud quod in libris

bris Moysi & prophetarum: Nouum verò quod in quatuor Euangelis & literis Apostolicis continetur. Nam in libris veteris testamenti, non tantum lex, sed & Euangelium reperitur in promissionibus, de vterō Christo & futura i Christi gratia factis, quæ frequentissimæ sunt in prophetis. Quod sit, vt Euangelium non tantum in noui, sed & in veteris testamenti libris, & vicissim lex non tantum in legalibus, sed & Euangelicis scripturis reperitur. Estque vnum & idem Euangelium, i quo omnes sancti & pij ab initio mundi sunt saluati, habuerunt enim patres eundem spiritū fidei nobiscū, per quem sunt seruati, quem admodum Apostolus ait: Habentes autem eundem spiritum fidei i, sicut & illi secundū scripturam scriptum est. Credidi, propter quod loquutus sum: & nos credimus, propter quod & loquimur, quod & Christus testatur, cum ait: Abraham pater vester concupiuit videre diem meū: vidit, & gauisus est. Sed hoc interest, quod gratia, quæ in veteri testamento velata latitabat, in Christi Euangelio reuelata est, quemadmodum Apostolus ait: Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est, testificata per legē & prophetas. Quod si manifestata, ergo erat prius, licet tecta. Rursus, si testificata per legem & prophetas, ergo lex & propheta Euangelium obumbratum continent.

Quare vt beneficium seu gratia Christi cognoscatur, Lex ab Engelio reipsa potius quam scriptura distingueda est. Lex ostendens infirmitatem prouocabat ad gratiam. Neque gratia futuri Christi, ad quam & lege confugeretur, in legis litera omnino præterita erat, sed typis obūbrata: id est, non ad eam tantummodo confugiebant, non quæretes in lege promissiones Dei, in quibus gratia consistebat, sed inherentes literæ legis, se per legem iustificari, & a iustificatione sibi sufficere liberum arbitriū arbitrabātur, iustitiā sibi ex natura humana, non ex donata gratia asseribētes, sicut de ipsis dictum est: Ignorantes Dei iustitiam, & suam volētes constituere, legi Dei non sunt subiecti. Sed reuelato Euangelio per Christū, cum ille iussisset doceri penitentiam & remissionem peccatorum in nomine ipsius, gratia saluatoris per totum orbem illuxit, & non tantum verbo prædicata, sed & in cordibus fidelij digito Dei inscripta est. Datus est ergo patribus ante Christi aduentum (exceptis paucis, iis scilicet qui spiritu illustrati promissiones respiciebāt) spiritus timoris.

*Nō libris
sed diffusi-
cia ad ple-
tionem lex
noua a ve-
teris disti-
gnitur.*

*Act. epi.
95. de Pe-
lagio ad
Innocen-
tium.*

2. Cor. 4

*Ioan. 8.
Augu.
Ibidem.
Roma. 3.*

*Augu.
Ibidem.
Iudaeorū
certitas.*

*Ad iusti-
ficationē
vires libe-
ri arbi-
trij nō suf-
ficiunt.*

*Ro. 9. 10
Luc. 24.
Iudaeis da-
to spiritus
timoris.*

*Opus est
ē ecclesia
verbi mi-
nistrio.
Rom. 10.
1. Cor. 1
Aug. ibi-
dem.
Cur lex
data.*

*Cur gra-
tia
Euangelij
Roma. 8.*

*Galat. 3
Roma. 3.*

1. Petr. 2.

Roma. 7.

Ibidem.

Nobis, Nobis autem datus est per reuelationem euangelij, & per *amoris.* Christum iam exhibitum, & pro nobis passum, spiritus amoris. In summa breuis est differentia legis & euangelij, duobus nimirum verbis comprehensa, quæ sunt amor & timor. Non *Timor.* Per arriū quod charitas non fuerit ad legis adimpletionem i lege requisita, imò in ea consistit omnis lex, sed non præstabitur *gratiæcer* ab illis, qui tantum in legem respiciebant, & proinde Israël in terroribus legem accepit, nimirum spiritum seruitutis in timore. Nos vero spiritum libertatis in gaudio cordis & animi, data scilicet per spiritum sanctum in cordibus nostris arri gratia; *gratia* in qua clamamus, Abba pater.

LEX præcedentibus etiam satis liquet, quod sit differentia legis naturæ & euangelij. Hoc quidem conuenit legi naturæ cum euangelio, quod ambo in corde scripta dicuntur. *Roma. 2.* Sed interim euangelium longe aliud est, quam lex naturæ, seu *1. Cor. 2.* etiam legis naturæ explicatio. Lex enim naturæ, est illa notitia naturalis, quæ animis nostris indita ac concreata est. *Ioan. 1.* *Euangelij* tibus etiam & sapientibus huius seculi non incognita: sed *mysteriū.* euangelij nō est notitia naturaliter nobis indita, nec huius mundi, aut huius mundi præcipium sapientia, sed mysterium absconditum à seculis, reuelatū autem & euulgatū per Christum, sicut scriptum est: Deum nemo uidit unquam, unigenitus filius qui est in sinu patris, ipse enarrauit nobis. Per Euangelium enim annuntiatū & exponitur nobis bona Dei uoluntas, qua illi uisum est nos perditos per filium suum redimere, gratis per fidem iustificare, ac simul spiritum sanctum cordibus nostris infundere, *gratia* in qua clamamus, Abba pater.

Allego. *Lumen* naturæ non *præbet* vires perfectiū boni *Gratiæ* euangelij corda nostra tranquillat *inmouat.* *Ioan. 2.* Ostendit quidem ratio, cui lex naturæ indita est quædam, quæ sunt uoluntati Dei consentanea. Sed non ostendit, an & quomodo peccatis nostris ignoscat. Deus, an nobis propitius, & quemadmodum erga nos affectus sit. Et cum omnes naturæ corruptionem sentiamus, ac experiamur etiam nos à perfectione boni (quod uel ipsa ratio nedū Dei spiritus suggerit) longe abesse, conlilat hanc legem nullas omnino vires præbere perficiēdi boni. Quod & poeta Comicus non tacuit: Videō (inquit) meliora, proboque (nimirum per lumen naturæ) at deteriora sequor. Verum Euangelij gratia corda nostra deremissione peccatorum per Christum, deque summa

summa Dei erga nos dilectione, benignitate & clemētia certificat, ac isuper emundat ac inouat, ut iam non deteriora sed meliora spōte ac uoluntariē sequamur. Et ut quādā adhuc imperfectiōnem in nobis sentiamus (qua sit, ut nemo i hac uita legi Dei perfecte satisfaciat) hinc tamen nos (quasi scilicet ob id maledictio legis, obnoxij, proindeque Dei iniustifimus) conturbari non oportere docet, nimirū ostendens, quod pacto in Christo manentes, legem estū non perfecte (quod ad nostram obedientiam attinet) imputatiuē tamen impleamus, hoc est i Christo cui per fidem isui sumus, mutata iustitia, legis maledictum euadamus. Quæ omnia lex naturæ, tanto euangelio inferior, non docet. Quomobrem Paulus Euangelium uirtutem seu potentiam Dei appellat ad salutem omnium credenti, quod scilicet per Euangelij gratiam cordibus nostris inlitam, salutem ac certissimam æternæ uitæ spem consequamur. In summa, euangelium, & legē naturæ & scriptam multis rationibus antecellit, quanuis interim eadem, quæ lex naturalis & moralis præcipiat ac doceat, quin potius ad perfectionem adducat, atque ad eod quod illæ faciendum suadent, hoc Euangelium faciat & adimpleat.

Vnde etiam cōsequens est, nō leuiter eos despicere, qui legem spiritus, ob id spiritalem uocant putant, perinde atque officio corporali non sit opus, & quasi iustitia nostratatum in corde & in quadam præsumptione fidei consistat, non sollicita interim quid operum agamus, imò euangelica lex quam maximē operosa est. Nam quum propterea spiritibus appelleretur, quod requirit in primis spiritum, quin proprie sit uia illa charitas diffusa i cordibus nostris, sequitur, quod otiosa esse non possit, quæ cordibus nostris iscripta planè uiuunt. Spiritus enim propterea datur, ut mente uiuificati, legem adimplere possimus, atque ad eod pro modulo nostro adimpleamus. Vnde qui Euangelium profitetur, hos maximē oportet esse factores uerbi, & non auditores tantum: alioqui frustra gloriantur de lege spiritus, in quibus nullus est spiritus bonorum operum effector. Siquidem ut Apostolus testatur, Qui dicit se nosse Deum, & mandata eius non custodit, mendax est. Et iterū: Filioi, nemo uos seducat: qui facit iustitiam, iustus est: qui facit peccatum, ex dyabolo est. Et paulō post: Filioi mei, non diligam uerbo, neque lingua, sed opere & ueritate. In hoc cognoscimus, quoniam ex ueritate sumus. Et

Euangelij gratia *quatenus* *liberata* ab *imperio* legis *moralis* *Imperfe* *ctione* *no* *stræ* *sup* *plet* *grat* *iam* *Christi.* *Eph. 3.* *Roma. 8.* *Galat. 3.* *Euange* *liū* *legem* *naturæ* *et* *scripturæ* *summam.* *Cur* *Euā* *gelij* *indica* *tur* *lex* *spiritus.* *Euāgelij* *ca* *lex* *ope* *rosa.* *Roma. 5* *Euāgelij* *professio* *res* *debet* *esse* *uerbi* *factores.* *1. Ioan. 2.* *et 3:*

post pauca: Et hoc est mandatum eius, vt credamus in nomine filij eius Iesu Christi, & diligamus alterutrum, sicut dedit mandatum nobis. Et qui seruat mandata eius, in illo manet, & ipse in eo, & in hoc scimus, quia manet in nobis ex spiritu quem dedit nobis. Ecce vides Euangelium duo completi. *Euangelii duo completur*
 In primis annuntiationem gratiæ & remissionis peccatorum; deinde viuum charitatem, indiuiduam veræ fidei comitem, ac mandatorum Dei effectricem, quam qui nondum in se experiantur, hic se euangelicos esse desinant gloriori: necdum enim in eis lætetur illud angelorum nuntium Christo recens nato allatum, adimpletur: Nempe, Et in terra pax, & in hominibus bona voluntas. Sed de hoc alibi latius.

His, de legis natura, distinctione, vsu, ac potestate prælibatis, ad expositionem Decalogi (hoc est decem verborum) quæ duabus lapideis tabulis inscripta, Deus populo suo promulganda Moysi tradidit, veniendum nobis est. Hæc Decalogue peritæ, etsi olim peculiariter populo Israëlítico data sit, nec peritæ. propter transgressiõnem vitadã donec veniret semen, cui Galat. 3. promiserat, ordiuata per angelos, in manu mediatoris, hoc *Moses* me est Moysi, qui erat inter Deum & populum, veluti quidam diator. mediũ sequester. Iam tamen ad omnes gẽtes ex equo peritæ *Euangelii* necre putandus est, quod (vt supra diximus) explicatio quædam sit legis naturæ, vitio primorum parentum, & hominum quatenus mentibus obscurata. Et vt post Christi aduentum leges iudicabiles ab ciuiles ac ceremoniales partim abolitee sint, partim immutatae: ita, & ad Euangelicam pietatem accommodatae, ab hoc tamen *gis morali* Decalogo qui moralem legem compendio cõplectitur, non aliter liberat Euangelium, nisi quod aucta in nobis charitate, ea sponte facimus & lubentes, quæ ludæorum populus faciebat liberat metu pœnæ, vt catena, qui spiritum ambulamus, à legis iniuriis qua liberatio & terrore per Christum liberari sumus, quatenus scilicet *ces facere* lex nolentem cogit, nõ quatenus facienda est: alioqui dyabolo quiduis. lica, non Christiana libertas est qua mœchari, furari, aut peccare licet. Non enim eo Christus venit in mundum, vt non Roma. 4 bis in se redemptus permitteret impune peccare, sed ne omni *Quorũ* non peccemus, renati in eum, qui nõ nouit peccatũ, & qui peccatã sententiã nostram mortuus est, & resurrexit propter iustificatiõnem nostram. Sunt nonnulli, qui decem præcepta in Decalogum contracta, rudi ac intractabili populo Israëlítico tradita esse putant, tanquam prima rudimenta pietatis, potissimum ob id, ne

ne in omnia passim facinora prolaberetur, vtque ab his elementis ad alia præcepta, quæ cõsummatoria videntur proficeret, donec veniret ad perfectionem euangelicam: proindeque dominum dixisse: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata: quasi *Matt. 19*
 dominus hisce verbis indicare voluerit, Decalogum limẽ esse & ingressum ad pietatem, non autem consummatam pietatem cõtinere: putantque eos, qui in hoc laborant, vt vniuersa præcepta siue subentia siue verantia, ad hæc decem redigant, sedulam verius diligentiã quã seriam adhibere. Qui etiam duo illa postrema, quæ non tantum malũ facinus, sed & malam prohibent concupiscentiam, sic intelligunt, vt concupiscentia eo loco nõ tam qualemcunq; vxoris aut rei alienę cupiditatem, quã conatum maleficij significat videatur, quẽ admodum dicimus insidijs appetere aliquem, non quod illum læserimus, sed quod structis insidijs conati sumus eum ledere. Sed nobis magis aliorum sententia placet, qui asserunt, Decalogum consummatam completi iustitiam, hoc est iustitiã requirentem, non tantum externam, sed & spiritualem, verã & perfectã obedientiam erga Deum: quod quicquid in Decalogo tanquam in aptissimam methodum, quicquid est legum naturæ, & moralium præceptorum (vbicunq; tandem est, siue in prophetis siue in Euangelicis ac Apostolicis literis extet) referri ac includi possint. Certè fons omnium præceptorum est primum illud, hoc est omnium maximum, Dilige dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, ex tota mẽte tua, & ex tota virtute tua. Deinde, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Qui sanè sermo ipsissimum medullam ac genuinum sensum omnium præceptorum cõplectitur, quem qui nõ præstat etsi verbis legis satis facere videatur legem tamen non obseruat, veluti si quis inimicum non occidat non quod illi minus male velit, sed quod minus legis metuat, is apud Deum homicida est, vel ipso Mose teste, *de di* qui iubet Deum ex toto corde diligere, sed & ierosolymensis sum. Ad hæc Moses, vt doceret Deum per decalogum nõ solum externa opera vel cultus requirere, sed & ierosolymensis affectus, statim post promulgatam legem ad populum, sic ait: *Deut. 6.* Ponite hæc verba mea in cordibus & animis vestris. Rursus *Matt. 5.* Apostolo teste, quod lex dicit, Non concupisces, non in eam *Roma. 7* affectus noster in conatum se protendat, sed vt planè ab omni,

Matt. 19

Verbis de concupiscentia

Decalogi cõplectitur cõsummatã iustitiã

Deut. 6. Mat. 22. Marc. 12. Luc. 10.

Homocida est, de di

Rom. 7. malo affectu intrinsecus temperemus. Nec dubitum est, legem propterea spirituales dici, quod spirituales motus requirit. Et Christus sic vbiq; legem interpretatur, & Pharisæos verba quidem legis sectantes, & opera, quantum in specie motus eximia edentes, propter internos tamen affectus malos, irritum fecisse mandatum Dei pronuntiat, ac sepulchra foris dealbata appellat.

Ceterum, quum omnino referat, vt i omni doctrinae latet ac sparsum traditæ in summa quadam ac methodo contrahatur, vt ordine quodam rerum capita ac fontes videri ac completi possint, quod diuino certè beneficio factum, videmus in doctrina Christiana, vbi quicquid ad fidem pertinet, diuinis voluminibus latè traditum, contractum videmus in symbolum Apostolicum: rursus, quicquid ad deo rectè peti potest, aut vnquam à piis hominibus petitum esse, videtur in oratione dominica compendio comprehensum esse, sicut in l. Sic nobis placet, vt & quicquid ad mores pertinet, in Decalogum, veluti *scripturam* quandam, non humana, sed diuina *most. ff.* sapientia compositam contrahatur, quæ ne potest quidem vlla de legibus aptior excogitari. Iure consulti atque alij viri præstantes, ac *Plinian* idè viderunt, ius etiam illud, quod ciuile appellamus, non humana proditum sapientia, sed magis inuentum ac munus esse uile *ff. de Deorum*, quod scilicet à iure naturali, omnibus indito iniustum sumat, ab eo nunquam in totum recedens. Iam illi vt re, quicquid iure imperatur, summam comprehendere (non dubium quin naturale iudicium sequuti) tria iuris præcepta iustitiae fecerunt, quæ sunt honestè viuere, alterum non lædere, ius suum vnicuique tribuere, quæ rursus in plurimos titulos distribuunt: in quibus de his quæ Deo, quæ parçibus, quæ liberis, quæ patriæ debeamus: item, de propulsandis iniuriis, de vitæ honestate, veluti de coniugij iure ac ritibus, de rerum ac dominij proprietate ac distinctione, de cõtractibus, successioneibus, de iudiciis publicis ac priuatis præcipiunt, sed ita, vt de externa quadam ac ciuili iustitia hominem instruant, de corrigendis affectibus nihil solliciti, quòd verè religionis, hoc est iuris Deo debiti, vnde omne reliquum ius fuit, ignari & expertes fuerint. Verùm Decalogus à summo legislatore Mose exhibitus, quicquid est iuris naturalis ac moralis, aptissimo ac pulcherrimo ordine compendio quodam tradit, atque etià explicat, eadem illa tria nos edocet, nepe ius suum vnicuique tribuere.

Decalogus, omne ius ciuile longe superat.

tribuere, alterum non lædere, & quod ad nos attingit, honestè viuere, at longe perfectius quàm vlla lex ciuilis, quòd præcipiat non tatum de externa iustitia, quantum & de hac, sed magis de interna, quæ in animi munditiæ consistit, quæ sola co *Collatio* ram Deo valet, & sola rectè iustitia nuncupatur. Vide vero decalogi quàm pulchrè Decalogus ad naturæ leges respondeat. Lex na *ad leges* turæ iubet Deum agnoscere, & glorificare, quemadmodum *natura*. Paulus Rom. i. testatur, religionem colendam ac ceremonias *Roma. i.* conseruandas iudicat. Deinde docet parentibus ac aliis, qui *Leges na* parentum loco sunt, & nobis imperatè obediendum esse, quòd *iure*.

aliter humana societas retineri non possit: iniurias ac priuatas vindictas detestatur, abhorret vagos concubitus, verendum *Iure na* diam & castitatem amplectitur. Ad hæc, tametsi quod ad ipsa *Iure na* rum rerum naturam attingit, iudicet omnia esse communia, *inæqua* tamen secundum eam naturam hominis, qualis nunc est (nimium prauis cupiditatibus corrupta) intelligit necessariam *nia comm* esse ad conseruandam humani generis societatem, rerum diuisionem, quæ tamen rerum communionem in totum non abolet, sed magis sancit ac cõfirmat, quòd natura quoque docet, quo pacto per honestos contractus, res omnes inter nos communes fiant: idque decet quodam æqualitate. Nam quæ *Rerū di* tandem ea foret rerum communitio, si qui ceteris potètiore *uifio, verū* sunt cupiditate æstuantes, quatum possent rerum, vi occupac *inmuni* rent, reliquis à communi rerum vtu depullis? Denique, quid *nem con* magis secundum naturam est, quàm ius in pactis, restituo *firmat*, nis, ac iudiciis: Iam si Decalogum inspicias, videbis hanc totam naturæ legem, haud absque decet ordine in eo compre *Decalogi* hedi, vt in primis id nos facere iubeat, quod natura Deo tri *series*, buendum intelligit: deinde, quod parentibus ac magistratibus exhibendum esse iudicat. Denique, quod de iniuriarum *Omne* prohibitione, coniugij, dominiorum distinctione, ac pacto *lex ciuili* rum & testimoniorum fide conseruandis sentit. Ex hac itaque *lit et le* lege naturæ in Decalogo exposita, omnes leges ciuiles ortas *ge natu* esse, dubium non est, quas cõstat tanto meliores esse, quo *miræ in de* minus ab illo naturali iudicio discedunt. Sed ad Decalogum, *calogo ex*

Prinçipio decalogus ob id ab ipso Deo tradi debuit, vt *plicata or* verè sciremus, quænam opera Deo placerent. Gentes v *ti supple* rios cultus commentæ sunt: varia item operum genera sibi *Cur decal* finxerunt, in quibus sibi placebant, sed ignorantes Dei iustitia *log' à deo* tiam, & suam volentes constitutere, iustitiæ Dei subiecti non *traditue*.

Roma. 10 fuerunt, euanescentes in cogitationibus suis, & volentes sciri. *Roma. 1.* pientes videri sultici facti sunt. Quibus Israelitæ longè felices. *1. Corin. 1.* ciores fuerunt, quòd per Decalogum edocti fuerunt de cultu *Aug. de* & operibus, quæ scitèr deo placere, vt vel hinc copiosam *spiritu et* berent gloriandi materiam. Qui annunciat (inquit Pſaltes) *litera,* verbum suum Iacob, iustitias & iudicia sua Israël. Non fecit

Pſal. 147 taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. Et *Roma. 3.* Paulus testatur Iudeis, hoc nomine iure gloriari licuisse, quæ credita fuerint illis eloquia dei, quæ gloriandi materia postea

Gloria Iudeis carnalibus adempta, in nos spirituales Abrahæ filios *Iſraël in* (qui legis spiritualis, spirituales sectatores sumus) trāsata est. *nos trās-* Ex hoc autem capimus hunc fructum, vt non sit necesse nos esse *lata,* sollicitos, quibusnam operibus Deo placere possimus. Nam Decalogus ipse ea prescribit, quæ certo scimus Deo placere, nimirum ab eo præcepta, laudata, celebrata, & ingēti benedictionis mercede facientibus, ea cumalata.

Aliter **D**einde Deus Decalogum duabus tabulis lapideis, quas *ut que a-* suo opere fecerat, digito suo inscripsit, ac in monte, quem *litor lex* quem populus etiam attingere prohibebatur, Moſi tradidit, *vetus &* vbi ignis terribilis, fumus, incēdium, fulgura ac tonitrua viscebantur, idq; ob hanc causam, vt indicaret legis onus & *lex enā-* grauitatem in lapideis Israelitarum cordibus, quæ et si sua virtute *gelica p-* absque adiutrice gratia non iustificaret, terneret tamē antea *ditæ.* Legis gratia *Legis gra-* ac conscientias, incitaretque ad quærendum adimplendam *uisa,* legis auxilium à deo. Nec aliam ob causam Moſes hæc tabulas de celo portans, fregisse videtur, quàm vt ostenderet, *Cur Mo-* legem esse, quæ corda scindere ac frangeret. Diuersa sane ratione *ſe frega-* prodita est, ipſo sancto die Pentecostes lex Evangelicæ. Tantum hoc conuenit, quòd vtriusque loci sublimitas & *lis tabu-* ignis fuerit: sed illic nihil aliud erat, quàm mons Sinai crassus *ria prio-* & terrenus, quem populus discors & obmurmurans attingere *res.* prohibebatur. à præcepto Sina dictus, quòd Decalogus *Exod. 20* in hoc daretur, vt præceptis cōtereret rebellem populū. Hic *Sina mōs* mons Sion, qui speculum sonat, vnde despicuntur omnia *vnde di-* terrena, vnde per fidem velut à propinquo prospectatur cœlestia. Et in ipſo monte domus est, in qua etiam conclaue, vbi *ſua.* Apostoli quieti vnanimèque deprecantur, expectantes cœlestè donum à Christo promissum. Illic ignis, fulgura, tonitruus, & cetera omnia terribilia, vt intelligas legis vim in ter-

Act. 1. 2 **Roma. 4.** rando sitam esse, vt Paulus inquit: Lex iram operatur. Hic spiritus

spiritus vehemens, sed alacritatem adferens, non terrorem, & ignis, qui non exurat corpora, sed mentem cæcam illuminet, voluntatēque torpentem accendat, vt iam non terrore, veluti coacta, legi collum submittat, sed amore incitata ac dilatata in via mandatorū dei currat eorum quæ retro sunt obliuiscens, & in anteriora se extendens. Vides quàm pulchrè hæc externis signis, legis & Euangelij discrimen adumbratum, delineatūque sit.

Sunt autem duæ tabulæ Decalogi, quarum prima complectitur ea quæ deo debemus, & quibus propriè cum deo, *Dua ta-* agimus, hoc est verum dei cultum, tam internum quàm externum. Secunda docet, quales esse debeamus erga proximū. *calogi.* Quanquam hoc sciendum ac ietinandum est, secundam tabulam è priore manare, sic vt opera secundæ tabulæ sine prioris operibus verè fieri nequaquam possint. Nam tum demum proximus rectè diligitur, si non propriæ vilitatis aut alterius cuiuscunque rei contemplatione, sed tantum propter deum diligitur, hoc est, propterea quia deus, cui credimus & toto corde adhæremus, præcepit ac voluit, vt proximū tanquam fratrem ac viscera nostra complectamur. Origenes quem Hieronymus sequitur, primæ tabulæ quatuor præcepta tribuit, ex primo duo faciens, in quorum primo spiritalem, in altero crassam illam & externam idololatriam prohiberi dicit, vt primum sit, Non habebis deos alienos corā me. Alterum, Non facies tibi sculptile. In secundam tabulam sex retulit, duo vltima præcepta, de non concupiscendo vxorem & res proximi connectens. At Augustinus, & ferè quotquot Augustinum sequuti sunt, primæ tabulæ tria præcepta, secundæ septem tribuerunt: qui primum mandatuū de vitanda idololatria siue spirituali, siue corporali, vnum faciunt. Postrema verò præcepta, quæ sunt de non concupiscendo vel vxorem vel res proximi, in duo secant, quorum sententiam ecclesiæ magis placuisse constat, vel ob id quod magis ad mysterium sanctæ Trinitatis respiciat, vt primum mandatum ad patrem referatur, secundum ad filium (qui propriè nomen & verbum dei, non creatura est) tertium ad spiritum sanctum, quo in nobis operante, sabbatizamus, & ab omnibus seruilibus, hoc est nostris operibus, quæ caro sine spiritu gignit, quiescimus ac nos continemus. Oritur autem Deus Decalogum, hoc præceptio præmissio.

Pſal. 118
Philip. 2

Quomo-
do proxi-
mus dili-
gendus,
Origenes
Hierony
mus.

Aug. 1. 2.
2. 29. super
Exod. 16.

August.
ibidem.

Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, & de domo seruitutis.

Modus cognoscendi Deū præscribitur. **H**Oc proœmio, seu (si malis) primi præcepti exordio, Deus formam sui cognoscendi præscribit, ac pleraque in sinuat, quæ ad ferendam legis reuerentiam & obseruationem scribitur. plurimum faciunt. In primis quom maiestatem, tum bonitatem suam proponit, quæ in legillatore coniuncta esse oportet, vt maiestas legibus auctoritatem, bonitas amorem facien- *Qualiter Deus reuerentius.*

Bonitas. dae legis apud subiectos cõciliet, qui tum facile obtemperat, quom persequi habent, leges in suum commodum & commune bonum latas esse, quauis interim hoc proœmio Deus in primis fidem in nobis formet seu excitet. Dominum ergo & Deum se nuncupat, vt priori nomine maiestatem suã insinuat, altero bonitatem suam proponat, idq; non sine emphasi pronominis, Ego, inquit, & non alius. Ego, inquam, solus sum dominus, hoc est non vt ceteri, qui vulgari more domini dicuntur, sed verè sum dominus, à quo sunt omnia, per quem omnia, in quo omnia, cuius est orbis terræ & plenitudo eius, quem omnia obseruant, timent ac venerantur, omniscius & omnipotens, ac faciens omnia secundum beneplacitum voluntatis meæ. Ego, inquam, sum solus rex regum & dominus dominantium, & non est alius præter me. In cuius manu est mors & vita, salus & interitus. Huc respicit nomen illud apud Hebræos ineffabile Tetragrammaton, quod quatuor literis scribitur, quæ sonari non possint. Deductum tamen nomen ab essendo, seu à quo nomen, esse, deriuatur. Et profectò non est alia vox, quæ propius accedat ad exprimendam naturã diuinam. Nam solus Deus vere est, qui in commutabiliter est sine tempore, qui est ipsum esse, & à quo venit omnibus rebus cõditis, vt sint aliquo modo. Sic Exodi 3. legimus: Ego sum, qui sum; & Qui est, misit me ad vos. Ex quo id nobis discendum est, hoc primum esse in cognitione Dei, vt sciamus siue cognoscamus esse, qui natura est, qui ipse est, & à nullo accipit vt sit, atque perpetuò est. Vnde liquido colligimus, omnia quæcũque videmus & nõ videmus, non à se, sed à Deo esse & consistere qui omnibus esse tribuit, atq; ita tribuit, vt nulla ratione esse, nullòq; momento cõsistere possint, nisi Deus seruauerit, sustineret, ac regeret, Quis, inquit Elaias, mensus est pugillo

Dominus.

Ego.

Roma. 11
Psal. 23.

Deut. 32.

Nomen tetragrammaton ineffabile.

Solus deus vere est.

In cognitione dei primum.

Gene. 1.
Acto. 17

Esai. 40.

gillo aquas, & cœlos palmo ponderauit: Quis appèdit tribus digitis molem terræ: atque hæc cõtemplantibus satis perpiscuum euadit, quid sibi velint hæc verba, Ego sum Dominus, quæ pìd intellecta, iustum Dei timorem ac metum nobis ingerant, quem nos mortales seruos atque adeo misellas creaturas erga æternum dominum omnipotentissimumque creatorem ac seruatorem omnium rerum habere oportet, vt supra hunc dominum excelssimam nihil timeamus, metuamus, adoremus ac colamus, quem admodum scriptum est in Deuter. Dominum Deum tuum timebis, & illi soli seruis. Dominus relatiuus est. Dicitur enim dominus serui dominus. Dominio ergo dominorum summa seruitus debetur, atque eo etiam spectat, quod in Euangelio dicitur: Nemo potest duobus dominis seruire. Item, Non potestis Deo seruire & Mammonæ. Vnde facile colligis, quod omnino Deo magis obediendum sit, quam hominibus, tum scilicet, quom diuersa à Dei instituto præcipiunt. Siquidem non habent homines potestatem, quã domini dicuntur, nisi de seuper concessam, qua si in domini dominorum contumeliam abutatur, quis non videt eos audiendos nõ esse, sed fortiter contemnendos; quem admodum Christus Ioan. 19. docet: Nolite, inquit, timere eos, qui occidunt corpus, animam autem occidere nõ possunt, sed potius time te eum (nimirum dominum illum dominorum) qui & corpus, & animam mittere potest in gehennam. Hunc, inquit, ac repetit time te. Ergo si in quocumque discrimen venerimus, ac Satanas, vel iuratus occasionem, vel ipse, vel per suos ministros titulo dominationis id agere incipiat, vt nos à præscripto diuinæ legis dimoueat, tum protinus exemplo Christi gladius spiritus nobis accipiendus est, hoc est verbum dei, quo retundamus hostem dicentes: Vade post me Satana, dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruis.

Qualiter Deus reuerentius.

Deut. 6.
Dominus.

Mat. 6.
Acto. 5.

Deo oportet plus obedire, quam hominibus.

Ioan. 19.

Homines autem occidere nõ possunt, sed potius time te eum (nimirum dominum illum dominorum) qui & corpus, & animam mittere potest in gehennam.

Adat. 10.

Mat. 4.

Plurima dei nomina apud Hebræos.

HEBRÆI ad obumbrandam ineffabilem hanc dei maiestatem, ac summam, æternamq; dominationem variis nominibus vsi sunt, quibus latinè redditis, nos deũ appellamus. Dominum virtutum, dominum exercituum, omnipotentem, conditorem cœli & terræ, regem gloriæ, regem regum, dominum dominantium, cuius maiestate pleni sunt cœli & terra. Atque hæc tenus de domini nomine dixisse suffecerit.

IAM quom Legillator noster maiestatem suam hisce verbis (Ego sum dominus) insinuasset, quæ nobis dei timorem in-

*Alij dicitur de-
uari ari
tōū bio-
māi, quod
specie o-
mnia &
timatur
u cūctū
vide Am-
bro. lib. 1.
de fide.
Ambro.
1. hymno.
1. Petr. 2.
Roma. 1.
Acto. 17*

*Tuus.
Patrum
pieta.
Suis.
Noſter.
Gloria.
Iaſu no-
ſtra.*

*Parochi-
rum mi-
nus.*

*Roma. 12
Tuus.*

cutit, itatim & Deū ſe appellat, vt ad amorem quoque ſui nos prouocat. Nam Dei nomen ad beneficentiam reſertur, quōd nos à Græcis mutuauimus. Apud Græcos enim τὸς dicitur, ἀπὸ τῶν, hoc eſt à currēdo, quōd ubique dñi opus eſt accurat, addit, opemq; ferat, quam vocabuli proprietatem nos Germa ni ſequuti, Deum, Got, appellamus, nimirum à bonitate. Ergo quum audis, Ego ſum Deus, nihil aliud dici exiſtimabis, quam ego (vt ſum omnipotēs rerum omnīū conditor ac dominus) ita ſum omnibonūs omnis boni fons ac largitor, rerū tenax vigor, vita, lux, robur, & firmamentū Breuiter, ſaluator & ceterotius cōſolationis vndiq; expoſitus, beneuolus, mitis, largus, liberalis, exorabilis, ac ſuprà quàm dici aut excogitari poteſt, miſericors, clemēs ac beneficus, cuius bonitas in omnīū creaturā cōditione & cōſeruatiōne relucet. Denique iſ ſum qui potiffimū gaudeā homines huius bonitatis meę vndique expoſitæ, quoad fieri poteſt, effici participes, ſemper ad optulandū accinctus, ad ſuccurrendū prōptus, cuius delicatē ſunt eſſe cum filiis hominū, hoc eſt qui cupiam ab omnibus apprehēdi, teneri & poſideri, qui velim vt omnes me fruantur, in me æternā vitam ac felicitatem habituri, atque hoc eſt quod pronomen, Tuus, hic ſubiectū denotat. Quām autem ſeſe exercuerit patres ac ſancti Dei homines in diuinæ bonitatis cōtēplatione, varia illa nomina, quæ ex interna fide ab effectu, operatione & virtute ei impoſuerūt, ſatis declarāt, appellatēs ſcilicet Deum, robor, petram, ſcutum, clypeum, cornu ſalutis, propugnatorem, creptorē, exaltationē, breuiter, Deum ſuum, Deum noſtrū, gloriam & laudem ſuam, quōd iſ apud ſe de Deo ſentirēt, imō quōd intra ſe reipſa per fidem iam experti eſſent, Deum ipſum reuera eis hæc omnia eſſe.

Quamobrem vt eadem fides omnīū mētibus inferatur, Parochi diligentes eſſe debēt, in erudiendo populum, quid Deus ſibi hiſce verbis velit. Ego ſum dominus Deus tuus, nempe ego ſum, qui omnia condidi; in cuius manu ſunt omnia, Creator, ſeruator & gubernator tuus, qui vt te condidi, ita te gubernō, à malis, à peccatis, à damnatione libero ac redimo, ac inſinitis beneficiis cumulo, ne ſcilicet tuæ prudentiæ, tuis viribus, tuæ iuſtitiz, hæc accepta ſeras, ſed tātum mihi. Tuus in quā, dominus ac Deus ſum, totus in tuam felicitatē profuſus, qui tecū in omnī curſu vitæ verſor, qui de te ſolicitus ſum, qui & poſſi & velim te feliciffimè regere. Hac doctrina

doctrina prouocat animus ad fidem, quæ vt eſt initiū ſalutis noſtræ: ita in omnibus cogitationibus, verbis & factis primas partes tenere debet, quæ cor purificat, ac facit vt omnia munda mundis ſint, qua ſint, quicquid ſit. Apoſtolus peccatū eſſe pronūtiat. Hanc caſus timor & ſuauiſ Dei amor comitatur, quæ omnia primum præceptum docet ac complectitur. Nempe vt agnoſcamus vnum deum, illi fidamus, illum timeamus ac amemus, vnde cætera omnia planè dependent.

Qui eduxi te de terra Aegypti, & de domo ſeruitutis.

Mōdum ſe cognofcendi addit Deus. Nam quum Deus quod ad eſſentiam ſuam atinet, incomprehenſibilis ac inuifibilis ſit, ſicut ſcriptum eſt: Non videtur me homo & videtur. Et iterum: Deum nemo vidit vnquam, neceſſe erat vt certum opus ac teſtimonium adderetur, quo veluti à poſteriori apprehēdi poſſet, ne quis hæſitaret quiſiſ is Deus eſſet, qui ſe mandatis iſtis colendū præcepiffet, quafi dicat: Is ego ſum verus ille Deus, qui hoc ſpectatiſſimum opus peregi, qui te populum meum ex Aegypto mirabiliter eduxi, idq; tam maniſeſti verbis & ſignis, quæ vidiffi, vt negare non poſſis hæc me authore facta fuiſſe, & hunc qui fecit verum Deum eſſe. Eatenus enim, nepe per euidentia verba ac ſigna, Deus aliqui inuifibilis agnoſcitur, atque ita conciliantur, ſcripſuræ, quæ alibi deum videri negā, alibi Iacob & Moſi facie ad faciem viſum eſſe perhibent. Ergo quum Moſes Deuterō, 5. diſſeſſet: Nullam ſpeciem Dei vidiffiſ: citra vllam repugnantiam, addidit, facie ad faciem loquutus eſt vobifcum in mōte de medio ignis. Deinde deus hoc opus & teſtimonium adiecit, vt intelligeres id verum eſſe quod dixerat, nempe ſe eſſe dominum deum tuū, id eſt te regentem, gubernantem, aſſerentem, redimentem, reſpicientem, curantem, & ſaluantem. In ſignis enim dei potentia ſimul & bonitas declarata ſunt ab nunquā ſatis admirādo opere eductiōnis filiorum Iſrael de Aegypto. In quo Moſes & prophetæ omnes dei maiſtatem, magnificentiam bonitatem erga populum ſuum illuſtrata vbiq; deprædicant ac collaudant. Atq; interim hinc etiam dſcimus non tantum iuſtū ac æquum eſſe, ſed noſtra etiam quā pluriſimum referre, vt legibus tam potentis domini ac clemētis

*Fides in deum de-
bet tene-
re primas
partes in
omni ope
re.
Tit. 1.
Rom. 14.
Caſtus ti-
mor.
Amor.*

*Mod' co-
gnofcē di-
dei ab af-
fectibus.
Exod. 33
Ioan. 1.*

*Verbuſ ac
ſignis ag-
noſcitur
Deus.
Ioan. 1.
Gene. 32
Exod. 33*

*Deut. 5.
Exod. 15
Pſal. 14-
113.
Nō ſe plu-
rimū reſe-
fert, vt le-
gibus dei
obtempe-
rentur.*

Dei (qui non sibi, sed nobis consulere voluerit) ex animo obtemperemus, mente cōplectantes, quantā semper populo suo benignitatem exhibuerit, cōtra quantam seueritatem in aduersarios, suis praeceptis ac iussis repugnantes ostenderit.

¶ PRIMVM PRAECEPTVM.

Non habebis deos alienos coram me: Nō facies tibi scuptile, neque omnem similitudinē, quae est in caelo desuper ac quae est in terra deorsum, nec eorū quae sunt in aquis, sub terra, non adorabis ea, neque coles.

*Præcepta
negatiue
tradita,
& cur.
præcepta
prohibet
quocunq;
ex nobis,
i. quae ex
nobis su-
cimus.*

Hic in plurimis animaduertendum est præcepta maxima ex parte negatiue esse tradita. Quod qua ratione factū sit, nemo non videt. Si quidem quum deus hominem rectum ac bonum cōdidit, ac lumen illud naturæ menti diuinitus insecuerit, sua quidem natura malum abhorrens, ac bonum veluti cognatum sibi agnoscens, ac amplectens, id verò lumen non multo post fuerit obtenebratum, ob id scilicet, quod homo diabolum ac seipsum magis sequi maluisset quam deum, quem tamen solum merito in se operari permisisset, à suis adiuuentionibus abstinēs. Consequens erat, vt homo ignorantia tenebris obrectus, prohibendo ac vetando doceretur, in quantū à lege illa in corde diuinitus scripta recessisset, vtque vel sic instrueretur ac doceretur sese rursus à suis adiuuentionibus abstinere: Dei vero instinctum, vocationem ac voluntatem omnino sequi oportere. Et tamen ipse hoc etiam natura sermonis cōsideranda est. Nam oratio negatiua è reprobæ affirmatiuam requirit, Sic vt qui prohibet, contrarium eius præcepti se videatur. Debet itaque in singulis istis partibus non solum id attendi, quid prohibeatur, sed etiam quid à contrario deus (est non expressis verbis) requirat. Hoc autē tradendi ac docendi ordine vtetur, vt in primis verborum vim, & quid singula præcepta à nobis requirant, explicemus.

*Quid sit
prohiberi
deos alie
nos.*

Avidis itaque in hoc primo præcepto prohiberi deos alie nos. Ex quo intelligis præter vñ ac verum deum, alios quoque

quoque esse, siue in caelo, siue in terra qui dicantur dii, longe tamē alia ratione, quàm ille vnus viuus & verus deus qui de seipso dixit: Videte quòd ego sum solus, & non sit alius præter me. In Exodo legis, Dei nomen translatum ad Moysen. Sic enim ad Moysen legitur deus dixisse: Ecce cōstitui te deum Pharaoni. Et scriptura deos publica dignitate præcellētes appellat, quemadmodum Exodi. 2. 2. scribitur: Diis non detrahes, & principes principi populi non maledices. Rursus Psal. 81. scribitur: Ego dixi, Dij estis, & filij excelsi omnes, quē locum in Euangelio dominus aperuit prophetas cōpetere, dum depellit blasphemix crimen, quòd Deum patrem appellans, significasset esse filiū Dei. Similiter & angeli dicuntur dij, vt in Psal. 8. Minuisti eum paulominus ab angelis, quòd ibi hebraicè sit Eloim, vñ ex cognomentis dei, est vox numeri sic accipitur. Quin Paulus satanam deum appellat huius seculi. Et idola Saranas, quoque hoc nomine intelliguntur. Gene. 31. Vbi narratur Rachel furata deos patris sui, haud dubiū, quia idola. Quid ergo inquis? Num hoc præcepto deus, ne dij nominentur, aut habeantur, prohibet, quos scriptura deos nominat? Non quidem. Sed sic prohibet Deus, ne (coram se) dij habeantur, id est ne sibi equentur, neque quae sibi peculiaris sunt, veluti, omnipotentia, sapientia ac bonitas, aliis quàm sibi soli, veluti auctor tribuantur. Rursus, ne honos sibi debitus aliis reddatur. Alioqui nihil verat alios, deos quoque vocari, non sicut quidē natura, sed clementia dei. Dij vt Origenes ait) dicti sunt, quasi à deo dati domini, quasi à domino potestatem sortiti, ser. Non autem in propriam gloriam, sed Dei, & subiectorum v. sum & commoditatem. Atque hinc descendit, quòd deum nostrum, Deum deorū, ac dominum dominorū vocamus, quem nō appellaremus hoc nomine, nisi essent & alij dicti dij. Vt dominorū (vt diuus Paulus ait) iersi sunt qui dicantur dij, siue in caelo, siue in terra, siquidem sunt dij multi, & domini multi, bis tamen Christianis vnus deus pater, ex quo omnia, & nos i. Cor. 8 in illo, & vnus dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum: hunc enim solū nos agnoscimus, cui soli, quae ne vnus. Dei propria sunt, tribuimus, scientes quòd nihil est idolū in mundo, & nullus est deus, nisi vnus, cui soli nos fidere, in quē sperare, quem denique super omnia amare oportet. Ceterum & aliud insinuat hæc verba, Coram me, nimirum deum vbi esse præsentem, hoc itaque dicere admonet, vt in omni

*Deut. 32
Dei no-
mē tran-
latum ad
Mosen.
Exod. 7
& principes
Prophe-
tae dij.
Ioan. 10.
Angeli
dei.
Psal. 8.
Eloim.
Idola
Saranas
deus huius
seculi.
Idola dij
gentium.
Dilutio.
Cor. 8 me.
Dij domi-
ni.
Origen.
Deus no-
quasi à deo
dati domini,
ser.
Dij domi-
sum & com-
moditatem.
Domi-
nō appellare-
muri, nisi
essent & alij
dicti dij.
Vt domi-
norū
dij multi,
& domini
multi
bis tamen
Christianis
vnus deus
pater, ex
quo omnia,
& nos
per ipsum:
hunc enim
solū nos
agnoscimus,
cui soli,
quae ne vnus.
Dei propria
sunt, tribu-
imus, scientes
quòd nihil
est idolū
in mundo,
& nullus
est deus,
nisi vnus,
cui soli nos
fidere, in
quē sperare,
quem denique
super omnia
amare oportet.
Ceterum
& aliud
insinuat
hæc verba,
Coram me,
nimirum
deum vbi
esse præ-
sentem, hoc
itaque dicere
admonet, vt
in omni
currēdi.*

Bernar. bis fiducia affequēdi brauij, quod currēdo appetimus. Adde
sermo. de operandi alacritatem, quod quæ illos per Christum iram af-
omnibus secutos intelligimus, eodem auctore nos affecuratos non du-
sancti. bitemus. Huc spectant egregie illæ sanctorum veteris legis
Eccle. 44 laudes apud Iesum filium Syrach, apud Paulum quoque in epi-
Hebr. 11 stola ad Hebræos. Nam is vbi sanctos ex fide admodum com-
Sanctorū mendasset, subiicit: Ideoque & nos tantam habentes imposi-
fidei et o- tam nubem testium, deponentes omne pondus, & circumstās
pera no- nos peccatum, per patientiam curramus ad propositū nobis
strā fidu- certamen, aspicientes in auctorem fidei, & consummatorem
ciam cor- Iesum. Ad hoc vertunt nouatores in dubium, Num inuoca-
roboret. tio sanctorum hoc præcepto prohibeatur, & vt non vetetur,
Asiēlib num pia ac utilis sit. Hic multis verbis non est opus, quod
citā sūto piis & non contentiōsis i hac re paucis satisfieri possit. Ver-
rum inuo- bum, inuocare, si proprie & secundum magis communē scē-
catio, an pturæ intellectum accipias, nimirum pro eo, quod est aliq̄,
etiam sē tāquam suæ salutis primum ac solum auctorem appellare, &
pta. pro ope aut auxilio, suā virtute impartiendo interpellare: Si,
Sūcti nō inquam, sic accipias vocabulum, constat sanctos inuocandos
sunt inuo- nō esse, ne quod solius Dei est, sanctis tribuam⁹, qui sanē hoc
cand, vti inuocandi genus nequaquam agnoscent, veluti nostri cōser-
principa- ni, vnum eundēque deum nobiscum adorātes, illius boni-
les aucto- tati quicquid est boni operis, auxilij, salutaris, felicitatis, veluti
res saluta- summo auctori nobiscum tributentes. Quamobrem i Apoc.
Apo. 19 legimus, Ioannem ab eiusmodi inuocatione & adoratione
22. ab angelo prohibitu esse. Sic Petrus i Actis Cornelium pro-
Act. 10 cidentem ad pedes eius increpauit & eleuauit, dicens: Surge,
Ibidem. & ego ipse homo sum: & Iudæos stupētes de sanato & erecto
Acto. 3. claudo iustruens: Viri, inquit, Israēlitæ, quid miramini in hoc,
Act. 15. aut nos quid itēmini, quāsi nostra virtute aut potestate, fecerimus
 hunc ambulare? Deus Abraham, & Deus Isaac, & deus
 Iacob, & deus patrum nostrorum glorificauit filium suū Ie-
 sum. Erpost pauca: Et in fide nominis eius hunc quem vos vi-
 distis & nostis confirmauit nomen eius, & fides quæ per eum
 est, dedit integram sanitatem istam i conspectu omnium ves-
 trum. Sic Paulus & Barnabas, Lysitros, eis imolare festinan-
 tes, grauissimē increpauerunt, cōcelsis etiam tunicis exiliē-
 tes i turbas, clamātes & dicentes: Viri, quid hic facitis, & nos
 mortales sumus, similes vobis homines, annūtiātes vobis ab
 his vanis conuerti ad Deum viuum, qui fecit cælum & terrā
 & mare

& mare & omnia quæ i eis sunt? Solus itaque Deus ad hanc
 rationem inuocandus est, raquam auctor omnīs salutis no-
 stræ, vnicum refugium, & virtus adiutor in tribulationibus,
 opitulator in aduersis, qui solus suā virtute, & non alius præ-
 ter eum nos saluat ac protegit, qui occidit & viuere facit, per-
 centit & sanat, De quo Iob dixit: Dominus dedit, dominus ab-
 Iob. 1. stulit, sicut domino placuit, ita factum est.

Vtrum si verbum inuocare late, & propemodum improprīe
 accipias, pro eo, quod est simpliciter interpellare, seu mi-
 nisterium alicuius aut officium expetere, certe hac ratione
 non videmus, quorū quispiam impium esse putet inuocare
 sanctos, veluti nostra membra ac fratres, multi iam meriti ac
 fauoris apud Deum, eo sine vt Deum pro nobis (cuius opta-
 tissima fruuntur presentia) rogent & implorent, quo is scilicet
 nobis laborantibus, suā, non ipsorum sanctorum virtute
 opem adferat salutarem. Quemadmodum Apostoli Christū
 pro muliere Chananæa, deprecabantur, dicētes: Dimitte eā, *Matt. 15*
 quia clamat post nos. Quod Theophylactus non inuēit ad *Theophy*
 sanctorum Iplorationem accommodat. Et cum ad hęc ratio- *lactus ibi*
 nem, quis nō absurdē dicatur opem medici inuocare, tanquā *dem in*
 ministris Dei, per quā Deus velit inuare, quid prohibet, quo *Matt. 11*
 minus fratres iam i Christo viuentes interpellemus, vt ij sal- *1. Par. 16*
 tem dominum pro nobis exoret, ad adiuandu nos? Asa rex *1. Par. 16*
 cum ægrotasset dolore pedū vehementissimo, non ob id re- *1. Par. 16*
 prehenditur, quia medicum acceperat, quod alibi scriptura *1. Par. 16*
 dicat. Honora medicum, propter necessitatē enim creauit eū *1. Par. 16*
 Deus. Sed quia in arte medicorum magis confisus est, & quia *Psal. 87.*
 dominum non quæserat, quod erat ante omnia faciendum, *Fiducia*
 quod absque domino ne tantilliq̄ quidem, omnis medicorum *principali*
 ars taceam natura, valeat, sicut scriptum est: Nunquid medici *ter in solū*
 suscitabant & cōsuebantur tibi? Sola ergo fiducia præcipa- *Dei collo*
 liter i Deum, veluti salutis auctorem, hoc præcepto ponēda *candū.*
 præcipitur. Non prohibetur autem quo minus sanctorū pro *Cōuenit*
 cibis apud deum adiuari contentio (modō absit superstitio) in ver- *nobis in*
 perpendamus, tota contentio (modō absit superstitio) in ver- *perpendamus,*
 bis tantum sita est. Conuenit enim & absque cōtrouersia est, *cælo aspi-*
 Sanctos qui i domino obdormierunt, sedulo & cōtinuē ora- *due orare*
 re pro nobis, veluti vnus eiusdemque corporis membra, qui *Hebr. 11*
 nostram salutem, sine quibus cōsummandi non sunt, expe- *Cōmunio*
 ctant & desiderant. Alioqui articulus de sanctorum commu- *sanctorū.*

Psal. 45.
Deut. 32

Matt. 15
Theophy
lactus ibi
dem in
Matt. 11
1. Par. 16
1. Par. 16
1. Par. 16
Psal. 87.
Fiducia
principali
ter in solū
Dei collo
candū.
Cōuenit
nobis in
perpendamus,
cælo aspi-
due orare
Hebr. 11
Cōmunio
sanctorū.

nione symbolo fidei eximendus erit, aut ecclesia triumphans à militate rescindenda, quòd planè Christianæ aures abhorret. *Aug. de cura pro mortuis gerenda.* *In cultu sanctorum haerentis speclatur tui nobis excitamus, ut quod illi pro nobis assidue faciunt, nobis etiã applicetur & salutare sit, quemadmodum Augustinus alibi dicit: Non continendũ esse affectum morientis, qui desiderat, post obitũ corpus suum in basilicam martyris possumus. Cumsan. ni, siquidem is crediderit animã suã martyris precibus adiuvatur. Hoc enĩ (vt subdit) quòd ita credidit, supplicatio quãdã natimapsuata quicquid citra dei iniuriã sit, quo fides in nobis excitatur, veluti cum sancti nos, tanquam patroni post Christum apud dominum adiuvandos orando commendamus. Deus enim cordis inspeclor est, & voti pietatem examinat, nõ structurã exprimit. verborũ. Nam quid refert apud Deum, siue dicamus: Scimus m. Fie. õ Deus, sanctum Petrum orare pro nobis: eius itaque precibus cõcedere, vt nos tuã protectionis auxilio muniamur, quã glantiu, si dicamus: Sancte Petre ora pro nobis, nisi quòd quantum ad vnum nos attinet, cum sanctos nominatim appellamus, nõ solum mediatores, sed etiã mutue charitatis affectum exprimimus, persuasum habentes Apostolos & martyres, qui adhuc in corpore constituti, & voluerunt & poterunt pro ceteris orare, nunc tanto magis pro nobis esse sollicitos, quanto post coronas victorias, & triumphos nos ardentiori charitate cõspicuntur.*

1. Tim. 4. Agnoscat ecclesia vnum mediatorẽ redẽptionis & salutis nõ Acto. 4. rite opificem Christum Iesum. Nec est enim aliud nomẽ sub cœlo, in quo oporteat saluari, & tamen nõ refugit scriptura, dicitur. Mosen vocare sequeltrum, atque adẽ mediatorẽ inter deũ Deute. 5. & Israëlitas. Non quidem quòd propria virtute salutem attulisset, sed qui tãtum fuerit intercessor. Sic legis Deum suscitasse Israëlitis saluatorem Othonielem. Et alibi: Deum decisse illis saluatores, qui saluauerunt eos. Quæ tamen idcirco Nehe. 9. dicta nõ velimus, vt illo modo probare videamur, si quid in sancto-

sanctorum interpellatione hæc tenens superstitio sine est actum. Forfan eo deuentũ est, vt nobis peculiare quosidã ex sanctis delegerimus, quos auxiliatores appellauimus, quos & vt adiuuarent, & opem ferrent, implorauimus. Sed vt inam defuisset verbis superstitiosus affectus, quod totum stum erat in parochis, qui populum docere debebant, sanctos non aliter adiuuare nos, nisi intercessione apud Deum. Nõ autem quod ipsi salutem sua virtute dilargiantur, sed quòd opem nobis à deo impetrent, quemadmodum diuus Paulus, non sine magno sebat. rio sanctorum etiam viuentium orationibus se commendat: Sãctinõ Obsecro, inquit, vos fratres per dominũ nostrũ Iesum Christum, & per charitatẽ sancti Spiritus, vt adiuuetis me in orationibus vestris pro me ad Deum. Irrepit fatemur, pastorum quã in dormitantũ incuria error in ecclesiã, quo vulgus vere pcedentatatis non satis intelligens, singulorum morborum curã sinedo. Repegulis sanctis assignauit. Vel quòd in euangelio scriptum inhenditur telligeret Christum ad preces cuiuspiam ab Apostolis mortuum quempiam depulisse veluti quòd ad Petri preces rogãtis pro socru sua magna febrili laborãte, Dominum febrem in cura sincrepauerit, & pristina sanitati socrum Petri restituerit. Vel quòd sanctorum quòd sanctos, cum adhuc in hac vita superstites essent, quosdam morbos in nomine Iesu curasse, vel quòd ad sanctorum principum reliquias, siue memorias ad fidelium preces certas quasdã inliter similitates ablatas acceperit, veluti quod refertur Constantiã gulis san Constantini Augusti filiam virginem, scdis vulneribus obelitis tribu festam, ita vt à capite vsque ad pedes, nulla membrorũ pars ta est. libera remanserit, precibus suis fuisse sanãtam: vel quòd aut Marc. 1. diat ecclesiã ea supplicia recolare, que sanctis pro Christi nõ 1 uce. 4. minis gloria sunt perpessi, quorũ suppliciorũ similibus morPieornbis vulgus vexatur. Hinc enim malè edocta ac persuasa plebs mus domi cæce iudicio collegit, scripturam ipsis sanctis curam certorũ nũt que morborum peculiariter ascribere, seu quosdã sanctos sanãdamõdi di morbos potestatem peculiariter obtinere, quòd à pietate, oli ad pre & ecclesie sententia ac supplicationis vsu est alienũ. Interim res sancto tamen non abhorret ecclesia fidelis & spei in deum excitanda rum quof gratia, subinde admonere dominum eorũ miraculorum, que dummor ad suorum sanctorum intercessio nem in morbis depellendis, que bos pepu ostendit, veluti cum orat, vt quemadmodũ dominus ad Petri lis, ita & fideles preces socrum eius sanitati restituit ita nunc quoque costẽ nõc intercessione beati Petri infirmos à febrili paroxismo & arpellas.

Superstio in peccatorũ inuocatio ne nõ pro bat. Sãctinõ aliter au sum, & per charitatẽ sancti Spiritus, vt adiuuetis me in orationibus vestris pro me ad Deum. Irrepit fatemur, pastorum quã in dormitantũ incuria error in ecclesiã, quo vulgus vere pcedentatatis non satis intelligens, singulorum morborum curã sinedo. Repegulis sanctis assignauit. Vel quòd in euangelio scriptum inhenditur telligeret Christum ad preces cuiuspiam ab Apostolis mortuum quempiam depulisse veluti quòd ad Petri preces rogãtis pro socru sua magna febrili laborãte, Dominum febrem in cura sincrepauerit, & pristina sanitati socrum Petri restituerit. Vel quòd sanctorum quòd sanctos, cum adhuc in hac vita superstites essent, quosdam morbos in nomine Iesu curasse, vel quòd ad sanctorum principum reliquias, siue memorias ad fidelium preces certas quasdã inliter similitates ablatas acceperit, veluti quod refertur Constantiã gulis san Constantini Augusti filiam virginem, scdis vulneribus obelitis tribu festam, ita vt à capite vsque ad pedes, nulla membrorũ pars ta est. libera remanserit, precibus suis fuisse sanãtam: vel quòd aut Marc. 1. diat ecclesiã ea supplicia recolare, que sanctis pro Christi nõ 1 uce. 4. minis gloria sunt perpessi, quorũ suppliciorũ similibus morPieornbis vulgus vexatur. Hinc enim malè edocta ac persuasa plebs mus domi cæce iudicio collegit, scripturam ipsis sanctis curam certorũ nũt que morborum peculiariter ascribere, seu quosdã sanctos sanãdamõdi di morbos potestatem peculiariter obtinere, quòd à pietate, oli ad pre & ecclesie sententia ac supplicationis vsu est alienũ. Interim res sancto tamen non abhorret ecclesia fidelis & spei in deum excitanda rum quof gratia, subinde admonere dominum eorũ miraculorum, que dummor ad suorum sanctorum intercessio nem in morbis depellendis, que bos pepu ostendit, veluti cum orat, vt quemadmodũ dominus ad Petri lis, ita & fideles preces socrum eius sanitati restituit ita nunc quoque costẽ nõc intercessione beati Petri infirmos à febrili paroxismo & arpellas.

Antbr. historia Agneris.
doribus liberare dignetur: ubi spes sanitatis cōsequer da, nō in Petrum, sed in Christum conicitur, idque facta, per recordationem facti miraculi ad Petri preces excitata. Sic i historia Agnetis legis, Constantiam, Agnetem virginem, precibus pulsasse, non ut illa vulneribus eius mederetur, sed ut pro se ad Christum, suum sponsum sterneret. Subinde legis ipsam Agnetam, Constantiæ repentina somni suauitate correptæ respondisse, Constantiam age Constantia, & crede t̄ dominum Iesum, per quem modo consequeris omnium vulcerum, quæ in corpore tuo patris sanitate, ubi Agnes nō sibi, sed Iesu donū sanitatis apertè tribuit. Sic cum oramus, vt quemadmodum deus animam Apolonie virginis conseruauit, ne percussione dentium à fide Christi excideret, ita & nos, cum de ritium dolore vexamur patientes faciat ac corroboret, tum nō assignamus Apolloniæ dentium medelam, sed prouocamus in nos dei misericordiā, quā exhibuit in Apollonia. Hic itaq; vigilandū est parochis, vt plebem à superstitione contineat, & ad pietatē reuocent, quod fecerint si populum docuerint, vt Deo tanquam omnis boni, ac salutis tam spiritualis quam corporalis auctori, suas preces offerat, sanctis vero nō aliter, quam intercessoribus, coniecta interim omni cura in solum deum, quemadmodum Petrus iubet, cum ait: Omnem sollicitudinem proiicientes in eum, quoniā ipsi est cura de vobis.

Quomodo docēda plebs in reppella resinctos
Quod si factum fuerit, tum recordatione fidei sanctorū, non tantum dei gloriam non imminuemus, sed magis celebrabimus, idque modo quodam, nostræ fragilitati vili & acōmodo, nam, vt supra diximus, Deus amat nobis insinuari signis & exemplis, ac inuocari etiam ad eorumdem exemplorum recordationem. Quomobremū oramus, vt quemadmodū deus in manu Moysi liberauit Israëlē de manu Aegyptiorum, ita nos liberare dignetur à potestate dyaboli principis tenebrarū & quemadmodum propitius fuit Abrahā, Isaac, & Iacob, ita & nobis eiusdē fidei successoribus misericordiā suā præstet. Beatus Augustinus, vt curam pro mortuis gerendam esse ostenderet duplici vitur testimonio. In primis locū ex Machabæis citat, quo ostēdit oblatum pro mortuis sacrificium, non ad obstruens, quod hic liber in canonem Iudeorum nō sit receptus, sed solo cōtētus, quod ecclesia eum liberum, certē antiquissimum, veluti impū nō reiecerit. Deinde totius ecclesiæ vniuersalem consensum adducit, cuius nō paruum, sed longē

1. Petr. 5.
Per recordationē fidei sanctorū, non tantum dei gloriam non imminuemus, sed magis celebrabimus, idque modo quodam, nostræ fragilitati vili & acōmodo, nam, vt supra diximus, Deus amat nobis insinuari signis & exemplis, ac inuocari etiam ad eorumdem exemplorum recordationem.

Aug. de cura pro mortuis gerenda.
2. Act. 12.
Quomodo docēda plebs in reppella resinctos
Quod si factum fuerit, tum recordatione fidei sanctorū, non tantum dei gloriam non imminuemus, sed magis celebrabimus, idque modo quodam, nostræ fragilitati vili & acōmodo, nam, vt supra diximus, Deus amat nobis insinuari signis & exemplis, ac inuocari etiam ad eorumdem exemplorum recordationem. Quomobremū oramus, vt quemadmodū deus in manu Moysi liberauit Israëlē de manu Aegyptiorum, ita nos liberare dignetur à potestate dyaboli principis tenebrarū & quemadmodum propitius fuit Abrahā, Isaac, & Iacob, ita & nobis eiusdē fidei successoribus misericordiā suā præstet. Beatus Augustinus, vt curam pro mortuis gerendam esse ostenderet duplici vitur testimonio. In primis locū ex Machabæis citat, quo ostēdit oblatum pro mortuis sacrificium, non ad obstruens, quod hic liber in canonem Iudeorum nō sit receptus, sed solo cōtētus, quod ecclesia eum liberum, certē antiquissimum, veluti impū nō reiecerit. Deinde totius ecclesiæ vniuersalem consensum adducit, cuius nō paruum, sed longē

longē maximam autoritatem esse contēdit. Nos itaque eisdem rationibus, piam sanctorū interpellationē, impiam esse nō posse, haud omnino ineptē astruimus in Machabæis enim ad eisdem modum de sanctis legitur: nempe Iudam Machabæum vidisse Oniam manus protendentem, orare pro omni populo Iudeorum. Post hæc etiam vidisse alium virum etate hæc vidētor & gloria mirabilē, de quo dixerit Onias. Hic est fratru amator & populi Israël hic est qui multum orat pro populo, & saltem pō vniuersa sancta ciuitate, Hieremias propheta domini. Deinde est nūquā in scripturis veteribus legeretur, non hoc perparua tamen clareret vniuersalis Ecclesiæ ram Græcæ quā Latinæ autoritas, quæ sanctorum interpellationes ad eum quem diximus modum factas, aded nō reiecit, vt & tanquam quem approbet ac celebret. Ex Latinis testes sunt, vt ceteros filis ecclesiæ, Cyprianus, Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, sic Gregorius, Bernardus. Ex Græcis Dionysius, Chrysostomus, Theophylactus, Damascenus, cum omnibus ferme, qui & ante & post eos in ecclesia, sanctitate vitæ & spiritus in virtute flo ruerūt. Porrō si in hoc error fuit, videbimur nō iniurē cum Augustino, ipsi domino dicere posse: Domine, à te decepti sumus. Nam tot & tantis signis confirmata est eiuscemodi sanctorū interpellatio ac intercessio, quæ nisi per dominū omnino fieri non potuisset. Sed de hac re satis. Nunc ad alteram primi præcepti particulam pergendum est. Sequitur itaque.

Non facies tibi sculpsile.

Hæc particula de externa & crassa idololatria rectè intelligitur, est si sint qui primum præceptum totum propriè ad effectus referendū esse dicat, ac sculpsile interpretentur, quicquid sculpsit cor nostrū, hoc est quicquid apud se finit, quicquid maioris facit quàm Deum, sed nobis magis placet, hanc particula, non tantum cordis, sed & crassam illam externam idololatriam comprehendat. In hæc in primis peccata cabant ethnici qui idola & similitudines creaturarum, opera manuum suarum adorabant, & à simulachris, veluti diuinitatibus aliquam habētibus, seu vel prodesse vel nocere potentibus pendebant, quos scriptura acerrimè infestat. Peccant autē in hoc præceptū, qui eleuatis oculis ad cælum vidēt solem & lunā, & omnia alia seu militiam cœli, errore decepti adorāt & colunt ea quæ creati sunt dominus Deus noster, nō creata.

vt adorētur, sed in ministerium cunctis gētibus quæ sub celo sunt. Item, qui aut ignem, aut spiritum, aut citarum ærem, *Sapient. 13.* aut gyrum stellarum, aut nimiam aquam, aut solem & lunam, reñores orbis terrarum, & deos putauerunt, qui si illorū specie delectabantur, magis scire debebant, quanto his dominator eorum speciosior sit. Ad hæc, **Qui** Genethliacis & Astrologis fidem accomodant, suamque vitam & opera ad cæli signa, iuxta tēporum discrimen comparant. Ob quod Paulus *Galat. 4.* grauiter corripit Galatas, quod scilicet conuerterentur iterū ad infirma & egena elementa, quodd dies oblerarentur iterū ad ostēdit, & scriptura non negat, Superiora corpora, in hæc inferiora suam quādam influentiam habere, nec tātum in inanitatē & bestias, sed etiam in corpora humana, quæ constat certis tēporibus melius, certis peius habere. At anima rationalis seu spiritus hominis qui à Deo creatur, & homini insunditur, nullis constellationibus subiacet, quod qui nō credit, fidem abnegauit, & baptismum violauit. Vide quod in *lusionib⁹* proceñium dominicæ Orationis diximus. Præterea, in hoc præceptum peccant, qui hariolos sciscitantur, qui somnia attendunt, que auguria obseruant, qui maleficos & incantatores, seu pythones, aut diuinos consulant, vt noua inquirāt, vt secreta rimentur, vt futura præfagiant, vt perditā recuperent. Item, qui ueneficis mulieribus fidem accomodant, & credunt ea reuera fieri, quæ ipsæ diabolicis illusionibus deceptæ, iactant. De quibus in Decretis pōiticum sic legis, Quādam scelerate mulieres post satanam conuersæ, demonum illusionibus & phantasmatis deceptæ, credunt se eum Diana horis nocturnis cum innumera multitudine equitare supra quasdam bestias, & multa terrarum spatia intempestæ noctis silentio seruitium euocari. Sed vtiā hæc solæ in sua perfidia persistant, nam innumera multitudo hac falsa opinione decepta, hæc vera esse credit, & credēdo à vera fide errori paganorum inuoluitur, cum aliquid diuinitatis extra vnum Deum arbitrat. Quapropter sacerdotes per ecclesias sibi cōmissis populo Dei omni instantia predicare debent, vt nouerint hæc omnia falsa esse, & à maligno spiritu talia phantasmata, mentibus fidelium irrogari. Hæc ibi. Eiusdem criminis rei sunt, credentes maleficos istas sua virtute seu opera, hominibus reuera incom-

incomodare posse, quodd nec diabolus (quem scriptura huius *Ephē. 2.* acris spiritum seu potestatem appellat) villo damno afficere *Malefic⁹* quempiam possit, nisi permittente Deo. Malefic⁹ igitur non sua virtute faciunt grandines, tonitrua, & his familia, sed diabolus, quatenus nihil Deus hoc illi permittit. Permittit autem vt fidem suorū facere possit exploret. Quamobrem etsi quandoque eueniant, quæ malefic⁹ cæ istæ minātur, aut quæ diuinatoris futura prædicat, vt cum lædere sanos aut sanare videntur iāquidos, nō eo magis ipsi credere credendū est, quia hoc solus Dei permittit sit, vt ipsi qui hoc audiūt, vel vident, probetur & appareat quæ fide sint, vel deo nec miratione erga Deū, sicut in Deuteronomio legimus. Si surrexerit (inquit Moyses) in medio tui propheta, aut qui somnium dicit, vt dicat vidisse, & prædixerit signum atque portentū, & euenierit quod loquutus est, & dixerit tibi: Eamus, & sequamur deos alienos, quos ignoramus, & seruiamus eis, nō admodum verba prophetae aut somnatoris, quia tentat vos dominus Deus vester, vt palam fiat, vtrū diligatis eum an nō. In toto corde, & in tota anima vestra dominum Deum vestrum sequamini, ipsum timete, mandata eius custodite & audite vocem illius, ipsi seruietis, & ipsi adhærebitis, &c. Porrò diabolus nō potest se piis plus incommodare, quàm illi à Deo fuerit concessum, permittit liber Iob in signi testimonio cōfirmat, quin ante diabolus in impiis potestatem habet maiorem, quàm illi Deus permittit, alioqui non dubium impios ac malos funditus statim perderet, quos Deus patienter fert, vt ad penitentiam adducat. Vnde qui aduersam fortunam sustinent, docendi sunt hoc amanter & demisso erga Deum animo ferre, non sine gratiarū actione, quæ se Deo velut Iob ille totos resignent, dicentes: Dominus dedit, dominus abstulit, sicut domino placuit, ita factum est, sit nomen domini benedictum. Ex quibus consequens est, In hoc præceptum eos etiam impingere, qui licitū arbitrantur maleficia maleficis tollere quales sunt, qui maleficos susulāt ad indicandū quæ furto ablata sunt. Certè præstat morrem oppetere taceo rerum iacturam ferre, quàm hæc aduersus Dei præcepta tentare: diabolus in hoc permittitur suum in Christianos odium exercere, vt vel peccata eorū puniantur aut fides probetur. Non ergo tum à Deo ad diabolū desciscendum, sed ad Deum recurrendum est, ac fideliter precandam, vt nos à malo liberet, aut si id nostra non reulerit, tum quæcunque acciderint, in nostrum bonum vertat.

Questio. Sed dices: Nunquid ergo quodcumque aliud remediū adhi-
Dilatatio. beri prohibes, vbi diabolus Dei permittit, vel in homines,
 vel in pecora fascinata suam exercet malitiam? Respondemus
 in primis, nullum esse preuentius aduersus hæc omnia, ne vel
 incurrantur, vel vbi incurfa sunt, vt depellantur, remedium,
 quam viuam fidem ac salutaris baptismi rememorationē.
Chrysof. Quamobrem Chrysolomus alibi monet: Cūm es, inquit, ian-
homo. 21. uarū vestibula transgressurus, hoc prius loquere verbum, Ab-
romo. 4. renuati tibi satana, & coniungor tibi Christie: nec vnquam
 abque hac voce exeres: hæc erit tibi baculus, hæc armatura,
 hæc turris inexpugnabilis, cum hoc verbo & crucem in frō-
 tem imprime, sic enim non tūm tūm occurrens, verū nec
Diabolus ipse diabolus te quicquā ledere poterit. Hæc ille. Nec enim
abhorret putandū est propterea, diabolū, quia spiritus est, crucis con-
signum signationem non abhorrere. Nam cum ille nō prius nocet,
crucis. quam à domino potestatis accipiat in hominū corpora (quē-
 di, iustum est, vt & corpus anime fidelis ductibus obsequens,
 corporalibus etiā signis declarat, se à Christo crucifixio pēde-
 re. Nam & Athanasius lib. 2. de incarnatione Verbi, satis ido-
Abu- neus testis est, Apostolos etiā ipsos & alios sanctos consigna-
na lib. 2. tione sanctæ crucis edidisse miracula, quin eodem libro perhi-
de incar- bet hoc signo autē magicā & rem veneficam tolli. Et alibi
na, verbi, lib. quæst. 38. Non in lege, inquit, Christus diabolū euacua-
 uit, neque in ea salutem operatus est, sed in cruce. Vnde legē
 quidem videntes dæmones nō tremunt neque timēt, crucem
 autem videntes, tremunt, fugiunt, euanescunt. Rursus Chry-
Chrysof. solomus testis est dæmones, vbi cūque signum sanctæ cru-
 cis viderint fugere, trementes baculū, quo plagam acceper-
 unt. Deinde quoque vetus ecclesia solenne adhibebat reme-
Ex con- dium aduersus hæc diaboli diuinationes: nam (quemadmo-
lio curth. dum suprà in sacramentū ordinis diximus) olim erant in ec-
4. cap. 7. clesia Exorcistæ, qui super vexatos à spiritibus, ac agitados
& An- dæmoniacis illusionibus vel terribilamētis nomen domini
cyru. c. 17 inuocabāt, & adiuratū spiritum eiciebant, vel compescebāt,
Damnā- quod munus in ecclesiam vt sincerū plurimum expedit, re-
tur inper- feratur, prohibitis interim atque aded ex ecclesia reiectis
stitiones. omnibus illis qui citra ecclesiæ autoritatē superstiosissimis
 exorcismis, ac adiurationibus sacrilegis autoritatē superstitiosissimis
 peregrina & commentitia, ignotos etiam characteres & signa
 ras adhibēt ac admittēt. Ad hæc qui hos characteres & igno-

tas literas sanctis hominibus diuidentur, persuadentes illis,
 quod dum eiusmodi characteres secum portauerint, tū eos *Ex con-*
 à periculis securos fore, quos lex diuina damnat, ac ecclesia *Arquit.*
 pronuntiat fidem Christianam & baptismum prauaricasse, *c. 1. c. epi-*
 paganos, apostatas, & Dei inimicos effectos. *scopi. 26.*

IN hoc ergo solliciti debeat esse parochi, vt plebem ab his *quest. 5.*
 sacris ritibus auocent, vtq; ipsi pios & ab ecclesia re- *Officium*
 ceptos exorcismos ia parato habeant, quos viuia fide super *parochia-*
 vexatos recenseant. Interim tamen mos ille in totū dsmnan- *rum.*
 dus non est, quod hæctenus Christiani, tēpore tristi rebus ex- *Prospera*
 ternis, veluti cereis, aqua, sale, floribusque benedictis vsi sunt, *potest ce-*
 quodque herbas per inuocationem diuini nominis cōstera *dere que*
 brutis etiā animalib⁹, ignota lue laboratibus comedēdas *quid sim-*
 præbuerint, modō tamē omnis cesser superstitio, hoc est si in *pliciter?*
 has res externas, nullā fiduciam coniciamus, sed tantū poten- *Dei deuo-*
 tiaz verbi dei per earū vsum admoneamur, & fide nominis di- *tione sit,*
 uini excitemur. Nam non temerē in Actis Apostolicis refer- *testis am.*
 tur fideles liberatos à morbis, si vel semicēctia, vel sudaria ab *in epi. ad*
 Apostolis recepissent. Vetus ecclesiæ mos est, vt die Palmarū *Gala. c. 4*
 nouelli rami arborū benedicantur: idque non sine magna ra- *Act. 19. c.*
 tione. Principio enī id fit, vt hisce ramis inspectis, admonēa- *nō liceat*
 mur regni Christi, qui in asina sedēs, Hierosolymā ingressus *2.6. q. 5.*
 ramis palmarum exceptus est, auspiciatur regnum, aduersus *Mos bene-*
 quod princeps huius mundi nihil posset. Deinde cū eo tēpo- *dicēd i ra-*
 re ver inisset, quo omnia resfloretere incipiunt, par est, vt tum *mo. in die*
 arborū rami benedicātur, quo plebs intelligat, quæcumque su- *palmarū*
 turus proferet annus, ea nobis sola domini benedictione, nō *excusit.*
 nostra prouidētia aut fortuitō obuenire. Eadē ratione herba *Ioan. 12.*
 (quæ medicinales sunt) die qui Assumptiōi gloriose virginis *Omnia*
 destinatus est cōsecrantur, vt intelligamus herbas, nō sua vir- *nobis ob-*
 tute, sed Dei beneficio morbis mederi, vtq; in omnibus quæ *ueniūt be-*
 vel faciamus, vel percipimus, gratias agamus Deo. Certē Cō- *nedictiōe*
 ciliū sub Martino Papa habitū, est acerimē, phibeat in her- *domini.*
 barū collectionibus quælibet incātationes attendere: probat *Conclitū*
 tamē si herbis cum symbolo diuino, aut Oratione dominica *sub Mar-*
 vtamur, vt tantū Deus omnium creator & dominus honore- *tino pa-*
 tur. Et Paulus Apostolus testatur. Quia omnis creatura Dei *pa. 2.6. q.*
 bona est, & nihil reiiciendū, quod cum gratiarū actione per- *5. cap. nō*
 cipitur: sanctificatur enim (vt subiicit) per verbū Dei & ora- *licet.*
 tionē. Sed hic iterū atque iterū admonemus, vt cesser omnis *1. T. mo. 4*

Externis superstitio, hoc est vt res ista: non aliter quam signa fidei *no-*
rebm non stræ adhibeantur, vt in eas nulla, verum omnis in Deum fidu
aliter cia ponatur, alioqui magis retulerit, vt omnia signa tollantur,
quam si- quàm vt idololatriam crimen omnium maximè incurraur.
gnis vi-
am. **R** Estat paucis de veneratione reliquiarum & imaginum
Christi, ac sanctorum, quatenus ea licita sit, & quatenus

De vene- illicita dicere, vt ceteris superstitio & vetus pietas retineatur.
ratio re- Quamlibet reclamant nouatores, comperitum est sanctorum,
liquiaru qui in Christo publica confessione decessissent, reliquias in
& ima- ecclesia tam Græca quàm Latina semper religiose esse habi-
ginum. tas, cuius inter alios, idonei testes sunt Hieronymus, Ambro-
sius, Augustinus, & Chrysostomus, idque ob causas non con-
remendans. Primum quod eiusdemodi reliquæ nos fidei, quæ
in sanctis fuit, plus quam vlla scriptura: commonefacerent,
recogitâtibus nobis, hæc eadem esse ossa, quibus compagina-
tum olim fuit corpus, domicilium inhabitâtis gratiæ, quibus
membra cohæserunt iam pridem templum spiritus sancti, cu-
ius recordatione, & fides nostra in Deû excitatur ac fuleitur,

Hiero. nimirum eùm mente cõplectimur, vt quemadmodû illi per
Ambro. August. fidem omnia aduersa vicerunt, atque adeo miracula supra hu-
Christo. manû caprum non sua, sed Christi virtute fecerunt, ita & nos
2. Cor. 6. eundem fidei spiritum habentes, & sanctorum communione
Hebr. 11. per fidem fruentes, quæcûque nobis aduersantur in domino
1. Cor. 4. vincamus Augustinus referens ecclesiam plaudentem in mi-

Aug. li. raculo apud memoriam beati Stephani facto: Quid erat, in-
de ciuit. quens, in cordibus exultantiû, nisi fides Christi pro qua Ste-
Dei. phani sanguis effusus est? Et beatus Ambrosius vel hinc ostē-
dit Arrianos non habuisse rectam fidem, quod miraculis ad
in ser. de monumēta martyru factis detraherent: Re ipse, inquit, osten-
sun. Ger- dunt alterius fidei fuisse martyres, quàm ipsi credunt, neque
ua. & enim aliter operibus eorum inuiderēt, nisi fidem in his fuisse
Protha. eam quam isti non habēt, iudicaret. Hic tamen (quod ne-

Hæreti- gare nõ possumus) ab ecclesiæ præsidibus mirum in modum
cos male dormitatio est. Olim fidei in animi vel corporis grauedine
habent constituti, pio instinctu ducti ad sanctorum memorias non
martyru superstitiose, sed religiose profecti sunt. Nam eùm constet ad
reliquias monumēta martyrum mortuos frequentes suscitatos, tortos
religiose dæmones obsessos à dæmonibus solutos, valetudinarios re-
haberi. stitutos, peccatores ad pœnitentiam conuersos, idque in fide

Abusu. Christi pro qua sanctorum sanguis profusus est. *Quis tã ca-*
cutit,

cutit, vt eiusdemodi piam reliquiarum venerationem ac vifi-
tationem cõtemnere aufert: nisi tamen hoc negare velis, quod
diabolus etiam, licet inuitus, exactus & tortus cõstitur. Sed
nostro seculo hic variè, idque parochorum socordia erratum
esse, insiciari non possumus.

Ecclesia vetus piam Christianorum affectum, in inuictum
martyrum fidem nõ in miracula principaliter respicientem
comprobauit. Atq; interim nulla miracula euulgari pailla est,
nisi quæ supra naturalem rerum euentum fidelibus multû cõ-
modasse, ac plurimum habere virtutis ad firmadã fidẽ catho-
licam certissimis argumentis cõperisset. Deinde nõ alias re-
liquias, quàm quas verè cõstitat spiritus sancti templa fuisse
venerari permisit. Quas tamẽ publicè exponi vetuit, ad qua-
rum autè exponi, veluti sacrilegium iudi cauit. Ac nostro se-
culo nõ admodû multum de fide sanctorum populo inculca-
tum est, sed multa miraculorû mentio, quæ tamẽ interdû vel
impudentissimè ficta, vel talia fuerunt, vt de eorum auctore
non iniuria dubitaueris iussusq; est populus non quidem ob
martyrum fidem, sed magis ob reces edita miracula accurre-
re, id quod factum non oportuit, quod post tot edita i primi-
tiua ecclesia, signa & prodigia alia postulanda non fuerunt.

Quisquis enim (vt August. ait) huc prodigia, vt credat, in-
stulanda quirit, magnû est ipse prodigiû, qui mundo toto credete ipse nõ sum.
nõ credit, Quin alius quispiam testatur cessarû in dissensio-
& schismata, si adhuc veluti in primitiua ecclesia signa
fieret. Et Christus vetat apostolos gaudere, quoniã dæmonia
ipsis obediunt, sed quoniam nomina ipsorum scripta essent
in cœlis. Expositæ sunt passim ad quæstum reliquæ, eglemq;
incertæ, & forsã hinc præbita est non paucis, necdum bene
Christianis occaso, magis in sanctorum ossibus confidendi,
quàm in Deû viuum, quod factum non oportuit. Corrigendus
ergo omni talis abusus est, vt neque eorû pietas, qui fidei suæ
iuuãdũ, excitandq; gratia, ad indubitata sanctorum monu-
menta occurrit, contentatur, neq; superstitiosus cultus in ex-
ponendis ad quæstû reliquiis, vel recedendis incertis ac pro-
digiosis miraculis deiceps feratur. Secundo, visum est, non in-
iuria sanctorû ossa ad eũ modũ reuerenter haberi posse, quo
filius demortui patris vestẽ, honorificet, tractat, aut quem-
admodum quispiam annulo (quem amicus decedẽs legauit)
oblectatur, quo etiã vix inquam virtut, nisi chari amici ima-

Que mi
racula
multa
sint.
De vene-
sanctoru
& reli-
quiarum
ca. 1. et. 2

Alia mi
racula po
stulanda
no sum.
Augusti
Christo.

Abusu
quomodo
corrigen-
da.

Secunda
causa.

bus quædam veluti trophæa representare, ad promptam memoriam, siquid ob negligentiam, frequenter cogitatione non tenentes passionis Christi imaginem transfusionis Christi videntes in passionis Christi memoriâ redimus, & procedentes adoramus, non imaginem, sed imagine representatum. Et ut quorum codicem extolamur, non materiam, ex qua scriptum est Evangelium, sed ipsum Evangelium veneramus. Sic nec crucis materiam adoramus, sed quod typo figurâque exprimitur. Atque hinc nimirum factum est, quemadmodum Athanasius ille Alexandrinus episcopus testatur, ut olim fideles, cruces quidem cõformes cruci Christi facerent, sacræ autem læcæ, vel arundini, vel spongiæ cõformia non fabricarent, ea scilicet ratione, ut si quis infidelium eos accusare pergeret, quod lignum adorarent, facile possent crucis figuram ex duobus lignis compositam separare, & sic formam crucis destruentes (quasi inanem hanc ligni materiâ reputando) eidem infideli persuadere, quod non lignum colerent, sed crucis figurâ. De lancea autem & arundine id spongia hoc facere & ostendere non possent. Ergo qui caputi inclinat signo crucifixi, scit ligno nihil honoris deberi, sed ad occasionem imaginis veneratur ilud, quod ea representat. Talem imaginum venerationem, neque impiam, neque aspernandam esse, testes sunt, quos ante citauimus ex Latinis, Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, Gregorius, Beda, &c. Ex Græcis Chrysostomus, Damascenus. Quorum testimonia quàm maximè corroborant aliquot generalia Concilia, quæ Iconomachos damnarunt.

Verùm cum multus etiam abusus circa imaginum venerationem sensim irrepserit, veluti, quod earum etiam rerum imagines in Ecclesiis inuectæ sunt quæ in sacris scripturis, aut à probatis auctoribus nullum habent testimoniũ, quod statuat supra modum plurimæ, magnis sumptibus & impensis in templis certatim collocatæ sunt, quasi in hoc magna pietatis pars sita esset, neglectis interim Christi pauperibus, qui sunt vius Christi imagines. Deinde, quod Iconas sic depictas ac delinatas cernimus, ut non ad Christianæ honestatis formâ, sed ad seculi vanitatis incitamentâ effecta videantur. Denique, quod rudis plebs permissa est imagines quadam in ipsas collocata fiducia colere. Id quod ab idololatria non omnino immune est, ut ab ea excusari non possint, qui imaginem aliquam sibi ad adorandũ elegerint, idque vel ob pulchritudinem,

Athan. Imago crucis in ecclesiis sed non læcæ aut clarior.

Quo affectu caput inclinandum imagini. Septima synodus concilium Præc. surdian.

Abusus circa imaginum venerationem corrigendi.

Ioã. Gar. sensus in opere tripert.

nem, vel deformitatem, vel nouitatem, vel vetustatē, credentes hanc aliquid præ ceteris habere virtutis, aut etiam numinis siue diuinitatis. Qui error planè damnandus est, & i summam omnes abusus diligentissimè corrigēdi ac deinceps docendum erit signum Christi ac ceteras imagines, veluti pietatis signa cõseruanda eadēque non propter se, sed propter ipsa, quæ representant mysteria veneranda. Solum vero Deum, vnum ac verum adorandum, ac nihil beneficij, auxilij aut foelaminis aliunde quam à Deo exquirendum. Quin ad eum solum in omnibus anxietatibus & tribulationibus nostris veluti potētissimum refugium ac opulatorem recurrēdi esse. Quæ si ad eum modum sedulo docuerint Parochi parum erit periculi ab imaginum cõseruatione. Sequitur.

Ego enim sum dominus Deus tuus, Deus æmulator, visitas iniquitatē patrū super filios in tertiâ & quartiâ generationē, his qui oderūt me, & faciēs misericordiâ in multa milia, diligētib⁹ me, & seruātib⁹ præcepta mea.

Quia Deus hoc vnum à nobis quam maximè requirit, ut agnoscamus, qualis erga nos sit nimirum fortissimus index & vindex contemporibus, diligentibus vero se piissimus pater. Quumque hoc vnum tota scriptura sere solum requirat, ut ita comparati simus, quo autem Deo accommodantes, ab eo nunquam non audiamus: Ego sum dominus Deus tuus. Quod sit viuia cordis fide i deum erecta. Idcirco ut Deus id quod omnium præceptum est, nobis quàm maxime sculcaret, iterum atque iterum repetit ac dicit: Ego sum dominus Deus tuus peride atque si dicat: Porro vnum est necesse, nempe, ut me in omnibus cogitationibus & actionibus tuis talem agnoscas, mihi adhaereas, ac i me totâ spem tuam reclines. Atque etiam hoc scias, me Deum tuum fortem & zelotem esse: ex quo vult intelligi, quàm grauius ferat, si tuis quois à fide ipsi data ad idololatriam, à fiducia in dissidentia, à dilectione i Dei contemptum ac neglectum desciscat. Frequentissima est hæc in scripturis, præsertim in prophetis collatio, qua Deus sese marito, animam vero seu synagogam

Quid dicitur de imaginibus.

Psal. 145

De agno qualis eris nos sit. Psal. 80. Deut. 5. Luca. 10. Vñ necessarii.

Scriptura. si tu tropo marito. populus.

nam,

des coniu vel ecclesiam sponsa, verum verò in se fidem coniugio cõpa-
gio com- rat. Quõsdamodũ videre est Hierem. 3. Ofec. 1. 2. & 4. Amos,
paratur. 7. Et huic respicit parabola illa Evangelica de nuptiis, quas
Mat. 22. rex filio suo parauit. Et quod apud Apostolum. 2. Cor. 11. le-
gimus. Quum ergo zelotypum se vocat, vehemētissimè ido-
lolatris (qui ab eo desectant, & cum creaturis quodammodo
fornicantur) descominatur. Sicut Psal. 72. scriptum legis:

zelotypum Perdidisti omnes, qui fornicantur abs te. Constat enim zeloty-
pum eum dici qui ita vxorem deamat, vt subipsi metuar, ne
quis eam ad adulterium sollicitet, nõve ipsa cuiuspiam blãdi-
tatis desedat, adeò vt ægrè ferat, aliquem propius coniugi
sue asidere, nec facile permittat, nisi se presente vxorẽ publi-
cum progredi, quòd se solũ amari ac suspici velit. Talis à
nobis haberi vult Deus, quemadmodum Exod. 24. & Esaiæ
28. legimus. Addit autem Deus feueritatem suam in desecen-
tes & cõtemptores suos, & misericordiam in fideles, vt vel se
transgressuros metu pœnæ reuocet, pios vero pietatis & mi-
sericordiæ suæ pollicitatione in via mandatorum suorum
alacres faciat, & suapte sponte currentes.

Questio. Sed inquires: Quidnam, id est quòd Deus ait se viffitare in-
quitatem patrum in filios in tertiam & quartam genera-

Exer. 18. tionem, quum econtra in Ezechiele dicatur: Quid est, quòd
inter vos parabola hæc in prouerbum istud, in terra Israël,
dicentes: Patres comederunt vnam acerbam, & dẽtes filiorũ
obstupescunt. Vt ego dicit dominus Deus: Si erit vltra vo-
bis parabola hæc in prouerbum in Israël: Ecce omnes anime
meæ sunt, vt anima patris, ita & anima filij mea est, quæ pec-
cauerit, ipsa moriatur: Sed si acutus inspicias, videbis eum lo-
cum huic adeò contrariũ non esse vt magis huic exponat. Nã
locum ex quod hic dicit, viffitans iniquitatẽ in tertiam & quartam ge-
nerationem eorum qui oderunt me, ibi apertius dictum est:

Dilatatio. Omnem animam quæ peccauerit (hoc est dominum oderit)
Locus a- esse puniendam. Vnde hic locus non damnat tertiam & quar-
put Eze- tam generationẽ ob solam naturæ propagatiõẽ, sed magis
chiele hũc natur ob imitatiõẽ & hereditatiõẽ paternæ impietatis. Conue-
locum ex nit autem & hoc affectui hominis zelotypi, vt adulteros deli-
ponit. cti autores, & cõiugem adulteram deceptam pari pœnæ in-
nuoluat. Quauis interim aliorum sententia, hic locus & de

Alibi loci pœna temporalis postet intelligi, quæ iterdum ob peccata pa-
intellecti rentũ in posteros transmittitur. Et animaduersum est à qui-
buldam

buldam hanc comminationem etiam secundum litteram fuisse
in filiis Israël adimpletam, quòd iniquitas patrum, qui Ioseph
fratrem suum vendiderant reddita sit in tertiam & quartam
generationem, non tamen absque misericordia: nam soluta
captiuitate, reuertebantur de Aegyptu generatione quarta.
Iucundum est autem hic videre, quàm differenter hic de fe-
ueritate & misericordia loquatur. Seueritatem in tertiam &
quartam generationem prædicat, misericordiam in mille se-
facturum pronuntiat, vt discamus misericordiam Dei feue-
ritate tanto esse maiorem, quanto millenarius ternario aut
etiam quaternario est maior: Quin milliũ finito numero p-
infito vitur, quòd misericordia Dei infinitè exuperet iudi-
cium, quòd nullum sit Dei iudicium, in quo non superexal-
tet misericordia iudicium. Misericordia enim domini super
omnia opera eius. Et propheta ait: Quum iratus fueris, mise-
ricordiæ recordaberis. Et in hanc sententiã dictum est Psal-
mo 88. Visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus
peccata eorum. Misericordiam autem meam non dispergam
ab eis. Quæ omnia huc dicta sunt, ne quãtum libet peccato-
res de misericordia Dei desperemus nõve de misericordia
Dei diffidamus, peride atque omnia de necessitate absoluta
euertura sint, ac nihil referat, siue conuertamur, siue non con-
uertamur à viis nostris pessimis. Rursus, ne in misericordiam
Dei peccemus, sed magis si peccauerimus, quiescamus, pœni-
tentiam agamus, & longanimitate Dei non abutamur, certi
Dei nunquam obliuisci animæ, quam sibi semel per fidem
despõsaut, ac omnino nõlle, eã vt peccet, sed vt quãdam ocyf-
simè purgetur. Contrã verò certo futurum, vt si sponsum suũ
ridere pergat, in æternum perdat, vt quẽ dominus vicissim
in interitu eius in æternum rideat.

PRÆCEPTVM SECVNDVM.

*Non assumes nomẽ Dei tui in vanum. Nec
enim habebit dominus infontem, qui assum-*
pserit nomen Dei sui frustra.

*Ordinũ
ratio.*

*P*vlcherimo ordine, hoc secundum præceptum primo
subnectitur, veluti ex eo promanans. Primũ docet ac iu-
bet, nos vnum verum deum agnoscere, requirit fidem, spẽ &

charitatem erga deum, ac principaliter cor nostrum format ac instituit. Christianæ pietatis ac omnis operis boni fundamentum, quod in eo situm est, vt cognoscamus quomodo erga Deum nos affectos esse oporteat, quid itē de eo sentire ac cogitare, quid ab eo expectare debeamus. Iam quum fieri vix possit, quin quod tota mente complexi sumus, ligus idēdem foremus. (Est enim sermo proximus animi interpres.) Idcirco hoc secundum præceptum proximè subiungitur, quo docemur ac institumur, quomodo de Deo agnito,

Hoc præceptū ē regione affirmatiuā postulat.

Quilibet Deum iudicamus: hæc est enim res creata, sed quemadmodum remanet apud orationē dominicā diximus accipitur vel pro ipso Deo, vel pro æterno illo verbo Dei Christo, aut pro Dei maiestate potentia, sapientia, bonitate, breuiter, pro eo quod Deus est, vel quod Deo rectè tribui potest. Deide animaduertendum, quod nō dixerit, nō nominabis, sed nō assumes aut usurpabis nomen dei. Assumitur enim seu usurpatur, quod ad aliquem vsum adhibetur, Vis ergo huius præcepti est, vt Dei nomine rectè vtamur, nequaquam autē abutamur. Bene autē vtimur nomine domini triplici aut quadruplici ratione. Primū cōsistendo, secūdo laudando & gratias agendo, tertio prædicādo, quarto iuocādo. Ad quæ omnia nos hortatur Paltes, cum ait: Consistemi domino & iuocate nomen eius, annuntiate inter gentes operā eius. Citate ei & psallite ei, narrate omnia mirabilia eius. Laudamini in nomine sancto eius, lætetur cor quærentiū dominū. Querite dominū, & cōfirmamini, querite faciem eius semper. In primis ergo rectè vtimur nomine dei, quum ipsum deum coram toto mūdo, deū ac dominū nostrū cōstemur, ab illi cōfessione, neque blāditiis, neque tormentis dimobiles, de qua cōfessione dictū est: Qui me cōfessus fuerit corā hominibus, cōstebor & ego eū corā patre meo, qui in cælis est. Secundo bene vturpamus nomen dei, quum deum I omnib⁹ laudam⁹, ipsiq̄ue tā ī prosperis, quam ī aduersis gratias dicimus. Quod genus frequentissimum est ī Psalmis, veluti: Benedicā dominū I omni tempore, semper laus eius

Non assu- mes.

Vt huius præcepti rectè vtamur, nequaquam autē abutamur. Bene autē vtimur nomine domini triplici aut quadruplici ratione.

Psalm. 104.

Cōfessio Mar. 10.

Gratiarū actio.

Psalm. 33.

eius ī ore meo. Itē: Benedic anima mea domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius. Qui propitiatur omnib⁹ iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas. Qui redimit de iteritū vitam tuam, qui coronat te in misericordia & miseracionibus, ac aliis sexcentis in locis. Huius mirificum exemplum habes in Iob, qui quum grauissimis omnibus calamitatibus premeretur, ī hanc laudem ac gratiarum actionis vocem prorupit: Si bona suscepimus de manu domini, mala autem cur non sustineamus? Dominus dedit, dominus abstulit. Sicut domino placuit, ita factum est, sit nomē domini benedictum. Tertio, bene vturpamus nomē domini, quum verbi eius sincere prædicamus ac inuulgam⁹, & priuatim & publicè. Priuatim quidē, quum vbique nomē dei nostri magnificamus ac celebramus, & quantum ī nobis est omnes homines in eiusdem dei nostri celebrationē & verbis & operibus nostris trahere studem⁹. Rursus, quum auerfamur omnes qui deum nostrum, vt par est, non reuerentur. Sic affectos fuisse videmus omnes sanctos, quibus nihil vnquam molest⁹ fuit, quā videre aut audire aliquid agi in dei contemptū & contumeliam. Quemadmodum videre est in Dauid, quū ait: Fuc-

Psalm. 112.

Iob. 1.

Predicatio priuata.

Psalm. 41.

Publica prædicatione verbi.

Psalm. 16.

Psalm. 118.

Psalm. 43.

Psalm. 49.

runat mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte, eū dicitur mihi quotidie, vbi est Deus tuus? Publicè vero prædicatur ab his quibus ministerium verbi commissum est, quibus dictū est: Prædica verbum, in sta oportundē & importundē. Quarto, ritè vturpamus nomē dei, deum in omnibus inuocando ac ipsius auxiliū postulando & expectādo, siue vt actus nostros in via mandatorū suorū dirigat ac prosperet, siue vt ab aduersariis nos eruat ac eripiat. Hic certè est verissimus ille dei cultus, quomodo nobis ipse requirit, quo nobis ipsi penitus distantes cultui ei soli omniū rerū & actionum nostrarum, exordia, progressus & fines tribuimus. Rursus, quo ab eo solo auxiliū & redemptionem in tribulationibus expectim⁹ & expectamus, Quod gen⁹ vbique etiā obuium est in Psalmis, veluti quum orat Dauid: Perfice gressus meos in semitis tuis, vt nō moueātur vestigia mea. Item: Deduc me in semita mandatorū tuorū. Itē: Inclina cor meū ī testimonia tua. Itē: Non in arcu meo sperabo, & gladius meus non saluabit me, sed dextera tua & brachium tuum & illuminatio vultus tui. Quem cultū etiam deus apud Paltes à nobis requirit hinc: Inuoca me ī die tribulationis: & eruā te, & honorificabis me. Ad hæc rectè vtimur

nomine dei, quum illud pro veritatis aliqui periclitatur & confirmatione. seu ob publicam vtilitatem adhibemus. Quod tamen genus sub prioribus, maxime quod i laudando seu inuocando consistit contineri cōstat. De quo dictum est Deutero. 6. Dominum deum tuum timebis, & per nomen eius iurabis. Et apud Hieremiam cap. 4. Iurabis, inquit, viuit dominus in veritate, & in iudicio & in iustitia. Qui hisce modis dei nomen assumit, is se intra huius præcepti limites continet: qui secus, is in præceptum impingit.

Qui hoc præceptum impingit.

Mat. 10. Chrysostomus. Nō sufficit mente non desere deseri verbis neges fidem.

Rom. 10. Impia vox.

3. Reg. 11. Mat. 2. 6. Roma. 2. Titim. 1.

Psal. 48.

Pincipio ergo i hoc præceptum peccant, qui vel bladiis vel tormētis victi, deum verū, seu Christum dominū, aut eius rectam, sanctam & Catholicam fidem abnegat. Quibus Christus in hunc modum comminatur. Qui me negauerit coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo. Quos nequaquam excusat, quanuis mente se à dei confessione nunquam decessisse dicant, si vel ore discedat, quom res publicam confessionem postular. Nam scriptum est: Cor de creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Exhibilatur enim è schola Christi, & expulditur è vita Christianorum impia illa vox, iurata lingua est, animus i iuratus. Sic grauisimè peccauit sapientissimus ille Salomon, qui in gratiam vxoris phanū idolo Moab, & Moloch idolo filiorum Ammon xdisicauit. Sic & Petrus, sed hic respiciens gratiam à domino consequutus est. Itidem peccant, qui quum Christiani dici ac esse velint, omnia Christianæ disciplinæ ac moribus contraria & verbis & factis agunt. Propter quos nomē dei in gentibus blasphematur: Dicentes enim verbis se nosse deum factis negat. Quales sunt, qui scurrilitates & colloquia praua (quæ bonos mores corumpunt) sectantur, & de facinorosa vita, quam agunt gloriantur, de quibus dictū est: Exultant quum malefecerint, & exultant in rebus pessimis. Deinde peccant in hoc præceptum, qui non in domino, sed i se laudari appetunt: Qui sibi nomen, aut gloriæ, vel sapientiæ, vel bonitatis extra deum querunt, de quibus dixit Pfaltes: Vocauerunt nomina sua in terris suis: Qui dei bonitatem, munificentiam & misericordiam non agnoscunt, qui per impatientiam, vel sibiipsis vel domino maledicunt, quos scriptura. Leuit. 24. mortui addicit. Id quod vulgare est a lea ludentibus & perfidis militibus. Sunt etiam ex hoc genere, qui se deuotum, vel qui sibi nescio quid mali iprecantur, si res aliter,

ter, quam ipsi dicunt aut statuunt, euenerit. Præterea hoc præceptum præuaricatur, qui nomen Dei dehonestant, vel dehonestantibus non resistunt, sed cōiueniunt: Quod non tantum rei Rom. 1. sint, qui faciūt, sed & qui cōsentiant faciētib; quod frequēs est in adulatoribus. Publicè verò, non tantū priuatim peccat in hoc præceptum Parochi, & qui verbi ministerium gerunt, Parochi tam omitteō quàm cōmittendo. Omitteō, quum conceditum munus exequi cōtemnunt, quæ sua sunt, non quæ Iesu Christi querētes, quos ve horrēdū manet, sicut dicit Apostolus: Vx mihi, si nō euangelizauero, quia dispensatio mihi credata est. In cōmittēdo verò qui haud legitime misi seu vocati, se verbi ministerio temerè ingerunt, qui sacræ scripturam qui peccatis enarrationibus aut interpretationibus maculant. Qui diuinas literas ad impiam opinionē tuendam detorquent. Qui rudem populū nouis & à prescriptis ecclesie alienis dogmatibus imbuunt. Qui sacramenta Dei irrident. Qui potētiā ac virtutē Dei in sanctis suis exhibitā ac cōmonstratam blaphema voce aspernātur. Breuiter, qui aliter docent, quàm ca. 1. Tim. 4. tholica docuit ecclesia, ab Apostolis ad nos vsque deriuata, 2. Tim. 3. quos vehemētē cauendos Christus iubet, & Apostoli grauisimè insectantur, veluti adulterantes verbū Dei. Quibus cōsines sunt, qui ex suggestis non nisi placētia plebi loquuntur, qui populo peccata sua non annuntiant, sed magis in absentes, eisdēmq; indefensos impudētē vociferantur. Qui sub prætextu verbi Dei, seditiones & turbas excitāt, ac Parochos ritē vocatos, suis sedibus (quos ipsi vi ac iniuria inuadūt) extrudere nō formidant. Breuiter, qui non rectè fecant verbum veritatis, sed vel ad sua vitia tegenda, vel ad quæstum seu luxum suum, vel ad lites & contentiones seminandas, abiecta omni modestia & tranquillitate spiritus (quam syncera verbi Dei disseminatio requirit) verbo Dei abutuntur. Insuper in hoc præceptum delinquant, qui Dei nomē vel in prosperis vel in aduersis inuocare contemnunt. De quibus Pfaltes dixit: Deum nō inuocauerunt. Item, qui etsi innocēt, in spiritu tamen & veritate non adorant. Quales sunt, de quibus dixit Eliahs: Populus meus labiis me adorat, cor autem eorum Esaiā 29 longe est à me. Qui in aduersis possiti, non ad nomen domini cōfugiunt, sed vel diffidentes Deo, vel Dei auxilium cōtemnentes, aliunde remediū petūt, qui aduersa auxilietē ferūt, qui in his etiam Dei clementiam hæc vel ingerētis aut per-

mittentis non agnoscat. Atque aded qui suam voluntatē Dei voluntati præponere fatagūt. Denique in hoc præceptū peccant, qui vel temerē, vel falsō, vel impiē ac iniustē iurāt, multō magis qui peierāt, vel iusta vota Deo præstita infringunt.

Quatenus liceat iurare. Dno errorores.

VT autem quid velimus, apertius intelligatur, operæ pretiū visum est paucae docere, quatenus iurare liceat, quatenus non liceat. Vtrinque enim in hoc non leuiter erratur. Vnde enim qui putant licere indiscriminatim iurare, quod videtur Iudeis cum gentibus fuisse cōmune, existimantibus non esse erimen, si passim sermōni familiari Deus testis adhibeatur, modō dicatur verū. Qui error vtiā in Christiano- rum mores non dimanasset, quōd si error cum hoc præcepto & Christi doctrina (quam statim afferemus) ex diametro pugnet. Sunt alij, qui asserunt Christiano homini, omnino quacūq; etiā ex causa iurare nō licere, atque aded iurare damnabile esse in iuxta in primis verbo Christi, *Matt. 5.* dicentis: *Disiū est antiquis, Non peierabis, reddes autē domino iuramēta tua.* Ego autē dico vobis, nō iurare omnino, neque per cœlū, quia thronus Dei est, neque per terrā, quia scabellū est pedū eius, neq; per Hierosolymā, quia ciuitas est magni regis, neque per caput tuū iurabis, qui nō potes vnū capillum albū facere aut nigrū. Sic autem sermo vester, est, est, nō, non. Quod autē abundantius est, à malo est. Et quod Iacobi *5.* in eandem sententiā legimus, quum inquit: *Ante omnia fratres mei, nolite iurare, neque per cœlum, neque per terram, neque aliud quodcūque iuramentum. Sit autem sermo, vester, est, est, non, non, vt nō sub iudicio decidatis.* Verum hic Christi verba ad suam sententiā abstruendā nimis vrgēt. Ergo vt intelligas, quid in hac re, non leuis certē momenti, & sentite & facere te oporteat, videbis vt germanam Christi verborū sententiā teneas. Nos eam, quæ patribus visa est, cum verbis, tum menti Christi magis cōuenire, simplici fide recitabimus. Hoc cōuenit inter patres iustitiam, quod homines mutuo præstāt aut exigunt, non esse ponendū inter probata, seu quæ sua natura bona sunt, sed inter necessaria. Loquimur autē de iuramento humano. Nam sicut iurat Deus, qui falli nō potest, aut Christus (qui est ipsa veritas) aut ægeli, qui Dei nomine abuti nequaquam possunt, nihil propemodū ad nos attinet. Iuramentum verō humanum de numero eorum non esse, quæ sua natura bona sunt, vel origo eius satis declarat. Nā si diuo Chry-

Sententiā ecclesiastica. Aug. de verbis domini mōte, lib. 1. Iuramentum non de numero sua naturam.

sofomo credimus, nō statim ab orbe condito, sed dudū post irrepsit iter homines iuramentum, nimirum tum, quum ma- hami. 26
la creuissent, quum sursum & deorsum confusio facta fuisset, ad popu-
quum ad idolorum seruitutē homines declinassent, tunc, in-
tum.
quam quum infideles apparerent, testem iuocabāt Deū, tan-
Antisech.
quam dignum dātes dictorum vadem: hoc enim est iuramen-
tum, morum infidelium vadimonij, vt nisi cum spōsore cre-
datur, & sponfore quidem magno. Propter multam enim in
Chrysof.
credulitatem, non hominem vltant sponforem, sed Deum.
in Matt.
Hactenus ille. Qui & ob id eum Euangelij locum (Quod au-
tem abundantius est, à malo est) de dyabolo interpretans est.
Theoph.
Quæ sequitur Theophylactus: *iurare (inquit) & adicere am-
isp. 5.
plius, etiam, vel non, à dyabolo est, nimirū quod omnis infide-
litate, dyabolus primus sit author. Porro si dicas, cur igitur
iurare iubet Mosi lex, quæ nihil nisi quod bonum est præci-
si lex in-
pit, si de genere bonorum iuramentum nō est? Respondebit
iurare in-
Chrysofomus. Non statim omnia, quæ lex Mosi præcipit, bo-
beat.
ni perfectiōne habent, quæ pleraque talia sunt, quæ accipiē-
tium legem iſſimitas exigebat, quale est & illud quod Mosēs
Dilutio.
insit dare libellum repudiij, quum Christus hoc factū teste-
Chrysof.
tur propter duritiā cordis Iudæorum, non quod repudium
in Matt.
sua natura bonū fuerit. Nā & iudore victimarū colli, quā in
Matt. 19
satis indignum Deo, quis non videt? & tamen rudi illi popu-
Cur vi-
lo ad idololatriā admodū propensio præceptū est, vt siquidem
Etime im-
deis præ-
omniō sacrificando prohiberi nō possit, saltem sacrificare
cepte.
non idolis, sed Deo viuo ac vero. Ad eundem ergo modū lu-
Quate-
dæis ad irandum admodum facilibus permissum est iurare
nō est iu-
per Dei nomen, ne saltem per simulachra iurent, & tamen
deis per-
missum
tate postulante, quod hoc secundo præcepto satis ostenditur.
iurare.
Lex ergo quum iubebat, vt iuraturi nō aliter quā per no-
men Dei iurarent, bonum quidem iubebat, sed non absolutē
bonū. Verū tale, quo rudes Iudæi ad boni perfectionē sen-
Psal. 62.
sissim adduci possint. Et laudabantur Iudæi, qui proximo, idque iura-
Reddere
deō iura-
in Deo, iurassent, & proximum nō deceptum. Hoc est enim
menta.
quod lex iubebat, reddes domino iuramēta tua, id est iurans
Alia pha-
verum loqueris. Laudabatur, inquam, non quia rem omnino
riserit,
sanctā ac piā, sed magis illo tempore permissam fecissent, à
sua in a-
phariseorū erat, nō peierare. At Christus legis cōsummator,
sitia.*

absoluta; & perfecta iustitiae doctor, ostendere volēs, quam procul abessent Pharisei a perfectione, non tantum execratur peritium quod & lex facit, sed & suis discipulis indignū censet, quomodo libet iurare, etsi iuramēta reddant Deo, hoc est verum iurent, id quod lex non tantum permittit, sed & factū videretur laudat; Idq; facit Christus duplici potissimum ex causa. In primis, quod sua doctrina ea sit, quae interiorē hominē, hoc est animum transformat: non tantum externā iustitiā, sed & interiorē innocentiam in suis discipulis requirens, qua unusquisq; quod sibi fieri velit, alteri faciat. Quod verò sibi fieri nolit, in altero non committat. Nunc quorūm alibi fieri iurare, si nemo sit, qui quaequam velit circumvenire, et si hi id possent impune, si nemo alteri diffidat, si quisque quod simpliciter verbo dixisset, non minori fide ac religione servaret quā si iururandum intercessisset. Deinde, quod quisquis iurat se gravissimo peritij periculo exponat: propterea quod homo ob imbecillitatem mentis, ob oblivionē, ob sensus fallaces, saepenumero putat se praestare posse, quod nō potest. Quod Christus hoc ipso factis indicare voluit, quū vetat, ne per caput nostrum iuremus, quia scilicet non possumus vni capillum album facere aut nigrum, quasi dicat, Nō permitto ut vel per illud iures, quod proprium tuum esse putas. Nā & illud aded non est tuū, vt ne minimū quidē, quod in eo est, possis cōficere. Nimirū vt in capite quod omnino tuū esse putas, nō solum capillū vllū producere nō possis, sed nec ipsam coloris eius cōvertere qualitatē. Quē magis metuendū indicat, ne hoc iuramēto nos facturos affirmemur, quod minus in potestate nostra, quā quod nostrū videtur, situm est. Ergo haec est planissima Christianae doctrinae sententia, non esse Christiano innocentiae aut perfectionis iurare, aut iuramentū exigere, praesertim in his rebus, quarū contemptū praecaelestibus Christiani p̄sententur, abudē satis esse, vt in omnibus actionib; nostris simplici negatione nos facturos negemus, quod nō pollicemur, & praesertim, quod simplici sermone nos praecaturus receperamus. Certē qui iurat, nō bene sentit eo cui iurat, aut diffidit de iurato qui iururandū exigigit. At quū Christus suos inter sese optimā fide cuncta loqui & agere vult, p̄cul ab omni dolo, fraude & mediocia semotos. Cōsequens ergo est, vt nec iurare eos inuicem velit, etiā in re seria. Veraces enim esse debent, & alter alterū talem aestima-

re;

re. Veracibus autē verax fidē absque iuramēto facere sufficit.

Q. Vid ergo inquis, Damnat Christus omne iuramētum? *Questio.*

Quod si ita est, quomodo excusabimus Apostolum Paulum, ne contra praecceptum domini fecisse videatur, qui saepe iurasse comperitur: veluti quum dicit: *Quae autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non metior.* Et iterum: *Deus & pater.* *1. Cor. 15.* scit domini nostri Iesu Christi, qui est benedictus in saecula, scit quia non mentior. Item. *Tellis mihi est Deus, cui seruo* *Roma. 1.* in spiritu meo, in Euāgelio filij eius, quomodo sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis. *1. Cor. 15.* alibi: *Quotidie morior per vestram gloriam.* Quam contesta- *Aug.* tionem, iurationem esse, eandēque se domino debere, idem *serm. diū* vt ostenderet, addidit: *Quam habeo in Christo Iesu.* *in monte.*

Hic quidam sic respondēt, vt dicant iururandū promolib. 1.
necesse sit, apud infirmos veritatem iururandū corrodādam sen-
borare, atque hac ratione excusant Paulum iurantem, qui & tentia.

tanto fuerit iurādo securior, quod iuravit in his literis quas afflatu spiritus sancti prodidit continentēs non hominis, sed Dei verbum. Sed hi iurandi permissiōnem nimis restringere & in arctum cogere videntur. Nobis itaque magis placet *Dilutio.*
beati Augustini sententia, qui hanc rem nō tā ex verbis, quā *Aug. de*
ex mente Christi aestimans, sic determinat. Principio, vt verū *serm. diū*
esse fateatur Christum reuera hoc velle, om nem alseueratio- *in monte.*
nem inter perfectos Christianos superuacaneam esse. Verū lib. 1.
quum interim in ecclesia sit non tantū perfecti, sed & infirmi, bonū esse ait, & verē Christianis omnino appetendum, ne omnino iurent. At si iurare cogantur, infirmitate fratris vel necessitate causae ita postulante sciat id de necessitate venire infirmitatis eorum, quibus aliquid suadent. Quae infirmitas etsi malum sit, sciant tamē esse malum non facere, quum bene vtantur iuratione. Nam etsi ea non bona fuerit, tamen necessaria est, vt alteri persuadeatur quod vult per suadeatur. Excusat ergo Augustinus non tantum in Euāgelij, sed *Quatenus?*
& in aliis negotiis iurantē, modō infirmitas eius cui iuratur, *excusetur.*
& causae grauitas seu necessitas iuramentum extorsit, quod *iurans.*
tamen, quoad fieri potest, vitandum esse docet. *Quam sententia?* *Infirmi-*
tiam communis ecclesiae cōsensu sequi videtur, qui *permissa.*
tit, vt perhibet, non tantum in confirmatione verbi *Dei,* sed *grauias.*
etiam in foderibus principum, in suscipiendo magistratu, *in*
1. Cor. 15.

iudiciis, maxime si magistratus exegerit, ac sicubi causæ gra-
uitas postulatuerit, nos iuramentū sine peccato præstare posse.
Quin etiam peccatorum, nisi id præsterimus modo ad publi-
cam vtilitatem, tranquillitatem & pacem, aut etiam proximi
commoditatem fecerit, & omnium allaturum sit vtilitati vel
publicæ vel proximi detrimentum. Quod & à mente Christi
abhorre nō videtur, si scilicet intelligamus eum non sim-
pliciter iurare vetuisse, sed tantum inter suos, qui verè & per-
fectè sunt Christiani, quod nulli omnino iuramentū apud eos
locus relinquatur, nimirū vnoquoque de alio etiam iniurati
optime & sententia & sperate. At si res nobis agenda sit cum
malis (qui bonis numero lōge plures sunt) aut etiam cum in-
firmis non aliter credituris, nisi iuremus, tum Christum non
simpliciter, sed eo modo iuramentum fieri vetuisse, quo vulga-
to more hominum fiebat, quemadmodum vetuit irasci, salu-
tare quemquam in via, resistere malo, appellare magistros, vo-
care patrem in terris. Vulgato autem hominum more fiebat
iuramenta indiscriminatim, idq; impune, modo verum iura-
retur, tamen si nulla causæ necessitas, vel proximi infirmitas
exigeret, quod nobis omnino sine peccato non licet, quibus
iurandi cōsuetudo (vt Hilarius inquit) omnino adempta est.
At si vel proximi conditiō vel rei grauitas exegerint vt no-
bis iurandum sit, tum licet quod ad nos attrinet, ad hoc inuitis
veniendū sit, tamen necessitate atque ad eō charitate (quæ ni-
hil agit perperam) postulante impudē ac sine peccati reatu
iurabimus, modo tamen iustificandum nostrum tres comites
habuerit, quemadmodum Dominus apud Hieremiam cap. 4.
præcipit dicēs: Et iurabis, viuūt domini in veritate, in iudicio,
& in iustitia. Veritas prima comes, iuramenti causa erit,
ac substantia, vt non aliter præstetur, quam vt mendacium
opus diaboli destruat, veritas verò detegat ac firmetur.
Deinde iudicium adhibendum est, vt non temerè, sed cū ma-
gna discretione & deliberatione ad iuramentū veniatur, ne-
pe vt iurans prius cōsideret, an rei necessitas aut grauitas iu-
ramētū exigat, an hoc quod iurat, facere queat, necne. Itē,
ne vel nō suo tēpore & loco, vel ira, aut alio prauo affectu cō-
citus iuret. Postremo videndum, vt nihil nisi quod iustum,
æquum, honestū, ac rectū est iuretur, vtq; rei turpi aut illicitæ
nullum iuramentū adhibeatur, hos comites quā habuerit iu-
ramētum, damnabile nō est, tamen si in rebus prophanis adhi-
beatur,

Inter ipse
Eos Chri
stianos iu
ramento
nullus lo-
cus relin-
quitur.

Matt. 5.

Hilarius.

1. Cor. 13.

Iuramen-
tum de-
bet habe-
re tres co-
mites.

Veritas,
Iudiciū.

Iustitia.

beatur, q̄ tū ipso iuramento veritas, pax, & concordia defenda-
tur: falsitas, lis, & dissentio destruat̄ur, ad quod certe inuentū
est iuramentū. Hebr. 6. Omnis cōtrouersia: finis est iuramentū.
In primis ergo ex hac parte in hoc præceptū peccat, qui pra-
ua cōsuetudine tertio quoque verbo addunt per deum, per
mortē Dei, per animæ salutem, & id genus similes deiuratio-
nes. Quod tales i iurādō nullū adhibeāt iudiciū, sed nomen
Dei sui temerè usurpant quod & Iesus filius Sirach quāmaxi-
mè detestatur: Iurationi, inquit, non assecat os tuum, multi
enim casus in illa. Nominatio Dei nō sit asidua in ore tuo, &
nominibus sanctorū non admiscearis: quoniā nō erit immu-
nis ab eis, omnis iurans, & nominis, in toto à peccato nō pur-
gabietur. Vir multū iurans implebitur iniquitate, & nō disce-
det à domo illius plaga. Et cap. 27. Loquela multū iurans, hor-
ripilationem capiti statuet, & irrequietatio illius obturatio au-
rium. Hactenus ille. Hanc prauā iurandi cōsuetudinem ad eō
infestat̄ur Chrylostom⁹, vt iuramento videri possit pauld̄ ini-
quior, nisi quōd conueniebat, vt aduersus eam partem, in quā
magis propendent hominū, ingenia, & vnde grauis imminet
periculum, esset vehemētior. Is ergo à iurandi cōsuetudine
deterrens, Christus, inquit, & per propriū caput iurare præsi-
buit: nos verò paruipendimus Dei gloriam, vt cum passim
trahamus. Nescitis quid sit Deus, & quali debeat ore vocari?
Quod si de studioso quopiā viro sermo incidere, dicimus, os
tuum abluet, & ita cōtemora. Nunc vero nomen super omne
nōmē venerandum, in omni terra admirabile (quod audientes
dæmones horret) temerariē rei cūferimus. Et paulo post: Iste
tātus pio zelo astuās episcopus, ab ecclesia prohibet eos, qui
passim iurāt, quos & ad se deferri iubet, vt iudicētur, quōsd̄m
que ab ore & lingua, quōd veri Christiani non sint dignosci
ait, quēadmodum p̄stici voce noscuntur. Secūdo, hic impu-
gant, qui etiam in rebus etiā seriis, nō tamē magni momenti,
iuramentā adhibēt, ex quibus nō sit manifesta vel publica vel
proximi vtilitas sequutura. Quod Chrylostomus etiā hinc ex
cūsari negat, q̄ sit aliquis, qui necessitate iuratiōis imponat.
Sit, inquit, tibi timor dei omni necessitate violētor. Si enim
velis huiusmodi occasiones semper obire, nihil de his, qui
sunt imperata custodias. Excusari ergo nequaquam possunt,
qui in omni penē negotio iuramentum adhibent, quod solēt
mercatores, qui Lucri gratia in extrudendis mercib⁹ nihil nō

Qui pec-
cāt i hoc
præceptū
male iu-
rando.

Eccle. 23

Consuetu-
do iurandi
detestabi-
lis.
Chryf. ho-
mil. 26.
Et 27.

Psal. 8

Ibidem.

Chryf. in
Mat. c. 5
In omni
negotio
adhibere
iuramen-
tum non
debet.

iuramentorum admittent, raro etiam sine periurio. Sed quid tandem proderit eis, si vniuersum mundum lucrentur, anime verò suæ detrimentum patiantur? Lucraris (inquit quidam) pecuniam, & perdis animam. Sed dices: Exigit à me iuramentum, qui mecum contrahit, de cōmerciis hāsitan, Deum in sponsionem, & perdis animam. Dic tibi non accessurū, nisi capiat illū sponserem. O ingētem insensibilitatem & cōtumeliam: qui ver mis es & terra cinis & fumus, dominum Deum tuū citas in iudicium, & illum trahere cogis? Dic mihi, si seruis vestris iter fe cōtendentibus & sibi fidē nō habentibus, diceret cōseruus se prius nō crediturum, quāam communem dominum sponserē acciperet, nō nunc multatūlister verbera, didicissetq; quōd ad alia dominū sit vtendum, non ad huiusmodi? Quin tu qui hinc te excusas, quōd aliter tibi iniurato non crederet, eius es causa, eo quod facile iuras, quoniā si id nō faceres, sed omnibus constaret, quōd non iures, mihi crede diceat, quōd his, qui mille deierant iuramenta, maiorē ipse fidem solo nutu inuenires. Damnat quoque Chrysostrōmus forensia iuramenta, & nos certe probare nō possumus, quōd passim in iudiciis absq; omni iudicio iuramenta etiā pro decem obolis exiguntur & præstantur. Mirandum certe, quom tot iuramenta, quæ malitiæ appellāt, ac cætera eiusdem generis temerē sūt, quōd quandoque fulmen superius nō veniat in tantæ temeritatis vltionem. Sed propterea quōd non punimur, nos ne peccare cogitem⁹. Illud est misericordiæ Dei, nō virtutis nostræ. Dic mihi quæso (inquit ille) trahens hominem in iuramentū, quid expectas, vtrum vt peieret: sed hoc est extremæ demeritæ, & in caput tuū pœna cōuerteret, melius est te pecunias amittere, quāam illum perire. At non peieratum expectas igitur & absq; iuramento crede. Sed multū sunt, in quibus sine iuramento defraudare voluerunt, non autem cum iuramento. Te ipsum decipis homo, homo furari solitus, & iniuria proximum afficere, neque iuramentū frequenter pessundare dubitauerit, Quōd si fuerit in iurādō reuertens, & in ferenda iniuria multo magis erit. In summa, iustum ac decet est, Christianū hominem omnem iuramentū præstationē tam in cōtractibus, quā in iudiciis, quoad fieri potest, euitare. Deinde, iudices in exigendis iuramentis plurimū discretos esse oportet, atque adeo tales, qui priusquam iuramenta, vel à litigatoribus vel à testibus exigant, omnem adhibeant diligentia, quo iuramēta

ramenta, ea saltem, quæ communi partium consensu remitti possunt, remittantur, ac nulla (nisi rei necessitate, aut grauitate exigente) præstentur, quod facile persuadebunt litigatoribus, si afferent nos hanc reuerentiam Deo debere, præsertim in iudiciis in causis ac negotiis modici momenti, vnde non sit euident ecclesiasticū vtilitas, vel publica vel proximi expectanda. Id quod multo citius à iura magis ecclesiasticos viros decet, quos certe turpe est absidui-mis quōtati iurandi intentos esse, quom potius se se veluti exempla ad fieri-ria euāgelicæ perfectionis laicis exhibere debeāt. Deus cor- potest tē- diū reformator & rector, hanc iurādō ad iudiciū ac temeritā- perandū- tem corrigere dignetur ad sui nominis gloriā & honorem.

Tertio, in hoc præceptum ex hac parte grauius peccant, qui vlturpato nomine Dei deierant (hoc est, sanctē ac Deieran- uehementer iurāt) ac sese quodammodo iurando execratur res. & denouent, quod Petrum Apostolum fecisse legitimus, quom *Mat. 26.* dominū tertio negaret. Hos peccati pondere superant, qui peierant, hoc est sciēter falsum iurant: aut qui iurant vt fa- *Peterus* cilius fallent, aut per temulentiam iracundiāve, aut animi res, gratia iurant, qui blasphemā proximi sunt. Dein, adhuc *Blasphē-* grauius peccāt in hoc præceptū, qui nomen Domini blasphemant. mauerint, ac execrabiliter detestati fuerint, quos vetus lex morti addidit. Quæ de iureiurādō & quatenus in hoc præce- *Leuit. 24.* prum temerē iurando committatur, dixisse suffecerit.

Postremo, peccāt in hoc præceptum, idq; grauisimē, qui *Vo-ō* vota deo facta temerē violant ac rumpunt. Scriptum est *latores.* enim Leuitici tertio: Quod semel egressum est à labiis tuis, *Leuit. 3.* obseruabis, & facies sicut promissisti Deo tuo. Item *Eccle-* Nō teme- siastici quinto: Si quid vouisti deo, nō tardabis reddere, quia *re imittē* dominus deus requirit. illud. Monendi ergo sunt omnis *dū vōtū,* generis homines, ne temerē quid uocēt, præsertim tale quod an præstare possint, incerti sunt, vel quod sine superflitione *Votorum* aut turpitudine præstare nequeāt. Dissiplet enim deo stulta *distinctio* promissio. Ecclesiastici quinto. Sunt vota superuacanea, vana & incauta, sunt impia & turpia, sūt denique licita ac honesta. *Impia* ac Sed interim hoc certū est vtrinque grauisimē peccare, nepe *turpiayo* si vel licita ac honesta vota temerē violentur, vel illicita deo *in pio* restant ac præstantur. In impiis quidē ac turpibus votis decre- *sciditur* tū mutare, in malis promissis rescindere fidem oportet, quōd *sed impia* impia sit promissio, quæ cum scelere adimpletur, qualis fuit *ac turpi-* promissio Herodis facta Herodiadi, & Iudæorum qui voue- *ter* ter sunt.

Mar. 6 runt se nō comesturos, nisi prius occidissent Paulum. Sed in-
Act. 23 terim constar non alios tantū grauisimē peccasse, sed simul
 omnes qui talibus votis se obstringunt, etsi nullus sequatur
Pena sup effectus. Idem de superstitiosis & superuacancis votis sententia
stiosa et re, grauisimē tamen eos peccare, qui talia presterint, nullā
superua adhibentes in vouendo vel iurādo iudiciū, aut discretionem.
cana.
De voto Votū perpetuū castitatis, modō tamē sanē cōsilio, animōque
perpetua deliberato factūm fuerit, ab exordio ecclesie licitum & hone-
castitatis stum, atque adeō piūm semper est habitum, idque non solum
 autoritate humana, sed & diuina. Quod Christus inter alios
Mat. 19 Eunuchos eos potissimum commendauerit, qui se castrant
 propter regnum cęlorum. Idem quōd Paulus eum benefa-
1. Cor. 7 cere dicat, qui statuit in corde suo firmus, non habens neces-
 sitatem, potestatem autem habēs suę voluntatis, iudicauit in
 corde suo seruare virginē suā: vt interim prætereamus vete-
 rum patrum Cōcilia non multo post Apostolorum tempora,
 in Ecclesia Dei habita, inter quę antiquissimū illud Gangra-
 nense pari censura damnat tam eos, qui continentię & vir-
 ginitatis professionē ac sanctū propositum violant, quā qui
 non professos, sed matrimonio iunctos damnant,
Consiliū
Gāgran tensē pari censura damnat tam eos, qui continentię & vir-
se. ginitatis professionē ac sanctū propositum violant, quā qui
 non professos, sed matrimonio iunctos damnant,
Votū per
Am si votum hoc piū ac sanctū est, modō legitime præste-
petue ca- tur, quod nemo nisi negauerit, tanto certe magis cauere o-
stitatus nō portet, ne temere emittatur, nimirū a talibus qui lucē infirmi-
temere e- tatis ignari, eiuscemodi votū nō principaliter respectū Dei,
missidū. sed vel præsentis comoditatis gratia, vel blādē illecti seu idu-
 cii cōtinētis voment. Nā quantūvis tales quō eos emissi voti
 pœnitere cœperit, cōtendāt, melius esse nubere quā vti &
 violare votum quā fornicari, negare tamē omnino nō pos-
 sunt (nisi verbū Dei & Apostoli Pauli doctrinā cōtinere per-
 gāt) se non leui dānatione obnoxios esse, quū voti immemores
 cōnubio temerē se alligāt. Nā vt hoc demonstrat Aposto-
 lus, de ecclesie viduis ait. 1. Timot. 5. Cum luxuriatę fuerint
 (hoc est i deliciis degerint) in Christo nubere volūt, habentes
 dānationē, quoniā primā fidē irritā fecerunt. Quod Apo-
 stoli verbū, omnīs ecclesia sic semp intellexit, vt etiam nuptię
 quas tales contra votū prestitū contrahebant, ex se dānandę
 nō iudicaretur, tamen omnino dānari propositi fraudē, dā-
 nari voti fracti fidem, dānari non solum susceptionē a bono
 inferiori, sed ruinā ex bono superiori damnari denique tales
 non

non quia coniugalē fidem posterius inierunt, sed quia conti-
 nētis fidem primā irritā fecerūt. Ergo quia nō omnes capiūt
 verbū hoc (sicut domin' ait) sed qui potest capere, capiat, du-
 cāt ante votū qui se nō cōtinēt: qui non cœpit, delibere, qui
 egressus est, perseueret, nulla aduersario detur occasio, nulla
 Christo subtrahatur oblatio. Nos i medio relinquitur, ac eccle-
 się i futuro Concilio determinādum cōmittimus, nō expedi-
 diat veterē morem imitari. Deidē, nō nuptię, quę cōtra vo-
 tū contractę sunt, irritę, ac velut adulteria censenda sint, ni-
 hilofeleis tamen etiā hoc iter omnes conuenire putamus, in
 contrahentibus eiuscemodi nuptias, etsi nō ipas nuptias gra-
 uissimē tamē dānari fracti voti fidē, & quōd nomen domini
 frustra seu temerē vsurpatū sit, vtiq; etiā tales vouētēs se ex-
 cuset, vel per ætatē, modo ea doli saltē capax fuerit, vel per
 incogitantā. Quo magis miramur eos qui hodie temere votū
 continentię stringunt, nec solum nuptias suas, quas qualibet
 occasione oblatas irreligiosissimē inuent, cōtēpto voto de-
 fendere conantur, sed etiam putant se Ecclesiastes ac Paro-
 chos esse non posse, nisi votū cōtinētis infringerint, cū tamē
 Apostolus episcopum vellet esse vndique irreprensibile, &
 si fieri queat, ab vxore & omni sollicitudine solutum. Et quo
 pacto quaso Paulus tulisset Parochum, hoc est ecclesie mode-
 ratorem, qui votū solenne violasset, qui ne mulierculas qui-
 dem tanto gradu inferiores i ministerio ecclesie ferre voluit,
 quę primā fidē nubedo irritam fecissent, quas & dānationē
 habere pronuntiat? saltē hi vtorū temerarij violatores vete-
 ribus canonibus hęc vim permittit, vt se ob voti fracti reatū
 excommunicatos & indignos etiam officio sacerdotali esse
 fateantur, vt iteri largiamur, ipsis humanitatē exhiberi posse,
 si ita probauerit, qui eius rei potestatem habet, episcopus.

*Nec enim habebit dominus infontem eum,
 qui assumpserit nomen Dei sui frustra.*

Grauis certē censura in huius præcepti violatores, cuius
 hęc est sententia, Deum nō habiturum inuentem eū,
 qui nomen eius frustra assumpserit, sed grauisimis pœnis
 suam iniuriam vlturum, etsi non in hoc seculo, quauis & in
 hoc sepsimē, saltē tamen in futuro. Certe vt nullum aliud
 crimen nostrū extaret, quę tamen maxima sunt & sine nu-

Aug. 9.
Mat. 10.

*Cōsiliū
 enā gelio
 consensu
 nem.*

*Qui con-
 tra votū
 cōtrahēt
 matrimo-
 nium gra-
 uissimē
 peccant.*

1. Tim. 8.
1. Cor. 7.
1. Tim. 5.

*Conciliū
 Chalcedo-
 nense. c. 19*

*Sentētia
 præcepti.*

Crimen blasphemie et potius sufficiens ad inducendam omnem plagam.
Quidam iudicant periturum homicidium et adulterium grauius.
Chrysof. Quid uendum.
Coloss. 3.

mero, vnicum tamen illud blasphemandi & peierandi, & in vniuersum nephas illud & prauissima consuetudo nome domini idigne vsurpandi, sufficiens iuoluere nos omnibus, & maioribus etiã quam iis malis, calamitatibus ac miseriis, que nostra sentit ætas, quibus merito premimur, & non dubium prememur, si (vt ceptum est) i de honestando domini nomine pergere voluerimus. Sunt qui nõ omnino absque ratione hoc crimen adulterio ac homicidio grauius iudicant, quod hæc non sic transeant i consuetudinem, & durius puniantur. Hoc autem commune fit omnibus, & semper, idque et si nõ apud deũ, apud homines tamẽ propemodũ impune. Quos obẽ adnitendum est omnibus modis, vt tollatur è medio horribilis corruptela nominandiũ vanum sacrosanctum & gloriosissimum nomen Dei, vt obscenitates verborũ, stultiloquia, turpiloquia, mendacia, conuitia, detractiones, maxime autem vt blasphemie in deum & Christum dominum, illiusque mēbra sanctissima: Sacrosancta item vulnera vsque ad amarissimam mortem pro nobis afflicta & benedictum p nobis effusus ac preciosum sanguinem omnino eliminẽtur, quod deo auctore fiet, si populus, & verbo, & exemplo doceatur, vt sermo eius semper grauiosus & sale conditus sit.

TERTIVM PRAECEPTVM.

Memento vt diem sabbati sanctifices. Sex dieb⁹ operaberis, & facies omnia opera tua. Septimo autẽ die sabbatũ domini Dei tui est. Nõ facies omne opus in eo, tu & filius tuus & filia tua, seruus tuus & ancilla tua, iumentũ tuũ & aduena, qui est intra portas tuas. Sex enim diebus fecit Dominus cælũ & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt, & requieuit die septimo Idcirco benedixit Dominus diei sabbati, & sanctificauit illam.

Ordine

Ordinis ratio.

Mat. 12. Luca. 16.

Sabbatũ Sabbati - xare.

Ordine planè pulcherrimo tria ista prima præcepta, quæ quodammodo vnum sunt, & ad Dei cultum, quem Latrariam vocamus, pertinent, sese consequuntur. Primum enim præceptũ (vt supra diximus) animũ format, i veram dei agnitionẽ nos ducit, deque iteriori cultu (qui in fide, spe & charitate erga deum cõsistit) instituit. Verum cum ex abundantia cordis os loquatur, & fieri non possit, quin signa (quæ animi nostri interpret est) hoc sonemus, quod mente sumus cõplexi. Proinde secũdus locus debetatur præcepto, proximo quod docet qualiter de Deo loqui oporteat. Iam quod subsequitur tertium præceptum amborum illorum absolutio est, quo docemur de omni alio exteriori cultu Deo præstando ac exhibendo. Vt autem huius præcepti sententia manifestior fiat, constat sabbatum Hebræis sonare requiem, & sabbatizare idẽ esse quod requiescere. Et quia septimus hebdomadæ dies requie peculiariter deputatus erat: idcirco idem dies apud Hebræos propriè sabbatũ dictus est, quemadmodũ Exod. 30. legimus: Septimus dies erit vobis sanctus, sabbatum & requies domini. Postea etiã sabbati appellatione (sed latius accepto vocabulo) rota hebdomada significari cõcepta est. Sic Luc. 18. legimus: Ieiunio bis sabbato.

In vniuersum autem duplex est sabbatũ, Externum & internum seu spirituale. Rursus externum suum habet cæremoniale, suum item morale. Quod ad cæremoniam attinet, non habet hoc præceptum eandem omnino rationem apud Christianos quam habebat apud Iudæos. Siquidem quod sabbatum apud Iudæos certæ diei alligatum erat, cæremonia est apud Christianos, vt constat, abrogata, qui non Iudaizant seu sabbatizant cum Iudæis. Iudæi verò hæc cæremoniã (magis verba quàm verborum genuinum sensum vim ac spiritũ sentientes) mordicus adhuc tenent, tamen si ex prophetis cõstet eam obseruationem quãdoque abrogandam. Verum quod ad morale legis pertinet nihil mutatu est. Id vero constat in eo situm esse, vt homo qui corpore cõstat, & anima, aliquo saltẽ destinato tempore, & corpore, & animo interquiescat, totus laudi, cõtemplationi ac venerationi Dei intentus, vt & corpus labore fatigatum alterna requie non careat, & mens ipsa, exterius laboribus distracta, diuinæ legis meditatione, ac diuinorum beneficiorũ recordatione reficiatur sagineturque. Vnde consequens est, nedum apud Iudæos, sed & apud Chri-

Duplex sabbatũ Hoc præceptum aliã olim apud Iudæos, aliã apud nos habet rationem. Quod ad morale pertinet, nihil mutatu est.

*Peria sūt
de iure di
uino.*

*Externū
sabbatū
cur præ
ceptum.*

*Externū
sabbatū
inter deū
& homi
nos.*

Deut. 5.

*Deum in
scripturis
dicitur
odisse sab
bata, &
cur.*

Stanos iuris esse diuini, vt saltem aliquo destinato tēpore, et
remonix iſtitutæ ad audiendam verbum dei, & ad cōmonē
dam ac excitandam fidem & charitatem erga deum, & ad vi
candū hymnis, precatōibus, aliisque ſpiritualib⁹ ſacrificiis
retineantur ac cōſeruentur. Deinde conſtat externum ſabbatū
in hoc datum & præceptū eſſe, vt eſſet certum ſignum,
inter deum & homines deum agnoſcentes. quemadmodum
Exod. 21. dominum dicentem legimus: Videre (inquit) vt cu
ſtodiatis ſabbatum meum, quia ſignum eſt iter me & vos. Iu
dæis enim ſabbatum ſignū erat & memoriale, quo in primis
admoneretur illius inefabilis operis, nempe creationis totius
orbis, ſic ſecundum officio abſoluti, vt vel hinc i admirat
tionem potentix, ſapientix & bonitatis Dei excitarentur.
Quod deus in huius præcepti verbis ſignificauit, cum ſquit:
Sex diebus fecit deus cælum & terrā & mare & omnia quæ
in eis ſunt, & requieuit die ſeptimo. Secundo, ſabbatum Iu
dæis erat memoriale, quo ſubinde admonebātur, vt cū ſum
ma gratiarum actiōe recordarentur in ſignis illius benedi
ctiæ ac miſericordiæ diuinæ, qua à duriffima ſeruitute Pha
raonis liberati fuerunt, quod in Deuteronomio explicatiu
ponitur: Memento (inquit) qd ipſe ſeruiſtis in Aegypto, &
eduxerit te inde dominus deus tuus in manu forti, & brachio
extento. Idcirco præcepit tibi, vt obſeruares diem ſabbati.
Tertio, ſignificabat Iudæis ſabbatum externū requiem inter
nam & ſabbatū ſpiritale, vt ſcilicet hinc admonebātur à ſuis
operibus requieſcere, ac ſinere, vt dominus eos non ipſi ſeſe
ſanctificarent. Quod dominus apud Ezechielem prophetam
cap. 20. nō tacuit, cum inquit: In ſuper & ſabbata mea dedi eis
vt eſſent ſignum inter me & eos, & ſcīat quōd ego dominus
ſanctificās eos. Quāquam interim Iudæorum vīlguſ quem
admodum nūc, ita & olim magis ſignis quā rebus ſignatis
inhæſerit, quo factum eſt vt ſcriptura reſteret, Deum Iudæo
rum ſabbata odiffe cepiſſe, vt apud Eſaiam cap. 1. Dominum
in crepantem Iſraēlem legimus in hæc verba: Neomaniā &
ſabbatum, & feſtiuitates veſtras non feram, iniqui ſunt cœtus
veſtri. Calendas veſtras & ſolenitates veſtras odiuit anima
mea, facta ſunt mihi moleſta, laboraui ſuſtinēs. Et ne mireris
cur Deus dicat ſe odiffe ſabbatum, quod præcepiffe videtur
cauſam odi ipſe ſubiungit, nempe quōd Iudæi ſabbato non
ad quietem animi, & ad mentis tranquillitatem erga Deum

com -

comparandam (ob quod potiſſimum erat iſtitutum) ſed tan
tum ad externam & corporalem quietem (quum illi ſolū ſu
perſtitioſus obſeruabant) abuterentur. Sequitur enim apud
eundem prophetam: Et cum extendieris manus veſtras, auer
tam oculos meos à vobis: & cum multiplicaueritis orationē,
non exaudiam: manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt. La
uamini, mūdī eſtote, auferite malum cogitationum veſtrarum
ab oculis meis: quieſcite agere peruerſe, diſcite benefacere.

Porro eadem propemodum quæ ſabbatum externum Iu
dæis ſignificabat, nobis ſignificat dies dominicus. Niſi
quōd nos loco liberationis Iſraēl ex Aegypto (qui typos erat)
admonemur. vt meminerimus, vt meminerimus, vt meminerimus
ſanguinem, à ſœdiſſima tyrannide ſatanæ redemptos, ne per
ingratitudeſ reuoluamur in maiorem ſeruitutem. Deinde
hic dies nos monet, vt quemadmodum Chriſtus noſtri cauſa
factus eſt obediēs patri vſq; ad mortem, mortem autē crucis,
vtq; iſ ſuperata morte, ac operibus ſuæ diſpenſationis cōſum
matis requieuit in ſepulchro: ita & nos mortificata carne, o
mnibusq; carnalibus deſideriis cōſopitit, rotos deo ſubmitta
mus & conſepulit Chriſto per baptiſmum vltra non ſerui
mus peccato: ſed exhibeamus mēbra noſtra deo ſeruire iuſti
tix in ſanctificationē. Quomobrem & eccleſia, eo die, plera
que alias non cōtemnendas cęremōnias nos huc prouocātes
admonet. Quōd enim aquam benedictā aſpergit, quid aliud
eſt, niſi quōd nos baptiſmi, per quem Chriſto in ſpiritualē
requiem cōſepulit ſumus, commoneſcit, ac veluti ſigno de
clarat nos oportere ſubinde mortificare carnē, & cū Chriſto
quieſcentes auſcultare Deo? Quōd item proceſſiones cele
brat, in quibus populus ſignum crucifixi, & vexilla vſtri tro
phæa quædam reſurgentiſ domini comitatur, quid aliud eſt,
niſi pia quædam cęremōnia, qua admonemur nos potiſſimi
e die rotos intentos eſſe oportere, vt per omnem vitā Chri
ſtum crucifixi ſequamur, vt carnem vāā cum vitij & cōcupi
ſcentiſ ſuis Chriſto cruci cōſigamur, vt parati ſimus (ſi res
ita poſtulerit) pro Chriſti nomine, & in carcerē & in mor
tē ire, ac omnem crucem tribulationis, vnde cęque nobis im
poſitam, patienter poſt Chriſtum portare? Vt item memine
rimus glorioſi illuſ de diabolo triumphi per Chriſtum acti,
vtq; quemadmodum Chriſtus reſurrexit per glotiam patris, *Rom. 8.*
ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Denique quōd thuri
-riſi.

*Dies dñi
ſu quid
nobis ſi
ſignificet.*

Phil. 2.

Rom. 6.

*Cur aqua
benedicta
die domi
nico ſpar
gatur.*

*Cur agū
tur proceſ
ſiones die
dominico*

Rom. 8.

centur al
varia.

Altaria
Ignis.
Thus.
Eph. 1. 40
Apo. 8

ficantur altaria, quodque thus deinde ad psallentes defertur, quia aliud designat, nisi quod externo signo testamur noscor da sur sum habere ad dominū, in laudem, gratiarum actionē & preces profusa? Quid enim aliud sunt altaria, quàm corda nostra? Quid ignis, nisi seruo charitatis? Quid thus, nisi orationes sanctorum? Quemadmodum David dixit: Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. Et in Apocalypsi legimus: Angelo (cum impleuisset thuribulum de igne altaris) data est in censu multa, vt offerret de orationibus sanctorū. Quis ergo negauerit eiusmodi egeremonias esse pias, modò ad eum hinc adhibeantur ad quem sunt institutæ?

Quid pa
rochis præ
standum
circa cere
monias.
Augu.
Ceremo
nia sabba
ri cedit
charitati

Sabbatū
spiritua
le.

Matt. 12

Necessi
tas et cha
ritas Tom
nibus ex
ternis di
spensant.

Marc. 2
Luc. 6.

Hoc ergo Parochis præstandum erat, vt populus disceret in hærere rebus signatis, non nudis signis, nam & cate nus ab ecclesia caremoniarū reprobentur, si quis putet in illis salutem consistere. Atque hinc etiam fit, vt inter decem præcepta hoc solum quod de sabbato est, quàm ad exteriorem caremoniam attinet, non tantum charitati dei, sed & proximi cedere debeat, quod non ita se habet cum duobus prioribus. Nam, vt supra diximus, nulla charitas est, ne dicamus ex remonia, quã debeamus præponere charitati ac gloriæ Dei, quàm duo proxima præcepta requirunt. At qui externū sabbatū Iudæis sacramentū fuerit, nobis quoque signū sit sabbati spiritualis (quod propriè in charitate Dei & proximi consistit) omnino cedere debet, quod ad egeremoniam exteriorem attinet, non tantū dilectioni dei, sed & proximi, quod & lex ipsa, licet Iudæis obicæatis, id non vidētibus, satis demonstra bat, quæ iubebat, sacerdotes operari in templo. Item circumcidere infantes die sabbati, Quin & Machabæi in sabbato pugnaſſe legūtur. Atque hoc vniuersale est, necessitatem & charitatem in omnibus externis (vt dici solet) dispensare. Quam obrem Christus toties Iudæorum exccitatem damnat, qui exteriorem caremoniam saluti hominis (quam sabbatū signat) præponebant. Sic legis apud Mattheum. 12. Christi discipuli suos præ esurie spicas sabbato vellētes ac māducātes aduersus Iudæorū calumniam ex ipsa etiã lege defendisse, cum inquit: Non legitis quid fecerit Dauid quādo esuriit, & qui cum eo erāt quomodo intrauit in domum dei, & panes propositionis comedit, quos non licebat ei cedere, neque his qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus? Aut non legitis in lege quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant, & sine crimine

crimine sunt? Dico autē vobis, quia templo maior est hic. Si autem sciretis, quid est, Misericordiã volo & nō sacrificium, Mat. 12. nūquam condamnassetis innocētes. Dominus enim est filius hominis etiã sabbati. Et statim post, cum venisset in synagogam eorū, & vidisset hominē habentem manū aridam, & ipsi interrogarēt eum, Si liceret sabbatis curare? Idq; dolo malo, vt accusarent eum. Respondit eis: Quis erit ex vobis homo, qui habeat ouem vnā, & si ceciderit hæc sabbatis in foucā, nōne tenebit & leuabit eam? Quanto magis melior est homo oue? Itaq; vt subiicit, licet sabbatis benefacere. Et statim ad domini iussu restituta est manus hominis sanitati, sicut altera. Quod factum saluatoris est pietissimū ac lege etiam

Inde orō
ipſa roborat, cæci Iudæi velamen ob oculos habentes, & malitia, in legis corticem tantum respicientes, tam indignè tulerūt, vt consilium inirent aduersus eum, quomodo ipsum perderent. Verum nos quibus per Christū velamen ablatum est, & signum veritas nudata, scimus sabbati signū, signato sabbati cedere, hoc est requiem corporalis requie spirituali, qua tum fruimur, cum fides per dilectionem operatur, sola enim charitas est, quæ diffusa in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis, opera bona cum requie operatur, quod alio

Auguſt.
Roma. 5.
Omnia
opera ex
tra chari
tatem, ser
uilia.
Sabbatū
requies
Sabbatū
infirmis ac debilibus indulgent, quod legis necessitas non subiacet, & maus periculum semper veniat euitādum. Vnde sancta do liquet eos iniuriam ecclesie Romanæ in serre. qui singunt mino, Ale cam, caremonias charitati præferre, atque adeo solis caremo nis vim iustificationis ac salutis tribuere.

Ex quibus etiam liquet, cur factum sit, vt olim destinatus feris. Ille dies, nempe Saturni, Iudæis (vt videtur) in lege pecu Cur sabbatū in serre. qui singunt mino, Ale cam, caremonias charitati præferre, atque adeo solis caremo nis vim iustificationis ac salutis tribuere. (quod ad se attinet) sanctiorem esse, aut sabbatum nos, & nō latum.

potius nos sabbatū ipsum sanctificare, vt iam in nos nō com-
petat id quo Paulus Galatas increpat dicēs: Dies (inquit) Job-
Hierony. seruat, & tempora, & annos, qui scimus omnes dies æquales
Ibidem. esse, nec parasceuem tantū Christum crucifigi, & die domi-
nica resurgere, sed semper sanctum resurrectionis esse diem
equalis. ac semper Christum carnē suam & sanguinem dare pro mun-
di vita. Sed propter finem institutionis diem festum agimus,
Dies re- resurrectionis nimirum illi est, quo quandoque in vnum omnes pariter
surfectio- veniamus, vt ex conspectu metuo lætitia maior oriatur, v-
nis iugis. que Dei verbum audiamus, ac Dei opera erga nos exhibitā in
Ad que finem istius memoriam reuocemus, & sanctis sacramentis communice-
mus, breuiter vt Deo toti vacemus. Estq; id necessarium non
Festa ma- tant propter spirituales in ecclesia (qui continuum sabbatum
gis insti- agunt, quemadmodum statim dicemus) sed ob infirmiores,
tuta ob qui magis seculo vacant quā Deo, nec possunt, imō nolunt
infirmio- toto in ecclesia vitæ suæ tempore congregari, & ante huma-
res. num actus Deo orationum suarum offerre sacrificium. Secū-
dō, dies septimus in octauam mutatus est, vt cæremonia no-
stra dispensationi operū Christi respondeat. Deus enim quod-
dammodo bis cōdidit mundū, & in hoc hominem, imō mun-
dum propter hominem. Primum enim creauit quod nō erat
vtique per filium, dein per eundem incarnatū restituit quod
perierat. Ibi requiescere dicitur ab opere cōdendi. Hic Chris-
tus ab operibus dispensationis requiescens, dum corpore re-
quiescit in sepulchro, velut abrogat Iudæicum sabbatū, im-
dūmque octauā diei diluculo resurgit immortalis, sabbatum

Deu his
condidit
mūdum.

Hebr. 4. euangelicum (quod apostolica scriptura iuge appellat) no-
Dies do- bis commendauit, eoque is dies dominicus dicitur, de quo ca-
minicus nit ecclesia: Hic dies quem fecit dominus. Itaque post Christi
cur sit di- resurrectionem sabbatū Iudæicum deinceps celebrari desuit,
ctū. quod Christus eo die in sepulchro requiescens reipsa indica-
ret, antequam quidem mortuorum fuisse, sed non glori-
ficatam verum resurrectione sua aperte declarabat. Iam ad-
dicere Acta tum factum esse, ad requiem sempiternam nunquam finien-
niche li. 1. dam, quam die dominico recolimus. Quin & animæ omnīū
sanctorum ante resurrectionem corporis in requie quidem
sunt, sed nō in ea sunt actione, qua receptis rursus corpori-
bus perpetua & corporis & animi quiete & immortalitate
perfruunt. In cuius future gloriofissimæ quietis, certissi-
mum testimonium Christus primitiæ ex dormientibus, ex

mortuis
I. Cor. 15.

mortuis resurgens, iam non moritur, sed ad dexteram Dei pa-
tris omnipotentis sine solitudine, vniuersa gubernans im-
mortalis sedet. Dies ergo dominicus ex resurrectione domi-
nica declaratus est, & ex illa cepit habere festiuitatem suam,
statim post Christi abtentionem ab ipsis Apostolis institutus.
Quod Ioannes in Apocal. restatur, cum ait: Ego Ioannes fui
in spiritu in dominica die.

Et quanuis ea sit diei dominici institutio, pertinereque in
Eius pia & Christiana obseruatio ad hoc præceptum, non
tamen parādum est solum hoc iuberi, vt tantum hic dies san-
ctificetur, sed accipi debet præceptum de omnibus diebus fe-
stis hebdomadæ, cum ecclesiæ consensu receptis. Nam
cum Deus omnino velit, vt aliquo saltem tempore ab omni-
bus operibus secularibus abstineamus, & ipsi soli vacemus, is
certè dies sabbati putādus est, quem ad hoc ecclesia commu-
ni consensu destinauit, nec vllus est, qui sit in veteribus &
Latinis & Græcis scriptoribus vel mediocriter versatus, qui
ignoret præter dies dominicos ab ipsis fermè Apostolorum
temporibus in ecclesia celebres etiam plurimos alios fuisse
dies ad recolendum mirabilia Dei opera in Virgine matre,
in sanctis Apostolis & martyribus exhibita. Et cur hoc non
liceat ecclesiæ in natalibus martyrum, qui cum Christo de ho-
stibus triumphantes regnant, quod licuit synagoga: in dedi-
candis diebus, ob quāpiam insignes victorias. De ipe per
viros aut mulieres illustres, veluti Hester, Iudith, Iudam Ma-
chabæorum, ac similes paratæ.

Ex prædictis satis percipi potest, quænam sit huius præ-
cepti vis, siquidem hæc partim fidem, partim dilectionē
respicit. Nam quum hoc præceptum ad externum sabbatum
secundum proprium sensum verborum accomodat
stat in primis ipsum spectare ad exercendam fidem & chari-
tatem erga Deum, cum iubet vt tempus decernatur, quo ho-
mo totus vacet operibus larriæ, hoc est quo oret ardentius &
copiosius, quo de reformandis suis & suorum moribus cogi-
ter, quo se suamq; familiam ad audiendū Dei verbum, Deumq;
super omnia laudādū, incitet ac prouocet. Atque ad eodē totum
diem nō ad fatigationem corporis, sed ad recreationem spiri-
tus & mentis conferat. Spectat etiam ad dilectionē seu hu-
manitatem erga proximum exhibendā, quā hic doceamur
debere nos nō nostræ tantum salutis, sed & eorum qui nobis-
simi spe-

Elat fab. cum versantur cōsultate, vt & serui nostri, ancilla, filij, & domestici omnes, quin aduenæ quoque qui morantur intra portas nostras, hoc est omnes, qui nobiscū habitant in eadem vrbe vel vico, serui vel ciues, aduenæq; vel negotiatores, ab omni opere celsēt. Nulli enim cohabitati permittitur sabbati dissolutio, imò & iumenta ipsa interquiescere debēt. Hæc enim charitas expostulat: nec hanc causam dissimulat lex, cum addit Deuter. 5. Memento quodd & ipse seruieris in Aegypto, & duxerit te inde dominius tuus, vt scilicet diuinæ maiestutinis memoria exemplum esset humanitatis erga proximum. Quod autem additur de boue & asino, huc respicit, quodd longius submoneamur ab inhumanitate erga homines, cum iubeamur, & iumenta parcere. Siquidem inclementia in hæc quæ & nobis seruiunt iumenta, gradus est ad inclementiam erga nobis subiectos homines. Nec putandū est Paulum Apostolum, cum diceret: Nunquid de bobus cura est Deo? sentire deo nullam curam esse bouum, quum & in Euangelio dominus testetur, ne passerulum quidem sine illo cadere in terrā, sed Apostolus præcipuum Dei curam à bobus in homines transfert: quemadmodum enim iumenta creauit propter hominem, ita & curat illa in hominibus vtilitatem.

1. Cor. 9.
Matt. 10

Gene. 1.

Memōr.

Sabbati
sanctifi-
candum.

Sanctifi-
cave.

Labor ex
se bonus.

Vtitur autem Deus in hoc præcepto ferendo imperandi verbo, nempe Memento, in quo nos segnes & oscitantes ad ea, quæ præceptum istud requirit, excitat. Nam quàm tardi simus ad vacandū sanctis exercitiis, quàm segnes ad audiendum verbum Dei, quis nō videt? Quem torpore vt dominus animis nostris eiceret præceptum oculis ingerit, quo sedulo nos interpellat dicens: Memento vt diem sabbati sanctifices. Quo etiam nō tantum de otio dici, sed de sanctificatione quoq; disertè præcipit. Quomobrem grauissimè errat, & nequaquam hoc præceptum seruant, qui sabbatis ita tantū quiescūt vt eos dies vel somno, vel fabulæ, vel inertia dent, non præstantes hoc cuius gratia præceptum est proditum. Sanctificari enim iubet dominus diem sabbati: Sanctificare autem est, diem sanctis operibus transgigere, in vsus sanctos collocare, nec vllis Deo indignis actionibus prophanare, quod est huius præcepti præcipuum. Nam quod interim ètiam à seruilibus seu externis & prophanis laboribus abstinentiam nos iubet Deus, id facit, non vt laborem, veluti vitiosum damnet, qui per se bonus est, aut iners otium commendat quod

quod malum est, sed vt quod per se bonum est aliquo saltem tempore ei cedat, quod est optimum, & cuius gratia præcipuè conditus est homo, videlicet vt cognoscat, veneretur, colat, amètque Deum super omnia. Nam etsi in medijs etiam laboribus Deus & coli debeat & possit, vix tamen homo, vt par est, animum in Deum attollere poterit, nisi ab his laboribus vacet, qui & tempus absorbunt & animi aliqd, quàm ad solam Dei bonitatem contemplantam, vocant, & à conuētū ecclesiastico retrahunt. propterea dictum est: Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua: hoc est nō torpabis inerti otio, sed labores manuum tuarum, non tantum tuar, sed & proximi necessitati consulēs. Septimo autem die sabbati domini Dei tui est, id est septimi diem domino Deo tuo solo separabis ac dedicabis, vt tum cæteris neglectis hoc cures, quod optimum est, nempe vt Deo soli vaces. Et vel hinc est videre hæc legem quod ad externum sabbatum atinet potissimū infirmis datam esse, quòd vel per externū otium certo tempore in dictū, discedent, non tantum corpus, sed & animum habere à tumultuosiss cupiditatibus seriatum, videlicet ab odio, ab ira, ab ambitione, à libidine, cæterisque carnis affectibus.

Labor ex
seruis
nocet
mos à
cō-
solatione
Dei.
Sex diebus
operaberis,

Externū
sabbatū
infirmit
datum in
signum.

Causa
precepti.

Occurrit
obscu-
rioni.
De crea-
tione
simul.
Gene. 1.

Subiungitur autem & causa præcepti, quum dicitur: Sex enim diebus fecit dominus cælum & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt, & requieuit die septimo, idcirco benedixit dominus diei sabbati, & sanctificauit illum, perinde atque si diceret: Idcirco diem sabbati sanctificabis, quòd Deus illo die ab omni opere suo requieuerit, quòdque eisdē diei benedixerit, quòd illū sanctificari, hoc est legregarit & in hoc ordinari: vt tum ipsi Deo creatori soli vacares. Nō putabis autem scripturā sibi ipsi contrariā esse, quòd hic dicat Deum septem diebus vnuerfam creationem perfecisse, alibi verò legas vnum diem tantum, in quo vnuerfa mundana cōditio sit creata. Nam qui in Genesi per dies singulos cōdita omnia retulit, qualiter etiam simul omnia vna die creata subiunxit. nisi vt liquidò ostēderet, quòd creatura omnis simul per substantiam extitit, sed non simul per speciem processit. Rerum quippe origo seu materia simul creata, sed simul species formata non est, & quod simul extitit per substantiā materiæ, nō simul apparuit per substantiā formæ. Cū enim simul facta, cœlū & terra dicitur, simul spiritualia & corporalia, simul quicquid de cœlo oritur, simul quicquid de terra produciunt, in-

Cælum et
simul facta,
cœ-
rum simul
quid de
terra
produciunt,
in-

Ecclesia. dicatur. Scriptum est enim: Qui vivit in aeternū, creavit omnia simul. Deinde cum audis Deum requiescere die septima *Aug.* ab universo opere suo, non imaginaberis Deum post mundi fabricam, opera sex dierum absolutam, quasi fatigatū ac lassum, otio induluisse: quid enim stultius de Deo cogitari potest, pro quo dicitur sitique solo verbo ac nutu absque omni labore ac tædio condidit vniuersa? Sed tota scriptura Geneleos mythica, illud voluit moneri. Iudæos meminisse, quod hic mūdus à Deo conditus sit, non ut *Aug.* de in his quæ huius mundi sunt, conquireceremus, sed ut ex his Geneleos cō quæ condita sunt, agnoscentes conditorem, ad illius exemplū trā *Mat.* requiesceremus ab amore rerum visibilium ac per fidem vniuersi *Gen.* 1. itaque innocenter (quæ vera animi pax est) ad aeternam illi *Gen.* 1. reque propter amorem. Nā hic omnia condita sunt propter hominem, homo verò propter Deum contemplandum & amandū. Deus autē testetur se ab omni opere suo requiescere, omnino cæcus est qui nō videt hoc ipso Deū indicare voluisse, ut & ipse homo conquiescat ab his quæ huius mundi sunt, ut *Psal.* 8. que requiescat in solo Deo. Atque his agnoscedus est vnitatis ille scripturæ tropus, quo de operibus Dei loquens verba ad nostrū accommodat. Cū describit, qualiter homines vel affecti sunt, vel Deus eos *Ioan.* 5. affici velit. Quemadmodū enim homines post opus aliquod egrediuntur (cui nihil noui affingit, sed quod factum est, cōseruant) ab opere suo requiescere dicitur: Sic Deus requiescere dicitur ab omni opere suo, non quasi fatigatus ab opere, sed quod deinceps nihil noui operis crearet. Interim tamen à rerum conditum conseruatione, propagatione, reparatione & gubernatione, nunquam desistens. In quam sententiam accipiendum est, quod Christus Ioannis quinto ait: Patris mei usque modo operatur, & ego operor. Quæ de principali sententia huius præcepti dicta fuisse cur.

de ierno
sublato.
Mat. 5. **V**erum cūm Christus venerit, non ut soluar legem, sed ut *Hebr.* 4. adimpleat, hoc est ut doceat & faciat, non tantum quæ *Aug.* inchoant hominem, qualia externus legis cortex requirere *Pis* hoc rāum videtur, sed etiam ea quæ hominem perficiunt. Idcirco *præceptū* quod ad perfectē Christianos & vere pios attinet latius etiā *ficum.* se porrigere cōstiti sunt, atque ad eodē præceptum sanctis ac *Iuge* *sub-* pios hominibus totum mysticum esse volūt, quo Deus signi- *batum.* ficet populū suum iuge sabbatum celebrare oportere, hoc est requiem

requiem internā, quā certē nulli externi labores in verē piis *Hebr.* 4. interturbare vnquam possunt. Sic Apostolus Paulus testatur, *Psal.* 94. In daos, quibus prioribus annuntiātū est de sabbato, non introisse, in requiem propter incredulitatē. Proindeque Deū iterum terminasse diem quandam in Dauid dicendo: Hodie si *Aug.* vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Nam (ut *Gene.* subiciit) si eis Iesus requiem præstitisset, nunquam de alia loqueretur posthac die, ut cōsequens sit relinqui sabbatū suū populo Dei. Qui enim est ingressus in requiē eius, etiā ipse requiescit ab operibus suis, sicut & ad huius Deus, quamobrē etiam *batism.* & *patris.* subiūdit iubet Apostolus, ut festinemus per singulos dies, donec hodie cognominatur ingredi in illam requiē, quæ est iugis & perpetuus sabbatissimus. Quem etsi patres veteris legis *Psal.* 45. ac prophetae haud obscure indicauerint, veluti cū Dauid ait: Vacate & videte, quoniam ego sum Deus. Et iterum: Delecta re in domino, & dabit tibi petitiones cordis tui. Eum tamē solo *quo* *consi-* lus Christus & exertissimē, perfectissimēque docuit, & tota vita *stat.* celebrari iussit, Qui in hoc consistit, ut ne nos quidpiā tantam eā nobis, humanos affectus sequuti operemur, sed al- *Psal.* 48. sentiendo patiamur spiritū Dei in nobis operari, quieti scilicet *Spiritus* *dei in no-* et attēti, quid in nobis loquatur dominus deus. Operatur *am opera-* autē in nobis spiritus dei bifariā. In primis mortificādo car- *tur.* nem. Deinde viuificādo spiritū. Itaque ad hunc sabbatissimum pertinet, ut sedulo ac per totam vitam carnem mortifices, omnibusque affectus & concupiscentias eas in Christo crucē cōsi- *Galat.* 5. *Christia-* gas. ac penitus enecare satagas, donec tandem hoc mortale totum *nis oibus* absorbeat. Nā quo magis carnē mortificaueris, tām magis possi- *que possi-* det renū- *det renū-* gis sabbatū sanctificaueris, & requiē animi pleniorē adipisceris, quā caro quandiu in totum mortificata nō fuerit, re- *bellionē* *aduersus* *spiritū* *deum* *re-* bellionē aduersus spiritū molitur. Irīdē hoc sabbatissimum (qui *bet et quo* *modo.* propriē Christianorū est) exigitur, ut renuntiemus, saltē animo *Psal.* 6x. mo omnibus quæ possidemus, hoc est ut reb⁹ istis reponariis, quānuis affluant, cor nō opponamus, sed ut thesaurū nostrum in cælis repositum esse agnoscamus, ut mentē à reb⁹ externis *Mat.* 16. intro reuocemus, ve amorī dei omnia postponam⁹, atque ad eodē *Singulis* *sum cruce* *ferenda.* ut perdamus animā nostram propter Deū & Christum eius. hoc est ut ne quidem hanc vitam Deo chariorem habeam⁹. *Mat.* 16. Præterea ut crucem nostrā in humeros tollamus, & Christi sequamur, hoc est ut quæcunque aduersa nobis illata fuerint exemplo Christi patienter feramus, ab omni viciatæ cupidit-

Patientia. tate, seu animi amarulentia penitus alieni. Reuera enim tolle
Requie. rancia ac patientia omnis aduerſitatis, requies ſpiritus eſt, de
Ioan. 16. qua Chriſtus dixit: in mundo preſſurâ habebitis, in me vero
Quomo- Ad hunc ergo modum ſanctificamus ſabbatum, quem velle
do ſpa- mente legi, non retinamus iniuriam, ſed ceſſamus ac permit
ti dâ ant- timus, vt deus in nobis non tantum patientiam; qua domino
me gaudi- omnem vindictam reliquamus; ſed etiam gaudium in tribu
um in tri- lationibus operetur; quod ſit cum ſpiritu intus doceatur, nos
bulatio- externa moleſtia affici, vel vt mortificet caro, vel vt præceps
nibus. peccatum, vel veteris peccati reliquæ tollantur, vel quod dig
Acto. 5 ni ſimus habiti pro nomine Ieſu cruciatum pati, de quo
Pſal. 1. ſuperius in ſecundâ & tertiam particulam orationi. domini.
Luca. 10. cau ſulius diximus. Denique hoc ſabbatum celebramus, quâ
Aug. in in lege domini iugiter meditatum, quum nobis penitus diſſi
Gene. ſi, ad pedes Domini, quieti & artenti ſedimus, & audimus ver
Spūs ſan- bum illius: quâ nõ noſtro, ſed Dei ſpiritu ducimur ac guber
ſp̄ efficit namur, hoc eſt quum omnia opera noſtra, nõ ex noſtris aſſe
in nobis ctibus, ſed ex Dei cooperatis præſcripto & indiuctu agimus,
requiem. Quomodo modum Apoſtoliſ ait. Deû eſſe qui operatur in no
Roma. 5. bis & velle & perficere pro bona voluntate. Nec enim aliter
Auguſt. requieſcere poterimus, niſi ſpiritus ſanctus in nobis requiem
ſtopre- illâ effecerit, quam quidem vbique oramus, ſed niſi Deum ac
ceptiũ eri- mando nõ inuenimus. Inuenimus autem quam charitas diſ
bitur funditur in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum. Vnde &
ſpūs ſan- hoc tertium præceptum non abſurdè ab Auguſtino tribuitur
cto. ſpiritu ſancto, ſicut primum patri, ſecundum verd ſilio.
Externi **N**eq; verò ob id exiſtimabis te hunc ſpiritualem non age
labores nõ imper nis operibus, vel quod nondum videris in hac vita perfe
nõ impe ditè inge ſtam actus quietem Nam etſi quamdiu in hoc es corpore,
ſabbatiſ corpore penitus & omnino vacare non poſſis, animo tamen,
num. Dei dono adiutus, vacare poteris, præſertim ſi omnia, ſic ope
Auguſt. reris, vt tua intentio, nõ niſi in futuram illam ac ſempiternâ
Sabbatiſ requiem fit directâ, in qua erit ſabbati plenitudo, quam ſeri
ex ſabba pura ſabbatum ex ſabbato, ſeu ſabbatum ſabbatorum myſti
ro. ca ratione deſignat, quod tum demum facies, ſi fidem ſabin
Matt. 16 de excites, ſpem acas, charitatem extimules. Deum in omni
Marc. 8 opere tuo celebres, ſalutaria ſemper petas & pro omnib; gra
Luca. 14 tias agas. Hic autem ſabbatiſſimum tam eſt nobis neceſſari; vt
 neges

neget Chriſtus ſe agnoſciturſi pro diſcipulo, aut reputatur
 dignum ſc, qui hûc ſabbatiſſimum agere neglexerit. Quod &
 in lege ſignificatum eſt, quæ ceſſatur Deum ſabbatum bene
 dixiſſe & ſanctificari, hoc eſt ſegregari ſoli ſibi, quo quid a
 liud indicatur, quàm ſolum ſabbatum, hoc eſt internam re
 quietem, qua ab operibus noſtris quieteſcentes, aſſentendo ſini
 mus Deum operari in nobis, à Deo benedictum eſſe, reliquæ
 omnem vitam & opera noſtra veluti prophana ceſſanda? Et
 reuera maxima eſt piorum conſolatio, quòd non tantum hoc
 habent præ aliis peculiare, quòd in omnibus, ſiue proſperis ſi
 ue aduerſis æquam ac quietem mentem ſeruent. Sed quod &
 cerò ſciant hunc ſabbatiſſimum, quem in hac vita inchoatè plen
 itudine optatiſſime quietis (quæ in ſempiterna olim
 contingeret) perficiendum eſſe, idque edocti eſt Chriſti verbis,
 qui hunc ſpiritualem ſabbatiſſimum vnum ac ſolum nobis ne
 ceſſarium, nunquam item finiendum aſſeuerat, de Maria Ma
 gdalena ad pedes ſuos, in hunc modum ſabbatizante, ſic in
 quiens. Porrò vnum eſt neceſſarium, Maria optimam partem
 elegit, quæ non auferetur ab ea.

Quid ſig
net quod
dens ſolu
ſabbatiſ
et nõ ali
os dies le
gitur be
ne dixiſſe

conſolatio
piorum.

Luca. 10.

Quamquam autem Chriſtianis verè piis, omnis dies, Do
 minicus habendus, ac in hunc modum ſpiritualter ſab
 baptizandum perpetuo ac continud ſit, propterea tamen ex
 ternum ſabbatum abrogatum cenſeri non debet. Nam quum
 (vt ſuprà diximus) inter Chriſtianos plurimi adhuc ſint im
 becilles & infirmi, qui ad eam ſabbatizandi perfectionè nõ
 dum pertingunt, retinenda erat hæc lex in eccleſia tanquam
 pædagogus imperfeutorum, in eam ſenſim perfectionè quæ
 eſt in Chriſto Ieſu, adducens. Quin non tantum infirmis, ſed
 & perfectioribus, ac iam tota mente Deo vacantibus, diebus
 feſtis ab omni opere externo ceſſandum eſt: Tum ad conſer
 vandam eccleſiæ diſciplinam, tum ob vitandum ſcandalum, quibus
 tum denique vt animus ab omni corporea actione auocatus, modis ex
 alacrior ac ardentior in Dei contemplatione aſſurgat. *ternò ſab*

Sanctificans ergo (vt ſuperius meminimus) hoc externum ſab
 ſabbatum. In primis, qui die dominico, diuina vacacioni
 deſtinato, ſe totos huc conferunt, vt ſi quid per ceteros dies
 ex humanis negotiis contractum eſt labis, id vt diluant ac cũ
 Deo in gratiâ redeant, & ſi quid cum quoquam ſimilitatis hab
 beant, ex animo reiſciant, & ſic Deum ab omni odio puri, & gratiâ
 vt ab omni crimine quieti, ingrediantur domini templum, *to demudè.*

Chorea.

tionem Dei. Deinde impingunt in hoc præceptum, qui diebus festis spectaculis, ludis, aleis, saltationibus, aut choreis sunt intenti, qui comestationibus, ebrietatibus, sumptibus vacant, qui colloquiis præiis, ac turpibus cantilenis diem sanctum conantur, quos Carthaginenses & Toleranum Concilium excommunicandos decernit. Non enim solennitates & festa ideo instituta sunt, ut turpitudini seruiamus, seu ut delicta cõgreamus, sed ut illa prorsus abiciamus. Nec ideo instituta sunt, ut ea ciborum abundantia, sed spiritus exultatione celebremus.

Carthag.

Toleran.

Chryf. ho

milia i. ad

epistol. 1.

Cor. c. 11.

Am. li. 3.

de virgi-

nitate.

Et qui fieri poterit, ut in choreis sabbati sanctificationi seruetur, ubi intuta verecundia illecebra suspecta est? Nemo enim (ut dixit quidam secularium doctor) saltat sobrius, nisi qui insanit. Quod si iuxta sapietiam secularium, saltationis, aut temulentia author est, aut demerita, quod diuinarum scripturarum cautum putamus exemplis? Quum Ioannes Christi prænuntius saltatis optione iugularum exprolo sit, plus nocuisse saltationis illecebram, quam sacrilegi furoris amentiam: & qui fieri potest, ut à spectaculis quis illæxius enadat, quum David ex eo quod vidit Bersabeam lauante se, prouocatus sit ad libidinem? Et Dina tabernaculum patris egressa, tantum ut filios Sichem spectaret, spectata ipsa viciu passã sit. Et quid est (inquit Chryostomus) in theatro, nisi risus ineptitudo, dyaboliceus saltus, effusio temporis, impediendum & superflua dieru cõsumptio, male cupiditatis inductio, adulteri] meditatio, iõperantia] schola turpitudinis exhortatio, risus materia, inhonestatis exemplar? Neque tamen hi tantum qui choreis indulgent ac theatris intendunt, in hoc præceptum peccant, sed etiam qui tamen in ecclesiam diebus festis se recipiant & cõgremiam obtulerunt, spiritu tamen, ea ipsa ob quæ conueniunt, nõ perficiunt, quos dominus apud Esaiam cap. 29. designat, dicens: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum iõge est à me. Quin apud Hieremiu cap. 48. is maledictus pronuntiat, qui opus Dei facit negligenter. Nam hoc demu bonu est, ut Michæas cap. 6. testatur, si sollicitus ambules corã Deo tuo. His vero grauius peccat, qui in templis diebus festis deambulans de rebus prophanis, sæpe etiã vanis ac turpibus sine vlla Dei reuerentiã ac veneratione confabulantur. Qui ne suum delictum leue esse putent, recolant Christum, & Ioan. 2. factu de funiculis flagello, eie cisse emettes & vendentes de templo, & mensas nummularioru] subuertisse, ac dixisse: Domus

2. Reg. II

Gene. 34

Theatriu.

mca,

mca, domus orationis vocabitur, vos autem fecistis illã speluncam latronum. Peccant itidem in hoc præceptu, qui diebus festis Dei verbum & sacrum non audiunt: item, qui nõ orant nec deo spiritu seruiunt. Denique, iterum sabbatum prophnant, qui se Deo nõ totos submitunt: qui non sic omnia secũ agi velint, ut vult ipse Deus: qui seipos vlciscuntur: qui non audiunt quid in eis loquatur Deus, sed suos affectus sequuntur, & si quid i speciem boni agũt, veluti qui orates aut ieiunantes aut cleemolynam faciẽt, huc se magis humano ductos affectu, nimirum eo fine, ut cõpiciantur ab hominibus, quam per Spiritum sanctum, hoc est charitatem Dei & proximi concitatos, agnoscent. Itidem peccant, qui non commodant proximo necessitatem patienti, quum possunt.

EX his omnibus vides quanta & quam non leuis momentu] prioribus sint ea, quæ præcepta prima tabulæ docent: quibus certe præceptis tota vis Christianismi, veluti breui quodam compendio cõtota vis prehæditur, quæ & in hoc tertio præcepto mysticè intellecto christiana in vnum quiddam redigitur: Nemp, ut animã nostram odia nisi nisi cõmuni, nos ipsos abnegemus, ac toti nobis diffidã, ad pedes Christi prehendi] sti sedeamus, verbum illius audiamus, fide, spe & charitate er tur ga Deum inardescamus, ac Dei ductibus obsequamur, fructu] In doctri bonorum operum in Deo facientes & mãdatu] ei] obserua] na christi tes. Atque hæc omnia sic coheret, ut qui vnum habet omnia siana oia habeat, & qui vno caret, careat quoque ceteris. Habet eni] do redigun] strina Christiana (sicut & cetera) plurima dogmata, habet si] tur ad des cõplures articulos, sed omnia tãdem rediguntur i vnum, vnu] id est hoc est in spirituale sabbatum, quæ est charitas de corde pu] spiritua] ro & conscientia bona & fide non ficta, diffusa i cordibus no] le sabbat] stris per Spiritum sanctu] finis & adimpletio legis, per quam tum] bis viam, Christum commõstrauit, qua eadem à Deo, qui hæc Oratione solus operatur in nobis pro nostro modulo adificamur, quæ consequi] est ardens & fidelis ad Deu] oratio. Constat enim nos id quod mur, v] primo præcepto exigitur in oratione dominicã, tum precari] primat] quum dicimus, Sanctificetur nomen tuu]. Itidem quod secundu] bula] obse] do præcipitur, qui] dicimus: Adueniat regnum tuu]. Denique quamur,

quod tertio iubetur, quū dicim^r. Fiar volūtas tua sicut in celo & in terra, vt pulcherrimè hæc oratio ad Decalogum quadret, SECYNDÆ TABVLÆ, QVÆ PROXIMO. RVM DILECTIONEM RESPICIT.

QVARTVM PRÆCEPTVM.

*Honora patrem tuum, & matrem tuam,
& eris longæus in terra*

Inter præcepta secundæ tabulæ non immeritò primum est quod de honore parentibus tribuendo constituitur. Cū enim, vt post præcepta primæ tabulæ quibus ad Deū ordinamur, ipsūq; super omnia amare ac colere iubemur, præceptū de honorandis patribus (qui Dei loco sunt) proximè subsequeretur. Vt autem intelligas, quàm latè se hoc præceptum porrigat, nō posse oportet, quinam veniant appellatione parentum in scripturis. In primis itaque parentes proprie sunt, qui nos carnaliter genuerunt, quibus post Deū hoc debemus, quòd sumus de quibus Ecclēsiast. 3. dicitur: Qui timet Deum, honorat patres, & quasi seruierit his qui se genuerunt. Deinde patres dicuntur, qui nobis prælati sunt ac præfident. E quorum numero primi sunt animarum præfidi, sacerdotes ac pastores. Hos enim recte quis dixerit patres, nepe spirituales, quem admodum Apostolus. 1. Corint. 4. ait: Nō vt confundam vos, hæc scribo, sed vt filios meos charissimos monco. Nam si decem millia pedagogorum habeatis i Christo, sed non multos patres nam i Christo Iesu per Euangelium ego vos genui. Et iterum Galat. 4. Filij mei quos iterū parturio donec formetur Christus in vobis. De quibus etiam potissimum dictum esse videtur: Interroga patrem tuum et dicit tibi: maiores tuos, & annuntiabunt tibi. Proximè & secundum sacerdotes & pastores, scriptura magistratus ciuiles, qui gladij potestatem habent parentum loco ducit. Sic. 4. Regum 5. legis famulus Naaman principis, dominū suū patrem appellasse: Pater, inquit, si grandem dixisset tibi rem proferat publica, facere debuisses. Breuiter, quicunque nobis præfunt, sicut publicè, sicut priuatim, rectè patres appellantur, quales sunt omnes, quorum imperio paremus, & quos dominos vocemus. Denique, qui quæcunq; nostri curā gerūt, veluti tu-

Patrum appellatione qui veniant. Carnales

Spirituales.

Deut. 32.

magistratus.

Qui nō vigum 5. legis famulus Naaman principis, dominū suū patrem appellasse: Pater, inquit, si grandem dixisset tibi rem proferat publica, facere debuisses. Breuiter, quicunque nobis præfunt, sicut publicè, sicut priuatim, rectè patres appellantur, quales sunt omnes, quorum imperio paremus, & quos dominos vocemus. Denique, qui quæcunq; nostri curā gerūt, veluti tu-

tores, & curatores, præceptores & pedagogi: nam quum i parternum officium succedant, iustū est, vt & nomenclaturæ honorem ferat. Quamobrem apud Romanos pulcherrimo vocabulo vocati sunt patres familias & matres familias, qui domui & toti familiæ præfiderent. Principes verò etiam patriæ patres appellati sunt. Præterea non repugnam^r, vt & quoscūq; patriæ patres appellati sunt. Præsertim modò vitæ tres, inculparæ sint) patres appelles. Ad omnia ergo hæc parentum genera hoc præceptum porrigitur, quamuis ordine quodam, est que iter sequentia precipuum & primum in promissione, vti Apostolus ait, & nos latius exponemus.

Vbi verò Deus vt honore parentes afficiamus. Honor tria complectitur, nempe amorem, obedientiam, & reuerentiā, tria comque vt parentibus nō tantum affectu, sed & re ipsa & affectu placitur, exhibeamus, id Deus à nobis hoc mandato requirit. Parentes ergo, ex quibus prognati sumus, post Deum intimo ac supra carnales mo amore prosequimur & amplectemur, cogitantes eos non quomodo tantum esse proximos nostros, quos sicut nos diligere precipimur, sed & vitæ nostræ causam, qua ex parte i eis quoddam diuinæ maiestatis uestigium adūbratur. Vnde quisquid sumus ac sincerus amor postulat, hoc totum i parentes ex animo perfundere, eosdēque & animi & corporis bonis, quod i nobis est, cumulare debemus. Quamobrem si parentes habeamus, in quibus pietatem desideres, summa ope niti debes, vt impij ad eos non quidem acerbè, sed reuerētissimè admonitos ad Christum ac pietatē trahas, vt de Dei voluntate instructos, ex maximo his bonos efficias, quod plerorque sanctorū pietissimò studio Tales legi fecisse legimus. Deinde cura eorū quam maxima habenda est, nō de sane quid eis quod ad corporalem necessitatem attinet, desit. Eo Potentissimum exemplum filialis amoris erga patres Christum habes, quem Euangelista memorat, etiam dum in cruce martyre, positum, & crudelissimè tractatum sub instantem mortem diuini lectissimè matris, non sine affectu longe omnī pietatissimo memorè fuisse, eadēque virginem discipulo virgini cōmēdasse. Tobias quoque junior, quàm fuerit in patrem plus, historia, que Tobias inscribitur, declarat, nam & manuum suarum labore patrem suū senem & lumbibus orbem educavit. Quod exemplū omnibus imitandū est, quibus sunt parentes eorū ope indigentes, his enim victū atque alia omnia ad vitā cōmodè tradicendā necessaria, hilariter suppeditare debent,

tores,

*Hæc legē
Christus
Spiritus
sæ esse do
cet cui cre
dere de
beat qua
uis exter
na.
Sūm vrel
Sio pietas
in parētes*

nec vllā causam parentū salutī anteponeere. Accerrimē Chri-
stus increpat Phariseos, qui avaritiā suā religionē prætex-
tes filios à pietate in parentes auertebant, docētes eos matri-
vel patri indigentibus, vt dicerent, Corban, quod est, donum
quodcuque ex me tibi profuerit: nec permittebāt eos quic-
quam facere patri suo aut matri, relcīdētes verbum Dei per
traditiones suas. Certē maxima religio est, parētes pauperes,
exules, senes & pios cōplecti, illisque modis omnib⁹ succurre-
re, nam hæc est Dei voluntas hoc præcepto declarata. Debes
autem beneficiando parentibus sic affectus esse, vt quanti-
cumque beneficēderis, nūquam te fecisse satis existimes. Atque
interim Deo maximas gratias agas, quōd tibi hunc affectum
de parentibus benemerendi donauerit.

Questio.

Sed dices, Si hæc ita se habent, quid tibi vult, quod Christus
Sed ait Lucæ 14. Si quis venit ad me, & non odit patrem suum,
& matrem, & vxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc au-
tem & animam suam, non potest esse meus discipulus? Et iterū
Matth. 10. Veni separare hominē aduersus patrem suum & fi-
lium aduersus matrem suam. Et quod Christus Lucæ 9. volemī
prius sepelire patrem suum, antequam eum sequeretur, dixit:
Sine mortuo sepelire mortuos suos? Respondemus, ipsūm
Christum te hīc locis docere, quidnā velit, vt interprete, nō
sit opus. Sic enim inquit apud Matth. cap. 10. Qui amat patrem
aut matrem plus quā me, nō est me dignus. Quin ad eū mo-
dum nō tantum qui parētes, sed & qui amat filium aut filiam
super me, non est me dignus. Quia amat animam suam, hoc est
vitam istam tēporalem, plus quam Christum hīc Christi
testimonio) non est Christo dignus. Primus enim dilectionis
gradus ad Deum & Christum ordināds est. Deinde parentes
& ceteri suo quique ordine diligēdi: Nam si officium parē-
tibus exhibendū est, quanto magis authori parētū, cui gra-
tiam etiam pro parentibus tuis debes? Amandus est pater, sed
præponendus est Creator: debetur affectus parentibus, sed
maius obsequium salutis debetur authori. Ergo parētes quā-
m cūque alioqui amandi, relinquendi sunt, si impediunt de-
uorā mentis affectū, reliquēdi quidē nō odio persequenti-
nis, sed dissimulationis pietatis, non crudelitatis. Absit enim,
vt Christus, qui dixit, Discite à me, quia mitis sum & humilis
cōrdē, amarulentū odiū filijs in parentes mādauerit. In sum-
ma, quum licet parentes simul cum Deo colere, proximē post
Deum

*Dilutio.
Amor
dei amorī
parētum
antepōnē
dus.*

*Ordo dile
ctionis.*

*quo ad
impū
parētes pro-
sequendū.
Matth. II.*

Deum colēdi sunt: si vtunq; cū animā salute fieri nō potest, Quaten⁹
di cēdū est patri & matri, Nescio vos, & fratrib⁹ ac filiis igno-
ri vos. Debet enim copula terrenæ cognationis agnosci: sed terrenæ
viscera mētis implere, sed a spirituali proposito non auertere, nisi agra-
scenda.
Sæ præcipit. Obedientia omnium virtutum mater est, & iusti Obedien-
tia vniuersalis, cuius primus gradus est, post Deum obedire
iudicio & authoritati parētū. Audi (inquit Salomon) fili mi
disciplinam patris tui, & ne dimittas legem matris tuę, vt ad-
datur gratia capiti tuo, & torques collo tuo. Exempla sancto-
rū habes innumera, quæ huic cohortantur. Isaac figura Chri-
sti, triginta iam annos agens, patri se colliganti non relinquit, obediētia
imō & ad immolandum quoque se, copiam sui fecit, quannīs
non sine diuino instinctu. Rechabec inuē Benadab patris,
abitemij facti sunt. Sed quid homines mortales referemus?
Christus Iesus Dei & hominis filius Ioseph & Marię parenti-
bus subditus fuisse legitur. Deus seruulus, imō Ioseph nō alia
ratione, quā quod esset patri opinione ac lege, non natura. Luca 2.
P Ostremō, Deus non tantum requirit, vt obedientiam, sed
& honorem (quod est summum vtique obedientię opus) parē-
tibus præstemus. Honor in eo cōsistit, vt magnificē de
parētibus sentiamus, vt eos honorificētissimē colamus, ipso-
rum iudicio & authoritati plurimū tribuentes ac deferentes. parētibus
Nunquam autē contempnamus aut vilipendamus, et si paupe-
res, senes, capulares, aut etiā deliri ac morosi fuerint. Quibus
libet enim vitii nomen patris & matris anteponendum est,
nec quales parētes, sed quōd parentes habeamus, æstimandū.
Nam vt in maximam claritudinem perueneris, patri etiam se acuti
ignobilissimo, hęc claritudinem acceptam referre debes: cui
post Deum debes, quod ps. Ioseph ille in Aegyptū vēditus, ac tū
dein Dei prouidētia sublimatus, vt esset primus post regem, aut igno-
bilitate.
ad se in Aegyptū, quanta celebritate in Aegyptio defunctum
extulerit, ac ad patres in terra Chanaan apposuerit ac sepe-
lierit, Gene. cap. 46. 47. & 48. legitur. Solomoni matri sur-
genti assurrexit, eamque adorans, iuxta se in solium regium
collocauit. Fili (inquit Sapiēs) suscipe senectutem patris tui:
& ne cōristes eum in vita sua: si defecerint sensus tui, da ve-
niam ei; & ne spernas illū in virtute tua. Et iterum: In opere &
NN

Deum colēdi sunt: si vtunq; cū animā salute fieri nō potest, Quaten⁹
di cēdū est patri & matri, Nescio vos, & fratrib⁹ ac filiis igno-
ri vos. Debet enim copula terrenæ cognationis agnosci: sed terrenæ
viscera mētis implere, sed a spirituali proposito non auertere, nisi agra-
scenda.
Sæ præcipit. Obedientia omnium virtutum mater est, & iusti Obedien-
tia vniuersalis, cuius primus gradus est, post Deum obedire
iudicio & authoritati parētū. Audi (inquit Salomon) fili mi
disciplinam patris tui, & ne dimittas legem matris tuę, vt ad-
datur gratia capiti tuo, & torques collo tuo. Exempla sancto-
rū habes innumera, quæ huic cohortantur. Isaac figura Chri-
sti, triginta iam annos agens, patri se colliganti non relinquit, obediētia
imō & ad immolandum quoque se, copiam sui fecit, quannīs
non sine diuino instinctu. Rechabec inuē Benadab patris,
abitemij facti sunt. Sed quid homines mortales referemus?
Christus Iesus Dei & hominis filius Ioseph & Marię parenti-
bus subditus fuisse legitur. Deus seruulus, imō Ioseph nō alia
ratione, quā quod esset patri opinione ac lege, non natura. Luca 2.
P Ostremō, Deus non tantum requirit, vt obedientiam, sed
& honorem (quod est summum vtique obedientię opus) parē-
tibus præstemus. Honor in eo cōsistit, vt magnificē de
parētibus sentiamus, vt eos honorificētissimē colamus, ipso-
rum iudicio & authoritati plurimū tribuentes ac deferentes. parētibus
Nunquam autē contempnamus aut vilipendamus, et si paupe-
res, senes, capulares, aut etiā deliri ac morosi fuerint. Quibus
libet enim vitii nomen patris & matris anteponendum est,
nec quales parētes, sed quōd parentes habeamus, æstimandū.
Nam vt in maximam claritudinem perueneris, patri etiam se acuti
ignobilissimo, hęc claritudinem acceptam referre debes: cui
post Deum debes, quod ps. Ioseph ille in Aegyptū vēditus, ac tū
dein Dei prouidētia sublimatus, vt esset primus post regem, aut igno-
bilitate.
ad se in Aegyptū, quanta celebritate in Aegyptio defunctum
extulerit, ac ad patres in terra Chanaan apposuerit ac sepe-
lierit, Gene. cap. 46. 47. & 48. legitur. Solomoni matri sur-
genti assurrexit, eamque adorans, iuxta se in solium regium
collocauit. Fili (inquit Sapiēs) suscipe senectutem patris tui:
& ne cōristes eum in vita sua: si defecerint sensus tui, da ve-
niam ei; & ne spernas illū in virtute tua. Et iterum: In opere &
NN

Deum colēdi sunt: si vtunq; cū animā salute fieri nō potest, Quaten⁹
di cēdū est patri & matri, Nescio vos, & fratrib⁹ ac filiis igno-
ri vos. Debet enim copula terrenæ cognationis agnosci: sed terrenæ
viscera mētis implere, sed a spirituali proposito non auertere, nisi agra-
scenda.
Sæ præcipit. Obedientia omnium virtutum mater est, & iusti Obedien-
tia vniuersalis, cuius primus gradus est, post Deum obedire
iudicio & authoritati parētū. Audi (inquit Salomon) fili mi
disciplinam patris tui, & ne dimittas legem matris tuę, vt ad-
datur gratia capiti tuo, & torques collo tuo. Exempla sancto-
rū habes innumera, quæ huic cohortantur. Isaac figura Chri-
sti, triginta iam annos agens, patri se colliganti non relinquit, obediētia
imō & ad immolandum quoque se, copiam sui fecit, quannīs
non sine diuino instinctu. Rechabec inuē Benadab patris,
abitemij facti sunt. Sed quid homines mortales referemus?
Christus Iesus Dei & hominis filius Ioseph & Marię parenti-
bus subditus fuisse legitur. Deus seruulus, imō Ioseph nō alia
ratione, quā quod esset patri opinione ac lege, non natura. Luca 2.
P Ostremō, Deus non tantum requirit, vt obedientiam, sed
& honorem (quod est summum vtique obedientię opus) parē-
tibus præstemus. Honor in eo cōsistit, vt magnificē de
parētibus sentiamus, vt eos honorificētissimē colamus, ipso-
rum iudicio & authoritati plurimū tribuentes ac deferentes. parētibus
Nunquam autē contempnamus aut vilipendamus, et si paupe-
res, senes, capulares, aut etiā deliri ac morosi fuerint. Quibus
libet enim vitii nomen patris & matris anteponendum est,
nec quales parētes, sed quōd parentes habeamus, æstimandū.
Nam vt in maximam claritudinem perueneris, patri etiam se acuti
ignobilissimo, hęc claritudinem acceptam referre debes: cui
post Deum debes, quod ps. Ioseph ille in Aegyptū vēditus, ac tū
dein Dei prouidētia sublimatus, vt esset primus post regem, aut igno-
bilitate.
ad se in Aegyptū, quanta celebritate in Aegyptio defunctum
extulerit, ac ad patres in terra Chanaan apposuerit ac sepe-
lierit, Gene. cap. 46. 47. & 48. legitur. Solomoni matri sur-
genti assurrexit, eamque adorans, iuxta se in solium regium
collocauit. Fili (inquit Sapiēs) suscipe senectutem patris tui:
& ne cōristes eum in vita sua: si defecerint sensus tui, da ve-
niam ei; & ne spernas illū in virtute tua. Et iterum: In opere &
NN

Deum colēdi sunt: si vtunq; cū animā salute fieri nō potest, Quaten⁹
di cēdū est patri & matri, Nescio vos, & fratrib⁹ ac filiis igno-
ri vos. Debet enim copula terrenæ cognationis agnosci: sed terrenæ
viscera mētis implere, sed a spirituali proposito non auertere, nisi agra-
scenda.
Sæ præcipit. Obedientia omnium virtutum mater est, & iusti Obedien-
tia vniuersalis, cuius primus gradus est, post Deum obedire
iudicio & authoritati parētū. Audi (inquit Salomon) fili mi
disciplinam patris tui, & ne dimittas legem matris tuę, vt ad-
datur gratia capiti tuo, & torques collo tuo. Exempla sancto-
rū habes innumera, quæ huic cohortantur. Isaac figura Chri-
sti, triginta iam annos agens, patri se colliganti non relinquit, obediētia
imō & ad immolandum quoque se, copiam sui fecit, quannīs
non sine diuino instinctu. Rechabec inuē Benadab patris,
abitemij facti sunt. Sed quid homines mortales referemus?
Christus Iesus Dei & hominis filius Ioseph & Marię parenti-
bus subditus fuisse legitur. Deus seruulus, imō Ioseph nō alia
ratione, quā quod esset patri opinione ac lege, non natura. Luca 2.
P Ostremō, Deus non tantum requirit, vt obedientiam, sed
& honorem (quod est summum vtique obedientię opus) parē-
tibus præstemus. Honor in eo cōsistit, vt magnificē de
parētibus sentiamus, vt eos honorificētissimē colamus, ipso-
rum iudicio & authoritati plurimū tribuentes ac deferentes. parētibus
Nunquam autē contempnamus aut vilipendamus, et si paupe-
res, senes, capulares, aut etiā deliri ac morosi fuerint. Quibus
libet enim vitii nomen patris & matris anteponendum est,
nec quales parētes, sed quōd parentes habeamus, æstimandū.
Nam vt in maximam claritudinem perueneris, patri etiam se acuti
ignobilissimo, hęc claritudinem acceptam referre debes: cui
post Deum debes, quod ps. Ioseph ille in Aegyptū vēditus, ac tū
dein Dei prouidētia sublimatus, vt esset primus post regem, aut igno-
bilitate.
ad se in Aegyptū, quanta celebritate in Aegyptio defunctum
extulerit, ac ad patres in terra Chanaan apposuerit ac sepe-
lierit, Gene. cap. 46. 47. & 48. legitur. Solomoni matri sur-
genti assurrexit, eamque adorans, iuxta se in solium regium
collocauit. Fili (inquit Sapiēs) suscipe senectutem patris tui:
& ne cōristes eum in vita sua: si defecerint sensus tui, da ve-
niam ei; & ne spernas illū in virtute tua. Et iterum: In opere &
NN

Deum colēdi sunt: si vtunq; cū animā salute fieri nō potest, Quaten⁹
di cēdū est patri & matri, Nescio vos, & fratrib⁹ ac filiis igno-
ri vos. Debet enim copula terrenæ cognationis agnosci: sed terrenæ
viscera mētis implere, sed a spirituali proposito non auertere, nisi agra-
scenda.
Sæ præcipit. Obedientia omnium virtutum mater est, & iusti Obedien-
tia vniuersalis, cuius primus gradus est, post Deum obedire
iudicio & authoritati parētū. Audi (inquit Salomon) fili mi
disciplinam patris tui, & ne dimittas legem matris tuę, vt ad-
datur gratia capiti tuo, & torques collo tuo. Exempla sancto-
rū habes innumera, quæ huic cohortantur. Isaac figura Chri-
sti, triginta iam annos agens, patri se colliganti non relinquit, obediētia
imō & ad immolandum quoque se, copiam sui fecit, quannīs
non sine diuino instinctu. Rechabec inuē Benadab patris,
abitemij facti sunt. Sed quid homines mortales referemus?
Christus Iesus Dei & hominis filius Ioseph & Marię parenti-
bus subditus fuisse legitur. Deus seruulus, imō Ioseph nō alia
ratione, quā quod esset patri opinione ac lege, non natura. Luca 2.
P Ostremō, Deus non tantum requirit, vt obedientiam, sed
& honorem (quod est summum vtique obedientię opus) parē-
tibus præstemus. Honor in eo cōsistit, vt magnificē de
parētibus sentiamus, vt eos honorificētissimē colamus, ipso-
rum iudicio & authoritati plurimū tribuentes ac deferentes. parētibus
Nunquam autē contempnamus aut vilipendamus, et si paupe-
res, senes, capulares, aut etiā deliri ac morosi fuerint. Quibus
libet enim vitii nomen patris & matris anteponendum est,
nec quales parētes, sed quōd parentes habeamus, æstimandū.
Nam vt in maximam claritudinem perueneris, patri etiam se acuti
ignobilissimo, hęc claritudinem acceptam referre debes: cui
post Deum debes, quod ps. Ioseph ille in Aegyptū vēditus, ac tū
dein Dei prouidētia sublimatus, vt esset primus post regem, aut igno-
bilitate.
ad se in Aegyptū, quanta celebritate in Aegyptio defunctum
extulerit, ac ad patres in terra Chanaan apposuerit ac sepe-
lierit, Gene. cap. 46. 47. & 48. legitur. Solomoni matri sur-
genti assurrexit, eamque adorans, iuxta se in solium regium
collocauit. Fili (inquit Sapiēs) suscipe senectutem patris tui:
& ne cōristes eum in vita sua: si defecerint sensus tui, da ve-
niam ei; & ne spernas illū in virtute tua. Et iterum: In opere &
NN

Deum colēdi sunt: si vtunq; cū animā salute fieri nō potest, Quaten⁹
di cēdū est patri & matri, Nescio vos, & fratrib⁹ ac filiis igno-
ri vos. Debet enim copula terrenæ cognationis agnosci: sed terrenæ
viscera mētis implere, sed a spirituali proposito non auertere, nisi agra-
scenda.
Sæ præcipit. Obedientia omnium virtutum mater est, & iusti Obedien-
tia vniuersalis, cuius primus gradus est, post Deum obedire
iudicio & authoritati parētū. Audi (inquit Salomon) fili mi
disciplinam patris tui, & ne dimittas legem matris tuę, vt ad-
datur gratia capiti tuo, & torques collo tuo. Exempla sancto-
rū habes innumera, quæ huic cohortantur. Isaac figura Chri-
sti, triginta iam annos agens, patri se colliganti non relinquit, obediētia
imō & ad immolandum quoque se, copiam sui fecit, quannīs
non sine diuino instinctu. Rechabec inuē Benadab patris,
abitemij facti sunt. Sed quid homines mortales referemus?
Christus Iesus Dei & hominis filius Ioseph & Marię parenti-
bus subditus fuisse legitur. Deus seruulus, imō Ioseph nō alia
ratione, quā quod esset patri opinione ac lege, non natura. Luca 2.
P Ostremō, Deus non tantum requirit, vt obedientiam, sed
& honorem (quod est summum vtique obedientię opus) parē-
tibus præstemus. Honor in eo cōsistit, vt magnificē de
parētibus sentiamus, vt eos honorificētissimē colamus, ipso-
rum iudicio & authoritati plurimū tribuentes ac deferentes. parētibus
Nunquam autē contempnamus aut vilipendamus, et si paupe-
res, senes, capulares, aut etiā deliri ac morosi fuerint. Quibus
libet enim vitii nomen patris & matris anteponendum est,
nec quales parētes, sed quōd parentes habeamus, æstimandū.
Nam vt in maximam claritudinem perueneris, patri etiam se acuti
ignobilissimo, hęc claritudinem acceptam referre debes: cui
post Deum debes, quod ps. Ioseph ille in Aegyptū vēditus, ac tū
dein Dei prouidētia sublimatus, vt esset primus post regem, aut igno-
bilitate.
ad se in Aegyptū, quanta celebritate in Aegyptio defunctum
extulerit, ac ad patres in terra Chanaan apposuerit ac sepe-
lierit, Gene. cap. 46. 47. & 48. legitur. Solomoni matri sur-
genti assurrexit, eamque adorans, iuxta se in solium regium
collocauit. Fili (inquit Sapiēs) suscipe senectutem patris tui:
& ne cōristes eum in vita sua: si defecerint sensus tui, da ve-
niam ei; & ne spernas illū in virtute tua. Et iterum: In opere &
NN

fermone & omni patientia honora patrem tuum, vt superne
Honora- nia tibi benedictio à Deo. Debent autem hæc tria, nempe
di paren- quod, obedientia & honor parentibus, non tantum externo
tes inti- quom apparatu, sed synceriter & ex intimo cordis affectu
mo mèis exhiberi propter Deum, quemadmodum diuus Paulus ait
affectu. Ephel. 6. Filij, obedite patribus vestris in domino, hoc enim
Eph. 6. iustum est: Honora patrem & matrem tuam, quod est primū
 mandatum in promissione, vt bene sit tibi, & sis longævus
 super terram. Item, Filij, obedite parentibus per omnia: hoc
 enim placitum est in domino.

Debes autem eadem illa tria, amorem scilicet, obedientiā
 & reuerentiam, & cæteris, qui in patris officium & no-
Patres spi- menclaturam succedunt. In primis autem patribus spiritua-
rituales libus, qui sunt animæ parentes: hi enim præcipuo quodam
diligendi dilectionis affectu diligere debent, quale testimoniū diuus
Galat. 4. Paulus Galatis præbet, quod scilicet si fieri potuisset, etiam
 oculos suos eruisset, & dedidisset ei. Quamobrem ante om-
 nia curandum est, vt eorum necessitati succurratur, vtq; ipsi
 que ad victum pertinent, idque abundè, libenter, & ex animo
 suppedientur. Quemadmodum Paulus, 1. Corinth. 9. docet:
 necessitati
 Quis (inquit) militat suis stipendiis vnquam? Quis paciscit gre-
 gem, & de lacte gregis non māducat? Neque enim magnum
 est, si qui spiritualia emanant, temporalia etiam metant. Et
 rursum: Dignus est mercenarius mercede sua. Quin & lex ve-
 tus præcipit, non alligādum os boui trituranti. Quod vtique
 non boum causa, sed propter nos dictum esse constat. Eccle-
 siasticis quoque cap. 7. legis: Honorifica sacerdotes, & da illis
 partem, sicut mandatum est tibi, primitiarum & purgationis.
 Et huc faciunt, quæ de decimis & primitiis in domum Dei
 deferendis, Exodi 22. ac 23. Leuitici quoque 27. & Numeri
 18. præcipiuntur.

Obedien- tiam debent. Eiusdem debet obedientia, quemadmodū Apo-
 stolus ad Hebr. cap. 13. testatur: Obedite, inquit, præpositis
 vestris, & subiacete eis: ipsi enim peruigilant, quasi rationem
 sui spiri- de animabus vestris redduri. Et Christus monet, etiā Phari-
 sais, sedentibus super cathedram Moysi, obedien dū esse: Quæ,
 Mat. 23. inquit, dicunt, facite, secundū opera verò illorū nolite facere.
 Porro vt ecclesiæ præses duplicem clauem à Christo accep-
 erint, potū habere debēt potestatis scilicet ac scientiæ seu discretio-
 nis, sic par est, vt ipsi, quod ad vtrāque clauem attinet, parean-
 tur.

Decima. Primitia. Deferendis, Exodi 22. ac 23. Leuitici quoque 27. & Numeri 18. præcipiuntur.

Obedien- tiam debent. Eiusdem debet obedientia, quemadmodū Apo-
 stolus ad Hebr. cap. 13. testatur: Obedite, inquit, præpositis
 vestris, & subiacete eis: ipsi enim peruigilant, quasi rationem
 sui spiri- de animabus vestris redduri. Et Christus monet, etiā Phari-
 sais, sedentibus super cathedram Moysi, obedien dū esse: Quæ,
 Mat. 23. inquit, dicunt, facite, secundū opera verò illorū nolite facere.
 Porro vt ecclesiæ præses duplicem clauem à Christo accep-
 erint, potū habere debēt potestatis scilicet ac scientiæ seu discretio-
 nis, sic par est, vt ipsi, quod ad vtrāque clauem attinet, parean-
 tur.

Clauis po- tū habere debēt potestatis scilicet ac scientiæ seu discretio-
 nis, sic par est, vt ipsi, quod ad vtrāque clauem attinet, parean-
 tur.

tur. Quemobrem cum publicè criminofos, cōtumaces ac ec- Non sper-
 clesiæ rebelles excommunicationi illigāt, censura ipsorum nō neuda cē-
 aspernenda, sed modis omnibus obseruanda est, donec in ee. surs eccle-
 sticæ gratiam redeant excommunicati, quemadmodum Apo- stificis
 stolus docuit. 1. Corinth. 5. & 2. Corinth. 2. Rursum par est, vt cō- Clauis sci
 stitutionibus & ordinationibus eorum ad ecclesiæ decorem, enria.
 disciplinam & tranquillitatem edictis, reuerenter pareatur.

Sed hic pugnant nobiscū notatores, qui ecclesiasticas con- De consti-
 stitutiones, veluti humana quedā signenta irrident, atque tutionib^o
 aded vt damnabiles aspernātur. Qui ne quempiam decipiant, humanis
 seu persuasione sua ecclesiæ minus obtemperātem aut rebel- quā sen-
 lem faciant, nosse oportet, quatenus cōstitutiones illæ eccle- tiendum.
 stasticæ obligent, & quatenus sese earū vis porrigat. In primis Vis insti-
 itaque constat ex cōstitutionibus seu traditionibus ecclesia- fici dū de-
 sticis, neque vim iustificādi pēdere, neque cæremoniis exter- trahitur
 nis, quāuis piis, remissionem peccatorum aut salutem deberi. cōstitutio
 Quamobrem qui in operibus eiuscemodi legū ecclesiastica- nib^o eccle-
 rum, suam spem salutēq; continere putaret ac collocaret, is iusticiis.
 grauer erraret. Et in hæc sententiā Paulus damnat circun- Galat. 5.
 cisionem: Ecce (inquiens) ego Paulus dico vobis, quod si cir- cōstitio
 cundamini, Christus vobis nihil proderit, quum tamen ipse Coloss^o 2.
 nihilo fecius Timotheū circunciderit, Damnato quoq; ciborū 2. Cor. 11.
 delectum ac dierum discrimen, quum inquit: Nemo vos iudi cōstitio
 cet in cibo vel in potu, aut in parte diei festi, aut in uenemia; Constitui-
 aut sabbatorū, quum tamē interim ipse legatur cōtinentissi- mus hu-
 mē vixisse, & sabbatū etiam externum sanctificasse. Ergo nō mane in-
 aliter hæc etiam cæremoniales Iudaismi leges damnat Apo stiles, nise
 stolus, quā si eis iustificationis ac salutis vis (quæ soli Chris- tis ad pie-
 sto tribuenda est) ascribitur. Deinde constat externam tan- tentem vt
 tum obseruationem harū constitutionē coram Deo inutilem ramur.
 esse, nisi & animus accedat, qui eisdē vtatur ad finem pietatis, Esaiæ 29
 ad quā sint institutæ. In quam sententiā Deus apud Esaiam Mat. 15.
 dixit (quod & Christus repetit) Frustrā colunt me mandatis Mat. 23.
 hominum. Et tamen alibi Christus vult, vt & hæ cōstitutio- An cri-
 nis (sed vt diximus ad suum finem) obseruentur, sic tamen, vt minaliter
 his quæ præcipua legis sunt, postponantur, quū inquit, Opor- peccet, q
 tet quidem hæc facere, illa verò non omittere, vitat cō

I Am si quærat, peccet ne saltē grauer, qui receptos ec- stitutio-
 clesiæ mores, aut ecclesiasticas cōstitutiones violat? Respō nes huma-
 dendum est, eiuscemodi cōsuetudines seu cōstitutiones non nae.

Aug. ad vnus generis esse, nam alix sunt, que toto terrarū orbe ob-
Iannariū seruatur, à patribus acceptæ, quales sunt de annua Quadrage-
ca illa 12 sima celebranda, de diebus passionis, resurrectionis, ascensio-
distin. nis in cœlum, Pentecostes, & id genus aliis diebus feriandis.
 Has certè & similes cōsuetudines seu cōstitutiones in sanctū
Roma. 13 ac piū sine cōstitutis, ac à tota ecclesia receptas, nemo sine
Obedien- reatu peccat (nisi vel magna necessitate vel utilitate excusē-
dam pro- tur) violauerit, qui in tales cōstitutiones temerè præuaricātes,
per con- & in hoc & in præcedens præceptū delinquant, quemadmo-
scientiā dum ibi fufus ostendimus. Nec mirū, nam si obediendum est
Dei au- magistratibus prophānis, non solum propter iram, sed etiam
thoritas propter conscientiā, hoc est ne cōscientia polluat peccato
 nō mino-
ri pericu- mortali, atque hoc obtinet in legibus ciuilibus, quæ tantū ad
lo cōtēti- retinendā ciuilem politiam & rerū proprietatem muniendā,
ti præ- ordinatæ sunt, quāto magis peccato se inuoluunt, qui eiuſce-
latis, quā modi ecclesiasticas cōstitutiones seu mores tam ad cōserua-
tionē & latas, quā tione & augmentū pietatis quām ecclesiæ decorem, discipli-
nam & in magi-
stratibus. nam & tranquillitatem proditas ac receptas temerè violant.
 Nec enim Deus minus nos subiecit ecclesiæ præsidibus quā
Chryso. prophānis magistratibus, nec minori periculo Dei authoritas
lib. de sa- in ecclesiæ ministris, quām in magistratibus cōtemnitur, præ-
cordio. cordio. Tertium quodd horum ministerium incomparabiliter maius sit
Ambro. quām illorū, vt diuus Chrysoſt. in libris de sacerdotio graui-
Non hu- ter ostendit, Ambrosio etiam contestante, dignitatem ac mi-
mana un- nisterium sacerdotale regali tantū preferendum esse, quantū
thoritas, aurū argēto, aut etiam sol luna præstat. Proinde vt nō est cō-
ſul inobe- ſeſ inobeſequens, cū non peccare mortaliter qui magistratibus nō ob-
diētianos tēperat, quodd leges ciuiles vim iustificādi non habeāt. Ita nō
 peccato
inmoluit. cōſequitur, eum criminis reū nō esse, qui cōstitutiones eccle-
 siasticas temerè violat, etſi in eis baſim salutis cōſtituere haud
Acto. 14. oporteat. Ipa enim inobediētia (quām execratur Deus) nos
Scandalū delicti reos facit. Certe non frustra Paulus Apostolus, peram-
 bulans Syriam & Ciliciam, & confirmās ecclesias tanto serio
 quoque
uos facit præcepit custodiri præcepta Apostolorū & ſeniorū, non ab-
 violato-
reos rece- ſoluturus (vt putamus) à crimine, quos reperisset peruiaces
 trāſgreſſores. Et vt inobediētix nota ceſſet, scandalī tamen
ptæ cōſti- ratio nō permittit vt à crimine immunis sit, qui constitutio-
tutionis nes seu cōsuetudines publicè receptas cōtemnunt ac irridēt.
ecclesiæ. Nam & Paulus paſim iubet ne faciamus quippiā, in quo fra-
ſtica. ter nos, etſi delicti, scandalizari, aut inſimari poſſit, quin se
 carnes

carnes potius in æternum non manducaturum contestatur, *Roma. 14*
 quām offendat fratrem. Porrò planè ſtupidi sunt qui ecclesiæ
Apud præſidibus poteſtatem cōdendarum cōſtitutionum ad pietatē
ecclesiæ tem conducibilem abrogāt, quum Paulus iubeat, omnia in
præſidi- ecclesiis ordine ac decetè fieri. Conſtat etiam ipſum Apoſto-
rum au- lum eiuſcemodi ordinationes quāplures feciſſe, quales erant
tas ſta- vt mulieres velatæ eccleſiam intrarent. Itē, vt ordo in lectio-
tuendū. nibus in eccleſia obſeruetur. Quibus tantū etiā tribuit, vt *1. Cor. 14*
 immorigerum aut contradicentem non videretur laturus. Si *1. Cor. 14*
 quis, inquit, vult cōtentioſus eſſe, nō talem conſuetudinē nō
 habemus, neq; eccleſia Dei. Quæ de cōſtitutionibus seu mo-
 ribus eccleſiæ vniuerſalis dicta ſuffecerint. Sunt & aliæ cōſti-
 tutiones particulares, quas per ſingulas dioceſes ſinguli epi-
 ſcopi promulgant, quarū ſinis ſi fuerit pietas ſeu eccleſiæ ho-
 neſtas & tranquillitas, eandem planè habet cum prioribus ra-
 tionē, ſic ſcilicet, vt ſine peccato in ea dioceſi, i qua promul-
 gatæ ſunt, niſi tamen iuſta cauſa ſubſit, præuaricari non poſ-
 ſint. Iddè de variis eccleſiarū moribus ſentendum eſt. Nam
 mores ſingularū eccleſiarum in ſingulis eccleſiis omnino cu-
 ſtodies, ſi cuiquam non vis eſſe ſcandalo, nec quenquam tibi, *Varij mo-*
 quemadmodū diuus Ambroſius Auguſtinum docuit. In mo- *res eccle-*
 rib⁹ autē ſimpliciter adiaphoris, alia ratio eſt, veluti eſt, quodd *ſuarum.*
 alij ex more diem Mercurij ieiunāt, alij non, alij quotidie cō- *cap. illa,*
 municāt corporis & ſanguinis domini, alij certis diebus. To- *12. diſt.*
 tū enim hoc genus liberaſ habet obſeruaciones: quod enim
 neque cōtra fidem catholicā, neque cōtra bonos mores eſſe
 cōnuincitur, indifferenter eſt habendum, & pro corum inter
 quos viuunt, ſocietate ſeruandū. Interim nō negamus præſi-
 dibus eccleſiaſticis (ſi quid contra Dei mādatum, quod abſte, *Allo. 5.*
 præcipitur) nō eſſe parendum, quodd oporteat magis obſer-
 Deo quām hominibus. Tale erat, quodd olim in Iudaismo ſcri-
 bē & phariſæi docebant potius eſſe, vt partēs egeſtate labo-
 rarēt, quām vt filij neceſſitati eorū ſuccurrerēt, tēplo de *Mat. 15.*
 tionibus aliquid ſubtraherent. Quodd autem hodie quidā ſin-
 gunt traditionem de perpetuo cœlibatū ſacerdotum aut mo-
 nachorum, in hiſ etiam qui perpetuam caſtitate non coadi
 nec temerè, ſed animo deliberato ſunt profeſſi, eiuſdē generiſ
 eſſe, id quale ſit, in proximum præceptum adnotauimus. *Eccleſiæ*
 S obediētia, eccleſiæ miniſtris non vulgaris veneratio de- *debet ve-*
 neratio.

betur. Idque eius muneris ac ministerij gratia quod in ecclesia gerunt: Nam par est, vt omnes homines hoc ministerium summa cum pietate venerentur, ac operam etiam dent, vt cōseruetur ac ornentur, quā nihil sit nisi representatio eius ministerij, quod gessit Christus, ipso atreſtante, cū ait: Sicut mihi. sic me viuēs pater, ita mitto vos. Et alibi: Qui recipit vos, me recipit. Proinde Apōstolus. 1. ad Timoth. 5. Duplici, inquit, honore digni sunt, qui bene præsunt in verbo & doctrina. Item 1. Thess. 5. Rogamus autē fratres, vt agnoscatīs eos qui laborant inter vos & qui præsunt vobis in domino & admonent, vt habeatis illos in summo pretio. In summa, docemur hoc præcepto non solum de patribus nostris carnalibus, sed & de spiritalibus reuerenter sentire, cōsequi amare & ornare, ac omni officij genere conseruare ac prosequi.

Magistra Proximè & secundū sacerdotes, magistratus ciuiles, reges, ac principes gladij ministri, veluti patriæ patres modo nō dissimili honore afficiendū sunt. Qua de re in primis ex animo amandū sunt magistratus, vt Dei ministri, per quos Deus nobis nō vulgaria beneficia impartit, veluti externā pacem, politicam societatem, tranquillitatem publicam, legum ciuiliū (sine quibus respublica non consistit) conseruationem. Breuiter per quos prestat, vt inter improbos tuta sit innocentia, & ne quis sibi permitat vltionem. Sentire ergo oportet, quōd pro his beneficiis & Deo & magistratibus nō vulgarē gratitudinem debeamus. Atque adeo tantum dilectionis affectus erga magistratus esse debet, vt p̄ eis Deum sedulū precari simus parati. Quemadmodū diuus Paulus monet, quum inquit: Obsecro primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarū actiones, pro regibus & omnibus qui in sublimitate constituti sunt, vt tranquillam & quietam vitam agamus in omni pietate & castitate. Deinde Apōstolus requirit, vt & cetera officia corporalia, veluti tributa, vectigalia, ac sumptus necessarios, sine quibus respublicæ regi nō possunt, eis liberali animo ac libet̄er præsistemus: R eddite (inquiens) omnibus debita: cui tributum tributum: cui vectigal obedientia: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nectā debita: cui quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis.

Roma. 13 Ad hæc magistratibus ex animo obedire debemus: idque a propter Deum, quōd scilicet Dei ministri sint, quemadmodum Petrus Apōstolus præcipit, dicens: Subiecti estote omni

omni humanæ creaturæ propter Deum, siue regi quasi præcellenti, siue ducibus tanquam ab eo missis. Quinimo Paulus ad eū seuerè præcipit de obedientia, vt doceat peccatum esse criminale, non parere mandatis magistratuum, quum inquit: Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Nō est enim potestas, nisi à deo: quæ autē sunt à Deo ordinata sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Et post pauca: Idēque potestati subditi estote non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. Perinde atque si dicat: Necessè est obedire, non tantum propter iram, id est non tantum propter pœnam corporalem, qua magistratus plectit nō obtemperatēs, vt in iram et qui male agit, sed etiam propter cōscientiam, hoc est ne conscientia coram Deo ream fiat. Vnde & Titum instruens iubet, vt admonear suos Cretenſes: principibus & potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse.

D Enique magistratibus honor tribuendus est: Idque nō tantū externa reuerentiæ significatione, sed magis animi iudicio ac voluntate, videlicet vt agnoscamus in eis Deum ministerium & ordinationem. Ob quod scriptura non dubitat eos & deos vocare, hoc est Dei vicem in terris gerētēs, quum inquit: Ego dixi, dii estis. Et rursus: Applica eos ad deos. Quo respiciens Petrus Apōstolus: Regem, inquit, honorificate. Debemus autem hoc nō tantum bonis ac modestis principibus, sed etiam impiis, dyscolis, malis, & indisciplinatis: Tum propter ministerium quod gerunt, quæ est ordinatio p̄ib̄i debet Dei: Tum propter religionem, disciplinam, pacem, & tranquillitatem publicam retinēdam. Sic legis Baruch propheta, & qui cum eo erant in Babylonia captiuos Iudæis, qui resistit adhuc erant in Hierusalem scriptisse in hæc verba: Orate pro vita Nabuchodonosor, & pro vita Balthasar filij eius, vt sint dies eorum sicut dies cæli super terram. Et vt det Dominus virtutem nobis, & illuminet oculos nostros, vt viuamus sub vmbra Nabuchodonosor regis Babyloniæ, & sub vmbra Balthasar filij eius, & seruiamus eis multis diebus, & inueniamus gratiam in conspectu eorum. Et Petrus Apōstolus iubet, vt subditi simus in omni timore dominis non tantum bonis & modestis, sed etiā dyscolis. Proinde si nobis efferus & ingratum humanus princeps (qui magis vi quàm iure agat) contigit, is tamen non statim contemneris dicit, nec ob id obmurmuratur efferus.

Peccatū mortale nō parere magistratibus vt rebus licitiis Roma. 13 lb idem.

Obedire propter iram,

Propter cōscientiā. Tit. 1.

Magistra sibi tributū endū habent. Psal. 81 Exod. 22

1. Pet. 2. Et iā magistra sibi tributū debe

1. Pet. 2. Roma. 13 Baruch.

Quid agendum si humanus princeps qui magis vi quàm iure agat contigit, is tamen non statim contemneris dicit, nec ob id obmurmuratur efferus.

Princeps aut magi stratus.
1 Petr. 2.
 dum nobis, multo magis mouēda seditio est, ne publica pax perturbetur. Hæc enim gratia, vt idem Apostolus ait) si propter Dei conscientiam sustinet quis tristitias patiens iniuste, in hoc enim vocati sumus, quia & Christus passus est pro nobis. nobis relinquens exemplum, vt sequamur vestigia eius, qui peccatū non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius, qui quum malediceretur: non maledicebat: cum pateretur, non comminabatur, tradebat autem iudicanti se iniuste. Duplici tantum remedio nobis ad emolliendā magistratum tyrānidem vti permittitur ac etiam præcipitur. Primum, vt pro eis Deum precemur, quo ad meliorem mentem reuocentur, quod tum magis solliciti faciemus, si agnoscamus malos magistratus nobis immixtos, ad puniendum peccata. Quemadmodum Iob testatur, quod dominus regnare faciat malos & hypocritas propter peccata populi.

Duplex remediū ad emolliendā tyrānidem magistratum.
Iob. 2. 4.
Secundū, hic memini se debent Parochi officij sui: nempe vt efferos magistratus per Dei verbū cū omni modestia corripiant, erudiant, admonent, arguant, increpent, & ad frugem vitę melioris adducere pergant. Ad hoc enim constituti sunt, quemadmodum Dominus apud Hieremiam testatur: Ecce, inquit, dedi verba mea in ore tuo, ecce constitui te hodie super gentes, & super regna, vt euellas, & destruas, & discerdas, & dissipes, & ædifices, & plantes. Et vt sit in arguendo periculum, nihilo secius tamēn verbū ministros suo officio fungi oportet, quemadmodum vides Ioannem Baptistam, Herodem, & atque ad eū ipsum Christum scribas ac phariseos liberrimē (quanquā non sine summa modestia) arguisse & increpasse, ac omne corporale periculum v eritate longe posthabuisse.

Magistra tibus non est obsequēda.
Acto. 5.
Mat. 10.
Mat. 5.
1. Petr. 3.
Hæc tamen quę de honorandis magistratibus diximus, intelligenda sunt, nisi subditis aliquid præcipiant contra Dei mādātū: ipsum enim potius subditi obedire deo, quā mandātū hominibus debēt, quemadmodum hystoria Danielis & Acta tra Dei Apostolica docent. Quod & Christus non tacuit, cum ait: *præceptū* Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non *Danic. 3.* possunt occidere, sed potius timete eum, qui potest corp⁹ & *Acto. 5.* animam simul perdere in gehennam. Alibi etiā Christus beatus pronuntiat, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quos & gaudere & exultare vult, quoniam merces eorum copiosa est in cælis. Quod & Petrus non tacuit, cum

inquit:

inquit: Et quis est qui vobis nocet, si boni emulatores fueritis: Sed & si quid patimini propter iustitiam, beati: timorem autem eorum ne timeritis vt non conturbemini. Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris, parati semper ad satisfactionem omni poscenti vobis rationem de eā quę in vobis est, spe & fide, sed cum modestia & timore. Hacten⁹ de magistratibus.

Postremo (vti supra meminimus) hoc præceptum ad omnes ones porrigitur, quicumque nobis præsent, seu quamcumque nostri curam gerūt, veluti sunt domini, heri, tutores, curatores, præceptores, & pedagogi. Quibus etiam tria illa, amorem, obedientiam ac honorem debemus. De seruis Petrus dicentē audis: Serui, subditi estote in omni timore dominis. Et Paulum Ephe. 6. Serui, obedite dominis carnalibus cū timore ac tremore in simplicitate cordis vestri, sicut Christo, non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed vt serui Christi facientes voluntatē Dei ex animo, cū bona voluntate seruientes, sicut domino, & non sicut hominibus. Id quod & ad Coloss. 3. repetit. Vides verō quomodo Paulus nō tantum externam obedientiam, sed magis internam reuerentiam ac bonam voluntatem seruorum & mercenariorū erga dominos & heros requirat. De reliquis qui annis antefant, qui vt tui curam gerunt, vides dominum per Moysen præcipientem & dicentem: Coram cano capite assurge, cōsurge, & honora personam senis. Et alibi Moysen dicentem: Interroga patrem tuū, & annuntiabit tibi, maiores tuos, & dicent tibi. Exemplum autem horum habes Christum dominum, de quo legis, quod subditus fuerit non tantum Marię, sed & Ioseph, qui non alia ratione, quā opinione ac cura Christi parens fuit. Exemplum item habes Paulum sedentem ad pedes Gamalielis, & discitentem veritatem patris ac legis.

Ex prædictis autem satis colligebit, quibusnam modis in hoc præceptum peccetur. Nam in primis huius præcepti rei sunt, qui parentes non ex animo diligunt ac magnificiunt. Item, quos inopia seu cuiuscunque miseria, vel humilitatis parentum pudet, qui non prospiciunt eis vitam ac a. lita necessaria, qui eos non venerantur. Hi enim huius legis interpretationem contemnant, quā habes Ecclesiastici. 3. in hæc verba: Fili fuscipe senectam patris tui, & non contristes eū in vita illius: & si defecerit sensu, veniam da, & ne spernas

Omnes honoras di qui nobis præsent.

1. Petr. 2.

Quibus ante sunt vel curam gerunt nos.
Dent. 32.
Act. 22.

Quibus modū in hoc præcepto.
primum peccent.

eum in tua virtute, eleemosyna enim patris non erit in obliuione. Et rursus eodem capite: Qui timet Deum, honorat patres, & quasi dominis seruiet his, qui se genererūt, in opere & sermone, & omni patientia. Itē, Quam malæ famæ est, qui relinquat patrem; & c. Præterea grauius peccant, qui parentes suos affligūt, ridēt, duris verbis à se abigunt, sublanant, deuouent, execrantur, aut verberant, qui odio eos & inobedientia afficiunt. De quibus Exodi. 21. scriptū legis: Qui percussit patrem suū, aut matrem, morte moriatur. Et Leuit. cap. 20. Patri matrique qui maledixerit, sanguis eius sit super eum.

Prout. 16 Rursus Prouerb. 19. Qui affligit patrem, & fugit matrem, ignominiosus erit & infelix Item Prouer. 29. Qui maledicit patri suo & matri, extinguetur lumen eius in medijs tenebris. Item, Oculum qui sublanat patrem, qui despicit partū matris suæ, suffodient eum corui de torrentibus, & comedent eum filij aquilæ. Exemplo est Cham filius Noë, qui se, totāq; posteritatem suam maledictioni inuoluit, quod patris sui turpitudinem non operuerit, sed deriserit. Item Ruben patriarchæ Jacob primogenitus pari maledictioni addictus est, quia ascenderat cubile patris sui. Et Absalon, qui patrem de regno expellere conabatur, insigni eademq; miserima morte absumptus est. Tertio, peccat in hoc præceptum qui ecclesiæ præsidibus ac patribus spiritualibus iniurijs & inobedientes sunt. Quemadmodum Dathan Chore & Abiron, qui propter suam erga Moysen & Aaron inobedientiam viui absorpti referuntur. Item, qui in sacerdotēs, mordices iocos, amarulentāque scommata iaciunt, qui ex suggestis ipsos maledicunt, ac publicè contumeliam inferunt, qui de ipsis temerè, id est: non suo loco & tempore iudicāt. Qui ipsorum turpitudinem ad populum circumsferunt ac denudant. Quis enim nō videt eos fratres esse Chan, nō Sem & Iaphet, qui patris turpitudinem verecundè contexerunt, vnde & benedictionē sunt consecuti.

Quomodo arguē di ecclesiæ præsidēs. Non prohibemus vt præsidēs ecclesiæ aberrāres arguas & inerepes, modò id ad regulam euangelicam facias, cum omni animi lenitate, ac modestia. Deinde suo loco & tempore, vbi scilicet fructū correptionis expectes. Non autē permittimus id, vt facias ad mobile vulgus, ad seditionē contra Ecclesiasticos præsidēs mouendam suo pte ingenio procliuē, non prohibemus doctorem, sed criminatorem, quē & Paulus prohibet & satanæ tradit, qui etiam monet, vt sermo noster sale condatur

diatur. Rursus peccant in hoc præceptum, qui ecclesiæ constitutiones ac pios mores irridēt, contemnunt, ac temerè præuaricantur, de quibus dixit Augustinus: Non habebit Deum patrem, qui ecclesiam contēnit habere matrem. Dein qui excommunicationē qui ecclesiæ clauem ligantem ac soluentem nihili pendunt, quos Christus habēdos decernit, sicut ethnicos & publicanos. Item, in hoc præceptum peccāt, qui magistratibus ea quæ diximus officia ipsis debita non impendunt, idq; diui Pauli testimonio qui conscientiam hominis non obtemperantis potestati reatu criminis obstringit. In summa peccant in hoc præceptum, qui eos quorum curæ commissi sunt, temerè aspernantur, aut debito honore nō afficiunt, aut obseruant, qui que his neque fidi, neque parentes sunt, id quod superius plus satis ostendimus.

Et eris longeuus super terram.

Hic audis, quid velit Apostolus quum dicit, hoc præceptū esse primum in promissione. Est enim primum, cui inter præcepta secundæ tabulæ merces promittitur, eaque nō vulgaris, nempe vitæ longitudo, ipsi tanquam præcipuo operi charitatis debita: nec abs re, qd deceat, vt ipsis vita prolongetur qui parentes colunt, huius vitæ post Deum authores. Intellige autem hisce verbis nobis non tantum vitæ longitūdem, sed & ea omnia quæ ad vitam seu vsum vitæ pertinent, vt sunt tranquillitas, pax, rerum successus, victus, atque alia id generis, sine quibus vita longa est iniucunda. Nobis tamen Christianis præmiū nō tā huius quam futuræ vitæ (cuius longitudo iterminabilis est) spectari debet. Nā vt Deus pijs aliquē hominē in parentes, præmaturā (vt nobis apparet) morte hinc abstulerit, ob id tamen putandū non est, hunc perdere huius præcepti mercedē, quā copiosius recipiet in ea vita, cuius longuitatis nō est finis. Imò dubitandū non est, Deū eiusce modi hominē, vel ob pietatem i parentes cita illa morte cōsulere voluisse, quo in veram illam & beatam vitā ocuis conederet. Quemadmodum dictum est, Ablatus est iustus ante diem, ne malitia sensum eius immutaret. Vt autem vides filijs morigeris omnia prospera esse promissa, ita è regione intelliges immorigeros (veluti sub Dei maledictione postos) omnia aduersa manere, quod paulò ante plurimis scripturæ exemplis comonstrauimus.

Aug. de
expositio
ne Symbo
li.

Mat. 18.

Vita longi
tudo mer
ces.

Vita longi
tudo christi
aniani.

Ordiuis
ratio.

Principio decens ordo considerandus est: Tria prima praecpta ad Deum pertinent, quo ut est nihil melius, ita nobis nihil charius esse debet quartum parentes respicit, quibus scicndū Deū honos, & gratitudo debetur, veluti eis qui Dei vice quodammodo funguntur. Quae merito sequētia praecpta, quae ad priuatum proximi dilectionem spectant, praecedunt. Nam quando animus se recte habet erga Deum, & eos qui

Al om. Dei loco sunt, fieri vix potest, quin cetera quoque quae proximo debemus facile sequantur. Contra verò dubium non est illi instrum. cum, qui neque Deum neque parentes reueretur, facillimè eēt quae ad priuatum proximi dilectionem spectant, praecedunt. Nam quando animus se recte habet erga Deum, & eos qui

Al om. Dei loco sunt, fieri vix potest, quin cetera quoque quae proximo debemus facile sequantur. Contra verò dubium non est illi instrum. cum, qui neque Deum neque parentes reueretur, facillimè eēt quae ad priuatum proximi dilectionem spectant, praecedunt. Nam quando animus se recte habet erga Deum, & eos qui

Al om. Dei loco sunt, fieri vix potest, quin cetera quoque quae proximo debemus facile sequantur. Contra verò dubium non est illi instrum. cum, qui neque Deum neque parentes reueretur, facillimè eēt quae ad priuatum proximi dilectionem spectant, praecedunt. Nam quando animus se recte habet erga Deum, & eos qui

Al om. Dei loco sunt, fieri vix potest, quin cetera quoque quae proximo debemus facile sequantur. Contra verò dubium non est illi instrum. cum, qui neque Deum neque parentes reueretur, facillimè eēt quae ad priuatum proximi dilectionem spectant, praecedunt. Nam quando animus se recte habet erga Deum, & eos qui

Matth. 5.
Aug. de
verbis do-
mini in
mōte, li. 1.

IN DECALOGVM. 285
tem dixerit fratri suo Racha, reus erit consilio: qui autē dixerit fatue, reus erit gehennae ignis. Primus enim gradus ad ledendū est ira in animo cōcepta, quae nihil aliud est, quā dolor flagitans vindictam. Proximus ira irrupens in vocem indignationis quam dominus appellat Racha. Tertius est dolor irrupens in manifestum conuictum, vt cum dicimus, fatue. Deum ergo Christus docet, nō tantum homicidam esse apud Deum, qui vitā proximo eripuit, sed & omnē illū qui proximum odit, hoc est qui male vult, tametsi irā animo celauerit, & necdum i vllam indignationis vocem proruperit. Accipe tamen Christi sermonem de ea ira, quae laedens affectum cōiunctū habet, alioqui irascimur & his, quibus bene volumus, vt dicitur, sed vt corrigamus: & odimus i homine, nō sp. Ang. quod fecit Deus, sed quod fecit ipse. Idque zelo iustitiae sine peccato In quam sententiam Psaltes dixit: Irascimini & nolite peccare. Et alibi: Iniquos odio habui. Illud ergo itendum est quid sit irasci, indignari, & cōuictio i ferre fratri suo, quod non prohibet Christus, sed qui sine causa irascitur, is non peccat, sed fratri irascitur, q̄ Christus verat. In his ergo sententiis, subaudiendū est (sine causa) aut si maui, vindicandi studio. Nā alioqui & Paulus i hoc praecceptum ipegisset, cum pōtēstis iussu palma percussus, aiebat: Percutiat te dominus, paries dealbato. Et cum Galatas stultos vocat, nō enim id fecit Paulus sine causa: fecit item id cum summa mansuetudine citra vllam perturbati animi indignationem, quod vtrōque satis ex sequentibus constat. Nam vt illic testatur, quā iam motam custodisset animi tranquillitatem, & quōd nihil iracundus dixisset, insulantibus sibi Iudaeis ac dicentibus ei, Principi sacerdotum maledicis: respondit: Nesciui fratres, quia princeps est sacerdotū. Nemo enim perturbatoris animi i hunc modum tam citō respondisset. Hic verò nempe ad Galatas scribens ne id quōd stultos eos vocaret, cōiunctae causae videatur, eos etiā fratres nominat. Vtrōque ergo Paulus iustam causam habebat, quōd quae diceret tuenda veritate iustis gratia (cui Ananias impie maledicebat indignus sacerdotum principatu) deinde etiā corrigendi studio diceret. Docet itaque Christus vim huius praecpti hoc postulare, vt omnem deponamus affectum in proximi lētionem procliuem. Porro, quum irā prohibet, qui primus gradus est quō ad mani-

Ira, gra-
dui lade
do. Indig-
gnatōis
Racha.
Cōuictū.
De qua
ira loqui-
tur Chri-
nō sp. Ang.
de sermo.
mōte li. 1.
Psal. 4.
Sine cau-
sa irasci-
phibitū.
Act. 23.
Galat. 1.
Aug. de
ser. domi-
nō in mō-
telib. 1.
Pribuui
praecptū.
Aug. de
ser. domi-
nō in mō-
te lib. 1.

Ira.
Odiūm.
Ephē. 4.
Inuidia.

suetudine & mititate defecimus, multo magis odiū probibuisse videbitur, quæ est ira inueterata. Nam si irasci non est fas fratri sine causa, multo min⁹ fas est, animo tenere aliquid in odium indignatione cōuertitur. Ad quod pertinet quoddam Paulus ait: Non occidat sol super iracundiam vestrā. Et cum vtraque peior sit inuidia, quæ alienam lælicitatem, suā interpretatur iniuriam: quis dubitat, veritatem iræ, magis etiam fuidit veritatem esse? Nec mirum, & irascentem & indignantem, & conuictum inferentem in hoc præceptum impingere. Sunt enim huiusmodi præcepta secundæ tabulæ pertinētia ad doctrinā de dilectione proximi, quæ sola in omnibus huiusmodi mandatis potissimū queritur, quā si habeas quomodo fratri irascaris? At hæc si excedit animo, vel sola ira subintrat, qua fratri malè velis, quoniam non videt te potioris huius māditi partis, iam coram Deo factum esse transgressorem? Et si enim manū nō admoueat: siā mente peccasti. Porro, qui fratrem suum ratione ac prudētia priuat, facitque vt à nulla differat bestia, quomodo immūnis est à reatu huius præcepti, quod vt cætera, charitatem proximi requirit: Etiam qui scōmatis & conuicti melius persequitur, charitatem destruit, qua destructa simul omnes tolluntur virtutes, sicut omnes conferuantur ea salua.

*Indignā
tio.*

Cōuictiō.
*Damnatur
cor
male affe
ctū erā
fratrem.*

Damnatur igitur hic in vniuersum cor erga fratrem male affectum, & priuatæ vindictæ cupiditas. Atque hinc liquet hoc præceptum non pertinere ad magistratus, qui publica iudicia exercent, & legitimis pœnis fontes afficiunt: non enim ipsi sunt qui occidunt. sed lex Dei ferit, iubens vnum membrum tolli ob totius corporis incommunitatem: non enim iudex suo nomine, sed Dei vindicat. Nec frustra gladium portat, vindex iram, ei qui male agit: quoniam magistratus animaduertendo in fontes quammaximè Deū refert, vnde & dij vocantur iudices, tantum abest vt occidendo delinquant, qui nisi occiderent, delinquerent, quoddam mandatum habent exercendi vindictam iuxta legem, quæ nō humana, sed diuina pot⁹, hoc est diuinitus ordinata existimanda est. Sic Moses, quoniam nihil clementius fuit percussit, & sacerdos Phinees percussit, & cessauit quassatio. Legitur & Num. 25 Helias multos morte affecisse, & propria manu & igne diuinitus impetrato, nimirū diuinitus iustus, non desiderio vindictæ sed amore correctionis. De quo Helias quum exemplū discipuli domino suggererēt, cōmemorantes, quid ab eo fa-

*Et hoc præ
ceptū nō
pertinet
ad magi
stratus.*
Roma 13
Indices
*Indi. Vidi
claxerēt
da secū dū
legem*
Exod. 32
Num. 25
Psal. 105
4. Reg. 1.

ctum sit, vt etiā ipsi daret potestatem petendi de cœlo ignem ad consumendum eos, qui sibi hospitium non præberēt, reprehendit in eis dominus, non exemplum prophetæ sancti, sed ignorantiam vindicandi, quæ adhuc erat in rudibus. Verūm, quoniam Deus temerariam sanguinis effusionē magnopere odit. (Nunquam enim nō occurrit in veteri testamento sanguinis prohibitio, quod & mysterio prohibiti efus sanguinis satis demonstratum est) omninō videndum est magistratum, vt quibus in negotiis, vbi de sanguine fundēdo discipitur, circumspiciat quid sit. Et cōsideratēque agat. Quod faciet, si & ritè & rectè iudicat. Rite instituit. Rite iudicat, cum iuris ordine seruato sententiam profert, quod in Deuteronomio præcipitur, est dicitur: Est iustus quod iustum est, exequaris. Rectè iudicat, qui ex legis cōditione præscripto, tanquam minister Dei, zelo iustitiæ maleficium punit. Nam qui corruptè iudicat, aut legibus ad priuatū odiū commodū ve abutitur, seu ex cupiditate, aliōve quocunq; malo affectu, aut cum acceptatione personarum iudicat aut maiorem pœnam, quàm lex infligit, is iudex homicidium patrat, etiam si nocens morte dignus sit.

Dem de bello sentiendum est. Nam est Christianus debeat ac optandum sit, vt omnes sic à bellis abhorreant, quasi sit parricidium illic occidere, quando omnis Christianus Christiano germanus est, tamen cum mali maiori semper numero sint, qui non tantū ad perfectionem Christianismi non accedunt, sed ne nomen quidem Christiani hominis sibi iure vdicant, quis nō videt necesse esse, vt sint & i ecclesiæ magistratus, qui vim vi repellant, qui laro cinia & seditionis armis & bello cōpescant, ne respublica & vita communis dissipetur? Sed viderint principes, vt nō aliter bellum, quàm iustè & legitimitè suscipiant & gerant. Iustè autem demū suscipitur, quum nō volūtariè, sed coactè, tum demum quum nulla alia spes est pacis ac iustitiæ tuendæ, non priuata, sed publica auctoritate, hoc est permisso supremi magistratus (qui nobis sit iusticiæ) iniur. Deinde, cum non aliter quàm ex iusta causa iudicatur, veluti sunt pacis & tranquillitatis publicæ ruinio, patriæ defensio, & in primis seditionis compressio. Rectè vero geritur nō aliter, quàm si eodem quo dixim⁹ affectu, idque iustus conditionibus geratur. Siquidem scriptura docet, non ante in bellum descendendum nisi hostibus pax offeratur: at-

que illi pacem dare nolint: deinde ne propter minus malum

*Quando
bellū in
iusticiā
piatur.*
*Reste
ge
ratu.*
Dens. 19

Prov. 25. mia tollatur à nobis. *Quin* & Sapiens veteris legis iubet, ne comedamus cū homine inuido, & ne desideremus cibo eius.

Leuit. 19. Præcipit quoque vetus lex, ne odio habeas fratrem tuum in corde tuo, sed vt publicè arguas eum, ne habeas super illo peccatum. Secundò, in hoc præceptum peccat, qui cōtumelia proximum afficit, qui iniuriis honorem proximi cōmaculat, qui libellis famosis profcindit. Calumniator, sycophāta, & criminator, pro gladio, lingua vtuntur & calamo. Sicut scriptum est, linguam maledicam esse malum plenum veneno mortife ro, quam & Paltes nouacula acutè confert. Tertiò, in hoc præceptum peccat, qui quom proximi seruare possit, non seruat, aut qui pauperē suū facultatibus exurit. Auarus ergo dum egeni nō occurrit, fame occidit. Et vt nō pereat proximus, nihilo secius (quantū in illo est) periclitanti non tulit opem, extinxisse cēletur. Vnde Ecclesiastici 34. scribitur: Panis egeni vita pauperis est, & qui defraudauerit, vir sanguinū est.

Ambro. Et vulgare est illud Ambrosij verbum: Pisce fame morientē, s. c. disti. quisquis enim hominem pascēdo seruare poteris, si nō pauperis, fame occidisti. Eodem reatu obstringitur, qui ob iustitiā captiuos non redimit, aut qui iniuriam à fratre cū potest, non repellit. Qui enim nō repellit à socio iniuriam (cum sine periculo potest) tam est in vitio, quod ille qui facit. Vnde scriptū est: Erue eos qui ducuntur ad mortē, & qui ducuntur ad interitū liberare ne cesses. Patrum quoque decreta clamant, mortē probatur in fingere, qui hanc quam possit, nō excludit.

Quartò, occidit, quicūque habent peruersam voluntatem iudicandi proximi. Quamobrem malefici, qui incantamentis suis perimere ac ledere student, homicidā censendi sunt.

Qui conseruiunt in necem. Deinde omnino committunt homicidium, qui vel imperio, vel cōsilio, vel persuasione, vel impulsu, vel dissimulatione in mortem hominis & sanguinis effusionem cōsenserint: qui alios inter se cōmittunt, & in mutuum disidium alliciūt, ac prouocant: qui discordiam excitant, quos non dubium est 2. Reg. 11 minus peccare quam si manum ad eandem adhibeant. Sic Da 3. Reg. 21 uid occidit Vriam: sic Iesabel occidit Naboth: Herodias Ioān. 6. necm Baptistam. Denique, Iudæi se occiderunt Christum, sicut dicitur: clamantes: Crucifige, crucifige eum. Id quod & in Deuterostin. c. p. 6. nomio in dicitur, quā dicitur: Maledictus qui clam percutit viculose. proximi suum. Et Paltes ait: Exaceruēt vt gladium linguas suas, vt sagittæ: in oculis immaculatum. His verò magis rei sunt,

sunt, qui non tantū animo, sed etiam manu ipsa eandem percussit, quos lex morti abscit, vlla miseri cordia addicit. Qui percussit (inquit) hominē, volēs eum occidere, morte moriatur. Itē, Si quis per industriā occiderit proximi suum & per infidias, ab altari meo euellat eū, vt morte moriatur. Peccant dein in hoc præceptū & iudices (vt diximus) qui fontē damnant, nō vt suo officio, sed affectibus voluptatib; satisficiant, obliiti eius quod Iosaphat iudicibus præcepit. Non hominis exercebitis iudiciū, sed domini: & quocūq; iudicaueritis, in vos redū dabit. Sit timor domini vobiscum, & cum diligentiā cuncta facite. Ad eundem modum peccat carnifices seu lictores, iudicum ministri, qui occidēdo hominem, lucrū querūt, ac sponte faciunt, quod tātam iustitiæ cōtemplatione faciendum erat. Præterea (vt diximus) ab homicidio nō excusantur principes, qui bellum non legitimè suscipiunt, vel qui non iuste gerunt. Postremo, non dubium est eos in hoc præceptū grauissimè committere, qui sibi mortem consciscunt. Lex enim generalis est, quæ simpliciter prohibet ne occidamus. *Quin* hoc homicidium omnium funestissimū reputatur. Ad quē modum legimus A chitophel se laqueo suspendisse, qui erat typos Iudæ proditoris seipsum laqueo suffocatis Matth. 27. Quod tamen de his intelligi volumus, qui vel desperatione gratiæ Dei, vel desponsione animi, vel impatientia vitam (maximum certe Dei donum) abruptum. Nā aliud est iudicium de his qui amentia aut mania laborantes, sibi manus adferunt. Nam quum hic morbus omne mētis iudicium adimat, homicidium (quod sine peruerso affectu nō committitur) haud perpetratur. Sunt qui hic laborant de ex. Indi. 16. c. usando Sampson, Eleazar, ac Rasia, qui in Iudicum ac Machabæorum libris, nō sine laude mortem sibi intulisse seu saltem accelerasse legūtur. Deinde de excusandis Leone papa & Leo. 2. Mac. 6. Auiano Alexandriæ episcopo, quorum alter sibi manum amputauit, quod per illum libidinis ignē ad animum sibi sensit. proserpere, postquam eā puella quædam esset deosculata. Alter conspicata & concupita scemina, oculum sibi eruit. Item, qui de Nyceta martyre solliciti sunt, qui cū molissimo lecto arte colligatus iacere, & resupinatus à meretrice omnis generis illecebris ad Venerem excitaretur linguam suam mordicus abscessam in os scorti cōspuit, vt vel ita imminētē libidinis pestē repelleret. Nos etiam ea facinora omnivacare culpa

Qui sibi mortē consciscunt.

Indi. 16. c. Machabæorum libris, nō sine laude mortem sibi intulisse seu saltem accelerasse legūtur.

Leo. 2. Mac. 6. Auiano Alexandriæ episcopo, quorum alter sibi manum amputauit, quod per illum libidinis ignē ad animum sibi sensit.

Nyceta.

affirmare non audeamus, eam tamen culpam, si qua fuit, non omnino damnabilem iudicamus, quod eam leniorem faceret zelus custodiendæ legis Dei, ac ardens desiderium, non tantum vitandi officendi, sed & præbendi testimonium fidei suæ, ne ex eorum imbecillitate infirmi læderentur, præsertim quum illi in Machabæis non ante sibi vitam abruperint, quam viderent, ipsi certam mortem à tyranno intentari.

2. Macc. 2
et 14.

Quid sens
riendam
qui regi-
litis aut te
ianis sibi
mens ab-
pripit.
yampit.

1. Cor. 13.

Initium sunt seiplos enecatibus, qui aut crapula aut ebrie- tate loc obruunt ac enecant. Nam Sapiens verbum est: In multis scis erit infirmitas, & auditas appropinquabit ad cholis aut te leram. Item, Propter crapulam multi perierunt: qui autē absti- nentis sibi nens est, adiciit vitam. Cæterum, qui ieiuniis, vigiliis, frigo- re, nuditate, reliquisque corporis afflictionibus, sibi vitam vel abrumpunt vel abbreviant, hi (si addit hypocritis) homicidæ sunt: si sycucus animus, leuius peccat, præsertim si studio iu- nandi proximi modum excedant. Caritas enim multa excu- sat. Denique luitis præcepti vim non præstant, qui inimicis suis non condonant, qui opera misericordie erga quoslibet etiã inimicos non exercent, qui pro eis orare detrectent. Bre- uiter, qui eos neque amore, neque obsequio prosequuntur.

P R A E C E P T U M S E X T U M.

Non mæchaberis.

Ordinis
ratio.

Christus
hoc præce-
ptum inter-
pretatur
Adit. 5.
Vis huius
præcepti.
Ira.

Concupi-
scentia.

Iniuria in proximum atrocissima est homicidium, proxi- ma adulterium: vt enim viri nihil coniunctius, nihil cha- rius vxore legitima, ita nulla est contumelia intollerabilior, quam vxor per adulterium constuprata. Iusto itaque ordine hoc sextum præceptum, quod coniugia munit, præceptum illud sequitur, quod corpora & vitam proximorum tuetur ac defendit. Hoc autem præceptum Christus Matth. 5. ad eundem modum interpretatur quò præcedens, docens eò submoueri non tantum externum adulterium, sed & omnem poenitus præteritum adulterij causam ac radicem, atque adeò omnes affectus, qui huc tendunt. Audistis, inquit, quia dictum est antiquis: Non mæchaberis. Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem in ad concupiscendam eam, iam mæchatus est eam in corde suo. Sicut enim ira mater est homicidij, sic concupiscen- tia adulterij. Omne enim adulterij ex concupiscentia nasci- tur. Ergo nunquã radicis sustuleris adulterium secundum leg- is mādaturum, nisi præcideris etiam omnem concupiscentiam secundum

secundum Christi præscriptum ac spiritum. Nam quemad- modum qui fratri irascitur, apud Deum homicidij reus est, qui non magis opus cōsiderat quàm affectum: sic qui concupiscit mulierem alienam, iam mæchatus est eam in corde, idq; etiã non apud homines, apud Deum tamen, qui magis voluntate respicit quàm opus, quæ etiã quæcumque præcipit, toti homini præcipit, quò corpore constat & animo. Quemobrem quum lex dicit, Non mæchaberis: quid aliud vult, quàm ne vel ani- mo vel corpore adulterio te conspurces, ne scilicet corpus li- bidois estuet, ne vè mēs fœda concupiscentia inardescat: Mæ- chia autem nomen est Græci ad significandum adulterij fre- quentius accommodat: hoc tamen loco mæchia appellatio: omnis illicitus concubitus, atque illorum membrorum non le- gitimus vsus venit, idq; nō omnino contra vocabuli ratio- nem. Nā vt adulterari Latinis, ita μοιχευ, Græcis verbum est generale ad omnem corruptionem. Nam & monetã adulte- rant, qui eam vitiant: & adulterant verbum dei, quò illud cor- rupto affectu tractant. Et in hanc certe sententiam non tan- tum euangelium, sed & lex ipsa verus, hoc præceptum inter- pretatur, quemadmodum legimus. Tobiam filium suū docuit se, quum ait: Attende fili mi ab omni fornicatione, & præter vxorem tuam nunquam patiaris crimen scire. Et in Leuitico dicitur: Nō erit meretrix de filiabus Israël, nec scortator de filiis Israël. Et Ecclesiastici. 4. Erubescite ab conspectu mul- tieris fornicariæ, Paulus item Apostolus fornicationem ma- gna quadam vehementia, non vno in loco detestatur ac phi- bet: Hæc est, inquit, voluntas dei sanctificatione vestra, vt absti- neatis vos à fornicatione, vt sciat vnusquisq; vestrum vas suū possidere in sanctificatione & honore, nō in passione deside- rii. Rursus. 1. Corint. 6. Fugite fornicationem. Item Ephes. 5. Fornicatio autem & omnis immunditia, aut auaritia, nec nomi- netur in vobis. Atque adeò hoc crimen abominatur, vt no- lit nos vllam cum fornicariis habere vitæ consuetudinē. Sic legis. 1. Corint. 5. scripsit vobis in epistola, ne commisceamini fornicariis. Item, Si is qui frater nominatur inter vos, forni- cator est, aut auarus, &c. cum huiusmodi nec cibum sumere. Eadem li- bido to- Nec mirum, quò d scriptura doceat, nullam promodum pe- stem turpius, quàm fœdam illam libidinem hominem cōma- tū homi- eulare, atque adeò totum commutare, quæ sanè facit, vt vix nō planè agnoscas hominē eundē esse. Testis est Dauid, quo nemo cor cōnuat.

Mat. 5.
1. Ioan. 3

Ang. que
siont in
Exo. li. 2

Mæchia
appella-
tio hic
venit o-
mnis il-
licitus coi-
tus.

1. Obia. 4

Deut. 23

Eadem li-
bido to-
tū homi-
cōnuat.

1. Reg. 11 datur, nemo magis pius, nemo mansuetior. At is ubi turpissimè libidinis artu exardescit, quàm sit carnalis, excors, ac crudelis, atque adeo lui dissimilimus, quin etiam homicida, ut omnino verum sit, quod Osce, 9. legimus, Fornicario & vini & ebrietas auferunt cor. Et Salomon Prouer. 5. Stillas, inquit, fauus est scortis os, & mollius est quàm oleum collum eius: ve rui postrema illius amara sunt, veluti absinthii, ac acuta eeu gladius. Atque idem etiam Salomon huius rei potèntissimum exemplum est. Nam et si ipse à domino cor sapiens & intelligens nactus fuerit in tantum, vt nullus ante eum similis ei fuerit, nec post eum (vt scriptura testatur) cõsurrecturus sit quispian, tamè quom cœpisset adamare mulieres alienigenas: In quantum mutatus est ab illo Salomone sapièntissimo: Statim enim deprauatum est cor eius per mulieres, vt nõ esset deinceps perfectũ cum domino Deo suo, sed in tantum auersum, vt sequeretur etiam deos alienos, & coleret ille Salomon, nuper omnium sapièntissimus, Astarthen deam Sidoniorũ, & Chamã Deum Moabitarũ, & Moloch idolum Ammonitarũ. Et qui, quæso, (vt omitamus exempla) fieri potest, vt nõ totus auertatur à Deo, quæ libidinibus seruit, quom Apostolus, 1. Corin. 6. dicat: An nescitis, quoniã qui adhaeret meretrici, vnum corpus efficitur: qui autem adhaeret domino, vnus spiritus est: Et statim post: Omne peccatũ, quodcuque fecerit homo, extra corpus est: qui autè fornicatur, in corpus suum peccat. Quod si roges, cur sic, Respondet Apostolus, quod corpus non fornicationi, sed domino, & dominus corpori. An nescitis, inquit, quoniam corpora vestra membra sunt Christi, & quoniam mēbra vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis à deo? Tollam ergo (vt rogans libiicit ille) membra Christi, & faciam mēbra meretricis? Absit: quin potius (vt idem monet) quã nostri non sumus, (empti enim pretio magno sumus) hoc nobis curãdum est, vt prostratis omnibus immundis concupiscentiis & desiderijs, perpetuò glorificeris per eum & portemus Deum in corde & corpore nostro.

3. Reg. 11. Ceterum huius criminis grauitatẽ vel sola proponitio, sicut satis ostendit. Nam vix vllum peccatũ est, quod atro et adulte cius in scripturis punitum legamus, atque illud id quod satis testatur diluuiũ, quo Deus totum mundum perdidit, eo quod Gene. 6.7. omnis caro corruerat viam sus super terrã: perdidit quoque Gene. 19. atque etiã in cinerẽ redegit Sodoman & Gomorram vrbes floren-

Gravissimè semper est peccatum & portemus Deum in corde & corpore nostro.

Ceterum huius criminis grauitatẽ vel sola proponitio, sicut satis ostendit. Nam vix vllum peccatũ est, quod atro et adulte cius in scripturis punitum legamus, atque illud id quod satis testatur diluuiũ, quo Deus totum mundum perdidit, eo quod Gene. 6.7. omnis caro corruerat viam sus super terrã: perdidit quoque Gene. 19. atque etiã in cinerẽ redegit Sodoman & Gomorram vrbes floren-

florētissimas, vt ne ruina quidem super sit, illorumque inco las externis cruciatibus destinavit, quod scortationi & stupris vacarint, quæadmodũ testatur Apostolus Iudas: Sicut, inquit, Sodoma & Gomorra, & finitimè ciuitates, simili modo exornicataræ & abeuntes post carnem alteram, facti sunt exemplũ ignis externi pœnam sustinentes. Præterea sic legimus, vigin tria millia de filiis Israël plaga diuinius immisa ob fornicationem cum filiabus Moab, perisse. Quod exemplũ Paulus 1. Corin. 10. nobis intuentum proponit: Neque, inquit, fornecur, sicut quidã ex ipsis fornicati sunt, & ceciderit vna die viginti tria millia. Hæc enim omnia in figura cõtingebãt il lorum, in quo fines scortatores regno dei excluduntur. Nec dubitat etiam tantus Apostolus, scortatores regno cœlesti excludere, & inferni pœnis mancipare: quom inquit, 1. Corin. 6. Neque scortatores, neque adulteri, neque molles, &c. regnũ Dei possidebũt. Et alibi: Scitote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus etiam, nõ habebit hereditatem in regno Christi & Dei. Rufus ad Hebraeos cap. 13. Fornicatores & adulteros iudicabit Deus.

Porro quom Christus libidinem ac concupiscentiã tanto serio prohibeat, simul quoque prohibet quæcũque Christi tam impudica, laeam vel excitant vel nutriunt, qualia sunt, verba impudica, la sciaue historiarũ, spuræ cantilenæ, imagines indecoræ: deinde oscula, tactus, cogitationes, nimis ornatus & comptus corporis, occasio, & potissimum crapula, ebrietas, desidia, otiositas, somnus, & si quæ sunt similia. Præterea quom prohibuisset concupiscentiam, statim subiicit: Quod si oculus tuus dexter scã dalizat te, erue eũ, & proice abs te: expedit enim tibi, vt percat vnum membrorum tuorum, quàm totum corpus tuum mitatur in gehennã. Et si dextera manus tua scandalizat te, abscide eam, & proice abs te: expedit enim tibi, vt percat vnum membrorum tuorum, quàm totum corpus tuum eat in gehẽ nam Hæc enim docendi gratia per similitudinem dicuntur, non vt quis sitis ipsi amputare debeat genitalia, quom quod me brorum natura mala nõ sit, tum quod hoc proximo præcepto plane, vt fiat prohibeatur. Sed magis his verbis docetur, omnibus concupiscentiarũ occasio diligèntissimè vitanda, adeoque nõ cauendum nobis ab omni eo, quod in ciuimodi peccatũ nos protracturum timemus, etiã si id tam charum ac necessariũ nobis fuerit, quàm sunt oculi, manus & pedes, imò dexter, &

Inde. 1. Caro alte

Num. 25

Scortatores regno dei excluduntur.

Vt præcepti.

Christus prohibet omnia que excitant vel nutriunt libidinem.

Matt. 5

Explicatio per locum

Matt. 5

Ab omni

eo quod

nõ charo

nobis cauendum, ac necessariũ vitandum.

quod per potior oculus. Quid enim non abicere & cōternere potius
trahere
possit in
libidinē
Affectu
animi in
bra.

Gene. 39

Psal. 118

Hier. 9

Mors sp

visualis a

scēdit per

sensum.

Thron. 3

Elioran.

Luc. 2. 1.

Eliero. da

consecra.

diff. 5. ca.

nūquam

rum affectus (qui ipsius quoque membra sunt) præferentem des-
derio regni cœlestis? Principio ergo hoc videtur monuisse
Christus, ut si contingat nos vitæ consuetudinem habere cũ
quo homine, à cuius favore tota nostra felicitas post deū de-
pendere videatur, atque interim suggestione diaboli fiat, in
eius hominis domo aspectum nostrum in mulierculā aliquā
incautius cōiectū, malæ cōcupiscentiæ ignibus inardescere
vel nostram pudicitiam sollicitari, tum potius esse, ut eam oc-
casionem euitemus, ac quā longissimè nos elōgemus (quā-
tumlibet id ingerat doloris aut incōmodi) quāam ut præsentī
periculo nos committamus. Sic castus ille Ioseph dominam
suam, quæ in eum oculos suos iniecerat, ad adulterium sollici-
tans, quoad fieri poterat fugiebat, mallens etiam se in vitæ
discrimen conicere, quāam tantū crimen committere. Atque
hoc est quod monet Psalter: quum Iquit: Auerte oculos tuos,
ne videant vanitatem. Et sapiens Ecclesiastici nono. Virgine
(inquit) nō cōspicias, ne fortè scandalizeris in decore illius:
auerte faciem tuam à muliere compta; & ne circūspicias spe-
ciem alienam. Propter speciem mulieris multi perierunt: &
ex hac concupiscentiā quasi ignis exardescit. Speciem mulie-
ris alienæ multi admirati, reprobi facti sunt: colloquū enim
illius quasi ignis exardescit. Nec mirum: Ascendit enim (vt
Hieremias propheta. cap. 9. ait) mors per fenestras nostras,
hoc est per sensus, quemadmodum idem propheta alio in lo-
co dixit: Oculi mei deprauatus est animam meam. Et Salomon
Proverb. 6. Nunquid, inquit, potest homo abscondere
ignē in sinu suo, vt vestimenta sua non ardeat aut ambulare
super prunas vt non comburantur plantæ eius? Re ipsa com-
perimus, in cœnā ignem quum proximat stipula: ad eundem
modum (Hieronymo teste) flammigero igne percutit fœmi-
na conscientiam pariter habitans.

Quæ quā ita sint, quāto magis putandum est crapulam
& ebrietatem veluti proximam libidinis fomenta, hoc
præcepto refecari? Nam vt Salomon ait Proverb. 26. Quum
desecerint ligna, extinguetur ignis. Proinde apud Lucam tā-
serio monet Christus, vt attendamus nobis, ne fortè grauen-
tur corda nostra crapula & ebrietate. Ad hæc monemur hoc
præcepto prophānum otium securitatem quam maximè vi-
tare,

tere, ac puocamur, vt semper boni aliquid faciamus, vt sem-
per nos dyabolus occupatos iueniat: quo respicit, quod Pau-
lus. 1. Corint. 4. ait: Nolite locum dare dyabolo. Et Ezechiel
Ezech. 13
propheta disertè testatur, olim Sodomitis exitij occasionem
præbuisse: Ecce, inquit, hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis
tuæ superbia, saturitas panis, & abundantia, & otium ipsius &
filiarum eius, & manum egeno & pauperi non porrigebant,
& eleuati sunt, & fecerunt abominaciones corā me, & abstu-
li eos, sicut vidisti. Hæc ergo omnia quitūmus nobis dulcia
videantur, resecāda sunt, & magis eligendum, vt tenuiter, at-
que etiam miserè viuamus, quāam vt abiciamus ī gehēnam.
Præfessif-
sivōremē
dum, ad-
iue sulibi
dinem.
Natura,
nemo con-
tinens.
Prouer. 2

ter, hoc præcepto non solum prohiberi adulterij, atque
Cæterum (vt paulò ante meminimus) Christus etiā do-
Floc præ-
ceptum ē
regide re-
quire af-
firmanti-
nam, qua
chplecti-
tur pluri-
mas vir-
tutes.
Triplem
castitatis
Gen. 2.
1. Cor. 7.
Paulus iquit, Propter fornicatiōnē inuisquisque suā vxorem

quod nā habeat. Verum vt castum & immaculatam seruetur matrimo-
st castum nium, eo non quomodo libet, sed sanctē vt oportet. Alioqui
matrimo- si immodicē seruiatur libidini, aut congressus ita peragatur
 nium. inter fœcundos, vt inde nulla sit spes prolis, talis abusus non
Castamē procul ab adulterio aberit, quemadmodum superius in sacra-
et syme- mentum Matrimonij fufus docuimus. Casta mens & amor
rus amor syncerus coniuges decet, sine quibus coniugium vix coniu-
coniuges gium, sed magis contubernium censetur. Gentes, quę hęc ca-
deceat. sitatis genera vel non nouerunt vel non ritē coluerunt, de-
 lapstæ sunt i vagas ac spurcissimas libidines, propter quas de-

Cacitas se Chanaanos delicturum esse testatur. Et Paulus significat e-
et amen- citatem, & amentiam libidinum pœnas esse. Hoc igitur dico
tia libidi- (inquit) & testificor in domino, vt iam non ambuletis sicut
nis pœna & gentes ambulant in vanitate sensus sicut tenebris obsecrati
Eph. 4. habentes intellectum, alienati à via dei per ignorantiam, quę
Roma. 1. est in illis propter eicitatem cordis ipsorum, qui desperantes
Act. 24 semetipsos tradiderunt impudicitatē. Rursum & alibi Paulus
Mat. 19. impudicitiam impietatis pœnam esse tradit, quia (inquit) nō
Resillunt probauerunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in
tur virgi- desideria cordis eorum in immunditiam, vt contumeliis assi-
nitati o- ciant corpora sua in semetipsis, & cetera quę sequuntur. Ac
foras ac cō- sacis coniectari potest Apostolum, quum coram Felice præsi-
de & Drusilla dicitur, de iustitia, & castitate, & de iudicio
Virgini- futuro dissereret adeo vt tremefactus discederet Felix, i eū-
tas est nō dem modum de castitate disseruisse.

Vnt hodie qui virginitatem matrimonio æquant, atque
 etiam contendunt Christum ac Paulum in aliter laudare
 & suadere virginitatem, quàm vt expeditiores sint ad do-
 cendum Euangelium & ad obeunda ministeria ecclesiastica.
 Et proinde Christus dixisse, qui se castrauerunt propter Euan-
 gelium &c. Nos vt nō dicimus virginitatem aut aliam quā-
 piam virtutem sua dignitate mereri remissionem peccatorū
 & iustificationē: ita cum patribus & ecclesia sentimus, virgi-
 nitatem matrimonio excellentiorem ac longe præstantiorem
 esse, tamen si scriptura testetur multos perfectiores fuisse con-
 iuges, vt Abraham, Isaac & Iacob quàm plerasque virgines.
 Sed aliud est personam personam, quàm virtutem virtuti com-
 parare, vt superius in Sacramentum Matrimonij docuimus.
 Deinde ex Christi ac Pauli verbis colligimus, virginitatem
 donum esse matrimonio excellentius, quod & sua exitia præ-
 mia

nia habeat, quemadmodum habet & ieiunium. Denique ex
 ipso Paulo conuincimus, consilium cœlibatus, nō tantum spe r. Cor. 7.
 etare ad primitiuam ecclesiam, sed etiam ad præsentem. Nec cœlibatū
 tatum ad eos qui ecclesiarum gubernaculis admittuntur, sed cœlibatū
 ad omnes Christianos viros pariter ac fœminas. Idque non
 solum propter docendū vel discendū Euangelium, sed quæ
 maximē vt in hac breuiuscula vita expeditiores simus ad ser-
 uiciū Deo viuenti. Quid enim his verbis apertius, tempus
 breue est, reliquum est, vt qui habet vxores, tãquā nō habet
 sint, & qui sicut, tanquam non sicut, & qui gaudent tanquā
 non gaudent, & qui emunt tanquā non possidentes, & qui
 vtuntur hoc mundo tanquam non vtantur: præter enim si-
 gura huius mundi, volo autē (vt subdit) vos sine sollicitudine
 esse. Qui sine vxore est, sollicitus est quæ domini sunt, quomo-
 do placeat Deo: qui autem cum vxore est, sollicitus est quæ
 sunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est. Et mulier
 inupta & virgo cogitat quæ domini sunt, vt sit sancta & cor-
 pore & spiritu: quæ autem nupta est cogitat quæ sunt mundi,
 quomodo placeat viro. Atque hoc, inquit, ad id quod honestum
 dico, non vt laqueum vobis iniiciā, sed ad id quod honestum
 est, & quod facultatem præbeat sine impedimento dominum
 obsecrandi. Et post pauca: Qui statuit i corde suo firmus, non
 habeas necessitatem, potestatem autem habens suę volunta-
 tis, & hoc iudicauit in corde suo seruire virginem suam, be-
 nefacit, & qui matrimonio iugit virginem suam benefacit,
 & qui non iugit melius facit. Item: Beatorum autem erit si sic
 & permanserit secudum meum consilium: puro autem quod &
 ego spiritum Dei habeam. Hęc ille. Hoc nobis cum aduer-
 sariis conuenit, Euangelium requirere, vt si qui non possint
 continere, potius ducant vxores, ne se libinibus conspurcet,
 neve sint authores alicuius turpis exempli. Deinde qui cœli-
 batus meditantur, explorare oportere suas vires, & diligen-
 ter committi, vt parē viuant. At licere iis qui cœlibatum matu-
 ro consilio spe seruandæ continentię freti voverint, ob obo-
 ram aliquam carnis tentiginem spreta priori professione, cō-
 iugium sine peccato contrahere, id vero non conuenit: quē-
 admodum in secundum præceptum latius diximus. Hęc
 de vi præcepti.

Peccant vero in hoc præceptum initio, idque grauissimē,
 qui adulterium & corpore & animo committunt, hoc est præceptū

Quid cō-
 ueniat no-
 bis cū ad-
 uersariis.

Quid nō
 cōueniat.

Qui pec-
 cāt in hoc

Leuit. 20 qui alterius thorum violant, siue vterque i cōiugio sit, siue al-
 ter tantum, quem lex vetus morti addicit. Sic grauisimè Da-
 uid deliquit, grauisimè etiam punitus; idque in liberis suis
 & vxoribus. Nam & infantem amisit, & videre coactus est
 Abſalon filium decem concubinas ipsius violantē, & de regno
 cum eicere & occidere molientem. Quod futurum ipsi Na-
 than propheta prædixit. Itidem legis libro Iudicum tribum
 Beniamin propè totam à domino deletam fuisse, quòd fecerit
 vitè peccasset i vxorem cuiusdā Leuitæ vi oppressam. Quin
 & Abimelech rex punitus est à Deo, nondum facto adul-
 terio, tantum quia Abrabæ vxorem concupierat. Non Leuius
 peccant, quin interdum grauius, qui suprum committunt
 hoc est, qui inuis pudorem tentat ac corrumpit, quos in-
 dem lex morti addicit. Fit autem stuprum grauius, si puellam
 virginē iam alij desponsam quis corruperit, quem lex morti
 addicit. Si puellam virginem despoderit vir, & iuenerit eam
 aliquis i ciuitate & cōcubuerit cum ea, ambo educti lapidi-
 bus obruentur. Si in agro repererit & apprehendens con-
 buerit cum ea, ipse morietur solus. Grauius etiam peccat qui
 rapum committit, ob quem legis Sichem filium Emor prin-
 cipis Sichimorum cum patre occisum, ac totam simul urbem
 cœruſam esse. Amon quoque quòd rapuisset & vi oppressisset
 Thamar sororem suam à fratre suo Abſalon inter coniuſan-
 dum obrunctus est. Grauisimè verò in hoc præceptū com-
 mittunt, qui naturæ ius violant, nō temperantes ab iis à qui-
 bus abstinendum esse natura iudicat, quos lex etiam meritis
 reos facit. Omnis, inquit, homo ad proximam sanguinis sui
 non accedit, vt reuelat turpitudine eius. Item qui dormierit
 cum nouerca sua & reuelauerit ignominiam patris sui morte
 moriantur ambo. Item si quis dormierit cū nuru sua vterque
 moriatur. Paulus Apostolus virum Corinthium (qui nouer-
 cam suam duxerat) tradidit satanæ vexandum in interitum
 carnis. Et grauius corripit Corinthios, quòd inter eos talis
 omnino audiret fornicatio, qualis nec iter gētes, vt vxorē
 patris sui quis habeat. Est & incestus spiritalis, veluti cum
 quis virginē Christo desponsatā & perpetuè castitatem pro-
 fessam violat. Quemadmodū & adulteriū spiritale est, quòd
 est in omni quidem crimine committitur, peculiarius tamē
 in Apostata, cum quis à cultu veri Dei recedit ad cultū dæ-
 moniorum, de quo palsim in prophetis, quod ad primū præ-
 ceptum

ceptum propriè pertinet. Deinde etiam peccant i hoc præcep-
 tum, qui quomodolibet fornicantur, etsi mulier neque cō-
 iunx neque prima, neque virgo sit, q̄ & lex vetus dicat. Nō
 erit meretrix de filiabus Israël, nec scortator de filiis Israël.
 Omnium verò grauisimè delinquit qui peccatum cōtra na-
 turam (quod piæ aures abhorrent) committunt, ob quod potit
 sumum Sodoma & Gomorra, cum reliquis tribus ciuitatibus
 igne & sulphure funditus euerſæ ac cōsumptæ sunt. Id quod
 patres rectè matum appellauerunt, vel ob id, quòd de eo sobriè
 ad promiscuam plebem loquendum fit, ne innocentes animi
 offendantur. De quo peccato habes Exod. 22. Leuitici. 18. &
 20. & Romanorum primo. Hæcenus de committētibus cras-
 sam illam Mœchiam & Fornicationem.

Quintiam secundum Christi doctrinam non tantum i iu-
 co sunt, ac iaternis concupiscentiis vtuntur & æstuant, sed &
 qui matrimonio abutuntur, in venerem impetuofam ac illi-
 citam coniuſe ruentes. Item qui coniugem repudiant,
 Matth. 5. Qui debitam beneuolentiam denegant. 1. Corinth.
 7. Qui vxorem despiciunt, aut non ex animo diligunt, Ephe-
 ſio. 5. Qui contra coniugem amarulenti sunt. Colof. 3. De-
 inde qui impudicis verbis seu cantilenis libidinem nutriunt,
 Galat. 5. Corruptant enim bonos mores colloquia praua,
 Corinth. 15. Qui conspectu, tactu, ac osculis se contaminant,
 Matth. 5. Osculum enim mulieris, quoddam pigus est venci-
 ris, & per oscula etiam amantium spiritus inter se se transfundit.
 Quo fit vt qui aliorum amoris se exponit aliorumque
 amoris pignora accipere gaudet, adulterio occasione struat
 moliatque. Quāobrem quis non videt consuetudinem illi-
 citam planè nefariam ac damnabilem esse, quia aliebi i vnum
 eundemque lectum masculi & foemine inuupte nupteque se
 recipiunt, quod & ibidem apud magnates, non tantum non
 turpe putatur, sed laudi etiam ducitur. Sed mira quadam ex-
 citate qua dyabolus eorum animos perfringit. Nā si oculos
 auertere iubemur ne alterius coniugem inspiciamus. Item si
 recte sentit Hieronymus puellā virginem sic educandā, vt
 ne quidem cum mulieribus lauet, ne e ad nuptias etiam cū
 matre pergat. Quis neget hunc abusum, ipsissimam esse pu-
 dicitæ prostitutionem vt unque effunduntur exultationum
 fumi in peccatis: Nam vt asserant ij, se inhonestè quid neque

Peccatū
cōtra na-
turam.

Gen. 19.

Peccatū
mutum.

Leu. 5.

Necessa-
ria cōſue-
tudo.

Mat. 5.

Et ieron.

Mat. 5.

agere, neque loqui, fieri tamen non potest, quin caro tentigine & pruritu concitata nescio quid suadeat. Ne quid interrim grauius dicamus, profecto verum est quod ille ait: Cum proximat stipula, incendit ignem, vt merito de tam carissimovicio gloriari desinat, qui præ aliis honestatis gloriam sibi vendicat. Præterea ab huius legis censura inuines non sunt, qui crapula & ebrietate, desidio, otio, ac somno luxuriæ flammæ concitant: Nolite (inquit Apostolus) inebriari vino in quo est luxuria. Et Proverbiorum. 20. Luxuriosa res vinum, & tumultuosa ebrietas: quicunque his delectatur non erit sapiens. Notus est verficulus, Venter vino æstuans facillè deumpat in libidinem. Breuiter omnes in hoc præcepto peccant, vel qui domum, copiam, locum, tempus, auxilium commodant ad libidinis operam, quod omnium turpissimum faciunt lenones, vel qui vllam occasionem vnde excitari libido potest, vel præstant vel non vitant.

R R A C E P T V M S E P T I M V M.

Non furtum facias.

Ordinis ratio.

Post corpus seu vitam, & vxorē (quæ corporis & vitæ pars est) externa quoque bona, sine quibus nõ viuunt, iter clara habemus. Iure itaque, quod de non furando est, superiora præcepta consequitur. In quo quidem præcepto vti in ceteris à parte totum intelligimus: vt furti nomine omnem iniustam vsurpationem, affectionem & cupiditatem rei alie nõ accipiamus, Quin Christus docet hoc præcepto, non tantum prohiberi omnem auaritiam, fraudem, & ipsortationem, sed & de regione requiri summam animi sinceritatem ac simplicitatem, deinde etiam benignitatem ac liberalitatem erga proximū egētem. Si quidem colloco vbi decalogū interpretatur Matt. 6. ac de consummata iustitia præcipit, docet in omni actione, quæ nobis cum proximo est, hanc regulam ad vnguem (vt aiunt) tenendā, vt omnia sic faciamus alteri quemadmodum euangeliū velim⁹, vt in vicisim nobis ab altero fiat: quæ regula veluti Lyca. Facilius quidam lapis est, ad quam conscientia nostra applicata rati nõ facillè diuidicauerit, non huius præcepti rea sit.

Regula euangeli rati nõ facillè diuidicauerit, non huius præcepti rea sit.

Rursus cum præcipit, vt omni petenti demus, & volentē nobis mutare, ne auersemur, beneficentiam & eleceperes sibi mo syoniam in pauperes ad nobis requirit, subindicans externa vendicā bona sic esse nostra, vt tamen eorum partem egentes sibi vdicent,

sibi vdicent, (quod & superius docuimus) quo minus absurdum tibi videbitur quod Sapiens Proverb. 6. dixit: Non est grandis culpa cum quis furatus fuerit. Loquitur enim de homine, quem inuitabilis vitæ necessitas ad furandū impellit, quæ planè vel miouit, vel tollit culpam, quandoquidem mortali subdit: Furatur vt esurientem impleat ventrem. Quamquam etiā quod Salomon dicit furti culpam nõ esse grandem aduiterij criminis omniū grauisimi respectu, cuius cõparatione furtum ex necessitate commissum longe minoris culpe est dictum esse videtur. Alioqui furtū etiam quod est atinet erimum grauisimum, si tamen vel manuum labore vel alia quacumque ratione fames pelli possit. Ceterū quod Exodi 3. cap. Dominus per Moysen Hebræis mandasse legitur, vt acciperent ab Aegyptiis vasa aurea & argentea, & vestes pretiosas, vtq; deprædarentur seu spoliarent Aegyptiū, nihil habet cum hoc præcepto cõmune. Nec illi Deo obtemperantes furtum cõmiserunt, sed Deo iubente impleuerunt mysterium. Mandatum Dei erat, cuius est terra & plenitudo eius, de quo iudicandum nõ fuerat, sed obedientia tantū præstanda. Ille enim nouit quā iuste mādauerit: ad seruum autem pertinet obedienter facere, quod ille mandauit, qui cum à priuata cupiditate mentem defecatam habet, ac Dei iulionem insequitur, peccare omnino non potest. Sed vt ad vim præcepti reuertamur, ea in primis in hoc sita est, vt ab omni fraudulenta vsurpatione rei alienæ penitus abstineamus. Impungunt ergo in primis in hoc præceptum qui rem alienam fraudulenter cõtrestant inuito domino. Videte (inquit Tobias) ne forte furctus sit hœdus, reddite eum dominis suis quia non licet furctus aut edere ex furto aliquid, aut contingere. Iam etiā olim tale crimen lege Moisaica nõ plesteretur morte, vt videre est Exodi cap. 20. Nihililo scelus tamen non iniuste agunt magistratus, qui insequentes præsentēs leges & patriæ mores suscipiunt. Neque enim lex iudicialis & politia Moysi in gentes etiam trāsita est, sed Docet Euangelium præsentibus magistratibus obediendum esse. Quibus etiam potestatem legitimum cõdendarum præbet, ac vt in fontes ac pacis & cõmunis societatis perturbatores fuerit animaduertant, permittit. Sed tamen viderit magistratus, ne sint appetentes sanguinis, ne acceptores personarū, neue furculum qui vel ob necessitatem quid modicum furatus est, spem etiam frugis melio-

Quomodo intelligendum, quod Salomon subdit: Furatur vt esurientem impleat ventrem.

Prover. 6. Furtum graue peccatum.

August. quæstionū in Exod. lib. 2. Psal. 23.

Vt præcepti. Qui peccet in hoc Tobie 1.

As peccet magi- gstratus qui furti mortis ad- iudicant.

Politia Moysi non trāsita est, sed Docet Euangelium præsentibus magistratibus obediendum esse.

Qui furti in gētes. Sed Roma. 13. Mat. 23. Quid vbi dicitur ma-

Mat. 22. nosis spiritibus (qui census & vectigalia veluti rem iniquam
1. Petr. 2. damnant) viliū suæ seditionis præsidium afferant. Nam &
Rem. 23. tributa ac vectigalia ex Christi præcepto solueda sunt, & *pa-*
Mat. 17. reodum magistratibus, etiam iniqua iubentibus, modò non
Rama. 11. præcipiant quid contra verbū Dei, quòd & Christus tributū
 soluerit, & per Paulū soluenda mandauerit. Sed de hoc satis.

Insuper Iudices qui iustitiam ac iudicium (quæ gratis im-
 partienda sunt) diuident, grauius in hoc præceptum pecca-
 re putandi sunt. Nam id quàm graue sit satis declarat *Moses*
Exod. 23. Non accipias, inquit, munera quæ exerceant præ-
 dentes, & subuertunt verba iustorum. Rursus *Deuterono. 16.*
 Non accipies personam nec munera, quia munera exerceat
 oculos sapientium, & mutant verba iustorum. Iustè quòd ius-
 tum est exqueris. Iustè verò quod iustum est exequitur, qui
 ad defensionem iustitiæ & virtutis æmulatione, non amore
 præmij temporalis excitatur. Ietro sacer Mosis, iudicem eli-
 gendum sensit eum, in quo sit sapientia timor Dei, & veritas,
 & qui oderit auaritiam. Et propheta vbiq; iudicū cupidita-
 tem detestantur, veluti *Esaiæ 1. & 3.* Hieremias *yo.* Ezechie.
lis 22. Micheæ *3.* Sophonia *5.* Prouer. *28.* Nec tantum pec-
 cant magistratus hæc facientes, sed & à suis præsidibus, Vica-
 riis, Officialibus, aliisque ministris fieri permittentes, quòd
 non solū digni sint morte qui faciunt, sed etiā qui cõsentiant
 facientibus. Quid in morte digni? cõtra quos as-
 sidua pauperum oppressorū vox in cælum clamat. Quemad-
 modum *Exod. 22.* scribitur: Viduæ & pupillo non nocbebitis.
 Si læseritis eos, vociferabuntur ad me, & ego audiam clamore
 eorum, & indignabitur furor meus, percuti inique vos
 gladio & erunt vxores vestrae viduæ, & filij vestri pupilli.

Prelati eidem: Non minus peccant in hæc legem Ecclesiastici præ-
 sides, qui indignos accepta pecunia ad gubernacula Eccle-
 siarum admodum. Nam vendentes (quod gratis committi ac-
 dari debeat) nonne furant? Qui Hieroboam illam imitati-
 tur: de quo scriptum est, Quicumque volebat, implebat manū
 eius & fiebat sacerdos excelsorum, & propter hæc causam
 peccauit domus Hieroboam, & auersa est, & delata de super-
 ficie terræ. Deinde quis non videt in hoc præceptum quam
 grauisimè peccare sacrilegos, qui sacra prophanāt, qui tem-
 pla demoliuntur, qui prædia ecclesiæ distrahūt, qui templo-
 rum facultates diripiunt, qui Clericos & Monachos supra modum

*Iustè qd
 iustum est
 exequen-
 dum.
 Exod. 18
 Quasi
 iudex eli-
 gendus.*

*Prelati
 simonia-
 ci.
 Mat. 10.
 Acto. 5.
 2. Reg. 5.
 Sacrile-
 gi.*

micillius extrudunt ac victu priuāt? Quos merito terreat Bal-
 thazar apud Danielem, & Heliodorus qui templum Hieroso-
 lymis despoliaturus, subito concidit in terram, & multa cali-
 gine obrutus, è templo semiuiuus eiecus est. Item Antiochus
 ille, quem dirus viscerum dolor (templum expoliare tentan-
 tem) apprehendit, sic vt de corpore impij vermes scaturirēt,
 ac viuentes in doloribus carnes eius effluerent, adeò vt odor
 etiam illius & fetor exercitum peculatores, qui supplant ex Ara-
 rios publico, Plagiarij qui abducunt aliena mancipia seu libe-
 ros, Abigei qui abducunt aliena iumenta aut pecudes. Peccat
 item Vsurarij in hæc legem, quòd vsuram, & lex abominetur
 & euangelium damnet. Vt legem solumus, Euangelij doctri-
 na quæ latius se porrigit sic habet, Si mutuum dederitis his
 à quibus speratis recipere, quæ gratia est vobis? Nam & pec-
 catores peccatoribus fœnerantur vt recipiant aqualia. Ve-
 runtamen mutuum date, nihil inde sperantes.

Vt & furtorum quædam genera testiora, sed non minus
 scelerala, qualia cõmittūt qui mercenarios debita merce-
 de fraudāt, cõtra quos Iacobus cap. 5. inclamat: Ecce (inquit)
 merces operariorum, qui messuerunt regiones vestras, quæ
 fraudata est à vobis clamat, & clamor eorum in aures Domi-
 ni Sabaoth introiuit. Quo fit vt in hunc modū Leuiticus mo-
 neat: Non morabitur opus mercenarij tui apud te vsque ma-
 ne. Vicissim peccat operarius, qui aut non præstat quod pol-
 licitus est, aut infidè præstat, is enim si mercedem integrā ac-
 cipit, fur est. Qui monetam publicam adulterāt, furibus de-
 teriores sunt: Impostores, qui fucata, veluti fictitias gemmas
 pro veris ac natiuis diuident, & reuera fures sunt. Eodem
 crimine conopole & aurigæ se reos faciunt & inuoluūt, qui
 aquam sulphuratam, aut lixiuum vendunt pro vino. Et in-
 sitores (qui iniquo pondere & fallaci mensura emptorem
 circumueniunt) furibus peiores sunt. Non habebis (inquit
 lex) in sacculo diuersa pondera maius & minus. Et iterum,
 Nolite facere iniquum aliquid in iudicio, in regula, in pon-
 dere, & mēsurā. Ad hæc qui calumniant pauperem, id quòd
 crebro fit fraudulentis litibus, aut aliis etiam dolosis commer-
 tis quibus illi hoc agunt ac cõtendunt, vt egeni ius vel euer-
 tant vel saltem impediunt, huius præcepti censuram non eu-
 adunt. Nam & calumniam mēdacem Sapiens (supra mortem

*Psal. 14.
 Ecce. 8.
 22.
 Luce 6.
 Furti-
 tiora.*

*Adulte-
 rates non
 netam.
 Imposto-
 res.
 Oenopo-
 la.
 Aurigæ.
 Instructores
 Calumnia-
 tores.
 Ecclē. 2.6
 P P ij*

Ezec. 26. grauem esse asserit; & Ezechiel dominum loquentem facit in hæc verba populi terræ calumniabitur calumniam, & rapiebant violentem: egenum & pauperem afflixerunt, & aduenam opprimebat calumnia absque iudicio, & effudi super eos indignationem meam. Item apud Zachariam cap. 7. legis viduæ & pupillam & aduenā & pauperem nolite calumniari, & malum vir fratris suo non cogitet in corde suo. Neque verò ob id secum gaudeat isti, quod scilicet per calumniam ditescit, aut quod tententia secus quam oportebat exorta superiores euadant. Nam scriptum est, Qui calumniatur pauperem vt augeat diuitias, dabit ipse ditiori, & egebit. Et Sapiens Ecclesiast. 4. Si videris, inquit, calumnias egenorum, & violenta iudicia, & subverti iustitiam in prouincia, ne mireris, **Extrude-tes merces quæti pos sunt.** quia excessu excellit est illius. Rursus qui merces suas vendunt, non quanti debent sed quanti possunt, quis excusabit quæti pos sunt? quum prophetam dicentem legamus: Audite hoc, qui conteritis pauperem & deficere facitis egenos terræ, diceat, quædo transibit mensis & vendudabimus merces: & sabbatum, & operiemus frumentum, vt imminuamus mensuram & augeamus solum & supponamus stateras dolosas vt possideamus in argento egenos & pauperes pro calciamentis, & quisquillas frumenti vendamus? Et paulò post subditur: Iurauit dominus, si oblitus fuero vsque in finem omnia opera eorum. Molitores etiam ac Pistoros veteri dicitur fures appellentur, sed iij demum recte ac iure qui rem alienam vel subtrahunt vel vitiant.

Molito- res. Pistoros.

Clerici qui socij furum.

I Am si hæc obtinent in rebus prophanis, quanto magis in censibus ecclesiasticis, quorum Clerici & sacerdotes dispensatores tantum sunt, non domini: Quæ de re Clerici & sacerdotes, qui census Ecclesiasticos accipiunt nec ea prestare conantur, ob quæ illi sunt instituti, aut qui sacerdotij census accipiunt, cum abhorreant à sacris. Idem qui ecclesiæ patri- monium cum scortis & potatoribus decoquunt, & pauperes negligunt, quos non dubium est infidelium dispensatorum pena afficiendos. Sic enim legis apud Lucam Dominum dicentem: Quod si dixerit seruus in corde suo: moram facit Dominus meus venire, & coperit percutere seruos & ancillas, & edere & bibere & inebriari: veniet Dominus serui illius in die qua non sperat & hora quam ignorat, & diuidet eum, partemque eius ponet cum hypocritis.

Ezec. 12.

Postremo, quisquis fratri suo malum cogitat, & regulam euangelicam de nõ faciendo alteri, quod sibi fieri nolit, non insequitur, is ab huius præcepti transgressione omninò excusari non potest. Id verò omitendum non est, peccatum quod usurpatione rei alienæ committitur, non aliter condonari, nisi integra fiat ablata rei restitutio. Vulgatum est Augustini verbum, Peccatum non dimittitur, nisi ablatum restitatur. Et pulchrè Chrysoctomus in opere imperfecto: Quælis, inquit, Præcessit offensio, talis sequatur reconciliatio. Et post pauca: Si operibus quenquam offendisti, redde que abstulisti, & penitentia, iuxta illud Zachari: Domine, quæcunque fraude abstulisti reddo in quadruplo. Et statim post: Alio- qui nisi quem factis læsisti, factis placueris, sine crusa oras ad dominum, sine causa elemosynas facis de rebus quibus alios expoliasti. Quid prodest tibi, si alter pro te oret ad dominum, alter autè à te fraudatus, aduersus te ingeniscat ad Deum? Quod tamè sic accipe, si restitutio fieri possit: si secus, adesse saltem debet prompta voluntas alienum restituendi, aut si ignoretur is, cui restitutio facienda venit, de mammona iniquitatis pauperes subleuadi erunt, quemadmodum & superius nos dixisse meminimus.

Ceterum, Christus præter hæc omnia quiddam etiã ma- ius requirit, vt hoc præceptum adimpleamus, nisi rui vt liberales etiam sumus in proximis: adeo vt gehenna dignos esse pronuntiet qui in pauperes & egenos, quum possunt & sentit. res exigit, non impendunt. Quod parabola de diuite epulo- ne & Lazaro satis ostendit, Lucæ 16. Quamobrem tam serio monet Christus, vt elemosynam faciamus, quum ait: Verum tamen quod superest, date elemosynam, & ecce omnia mun- da sunt vobis. Et iterum, Facite vobis sacculos, quum vetera- scunt, thesauri non deficientem in cellis. Tanta vero est misericordie exhibendæ proximo apud Deum ratio, vt Christus Lucæ 11, Matth. 25. testetur. se in extremo illo iudicio iustis, qui misericordie opera in proximis exercuerint, regnum celeste red- diturum: regione vero impios, qui eadem opera facere neglexerint, æterno igni micipaturum. Admonet denique hoc præceptum nos frugalitatis ac sedulitatis, ne scilicet nostra culpa in inopiam ruamus, sed magis manibus laboremus vt frugalitatis suppetat vtq; impartiri possimus ei qui eget, quemad- modum Paulus ait: Qui furabatur, non amplius furetur, ma-

Matth. 7. Peccatū nõ dimittitur, nisi restitutum ablatum August. Chrysin opere im- perfecto. Lucæ 19.

Quid a- gendū ubi restitutio fieri non potest.

Supra in- uisacramē- to penite- tiae requi- ritur perfectio nemini iusti- tiae requi- ritur. Lucæ 11, Matth. 25. August.

Admo- nemur frugalitatis.

gis autem laboret operando manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti, Ephes. 5.

OCTAVVM PRÆCEPTVM.

*Non loqueris contra proximum tuum
falsum testimonium.*

Ordinis ratio. Hoc præceptum pertinet principaliter ad minuendum iudicia.

A parte totius religitur.

Falsi testimonij nõcquid continetur.

Cognata vitia mendacii & furtum. P'is præcepti.

Matth. 12.

Post præcepta secundæ tabulæ, quibus mandatur, ne quo modo fratrem nostrum opere lædamus, tum in corpore, tum in bonis, fratres decenti ordine subnectitur præceptum, quo precipitur, ne vel verbo fratrem lædamus. Vti enim per superiora, personæ, coniuges, ac res proximorum ab iniuria vindicatur, ita postremo sinceritatem iudiciorum (quæ ad defensionem illorum omnium diuinitus instituta sunt) requirit. Quemadmodum autem in superioribus præceptis, à parte totum rectè intelligitur, veluti cum idololatriæ nomine, nõrãtum illa crassa, sed & illa cordis & interna venit: item per iurij nomine ois illicita nominis Dei vsurpatio, sabhati iur omnis spiritalis vacatio, ad hæc homicidij nomine ois proximitas in personam redundans, mæchiæ verò omnis illicitus coitus, denique furti nomine omnis noxa rebus proximi illata: sic absurdum non est sub falsi testimonij titulo cõtineri omnem noxam, qua per linguam proximum afficim'. Hoc enim apud Mosen frequens est, ut in signe aliquod exemplum ponat, ac vt postremo affectu simpliciter prohibeo, omnes etiam causas & occasiones, quibus sit vt ad illum eatur, damnatos esse velit. Rectè item hoc præceptum, quod omnem linguæ abulum, atque omne mendacium vetat, superiorum quod furtum prohibet proximè subnectitur, quod scilicet cognata vitia sint, mendacium & furtum. Ve enim qui mæchri nõ solet, furtum multo minus committit: ita raro fit, quin mendaces etiam furentur.

Christus perfectionis magister vim hui' præcepti ad corpus ipsum & affectus transfert, docens etiam eum contra proximum falsum testimonium dicere, qui vel dicere cogitauit, si detur cogitatio: Quæ, inquit, procedit de ore, de corde exiunt, hoc est ea que in corde latent, & quum præbetur occasio, fors erumpunt, coniungunt hominem, de corde enim exiunt cogitationes malæ, falsa testimonia, & blasphemias, Deinde Christus docet hoc præcepto contineri, vt nedum à me

dacio,

dacio, sed ab omni verbo otioso quod ad rem non pertinet, temperemus: Dico, inquit, vobis, quoniam omne verbum otiosum quod loquuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicij. Et Paulus magistri sui interpret. Ephes. 5. ait Turpido, au: stultiloquium, aut scurrillitas, quæ ad rem nõ pertinet, nec nominetur in vobis. Item. 2. Timoth. 2. Prophana, inquit, & vaniloquia deuita: multi enim proficiunt ad impietatem. Preterea Christus monet cauendum ab omni hypocrisis, hoc est simulatione & dissimulatione (quum inquit) Caute à sermone phariseorum, quod est hypocrisis. Itè, prohibet omne temerarium iudicium de proximo, quum inquit: Nolite iudicare, & nõ iudicabimini: nolite condemnare, & nõ peris cõdemnabimini. Et paulo post: Quid autem vides festucam Matth. 7 in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo non vides? aut quomodo dices fratri tuo: frater, sine eiciam festucam de oculo tuo, & ecce trabs est in oculo tuo? Hypocrita, eice prius trabem de oculo tuo, & tunc videbis eicere festucam de oculo fratris tui. Atq; alibi monet, ne secundum faciem iudicemus, sed vt iustum iudicium iustificemus. Nec tãtum prohibet detestabile merarium iudicium quod externè sit, sed & animi: hoc est ne iudicemus male de proximo sentiamus, sed vel omnia in meliorem partem interpretemur, vel infirmitatem seu vitia proximi patier feramus, atq; etiam tegamus. Atque, hoc est quòd nos misericordes esse vult, hoc est dextro ac cãdido corde erga proximum. Atque huc spectat insignis illa parabola de phariseo erga publicano. Denique Christus requirit in nobis nõ tantum linguæ, sed & cordis veritatem, simplicitatem, ac sinceritatem. Vt non aliter lingua loquatur, quàm quod mens sentit: nam quum verbum cogitationis nuntius sit, qui fieri potest quin peccatum committatur, si verbum aliud enuntiet, aliud mens vix cogitet: neutrum enim suo officio rectè desungitur. Quod & tunc. Psaltes non tacuit, qui tales describens, ait: Corde & corde loquuti sunt. Qui & alibi eum demum in tabernaculo Dei habitaturum pronuntiat, qui loquitur veritatem in corde suo, qui non egit dolum in lingua sua.

Ed inquires: Si hæc huius præcepti ratio, quomodo excusabis Abraham & Isaac, qui (ne interficerentur propter vxores suas) eas sorores suas nuncuparunt, dissimulantes coniuges esse? Item, quomodo Iacob defendes, qui vt se Esau simularet, manus & collum pellibus hærdorum circumdedit? 17.

Caendit Ab os hy- No os hy- lite iudicare, & nõ iudicabimini: nolite condemnare, & nõ peris cõdemnabimini. Et paulo post: Quid autem vides festucam Matth. 7 in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo? Hypocrita, eice prius trabem de oculo tuo, & tunc videbis eicere festucam de oculo fratris tui. Atq; alibi monet, ne secundum faciem iudicemus, sed vt iustum iudicium iustificemus. Nec tãtum prohibet detestabile merarium iudicium quod externè sit, sed & animi: hoc est ne iudicemus male de proximo sentiamus, sed vel omnia in meliorem partem interpretemur, vel infirmitatem seu vitia proximi patier feramus, atq; etiam tegamus. Atque, hoc est quòd nos misericordes esse vult, hoc est dextro ac cãdido corde erga proximum. Denique Christus requirit in nobis nõ tantum linguæ, sed & cordis veritatem, simplicitatem, ac sinceritatem. Vt non aliter lingua loquatur, quàm quod mens sentit: nam quum verbum cogitationis nuntius sit, qui fieri potest quin peccatum committatur, si verbum aliud enuntiet, aliud mens vix cogitet: neutrum enim suo officio rectè desungitur. Quod & tunc. Psaltes non tacuit, qui tales describens, ait: Corde & corde loquuti sunt. Qui & alibi eum demum in tabernaculo Dei habitaturum pronuntiat, qui loquitur veritatem in corde suo, qui non egit dolum in lingua sua.

Questio Gene. 12 vxores suas) eas sorores suas nuncuparunt, dissimulantes coniuges esse? Item, quomodo Iacob defendes, qui vt se Esau simularet, manus & collum pellibus hærdorum circumdedit? 17.

Exod. 1. Deinde, qui tubere obſterices Aegyptiorum, quæ & laude timoris domini Dei atque etiam beneficia ex mēdacio vidē

Iofu. 2. 6 Iofu, 2. 6 Præterea, qui factum eſt, dices, Raab meretricis ad eō non damnetur ob mēdacium illud, quo ſic ut Hebræorum nuntios apud ſe latentes iam dudum abuſiſſe, ut & ob tale facinus in Hebræorum familiâ, quin etiam in Chriſti genealogiam ſit aſcitæ? Deniq; qui ſit (rogēs) quōd Iudith tantopere celebratur, quæ Hoſofernem mentiendo decipit, ac interemit? Hunc nodum vt diſſoluant patres, mēdacium triplex faciunt, officioſum, iocoſum & pernicioſum. Mēdacium officioſum id appellant, quod nulli nocet & alicui prodeſt etiam quod neceſſitatis ratio pietate, miſericordia, aut zelo religionis ſuadeat, quod ammodo extorquet, etſi interim alij nocere videatur: hoc vt patres non ducant crimē eſſe capitale, non audent tamen pronuntiare omnino non eſſe peccatū quin etiam peccatū eſſe diſſimulant, ſed excuſabilis, ac veniale, quōd non ſint committenda mala vt eniant bona, nec etiam qualecunq; peccatum perpetrare liceat pro redimēda vita. In patribus ac cæteris piis quos obiectio recentiaſtialium quoque ſpectandum eſt, nempe animus ab omni fallēdi propoſito penitus alienus. Ad hæc ad obſequendum ductibus ſpiritus totus paratus, myſterio etiam ac ordinationi Deitatus ſubſeruiens, vt interim ſileamus ſanctorum quum verbum facta ſic temperata fuiſſe, vt vix eos commiſiſſi mendacij arguere poſſis. Abrahâ enim & Iſaac in vitæ diſcrimine apud impios conſtituti, nō omnino mentiti ſunt, quæ & affirmarint vxores ſuas, ſuas etiam eſſe ſorores, quemadmodū Abraham regi Abimēlech mendacij cum inſtimulanti, reſpondit: Verē ſoror mea eſt, & ſilia patris mei, & non ſilia matris meæ, & duxi eam vxorem. Hebræis enim omnes, quotquot de vna cognitione ſunt, fratres & ſorores appellantur. Quod autem Jacob feciſſe legitur, planē miſticum eſt, electiōi Dei ſubſeruiēs: nec omnino falſum erat, quod dicebat Jacob ſe eſſe primogenitum, quum Eſau ipſi primogenita ſua vendidiſſet, & Dei electioe primogenitus cenſeretur, quemadmodum & nos dei dono & beneficio per ſūdem Abraham filij dicimur: in benedictionem Hebræis quidem ex carne Abraham descendētibus promiſſam, ſed ob inſidelitatē ablatam, ſubrogati, Iudæam, quàm non vacet myſterio: quōd facere Aegyptiacæ illæ obſterices: Raab, item ac David: denique Iudith illa memorabilis

Indit. 13.

Dilutio.

Aug. de

mēdacio

ad conſen-

tium.

Triplex

mēdacij,

officioſū,

perniciōſū,

Nullum

peccatū

cōmittē

dū etiam

pro redimē-

da vita.

Fratres

et ſorores

apud Eſe-

bræos.

rabilis formina de Hoſofernē triumphans, non eſt hic dicendi locus. Tantū hoc ex Auguſtino memorabimus, quōd obſterices illæ ob id remuneratæ non ſunt, quōd mentitæ fuerint, ſed ob pietatem erga Deum, quia ſcilicet in ſanctis Hebræorum liberare ſtuduerunt: nec Raab cōmendatur mēdacij nomine, ſed quōd certa de volūtatē Dei, piæ egiſſet in liberandis nuntis Hebræorū. Non ergo temerē culibet hæc ſanctorum exempla imitanda ducimur. Quis enim poſt aduertum Chriſti dominici (qui omnibus tyris & figuris veteris legis, in quibus omnia contingebant, ſinem fecit, qui ſolus gratia ſanctorum & veritatem attulit) dicere audeat, ſe inſtigante ſpiritu vel officioſe mentiri? Cerce Chriſtiano homini potius expectanda mors fuerit, quàm vt fidem fallat, aut vt mentiatur, vel apud impios, etiam pietatis cauſa. Nam ſibi quiſque dictum putare debet, quōd Eccleſiaſtici ſeptimo ſcribitur: Noli velle mentiri omne mendacium. Deinde omnino cauēdū eueniant bona? Mēdacium autē iocoſum eſt, quod vt nemini obest, ita & nemini prodeſt, oblectandi cauſa dictū, quōd eſt capitale non ſit, minus tamen licet quàm illud officioſum, futurū etiam capitale, ſi aſiduitate aggregauerit, quod fatis reſta tur locus ille Eccleſiaſt. 5. Noli mentiri omne mendacium: aſiduitas enim illius mala eſt: Et Paulus damnat omne ſtultiloquium, atque etiam vrbaniſſimam, quam vocant, ac rem non pertinentem, ac præcipit vt ſermo noſter ſale conditus ſit. Nec mirum, quōd & de omni verbo otioſo reddendam eſſe rationem in illo iudicio, Chriſtus affirmat. Nec tamen propterea putandum eſt præcipi, ne etiam docēdi cauſa adhibeantur docti apologi aut parabolæ pietatē an nexam habentes, modò non neſciat auditor, quo animo & quorſum verba quæ audierit, dicta ſint. At qui loquacitatis vitio, vel delectatione mendacij (qua ſe factos putant) mētiuntur, idque ad eū modum, vt vel hinc vanè placeant, vel vt audientes, vana credulitate ſubant ac fallant, qui quomodo excuſari poſſint non videmus. Quamobrem, noſtra ſententiâ, nō leuiter peccarunt, qui hactenus è ſuggeſtis, loco Euaſgelij aniles fabulas ac ex-

Aug. de mēdacio.

Nō temerē quibus libet ſibi ſunt ſibi ex- peries ſit ſanctorū exciplex terne imi tanda.

Nō committēdū mēdacij etiā vitæ mēdacium ſit.

Mēdacij iocoſum.

Eph. 5.

Licet conſonatori vti ſimili tudinib. Taxatur abuſus.

pla spudenter cōficta vulgo p̄dicarūt, q̄ hoc ipso non vulgare suspitioē ac cōtumeliā doctrinā h̄dei , quā protestētur, attulerūt. Rectē dixit Augustinus: Si ad scripturas sacras admittā fuerint mendacia, nihil remanet in eis soliditatis.

Mendacium perniciosum seu malignū id iure censetur, quod nulli prodest & aliis nocet, hoc est quod eo sine dicitur, vt, primo, vel vitæ, vel famæ, vel bonorū externorū iacturā afferat, quod omnino dānabile est, quē admodū statim ostēdemus. Sed dices: Si hęc est Christi sentētia vt de fratres cādī dē semper sentire, & neminē iudicare debeamus: nōquid ergo peccabimus, si publici fratris crimē publicē etiā detestemur? Respondemus nequaquam id prohiberi. Nam quod

Questio. Christus iubet, ne iudicemus, itelligendum est, de his rebus, quę postunt & bono & malo animo fieri, tum enim Deo iudicē dimittedū est, nec de alterius corde (quod nō videmus) tēmē proferēda sentētia. In quam sentētiā dixit Apostolus: Tu quis es, qui iudicas seruū alienum, qui domino suo statui cadit? Et iterum Galat. 6. Opus autē suū probet vnusquisque, & sic in semetipso gloriam tantum habebit, & non in altero. Vnusquisque enim onus suū portabit. Vbi profectō Apostolus, i hęc rebus adiaphora de proximo ad Deum corā quo quisque aut stabit aut cadet tāquā domino suo) trāsfert, & simul nos ad consideranda opera nostra reuocat: nec abs re, q̄ his acutē inspectis, tātum quisque vitiōri apud se repererit, vt faciliē neuronū proximi obliuiscatur. In his autē rebus, quę nisi sunt, vt eas bono animo & casto fieri nō posse mani festū sit, nō reprobatur si iudicem. Itaque quod de cibus dicitur, quibus nō p̄hi ignoratur quo animo fiat, nō vult Apostolus nos esse iudices, sed Deum. De illo autem, qui nefario stupro nouer cam suam violauit, p̄cipit debere iudicari, sicut scriptum est, inquit: Quę occultata sunt deo, quę autē palām sunt vobis & filiis vestris. Sed hic ad tria respiciendū est. Primum, vt nō aggrauemus crimē, sed nostrę quęque s̄firmitatis memores, cum odio criminis, charitatē personā proximi retineamus. Nō ineptē monet Bernardus: Si potes, inquit, excusa actionē: si nō, excusa intentionē: si nec intentionē, excusa tērationem. Nam hoc

Dilutio. 100° mat. 6. expli- catur. Aug. de sermōe do mini in monte. li. 2. Rom. 14.

An. ibi. De mani festis ma- lis nō p̄hi bonis in dicare.

In iudiciū deo de pro ximo ad tria respiciendū. Bernard.

1. Petr. 4

ciat. Rectē dixit Sapiens Ecclesiastici 31. In cōiuiuij vini non arguas proximitū, q̄ scilicet planē itēpestiuum sit, inter pocula corrūpere, vbi peccātem non ad penitentiā, sed citius ad furorē concitaueris, & cōpōtores non ad misericordiā, sed magis ad contemptū & dilacerationē proximi commoueris. Paulus monet, vt episcopi seu Parochi publicē peccatē corā omnibus arguant, sed sic, vt & ceteri timorē habeant, hoc est non vt tribuatur ceteris ansa alterius vitā scessendi, sed magis ob fratris casum igemiscēdi ac cōdolendi, vt quē ceteri ex fratris periculo cōmōnti, suā quoq; s̄firmitatis ne obliuiscatur, sed timeat, ne in simile peccatū incidēs eādē censurā incurrāt. Sic Paulus in celsū illū publicū apud ecclesiam Corinthiorum corripuit, non vt Corinthij inflarentur, 1. Cor. 3. sed vt magis lucū haberent, & cōristarentur ad eā penitentiam, quā salutē stabilem operatur, nō vt lapsū odio profquerentur, sed vt i cū correptū cōfirmarent charitatem, non vt eū i desperationem conicerent ac contumeliā afficerent: quin potius vt qui peccātem horruerant, iidē penitenti condonarēt, ac moerentē cōsolarentur, ne qua fieret vt immodico dolore absorberetur, ac testimoniu etiam p̄beret Apostolus Corinthiis, suā correptionem icis non contēndū fructum fecisse. Quantū, inquit, in vobis operatur sollicitudinē, sed defensionem, sed indignationē, sed timorem, sed desiderium, sed emulationem, sed vindictā. Purgarūt enim se apud Paulū Corinthij, ac testabatur ipsis nō p̄bari turpe cōmissum, se studuisse, vt ilico corrigerēt quod erat cōmissum quasi periculum vnius esset omnibus cōmune. Breuiter, correctioē huc celsisse, vt & lapsō sanādo ac ceteris deterrēdis p̄ficeret. Atque, hoc est quod alibi monet Apostolus: Fratres, inquit, etsi p̄uocatus fuerit homo i aliquo delictō, vos qui spiri- tualēs estis, huiuscemodi instruite in spiritu lenitatis, cōsiderā teipsum, ac & tu teneris. Sūt, qui hodie ex suggestis nihil non conuitorum ac proborum in ecclesiā p̄sides, pontifices, sacerdotes, monachos ac monachas cōgerūt, toti in hoc s̄ua occupati, vt p̄miscua plebs (alioqui ecclesię p̄fectis s̄uopte ingenio infecta) eos auribus palpatant nō vulgari planu excipiat, illos vero summa contumeliā afficiat, conspuat, lapidet, atque ad eō cōcitata seditione perdat. Qui ecclesiasticę, quām suo officio nō fungantur, quis non videt? Bis enim citra conuouerūt peccant, tum quōd absentes & indefensos p̄simo-

2. Tim. 5 Quomodo publici arguē- d' p̄sēs.

Locum. 2. Cor. 7.

Quorū d'ā penul- tā s̄ua-

sur.

rum criminum ſimulant ac tradunt, tum quòd i eos facti
 verbus apud inconditam plebem detonantes, nihil aliud agant
 quàm quod vulgo fenestra aperiatu auctoritate ſenioru ac
 eccleſiæ præſidium cleuandi, ac ſiniſtram ſuſpitione, ad quali-
 bet delationem facile recipiendi, planè obliu Pauline mode-
 ſtiæ ac doctri-næ, qua monemur, ſeniores ne in crepemus, ſed
 obſeruemus vt patres, nève presbyteros, nò ſolum nò reme-
 dicuſculum, ſed ne accuſatione eorum, niſi ſub pluribus teſti-
 bus recipiamus, vt iteri ſileamus cuiuſcemodi criminatores

2. Tim. 5.
 Crimini-
 uores.
 Quomo-
 do iudici-
 du depro-
 ſimo qui
 primu in
 nos pec-
 cat.

verbo Dei grauiſſimè abuti, què admodum i ſecundù præcep-
 tum offendimus. Tertio, ſi priuati in nòs peccatum fuerit
 modus iudicandi à Chriſto præſcriptus, feruandus eſt: Si, inquit,
 peccauerit te frater tuus, vade & corrip'e eum ſicut te & iplum
 ſolum: ſi te non audierit, adhibe tecum vnum vel duos, vt in
 ore duoru vel trium teſtu, ſtet omne verbum, qd ſi nò audie-
 rit eos, dic eccleſiæ: ſi autè eccleſià non audierit, ſit tibi ſicut
 ethnicus & publicanus. Nam & hoc eſt opus charitatis, quò-
 d fratrem i te priuatiu peccantem, ita corripis vt ſaluetur.

*Qui i hoc
 præceptu
 peccat.*

Peccat autè i hoc præceptum i primis ac proprie, qui i iudi-
 cio falſum teſtimonium cõtra proximum perhibent, quos
 ſcriptura poenà à Deo certò expectare aſſerit. Nam Proverb.
 19. Legis, Teſtis falſus non erit impunitus. Rurſus cap. 21. Te-
 ſtis mendax peribit. Item, cap. 25. Iaculum, gladius, & ſagitta
 acuta, homo qui loquitur contra proximum ſuum falſum teſ-
 timonium. Alibi quoque Salomon pronuntiat, inter ea quæ
 odit dominus, non extremum locum tenere teſtem mendacem,
 mendacia proferentem. Peccati autem grauitas exemplis
 declarat. Nam teſtes qui falſum perhibuerunt cõtra Sula-
 num teſtimoniũ, lapidati ſunt: Iudæi qui Chriſtum falſis niri
 teſtimoniis accuſarunt, maiorem etiam culpam, quàm Pilatu
 & milites, qui Chriſtum crucifixerunt, habuiſſe aſſeruntur.

Dan. 13.
Ioan. 19.

Deinde i hoc præceptum peccant, qui cunquẽ mendaciũ
 aduſus cognitam veritatem cõmittit. Perdes (inquit
 Pfalter) omnes qui loquuntur mendaciũ. Et Sapiẽtiæ. 1. Scri-
 bitur: Oſ quod mētur, occidit animã. Rurſus, Qui loquitur
 mendacia, peribit. Item, Abominatio eſt domino labia men-
 dacia: qui autem fideliter agunt, placent ei. Et vt excuſabilis
 ſit officiolum illud mendacium, aſſiduitas tamè illius nò eſt
 bona. Potior eſt (inquit Sapiens) fur quàm aſſiduitas viri mē-
 dacis, perditiones autem ambo hereditabit. Ad hæc grauitèr impin-

Pſal. 6.
Sapien. 1.

impingunt in hoc præceptum, qui proximo qualibet detra-
 ctione iniuriantur, vt famæ & opinionis eius notam inurant,
 quod ſcriptura vbiq; quàmmaximè dampnat. Detrahentè (in-
 Detrahit
 quit Pfalter) ſerero proximo ſuo, hunc perſequebar. Et Sa-
 piens: Si mordeat, inquit, ſerpens i ſilentio, nihil eo min⁹ ha-
 bet qui occultè detrahit. Rurſus Prover. 24. Abominatio ho-
 minum detractor. Et Paulus: Detrahentes Deo odibiles eniſti-
 tiat, & Galatas ſuos corripit, ait: Si iuicè mordeatis & comedi-
 Galat. 5.
 tis, videte ne ab iuicem cõſummamini. Et Iacob⁹ monet: No-
 Iacob. 4.
 lite, inquit, detrabere alterutrũ fratres mei. Detractorib⁹ verò accõmo-
 not multo mulieres ſunt, qui detractoribus facilè aures ac-
 dantes au-
 commodant. Nam vt quidã vir poſe dicere ſollicitus eſt, detra-
 here, vel detrahentem audire, quid horũ dånabilius ſit, non fa-
 cilè dixerim. Quamobrem Sapiens cõmonet, dicens: Sepi au-
 res tuas ſpinis, & lingua nequam noli audire, & ori tuo facito
 oſtia, & ſeras auribus tuis. Nec habent hi quod dicat, per eos
 non ſtare quo minus detractores, ſua conuicia eſſuriant, quòd
 non dubiũ ſit ſycophantam à maledictiã ſua temperaturũ, ſi
 ipſi audire recuſauerint. Nam vt Sapiens teſtatur: Facies tri-
 ſtis diſſipat linguã detrahentem. Et antiquum dictũ eſt, quòd
 nemo inuito auditori libenter referat. Quàm verò inexcusa-
 biles hi ſint, vel hinc liquet. Nã ſi aſinũ aut bouẽ fratris qui
 Dent. 23
 in via ceciderit, ſubleuare iubemus, quãto magis famam pro-
 ximi (qua nihil homo pretioſius habet) defendemus? Ergo vt Sapiẽ.
 7.
 forè fortuna detractoris cõiuita in proximum audierim⁹, Pium cõ-
 ſipientis conſiliu ſequendũ eſt. Audiſti, inquit, verbum ad-
 ſiliu.
 uerſus proximum tuum? cõmoriatur in te, ſidens quoniam te
 non diripet. Item, peccant in hoc præceptum ſuſurrones, qui
 Suſurro-
 (vt Sapiens ait) conturbant amicos, & in medio pacẽ haben-
 nes.
 tium immittunt inimicitiam. Non erit (inquit lex) crimina-
 tor & ſuſurro in populis. Et rurſus Sapiẽs ait: Suſurro inqui-
 nabit animam ſuam, & in omnibus odietur. Item, ſuſurro & Suſurro-
 bilinguis maledicens erit, multos enim turbauit pacem habẽ-
 nes Iuda-
 tes. Non temerè patres ſuſurronẽ Iudæi proditoris aſſimilant.
 proditorũ
 Qui enim ſocietatẽ fraternalitatis aliqua diſcordiã peſte cõ-
 aſſimilã
 maculant, Deum produnt. Præterea in hoc præceptum pec-
 tur.
 cãt hypocritæ, qui aliud verbis & externis operibus ſimulãt,
 Hypocrit-
 quàm mēte cõplectantur, de animo ſuo falſum ferentes teſti-
 ra.
 moniũ, quos Iob paſſim deteltatur: Spes, inquit, hypocrite de-
 peribit, nò ei placebit vecordia ſua, & ſicut leia aranearũ ſidu

cia eius. Rufum, Non venit in conspectu eius omnis hypocrita. Item, Laus impiorum brevis est, & gaudium hypocririt ad instar pancti. Item, Simulatores & callidi prouocant iram Dei.

Mat. 23. In hos Christus horrendum illud ve detonat: Vae, inquit, vobis scribae & pharisaei hypocritae, qui mundatis quod de foris est calcis & parapetis, intus autem estis pleni rapina & inmunditia. Et paulo post: Vae vobis scribae & pharisaei hypocritae, qui similes estis sepulchris dealbatis, quae apparent hominibus speciosa, intus vero sunt plena ossibus mortuorum & omni spurcitia: sic & vos apparetis hominibus iusti, intus autem estis pleni hypocritis & iniquitate Quos & alibi increpat, inquit: Vos estis qui multificatis vos coram hominibus, deus autem non corda vestra, quia quod hominibus altum est, abominatio est apud Deum. His etiam intolerabiliores sunt, qui publice se iactant, ac ea sibi gloriose arrogat quae non habent, vt vel hinc proximos deprimant aut contendant. Talis erat pharisaeus ille euangelicus, qui ausus est etiam apud ipsum Deum (qui solus intuetur cor) se inaniter iactare: Gratias (inquiens) ago, quod non sum sicut ceteri homines, raptores, iniusti, adulteri, veluti etiam hic publicanus. Disperdat (inquit Phisales) dominus vniuersa labia dolosa & lingua magniloquam. Quobrem scriba monet Paulus, vt qui gloriatur, in domino gloriatur, quod scilicet non is, qui se ipsum commendat, probatus sit, sed quae de commendat. At de regione, eodem reatu tenentur, qui contrarium vitium incurrunt, veluti qui se fallendi studio humiliant ac deiciunt, quos scriptura vitandos esse dicit: Qui submisericordes se studio fallendi sunt in corde illius. Et Sapiens ait: Est qui nequit se humiliat, & interiora eius plena sunt dolo. Pari reatu tenentur adulator, qui ad potentiorum gratiam captandam, eorum & dicta & facta quaecumque tadem ea sunt, laudant ac deprecant, quos Phisales auesatur, cui ait: Corripiet me iustus in misericordia, & increpabit me: oleum autem peccatoris non impinget caput meum. Et alibi queritur, quod laudetur peccator in desiderium animae suae, & iniquus benedicatur. Nec omnino non peccant in hoc praecipit loquaces, stultiloqui, scurr, & id genus alij. Nam Salomon testatur, In multiloquio non desesse peccatum. Contra vero, eum qui custodit os suum, custodire animam suam. Qui autem in consideratus est ad loquendum, senturam mala. Et Eccles. 28. legis: Qui multis vtitur verbis laedit animam suam, nam

nati & Phisales ait: Vir linguosus non dirigitur in terra: Tanta est autem huius praecipit vis, vt Iacobus hunc perfectum videlicet dicat, qui verbo non offendit: tanta difficultas, vt nisi diu ligentisimè caueamus, frequenter in hoc praecipit impingamus. nam vt idem Apostolus ait: Omnis natura bestiarum, & volucrum, & serpentum, & ceterorum domantur, & domita sunt à lingua. Linguam autem nullus hominum domare potest. Quod tamen ne sic accipias, perinde atque omnino praestari impossibile sit, audi quod sequitur: Sic autem omnis homo velox ad audiendum, & tardus ad loquendum. Gratia sane Dei opus est, vt tam inquietum malum refrenes, ab ipso Deo nunquam non cum praestanda, in hunc modum praecite: Pone Domine custodia ori meo, & ostium circumstantiae labiis meis. Qui lingua malitiam (modo ea abutatur) rursus qui linguae utilitatem ac bonitatem (si ea recte vti consueuerimus) non esse velit, Iacobum Apostolum legat. cap. 3. Peccat in super & in hoc praecipit, qui proximi vitam, verba aut facta male interpretatur, aut inauditum adducit, quemadmodum supra ostendimus. Peccat denique, qui mentem habet ab ore quomodo libet disidentem, hoc est qui (vt Phisales ait) non loquuntur veritatem in corde suo, quos ille etiam à tabernaculo Dei excludit; veritatem enim & simplicitatem cordis hoc praecipit requirit, quam qui non praestat, hic non dubium impingit.

PRAECEPTVM NONVM.

Non concupisces domum proximi tui.

PRAECEPTVM DECIMUM.

Nec desiderabis vxorem eius, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, nec omnia quae illius sunt.

Exod. 20

Haec postrema duo praecipit coniunctim ponuntur in Exodo hoc modo: Non concupisces domum proximi tui, nec desiderabis vxorem eius, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, nec omnia quae illius sunt. In Deuteronomio ponuntur vero, ac serie, Non concupisces vxorem proximi tui, non domum, non agrum, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, & vniuersa quae illius sunt. Quo factum est, vt supra diximus, quod Origenes secutus Hebraeos, vnum ex his duobus

Et hoc duo

praecipit

coniu-

ntur.

In Deuteronomio

ponuntur.

Deut. 5.

Non concupisces

vxorem

proximi tui,

non domum,

non agrum,

non seruum,

non ancillam,

non bouem,

non asinum,

& vniuersa quae

illius sunt.

Quo factum est,

vt supra diximus,

quod Origenes secutus

Hebraeos, vnum ex his duobus

coniu-

ntur.

Deut. 5.

Non concupisces

vxorem

proximi tui,

non domum,

non agrum,

non seruum,

non ancillam,

non bouem,

non asinum,

& vniuersa quae

illius sunt.

Quo factum est,

vt supra diximus,

quod Origenes secutus

Hebraeos, vnum ex his duobus

coniu-

ntur.

Deut. 5.

Non concupisces

vxorem

proximi tui,

non domum,

non agrum,

non seruum,

non ancillam,

non bouem,

non asinum,

& vniuersa quae

illius sunt.

Quo factum est,

vt supra diximus,

quod Origenes secutus

Hebraeos, vnum ex his duobus

coniu-

ntur.

Deut. 5.

Non concupisces

vxorem

proximi tui,

non domum,

non agrum,

non seruum,

non ancillam,

non bouem,

non asinum,

& vniuersa quae

illius sunt.

Quo factum est,

vt supra diximus,

quod Origenes secutus

Hebraeos, vnum ex his duobus

coniu-

ntur.

Deut. 5.

Non concupisces

vxorem

proximi tui,

non domum,

non agrum,

non seruum,

non ancillam,

non bouem,

non asinum,

& vniuersa quae

illius sunt.

Quo factum est,

vt supra diximus,

quod Origenes secutus

Hebraeos, vnum ex his duobus

coniu-

ntur.

Deut. 5.

Non concupisces

vxorem

proximi tui,

non domum,

non agrum,

non seruum,

non ancillam,

non bouem,

non asinum,

& vniuersa quae

illius sunt.

Quo factum est,

vt supra diximus,

quod Origenes secutus

Hebraeos, vnum ex his duobus

coniu-

ntur.

Deut. 5.

Non concupisces

vxorem

proximi tui,

non domum,

non agrum,

non seruum,

non ancillam,

non bouem,

non asinum,

& vniuersa quae

illius sunt.

Quo factum est,

vt supra diximus,

quod Origenes secutus

Hebraeos, vnum ex his duobus

coniu-

ntur.

Deut. 5.

Non concupisces

vxorem

proximi tui,

non domum,

non agrum,

non seruum,

non ancillam,

non bouem,

non asinum,

& vniuersa quae

illius sunt.

Quo factum est,

vt supra diximus,

quod Origenes secutus

Hebraeos, vnum ex his duobus

coniu-

ntur.

Deut. 5.

Non concupisces

vxorem

proximi tui,

non domum,

non agrum,

non seruum,

non ancillam,

non bouem,

non asinum,

& vniuersa quae

illius sunt.

Quo factum est,

vt supra diximus,

quod Origenes secutus

Hebraeos, vnum ex his duobus

coniu-

ntur.

Deut. 5.

Non concupisces

vxorem

proximi tui,

non domum,

non agrum,

non seruum,

non ancillam,

non bouem,

non asinum,

& vniuersa quae

illius sunt.

Quo factum est,

vt supra diximus,

quod Origenes secutus

Hebraeos, vnum ex his duobus

coniu-

ntur.

Deut. 5.

Non concupisces

vxorem

proximi tui,

non domum,

non agrum,

non seruum,

non ancillam,

non bouem,

non asinum,

& vniuersa quae

illius sunt.

Quo factum est,

vt supra diximus,

quod Origenes secutus

Hebraeos, vnum ex his duobus

coniu-

ntur.

Deut. 5.

Non concupisces

vxorem

proximi tui,

non domum,

non agrum,

non seruum,

non ancillam,

non bouem,

non asinum,

& vniuersa quae

illius sunt.

Quo factum est,

vt supra diximus,

quod Origenes secutus

Hebraeos, vnum ex his duobus

coniu-

ntur.

Deut. 5.

Non concupisces

vxorem

proximi tui,

non domum,

non agrum,

non seruum,

non ancillam,

non bouem,

non asinum,

& vniuersa quae

illius sunt.

Quo factum est,

vt supra diximus,

quod Origenes secutus

Hebraeos, vnum ex his duobus

coniu-

ntur.

Deut. 5.

Non concupisces

vxorem

</

præceptis copulatis fecerit, & tamen quò numerus denarius solidus & integer maneret, primum præceptum, prioris tabulæ in duo fecit. Sed magis ecclesiæ placuit Augustini sententia, qui primæ tabulæ præcepta tria facit, secundæ in sex digerit, hæc posteriora non vnum, sed duo faciens. Et disertè quidem Moses in Deutero. (quæ est legis repetitio) discretè videtur concupiscentiam vxoris alienæ, à concupiscentia cuiuslibet rei alienæ. Quibus positis, cætera cepit adiungere, vt quid domus nomine intelligi vellet, significaret.

Deute. 5.

Questio.

Quo dis-

ferunt sex-

tum ex

septimū

ab his du-

obus vi-

simis.

Dilutio.

Acto. 7.

Error in

deorum.

Iosephus

Polybius.

Psal. 36.

Eclia. 1.

Iliere. 4.

Sed quibus differt sextum illud. Nō mœchaberis, SAb hoc, quod est, Nō concupisces vxorem pximi tui: Rursum septimū. Non furum facies, ab hoc, quod est, Non concupisces domū, aut quicumque rem proximi tui: Respondemus potuisse quidē hæc duo postrema, sub prioribus sexto & septimo cōprehendi, quòd non dubium sit, eum qui malū facinus prohibet, eū simul etiā malam prohibere volūtatem. Sed hoc ruditati ac duriciæ populi Iudaici (quem prophetae populum in circumcisi cordis testatur) datum est. Ne enim crederet ille hoc nō esse peccatū apud Deum, quod apud homines est impunitū, præceptis nō mœchadi & non furadi (in quibus ipsa opera expressim notata & prohibita sunt) hæc postrema subiunxit, quibus exeret malā etiam vetat voluntatē, quòd magis mirādum est, post hāc latā legem viros etiā quosdam illustres apud Iudeos, hoc crasso errore laborasse, quòd putarent non antè cōmitti peccatū, quān cupiscentiæ, et si non in operis perfectionem, saltem in cōnatū maleficiæ prorupisset, & quorū numero Iosephus fuisse videtur, qui Polybium, hominem etiam cum reprehendit, quòd ille Antiochū illustrem miserè perisse testetur, ob id tantum, quòd voluerit tantum ac destinarit spoliare templū Dianæ. Quod Iosephus absurdè dictum esse putat, diffiniens malè sano quidē iudicio, eū nullatenus egisse peccatū, illōque reato teneri, qui tantum peccare cogitasset. Quæ Iudaica planè Iosephi sententia, quān sit omni scripturæ, præsertim his duobus præceptis contraria, nemo non videt, nisi tamen quis cōtendant, cōcupiscentiæ nomine hoc loco nō tam venire qualemcunq; cupiditatem quān conatum maleficiæ. Sed quo minus Iudæi hoc sensu hæc præcepta acciperet, passim ex prophetis discere poterāt, quòd Dei iussu hoc vbique requirunt, vt non tantū externum opus atque etiā cōnatus ipse, sed etiā malum cogitationū ab oculis diuinis auferatur,

feratur. Et sapiēs apertè testatur, peruersas cogitationes separare à Deo, nec mirū quom enim (vt Tertullianus ait) voluntas origo culpæ sit, quare non tanto potior ad penā est, quālianus. Tertul-
to principalis ad culpā? Sed rursum rogabis, cur in præceptis peruriū, homicidium & falsum testimoniu vetantibus, nō est expressim prohibita cōcupiscentia, quemadmodū in his quæ adulterium & furtū respiciunt? August. nō inreponē respondet, August.
libidinis & habedi affectum, penitus esse cūctis à natura infitum, quān peruriū, homicidij, aut ferendi falsi testimonij: ab his enim suo pre ingenio abhorremus, verū ad illa, nimirū ad corporeas voluptates, ac huius seculi opes ac diuitias, statim ab adolescentia proni admodū ac procliuus sumus: deirco opus erat, vt in his, ad quæ veluti bona quædam corporis incli namur, ac veluti rapimur non tantum factum, sed & affectus prohiberētur, quum in illis nemo non sanæ mentis, & qui vel naturali iudicio præditus esset, facile iudicaret, prohibitō factō prohiberi quocūq; pessimam faciendū voluntatem.

Ceterum horum præceptorū, vt & aliorū omnium vim C
nusquā melius ac certius dices, quān ex Christi Euangelio, qui æternū Dei verbum, vt est legislator, ita nimirum ceteris eiusdē optimis interpres. Lex dicit, Non mœchaberis, intelligit Iudæus, prohiberi tantum externum adulterium: Christus interpretatur est, nō tantum hoc veritum, sed etiam omnem mœchadi affectū. Sic cum lex dicit, Non concupisces vxorem proximi tui, nō domū, non agrum &c. Iudæus intellexit, non sic concupisces, vt non tantū animo verbes, sed & perpetrare saltem rētes ac coneris maleficium, nimirum solum affectum prauum non iudicās vitiosum. Aut si quis ex Iudæis sententior fuit: præceptū, Non concupisces vxorē, interpretatur est, animo scilicet cum ea, si permittatur, mœchandi: aut præceptum, Non concupisces domū proximi, animo scilicet nudāi proximum tuū facultatibus suis, iniustus quibusque rationibus. At Christus horum præceptorū vim latius patere cōtestatur, scilicet, vt non tantū in hanc legem committant, qui proximi vxorem desiderant animo cum ea mœchandi, sed etiam qui ipsi sibi, si vlla detur occasio, vxorē esse velint. Idem quòd non tantum rei sint, qui rationibus manifeste iniqui, proximi facultates ad se pertrahere conantur, aut etiam affcctant, sed etiam illi qui quocunq; modo se locupletari eū aliena link locu-
cepta.
Questio.
Quæstio.

pletari in iactura seu incommodo cupiunt, quales sunt, qui proximum aliena in velis in ea necessitate incidere quæ eum cogat, et si cum dano, sua estura. illis diuideret, seu qui quouis questu ingenio vel colore proximi bonis insidiatur, quous id faciat in modis ac rationibus à iure ciuili haud reprobatis, modò saluè eo animo res agatur, vt malum tibi quam proximo esse prospèctum. In quam sententiã si hæc postrema præcepta intelliguntur, fit, vt & ipsa per se sint mandata, non tãtum expositoria aliorum. Hanc autem esse horum præceptorum vim Christus declarat, cum iubet, vt eodè animo nos simus erga proximum, quo velimus vicissim eum erga nos esse. Deinde cum docet totum penè in eo situm esse, si oculus noster, qui est totius corporis lucerna, simplex fuerit, quòd cum totus corpus fuerit sit lucidus, in oculus fuerit nequus, totum etiam corpus tenebrosum fore, quòd scilicet fieri nõ possit, vt si lumen quod in nobis est, tenebræ sunt, ipsas tenebras nõ posse non esse maximas. Oculum autè Christus hic appellat ipsam interiorè, qua faciamus quicquid facimus: quæ si munda fuerit et recta, & in illud desinat, quod intuentum est, omnia opera nostra, quæ secundum eam operamur, necesse est esse bona. Sin autè intentio mala fuerit, etiã ipsum lumen in tenebras conuertendum. Lumen nimirum appellas, mentis iudiciũ, quo quisque nouit quo animo quid faciat. Quod rectè dicitur verum in tenebras, quum simplex intentio, nõ ad Dei seu proximi dilectionem, sed ad suipsum amorem inclinatur. Quod cum sit, hoc est cum ipsa cordis intentio fordidatur, omnino necesse est, & ipsum factum (cuius incertus est exitus) sordidum & tenebrosum esse: quia est bene alicui proueniat, quod tu nõ recta & munda intentione facis, id te nõ excusat: sed quomodo tu feceris, tibi imputatur, non quomodo illi prouenerit, consideratur.

In summa, Christus cor mundũ requirit, & solos eos qui munda sunt corde, beatos pronuntiat. Mundũ est cor, quòd ab omnibus terrenis desiderijs defæcatum est. Mundũ est cor, quòd totum in Dei & proximi amore est effusum, quòd non sua querit, sed ea tantum quæ Dei sunt & proximi. Quod proximum diligit, ppter Deum, nõ ppter vllum temporale comòdum, nõ quòd fratri cõsultit, quòd hinc aliquid emolumentum sibi redditurum est, sed quia proximus est, & propter Deum: alioqui si temporale comòdum tantum spectet, sibi duplex cor facit, quo prohibetur à vidèdo Deo, in cuius sola visione sita est beatitudo certa ac perpetua. Immundus est oculus, qui non diligit proximum

num tanquam seipsum: qui sibi bene esse optat, etiã si interim proximo sit male: qui sibi cupiat omnia ad nutum adfluere, vt ceteris tãdem cum proximo res agatur. Is enim oculus à Christiana charitate in sui amore deflectitur, quem Aug. rectè dicit, caput omnium esse peccatorum. Christiana charitas nõ quæque sua sunt, sed quæ aliorum. 1. Corint. 13. Sui amor, Deo Dei sunt detrahit: hominibus, quæ sunt hominum: hunc dicitur, metibus nostris profligatum esse voluit hæc nouissima præcepta. Qui nisi eliciatur, & subintrat charitas, nõ dubiũ est nos quam longissimè ab adimplerione madoratorum Dei abesse, quòd sola proximi dilectio legè adimpleat. Scim? sapientes ethnicos, Roma. 13 qui sui amorem proximi dilectioni anteponebant. Vnde nõ dubiũ, Sapientes nata est vulgata illa sententia, Charitas ordinata incipit à seculi sui amore. Rursus, Tunica pallio propior est. Et quod Tertius ait: Omnes sibi melius esse malle quam alteri. Itè, eũ optime viuere, qui sibi viuunt. Sed nõ hæc sententiæ eũ Christiana doctrina cõueniant, viderint alij: nos certè scimus Christum & Apostolos, & verbo & exemplo docuisse veram Christianã charitatè exhibere, vt proximi salutè nostrã etiam anteponamus.

NE tamen hic impingas, ad duo respiciendum est. In primis, vt quod diximus de nõ concupiscèdis rebus proximi, intelligas, te tum in hæc legem comittere, si eo animo ea concupiscas, vt in ipsis tua comòda quæras, incurius interim nũ hinc proximo comòdes vel in comòdes: nõ qui iubemur in omnibus proximi vilitatè querere, nõstra verò comòda proximi vilitatibus posthabere, ac proximum (quod in nobis est) iuuare, rei proculdubio coram Deo erimus, si nostrã tantum vilitatè, nõ proximi, spectemus. At si proximus suapte spõre res suas distrahere cupiat, facturus ex pretio maiorè quam ex re ipsa fructum, tunc bona fide ac mente sincera, ab illo eas tibi compares, nullius peccati reus es. Absit enim, vt putes per Euangelij legitimos contractus, qui ex iure gètium (quod est pars iuris naturalis) delatèdunt, abrogatos esse. Sed hoc tantum in omnibus contractibus ac actionibus nostris Christus requirit, vt animus noster erga fratrem sincerus sit, vt oculus simplex, vt intentio recta sit, vt proximios suos successus perinde atque nobis nostros gratulemur, vt ipsi sua comòda, ac diuitias faucemus, vt nostra forte cõtenti esse discamus, vt nostrã vocationè nõ aspernemur, vt proximi cõditio nem nõ desideremus præ nostra, vt illius res nõ ambiamus cum illius iactura.

Aug. 1. Caput omnium peccatorum, sui amor.

Roma. 13 Sapientes seculi sui amore. p. viui præponunt.

Ad duo respiciendum.

Philipp. 2.

Quomodo liceat rem alienam non aboler leuissimum non gignimus contractus.

Mat. 5. 6. & 7. 1. Tim. 6

Breuiter, vt voluntatem nunquā nocendi, sed semper cōmōdandi proximo habeamus: sic, vt interim nobis liceat, modō hanc rectā intentionē cōseruemus, iusto labore ac etiā cōtractib⁹ facultates nobis parare, si sic paremus, vt illis bene vitamur, ac egeētī p̄ximo, quō opus est) succurrere sp̄ore velimus.

Duplices affectus.

Secundō, non est putandum, his duobus p̄ceptis omnes omninō affectus p̄hiberi. Nam in viuētūm duplices sunt affectus. Quidam sunt omninō naturales, qui cū Dei lege nō pugnant, veluti iurare liberos, necessarios, cōiuges, bene merito. Item necessarium vidē expetere, post fatigationē desiderio quietis & somni affici, & similes id generis. Qui certē affectus nullam habent peccati rationē: nam & Christus, qui peccatum nullum fecit, & esurisse & sicille, & ad quietē corporis se cōposuisse, Ioannem item Apostolum p̄r ceteris discipulis dilexisse p̄hibetur. Aliæ vero sunt appetitiones & affectus pugnantēs simpliciter cum lege Dei, veluti sunt, res alienas aut cōiugem cum incōmodo proximi appetere, alius suos successus ac beneficia Dei inuidere, & id genus alij. Atque hi semper mali sunt & peccatum pariunt, si tamen cōsensu accedat, & proinde his p̄ceptis vetiti.

1. Petr. 2.

Ioan. 13.

Affectus pugnantēs cum lege Dei.

Triplex cōcupiscētia p̄hibetur.

1. Iohan. 2.

Domus inscripturis.

Quis peccat in hoc p̄ceptum.

Qvō vero penitus intelligas, quid sibi hęc p̄cepta velint, nosce debes hic triplicem illam concupiscentiam prohiberi, de qua dixit apostolus: Omne quod est in mundo cōcupiscentia carnis est, & cōcupiscentia oculorū, & superbia vitæ. Cōcupiscentia carnis prohibetur, quū dicitur: Non desiderabis vxorē proximi tui. Cōcupiscentia vero oculorū & superbia vitæ vetatur, quum dicitur: Non cōcupisces domum proximi tui, nō seruum, non ancillam, nō bouem, non asinū, nec omnia quæ illius sunt. Domus enim in scripturis, & genus, & familiam, & familiam, & statum, & ordinem, & opes, & facultates: breuiter, omniū hominis possessionē significat, tamen si strictius accipiat, familiam tantū, non etiam seruos & ancillas, ac reliquas res comprehendat. Quare discretē hic additum est, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, nec omnia quæ illius sunt. Peccat itaque in hoc p̄cepto, non tantum qui vxorē proximi animo cum ea mechandi desiderat, sed & qui suam vxorē proximi vxori possidet, quō proximo coniugem suā non fauent perinde atque sibi, sed magis eā accipere cuperēt, si vlla ratione liceret, etiā cum proximi in cōmodo. Quod vitium apud Iudæos, quibus repu-

repudium concedebatur, & frequentius, & euidentius erat, nā permissione legis abutentes, alij aliorum vxores sollicitabāt, vt vel morositate vel alia quapiam ratione, diuortij causam merito p̄starent, quō illi, soluto matrimonio potirentur.

Præcept⁹ iuris non excusatur.

Non dissimili ratione peccant, qui desponsam alteri abtrahunt & ablenant, etsi id p̄textu iuris faciant, quo declaratur, matrimonium per verba (quæ de p̄senti vocant) contractum sponsalia prius inita dirimere. Deinde peccant in hęc p̄cepta, non tantum qui rem alterius, quantum in iustis, sed etiam qui permisis apud homines rationibus, ac (vt dici solet) sub iuris colore nancisci appetunt, idque cum incommodo & proximi iactura, Neque enim tales tā fauent proximo quā sibi, obliiti p̄cepti apostolici, non quæ sua sunt singuli considerantes, sed ea quæ aliorum: qui sibi bene consultum esse volunt, etū interim male consultum sit proximo: qui ad iuris rigorem omnia exigunt, & iustitiam penitus obliiti, idque sui commodi gratia quocasionem dāni dant, & qui damno proximi non perinde atq; suo afficiuntur, quo d exemplis superius allatis sit manifestius. Et quis non videt ad eundem modum peccare emptores & venditores, itidem permutatores qui se in cōtrahendo decipiūt, etsi intra iustitiam pretij dimidium, quantum lex ciuili ob id contractum nō rescindat: Nam alia est lex fori, alia lex poli, quæ p̄cipit, vt quōd tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Quamobrem siue veditor sit siue emptor, omnem dolam detegere, ac proximum de rei estimatione ac pretio admonere debes nec abuti in tui commodum, eius vel ætate, vel ruditate, vel incuria, vel necessitate. Vnde non dubiū est, & eos in hoc p̄ceptum peccare, qui pactum redemptionis sic astringunt, vt euoluto certo tempore, res nunquam ad venditorem (qui eam distrahere coactus est) redeat, etsi id lex ciuili permittat. Grauius peccant tutores & curatores & ceteri, quibus vel personæ vel res aliorum sunt commissæ, quum sinunt eos, quorum tutelam gerunt, genio indulgere, seu in omnē malitiam rueret, vt ipsi talem eorum bona ad se pertrahant, aut qui negligentiam in rebus eorum quā in suis agunt. Ad hęc peccant in hoc p̄ceptum, qui virū aliquem p̄stantem, principi vel reipublicæ, cui nō sine magno commodo seruit, subducere moluntur: Qui seruos seu ancillas ac mercenarios etiam suis dominis ac heris immorigeros faciunt, qui abducunt, atq; adeo qui nō monēt

Acquis iuris rigori p̄ferenda.

Alia lex fori, alia lex poli.

Pactū redēptionis.

ac hortantur, vt apud dominos suos (qui eorum opera libera vtuntur) maneat, ac suo officio sedulo fungantur. Aha ratio est, si famuli ac famulae nolint diutius in seruitio manere, vel quia domini mali sunt, vel quia mercedē denegāt, vel vitium necessarium non suppeditāt, vel aliā iustam ob causam tum enim licitum est alteri eorum operam conducere, quum id faciat non animo in commodādi proximo, quem admodū soluto matrimonio, licet alterius vxorem (cuius solam impunitiam ac honestatē, quum adhuc alteri nupta esset, quis amauit) in vxorē ducere. In summa desiderat hęc pręcepta summā animi puritatē, ac impuritātē, immūdicitiāq; detestatur.

Puritas animi de sideratur Difficillima impletio ho iu precepto tum.

Ex his facile deprehēdit potest, quā sit horum mādatorum difficultas impletiō, at quanta vigilantiā nobis opus sit, ne metas nobis à Deo pręscriptas excedamus. Habemus enim innatam concupiscentiam omnis mali fomitem, quā quidem quā sit difficile intra diuinę voluntatis limires cōtinere nō tantū mali, sed & sancti ac pii subinde leuiant, ac testantur. Certē vt possibile est hominem renatum, non suis quidem viribus, sed Dei gratia hanc dei legem adimplere, tam quum hactenus inuentus est nemo (virginem matrem post Christum semper excipimus) qui se hanc legem vniuersam adimpleuisse, & omnino sine peccato esse, gloriari audeat: quum Ioannes Apostolus palam asserat, nos mendaces esse, si dixerimus, quodd peccatum non habeamus. Rursus, nostra sententia, non rectē faciunt, qui asserunt, nos hic nihil posse, atque adeo concupiscentiā etiam in renatis regnare dicunt, vt etiā impossibile sit nos concupiscentiā non succūbere, atq; hanc legem adimplere: nā hęc doctrina in firmos non leuiter offendunt: quosdam enim pestilentem quandam securitatem inducunt, vt existiment se frustra gratiā Dei ambire, ac conari, vt hanc legem adimpleāt, quę adimpleri nō possit: satis esse, vt credant Christum adimpleisse legem, atque hęc adimpletionem ipsis vt cuiq; de adimpletione in curiis (si tamen in Christum suo modo credunt) impudant dum fore: quosdam vero de Dei iudicio magis metuentes exanimant, ac in Deum murmurantes faciunt, quasi scilicet is, quę impossibilia sunt, vt faciamus pręceperit. Erat itaq; regia via pergendū, hoc est ecclesiastica doctrina potius inculcāda, quę (vt sępē diximus) sic de concupiscentia sentit, vt cōcupiscentia in necdū renatis, nō tantū morbus sit, sed etiam peccatum, æterna morte dignum

Quomodo docendū de vitiis no- strū.

gnum, etsi in nullū actum exteriorē prorumpat: At concupiscentiam in renatis morbū quidem esse, sed nō peccatū, saltem propriē dictū, nisi accedat cōsensu. Nam Apostoli verba aperta sunt, quę eludi non possunt, nihil damnationis esse iis, qui sunt in Christo Iesu, qui nō secundū carnē ambulant. Et Iacobus testatur, in fidelibus non ante peccatum esse concupiscentiā, nisi cōceperit & pepererit. Concipit autē suggestione & delectatione & parit assensu. Suggestio fit, vel per memoriā, vel per corporis sensus: cū aliquid scilicet videmus aut audimus, vel olfacimus, vel gustamus, vel tangimus. Delectatio subsequitur, si fruendi appetitus assurgere incipiat, tamen adhuc si & suggestio & delectationi non cōsentim, sed eam dominantis rationis iure colibemus peccatum non committitur. At si cōsensio facta fuerit, plenum peccatum erit, notum quidem deo in corde nostro, etsi factū non innotescat hominibus, atq; hęc sic se habere testatur rei gestę historia de lapsu primorū parentum in Genesi cōscripta. Vides enim quo pacto illic à serpente fiat suggestio, & quādā suasio, in appetitu autē carnali tanquam in Eua delectatio oritur, in ratione vero tanquam in viro cōsensio. Qui tandem consummato peccato homo tanquam de paradiso, hoc est de beatissima luce iustitię: in mortem expellitur, idq; omnino iustissimē. Non enim cogit, qui suadet, & constat omnū naturas, tum demum suam seruare pulchritudinem, si in suo ordine gradibus suis cōsistant, vt consequens sit de superioribus, in quib⁹ rationalis animus ordinatus est, ad inferiora nō esse declinandū. Nec quisquam hoc facere cogitat: & ideo si fecerit, sine iusta defensione punitur: non enim hoc cōmittit inuitus. Quod si ratio in sua sede cōsistit, nec declinat, à peccato immunis est homo, etsi fomes ebulliat. In quam sententiā dixit Gregorius: Cogitatio quantumcunq; turpis mentem non pollut, si humana ratio non contemnit.

Libenter fatemur in renatis ac pii hominibus legem peccati reliquam esse, habere illos semper quod deplorant, quod scilicet carnis sabine infirmitatē sentiant, quod expectantur se à perfectiōne legis longe adhuc abesse, quā assuequimur tandem in futura vita. Nam quotuisque est, qui in afflictionibus, vt debet, nimirū citra vllam animi molestiam obtemperat, qui nō interdū Romachatur, cum impiis omnia ex animo succedere videt: Rursus, quę dabis, in quo assiduum

Concupiscentia renatis.

Roma. 8. Iacob. 1. Concupiscentia cōcipit. Suggestio Delectatio.

Cōsensio.

Gene. 2.

Aug. libi dom.

Gregor.

Lex peccati in vobis.

illā carnīs & spiritus pugnā omnino extinctā esse reperias,
 illū se extincta nō est, quemadmodum penitus non extinguitur, donec per gratiam Iesu Christi de corpore mortis huius liberati fuerimus: qua tandem ratione dices vllū hominē, quantumvis spiritui vegeto & alacri sit, legē adimplere, vbi altera adhuc hominis pars repugnat, vt saltē aut debet, spiritū non subsequitur, sed magis remoratur: quemadmodum Christus dixit: Spiritus quidem promptus est, caro autē infirma. Et
Roma. 7. Paulus: Condeletor enim legi Dei secundū interiorem hominem. Video autem aliam legem in mēbris meis repugnantem legi mentis meę, & captiuam me in lege peccati, quę est in mēbris meis. Et paulō post: Igitur ego ipse mente seruatus legi Dei, carne vero legi peccati. Itaq; nō legamus, si peccatum largius accipias secundū phrasim Hebraicā, vt significat morbum aliquem seu defectum, imperfectio: ē, seu vitium, quod ā perfectiōne legis nos remoratur, in pijs, quantumvis pię agentibus, legem peccati, atq; ad eodē peccatum esse, quemadmodum accipiendus venit Apostolus, cap. 7. ad Romanos. Sed si propriē peccatum accipias nimirū pro reatu, seu imputatione peccati, seu pro affectu, aut facto merente damnationem æternam, non conuenit nobis cum illis qui dicunt, concupiscētiam in renatis post baptismū tale peccatū esse, q̄ pugnet ex diametro cum lege Dei, & mereatur damnationem æternam. Nam quum Christus per baptismum seu renascentiam omne tale peccatum tollat, Præterea si nihil damnationis in his est, qui sunt in Christo Iesu, modō abtineat ā cōsensu, & non secundum carnem ambulent, qua tandem fronte dicemus hūc morbum sui imperfectiōne per se sumptam rem morte æterna dignam esse: Quod si dicas: Qui sit, vt hęc imperfectio in renatis tale peccatum non sit, quum lex periclitē adimpleri velit, & maledictum pronuntiet, qui non permanet in omnibus verbis legis: Respondemus, hanc imperfectiōnem, modō abtē consensu in malum, ā Deo non imputari ipsi in peccatum. Quin potius pijs hanc imperfectiōnem putatur ex Christi (qui solus legem perfectissimē adimpleuit, in cuius peccatū, corpus, veluti viua membra, insiti sunt) perfectiōne supplere, nisi accē: atq; eo modo in Christo legem etiam adimplere. Quod non dat cōsensu tacuit Apostolus, quod dixit: Nam quod impossibile erat legi, in quo in firmabatur per carnem, Deus filiū suum mittens
Roma. 8. in similitudinem carnīs peccati, & de peccato dānauit peccatum

tum in carne, vt iustificatio legis impleteretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.
 Pocius ergo docendum erat, concupiscētiam renatis post baptismū potius ad meritū quā ad culpam cedere. Nec ob id reliquum esse vt oblit, sed vt aniam ad capessendam victoriam præster, quemadmodum Chanaanē in Israēl ā Deo relicti sunt, non in subuersiōne, sed in exercitiū. Nam qui tēnati dem vincentur, qui coronabimur, nisi legitime certauerimus: Chanaanē quomodo certabimus, nisi hostis nobis negotiū facessat: Deinde docendū erat, Christum huius hostis vires sic fregisse, vt rael reliquis (modo in Christo per fidē maneamus, ac nō nostra, sed illius virtute suffulti, fortiter resistamus, ab eo timendum nō sit. Consolatur enim nos Apostolus, cōtestans nos liberos esse ā peccato, seruos autem factos esse Deo, hoc est fractā esse in nobis peccati tyrannidem, nō amodo regnare concupiscētiam, sed debilitatem esse, vt nisi contemnatur, suāsque vires, nobis obdormiscentibus ac stertentibus resumat, dominari non possit. Peccatū (inquit Apostolus) vobis non dominabitur. Non enim est is sub lege, sed sub gratia. Et rursum: Non regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis concupiscētis eius. Siquidem nō perfectē regnat tyrannus, cui resistitur. Quod quammaximē obtinere putādum est in hoc hoste, qui eo ipso vincitur, quōd illi resistitur: Resistite, inquit Iacobus Apostolus) diabolo, & fugiet ā vobis, Spiritu itaque Dyaboli ac animo prompto ac in Christū se inclināte est opus. Idē deservit nunquam coronabimur, vigilantes nunquam suppremimur. nō assentite. Vigilate (inquit Christus) & orate, ne intretis in tētationem. Docendi eramus cum Paulo, vt accipiamus armaturam Dei, Iacobi. 5. vt possimus resistere in die malo, & in omnib' perfectē stare, vt itemus succincti lūbos nostros in veritate, & induti lorici Ephē. 6. iustitię, & calceati pedes in preparationem Euangelij pacis, in omnib' sumamus scuti fidei, in quo possimus omnia tela nequissimi ignea extinguere: & galeam salutis assumamus, & gladium spiritus, quod est verbum Dei. Idēdem Petrus monet, dicens: Cui resistite fortes in fide. Cui succinat Apostolus Ioan. 1. Petri. 5. nes: Quoniam (inquit) omne quod natum est ex Deo, vincit mundum, & hæc est victoria, quę vincit mundum, fides nostra. Quis est autem (vt subicit) qui vincit mundum, nisi qui credit, quoniam Iesus est filius Dei: tam planē vecors est, qui Iesū credere Christū credere nolit, qui se totum illi cōmittere negligat, te nolit.

Quid do
 centis de
 concupiscē
 tia in re
 relicti sunt,
 non in sub
 uersiōne, sed
 in exercitiū.

Nam qui tē
 nati dem vin
 centur, qui
 coronabimur,
 nisi legitime
 certauerimus:
 Chanaanē
 quomodo cer
 tabimus, nisi
 hostis nobis
 negotiū facessat:

Deinde docendū
 erat, Christum
 huius hostis
 vires sic fregisse,
 vt rael reliquis
 (modo in Christo
 per fidē maneamus,
 ac nō nostra, sed
 illius virtute
 suffulti, fortiter
 resistamus, ab
 eo timendum
 nō sit.

Consolatur enim
 nos Apostolus,
 cōtestans nos
 liberos esse ā
 peccato, seruos
 autem factos
 esse Deo, hoc
 est fractā esse
 in nobis peccati
 tyrannidem, nō
 amodo regnare
 concupiscētiam,
 sed debilitatem
 esse, vt nisi
 contemnatur,
 suāsque vires,
 nobis obdormiscentibus
 ac stertentibus
 resumat, dominari
 non possit.

Peccatū (inquit
 Apostolus) vobis
 non dominabitur.
 Non enim est is
 sub lege, sed
 sub gratia. Et
 rursum: Non
 regnet peccatum
 in vestro mortali
 corpore, vt obediatis
 concupiscētis
 eius. Siquidem
 nō perfectē
 regnat tyrannus,
 cui resistitur.

Quod quammaximē
 obtinere putādum
 est in hoc hoste,
 qui eo ipso
 vincitur, quōd
 illi resistitur:
 Resistite, inquit
 Iacobus Apostolus)

diabolo, & fugiet
 ā vobis, Spiritu
 itaque Dyaboli
 ac animo prompto
 ac in Christū
 se inclināte est
 opus. Idē deservit
 nunquam coronabimur,
 vigilantes nunquam
 suppremimur.

nō assentite. Vigilate
 (inquit Christus)
 & orate, ne intretis
 in tētationem.
 Docendi eramus
 cum Paulo, vt
 accipiamus armaturam
 Dei, Iacobi. 5.

vt possimus resistere
 in die malo, &
 in omnib' perfectē
 stare, vt itemus
 succincti lūbos
 nostros in veritate,
 & induti lorici
 Ephē. 6. iustitię,
 & calceati pedes
 in preparationem
 Euangelij pacis,
 in omnib' sumamus
 scuti fidei, in quo
 possimus omnia
 tela nequissimi
 ignea extinguere:
 & galeam salutis
 assumamus, &
 gladium spiritus,
 quod est verbum
 Dei. Idēdem
 Petrus monet,
 dicens: Cui resistite
 fortes in fide. Cui
 succinat Apostolus
 Ioan. 1. Petri. 5.
 nes: Quoniam
 (inquit) omne
 quod natum est
 ex Deo, vincit
 mundum, & hæc
 est victoria, quę
 vincit mundum,
 fides nostra. Quis
 est autem (vt
 subicit) qui
 vincit mundum,
 nisi qui credit,
 quoniam Iesus
 est filius Dei: tam
 planē vecors est,
 qui Iesū credere
 Christū credere
 nolit, qui se
 totum illi cōmittere
 negligat, te nolit.

quē sciat (Deum & hominē) eū i peccato liberasse, ac vltorū
 rā esse de hoste cōsecutū, spiritū quoque efficacē pręstitisse,
 per quē mortificata carne, legē adimplere pergamus. Sic enim
 ipse inquit: Cōfite, ego vici mūdū. Et iterū: Petite, & accipie-
 tis: & quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis.
 Rurſus: Sic pater vester cęlestis dabit spiritū bonū petētib⁹.
Deinde & hoc in primis ac sedulo monendum est, modō
 veltimus Deū pręceptis satisfacere, quemadmodū debe-
 mus (q̄ Deus nouā vitā i nobis mūdū) vt tū ad Christiū pro-
 peremus, daturū scilicet nobis spiritū sanctū, ac creaturam i
 nobis animū nouum, ad spirituales fructus in nobis gignen-
 dos aptū. Siquidē ipse est qui solus baptizat in spiritu sancto
 ac igne, frigida pectora igne charitatis inflammans. Ita & hoc
 quoque docendū fuerat, ne quispiā in vacuū Dei gratiā re-
 cipiat otio torpescēs, sed iam impartitę gratię vires ad opus
 etiam accōmodet. Deinde vt maximē prospiciat, quo primos
 gradus ad peccandū protinus subuertat. Itē, vt omnem etiam
 externā peccādi occasionē deuitet. Lubricus est enim ille ser-
 pēs antiquus, qui nisi capite teneatur, tot⁹ elabitur. Quōsobrē
 Apostolus Pheistos suos monet: Nolite, inquit, locum dare
 dyabolo. Pulchrē item dixit Hieronymus: Quia impossibile
 est in censum hominis motum, medullarū calorem nō irruere.
 Ille laudatur, ille prædicatur beatus qui statim cum ceperit
 cogitare, interfecit cogitatus, & allidit ad petrā. Nimirum
 respiciens ad id quod Psaltes dixit: Beatus qui tenebit & alli-
 dit paruulos suos ad petrā. In quem etiā locum idem sic ait:
 Ille paruulos suos ad petrā allidit, qui cogitationes suas pra-
 uas, quomodo primū insurgunt, & adhuc paruę sunt, ad Christiū
 (qui petra est) cōcutit & elidit. Et rectē monet quidā. Quan-
 do, inquit, te tãgit cogitatio praua, ne cōsentias illi, sed statim
 cum apparuerit scorpioni, cōtere eum, calca serpētis caput. cal-
 ca prauę suggestiois initū, culpam ibi emēda vbi nascitur,
 sic dū infans est hostis, citius vincitur, quā quom pubeſcit.
 Quod breui quodā compendio Sctis Sapiens cōplexus est, di-
 cēs: Post concupiscentias tuas ne abeas. Abit enim post cōcu-
 piscentiam, qui suggestiois locū præbet, qui delectationē sug-
 gestionis comitem, statim cum seminatū nō eradicat. Fieri
 enim non potest, quin delectationem diuturniorem consen-
 sus in peccatum (qui nos captiuos in vitū præcipitat) subse-
 quatur. Quamobrem si serpens ille tortuosus i cor tuū, vel i
 perbię,

perbię, vel avaritię, vel libidinis, vel irę, vel gula, vel iuidię, ^{Pis̄ consi}
 vel accidię sementem iacere incipiat, protinus ad semē illud ^{litā ac præ}
 benedictū cōterere, eodēque i animū per fidem cōcepto, ^{sens reme}
 caput serpētis contere. Quod facies, si cōtere Christum ^{dum ad-}
 caput tuum (cui per baptismum inſitus es) humillimum om- ^{nes suis t-}
 nibus expōsitum, ac liberalissimum, castissimū, mirissimū, cō- ^{rationem}
 tinentissimum, beneuolentissimū, denique ad faciendā patris ^{Gene. 3.}
 voluntatem semper accidit. Ad hūc enim modū suos Philip-
 penſes Paulus monet: Hoc sentite, inquit, in vobis, quod & in
 Christo Iesu: hoc est sic affecti esse contēditē, quemadmodū
 ille affectus fuit nimirum, qui quum in forma Dei esset non
 rapinā arbitratus est esse se equalē Deo, sed semetipsum exi-
 nianiuit, formā serui accipit, in similitudinē hominū factus,
 & habitū inuētus vt homo, humiliatus semetipsum, fact⁹ obe-
 diēs vsque ad mortē, mortē autē crucis. Et Petrus Apostolus: ^{1. Petr. 4}
 Christo, inquit, passo in carne & vos eadē cogitatione arma-
 mini: quia qui passus est in carne, desit i peccatis, vt iam nō
 desideris hominū, sed volūtate Dei, quod reliquum est i car-
 ne, viuat tēporis. Quod si quē Christi vitā ac exitum nondū
 cōcupiscentia reuocat, hunc salte instantis mortis ac gehēnæ ^{Mortiset}
 (quę impios manet) meditatio, à mali progressu reuocet, do- ^{gehenna}
 nec ad Christiū pficiat. Ad hæc nō est remediū efficaci⁹, quō ^{medita-}
 insurgētes carnis stimulos reprimas, quā si protinus ad piā ^{tio.}
 orationē (primū illud fidei opus) recurras. Nam vt tres illos
 pueros Hebręos, in medijs flāmarū ignibus cōstitutos cū sup ^{Oratio.}
 pliciter Deū orarēt, flāma fornacis Babylonice per Angelū ^{Daniel. 3}
 excussa nō tetigit, sed lenis quidā afflāt⁹ tāquā vti roris flātis
 resocillauit: sic & orationis efficacia nos ab omni cōcupiscē-
 tię incentiuo liberos faciet, & gratię salutaris refrigerio le- ^{vidēda ee}
 niet. Denique, vt diximus, omnis externa peccati occasio om ^{caso pec-}
 nino vitanda est, q̄ in nobis etiam, vt fiat, partim situm est. ^{cati.}
 Id verō facimus, quum sensus nostros (per quos veluti fenē: ^{Sifus dilē}
 stras quādā peccatū i greditur) diligēter custodimus. Prima generē ^{ca}
 fenestra visus est, faciliē aditū peccati virtus itus suscipiens ^{stolentiā.}
 ac in animū transmittēs. Eua vidit pomū esse pulchrum aspe- ^{Vifus.}
 ctu, & per oculos concupiscentia ad animū proſerpsit. Dauid ^{Gene. 2.}
 vidit Bersabeę elegantia, & statim in eā exardescens, adule- ^{2. Reg. 11}
 rium homicidii copulauit. Claudenda est ergo hæc fenestra,
 ne crimen subintrēt: inuētū nō est, quod nō licet cōcupisci:
 reprimendū sunt oculi, quāsi quidam raptores ad culpam. Ne

Ioh. 16.

Ibidem.

Luc. 11.

A Christi

ſto perſectū

ſto acci-

piendū.

legi ſati-

faciamus

Mat. 3.

Subuertē

di primū

gradus ad

peccandū.

Ois peccā

di occasio

denitūda

Eph. 4.

Hieron.

Psal. 136

Allidit

re paruulo-

los ad pe-

tram.

Hier. in

Psalter.

Ecl. 18.

Abire

post cōcu-

piscentiā.

Obiectio. verò causeris ac dicas, Qui possum in mundo obambulās ocu-
Responso. los claudere? Audi atq; etiā lequere sanctū Iob dixit. *Pepigi*
Iob. 3. forās cū oculis meis, ne mulierē alienā cōcupiscerē, hoc est
Grego. in modis omnibus contēdi, ne prius incautē respicerē, quod po-
Iob. stea iuitus amarē. *Rursus,* si replices, Quis mihi eā perfectio-
Obiectio. nis gratia, qua ille vir sanctus imbutus erat, largietur? *R. espō-*
Dilutio. demus, Deus, & quo minus vacilles hic, proponim⁹ tibi im-
 tantū David, cū quo si ardentē ad dominū oraueris, dicem⁹:
Psal. 118. Auerte oculos meos ne videant vanitatē, certum habe, quod
 petis, te accepturū. *Quia* id le daturū pollicitus est, mentiri
Audit⁹. omnino non possit. *Secūda* fenestra, nimirū Auditus, nō mi-
 nori cura custodiendus est, ne verbis, aut canticis otiosis, blan-
 dis, prophanis ac turpibus in aures sese insinuantibus, crimin-
 nis venenū in mentē traiciatur. *Quāobrem* monet Salomō
 Prouerb. 1. Fili, si inuitauerit te peccatores, ne audias, Item
 Ecclesiast. 2. 9. Sepi aures tuas spinis, ne audias linguā nequā.
Mat. 10. Et Christus monet, vt simus prudētes sicut serpentes. Siquidē
Psal. 57. serpentes obsurdeseunt ne audiant vocem incantantis. Ab
Odorat⁹. odoratu quoque veluti tertia fenestra non parū metuendum
 est, nam & res probat, & Salomon testatur, vnguento & variis
 odoribus delectari cor, qui & meretricē allicientē ī hūc mo-
 dum loquentē facit: *Asper* cubile meū myrrha, alōē & cin-
Proue. 7. namomo. *Esaias* itē odoris luxum notans, Deum cōminantē
Esai. 3. facit ī hūc modū. Auferam olfactoria & erit pro suaui odore
 factor. Gustus item quartam esse mortis ianuam, Eue exem-
Gustus. plo discimus: de ea enim Genesis 3. legitur: Vidit quōd lignū
 esset bonum ad vescēdum, & tulit de fructu illius & comedit,
 dedītque viro suo. *Qua* de re Sapiens gustus tēperantiā sus-
 cēdit, ait: Noli auidus esse in omni epulatione, nec te effundas
 super omnē escam. Et Christus parabola illa de purpurato di-
Luca. 16. uite satis idicat, in quā ruinā nos gustus illecebræ præcipita
 agāt. Postremo, tactus quā diligētissimē obseruandus est, mo-
Tactus. nētē Salomone Prouerb. 6. Nūquid, iquit, potest homo absq̄
 dere ignem in situ suo, vt vestimenta illius non ardeant? aut
 ambulare super prunas, vt non comburantur plantæ eius? Sic
 qui igitur ad mulierē pximi sui, nō erit mūdus quum te-
 tigerit eā. Itē: *Qui* tāgē picē, inquinabitur ab illa: & immū-
 dum qui tetigerit efficitur immūds. Et ī tactu (inquit *Ambro-*
Ambro. brosius) criminē est. Ideo tibi dicitur, ne multus fueris ad alie-
 nū, neque cōtineris cōplexibus eius. Hāc sensuum custodiis
 nobis

nobis tātopere necessariā, patres tū spiritale circūcisionem,
 tum veram ieiuniū appellāt. Hanc autē facillē præstabis, mo-
 do omne prophanū vitaueris, ac stes semper ad bene operā-
 dum accinctus. Desideria enim (vt Sapiēs ait) occidūt pigrū.
 Noluērūt enim quicquā manus eius operari tota die cōcupi-
 scit & desiderat. Proinde Christus monet: Sint (inquiens) lū-
 bi vestri præcincti, & lucernæ ardentes ī manibus vestris, &
 vos similes hominibus expectātibus dominū, quando reuer-
 tatur ā nuptiis. Semper itaque aliquid boni operandū est ne
 nos dyabolus otiosos iueniat, discincti & lupini capitis ab
 hoc hoste, at non facillē capitur, qui sancto vacat exercitio.
 Habes summam diuinā voluntatis breuibus conceptam,
 hōc est decē verbis cōprehensam, & ab ipso domino pro-
 firam, quam & initio omnis naturæ conditor humane mētē
 insculpsit. Quam dein quū per lapsum Adæ, ac succrescentē
 postmodum hominū malitiam obliterata penē esset, ac indi-
 gnē negligeretur, fidelē illi & electo populo tabulis inscriptā
 impartit, ac per fidelē ministrum ecclesiæ proponi mādauit,
 quemadmodum Moses ait: Hāc inquit, verba loquutus est
 dominus ad omnem multitudinem vestrā ī monte de medio
 ignis, & nubis, & caliginis voce magna, nihil addēs ampli⁹, &
 scripsit ea in duabus tabulis lapideis, quas tradidit mihi nimi-
 rū vobis Israēlitis promulganda. Tu itaque Paroche, qui mi-
 nister es Ecclesiæ Dei, accede mētē ad dominū Deum tuum,
 accipie Decalogū de manibus eius, & loquere quæ in eo scri-
 ptæ sunt ad populū tibi concredutum, vt audies faciat, quæ in
 eo scriptæ sunt, vt nō declinet neque ad dexterā, neque ad sini-
 strā, sed per viā, quā præcepit ei domin⁹ Deus suus, ambulet, vt
 viuat & bene sit illi, non tantum in præsentī, sed & in futura
 vita. Ostēde quoque populo tuo, vnde faciendī virtutem acci-
 pere debeat. Quod tum demū feceris, si cū assidū doceas fi-
 dē in Christū, si diuinis sacramētis imbus, si denique ad præ-
 candū accinctū reddas & alacris. Hāc autē agens, & te & illū
 saluū facies, vt quū apparuerit princeps pastorū, immarcesci-
 bilem glorię coronā percipias, quā reddet tibi domin⁹ in illa 1. *Tim. 4.*
 die iustus iudex, ac solus potēs & beatus, rex regū, & dominus 1. *Petr. 5.*
 dominantū, qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat 1. *Tim. 6.*
 inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre
 potest. Cui est honor & imperium sempiternum, Amen.

FORMVLA AD QVAM VISITATIO INTRA DIOECESIM COLONIENSIS EXIGITVR.

CH R I S T V S Iesus pastor ille bonus, qui venit querere & saluū facere quod perierat, circuibat omnes ciuitates & castella, docet in Synagogis eorū, prædicans Euangelij regni, & curans omnē languorem, & omnem infirmitatē. Videns enim tui bas, misertus est eis, quia erāt vexati, & iacebtes sicut oues nō habētes pastore. Quæ Christi actio, quid aliud est, quā nōstra (qui pastorum munus in ecclesia gerimus) instructio, & viua quædā admonitio? nempe vt eisdem vestigijs incedētes requiramus gregem nostrum, quē hac corruptissima tēpestate partim hærelum ac schismatū agnitam in Ecclesiā Dei irrepentum contagione miserē dissipatum, partim sceleris scelerum, ac malorum morum lue contaminatum ac cōspurcatum cernim⁹. Atque aded nobis requirēdi imminet necessitas, vt si in hoc officio diutius torpētēs fuerimus, Dominus sanguinē ouium alioqui peritararū de manibus nostris sit exacturus. Sed quid attinet in formulā gerēdę visitationis multis præfari cui⁹ nedū vtilitas, sed & necessitas præterquam quod scipsam ostēdit, in Prouincialis nostri Concilij Canonibus satis sup̄erque demonstrata est. **I**n præfati Concilij Canonibus satis sup̄erque demonstrata est. **I**ciemus. Quod nō parum referre visum sit in omni re, præsertim magna ac graui decentem ordinem sequi.

Quod autem ad præsens negotium attinet: Ordine in duobus potissimum consistere putamus. Primum, quo prægressū loca singula Diocesis nostræ, in quibus Ecclesiæ ac domus Deo dicatæ, sunt constitutæ, visitare oporteat.

Deinde quis ordo cum ad singula loca deuentum erit, in ipsa visitationis gestione tenendus sit.

De ordine & progressu locali.

Visitacionem nostram iam dudum ipsi ab Ecclesia nostra metropolitana Colonienſi orſi sumus. Quam intra ciuitatem Coloniam per visitatores nostros contineri oportebit, nec ante extra hanc Metropolim nostram progredi, quā visitatio ibidem

ibidē vndiquaq; peracta fuerit, quod fieri oportere, nō tantum Canones præscribunt, sed & ratio ipsa docet, quæ à principali vrbe, atq; aded à omni re à capite ordiri æquū iustūmq; cēset. Quāuis nec id ipsū scripturæ exēplo vacet. Quod Christ⁹ voluerit Euangelij p̄dicationē ab Hierusalē in ciperē. Deinde in omnē Iudæā & Samariā, deniq; vsq; ad vltimā terrę p̄pagari.

Intra ciuitatē nostrā Colonienſem. in primis inuisenda & reformanda est ecclesia nostra Metropolitana, quod facere (vt iā diximus) ipsi cœpimus, ac Deo dante perficiemus. Visitatores autē per nos delegati, in primis de loco idoneo cōueniāt, vbi habita cōsultatione disceptent ante omnia, vt officio nostro (quod partim Vicarius noster i p̄s̄ficalibus, vnus ex visitatoribus delectis, partim Officialis, partim Vicarij nostri in spiritualibus gerit) iuxta cœluram Canonū Cœcilij nostri Prouincialis satisfiat. Quo etiā v̄ocandi erūt, qui functionibus hisce subministrāt, quatenus videbitur opus. Et in primis Procuratores fiscales. Dein adibūt Ecclesias collegiatas. Subinde ad monasteria transibunt, & v̄rorū, & mulierū. Post hæc ad parochias ibitur, proximū loca hospitalia occupabūt. Postremō, Vniuersitatis ac Academiæ nostræ ciuitatis conuocatio, & visitatio quoque haud prætermittenda, modo tamen ei, nostra ope videbitur opus ad studia subleuāda, Pædagogia quoque omnia tā apud collegiatas, quā parochiales Ecclesias cōstituta, inuisenda. Et quoniam scholæ cohærēt Bibliothecæ, nec harum perlustratio negligenda erit.

Postquam peracta fuerit in nostra ciuitate Colonia visitatio, ad oppida & vicos dioceseos nostrę eo ordine, quē locorum situs aptiorem demonstrauerit, aut visitatorū conditio cōmodiorem reputauerit, perducēda, sic vt à vicinioribus sensim ad magis disita, ac remotiora loca properetur.

Et hic idem quem in ciuitate nostra Colonienſem obseruandum est: Nimirum vt in oppidis insignioribus, vbi ecclesiæ collegiata, monasteria, parochiæ & reliquæ pie domus reperientur, eodem progressu Visitatores nostri incedant. Porro si cōmodē omnia oppida adiri possint, præsertim populosa, tum id vt fiat, non inutile sanē fore arbitramur.

Quod ad vicos attinet & modica oppidula, quæ oīa cōmodē adiri non poterunt, hic modus seruāndus est nepe vt visitatio per singulos archipresbiteratus distribuatur, sic

vt visitatores accersitis in archipresbyteralis sedibus, archipresbyteris qui parochiam ipsi subiectam exactam notitiam habent, eisdem vt in diebus vtriusque praesentem in hoc, non sufficiat vt parochiam eisdem subiectam, cum praesentibus clericis & clericis, eorumque comitantibus aliquot parochianis portionibus, ad ipsam archipresbyteriam seclerem omnes euocentur. An vero referat, vt quidam sigillatim iussentur. In hoc enim habenda discretio est, secundum populi vt multitudinem vel paucitatem. Deinde habenda etiam ratio necessitatis, quod vicus quispiam, aut ob vnam, aut ob aliam causam praesentis visitationis remedio magis etiam quod oppidum aliquod opus habere possit.

Ceterum, si nulla sit praecipua ratio quae exigat Visitatorum in singulis oppidulis, aut vicis praesentiam, post peractam visitationem in vna sede archipresbyterali, ad aliam viciniorem vti locus & res postulauerit, transeundum erit.

De quibusdam initio curandis, quae vtriusque progressum expeditiorem reddent.

In primis dabimus Visitatoribus nostris praescriptam mandati formam, sigillo nostro publico communitam ac authenticam, qua omnibus suae missionis ac functionis certam fidem facere possint. Quid est ante omnia necessarium, non tam ad conuocandum ipsi vbiue auctoritate, sed & ad retinendum ecclesiasticae regulae vigorem, quo factae missionis in dubitandum testimonium requirit.

Deinde conuocabimus Clerum ciuitatis nostrae Coloniae, ad locum Visitatoribus nostris opportunum, vbi ipsi visitatores post nostri delegatorum mandati ostensionem, totius Cleri animos ad visitationem, quam statim aggredientur, praeparabunt, vt singuli ad Visitatorum aduentum parati sint, ad recipiendos eos nomine nostro, ipsi sicut vt Dei ministris, in ecclesiis nostrae causam omnium maximam, auscultandum ac parandum. Postulabunt quoque Visitatores nostri cleri consilium, quo res tanto maturius ac expeditius procedat, quantum fuerit plurimum consilio & assensu comprobata.

Quod ad collegiatas ecclesias ac monasteria attinet. Visitatores nostri, nullis ex ciuili magistratu opus habent, qui ipsi adsint, sed in parochiis, hospitalibus, scholis ac bibliothecis visitandis, cum ibi magna ex parte res populi ac plebis tractanda veniat, praesentemque populis, multa reformatione egens, hic potissimum aduocandus sit. Videbimus operae pretium factum.

ri, si ex Senatu ciuitatis nostrae, quosdam bene Christianos & integros viros, deligat ac Visitatoribus adiungat curemus. Quae visitationi adferunt, non ostendendae virtutis aut potestatis causa, sed tantum ad confirmandam fidem & ad multitudinem populi, attractam interdum prauis institutionibus, ac dissidentem conspiciendam, ne officio visitationis per improbos illudatur.

Porro inde vt eandem ob causam in traditione illustri ductus Cluue vnaus aut alter ducalis Confiliarius, vt pari fidei ac morum integritate, auctoritateque pollens. Visitatoribus nostris non aliter tamen quam praediximus, adiungatur. vt referre admodum putamus, ita, vt fiat cura nobis erit.

Præterea sub visitatione edictum publicum, quam late se nostrae dioecesis ditio porrigit proponemus. Et vt in eadem sententia per ducem Cluue intra pomeria suam iuditionum publicetur, curabimus. Quo subiectis omnibus, vt aduenturos Visitatores ob functionem Dei quam gerunt reuerenter recipiant, vt omnes male voluntatis praesumptores forsitan repositos (qui visitationis progressum ausi fuerint, aut factum, aut verbis impedire, seu incedere) comprimant: vt denique Visitatores ingrediētes, egredientesque, securè deducant omnem iniuriam, opprobrium, Idque sub grauisi marum poenarum non tantum ecclesiasticarum, sed & etiam ciuiliū incursu, vt factiosi ea quam metuunt magis poena comprimantur.

Denique Visitatores priusquam ab vno ad alium locum progrediantur, aliquot ante dies suum aduentum Clero & plebi eius loci significabunt, maximè verò vbi ad Archipresbyterales sedes eundem est. Archipresbyteris aduentus denuntiandus maturè est, quo ipsi, Parochos sub sua sede constitutos ad diem praestitutum commodè euocare possint.

Et utique omnes admonendi, quò se ad visitatorum aduentum expeditos ad rem, quae pro manibus est agenda, reddant. Vbi autè ad Parochias ibitur, sub aduentu, vt qui volent Sacramentum Confirmationis recipere, ad illud se praeparent, vt qui grauatae conscientiae remediū adhiberi vellent, aut conscientia opus habeant in re quacunque perplexa, conscientia tranquillitatem perturbante, ij vt die designanda cum bona fiducia adueniant, seque audacter Visitatoribus praesentent. Denique hortabitur populum, vt mane eius diei quo ipse populus visitandus est, ab omni seruili opere cessetur, quo omnes ad Ecclesiam accedant ad capiendum cibum, qui non perit, hoc est ad percipiendum ea quae ad suarum animarum salutem pertinebunt.

Vbi ad locum ventū erit. In ecclesiis Collegiatis, ac Monasteriis conuocabuntur omnes, ad domum Capitulari-
rem. In Parochiis vero Parochus & Clerici ad Sacristiam, si
tamen ad conueniendū ea domus idonea fuerit, populus ve-
ro, in medio templi, interrogandus, audiendus & instruendus
est, in eum qui sequitur modum.

Quoniam Visitatores Christi legatione funguntur, non
quæ sua, sed quæ Iesu Christi sunt quaerunt, ac cū Pau-
lo dicitur, Non enim quaerimus quæ uestra sunt, sed vos. Di-
gnū iudicamus vt in initio ipsius gratia & misericordia implo-
retur, cuius opus geritur, sine quo alioqui nihil facere pote-
rimus. Quamobrem principio, Missæ sacræ, pro ratione loci,
aut decantetur aut legatur. Idque deuote magis quàm exter-
no apparatus, quo populus tantum ad pietatem accendatur.

Secundo: Cum Visitatoris officium sit instare prædicationi,
exhortationi & doctrinæ, vt referat fructum qui non
perit, post finitū sacrum per Vicarium nostrum in pōsticalib-
us, aut si is defessus fuerit, per alium ex Visitatoribus sermo
cōmonitorius habeatur, ex ipsissimis sacris literis, syncretis-
simè, omisis tropis ac allegoriis, præsertim non admodum
aptris, depromptus, rei, personis ac locis accommodus. Qui ad
populum habendus, cautissima circumspectione moderandus
est. Secundū ouium palatum, hoc est a nimorum affectus, opi-
niones, & vitia, quæ licebit itatim post autem ad Parocho
aut Archipresbytero expiscari, vbi populus à cōtāgione dam-
natæ doctrinæ, adhuc integer est, tantum corruptis moribus
inquinatus, ibi cōsultius in recessendis præceptis dominicis,
coarguendis (in spiritu tamē lenitatis) peccatis, præsertim iis
quibus populus ille potissimū seruit, in citatione ad poeniten-
tiā, & breui explicatione fidei catholice, eum decet cohorta-
tione, vt in sinceritate fidei, doctrina Christi & ecclesie, ac
obseruatione preceptorū Dei perleuet. Et in primis, vt suis,
tam ecclesiasticis, quàm Ciuilibus præpositis, Rectoribus &
Prestatibus debitum honorem & obedientiam præstet. Vbi
vero Visitatores cōpererint parochiam aliqua hæresum cōtā-
gione infectā, ibi primas partes fidei nostræ explicatio obtine-
bit. Vbi vero ad eos articulos vētū erit, à quibus videbitur
praua corruptione discessum (Nā quotquot sunt hæreses vni-
co Apostolorū simbolo retunduntur) vbi diutius immoran-
dum est, & quid ille articulus credendum proponat diligētē
expli-

explicandum, & tum quasi per occasionem & obiter hæresis
suborta per paucos scripturæ locos, nō remotius petitos, qui
nulla detorta interpretatione eludī possint retundenda, a-
struenda veritas est, & coarguendus error. Denique populus
per cōcordem ecclesie definitionē, quæ ex aliquo Oecumē-
nico Concilio petenda est cōfirmandus. Deinde coarguenda
scelera sunt, & via mandatorū Dei indicāda. Et hic præcipuè
ille locus erudita pietate ac docta breuitate tractandus. Nēpe
idecirco à Deo per spiritum sanctū fidem nobis donari, vt per
fidē mādāta diuina adimplere possimus. Atque ad eō necessa-
rium esse vt fidem charitatis opera comitētur, vt præter hæc
fides nō viua, sed mortua dicatur, factāq; cohortatione ad pœ-
nitentiā & fructus poenitiæ dignos, sermo ea cohortatio ne
quæ prior, sinendus est. Postremo ad Deum publicè porri-
genda oratio est, & communēdus Clerus ac populus, vt idem
apud Deum oret, in hanc, vel similem sententiam.

Omnipotens sempiternæ Deus qui etiam corda nostri omniū
ad exemplū tamen nostrū descendere ac videre voluisti,
an populus sceleratus clamorē qui ad te peruenierat opere cō-
pleuisset. Qui filium tuum vniuentū in terras ad requirendū
& seruādum quod perierat, misisti. Et per eundem, omnes qui
gregis pascēdi curā susceperūt, & opere & verbo vt idē sedu-
lō agerent admoneri fecisti. Te suppliciter exoramus vt no-
bis indignis famulis tuis, p tua ineffabili pietate gratiā diu-
ni luminis tui clemētē infundas, labia aperias, liguā dirigas,
oēsque actus & cūctas operationes nostras tua virtute instruas,
& cōfirmes, vt visitationis munere ad quod in nos te accin-
sti sumus, spiritu tuo cooperante, & beata Maria virgine ge-
nitricis filij tui, ac omnibus sanctis tuis intercedētibus ad Ca-
tholice fidei robur & exultationem, charitatis augmentū, ac
profectū hæresum ac vitiorū eradicationem tui Cleri, & po-
puli repurgationē & salutem, ecclesiarū tranquillitatē & con-
seruationē, ac demum ad tui solitus nominis laudē & gloriā
sempiternā, rectè perfungi valeamus, per eūdem dominū no-
strū Iesum Christū filiū tuū, qui tecū vniuit & regnat in vni-
tate eiusdem spiritus sancti Deus, per omnia secula seculorum.
Post hæc ad peculiare visitationis actus progrediendum
est. Idque certo quodā ordine. Et quāquam in hoc varient,
nedum qui de visitando scripserūt, sed & ij quorum consiliis
in hac re vsū sumus, quibusdā existimātib. Ab inquisitione
R. R. iij

vitorum ordiendam. Deinde peruenientiam populo indicendam. Postremo faciendam reformationem, & ad eam populo benedictionem. Quibusdam vero sententibus, exteriorum temporum ac aliorum suorum locorum faciem cõtemplandam ac repurgandam, ac deinde ad reliqua ex ordine transeundam.

Quamquam autem utraq; ordo Christianissimus & à Canonice scripturis ac regulis minime dissentiens sit, tamè pro ratione temporum & morũ præsentium, ita nobis agendũ videtur.

PRimum vt singulis hominũ ordinibus, singulatim ac gradatim Canones Concilij nostri prouincialis, quemadmodum illi quemque secundũ suã vocationis, cõditionem respiciunt, diligenter ac discretè relegatur, ac vbi opus erit diligentius exponatur, vtq; deinde diligens fiat inquisitio, non quilibet ad eorundem Canonũ regulam professionẽ & vitã suam hæctenus insituerit, & insituere pergat. Nã statim ab inquisitione criminũ incipere, tale nobis videtur vt videatur multũ hinc auertẽdi. Nec id nouæ reformationis cõscribẽdæ gratia, vt fiat necessarium putamus, cum iam cõpertum sit in omnibus his esse peccatũ, de quibus cõsiliũ nostrum prospicere opus putauit. Adde quod hic agendi modus scripturis atque adeo instituto Christi ac sanctorum Apostolorum admodum cõsentaneus nobis apparet. Nã siue veteris testamẽti Reformatores (quales post discessionẽ Israël ab Iuda vsque in temporis captiuitatis Babylonicæ Iosaphat, Ezechias, & Iosias, post captiuitatem vero Iesus, Zorobabel, Eslras & Nehemias fuerunt, siue Christum & Apostolos eius spectemus) semper hic ordo seruatus cõperietur, vt à doctrina, vel veteris, vel nouæ legis inciperetur. Sic enim secũdi Paralipomenon, capite decimo septimo legimus: Tertiõ autẽ anno regni sui Iosaphat misit de principibus suis Benad & Abdiam & Zachariã & Nathanael & Michatham, vt docerent in ciuitatibus Iuda, & cum eis Leuitas & sacerdotes, docebantq; populum in Iuda, habentes libri legis domini, & circumibant cunctas vrbes Iuda atq; erudiebant populu. Breuiter vbiq; serẽ reperias libri legis principio lectũ, post librum lectum ad inquisitionem processum, & factã secundũ legem separationem, quemadmodũ 2. Eslras cap. vltimo videre est. Neque id absque magna ratione. Lex est enim quæ ostendit peccatũ, sicut Paulus ait, per legẽ cognitio peccati. Adcõ vt frustrã de peccatis inquiratur, nisi per legem arguatur, qui est gladius biceps pertingens vsque ad diuisionem

tionem animæ & spiritus. Idem Christus cum circuiret omnes ciuitates & Castella, primum docuit in synagogis eorum prædicans Euangelium regni, deinde curauit omnem linguam. Et vt cætera sileamus, Actũ 16. legimus. Cũ pertrãsserent Paulus, Syllas & Timotheus (diuini illi Visitatores) Ciuitates, tradebant eis custodire dogmata quæ erant decreta ab Apostolis & senioribus qui erant Hierosolymis.

Quamobrem Visitatores quoque nostri primũ tradẽt Decreta synodi nostri prouincialis, quæ nihil aliud quàm legem domini & dogmata Apostolica cõtinent, hoc cum agentes, & auctoritatem sibi cõciliant, & ab omni suspitione læge erit alieni qui nihil proponunt, vel exigunt quàm quod est synodica sententia per patres vnanimiter conclusum.

Quo factõ Visitatores auctoritate dei iubentur, vt singuli de seipsis, totoque eius ecclesiæ quæ visitatur statu, interrogati sincere depositis omnibus humanis affectibus, amore, odio, spe, seu timore sola veritate innixi euidenter quæ corrigenda videbuntur, referant. Nulli tamen crimen imponant, quod probari non possit, ne eiusdem criminis reatu ac pœna, cuius proximum falso de ferre conuicti fuerint se inuoluant. Atque subinde inquirendum, Num sciant aut credant aliquid in ea quæ visitatur ecclesia reformationis vel correctionis tam in capite, quàm in membris indigere.

ET quo hæc inquisitio omni cõuentiõis dedecore vacet, per visitatores, non solum ex Clero (cum de eius vita & doctrina) sed & ex populo (cũ de ipsius fide & conuersatione inquiretur) quidam qui ad veritatem dicendam magis apti videbuntur diligendi, ac sigillatim & secretò super singulis articulis, ac aliis de quibus opereretur videbitur in modũ qui infra sequitur, interrogandi sunt.

Atque hic iterum nobis talis agendi ordo conuenientissimus apparet, vt secuti præceptum domini, primum de his inquisitionem instituiamus.

Primo, quæ nam ad repurgationem animorum facere videbuntur, Mũdemusque prius quod intus est calecis & paropsidis, vt fiat, & id quod de foris est mundum. Nam ipsi homines Christiani in vnitatẽ dei per vinculum charitatis cõgregari, reuera sunt ecclesia visitanda. Et templum illud quod peculiariter spiritui sancto dedicatum esse debet.

Secundò, Deinde vt de exterioribus ritibus, aliis rebus, vel

ad conferuandam, vel ad dissipandam tranquillitatem facientibus quaeratur.

Tertio, Denique: vt & domum dei, hoc est templorū ac aliarum sanctarum aedium exteriorum quoque faciē cōtemplemur. Illa enim oportet facere, hoc verò non omittere.

Generale.

Vbi reperientur beneficiorum Ecclesiasticorum Collatores, Electores, patroni laici, & Archidiaconi, iis generatim praelegantur, & inculcentur. 1. 2. 3. 4. & 5. articuli sub titulo, de Impositiōe manuum. Speciatim autem collatoribus, articulis. 6. Electoribus, 7. 8. & 9. Patronis, 11. 14. & 15. Archidiaconis. 12. & 13. Super quo tamen necesse erit cum ipsis latius agere: & inquirere, emēdarēque vitiosa, quoad fieri potest. Sin Archidiaconi resistāt, ad nos referre. Præterea ipsi proponuntur articulus. 2. 6. sub titulo de Metro, Cæthedr. & Colle. Eed. Idem inculcabantur omnes articuli, sub penult. titulo, De iurisdictione Ecclesiastica cōtēti. Similiter, 18. cum cæteris articulis sequentibus, sub titulo, De visitatione ac Synodis Episcopalis, Archidiaconalibusque comprehensi.

Aliud.

Quamquam ad visitationis executionē duo requirantur: Instructio scilicet & Coërtio, Doctrina & virga disciplinae, quæ pari gradu incedere oporteat. Quia tamen hæc visitatio nostra nona & rara est, populūque tam delicatas habet aures, vt omnis seueræ increpationis, priusquam ad penitentiam cordis conuersus fuerit, sit impatiēs. Propterea hortamur Visitatores nostros, vt Paulinam sententiam, & exemplū potissimū præsentent, nempe, vt sint patientes ad omnes, consolentur pusillanimes, suscipiant infirmos. Post, non omittant corripere etiam inquietos. Expedientius enim est, vt Visitatores nostri nunc omnium primū, porius videantur in charitate & spiritu misericordinis ac lenitatis, quam in virga venisse. Quare præcipua eorum cura erit, vt cōsistat quidē eos ad quos mittuntur, sed fecundum Deum ad penitentiam & salutem Coërtio tamen, vt diximus, moderata, maxime in contumaces nequaquam omittenda est, aut ad nos referendum.

De visitatione eorum qui nostro officio funguntur.

Vicarius noster in pōtifficalibus suis ipsius Visitator erit, Respiciant officium eius Canones sub titulo, De impositione manuum, à. 16. vsque ad, 30. Quare super singulis articulis

his se concernentibus cum collegis suis mature cōsultabit, vt omnia quæ illis continentur, ad suum effectum deducantur.

Sed interim hic duo erunt per Visitatores agenda. Primū cōferetur eū Scholastico ecclesiæ nostræ vt ille suis commissariis (quos & huic rei idoneos esse volumus) Vicario nostro adiungendos, mandatum faciat his decretis parendi. Deinde vt diligenter vnus aut duo Theologi, qui his rebus vacare possint, relaturi à nobis sui laboris mercedem, quorū cōscientiam in re tanta onerare cogemur.

Officiali nostro proponētur articuli sub ritu, de impositione manuum, à 30. cū sequēt. vsque ad articulum, 35. Deinde omnes qui sunt sub titulo, De iurisdictione Ecclesiæ cōtēti. Admoneaturque vt eisdē articulos tam ipse seruet, quam p̄ alios sibi subiectos obseruari faciat. Præterea aduocabuntur fiscales, quoniam sunt aliquot articuli, qui illorum officium peculiariter concernunt. Dehortandi ab omni auaritia, ac cohortandi, vt vigilantissimè prospiciant, ne alicubi à nostris decretis praua præuaricatione discendant. Quib⁹ si quid deerit, nos supplebimus, de quo ad nos referatur. Deinde interrogabitur Officialis, an reformationi iurisdictionis ecclesiæsticæ per nos promulgatæ, per omnia pareatur. Admoneaturque vt si alicubi cessetur, id suppleatur.

Vicariis nostris in spiritualibus proponēdus est articulus 35. sub titulo, De impositione manuum. Et diligētè cōmonēdi, vt in omni permutatione beneficiorum, De statu & qualitate personarū, de cōditione beneficiorum permutatorū, & quis adfectus cōpermutantes moueat ad permutandum & quæ cōditiones intercesserunt, an sit permutatio reuera facta, an vera permutatio, an velint in cōpermutandis beneficiis residere, aut illis per alios saltem satisfacere, an potius pecunia præcipaliter quaeratur, vel iam data, aut per extinctionē dāda, atq; adeo, an quæstus tantū aut luxus causa permutatio fiat inquirat, Idq; antequam recipiāt iuramentū. Alioqui rei essent criminis, in quod cōsentiedo saltē faciētib⁹ incurret.

Cum extra quadragesimā & aduentū domini Vicarius noster in Pōtifficalib⁹, paucis diebus cōcionetur. Nos vera ex animo cupimus perpetuū verbi cōcionatorem, virū doctū & integrum, tam necessario muneri, in ecclesiā nostrā Metropolitanā præficere, Idcirco Visitatores, post maturam mutuo habitam deliberationem, ad nos referent. Quo pacto

per unionem, aut suppressionem alicuius beneficii ecclesiastici, cuius redditus talem virum alere possint voto nostro satisfieri queat. Quod non tam pium, quam necessarium putamus, Nam hic futurus erit dux gregis, quo instruente ac arguente Clerus ac populus tandem sanctis decretis assuetent.

De visitatione Ecclesiarum collegiarum tam extra, quam intra Coloniam constitutarum, quae ad instar eius, quam nos in Metropolitana nostra cepimus, peragetur.

DEST Missae sacrum, Concionemque in domo capitulari habendam, atque alia solennia per Visitatores, omnes articuli: sub titulis De officio primo ac publico clericorum. Item sub titulo de Metropolitanis, cathedralibus & collegiatis ecclesiis, & in his ministrantibus. Primum toti collegio integrè ac discretè prelegentur. Deinde viris illis integris ex collegio ut praedictum est, ad inquisitionem faciendam de legendis. Summaria tantum articulorum distinctè repetentur. Sic tamè ut articuli illi qui tantum Ecclesias intra Coloniam constitutas concernunt, extra Coloniam omittantur. Fiatque diligèns ad singulos articulos (quae facti respiciunt) inuestigatio. Quoniam in parte aduersus vnum vel alterum peccetur, atque ibi apponenda manus, vbi lapsus compertus fuerit.

Referatur ad nos de correctione Breuiariorum & Missalium. Item contendant Visitatores inspicere statuta Ecclesiarum, & quae minus iusta, ac sancta erunt, rescindere. Quod si capitula reclamauerint, vel in toto, vel ex parte, ad nos referatur. Præterea, contendant modum imponere annis carentiae, vbi reclamatum fuerit, ad nos referent reclamationis causas.

DE obseruatione capitulorum, iuxta articulos diligenter inquirant, maxime vero, nõ sint in capitalis dissidia & contentiones. Nam praelati omnium voto audiant, Nõ fauore, aut odio, aut alio deprauato affectu quorundam priuatorum res gerantur, & an expectetur omnium sententia, aut etiã cõtemnatur, quantumvis causa ecclesiae vtilitatem respiciat.

Item an foundationibus piis quarum praetextu quotidianæ distributiones percipiuntur satisfiat. Et hæc distributiones ex

hiberi debeat, & per nostros Visitatores inspicere, ut siubi ne gligentiae suppletionem opus fuerit, supplicetur.

¶ De Decanis.

Antè omnia Visitatores se de cõditione & moribus Decanorum certiores reddi curabunt. Nam si hi cæci fuerint, consequitur, ut grex quibus ducatum præstant in præcipuum cum ipsis ruant. Quare inquirant potissimum, an bonum exemplum frequentando Ecclesiam, & bene viuendo cæteris præbeant. An Ecclesiae laudabilia statuta faciãt obseruari. An ea quae inordinatè & viciõse sunt, feruenter reprehendant. An citra personarum acceptiõnem excessus puniant. An negligentes in monendo Ecclesiae personas, tam quod ad diuinum officium, quam quod ad vitam & mores attinet, sint.

His Visitatores summo serio decreta Concilij Tomnibus & per omnia pareatur, ut quae cum necesse erit, & consilium & auxilium capituli aduocent. Quod si ipsos audire noluerint, ut tum ad nos referant.

Quod si iter visitandi commissarii nostri inquietos quosdam & rebelles Decanos ac Praelatos repererint, hos castigabunt, & ad obedientiam reducent. Si reduci nolint, eos nostro nomine ab officio & beneficio suspēdēt, donec nobis satisfactionis relaxatione obtinere mereantur. Decani (quibus cura animarum commissa est) iterogandi, cui administratione sacramentorum commiserint. Ab aliis quoque inquirendum, quædã modum ille officio suo satisficiat, imò exhibenda personæ est. Quae respicere poterit quid correctione egeat, tam quod clericum, quam quod ad familiam attinet, non discutiendo personas.

¶ De praepositis.

Nec iterum prætereundi erunt Praepositi (quod ad dignitatis gradum attinet, Decanis ex more praelati) Nam vbi que serè hi dissoluiorem vitam gerunt, ignorantes, aut dissimulantes ad quod munus sint vocati, cuius admonebuntur.

Nam ut de ecclesiae redditibus luxurientur, non sunt instituti, sed ut ecclesiam suo sumptu ac opera defendant. Et ut excuset eos coram hominibus, mos aliquis non satis legitimus à frequentanda ecclesia, praesertim cum per ecclesiae negotia minimè retrahantur: admonendi tamè sunt, ut cogitent suam desidiam non ita cõprobari Deo, sed iustum esse ut officium gerat, propter quod datur beneficium, ut quae dei

militēs, non seculi se esse meminerint.
 Inspicienda eorum iuramenta.
 Inspiciendæ separationes, & num illis pareatur.
 Ad habitum quoque & tonsuram clericales reuocandi.

¶ *De Scholasticis.*

Varendum de Schola: Qualitatem illa habeatur. Qui sunt magistri puerorum. An eruditi satis, an ab omni insinceræ doctrinæ suspitione longè alieni.

AN fieri possit vt iuniores Canonici, qui rudimenta nō satis callent ad scholas hæc relegari possint, videndum seu saltem vt lectioes aliquot priuatæ per illos instituerentur, quas semotis pueris horis quibusdam delectis audirent. Quod ad Scholasticū maioris ecclesiæ attinet, nos videbim⁹. Quicquid de scholæ theologicæ statu ad nos referri velimus.

¶ *De magistro fabricæ.*

Væredum vt sit fabricæ prouisum. Si minus prouisum sit, ex communibus redditibus per præbendam (vt vocat) currentem prouideatur, vt facta recta teneantur.

¶ *De custode.*

AN Custos (quem alibi Thesaurarium, alibi Sacristam appellant) vasa atque alia ecclesiæ ornamenta diligenter faciat conseruari. Et de ablutione palliarum, quemadmodū habet articulus vltimus, de Metropol. & Carthæ. ac Collegi. Ecclesiæ. ac infra latius dicemus.

¶ *De Canonici.*

Satis superque in Concilio prouisum est, de ipsorum vita & conuersatione.

¶ *De Vicariis.*

Similiter, cogendi illi interim sunt, vt fundationes suarū vicariarum exhibeant. Quibus relictis, vbi in officio cessare comperti fuerint, adigendi, vt illi satis faciant.

¶ *De reliquis ministris quos Campanarios ac virgiferos vocamus.*
 HI post hæc suo officio personaliter persingentur, nisi vel ætate, vel morbo impediatur, aut idoneos delegent arbitrio Decani & Capituli admitteudos, aut reiiciendos.

¶ *De collegiis Canoniarum secularium.*

Collegia Canoniarum, quæ seculares vocari desistantur, ad sita, collegiorum quæ virorum sunt, suos ritus habent. Proinde multa sub præcedenti titulo, quæ ibidem, quemadmodum in virorum Collegiis ad censuram Concilij

reuo-

reuocanda sunt.

MAximè autem videndum, vt vita illa licentiosa sub Canonum regulas trahatur. Quod fiet si in spiritu lenitatis ex scripturis, sui officij, imò saltem vitæ Christianæ ad-moneantur. Nam nisi per verbum ad pietatem trahantur, minæ hic proderunt parum.

¶ *De monasteriorum visitatione.*

PRædictis Missa ac Cōcione qua ad Christianam & mutuam charitatem, mundi contemptum & votorum suorum, obseruationem ad pacem denique & tranquillitatem commouebuntur, i domo capitulari habenda per visitatores. In primis Abbatibus ac aliis monasteriorum prælati seorsum paulisper receptis, Duodecim priores articuli sub titulo de vita & cōuersatione monastica recensentur, diligētique cohortatione illi monendi sunt, vt hisce decretis tam inouiter recipiendis monachis ac velandis quam i reliquis omnibus sese attemperet, pecuniam pro receptione ne extorqueant, vtque i iis ad quæ ipsi corrigēda nō suffecerint, implorēt nostram autoritatem.

¶ *Vbi visitatores nostri, Abbates ipsos repugnantes repererint, ad nos distincte referant.*

ET præsertim nostro nomine i eo erunt, vt sumptuosi illi præpositi abrogentur. Quod si in ipsorum potestate non fuerit, saltem ad nos referant post visitationem, quid factio opus sit.

Vbi hæc cum prælati acta fuerint, Regula ordinis, simul cum formula visitationis si habeatur, petenda est atque legenda, sic tamen vt instruantur regulæ & doctrinæ Christi solam esse quæ ducit ad vitam, regulas verò monasticas expeditiorem tantum semitam indicare, qua facilius viā domini inambulare pergamus. Cōsidente iterum toto conuentu, cum prælati præmittenda esset illa generalis adiuratio de nō occultanda, sed sincerè dicenda veritate. Deinde se motis arbitris.

¶ *Interrogetur Abbas, aut eius loco moderator Conuentus.*

QVado proxime visitatio obseruata sit, & an diligētè. Regula ac monasterij statuta obseruari procurat, an pax inter fratres, conuersos deuotos ac familiares effloreat, Disidij, si quid fortasse fuerit, origo perquiratur & emendetur.

¶ *Interrogetur Prior.*

DE obseruatione diuini officij. De obedientia, paupertate, continentia, silentio, Communi mensa, Murnæ reue-

rentia, Alutus colloquio. Hospitum accessu.

¶ *Interrogentur fratres sigillatim.*

- 1 De vita & conuerfatione Prælatorum.
- 2 An uilitatio proxima iute obferuata fit.
- 3 An Prælati quæ ad obferuationem religionis & ordinis pertinent, diligenter perfequantur.
- 4 An uitia fidei iter corrigant citra acceptiõem perfonarum.
- 5 An honeftè cum laicis conuerfentur.
- 6 An bonum exemplum fuis fubditis præbeant.
- 7 An i obferuandis, ordinis regula, ac ftatutis fide feruentur.
- 8 An defides fiant, An eadem ad Chriftianam pietatem morderentur.
- 9 An fratres ad ftudia facrarum literarum fedulo inuitentur.
- 10 An pacem tranquillitatem & concordiam inter omnes fubi fubiectos feruent ac nutrant.
- 11 Item de claufura & ingreffu monafteriorum.
- 12 De uictu quotidiano.
- 13 Deinde, an Conuentus certum numerum habeat, an illi fuppetat uictus.
- 14 Deinde de officiis ad officia tranfeundum eft. Et uidentur, an qui illis præfecti funt, ueluti Camerarij, Sacrifte, Cellarij, procuratores, & id genus alij, fuis finguli officiis grauitè incumbant.
- 15 De moribus, habitu & conditionibus fratrum conuerforum diligenter quoque quærendum eft.
- 16 Post inquisitionem, fi qui notati fuerint, illi euocentur. Qui fi errata fponete cofefsi fuerint, ad difciplinam Abbatis, iuxta regulæ formam remittendi funt, ficut tamen, ut Abbati mandetur, ne Chriftianæ lenitatis modum excedat, quod habita ratione perfonæ, cenfuram potius mitigari quam exafperari conueniat in haud præfractis.
- 17 Quod fi neget delictum ifamatus, adhibeantur testes, admodum prius omnibus, ne fraudi fit teftibus ueritatẽ dixiffe. Legantur deinde articuli. 14. 15. 16. 17. fub titulo de uita & conuerfatione monaftica.

Postremo declarata uitæ monafticæ prima inftitutiõne, adhortentur omnes, ut uiam quam amplexi funt, ad uitæ æternam expeditiorem in charitate, de confcientia bona & fide non ficta inambulent, & pro ecclefia Dei fedulo orent cuius elemofynis fufitentantur.

Item

Item cum fratribus mendicantibus eadem uia fcedendum eft, præftitamen peculiariter articuli à fexto ufque ad 15. fub titulo. Qui admittendi, legendi & perfuadendi funt.

¶ *De uifitatione Monialium.*

Quæ eft forma monafteria uirorum uifitanda, eadem rectè obferuatur i uifitatione monialium, nifi quoddam iterum quædam addi poffint.

Præfertim ut quærat, Quibus affectibus & qua forma ad electionem Abbatiffarum ac aliarum quibus monafteriorum moderatio commiffa eft, procedatur: An i eligendo feruetur regula, celfetque omnis imprefio ac corruptio.

Admoncantur, ne non profeflas uirgunculas, quàm nondum de uoluntate fuafatuere poffunt, ad profefionem mellitis uerbis alliciant.

Prohibendus omnis fufpectus ingreffus & egreffus.

Omnis fufpecta conuerfatio prohibenda, Et priuata diueticula penitus tollenda.

De exercitationibus & operibus extraordinariis quærendum eft. Et i primis dehortandum omne otium. Deinde cohortandæ potiffimum, ut afidue funt i reuoluendis facris fcripturis & piis opusculis, quæ poterint ipsis facillè comparari, & cohortanda letrix, ut omnem operam adhibeat, quo fiores fuas in Chrifti uerbo à fe doctiores femper dimittat.

Quod fi & corporales exercitationes amplecti uelit, curandum ut tales funt, ne mentè Deo dicatæ euerat, atque à Chrifto i mundum retrahant, qualia funt quædam artificiola i te-xedis fudariolis ac camiffis quæ magis prætermiffa oportuit. Nam diabolus alioqui mille artifex, iuauandus non eft ad irritandam fimiles confcientias, fed modis omnibus abigendus.

De uictu quoque diligenter quærendum.

Et fi ut iterum fieri folet, fatuis fuperftitionibus teneatur, illæ cautè animis earum eximendæ funt, iflammandæ ad uerum Dei cultum & uiam charitatem. Quæ fine, ea monafteria non Dei, fed eius quem prohibeat Deus, denus funt. Ante omnia uerò diligenter examinabitur is qui monialibus à confefionibus eft. Qualem hunc esse oportet declarat articulus. 8. fub titulo de uita & conuerfatione monaft. inftitutusque eft i omnibus ferme articulis qui parochi cõcernunt, præfertim qui penitentæ facramentum refpicit. Qui fi uel leuiculus uel uitæ minus fculparque uel feruditus, breuiter ad

munus cui præfectus est, in idoneus fuerit, repellatur, & alius idoneus in locum suum surrogetur, aut ad nos referatur.

¶ *De visitatione domorum militum Teutonicoꝝrum
S. Ioannis & Antoiniarum.*

Hic multa reformatione opus est quam articulus. 13. sub titulo de vita & conuers. monast. breuiter comprehendit, vbi ad visitationem ventum erit cætera occurrent.

¶ *De visitatione Parochialium ecclesiarum.*

Hic opus hic labor est, hic multa sollicitudo adhibenda. Ars enim artium ac scientia scientiarum cura animarum optinere iure dicitur.

Quemadmodum aduentus visitorum præuiciandus sit aliquot antè diebus, &c. quæ ad eouocationem Cleri & plebis pertinent, deinde qualis hæbenda post Missam ad populū eõcio supra diximus. At reliqua ordine infra scripto procedatur.

¶ *De visitatione Clerici qui in Parochia est.*

Cum ad parochiã acceditur, priori die ad sacrificiũ Parochus cum presbyteris ac clericis eius loci eouocabuntur.

Quibus accitis & cõgregatis post eõcionem, i primis diligenter & exerte totus titulus de officio priuato ac publica, vitæque ac moribus clericorum generatim prælegatur, & sicubi visum fuerit, latius explicetur. Nam hic respicit omnium clericorum ac sacerdotum vitam & conuersationem.

Postea Parrocho scõrum, prælegendus est titulus de parochia ac eorum vicariis, aliisque verbis ministris. Item titulus.

Qui admittendi, vsque ad articulum sextum. Item idem titulus. De vita & moribus Parochorum vice speculi, in quo uos eratus cõtemplatur. Deinde totus tit. de disseminacione verbi. Præterea, integer titulus de administratione sacramentorum.

Postremo, totus titulus de constitutionibus ac consuetudinibus ecclesiasticis. In his enim tribus proximis titulus Parochorum officium dilucide explicatur.

Quo factio ex ordine clericorum dabantur aliquot viri graues. His summaria prædictorum titulorum distictè relegentur, ac super singulis interrogentur, num omnes clerici illius parochiæ secundum eorundem articulorum normam sua studia & vitam instituerint.

Deinde, num Parochus ad eũ modũ uiuat, verbi dei disseminet, sacramenta administret, ac ritus ecclesiasticos populo declaret ac obseruet, vii articuli ex ordine præscripti

&

& præsertim an populum in priuatis cõfessionibus, & subinde ex suggesto symbolum fidei, oratione dominicam, salutatione angelicã, decẽ præcepta, & sacramenta ecclesiæ edoceat.

Examinandus quoque super formis sacramentalibus, & ritibus sacramenta ministrandi.

Item de lectione precum horariorum.

Quod si hic vel in clericorum & parochi vitam corruptio, vel in officio cessatio comperientur, solerti cura defectus suppleantur, & excessus corrigantur, idque in spiritus lenitatis, nõ omitrenda tamen interea virga disciplinæ in publicè criminosos & proteruos, qui scãdalo sunt domui Israël, & propter quos blasphematur doctrina Christi, sic vt tales de medio tollantur, aut suspendantur, donec reliquerint aliis in eorũ locũ suffectis. Idẽ putamus necessariũ vbi parochi omnium literarũ in experti, & p̄sertim tã ignari vt luminã religionis nostræ minime ca:lere reperti fuerit, qui ad scholas remittantur.

Potissimũ autẽ visitatores nostri interrogacionibus illis quæ 20. 11. 12. 13. 14. 15. ac 16. articulis sub titulo de visitatione ac synodis Episcopalis, Archidiaconibusq; cõtinentur, insistent.

Vbi visum fuerit visitoribus nostris & præ temporis penuria integrum, poterint semel parochum ex suggesto ad populum audire concionantem. Nam ex vna concione satis superque percipient, quid crepet fidelia.

In sedibus Archipresbyteralibus, Archipresbyteris, præter articulos istos oēs, qui ipsos vti parochos, imò parochos & presbyterorum patres respiciunt, proponendi sunt articuli 19. & ceteri sub titulo de visitatione & synodo, &c. vsque in finem, quoniam illi obseruationem synodorum ruralium respiciunt, ad quos articulos deinceps suas synodos exigent.

Præterea Archipresbyteri seu Decani isti rurales scire debent he vocates in partẽ sollicitudinis Episcopalis, propter ea debet esse vigilas, & diligenter respicere, vt intra limites suorum Decanatuũ per omnes parochos, presbyteros ac clericos, secundũ formam ecclesiasticam ac Cõcilij nostri prouincialis doceatur ac viuatur. Quod si compererint alicuius parochi doctrinã & verbi prædicationẽ de hæresi aut nouatione suspectã, aut vitam probrosam, eundem ad se aduocabunt, & præcedente correptione fraterna monent, vt à tali vel doctrinã, vel vitã impuritate desistant, ac rectã viã catholicæ fidei, pietatis ac charitatis in ambuleant. Quod si hic pernicax esse

S S

malit, præsertim quod ad impuritatem doctrinæ attinet, debeat hoc ipsum Decanus ruralis ad visitatores nostros, aut nos scripro referre, vt apponamus securim ad radicem.

Præterea simul omnibus proponentur articuli 6. 7. 8. 9. & 10. sub titulo de iurisdictione ecclesiastica cõtentiõsa, vt sciant quam penam expectare debeant delinquentes, vtq; testameta suorum contractũ approbari atque exequi procurēt. Vt si quis sciant testameta suppressisse, aut minime executos fuisse, illos reueleat. Item instruantur super votis solennibus & non solennibus, super impedimentis contrahendi & contracti matrimonij. Interrogandi quoque de iure patronatus ecclesiæ quo pacto sint in ecclesia instituti sacerdotes, de iure patroni quod sibi in ecclesia vëdicat, De fundationibus vicariorum, aut officiorum perpetuorum, num supprimantur, num diuinus cultus iuxta piam testantium voluntatem peragatur.

Item querẽdum de damnata illa dispensatione, quam præcipimus in vsu esse sacerdotibus ruralibus fornicariis, qui sibi mutuo permittunt sacra mysteria celebrare etiam nõ cõfessis, donec iterum conueniant, & suam, si ita dici mereatur, absolutionem rursus mutuo impartiantur. Quem morem vti execrabilem damnamus. His inculcandum est, Deum nõ impune irrideri, & quod tanta mysteria celebrēt & corde & manibus pollutis in iudicium, & condemnationẽ. Quod spe veniã peccant, id quod non procul est à peccato in spiritu sanctum. Item quod Paulus ad Ephe. ait: Hoc scitote, intelligetis quod omnis fornicator, aut immundus aut auarus, quod est idolorum seruitus, non habet hæreditatem in regno Christi & Dei. Nemo vos seducat inanius verbis. Nolite effici participes corũ, & cetera eiuscemodi quæ tales præuaricatores ad pœnitentiam commouere possint.

Si qui reperiantur clerici aut sacerdotes qui exorcistarum officium assumunt, diligenter examinandi sunt & instruem di, vt vel desistant à superstitione, vel officium rectẽ gerant.

¶ De oratorijs in parochia constitutis.

Queratur de fundatore, ad quos spectet p̄sentatio, institutio ac cõfirmatio rectoris, cuius authoritate Oratoriũ erectũ sit, de cõditione rectoris de officio cui astringitur, illi secundũ formã fundationis satisfaciãt, ac id genus similibus.

Diligenter quoque prospiciendum est, vbi imagines possitẽ sunt, ad quas supersticiosius concurritur, vt populus doceatur,

doceatur, de vera ac sincera imaginũ veneratione. ne superstitionis reus fiat. Quod si tantus est abusus, ad sublationem etiam citra scandalum tum procedendum erit.

¶ De visitatione populi.

Post Missam & concionem ad modum superscriptum habendam, quum viri aliquot honestissimi delecti fuerint. Interrogabuntur absque exactione iuramenti.

Nam omnes parochiani rectẽ instituti sint in articulis fidei, decẽ præceptis, oratione dominica ac ceteris prædictis populi Christiani rudimentis, num omnes diebus dominicis ad parochiam cõueniant audituri Missam parochialem & prædicationem Euangelij Dei. Num exeant ante finitum sacrum & sermonem, quod fieri nõ oportuit. Num fabulentur in ecclesiis vel cõmeterijs sub sacro, An semel in anno saltẽ confiteantur & sacrosanctam Eucharistiam percipiant.

Interrogabuntur de vita, moribus ac conuersatione laicorum, de criminibus ac vitiis publicis quibus potissimũ plebs est infecta, vt pro qualitate morbi salubris medicina adhiberi possit, idq; per salubria monita, nunc leuia, nunc aspera, iuxta datam Visitatoribus nostris à Deo prudentiam.

Et præsertim rogabuntur, num quempia in parochia hæreticũ, schismaticũ, aut ea de re suspectũ. Item, an conuenticula in domũ aliquam, an prædium, agrum, aut alium locum fieri sciant, An talium receptatores, factores, defensores ac ministros, maxime Anabaptistarum & Sacramentatorum nouerint. Num sint qui nouam religionem introducere satagant.

Num sint in parochia publicẽ criminosi, velut blasphemũ, incestũ, adulteriũ, homicidã, sacrilegũ, cõiuuratores seu conspiratores, vsurarij, ebriosi, solennes ferias non seruantes, ecclesiæ laudabiles ritus, veluti ieiunia indicta & id genus alias pijs cæremoniis contẽnentes, decimas denegãtes, seu similia crimina, quæ ecclesiastici aut mixti fori sunt committentes.

Quæ inquisitione facta, Visitatores facillẽ intelligunt, quæ publicẽ concionando & priuatim admonendo, reprehendere, corrigere & reformare debeant, accommodaturi sermonem, personis, rebus, temporĩ, & loco, dispensaturi, quæ sermonem, secundum captum auditorum & diligentissimẽ expensuri, quæ via correctioni rectius consulatur.

Quod si quos in hæc enormia crimina sepius relapsos cõpererint hos publicã pœnitentiam subire compellant.

Nam hoc est vnicum remedium, quo ecclesia sordibus istis expurgabitur. Poterunt isti integriores viri ex laicis delecti de moribus & vita parochi ac clericorum interrogari, praesertim de auaritia & luxu, & quae illis vitiiis adhaerent, & praesertim an alea lusu perditum, an in tabernis desideant, an ebriosi, maledici, contentiosi pugnales seu percussores sint.

Item de officio eorum, an illo recte fungantur, an res ecclesiae & spirituales & corporales seu exteriores recte administrant.

Tamē hic visitatores cui quodammodo de clericis ex laicorum delatione intellexerint, non statim excādescent, sed in spiritu lenitatis clericos delatos instruant, res incognitas nemini imputantes. Nec facile credentes. Nam ipsorum credulitas periculosa erit, & ex veris signis colligenda: gaudere enim non debemus in infamia subditorum. Proindeque Visitatores nostri non dicent ad peccatum populū. Vt si quis aliquid de rectore aut clericis sciat, id vt dicat, cū laicorum accusatio in clericos non facile audienda sit, multo minus incitanda, sed tantū vt diximus, cum aliquibus delectis bonis, prudētibus, honestis & fide dignis viris de parochia de his inquirere debent. Chartulas autem quas passim leues laici aduersus suos parochos ecclesiam ostendere ac porrigere solent, non facile recipient.

Quod si offeratur, inquirat an delatus de eiusmodi crimine publicē diffamatus sit. Quod si delator affirmare non audeat, imponant ipsi silentium. Sin affirmat, quærat vnde nam id sciat. Quod si dicat se audiuisset, quærat à quibus & quot propter enim dicta paucorum non debet quisquā infamatus reputari. Quærat enim à quibus audiuit. Num à maleuolis, maledicis, aut vilibus. Nam eo casu ad inquisitionē peccat. Quod si clericus infamatus de crimine reperitur, ac scito illo narrabunt, quid de ipso fama prædicet, & acri modestia obiurgabit eum, tamen se ipsi in praesentiarum parcituros, nec se canonicæ disciplinae severitate erga eum vsuros, tantū videat ne posthac talia committat, quibus in eandem suspicionē veniat. In correptione enim, sicut sæpè diximus, potissimum adhibenda est benignitas. Quod si infamia tanta fuerit, vt merito ob enormitatem criminis inquirendū videatur. Tum id visitatoribus nostris etiā solenniter fieri licebit. Praemittem tamē praefacimus, quādam, quae officij sibi commissi necessitatem declarabit, in hunc vel similem modū: Deus omnipotens qui est scrutator cordium & renum, & ante cuius oculos

omnia

omnia aperta ac nuda sunt, vt nos à præcipiendā sententiæ prolatione cōpesceret, non antea voluit cōtra Gomorrhæos sententiā dānationis ferre quā cognosceret de his quæ publicus per illos scelestissimè committēbantur. Vnde (ait) descendam & videbo utrū clamorem qui venit ad me, opere cōpleuerit. Quod Christus in parabola de villico cōfirmat. Enim licet esset diffamatus apud dominū quasi dissipasset bona illius, tamē non est dānatus inauditus, sed accessit eo, dominus dixit: Quid audio de te, redde rationē villicationis tuae. Hæc Dei & Christi monita, insequentes, licet pleraque à pluribus fide dignis & idoneis personis de te mala referantur, quæ est virgine cōscientia & officij commissi necessitate, non poterimus nec debemus dissimulare: Ea tamē vera esse cū hæc tenus nobis cōprobatum non fuerit, & proinde necdū nos ad te cōdemmandū permouerint, aduersus te canonicè inquirē.

Ac tum articulis sceleratis super diffamatione criminum solenniter inquirat, in qua solenni inquisitione licebit Visitatoribus cum oportum esse viderint exigere iuramentum de respondendā veritate.

Post hæc de victu & sustentatione Parochorum diligenter inquiratur, Idque secundum decreta sub titulo de victu Parochorum posita.

Maximè autem videbunt Visitatores, non expediat vt vel dux Ecclesiae Parochiales vniantur, aut vicariæ seu officia aliqua Ecclesiae Parochiali incorporantur.

Item diligenter de Decanis interrogabunt. Et quo pacto illæ sint parochialibus ecclesiis detractæ. Quod si iniuste factum cōperietur, studeant modis omnibus vt ecclesiae in pristinum statum reuocentur aut ad nos referant.

Vbi parochiae sunt incorporatæ vel collegiis vel monasteriis. Si cōpererint portionem vicario perpetuo relicta nimis exilium esse, eandem ex collegij vel monasterij redditibus augetur ac tantū assignabit, vt rector iura episcopalia soluere & cōgruam sustentationē habere possit, aut ad nos referant.

Item de prouisoribus ecclesie inquirant, an ecclesiae redditus iuxta fundationem ac alias debitè dissipent. Num damnus fiat in diuini cultus rectoris ac aliorum ministrorum praediuicium ac detrimentum, ac in fraudem piam voluntatum.

Item de solutione decimarum, de oblationibus ac cæteris interrogandi quæ videbuntur opportuna.

* Et in primis inculcāndus articulus vltimus sub titulo de vlti Parochorum, & ad oblationes alias faciendā ex scripturis (quæ vltimū pastori suppeditari iubent) cohortandi sunt.

Articulus quoque postremus sub titulo de constitutionibus & consuetudinibus ecclesiasticis, qui de fraternitatibus est, commemorabitur, & fraternitates ad normam illius articuli post hac exigentur.

De visitatione hospitalium.

Magistris hospitalium omnes articulo sub titulo de hospitalibus diligenter proponentur declarabunturque; cum seruenti admonitione, vt post hac illis obliquantur.

Quærat, qui sint patroni, qui promotores hospitalis, an hospitalarius ibi à patronis institutus sit à quo, & an ab ecclesiastico prælato confirmatus, an res & bona hospitalis inceria hospitalarij deteriores reddantur aut increant. An luxu ipsius aut alijs minus rectè dilapidentur, distrahantur, subtrahanturque, An infirmis quod ipsi ex institutione hospitalis debetur, præstetur.

De sectis, fulcimentis ac alijs huc pertinentibus etiam perquiratur. An magister hospitalis erga infirmos ac debiles mitis sit ac misericors, an potius durus ac fœnerus.

De ecclesiastico rectore hospitalis diligenter quæredū quis ille sit, an ritè præsit, docēdo & sacramēta egenis ministrado. Speciatim quoque de puitione hospitali quæ ad ecclesiam collegiatas pertinet videndū, quomodo pauperes procurēt, in quibus instituat, qui sint puiores, an reddatur calculi, & cui.

De visitatione templorum & aliarum sacrarum adium, quod ad exteriorem faciem attinet.

In primis locus vbi venerabile sacramentū corporis & sanguinis dominici, ac sacri christi cōseruatur ac reponitur inspicendus est, qui debet esse nitidus, purus, ornatus & obseruatus, an sacramenta illa suis debitis temporibus renouentur. Quæredū, an lumen ante hunc locum perpetuo ardeat, quod secundum Canones fieri oportet ad designādum quod ibi corpus eius reconditum sit, qui est candor lucis æternæ.

Deinde baptisterium inuisendum, in quo regeneratur infantes an mundum & clausum retineatur. Nec est prætermittendus reliquiarum locus. Altaria insuper & capellas inspiciat, & per totam ecclesiam seu templum oculis discurrat, visurus num omnia munda & nitida seruentur.

Deinde

Deinde iuxta articulum vltimum sub titu, de metrop. Cathedral. & colleg. ecclesijs videndum est de ablutione corporali, aliarumque palliarum.

Et in primis de Sacrista seu Custode inquirendum est: Num officio suo rectè præsit, num reditus illi qui huic officio deputati sunt ad reformationē ornamentorū, aut pecunia illa quæ à nouicijs Canonicis pro ornamentis exigitur rectè & vtiliter expēdatur, An singulis annis legalis calculus & computus fiat. An habeat suentarium de omnibus capsulis ac thecis reliquiarum ac alijs ornamentis receptis. An paratus sit suentarium tradere, & de omnibus reddere rationem. Item Visitatores faciat ad se adferri ornamenta, eademque explicari quo negligentia ministrorum deprehendatur, inspicienda Missalia, Gradualia, Antiphonalia, ac cæteri libri ex quibus succinitur, num integri seruentur.

Quærendum an res & bona ecclesiæ indebitè alienentur an hypothecentur, an ad tēpus, aut perpetuò locentur, & quorū consensu id fiat, an dilapidentur seu dissipentur, an mobilia distrahantur. Postremo eundem est ad rudes seu domos virorum ecclesiasticorum. Et curandū vt domus ruinam minantes erigantur, vt quæ prolabuntur ī statum deteriore, restaurentur ac reformentur. Quod in primis vt fiat in domibus parochialibus, quas dotales dicimus, curandū est.

Vidēdū etiā vt suppellex ad perpetuum vsū Parochi, seu alterius ecclesiæ ministri, destinata, salua substantia manente vsui seruiat præsentis Rectoris & successori tradatur eadem lege custodienda.

Vtile fore putamus vt in singulis ecclesijs duo libri conscribantur sigillandi, aut per notarum signandi. In quorum altero scribatur imprimis bona imobilia ipsius ecclesiæ, per vocabula, confines, quantitatem ac mensuram pro ratione loci vbi sit visitatio. Subinde bona mobilia in altero scribantur, decimæ ac reliqui celsus ad quos soluendos Parochiani obligantur, & annotentur non soluentes, quod multum fecerit pro conseruatione rerum & honorum Ecclesiasticorum.

Generale.

Vbi solè Archipresbyterales sedes inuisuntur, ibi quæ oculis subitici non possunt ea per Archipresbyteros ex Visitatorum nostrorum mandato deinceps agerent, qui & de omnibus ipsijs Visitatoribus referent, vt vltimū prospiciant

vbi reformatione opus est, vel per eos ad nos relatio fiat.

¶ *In discessu quid agendum.*

Si Ecclesiam aut parochiam inuenierint, vbi nec doctrinæ sinceritas, nec morum turpitudine dominantur publicitus. Inter valedicendum ex suggesto, aut alioqui in conspectu concion. Deo gratias agant, ac exhortentur cœctum, vt de virtute in virtute non procedat. Nam hoc ipsum alacritatem, & calcem ad virtutem addet hominibus bonæ voluntatis. Nā, & etibntus poeta dixit: Virtus laudata crescit.

Si multa correctione digna competerint ad pœnitentiam omnes cohortentur, & ad fructus pœnitentiæ dignos. Paulus vbiq; copiosum subministrat materiã neque icomodũ argumentum ex cap. 5. ad Eph. desumi poterit. Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino, vt filij lucis ambulate. Fructus enim lucis est in omni bonitate & iustitia & veritate, probantes quid sit beneplacitũ Deo, & nolite cõmunicare operibus infructuosis tenebrarum. Et cœtera quæ sequuntur.

¶ *De Scholis, Typographis ac Bibliothecis visitandis.*

Scholæ ac Bibliothecæ diligenter visitandæ sunt iuxta De. Seretorum sub titu. de Scholis Typographis ac Bibliothecis, tenorem.

Academiæ nostræ Colonien. restaurationem ex animo cupimus, sed quoniam res ad multos pertinet, & vt sunt in vniuersitate multa capita, ita multi sensus, libenter audicimus ab eis quo pacto ipsi putent, publicis studiis subueniendum, faciemus nos deinde quod principem decebit.

Cœteræ scholæ tam apud Collegiatas quàm parochiales ecclesias diligenter repurgandæ sunt, lectiones in bonis literis, i sacris quoque prescribendæ sunt, didascalici quod ad eruditionem & vitam attinet diligenter examinandi, simul & eorum libri inspiciendi, qui si suspecti ac notij fuerint, abiciantur.

Vbi de stipendio satis prouisum non erit, ad modum in Concilio præscripto prouideatur.

Cœtera; Visitatores p̄b ipsorum circumspectione & prudentia à Deo data disponant.

Laus Deo qui opus suum promoueat ac prosperet.

F I N I S.

DECRETA CONCILII PROVINCIALIS

Colonienfis sub Reuerendis. in Christo Patre & Domino, D. Adolpho, Sancta Colonienfis Ecclesie Archiepiscopo, Sacri Romani Imperij per Italiam Archicancellario, Principe Electore, Vestphalia & Angaria Duce, Legatoque nato celebrati.

Anno Domini Millesimo Quingentesimo quadragesimo nono.

1554